

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
УКРАЇНСЬКА СПІЛКА ГЕРМАНІСТІВ ВИЩОЇ ШКОЛИ
КІРОВОГРАДСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА

*Світлій пам'яті ректора Кіровоградського державного
педагогічного університету імені Володимира Винниченка,
професора Віталія Івановича Завіни присвячується...*

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

*Матеріали п'ятої Міжнародної
науково-практичної конференції
«Мови і світ: дослідження та викладання»*

Серія:
Філологічні науки
(мовознавство)

Випуск 95 (2)

Кіровоград – 2011

ББК 81.07; 81.0; 74.261.7

М 54

УДК 81.25; 81'27; 44(07)

Наукові записки. – Випуск 95. – Серія: Філологічні науки (мовознавство): У 2 ч. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2011. – 580 с.

ISBN 966-8089-24-3

До наукових записок увійшли статті, присвячені дослідженню актуальних питань різних галузей сучасного мовознавства – лексичної семантики, фразеологічного складу мов, словотвору, ономастики, термінотворення та прикладної лінгвістики.

Збірник розрахований на наукових працівників, викладачів, студентів філологічних факультетів, а також учителів-словесників.

Друкується за ухвалою вченої ради Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка
(*протокол № 6 від 31.01.2011 року*).

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

1. Олег Семенюк	– доктор філологічних наук, професор
(відповідальний редактор).
2. Григорій Клочек	– доктор філологічних наук, професор.
3. Болеслав Кучинський	– кандидат філологічних наук, професор.
4. Василь Лучик	– доктор філологічних наук, професор.
5. Володимир Манакін	– доктор філологічних наук, професор.
6. Василь Марко	– доктор філологічних наук, професор.
7. Володимир Панченко	– доктор філологічних наук, професор.
8. Валентина Парашук	– кандидат філологічних наук, професор.
9. Василь Ожоган	– доктор філологічних наук, професор.
10. Олег Поляруш	– кандидат філологічних наук, професор.
11. Олена Семенець	– доктор філологічних наук, професор.
12. Олександр Білоус	– кандидат філологічних наук, доцент
(відповідальний за випуск).

ISBN 966-8089-24-3

Статті подано в авторській редакції.

**© Кіровоградський державний педагогічний
університет імені Володимира Винниченка, 2011**

ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛЕКСИЧНОГО Й ФРАЗЕОЛОГІЧНОГО СКЛАДУ МОВ

КОНОТАЦІЯ В СИСТЕМІ МОВИ Й У СИСТЕМІ МОВЛЕННЯ

Ніна ІЩЕНКО (Київ, Україна)

У статті розглядається денотація і конотація. Конотація і її структурні компоненти – експресивний, емоційний і оцінний – аналізуються у площині системи мови і системи мовлення, визначається їх системний і індивідуальний характер.

Ключові слова: денотація, конотація, структурні компоненти, експресивний, емоційний, оцінний, система.

The article considers denotation and connotation. Connotation and its structural components – expressive, emotional and evaluative – are analysed in the sphere of the language system and of the speech system, their systemic and individual characters are defined.

Key words: denotation, connotation, structural component, expressive, emotional, evaluative, system.

Интерес до теорії номінації, характерний для сучасної лінгвістики, очевидний: він пов'язаний з організацією семантичної структури мовної одиниці.

Лексичне значення слова являє собою відображення певного фрагменту дійсності, що закріплено у слові як знаку, і розглядається як сукупність денотативного і конотативного компонентів. Здійснення комунікації визначається не тільки граматичними і лексичними засобами мови, а й знанням, у яких контекстах можливі певні типи висловлювань, як вони співвідносяться з типами мовленнєвих актів. Засвоєння предметно-логічного змісту ще недостатньо для адекватності його сприйняття. У семантичній структурі слова існують не тільки логіко-інформативні, а й і стилістико-інформативні компоненти, і ці останні сприяють вираженню кваліфікативної діяльності мовця.

Для узагальненого найменування значень і відтінків, які накладаються на основне значення мовних форм, на денотат, який є частиною значення знаку, що відображає в узагальненій формі предмети і явища об'єктивної реальності, у сучасній лінгвістиці використовується термін «**конотація**». Складність конотативного компоненту є причиною того, що він до цих пір не має однозначного визначення. У вирішенні питання природи і визначення конотації, розкритті сутності її компонентів і полягає **актуальність цієї статті**.

Предметом цієї розвідки є розкриття подвійного характеру конотації як семантичної категорії у системі мови і як стилістичної категорії у системі мовлення, розгляд експресивних конотацій.

Денотативний параметр однозначно трактується дослідниками як область семантики, зорієнтованої на відображення певного фрагменту об'єктивної дійсності, а й конотативний компонент розглядається як **семантична і як стилістична категорії** у площині мови і мовлення. Конотація як семантична категорія містить інформацію мовця до об'єкту, що номінується, є елементарною складовою основного значення, надає денотату додаткових відтінків значення – експресивності, емоційності і оціненості - і реалізується у двох позиціях. По-перше, інформація, яку несуть конотативні семи, є **додатковою, факультативною**, що накладається на предметно-логічний інформаційний компонент значення. По-друге, конотативний компонент семантики мовної одиниці є **рівноправним з денотатом** компонентом її семантичної структури, тому що ми розуміємо, відчуваємо, оцінюємо і переживаємо одночасно з найменуванням предмету оцінки. Ствердження факультативності, вторинності конотативного компоненту можна вважати логічним, тому що існують конотативно незабарвлені лексичні одиниці. «Думка людини постійно коливається між логічним сприйняттям і емоційним, ми або розуміємо, або відчуваємо, але й частіше наша думка складається одночасно із логічної ідеї і почуття. Ці два компонента поєднуються у

різних пропорціях, але іноді один завжди переважає іншого» [3]. В цьому випадку можна говорити про логічну або емоційну доміную, про різне співвідношення денотативних і конотативних сем, наприклад, у значеннях лексичних і фразеологічних одиниць. У фразеологізмі експресивне переважає над номінативним, підпорядковано йому. У фразеологізмі ці дві сторони мовного знаку синкретичні, тоді як у лексиці (особливо неекспресивній) вони роз'єднані, диференційовані.

Конотативний компонент, що характеризує певний контекст, ситуацію спілкування, учасників акту спілкування і їх відношення до предмету мовлення, розглядається як **стилістична або функціонально-стилістична категорія**, що носить суб'єктивний індивідуальний характер. Конотативний компонент як стилістична категорія реалізується в стилістичному значенні, яке охоплює три компонента: функціонально-стилістичний, який вказує на вживання слова у певному функціональному стилі; нормативно-стилістичний, який розглядає вживання слова по відношенню до норми в різних стилях мовлення, або у різних стилістичних пластах системи мови; експресивно-стилістичний, який, в свою чергу, містить емоційне, оцінне й емоційно-оцінне забарвлення слів.

Слово набуває стилістичної конотації у разі: мовленнєвої ситуації, зв'язку з позамовними умовами мовлення, асоціативних зв'язків з мовленнєвими обставинами, наявності непередметної стилістичної інформації, здатності мовних одиниць викликати уяву про певне соціальне середовище, умови функціонування мови, ролевих відношеннях між комунікантами тощо.

Кількість елементів у структурі конотації різна, але більшість дослідників виокремлюють три: експресивний, емоційний і оцінний, або чотири елементів: емотивний(емоційний), оцінний, експресивний і стилістичний або функціонально-стилістичний[6]. Значущість елементів теж неоднакова. Так, іноді конотативний компонент пов'язують тільки з емотивністю, а й експресивність і оціненість відносять до сфери денотації, хоча не виключають зв'язок емотивності з експресією і оцінкою.

Враховуючи подвійний характер конотації – як семантичної і як стилістичної категорії, узагальнюючи всі компоненти конотації, ми виділяємо два основних типа конотацій, що охоплюють всі інші: **експресивний і функціонально-стилістичний**. В середині цих типів існують декілька різновидів конотацій: кваліфікативні асоціації, пов'язані зі слововживанням [7]; емоційні і соціально-жанрові компоненти стилістичного значення; емотивно-оцінна і асоціативно-фонова конотація; експресивні і соціально-контекстуальні значення; експресивні засоби конотації.

Охарактеризуємо далі експресивні конотації.

Експресивні конотації полягають у посиленні виразності лексичної одиниці або її денотативного компоненту. Експресивність – широке поняття, що включає такі компоненти як інтенсивність, емоційність, логічне посилення, оціненість і образність.

Вивчення засобів мовної і мовленнєвої **експресії** є одним із важливих питань лінгвістичної стилістики. Експресія у мові, яка позначає посилення виразності, збільшення його впливової сили, має місце майже у всіх мовних сферах: фонетиці, граматиці, лексиці, словотворі тощо. Утворення нового слова здійснюється у номінативних цілях, а й іноді і в цілях вираження експресії, більш адекватної передачі смислового змісту, оскільки саме експресивність є побажанням зробити висловлення більш зрозумілим. Словотворчі засоби можуть слугувати емоційному посиленню мовлення. Особливо багаті стилістичними можливостями суфікси стилістичної модифікації і суб'єктивної оцінки.

У системі сучасної німецької мови існують стилістично забарвлені і стилістично нейтральні словотворчі афікси. Відомо, що під стилістичним забарвленням афіксів розуміють експресивно-емоційне і оцінне забарвлення, що виражає відтінки принизливості, образливості, зневаги, які вносяться у похідні слова суфіксами. Поєднуючись з твірними основами іменників, суфікси -ei, -elei, -egei вносять у похідні слова експресивне значення безперервної дії, яка постійно повторюється, з оцінним відтінком осудження і емоційним відтінком зневажливості: Schreiberei, Dichterei, Schreiberling, Schwätzeri.

Інтенсивність, це експресивне посилення поняття, що виражається словом, є одним із різновидів стилістичного значення, які виникають на базі якісних і кількісних відтінків власних значень. Інтенсивність може виражати ефект збільшення або зменшення; шкала градацій охоплює різні ступені: нульову, високу, повну і абсолютну. Інтенсивність сприймається при зіставленні «сильного» виразного слова з менш виразним або нейтральним синонімом: *gross-gigantisch-kolossal* (зростаюча градація), *klein-widrig* (зменшена градація). Співвідношення інтенсивності з денотативними і конотативними компонентами залежить від того, який із них підлягає посиленню, чи превалює у співвідношенні інтенсифікація логічного значення, чи емоційно-оцінного.

Емотивні конотації представляють лінгвістичний аспект емоційності. Вони є кодованим вираженням складних психофізіологічних процесів, пов'язаних з душевним станом людини, відношенням до адресату, предмету мовлення, ситуації спілкування.

Емотивні конотації повнозначних лексичних одиниць у більшій або меншій мірі зумовлені їх семантикою і морфологічними особливостями. Емоційність є об'єктивною приналежністю слів, що позначають емоції і почуття. Вона поділяється на тематичну конотативну потенцію: *Liebe, Hass, Begeisterung, Freude*, і експресивно-емоційну потенцію: *Liebelei, Betrügerei*. Деякі суфіксальні утворення мають загально-афективну конотацію, що включає оцінний компонент: *Gauner, Schelm, Prahlhans, Faulenzer*.

Оцінний компонент у мові відображає взаємодію об'єктивної дійсності і людини, дозволяє розглядати мову не тільки як засіб пізнання світу, але як засіб відображення людських почуттів, емоцій, інтенцій. Кожний процес відображення об'єктивної дійсності є оцінним, оскільки відношення суб'єкта до об'єкту пізнання завжди детерміновано його практичними та духовними потребами. Оцінне відношення до багатобічних явищ об'єктивної дійсності є невід'ємною властивістю пізнання людини, яка характеризує об'єктивну дійсність позитивно або негативно і відображається у мовних одиницях.

Головною причиною породження мовних знаків, які містять оцінку, є потреба суб'єкту в процесі комунікації виразити своє оцінне ставлення до позначеного, тому під час експлікації оцінки ціннісно-оцінне ставлення людини до денотату може виявлятися безпосередньо з семантики вжитих одиниць, або виводиться на основі конотацій, контекстуальних та інших дистрибутивних властивостей об'єкту. Денотативні компоненти значення лексичної одиниці складають її концептуальне ядро, а й конотативні компоненти включають оціненість, образність та функціонально-стильову маркованість. Оцінний елемент мовних знаків може входити складовою частиною в денотативний: *der Prachtkerl, der Dummkopf, mein Lieber*, або в конотативний: *du bist Esel, süsse Freiheit*, аспекти значення.

"Конотация як експресивно маркований макрокомпонент семантики є продуктом оцінного сприйняття й відображення дійсності у процесах номінації". [6: 21]. Експресивно-оцінне значення у межах конотативного компоненту головним чином виникає у результатівторинної номінації, яка здійснюється на основі аналогії, порівняння, переносу та суміжності значень, втілених в тропах, і передбачає можливість включення оцінних категорій в семантику переосмисленого слова [6: 16]. В такому випадку ідентифікаційна функція стає не первинною, а й вторинною для оцінних мовних знаків. Нова семантична форма, яка виникла, має стилістичний оцінний компонент, що поєднується з раціональною оцінкою.

Лексичні одиниці з оцінними конотаціями володіють узуально закріпленими відношеннями мовного колективу до того чи іншого предмету, чи явища дійсності і здібні виконувати поряд з вираженням основного денотативного змісту також оцінну функцію: *die Korruption, der Militärputsch, die Aufrüstung*. Знаходячись у складі конотації, оцінна сема сприяє метафоризації слів: *weiches Klima, eiserne Lady*.

Оцінне значення може формуватися у структурі конотації як мовної категорії, залежно від змістовного наповнення лексичних одиниць, так і мовленнєвої категорії, залежно від комунікативних ситуацій. Оцінний компонент у контексті може актуалізуватися, складаючи смисл знаку або його суттєву частину. Підбір слів з оцінним компонентом у семантиці, створення контекстуальних умов для актуалізації цього компоненту, висування його на перший план зумовлює породження оцінено насиченого тексту, глибоко оцінного твору.

Оцінний компонент значення знаку, це – схвалена або не схвалена оцінка, що міститься у значенні слова. Не можна пов'язувати оцінний компонент слова з дійсним або хибним вживанням слова з цим компонентом; оцінка може не відповідати реальній ситуації. Наприклад: слово *deboш* (Skandal, Radau, Krach) має очевидний негативний оцінний компонент, однак інша людина може назвати таку ситуацію *конфліктом* (*Konflikt*) і це слово не має оцінного компоненту. Тому із-за оцінного компоненту можуть виникати серйозні протиріччя при опису одного і того ж явища. У словниках для характеристики негативного оцінного компоненту використовуються такі ж позначки як і для характеристики негативного емоційного компоненту: ірон., ласк., несхвал., презр., жартл., зневажл. Позитивна оцінка у словниках не фіксується. Оцінний компонент може бути зведений до вираження двох протилежних оцінок: позитивної (меліоративної) і негативної (пейоративної).

Необхідно розрізнити оцінні компоненти значення і оцінне значення. У мові виокремлюється тематична група слів, що виражає оцінку (позитивну або негативну), до якої належать прикметники загальної оцінки: добрий, поганий, гарний, позитивний, огидний, чудовий і інші. Оцінка в цих словах виступає як поняття, як денотативне значення слова. Такі слова є оціненими знаками і мають оцінне значення. Ці поняття мають високу ступінь абстракції і суб'єктивний обсяг; зміст понять дозволяє суб'єкту широко варіювати референтну віднесеність знаку. Денотат відображений у понятті у вигляді настільки загальних ознак, що різні суб'єкти знаходять його у чисельних референтах, залежно від точок зору мовця, його смаків, його звичаїв, світогляду, інтересів і т.д. На референтне віднесення оцінного знаку впливають професійні, національні, соціальні і інші позамовні чинники. Що добре в одну епоху, за одними умовами, то погане за іншим; що добре для національної свідомості одного народу, то погане для іншого.

Оцінний компонент часто супроводжується емоційним, але їх збіг не є обов'язковим. Оцінний компонент містить конкретну оцінку за такими ознаками: зовнішністю (*schön, nett, unangenehm*), особливостям мовлення (*wortkargig*), розумової діяльності (*klug, vernünftig, dumm*), характером (*energisch, aufbrausend*), вмінням та навичками (*geschick, erfahren, gewandt*).

Слова можуть вступати за своїм оцінним компонентом у антонімічні відношення: *ein schöner Mann – einhässlicher Mensch, begabt – unbegabt*. Однак не завжди антонімія ґрунтується на протиставленні позитивної оцінки негативній, іноді позитивна оцінка протиставлена відсутності позитивної оцінки, тобто своєрідному середньому стандарту – ноллю. Наприклад: *erfahrener, bekannter, verdienter Schauspieler, Sportler – unerfahrener, junger Schauspieler, Sportler*. Слова *bekannter i junger* заперечують меліоративну оцінку слів *erfahrener – unerfahrener*.

Емоційно-оцінні компоненти. Оцінні конотації тісно пов'язані з емоційними, можуть бути виділені окремо, оскільки оцінка є соціально детермінованою категорією, що відображає кваліфікативну функцію свідомості людини. Під оцінкою прийнято розуміти суспільно закріплене відношення носіїв мови до позамовному об'єкту, до факту мови і мовлення. Емоційно-оцінний компонент лексичного значення слова або лексико-семантичного варіанту сприймається як компонент, що виражає одночасно емоції і оцінку: позитивну «добре» або негативну оцінку «погано».

Мовна і образна експресивність відображає наочне уявлення дійсності за допомогою словесних образів. Така експресивність базується на семантичній транспозиції, коли образ формується на базі асоціативних зв'язків предмета, що позначається словом, зі властивостями іншого предмету за схожістю або суміжністю. Найменування відвертається від предметно-орієнтованих ознак, «залишаючи в значенні згадування про них у вигляді сталих конотацій» [7].

Транспонована сема не завжди рівнозначна вихідній, що свідчить про додаткову конотативну інформацію переносного слововживання. Образні вторинні найменування емоційні і оцінні: *Hühnerstange* (жердина – верзила), *Birne* (голова як груша), *einbegossener Pudel* (мокра курка – неенергійна людина).

Таким чином, конотативний компонент додатково характеризує, збагачує денотативний компонент значення. Слово може мати конотативне значення як словесний самостійний фрагмент, а й може виступати як компонент конотації, пов'язаний з емоційним та експресивним компонентами, що складають структуру конотації і визначають конотативну характеристику значення слова, яке може бути експресивним, емоційним, позитивним і негативним, мовним і мовленнєвим.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Брандес М.П. Стилистика немецкого языка. - М.: Высш. шк., 320 с.
2. Вольф В.М. Функциональная семантика оценки. - М.: Наука, 1985.-230 с.
3. Вольф Е.М. Метафора и оценка// Метафора в языке и тексте. – М.: Наука,1988. – С. 52-64.
4. Говердовский В.Н. Коннотемная структура слова. - Харьков: ХГУ, 1989. – 95 с.
5. Приходько Г.П. Способи вираження оцінки в сучасній англійській мові. – Запоріжжя: ЗДУ,2001. – 362 с.
6. Телия В.Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц. - М.: Наука, 1986. – 144 с.
7. Телия В.Н. Типы языковых значений. – М.,1981. – 232 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ніна Іщенко – доктор філологічних наук, професор кафедри теорії та практики перекладу англійської мови факультету лінгвістики Національного технічного університету України «КПІ».

Наукові інтереси: лексична, синтаксична, словотвірна, стилістична, когнітивна, композиційна, прототипова семантика; функціональні стилі та їх жанрові різновиди.

ЛІНГВО-КОГНІТИВНИЙ СТАТУС ОЗНАК ПОДІБНОСТІ В МЕТАФОРІ

Маргарита ЖУЙКОВА (Луцьк, Україна)

У статті розглядається важлива проблема теорії метафори - статус і джерела ознак подібності в метафорах. Показано, що предикатна метафора ґрунтується, насамперед, ментальних ознаках ситуації, що не піддаються спостереженню, а відобуваються свідомістю носіїв мови з образу донорської зони.

Ключові слова: теорія метафори, символ метафори, ознаки подібності, донорська зона, реципієнтна зона.

The article is devoted to the status and sources of resemblance features in metaphor — an important issue of the theory of metaphor. The investigation shows that the predicative metaphor is merely based on mental and non-explicit features of a situation; the features that speakers usually derive from the image of a donor zone.

Keywords: theory of metaphor, symbol of metaphor, resemblance features, donor zone, recipient zone.

Постановка проблеми та короткий огляд літератури питання. Вивчення метафори як надзвичайно складного когнітивного, мовного та культурного явища неможливе без інтенсивного (на противагу екстенсивному) обстеження будь-яких його проявів. Одне з важливих питань теорії метафори, яке не можна вважати на сьогодні розв'язаним, полягає у критеріях відбору тих ознак донорської зони, які стають основою для перенесення найменування на реципієнтну зону. Звичайно на це питання відповідають таким чином: свідомість людини знаходить ознаки подібності між двома явищами дійсності, внаслідок чого і відбувається використання знака первинної номінації для найменування іншого (актуального) явища. Втім, ознаки, що визначають подібність двох явищ, можуть мати різну феноменологічну природу, знаходитися як у сфері спостережуваного, даного людині через відчуття, так і в сфері уявного, ірреального, що виявляється через низку асоціацій чи культурно-символічних змістів. Так, номінативна метафора (*ніжка гриба, береги зошита, журавель колодязя*) спирається на одну чи декілька зовнішніх ознак подібності між двома предметами, а тому вона наочна і легко інтерпретується. Концептуальна й образна метафори (напр., *поле діяльності, сфера інтересів, плоди творчості; збочити, заблукати; гострий на язик, високі почуття, тонкий гумор; осел, лев, заєць*), як правило, засновані не на конкретних, спостережуваних ознаках явищ, а на змістах, виведених з базової концептуальної структури шляхом ментальних процедур.

Питання про ознаки подібності двох явищ дійсності, названих одним мовним знаком, в науковій літературі часто переноситься на сферу лексичного значення: які семантичні елементи беруть участь у перетворенні прямого значення на метафоричне і пов'язують їх між

собою, забезпечуючи існування різних лексико-семантичних варіантів у межах однієї лексеми, який статус мають ці елементи у лексичному значенні вихідної та метафоричної одиниці мови [6: 44]. З цього приводу висловлювалися різні точки зору, часом діаметрально протилежні. Найбільшого поширення набула позиція Д.М. Шмельова, який вважав, що семантична ознака, покладена в основу метафоричного значення, не важлива для структури прямого значення і може взагалі бути в ній відсутня; зв'язок між прямим та метафоричним значенням забезпечують ознаки, які він називав асоціативними (репрезентативними). Під цим терміном дослідник розумів ознаки, що "так чи інакше відбивають уявлення, пов'язані з позначуваними даними словами предметами чи явищами" [11: 73], тобто те, що близьке до поняття "конотація" в розумінні Ю.Д. Аפרесяна [1: 158–160]. Тої ж думки щодо невходження ознак подібності до семантичної структури вихідного слова дотримується і В.М. Телія, виводячи цю ознаку на рівень позамовних змістів [9: 227].

Г.М.Скляревська, проаналізувавши словникові дефініції прямих та метафоричних значень багатьох слів російської мови, дійшла висновку, що загальним правилом можна вважати відсутність спільного компонента дефініції, а в тих нечисленних випадках, коли цей компонент "вичленовується та фіксується, він має суб'єктивний характер, є нестійким, легко трансформується і руйнується" [6: 46]. Таким чином, на думку багатьох дослідників, єдиною ланкою для базового та метафоричного значення служить певний імпліцитний компонент, не представлений у дефініції прямого значення, який, проте, виконує при метафоризації важливу роль. Г.М.Скляревська пропонує застосовувати для позначення цього імпліцитного компонента термін "символ метафори". Дослідниця пише: "Під символом метафори ми розуміємо елемент семантики, що складається або з однієї семи, або з сукупності сем, який у вихідному номінативному значенні належить до сфери конотації, а в метафоричному значенні входить у денотативний зміст у якості ядерних (диференційних) сем і служить основою змістових перетворень у процесі метафоризації" [6: 47]. Символ метафори може мати різні рівні складності. Так, у деяких випадках "такий елемент семантики може являти собою конкретну ознаку, яка лежить на поверхні, легко вичленовується та експліцитно прив'язує метафоричне значення до вихідного". В інших випадках в основу метафоризації кладеться "не конкретна ознака, яку можна виділити та позначити, а певне спільне чи подібне враження, яке справляють предмети, що зіставляються". Так утворюються експресивні номінації, які характеризують людину: *выдра, тюфяк, овца, столб, бревно*. На думку Г.М. Скляревської, "називаючи людину подібним словом, ми часто не маємо на увазі якусь одну конкретну властивість, а відбиваємо загальне враження, що часто не піддається точному визначенню" [6: 46].

Мета статті полягає у характеристиці ознак подібності у предикатної метафори, у виявленні її когнітивного статусу. Ми маємо намір поглибити та розширити поняття "символ метафори".

Як у роботі Г.М. Скляревської, так і в працях інших науковців, що досліджують питання метафоризації, введено нею поняття "символ метафори" залишилося нерозвинутим; разом з тим, на нашу думку, воно може стати одним з компонентів понятійного апарату теорії метафори. Продуктивність цього поняття ми вбачаємо у тому, що за його допомогою можна експлікувати ті приховані компоненти змісту, які актуалізуються в метафорі і виводяться на рівень нового лексичного значення, створеного у процесі метафоризації, див. докладніше у [4]. Метафора часто буває семантично розмитою, дескриптивно неокресленою, синкретичною. А.М. Баранов говорить про "невизначеність метафори, її когнітивне «миготіння»" [2], маючи на увазі неможливість окреслити семантичний набір її ознак. Д. Девідсон пише про семантичну розмитість метафор: "Коли ми задаємося метою сказати, що «означає» метафора, то швидко розуміємо, що перерахуванню не може бути кінця" [3: 191]. На думку Л.В. Чернець, для метафори в художньому тексті характерна "«скороченість», недомовленість, еліптичність", що служить джерелом її "підвищеної багатозначності" [10: 16]. Те саме, як зазначає І.М. Кобозева, є специфікою вживання політичної метафори: "Завдяки своїй фігуральності, небувальності вона виконує прагматичну інтерактивну функцію згладжування найнебезпечніших політичних висловлювань, що заторкують спірні

політичні проблеми, мінімізуючи відповідальність мовця за можливу буквальну інтерпретацію його слів адресатом" [5: 136].

Нечіткість метафоричної семантики часто виявляється і в межах метафоричних моделей, коли вживання лексеми у вторинному значенні дозволяє дуже наближено інтерпретувати її семантику. З цього приводу А.М. Баранов зауважує, що відповідність між двома концептуальними зонами, яка встановлюється внаслідок метафоричного перенесення, не завжди може бути однозначною: "У дескрипторній теорії метафори метафорична проекція є функцією відбиття елементів області джерела в елементи області мети. ... Внаслідок цього формується відповідність між джерелом та метою, стабільність якої в кожному конкретному випадку сильно варіюється – від найменш стабільних творчих метафор до усталених «стертих» метафор, зафіксованих у культурній традиції суспільства"; "Якщо елементи самі по собі є складними, то однозначності у метафоричній проекції не виходить" [2]. Дослідник пояснює свою думку на прикладі метафоричного виразу *война законов* (у газетному контексті "*Правовое общество как раз и отличается тем, что в нем нет и быть не может ни власти одной идеи, ни господства одной структуры, ни войны законов*"). Тут елемент донорської зони "війна" передбачає проекцію на реципієнтну зону "законодавча діяльність". Обидві зони є концептуальними областями складної структури, а тому важко визначити, між якими саме елементами цих зон встановлюється відповідність у цій метафорі. А.М. Баранов зазначає, що це могли б бути проекції на кшталт: "законодавці" – це "солдати", "закони" – це "постріли", "утвердження закону" – це "атака", "взаємодія між законами різних суб'єктів федерації" – це "воєнна операція", хоча насправді автор тексту мав на увазі лише одну інтерпретацію, можливо, тут не наведено. Очевидно, що часто лише контекст дозволяє зрозуміти, який саме сенс вкладає мовець в певну одиницю в межах метафоричної моделі, і лише тоді можна встановити взаємно-однозначну відповідність між двома зонами.

На нашу думку, під символом метафорислід розуміти елементи подібності, виявлені свідомістю носія мови між об'єктами донорської та реципієнтної зон у ході ментальної процедури порівняння, наслідком чого стає перенесення найменування з об'єкта (ситуації) донорської зони на об'єкт (ситуацію) реципієнтної зони. Поняття "символ метафори" передбачає не лише виявлення того елемента реципієнтної зони, якому відповідає фрагмент донорської зони, а й максимально повне окреслення ознак подібності, яке не може обмежуватися лише констатацією подібності за принципом фактивності: "*X такий, як ніби він був Y-ом*". Ознаки, на основі яких відбувається метафоричне перенесення, можуть сильно варіюватися; цей факт має бути врахований при побудові символу метафори в кожному конкретному випадку.

Місце символу метафори в структурі концепту та його наповнення має змінюватися в залежності від типу концепту донорської зони, який постачає ознаки для встановлення подібності. Можна припускати, що у випадку картинки чи сцени символ метафори знаходиться у ядрі концептуальної структури (особливо якщо йдеться про зовнішні ознаки подібності, сприйняті органами відчуттів, пор. метафори *вушко голки, хвіст поїзда*). У складніших концептуальних утвореннях, які, крім чуттєвих образів, включають оцінні, імплікативні чи культурно-зумовлені складові, символ метафори будується як з центральних, так і з периферійних компонентів концепту. Так, у випадку метафори *море (море квітів)* символ метафори – ознака 'багато' ('значний простір'), для рос. метафори *бревно* – 'непорушність'. Ці ознаки, що стають основою порівняння при метафоризації, виводяться з відповідних чуттєвих образів як імплікації, отже, вони засновані на знаннях мовців про властивості реалій, однак не є ядреними, центральними компонентами концептів "море" та "бревно", а посідають в них місце на периферії і мають абстрактну, а не конкретну (чуттєву) природу.

З периферії концептуальної структури видобуваються й ті компоненти символу метафори, які в метафоричній одиниці співвідносяться з логічними чи емоційними оцінками. Це має місце в тих випадках, коли на чуттєво сприйнятий образ накладаються ціннісні характеристики, привнесені культурною традицією; оцінка формується мовно-культурним

колективом у рамках антропоорієнтованої картини світу, куди обов'язково входять й аксіологічні параметри.

Особливий випадок у плані статусу та місця символу метафори в базовому концепті становлять ті іменникові метафоричні одиниці, які мають природу лінгвокультурного стереотипу і служать для характеристики людини через зіставлення з твариною чи предметом (*лев, орел, баран, заєць, пень, дуб* тощо). Основою метафоричного перенесення стають ознаки стереотипу, усталено приписувані об'єкту донорської зони в тій чи тій культурі (пор. стереотипи "лев хоробрий", "заєць боязкий", "лисиця хитра" тощо, які підтримуються не повсякденною практикою і досвідом, а культурними, зокрема, фольклорними, текстами). Характерно, що ці стереотипні ознаки можуть різнитися в різних мовах і, крім того, суперечити об'єктивній концептуальній картині світу. Так, рос. метафора *ворона*, укр. *гав*, як і образні дієслова *проворонить*, *прогавити*, що характеризують поведінку неухажної людини (пор. дефініцію рос. слова *ворона* – "о рассеянном, невнимательном человеке" [7 (1: 212)]), не може бути виведена із спостережень за життям ворон. Як стверджують орнітологи та етологи (зокрема, відомий австрійський біолог Конрад Лоренц, лауреат Нобелівської премії), ворони – надзвичайно спостережливі птахи, які легко зауважують небезпеку чи знаходять їжу. Очевидно, ця метафора виникла внаслідок залучення в концепт ознак, що впливають з культурних текстів. Для російської культури таким прецедентним текстом могла бути літературна байка І.А. Крилова про ворону та лисицю, яка хитрістю виманила у ворони сир, а для української – народна байка про ворону (*гаву*) та рака (з подібним мотивом у сюжеті). На користь такого припущення свідчить той лінгвістичний факт, що метафора *ворона* описує не просто неухажну людину, а людину, яка втратила певні можливості, не змогла скористатися тим, що йшло їй в руки, пор. образні дієслова *проворонить*, *прогавити*, де ця семантика виступає виразніше.

В аспекті розглядуваної проблематики звернімося до показового прикладу – метафоричного предикату *докопуватися / докопатися* (до чого). Для виявлення ознак подібності насамперед слід встановити, які семантичні компоненти є інваріантними для прямих та метафоричних значень кожного з цих предикатів, а які – відмінними.

Предикат *докопатися* (до чого) співвідноситься із ситуаціями, які мисляться як завершений результат цілеспрямованої дії активного суб'єкта: вибираючи і відкидаючи тверду субстанцію (переважно землю, глину, пісок) за допомогою інструмента (передусім лопати чи заступа, але можливо використання й інших, менш пристосованих для цього інструментів, а також кінцівок людини чи тварини), суб'єкт досягає дедалі глибших шарів і нарешті виявляє об'єкт, який було приховано від прямого спостереження.

У рольовій структурі предиката обов'язково присутній об'єктний компонент (*докопатися до чого*), який на феноменологічному рівні корелює з досягненням результату дії. Сам результат дії найчастіше інтерпретується як знахідка, що також має вираження у лексичному значенні. Важливо наголосити на тому, що об'єкт, який виявляють унаслідок копання, характеризується вельми суттєвою властивістю: до завершення дії, тобто до досягнення позитивного результату, він залишається поза перцептивною зоною суб'єкта. Зрозуміло, що ця властивість об'єкта має тимчасовий і відносний характер, який визначається передусім особливостями конкретної ситуації. Внаслідок копання об'єкт перестає бути прихованим і стає відкритим, видимим. Саме цей аспект ситуації і відіграє особливу роль у процедурі метафоризації.

Інший аспект ситуації, який виявляється вельми релевантним у структурі ментального образу, стосується організації діяльності суб'єкта. Оскільки знахідці можуть передувати або нецілеспрямовані, або цілеспрямовані дії суб'єкта (пошук чогось заздалегідь відомого), то сама ситуація копання землі, глини і под. субстанції може бути потрактована або як спеціально зорієнтована на виявлення чогось, або як така, що не має цільового компонента. В останньому випадку знахідка має непередбачуваний характер.

Метафоричне *докопатися / докопуватися* (як і рос. *докопаться / докапываться*) визначається у словниках так: "наполегливо шукаючи, аналізуючи, вивчаючи, довідуватися про що-н." [8 (2: 354)]; "доискаться, разузнать" [7 (1: 420)]. У цих визначеннях

виділено результативний компонент ситуації і вказано на шляхи досягнення результату: аналіз, вивчення якогось предмету. Об'єктом ситуації стає передусім інформація, знання про щось, що має для суб'єкта високу цінність. Тому місце об'єкта в конструкціях часто займають імена *правда, істина, сенс, головне* тощо:

– *Наш хутор на горі, як замок, а навколо долини... Хто його Запорожжем назвав – невідомо... Ми... – я та Єлисей – не раз, бувало, морочим над цим голову. Бо де ж таки: Запорожже, Запорожже, а що то таке – ніхто не знає... Та й почав я докопуватись... У монастирі був дуже старий чернець Зосима... Він знав багато...У. Самчук. Волинь.*

Надо сказать, что когда Мариэтта Шагинян со своей дотошностью и добросовестностью исследователя докопалась в архивах до истины, в определенных инстанциях переполошились. В. Солоухин. При свете дня.

Описані в цих контекстах ситуації дають педстави твердити, що діяльність суб'єкта, по-перше, обов'язково має певну мету, а по-друге, організована таким чином, щоб досягнути мети оптимальним способом. Конкретні форми діяльності суб'єкта визначаються характером об'єкта та іншими конкретними властивостями ситуації, але очевидно, що передусім йдеться про пошуки надійних та компетентних джерел інформації (ними можуть бути, наприклад, книги, архівні документи, свідчення очевидців, певні реалії тощо), використання цих джерел та оброблення інформації. Це можуть бути і роздуми суб'єкта, його власна інтелектуальна діяльність:

Про ту «усвідомлену необхідність» Юхим чималенько думав. Охоплював руками голову, напружувався, ось-ось, здається, вхопить смисл, докопається, ось-ось вилущить горішок із шкаралупки – аж воно блисне й зникне, тільки нудний біль зостається в голові. Є. Гуцало. Мертва зона.

Суттєво, що мета суб'єкта є ідеальною сутністю, прихованою від прямого спостереження. Вона може бути осягнута свідомістю лише внаслідок складних мисленневих процедур.

Семантику метафоричного *докопатися* можна витлумачити так: "шляхом цілеспрямованих, наполегливих зусиль здобути приховану (від загалу) інформацію". Представимо її у вигляді пропозитивної трикомпонентної схеми, яка відповідає трьом фазам ситуації, що послідовно розгортаються в часі:

X докопався до Y-а:

Перша фаза: суб'єкт X знає / припускає, що об'єкт Y існує; об'єкта нема в перцептивній / ментальній зоні суб'єкта; суб'єкт ставить собі мету: виявити об'єкт.

Друга фаза: суб'єкт X організує свою діяльність таким чином, щоб досягнути мети за найкоротший час і оптимальним шляхом.

Третя фаза: суб'єкт досягає поставленої мети.

Окреслені таким чином компоненти однаково властиві ситуаціям, позначуваним предикатом *докопатися* в його конкретному і метафоричному вживанні. Перехід від прямого до метафоричного значення забезпечується варіюванням компонентів пропозиції у двох аспектах. По-перше, самі об'єкти, на пошуки яких скеровані зусилля суб'єктів, відрізняються за своєю природою: це фізичний предмет у першому випадку і ментальний об'єкт (істина, сутність, причини чогось і под.) у другому. Крім того, варіюється змістове наповнення другого компонента: ситуації розрізняються характером діяльності суб'єкта. В першому випадку вона має цілком конкретні вияви (копання за допомогою певного інструмента), а в другому може набувати різних форм, про які йшлося вище. Отже, виділені параметри ментального образу становлять ядро ситуацій, позначуваних багатозначним предикатом *докопатися*. Як і в більшості випадків використання метафоричних предикатів, дієслово *докопатися* позначає ситуації, які слабо піддаються спостереженню. Тому до семантичної структури цього предиката входять виключно абстрактні компоненти.

Висновки. Таким чином, символ метафори може будуватися не лише з ядерних, а й з периферійних концептуальних змістів, що виникають як імплікації з образу, а також породжуються культурними уявленнями та прецедентними текстами. Важливою ознакою

символу метафори, на нашу думку, є її варіювання, яке полягає в акцентуванні в різних вживаннях метафоричного виразу одних аспектів базової ситуації та приглушенні інших. Внаслідок експлікації символу метафори з'являється можливість не лише "проанатомувати" новий зміст, а й виявити характерні типи метафоричних перенесень, статус компонентів подібності в донорській та реципієнтній зонах досвіду.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Апресян Ю.Д. Коннотация как часть прагматики слова (лексикографический аспект) // Апресян Ю. Д. Избранные труды. Т. 2. Интегральное описание языка и системная лексикография. – М. : Школа "Языки русской культуры", 1995. – С. 157–177.
2. Баранов А.Н. Дескрипторная теория метафоры и типология метафорических моделей // Труды международного семинара Диалог'2002 «Компьютерная лингвистика и интеллектуальные технологии». – [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.dialog-21.ru/Archive/2003/Baranov.pdf>.
3. Дэвидсон Д. Что означают метафоры // Теория метафоры. – М. : Прогресс, 1990. – С. 172–193.
4. Жуйкова М. В. Поняття "символ метафори" в когнітивному аспекті // Лінгвістика : Збірник наукових праць. – № 2 (17), 2009. – Луганськ : ДЗ "ЛНУ ім. Тараса Шевченка", 2009. – С. 5–11.
5. Кобозева И. М. К формальной репрезентации метафор в рамках когнитивного подхода // Труды международного семинара Диалог'2002 «Компьютерная лингвистика и интеллектуальные технологии». – М. : Наука, 2002. – С. 188–194.
6. Склярёвская Г.Н. Метафора в системе языка. – СПб. : Наука, 1993. – 151 с.
7. Словарь русского языка : в 4-х т. / Под ред. А. П. Евгеньевой. – М. : Русский язык, 1985–1988.
8. Словник української мови : в 11-ти т. – К. : Наукова думка, 1970–1980.
9. Телия В.Н. Типы языковых значений : связанное значение слова в языке. – М. : Наука, 1981. – 270 с.
10. Чернец Л. В. К теории поэтических тропов // Вестник МГУ. – Сер. 9. – Филология. – 2000. – № 2. – С. 7–19.
11. Шмелев Д. Н. Проблемы семантического анализа лексики (на материале русского языка). – М. : Наука, 1973. – 280 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Маргарита Жуйкова – доктор філологічних наук, професор кафедри прикладної лінгвістики Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Наукові інтереси: етнолінгвістика, когнітивна лінгвістика, історична фразеологія східнослов'янських мов.

СЕМІОТИЧНІ РЕЛЯЦІЇ МІЖ ВНУТРІШНЬОЮ ФОРМОЮ ТА ЗНАЧЕННЯМ ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ

Тарас КИЯК (Київ, Україна)

У статті розглядається проблема мовного знаку як складного, багатопланового утворення, аналізуються філософські підходи до вивчення мови, мовної картини світу та здійснюється аналіз внутрішньої форми слова як його системної характеристики.

Ключові слова: мовний знак, білатеральність, денотат, "дух мови", внутрішня форма слова.

The article elaborates on the problem of the language sign as a complex unity. Much attention is paid to the analysis of philosophic approaches towards the study of language and the author makes the analysis of the inner form of the word as its systemic characteristics.

Key words: the language sign, bilaterality, denotation, "the spirit of the language".

В сучасних науках існує чимало різних поглядів, які стосуються проблеми мовного знаку, що зумовлено насамперед його особливою складністю, багатоплановістю, своєрідністю. Ю.О. Шрейдер навіть твердить, що дати точне визначення, що таке знак, неможливо, як неможливо визначити жодне з визначених понять науки [19 :4]. З таким поглядом можна погодитися, але для практичних потреб лінгвістичного дослідження варто визначити місце та роль його окремих складових, тому що знак є результатом аналізу, без якого він не зміг би з'явитися. Знак виступає також інструментом аналізу, оскільки він один раз визначений та ізольований може застосуватися з новими враженнями [17: 11].

Як відомо, в науці виділяють два найпоширеніші підходи до тлумачення знаку. Одні вчені вважають, що знаки є односторонньою сутністю (монолатеральність), інші вважають їх двосторонніми (білатеральність). Вся проблема полягає у незгоді та вимозі інших включати до поняття мовного знаку його лексичного значення. Існує, правда, так звана «семантична теорія знаку», згідно з якою знак зіставляється лише з мисленнєвим змістом, а матеріальна сторона слова виступає як сигнал [наприклад, 11: 88-89].

Спроба аргументувати перевагу тієї чи іншої концепції досить складна і не завжди переконлива. Більше того, дискусії між прихильниками різних поглядів стосовно проблеми

знаковості часто характеризується різним термінуванням вихідних понять. Підкреслюючи конвенційність знаку, прихильники його односторонності виділяють умовність репрезентативної функції знаку, відсутність прямого зв'язку між формою знака та змістом денотата. Але ж така точка зору ніскільки не суперечить принципові білатеральності знаку, оскільки і між лексичним значенням, і тим самим денотатом також існує безпосередній зв'язок. Таким чином, заперечують статус знаковості лексичного значення, ми мимоволі робимо ще одну неточність: ставимо знак рівності між денотатом і його значенням як змістом. Якщо ж і далі вважати, що значення – це сам денотат, то ми, відповідно, виводячи значення за межі знаку, змушені визнати ідентичність слова й предмета, бо слово без значення дійсно існувати не може. Річ у тім, що знак замінює не сам предмет, а наші знання про нього, а вербальний світ не ідентичний предметові і тому мовний знак репрезентує ментальну природу наших знань, орієнтує на ідеальну сторону денотата.

Водночас можна вважати, що дискусія має вестися не тільки й не стільки довкола включення / невключення значення до мовного знаку, скільки про те, що виступає формою цього знака. Річ у тім, що більшість лінгвістів, підкреслюючи єдність у знакові матеріального та ідеального, розуміють під формою звукову оболонку виразу. Чи не витікає звідси певна неспіврозмірність, незіставність форм (акустичного образу) та змісту (значення) в рамках одного й того ж мовного знаку, що суперечить дидактичним засадам категорії знаковості?

Дану суперечність можна усунути, якщо виходити із неоднорідності мовних знаків. Вважаю, що в мові існують знаки акустичного та чисто семантичного походження. Не дивлячись на це, всі вони білатеральні, оскільки мають і форму, і зміст. Подібну ідею висуває І.Ф. Вардуль, кажучи: «Слово й речення, з одного боку, фонема й склад, з іншого, відрізняються не наявністю чи відсутністю змісту, а характером інформації в них. Перші несуть семантичну інформацію і тому можуть бути названі *«семантичними одиницями»* (знаками), другі несуть асемантичну інформацію і тому можуть бути названі *«асемантичними одиницями»* (знаками)» [2: 23]. В.В. Мартинов у зв'язку з цим розрізняє фігури¹ (асемантичні знаки в нашому розумінні) та знаки (номінативні одиниці), підкреслюючи, що перші можуть бути визначені в термінах фізики, а другі – в термінах семіології [10: 9]. За такого підходу послідовніше реалізується положення про те, що «план вираження і план змісту в мовах світу певною мірою автономні та мають власні закономірності розвитку та змінювання» [15: 71].

Асемантичний знак відсилає не до денотата, а до сфери значень, він лише вказує на денотат, не розкриваючи його семантики. Виходячи з цього, не можна віднести до повноцінних знаків різні звуконаслідування, акустична форма яких не має зв'язку з відповідним змістом. Саме еволюція мови визначила еволюцію його знакових функцій та своєрідність мови як особливої знакової системи. Якраз тому в даний час звуки мови можна розглядати в двох ракурсах: з точки зору фізичної, тобто як вони утворені, та з точки зору функціональної, тобто, яким чином вони використовуються [9: 71]. Наприклад, відоме штучне утворення Л.В. Щерби «куздра» всього лише *асемантичне утворення* (або умовно – фігура), яке не володіє значенням та зв'язком з будь-яким іншим знаком. Цей зв'язок здійснюється через внутрішню форму, яку мають всі знаки, які демонструють семантичну функцію. Іншими словами, семантичний знак складається з внутрішньої форми та відповідного значення. Таким чином в групі семантичних знаків можна виділити неповноцінні знаки (символи), які мають внутрішню форму, тобто містять в собі певну семантичну інформацію, але не мають значення, наприклад, «телефонство», «ламповість». Загальний висновок: в мові ми маємо справу з різними знаками, починаючи від елементарних фігур та закінчуючи найскладнішими синтаксичними знаками, до яких слід віднести тексти.

За такого розуміння знаку реалізуються всі діалектичні властивості, які притаманні його складовим:

- 1) нерозривна, але відносна єдність форми та змісту;
- 2) домінуюча роль змісту;
- 3) репрезентація змістом динамічної сторони цілого та охоплення формою в першу чергу системи зв'язків предмету;
- 4) здатність форми лише незначною мірою впливати на зміст;

5) виникнення на певному етапі невідповідності між формою та змістом: зміна змісту веде до зміни старої та появи нової форми, адекватної до розвинутого змісту.

Зрозуміло, що наведені тут особливості не можуть реалізуватися у випадку розрізнення тільки звукової форми виразу та відповідного їй звукового змісту. Все знаходить чіткіше й переконливіше пояснення, якщо своєрідність мовного знаку виводити не з довільності форми стосовно змісту, а з факту існування як у семантиці, так і в звучанні лексичної одиниці окремої форми та змісту.

Зв'язок між планом виразу та планом змісту здійснюється у процесі інтеріоризації завдяки внутрішній формі, яка виступає як символ, симптом, образ значення і таким чином, орієнтує на інтенціонал поняття. Форма та зміст не існують ізольовано, форма репрезентує внутрішню структуру змісту й виступає його зовнішнім виразом, що обумовлює існування внутрішньої та зовнішньої форми виразу. Кажучи про подвійність форми, тобто про існування «зовнішньої та індиферентної форми» і власне форми змісту, Гегель пише, що «зміст – не що інше, як перехід форми в зміст, а форма – не що інше, як перехід у форму» [3: 298].

Всякий вираз у мові має внутрішню та зовнішню форму, яким зіставляються відповідно субстанційні та функціональні змісти. Якщо ж виходити з наявності тільки однієї форми та одного змісту мовної одиниці, то виникають проблеми, які важко вирішити, по-перше, про який взаємоперехід між звучанням та значенням знаку може вестися мова? По-друге, які стійкі зв'язки денотата може охоплювати (нехай навіть і конвенційно) матеріальна форма? Нарешті, по-третє, в чому може проявлятися невідповідність форми (звучання) та змісту (значення)? Зовнішня (акустична) форма вже за своєю природою байдужа до змін семантичного змісту, тому пропонуємо вважати, що під адекватністю форми семантичного змісту доцільно мати на увазі *внутрішню форму*.

Пропонована концепція внутрішньої форми не претендує на цілковиту новизну, оскільки вона спирається на відомі ідеї В. фон Гумбольта та О. Потебні.

В. фон Гумбольдт у передмові до своєї фундаментальної роботи «Про мову ківі на острові Ява» (1836) під промовистим заголовком «Про відмінності в будові людських мов та її вплив на духовний розвиток людського роду» переконує нас у єдності мови й духу народу, пишучи: «Мова та духовна сила народу розвиваються не окремо одна від одної і послідовно одна за іншою, а складають винятково та неподільно одну й ту ж дію інтелектуальної здібності». Досі залишається популярною його теза про те, що «мова народу є його духом, і дух народу є його мовою, і важко уявити собі щось більш тотожне» [4].

О.О.Потебня, творчо розвинувши лінгвософські бачення В. фон Гумбольдта, піднявся до сучасного нам рівня антропоцентричного підходу до мови, до мовної картини світу, формує положення про зв'язок мови й нації, що так актуально сьогодні для реалізації цивілізованої мовної політики для всієї України, а не для аморфних псевдопартійних фракцій у Верховній Раді.

В. фон Гумбольдт відзначав, що мова не тільки віддзеркалює та фіксує дух народу, але й виступає одним із найвагоміших чинників його формування. Тому він першим увів у науковий обіг термін «дух мови» («Sprachgeist»), підкреслюючи, що «у мові ми завжди знаходимо сплав споконвічного мовного характеру з тим, що засвоюється мовою від характеру народу» [5:373]. О.О. Потебня розвинув думку й переніс її суть на суб'єктивний рівень, усвідомлюючи, що особистість визначальна у тріаді «людина-світ-мова». Саме через це він цілком слушно твердить про те, що «...у розмові кожен розуміє слово по своєму, але зовнішня форма слова проникнута об'єктивною думкою, незалежно від розуміння окремих осіб» [18: 119].

У цій тезі О.О. Потебні, як справедливо вважає Л.А. Лисиченко «проглядають наші сьогоднішні уявлення про лексичне значення, яке виражає зміст, спільний для всіх носіїв мови, і ментальний концепт, у якому містяться численні суб'єктивні уявлення про явище» [8: 15]. При цьому О.Потебня розуміє слово як національно-мовний феномен, який відтворює не увесь зміст поняття, а одну з ознак його [12: 221]. Додамо, що ці ознаки можуть суттєво відрізнятися в різних мовах, що В. фон Гумбольдт називає не різним позначенням однієї й

тієї ж речі, а різним баченням[5: 349]. Останнє слід вважати позитивним фактором, оскільки всяке багатство полягає в розмаїтті. Тому так важливо підтримувати й рятувати всі мови, бо вони є вагомим чинником загальнолюдської культури. Якраз таку мету ставить перед собою відома «Хартія про регіональні та міноритарні мови», яка не перестає бути об'єктом спекуляції різних політиканів. Їм адресуємо категоричне переконання О.О.Потебні: «Якби об'єднання людства за мовою взагалі і за народністю було можливим, воно було б згубним для загальнолюдської думки, як заміна багатьох відчуттів одним» [12: 229].

Отже, «дух мови» складається з окремих цеглинок, які репрезентує «дух слова», що реалізується в зовнішній та внутрішній формах цього слова. Про це також акцентовано пише видатний український лінгвіст. Характеризуючи внутрішню форму слова, О.Потебня пише: «В словах ми розрізняємо зовнішню форму, тобто членороздільний звук, зміст, що об'єктивується через посередність звуку, та внутрішню форму, або найближче етимологічне значення слова, той спосіб, яким висловлюється зміст» [13: 134].

Дарма дехто критикує автора цієї статті за те, що я ніби відкидаю концепцію Гумбольдта-Потебні та створюю власну ізольовану. Якраз навпаки: базуючись на їхніх поглядах та враховуючи аналогічні розвідки інших лінгвістів, спробуємо уточнити та доповнити теорію внутрішньої форми слова, використавши її для вирішення деяких інших складних проблем семантики та семіозису.

Приєднуюся до думки про те, що в початковій формі мова була цілком визначеним та «прозорим» знаком речей у намаганні бути схожими на них та відображати їх у своїй формі. Мішель Фуко пише, що імена були пов'язані з тими речами, котрі позначалися ними. Мови розпалися та стали несумісними одна з одною в тій мірі, в якій насамперед втратилася ця схожість мови з речами, які були першопричиною виникнення мови [17: 83]. Отже, можна погодитися з головним висновком: первинні слова також мали свою внутрішню форму, яка відображала специфічні риси денотатів. Подібно можна твердити про існування внутрішньої форми у сьогоднішніх кореневих словах. Так, образ, про який пише О. Потебня, може суттєво відрізнитися у різних носіїв, але для носіїв даної мови він матиме спільне ядро. Наприклад, слово «книга» буде дещо по-різному сприйматися учасниками комунікації (хтось уявить собі розгорнутий підручник, хтось книгу у крамниці, хтось інкунабулу в музеї тощо) але в усіх буде спільне функціональне ядро: об'єкт для читання. Цей образ (внутрішня форма слова) конкретизується вже в контексті. Тому робимо наступний висновок: внутрішня форма в кінцевому результаті – явище синхронне, і властивість цю визначено станом лексичного значення, з котрим внутрішня форма зіставляється.

Звісно, внутрішня форма складного слова виявляється чіткіше та однозначніше, оскільки образ уточнюється морфемною структурою слова. В усякому разі, внутрішні форми є лише посередниками між лексичним значенням і матеріальною мовною оболонкою, потенційно вступаючи зі значенням у відносини гомоморфізму. Подібно пише О. Потебня: «Внутрішня форма слова, яке вимовляється мовцем, дає напрям думки слухача, але вона тільки спонукає цього останнього, дає тільки спосіб розвитку в ньому значень, не визначаючи меж його розуміння слова [13: 140].

Недарма феномен внутрішньої форми слова в інтерпретації О.О. Потебні зацікавив знаних філософів. Так, В.В. Бібіхін, уточнюючи й продовжуючи хід думок лінгвіста, додає стосовно цієї категорії: «Якщо вона не присутня у моїй свідомості, то і в моєму мовленні просто не існує, а якщо присутня, то вона вже не об'єктивна і як суб'єктивна знову конкретна, знову має багато ознак» [1: 2]. Отже, філософ вважає, що внутрішня форма притаманна кожному слову, інакше воно не може бути елементом мови. Таким чином філософ підтверджує нашу позицію, висловлену ще в 1988 році [7: 1988].

Щоправда, важко погодитися з В.В. Бібіхіним стосовно віднесення внутрішньої форми як до об'єктивного, так і суб'єктивного феномена. За такого підходу не диференціюється образ у мові та образ у мовленні. Останній слушно зіставити зі смыслом як реалізацію внутрішньої форми у мовленні. Тут доцільно згадати концепцію П. Флоренського, який зіставляє внутрішню форму з «семемою», котра «утворює його об'єктивне значення, яке містить скільки завгодно ознак... Семена здатна безмежно розширюватися, змінюючи

будову» [16: 5]. Тут теж слід зробити уточнення: семема як категорія семантики не може бути за своїм інтенціоналом безмежною. Так, вона виступає як елемент об'єктивного значення, але ніколи не дорівнює йому. Семема може в окремих випадках дорівнювати лише внутрішній формі, якщо остання репрезентує коротку (напр., одноморфемну) лексичну одиницю («стіл», «мама», але «вчитель» містить уже дві семени: «особа» (1), «навчання» (2) і релатему «бути суб'єктом дії»).

Внутрішня форма лексичної одиниці репрезентується морфемною структурою і утворює не просту сукупність значень та узусу її складових, а визначену систему взаємопов'язаних і взаємообумовлених елементів. Внутрішня форма – це системна характеристика слова чи словосполучення, яка виконує роль «перехідного містка» від звукової оболонки до значення. Можна також припустити, що лексичні одиниці фіксуються в нашій пам'яті в першу чергу не у вигляді комплексів фонем і навіть не у вигляді значень, а через посередність внутрішніх форм. Внутрішня форма втілює той слід, котрий слово лишає в пам'яті людини. Незнайомі слова не маркуються внутрішньою формою, не знаходять відгуку в свідомості комуніканта.

Враховуючи наведені міркування та позиції В. фон Гумбольдта й О. Потебні, можна запропонувати наступне робоче визначення внутрішньої форми лексичних одиниць: «Внутрішня форма – це мисленнєвий інтеріоризований образ, який потенційно абстрагує і відображає у вигляді аперцепційного уявлення одну або декілька істотних ознак денотата, викликаних і зафіксованих у пам'яті носія мови зумовленою морфемною структурою слова чи виразу».

Дане трактування внутрішньої форми слова сприяє теоретичному осмисленню та практичній реалізації багатьох складних лінгвістичних проблем, наприклад, уточненню та прагматизації категорії вмотивованості, яка демонструє ступінь зв'язку між внутрішньою формою та лексичним значенням; запропонований підхід допомагає чіткіше визначити категорії форми та змісту мовного знаку, запропонувавши розглянуту вище концепцію існування асемантичного (матеріалізованого) субзнаку одиниці і з його звучанням та акустичними характеристиками відповідного семантичного субзнаку (внутрішня форма плюс зміст як значення) тощо [Кияк-1988].

Наукові погляди В. фон Гумбольдта й О. Потебні знайшли своє втілення та продовження в працях Й.Л. Вайсгербера, в теорії про лінгвістичну відносність Е. Сепіра та Б.Л. Уорфа, що остаточно сформувало сучасну антрополінгвістику, погляд на мову якої можна висловити тезою сучасного російського дослідника Т.Б. Радбіля: «Мова з самого дитинства входить у нашу свідомість і виступає як єдиний провідник осмисленої інформації» [14: 328]. Така осмислена інформація повинна стимулювати дух нації, реалізований у духові мови та зафіксований у духові слова, в нашому випадку – українського слова.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Библихин В.В. В поисках сути слова. Внутренняя форма у А.А. Потебни // Новое литературное обозрение, 1996, № 14.
2. Вардуль И.Ф. Основы описательной лингвистики. – М.: Наука, 1977. – 351с.
3. Гегель. Энциклопедия философских наук: Наука логики. – М.: Мысль, 1975 – Т.1 – 452с.
4. В. фон Гумбольдт. Язык и философия культуры. – М.: Прогресс, 1985, – 450 с.
5. Гумбольдт В. Избранные труды по языкознанию: пер. с нем. / Под ред. и с предисловием Г.В. Рамишвили - М.: Наука, 1984. -350с.
6. Ельмслев Л. Прологомены к теории языка / Новое в лингвистике. – М.: Наука, 1960 –Вып.1, С.264-389.
7. Кияк Т.Р. Мотивированность лексических единиц (количественные и качественные характеристики) – Львов: Вища школа, 1988. - 162 с.
8. Лисиченко Л.А. Лінгвософські ідеї О.О. Потебні / Олександр Потебня: сучасний погляд. Матеріали міжнародних читань, присвячених 170-річчю від дня народження фундатора Харківської філологічної школи (11-12 жовтня 2005 року). – Харків: Майдан, 2006.
9. Мамудян М. Лингвистика (пер. с франц., под ред. и вступ. статья д.ф.н. проф. Л.Г. Ведениной). –М.: Прогресс, 1985 – 200с.
10. Мартынов В.В. Категория языка. Семиологические аспекты. – М.: Наука, 1982. -192с.
11. Нойман В. К вопросу о характеристике языкового знака, социальной детерминированности и языковой обусловленности / Актуальные проблемы языкознания. ГДР: Язык – идеология – общество. – М.: Прогресс, 1979 С.87-92.
- 12.Потебня А.А. Эстетика и поэтика. – М., 1976
13. Потебня А.А. Мысль и язык // А.А. Потебня. Полн.собр.соч. – Харьков, 1926, Т. I. -205с.
14. Радбиль Т.Б. Основы изучения языкового менталитета. – М.: Флинта, 2010, – 328 с.
15. Серебrenников Б.А. О материалистическом подходе к явлениям языка. – М., Наука, 1983. – 319с.

16. Флоренский П. Новая книга по русской грамматике // Богословский вестник. 1909, №5.
 17. Фуко М. Слова и вещи: Археология гуманитарных наук. – М.: Прогресс, 1977. – 488с.
 18. Хрестоматия по истории языкознания XIX-XX веков /состав. В.А. Звегинцев. – М.: 1956. – 378 с.
 19. Шрейдер Ю.А. Семиотические основы информатики. – М.: ИПКИР, 1974 – 81с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тарас Кияк – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри німецької мови та перекладу Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Наукові інтереси: термінологія фахових мов, теорія та практика перекладу.

ВЕРБАЛИЗАЦИЯ ЧУВСТВА РАДОСТИ В БЕЛОРУССКОЙ ФРАЗЕОЛОГИИ

Ольга ЛЕЩИНСКАЯ (Гомель, Беларусь)

Стаття присвячена опису вербального відображення почуття радості в білоруській фразеології. Розглядаються питання внутрішньої форми, образної складової як основи диференціації споживання фразеологічних одиниць з загальним і близьким значенням.

Ключові слова: фразеологія, фразеологічна одиниця, емоція, почуття, радість, внутрішня форма, образна складова, диференціація.

The article is devoted to the description of verbal representation of feeling of joy in Belorussian phraseology. The problems of inner form, figurative component as the basis of differentiation of usage of phraseological units with the same and close meaning are considered.

Key words: phraseology, phraseological unit, emotion, feeling, joy, inner form, figurative component, differentiation.

Язык выступает инструментом концептуализации и способом фиксации результатов этого процесса – нашей картины мира, наших знаний о нем. Но, как замечает Е. М. Верещагин, «... лишь три языковые единицы – слово, фразеологизм и афоризм – обладают исключительной «способностью к накоплению внеязыковой информации», ибо именно их семантика «может вычленять область, называемой фоном» [3: 303]. Из трех единиц объектом нашего внимания избраны фразеологизмы как уникальные единицы, способные консервировать форму и содержание – «национальные обычаи, поверья, исторические предания, образное видение мира» [11: 18-19], ограничив их число фразеологическими единицами (далее ФЕ), объединенными общим значением ‘радость’ и являющимися составной частью ФЕ белорусского языка семантического поля «эмоции и чувства».

Определение эмоций и чувств и их дифференциация в истории человечества, как замечает Б. А. Ларин, шли очень тяжело и долго, а единственным «свидетелем неисчислимых усилий и различных путей этой замедленной дифференциации и единственным неоспоримым памятником всех достижений на этом пути разных народов в разные времена является язык» [9: 63]. Вероятно, это обстоятельство в некоторой степени объясняет и относительно позднее изучение языковых средств, обозначающих эмоции и чувства человека. При этом в лингвистике основное внимание обращается на лексические средства обозначения эмоций и чувств, что обусловлено в большей степени необходимостью решения одной из важных проблем лексикографической их обработки, поскольку «слову, обозначающему эмоцию, почти невозможно дать прямое лексикографическое объяснение» [1: 27]. Именно этот аспект исследования наиболее очерчивается в работах многих исследователей русского [2; 6; 7; 8; 13] и частично белорусского языка [5].

В последнее время с учетом антропоцентрического подхода к изучению языка и его единиц, когнитивной направленности их исследования все большее внимание получают фразеологизмы как «самостоятельные духовные ценности» (В. Л. Архангельский), в числе которых, естественно и те, что вербализируют и концептуализируют эмоциональное состояние человека. Правда, в работах этого направления задействованы либо единичные ФЕ для обозначения чувств и эмоций, либо группы ФЕ для обозначения отдельных эмоций и чувств человека, как, например, страха, у [4].

В белорусском языке изучение ФЕ для обозначения эмоций и чувств человека до сих пор не проводилось, тем более актуальным, по нашему мнению, является вычленение отдельных составляющих семантического поля «эмоции и чувства», в частности, объединенных общим значением ‘радость’, установление места и роли радости как эмоционального состояния в жизни белоруса и выявление того, как и на основании чего сложилось представление о радости, какая информация послужила вербализации этого чувства и какая дополнительная культурная база данных заложена в этой группе ФЕ, что влияет на их употребление, поскольку в этих ФЕ закреплён опыт многих столетий психологической и культурной интроспекции их носителей.

Итак, ФЕ являются результатом жизненного опыта и мудрости многих прошлых поколений любого народа, источником получения знаний и установок культуры каждого из них, его менталитета, способов познания мира и его вербального отражения. По причине такой своей специфики, и прежде всего своей консервативности и высокой степени аккумулятивности, ФЕ выступают особыми когнитивно-семиотическими единицами языка, они являются вербальным результатом познания и восприятия мира, и вместе с тем операционными единицами, в языковом пространстве которых в сжатой образной форме зафиксирован опыт предшествующих поколений.

Заметим, что до последнего времени термины чувства и эмоции употребляются как синонимы. И все же в психологии их разграничивают. В подтверждение разделения эмоций (обусловлены психосоматическими механизмами реагирования организма на окружающую среду) и чувств (являются продуктом развития человеческой личности в социальных условиях определенной культуры) [12: 479] радость как чувство более позднего относительно его определения и дифференциации среди других эмоций и чувств, во-первых, зафиксирована в немногих ФЕ современного белорусского литературного языка (всего чуть более 30 ФЕ) [10]. Для сравнения отметим, что, например, эмоция страха представлена почти в 70 ФЕ. Во-вторых, в отличие от способов обозначения каких-либо эмоций и чувств посредством указания на характерные физические проявления их, выступающими, согласно терминологии Л.Н. Иорданской, симптоматическими [8: 7], радость вербализирована отмеченными соматическими реакциями организма человека только в единичных случаях, в то время как, например, эмоция страха, наоборот, представлена почти только соматическими реакциями организма.

К соматическим относятся всего 10 ФЕ белорусского языка: *ад <усяго /самага> сэрца /душы* ‘со всей сердечностью, открытостью’; *ад чыстага сэрца /душы* ‘со всей сердечностью, неподдельностью, совершенно открыто, чистосердечно’; *ад шчырага сэрца /душы* ‘со всей сердечностью, непосредственностью, открытостью’; *душа /сэрца спявае /радуецца* ‘кого-н. охватывает радостное волнение’; *з дарагой /мілай душой*; *з усёй душой* ‘с большой радостью, охотой (отдать, угостить, относиться)’; *з распасцёртымі рукамі* прымаць, сустракаць, чакаць ‘радушно, гостеприимно, с большим удовольствием’; *рот да вушэй* ‘кто-л. выражением лица высказывает исключительное удовлетворение чем-л.’; *сэрца заходзіцца* ‘кто-л. переживает большую радость или сильную тревогу, волнение’; *як маслам па душы* ‘очень нравится, очень приятно’. Как можно заметить, в 8 из перечисленных ФЕ соматическими компонентами как органами симптоматических проявлений чувства радости являются *сердце* и *душа*, выступающие нередко компонентами-вариантами. Образы ФЕ с этими компонентами соотносятся с представлением о сердце как средоточии чувств и эмоций, с коллективным представлением о душе как носителе психических процессов, в том числе и эмоциональных. В названных ФЕ сердце и душа выступают эталонами меры, полноты чувства радости человека, его открытости и искренности. И только в 2 ФЕ использованы компоненты-соматизмы *рот*, *уши*, *руки* как части тела человека внешнего, физического проявления чувства радости – мимического (*рот до ушей*) и жестового (*з распасцёртымі рукамі*), где чувство радости концептуализируется посредством описания прототипической ситуации, в которых оно возникает или является следствием его выражения. К последним отнесена ФЕ *з абдымкамі* (принимать, встречать) ‘приветливо, радушно, с большим

удовольствием', условно отнесенная нами к соматическим, поскольку прозрачна внутренняя форма, отражающая жестовый характер выражения чувства радости.

Вторую подгруппу составляют ФЕ, репрезентирующие чувство радости посредством образа Бога (*бог живе* 'где-н. очень хорошо, всё хорошо'; *бог начуе* 'где-н. очень хорошо, всё хорошо, удачно'; *ёсць бог на свеце* 'высказывание удовольствия, радости по причине исполнения чего-л.'; *з богам* 'счастливо (идти, ехать и под.)' или восклицание пожелания успехов, удачи в каком-н. деле; *хваліць бога* 'на счастье. Высказывание радости, удовольствия, успокоения по какой-л. причине'; *як у бога /у Хрыста за пазухай* 'очень хорошо, привольно и беспечно (жить, расти, отдыхать и под.)'), где снова апеллируется не к внешним физическим реакциям организману чувство радости, а к внутреннему состоянию, соотносимому с душевным удовлетворением, с высшей силой проявления и оценки его как высокого, духовного, исходящего и оцененного Богом.

Дополняют эту группу ФЕ с компонентами «небесного» происхождения – *адкрыць свет* 'дать радость, счастье, удовольствие'; *нарадзіцца пад ішчаслівай зоркай* 'быть счастливым, удачливым, иметь успех в своих делах'; *на сёмым /дзясяты небе* 'безмерно счастливым, очень радостным (быть, чувствовать себя)'; *не ведаць на якім свеце знаходзіцца* 'чувствовать себя необычно, переживать сильное чувство (от страха, радости и под.)'; *развязваць сабе свет* 'делать свою жизнь свободной, независимой, радостной'; *свет адчыняецца /адкрываецца* и *свет адчыніўся /адкрыўся* 'кому-л. всё становится радостным, счастливым'; *сонца зайшло* 'окончилось чье-л. счастье, успехи и под.'; *толькі свету што ў акне* 'единственная радость и забота у кого-л.'. Во всех ФЕ выявляются представления и сложившиеся веками понятия человека о верхней, высшей границе вертикали – небе и его составляющих (звездах, солнце и свете) как превосходящих над всем и помогающих избранному, а потому с ними ассоциируется успех, удача и, естественно, радость.

В отдельных ФЕ с относительно прозрачной внутренней формой концептуализировано представление человека о радости, счастье как результате везения, предназначенного человеку от рождения, поскольку он застрахован от бед рубашкой /сорочкой (*нарадзіцца ў сарочцы /кашулі* 'быть счастливым, удачливым, быть счастливым'), посредством образного гиперболического сравнение с обладанием сразу ста коней (*як на сто коней сеў* 'чувствует большую радость, удовлетворение'), а синяя птица символизирует само счастье, радость (*сіняя птушка* 'символ счастья; то, что представляет для кого-л. высшее счастье').

Несколько белорусских ФЕ, которые можно считать заимствованными из русского языка, зафиксировали способ получения радости (*на авось* 'с расчетом на счастливую случайность, на удачу'; *на авось ды нябось* 'с расчетом на счастливую случайность, на удачу'; *на ўра* 'с расчетом на удачу, на случайный успех') в расчете на везение, удачу, где образ ФЕ напрямую связан, по замечанию А. Вежбицкой, со стереотипом отношения к чему-либо, основанному на непредсказуемой воле судьбы, подкрепленной лишь надеждой, верой в удачу.

ФА *у дзве /тры столкі* 'исключительно, необычайно (рад, весел)' выступает как эталон, т.е. мера радости, поскольку речь идет о сложение чего-л. в два или три ряда, т.е. об увеличении чего-л., а ФЕ *біць чераз край* 'проявляться с большой силой. О чувствах, энергии и под.' – как стереотипное представление о неистощимости жизненных сил, эмоций человека, что рассматривается как положительное качество.

В отдельных ФЕ характеризуется человек, высказывается определенным образом его радостное состояние (*у парадку* 'успешный, удачливый, такой, каким и должен быть') или указывается причину такого состояния (*на радасцях* 'с причины какой-л. удачи, радостного события').

Сочетание опорного компонента *радосць* с отрицанием *не* позволяет выразить оценку тому, что не приносит удовлетворения, радости: *не ў радасць* 'не дает удовлетворения, не приносит счастья, радости'.

Почти все приведенные ФЕ и выявленные образы внутренней формы, через которые описывается чувство радости, свидетельствуют, что, за исключением отдельных, чувство радости как «невидимое» чувство почти не переводится в «видимое» при его репрезентации,

оно остается внутренним состоянием человека, к тому же не всегда выделенным и дифференцированным от других чувств и эмоций. Так, ФЕ *не ведаць на якім свеце знаходзіцца* или *біць чераз край* относительно прототипической ситуации вполне возможно связывать с различными, как во второй ФЕ, или контрастными чувствами, как радости и страха в первой ФЕ.

Выявленные отдельные ФЕ с одним и тем же или близким значением все же отличаются своей дополнительной информацией, связанной с образной составляющей на основе их метафорических моделей. Так, ФЕ со значением 'открыто, сердечно и под.' разделяются на две модели: «радость – внутреннее состояние» и «радость – физическое действие», в соответствии с чем есть разница в их употреблении. ФЕ первой метафорической модели (*ад <усяго /самага> сэрца /душы; ад чыстага сэрца /душы; ад шчырага сэрца/душы; з дарагой /мілай душой; з усёй душой*) могут заменять одна другую, поскольку не имеют различий в образной составляющей и употребляются в отношении выражения чувства относительно говорения, слушания, исполнения работы и др. ситуаций. ФЕ второй модели (*з распасцёртымі рукамі*) употребляется только в ситуации ожидания, встречи или приема гостей, поскольку открытые руки для объятий символизируют открытость намерений, радость встречи.

Близкие по значению ФЕ *душа /сэрца спявае /радуецца* и *сэрца заходзіцца* именно в связи с разной образной составляющей в их значении отличаются своим употреблением: первая ФЕ используется в ситуации испытания человеком только чувства радости, другая – разных чувств, в связи с чем ФЕ требует дополнения, конкретизации либо контекстного окружения для его выявления. Сравним следующие два примера: 1) *Калі Васіль выкопваў з ціны і раскі рыбіну з далонь, сэрца заходзілася ад радасці* (И. Мележ), 2) *Як убачыла я вас, як вы на холадзе, без шапкі, ды песня гэта, аж сэрца ў мяне зайшлося*. (К. Крапива), где в первом случае ФЕ сопровождает указание *ад радасці*, а во втором случае можно предполагать, что речь идет о выражении разных чувств, но не радости.

Таким образом, анализ ФЕ, объединенных общим значением «радость», показывает, во-первых, что в них зафиксированы представления белоруса о радости в связи с верой в небесно-космическую предопределенность человека, с религиозным восприятием высших сил, и только изредка с указанием на характерные физические проявления этого чувства, ассоциируемые с эмоцией радости, или выявляются основания, реакции, ощущения, на которых в наивной картине мира формировалось представление о сути, характеристике, степени проявления этого чувства; во-вторых, что ФЕ с общим или близким значением семантической группы «радость», которые отмечены в небольшом количестве, все же отличаются своим употреблением в зависимости от образа, образной составляющей на основе метафорических моделей (Д. О. Добровольский).

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Апресян В.Ю., Апресян Ю.Д. Метафора в семантическом представлении эмоций // Вопросы языкознания. – 1993. – № 3. – С. 27-35.
2. Арутюнова, Н.Д. О стыде и стуже // Вопросы языкознания. – 1997. – № 2. – С. 59-70.
3. Верещагин, Е.М., Костомаров, В.Г. Лингвострановедческая теория слова. – М.: Наука, 1980. – 320 с.
4. Добровольский, Д.О. Образная составляющая в семантике идиом // Вопросы языкознания. – № 1. – 1996. – С. 71-93.
5. Доўгаль, А. Лексічныя сродкі абзначэння эмоцый // Роднае слова. – 2005. – №10. – С. 61-63.
6. Зализняк Анна А. Семантика глагола *бояцца* в русском языке // Известия Академии наук СССР. СЛЯ. – 1983. – Т. 42. – № 1. – С. 59-66.
7. Иорданская, Л.Н. Попытка лексикографического толкования группы русских слов со значением чувств // Машинный перевод и прикладная лингвистика. Вып. 13. – М.: МГПИИЯ, 1970. – С. 3-26.
8. Иорданская, Л.Н. Лексикографическое описание русских выражений, обозначающих физические симптомы чувств // Машинный перевод и прикладная лингвистика. Вып. 16. – М.: МГПИИЯ, 1972. – С. 3-21.
9. Ларин, Б.А. Из истории славяно-балтийских лексикологических сопоставлений (*стыд-срам*) // Б.А. Ларин. История русского языка и общее языкознание (Избранные работы). – М.: Просвещение, 1977. – 224 с.
10. Лепешаў, І.Я. Слоўнік фразеалагізмаў. У 2 т. Т. 1. А-Л / І.Я. Лепешаў. – Мінск: Беларус. энцыклапедыя імя П. Броўкі, 2008. – 672; т. 2. М-Я / І.Я. Лепешаў. – Мінск: Беларус. энцыклапедыя імя П. Броўкі, 2008. – 704 с.
11. Мокиенко, В.М. Образы русской речи: Историко-этимологические и этнолингвистические очерки фразеологии. – СПб.: Фолио-Пресс, 1999. – 464 с.
12. Свенцицкий, А.Л. Краткий психологический словарь. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2008. – 512 с.
13. Успенский В.А. О внешних коннотациях абстрактных существительных // Семиотика и информатика. Вып. 11. – М.: МГПИИЯ, 1979. – С. 142-151.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ольга Лещинская – доктор філологічних наук, професор кафедри белоруського мовного Гомельського державного університету імені Франціска Скорини.

Научные интересы: лексикология, фразеология, методика преподавания белорусского языка в высшей и средней школе.

ПОЗНАЧЕННЯ ЧЕРВОНОГО КОЛЬОРУ В СЕРЕДНЬОВЕРХНЬОНІМЕЦЬКІЙ МОВІ

Олександр ОГУЙ (Чернівці, Україна)

В статті йде мова про середньовісньонімецькі позначення червоного кольору та їх похідні. Визначивши їх семантичні структури на основі аналізу 18 свн. літературних пам'яток (з урахуванням 214 інших) автор приходить до висновку про специфіку семантичного розвитку цих синонімічних слів.

Ключові слова: світло- та кольоропозначення; червоний; історико-літературний жанр; семема; семний комплекс.

This article deals with MHG denominations of red color and their derivatives. On the basis of their semantic structures in 18 literature monuments (within other 232) the author comes to conclusion concerning the specifics of their semantic development.

Key words: light- and color denominations, red, genre, semems, sem complexes.

Позначення червоного кольору, який видається чи не найбільш звичним для людського ока, є зовсім не однозначними, якщо враховувати специфіку хвильового розповсюдження (фізика), особливості фізіології сприйняття (біологія) та мовного вираження (лінгвістика). Враховуючи інтенсивне вживання позначень червоного в текстах, вивчення відповідних кольоропозначень стає досить актуальним для середньовіччя, де вони набували й символічного смислу. Тому не дивно, що червоний колір поставав предметом численних досліджень як у синхронії (Т. Венкель; С. Кантемір, П. Осипов та ін.), так і в діахронії німецької мови (Н. Ганина, Н. Козак, Ю. Ус; М. Grihore, A.C. Gow, A. Schindler, F. Musall Frederek / J. Itin et al. [3; 10]). Попри все, ці дослідження здійснювалися не на достатній вибірці, ряд аспектів (синоніміка, похідні, ономазіологічні основи та ін.) лишилися мало- чи взагалі недослідженими, що вимагає й узагальнення наших даних. Тому завданням цієї статті, через обмеженість її обсягу, буде аналіз німецькомовних хроматичних позначень зі значенням «червоний» у ракурсі формування ономазіологічних стандартів упродовж 4 століть (XI – XIV ст.). На противагу попереднім, дослідження здійснимо через новий теоретичний конструкт, т. зв. «комплекси сем» на матеріалі численних текстів.

1. Матеріал дослідження. Розглянемо семантику слів зі значенням «червоний» окремо та в їх розвитку за літературними пам'ятками середньовіччя, розкладеними за культурно-історичними жанрами. Кількісне вивчення масиву як із 232 середньовісньонімецьких пам'яток (понад 10 млн. слів), так і окремої відбірки з 18 свн. пам'яток (понад 1,5 млн. слів) засвідчує високий розвиток у складі поля світло- та кольоропозначень, де за своїм ужитком прикметники зі значенням червоного (1130 слововживань прикметника *rōt* 355 СВ 19 його похідних) поступаються лише групі прикметників із значенням «білий; світлий» (2226 СВ 9 прикметників у 18 пам'ятках та 4700 СВ за вибіркою з 232 пам'яток).

2. Особливості розуміння червоного в середньовіччі. Зупинимось детальніше на розумінні хроматичного червоного кольору (хвильовий діапазон 780–626 нм). За колірним діапазоном цей колір наближається до оранжевого (627–589 нм), внаслідок чого у СВН певний час продовжувалося зберігатися нечітке розмежування між цими кольорами. Враховуючи цю специфіку червоного, простежимо особливості семантичної структури та розвитку слова *rōt* на його позначення на матеріалі різних жанрів. Семантичні зміни відбуваються в семантичних структурах (системах) досліджуваних слів, що включають дериваційно поєднані між собою окремі значення (ЛСВ чи семем). Семем (С), в свою чергу, складаються із сем – відображених ознаках дійсності, які не мають корелятивів у плані мовного вираження. За операційним визначенням [4: 21], семемі відповідає рубрика тлумачного словника, а семі – окреме слово з цієї рубрики. На нашу думку [4], слід виділяти ще одну категорію – семні комплекси (СК), які, відділяючись семіколоном (крапкою з

комою), займає проміжне становище між семемою та семою, позначаючи зародження нового значення. Їх кількісне вивчення допоможе простежити за розгортанням семантики у відповідний період. Розглянемо при цьому фізико-біологічно-мовні та історичні обставини функціонування кольоропозначень.

3. Фізико-біологічно-мовний екскурс. Фізики розглядають колірний спектр як безперервну шкалу світлових хвиль різних довжин, що змінюються від 40 до 72 000-тисячних міліметра. Мови розрізняють різні відрізки цієї шкали досить суб'єктивно та без точних меж навіть у значеннях таких досить зближених за ономасіологічними базами колірних назв, як *жовтий, оранжевий, червоний* тощо. Тому й колірні назви різних мов не охоплюють один і той же відтінок монохроматичного спектрального кольору, наприклад, червоного (діапазон 780-627 нм). Більше того, у природі чисті спектральні фарби не з'являються, що ще дужче ускладнює розрізнення кольорів. Крім того, біологічно не існує прямого зв'язку з довжиною хвилі та відчуттям кольору. Іншими словами, ми можемо сказати, що діапазон між 780-626 нм є червоним, проте предмет, що випромінює такі електромагнітні хвилі не завжди виглядає червоним. І, навпаки, за дослідями фізиків-експериментаторів, предмет червоного кольору не завжди випромінює світлові промені такого діапазону. Тому біологічно-експериментатори мають рацію, коли стверджують, що «коли хтось називає «червоне» (як позначення барви) і це чувають 50 осіб, можна чекати, що у їхній свідомості появляться 50 різних червоних кольорів. Можна бути впевненим, що ці червоні барви будуть різними» [8: 25].

Іншими словами, категоризація колірної шкали може мати деякі відмінності в різних мовах і навіть серед носіїв однієї мови, що, на думку релятивістів (1950-1960-х рр.) опиралося на теорію культурної відносності (1969: 13). Іншим поясненням цих відхилень було припущення про широкий діапазон точок колірної шкали, нееквівалентний (чи невиключений) до фокусу. Недарма для пояснення колірної лексики згодом П. Кей та Ч. МакДаніел застосували математичне поняття «нечіткості» чи «нечіткої множини» (fuzzysets). Загалом Б. Берлін та П. Кей [8] встановили на основі 98 різно- та неспоріднених мов певну ієрархію кольорів за їх уживаністю, за якою на стадії культури II уже функціонують 3 кольори: *білий, чорний, червоний*, що підкреслює сигматичну та сигніфікативну значимість цього кольору. Тому розглянемо за кількістю позначень, наскільки це відповідає свн. періоду.

4. Вживання червоного у свн. період: семантика і характеристики

4.1. Семантичний аналіз *rôt*

4.1.1. Етимологічний екскурс. За думкою дослідників [1: 108; 11], серед кольорів найстабільнішим залишається позначення червоного кольору, що спирається на загальноіндосвропейський корень *rudh-* (*reudh-*), добре відомий в прадавніх мовах (скр. *rôhita* (від *rôdhita*) «червоний», *rudhira* «кров», гр. *ερυθρος*, лат. *ruber*, старослов. *рьдрь* «червоний»). Це кольоропозначення має в своїй основі, на думку дослідників, назву металу: *rot* (до і.-с. *geud(h)* «червоний» – «темно-червоний» – «мідь»). Цей корінь зберігся і в германських (гот. *rauds*, д.-англ.), і в основних європейських мовах як позначення червоного кольору до теперішнього часу (наприклад, фр. *rouge*; нім. *rot*; англ. *red*; пор. також укр. *рудий*). Це стосується як давньоверхньонімецьких, так і середньовісньонімецьких діалектів, де слово й надалі виражало це значення.

4.1.2. У граматичному відношенні свн. прикметник *rôt* уживався, як правило, у простій формі, хоча для емоційності з'являлася і вища ступінь порівняння: *sîn schilt noch roeter danne ein viur* (16: EParz.145,22). Позначення червоного функціонувало як у предикативі, так і в атрибутивній позиції, маючи флективні та нефлективні форми, часто застосовані для римування: *ritter rôt* (16: Parz. 170,3) – *wart er vröuden rôt* (21: Nlb.770,1) – *rôtez golt* (26: WPart. 9,6).

4.1.3. Кількісний коментар. Як уже зазначалося, кількість слововживань червоного у СВН дуже висока (навіть у порівнянні з світлопозначеннями) – аж 1130 слововживань прикметника *rôt* і 355 СВ 19 його похідних загалом і 424 СВ за частковою вибіркою з 18 творів зокрема. За даними таблиці 1, *rôt* вживався у всіх історико-літературних жанрах, проте

піку свого вживання цей прикметник (із своїми похідними) досяг у куртуазній та куртуазно-епігонській літературах (1185-1280) – відповідно по 123 та 134 СВ. У бюргерській літературі ужиток знизився (32 СВ) та впав до мінімуму в містиці.

Для характеристики семантики прикметника зупинимося детальніше на похідних і складних словах, в основі яких лежав вихідний прикметник. За матеріалами 4 свн. словників (Лексер; Мюллер; Кьоблер; Шаде [11]), вихідний прикметник було покладено в основу 16 прикметників, 10 дієслів і понад 60 іменників. Як засвідчує перегляд 18 свн. текстів (із 232 наявних), 11 прикметників (на основі *rôt*) в аналізованих текстах не простежуються, однак зафіксовано 5 метафоричних прикметників (*alrôt, goltrôt, fiurrôt, zinoberrôt, rôsenrôt*), особливість відтінків яких уточнюється значенням першого компонента. Цей компонент часто виступає ономазіологічною базою для кольорного порівняння. На основі вибірки визначимо уживаність цих похідних у різних типах текстів:

Прикметники	Рел.	Докурт.	Героїч.	Куртуаз.	Епігон.	Бюргер.	Міст.	Всього
Rot (18 тв.)	15	17	64+	123+	134+	32	1	386
Alrôt					2			2
Goltrôt	-		2				-	2
Fiurrôt		1	4	2	1			8
Zinoberrôt	-				1		-	1
Rôsenrôt	-		14				-	14
Zerôt					2		-	2
Rôtvar	-		1	2	9			12
Всього	15	18	85	127	149	32	1	427

4.1.4. За двн. взірцем прикметник *rôt* (та його похідні) виражали й надалі у СВН, в основному, декілька значень (див. С.1-4), у т.ч. семему «червоний» (за кольором). Ця семема включала різнотипні семні комплекси, які розкладемо за часом їх виникнення.

С.1 «червоний» (за кольором) (всього 298 слововжитків, далі СВ):

СК.1.1 «червоний кольором (венозної) крові; червоний від крові»: *diustega ...istrôth (porpureus)* (25: Wl.52,5); *ein sper bluotec rôth* (16: Parz. 492,21); *rôth von bluote sîn gewant* (21: Nlb.2055,3); *daz rôthe bluot drang ûz der wunden* (26: WPart. 3631);

СК.1.2 «червоний; рум'яний» (4 СВ): *bômgarto rôter epfelo* (25: Wl. 68,1);

СК 1.3 «кольору червоного золота»: *rôth von dem fiure golt schein ûz den sîden sûberliche* (20: Ku.1326); *zwo marc von rotem golde* (Tr.8213-14); *dem menschen sint tûsent mark rôtes geslagenen goldes als ein valscher haller* (15: Eck.S.90,5.11-13);

СК 1.4 «полум'яного кольору»: *die Môrungen reckentruogen ... rocke ûz Campalie. rôth alsam ein gluot* (20: Ku. 332,2); *sîn schilt noch roeter danne ein viur* (16: EParz.145,22); *Diu rôthe varwe bediutet daz fiu* (22: TRen. 24028-30);

СК 1.5 «прозорий темночервоний; кольору рубіна»: *der jochant rot gefiuret* (18: jT. 361,1); *ein rôter jachant* (14: Ene. 5713). Типовий контекст: *dem roten und dem blanken* (18: jT.3788,2); *lieht gesteine, rôtez golt* (26: W Part. 9,6); *uz liechtem rot rubine* (18: jT. 993,2);

СК.1.6 «темночервоний кольору троянд»: *hie rosen breitvol sprozzet, wiz und rot an boumen und an zwie* (18: jT. 400,2);

СК1.7 «малиновий; кольору вуст»: *sîn durliuhtic rôter munt* (26: WPart. 12037); *sîn rôsevarwer rôter munt* (27: WTro. 28400). Характерна консоціація: *sîn munt was rôt unde fier* (16: EParz. 75,30); протиставлення: *rôt oder val* (26: WPart. 117, 13);

СК1.8 «блискуче яскравочервоний» (як колір тогочасної моди): *sîn buosem was al umbebestreut mit knöpfelinen, diu sach man verre schînen, gel, blâ, grüene, brûn und rôt, swarz und wîz, als er gebôt* (17: GHbr. 16, 99-203): його груди (Гельмбрехта) були засіяні гудзиками, які здалеку блищали – жовтим, синім, зеленим, синім, коричневим і червоним, чорним і білим – все як він замовив (17: Hbr. 16). Як бачимо, головний герой носив розкішну одягу, головним елементом якого були блискучі різноколірні гудзики [3: 134].

СК1.9-10 «кольору кіноварі та інших червоних барвників» тощо.

СК1.11 метафоричний ужиток «дикий (за червоним кольором м'яса диких тварин)» (10 СВ): *dar inne stuont ein rôtez wilt* (27: Tro. 31340; 39342; 18: jT. 1329);

СК1.12 метонімічний ужиток «Червоний» (у географічному позначенні «Червоне море», базованому на метафорі кольору): *er wîste di juden durchdaz rôte mer* (19: KChr. 10251-52); *fuorte der juden her... durch daz rôte mer* (22: Ren. 19128);

C.2 «почервонілий, червоний від зовнішніх чинників та емоційних та психосоматичних реакцій на них» (41 СВ):

СК2.1 «почервонілий від сліз, заплаканий»: *manec ouge da begunderiezen unde werden rot* (24: Tr. 11497); *mit rôten verweinten ougen* (11: GREG. 2136).

СК2.2 «почервонілий» (від горя): *jâmersrôt* (11: TURL.Wh. 3^b).

СК2.3 «почервонілий» (від емоцій: на основі конструкцій: *rôtwerden, sîn, machen*): *diu rôsen varwe ir entweich, nû rôt und danne bleich* (13: AEr. 1712-13);

СК2.4 «почервонілий» (від закоханості: на основі конструкцій: *rôtwerden, sîn, machen*): *si sach in lange an und wart rot: ir liechten ougen wurden vol* (24: STr. 10338-339); *si wurden rot unde bleich, als ez diu minne in understreich* (24: STr. 11917-20); *diu Sîvrides varwe wart dô bleich unde rôt* (21: Nlb. 155,4);

СК2.5 «почервонілий» (від радості: *von vreuden*): *der vil küene Dancwartvon vreuden wart rôt* (21: Nlb. 448,2); *vor liebe wart er freuden rôt* (21: Nlb. 1497,4); *machet mich diu liebe in freuden rôt* (11: MSH. 1,55^b);

СК2.6 «почервонілий» (від повідомлення, розмови): *diu vrowe wart der sendunge rôt* (11: HERB. 8962); *Erec wart von der rede rôt* (13: A Er. 560);

СК2.7 «почервонілий» (від думок: на основі конструкцій: *rôtwerden, sîn, machen*): *er wart von den gedanken vil dicke bleich unde rôt* (21: Nlb. 285,4)

СК2.8 «почервонілий» (від сорому): *diu sîeze wart von scheme rôt* (16: EParz. 550, 23); *ir machet mir die varwe rôt, beschämt mich* (11: MSH. 1,5^a; MSF. 134,10);

СК2.9 «почервонілий» (від страху): *dô machte er si von vorhte rôt* (11: LS. 2. 530, 947); *diu vrouwe wart in schricken rôt* (11: MSH. 2,16^a);

СК2.10 «почервонілий» (від гніву): *Prûnhilt diu schoene wart in zorne rôt* (21: Nlb. 465,3); *von zorne roeter denne ein gluot* (25: WTro. 14429; 19128).

СК2.11 «почервонілий від алкоголю»: *si waeren von trûnken rôt* (16: Parz. 209,3);

C.3 «рудий; червоно-коричневий (за забарвленням)» (всього 16 СВ):

СК3.1 «червоно-коричневий» (за забарвленням шерсті: кінь, лис: 3 СВ): *sîn ros was grôz unde hô, starc rôt zundervar* (13: AEr. 9016).

СК3.2 «(вогненно)-рудий: *rothaarig*» (за забарвленням волосся: людина: 6 СВ): *Môre: daz houbet was im al rôt und wol geschaffen genûch* (14: Ene. 5253-54); *blanc was sîn vel, rôt was sîn hâr* (16: EParz. 146,3);

СК3.3 образно «лукавий, хитрий: *falsch, listig*»: *dem neven was Reinhart ze rôt* (11: REINH. 284. 1463); *der rôte friunt* (11: REINH. 357, 1808). Характерна консоціація: *der keiser ûbel unde rôt* (11: OTTE 229).

C.4 «одягнутий у червоне» (31 СВ):

СК4.1 «одягнутий у червоний одяг»: *Erec: gewâfent nâch sinem muotealsô jach der rôte man* (Er. 9069); *der wirt erkande den ritter rôt* [16: EParz. 170,3];

СК4.2 «одягнутий у символічний колір кохання»: *in der farbensymbolik ist rôt die farbe der liebe s.* (11: GERM,8,501 f., 11: WACK.kl. schft. 1,172);

СК4.3 «червоний як колір серйозності» (*desernstes*): *die rôt varwe ist dem ernst gemain* (11: RING 1,3);

СК3.4 переносно «одягнутий у червоне; пропащий» (3 СВ): *von disem mer so strenghe. der berge hoeh die roten juden bindet* (18: jT. 6171, 2).

4.2. Вживання *rôty* свн. період: зіставлення та протиставлення.

Характерними для СВН є типові зіставлення прикметника у простому та вищому ступенях: **(а)** із золотою монетою: *sam si weren rot guldin* [23: Rol. 635; 2545]; **(б)** з полум'ям чи вогнем: *recken truogen ... rocke ûz Campaliê. rôt alsam ein gluot* (20: Ku. 332,2; 265,3); *von golde roeter denne ein gluot* (2СВ: 27:Тро. 12549); *sîn schilt noch roeter danne ein viur* (16: Parz.145, 22); **(в)** з рубіном: *noch roeter denne ein rubîn* (16: Parz. 679,10); **(г)** з барвником: мінералом кіновар'ю: *kleit noch roeter vildann ein zinober* (26: Part.8705); **(д)** з кров'ю: *sîn ôren beidiu zwâre sint noch roeter danne ein bluot* (26: Part. 13001); **(е)** з трояндами: *wat: noch roeter danne ein rôsenblat* (26: WPart.20730); *vil roeterdenne ein rôse rôt* (27:WTro. 32305); **(є)** з червоним сандаловим деревом: *reht als ein rôter zendâl* (27: Тро.14796); **(ж)** з яскраво червоною тканиною чи барвником: *ein site roter danne gran* (24: STr. 15825-15830). Зіставлення спирається на відтінки, властиві цим ономазіологічним основам (4.3.3).

Контрасти базуються на протиставленнях кольорів (як правило, червоного та білого чи зеленого), що виконують стилістичну функцію, нагнітаючи зміною вражень розвиток дії. Тому в літературних творах бій робить білу сталь червоною від крові: *«machete wizen stal rot* [23: Rol. 8197] чи забарвлює в червоне білий сніг: *und ez den snê sus machet rôt* (16: Parz. 283,6) чи зелений луг: *den grunen anger maht er rot* (23: Rol. 8205); *daz machte rôt den grüenen wasen* (16: Parz. 212,26). За твердженням І. Кардігос [9], такий образ червоного кольору на білому фоні є середньовічним втіленням абсолютної краси.

4.3. Соціокультурний коментар

4.3.1. Характерні середньовічні колірні системи

За середньовічною традицією, властивою для Європи, колір і світло були не тільки зовнішніми атрибутами речей та явищ, а й обов'язковими елементами традиційних алегоричних видінь, що мали містичне чи символічне значення [2: 174]. Ця символіка виражалася в середньовічній Європі такими колірними системами як: християнська, геральдична; алхімічна; петрогліфічна; лицарська; бюргерська, майже не узгодженими між собою.

За основною системою, джерелом якої була християнська релігія, кольори в цей час отримали символічне значення та розподілилися на „богоприємні” та „богосупротивні”. У Біблії як сакральному тексті, важливого для розуміння й середньовічної культури, характерним стає використання червоної символіки, що позначає символ Божої любові до людського роду. Син Божий заради спасіння людства та позбавлення його від гріхів гірко страждав і пролив свою святу кров: *rubicundus ist er per passionem, uuanta mit sîneto bluote facta est purgatio peccatorum... sanguine sacradiciorum* (25: Wl. 87,10).

На противагу до геральдики, відносно близька до християнської колірна система в алхімії, коли червоний (серед 4 етапів алхімічного процесу) позначав пристрась (його речовина сірка). Для лицарського міннезангу, де склалася інша система, червоний колір позначав закоханість, а в петрогліфіці червоні камені вважалися енергетичними. Ці різні бази простежуються в різній семантиці слів.

4.3.2. Характерні вжитки

Стандартним ужитком для свн. *rot* був «червоний» (300 СВ), зближений з кольором крові, що так рясно проливалася в середньовічній літературі: *im zehant daz rôte bluotdrang ûz der wunden unde weil* (26: WPart. 3631). Відтінок червоного визначався чи означеними іменниками, чи типовими порівняннями, що давали палітру від світло-рум'яного до темно-червоного: *hie rosen breit vol sprozzet, wiz und rot an zwie* (18: jT. 400,2) - *der jochant rot gefiuret, fur wiz der sardonixe* (jT. 361,1). Цей колір, за тогочасним романським

поліхромним живописом в абатській церкві Сент-Савін (близько 1100 р.), передавався вохрою (кіновар'ю).

Архаїчний ужиток прикметника найбільш властивий героїчному епосу. У «Пісні про Нібелунгів» червоний колір домінує завдяки вжитку як постійний епітет до «золото», не лише монет, а й цінних прикрас (наручні кільця). Д. Шідер [12: 6] вважає, що звичне вживання у формулоподібній постпозиції пов'язане з римуванням. При цьому «червоний» передає золотистий відблиск, властивий для матеріалу прикрас: "*sô gib ich dir ze miete einen bouc von golde rôt* (21: Nlb. 1550,3); *dô gap diu küneginne zwelf armbouge rôt* (21: Nlb. 1322, 2); *dise rôten bouge gap mir diu marcgrâvîn* (21: Nlb. 2204,2).

Іншим яскравим прикладом, що вказує на сумісне вживання прикраси (обручка) та золота як його матеріалу, є скарга Брюнгільди, що її щаслива суперниця Крїмгільда носить пояс тої та кільце з червоного золота, яке відібрав від неї Зігфрід тієї ночі: *Sie treit hie mînen gûrtel, den ich hân verlorn, und mîn golt daz rôte* (21: Nlb. 854,2). При цьому ці два слова через «семантичне зараження» в спільному вживанні практично стають синонімічними (як *rotigolden*) і навіть входять у складні слова: *vil goltrôter sâtele si fuorten in daz lant...* (21: Nlb. 268, 1).

Враховуючи наближеність червоної барви до кольору крові, колірний ужиток міг здобути символічне застосування ще в прадавні часи, про що свідчать пізньоантичні кам'яні могили та цегляні саркофаги, розмальовані кіновар'ю. Цей звичай зберігався і в час написання «Пісні про Нібелунгів». За матеріалами перегляду поховань, над гробом графа з Тюрінгії, який помер у 1227 р., лежало пурпурове покривало [12: 6]. З цим звичаєм узгоджується опис у свн. пам'ятці, за яким тіло Зігфрида обгорнули у червоне хутро: *in einen rîchen pfelle rôt man den tôten want* (21: Nlb. 1051, 1).

Зазначимо, що в СВН функціонували й інші переносні вжитки, збережені ще від ДВН у словосполученні *rôtezwild* 'красний звір' (за інтенсивним червоним кольором м'яса дикого звіра) (див. 18: jT. 1329, 1140), і в словосполученні «Червоне море», що пояснювалося начебто червоним кольором піску біля цього моря (див. двн. приклади). Це значення було практично найдавнішим та найуживанішим, бо фіксується практично в усіх жанрах. На противагу іншим колірним позначенням червоний колір зберігається і в містиці, де він асоціюється з величезним вогнем, який спалить грішний світ: *Diu rôte varwe bediutet daz fiur, Daz kreftic, grôzund gar ungehiur / Diese werltgar verbrennen sol* (22: TRen. 24028-30).

У семантичній структурі цього свн. прикметника привертає на себе особливу увагу епідигматичне формування у СВН численних похідних значень, у т.ч. семема 2. Для семема 2 характерним типом протиставлень був натяковий контраст, який часто з'являвся для підкреслення різнопланових емоцій, викликаних коханням, емоціями чи думками. При цьому спостерігається колірно-натякове означення, що, як правило, характеризує причинно-наслідкові зв'язки, «виловлені» спостережливим середньовічним мисленням. Червона барва в СВН ще не набула характерного нині негативного забарвлення, коли люди червоніють, як правило, від сорому, коли зробили щось погане, а вказує на значні емоційні коливання, викликані різнотипними емоціями (коханням, думками: *er wart von den gedanken vil dicke bleich unde rôt* (21: Nlb. 285,4). При цьому в деяких випадках стан емоційного збудження, викликаного коханням, призводить до соматичної реакції почервоніння: *vor liebe wart er freuden rôt* (21: Nlb. 1497,4), в інших випадках, коли рицар не впевнений у почуттях дами, спостерігається різке коливання цих реакцій. Тому Зігфрід, коли побачив Кунігунду, то він то почервонів, то зблід: *diu Sîvrîdes varwewart dô bleich unde rôt* (21: Nlb. 155,4).

Червона барва стала позначенням такого рицаря як Парціфаль. На початку своєї кар'єри він був відомим як «*gîterrôt*», за червоними латами, забраних ним від убитого ним артурівського рицаря Ітера. Цим фактично анонімним позначенням, з одного боку, маркується початок сходження того до лицарських висот, а з іншого – символічний зв'язок з коханням (через фею Тердалаше) [Schindler: 10]. Для міннезангу загальновідомо, що червоне позначало жар кохання (Minneglut), страждання кохаючого (Not des Minnenden).

Щодо семема 3, то вживання прикметника для характеристики волосяного покриву пройшло декілька етапів: від позначення самого покриву для людини («рудий, рудоволосий»:

der rôte friunt' несправжній друг, зрадник': *Reinh.* 357, 1808 [11]) чи коня (карий) до його характеру (хитрий) та типу поведінки, неугодної Богу. Завдяки цьому червоний колір отримав і символічну інтерпретацію. За зображеннями на т.зв. «Антихристосному вікні» Франкфуртської Маріїнської церкви [*Gow: 10*], євреї-прибічники Антихриста, «десять загублених колін Ізраїлю», як «червоні євреї» зображені червоним. Саме ці «червоні євреї», за середньовічними легендами, на апокаліптичний час кінця світу вийдуть із ув'язнення та спустошать християнський світ. Близько 1270 р. це позначення, практично з появою терміна «червоні євреї», отримало значення «фальшивий, пропачий; *verwerflich*». І в середньовічній галіографії червоним позначався колір проклятих: *publica vero strata, que Paul oinferius erat, equitibus, qui rubeos vestos et equos habeant, plena apparebat* (*Liber miraculorum Sancte Fidis: Grigore* [10]).

4.3.3. Типові ономазіологічні бази СВН

Стандартною ономазіологічною базою виступають абсолютно різноманітні позамовні феномени з дійсно та начебто червоним забарвленням: полум'я вогню, кров, кіновар, рубін та ін., що поєднують різні відтінки – від яскравого світлого до темного червоного.

Вогонь становить сукупність розпечених газів, що, виділяючись у результаті нагрівання горючого матеріалу до визначеної температури, мають спектр між яскравобілим, жовтогарячим і червоним кольором. В основі вогню лежить хімічно екзотермічна оксидаційна реакція, при якій кисень, виділений з повітря, через високу температуру горіння перетворює вуглецеві речовини у їх діоксид, сажу та воду. Світло, фізично отримане внаслідок горіння, складають електрони розігрітих часток, які, викинувши енергію у формі світлового кванта (фотона), повертаються до свого початкового енергетичного рівня [5].

Іншою типовою ономазіологічною базою для цього періоду виступає опора на колір крові. Кров – рідка сполучна тканина, циркулюючи в замкненій кровоносній системі тварин і людей, виконує функції перенесення як кисню, так і біологічно активних та поживних речовин, а також терморегуляції та збереження імунітету. Основною функцією є все-таки перенесення кисню від тканин до органів дихання. У процесі перенесення гемоглобіну (хромопротейнового білка із залізом) через еритроцити збагачена киснем (O₂) артеріальна кров здобуває яскраво червоний колір, а венозна кров, яка віддала кисень тканинам, забравши з них CO₂, має, за сприйняттям сітківкою ока, темночервоне забарвлення [5].

Характерною свн. базою для порівняння виступає позначення дорогоцінного каменя «рубін». Зазначимо, що в епоху середньовіччя під рубінами (до лат. *rubeus* «червоний») розуміли всякі червоні дорогоцінні камені – не лише рубіни (різновид корунду на основі окису алюмінію з домішками хрому), а й червоні шпінелі (складні закиси магнію та алюмінію) і гранати, забарвлені іонами заліза чи хрому. Справжні рубіни, завезені з Індії Олександром Македонським у 4 ст. до н.е., потрапили до Європи під назвою «карбункули» та «яхонти», а в Древню Русь як «лали». Цей камінь, за думкою індусів, «король самоцвітів», вважався у середньовіччі таким, що міг дати необмежену владу над людьми, застерегти про небезпеку, завдяки червоному кольору надати організму енергетичну підтримку та оберігти від важких захворювань [6: 120–122].

Кіновар (до давньоперс. «драконяча кров») – низькотемпературний гідротермальний сульфід ртуті (HgS) яскраво червоного кольору, подібний на колір артеріальної крові [5]. З давньоєгипетських та візантійських часів кіновар використовувалася як червона фарба, що здобула розповсюдження у Німеччині. Крім того, у СВН вживалися й інші мінеральні барвники.

Отже, попри різну природу (газову, рідинну та кристалічну) й відмінні умови прояву колірні властивості цих ономазіологічних баз мають дуже відносно наближені характеристики в колірному спектрі, проте позначаються в мові за допомогою одного того ж слова. Широкий спектр червоного кольору (від світло- до темночервоного), отриманий від різноманітних ономазіологічних основ – відповідно передають численні похідні та складні слова. У такий спосіб мова фактично стає для різноманітних та різноколірних феноменів об'єднуючим фактором, своєрідним спільним знаменником.

Підсумки та висновки. На підтвердження теорії Берліна-Кея свн. позначення червоного переважають серед інших кольоропозначень, нараховуючи 1130 слововживань *rôt* і 355 СВ 19 його похідних у 232 пам'ятках і 386 СВ *rôt* і 41 СВ його 7 похідних у 18 пам'ятках, виділяючись у куртуазній та куртуазно-епігонській літературах (1185-1280). Прикметник був у СВН полісемічним, виражаючи 4 основні семема (з переносним ужитком і численними комплексами сем: СК). Домінуючим значенням виступає семема 1 «червоний за кольором» (77%), що включає 12 СК, які, як і похідні, відрізняються означуваними іменниками, консочіаціями та протиставленнями. За вживаністю їй поступаються С.2 (також 12 СК), значно С.3 та С.4 (по 4 СК).

Для розрізнення семантики важливу роль відіграє як ономасіологічна база, так і позиція прикметника. Тип ономасіологічної бази, часто відмінного походження, дозволяє розрізнити відтінки червоного як для *rôt*, так і для його похідних. Атрибутивна флективна препозиція (*rôter epfelo*: Will. 68,1), як правило, вказує на колір (С. 1), а предикатив (у висловах типу *dâ wart er vröuden rôt*: 21: Nlb. 770,1) – на прояв психосоматичних реакцій (С. 2). Семема 3 і 4 реалізуються, як правило, через атрибутивну безфлективну постпозицію (*ritter rôt* (16: EParz.170,3). У перспективі доцільно вивчити семантику та вживання цього прикметника в давньоверхньонімецький та нововверхньонімецький періоди.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бахилина Н.Б. История цветообозначений в русском языке.– М.:Наука,1975.– 287 с.
2. Гайдук В. П. К вопросу о цветовой символике «Божественной Комедии» Данте / В. П. Гайдук //Дантовские чтения. – М.: Наука, 1971. – С. 174-180.
3. Козак Т.Б. Лексико-семантична група слів, які позначають колір у німецькій мові (діахронічне дослідження) / Козак Т.Б.: Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Одеський нац. ун-т ім. І.І. Мечникова. –Одеса, 2002. –197 с.
4. Мельник Р., Огуй О. Проблема виділення семних комплексів до епідигматичних характеристик прикметників зі значенням „стараний” / Руслана Мельник, Олександр Огуй // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. праць / наук. ред. В.В. Левицький. – Чернівці: Рута, 2005. – Вип. 267: Германська філологія. – С.20-33.
5. Советский энциклопедический словарь / за ред. А.М. Прохорова. – 3. изд. – М.: Сов. Энцикл., 1984. – 1600 с.
6. Стоун Дж. Все о драгоценных камнях.–СПб:Кристалл; М.: Оникс,2005.– 176 с.
7. Ус Ю. М. Розвиток системи кольоро- і світлопозначень у німецькій мові XVI-XIX століть: Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Донецький нац. ун-т. – Донецьк, 2009. – 258 с.
8. Berlin B., Kay P. Basic color terms. Their universality and evolution. – Berkeley and Los Angeles: Univ. of California Press, 1969. – 178 p.
9. Cardigos I. In and Out of Enchantment : Blood Symbolism and Gender in Portuguese Fairy-tales / Isabel Cardigos. – Helsinki : Academia Scientiarum Fennica, 1995. –273 p.
10. Farbiges Mittelalter?! Farbe als Materie, Zeichen und Projektion in der Welt des Mittelalters: 13. Symposion des Mediävistenverbandes 1.-5. März 2009. Programm und Abstracts. – Bamberg: ZeMas, 2009. – (S.17-50). – In: www.farbiges.mittelalter.de
11. Lexer M. Mittelhochdeutsches Handwörterbuch / Lexer: In 3 Bd-n. – Nachdruck der Ausgabe Leipzig 1872-1878. – Stuttgart: S. Hierzel, 1992. – Bd. 1. – 2262 S.
12. Schieder D. Farbe und Licht im Nibelungenlied: ein Beitrag zu Sprache und Stil des Nibelungendichters. – Berlin: Albert-Ludwigs-Universität, 1962. –135 S.

Досліджена ілюстративна література (з типовими скороченнями)

13. (A Er.) – Hartmann von Aue. Erec. / Hg. nach Albert Leitzmann. – 3.Aufl. v. Ludwig Wolff. – Tübingen 1963.
14. (Ene.) – Heinrich von Veldeke: Eneasroman, nach dem Text von Ludwig Ettmüller, ins Nhd. Übersetzt, mit einem Stellenkommentar und einem Nachw. v. Dieter Kartschoke. (= Reclams UB 8303). – Stuttgart, 1986. – 200 S.
15. (Eck.) – Deutsche Mystiker des XIV. Jahrhunderts / Hrsg. von F.Pfeiffer. – 2.unveränd. Aufl.: Anastatischer Neudruck der Ausgabe von 1845. – Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1906. – Bd.2: Meister Eckhart. –XIV, 686 S.
16. (E Parz) - Eschenbach Wolfram von. Parzival // Eschenbach W. v. Werke /Hrsg. von K.Lachmann. –6.Ausg. – Berlin; Leipzig: W. de Gruyter, 1926. – S.13-388.
17. (GHbr) – Gartenaere Wernher. Meier Helmbrecht: Mittelhochdeutscher Textdruck mit einer mittelhochdeutschen Übertragung von J.Pilz. – Berlin: VEB Volk und Wissen, 1957. - 173 S.
18. (jT) – Albrechts von Scharfenberg Jüngerer Titulrel. Nach den ältesten und besten Handschriften kritisch hrsg. von W. Wolf (Band I und II/1,II/2) u. v. K. Nyholm (Band III/1,III/2). (=Deutsche Texte des Mittelalters, Bände XLV, LV, LXI, LXXIII, LXXVII; Berlin 1955-1992)
19. (KChr.) – Die Kaiserchronik nach der ältesten Handschrift des Stiftes Vorau / Hrsg. v. J. Diemer. – Wien: Utrecht, 1849. – 430 S.
20. (Ku.) – Kudrun /Hg. von B.Symons. – 2. verb. Aufl. – Halle (Saale): Niemeyer, /1914/. –343 S.
21. (Nlb.) – Der Nibelunge Noth und die Klage. Nach der ältesten Übersetzung /Hrsg. von K. Lachmann. – 12.Abdr. – Berlin: Reimer, 1901. – 297 S.; cf. Das Nibelungenlied / Hrsg. v. H.de Boor nach K.Bartsch. –22. rev. Aufl. – Mannheim 1988. – 297 S.
22. (T Ren) – Hugo von Trimberg. Der Renner /hrsg. v. Gustav Ehrismann. –Tübingen 1908-1912. – Band I-IV.
23. (Rol)–Das Rolandslied/Hrsg.von K.Bartsch.–Leipzig:Brockhaus,1874.–XXII,382 S.
24. (S Tr) – Gottfried von Strassburg. Tristan und Isold / Hrsg. von Friedrich Ranke. – Berlin, 1958. – 200 S.
25. (Wl.) - Expositio Willeramii eberspergensis abbatis in Canticis canticorum. Die Leidener HS. / Hrsg.v. W. Sanders. – München: Fink, 1971. – 104 S.

26. (W Part) – Würzburg Konrad von. Partonopier und Meliur; Turnei von Nanthez; Sant Nicolaus; Lieder und Sprüche /Aus dem Nachlasse von F.Pfeffer und F.Roth Hg. von K.Bartsch. - Wien: Braumüller, 1871. - XVI, 434 S.
 27. (W Tro) – Konrad von Würzburg: Der Trojanische Krieg / Hrsg. v. Adelbert von Keller. – Stuttgart, 1858. – 400 S.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олександр Огуй – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри іноземних мов (для гуманітарних факультетів) Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.
Наукові інтереси: лексикологія та семасіологія, теорія перекладу.

ПРОЦЕС МЕТАФОРИЗАЦІЇ ЗНАЧЕННЯ СЛОВА В СУЧАСНИХ СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВАХ: ПЕРЕЗАВАНТАЖЕННЯ

Олег СЕМЕНЮК (Кіровоград, Україна)

У статті розглянуто вплив культурної глобалізації на традиційні процеси метафоризації та утворення переносних значень в східнослов'янських мовах. За приклад обрано вживання терміну перезавантаження в сучасних українській, російській і білоруській мовах.

Ключові слова: глобалізація, міжкультурна комунікація, метафоризація, переносне значення, детермінологізація.

The article observes the influence of cultural globalization on traditional processes of metaphorization and creating of figurative meaning in Eastern Slavonic languages. Word reload/reboot/restart in modern Ukrainian, Russian and Belorussian languages is taken as an example

Key words: globalization, intercultural communication, metaphorization, figurative meaning, determinologization.

Глобалізація, про яку так модно стало згадувати в сучасних гуманітарних дослідженнях, зокрема й лінгвістичних, впливає на різні аспекти мовної діяльності, від динамічного збільшення кількості запозичень і розширення в європейських мовах поля інтернаціоналізмів, до появи уніфікованих «наднаціональних» сленгових систем.

Питання впливу процесів економічної та культурної глобалізації на мову стали предметом активної цікавості учених в останні 20–30 років. Заслужують на увагу роботи В.М. Алпатова, Б.М. Ажнюка, В.С. Єлистратова, Th.S. Donahue, L. Loveday, В. Manfred Steger, A. Pennycook, К. Tanaka, J.W. Tollefson та ін.

Одним із явищ, спричинених культурною глобалізацією, можна вважати, на нашу думку, й «стереотипізацію» вербалізації концептуальної картини світу, зменшення національно-специфічного мовного компоненту в лексичних та фразеологічних системах. Зокрема – певну уніфікацію проявів переносного, метафоризованого значення груп слів, у тому числі, й під впливом «світових мов». Відомо, що метафора та переносні значення слів, утворені на основі метафоризації, завжди були зумовлені як соціопсихологічними чинниками, загальними для всіх мов (які відносять до лінгвістичних універсалій), так і етнокультурними й ідеологічними аспектами. У ХХІ столітті останні названі нами фактори починають втрачати свої позиції під впливом тенденцій «світової уніфікації».

Спробуємо проілюструвати нашу думку, визначивши завданням роботи аналіз тенденцій впливу способів і типів метафоризації значення слова, характерний, наприклад, для англомовної лінгвокультури, на сучасні східнослов'янські мови.

У свій час, порівнюючи засоби метафори та появи нових значень у лексичних одиницях на основі метафоризації первинного, дослідники зазначали, що, наприклад, для англо-американських засобів масової інформації (або, загалом – публіцистичного стилю), більш притаманним є переносне вживання термінів спорту й науки (обчислювальної техніки, ядерної фізики тощо). Для радянських газетно-публіцистичних текстів було притаманним використання військової термінології [2: 103]. Можна згадати: укр. *ідеологічний фронт, битва за врожай, передовий загін соціалістичного табору* тощо; рос. *предпраздничная вахта, отпор классовому врагу, трудовой подвиг*; білорус. *культурны фронт; бітва за ўраджай; пярэдні край сацыялістычнага спаборніцтва* та ін.

Таку «воєнізацію» та відмінність у характері метафоризації в опозиції «Захід – Схід» легко пояснити основними рисами історії, внутрішньої й зовнішньої політики радянської

держави. Постійна готовність до «світової революції», війни, класові битви, очікування зовнішньої агресії та боротьба з внутрішніми ворогами сприяли розвитку й закріпленню в мовленні одиниць із переносним метафоризованим значенням на основі військової термінології, слів зі спортивно-змагальною семантикою, зокрема й у складі стійких сполучень комунікативного характеру.

Зі зміною зовнішніх і внутрішніх політико-ідеологічних пріоритетів більшість із зазначених нами типів одиниць вийшли з активного вживання, а воєнізований характер метафоризації й внутрішньої смислової структури слів і стійких зворотів викликав іронію й певний внутрішній супротив у суспільстві вже наприкінці 80-х років минулого століття. Першими найбільш виразно цей факт відобразили письменники. Згадаємо, наприклад, «класичний» фрагмент гумористичного оповідання «Непереводимая игра» М.Жванецького: рос. «Только тронь комбайн, чтобы он чище косил, - чуть ли не историю в школе надо лучше читать. Поэтому уборку мы называем «битвой». А бьемся с комбайном».

Саме наприкінці 80-х починає невідворотно змінюватись ідеологія і суспільне життя в СРСР. Розпад єдиної держави, поява незалежних країн, кардинальна зміна зовнішньополітичної орієнтації, як відомо, знайшла своє віддзеркалення в національних мовах пострадянських держав. Зазнала часткових змін (зазвичай, функціональних) і загальна модель метафоризації та появи переносного значення. І це закономірно, якщо погодитись із думкою багатьох учених (Ф.Андерсона, М.Блека, А.Моля та ін.), що будь яку нову модель метафоризації, нове переносне значення можна розглядати як віддзеркалення певної світоглядної та лінгвокультурної концепції.

За приклад для ілюстрації явища «стандартизації» лінгвокультурних орієнтирів під впливом уніфікації соціально-культурного життя людства та як певний символ змін у світогляді пострадянських суспільств розглянемо слово, яке набуло активного вживання в переносному метафоризованому значенні в білоруській, російській, українській мовах в останні роки. Це слово *перезавантаження* (рос. *перезагрузка*, білорус. *перазагрузка*). Зазначимо, що в англійській мові є три слова, які використовуються в комп'ютерній термінології і актуалізують поняття «перезавантаження»: *restart* «розпочати заново»; *reload* «копіювати або передавати (програму або дані) в пам'ять комп'ютера, особливо із зовнішнього джерела»; *reboot* «загрузити програму в комп'ютер».

Одним з перших найбільш відомих (у загальносвітовому вимірі) контекстів, де слово *перезавантаження* актуалізувало переносне значення, стала назва одного із найбільш популярних фільмів нової, «комп'ютерної», епохи: «*The Matrix reloaded*» (укр. «Матриця: *Перезавантаження*»; рос. «Матрица: *Перезагрузка*»; білорус. «Матрыца: *Перазагрузка*») – продовження фільму «*The Matrix*» («Матриця»), яке відзняли брати Вачовські. Прем'єра фільму відбулася 7 травня 2003 року в Лос-Анжелесі. Саме цей витвір масової культури, зокрема його назва, який став відомим і популярним практично у всіх країнах світу, і, особливо, на пострадянському просторі, і був, на наш погляд, стимулом для використання певної шаблонної моделі у вживанні технологічного терміну в переносному значенні. Хоча, зазначимо, вже існували відомі вживання цього слова в назвах творів мистецтва. Наприклад, альбом групи «*Metallica*» «*Reload*» (1997 р.)

Перезавантаження як термін (інформатика, комп'ютерні технології), що означає дію, пов'язану з новим запуском програми у разі технічних чи інших несправностей (перешкод), ще остаточно не «метафоризувався» у контексті назви кінотвору, але вже отримав подвійне смислове наповнення, тому що фільм стосувався не стільки технічних, скільки соціальних проблем.

Вдала в семантичному, емоційному аспектах одиниця спровокувала копіювання (зокрема й синтаксичної моделі застосування, сполучуваності), бажання відтворювати «формулу», перш за все у назвах фільмів і художніх творів. Зазначимо, що синтаксична модель сформувалася під впливом прямого порядку слів в англійській мові, який копіюється в більшості вживань у слов'янських. Окрім того, не можна не враховувати й впливу чинника точного (дослівного) перекладу, на розповсюдження зазначеної моделі. Услід за «Матриця: *Перезавантаження*», зустрічаємо: австралійський фільм «*Somersault*», в перекладі – «сальто-

мортале» (2004 рік, драма / фантастика, режисер Кейт Шортленд), який на кіно-відеоринку ринку України, Росії, Білорусі присутній під назвою «16 років. Любов. *Перезавантаження*» (рос. «16 лет. Любовь. *Перезагрузка*»; белорус. «16 гадоў. Каханне. *Перезагрузка*»); український художній твір «Книжник. *Перезавантаження*» (за мотивами оповідання Юрія Камаєва «Книжник»). В англомовному середовищі знаходимо книги: «*Reload: rethinking women + cyberculture*» (Mary Flanagan, Austin Booth); «*Reload: Rethinking Violence in American Life*» (Christopher B. Strain). Є навіть назви пісень, наприклад, Леді Га Га (Lady Ga Ga) «*Reloaded Lyrics*». Окремо слід навести зразки використання популярної моделі в назвах комп'ютерних ігор, які часто створюються за мотивами популярних кінофільмів і коміксів. Наприклад, гра, розроблена в США: «*Space Rangers 2: Reboot*» (укр. «Космічні рейнджери 2. *Перезавантаження*»; рос. «Космические рейнджеры 2. *Перезагрузка*»; белорус. «Касмічныя рейнджеры 2 *Перезагрузка*»). Комп'ютерна гра, розроблена в Росії: «Противостояние: *Перезагрузка. 3D*»; «Противостояние. 3D. *Перезагрузка: Бессмертие*». Гра, адаптована російськими виробниками: «Перевозчик – 2. *Перезагрузка*»; укр. «Перевізник – 2. *Перезавантаження*»; білорус. «Перавозчык 2: *Перезагрузка*» (оригінальна назва – «*Trucker 2*»). Як бачимо, у певних випадках, кампанії, які адаптують ігри або фільми до ринку СНД, додають до назви як елемент, що надає виразності та привабливості, слово *перезавантаження*.

Але справжній вибух використання метафоризованого переносного значення слова *перезавантаження* (у значенні: «нова версія, початок з чистого аркушу» тощо) пов'язаний, перш за все, з політичною подією. Новий президент США Барак Обама, який прийшов до влади в 2009 році, оголосив про початок нової стратегії (нової сторінки) в стосунках із Росією – *перезавантаження* відносин. Ця ініціатива була підтримана керівництвом Росії, і почалось: телевізійний, газетний, Інтернетівський простір заповнили контексти (тут і надалі як приклади ми використовували назви різноманітних статей, відібраних пошуковими системами в мережі Інтернет) типу:

англ. «*Restarting U.S.-Russia Relations Will Take More Than Pushing A Button*»; «*Moscow-Washington: Reloaded*»; «*Reset Reloaded: The Second Phase of Obama's Russia Policy Should*»; «*US-Russia Relations. Cold War Tension, Reloaded*»; «*A Restart for U.S.-Russia Relations?*»; «*A good start on restarting U.S.-Russia engagement*»; «*Russia and US restart nuclear arsenal talks*» та ін.;

рос. «... Президент США Барак Обама заявляет, что «перезагрузка» отношений с Россией сработала. Об этом, как передает ИТАР-ТАСС, глава Белого дома ...»; «... Президенты России и США Дмитрий Медведев и Барак Обама на первой личной встрече дали старт "перезагрузке" российско-американских отношений»; «"Перезагрузка" отношений США и России должна помочь восстановлению стабильности в регионе Южного Кавказа, считает бывший посол США в СССР Джек Мэтлок»; «В Лондоне впервые встретились Медведев и Обама: "перезагрузка" начата» та ін.;

укр. «Політика "перезавантаження" Обама: досягнення в зовнішній політиці США за 10 місяців президентства»; «"Кнопка перезавантаження спрацювала", – сказав президент США Барак Обама»; «Дипломатичне перезавантаження»; «Президенти Росії та США Дмитро Медведев і Барак Обама розпочали «перезавантаження» відносин між своїми країнами» тощо.

білорус. «*Расея – ЗША – перезагрузка* только на словах»; «Выдача Бута і шпіёнскі скандал не паўплываюць на "перезагрузку»; «Канечне, *перезагрузка* – залішне гучная метафара. Але ўвогуле першы візіт прэзідэнта Абама ў Маскву можна лічыць даволі паспяховым»; «"Перезагрузка" стасункаў з ЗША»; «Ці прывядзе меркаваная "перезагрузка" стасункаў паміж ЗША і Расея й да зьменаў амэрыканскай палітыкі адносна Беларусі?»; «Клінтан прадаставіла *Rusei* магчы масць націснуць кнопку «*перезагрузка*» та ін.

Зрозуміло, що і в інших європейських мовах з'явилися подібні контексти, як авторські, зокрема, політичні огляди, так і перекладені. Наприклад, в ЗМІ Німеччини: «*USA wollen Neustart-Politik auf Russland-Nato-Beziehungen ausbreiten*»; «*Obama und Medwedew wollen*

Neustart in den Beziehungen»; «China und USA wollen Neustart ihrer Beziehungen» тощо. (Нім. *Neustart* – «перезавантаження, перезапуск, повторний пуск; рестарт»).

Те, що ця семантико-граматична модель для глобалізованого інтернаціонального політичного дискурсу залишається доволі продуктивною, свідчать останні стандартизовані заголовки статей, присвячених президентським виборам у Білорусі, серед яких найбільш частотні: англ. «*Belarus Reloaded*»; білорус. «*Перазагрузка* Беларусі», «Беларусь: *перазагрузка*»; рос. «*Перезагрузка* Белоруссии», «Беларусь: *перазагрузка*»; укр. «*Перезавантаження* Білорусі»; «Білорусь: *перезавантаження*».

Термін із сфери сучасних технологій – *перезавантаження* – досить швидко став звичним для публіцистичного стилю мов більшості держав СНД (мови політики, мови ЗМІ, політичної риторики), саме тому досить передбачуваною стала поява варіацій його вживання при висвітленні інших значущих політичних подій. Наприклад:

рос. «Вице-спикер Госдумы России рассчитывает на *перазагрузку* отношений с Украиной»; «Москва-Лондон: *перазагрузка* не получилась»; «Россия – Украина: передышка или *перазагрузка*?»; «"*Перезагрузка*". Испытание Украиной»; «Перевыборы. *Перезагрузка*»; «Президентские выборы на Украине подтолкнул к "*перазагрузке*" российско-украинских нефтегазовых отношений» тощо;

укр. «В Росії нетерпляче чекають "*перезавантаження*" відносин з Україною»; «Індія починає *перезавантаження*. Мета – сонячна енергетика»; «Національний рух. *Перезавантаження*»; «Москва-Лондон: *перезавантаження* не вийшло»; «Політична система України. *Перезавантаження*»; «Коаліціада: чергове *перезавантаження*»; «Судова реформа: *перезавантаження*» та ін.;

білорус. «Еўрапейзацыя Беларусі: *перазагрузка*»; «Atlantica пагадзілася на *перазагрузку*»; «Пра спякоту, *перазагрузку* и мадэрнізацыю»; «Ну вось, *перазагрузка*»; «"*Перазагрузка*": шпіёны ў абмен на палітэка»; «Беларусь – Літва: *перазагрузка*?»; «Уваскрэсенне Гітлера: *Перазагрузка*»; «Беларусь – Расея: ракіроўка альбо *перазагрузка*?»; «*Перазагрузка* прыднястроўскага ўрэгулявання»; «Беларусь – Расея: ракіроўка альбо *перазагрузка*?»; «*Перазагрузка* беларуска-расійскіх адносін» тощо.

Відзначимо, що якщо спочатку нове використання терміну в східнослов'янських мовах у переносному значенні проявлялося, зокрема, у використанні лапок, то, останнім часом, лапки починають зникати із друкованого тексту, що свідчить про адаптацію моделі та засвоєння її масовим мовленням.

Активне вживання в детермінологізованій, метафоризованій формі слова *перезавантаження* в засобах масової інформації та в одному із найбільш популярних в пострадянських суспільствах дискурсі – політичному, сприяло розвитку «наслідування», копіювання семантичної моделі й в інших дискурсах (жанрах) мовлення. І, як це часто відбувається, кількість уживань вплинула на якість. Вживання варіюються від допустимих з точки зору мовного смаку й здорового глузду, до неймовірно непридатних, примітивізованих поєднань. Наприклад:

рос. «*Перезагрузка* сознания»; «Милиця: *Перезагрузка!*»; «...Государственно-частное партнерство: *перазагрузка*»; «*Перезагрузка*: в Москве состоялся пленум ЦК РКСМ»; «Газель»: *перазагрузка*. Группа ГАЗ запустила производство новой модели Газель-Бизнес»; «*Перезагрузка* языка. В России выбраны Слова и Выражения 2009 года...»; «Производственная "*перазагрузка*"»; «Конференция: *Интернет-реклама*. *Перезагрузка* для малого и среднего бизнеса»; «Спальня: *перазагрузка*...»; «Союзмультфильм – *перазагрузка*...» тощо;

укр. «Піскуп. *Перезавантаження*»; «*Перезавантаження* грального бізнесу: *stepbystep*»; «*Перезавантаження* труби»; «*Перезавантаження* франшизи "Людина-павук"»; «Апеляційний суд Івано-Франківської області – *перезавантаження*»; «"Скарб Мазепи". *Перезавантаження*»; Застаріле житло: *перезавантаження* хрущовок»; «Донецька мафія. *Перезавантаження*»; «Львів: *перезавантаження*»; «Гендерна палата. *Перезавантаження*»; «*Перезавантаження* ярмарку»; «"Динамо": *перезавантаження* імені Шиви»; «"Черкаські Мавпи". *Перезавантаження*» та ін.;

білорус. «FM-матрыца: перазагрузка не адбылася...»; «Рок-Каранацыя. Перазагрузка»; «Шэрлак Холмс: перазагрузка. Культгляд Максіма Жбанкова»; «Камбайнавая вайна: перазагрузка»; «"Тузін. Перазагрузка": мова натхняе»; «Граффіти: Перазагрузка»; «Дынама. Перазагрузка»; «"Перазагрузка". Паміж тым і гэтым БСК»; «Глісты: Перазагрузка» тощо.

Зазвичай мовленнєва дефектність пов'язана, перш за все, з виходом за межі звичного стильового контексту, у спрощену, побутову ситуацію. В таких випадках більшість носіїв мови відчувають певне стильове неспівпадіння між словом і контекстом.

Окрім всього, ми спостерігаємо певну закономірність, пов'язану з активним вживанням «модного» слова-терміна. Активність використання призводить до виходу за межі нормативно-стильової зони, і, відповідно, до порушення мовно-естетичних норм, що, в свою чергу, призводить до того, що суспільство «стомлюється» від слова, і, як результат, воно набуває негативних оцінних конотацій, які потім екстраполюються і на явище, що позначається словом. Така доля у свій час спіткала «терміни перебудови», що частково були запозичені з інших мов. В.Г.Костомаров, розмірковуючи над особливостями «мови перебудови», говорив про те, що слово *консенсус* так часто почало вживатися в різноманітних ситуаціях, що вже зі сторінок газет закликають «до консенсусу між мешканцями будинків та ЖЕКами» [1: 192]. Подібна ситуація може скластися і зі словом *перезавантаження*, вже деякі ЗМІ (Інтернет, газети) пишуть, наприклад, про «перезавантаження стосунків між футболістом та футбольним клубом».

Тяжіння до логічних і нелогічних вживань переносного значення, частотність і різновекторність сполучуваності слова *перезавантаження* в аналізованих мовах пояснюється, на наш погляд, тим, що пострадянські суспільства в певний момент «стомилися» від домінування воєнізованої, агресивної, застаріло-штампованої метафоричної моделі, й активно засвоюють нові, навіть не спортивні (вони були і в мові радянського періоду), а саме технічні й технологічні моделі метафоризації на основі термінів, які символізують новий стиль життя, притаманний усім розвиненим суспільствам. І теза про те, що ця тенденція має помітну екстралінгвальну, «глобалізаційну» міжкультурну складову, вже не викликає заперечень.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Костомаров В.Г. Языковой вкус эпохи. Из наблюдений над речевой практикой мас-медиа. - М.: Педагогика-Пресс, 1996. – 248 с.
2. Швейцер А.Д. Опыт контрастивного стилистического анализа: язык русских и англоамериканских средств массовой информации // НДВШ. Филологические науки. – 1994. – №1. – С.103-109.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олег Семенюк – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри перекладу та загального мовознавства, проректор з наукової роботи та міжнародних зв'язків Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: вплив екстралінгвальних факторів на мову, порівняння мов, комунікативна лінгвістика.

ЛЕКСИКА РУССКИХ ПЕРЕСЕЛЕНЧЕСКИХ ГОВОРОВ ОДЕССКОЙ ОБЛАСТИ В НАЦИОНАЛЬНО- КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКОМ АСПЕКТЕ

Людмила БАРАННИК (Одесса, Украина)

В статье рассматривается национально-специфическая лексика русских переселенческих говоров Одесской области как исконно русская, унаследованная от материнских диалектов, так и заимствованная в результате длительных межъязыковых и междиалектных социально-экономических и культурных контактов из соседних языков и говоров: украинских, молдавских, болгарских..

Ключевые слова: национальная специфика диалектов, национально-культурный компонент слова, межъязыковые и междиалектные контакты.

This article shows national-specific South-Russian vocabulary of Russian islands dialects in the South of the Ukraine. Also it shows the dialects taken during the long social-economical, life conditions, cultural contacts with other language neighbors: Ukrainians, Bulgarians and Moldavians.

Key words: national specific dialects, national-cultural part of word meaning, interlanguages and interdialects contacts.

Сейчас ни у кого из лингвистов не вызывает сомнения то, что язык – это «дом бытия духа народа». О.А. Корнилов подчеркивает: «...язык – это вместилище души, духа народа, это коллективный продукт национального творчества... Каждый этнический язык – это уникальное коллективное произведение искусства, неотъемлемая часть культуры народа, орган саморефлексии, самопознания и самовыражения национальной культуры» [7: 133].

Слова, передающие «дух народа», национальный колорит, национальную специфику, свойственны любому языку во всех формах его проявления, как надтерриториальных, так и территориально закрепленных – диалектных. В лексическом значении этих слов присутствует национально-культурный компонент. Он является неотъемлемой частью так называемой безэквивалентной лексики, лексических единиц, не имеющих однословных соответствий в другом языке (диалекте) либо в силу отсутствия в общественной практике его носителей соответствующих реалий, либо из-за отсутствия в нем лексем, обозначающих соответствующие понятия. Термин национально-культурный компонент появился в XX веке. Понятие культурный компонент семантики ввел в научный оборот Н.Г. Комлев в 1969 году в своей монографии «Компоненты содержательной структуры слова». Он подчеркивает, что в культурном компоненте слов выражена «зависимость семантики языка от культурной среды индивидуума» [6: 117]. Исследованию национально-культурного компонента в лексике посвящены труды Е.М. Верещагина, В.Г. Костомарова, А.А. Брагиной, Ю.А. Бельчикова, В.И. Шаховского, З.Д. Поповой, И.А. Стернина, В.М. Телии, С.М. Прохоровой и др. Согласно концепции Е.М. Верещагина и В.Г. Костомарова семема состоит из понятийных сем и непонятийных, или фоновых, которые выходят за границы языковых значений и отражают особенности референта, обусловленные национальной спецификой культуры, истории, мировосприятия [3: 26]. Е.М. Верещагин и В.Г. Костомаров выделяют общечеловеческие, или интернациональные семы и национально-культурологические, фоновые семы, которые потенциально присутствуют в сознании носителей языка [4]. Ю.А. Бельчиков анализирует социально-исторический, национально обусловленный коннотативный культурный компонент смысловой структуры слова [1: 30]. В.И. Шаховский разграничивает «идеологические и национально-специфические коннотации» [18: 14]. З.Д. Попова и И.А. Стернин указывают на национальную специфику семантики слова [12: 69]. В.М. Телия выделяет культурную коннотацию [16: 245] и анализирует особенности проявления национально-исторического компонента в присущих социуму национально-культурных стереотипах [17: 44].

Благодатный, обширный и разнообразный материал для изучения диалектов в национально-культурологическом аспекте и, в частности, безэквивалентной национально-специфической лексики представляют островные русские говоры Одесской области Украины, которые отделились от основного русского языкового и диалектного массива в конце XVIII – начале XIX вв. Русские говоры Одесщины длительное время (около 200 лет) находятся в отрыве от материнских, южнорусских диалектов, функционируя в условиях полиязычного окружения: украинского, болгарского, молдавского, гагаузского, немецкого (до 1940 г. соседями русских были немецкие колонисты).

Изолированность от материковых материнских южнорусских говоров, тесные длительные хозяйственные, бытовые и культурные непосредственные контакты между представителями разных национальностей, населяющих Одесщину, распространенный здесь билингвизм и полилингвизм способствовали, с одной стороны, обогащению заимствованиями лексической системы русских островных говоров, с другой, сохранению в них самобытного архаического исконного южнорусского пласта безэквивалентной лексики, слов с ярко выраженным национально-культурным компонентом лексического значения.

В статье рассматривается национально-специфическая материнская лексика русских островных говоров Одесщины и заимствованная из соседних языков и диалектов. Материалом послужили многолетние личные наблюдения автора, двухтомный

«Словарь русских говоров Одесщины», а также магнитофонные записи диалектологических экспедиций Одесского национального университета разных лет (с 1959 по 2008 гг.)

Наши задачи: 1. на основании сопоставления лексики русских переселенческих говоров Одесщины с материнской выделить традиционный, южнорусский национально-культурный пласт словарного состава исследуемых говоров; 2. выявить наиболее стабильные в семантическом отношении лексико-тематические группы южнорусизмов с национально-культурным компонентом; 3. выяснить причины их устойчивости, степень их распространения в островных говорах; 4. выделить лексические заимствования с национально-культурным семантическим компонентом, воспринятые русскими переселенцами из соседних языков и говоров, распределить их по лексико-тематическим группам; 5. установить причины их заимствования; 6. выявить особенности их функционирования в лексико-семантической системе русских островных говоров Юга Украины.

Сопоставление словарного состава исследуемых русских островных говоров с данными региональных словарей, этнографических и диалектологических работ по курским, орловским и другим южнорусским говорам XVIII–XIX – начала нынешнего столетия показывает, что в русских говорах Одесщины активно функционирует большое количество слов, характерных для южнорусского наречия. Наиболее богата южнорусизмами с национально-культурным компонентом местная бытовая лексика. Наибольшее количество специфических южнорусских лексем отмечается в лексико-тематической группе названий одежды и обуви, украшений, затем следует группа наименований хозяйственных построек, дома и его частей, далее – названия утвари, предметов домашнего обихода, посуды, пищи, обрядовая лексика, наименования игр, развлечений и т.п. Функционирование большого количества слов, характерных для южнорусского наречия, в речи русских переселенцев, свидетельствует об устойчивости словарного состава переселенческих говоров, долгое время бытующих в отрыве от материнского южнорусского массива. Степень устойчивости данной лексики определяется не только количеством южнорусских слов, но и тем, что они, за немногими исключениями, не подверглись смысловым изменениям, употребляются с прежней семантикой. Семантическая стабильность этих слов объясняется неизменностью реалий, предметов, явлений, понятий, обычаев, которые они обозначают, наличием исконно русского национально-культурного компонента в лексических значениях этих слов. Бережное сохранение в русских селах Юга Украины традиционного южнорусского типа жилища, надворных построек, старинных предметов домашнего обихода, утвари, посуды, пищи, одежды и обуви, головных уборов, обрядов и обычаев способствует тому, что в русских островных говорах удерживаются, например, такие унаследованные от материнских, южнорусских диалектов лексемы: хата 'дом и комната в доме', воро/к 'крытый загон для скота', полове/нь 'постройка для хранения полове', клетка 'кладовая'; насто/льник 'скатерть', скры/ня 'сундук', поставе/ц 'шкафчик для посуды', кубга/н 'большой кувшин для хранения молока, масла, солений', махо/тка 'небольшой глиняный горшок для приготовления каши', коре/ц 'ковш', емки/ 'ухват'; сая/н 'широкополый сарафан на узких лямках', ки/чка 'старинный головной убор замужней женщины', подду/шник 'женское украшение в виде ленты, расшитой бисером, повязываемой под шею'; жа/мка 'пряник', драч/ена 'блюдо из яиц, пшеничной муки и масла', ку/рник 'свадебный пирог'; бесе/да 'вечеринка, гулянка', у/лица 'гулянье молодежи на улице по вечерам'; этимологически прозрачные с ярко выраженной внутренней формой слова, обозначающие составные части южнорусского свадебного обряда: гляде/нки 'смотрины', пропо/й 'сватание в доме невесты накануне свадьбы', сво/ды 'гулянье невесты, жениха, их родителей и знакомых накануне свадьбы' и мн. др.

За время длительного существования в полиязычном окружении словарный состав русских островных говоров пополнился заимствованиями из украинского, болгарского, молдавского и немецкого языков. Этому способствовал активный обмен материальными и духовными ценностями культуры между этносами, контактирующими на территории Одесщины.

В.В. Мартынов справедливо подчеркивает: «Заимствование предполагает в качестве необходимого условия культурное влияние и экспорт- импорт реалий (новые орудия и средства производства, новые понятия общественной жизни)» [9:7]. Благоприятным экстралингвистическим фактором, способствующим распространению иноязычных слов в русских островных говорах, явилось также, несомненно, положительное, доброжелательное отношение носителей русских говоров к соседним инациональным культурам и языкам. Еще А.С. Пушкин отметил, что русский язык «...переимчивый и общежительный в своих отношениях к чужим языкам» [13: 341].

Чаще всего заимствования проникали в русские говоры Одесщины вместе с новыми предметами и понятиями, ранее неизвестными русским переселенцам. Заимствования вместе с новыми реалиями нередко называют «культурными» (Ж. Вандриес, А.И. Соболевский, И.И. Огиенко) [2; 15; 10]. Такого рода заимствования «особенно легко переходят из языка в язык вместе с предметами, ими обозначаемыми; предмет несет их вместе с собой, иногда увлекает их очень далеко: слова следуют за вещами» [2: 212]. «Культурные» заимствования представляют собой ценный материал, по которому можно судить об особенностях взаимоотношения одного этноса с другим, о национально-культурной специфике и степени влияния одного языка на другой. К заимствованиям такого рода в наших говорах относятся названия новых актуально важных предметов, явлений, понятий, прочно вошедших в быт русских переселенцев уже в период их жизни за пределами России. Это слова, обозначающие предметы и явления, связанные со спецификой местных природных условий, сельскохозяйственного производства, быта, материальной и духовной культуры. Большую часть этих слов составляют заимствования из генетически и типологически близкородственного украинского языка. Украинизмы проникли во все группы бытовой и сельскохозяйственной лексики, а также в словарь обозначений, связанных с природой, с растительным и животным миром. Отметим, к примеру, названия разнообразных украинских национальных блюд: галушки, вареницы, вареники, кулиш, капуста, кондёр, пампушки, узвар'компот из сухофруктов' и др.; наименования одежды, обуви, женских украшений, характерных для Украины: монисты, вышиванка, хустка, чёботы, черевики и т. п.; названия строительных материалов, домашнего и сельскохозяйственного инвентаря: пац, цегла, драница, гонт, перерезка, косарка, молотарка, сивалка и др.; наименования народных украинских танцев, игр, музыкальных инструментов: бандура, гопак, казачок, вечерницы, шкандыбки – 'детская игра' и др.; названия растений и их сортов, деревьев, характерных для Юга Украины: арнаутка, гирка, вулька (сорта пшеницы), гайбуз, рыпак, шелковица и др.

У своих соседей-болгар русские заимствовали прежде всего слова, связанные с разведением и обработкой огородных культур – болгары издавна славились как умелые огородники, овощеводы: градина 'большой колхозный огород', градинар 'огородник', калистирка 'небольшая мотыга', дулап 'приспособление в виде большого колеса для полива огородов', каба 'салатный лук', рабажика 'мелкий семенной лук', патлажа, патладжа 'помидор' и др., а также специфических болгарских блюд и напитков: маджа 'густой постный соус из баклажанов, помидоров, перца и лука', каларма 'мясное кушанье с острыми приправами', пастром 'вяленое мясо', ракия 'сливовая водка' и др.

Из молдавского языка русские переселенцы заимствовали слова, обозначающие реалии, характерные для молдаван: названия типичной для молдаван пищи (брынза, мамалыга, плацинда, вертута), одежды, обуви (барыжик 'женский головной платок из тонкой шерсти', бонда 'душегрейка из овчины', сошоны 'женские боты с суконным верхом' и др.), лексемы, связанные с животноводством (неляпочка 'рано отелившаяся корова', турма 'большое стадо овец', вакарь, вакар 'пастух, пасущий коров', чабан 'пастух, пасущий овец' и др.), садоводством и полеводством (гутуля 'айва', пруня 'мелкая желтая слива', мирабеля 'круглая красноватая слива', папушо 'кукуруза', таракуцка 'декоративная тыквочка', гарман 'ток', прашева 'сапать, окучивать' и др.). Вместе с неизвестными ранее русским переселенцам кулинарными изделиями у немецких колонистов русские заимствовали слова

ку(ха 'кулич из сдобного теста' (ср. нем. Kuchen), штру(д)ли 'слоеный пирог с яблоками, вареньем или другой начинкой' (ср. нем. Strudel).

В русских островных говорах широко употребляются такие заимствования, которые относятся к категории жизненно необходимых в повседневном общении. Обозначая специфически местные, новые для русских реалии, эти слова необходимы в говорах, они обогащают их словарный состав. В лексико-семантической системе русских островных говоров отсутствуют эквиваленты подобных заимствованных слов.

Вследствие длительного влияния одного языка или диалекта на другой слово может быть воспринято из внешнего источника без прямой необходимости в появлении нового наименования, а как второе обозначение уже получившего в языке или диалекте словесное выражение явления или предмета. Это неоднократно отмечалось в работах многих русских, украинских и зарубежных ученых: И.А. Соболевского [15], Л.П. Якубинского [19], А.М. Селищева [14], Ж. Вандриеса [2], И.А. Оссовецкого [11], Тамары Лёнгрен [8], П.Е. Гриценко [5] и др.

В основном, заимствование иноязычных слов, «не связанных с пред-, метиыми новшествами», обусловлено большей их экспрессивностью в сравнении с русскими эквивалентами, ярко выраженной внутренней формой, национально-специфической коннотацией и оценочностью. Оценка, как известно, является одним из конкретных проявлений субъективно-национальной природы языка. Такие заимствования в островных говорах Одесщины, как украинизмы гата, мамалыгав значении 'размазня (о человеке)' воспринимаются носителями исследуемых говоров как слова с яркой эмоционально-экспрессивной окраской по сравнению с их русскими семантическими соответствиями.

Наблюдения показывают, что национально-специфическая лексика русских островных говоров Юга Украины весьма многообразна. Она представляет собой отражение унаследованных от материнских, южнорусских диалектов материальных и духовных ценностей, выработанных русскими на протяжении столетий, а также приобретенных инонациональных предметов духовной и материальной культуры, заимствованных у иноязычных соседей в результате продолжительных социально-экономических, бытовых и культурных контактов в новых лингво- и этнокультурных условиях.

Несомненно, русские островные говоры Одесщины представляют большой научный интерес не только в плане исследования устойчивости исконно русского национально-специфического словарного состава изолированных от основного языкового массива русских диалектов, но и с точки зрения теории межъязыковых, междиалектных контактов, тех проблем, в которых наиболее очевидно история языка переплетается с историей и культурой народа.

БИБЛІОГРАФІЯ

1. Бельчиков Ю.А. О культурном коннотативном компоненте лексики // Язык: Система и функционирование. – М., 1988. – С. 30-35.
2. Вандриес Ж. Язык. – М., 1937.
3. Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. Лингвострановедческая теория слова. – М., 1980.
4. Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. Язык и культура: Лингвострановедение и преподавание русского языка как иностранного. – М., 1990.
5. Гриценко П.Е. Ареальные вариации лексики. – К., 1990.
6. Комлев Н.Г. Компоненты содержательной структуры слова. – М., 1969.
7. Корнилов О.А. Языковые картины мира как производные национальных менталитетов. – М., 2003.
8. Лёнгрен Тамара. Лексика русских старообрядческих говоров (на материале, собранном в Латгалии и Житомирщине). – Uppsala, 1994.
9. Мартынов В.В. Становление праславянского языка по данным славяно-иноязычных контактов. – Минск, 1982.
10. Огиенко И.И. Иноземные элементы в русском языке. – К., 1915.
11. Оссовецкий И.А. Лексика русских народных говоров. – М., 1982.
12. Попова З.Д., Стернин И.А. Лексическая система языка. – Воронеж, 1984.
13. Пушкин А.С. О Мильтоне и Шатобриановом переводе «Потерянного рая» // Пушкин А. С. Полное собрание сочинений: В 10 т. - Л.: Наука, 1978. – Т. 7. – С.334-343.
14. Селищев А.М. Славянское население в Албании. – София, 1931.
15. Соболевский И.А. Несколько замечаний о словарном заимствовании. – СПб., 1891.
16. Телия В.М. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. – М., 1996.

17. Телия В.М. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц. – М., 1986.
 18. Шаховский В.И. Эмотивный компонент значения и методы его описания. Учебное пособие к спецкурсу. – Волгоград, 1983.
 19. Якубинский Л.П. Несколько замечаний о словарном заимствовании // Язык и литература. – Л., 1926. – Т. 1. – Вып. 1-2.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Людмила Баранник – кандидат філологічних наук, доцент кафедри російської мови Одеського національного університету імені Іллі Мечнікова.

Наукові інтереси: російська діалектологія, лексикологія, загальне мовознавство, лінгвокультурологія.

СЕМАНТИЧЕСКИЕ КОНЦЕПЦИИ ХИЛАРИ ПАТНЭМА И А.Ф.ЛОСЕВА: ПОПЫТКА КОНТРАСТИВНОГО АНАЛИЗА

Евгения БЕЛИЦКАЯ (Горловка, Украина)

У статті здійснена спроба здійснити спів ставити ключові позиції семантичних концепцій мови представника школи аналітичної філософії Хиларі Патнэма та феноменолога А.Ф.Лосева.

Ключові слова: семантика, референція, інтенціональність.

The article gives a try of a contrastive analysis of the philosophic theory of language of one of the representatives of the analytic philosophy school and the phenomenological conception by A.F.Losev.

Key words: semantics, reference, intentionality.

Исследование семантики собственных имен (далее в тексте – СИ) всегда представляет собой междисциплинарное исследование, предполагающее оперирование научным аппаратом философии, лингвистики, психо- и нейролингвистики. Философский аспект рассмотрения СИ долгое время был преобладающим, и только в XX веке проприальные единицы получили осмысление как универсальная лингвистическая категория. Тем не менее, в теоретической ономастике до сих пор принят фрегевский философский подход к исследованию СИ на уровне референции и смысла (или синонимичных им экстенционала и интенционала). Таким образом, философское обоснование семантического статуса СИ является необходимым условием их лингвистической интерпретации.

В нашей работе мы предпримем попытку лингвистического осмысления семантических положений «новой теории референции», изложенных в работе Хилари Патнэма «Представление и реальность» («Representation and Reality»). В этой работе нас интересуют концептуальные подходы и методология анализа семантических структур, поэтому мы абстрагируемся от того, что автор применяет их к анализу терминов естественных категорий, а не СИ, как, например, С.Крипке или К.Доннеллан. Кроме того, мы попытаемся соотнести вынесенные в ней положения с онтологической концепцией языка, разработанной А.Ф.Лосевым. Естественно, мы отдаем себе отчет, что сопоставлять феноменологическую теорию А.Ф.Лосева и концепцию в рамках аналитической философии – довольно рискованное предприятие, однако попытки такого рода уже предпринимались на уровне компаративного анализа философских подходов Г.Фреге и Э.Гуссерля [7] Полагаем, будет существенным отметить, что исследователи неоднократно указывали на близость лингвистической концепции А.Ф.Лосева и современных когнитивистических построений, например, концепции знака Р.Лангакера [4], семантических кластеров Л.Виттгенштейна и Дж. Серля или теории прототипов Элен Рош [6] В настоящей статье нас будут интересовать те положения теории А.Ф.Лосева, которые, по нашему мнению, соотносятся с идеями «новой теории референции» в рамках общей для них парадигмы, в которой «язык для философов XX в. оказался реальностью, скрывающей тайны бытия (как для философов XVII-XIX вв. – мышления)» [13: 48].

Итак, теория референции, развивавшаяся до недавнего времени в рамках философских и логических построений, сейчас переживает особый период своего развития, связанный, в частности, со становлением ее лингвистического ответвления. Обусловлено это, не в последнюю очередь, развитием противоположного, принципиально менталистского,

направления в философии и лингвистике – когнитологии. Так, современные достижения когнитивной семантики позволили еще более сблизить последнюю с философией в рамках решения задач корреляции значения и референции, значения и истинности, значения и языкового употребления, синтаксиса и семантики языковых единиц. Напомним, кстати, что сама когнитивная семантика стала «реакцией на объективистский взгляд на мир, принятый англо-американской традицией в философии и связанное с ним направление семантики истинных условий в рамках формальной лингвистики» [14; 7]

На протяжении всей истории аналитической философии проблема значения была и остается одной из ее центральных тем. Со времени появления в конце XIX века работ Г. Фреге и Дж. С. Милля основной идеей теории референции продолжает оставаться анализ семантических проблем значения на уровне соотношения языковой единицы и ее референта – объекта реальной действительности. Данный аспект рассмотрения языковых единиц вполне соответствует одному из главных «трендов» современной лингвистической науки – «глобализации знания». И, конечно, не подлежит сомнению, что дискуссия между представителями “антименталистских” (например, аналитическая философия) и «менталистских» (в частности, когнитология) исследований в рамках теории значения является одним из наиболее важных событий в философии и лингвистике начала XXI века.

Каузальная теория референции – одно из направлений теории референции (С. Крипке, Х. Патнэм, Д. Каплан, К. Доннелан), в рамках которой значение и истина интерпретируются как результат наличия исторической цепи референций. Иными словами, говорящий может обозначить объект действительности при помощи некоего имени, если имеется цепь сохраняющих референцию связей, ведущая к «начальному крещению». В результате такой интерпретации отношений между словами и внешним миром появились новые идеи для объяснения феномена значения, опосредованные понятиями стереотипов, прототипов, семантической компетенции, что сближает данный подход с когнитологическими исследованиями языка.

Таким образом, теория референции в настоящее время претерпевает значительные изменения, благодаря которым становится возможным анализ лингвистических категорий через смежную науку – философию, что ведет к более адекватному пониманию таких лингвистических категорий, как значение, знак, форма знака, дейксис и т.д. происходит сближение с темами, близкими к лингвистике. В свою очередь, вопросы референции начинают все больше интересовать когнитологов, в рамках, например, анафорической референции [5] или семантики возможных миров [1]. В связи с существенными изменениями в ориентации направления анализа современной теории референции возникает и новое понимание самого термина действительности, принимая во внимание то, что «действительность может быть не только объективной, но и мысленной, воображаемой» [2: 88].

Работа «Представление и реальность» Хилари Патнэм интересна тем, что представляет критический обзор существующих «в настоящее время модных философских взглядов, исповедуемых в рамках сообщества когнитологов и около него» [15: ix]. Отметим, книга Х. Патнэма представляет собой полемику автора с менталистскими теориями значения и референции, в частности, концепцией Джерри Алана Фодора, представителя так называемого «MIT ментализма» (ментализма Массачусетского технологического института). Интересно, что Патнэм критикует функционалистскую теорию ментальных состояний, которую сам же и выстроил в 50-е годы XX века.

Патнэм начинает рассмотрение основных проблем теории референции, анализируя понятие интенциональности как направленности сознания на объект действительности с определенной точки зрения, опосредованной модальностью субъекта и связанной с его коммуникативными потребностями и теми ограничениями, которые зависят от типа коммуникативной ситуации. Исследователь приводит 4 факта в качестве примеров существования интенциональности:

- 1) «слова, предложения и другие «представления» имеют значения;

2) представления могут реферировать (быть истинными по отношению к) некоторой реально существующей вещи или по отношению к некоторому количеству реально существующих вещей;

3) мы можем иметь представления о чем-то, чего не существует;

4) состояние разума может иметь своим объектом «состояние дел» как свой объект, например, в случаях, когда человек говорит: «Она считает, что *он достоин доверия*» или «она боится, что *в доме не будет еды*» (выделено автором) [15: 1].

В трудах А.Ф.Лосева интенциональность раскрывается феноменологически, через познающее сознание: «язык говорит о предметах именно в зависимости от их осознания, в зависимости от того, что именно сознание намерено из них выбрать для передачи другому сознанию. Поэтому, чтобы сообщить нечто из мыслимого или воспринимаемого предмета другому сознанию, надо этот предмет взять с той стороны, которая нужна для сообщения, то есть понять предмет с некоторой определенной точки зрения, взять этот предмет в определенном освещении» [9: 182]. Иными словами, по Лосеву, для всякой вещи имеется адекватное ей сознание. То есть, с одной стороны, это «чистое сознание», которое А.Ф.Лосев понимает как адекватную данность идеи вещи самой себе. С другой стороны, мы имеем дело с затемненным из-за погружения в меон (бессмысленное), дейктическим («работающем» во времени), а потому немощным человеческим сознанием, которое, тем не менее, предполагает, свою максимальную реализованность как «для-себя-бытие» идеи данного индивида. Как видим, рассмотрение интенциональности у Х.Патнэма и А.Ф.Лосева расходятся в понимании реальной (вещной) действительности, которая либо рассматривается как часть анализа (Х.Патнэм), либо выносится «за скобки» (А.Ф.Лосев). Отметим, что Х.Патнэм в работе «Можно ли все еще что-нибудь сказать о реальности и истине?» довольно иронично описывает современную ситуацию в философии относительно данной проблемы: «Если Реализм и может призвать к чему-нибудь на законных основаниях, так это к чувству здравого смысла: *конечно*, есть стулья и столы, и любая философия, говорящая нам, что на самом деле нет – что есть только чувственный опыт или только «тексты», или еще что-нибудь, является чем-то немного большим, нежели легкое помешательство. <...> В таком случае Реализм <...> пытается спасти здравый смысл <...> от врагов (идеалистов <...>), которые <...> хотят лишить его старых добрых кубиков льда и стульев. Но тут <...> «Научный Реализм» сообщает, что (здравый смысл) получит вовсе не кубики льда, столы и стулья. На самом деле это некая «законченная наука» (атомы и протоны – по существу, пустое пространство), а его стулья – всего-навсего «манифестируемые образы» («народная физика»)» [17: 11-12]. Как видим, вопрос о существовании «вещного мира» в XXI веке также далек от своего разрешения, как и столетия назад. По всей видимости, вопрос о существовании СИ типа *Евгения, Москва, Наполеон, Шекспир, Шерлок Холмс*, находящихся в весьма неодинаковых отношениях с «реальной» действительностью, потребует дополнительных усилий и от философов, и от лингвистов.

Далее в своей работе Х.Патнэм рассматривает менталистскую концепцию значения, активно развивающуюся в настоящее время в философии языка и лингвистике. Ученый предполагает, и не без основания, что теория Н.Хомского о поверхностных и глубинных структурах окончательно распространится на семантический уровень языка, что будет означать, что в разуме, наряду с «грамматическими представлениями» существуют и «семантические представления», что эти представления являются врожденными и универсальными и что все наши концепты разложимы на такие семантические представления. Другая тенденция современной науки – рассмотрение мозга как компьютера, а наших психологических состояний как программного обеспечения этого компьютера. В таком случае этот компьютер должен иметь формализованный язык как посредник между представлениями и компьютером (мозгом). Иными словами, идея *lingua mentis* (языка разума) вновь появилась в философии и семантике благодаря гипотезе Джерри Алана Фодора.

Взятые вместе, две указанные тенденции представляют функционирование языка как криптографа: разум мыслит на *lingua mentis*, кодирует мысли в требуемый естественный

язык, затем передает их слушателю. Слушатель, у которого есть свой криптограф в голове, декодирует «сообщение». Таким образом, в этой картине язык является всего лишь инструментом для передачи мысли [15: 6 -7].

Патнэм критикует данный подход, заявляя, что ментализм подобного рода не может быть верным по трем причинам. Во-первых, по мнению ученого, значение холистично. Сущность этого подхода заключается в том, что «значение выражений языка признается зависящим от всего языка» [8: 16]. По словам Патнэма, если язык описывает опыт, он делает это как сеть, а не предложение за предложением. [15: 9]. При этом Х. Патнэм критически замечает, что мы не привыкли трактовать значение как историческую сущность в том смысле, в котором мы рассуждаем о людях или нациях. Ученый приводит в пример себя самого как человека, которого в детстве звали «Хилэ Путнóm» и который разительно отличался от сегодняшнего «Хилари Патнэма» и внешне, и внутренне. Таким образом, ученый призывает ориентироваться при трактовке значения языковых единиц, СИ в том числе, не на дефиниции (они могут ввести в заблуждение), а на реальный опыт и его связь с языком. Оставив в стороне пересечение высказанных идей с когнитивной трактовкой семантики языковых единиц, остановимся на практически полном их совпадении с положениями, высказанными А.Ф.Лосевым относительно логической структуры слова. Напомним, что она имеет такое вид:

Логическая структура слова

ноэма
семема
символ
история слова
идея

Если коротко прокомментировать представленную таблицу, то процесс именованной вещи можно пояснить следующим образом: сам момент понимания вещи в инобытии (сознании) А.Ф.Лосев называет **ноэмой**. **Семема** в структуре слова – это контекстно модифицированная ноэма, некая индивидуальная картина, «значение слова в определенном, индивидуальном временном случайном положении среди других слов и в его данном в эту минуту положении и состоянии» [11: 635]. Единичная семема, в которой содержится закон смыслового становления имени А.Ф.Лосев интерпретирует как языковой **символ**. Символы слова, взятые вместе, образуют живую историческую жизнь слова, т.е. **историю слова**. В свою очередь, у смыслового становления слова есть граница, к которой стремится любое слово. Эта граница является **идеей** слова.

В свое время мы использовали предложенную А.Ф.Лосевым концепцию логической структуры слова для анализа ономастических единиц [3: 197]. При этом методологически наша интерпретация практически полностью совпала с анализом имени, предложенным в работе Х.Патнэма.

Холизм значения помогает понять, почему мы не испытываем трудностей при чтении текстов, написанных столетия назад, например, с точки зрения интерпретации слов типа «растения», о значении которых сейчас известно намного больше, чем во времена, скажем, Шекспира. Короче говоря, мы интерпретируем значение слова «растение» как сохраняющее свое тождество самому себе на протяжении некоторого времени. При этом сущность вещи, «проникновение» в вещь как таковую меняется, и порой существенно.

Кстати, ученый в определенной мере «развивает» идеи А.Ф.Лосева, предполагая, что существуют определенные практики, помогающие нам решить, какова продолжительность действия изменений до достижения той критической точки, когда оправданно говорить, что человек начинает свое новое существование, приобретая, так сказать, новое значение. Вскрыть такие практики и прокомментировать их – одна из задач современной лингвистики и, в частности, ономастики. Таким образом, значения, по Патнэму, имеют свойство сохранять тождественность на протяжении некоторого времени при возможном изменении сущности вещи (ср. с пониманием символа в логической структуре слова концепции А.Ф.Лосева) .

Второй причиной, по которой криптографическое изображение функционирования языка не может быть верным является, согласно мнению Х.Патнэма, нормативность (хотя и неполная) значения. Патнэм исходит из того, что «мы интерпретируем друг друга таким образом, что значение слова является тождественным (точнее, считается тождественным) при нормальных процедурах фиксации наших убеждений» [15: 11]. Нормой при этом считается «благожелательность» (charity) относительно наличия у слушающего тождественных с говорящим убеждений.

Наконец, третья причина, по которой языковой криптограф не может считаться оптимальной моделью функционирования языка, является то, что концепты зависят от нашего физического и социального окружения таким способом, как эволюция, завершившаяся для нашего мозга 30 тыс. лет назад, не могла бы предвосхитить. Комментируя идею Дж.Фодора о наличии у нас врожденного набора семантических представлений, могущих эксплицитно представить наши концепты, Патнэм справедливо замечает, что при таком подходе у наших предков должны были бы содержаться концепты типа «карбюратор». Еще это значит, что их «язык мысли» содержал бы концепт «карбюратор» до их овладения словом для этого концепта, при том, что ничто в эволюции человека не указывало на возможность наличия такого концепта в нашем разуме.

В конечном итоге вывод Х.Патнэма относительно криптографического описания функционирования языка неутешителен - холизм значения, его частичная нормативность и зависимость от физической и социальной среды делают ее просто невозможной. Если даже отказаться от наличия врожденных семантических представлений (изъять причину (3)), то ситуация мало изменится, даже усложнится, поскольку, если наше мышление целиком осуществляется во внутреннем языке мысли (только не врожденном), то же будет справедливым для единиц в *lingua mentis*, соответствующим словам в языке общества (*public language*). Но если *lingua mentis* не является врожденным, тогда ментальные представления, соответствующие данной единице в языке общества, могут варьироваться. Тогда немцы могут использовать отличные от английских единицы не только в поверхностном, но и ментальном языке. Отличия могут наблюдаться и в пределах одного языка при разных, так сказать, «написаниях» единицы в ментальном языке. В дополнение к этому, если семантические представления в мозге развиваются из опыта, как, например, слова в языке общества, а не составляются из врожденного набора семантических примитивов, нет достаточных причин полагать, что данное представление не окажется отличным по значению у разных групп людей. Таким образом, на уровне *lingua mentis* французы будут иметь одно значение, а англичане – другое. «Перевод» нашего языка в *lingua mentis*, таким образом, не решает проблему содержания концепта, а только передвигает ее с одного языка на другой [15: 15-16].

Согласно концепции А.Ф.Лосева, естественный язык через инобытие (сознание) выражает в себе язык эйдейтический (априорный универсальный язык идеальных объектов). Естественный язык по-разному в разных конкретных языках формирует свою систему выражения эйдосов, становясь, таким образом, «системой понимания, т. е., в конце концов, миропонимания; язык и есть само миропонимание» [10: 17]. Сам процесс понимания мира осуществляется как тождество вещи и слова (имени), когда «вещь имеет смысл. Смысл оформляется в определенное понятие. Понятие оформляется в выражение. Выражение делается *словом*» [10: 21]. Значение (понимание вещи) А.Ф.Лосевым трактуется холистично: «*Понять* вещь – значит соотнести ее с тем или другим ее окружением и представить ее себе не просто как ее саму, но *в свете* того или другого окружения. <...> И вот когда мы даем этой вещи какое-нибудь *название, слово, имя*, – это значит, что мы уже соотнесли ее со всем прочим и выбрали то, в свете чего мы ее хотим понять и с чем сравниваем. Это и значит, что мы *понимаем вещь*» [10: 18]. Большое значение в процессе понимания вещи уделяется интерпретации (ср. положение Х.Патнэма о нормативности значения): «*Интерпретация* – вот то слово и понятие, которое, к сожалению, до сих пор находило очень мало применения в философии. <...> Вещь и ее интерпретация <...> – вот основная противоположность мысли и бытия, без осознания которой невозможна ныне никакая философия. Вещь всегда дана в

какой-нибудь интерпретации». [11: 333]. Таким образом, и холистичность значения, и его интерпретативность, и наличие некоей структуры идеального языка характеризует и подходы Х.Патнэма, и А.Ф.Лосева.

Как видим, при всей противоположности подходов Х.Патнэма и А.Ф.Лосева к интерпретации соотношения мира и языка, все же в них есть некие точки соприкосновения. При этом еще раз отметим, что сопоставление концепций в рамках подходов аналитической философии, чья цель – раскрыть (и развенчать) тайны постулирования смысла и онтологической концепции языка, разработанной А.Ф.Лосевым, чья задача сводится к ответу на вопрос: как вообще возможен язык, – крайне сложная задача. Тем не менее, изыскания такого рода кажутся нам продуктивными в том смысле, в котором контраст может вскрыть наиболее уязвимые моменты в каждой теории.

Резюмируя все сказанное, приведем цитату из еще одной работы Х.Патнэма «Значение «значения», проясняющую идею данной статьи: «трудность в исследовании семантики является следствием того, что преднаучная концепция семантики до сих пор не выработана. Это значит, в частности, что до сих пор не выработана система координат, в которой следует искать ответ на вопрос о существовании значения. После открытия концепции возможных миров, что позволило интерпретировать языковую модальность с точки зрения семантики, не сделано ни одного шага на пути к осмыслению понятия значения. До сих пор номиналистское возражение по поводу того, что значения не существует вовсе, хранится в качестве своеобразного тыла исследователей, так, на всякий случай. Если существование значения все-таки признается, начинается поиск того, каким именно образом оно «существует» [16: 215-216]. Именно такой поиск, по сути, и делает данную статью в ряду других работ современных ономастов объектом для последующих размышлений, которые, вне всякого сомнения, приведут рано или поздно исследователей к разгадке сущности ИМЕНИ.

БИБЛИОГРАФИЯ

1. Бабушкин А.П. «Возможные миры» в семантическом пространстве языка. – Воронеж: Воронежский государственный университет, 2001. – 86 с.
 2. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / Пер с франц. – М.: Изд-во иностранной литературы, 1955. – 416 с.
 3. Беліцька Є.М. Семантика оніма // Антологія поетонімологічної мислі/ отв. ред. Е.С.Отин. – Донецк: Юго-Восток, 2008. - С.190 – 198.
 4. Дубровина И.В. Знак и значение в знаковой теории языка А.Ф.Лосева и в когнитивной грамматике Р.Лангакера // <http://losevaf.narod.ru/dubrov.htm>
 5. Кибрик А.А., Прозорова Е.В. Референциальный выбор в русском жестовом языке // http://www.dialog-21.ru/dialog2007/materials/html/34.htm#_ftn1#_ftn1
 6. Кусе Хольгер Семантика интерпретации А.Ф.Лосева и семантические теории в XX веке // Вестник МГТУ. – Т.13. – №2. – 2010. – С. 295-302.
 7. Ладов В.А. Аналитическая философия и феноменология // <http://www.philosophy.ru/library/ladov/analyt.html>
 8. Лебедев М.В. Значение и его коммуникативно-эпистемологическое обоснование в аналитической философии языка. – 09.00.01 – онтология и теория познания. Автореф. д. филос. н. – Томск, 2004. - 22 с.
 9. ЛОСЕВ А.Ф. БЫТИЕ. ИМЯ. КОСМОС. - М.: МЫСЛЬ: РОС. ОТКРЫТЫЙ УН-Т, 1993. - 958 С.
 10. Лосев А.Ф. Вещь и имя. Самое Само. Философско-богословские сочинения. СПб.: Издательство Олега Абышко, 2008г. – 576с.
 11. Лосев А.Ф. Миф. Число. Сущность. М.: Мысль, 1994 – 919 с.
 12. Лосев А.Ф. Языковая структура. Учебное пособие. М.: МГПИ, - 374с.
- Шайхулов А. Г. Идеи А. Ф. Лосева, определившие мою лингвистическую будущность. // СОФИЯ: Альманах: Вып. 1: А. Ф. Лосев: ойкумена мысли. Уфа: Издательство «Здравоохранение Башкортостана», 2005. С. 47-48.
13. Evans Vyvyan, Green Melanie. Cognitive linguistics: An Introduction, Edinburgh University press, 2006. – 830 pp.
 14. PutnamHilary. RepresentationandReality. Cambridge, MA, Bradford Book, The MIT Press, 1988. – 166 pp.
 15. Putnam Hilary. The meaning of 'meaning' //Mind, Language and Reality: Philosophical Papers, Volume 2, pp. 215–271. Cambridge University Press, Cambridge, England, 1975 – pp. 215-271.
 16. PutnamHilary. IsThereStillAnythingtoSayaboutRealityandTruth? // Starmaking: realism, anti-realism, andirrealism (editedbyPeterJ. McCormick),MITPress, 1996. – 238 pp.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Євгенія Беліцька – кандидат наук, доцент кафедри англійської філології Горлівського державного педагогічного інституту іноземних мов.

Наукові інтереси: ономастика, семантика, методологія наукових досліджень, методика викладання англійської мови.

АББРЕВИАТУРЫ В ЯЗЫКЕ ВОЕННО-ПРИКЛЮЧЕНЧЕСКОГО РОМАНА (НА МАТЕРИАЛЕ ПРОИЗВЕДЕНИЙ ТОМА КЛЭНСИ)

**Виктор БЕЛОУС (Кировоград, Украина),
Виктория БЕЛОУС (Регенсбург, Германия)**

У статті висвітлено деякі питання утворення та функціонування аббревіатур у текстах романів Тома Кленсі.

Ключові слова: мовний знак, мовна норма, скорочена лексична одиниця, скорочення, військово-пригодницький роман, аббревіатура, акронім, алфавітизм.

This paper describes abbreviations in the novels by Tom Clancy: ways of their formation and functions in the texts.

Key words: language sign, language norm, shortened lexical unit, shortening, military adventure novel, abbreviation, acronym, alphabetism.

Выполняя свою основную – коммуникативную – функцию, язык использует для передачи информации существующие в обществе и для общества языковые знаки. Изменения экстралингвального характера порождают новые коммуникативные потребности и приводят к изменению речевого поведения, языковых норм. Норма – исторически обусловленное явление, пребывающее в неотрывной связи с развитием общества, что делает её социально-исторической категорией. Важнейшим критерием установления нормы следует, по всей вероятности, считать функционально-стилистическую целесообразность языковой единицы, а понятие правильности / неправильности языковой единицы заменить понятием уместности / неуместности употребления её конкретной языковой личностью в данном дискурсе. Проблемы сокращённых лексических единиц как специфического языкового явления в современных языках привлекали внимание многих исследователей (Crystal, Danet, Wallace, Werry, Geeraerts, Baron, Shortisetal). К числу наиболее обстоятельных трудов по этим вопросам можно также отнести работы Д.И. Алексева, Е.П. Волошина, В.Г. Павлова, Т. Пайлза, М.М. Сегалья, Л.А. Шеляховского, Р. Уэльза, О. Есперсена и др.

В предлагаемой статье рассматриваются сокращения в текстах англоязычного военно-приключенческого романа. Сокращения – безусловно языковой факт: их появление в языке вполне закономерно они существуют в нём объективно. Характерными для сокращений есть достаточно сложное и специфическое взаимовлияние графической и фонетической структуры, фонетическая и орфографическая многовариантность при значительной зависимости от языковой нормы. Реализацию принципа экономии на лексическом уровне языковой системы современного английского языка наиболее продуктивно обеспечивает аббревиация, которая как способ словообразования находится в стадии становления и до сих пор не имеет жёстких норм. Использование сокращений в различных стилевых вариантах речи делает возможной их вариативность. Различные сокращённые единицы распространены во всех языках мира. В современном английском языке также функционирует значительное количество сокращений, среди которых, в частности, буквенные инициальные аббревиатуры, алфавитизмы и акронимы.

Политическая ситуация в мире конца 80-х – начала 90-х годов XX столетия обусловила дальнейшее развитие жанра военно-приключенческого романа со значительной долей элементов домьсла. Одним из наиболее популярных англоязычных авторов этого направления стал Том Кленси, тираж произведений которого достиг 15 млн. экз. ещё в 1989 году (по данным газеты The Washington Post). «Tom Clancy is the best there is. He is a master» [San Francisco Chronicle]; «Tom Clancy has a genius for big, compelling plots, a passion for research, a natural narrative gift» [The New York Times Magazine]. Успехемупринесли «Terrific characters...the authentic feel of espionage...a superlative rendering of modern warfare...»; «Clancy...blends the exceptional realism and authenticity that are his hallmarks with intricate plotting, knife-edge suspense, and a remarkable cast of characters» [The Washington Post].

Специфика жанра (политика, разведка и контрразведка, боевые действия) требует и особенностей языка произведений, который изобилует сокращениями, характерными для названных выше сфер человеческой активности. В изученных текстах отмечено значительное число сокращений в терминологических системах, в разговорной речи, в сленге, в профессиональных жаргонах. Практика показывает, что сокращения являются одним из наиболее трудных для понимания и перевода элементов иностранных специальных текстов, содержащих специальную лексику. Полное восприятие сокращенных лексических единиц возможно лишь при глубоком понимании предмета, которому посвящен конкретный текст, а также в том случае, когда читающему заранее известно значение используемых в тексте аббревиатур. Сокращения – самый подвижный элемент лексики, поэтому словари сокращений устаревают быстрее, чем другие лингвистические словари. В новейшей литературе можно встретить достаточно сокращений, не нашедших еще своего отражения в существующих словарях. Задачу понимания и перевода сокращений может существенно упростить знакомство с основными закономерностями аббревиации и принципами образования сокращений.

Рассмотрим особенности образования (за основу взята система способов аббревиации, описанная в «Базовом словаре лингвистических терминов» [7: 11]), использования, функционирования в тексте некоторых из них. Выбранные для описания аббревиатуры интересны, по нашему мнению, с точки зрения заложенных в их содержание и приобретаемых в речи прагматических свойств, связанных с социальным, этническим, возрастным, половым, профессиональным и образовательным статусом говорящих и прагматических свойств эмоционального воздействия.

Способы образования аббревиатур

Инициального типа:

а) звуковая:

AWACS – airborne warning and control systems ; NAFTA - North American Free Trade Association; POTUS – President of the United States; FLOTUS – First Lady of the United States (ср. с русскоязычными аналогами: СОН – система оперативного наблюдения; ЗИП – запасное имущество и приборы; КПП – контрольно-пропускной пункт).

б) буквенная: HMV - Hazardous Materials Vault, USCG – United States Coast guard; USS, USN, USMC (аналогично хорошо знакомым русскоязычным ВПП; ВДВ; ГРУ ГШ ВС СССР).

Слоговая: SecTreas – Secretary of Treasury; SecDef – Secretary of Defence; OpFor – Opposition Force; DefCon – defence contingency (or condition); EmCon – emissions control (подобным способом образованы широко употребляющиеся в русском языке зампотех, начфин, помдеж).

Слого-словная: Sit Room – situations room; AirCav – air cavalry; FleetEx – fleet exercise (ср. с русскоязычными: комполка, помкомвзвода, Минобороны).

Смешанная: CinCPac – главнокомандующий вооружёнными силами Тихоокеанского региона; COMAIRPAC – командующий ВВС Тихоокеанского региона; здесь же ComSubPac, ComSubAtl (о командующих подводными силами флота разных регионов) и др.; (ср.: начподив – начальник политотдела дивизии, начокр СМЕРШ – начальник отдела контрразведки СМЕРШ).

В силу особенностей организации и функционирования вооружённых сил многих государств к аббревиации смешанного типа стоит, на наш взгляд, отнести и буквенно-цифровые сокращения: 24th Mech (mechanized brigade, division), 10 ACR (air cavalry regiment), АК-47 etc. (ср. 9 БрСН – бригада специального назначения, 82 ГАП РГК – гаубично-артиллерийский полк резерва Главного командования, Т-34). Некоторые из подобных аббревиатур специфичны и не имеют аналогов в русском языке: E-7 (enlisted man, grade 7), CWO4 (chief warrant officer, grade 4).

Телескопическая: ChiComs – Chinese Communists [1, 2, 3, 4].

Использование аббревиатур

Реалии борьбы спецслужб, военизированных формирований разных стран подчёркивает использование автором их аутентичных сокращённых названий: KGB (СССР); DGI (Куба); Stazi (ГДР); BND (ФРГ); M-19, FARC (Колумбия).

Перенасыщенность Земли системами оружия разных производителей привела к «мирному сосуществованию» в англоязычных текстах аббревиатур из разных языков: MP-5 (нем. Maschinen Pistole): «*aimed their MP-5s at the guards*» [6:614]; БМП-1 КШ – боевая машина пехоты-1, командно-штабная; РПГ – реактивный противотанковый гранатомет; ЗСУ – зенитная самоходная установка («*MiG's twin 23mm NS-23 cannons*» [5:169]; «*attached to his armored command vehicle, a BMP-1KSh*» [4: 1318]; «*Until recently, the RPG-7D had been the standard-issue Soviet light antitank weapon. It traces its ancestry to the German Panzerfaust, and was only recently replaced by the RPG-18, a close copy of the American M-72 LAW rocket*»; «*I'd like the Sovs to help us identify the RPG lot and shipment*»; «*The chattering of the M-16s was answered by the louder fire of the AKs*» [1: 267, 313, 591]).

В личной беседе с русскоязычным военнослужащим армии США установлено, что принятые в Советской Армии сокращения РПГ (реактивный противотанковый гранатомёт), СВД (снайперская винтовка Драгунова), СКС (самозарядный карабин Симонова) в английской транслитерации RPG, SVD, SKS без перевода и / или объяснения используются при проведении занятий с личным составом армии американской. При этом они воспринимаются как полноценные слова, не как аббревиатуры, чему, вероятно, способствует определённая «английскость» их звукового облика. В ряде случаев, всё же, сокращение может сопровождаться пояснением функции конкретной единицы иностранной боевой техники («*truck, preceded by a pair of BTR-70 infantry fighting vehicle*» [2: 103]).

Длительное использование аббревиатур может превратить их в полноценное слово. Один из персонажей, полковник Джоунз, для друзей PJ, «the champion of Combat Search and Rescue», так получает свой позывной «Цезарь»: «*That was where the colonel got his call sign. C-SAR, in PJ's lexicon, it came out «Caesar»* [1: 150]. Русскоязычная аббревиатура «БМП» (боевая машина пехоты) даже получила в английском свой эквивалент в виде неологизма «bimpr», чего, например, не удалось сделать более сложному для звуковой системы английского языка «ЗСУ»: «*Six bimprs, ten trucks, five SAM tracks, two radar tracks, and three ZSU-23s*» [3: 1319].

Большинство проанализированных нами аббревиатур – имена существительные, выполняющие в предложении функции подлежащего или дополнения: «*In the skies over Hawaii the thundering C-141A was refuelled by a KC-135 tanker*» [5: 282], «*You got it, sir,» a spec-4 replied*» [2: 34].

Авторы «Базового словаря лингвистических терминов» отмечают: «Аббревиатура (сложно-сокращённое слово). Существительное, состоящее из элементов (звуков, букв) или сегментов (слогов) слов, входящих в исходное словосочетание или исходное сложное слово...Аббревиация (сокращение). Способ образования существительных...путём сложения сокращённых элементов слов, объединённых в одно сочетание» [7: 11], таким образом ограничиваясь только именем существительным, что, возможно, и справедливо в отношении русского языка. «Советский энциклопедический словарь» приводит более широкое трактование, без акцента на части речи: «Аббревиатура, 1) слово, образованное сокращением словосочетания» [8: 8]; а «Collins Double Book Encyclopedia & Dictionary» вообще не ограничивает процесс только лингвистикой: «abbreviate. To shorten, reduce by contraction or omission» [5: 9]. Выше мы анализировали аббревиатуры-существительные. В тоже время в текстах Т. Клэнси встречаются сокращённые варианты написания и других частей речи, в частности, аббревиатуры адъективного (IFR – infrared; UV – ultraviolet; IV – intravenous) и адвербиального (ASAP- as soon as possible; PDQ – pretty damn quick(ly) характера.

Наше внимание привлекли аббревиатуры глагольного характера которые, пусть и редко, встречаются в анализированных текстах. Ознакомление с ними может представлять определённый интерес для переводчиков и преподавателей современного английского языка. Так, по окончании боя командир танка докладывает: «*We are RTB (returning to base, B.B.) for bullets and gas*» [3: 1321]; на вопрос о местонахождении своего командира дежурный офицер

отвечает: «*Colonel Johns is off TDY. I am under orders, sir, not to discuss his mission or his location...*» [1: 630]. TDY – temporary detached duty, что по сути есть существительным, в то же время наличие в дальнейшей реплике слов «mission» и «location» позволяет рассматривать информацию двояко: «Colonel Johns is off *doing something*» или «Colonel Johns is *somewhere*», но более предпочтительным кажется третий вариант: «Colonel Johns is off *doing something somewhere*» (выделено нами, В.Б.). Аналогично: «*Three birds are off TDY somewhere or other, sir*» [1: 620].

Отметим, что в идиоме Т. Клэнси аббревиатуры служат не только для называния предметов, явлений, состояний и действий. Язык обладает механизмом, обеспечивающим выбор языковых единиц, соответствующих определенным прагматическим условиям ситуации общения, т.к. целью речевого общения является не только передача информации, но и воздействие на собеседника, управление его поведением. Это обстоятельство используется и в рассматривавшихся нами текстах произведений Т. Клэнси. Появление вариантов и форм сокращений слова вызвано прагматическими потребностями: повторно назвать реалию, дать ей более эмоциональное имя, придать новую компактную форму. Подобное явление может быть обусловлено также потребностью ярче, эмоциональнее передать представление о данной реалии, неудовлетворенностью имеющимися единицами, стремлением к новизне, особенностями языковой системы, и может быть объяснено действием прагматических принципов экономии, эмфазы, эвфемизации и табуирования. Стандартные, искажённые или спонтанно возникшие сокращения создают эффекты и настроения, что значительно оживляет повествование, за счёт не всегда салонной речи героев добавляет выразительности языковым личностям, характеризует язык конкретной ситуации и исторического периода в целом.

Аббревиация часто приводит к разрушению семантического тождества и корневой общности аббревиатуры и коррелята, поэтому, по крайней мере в контексте обсуждения идиомы Т. Клэнси, возможно говорить об образовании нового слова: лексикализации аббревиатур, забвению их внутренней формы, т.е. их дезаббревиации.

Краткость и однозначность боевого приказа, деловитость обстановки его отдания отражает избилующая аббревиатурами фраза: «*Your CAG will get the orders three days from now... We will have a «tech-rep» flown aboard with the weapons... Your BDA cassettes will go to him... You got a B/N you can trust to keep his mouth shut?.. The CAG will know that it's a quiet project... a Drop-Ex to evaluate a new weapon*» (CAG – commander of air group; tech-rep – technician-repairman; BDA – bomb delivery assessment; B/N – bombardier/navigator, В.Б.) [1:308-309].

Скептическое восприятие собственного правительства («bastards») существует параллельно с презрительным отношением к противнику: «*Tell me, chief, you still think those bastards don't want war? - «The White House or DPRK?» - Herbert swore. «Dee-Perk. We didn't start this...»* [4: 139], («the perks» – искажённая аббревиатура DPRK, the Democratic People's Republic of Korea).

Один из героев серии романов, Кларк, не желая открыто ругаться в присутствии младшего коллеги, изобретает аббревиатуру REMF: «*...some stateside REMF is going to die*», которую не может объяснить позже в стрессовой ситуации гибелитоварищей: «*...an REMF is a rear-echelone motherfucker, one of those useless, order-generating bastards who gets us line-animals killed. And one of them is going to pay for this*» [1:591–592].

Персонаж романа «Clear and Present Danger», человек с высоким самомнением (тем не менее достойный, по нашему мнению, включения в число REMF!) считает, что «*He had his own duties, one of which was being «a senior administration official», ASAO, as he thought of the title, was his name when he gave off-the-record press briefings...*» В рабочем блокноте берущего у него интервью журналиста (уже распознавшего характер этого чиновника) «*A Senior Administration Official*» was transcribed as ASO'l» (ass-hole, В.Б.) [1: 408–409].

Солдаты многих армий мира позволяют себе шутить над своим питанием. В Советской Армии это – «сухпай», сухой паёк, у американцев – тоже аббревиатура, но буквенная – MRE («*For lunch in field they had to eat MRE packs*»; «*Rations were the normal MREs*»). Три буквы,

в каждой обман: MRE – «Meal Ready to Eat», which was three lies for the price of one» [1: 113, 196]. Качество сухпайка подчёркивает и ещё один вариант расшифровки этой аббревиатуры: “MealsRejectedbyEthiopians”.

Рассмотрим отдельные примеры использования автором аббревиатур, имеющих собственный звуковой образ, сходный с образом полнозначного слова. Так,

AWACS – это airborne warning and control system, размещённая на самолёте, что позволяет ей в буквальном смысле быть «недремлющим оком». По написанию и звучанию аббревиатура напоминает слово «awake»;

TOE, table of organization and equipment, организационно-штатная структура, которая при правильном её составлении и комплектовании делает войсковое подразделение крепким и боеспособным. На память приходят фразеологические выражения «to dig in one's toes», «to have one's toes firmly on the ground», характеризующие упорство и твёрдость, стойкость позиции;

TRAM, («Underneath the Intruder, the Target Recognition and Attack Multisensor pod noted the laser dot that was still sixty miles away... its carrier signal was known to the TRAM» [1: 377]); (tram – трамвай; контейнер с оборудованием для целеопределения и целеуказания под штурмовиком «Интрудер» и правда мог иметь большие размеры и неидеальную аэродинамическую форму);

NOAA, National Oceanic and Atmospheric Administration («Data from the satellite was downloaded to NOAA's National Hurricane Center at Coral Gables, Florida, where meteorologists and computer scientists were working as part of multiyear project to determine how the storms began and why they moved as they did» [1:356]). Библейский Ной (Noah) стал известен благодаря описанным выше явлениям природы и их последствиям!

Справедливо можно считать субъективным «прочтение и видение» автором сокращений I-TAC (the Army Intelligence and Threat Analysis Center) как АЙТЕК (high-tech); IVIS (inter-vehicle inform.system) как eye vision, букв: «глаз видит»; GLD – как gold, поскольку дистанционный лазерный целеуказатель, Ground Laser Designator, ну просто золото для войны. Сюда же можно отнести и ASAO – A Senior Administration Official, (assayer), и POTUS, FLOTUS с их кажущимися латинскими корнями potentis для Президента и флота для Первой леди [1].

Совершенно сложным становится оспаривать «говорящий» характер таких аббревиатур, как LID (light infantry division, элитное войсковое формирование армии США, lid – крышка, в прямом и переносном смысле) и SAW (squad automatic weapon - пулемёт, в переводе – пила) [1].

Выделим некоторые наиболее часто встречавшиеся в анализируемых текстах значения отдельных буквенных компонентов аббревиатур:

A – automatic, anti-, aircraft; C -commander, chief, commanding, counter, center; combat; D – defence, department, deputy, director; E – electronic; M – means, mast; N – national; S – security, safety, submarine, surface, ship, special; W – weapon, warfare; Z – zone (AAA gun, AC – aircraft commander, ASW – antisubmarine warfare, DCI - Director of Central Intelligence, DDCI – Deputy Dir., DO - Director of Operations, defence official, DOD -Department of Defence, CIC – combat information centre, NSA – National Security Advisor, NIO - National Intelligence Officer, NTSB - Nat.Transportation and Safety Board, SI – special intelligence, DMZ, LZ, DZ -demilitarized, landing, drop zone).

Таким образом, «кратко» – не всегда означает «просто и понятно». Скорее наоборот, в результате аббревиации из прямых значений и коннотаций нескольких слов зачастую получаем своеобразный сплав, свойства которого не есть простой суммой свойств составляющих его элементов. Мнение о том, что использование сокращений является "порчей языка", авторам представляется необоснованным.

Рассмотренные нами аббревиатуры по сути своей являются терминами, а терминология, в отличие от других частей словарного запаса, развивается и распространяется наиболее быстро. Характерным подтверждением этого обстоятельства есть идиолект

Т. Клэнси: аббревиатуры в текстах его романов – реалистические детали панорамы событий, яркие мазки на полотне батальной сцены, воспринимаемой глазами гражданского человека.

Понимание и правильность перевода значения (ситуативных значений) англоязычных аббревиатур возможны только при вдумчивом прочтении текста, тщательном осмысливании явления, знании соответствующего русскоязычного дискурса. Проблема приобретает особую важность в связи с необходимостью быстрого и качественного донесения до потребителя новинок современной англоязычной литературы и кинопродукции.

БИБЛІОГРАФІЯ

1. CLANCY, Tom Clear and Present Danger, G.P. Putnam's Sons, New York, 1989, 656 p.
2. CLANCY, Tom Debt of Honor, G.P. Putnam's Sons, New York, 1994, 766 p.
3. CLANCY, Tom *Executive Orders*, The Berkley Publishing Group, New York, 1997, 1358 p.
4. CLANCY, Tom *Op-Center*, The Berkley Publishing Group, New York, 1995, 387 p.
5. Collins Double Book Encyclopedia & Dictionary, London and Glasgow: Collins, 1968.
6. *Encyclopedia of Language and Linguistics*, 2nd edition, Elsevier, 2005
7. Столярова Л. П., Пристайко Т. С., Попко Л. П. БАЗОВЫЙ СЛОВАРЬ ЛИНГВИСТИЧЕСКИХ ТЕРМИНОВ. Киев: Издательство Государственной академии руководящих кадров культуры и искусств, 2003. – 192 с.
8. Советский энциклопедический словарь/ Гл.ред А. М. Прохоров. 2-е изд. - М.: Сов. энциклопедия, 1982. – 1600 с., ил.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Віктор Білоус – кандидат філологічних наук, доцент кафедри мовознавства та перекладу приватного вищого навчального закладу “Соціально-педагогічний інститут Педагогічна академія”, м. Кіровоград.

Наукові інтереси: лінгвокультурологія, переклад, НЛП.

Вікторія Білоус – магістрант університету м. Регензбург, Німеччина.

Наукові інтереси: європейські мови, переклад.

ENGLISH MILITARY CRYPTONYMS

Dmitry VASILENKO (Horlivka, Ukraine)

У статті досліджуються структурно-семантичні характеристики англомовних військових криптонімів. Визначаються способи творення кодових назв і особливості їх функціонування.

Ключові слова: криптолалія, тайнопись, англомовні військові криптоніми, кодові назви, структурно-семантичні характеристики, мотивація, функції кодової лексики.

The paper examines structural-semantic characteristics of English military cryptonyms. The ways of building up code lexical units have been singled out. The functions of military code names have been established in the article.

Key words: cryptonymy, clandestineness, English military cryptonyms, code names, structural-semantic patterns, motivation, functions of code lexemes.

Introduction. Cryptonyms (*crypto-* means “hidden”, “secret”) or code names are words used clandestinely (with secrecy or concealment, esp. for purposes of subversion or deception) to refer to other words. They are often used for military purposes. War code names belong to official terminology containing terms and nomenclature which has been investigated by Ukrainian, Russian, and foreign linguists [1-5; 8]. Terms, words or word-groups, convey some concepts peculiar to war science, technology, activities. Code words identify different military objects and events without characterizing them.

Various types of code names exist in the English military lexicon. This paper deals mainly with the code lexical units which serve to name military operations, plans and projects [6]. The article focuses on the study of basic structural-semantic patterns of war cryptonyms, and the analysis of their functions.

Thematic groups of military cryptonyms refer to:

- nations, countries, cities (*Desert – Gulf War code name for Iraq*),
- geographical features (*Cent – World War II code name for the beaches at Scoglitti, Sicily*),
- diplomatic meetings (*Sextant – the code name for U. S.-British Cairo Conference in 1943*),
- people (*Glyptic – the code name for Joseph Stalin, Thwart – the code name for British submarine “Seawolf” landing agents on the Norwegian coast, 1940*),
- weapon, weapon testing (*Trinity – the code name for the test side and the testing of the first atomic bomb, near Alamogordo, New Mexico, July 16, 1945*),

- ships and airplanes (*Oxcart* – the code name for the American SR-71 spy plane project, producing the fastest, highest-flying aircraft in the world),
- military units (*Camel* – the code name for U. S. 36th Infantry Division force for operations in southern France, World War II),
- military operations (*Seagull* – the British code name for the operation to destroy German-laid mines off Sulitjelma, Norway in 1942),
- military projects (*Manhattan Project* – the code name for the U. S. program to build the atomic bomb),
- war (*Desert Calm* – Gulf War).

The relation of code names to content. Most cryptonyms have no obviously deducible connection with what they are supposed to be concealing. The system for the identification of military operations, projects, aircraft, and weapon includes:

- people's names (*Casanova* – diversionary operation by the 95th Infantry Division during operations against Metz (World War II),
- names of animals and birds (*Tiger* – World War II code name for one of the rehearsal exercises for *OVERLORD*; *Eagle* – Gulf War code name for an XVIII Airborne Corps area of operations),
- names of plants (*Apricot* – Gulf War phase line for 1st Armored Division movement from Tactical Assembly Area Thompson to Forward Assembly Area Garcia),
- names of countries, states, cities (*Berlin* – the escape of British and Polish paratroopers encircled at Arnhem during operation Market Garden, September 1944),
- names of tools (*Axe* – Gulf War code name for an XVIII Airborne Corps phase line),
- natural phenomena (*Avalanche* – World War II invasion (1943) of Italy at Salerno; *Tornado* – World War II operation to capture Wakde-Sarmi, the name given to a major battle in 1944 in Dutch New Guinea, between United States and Japanese forces),
- Navajo Indians' words (*Eggs* – World War II code name for bombs, *Rabbit Trail* – World War II code name for road),
- names of planets (*Mars* – World War II code name for the U. S. task force in the China-Burma-India Theatre of Operation),
- mythological images (*Aphrodite* – the use of radio-controlled bombers against German targets in Europe, World War II).

Some code names for the major military conference meetings have a partial naming sequence referring to devices or instruments which have an ordinal number as part of their meaning, for example, the third meeting is "*Trident*"; *Joseph Stalin*, whose last name means "*man of steel*", has the code name "*Glyptic*", meaning "*an image carved out of stone*" [9].

The security policy of assigning code names is intended to give no clues to the uninitiated. Most names are unrelated to content. Though there may be some indirect hint in them, for instance, the American code name for the attack on the steamy jungle island of Okinawa in World War II was *Operation Iceberg*. The word stood for a menace to shipping (in this case, that of Japan).

Naming operations seems to have originated with the German General Staff during the last two years of World War I. The year of 1918 saw the most extensive use of operational code names, borrowed from religious, medieval, and mythological sources. Code names began to proliferate in World War II.

According to Winston Churchill "*operations in which large numbers of men may lose their lives ought not to be decided by code-words that imply a boastful and over-confident sentiment, such as "Triumphant", or conversely, which are calculated to invest the plan with an air of despondency, such as "Woebetide" and "Flimsy". They ought not to be names of frivolous character, such as "Bunnyhug" and "Ballyhoo". They shouldn't be ordinary words often used in other connections, such as "Flood", "Sudden", and "Supreme". Names of living people (ministers or commanders) should be avoided. Intelligent thought will already supply an unlimited number of well-sounding names that doesn't suggest the character of the operation or disparage it in any way and don't enable some widow or mother to say that her son was killed in an operation called "Bunnyhug" or "Ballyhoo". Proper names are good in this field. The heroes of antiquity, figures*

from Greek and Roman mythology, the constellations and stars, famous racehorses, names of British and American war heroes, could be used, provided they fall within the rules above" [9].

Thus code names should be neutral, well-sounding and they should belong to Standard English. Nowadays staff officers follow the four general suggestions to name operations: make it meaningful, target the key audiences, be wary of fashions, and make it memorable [10].

Etymologically some cryptonyms are indirectly motivated. The origin of the code name for the test site and the testing of the first atomic bomb arouses a lot of interest. J. Robert Oppenheimer, director of the Los Alamos laboratory, who selected the code name for the test, *Trinity*, tried to explain his choice in the following way: "Why I chose the name is not clear, but I know what thoughts were in mind. There is a poem of John Donne, written just before his death, which I know and love. From it a quotation: "As West and East In all flat Maps – and I am one – are one, So death doth touch the Resurrection"... That still does not make a Trinity; but in another, better known devotional poem Donne opens, "Batter my heart, three person'd God, for, you As yet but knock, breathe, shine, and seek to mend" [7:814].

Structurally code names fall into several groups. They may contain:

1) one simple word (*Cherry (N) – Gulf War code name for a VII Corps phase line; Red (Adj) – Gulf War code name for an XVIII Airborne Corps objective*);

2) one word formed by affixation (*Super-gymnast (prefix super + n > N) – World War II plan for Anglo-American invasion of French North Africa, combining U. S. and British plans; Buccaneer – World War II plan for the amphibious capture of the Andaman Islands (n + suffix - eer > N)*);

3) a compound word containing at least two root-morphemes (*Bluehearts (adj + n > N) – Korean War draft plan for amphibious landing; Blackjack (adj + n > N) – Vietnam special operation in the Seven Mountains region in the spring of 1967; Big Switch (adj + n > N) – Korean war; Blue Spoon (adj + n > N) – U. S. Southern Command complex of operational plans 1988-1989 covering various contingencies in Panama*);

4) an acronym (*ABDA – World War II code name for the 1942 cooperative American-British-Dutch-Australian defense of the Pacific and Indian Ocean theatre; ANGUS – Air National Guard of the U. S., 1980*);

5) a word combination (*Provide Relief (v + n) – U. S. Central Command humanitarian relief operation in 1992 staged by a joint task force operation from base in Kenya; Pestilence Comsopac Oplan 1-42 (n + abbr + num) – World War II plan for "Task One" to launch the initial offensive operation in Guadalcanal and the southern Solomon Islands*).

Some military concepts and meanings are lexicalized through metaphors which may hint, explain, describe, evaluate, or express some attitudes. The following metaphors associate the quick movement of the troops with a fairy tale carpet flying and carrying people (*Magic carpet – World War II code name for the rapid return of U. S. troops from Europe and the Far East by warships and transports immediately after the war*); the decisive attack of the army with rapid actions of a person cutting down trees (*Lumberjack – World War code name for simultaneous assaults by the U. S. First and Third Armies to destroy German forces in the Eifel in 1945*); the reduction of noises with the protective effect of a shirt (*Nightshirt – World War II code name for British projects to increase the effectiveness of a ship's Asdic (SONAR) by injecting oil and then bubbles underwater to reduce propeller noises*); danger with the dark (*Black Thursday – World War II code name for night of December 16, 1943, when RAF Bomber Command aircraft returning from a raid on Berlin found their bases blanketed with impenetrable fog causing numerous crashes*); the offensive with the unleashing of overwhelming natural phenomena (*Desert Storm – U. S. Central Command offensive operations against Iraq, 1991 (Gulf War)*).

The way in which military events are conceptualized is determined by the lexical units that involve some kind of comparison which is implicit. The objects compared should have some qualities that are associated with them, such as speed, swiftness, the ability to camouflage, possible risk, harm, and others.

Military code names functions. Code names and phrases are used because they 1) help to preserve operational security (*Wolfhound – Korean War (1951) attack by the 25th Infantry Division*

in the Suwon-Osan area), 2) transmit with a lower level of cumulative errors over a walkie-talkie or radio link than actual names (*Wolf – Gulf War code name for an XVIII Airborne Corps area of operations*), 3) inspire patriotism (*New York–World War II XVIII Airborne Corps phase line in the Ringenberk-Krudenberg area in Germany, Minnesota – Gulf War code name for a VII Corps phase line*), 4) shape a favorable perception about the military activities (for example, stress an operation's humanitarian focus) (*Promote Liberty – U. S. Southern Command stability operation conducted in Panama in 1990, Uphold Democracy – U. S. Atlantic Command permissive entry stability operation in Haiti, 1994-1995*). Metaphorical cryptonyms have a purpose too. By using them, much more can be conveyed through implication and connotation, than through literal language.

Conclusion. The study has provided evidence for the important role of cryptonymy in war language. The data examined have proved the existence of different thematic, structural-semantic groups of code words in military English. Staff officers use a wide range of language means to name military objects and events following some definite rules, namely, picking up short, euphonic, memorable, inspiring words or phrases for security reasons and favorable perceptions.

The research reported in the paper has been far from exhaustive on the subject of war cryptonymy. A detailed analysis of code names consisting of several components is needed to describe their structural-semantic patterns. What needs further study is the process of forming military metaphoric cryptonyms belonging to the names of weapon and military units. A related line of inquiry might pursue the question of how code names function in the military discourse.

REFERENCES

1. Василенко Д. В. Військова лексика англійської мови XX – початку XXI століття / Д. В. Василенко. – Горлівка: Вид-во ГДПШМ, 2009. – 220 с.
2. Ожогин Е. Н. Аббревиатуры в военном подъязыке: Автореф. дис ... канд. филол. наук: 10.02.19 / Моск. воен. ун-т. – М., 1999. – 21 с.
3. Шевчук В. Н. Военно-терминологическая система в статике и динамике: Автореф ... док-ра фил. наук: 10.02.19. – М., 1985. – 43 с.
4. Algeo J. Fifty Years Among the New Words. A Dictionary of Neologisms. – Cambridge University Press, 1993. – 257 p.
5. Bowyer R. Dictionary of Military Terms. – Bloomsbury, 2004. – 262 p.
6. Department of Defense Dictionary of Military and Associated Terms. – Joint Publication 1-02, 12 April 2001, (As Amended Through 5 September 2003). – 580 p.
7. Polmar N., Allen Thomas B. World War II. America at War 1941-1945. – New York, Random House, 1991. – 940 p.
8. Zandvoort R. W. Wartime English. Materials For a Linguistic History of World War II. – Westport, Connecticut, Greenwood Press Publishers, 1957. – 253 p.
9. mhtml:file://F:\Code name Totally Explained.mht
10. mhtml:file://F:\PARAMETERS, US Army War College Quarterly-Autumn 1995.mht

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Дмитро Василенко – кандидат філологічних наук, доцент кафедри практики та фонетики англійської мови Горлівського державного педагогічного інституту іноземних мов.

Наукові інтереси: лексична семантика, соціолінгвістика.

СТРУКТУРНІ РІЗНОВИДИ ГЕНЕТИЧНИХ ПРОТОТИПІВ ОБРЯДОВИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

В'ячеслав ВАСИЛЬЧЕНКО (Київ, Україна)

У статті розглянуто обрядові фразеологізми української мови з погляду структури їхніх генетичних прототипів. Обґрунтовано поняття "обрядового фразеологізму", виділено структурні моделі обрядових фразеологізмів, виявлено найбільш продуктивні їхні типи.

Ключові слова: архетип, обрядовий фразеологізм, вільне синтаксичне словосполучення, стрижневє слово, дієслівно-іменне словосполучення, комбіновані словосполучення, реалема.

In the article are examined ceremonial phraseological units in the meaning of their genetic prototypes structures. It is based the idea of ceremonial phraseological unite, selected their structure models and the most productive types.

Key words: archetype, ceremonial phraseological unit, free semantic word combination, main word, verbal-nominal phrase, combined phrase, realem.

Дослідження української фразеології має значну історію. Особливо продуктивною щодо цього була друга половина XX століття, що позначена процесами систематизації і

становлення фразеології як лінгвістичної дисципліни (роботи таких дослідників, як Л. Булаховський, Г. Удовиченко, Л. Скрипник, Ф. Медведєв, М. Демський, М. Алефіренко, Л. Юрчук, Л. Коломієць, В. Білоноженко, І. Гнатюк, В. Мокієнко, О. Авксентьєв, В. Ужченко). Кінець ХХ та початок ХХІ століть характеризується процесами активізації наукового пошуку українських науковців у галузі фразеології та появою нових аспектів у роботі, спрямованій на дослідження фразеологічного складу української мови. У цей час з'являються різноаспектні ґрунтовні монографічні дослідження, у яких: розглядався історико-лінгвістичний аспект формування української фразеології, аналізувалась східноукраїнська ареальна фразеологія (В. Ужченко), комплексно і поліаспектно описувалась фразеологія сучасної української мови в усій її системній багатоманітності (В. Ужченко, Д. Ужченко), визначалось місце фразеології у системі мови (Я. Баран), на матеріалі української і російської мов аналізувались проблеми фразеологічної ідеографії (Ю. Прадід), українська народна фразеологія досліджувалась в ономасіологічному, ареальному і етимологічному аспектах (А. Івченко), вивчались психокогнітивні та етнокультурні аспекти української фразеології (О. Селіванова).

Початок історико-етимологічного коментування українських фразеологізмів припадає на першу половину ХІХ ст. Це були спроби П. Білецького-Носенка у його рукописі “Словника української мови” (укладений 1838-1843 рр.) дати пояснення деяких усталених висловів. Етимологічні коментарі подаються і в збірнику паремій “Українські приказки, прислів'я і таке інше” (1864) М. Номиса. Значну роботу з етимологічних досліджень фразеологізмів виконали І. Франко, О. Потєбня, О. Афанасьєв, М. Сумцов, Ф. Колесса, М. Максимович, В. Ісаєвич, В. Іванов, Б. Грінченко, М. Драгоманов, В. Милорадович, Ф. Волков, Б. Ларін, Л. Булаховський, О. Горбач, Л. Скрипник, Ф. Медведєв, М. Демський, Л. Коломієць, В. Коптілов, О. Мельничук, В. Склярєнко, В. Мокієнко, С. Караванський, А. Івченко, В. Ужченко та ін. У працях цих дослідників проблематика обрядової фразеології тією чи іншою мірою порушувалась, водночас в українському мовознавстві ще не було роботи, яка б дала цілісну упорядковану картину української обрядової фразеології, здійснила її виділення, класифікацію та аналіз насамперед в етнолінгвістичному, історичному та ономасіологічному аспектах – узагальнила зроблене попередниками, систематизувала оформлення підсистеми обрядової фразеології. Тим більше, що останнім часом наукова зацікавленість обрядовим дискурсом помічається у різних галузях гуманітарної науки: філософії (І. Богачевська), фольклористиці (Г. Марченко, Г. Сокіл, Л. Сорочук, В. Телеуця, М. Лановик, З. Лановик, О. Івановська, Т. Андрєєва), лінгвістиці (В. Конобродська, О. Тищенко, В. Дроботенко, Н. Алатирєва, М. Філіпчук, Т. Григорєнко та ін.). Отже, *актуальність* дослідження зумовлена необхідністю подальших наукових розробок у сфері різнопланових досліджень фразеологічних одиниць, формування яких відбулося у сфері обрядової культури. *Мета дослідження* – визначити структурні різновиди обрядових фразеологізмів. *Об'єктом дослідження* обрано українські обрядові фраземи.

Обрядові фразеологізми (далі – ОФ) належать до так званих народних мовних одиниць, які, будучи одиницями номінації, не тільки виступають як знаки об'єктів (понять) об'єктивного світу, але й втілюють у собі результати їх осмислення. Таке осмислення відбувається в категоріях історико-культурної свідомості народу, продуктом якої виступає мовна система у тій своїй частині, яка відображає культурно-національне життя відповідного етносу. Культурно-національний компонент фразеологічної одиниці може бути представлений експліцитно (на рівні лексем (семем) та імпліцитно (на рівні латентних сем) [10: 224]. Латентний характер наявності у фразеологізмах культурно-історичної інформації зумовлює “пригадування” сюжетів (чи осіб), виявлення контексту (фону), які посприяли утворенню такої фразеологічної одиниці [1: 136]. Благодатним матеріалом для досліджень метамови етнічної культури виступає *обрядова фразеологія*, під якою розуміємо семантично різноманітний корпус (підсистему) одиниць української фразеологічної системи, сферою виникнення яких є обрядовий дискурс (вербальний супровід (код) обряду). План вираження та внутрішня форма обрядових фразеологізмів виступає засобом трансляції відповідних семантичних моментів обряду у сучасній мові, функціонуючи у закодованому вигляді.

Розкодування передбачає відтворення певного фрагменту архетипного тексту обряду, згортокою якого і є обрядовий фразеологізм. Такі ФО вміщують стрижневий компонент символу (образу), у якому і зосереджено образну номінаційну ідею, що підлягає фразеологізації. Лексико-семантичне дослідження лінгвоодиниць у контексті народнообрядового дискурсу дає змогу розширити знання, які репрезентують сакральну (обрядову) природу їх смислів, та розкрити глибини символізації низки лексем і фразем [12: 16].

Виділення обрядових фразеологізмів української мови в окрему класифікаційну групу видається можливим на основі наявності в них інтегральної ознаки, якою є згадана генетична особливість ФО такого типу – обрядова сфера виникнення генетичного прототипу фраземи. Отже, мотивація таких ФО відбулася в обрядовій дійсності – обряді у його функціональному вияві.

Вільні словосполучення (власне, генетичні прототипи обрядових фразеологізмів – назви обрядодій, обрядових реалій (реалем), учасників обряду), що з часом зазнали фразеологізації, первісно входили до складу тематичної групи обрядової лексики, яка являє собою відповідним чином організовану “терміносистему” обряду, що характеризується специфікою складу та функціонування. “Ця специфіка виявляється насамперед у тому, що для найменування елементів обрядів, означення ситуацій, номінації учасників обрядодій, реалій використовується як специфічна лексика, так і лексика інших тематичних груп, яка у контексті обрядовості набуває спеціального значення. До специфічної лексики обрядовості належать лексеми, які утворюють ЛСГ назв учасників обряду, ЛСГ назв обрядодій, ЛСГ найменувань обрядових реалій – центральні ЛСГ цієї” [3: 4] тематичної групи лексики. З часом відбувається фразеологізація (образне переосмислення) певного вільного синтаксичного словосполучення (генетичного прототипу), яке перекодовується у знак вторинної номінації – фразеологізм.

Отже, в основу класифікаційного виділення обрядової фразеології покладена генетична ознака: план вираження і внутрішня форма таких ФО репрезентують відповідні обрядові поняття (обрядодії). Самі ж обрядові фразеологізми можна розглядати як “уламки” вербального коду обряду, які презентують зв’язки між мовою культури та самою культурою. *Обрядовий фразеологізм* – засіб збереження і трансляції відповідних “сакральних смислів”, постійне відтворення яких здійснювалося у процесі обрядових відправ; це культурний знак, що перебуває у контексті традиційної обрядовості, вірувань і фольклору; це носій слідів культури, компонент мови культури, фрагмент культурного тексту, яскравий репрезентант етнокультурної свідомості; це світ артефактів і світ смислів.

Обрядові фразеологізми, будучи спродукованими обрядовою дійсністю, породжуваною етнічною спільнотою, належать до тих одиниць мови, які виразно ілюструють кореляцію між мовою і культурою, оскільки “обрядовий дискурс, як ніякий інший, демонструє функціональні можливості ментального кореляту (об’єднувального концепту) слова й речі, причому речі часто позірної, що ще більше підсилює магію слова-символу” [5: 60].

Аналіз обрядової фразеології дає змогу з’ясувати один з аспектів мовотворчої позиції “людини, її орієнтації у світі сутностей” [2: 311]. Таким чином, у складі фразеологічної системи української мови є значна кількість фразеологізмів, мотиваційною стихією (дериваційною базою) яких є обрядове життя наших пращурів. Отже, обряд, власне, його вербальний код – це, крім усього іншого, ще й джерело виникнення фразеологізмів.

Розгляд структурних типів ОФ перебуває у межах традиційного підходу. Цей факт детермінується наявністю загальних тенденцій, що діють у межах фразеологічного складу тієї чи іншої мови. Як свідчать Віктор і Дмитро Ужченки, “найчастіше фразеологічні одиниці утворюються на базі вільних синтаксичних конструкцій, які постають у процесі спілкування. Особливо часто дериваційною базою служать дієслівно-іменні словосполучення” [11: 110].

Вільні синтаксичні словосполучення, що стали базою для формування ОФ, можна поділити на три групи – прості, складні і комбіновані. До першої групи зараховуємо генетичні прототипи ОФ, у яких реалізовано один різновид підрядного зв’язку. Другу групу складають структури, що являють єдність двох і більше словосполучень, організованих

довкола того самого стрижневого слова. Третю групу формують єдності кількох словосполучень, що мають різні стрижневі слова.

Серед генетичних прототипів ОФ виявлено дієслівні та іменні структури. Розгляд наявного матеріалу підтверджує наведену тезу В. і Д. Ужченків: найбільшу кількість ОФ становлять ті, що сформувалися на базі вільних дієслівно-іменних словосполучень, які абсолютно домінують з кількісного погляду. Прості утворення цього типу репрезентуються кількома структурними моделями. Вони, зокрема, такі.

1. “V + N^{P. В.}”. Сюди належать словосполучення, сформовані дієсловом та іменником у Р. в. (з прийменником чи без): *просити руки* (кого, чиєї) (ВС: 986), *повести до вінця* (кого) (ФЛ: 47), *лягти вздовж лави* (ФС: 455), *іти / піти до вінця* (354), *вести до вінця* (75).

2. “V + N^{Д. В.}”. Модель “дієслово + іменник у формі Д. в.” характеризується як непродуктивна (*бити по руках* (ВС: 1089)).

3. “V + N^{З. В.}”. У кількісному плані репрезентації цієї моделі значно переважають решту, що дає підстави кваліфікувати її як найпродуктивнішу: *витягти ноги* (СУ: 49), *стати / ставати під вінець* (СУМ: 860), *кидати (кинути) рукавичку* (905), *підняти рукавичку* (905), *заварити кашу* (299), *нести [свій] хрест* (ВС: 1352), *паси дерти* (СУ: 277), *заплющувати / заплющити очі* (ФС: 316), *брати/взяти рушники* (53), *повертати / повернути хліб* (653), *дістати гарбуза* (249), *покривати/покрити голову (косу)* (667), *топтати/потоптати ряс* (890).

4. “V + N^{О. В.}”. Ця група ОФ своєю продуктивністю поступається попередній: *повертатися з щитом* (ВС: 1414), *вінками пахне* [11: 160], *покритися землею* (ФС: 667), *слати / заслати старостів; слати (посилати) за рушниками* (824), *вернутися з рушниками* (73), *стояти під вінцем* (865), *увінчувати/увінчати лаврами* (910).

5. “V + N^{М. В.}”. Непродуктивною виступає і модель “дієслово + іменник у М. в.”: *повертатися на щиті* (ВС: 1414), *лежати на лаві* (ФС: 419-420).

В ОФ кожної з названих груп наявні одиниці з варіантними іменниковими компонентами. Згадана варіантність може перебувати у межах тієї самої відмінкової форми або ж набувати якоїсь іншої (пор.:1) *покропити кров'ю (потом, слізьми т. ін.)* (ФС: 667), *розбити (побити) глек (глека, горицук, горицук, макітру т. ін.)* (743-744), *облизати макогін (макогона, м'яло)* (570), *класти / покласти в домовину* (379); 2) *лягти вздовж лави* (Р. в.) (*на лаву* (З. в.), *на лаві* (М. в.), *на столі* (М. в.) і т. ін.), *зазнати (увізнати) / заганяти (загонити) у могилу* (З. в.) (*до могили* (Р. в.), *на той світ* (З. в.), *у землю* (З. в.), *в домовину* (З. в.), *в труну* (З. в.), *у гріб* (З. в.) і т. ін.) (303), *ставати (стати) на рушнику* (М. в. одн.) (*на рушники* (З. в. мн.) (СУМ: 919). Отже, у позиції об'єктного компонента генетичного прототипу ОФ може опинятися субстантив у формі одного з п'яти (крім називного і кличного) відмінків. Форми варіантних іменникових компонентів можуть залишатися тими самими або корелювати.

Складні дієслівні словосполучення являють собою конструкції, в яких зв'язок між компонентами замикається у межах односпрямованої структури “головне → залежне слово”: *Бога за бороду впіймати* (СУ: 27), *заміняти собі перстені* (Лоз.: 171), *поховати себе живцем* (ВС: 909), *вирядитися на той світ* (ФЛ: 389), *вхопити бога (щастя) за бороду* (ФС: 165), *живим у яму (в домовину і т. ін.) лягати* (454), *полізти (рідко лізти) живцем (живим) у могилу (в яму)* (669), *живцем у землю вложити* (138), *кряти ремені зі шкіри* (395). Зрідка керовані компоненти перебувають між собою у сурядному зв'язку (тоді можна констатувати наявність подвійного зв'язку: як між головним і залежним компонентом, так і між залежними на відміну від раніше розглянутих одиниць): *дбати про ладан і домовину* [11: 161]. Непродуктивним явищем виступають комбіновані словосполучення (*лишилося недовго топтати ряс* (ФС: 432), *одним миром мазані* (ФЛ: 244). Іменні словосполучення як генетичні прототипи ОФ порівняно з дієслівними – явище рідкісне: *терновий вінець* (СУ: 362), *лавровий вінок* (ФЛ: 47), *терновий вінок* (ФС: 130), *лавровий вінок (рідко вінця)* (130), *до гробової (рідко до судної) дошки* (268), *золоте весілля* (75), *срібне весілля* (75).

Малопоширеним структурним різновидом ОФ виступають речення: *руки згорнулися* (ФС: 769), *скоро лапті сплетуть, скоро будуть лапті* [11: 161], *скоро вже коржики будуть* (Ном.: 369), *лавр вінчає чоло (кому)* (ФЛ: 217), *лаври спати не дають* [7: 192]. Форму речень

найчастіше мають прокльони: *бодай (чи щоб) на марах винесло (винесли)!* кого (ФС: 96). Непоширеним типом сполучень слів, на базі яких сформувалися ОФ, виступають єдності службового та повнозначного слів. Часто це одиниці компаративної природи: *як у домовині* (ФС: 262), *як на весілля (75)*, *як викананий (90)*. Деякі репрезентанти аналізованого різновиду можуть являти собою своєрідні фразеологізовані вигуки, що походять від словосполучень-генотипів (*по руках* (ВС: 1089) ← *бити по руках* (Там же)). Виявлено випадки, коли ОФ у структурному плані являють собою варіанти, “балансуючи” у дискурсивній практиці між двома різновидами (пор.: або як словосполучення, або як сполучення службового слова з повнозначним: *до [самої] домовини (рідко труни)* (ФС: 262).

Таким чином, обрядові фразеологізми української мови являють собою досить широкий пласт у загальній фразеологічній системі української мови. Основою для класифікаційного виділення цієї підсистеми виступає генетична ознака (план вираження і внутрішня форма таких одиниць репрезентують відповідні поняття (обрядодії), наявні в обрядовій системі. Такі мовні одиниці можна кваліфікувати як “уламки” вербального коду обряду, які виступають одним із засобів репрезентації зв’язків між мовою культури та самою культурою. За своєю структурою (структурою генетичного прототипу) обрядові фразеологізми являють собою сполучення службових слів з повнозначними, словосполучення і речення. Найпоширенішими одиницями виступають прості словосполучення, які представлені дієслівними та іменними утвореннями. Питома вага дієслівних словосполучень у загальній кількості аналізованих одиниць дуже висока. Такі структури представлені одиницями, де функцію залежного компонента виконує іменник у формі непрямого відмінка. Серед згаданих типів словосполучень переважають репрезентанти моделі “V + N³.b.”, що дає підстави кваліфікувати її як найпродуктивнішу. Менш поширені складні дієслівні словосполучення. Комбіновані словосполучення – явищем непродуктивне. Малопоширені і сполучення повнозначного компонента зі службовим (часто це одиниці з компаративною природою). Мало поширені і речення. Найчастіше вони являють собою прокльони. Дослідження обрядових фразеологізмів має значну перспективу, оскільки воно дасть змогу зробити системний опис української обрядової фразеології, з’ясувати роль обрядів у формуванні фразеологічного складу мови, виявити механізми формування обрядової фразеології, а також їх зумовленість екстралінгвальними та інтралінгвальними чинниками, простежити зв’язок обрядових фразеологізмів з національносвідомісними архетипами.

БІБЛОГРАФІЯ

1. Брагіна Н. Г. Фрагмент лингвокультурологического лексикона (базовые понятия) // Фразеология в контексте культуры. – М.: Языки рус. культуры, 1999. – С. 131–138.
2. Вендина Т. И. Средневековый человек в зеркале старославянского языка. – М., 2002. – 396 с.
3. Дроботенко В. Ю. Лексика сімейних обрядів у говірках Донеччини: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. н. : спец. 10.02.01 “Українська мова”. – Донецьк, 2001. – 23 с.
4. Еремина В. И. Ритуал и фольклор. – Л.: Наука. Л.О., 1991. – 206 с.
5. Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика: деякі аспекти досліджень // Мовознавство. – 2001. – № 5. – С. 48–63.
6. Івановська О. П. Український фольклор як функціонально-образна система суб’єктності: монографія. – К.: ТОВ „ЕксОб”, 2005. – 228 с.
7. Медведєв Ф. П. Українська фразеологія: Чому ми так говоримо. – Х.: Вища школа, 1978. – 232 с.
8. Седакова О. А. Поэтика обряда. Погребальная обрядность восточных и южных славян. – М.: Индрик, 2004. – 319 с.
9. Ужченко В. Д. Историко-лингвистический аспект формирования украинской фразеологии : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. н. : спец. 10.02.02 “Українська мова”. – Дніпропетровськ, 1994. – 34 с.
10. Ужченко В. Д. Східноукраїнська фразеологія: монографія. – Луганськ: Альма-матер, 2003. – 262 с.
11. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологія сучасної української мови. – Луганськ: Альма-матер, 2005. – 400 с.
12. Філіпчук М. В. Етносимволіка мовних одиниць в українському обрядовому дискурсі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. н. : спец. 10.02.01 “Українська мова”. – Донецьк, 2001. – 23 с.

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

- СУМ – Словник української мови. – К.: Наук. думка, 1977. – Т. 8. – 928 с.
- ВС – Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2003. – 1440 с.
- Лоз. – Лозинський Й. І. Українське весілля. – К.: Наук. думка, 1992. – 175 с.

- Ном. – Українські приказки, прислів'я і таке інше. Уклад М. Номис / Упоряд., приміт. та вступна ст. М. М. Пазяка. – К.: Либідь, 1993. – 768 с.
- СУ – Словник українських ідіом. Уклад Удовиченко Г. М. – К.: Радянський письменник, 1968. – 464 с.
- ФС – Фразеологічний словник української мови: У 2 кн. – К., Наук. думка, 1993. – 980 с.
- ФЛ – Фразеологія перекладів Миколи Лукаша: Словник-довідник / Уклали О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк. – К.: Довіра, 2002. – 735 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

В'ячеслав Васильченко – кандидат філологічних наук, доцент кафедри журналістики Інституту міжнародних відносин Національного авіаційного університету.

Наукові інтереси: історія фразеології, фразеосемантика.

ПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АРГОТИЧНИХ ЕВФЕМІЗМІВ СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ МЕДИЦИНИ

Віра ВЕЛИКОРОДА (Івано-Франківськ, Україна)

У статті аналізуються прагматичні характеристики медичних евфемізмів як одного з видів арготичних евфемістичних субститутів. Описуються мотиви їх вживання, перлокутивний ефект, техніки номінації, функціональні особливості та еволюція значення, що іноді веде до дисфемізації.

Ключові слова: медичний дискурс, арготичний евфемізм, номінація, функція, стигматичний, прагматичний вплив, дисфемістичний.

The article deals with the analysis of pragmatic characteristics of medical euphemisms as a type of jargon euphemistic substitutes. The author describes the motives of their use, perlocutive effect, nomination techniques, functional characteristics and evolution of meaning, which sometimes causes their dysphemisation.

Key words: medical discourse, jargon euphemism, nomination, function, stigmatic, pragmatic influence, dysphemistic.

Евфемістичні арго рідко потрапляли в поле зору мовознавців, однак поняття «евфемістичний жаргон» вживається в класифікації Р. Будагова, який розрізняє евфемізми загальнолітературної мови та евфемізми жаргонів [1: 95]. У нашому дослідженні евфемістичним арго будемо вважати сукупність мовних засобів, прагматичним мотивом вживання яких є прикриття з якоїсь причини неприйнятних явищ та понять дійсності в межах певної професійної чи соціальної групи (визначення наше – В.В.), а самі ці мовні засоби вважатимемо арготичними евфемізмами.

Медичні арготичні евфемізми викликають особливий інтерес лінгвістів принаймні у двох площинах: внаслідок особливостей їх вживання як лікарями, так і пацієнтами, які відчувають особливий прагматичний вплив цих одиниць, та стигматичності певних хворіб, яка і веде до творення мовцями нових евфемізмів, коли попередні набувають негативної конотації та перетворюються на дисфемізми. Оскільки евфемістичні субститути семантичного поля медицини належать до найменш досліджених в українській та зарубіжній англістиці, це спонукає до вивчення їх прагматичних особливостей у цій статті. Завданнями дослідження є опис основних особливостей арготичних евфемізмів у медичному дискурсі та ілюстрація їх вживання у контексті. Метою статті є аналіз функціонально-прагматичних особливостей медичних евфемізмів як одиниць вторинної номінації на основі мотивації вживання та перлокутивного ефекту. Наукові результати дослідження сприятимуть кращому уявленню про евфемізми як заміники прямих номінацій з небажаною конотацією у медичному дискурсі та полегшенню декодування їх адресатом.

Специфіка медичного дискурсу полягає в тому, що ним користуються як фахівці (адресанти і адресати), так і нефахівці (хворі та громадськість) [2: 6], що зумовлює поділ арготичних медичних евфемізмів на термінологічні та загальні. Хороші знання медичної термінології вважаються частиною компетенції професіонала-медика [4:197], і в багатьох ситуаціях самі пацієнти хочуть почути напівзрозумілу евфемізовану правду: *cholecystectomy* (*gall bladder operation*), *hematoma of the eyelid* (*black eye*), *vulnerability* (*neurosis*). Багато

медичних термінологічних евфемізмів творяться та вживаються медиками замість прямих номінацій, що, як вони вважають, набули негативних конотацій внаслідок тривалого вживання у загальномовному дискурсі: *cell drop out*, *decreased propensity for cell replication (aging)*, *compromised susceptible host (patient)*, *chemical dependency*, *pharmacologica lpreference (drug addiction)*, *dependency*, *addiction (alcoholism)* [6: 64–66]:

“*This is the golden age of full disclosure. Actresses, authors, athletes begin comebacks with front-page confessions about their ‘chemical dependencies’ (isn’t anyone embarrassed to be a drug addict?), followed by television coverage when they check into the Betty Ford clinic*”.

(New York Times, 02/04/1988).

Оскільки евфемізми арготичного характеру часто використовуються в медицині для приховування фатальних помилок і збереження репутації, вуалітивна (функція приховування), дистортивна (функція спотворення) функції евфемізмів та Теорія репутації визначають прагматичний характер медичних евфемізмів. Професор Уільям Луц серед евфемізмів оманливого характеру для заміни прямої номінації *death* у медичних записах лікарів в історіях хворіб їх пацієнтів виділяє сполучення на зразок *therapeutic misadventure*, *diagnostic misadventure*, *diagnostic misadventure of the highest magnitude*, *negative patient-care outcome*, *patient failed to fulfill his wellness potential*:

“*A patient died because a nurse mistakenly put a wrong fluid in an intravenous feeding tube, and the coroner classified it as a “therapeutic misadventure”* (New York Times, 03/25/1986).

У.Луц також зауважує, що анестезіолог записав вираз *substantivenegativeoutcome* після того, як пацієнт помер у результаті його помилки [6: 63–67]. Всі вище наведені приклади демонструють реалізацію згаданих функцій евфемізмів у контексті.

Контраст арготичного вокабулярію евфемістичного характеру ілюструють ті різноманітні техніки номінації, що застосовуються до так званих «стигматичних» та «нестигматичних» хворіб. До стигматичних хворіб перш за все відносять злоякісну пухлину (рак), психічні та венеричні захворювання, найпоширенішими нестигматичними хворобами вважають серцеві недуги.

Хоча лексема *cancery* сучасних засобах масової інформації вживається все частіше, серед лікарів спостерігається подальше небажання вживати слово *cancery* розмовах із пацієнтами через страх його деморалізуючого ефекту на них. Термінологічними евфемізмами, які багато лікарів вживають замість лексеми *cancer*, є *mitoticdisease*, *tumor* чи *growth*, і навіть у повсякденному лексиконі людина, що народилась під сузір’ям Рака, номінується лексемою *Moonchild* [3: 86]. До евфемізмів широкого вжитку, що допомагають уникнути прямої номінації *cancer*, належать одиниці *C*, *theBigC*, *CA*, *along/prolonged/incurableillness*, *atouchofthec’s*, *zephyr*:

“*As a result of several statistical surveys, the idea has arisen that there is a casual relation between zephyr and tobacco smoking, particularly cigarette smoking*” (New York Times, 06/16/1994);

“*Penny Fisher died after a long illness on Tuesday, 31 January 1989; she was 35. Tragically her health began to deteriorate in 1985. She left Monash in March 1986 but continued to work as a consultant for more than a year*”. (Monash Reporter, 03/1989).

Такі евфемізми зазвичай супроводжуються характерною сукупністю паралінгвістичних явищ, як, наприклад, опусканням очей чи шепотінням. Усе це свідчить про заобонне небажання вимовляти слово *cancer*; особливо це стосується домівки, де нещодавно померла людина, яка мала цю хворобу. Як стверджують К.Аллан та К.Баррідж, це спричинене тим, що звичайні люди переважно не можуть побачити очевидну причину хвороби, навіть якщо вони й чули про невидимі канцерогени [4: 182–183].

Тема психічних хворіб також є джерелом виникнення великої кількості евфемізмів. Через те, що поведінка психічно хворих не відповідає морально та соціально прийнятним нормам, її зазвичай трактують як загрозову та дивну. Це сприймання психічно хворих все ще міцно пов’язане зі старомодним поняттям, що поєднує зовнішню та внутрішню зіпсутість. Воно також показує глибоко вкорінений страх «морального зараження» – переконання, що божевілья якимось чином може передаватися іншим людям. Отже, стереотип психічно хворої

людини – це людина морально неповноцінна, невиліковна і потенційно небезпечна. Довго вважалося, що таких людей треба ізолювати від психічно здорових, і через нечіткість терміна *mentalliness* кожен, навіть незначний депресивний розлад, мав здатність володіти такою ж негативною стигмою, як серйозні психічні хвороби. Результатом цього є стигматизована хвороба з довгим ланцюгом евфемістичних субститутів. Про потужність стигми також свідчить постійне збільшення термінів із негативною конотацією (дисфемізмів), що позначають психічно хворих людей: *retard*, *moron*, *jerk*, *spas(tic)*, а також дуже швидко дегенерація евфемізмів.

Для назв закладів, де лікуються психічно хворі люди, теж характерна пейорація значення. Яскравим прикладом цього служить лексема *asylum*: лат. *asylum* колись означало місце притулку; це значення все ще збережене у виразі *political asylum*. Спочатку слово *asylum* використовувалося для позначення закладу для боржників та злочинців, але згодом значення розширилося і почало включати сиріт, сліпих, глухих та божевільних (*lunatic asylum*). Термін *sanatorium*, що позначає установу для хворих на психічні захворювання чи туберкульоз, виявив подібну до терміна *asylum* дегенерацію.

У сучасному суспільстві існують сильні упередження проти людей, хворих на СНІД. Для багатьох людей асоціації хвороби з гомосексуалістами та наркоманами пов'язують хворобу з аномальною поведінкою, що свідчить про моральну й фізичну зіпсутість. Тому не дивно, що заборони та соціальні табу навколо СНІДу є дуже сильними [4:187–190]. Перед тим, як хвороба отримала назву *AIDS*, вона номінувалася лексемами *Gay Cancer*, *Gay Plague*, *GRID (Gay Related Immuno-Deficiency)*. Ці назви швидко вийшли з ужитку, тому що прямо пов'язували хворобу з людьми гомостатевої орієнтації. Акронім *AIDS*, напевне, було вибрано через його оптимістичне звучання, наче «це хвороба, яка хоче допомогти, а не вразити. Чума, наміри якої хороші» [5:40]. Люди, хворі на СНІД, найчастіше евфемізуються сполученням *high-risk group* та акронімами *PWA/PLA/PLWA (Person Living with AIDS)*, *people with ARC (AIDS-related condition)*:

“I think a member of that lovely euphemism – ‘a high-risk group’ – has an obligation to refuse to do kissing scenes” (New York Times, 11/07/1985);

“In three years’ time there are likely to be 900 or so diagnosed cases in the London area, and at least that number of buddies per two people with AIDS (PWAs) – a phrase that nobody actually likes but that everybody comes to see as preferable to the alternative (‘victim’ or ‘client’)”. (Cosmopolitan, 02/1987); *“A study of 288 gay men in San Francisco in the US has led researchers to predict that half of those infected with the human immunodeficiency virus (HIV) will develop AIDS within six years. Another quarter will develop AIDS-related conditions (ARC)”* (New Scientist, 03/31/1988).

Табу на прямі номінації раку, психічних та венеричних захворювань суттєво відрізняються від табу на прямі номінації серцевих захворювань. Причини такої різниці у лінгвістичному трактуванні не можуть бути пов'язаними з рівнем смертності, тому що серцеві хвороби спричиняють найбільшу кількість смертей, у той час як більшість випадків раку, психічних та венеричних хворіб не є фатальними. Отже, причини різного лінгвістичного трактування полягають, очевидно, в інших факторах.

На відміну від раку, серцеві хвороби не є таємничими, адже існують певні причини їх виникнення. Тому люди не змінюють своє ставлення до пацієнтів лише через те, що в тих слабке серце, а пацієнти з серцевими хворобами зазвичай не заперечують правду про серйозність свого стану. Звичайно, це не означає, що мовці не вживають медичних евфемізмів: з прагматичних причин вони використовують евфемістичні терміни *cardiac arrest*, *coronary attack* замість прямої номінації *heart attack*. Як вважають К.Аллан та К.Баррідж, така евфемістична поведінка пов'язана із загальними принципами соціальної інтеракції, а не мотивується забобонним страхом, як у випадку з евфемізмами раку [4: 183–185]. На нашу думку, таке лінгвістичне трактування спричинене ще й тим, що серце у свідомості мовців – «благородний» орган, і його захворювання викликає співчуття, а пухлина – «чужорідне», «нечисте» тіло.

Як демонструють приклади, поширеним способом творення медичних евфемізмів є абревіація, що особливо помітно у назвах ліків та хворіб: *TPA (tissueplasmogenactivator)*, *THA (tetrahydroamino-acridine)*, *SAD (seasonal affective depression)*:

“The latest drug to be approved by the Food and Drug Administration (FDA), Genetech’s **TPA** ..., looks like being biotechnology’s first moneyspinner. ... Several companies are already developing second-generation **TPAs**” (Economist, 04/30/1988);

“Treatment: there is currently a lot of interest in a drug called Tetrahydroamino-acridine (**THA**). This prolongs the life of acetyl choline (ACH), a neurotransmitter, or chemical messenger, in the brain which is important for memory and which breaks down in Alzheimer sufferers. Studies on the drug are now underway in America and Britain” (Observer, 05/22/1988);

“Mild **SAD** patients feel generally down and without energy, but critical cases often complain of terrible lethargy, deep depression, a desire to sleep late in the mornings and early at night, severely antisocial behaviour and a strange craving for stodgy, sweet food” (Company, 01/1987).

Для притуплення неприємної реальності лікарі часто вживають терміни, що евфемістично замінюють звичні та зрозумілі для пацієнтів одиниці з негативною конотацією, ускладнюючи таким чином сприймання і запобігаючи неадекватній реакції реципієнта на диктум: *spirochetal/treponemal/luetidisease* замість лексеми *syphilis*, *patellertendonreflex* замість *knee-jerk*, *psoriasis* замість *rash*, *guarded* замість *hopeless*; навіть номінацію *dieting* тепер часто замінюють на *nutritional avoidance therapy*:

“It is usual for a physician confronted by a hopeless or near-hopeless case to note on the patient’s chart some easy euphemism like ‘The prognosis is **guarded**’”. (New Yorker, 01/25/1982);

“Undergoing ‘**nutritional avoidance therapy**’ sounds more challenging than dieting” (Irish Times, 09/29/1990).

Евфемістичність характерна для деяких медичних назв документів та установ: номінація “*British Health Act*” 1959р. замінила дисфемістично номіновані “*Lunacy and Mental Treatment Acts*” 1890–1930pp. та “*Mental Deficiency Acts*” 1913–1938pp. Таким самим чином назва “*Intellectually Handicapped Citizens Bill*” 1983р. у Квінсленді замінила назву “*Backward Persons Act*” 1938р. Як згадувалося раніше, останнім часом були зроблені спроби демістифікувати психічні хвороби, і тепер іменник *hospital* означає установу для лікування людей як із фізичними, так і психічними вадами. Ця практика має на меті знищення дисфемістичної стигми номінацій на зразок *loonybin*, *funnyfarm*, *insane asylum*, *mental institution*, *lunatic/madhouse*, які все ще дуже заплямовані раніше прийнятим брутальним ставленням до психічно неповноцінних. Таким чином пояснюється перейменування багатьох психіатричних лікарень і використання евфемізмів у їх нових назвах: наприклад, *the Matteawan State Hospital for the Criminally Insane* було перейменовано в *the Correction Center for Medical Services*. Евфемістичні лексеми *hospice*, *convalescent hospital*, *nursing home* вживаються для позначення установ, що займаються турботою про старих чи вмираючих людей, замість *house for the sick*, *house for the poor* [3: 86–87; 7:94]:

“Many of the ‘rest homes’ of the 1950s, with their broad verandas sporting rows of rocking chairs, have been replaced by ‘**convalescent hospitals**’ – air-conditioned, cinderblock edifices whose windows are sealed shut. The word **convalescent** implies recovery, yet few who enter leave by the same door”. (New Age, 11/1977); ‘If I put a man in a room, beat him, starved him, didn’t give him any water, the state would put me in jail’, Dr. [Isa] Goldman said. ‘If I own a **nursing home** and do it, the state pays me’” (New York Times, 01/03/1975).

Отже, евфемізми медичного аргю є зручним вербальним засобом для заспокоєння більшості пацієнтів та запобіганню виникнення в їх свідомості негативних асоціацій. Специфікою вживання термінологічних евфемістичних субститутів лікарями є прагматичний намір збереження своєї професійної репутації та пом’якшення реальності для реципієнта. Багато сучасних медичних евфемізмів широкого вжитку можна пояснити походженням з медичного аргю лікарів: вийшовши за межі свого первинного джерела походження, вони почали вживатися пацієнтами та в засобах масової інформації, перетворюючись у загальноживані евфемізми.

Оскільки ще однією характерною особливістю деяких медичних арготичних евфемізмів є досить швидка втрата ними евфемістичної конотації та подекуди перетворення їх на дисфемізми, у подальшому доцільно було би дослідити динаміку зміни їх семантичного навантаження на прикладі евфемістичних ланцюгів.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Будагов Р.А. Введение в науку о языке. – М.: Изд-во «Просвещение», 1965. – 492с.
2. Вострова С.В. Лінгвокогнітивні та комунікативно-прагматичні особливості сучасного англійського медичного дискурсу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 „Германські мови”. – К., 2003. – 20с.
3. Заботкина В.И. Новая лексика современного английского языка: учеб. пос. для студентов филологических факультетов ун-в. – М.: Высшая школа, 1989. – 126с.
4. Allan, K., Burrige, K. Euphemism and Dysphemism: language used as shield and weapon. – Oxford: Oxford University Press, 1991. – 263р.
5. Black, D. The Plague Years: A Chronicle of AIDS. – London: Picador, 1986. – 224р.
6. Lutz, W. Doublespeak. – New York: Harper Perennial, 1990. – 290р.
7. Rawson, H. Dictionary of Euphemisms and Other Doubletalk. – N.Y.: Crown Publishers Inc., 1995. – 463р.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Віра Великорода – кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської мови Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Наукові інтереси: лексична та функціональна семантика англійської мови.

ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ БАЗОВИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ В АКТАХ ЇХ КОНТАМІНАЦІЇ (СПРОБА ФОРМАЛЬНОЇ КЛАСИФІКАЦІЇ)

Михайло ГАВРИШ (Київ, Україна)

В статті розглянуто зміни, які відбуваються на лексичному, синтаксичному, морфологічному, словотвірному та кількісному рівнях організації базових фразеологізмів в актах контамінаційного фразотворення. Як результат аналізу пропонується класифікація різновидів фразеологічної контамінації, що базується на зазначених вище параметрах.

Ключові слова: фразеологізм/фразеологічна одиниця, фразеологічна контамінація (ФК), непряма ФК, лексична ФК, синтаксична ФК, проста лексична ФК, складна лексична ФК.

The changes that take place at lexical, syntactic, morphological, derivational and quantitative levels of organization of basic phraseological units in the acts of contamination phrase building have been analyzed in the article. The analysis resulted in the classification of the variety of phraseological contamination, based on the parameters, stated above.

Keywords: phraseologism/phraseological unit, phraseological contamination (PC), indirect PC, lexical PC, syntactic PC, simplexical PC, compound lexical PC.

Фразеологічна контамінація (ФК) – це (свідоме чи помилкове) утворення нової фразеологічної форми на базі декількох – як правило, двох – фразеологічних одиниць (ФО). З огляду на часткове чи повне відтворення компонентного складу висхідних фразеологізмів в контамінованій формі можна виокремити *три структурних моделі* контамінаційного фразотворення:

- модель I: ФК з використанням лише окремих компонентів *обох* базових ФО – *pleitemachen + flöten/kaputtgehen = pleitegehen* [14: 18]. Якщо компонентний склад висхідних зворотів позначити буквами *abacd*, то графічно цю можливість контамінаційного фразотворення можна відобразити так: $ab + cd = ad$;

- модель II: ФК з використанням окремих компонентів лише *однієї* базової ФО і повним збереженням компонентного складу другої ФО ($ab + cd = acb$) – *Luftschlösser bauen + auf Sand gebaut sein = Luftschlösser auf Sand bauen* [7 (212: 8)];

- модель III: злиття *цілих* форм *обох* висхідних фразеологізмів ($ab + cd = abcd$) – *Trübsalblasen + nach Noten = Trübsal nach Notenblasen* [15: 1093].

Якщо в наведених прикладах контамінаційне фразотворення обумовлювалося взаємодією *лексичних* компонентів базових ФО, то в деяких поодиноких випадках відбуваються зміни *синтаксичного* характеру, непов'язані з об'єднанням в новій формі лексичних елементів висхідних фразеологізмів: а) *j-m im den Bartgehen + j-m Brei in den*

Mund schmieren = j-m Brei *um* den Mund schmieren [11(1: 60)] або б) den Schlussstrich *unter* etwas ziehen + den Schlusspunkt *hinter* etwas setzen = den Schlusspunkt *unter* etwas setzen [5: 729]. Тому вважаємо доцільним термінологічно розмежувати ці два різновиди ФК: всі можливості виникнення контамінованих ФО, яким притаманна первинність змін на лексичному рівні базових зворотів, доречно об'єднати терміном **лексичної ФК**, а шляхом **синтаксичної ФК** утворюються фразеологізми, якщо вплив однієї ФО на (семантично близьку) другу ФО обмежується модифікаціями внутрішньої синтаксичної структури останньої (приклад а)) чи її «зовнішнього» керування (приклад б)).

Специфіка синтаксичного контамінаційного фразотворення полягає в тому, що воно завжди реалізується за схемою моделі І шляхом заміни носіїв синтаксичних функцій одного фразеологізму показниками синтаксичної структури іншої ФО. Лексичній же ФК притаманні численні варіанти, і тому аналіз її особливостей заслуговує на більшу увагу.

З одного боку, результатом лексичної ФК може бути злиття фразеологічних компонентів з граматичними ознаками, «узаконеними» мовною нормою висхідних фразеологічних зворотів: *wärmster Dank + heißer Wunsch = heißer Dank* [12 (1: 223)]. З іншого ж боку, взаємодія лексичних фразеологічних компонентів може супроводжуватися певними трансформаціями їх форми: *wie der Blitz + es geht wie geölt = wie ein geölter Blitz* [15: 142]. Це спостереження дозволяє розрізнити два підвиди **лексичної ФК** – **просту** та **складну**.

Іншими словами, способом **простої лексичної ФК** виникають фразеологізми, синтаксичні, морфологічні та словотвірні характеристики компонентів яких тотожні відповідним ознакам цих же компонентів в складі базових ФО, тобто відбувається об'єднання лексичних елементів ФО чи ФО в цілісності їх складу без будь-яких інших паралельних змін в аспекті їх форми.

Складна лексична ФК пов'язана з багаторівневими модифікаціями формального характеру, первинними та основоположними серед яких є лексичні зміни, тобто взаємодія лексичних компонентів висхідних фразеологізмів. До найпродуктивніших варіантів складної лексичної ФК належить **лексико-синтаксичне** фразотворення, при якому злиття лексичних елементів базових ФО супроводжується синтаксичною перебудовою останніх, тобто виникає контамінована форма з новою синтаксичною структурою: *den Himmel auf Erden haben + die Hölle auf Erden haben = weder den Himmel noch die Hölle auf Erden haben* [4: 60].

Вторинний характер в актах ФК мають і морфологічні та словотвірні трансформації, оскільки причиною змін тих чи інших узуальних ознак морфологічного чи словотвірного рівнів організації базових фразеологізмів може бути лише первинна взаємодія носіїв цих ознак – лексичних компонентів висхідних ФО. Саме цей факт і визначає віднесення всіх контамінованих фразеологізмів, формування яких супроводжувалось зміною морфологічних характеристик окремих висхідних компонентів та/або утворенням нових лексем-компонентів, до розряду фразеологічних знаків, що виникли способом складної лексичної ФК.

Auf Schrittt und Tritt + an allen Ecken und Enden = auf allen Schritten und Tritten [2 (2: 175)] – це приклад **лексико-морфологічної ФК**, оскільки злиття лексичних компонентів двох фразеологізмів призвело до вживання в контамінованій формі субстантивних елементів першої ФО *Schritt* та *Tritt* в множині – за зразком другої базової ФО.

Розповсюдженим в німецькій мові є і **лексико-синтаксично-морфологічне** контамінаційне фразотворення, яке також є одним з варіантів складної лексичної ФК та характеризується обумовленістю морфологічних модифікацій змінами не тільки на лексичному, але й на синтаксичному рівні форми висхідних фразеологізмів: *eine Rollespielen + der Hecht im Karpfenteich = die Rolle des Hechts im Karpfenteich spielen* [7 (76: 8)]. В цьому акті ФК вклинення ФО *der Hech tim Karpfenteich* в склад звороту *eine Rolle spielen* спричинило часткову перебудову синтаксичної структури останнього та заміну неозначеного артикля компоненту *Rolle* означеним.

Хоча складна лексична ФК з трансформаціями на словотвірному рівні оформлення компонентів висхідних фразеологізмів і відзначається мінімальною продуктивністю, розгляд її різних варіантів дозволяє зафіксувати релевантні явища мовного динамізму:

а) **лексико-словотвірна ФК**: *Kohlquatschen + Salatmachen = Kohlsalatquatschen* [10: 115];

б) лексико-синтаксично-словотвірна ФК: *weder tuten noch blasen können + keine Ahnung von etwas haben = von Tuten und Blasen keine Ahnung haben* [6: 193];

в) лексико-морфологічно-словотвірна ФК: *das Abitur bauen + wieder Blitz = ein Blitzabitur bauen* [13 (4: 80)];

г) лексико-синтаксично-морфологічно-словотвірна ФК: *einen Stich haben+ blau sein = Stich ins Blaue* [9: 569].

Необхідно відзначити, що, по-перше, словотвір в актах ФК може бути як закономірним результатом об'єднання базових фразеологізмів (*Kohlsalat, Tuten, Blasen*), так і мати незалежний, нерезультуючий із безпосередньої взаємодії висхідних ФО характер: *Öl auf die Wogen gießen + die Wogen der Erregung = Öl auf die erregten Wogen gießen* [1: 427]. Необґрунтованість останньої форми з точки зору контамінаційного злиття висхідних ФО відображає і її оказіональний варіант, який вживається в усному мовленні – *Öl auf die Wogen der Erregung schütten* [8 (169: 6)].

По-друге, контамінаційний словотвір може мати своїм наслідком утворення абсолютно нових лексем-компонентів: *das zieht einem die Stiefel aus + das ist zum ... = das ist zum Stiefelausziehen* [15: 1022] або ж повторення слів, які виникли раніше. В складі контамінованих фразеологізмів ці форми матеріалізують, однак, частіше всього нетипове для них в загальноприйнятому вжитку значення, що в аспекті ономаціології дозволяє говорити про виникнення нових слів. Приміром, лексема *Kohlsalat*, пряме значення якої 'салат з капусти', як складений з двох висхідних фразеологічних елементів компонент контамінованої ФО має семантику 'дурниці', 'нісенітниця'.

І по-третє, словоформи, що виникають в результаті контамінаційного фразотворення, можуть об'єднувати компоненти чи частини компонентів обох базових зворотів (*Kohlsalat, Blitzabitur*) або походити від компонентів лише однієї базової ФО (*Tuten, Stiefelausziehen*), а словоскладення, субстантивізація та взаємодія цих способів репрезентують найпоширеніші випадки контамінаційного словотвору.

Вивчення та аналіз словотвірних процесів в актах ФК сприяє і розмежуванню суміжних фразотворчих способів. Наприклад, помилково було б вважати, що оказіональний фразеологізм *aalglatter Hund*, який вживається в романі Б.Апітца „Nackt unter Wölfen“ [1: 321], виник в результаті контамінації ФО *glatt wie ein Aal* та *blöder/elender Hund*. Етимологічні дані свідчать про те, що прикметник *aalglatt* – хоча його дериваційною базою дійсно був фразеологізм *glatt wie ein Aal* – став нормативним ще в XIX ст. [3: 7], тобто виник значно раніше, ніж ФО *aalglatter Hund*. Отже, зазначений оказіоналізм створено не способом ФК, а на базі однієї ФО шляхом заміни одного з її компонентів самостійною лексичною одиницею, семантика якої, як уявляється, більш глибоко відображала задум автора. Оскільки в аналогічних фразотворчих актах другий фразеологізм «бере участь» опосередковано через лексему, яка виникла на його основі і взаємодіє тепер з головною базовою ФО, то для адекватного відображення «внутрішнього змісту» цього різновиду фразотворення пропонуємо термін «непряма ФК». У випадку ж прямої чи власне ФК словотвір відбувається паралельно і одночасно зі злиттям компонентів висхідних фразеологізмів в єдиний знак.

Закінчуючи висвітлення питання щодо особливостей модифікацій форм фразеологізмів, які контамінують, можна сформулювати такі найважливіші висновки:

1. ФК – це спосіб утворення фразеологізмів на базі наявного фразеологічного запасу, який реалізується за трьома структурними моделями, які відображають злиття в контамінованій формі: а) окремих компонентів базових фразеологізмів, б) окремих компонентів одного базового фразеологізму з другим базовим фразеологізмом (у цілісності його складу) та в) двох висхідних ФО без будь-яких кількісних змін в їх складах.

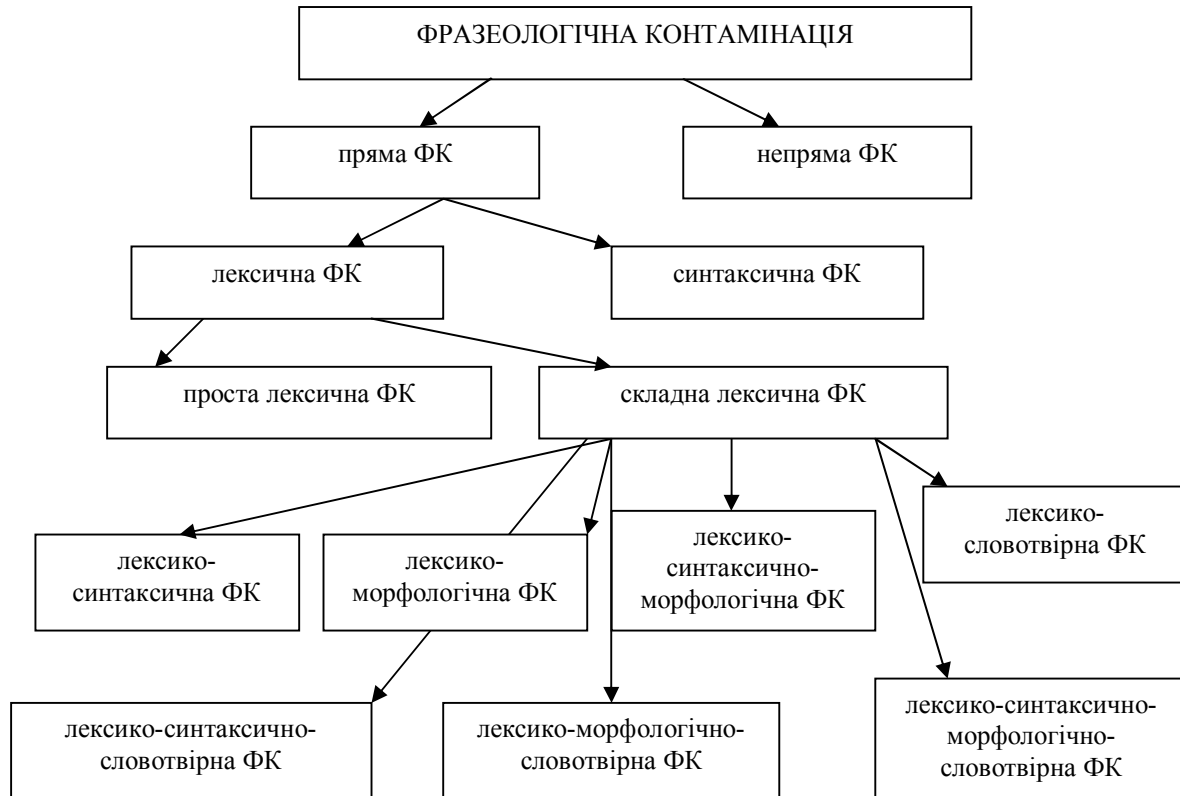
2. ФК – це фразотворчий спосіб, при якому модифікації висхідних фразеологізмів охоплюють лексичний, синтаксичний, морфологічний, словотвірний та квантитативний параметри їх форми.

3. Лексичні та в небагатьох випадках синтаксичні зміни відіграють основоположну роль в актах створення контамінованих ФО. Морфологічні та словотвірні ж трансформації завжди вторинні, оскільки вони обумовлюються конкретними лексичними (чи лексико-

синтаксичними) зрушеннями в структурах базових фразеологізмів, що і відображено на схемі I.

Схема I

Різновиди фразеологічної контамінації

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бинович Л.Э., Гришин Н.Н. Немецко-русский фразеологический словарь. – М.: Русский язык, 1975. – 656 с.
2. Гавриш В.І., Пророченко О.П. Німецько-український фразеологічний словник. – К.: Радянська школа, 1981. – Т. 1. – 416 с. – Т. 2. – 382 с.
3. Duden: Herkunftswörterbuch // Der Duden in 10 Bd. – Mannheim/Wien/Zürich: Bibliographisches Institut, 1963. – Bd. 7. – 816 S.
4. Fleischer W. Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache. – Leipzig: VEB Bibliographisches Institut, 1982. – 250 S.
5. Friederich W. Moderne deutsche Idiomatik: Systematisches Wörterbuch mit Definitionen und Beispielen. – München: Max Hueber Verlag, 1966. – 824 S.
6. Görner H. Redensarten: Kleine Idiomatik der deutschen Sprache. – Leipzig: VEB Bibliographisches Institut, 1979. – 262 S.
7. Junge Welt. Organ des Zentralrats der FDJ (Tageszeitung). – Berlin: Verlag Junge Welt, 1985.
8. Junge Welt. Organ des Zentralrats der FDJ (Tageszeitung). – Berlin: Verlag Junge Welt, 1986.
9. Krüger-Lorenzen K. Deutsche Redensarten und was dahinter steckt. – München: Wilhelm-Heyne-Verlag, 1984. – 860 S.
10. Küpper H. Am A ... der Welt: Landserdeutsch 1935-1945. – Hamburg: Claassen Verlag, 1970. – 315 S.
11. Küpper H. dtv-Wörterbuch der deutschen Alltagssprache. – München: Deutscher Taschenbuch Verlag. – 484 S.
12. Küpper H. Wörterbuch der deutschen Umgangssprache. – Hamburg: Claassen Verlag, 1963. – Bd. I. – 532 S.
13. Küpper H. Wörterbuch der deutschen Umgangssprache. – Hamburg: Claassen Verlag, 1970. – Bd. IV. – 438 S.
14. Richter A. Deutsche Redensarten. – Leipzig: Friedrich Brandstetter, 1930. – 247 S.
15. Röhrich L. Lexikondersprichwörtlichen Redensarten: in 2 Bd. – Freiburg – Basel – Wien: Herder-Verlag, 1976. – 1256 S.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Михайло Гавриш – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри німецької мови Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана.

Наукові інтереси: фразеологія німецької мови, проблеми розвитку німецької мови, методичні аспекти іноземномовної підготовки сучасних фахівців (зокрема, економістів).

ПРО ОДИН ІЗ ПІДХОДІВ ДО ЗІСТАВНОГО ВИВЧЕННЯ СЕМАНТИЧНОЇ СТРУКТУРИ СЛОВА

Богдан ГІНКА (Тернопіль, Україна)

Проблема семантичної структури слова полягає у пошуку об'єктивних критеріїв розмежування значень полісемантичного слова. В статті розглянуто один із таких критеріїв: зіставний аналіз перекладацьких еквівалентів аналізованих слів, одержаних з перекладів, виконаних різними авторами.

Ключові слова: семантична структура слова, зіставний аналіз, контекстуальний еквівалент, семантичний зв'язок, лексико-семантична група.

The problem of semantic structure of word lies in defining objective criteria of separation of a polysemantic word. The article deals with one of such criteria comparative analysis of equivalents of analyzed words got from translation made by different authors.

Key words: semantic structure of the word, textual equivalent, semantic connection, lexical-semantic group.

Мета і методика зіставлення споріднених і неспоріднених мов на сьогодні визначені не досить чітко [1: 68]. Провідним при зіставному аналізі мов широко визнається функціонально-семантичний принцип, який виявляється, зокрема, в контекстологічному зіставленні текстів мови оригіналу з їх перекладами. Правомірність використання перекладів як матеріалу для зіставного аналізу обґрунтовується багатьма лінгвістами [3: 205], оскільки в основі такого зіставлення лежить принцип еквівалентності, що передбачає ідентичність смислу і ситуації в мовленнєвих відрізках, які порівнюються.

Слід зазначити, що полісемне слово в міжмовному плані може бути описане через набір його контекстуальних еквівалентів в іншій мові. Владер Н.М [2: 69], наприклад, висуває гіпотезу про те, що одним із способів визначення семантичної структури слова однієї мови може бути зіставлення і синтез всіх (в ідеалі) перекладів іншою мовою. Трібіс Л.І. [5: 85] називає сукупність перекладів одного слова іншою мовою двомовною семантичною структурою цього слова. Отже, виявлення і дослідження контекстуальних еквівалентів представляє певний інтерес у плані вивчення семантичної структури слів. Повний (в ідеалі) набір еквівалентів для кожного слова мови оригіналу допоміг би отримати вичерпне уявлення про семантичну структуру слів, а також сприяв би глибшому усвідомленню інших важливих питань семантики. "Контекстуальний переклад, – пише Колшанський Г.В. [4: 114], – є пробним каменем правильного зіставлення семантичних систем мов, в яких кожна смислова одиниця займає своє визначене місце" (*Переклад наш* - Б.Г.)

Завдання цієї статті – виявити кількісне співвідношення контекстуальних еквівалентів у семантичних структурах іменників німецької мови, які входять до лексико-семантичної групи (ЛСГ) зі значенням "труд, робота" (всього 17 слів: *Arbeit, Werk, Tätigkeit, Dienst, Beschäftigung, Leistung, Beruf, Geschäft, Aufgabe, Mühe, Pflicht, Auftrag, Tat, Amt, Plage, Schöpfung, Schaffen*) і за допомогою цих еквівалентів простежити семантичні зв'язки між членами ЛСГ.

Для вирішення цього завдання було проаналізовано переклади українською мовою десяти художніх творів сучасних німецьких письменників, причому кожен з перекладів виконаний різними перекладачами. Із текстів оригіналів виписані речення зі словами вказаної вище ЛСГ, а також виписано всі еквіваленти цих іменників в аналогічних мовленнєвих відрізках, що адекватно передавали зміст оригіналу. Одержані еквіваленти були розподілені за частотою і кількісним вживанням. Наприклад:

1. *Arbeit*(616) – *робота* (395), *праця* (43), *діло* (8), *справа* (8), *труд* (2), *час* (3), *діяльність* (2), *твір* (2), *завдання* (3), *клопіт* (2), *день* (2), *доручення* (1), *обов'язки* (1), *заняття* (1), *старанність* (1), *досягнення* (1), *професія* (1), *фах* (1), *інші* – 140.

2. *Werk* (283) – *завод* (234), *діло* (7), *робота* (5), *твір* (5), *підприємство* (4), *справа* (3), *цех* (3), *праця* (2), *промисловий об'єкт* (1), *заводське подвір'я* (1), *заводські ворота* (1), *прохідна* (1), *роман* (1), *творіння* (1), *інші* - 14.

3. *Dienst*(53) – *служба* (20), *робота* (5), *послуга* (3), *обов'язки* (2), *навчання* (2), *діло* (1), *час* (1), *заняття* (1), *тренування* (1), *чергування* (1), *відправа* (1), *інші* - 15.

4. *Tätigkeit* (23) – діяльність (10), робота (4), діло (2), посада (1), інші – 6.

5. *Leistung* (16) – досягнення (3), успіх (2), робота (1), успішність (1), результати (1), вчинок (1), норма (1), користь (1), сила (1), інші – 4 і т.д.

Сукупність одержаних еквівалентів для кожного високочастотного іменника досить повно, на наш погляд, репрезентує його семантичну структуру, а кількісне співвідношення, підраховане у відсотках, дозволяє говорити про питому вагу еквівалентів всередині цієї семантичної структури. Якщо еквіваленти умовно розглядати як значення слова, то ті з них, які мають найбільшу питому вагу, будуть, очевидно, описувати стійку, центральну частину семантики слова і їх можна назвати головними, а ті, що відзначаються меншою чи навіть мінімальною вагою, будуть вказувати на периферійні значення, тобто будуть периферійними значеннями. Так, для іменника *Arbeit* значення "робота, праця" (71%) буде головним, а інші – "діло" (1,3%), "час" (0,5%), "завдання" (0,3%) і ін. – другорядними. Головним значенням слова *Werk* є "завод" (82%), периферійними – "діло" (2,5%), "робота" (1,8%) і т.д. Для слова *Dienst* головним буде значення "служба" (38%), інші – периферійними. Значення "успіх, досягнення" (32%) буде головним для іменника *Leistung*, а для слова *Tätigkeit* – значення "діяльність" (43%). В такому ж порядку можна розглянути семантичні структури решти членів ЛСГ.

Одержані дані свідчать, таким чином, не просто про наявність певного набору еквівалентів у того чи іншого іменника, але й, що особливо важливо, дозволяють підтвердити наявність ієрархії в семантичних структурах слів і виділити в них головні та другорядні значення.

Якщо набори контекстуальних еквівалентів використати як метамову, то на досліджувану ЛСГ можна поглянути по-іншому і тим самим простежити семантичні зв'язки між її складниками. Щоб встановити ці зв'язки, скористаємось критерієм близькості слів, запропонованим І.М. Владер [2: 72]: 1) чим частіше Двом і більше словам тексту оригіналу відповідає одне слово в мові перекладу, тим вони ближчі; 2) чим більший кількості однакових слів вони відповідають, тим вони ближчі.

Отже, семантичні зв'язки, які виявляються через однакові переклади, простежуються між всіма членами ЛСГ. Найбільший він у еквівалента "робота" (в 11 слів), потім у еквівалента "діло" (у 8 слів), "справа" (в 7 слів), "праця", "обов'язки" (відповідно у 5 слів) і т.д. Все це, без сумніву, свідчить про те, що ЛСГ німецьких іменників, які позначають поняття "труд, робота", становлять системне угруповання слів.

Користуючись цією методикою, можна встановити і характер семантичного зв'язку: чим більшу кількість однакових еквівалентів мають семантично зв'язані слова, тим міцніше вони пов'язані. Так, найбільш тісно пов'язаними за еквівалентом "робота" виступають слова *Arbeit* (395 еквівалентів), *Aufgabe* (7), *Werk* (5), *Dienst* (5), *Beschäftigung* (5), *Tätigkeit* (4). За еквівалентом "діло" найбільш тісний зв'язок спостерігається між іменниками *Arbeit* (8 еквівалентів), *Werk* (7) і *Geschäft* (7), а слова *Geschäft* (19) і *Arbeit* (8) дуже близькі за еквівалентом "справа". Тісно пов'язані через "завдання" іменники *Aufgabe* (47) і *Auftrag* (15), а значення "обов'язок" сильно зближує *Pflicht* (59) і *Aufgabe* (8). Таким чином, кількісне співвідношення контекстуальних еквівалентів дозволило встановити ступінь міцності семантичних зв'язків між словами досліджуваної ЛСГ.

Проаналізувавши вихідні дані, можна зробити висновок, що центром, який організовує всі слова в ЛСГ, її домінантою виступає іменник *Arbeit*, який своїми різними значеннями перехрещується з тим чи іншим словом ЛСГ. Поряд з цим можна зробити й інший висновок: будучи семантичним стрижнем групи, *Arbeit* з допомогою своїх же еквівалентів окреслює межі аналогічної групи в українській мові.

Все сказане вище дає підставу стверджувати, що аналіз перекладних еквівалентів, виявлених на основі достатньої вибірки, є ефективним інструментом для одержання цілісного уявлення про семантичну структуру слова. За допомогою контекстуальних відповідників можна встановити, як було показано, ієрархічні відношення між значеннями всередині семантичної структури слова, наявність семантичного зв'язку і його характер між

конституентами ЛСГ мови оригіналу, а також відмежовувати ЛСГ слів мови перекладу, що в цілому має важливе значення в плані пошуку способів і засобів формалізації семантики.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Вилломан В.Г., Соболева П.А. Семантико-семантические проблемы в контрастивной лингвистике // Проблемы структурной лингвистики: 1978. – М: Наука, 1981. – С. 68-83.
2. Владер И.М. О роли сопоставительного изучения подлинника и перевода для анализа семантического поля // Учен. зап. Моск. гос. пед. ин-та иностр. яз. им. Т.Гореза. – М., 1970. – Т. 54. – С. 66-78.
3. Князева Г.Ю., Родова Л.Н. Описание лексико-семантической системы языков посредством их сопоставительного изучения // Вопросы описания лексико-семантической системы языка: Тез докл. науч. конфер. – М., 1971. – С. 204-205.
4. Колшанский Г.В. Контекстная семантика. –М: Наука, 1980. – 150 с.
5. Трибис Л.И. Об исследовании семантической структуры английских слов во внутриязыковом и межъязыковом планах // Романское и германское языкознание. – Минск, 1974. – Вып. 4. – С. 85-88.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Богдан Гінка – кандидат філологічних наук, доцент кафедри німецької мови, декан факультету іноземних мов Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.
Наукові інтереси: семасіологія, лінгвокраїнознавство.

ФРАЗЕОЛОГІЧНА СТИЛІСТИКА ПОБАЖАНЬ УКРАЇНСЬКОЇ ТА НІМЕЦЬКОЇ МОВ

Наталія ГОЛОВІНА (Ізмаїл, Україна)

Стаття присвячена вивченню стилістики фразеологізмів зі значенням побажання в німецькій та українській мовах. Фразеологічна семантика та фразеологічна стилістика цих одиниць розглядаються як два органічно пов'язані між собою елементи.

Ключові слова: фразеологізм, побажання, прокльон, сема, внутрішня форма, фразеологічна семантика, стилістика.

The article is devoted to the study of the phraseological stylistics with the the meaning of wish in German and Ukrainian languages. The phraseological semantics and phraseological stylistics of these units are regarded as two combined elements.

Key words: phraseologism, wish, damnation, seme, inner form, phraseological semantic, stylistics.

Контекстуальне вивчення фразеології у її зв'язку зі стилістикою характеризується ґрунтовними дослідженнями, що мають поважну історію. Стилiстичнiй класифiкацiї фразеологiзмiв присвяченi працi таких вiдомих мовознавцiв, як Л.Булаховський, О.Єфiмов, I.Чередниченко, М.Шанський, О.Гвоздьов, Г.Їжакевич, Л.Болдирева, I.Чернишева, Е.Рiзель, Ш.Баллi та iн. Проте теоретичнi основи фразеологiчної стилiстики становлять новизну у багатьох її аспектах. Досi не iснує єдиного погляду на стилiстичне значення фразеологiзмiв. Останнiм часом як фразеологiзми – у планi їхнього стилiстичного вивчення – розглядаються вигуки, цитати, примовки, лозунги, народнi загадки, пiснi тощо [3; 6; 7; 10; 12]; недостатньо висвітлена стилiстична роль фразеологiї в системi зображальних засобiв мови; вiдсутнiй єдиний принцип систематизацiї фразеологiчних одиниць в сферi стилiстики – ось кiлька перших-лiпших питань для дослідницького пошуку [1: 142].

Нерозкритим залишається й питання про фразеологiчну стилiстику побажань, “якi займають особливе місце серед арсеналу етикетних одиниць будь-якої мови, адже вони фактично створюють мiкрообряди, оскiльки без вербального компонента останнi не можуть досягнути своєї мети i взагалi реалiзуватися в своєму символiчному статусi” [2: 250]. Вiдтак постає питання про взаємозв'язок мiж двома елементами побажань: фразеологiчною семантикою та фразеологiчною стилiстикою. При цьому спiввiдношення цих елементiв потрiбно розумiти не як спiвiснування в фразеологiзми з семантикою побажання двох самостийних одиниць, а як вiдображення складного процесу, що вiдбувається в значеннi ФО у вимiрах взаємодiї його компонентiв.

Розв'язанню цього питання сприятиме основне дослідницьке завдання статті, яке полягає в визначенні характеру та ступеня актуалізації в побажаннях / прокльоні його предметно-логічного та експресивного елементів.

Обидва елементи, предметно-логічний та експресивний, можуть тією чи іншою мірою активізуватися в побажанні. Від ступеня їх актуалізації залежить смислова наповненість фразеологізму, його стилістичне маркування та виражальні можливості в мовленні як доброго чи недоброго побажання.

Звернімося до конкретних прикладів. Первісне значення фразеологізму укр. [щоб] *тобі ні дна ні покришки* – “щоб тебе поховали без труни (без дна і кришки домовини)” [8: 68] – є результатом актуалізації його предметно-логічного елемента – поховання (негідне людини). Фразеологізм *бодай він не знав ні дна ні покришки* та його синоніми – ФО *бодай добра не було; щоб ні життя, ні добра* носять експресивний, розмовно-побутовий характер і уживаються переважно в ситуаціях, пов’язаних з незадоволенням ким-, чим-небудь, неприязні до когось, несхвалення чогось і т. ін. – *Давай мені [папір], сказала Соломія. – Бодай він [Заруба] не знав ні дна, ні покришки. Нехай я його припечатую* (Кучер.); – *Все перевіз, все поспував, бодай йому добра не було, дияволу* (Збан.); *Оттой шибеник... Щоб йому ні життя ні добра! На смерть дитину перелякав* (Мирний) [9: 130; 62; 296]. Поступова дезактуалізація предметно-логічного елемента фразеологізму [щоб] *тобі ні дна ні покришки* призвела до його уживання як доброзичливого побажання зі значенням “усього найкращого”, наприклад, при прощанні з ким-небудь: – *Ну, з Богом! Хай тобі ні дна, ні покришки!* [8: 68]. У результаті енантіосемії (зміни первісного значення побажання на протилежне) нині воно синонімізується з побажанням укр. *ні пуху ні пера* [там само]. Специфічним для фразеологізму [щоб] *тобі ні дна ні покришки* виявляється також зміна його експресивно-стилістичного забарвлення від лайливості та зневаги на прихильності та поваги.

Грунтовне вивчення питання про характер експресивно-стилістичного забарвлення фразеологізмів зі значенням побажання є важливим для практичної лексикиграфії. Так, первісна семантика ФО укр. *скатертю дорога* пов’язана з побажанням комусь щасливої дороги, вдалої подорожі тощо: – *На ганку ще випили, щоб дорога склалася скатертю* (Н.-Лев.) [9: 263]. Причини актуалізації предметно-логічного елемента *успіх, удача* на початковому етапі розвитку фразеологічної семантики побажання слід шукати серед українських народних родинних традицій обдаровувати рушником, скатертиною, полотном того, хто вирушає в дорогу. Гладке, пряме, чисте, світлого кольору “живе” полотно має розгалужені асоціативні зв’язки з такими позитивно зарядженими поняттями, як щастя, талан, досягнення мети, успішність у справах, також тепло, комфорт, добробут та ін. Нажаль, досі ще невизначеними залишаються причини, за яких відбулася зміна його значення, в результаті чого фразеологізм потрапив до побажань з негативною семантикою на зразок *геть з перед очей*, що виражає обурення, незадоволення чиймись вчинками, діями і т. ін. Натомість, можемо констатувати перерозподіл у співвідношенні предметно-логічного елемента та експресивного, який перешкоджає експлікації первісного семантичного ядра.

Цікавим з точки зору фразеологічної семантики є побажання нім. *ab nach Kassel!* [11: 19]. Фразеологізм уживається в розмовній мові для вираження таких афектних почуттів, як гнів, лють, роздратованість, сарказм і т. п. Він передає логічний зміст, який сприймається свідомістю людини як побажання кому-небудь зникнути, пропасти, на зразок, наприклад, укр. *щоб тобі провалитися!; бодай твій слід завав!* [9: 704; 825]. Розвиток експресивно-стилістичного забарвлення побажання (лайливості, зневаги, зла до когось) зумовлюють певні історичні події. Під час війни північноамериканських колоній Великої Британії (1775–1783 рр.) за незалежність Кассель був збірним пунктом німецьких рекрутів, проданих Англії німецькими князями, а в 1870 р. Кассель був місцем заслання Наполеона III, якого було взято в полон біля Седану під час франко-пруської війни 1870–1871 рр. Отже, семантичне ядро побажання становить комбінація предметно-логічного елемента, який відповідає слову *геть* та експресивного, пов’язаного зі зниженою стилістикою фразеологізму: – *Hier, nimm noch deine Sachen, und dann ab nach Kassel!* [9, 20]. Німецько-український фразеологічний словник (1981) подає значення *ab nach Kassel!* як “*геть з перед очей!, скатертю дорога!*” [4: 11].

Чільне місце серед досліджуваних одиниць посідають вигуківі фразеологізми, що належать до афектних зворотів двох мов та широко використовуються в розмовно-побутовій сфері. Так, ФО укр. *бий тебе коцюба!* уживається для вираження незадоволення; має ремарку

розмовний; побажання характеризується зниженою стилістикою: *Задуха доконувала Володимира Степановича. –Тю, бий тебе коцюба! – не витернів він і зупинився під крилатим каштаном, витираючи спітніле обличчя хусточкою* (Сирот.) [9: 802]. Фразеологізм укр. *хай йому хрін!* уживається для вираження великого незадоволення ч.-н.; має ремарку *лайливий*; побажання характеризується зниженою стилістикою: *–Ну, – каже, – це й дудка! Ху! Хай йому хрін! Ніяк ніг не вдержиш* (Тич.) [9: 936]; укр. *хай йому абищо!* уживається для вираження незадоволення, несхвалення чогось; має ремарку *лайливий* (знижена стилістика): *–Та хай йому абищо! Добре, що не в одній хаті живемо; –Ой, як приємно вернути з трудної, утомливої дороги та в теплу домівку... Хай їй абищо!* (Дор.) [9: 13]. ФО нім. *Schmerz, laß nach!* уживається для вираження гніву, роздратування, невдоволення; має ремарку *розмовний*; характеризується зниженою стилістикою: *Dein Hund ist gerade in den Garten teich gefallen! Schmerz, laß nach, das dumme Vieh!* [11: 629]; нім. *Gott, verdamm' mich!* уживається як прокляття; має ремарку *грубий* (знижена стилістика): *–Gott, verdamm' mich!, jetzt ist die Spitze abgebrochen!... nun finden sie, Gott verdamm' mich!, das Grab nicht mehr – so scheint es draußen* [11: 270]. Такого типу побажання, безумовно, можна назвати своєрідними складними вигуками, призначення яких – виражати емоції. Деякі вчені навіть мають щодо вигуківих фразеологізмів думку про повну відсутність у їх фразеологічному значенні предметно-логічного елемента. Втім, вважаємо, що таке твердження не повною мірою стосується побажань, оскільки внутрішня форма українських та німецьких фразеологізмів цього типу завжди містить фонові знання про референт, які опосередковано впливають на змістовий план побажання, властиві йому модально-оцінні, підсилювальні значення, стилістичні функції тощо.

Лінгвокультурологічний аналіз внутрішньої форми фразеологізму укр. *хай йому цур*, який уживається для вираження незадоволення ким-, чим-небудь, несхвалення чогось з побажанням позбутися когось, чогось, не мати з ним справи [9: 942], дозволяє визначити його предметно-логічний елемент *межа*. Як відомо, свого часу язичництво визначало обряди, звичаї ритуали, заборони, що регламентували життя людини, супроводжували її і при найважливіших подіях, і в повсякденні. Визнанню вченими-славістами приналежності Цура, Чура до пантеону язичницьких божеств передували численні етнологічні експедиції, пошуки етнокультурного матеріалу, лінгвістичні знахідки. Завдяки їх результатам стало можливим припущення про те, що так називалися охоронці родинного поселення (від *чурочки*), або охоронці домашнього вогнища (*пек*), якими відлякували злі сили; *чур* прямо пов'язаний з санскритським *палити* і означає “домашнє вогнище”, а *пек* одного походження з *пеку* і означає те саме. Отже, *Цур тобі, пек!* – “Хай охороняє тебе “цур”, “чур” і домашнє вогнище!”. О.Потєбня не заперечує такої думки і додає: “поза всяким сумнівом є те, що “чур” і “цур” у різних виразах означає межу. Це засвідчують також приклади уживання побажання *Цур, тобі пек!*, *Цур та (і) пек!*, *Хай (нехай) йому цур!* в різних текстах української художньої літератури та народних українських піснях: *Цур дурної-навісної!* [5: 14]; *Коли мишей боїшся, На воротях повіся. Изгинь, пропади, А до мене не ходи!... Цур, тобі, пек!... (Укр. пісні); Ніна тріпнула головою. Цур їм, пек з такими думками. Казна що лізе в голову (Д.Бедзик); Коли жпобачила завтра Хведька, та ще й з чужого села, то вже Стецькові цур і пек (Кв.-Осн.); – Денис? Щось у старого звихнулося ще тоді..., цур та пек згадувати (Козл.); –Ох, як ти мене злякав, хай йому цур! – переводячи дух, обізвалась вона до Грицька (Мирний); Ся благодать [тепло] почалося тільки з вчорашнього дня, а то було таке, що нехай йому цур, бодай не верталось (Л.Укр.) [9: 942].*

Зазначимо, що побажання та прокльони мають вузьку сферу застосування. Вони вживаються майже виключно в розмовній мові. Більшість словникових статей, які супроводжують фразеологізми цього типу містять ремарки *розмовний*: нім. *Prost Mahlzeit!* [11: 558], *Glückauf!* [4: 273]; *жартівливий*: укр. *ні луски, ні зябри; щоб тебе муха вбрикнула; щоб очі не западали* [9: 451; 514; 601], нім. *daß dich das Mäuschen beiße* [4: 49]; *фамільярний*: укр. *нехай мара бере, нехай мара йому* [9: 464], нім. *daß du nicht absackst; zum Donnerwetter* [4: 16; 151]; *лайливий*: укр. *лихо тобі на голову; щоб лунь ухопив; враг його бери; бодай блекоти наївся* [9: 428; 450; 150; 525]; *daß dich der Henker (hole)* [4: 361]; *грубий*: нім. *Gottverdamm'*

mich; halt die Lusche! [11: 270; 396], багато з них – застарілий: укр. *усіх благ; хай Бог помагає; хай Мати Божа милує; всього доброго кому і без додатка; нехай царствує!* [9: 34; 40; 157; 468; 939], нім. *gehab dich wohl!* [11: 812], *Gott habe ihn selig!* [4: 276] та лише невеликій їхній кількості притаманне специфічне “підвищене” експресивно-стилістичне забарвлення (книжності, урочистості, патетичності), наприклад, нім. *Gotthabeihnselig!* [11: 276].

Таким чином, фразеологічному значенню побажань притаманне поняття бінарності, тобто наявність та співвідношення в ньому предметно-логічного та експресивного елементів. Переважно це побажання, в яких актуалізовані обидва елементи одночасно. Меншою є вага побажань, в яких предметно-логічний елемент виступає потенційною можливістю та побажання (переважно вигуківі), в яких відбувся процес перерозподілу предметно-логічного та експресивного елементів на користь останнього. Подальше їхнє вивчення сприятиме систематизації побажань як у синтагматичній, так і в парадигматичній площині на лінгвостилістичному рівні.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Баран Я.А., Зимомря М.І., Білоус О.М., Зимомря І. М. Фразеологія: знакові величини. – Вінниця: Нова книга, 2008. – 255 с.
2. Виноградов В.В. Русский язык: грамматическое учение о слове / Отв. Ред. Г.А.Золотова. – 3-е изд., испр. – М. Высшая школа, 1986. – 640 с.
3. Гамзюк М.В. Емотивний компонент значення у процесі створення фразеологічних одиниць: на матеріалі німецької мови: Монографія. – Київ: Видавничий центр КДЛУ, 2000.
4. Німецько-український фразеологічний словник. В 2-х т. / Уклад. В.І.Гавриш, О.П.Пророченко. – К.: Рад. школа, 1981. – Т. 1. – 416 с. – Т. 2. – 382 с.
5. Нечуй-Левицький І.С. Твори в двох томах. – К.: Дніпро, 1977. – Т. 2. – 456 с.
6. Тараненко О.О. Колоквіалізація, субстандартизація та вульгаризація як характерні явища стилістики сучасної української мови (з кінця 1980-х рр.). – Мовознавство, 2003. – №1. – С. 23 – 41.
7. Тимченко Є.П. Дієслівні фразеологізми лексико-семантичного поля „обман“ у сучасній німецькій та українській мовах. // Мова і культура. Вип. 5. Т. III/2. – К.: Вид. дім Дмитра Бураго, 2002. – С. 207 – 214.
8. Ужченко В.Д., Ужченко Д.В. Фразеологічний словник східнословобуджанських і степових говірок Донбасу. – Луганськ: Альма матер, 2000. – 198 с.
9. Фразеологічний словник української мови. В 2-х кн. – К.: Наукова думка, 1999. – кн. 1. – 528 с., кн. 2. – 456 с.
10. Branner R. Zitate aus der Medienwelt. Zu Form und Funktion von Werbezitaten in natürlichen Gesprächen. // Muttersprache, 2002. – H. 4. – S. 337 – 359.
11. Duden. Redewendungen und sprichwörtliche Redensarten. – Mannheim; Leipzig; Wien; Zürich: Dudenverl., 1993. – 864 S.
12. Tymchenko Ye. Stilistische Synonyme aus konfrontativer Sicht. // Linguistik als Kulturwissenschaft: Festschrift für Bernd Spillner zum 60. Geburtstag. / H. Schröder, P. Kumschlies u. M. Gonzales (Hrsg.). – Frankfurt am Main – Berlin – Bern – Bruxelles – New York – Oxford – Wien: Peter Lang, 2001. – S. 111 – 120.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Наталія Головіна – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри німецької філології та перекладу Ізмаїльського державного гуманітарного університету.

Наукові інтереси: фразеологія німецької та української мов в аспекті лінгвокультурології.

СЕМАНТИЧНА СТРУКТУРА НІМЕЦЬКИХ І АНГЛІЙСЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ ІЗ КОМПОНЕНТОМ „ГОЛОВА”

Сергій ДАНИЛЮК (Черкаси, Україна)

Тетяна БУНЬ (Черкаси, Україна)

У статті розглянуто семантичні властивості німецьких і англійських фразеологізмів із компонентом „голова”.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, стійкі словосполучення, речення (фрази), денотативний компонент значення, конотативний компонент значення.

Semantic features of English and German phraseological units with the component “head” are studied in the article.

Key words: phraseological unit, set word combinations, sentences (phrases), denotational component of meaning, connotational component of meaning.

Фразеологічний фонд кожного народу відтворює національно-культурну самобутність мовного колективу, умови його життя й особливості соціально-історичного розвитку. Культурологічна маркованість фразеології будь-якої мови має тісний зв'язок із людиною як мовною особистістю, а це зумовлює антропологічний характер дослідження фразеологічних одиниць, який прослідковується у сучасних мовознавчих студіях.

Об'єктом дослідження є німецькі й англійські фразеологічні одиниці з компонентом „голова”, а **предметом** дослідження – семантичні властивості фразеологізмів із компонентом „голова”.

Метою цього дослідження є встановлення семантичних особливостей німецьких фразеологізмів із компонентом „голова”.

Фразеологічні одиниці як сталі словесні комплекси вирізняються семантичною цілісністю при певній структурній роздільно оформленості. Своєрідність значення фразеологізму полягає в тому, що воно з'єднано з позначуваним явищем ланцюжком асоціацій за допомогою складних семантичних механізмів [4: 144].

Суттєвою особливістю фразеологічного значення є, за спостереженням Ю.А. Фірсової, деталізованість семантики фразеологізмів [5: 5]. Денотативний аспект фразеологічного значення є вужчим від відповідного аспекту лексичного значення, тобто фразеологічна одиниця позначає меншу кількість об'єктів, несучи більший обсяг інформації про них. Інша особливість денотативної віднесеності фразеологізмів полягає у використанні матеріальної форми наявних у мові одиниць як імені для нового позначення.

Грамматичне значення фразеологічних одиниць має свої особливості, оскільки існують два типи фразеологізмів – стійкі словосполучення і речення (фрази). Номінативна функція не є основним мовним призначенням фразеологічних одиниць – вони існують переважно для того, щоб виконувати характеризуючу функцію.

Приспосованість фразеологізмів до функції характеризуючої предикації обумовлена наявністю в їхній семантичній структурі емотивності, яка несе прагматичне навантаження. Фразеологічні одиниці відтворюють культурний досвід народу, виконуючи роль культурних стереотипів, тобто їм властива також і культурологічна функція [5: 5].

Опис денотатів за допомогою асоціації з ознаками, які вже мають у мові словесне позначення, дають мовцеві можливість виявити суттєві, з його погляду, ознаки денотата й одночасно висловити своє ставлення до них [6: 152]. Тому облігаторним компонентом значення фразеологізму, окрім денотативного, є конотативний. Виокремлення зазначених вище компонентів є, безумовно, суто теоретичним, оскільки в реальній мовленнєвій діяльності всі вони злиті воедино.

Денотативний компонент значення являє собою його об'єктивний зміст і не містить інформації про суб'єктивний чинник. Він відображає в узагальненій формі предмети і явища позамовної дійсності, є контекстно нейтральним та обов'язковим для семантики будь-якої повнозначної номінативної одиниці [1: 65].

Денотатом фразеологічної одиниці є, як правило, не уся ситуація, яка була асоціативно переосмислена, а лише та її частина, на якій у даному разі акцентувалася увага. Наприклад, денотативне значення німецьких синонімічних фразеологізмів *den Kopf unterm Arm tragen, mit dem Kopf unter dem Arm kommen* (укр. ледве тягти ноги), які вирізняються своєю яскравою образністю, містить інформацію про фізичний та емоційний стан людини, яка дуже втомилася і почувається так, немовби „несе свою голову під пахвою”. Подібне денотативне значення мають також німецькі фразеологізми *j-d weiß nicht, wo ihm der Kopf steht, j-m steht der Kopf wo anders*, які теж відтворюють самопочуття людини у стані перевтоми.

Німецький фразеологізм *mit dem Kopf durch (gegen) die Wandrennen wollen*, (докладати марних зусиль, аби досягти чогось) денотує не саму життєву ситуацію, а її безнадійність. В основі значення англійського фразеологізму *knock one's head against a brick (stone) wall* (арост) лежить той самий образ, проте він має зовсім інше значення – „нахабно поводитися, шукати біду на свою голову”. Німецький фразеологізм *den Kopf in den Sand stecken* (ховати голову в пісок, як страус; не хотіти помічати небезпеку) виник внаслідок переосмислення вигаданого стереотипу (насправді страус не занурює голову в пісок у разі небезпеки, а може

ховати її в листя чи траву, аби захиститися від спеки) і в денотативному плані демонструє безглуздість ситуації, у якій людина не зважає на небезпеку, запевняючи себе в тому, що ніякої загрози немає. Англійський фразеологізм *bury one's head in the sand* на перший погляд є еквівалентним наведеному вище німецькому, проте має інше значення – „настирливо відмовлятися визнати факти”.

Денотативний аспект є основою цілісного фразеологічного значення, принаймні при його ізольованому розгляді. Порівнюючи вмотивованість фразеологічних одиниць залежно від їхнього складу можна пересвідчитися в тому, що їх денотативний аспект в одній мові вужчий, а в іншій ширший. Так, у німецького фразеологізму об'єм значення вужчий, ніж у англійського, оскільки. Подібна асиметрія в денотативному аспекті спостерігається у фразеологізмах.

У лінгвістичних працях конотація тлумачиться по-різному. Так, у стилістиці конотацію розглядають як стилістичне значення мовної одиниці, пов'язане з її емоційним забарвленням. У працях з проблем перекладу лінгвісти говорять про „прагматичне значення”, оскільки вибір певного слова залежить від установки на відповідний комунікативний ефект. Семасіологи, які беруть до уваги системний аспект проблеми значення, вживають терміни „семантичне нашарування”, „експресивне забарвлення”, „емотивне значення”. У нашій роботі ми розумітимемо конотативне значення фразеологічних одиниць як асоціативні, емоційні, експресивні та стилістичні додаткові співзначення, які серед різних мовців набувають відмінних відтінків і які є складовою частиною правильного декодування лексичної одиниці [1: 70].

Різні типи лексем виконують у складі фразеологізмів різні функції. Оскільки ми досліджували фразеологічні одиниці з компонентом „голова”, нас передусім цікавили функції, виконувані іменниками. За спостереженням дослідників, іменники як складники фразеологізмів можуть виконувати як функцію ідентифікації предметів, так і функцію предикації [3: 16]. Іншими словами, такі іменники можуть бути: 1) словами-ідентифікаторами, тобто називати предмети чи клас предметів; 2) семантичними предикатами, тобто логічними присудками.

Іменники, що виконують функцію ідентифікації, не реалізують у складі фразеологізму базові ознаки, за допомогою яких описується семантика іменника-ідентифікатора в лексико-семантичній системі. Важливою для значення фразеологізму є не та ознака, яка відображає реальну властивість предмета, а та, яку їй приписують члени мовного колективу, тобто конотативна. Так, лексема „Kopf” у системі німецької мови має такі значення: 1) „*der Teil des Körpers von Menschen und Tieren, in dem Gehirn, Augen, Ohren, Mund und Nase sind*”; 2) „*ein Mensch mit großen geistigen Fähigkeiten*”; 3) „*eine Person oder Gruppe, die etwas leiten*”; 4) „*eine von mehreren Personen*”; 5) „*der vordere oder obere Teil von etwas*” тощо. Англійська лексема „head” може означати: 1) „*the top part of the body in humans, the apes, etc., or the front part in most other animals: in higher animals it is a bony structure containing the brain, and including the jaws, eyes, ears, nose, and mouth*”; 2) „*the seat of reason, memory, and imagination; mind; intelligence*”; 3) „*a symbol for the individual; person*”; 4) „*a unit of counting*”; 5) „*the highest or uppermost part or thing; top*”.

Проте наведені базові семантичні ознаки можуть бути другорядними або незначущими для лексем „Kopf” і „head” („голова“), що входять до складу відповідних фразеологізмів. Релевантною в цьому разі є конотативна сема, яка реалізується у значенні конкретної фразеологічної одиниці. Наприклад, німецькі фразеологізми *ein findiger Kopf*; *ein flacher (leerer, hohler) Kopf*; *den Kopf auf dem richtigen Fleck haben*; *einen raschen Kopf haben*; *wieder Kopf, sodrer Hut*; *Köpfchen, Köpfchen!* та англійські *have a head on one's shoulders*, *have (got) one's head screwed on right (the right way)*, *the big head*, *the swelled head* реалізують емоційно-оцінні конотації, які стосуються інтелектуальних здібностей людини, німецький *(bei) j-m wächst der Kopf durch die Haare* та англійський *head of hair* – її зовнішності, а німецькі вислови *wie vor den Kopf geschlagen*, *Kopf und Ellenbogen zusammen nehmen*, *den Kopf hängen lassen*, *den Kopf hoch halten*; *j-d hat viel im Kopf* та англійські *get the swelled head*, *carry (hold) one's head high* – її психологічного стану.

Аналіз фактичного матеріалу дозволяє стверджувати, що значенням фразеологічних одиниць із компонентом „голова” в обох мовах властиві різноманітні конотації, зокрема, оцінні, емоційні та стилістичні.

Оцінні конотації можуть бути меліоративними (позитивними), пейоративними (негативними) й амбівалентними. Дослідники вважають недоцільним уживання терміна „нейтральна оцінка”, оскільки нормою, що розглядається як точка відліку на оцінній шкалі, є позитивна оцінка [1: 79]. Оцінка передбачає наявність у мові такої думки про денотат, яка виражає його характеристику з огляду на категорії цінності. При цьому денотатами можуть бути як конкретні, так і абстрактні поняття. Таким чином, можна виділити різні форми оцінки, що відносяться до конкретних понять (тобто до понять і предметів реального світу, що з ними співвідносяться) і до абстрактних понять (тобто тих, які не мають відповідних реалій в об’єктивному світі).

З огляду на зазначене вище, ми виокремили в корпусі німецьких і англійських фразеологізмів із компонентом „голова” одиниці з такими типами оцінного значення:

- позитивно-оцінним, наприклад: нім. *Den Kopf über Wasser halten; Kopf hoch!*; англ. *hold (keep) one’s head above water; to have (keep) a level head.*
- негативно-оцінним, наприклад: нім. *Einen harten Kopf haben; bis über den Kopf in Schulden stecken*; англ. *to have a head like a sieve; touched in the head.*
- амбівалентним, наприклад: нім. *j-m den Kopf zu recht rücken; etw. will j-m nicht aus dem Kopf*; англ. *Wise head* (вживається як у позитивному, так і в негативному сенсі).

За нашими обрахунками, 93 (62%) проаналізовані нами фразеологічні одиниці мають негативно-оцінну семантику, 34 (23%) з них можуть виражати амбівалентну оцінку позначуваної ситуації або предмета (залежно від позиції адресата / адресанта й контексту спілкування) і лише 23 (15%) є позитивно-оцінними. Дані аналізу наведено в таблиці 1:

Таблиця 1

Оцінна семантика німецьких фразеологічних одиниць із компонентом „Kopf”

Спрямованість оцінки	Кількість ФО	Кількість у %
позитивна	23	15
негативна	93	62
амбівалентна	34	23

Людське мислення є від природи раціонально-емоційним явищем, тому за фразеологізмом може закріплюватись певний емоційний потенціал, тобто здатність виражати або збуджувати емоційне ставлення мовців до позначуваних реалій [7: 681]. Оскільки оцінювання дійсності може відбуватися на основі раціонального або суб’єктивного ставлення носіїв мови до певних явищ або предметів, то й емоційний потенціал мовних одиниць може змінюватися залежно від ситуації спілкування і бути, відповідно, позитивно або негативно спрямованим [2: 63].

Нами встановлено, що емоційне забарвлення фразеологічних одиниць із компонентом „голова” в обох досліджуваних мовах може бути зумовленим такими чинниками:

1. наявністю в їхньому складі емоційно забарвлених компонентів, наприклад: нім. *etw. Macht j-n (ganz) dumm im Kopf; eins auf den Kopf kriegen; j-d hat einen dicken Kopf*; англ. *Dead head*;

2. негативною або позитивною асоціацією-образом, наприклад: нім. *j-d kann j-m auf den Kopf spucken; sich nicht auf dem Kopf herumtanzen lassen*; англ. *To eat one’s head off, have a good head for smth*;

3. контекстом уживання (імплицитне емоційне забарвлення): нім. *etw. geht über j-s Kopf; über j-s Kopf hinweg*; англ. *On one’s own head, over smb’s head.*

Стилістичне значення є особливим компонентом семантичної структури фразеологічної одиниці, що регулює її вибір і вживання у конкретній комунікативній ситуації [8: 126]. Тому стилістична функція фразеологізмів із компонентом „голова” полягає в реалізації емоційно-оцінного потенціалу, обумовленого їхньою конотативною семантикою.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Басок В.А. Контекстуальна синонімія: семантико-стилістичний та прагматичний аспекти (на матеріалі іменників сучасної німецької мови): Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. – К.: КНЛУ, 2006. – 183 с.
2. Гамзюк М.В. Емотивний компонент значення у процесі створення фразеологічних одиниць (на матеріалі німецької мови). – К.: КДЛУ, 2000. – 256 с.
3. Курчаткіна Н.Н., Супрун А.В. Фразеология испанского языка. – М.: Высш. школа, 1981. – 144 с.
4. Сагун І.Г. Дослідження емоційної оцінки, вираженої у фразеологічних одиницях з чоловічими антропонімами // Проблеми сучасної світової літератури та лінгвістики: Тези 9-ої Всеукраїнськ. наук. конф. – Черкаси: ЧДТУ, 2002. – С. 144-145.
5. Фірсова Ю.А. Фразеологічні одиниці з топонімічним компонентом у німецькій мові: лінгвокультурологічний аспект: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. – К.: КНЛУ, 2002. – 19 с.
6. Reischer, J. Sprache: ein Phänomen und seine Erforschung. – Berlin; New York: de Gruyter, 2002. – 308 S.
7. Schippan, Th. Zum Problem der Konnotation // Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung. – 1979. – Bd. 32, H. 36. – S. 679-684.
8. Schlaeffer, M. Lexikologie und Lexikographie. Eine Einführung am Beispiel deutscher Wörterbücher. – Berlin: Erich Schmidt, 2002. – 200 S.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ФАКТИЧНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. – М.: Русский язык, 1984. – 944 с.
2. Бинович Л.Э. Немецко-русский фразеологический словарь. – М.: ГИС, 1956. – 904 с.
3. Гаврись В.І., Пророченко О.П. Німецько-український фразеологічний словник: У 2 т. – Т. 1. – К.: Радянська школа, 1981. – 416 с.
4. Гаврись В.І., Пророченко О.П. Німецько-український фразеологічний словник: У 2 т. – Т. 2. – К.: Радянська школа, 1981. – 382 с.
5. Freeman W. A Concise Dictionary of English Idioms. – London: Hodder and Stoughton, 1985. – 215 p.
6. Götz D., Haensch G., Wellmann H. Langenscheidts Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache. – Berlin; München: Langenscheidt KG, 2002. – 5. Auflage. – 1217 S.
7. Longman Dictionary of English Idioms. – Bath: Pitman Press, 1980. – 387 p.
8. Spears R.A. NTC's American Idioms Dictionary. – Lincolnwood: National Textbook Co, 1992. – 463 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Сергій Данилюк – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри практики англійської мови Навчально-наукового інституту іноземних мов Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького.

Наукові інтереси: структурно-функціональні особливості електронних текстів різноманітних Інтернет-сервісів; фразеологія.

Тетяна Бунь – викладач кафедри практики англійської мови Навчально-наукового інституту іноземних мов Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького.

Наукові інтереси: фразеологія.

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ЧАСУ У ФРАЗЕОЛОГІЗМАХ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ, РОСІЙСЬКОЇ, ФРАНЦУЗЬКОЇ ТА ЛАТИНСЬКОЇ МОВ)

Сергій ДАНИЛЮК (Черкаси, Україна)
Інна СІНЬКОВСЬКА (Черкаси, Україна)

У статті розглянуто семантичні ознаки фразеологічних одиниць на позначення часу в українській, російській, французькій і латинській мовах.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, часові відношення, лексико-семантичні групи, етнокультурна фразеологія.

Semantic features of phraseological units which show time in Ukrainian, Russian, French and Latin are studied in the article.

Key words: phraseological unit, time relations, lexico-semantic group, ethno-cultural phraseology.

Предметом дослідження у статті є репрезентація часу у фразеологізмах на матеріалі української, російської, французької та латинської мов, **об'єктом** – семантичні ознаки цих фразеологічних одиниць.

Метою дослідження є розгляд фразеологічних одиниць із лексемами, які репрезентують часові відношення, та встановлення лексико-семантичних груп фразеологізмів і визначення їхньої семантики, а саме: нейтральне, позитивне, негативне значення.

Ще з давніх-давен зверталась увага людства на такі загальноживані поняття, як простір і час, у своїй неосяжності, безмежності та швидкоплинності одночасно. Над аналізом проблеми часу як суб'єктивної категорії працювали філософи давньогрецької епохи й античності, починаючи з Фалеса, Аристотеля, Платона й до німецького класицизму І. Канта і засновника сучасного екзистенціалізму М. Гайдеггера, Ж.П. Сартра.

Римський філософ Сенека у своєму листі до свого друга Луцилія висловив думку про цінність і швидкоплинність часу: „відвойовуй себе для себе самого, а час, який досі або забирали у тебе, або викрадали, або сам він утік, збирай і бережи... Життя, поки його відкладаємо, минає. Все, Луцилію, чуже нам, один лише час – наша власність. Лише одну цю річ, таку невтримну, пливку, дала нам у володіння природа...” [1: 19].

Наведемо приклади фразеологізмів на позначення часу в українській, російській, французькій та латинській мовах

(лат.) *séd fugit intéreá, fugit irreparábile témps* (але біжить між іншим, біжить невідворотній час);

(фр.) *le temps passe et ne revient pas* (минулого не повернеш); *le temps c'est l'argent* (запозичення з англ. мови – *time is money* (час – гроші)); *bénéfice du temps* (нагорода за терплячість, за уміння чекати);

(укр.) *вчорашнього дня стома кіньми не догониш; день минув, як у пальці тріснув; як одна година;*

(рос.) *время не ждёт; не по дням, а по часам; время – деньги* (запозичення з англ. мови – *time is money* (час – гроші)); *пора да время дороже золота; время деньги даёт и времени не купишь.*

Зазначимо, що скінченність – це головний досвід людини у світі. Усі речі цього світу – сутнісно скінченні. Наприклад:

(лат.) *extremum tempus* (остання мить); *dies supremus* (смертний час);

(фр.) *venir à son jour et à son heure* (приходить неминуче, у визначений час); *perdre le jour* (вмерти);

(укр.) *прийде час; час приспів; настане час, не стане і нас;*

(рос.) *придет время, будет и нам черед (и наш черед); час пробил.*

Лише людина, котра випробовує саму себе у світі, сягає усвідомлення скінченності, лише вона знає про свої буттєво-відповідні межі й через те здатна долати ці межі [2: 156].

В історії культури людства уявлення про простір і час як найзагальніші форми буття всього існуючого завжди пов'язані зі способами освоєння світу. Від регулювання ритуалів і звичаїв, форм організації виробництва до типу ментальності та символів мистецтва – все це відтворюється у фразеологізмах, де головним компонентом є історична подія або людина. Наприклад:

(лат.) *temporibus Augusti* (за часів Августа);

(фр.) *du temps de Charlemagne* (за часів Карла Великого);

(укр.) *за часів Адама;*

(рос.) *век Петра; эпоха Екатерины.*

Об'єктивність світу відображається людиною через її суспільність, діяльність, суб'єктивність. Тому й вивчення часу та простору має своїм „контекстом” конкретний рівень культурно-історичного розвитку суспільства, в якому і створюються умови для пізнання об'єктивної реальності разом із її простором і часом [2: 312].

Мова виступає одним із засобів функціонування та розвитку суспільства і, водночас, суспільство також може свідомо впливати на розвиток мови. З одного боку, мова створюється та розвивається суспільством, з іншого, – без мови не було б суспільства. Наприклад:

(лат.) *tempōra mutantur et nos mutāmur in illis* (часи міняються, і ми змінюємося в них); *O tempōra, o moras!* – О часи, о звичаї! (Цицерон, „Виступ проти Катіліни”;

(фр.) *autre temps, autre moeurs* (інші часи, інші звичаї);

(рос.) *у каждого времени свои песни.*

Кожна мова відзначається своєю етнокультурною фразеологією, що пов'язано зі звичаями та побутом народу та його ментальністю. Ї у кожній мові по своєму відображено сприйняття таких загальноновживаних понять, як „час”, „простір”, „коханя”, „життя”, „доля” тощо.

Слід звернути увагу, на те, що майже у кожного письменника чи поета можна знайти у творах вислови про час, які з часом стали загальновідомими афоризмами та пертворились на кальки в інших мовах. Наприклад:

(лат.) *Suum cuique rei tempus* – кожній справі свій час (Сенека); *Temporis parce* – бережи час (Сенека); *Veritatem dies aperit* – істину відкриває час (Сенека);

(фр.) *Les heures sont faites pour l'homme, et non l'homme pour les heures* – час призначається для людей, а не люди для часу (François Rabelais); *ce n'est pas le tout que de courir, il faut partir de bonne heure (ce n'est pas le tout que de courir, il faut partir de bonne heure [rien ne sert de courir, il faut partir à point/à temps])* – вчасно виїхати надійніше, ніж бігти; поспішиш людей насмішиш (із басні Лафонтена "Le Lièvre et la Tortue");

(укр.) *З усіх утрат утрата часу найтяжча* (Григорій Сковорода); *Єдиний, хто не втомлюється, – час* (Ліна Костенко);

(рос.) *Счастливые часов не наблюдают* (Александр Грибоедов); *Если хочешь, чтобы у тебя было мало времени, ничего не делай* (Антон Чехов); *Из всех критиков самый великий, самый гениальный, самый непогрешимый – время* (Виссарион Белинский).

Зупинимось на репрезентації часових відношень у фразеологізмах на матеріалі російської, української, французької та латинської мов.

Лексично-семантичне поле „час” об'єднує не лише іменникові номінації „час”, „вік”, „вічність”, „епоха”, „ера”, „літа”, „роки”, „століття”, „день”, „година”, „ранок”, „вечір”, „рік”, „тиждень”, „хвилина”, „мить”, „майбутнє”, „минуле”, похідні від цих слів, а й дієслова „іти”, „проминати”, „промчати”, прислівники „ще”, „вже”, „досі”, „тепер”, „тоді”, „колись”, „давно” тощо.

Звертаючись до етимології названих лексем можна зазначити, що вони майже не втратили свого первинного значення.

Аналізуючи фразеологічні одиниці з лексемами, які репрезентують час, слід зазначити, що за допомогою таких фразеологізмів можна відобразити майже всі аспекти буття людини.

У сучасній інтерпретації в усіх порівнюваних мовах „час” зберігає своє первинне й основне значення, як лексема, що передає час, проміжок часу, період. Наприклад:

періодичність:

(лат.) *tempore* – з часом, мало-помалу;

(фр.) *de temps en temps* – час від часу;

(укр.) *час від часу; з часом; іншим часом;*

(рос.) *время от времени.*

безперервність:

(лат.) *in (singulos) dies* – з дня на день; *nullo puncto temporis intermisso* – безперервно; *diem noctemque, dies noctesque u nocte dieque* – день і ніч (цілодобово, безперервно);

(фр.) *d'un jour à l'autre; au jour le jour* – з дня на день; *tous les jours (=chaque) que Dieu fait* – кожного дня;

(укр.) *з дня на день; що не день; доба за добою;*

(рос.) *со дня на день; через час по чайной ложке (очень медленно).*

нескінченність:

(лат.) *res ab aeterno tempore fluentes in aeternum* – те, що рухається з нескінченного (минулого) у нескінченне (майбутнє);

(фр.) *de tout temps (de [или en] tout temps)* – завжди, у всі часи;

(укр.) *на вічні часи; не один день; до судної години;*

(рос.) *Взял на час, да и в добрый час!; Часом моря не переедешь; до конца дней; по гроб дней; дни долги.*

безповоротність:

(лат.) *post tempus* – надто пізно (позаду часу);

(фр.) *le temps passe et ne revient pas* – минулого не повернеш; *tout a un temps* – все минає;

(укр.) *згаяного часу і конем не доженеш; час – не кінь, не підженеш, та й не зупиниш; час – не віл, його не налігаси;*

(рос.) *прожитое, что пролитое – не воротишь; час упустишь, годом не наверстаешь.*

минуле:

(лат.) *longis temporibus ante* – задовго до цього;

(фр.) *dans la nuit des temps (des âges.)* – за незапам'ятних часів; за сивої давнини; *du temps de Charlemagne* – за часів Карла Великого; *au temps où Berthe filait/ du temps du roi Dagobert/ Guillemot; au temps où les rois épousaient les bergères*) – за незапам'ятних часів; ≈ за царя Гороха; *avant les temps* – до створення світу;

(укр.) *Бог зна з якого часу; за часів Адама;*

(рос.) *при царе Горохе; было времячко, ела кума семечко.*

майбутнє:

(лат.) *ad tempus* – певний час; *ad meliōra tempora* – до кращих часів; *brevi tempore* – незабаром, протягом короткого часу;

(фр.) *dans le temps* – колись, у свій час; *avec le temps* – з часом; *dans la suite des temps* – коли-небудь, у майбутньому;

(укр.) *свого часу; у свій час; з часом; на якомусь часі ; іншим часом;*

(рос.) *со временем; во время оно (некогда, когда-то); время покажет; со дня на день; на днях.*

сучасність:

(лат.) *sua tempora amare* – любити сучасність (любити свій час);

(фр.) *être de son temps* – йти в ногу з часом, не відставати; *par le temps qui court* – у наш час; *esprit du temps – esprit du siècle* – дух часу; *le temps des assassins* – сучасні жорстокі часи; *l'air du temps* – ≈ дух часу, даний момент; *couleur du temps* – характер епохи, дух часу;

(укр.) *дух часу, знамення часу;*

(рос.) *дух времени;*

своєчасність:

(лат.) *suis quaeque temporibus* – все у свій час, у хронологічному порядку; *temperē* – вчасно; своєчасно;

(фр.) *son temps* – всьому свій час; *en temps et lieu, en temps et saison* – у відповідний час і в місці; *en temps utile* – у призначений час, своєчасно; *il y a temps pour tout* – всьому свій час; *il y a un temps de parler et un temps de se taire* – треба знати коли говорити, а коли і помовчати; *l'heure c'est l'heure, avant l'heure ce n'est pas l'heure, après l'heure ce n'est pas l'heure* – все що треба робити, треба робити вчасно;

(укр.) *все добре у свій час; всякому овочеві свій час;*

(рос.) *всему своё время; всякому овощу своё время; время на время не приходит; всякой вещи время; пеню время, а молитве час; прийтись ко времени; знай время и место; не во время гость, хуже татарина.*

освіта, знання:

(лат.) *dies diem docet* – день день навчає;

(фр.) *le temps est le grand maître* – час – найкращий вчитель; *on s'instruit tous les jours* – вік живи, вік навчайся;

(укр.) *покаже час;*

(рос.) *время разум даёт; век живи – век учись.*

В українській мові при репрезентації часу часто використовуються назви тварин, наприклад: *птахи ніч розкльовують (світає); вночі всі коти сірі; вночі кожна корова чорна; вночі панують сови та сичі.*

Пізнання особливостей простору та часу – це історичний процес, пов'язаний із особливостями практичної діяльності людей, їхнього досвіду. І, як вже зазначалось, проблему простору та часу розглядали ще, починаючи з античних часів. Найглибше вчення

античності про час і простір залишив Аристотель. У цілому, тлумачення часу, вироблені Платоном й Аристотелем, були сприйняті середньовіччям і лягли у підгрунття християнських богословських уявлень, „оскільки у християнстві <...> проблема людини вирішується за допомогою ідеї Бога – творця й основи Всесвіту”.

Вчення християнства міцно увійшло у життя українського та російського народів і проявило себе у деяких фразеологічних одиницях:

(укр.) *дасть Бог день, дасть і пожиток; що в Бога день; дасть Бог день, дасть і пораду; як божий день (ясно); судний день;*

(рос.) *день Господень; ясно как Божий день.*

Вираз „*усьому свій час, і кожна річ має свою пору*” походить із книги Екклізіастова (Екклізіастова 3: 1). Нагнітаючи протилежні поняття, автор підкреслює, що життя швидкоплинне, жити треба сьогодні, нічого не відкладаючи на завтра.

Висловом „*час розкидати каміння, і час складати каміння*” позначають зміни у суспільному житті (Екклізіастова 3: 1).

Говорячи про віддаленні часи вживають вислів „*за часів Адама*”.

Вираз „*злоба дня*” (Матвія 6: 34) був взятий із церковнослов'янського тексту проповідей „Довлест дневі злоба його” – „*Достатньо для кожного дня своєї турботи*”, де „*злоба*” перекладається не як злість, а турбота. Проте, у тексті Нагорної проповіді ці слова вжито дещо в іншому значенні: „*Отож не журіться про завтрашній день – бо завтра за себе само поклопочеться. Кожний день має досить своєї турботи!*”. Значення цього твердження близьке до старого прислів'я: „*Дасть Бог день, дасть Бог харч*”.

Вислів „*Знамення часу*” (Матв. 16 : 1-4) називають явище у громадському житті, яка провіщає великі зміни або є основною подією. Походить від тексту „*І підійшли фарисеї та садукей і, випробовуючи, просили Його показати ознаку їм із неба*”.

Сприймаючи вислів із французької мови „*tous les jours (=chaque) que Dieu fait*” (кожного дня, що Бог працює), відразу спадає на думку уривок із Біблії про створення світу.

Порівнюючи запропоновані фразеологічні одиниці із зазначених мов, можна стверджувати, що український народ досить часто шукає шляхи вирішення проблем у релігії, звертаючись до Бога.

Значну частину народної мудрості складають фразеологізми, в яких відображено явища природи та взаємозв'язок людини з природою або сприйняття природи. Наприклад:

(фр.) *heure noire* – глупа ніч; *jour levant (=naissant petit jour)* – світанок; *jour cru* – яскраве світло; *jour douteux* – тьмяне світло; *de bonne heure* – спозаранку; *gros temps* – штормова погода, буря на морі; *fichu temps* – гидка погода;

(лат.) *diurna stella* – ранкова зоря; *diurna currus* – колісниця Аполлона; *variae horae* – пори року, їх зміна; *prima hora* – 6-7 год. ранку; *obscuritas temporis* – (над)вечірні сутінки (присмерк);

(укр.) *до білого дня* – на світанку; *ні світ, ні тьма* – рано;

(рос.) *благословляется на день* – початок дня.

Велика кількість питань, які людство „задає” часу, безліч концепцій, в яких філософи, письменники, культурологи, історики, психологи, соціологи намагаються виразити сутність часу, свідчать про те, що людство у всьому розмаїтті своїх культур виділяє у часі як в об'єктивній, так і у суб'єктивній формі існування світу різні грані, а усвідомивши його як цінність наділяє час різними значеннями.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Сенека, Марк Аврелій. Наедине с собой. – Симферополь: Реноме, 1998. – 384 с.
2. Філософія: Підручник / Бичко І. В., Бойченко І. В., Табачковський В. Т. та ін. – К.: Либідь, 2001. – 408 с.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ФАКТИЧНОГО МАТЕРІАЛУ

3. Біблія. Книги Нового Заповіту. UkrainianBibleUnitedBibleSocietes 1991 – 100M – V053 – 296 с.
4. Біблія. Книги Старого Заповіту. UkrainianBibleUnitedBibleSocietes 1991 – 100M – V053 – 957 с.
5. Білоноженко В.М. Фразеологічний словник української мови. – К.: Наукова думка, 1999. – 528 с.
6. Бойко В.Г. Русские народные пословицы и поговорки: Сборник. – К.: Дніпро, 1979. – 264 с.
7. Венгранівська Г.Ф., Венгранівська М.А. Французько-український фразеологічний словник. – К.: Радянська школа, 1987. – 237 с.

8. Войнова Л.А., Жуков В.П. Фразеологический словарь русского языка. – М.: Русский язык, 1978. – 543 с.
9. Литвинов В. Латинсько-український словник. 40 000 найуживаніших латинських слів. – К.: Українські пропілеї, 1998. – 709 с.
10. Номис М. Українські приказки, прислів'я і таке інше. – К.: Либідь, 1993. – 768 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Сергій Данилюк – кандидат філологічних наук, доцент кафедри практики англійської мови Навчально-наукового інституту іноземних мов Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького.

Наукові інтереси: структурно-функціональні особливості електронних текстів різноманітних Інтернет-сервісів; фразеологія.

Інна Сіньковська – викладач кафедри практики англійської мови Навчально-наукового інституту іноземних мов Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького.

Наукові інтереси: фразеологія.

НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНА СКЛАДОВА ПОНЯТЬ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЛЮДСЬКИХ БАЖАНЬ

Надія ІВАНЕНКО (Кіровоград, Україна)

У статті проаналізовано лексико-семантичний склад мікрополя бажання. Представлено універсальні та національні особливості лексем цього мікрополя.

Ключові слова: мікрополе, лексема, сема, опозиція, універсальний.

The article analyzes lexical semantic constituents of the microfield wish. Universal and specific characteristics of the microfield are introduced.

Key words: microfield, lexeme, seme, opposition, universal.

Глобалізація суспільного розвитку та інтеграція різних культур в єдиний полікультурний простір – характерна риса сьогодення. Всебічне вивчення міжмовних контактів, взаємодії і взаємопроникнення як генетично споріднених, так і різносистемних мов – одне з важливих питань сучасної лінгвістики. Дослідження питань взаємозв'язку мови й суспільства, мови й культури, мови та особистості набувають особливої актуальності, оскільки міжмовні та міжкультурні контакти стають інтенсивнішими та більш масовими. Розвиток семасіологічних теорій тлумачить розуміння мови як засобу, за допомогою якого можливе вивчення ментальних структур, які стоять за нею.

Відображення найбільш повного опису мовних одиниць у зіставному аспекті набуває важливого значення, оскільки міжмовне зіставлення – найефективніший спосіб виявлення універсального й національного в мовах. Зіставне вивчення мов допомагає виявити національну культурну специфіку сегментування світу, тобто суттєвих для певного народу понять, зафіксованих у системі мовних значень.

Найсуттєвіші особливості національно-мовної культури зберігаються в лексиці. В ній відображено процеси, що відбуваються у соціальній дійсності, у навколишньому світі у результаті осмислення їх соціумом [1]. Тому особливий інтерес викликають проблеми зіставного вивчення лексичного пласта мов. Адже саме у лексиці відбито своєрідність національного світосприйняття.

Лексичні системи, втілені у різних мовах, унікальні та культурно детерміновані. Слово співвідноситься з культурою, тому міжмовний етнолінгвістичний опис орієнтує дослідника на контекст культури. Мова є частиною культури, а культура – частиною мови, адже будь-яка мова відображає досвід певної культури [3: 63]. Ці два поняття взаємопов'язані й не можуть існувати розрізнено, не втративши своєї суті. Отже, мова і культура взаємно переплітаються найрізноманітнішими і найскладнішими способами. Як мова, так і культура пропонують свій спосіб мислення, поведінки та пізнання світу. Мовна картина світу відображає національно-культурну специфіку бачення мовної і позамовної дійсності. При цьому в мові відбито як особливості культури, так і своєрідність національного характеру її носіїв.

Вивчення суті мовного значення як результату специфічного відображення навколишнього світу пов'язано з вивченням природи об'єктів, що відображаються, суті саме

відображення як феномена мислення, свідомості, мови, а також способів існування й механізмів функціонування значення у просторі культури.

Необхідною умовою вирішення таких питань, на думку Р.І. Павініліса [2: 34], в контексті кореляції мислення, мови і світу є співвідношення аналізу суті мовних одиниць з аналізом функціонування концептуальних систем й інформації, що в них зберігається.

Актуальність статті становить дослідження механізму кореляції поняття *бажання* у символах і образах. Концептуалізація цього поняття знаходиться на перетині цілого ряду актуальних для лінгвістики проблем. Включення екстралінгвістичних елементів смислу в галузь мовної семантики вносить в мовознавство комплекс філософських логічних, психологічних асоціацій і традицій.

Мета статті – зіставити лексико-семантичний склад мікрополів *бажання* й *wish* у складі лексико-семантичного поля *добро*. **Матеріалом** для дослідження слугують вибірки з тлумачних словників англійської та української мов.

Мікрополе *бажання* в українській мові та *wish* в англійській мові знаходяться на периферії лексико-семантичного поля *добро*. Семантично активна сема 'прагнення' виступає інтегративним компонентом в опозиціях між лексичними одиницями периферійної зони на позначення понять, пов'язаних з людськими бажаннями. Відображенням такої семантики виступають у системах зіставлених мов одиниці укр. *бажання, прагнення, хотіння* та англ. *wish, desire, longing*. Зазначені елементи характеризуються подібною семантикою і функціонують у системах порівнюваних мов як синонімічні творення, проте внутрішній зміст цих одиниць різниться наявністю диференційних сем. В обох досліджуваних мовах зазначені лексеми об'єднані в еквіполентні опозиції.

Лексична одиниця української мови *бажання*, окрім згаданої семантики, здатна маніфестувати значення бажаності здійснення чогось. Вони є взаємними визначниками з лексемою *побажання*, яка позначає поняття пропозиції, вимоги, висловленого чи вираженого бажання здійснити, одержати, здобути що-небудь. Напр.: *Наталя висловила енергійне побажання, щоб мандрівник узяв йоду, бинти, аспірин, і хінін* (СУМ, VII, с. 15). Іншими диференційними семами 'любовний', 'потяг', 'пристрасть' лексема *бажання* розкриває значення закохання, симпатії, інтимних стосунків: *Мої очі кричали, пекли, штурмували, щоб у них глянуть, щоб прочитати в них муку, кохання, бажання* (СУМ, I, с. 256). У цьому значенні вона виявляє семантичну близькість з елементами *потяг* та *схильність*, об'єднуючись із ними в еквіполентні опозиції спільною семою 'прагнення', а з останньою з них містить ще один інтегративний компонент – 'пристрасть'.

Бажання чогось недосяжного своїми власними зусиллями, того, що визріває у свідомості, але не спонукає до дії, притаманне одиниці *wish*. Це відчуття, спрямоване на те, що, на думку людини, принесе задоволення у випадку досягнення, реалізації чогось. Пор. уживання англ. *wish* і укр. *бажання*: *He has no wish to be a Church dignitary* (OED). *Втомлених цілодобовим маршем піхотинців охопило бажання швидше пересісти на коней* (СУМ, I, с. 70). Одиниці укр. *прагнення, хотіння* й англ. *desire, longing* відзначаються семантикою інтенсивніших емоцій, виражаючи сильне, палке, жагуче бажання, тугу. Вони характеризують почуття чи емоції, спрямовані на досягнення об'єкту, від якого очікується задоволення або насолода. Англійські лексеми вступають у привативні опозиції з одиницею *will*, функціонуючи в них гіперонімами. Аналіз парадигматичних зв'язків лексичних одиниць у віддалено споріднених мовах виявляє часто істотні розбіжності в особливостях їхнього функціонування. Укр. *хотіння* виступає гіпонімом в аналогічній опозиції з елементом *воля* та містить вказівку на семантику виявлення волі. Напр.: *Без господнього хотіння навіть мушка не згине* (СУМ, XI, с. 199).

Інша лексема української мови *прагнення* є гіперонімом в опозиціях з одиницями *потяг, схильність*, референціюючи при цьому подібно з вище зазначеними елементами семантику жаги, запалу, устремління. Пор. уживання укр. *прагнення* й англ. *longing*: *У кожного з нас зараз стільки енергії й прагнення зробити наше життя багатшим і кращим!* (СУМ, VI, с. 2). *Sometimes.. when a guide was in front of me, I have felt an extreme longing to have a second one behind me* (OED).

Подібність семантичного наповнення в досліджуваних мовах демонструють й інші периферійні одиниці поля, а саме, укр. **бажати, прагнути, жадати** та англ. **to wish, to desire, to long**. Так, укр. **бажати**, утвореному на позначення дії, в основі якої лежить бажання здійснити що-небудь, відповідає в англійській мові еквівалент подібної семантики **to wish**. Пор.: *З великими труднощами встановили чергу для тих, хто бажав висловитися* (СУМ, I, с. 170). *If men really wish to be good, they will become good* (WIDEL, III, с. 2625). Як англійська, так і українська мовні одиниці здатні демонструвати дію, що позначає зичити, висловлювати побажання про здійснення чого-небудь.

Виникнення дії може бути зумовлене й такою причиною, в основі якої лежить непереборне бажання, сильне прагнення, намагання, пориви до здійснення. В українській мові на позначення таких характеристик функціонують елементи **прагнути, жадати**, а в англійській – **to desire, to long**. Пор. їхнє вживання: *Всім еством вона прагне осягнути ще одну науку, може, найглибшу науку про те, як жити людині* (СУМ, VII, с. 146). *They do not desire to bring down their theory to the level of their practice* (OED).

Відображенням уявлень про намір, бажання, визначеність думок виступають у системах досліджуваних мов лексичні одиниці укр. **воля** й англ. **will**. Остання виконує роль гіпоніма у привативних опозиціях із лексемами **intention, disposition**. Спостерігаються широкі семантичні зв'язки елемента **will** з одиницями навколоядерної зони. Українська одиниця **воля** виявляє еквіполентну опозицію з лексемою **схильність**, де функція інтегративного компонента належить семі 'бажання'. Пор.: *There was a will, and a longing, more imperious than mere curiosity* (OED). – *Хай іде своїм власним шляхом! Це – його воля, його право* (СУМ, I, с. 467).

Між лексичними одиницями **will i goodwill** утворюється еквіполентна опозиція за рахунок інтегративних сем 'acquiescence', 'consent', які розкривають поняття доброї волі, погодженості, згоди. Остання із зазначених лексем здатна об'єднуватися в еквіполентну опозицію з периферійною одиницею **well-wishing** (спільні семі 'to wish', 'well') та елементами ядерної зони **charitable, gracious** (спільна сема 'benevolent'). У привативній опозиції з ще однією лексемою периферії **favour** вона виконує функцію гіпероніма.

Семантичний компонент 'прагнення' виявляється інтегруючим в еквіполентній опозиції лексем **потяг** та **схильність**. Окрім того, вони виступають взаємними визначниками у словникових дефініціях, відбиваючи семантику сильної внутрішньої потреби, прагнення до чого-небудь, а також велику зацікавленість, інтерес. Одиниці **intention, disposition** максимально наближуються за своїм семантичним змістом до зазначених лексем української мови. Проте в них виокремлюється квант наміру, настроїв у діях. Пор. уживання англ. **disposition** та укр. **потяг**: *With large blue eyes that...showed her thoughts and dispositions* (WIDEL, I, с. 654). *З цієї хвилини, коли він.. відчув, що у своїй безпорадності вона шукає опору навіть у нього, щось буквально поробилося з Бронком. Відчував потяг до Ольги Річинської* (СУМ, VII, с. 563).

В обох мовах фіксуються одиниці на позначення ознаки того, якого бажать, прагнуть, який відповідає уподобанням, смакам, інтересам, поглядам. Це лексичні одиниці української мови **бажаний** і англійської – **desirable**. Остання виявляє семантичні зв'язки з елементами ядра **good (adj.), excellent, goodly**. На парадигматичному рівні цей процес відображається творенням привативних опозицій між одиницями. Пор. уживання англ. **desirable** та укр. **бажаний**: *It was surely desirable to put a period to these calamities* (OED). *Вийди ж скоріше, о друже бажаний, Вийди на тихий мій гук* (СУМ, I, с. 87).

Зіставне вивчення лексичних одиниць допомагає виявити семантичні характеристики, непомітні в процесі внутрішньомовного аналізу. Методика компонентного аналізу виявила якісні й кількісні розбіжності зіставляваних мікрополів в українській і англійській мовах, що розкрило особливості моделювання структур знання, які стоять за мовними одиницями.

Мікрополя у складі лексико-семантичного поля *добро* обох мов представляють собою незамкнені семантичні структури, а їхні ядерні одиниці входять до семного складу лексем ядерних мікрополів, а отже пов'язані з ключовою лексемою поля безпосередніми семантичними зв'язками.

Мікрополя виступають порівняно незалежними угрупованнями, утворюють доволі відкриту периферію, елементи якої здатні перетинатися з одиницями суміжних мікрополів поля. Компоненти периферії найбільш віддалені від ядра, оскільки втрачають основні семи поля і набувають інших ознак. Тому периферійна лексика характеризується розмитістю меж та послабленими зв'язками з ядерними одиницями поля.

Проведене дослідження не є вичерпним і відкриває перспективи вивчення зіставлюваних мікрополів на матеріалі фразеологічних одиниць.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Будагов Р.А. Язык – реальность – язык. М.: Наука, 1983. – 262 с.
2. Павлієніс Р.И. Проблема смысла. – М.: Мысль, 1983. – 287 с.
3. Шаповал В.В. Подходы к сопоставительному описанию лексических моделей личности в языках разных культур // Вестник Международного славянского университета. – М.: Изд-во МСУ, 1998. – Вып. 3. – С. 61-63.
4. Словник української мови: В 11-ти томах. – Т. 1-11. – К.: Наукова думка, 1970 – 1980.
5. OED – Oxford English Dictionary Online. / ed. by J.Simpson. 3rd edition, 2000-2004 – Oxford: Oxford University Press. – <<http://dictionary.oed.com/cgi/entry/00181778>>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Надія Іваненко – кандидат філологічних наук, доцент кафедри практики германських мов Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: когнітивна лінгвістика, порівняльна типологія.

ИСТОРИЯ РАЗВИТИЯ ПОНЯТИЯ «КОННОТАЦИЯ»

Виктория КАННА (Мариуполь, Украина)

У статті розглянуто, як розвивалися уявлення про конотацію. У лінгвістиці з кінця XIX століття терміном конотація позначали усі емоційно-забарвлені елементи змісту виразів. Представлені подальший розвиток вчення про конотацію у психолінгвістиці, семіотичний підхід, розуміння конотації у вітчизняній лінгвістиці в радянські та наші часи.

Ключові слова: конотація, конотуючий, власне ім'я, співзначення, емоційно- забарвлений, денотація, конотативна семіотика.

The article dwells on the development of views on connotation. In linguistics at the end of the 19th century the term connotation denoted all emotionally coloured elements of expressions. Further development of science about connotation in psycholinguistics, semiotic approach, understanding of connotation in Soviet linguistics and in our times are given.

Key words: connotation, connotating, proper name, comeaning, emotionally coloured, denotation, connotative semiotics.

В настоящее время в многочисленных работах, посвященных различным аспектам семантики собственных имен, довольно часто встречаются термины, связанные с понятием “коннотация”. Однако сколько-нибудь развернутого анализа как самого понятия, так и образованных на его основе терминов и терминованных сочетаний, как правило, не делается, что приводит в конечном счете к “неразберихе”.

Понятие “con-notare” (коннотировать) возникло в схоластической логике и проникло в языкознание через грамматику Пор-Рояля. Широкое распространение оно получило лишь в XIX веке [6]. Коннотация стала как сущность понятийная (интенционал) противопоставляться денотации (экстенционалу). Наиболее ярким представителем этого направления в понимании коннотации стал упоминавшийся выше известный английский логик Дж. Ст. Милль.

Основной вывод, к которому пришел В. И. Говердовский, состоит в том, что для Дж. Ст. Милля коннотация и есть собственно значение слова. “Быть коннотирующим (иметь значение) – значит сообщать информацию, или подразумевать атрибут, предидировать. Хотя все свойства предметов нам не известны, коннотации слова достаточно для того, чтобы установить его границы” [4: 82].

Дж. Ст. Милль отвел коннотации важное место в системе образования значения. По Дж. Ст. Миллю, если имя не коннотирует, то оно обозначает или только предмет, или только признак. А вот если коннотирует, то оно одновременно прямо указывает на предмет, а косвенно – на признак этого предмета. “Имена *Лондон, Джон, Англия* обозначают только предметы; *белизна, длина, добродетель* – только признаки, поэтому ни одно из этих имен не будет коннотирующим. Но *белый, длинный, добродетельный* – это имена коннотирующие.

Слово *белый*, например, обозначает все белые предметы: снег, бумагу, морскую пену и т. п. – и косвенно коннотирует или указывает на признак белизны” [4: 82]. Здесь нужно заметить, что в рассуждениях Дж. Ст. Милля не разграничены имена нарицательные и собственные, а только имена предметов и имена признаков. Тем не менее разобраться в его понимании явления коннотации очень важно, поскольку, с одной стороны, он ушел от представлений грамматиков Пор-Рояля, а с другой – довольно оригинально трактовал когнитивную сущность коннотирования.

Как показал В. И. Говердовский, Милль считал, что из разделения имен на коннотирующие и неконнотирующие вытекают весьма важные следствия. В первую очередь они, по нашему мнению, касаются культуры и, можно сказать, дисциплины мышления. «Частная неопределенность в соозначении имен может быть безвредной только при соблюдении самых строгих предосторожностей. Действительно, одним из главных источников распушенности мышления является привычка употреблять соозначающие имена, не установив их соозначения и не составив об их содержании более точного понятия, чем какое получается при поверхностном обзоре обычно обозначаемых ими предметов... Люди говорят, а следовательно, и думают неотчетливо, довольствуются той же степенью осмысленности своих слов, какую влагает в слово “брат” и “сестра” трехлетний ребенок» [4: 82].

По-видимому, для самого Дж. Ст. Милля некоторые аспекты коннотации все же остались не вполне ясными, о чем писал Х. В. Б. Джозеф: “К словам, лишенным коннотации и, следовательно, не имеющим значения, Милль относил все собственные имена и обозначающие лишь субъект (*длина, добродетель*), в то время как *длинный, добродетельный* у него коннотируют [7: 148]. Однако в его рассуждениях, касающихся имен классов предметов, по нашему мнению, есть очень важное наблюдение, подтверждающееся в исследованиях психолингвистами онтогенеза детской речи. “Имя не сразу дается классу предметов, сначала дается одной вещи, постепенно распространяясь на подобные. Имя может быть перенесено с одного предмета на другой, пока не закрепится за предметом, совершенно не похожим на первый. Абстрактные имена для разных лиц имеют различные коннотации” [4: 82].

По мнению исследователей (В. И. Говердовский, В. Н. Телия и др.), в настоящее время сформировалось более или менее цельное отношение к явлению коннотации в семантике языковых единиц. Начало же было положено еще в конце XIX в. «В лингвистике с конца XIX века термином коннотация стали обозначать все эмоционально рашенные элементы содержания выражений, соотносимые с прагматическим аспектом речи. Закреплению подобного понимания термина “коннотация” способствовали психолингвистические исследования аффективной стороны слов, а также ассоциативные эксперименты, показавшие реальность осознания ассоциативно-образных, оценочных и стилистических признаков» [5: 236].

Следующим был представлен вклад выдающегося американского лингвиста Леонарда Блумфилда, который трактовал коннотацию как дополнительную информацию к десигнату. По его мнению, коннотация – это такие элементы значения, которые несут дополнительную информацию о существенных свойствах и признаках объекта. Л. Блумфилд стал первым ученым, который выделил чисто семантические коннотации, непосредственно относящиеся к сфере сознания. “Сюда относятся коннотации, связанные с употреблением слов различными социальными слоями, в различных местных говорах, в различных жанрах и сленгах. К этой группе относятся также коннотации, возникающие в заимствованных словах. Л. Блумфилд выделяет также группу коннотаций, имеющих не интеллектуальную, а эмоциональную базу. Это коннотация эвфемизмов (от приличных форм до табу), коннотация усиленного значения, достигаемая, в частности, перестановкой слов в речи (например, *yesterday he came*), коннотация символических форм, звукоподражаний и др.” [4: 84]. Как явствует из книги самого Л. Блумфилда, его понимание коннотации носило экстралингвальный характер. Он считал, что коннотация обусловлена определенными социальными, региональными, техническими и культурными факторами, отражает определенный уровень речи, поскольку значение вообще – это конкретное применение слова в заданной ситуации общения [3: 161]. Эта трактовка коннотации в конце 50-х годов прошлого века вызвала критику со стороны ряда ученых. Некоторые из них, например, Х. К. Сёренсен, Л. Ельмслев и др. посчитали, что коннотацию

необходимо вывести из сферы интересов лингвистики и сделать ее областью компетенции других наук, например, прагматики, которая считалась, по Ч. У. Моррису, разделом семиотики. Однако уже в 60-е годы началось развитие прагматики как лингвистической науки, что в сущности нивелировало претензии к Л. Блумфилду с этой стороны.

Дальнейшее развитие учения о коннотации получило в психолингвистике. Как наука экспериментальная, психолингвистика много внимания уделяла аффективной стороне слова. Один из отцов-основателей психолингвистики Ч. Осгуд с соавторами (книга «Измерение значения»), пользуясь методикой семантического дифференциала, установил коннотативный профиль слов, причем не только у отдельных носителей языка, но и у целых групп говорящих [8], что свидетельствовало если не об ассоциативных нормах, то, по крайней мере, о социальном характере их возникновения. Отметим, что В. И. Говердовский, несмотря на очевидную ценность данных, подтверждающих реальность осознания ассоциативно-образных, оценочных и стилистических признаков слова, в своем очерке указал лишь на следующее мнение У. Вейнрейха, касающееся осгудовского понимания явления коннотации: “<...> в строгом смысле Осгуд не исследовал ни денотативного, ни коннотативного значения, но только аффективную сторону слова, его так называемое эмотивное воздействие, его способность вызывать у говорящих эмоциональную реакцию, исследование которой, по его словам, не подлежит ведению лингвистики [4: 84].

Очередной шаг в осмыслении явления коннотации был сделан Луи Ельмслевом, который подверг всю систему коннотации семиотическому обследованию. Его взгляды, структуралиста и глоссематика, – во многих отношениях близкие к математическим теориям языка, не могли не сказаться на принципах рассмотрения коннотации. По его мнению, коннотация есть признак, “по которому говорящий делает выбор между различными субкодами (стилями, диалектами, жаргонами), ибо система коннотации по сути дела является знаковой системой. Коннотативную семиотику Л. Ельмслев противопоставляет денотативной семиотике и метасемиотике. Противопоставление производится им на том основании, что денотативная семиотика есть такая семиотика, в которой ни план выражения, ни план содержания не является семиотикой, а метасемиотика – это такая знаковая система, в которой только план содержания является семиотикой в то время как у коннотативной семиотики собственно семиотикой является план выражения” [4: 84].

К числу сторонников семиотического подхода к рассмотрению коннотации В. И. Говердовский относит также Ролана Барта, для которого коннотация представляет собой не случайный продукт прошлого языкового употребления, а сумму структурированных элементов определенного миропонимания или идеологии. При этом имеются в виду не стилистические или риторические формы, а содержание образов, намеков, сравнений, из которых можно вывести политический и культурный смысл, говорящий о принадлежности писателя к определенной идеологии. В связи с заинтересованностью изучением процессов коннотонимизации и вообще онимогенеза, хочется отметить очень перспективный для нас вывод Р. Барта о будущем семиотики как науки. По его мнению, коннотативной семиотике принадлежит будущее, “так как в человеческом обществе на базе первичной системы естественного языка постоянно возникают системы вторичных смыслов, и этот процесс тесно соприкасается с проблемами исторической антропологии” [2].

В отечественной лингвистике в советское и в настоящее время коннотация понимается чаще всего как эмоциональные элементы в значении слова. Согласно О. С. Ахмановой, коннотация это: “Дополнительное содержание слова (или выражения), его сопутствующие семантические или стилистические оттенки, которые накладываются на его основное значение, служат для выражения разного рода экспрессивно-эмоционально-оценочных обертонов и могут придавать высказыванию торжественность, игривость, непринужденность, фамильярность и т.п.” [1: 203-204]. О. С. Ахманова предложила различать ингерентную и адгерентную коннотации, свойственные соответственно слову как таковому и слову в контексте других знаков, что, по ее мнению, позволяет считать коннотацию лингвистическим явлением. В рамках лингвокультурологического подхода к исследованию языковых явлений

стал укріпляться взгляд на коннотацию как неотъемлемую часть языковой системы, связанную не только со стилистикой, но и с культурными факторами, влияющими на языковые средства.

Системное изучение коннотации продолжается буквально во всех сферах функционирования языка и приносит осязаемые результаты как в различных прикладных (речевое воздействие, массовая информация, преподавание иностранных языков, в том числе русского и украинского языков как иностранных), так и в теоретических аспектах [теория перевода, сопоставительная типология семантических структур слов в разных языках, общее языкознание, семасиология (соотношение между коннотемой как предельной единицей семантики слов и семой как минимальным сегментом информации, которую несет слово), теория речевых актов и т.д.].

БИБЛІОГРАФІЯ

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. – М.: Сов. энцикл., 1966. – 606 с.
2. Барт Р. Основы семиологии // Структурализм: “за” и “против”. – М.: Прогресс, 1975. – С. 115–137.
3. Блумфилд Л. Язык: пер. с англ. – М.: Прогресс, 1968. – 607 с.
4. Говердовский В.И. История понятия коннотации // Научные доклады высшей школы. Филологические науки. – 1979. – № 2. – С. 82–86.
5. Телия В.Н. Коннотация // Лингвистический энциклопедический словарь. – М.: Сов. энцикл., 1990. – С. 236.
6. Ashworth E.J. Language and Logic in the post-medieval period. – Boston, 1974. – 297 p.
7. Joseph H.W. B. An introduction to logic. – Oxford, 1946. – 286 p.
8. Osgood Ch. The Measurement of Meaning. – Urbana, 1957.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Вікторія Канна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської мови та перекладу Маріупольського державного університету.

Наукові інтереси: конотативна топонімія.

ФОРМАЛЬНО-СЕМАНТИЧНЕ РОЗПОДІБНЕННЯ ГЕНЕТИЧНО СПОРІДНЕНИХ ОДИНИЦЬ: ЧИННИКИ ТА ВИЯВИ

Тетяна КОЗЛОВА (Запоріжжя, Україна)

*У статті розглянуто фрагмент етимологічного гнізда з вершиною і.с. *kailo-. Діахронічний аналіз формально-семантичних змін окремих складових цього гнізда в англійській мові уможливило виявити чинники, які призвели до деетимологізації словотвірних зв'язків, а також їх історичного руху до сучасного стану генетичної формації.*

Ключові слова: етимологічне гніздо, дериваційний зв'язок, індоєвропейський корінь, синкретизм, семантичний рефлекс, деетимологізація.

*The article deals with the results of semantic divergence of Proto-Indo-European *kailo-. The semantic break-up is approached diachronically, i. e. in the way this split has occurred through time and reflected in the English language.*

Key words: etymological nest, derivational ties, Proto-Indo-European root, semantic syncretism, semantic continuant, de-etymologization.

1. Вступні зауваження. Для діахронічного дослідження лексико-семантичної системи першочергового значення набуває встановлення етимологічних (генетичних) зв'язків між тими лексичними одиницями, які збереглися у споріднених мовах (див. історико-етимологічні розвідки Е. Бенвеніста, Ж.Ж. Варборт, Т. Гамкрелідзе, В.В. Іванова, В.В. Левицького, М.М. Маковського, О.С. Мельничука, А.П. Непокупного, Н.В. Пятаєвої, Н.І. Толстого, О.М. Трубачова, Т.О. Черниш та ін.). Етимологічний аспект вивчення лексичного складу обов'язково доповнюється функціональним, оскільки кожен генетичний зв'язок між лексичними елементами бере свій початок у певному словотвірному акті, а система генетичних зв'язків являє собою фактично систему дериваційних відношень між лексичними одиницями [4: 8]. Генетичні зв'язки між лексемами традиційно подають у вигляді історико-етимологічних гнізд (ІЕГ) різного рангу, залежно від хронологічної глибини етимону, співвідносного із складовими.

Актуальність дослідження окремих прошарків лексикону як системи ІЕГ визначається тим, що синхронно-діахронічний підхід до вивчення генетично споріднених одиниць дозволяє пролити світло на типологію формально-семантичного розподібнення, пояснити факти

сучасного стану тієї чи іншої системи, а також простежити еволюцію лексичних зв'язків на різних хронологічних етапах розвитку однієї мовної системи та в межах групи мов різного ступеню генетичної спорідненості.

На жаль, на сьогодні немає однастайності у підходах до визначення терміна 'етимологічне гніздо', а залежно від дослідницької концепції та застосування гніздового методу варіюється практика реконструкції етимонів, визначення складу та меж етимологічних гнізд, їх ранжирування (див. докладно [9: 18 - 32], а також [6]).

Можливо, проясненню чинників та механізмів утворення ІЕГ, удосконаленню методики їх дослідження сприятиме вивчення окремих фрагментів ІЕГ, формування яких надійно задокументовано. Такими можуть бути історико-словотвірні гнізда (ІСГ), що утворюються в межах однієї (можливо поліцентричної) мови як результат тих еволюційних процесів, які відбувалися в конкретних системах протягом їх самостійного розвитку в різних етнічних, географічних, історико-культурних умовах, ситуаціях контактування з іншими лінгвокультурними спільнотами.

Метою цього дослідження є аналіз окремих чинників та виявів дериваційних розривів, що з часом перетворюють ІСГ на ІЕГ. **Об'єктом** дослідження є фрагмент ІЕГ з вершиною і.е. *kailo-, що утворився внаслідок формально-семантичного розщеплення праіндоєвропейського кореня. **Матеріал:** рефлексів і.е. *kailo- в англійській мові та їх похідні (загальна кількість – 211 одиниць), які було відібрано з 15 етимологічних, історичних та тлумачних словників (основні з них див. у Бібліографії).

Загальновідомо, що процес формування ІЕГ – це поступова втрата словотворчих зв'язків певною групою одиниць через деетимологізацію (фонетичне та/ або семантичне розподібнення генетично споріднених елементів). Як правило, цей процес зумовлений низкою різноманітних чинників, які впливають сукупно.

2. Хронологічна багатомішаровість ІЕГ може бути подана у вигляді формацій, що об'єднують генетично пов'язані лексичні одиниці різних хронологічних зрізів. Залежно від цього розрізняють значні за обсягом й ієрархічно впорядковані в історичній площині підсистеми. Ми пропонуємо такі: *протогніздо* (рівень суміжних і.е. етимонів), *мегагніздо* (система рефлексів суміжних і.е. коренів), *макрогніздо* (система рефлексів одного і.е. кореня), *гніздо* (система рефлексів і.е. кореня, наприклад, в англійській мові, див. Рис. 1), *мікрогніздо* (деривати одного кореня – hāl). Останнє актуалізується у ІС *мікрогрупах*. Так, ІЕГ з вершиною і.е. *kailo- в англійській мові представлене 8 мікрогніздами (*hale, whole, hail, wassail, health, heal, holy, hallow*).

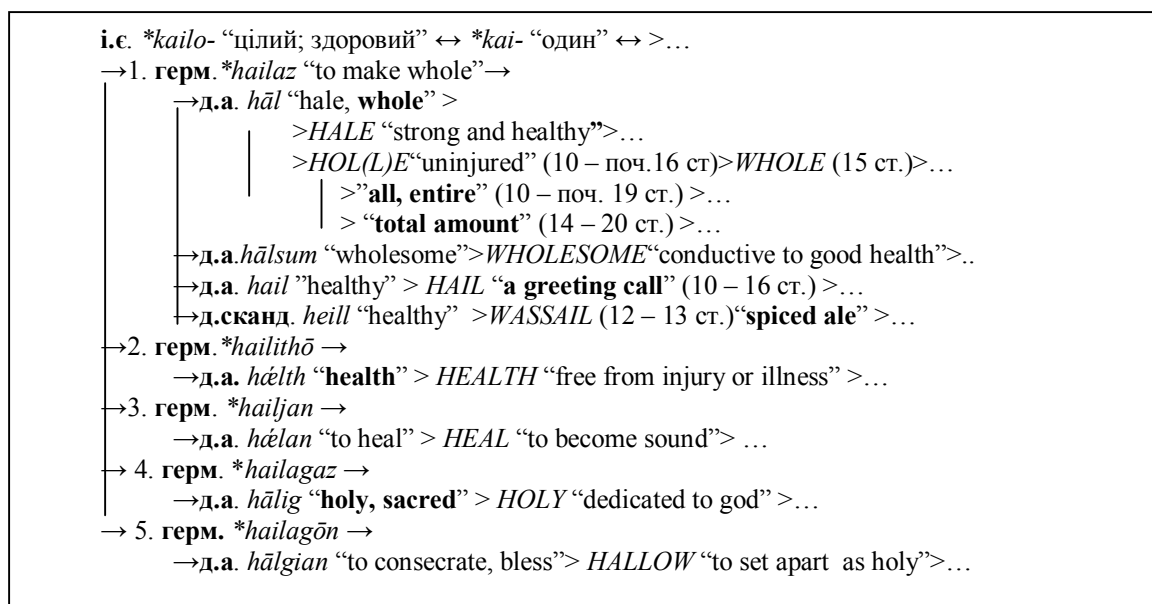

Рисунок 1. ІЕГ з вершиною і.е. *kailo- в англійській мові (фрагмент)

3. Чинники формально-семантичного розподібнення континуантів і.е. **kalo-* в англійській мові різноманітні за характером та потужністю – внутрішні (лінгвістичні) та зовнішні (екстралінгвістичні); визначальні (що зумовлюють деетимологізацію) та факультативні (що підтримують семантичне розподібнення). Розглянемо окремі з них.

3.1. Закон символічної еквівалентності передбачає уподібнення різних елементів та встановлення між ними глибинних зв'язків (S. Schayer [див. 8: 38]). Вірогідно, що дія цього закону та особливості світосприймання архаїчної людини вплинули на специфіку етимонів ІЕГ – синкретизм їх семантики. Саме цю рису коренів і.е. прамови можна вважати одним із вихідних стимулів семантичного розподібнення етимону ІЕГ.

Синкретсемію [5: 44] розуміють як поєднання в одному значенні низки дистантних семантичних компонентів [3: 25]. Так, вершина етимологічного гнізда **kai-lo-* (**kai-lu-*) з реконструйованим значенням “bright; safe, healthy; whole” інтегрує {випромінювання світла} + {неушкодженість} + {єдність усіх частин}. У цьому значенні синкретично об'єднані різні смисли – фізичний (‘світловипромінювання, здоров’я, цілісність, недоторканість, цнотливість’), релігійний (‘світлість і святість’), моральний, етичний (‘чеснота’), ціннісний (‘благо, добро’), соціальний, регулюючий. Ці смисли об'єднані, як ми вважаємо, ідеєю внутрішньої єдності Всесвіту, який існує у сукупності своїх численних, невід’ємних від цілого, складових – фізичного та духовного, сакрального та людського, мирського т. ін. світів.

Дослідження ранніх форм культури доводять, що архаїчна людина інтуїтивно відчувала надзвичайно інтимний зв'язок із світом [7: 54], в якому сама вона і все інше існувало як рівноправні елементи (див. огляд думок з питань об'єктивної природи синкретизму та архаїчного стилю світосприймання [5: 34–37]). Саме тому ідеї ‘світла’, ‘священного, божественного’ та ‘цілісного’ постійно асоціюються і утворюють “концептуалізовані ділянки” [1: 17, 273] – культурно-семантичні сфери. Зазначимо, що різні аспекти поняття ‘священного’ привернули увагу Е. Бенвеніста (див. про релігійні смисли поняття ‘фізичної цілісності, здоров’я’, позитивний та негативний аспекти поняття ‘священний’, філіацію одиниць із значенням “святий” в індоєвропейських мовах [1: 343–359]).

Цілком імовірно, що поняттєвий “симбіоз” – це результат усвідомлення однієї, а не об'єднання декількох подібних сутностей. Семантичний синкретизм коренів визначається “когнітивними межами” архаїчної людини. Ці межі гніздяться у колективному несвідомому і дозволяють “вбудовувати” в єдину площину “глибинну подібність емпірично різних явищ” [2: 28].

Отже, семантична нерозчленованість – формально-змістовна асиметрія коренів прамови - потенціє одночасну реалізацію багатьох семасіологічних зв'язків, що з часом можуть виявитися за певних умов (див. також про закони/закономірності семантичної сполучуваності, генетичну єдність семантично дистантних одиниць [3: 25–40]).

3.2. Структурна гнучкість і.е. етимонів як наслідок синкретсемії. В і.е. прамові існували нетотожні, але структурно подібні корені з близькою семантикою. Етимологи (В. В. Левицький, М. М. Маковський, О. С. Мельничук, Г. Хірт та ін.) припускають існування між ними генетичних зв'язків. Залишаючи поза межами цієї статті дискусії відносно характеру формально-змістовної подібності таких коренів (синонімія/омонімія/варіація кореня), зазначимо, що їх структурне розмаїття та гнучкість, імовірно, відбивали семантичні девіації від інваріанту більшої хронологічної глибини. Пор.: ‘ВИПРОМІНЮВАННЯ, ВИПУКЛІСТЬ’ - **kāi-t-* “СВІТЛО”, **kāi³-* “жара” (> д.ісл. *heitr* “гарячий”, д.н. *hizza* “спека”, д.н. *hei* “сухий”, *gihei* “спека, посуха”; а. *hoarse* “грубий, твердий”; гот. *heito* “лихоманка”; лат. *kāitīnāt* “гнів, лють”), **kaiu²-t* “ДІРА, ЗАПАДИНА, ЯМА” (> д.інд. *kēvaṭa-* “западина, яма”) + ‘ПОЄДНАННЯ’ - **kai²-* “Г” (> гр. *kai* “і, також”, п.сл. *ce*, д.прус. *kai* “так, як”) + ‘НЕДОТОРКАНИСТІ, ЦНОТЛИВІСТІ > НЕОРАНА ЗЕМЛЯ; ЦІЛИНА’ - **kai¹-* “ЛІС” (> брет. *coet, coat* “ліс, гай”, гот. *haiṖi*, д.ісл. *heiðr*, а. *heath* “вересовий степ, пустка”, лат. *būcētum* “стадо корів”) + ‘ОДИН’ - **kai-*, *kai-u-*, *kai-u¹-* “ОДИН, ОДИНОКИЙ” (> д.інд. *kēvalaḥ* “один” > “цілий, весь”, лат. *caelebs, -ibis* “неодружений”, літ. *kaiš* “бездітний”) +

**kai-ko-* “ОДНООКИЙ” (> д.інд. *kēkara-* “косоокий”, лат. *caecus* “сліпий”, гот. *haihs* “одноокий”) + ‘НЕУШКОДЖЕНИЙ, ЗДОРОВИЙ, ЦІЛИЙ’ - **kai-lo-/*kai-lu-* “ЦІЛИЙ, ЯСКРАВИЙ, ЗДОРОВИЙ” (> д.вн. *heilisōn* “знак; те, що можна побачити”, д.а. *hālan* “послід” та ін.). Як впливає із значень наведених коренів та їх континуантів в різних мовах, зв’язки між етимонами очевидні і небезпідставні.

Отже, семантична інтеграція і.е. коренів потенціє спеціалізацію їх вихідного значення та поступове усунення синкретсемії за рахунок формування новотворів у процесі рефлексії етимонів.

3.3. Розрив дериваційних зв’язків та закріплення за формою нового значення супроводжується історичними модифікаціями формального аспекту словесного знаку в результаті: (а) дії **фонетичних змін**, які тривають незалежно від семантичного розвитку одиниць, але супроводжують його (к. XI ст. д.а. *ā* > *ō* – *hālig* > с.а. *hōly* “dedicated or consecrated to God or a religious purpose; sacred”, пор. з д.а. *hāl* > с.а. *hole* > а. *whole* “safe, healthy, whole”); (б) формування похідних від основ з **фонетичними мутаціями** (метафонія - *heal*).

3.4. **Стабілізуючі тенденції та формування літературної норми.** Дистанціювання генетично споріднених одиниць супроводжують процеси стабілізації норми. У XV ст. змінився правопис д.а. *hāl* > *whole* під впливом *w*-вимови, характерної для престижних діалектів південно-східної Англії: пор. д.а. *hāl* “healthy, whole” > а. *whole* “uninjured, entire” vs *hale* “strong and healthy”. Традиційний (етимологічний) *h*-правопис (*hole*) з часом зазнав архаїзації, оскільки він відображав особливості вимови непрестижних діалектів півночі Англії – регіону, що зазнав суттєвого скандинавського впливу.

3.5. Семантична дивергенція підтримується дією **аналогії**. Так, формальне уподібнення *health/wealth* сприяло закріпленню фігуративного значення за формою *health*: д.а. *hælp f (-e/-a)* “health; salvation; healing”, д.а. *wel(l)* > *wela* “wealth, well-being” > с.а. *welthe* “well-being, prosperity” > (*health*→) *wealth* → *health* “(fig.) soundness, esp. financial or moral” (*the financial health of a company; economic health*).

3.6. **Регіональна обмеженість семантичного зсуву та тривалість етнічної взаємодії.** Регіональна ізоглоса з локальними продовженнями спричинила закріплення семантичного зсуву лише в окремих мовних системах германського ареалу. Так, від прикм. д.а. *hail* “healthy” (арх., к. XVI ст.) походить формула привітання, побажання доброго здоров’я д.а. *hāl wes þú* (пор.: гот. *hails*, д.шв. *hēl wes*, д.норв. *ver heill, sit heill*). Вираз д.а. *wes þu hal* зазнав формально-семантичних змін в сер. XII ст. під впливом семантичного запозичення із данської: *ver heill* → д.а. *hāl wes þú* > с.а. *wæs hæil* “Be in (good) health!” > універбація а. *wassail*. Одиниця використовувалася як вербальний супровід ритуалізованої поведінки - “drinking formula” (з відповіддю *drinkhail* “drink good health”). Імовірно, таку традицію започаткували мешканці зони “данського закону” в Англії [12: 1905], хоча скандинавський вплив був помітним лише до 1100 р. [10: 53].

Отже, соціальний чинник (інтенсивність і тривалість етнічних контактів) та регіональна обмеженість семантичної ізоглоси вплинули на формування етимологічних дублетів *hail/wassail*: с.а. *hail* *iterj.* (*арх.*) “expressing greeting or acclaim”; *wassail*: I. ім. (1300 р.) “spiced ale or mulled wine drunk during celebrations for Twelfth Night and Christmas Eve; lively and noisy festivities involving the drinking of plentiful amounts of alcohol; revelry”, II. непер. дієсл. 1. (1600 р.) “drink plentiful amounts of alcohol and enjoy oneself with others in a noisy, lively way”, 2. (1742 р.) “go from house to house at Christmas singing carols” (*here we go a-wassailing; wassailing the apple tree is a traditional ritual; wassail bowl; wassail song*).

3.7. Семантичній дивергенції сприяють і **словотвірні процеси**. Новотвори забезпечують закріплення того чи іншого семантичного компонента, деталізацію поняттєвого змісту. Розглянемо актуалізацію значення “to provide health/ make smb healthy” (= ‘to make whole’) на сучасному синхронному зрізі за рахунок дериватів від таких кореневих елементів: *HEAL-* (прикм. *healing, healsome* (Scot.), ім. *healer, heal-all, faith healer, faith healing*, д. *heal, preheal*, присл. *healingly, healing touch*); *HEALTH-* (прикм. *healthful, healthsome, healthy*, ім. *health care, ~center, ~club, ~farm, ~food, ~professional, ~spa, ~resort*,

~visitor, присл. *healthfully, healthily*), *WHOLE*- (прикм. *wholesome*, присл. *wholesomely*), *HALE*- (ім. *hayle*), *HAIL*- (ім. *hail*), *HOLE*- (прикм. *holesome*). Як свідчать приклади, новотвори відрізняються: (а) кількістю (найпродуктивніший - *health*-), (б) частиномовною приналежністю (наявність дієслівного деривату лише від *heal*-, а прислівникового – від *health*-), (в) морфологічною структурою (виключно роздільно оформлені композитні іменники від *health*-). Ці факти доводять диференціацію складників ІЕГ щодо участі у лексикалізації смислів. Аналіз семантичної структури *heal*- та *health*- показав, що одиниця *heal*- орієнтована на вербалізацію смислів ‘no agent involved; conductive to health because of supernatural power’. У семантиці ж *health*- імпліковано ‘real agent involved’. Це дозволяє дійти висновків про збільшення семантичної відстані між одиницею *health*- та архаїчним етимологом (див. стародавні уявлення про цілісність та цілющість [1: 347]).

Від кількості дериватів залежить потужність лексичного вираження того чи іншого значення або його компонента. У результаті складові етимологічного гнізда виявляють різний ступінь конкурентоспроможності, відповідно до принципу мовної економії позбавляють систему надмірності засобів експлікації певного змісту, оптимізують її комунікативну придатність.

3.8. Консервація смислів. Про активізацію віддалення генетично близьких одиниць свідчить надмірність мотивації, яка актуалізується в емоційно-забарвлених стійких виразах. Коли значення закріпилося за формою, той чи інший смисл може стати звичним і одиниця зазнає демотивації. А це призводить до усунення неактуального значення (або цілої одиниці). У такому разі спостерігаємо формування стійких лексико-семантичних моделей, які функціонують паралельно із застаріваючим та актуальним ЛСВ. Таким способом система намагається зберегти лінгвокультурні традиції, консервуючи смисли в одиницях із емоційно-експресивним забарвленням.

Так, ‘фізичні смисли’ у значенні одиниці *whole* 1. “(of a person) uninjured, unhurt”, 2. “(of an inanimate object) free from damage”, “(of immaterial things) intact”, 3. “free from disease”, 4. “(of mental faculties) sound, sane” втрачають актуальність в сер. XVI ст. Протягом X – XV ст. ці значення співіснують із “complete, total”, і конкуренція смислів виявляється тривалою. Неактуальні смисли одиниці *whole* консервуються за рахунок об’єднання слів із суміжною семантикою: (а) синонімічних зрощень - д.а. *hál ond gesund, hol and sound, hol and fer, hail and hol, whole and full* (XIV – XVI ст.); (б) антонімічних зрощень - *whole or part* (XIX ст.), *whole and some* (XIV – XVI ст.), (в) плеонастичних емфаз – *al hol/ all hole/ all hool/ all hole* (XIV – XVI ст.). Цікаво, що такі формації мають панхронічний характер (пор. також рос. *цел и невредим* та амер. сл. *a whole lot* “very much” – XX ст.).

Отже, формування стійких лексико-семантичних моделей може свідчити про демотивацію їх окремих компонентів, перерозподіл складників семантичної структури лексеми та її подальше дистанціювання від інших складових ІСГ.

3.9. Потужним фактором деетимологізації є **запозичення**. Під впливом гр. *panacea* (XVI ст.) [L. < Gr. *panakeia* < *panakís* ‘all-healing’ < *pan* ‘all’ + *akos* ‘remedy’] відбулася інтенсифікація значення одиниці *heal*: *heal-all* (1570) “a universal remedy; a panacea” > (1853) “any of a number of medicinal plants, esp. *self-heal*”. Наявність семи ‘self-heal’ залишає семантичну відстань між рефлексом та етимологом стабільною, тоді, як семантичне розподібнення з іншими компонентами ІЕГ зростає.

3.10. Зміна умов функціонування системи. Географічна дисперсія англійської мови призвела до її трансформації у поліцентричну систему. З огляду на це слід очікувати не тільки неминучі модифікації, а й зміни у *типах* мовної варіативності. Наукова бібліографія з цього питання майже неосяжна. Зазначимо лише те, що компоненти ІЕГ, що розглядаються в цій роботі, виявилися непродуктивними на нових територіях розповсюдження англійської мови. Деривати-регіоналізми в національних варіантах представлені поодинокими галузевими термінами та найменуваннями реалій суспільного життя. Більшість похідних виявляє незначну семантичну девіацію від транспортованих етимонів. Визначення чинників інертної поведінки мовної системи може стати предметом окремого дослідження.

4. Висновки. Формально-семантичне розподібнення генетично споріднених одиниць є закономірним в історії мовного розвитку і зумовлено цілою низкою чинників. Проте процеси деетимологізації залишають простір для генетичної спадковості, а втрати дериваційних зв'язків помірні. Поряд із чинниками, що зумовлюють структурно-семантичну дивергенцію і рухають еволюціонуючі мовні системи у відцентровому напрямку, діють і рушійні сили доцентрового спрямування. *Подальше дослідження* буде стосуватись виявлення залежності типу формально-семантичного розщеплення від дії тих чи інших факторів.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бенвенист Э. Словарь индоевропейских социальных терминов. – М.: Прогресс - Универс, 1995. – 456 с.
2. Леви-Строс К. Структурная антропология. – М.: Наука, 1983. – 235 с.
3. Левицкий В. В. Этимологический словарь германских языков: в 2-х т. – Т.1. – Винница: Нова Книга, 2010. – 616 с.
4. Мельничук А. С. Вопросы реконструкции лексического состава праязыков// Сравнительно-историческое изучение языков разных семей: Лексическая реконструкция. Реконструкция исчезнувших языков. – М.: Наука, 1991. – С. 5 – 14.
5. Пименова М. В. Красотою украси: выражение эстетической оценки в древнерусском тексте. – Спб, Владимир: ВГПУ, 2007. – 415 с.
6. Пятаева Н. В. К проблеме описания лексических полей в синхронном и диахроническом аспектах// Теория поля в современном языкознании: Межвуз. научн. сб. - Уфа: Изд-е Башкирского ун-та, 2001. – С. 135 – 144.
7. Токарев С. А. Ранние формы религии. – М.: Политиздат, 1990. – 622 с.
8. Топорова Т. В. Язык и стиль древнегерманских заговоров. – М.: Эдиториал УРСС, 1996. – 214 с.
9. Черниш Т. О. Слов'янська лексика в історико-етимологічному висвітленні (гніздовий підхід). – К.: КНУ ім. Тараса Шевченка, 2003. – 480 с.
10. Fisiak J. An Outline History of English/ Jacek Fisiak. – Vol. 1: External History. – [3d ed.]. – Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2000. – 174 p.
11. Pokorny J. Indogermanische Etymologisches Wörterbuch: B. 1 – 3/ Julius Pokorny. – Bern: A. Francke AG Verlag, 1959.
12. The New Oxford American Dictionary/ Ed. by E. J. Jewel, F. Abate. – Oxford: OUP, 2001. – 2023 p.
13. The Oxford English Dictionary. – [2nd ed.]. – [on CD-ROM, version 3.1]. – Oxford: OUP, 2004.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Козлова – кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології Запорізького національного університету.

Наукові інтереси: проблеми коєволюції мови та культури, порівняльно-історичне мовознавство

ОСОБЛИВОСТІ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ МІФУ З ПОЗИЦІЙ ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

Олександр КОЛЕСНИК (Київ, Україна)

У статті розглядаються функціональні особливості номінативних одиниць на позначення елементів міфологічних просторів. Вказані особливості характеризують внутрішню організацію мовного коду, в якому вербалізовані концепти-міфологеми є базовими операторами, що визначають вектор концептуалізації світу.

Ключові слова: міфологічний простір, функція, модус, знак, семіозис, оператор.

The article studies functional peculiarities of designation units denoting components of mythic spaces. The said peculiarities characterize the lingual code's inner structure allowing the verbalized mythic concepts to function as basic operators defining the vector of the world's conceptualization

Key words: mythic space, function, modus, sign, semiosis, operator.

Роль змісту міфологічного простору (МП) у процесі категоризації світу та культуротворення, а також особливості вербального представлення змісту МП [2] зумовлюють специфіку набору функцій, які виконує мовна система як засіб творення концептуальної (ККС) та мовної картин світу (МКС). Відтак, *актуальною* є спроба з'ясувати функціональні особливості номінативних одиниць [4: 96; 9: 71-77] на позначення елементів МП як динамічного коду, що в різні історичні епохи використовується як контейнер знаків-інтерпретант для побудови варіантів образів світу, альтернативних світів тощо. У контексті даного дослідження функція розуміється як детерміноване співвідношення мовних одиниць і масивів системно організованої міфологічної інформації. При цьому ми диференційовано підходимо до визначення функцій мови та функціональних ознак мовних знаків, що репрезентують певні фрагменти МП, а також окремо розглядаємо функції міфу відносно його впливу на різноманітні форми творення культурних зразків. З урахуванням класичних

визначень функцій мови, запропонованих свого часу представниками празького лінгвістичного гуртка і К. Бюлером [1: 566], репрезентативна функція мови уявляється як кодування й матеріалізація міфологічних інформаційних структур, що уможлиблює доступ до досвіду попередніх поколінь і культурних формацій, забезпечує зв'язок реального матеріального світу й надсистемного інформаційного поля, ноосфери загалом. У свою чергу, апелятивна функція постає як опосередкований мовними знаками, насамперед, змістом їх внутрішньої форми і відображених у ній результатів „первинної категоризації” світу, механізм звернення до ситуативно релевантних фрагментів попереднього досвіду, на основі котрого відбувається інтерпретація нової входної інформації та, загалом, побудова раціоналістичних моделей дійсності. Здійснення цієї функції пов'язане з реалізацією концептуальних моделей на зразок алюзій, метафор і метонімії, що втілюють гіпер-зв'язки між різними рівнями концептуалізованої інформації та, в кінцевому рахунку, апелюють до змісту концептів-міфологем як вихідних аксіом. Нарешті, експресивна функція в контексті вербалізації МП розглядається як чинник, що узгоджує процеси концептуалізації та семіозису з ірраціональним компонентом свідомості мовних особистостей. Вона сприяє „первинній обробці” інформації, надає їй „дійсного” характеру і відправляє до раціональної оперативної частини свідомості, забезпечує ефективний „вхід” інформації – взаємодію з ірраціональними (з точки зору „здорового” глузду) знаками-інтерпретантами, що містяться в МП.

З огляду на типологію функцій, окреслених у мовознавчих студіях ХХ ст., провідними функціями вербалізованого МП є когнітивна, прагматична, волонтактивна [3: 20-22]. Перш за все, МП розглядається як інформаційне поле, у межах котрого формується й функціонує "міфологічний тип" свідомості мовних особистостей, що є основою творення специфічної ККС. Відповідно, міфологічна ККС пропонує систему "фільтрів", крізь які переломлюється інформація, отримувана в результаті різних видів діяльності, а мовні знаки, що вербалізують міфологічну інформацію, виконують функцію "базових операторів", що задають основні екзистенційні параметри концептуалізованого світу, визначають його реальність у межах окреслених координат.

Варіативний характер дійсності, а також зміни у відповідних історичних ККС, зумовлених як практичною й інтерпретативною діяльністю представників лінгвоспільнот, так і особливостями коду, що використовується в процесі категоризації, призводять до певних змін власне у кодї як у результаті й головному засобі формування культури. Відтак, механізм зворотного зв'язку між системами зумовлює вплив змісту певних фрагментів культури (концептуальних сфер ККС) на функціонування мови. Відповідно, у різні історичні епохи й у відмінних контекстах мовні одиниці, що втілюють елементи МП, відзначаються специфічними функціональними ознаками.

Зокрема, з огляду на участь компонентів МП у процесах категоризації та омовлення дійсності, одиниці на їх позначення розглядаються як номінатори. Їх значення представляє семантичний каркас, що втілює базові параметри референтних феноменів, навколо котрих Буття набуває структурованих форм у повністю / частково емпірично доступній реальності. У випадку вербального представлення первинного архаїчного міфу такі номінативні одиниці виступають у ролі кваліфікаторів, акцентаторів і констататорів, оскільки реалізують понятійний компонент моделі світоустрою. План змісту цих знаків становить інформаційне підґрунтя орієнтаційної "сітки координат", в якій в різні історичні епохи на основі вторинних міфів відбувається розбудова інтерпретованих образів світу. Отже, виконання номінативними одиницями на позначення елементів МП функції констататорів співвідноситься із когнітивною функцією мовної системи як засобу творення образу світу. Загалом, констататори, що втілюють фокусні елементи МП, структурують його як *епістемічну* систему лінгвоспільноти (у термінах Л. Долежеля [7]), до якої входять концептуалізовані знання індивідів про оточуючий світ, вірування та переконання (наприклад, онтологічні просторові й часові концепти певної ККС, антропоцентричні концепти та концепти з концептуально-семантичних сфер КУЛЬТУРА, ГОСПОДАРСТВО, ЮРИДИЧНІ ВІДНОСИНИ, ВІЙСЬКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ тощо).

Ведучи мову про інтерпретацію вихідного міфу й творення на його основі вторинних етнонаціональних міфологій, зауважимо, що мовні знаки, які беруть участь у раціоналізації світу, неминуче "обростають" певним обсягом конотацій, котрі відображають аксіологічний епістрат у змісті переосмислених концептів-міфологем. Відтак, з огляду на реалізацію такими номінативними одиницями свого прагматичного фону, вони функціонують як різноспрямовані акцентуатори й кваліфікатори. Позитивна або негативна оцінність, що виникає при використанні цих одиниць у ході творення текстових конструктів і мовленнєвих практик людей, постає інхоативним чинником алюзивних механізмів, за якими відбувається первинна орієнтація модельованого варіанту реальності й типових для неї міфологічних сценаріїв.

Загалом, у контексті даного дослідження, вербалізовані концепти-міфологеми розглядаються як „модальні функтори”, або „модальні оператори” [8: 533], котрі є базовими фільтрами, крізь котрі твердженням про стан речей у світі приписується ознака істинності-хибності. При цьому їх алетична (можливість і необхідність) модальність *de dicto* та *de re* значною мірою збігаються, оскільки за умови сакральньо-магічного характеру мовної системи, що виконує лінгвокреативну функцію, номінативний акт набуває перформативних властивостей, а відповідна номінативна одиниця втілює (у своїй внутрішній формі та через створення звукового образу-програми з певними енерго-акустичними параметрами) алгоритм існування й функціонування відповідних референтів. Відтак, за умови інтеграції функціонального й лінгвосеміотичного підходів, мовні знаки, що втілюють елементи міфу, є репрезентантами базових алетичних операторів, які визначають первинну конфігурацію образу світу. Таке функціонування мовних одиниць співвідноситься із прагматичною функцією мовної системи, яка пропонує варіанти відношення до світу й міжсистемних взаємодій у ньому.

Нарешті, в ході реалізації міфологічно орієнтованих стереотипних сценаріїв, котрі супроводжуються типовими комунацітивними ситуаціями, що передбачають застосування певних стратегій і тактик, номінативні одиниці на позначення елементів МП реалізують свій експресивний потенціал. Втім, окрім функціонування виключно в іпостасі експресивів, такі одиниці спроможні викликати комплекси асоціацій, почуттів і оцінок, котрі стимулюють вибір між кількома можливими векторами обробки й інтерпретації вхідної інформації, стратегіями поведінки й мовленнєвої діяльності. Таким чином, зазначені номінативні одиниці виконують волюнтативну функцію, оскільки впливають на вибір когнітивних, діяльнісних і комунікативних пріоритетів мовними особистостями. Відтак, експресивна функція досліджуваних мовних одиниць, що безпосередньо співвідноситься з прагматичною, зумовлює їх функціонування як волітивів і становить основу *деонтичної* іпостасі МП як системи, що накладає на учасників міфологічних сценаріїв обов'язки та обмеження, впливає на них. У широкому розумінні, деонтичний модус МП реалізується в різні історичні епохи при вербалізації ре-інтерпретованих концептів-міфологем у різноманітних мовленнєвих конструктах, породжених у контексті маніпулятивних стратегій (промови релігійного, політичного, військового характеру, зразки рекламного дискурсу тощо).

Реалізація функціонального модусу існування номінативних одиниць на позначення елементів МП відбувається згідно універсальної моделі взаємодій підсистем-систем-надсистем і підпорядковується логіці ієрархічності [2]. Відношення функціональних особливостей аналізованих одиниць, зумовлені опозитарністю категоріального типу, дозволяють розглядати їх у контексті 7-рівневої моделі, у котрій симетрично протилежні рівні відображають різні абстрактно-узагальнені моделі світосприйняття, а також функції мовних знаків [3: 69-222], що експлікують ці моделі.

Наприклад, опозиція кваліфікатор: дейктик вибудовується з огляду на протиставлення функцій означення специфічного дискретного денотата, що є частиною міфологічного сценарію, та імпліцитною вказівкою на фоновий сценарій, до якого денотат потенційно включений, або співвідноситься алюзивно унаслідок дії національно-культурних стереотипів.

У свою чергу, акцентуатори (квантифікатори ми розглядаємо як акцентуатори за ознакою кількості, а ідентифікатори й імена – як акцентуатори за особистісними

параметрами), котрі що призводять до виділення (висунення) ситуативно релевантних ознак денотату, визначаються нами як передумови потенційних варіантів включення до сценаріїв, у той час як опозитарні до них знаки-прескриптори як раз і виявляються експліцитним (на відміну від дейктиків) регулюючим елементом, що вказує на наслідки реалізованих передумов та спрямовує розвиток сценарію. Зміст опозиції констататори :: сигнали полягає у наступному. Констататори як знаки ката-рівня, а також індексальні утворення, форма котрих віддзеркалює сутнісні ознаки денотату, постають контейнером усіх можливих у контексті національної культури властивостей денотату, відповідно – його іпостасей і ролей у сценаріях. Знаки-сигнали представляють безпосередні "автоматизовані" операції, що виконуються денотатом у силу своїх властивостей, і є частинами більш складних сценаріїв. Нарешті, оцінні знаки (перехідний рівень 4 у системі) реалізують внутрішню опозицію оцінка :: реакція, оскільки співвідносяться як з причинами, так і з наслідками, як з властивостями, так і з функціонуванням елементів системи. Оцінні знаки, що становлять своєрідний інтегративний простір, визначають область знань, з якої буде здійснено вибір моделі сценарію.

Зауважимо, що знаки, використані для позначення фокусних елементів МП у текстах різних епох, ми розглядаємо як номінатори й протиставляємо конекторам і комунікативам як форматорам, котрі забезпечують зв'язність тексту / комунікації. Слід також відзначити наступні системні трансформації. Знаки вищих рівнів за певних умов можуть розглядатись як конектори: дейктики здійснюють відсилку до наявних у МП фонових / альтернативних / імперативних сценаріїв, взаємодія котрих зумовлює його цілісний і динамічний характер. Знак-символ мега-рівня (художній текст, що набув властивостей прецедентного), здатен функціонувати як дейктик у сенсі виконання ним функцій "базового оператора" при визначенні основних параметрів конфігурації певного альтернативного світу, субкультури, мистецьких форм тощо. У свою чергу, знак будь-якого рівня / плану набуває рис характеризуючого знаку-домінанти при позначенні фокусних елементів МП.

Наведемо приклади. 1. У структурі *3if hēr inne sy īsenes dæl hæ3tessan 3eweorc hit sceal 3emyltan* – "якби тут було залізо, відьомська робота, воно почало б плавитись" [13: 18–19] субстантивна фразова номінатема *hæ3tessan 3eweorc* ситуативно проявляє наступні властивості як знак макро-рівня. З огляду на фізичні параметри зразка вказаного матеріалу (колір, структура, вкраплення, гіпотетично здатних створювати ефект малюнку, який співвідноситься із символами, ототожнюваними в культурі етносу з магічними практиками) ми ведемо мову про можливі асоціації / алюзії матеріал → магія → чарівник, що надає знаку рис іконічності. У якості характеризуючого (кваліфікатора), наведений знак визначає денотат як "незвичайний" / "магічний", що, за умови накладання вказаних якостей на відомі властивості заліза "міцний", "твердий", "гнучкий" може бути визначений як своєрідний акцентуатор (квантифікатор), оскільки імпліцитно вказує на підсилення цих властивостей шляхом застосування магії. Водночас, сукупність усіх наведених ознак у плані змісту аналізованого знаку дозволяє розглядати його як констататор: він відображає наявні / можливі варіанти існування денотата в МП, визначає варіативність сценаріїв, до яких він включений.

2. Номінація МІФІЧНОЇ ІСТОТИ / ВЕЛЕТНЯ *Đa mælti Ægir: "Mikill þykkir mér Þjazi fyrir sér hafa verit, eða hvers kyns var hann?"* (Тоді сказав Егір: "Так, Т'яці був могутнім велетнем. А якого він був роду?" [12: 5-7]. У холистичому плані розглядається як номінатор-констататор. Його складові як підсистеми представлені кваліфікатором (*Mikill þykkir*), а також іншими складовими-номінаторами, що в межах усього знаку трактуються як дейктики – вказують на "родову приналежність / родову організацію", а також наявність іншої МІФІЧНОЇ ІСТОТИ – володаря морів, котрий постає адресантом даного висловлювання.

3. Номінація АРТЕФАКТУ *this gold ring: ... // The stones beoth of suche grace // That thu ne schalt in none place // Of none duntas beon ofdrad, // Ne on bataille beon amad* [10: 567-578] одночасно функціонує як: а) констататор, що позначає фрагмент хронотопу; б) кваліфікатор, що наголошує на визначних властивостях референта, та ідентифікатор, який позначає сферу

використання предмета; в) симптом, котрий імплікує співвіднесеність референта з класом МАГІЧНИХ ОБ'ЄКТІВ, з концептами СИЛА і МАГІЯ, що потенційно впливають на розгортання певних стереотипних сценаріїв; г) прескриптор, який пропонує алгоритм взаємодії ГЕРОЯ і АРТЕФАКТУ, тобто, визначає ймовірну траєкторію атракторних взаємодій різних систем; д) дейктик, що відображає гіпер-зв'язки сценаріїв різних рівнів, до яких залучений ГЕРОЙ-користувач і АРТЕФАКТ у різних семантичних ролях.

Таким чином, інтегративна природа мовних одиниць на позначення елементів МП (функціональний, структурний та онтологічний модуси) дозволяє їм виступати знаками з практично необмеженими, ситуативно детермінованими наборами ознак. Функціональні властивості цих знаків відображають прагматично-оцінний аспект кодування міфологічної інформації, демонструють системність внутрішньо-кодових взаємодій. Зазначені взаємодії віддзеркалюють специфіку концептуалізації світу крізь призму концептуальних моделей, дослідження яких є перспективою подальших студій.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Булыгина Т.В. Функциональная лингвистика // Лингвистический энциклопедический словарь. – М.: Сов. Энциклопедия, 1990. – С. 566.
2. Колесник О.С. Міфологічні простори англійців та українців: лінгвосоціотичний аспект // Мовні та концептуальні картини світу. – Вип. 26. – Ч.2. – К.: „Київський університет”. – 2009. – С. 72–76.
3. Кочерган М.П. Вступ до мовознавства. – К.: "Академія", 2005. – 368 с.
4. Лабов У. Исследование языка в его функционально контексте // Новое в лингвистике. – Вып. 7 – "Социолінгвістика". – М. – 1975. – С. 96–181.
5. Левицкий А. Э. Функциональные подходы к классификации единиц современного английского языка. – К.: АСА, 1998. – 362 с.
6. Bühler K. The deictic field of language and deictic worlds // Speech, place and action : studies in deixis and related topics. – Chichester : John Wiley. – 1982. – P. 9–30.
7. Doležel L. Narrative modalities // Journal of Literary Semantics. – 1976. – Vol. 5. – PP. 5-14.
8. Encyclopedic dictionary of Semiotics / Ed. by P. Sebeok. – Berlin-N.Y.-Amsterdam : Mouton de Gruyter. – Tome 1. – 1986. – 592 p.
9. Halliday M.A.K. An Introduction to functional grammar. – L.: Edward Arnold, 1990. – 387 p.
10. KingHorn. – режим доступу:<http://www.lib.rochester.edu/camelot/teams/hornfrm.htm>
11. Morley G.D. On functional elements of clause structure // Word. – 1994. – Vol. 45. – # 2. – P. 119–127.
12. Snorra Edda/ Skáldskaparmá. – режим доступу:<http://norse.ulver.com/src/snorra/3on.html>
13. Wið færstice. – режим доступу:https://sacred-texts.com/neu/ascp/a43_04.htm

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олександр Колесник – кандидат філологічних наук, доцент, докторант Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Наукові інтереси: семіотика, лінгвокультурологія, когнітивні студії.

FRAME “ATTENTION”: FUNCTIONAL MEANING OF VERBS

Ирина КУПРИЕВА (Россия, Белгород)

В статье рассматривается проблема функционального значения глагольных лексем в зависимости от контекста. В частности, описывается способность некоторых групп глагольной лексики участвовать в номинации ситуации фокусировки сознания с учетом профилирования некоторых граней рассматриваемого процесса. На основании представления обязательных компонентов фрейма «внимание» вырабатываются критерии причисления той или иной лексемы к группе глагольной лексики внимания и выявляются особенности их функционирования в контексте.

Ключевые слова: фрейм, внимание, глаголы, вербализация, контекст, компоненты, критерий.

The article deals with the peculiarities of functional meaning of verbs in correlation with the context. In this concern, the ability of some semantic groups of verbs to depict the situation of attention is described in detail. Frame attention is modeled, its obligatory components are specified and described as criteria for the representation of attention, peculiarities of this representation are depicted.

Key words: frame, attention, verbs, verbalization, context, components, criterion.

It has become universally acknowledged, that context, language and meaning are not autonomous but strongly connected with each other. As a result of this, the contextual fluidity of language use has been extensively documented in the literature. Moreover, scholars state that language acquisition is inherently context-dependent. It means that speakers use language to accomplish

communicative goals rooted in specific contexts, and many combinations of words make sense only relative to those contexts.

Concerning this very problem Charles J. Fillmore emphasizes the role of certain kinds of different information (or “frames”) as essential components or accompaniments of word definitions [7]. By frames he means a structure of knowledge or conceptualization that underlies the meaning of a set of lexical items that in some ways appeal to that same structure [7]. Frames are studied and modeled by cognitive linguistics which being a cross discipline branch of science pays great attention to the extra linguistic data, speech situation and socio cultural environment while clarifying the problem of systemic and functional meaning of lexemes. So to say, the named phenomena depend on dynamically evolving aspects of the current discourse, situational context, and conceptualized background knowledge.

This aspect is also of great importance while clarifying the problem of meaning of verbs describing attention. In other words, to model frame “attention” and specify the group of lexemes describing it, one should take into consideration the psychological knowledge and find out the way this knowledge is conceptualized.

Attention being an object of extra linguistic study is defined as a complicated and many-sided phenomenon. As it is stated by psychologists, attention cannot exist without any other process because it has no content in itself. It only goes along with mental activity, sense perception, memory, imagination, emotion, physical activity. It plays an important role in the life of every individual in the struggle for existence, being a natural reaction to the changing circumstances of surrounding world.

Psychologists define the process of attention as the act or state of applying the mind to an object of sense or thought [2]. In other words, the natural situation of attention takes place when somebody, namely a human being, voluntarily or involuntarily, pays attention to some certain focus (material or abstract) under some certain circumstances. This information is reflected in the language.

So, modern English dictionaries describe attention as

1. a : the act or state of applying the mind to something

b : a condition of readiness for such attention involving especially a selective narrowing or focusing of consciousness and receptivity

2 a: observation, notice; especially : consideration with a view to action

3 a : an act of civility or courtesy especially in courtship

b : sympathetic consideration of the needs and wants of others : attentiveness

[12].

While analyzing a certain amount of data like mentioned above we came to the conclusion that frame “attention” consists of the following obligatory elements:

SUBJECT, PREDICATE, STIMULUS, OBJECT.

Let us define the elements:

SUBJECT – a human being voluntarily/involuntarily paying attention to sth;

PREDICATE – a state or act of attention;

STIMULUS – a material/abstract object of reality, which makes a human being pay attention;

OBJECT – a focus of attention (material or abstract).

The elements mentioned above altogether represented in the language by certain lexemes act as a criterion to define this or that word as the lexeme of attention. This approach gives the opportunity to analyze the functional/contextual meaning of any lexeme alongside the systemic one, since traditional linguistics states, that the lexical group of attention includes only such word combinations as pay attention, attract attention, devote attention etc because the named word-combinations represent the process of attention quite vividly, as it is seen from the dictionary analysis for example:

Listeners paid attention to, and remembered, those items that seemed significant to them [3].

However, neither systemic nor functional meaning of these word-combinations show the way attention goes along with other psychological processes. Still there are many examples showing how verbs of sense perception and mental activity function as verbs of attention in a certain context, which specifies the way the process is shown. In other words, named verbs explicitly/implicitly represent the obligatory components of frame “attention”. Here are some of these examples:

Lord Kirtlington eyed his prospective son-in-law with interest [2].

Mary thought of her father, pushed the thought away, and concentrated on her mother and the family that would be hers in the autumn [19].

It is clearly seen from the analysis of the examples above that the situation of attention is not only properly shown (as the obligatory elements are explicitly/implicitly represented), but specified and characterized in accordance with the way it goes along with perception and mental activity. This observation based on the thorough linguistic analysis illustrates one of the postulates of the frame theory – frames are united in blends to express a variety of contextually grounded meanings [1]. But as it has already been mentioned, a lexeme needs to represent the obligatory components of the basic frame to express this functional variety.

The analysis of the language data shows that not only verbs of sense perception and mental activity can represent different sides of the situation of attention due to their systemic and functional meaning, but also verbs that do not have any hint of attention in dictionaries. Such are, for example, verbs of memory: *remember, not to forget, bear in mind, keep in mind*. Still background knowledge in psychology shows that the processes of attention and memory are interrelated as they both represent cognition, moreover, it is the process of attention that transfers information from the short-term to the long-term memory.

Either attention or memory can be of two types: voluntary and involuntary, and such verbs as *remember, bear in mind* used in imperative clearly depict the situation of attention when a person motivates someone to concentrate consciousness to some focus instead of memorizing something. This is clearly seen from the following examples:

Just remember I'm a person, too, Carver' [5].

... he said, 'Remember your manners and who you are. We have guests in the house. You understand?' [4].

'Try to bear in mind that I am not Aristopoulos' [8].

Interrelation of attention and memory is also clear from the theory of attention to the past stimuli as seen by Naatanen. The named process of identification when the present image motivates the work of memory is described by the verb *recognize*. In the dictionaries it is defined as to be able to identify again sb/sth that one has seen, heard etc before [17] and is not connected with attention on the systemic level. But at the same time such examples as:

Mary also recognized some of the similarities between them [19], show that in this very context the verb *recognize* depicts the situation when the attention of the person was attracted by some similarities found involuntary in the process of memory work which in its term was stimulated by the process of attention.

Beside memory verbs, the situation of attention can be described by such verbs as *dominate, haunt* in the certain context, as they represent idea fixe and profile the degree of involuntary attention, for example:

'That conclusion began to dominate my thinking. ...' [14].

But, man, I'm haunted by that story he told me about him and the woman [20].

The semantics of the verb *anticipate* is connected with the state of readiness to respond to a certain stimulus. Though it is not the state of attention yet, it can functionally represent this situation very vividly, for example:

He anticipated that the stallion would make a final and desperate rush past him; and he had his plan of action outlined [10].

Attention is very much connected with emotions. Though verbs of attention and emotions have nothing in common, the analysis of the extra linguistic data shows that the reaction motivated by affective state leads to involuntary attention which in its turn is motivated with the help of the named state. Ribo's described theory finds its proof in the following examples:

He seemed surprised, but pleased [14].

As he strolled on towards the pub he was surprised at the number of people that were about [3].

Ricardo was impressed by the suite [13].

Attention is connected with physical activity and motion as the focus of our concentration available to perceptive organs evokes their reflectory accommodation to be visible or audible. These involuntary actions are not isolated and stimulate the process of attention. This information is reflected

in the language as the meaning of motion is expressed contextually in semantics of every verb of attention and vice versa the meaning of attention can be seen in every situation of motion. But the choice verb of motion in order to describe the situation of attention depends on the decision of the speaker to emphasize this or that side of the depicted process.

Thus thorough linguistic analysis shows that the lexemes *strain, sink, sweep, pin, not to leave, follow, move, search, scorch* are widely used to describe visual attention, the degree of its concentration, for example:

She strained her eyes looking for him, but the ship was in a channel on the far side on the broad Mississippi, and the figures on deck were too small to distinguish [19].

Kohl-rimmed eyes swept up and down her, and the porcelain smooth brow crinkled [16].

Her eyes kept moving, picking out occasional tables and table lamps sitting on lace doilies to protect the polished wood ... [18].

Her pale eyes searched Julia's vivid face [15].

His fiery gaze scorched her as it ran along her [6].

But her eyes never left him as he came over to the bed and sat down on it beside her the tension seeming to sing loud in the quietness of the softly lit bedroom [18].

Voluntary attention is depicted by the verbs *fight, dig into sth, roll over*, for example:

Looking out the window he fought himself, fought to understand her feelings [20].

So I dig into my mind [9].

And she began to roll words over in her mind ... [20].

Such examples clearly show that context effects the meaning of verbs describing attention. And as such examples cannot be ignored, they need thorough linguistic analysis, which in its turn, could be properly performed from the point of view of cognitive linguistics which takes into consideration all the factors (linguistic and extra linguistic) that influence meaning. More than that, it gives the opportunity to model a frame, which unites and categorizes lexemes. The linguistic data can be properly studied and described from the point of view of its functional use with the help of criteria worked out on the basis of the model.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Baker C. F. The Berkeley FrameNet project / C. F. Baker, C. J. Fillmore, J. B. Lowe [Electronic resource] // Proceedings of the COLING-ACL, Montreal, 1998. – ICSI: International Computer Science Institute / University of California. – Berkeley, 2005. – Mode of access: <http://www.icsi.berkeley.edu/cgi-bin/pubs/publication.pl?ID=001764>.
2. Britannica online: encyclopedia [Electronic resource]. – Chicago, Illinois, 2007. – Mode of access: <http://www.britannica.com/eb/article-9109387/attention>.
3. British National Corpus. Simple Search of BNC-World [Electronic resource] / University of Oxford. – Oxford, 1992. – Mode of access: <http://sara.natcorp.ox.ac.uk/lookup.html>.
4. Cookson, C. The Bonny Dawn [Text] / C. Cookson. – Edinburgh : Corgi Books, 1997. – 255 p.
5. Darcy, E. Claiming his Mistress [Text] / E. Darcy. – Richmond : Mills & Boon, 2001. – 185 p.
6. Ferguson, J. A. Rebecca [Text] / J. A. Ferguson. – N. Y. : Tudor Publishing Company, 1988. – 383 p.
7. Fillmore, Ch. J. Some Thought on the Boundaries and Components of Linguistics [Text] / Ch. J. Fillmore // Talking Minds : The Study of Language in Cognitive Science. – Cambridge, Mass., 1984. – P. 73-108.
8. Follett, K. The Key to Rebecca [Text] / K. Follett. – L. : Pan Books, 1998. – 480 p.
9. George, E. A Traitor to Memory [Text] / E. George. – L. : Hodder & Stoughton, 2002. – 802 p.
10. Grey, Z. Wildfire [Text] / Z. Grey. – L. : Hamish Hamilton, 1949. – 255 p.
11. Johnson, J. K. The Miracle Baby [Text] / J. K. Johnson. – Richmond : Mills & Boon, 1997. – 299 p.
12. Merriam-Webster Online Dictionary [Electronic resource] / Merriam-Webster, Incorporated, 2005. – Mode of access: <http://mw1.merriam-webster.com/dictionary/attention>
13. Le Carré, J. The Honourable Schoolboy [Text] / J. Le Carré. – N. Y. : Bantam Books, 1990. – 566 p.
14. Lee, M. An Outrageous Proposal [Text] / M. Lee. – Richmond : Mills & Boon, 1992. – 188 p.
15. Neels, B. The Fifth Day of Christmas [Text] / B. Neels. – Richmond : Mills & Boon, 1971. – 219 p.
16. Oldfield, E. Love's Prisoner [Text] / E. Oldfield. – Richmond : Mills & Boon, 1994. – 185 p.
17. Oxford Advanced Learner's Dictionary [Text] / A. S. Hornby. – 5 ed. / ed. J. Crowther. – Oxford : Oxford University Press, 1998. – 1428 p.
18. Reid, M. The Price of a Bride [Text] / M. Reid. – Richmond : Mills & Boon, 1998. – 187 p.
19. Ripley, A. New Orleans Legacy [Text] / A. Ripley. – N. Y. : Warner Books, Inc., 1987. – 488 p.
20. Waller, R. J. The Bridges of Madison County [Text] / R. J. Waller. – Berks : Cox & Wyman Ltd., 1992. – 171 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ірина Купрівса – кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської мови факультету романо-германської філології Белгородського державного університету.

Наукові інтереси: лексикологія англійської мови.

FUNCTIONAL DOMAINS, SEMANTIC DOMAINS AND SEMANTIC TYPOLOGY OF PHRASAL VERBS IN ENGLISH

Nadia LVOVA, Lilia KARPIAK (Chernivtsi, Ukraine)

Дана стаття є системним дослідженням фразових дієслів сучасної англійської мови. Метою роботи є аналіз функціонально-семантичної природи англійських фразових дієслів мови та їх семантична класифікація.

Ключові слова: фразеологія, фразеологічна одиниця, семантичні, функціональні, перехідні, неперехідні, типологія.

This article is a systematic study of phrasal verbs in English. The objective of the paper is a detailed analysis of the distinguishing features of these verbs and their classification according to their semantic properties.

Key words: phraseology, phraseological unit, semantic, functional, transitive intransitive, typology.

Although the study of multi-word units has a long history, with Bally distinguishing between the fully fixed “unités phraséologiques” and the looser “séries phraséologiques” as early as 1909 [14, p.27], phraseology has only recently begun to establish itself as a field in its own right. This process is being hindered by two main factors however: the highly variable and wide-ranging scope of the field on the one hand and on the other, the vast and confusing terminology associated with it. As a comparatively young linguistic discipline phraseology does not have a clear-cut definition and different authors label it differently. Today it is undergoing the process of its segregating and establishing as a separate branch of linguistics. Most English explanatory dictionaries identify “phraseology” as a specific “way in which language is used, especially” [14, p.27]. Although there is still some considerable discrepancy between linguists as regards the terminology and typology of word combinations and the limits of phraseology itself, there is general agreement that “*phraseology constitutes a continuum along which word combinations are situated, with the most opaque and fixed ones at one end and the most transparent and variable ones at the other*” [13].

Despite a long history of research of multi-word units, phraseology comparatively recently has become recognized as a linguistic discipline in its own right. A significant contribution into its establishment and the research of phraseological units has been made by a number of linguists such as S.I. Ozhegov [8], I.V. Arnold [2], V.V. Vinogradov [3], R.S. Ginzburg [6], A.I. Alyoshina [1], E.S. Boiko [4], A.P. Cowie [12], S.Th. Gries [16], P.W. Culicover [13], R. Jackendoff [17], B. Rudzka-Ostyn [24] etc.

One of the main preoccupations of linguists working with in the framework of phraseology has been to find linguistic criteria to distinguish one type of phraseological unit from another (e.g. collocations vs. idioms or full idioms vs. semi-idioms) and especially to distinguish the most variable and transparent multi-word units from free combinations, which only have syntactic and semantic restrictions and are therefore considered as falling outside the realm of phraseology.

Phrasal verbs function as semantic units; that is to say, they have a meaning as a whole. Often their meaning cannot be inferred from the sum of the meanings of the individual words.

Phrasal verbs occupy the significant place in the English language system. They are characterized by a complex pattern of functional grammatical and lexical semantic groups. They are the objects of research in this field of linguistics. Yet, their undetermined language status of phrasal verbs causes a great variety of their definition.

The verb occupies the important place in the English language system; it is also characterized by a complicated and branched paradigm of functional grammatical and lexical semantic groups. Statistical data prove that overall, motion words are the most common class of verb in the language corpus, occurring over 100,000 times per million words (more than one word in ten) [12, p. 358]. At the same time phrasal verbs are used most commonly in fiction and conversation; they are relatively rare in academic prose. In fiction and conversation, phrasal verbs occur almost 2,000 times per million words [12, p. 408].

All phrasal verbs fall into two major subcategories – *intransitive* and *transitive*. Scientists distinguish two basic types of transitive verbs: *separable* and *inseparable*. **Separable phrasal verbs** are those that, besides taking short (direct object) noun phrases right after the adverbial

particle (or preposition), can also take them between the verb and adverbial particle. (*We looked up the word. / We looked the word up.*)

Inseparable two-word verbs (or **prepositional verbs**) are those verbs which can only take short direct object noun phrases or pronouns right after the prepositional particle. In other words, the position of the adverb particle in them is fixed and no nouns or pronouns can come between the verb and the particle. (*He's the man I'm looking for.*)

Pursuing the set objective of this research paper – to work out a semantic classification of separable and inseparable phrasal verbs in modern English we have selected these verbs from the Dictionary of Phrasal Verbs [13]. The total number of the analyzed and classified phrasal verbs is 1737 units.

Considering the semantic property of each phrasal verb we have grouped them into following classes.

Thus, phrasal verbs of **physical activity** relate to the body movement, as distinguished from the mind or spirit. The overall number of such verbs is 757 units. (*Act on, breeze along* etc.)

Phrasal verbs of **mental activity** involve the mind or an intellectual process, occurring only in the mind. The general quantity of such verbs is 137. (*Add up, Go over* etc.)

Phrasal verbs of **sense perception** entail feelings and sensations. We have found 14 occurrences in the dictionary. (*Play back, screen out* etc.)

Social activity phrasal verbs indicate characteristics of a person's experience, behaviour, and interaction in the society. There are 529 of them. (*Be off, carry on* etc.)

Phrasal verbs of **spiritual activity** relate to spirit or soul and emotions of a high and delicately refined quality. The amount of them in the dictionary is 151 units. (*Act up, catch up* etc.)

Finally phrasal verbs of **diversified existence** have such miscellaneous meaning that does not allow them to fit into any of the aforementioned categories. The total number of such verbs is 149 units. (*Bundle out, call forth* etc.)

The results of the investigation are illustrated in Table 1.

Table 1

Quantitative Distribution of Phrasal Verbs by Semantic Classes

Class of Phrasal Verbs	Quantity	Percentage
Phrasal verbs of physical activity	757	43.58%
Phrasal verbs of mental activity	137	7.88%
Phrasal verbs of social activity	529	30.57%
Phrasal verbs of sense perception	14	0.81%
Phrasal verbs of spiritual activity	151	8.7%
Phrasal verbs of diversified existence	149	8.6%
Total quantity	1737	100%

Linguists working in the branch of phraseology are mainly preoccupied by distinguishing one type of phraseological unit from another and especially to distinguish the most variable and transparent multi-word units from free combinations.

Phrasal verbs occupy the significant place in the English language system. They are characterized by a complex pattern of functional grammatical and lexical semantic groups. They are the objects of research in this field of linguistics. Yet, their undetermined language status of phrasal verbs causes a great variety of their definition.

They are characterized by a complex pattern of functional grammatical and lexical semantic groups. The paramount taxonomy of phrasal verbs in English is that according to their syntactic function—*intransitive* or *transitive*. Transitive phrasal verbs can take a direct object, while intransitive cannot.

Transitive phrasal verbs are further subdivided into: *nonseparable* transitive, *optionally* separable transitive, and *obligatorily* separable transitive depending on the place of its preposition, which functioning as a particle directly follows the verb, or can follow either the verb or the direct object, or must follow the pronoun, not the verb.

Semantic typology of phrasal verbs is based on their core meanings, using the same categories as simple lexical notional verbs. Yet, different resources emphasise different meaning aspects, and thus arrive at different segmentations of the semantic space.

Estimating the quantitative research of the separable and inseparable phrasal verbs in the Dictionary of Phrasal Verbs we may conclude that there are 691 (38%) inseparable and 1117 (62%) separable phrasal verbs that occupy the significant place in the English language system. They are characterized by a complex pattern of functional grammatical and lexical semantic groups. Semantic typology of phrasal verbs is based on their core meanings, using the same categories as simple lexical notional verbs. Yet, different resources emphasise different semantic aspects, and thus arrive at different segmentations of the semantic space. Making use of various classifications, we have worked out our own typology of lexical semantic classes of phrasal verbs, which in our opinion comprises the following classes of phrasal verbs: *phrasal verbs of physical activity*, *phrasal verbs of mental activity*, *phrasal verbs of sense perception*, *phrasal verbs of social activity*, *phrasal verbs of spiritual activity*, *phrasal verbs of diversified existence*. We can conclude that the most frequent is the semantic group of phrasal verbs of physical activity. Meanwhile, the least frequent are phrasal verbs denoting sense perception. The prospect of the future research is calculating phrasal verbs according to their semantic groups in fiction and proving their frequency in the English language system.

BIBLIOGRAPHY

1. Алехина А. И. Идиоматика современного английского языка / А. И. Алехина. – Мн. : Выш. школа, 1982. – 279 с.
2. Арнольд И. В. Стилистика современного английского языка : Стилистика декодирования : учеб. пособие для студентов пед. ин-тов по специальности № 2103 “Иностранные языки” / И. В. Арнольд. — Изд. 2-е, перераб. — Л. : Просвещение, 1981. — 295 с.
3. Виноградов В. В. Об основных типах фразеологических единиц в русском языке / В. В. Виноградов // Избранные труды. Лексикология и лексикография. — М. : 1977. — С. 140—161.
4. Бойко Е. С. Фразеология русского языка в лингвокультурологическом освещении / Е. С. Бойко // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. — 2006. — Том 19 (58), № 3. — С. 98-105.
5. Лексикология английского языка : учебник для ин-тов и фак. иностр. яз. / Гинзбург Р. З., Хидекель С. С., Князева Г. Ю., Санкин А. А. — 2-е изд., испр. и доп. — М. : Высш. школа, 1979. — 269с.
6. Ожегов С. И. Лексикология. Лексикография. Культура речи / С. И. Ожегов. — М. : Высшая школа, 1974. — 352 с.
7. Cowie A. P. Phraseology: Theory, Analysis and Applications / A. P. Cowie. — Oxford : Oxford university press, 1998. — 258 p.
8. Culicover P. W. Principles and Parameters : An Introduction to Syntactic Theory / P. W. Culicover. — Oxford : Oxford university press, 1997. — 448 p.
9. Gries S. Th. Phraseology and linguistic theory: A brief survey / S. Th. Gries // Phraseology: an interdisciplinary perspective ; ed S. Granger and F. Meunier Amsterdam philadelphia John Benjamins publishins company 2008. — P. 3—27.
10. Granger S. Disentangling the phraseological web / S. Granger M. Paquot // Phraseology: an interdisciplinary perspective ; ed S. Granger and F. Meunier Amsterdam philadelphia John Benjamins publishins company 2008. — P. 27—50.
11. Jackendoff R. The Boundaries of the Lexicon / Jackendoff, R. // Idioms: Structural and Psychological Perspectives; M. Everaert, E. J. van der Linden, A. Schenk, and R. Schreuder (eds.). — Hillsdale, NJ : Lawrence Erlbaum Associates, 1995. — P. 133-69.
12. Rudzka-Ostyn B. Word Power: Phrasal Verbs and Compounds : A Cognitive Approach / B. Rudzka-Ostyn. — Berlin : New York : Mouton de Gruyter, 2003. — 206 p.
13. Longman Grammar of Spoken and Written English / [D. Biber, S. Johansson and others]. — London : Pearson Education, 2007. — 1204 p.
14. Dictionary of Phrasal Verbs [Electronic source]. — Mode of access : <http://www.usingenglish.com/reference/phrasal-verbs/>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Надія Львова – кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Наукові інтереси: фоносемантика, лексикологія англійської мови.

Лілія Карпяк – студентка 4-ого курсу Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича факультету англійської мови та літератури.

СТРУКТУРА ІДІОМАТИЧНИХ ВИРАЗІВ З НЕГАТИВНОЮ СЕМАНТИКОЮ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Анна ЛЯШУК (Кіровоград, Україна)

У статті розглядаються питання виникнення нових фразеологічних утворень у мовній системі. Розглянуто семантичну структуру ідіоматичних виразів на позначення негативних понять в англійській мові.

Ключові слова: лексична система, фразеологічна одиниця, семантична структура, ідіома.

The paper deals with the questions of new phraseological units' formation. The semantic structure of English idiomatic expressions used to describe negative notions is analyzed.

Key words: lexical system, phraseological unit, semantic structure, idiom.

Зміни в мовній системі насамперед відбуваються найшвидше на лексичному рівні, адже саме лексична система, складові якої є основними компонентами мовної картини світу, переважно зумовлена категоріями матеріального світу та соціальними чинниками. Лексика та фразеологія є тими єдиними ділянками мовних явищ, де зміст культури певного колективу в певну епоху відображається більш або менш безпосередньо [12: 208], а фразеологія є скарбницею мови у якій знаходить відбиття історія народу, своєрідність його культури та побуту.

Фразеологічна концептуалізація дійсності є частиною мовної концептуалізації світу, складовою процесу духовно-вербального освоєння і сприйняття людиною реальної дійсності, й пов'язана з формуванням особливої, фразеологічної картини світу як мистецтва народу уявляти складні поняття у вигляді образів. Фразеологічна концептуалізація дійсності є особливим механізмом мови завдяки тому, що стійкі одиниці здійснюють трансляцію культури від одного покоління до іншого, зберігаючи «цінності концептосфери культури» [14].

Проблема відображення культури у мові, її національної специфіки, цікавить багатьох сучасних дослідників [1; 2, 5, 7; 8; 9; 14 и др.] особливо у ракурсі виявлення відмінностей у способі мовної концептуалізації світу, які виявляють себе, насамперед, у лінгвоспецифічних словах, фразеологізмах, які містять уявлення, специфічні для певної мови. Мовні одиниці є культурно релевантними, якщо інформація, яку вони вміщують, свідчить про унікальність світосприйняття світу цим народом [7; 9; 11; 14; 16]. Мова відбиває дійсність в усій складності та повноті, відображає погляд людини на навколишню дійсність, оцінюючи її з точки зору усталених культурних чи релігійних цінностей.

Фразеологічні одиниці заповнюють лакуни у лексичній системі мови, яка не може повністю забезпечити найменування пізнаних людиною нових сторін дійсності. Лексична система розглядається як засіб збереження генетичної пам'яті народу, його ментальності й репрезентує організовану класифікацію людського досвіду [4: 6; 13]. Відзначається особлива роль фразеологічного складу мови у відображенні культурної та національної ідентичності, так як у «образному змісті його одиниць втілено культурно-національний світогляд» [14: 231].

Фразеологічна одиниця (ФО) виникає на основі образного уявлення дійсності, відображає історичний та духовний досвід мовного колективу, при цьому система образів безпосередньо пов'язана з культурним і духовним досвідом мовної спільноти, тому є «нішою» для кумуляції світогляду нації [14]. Саме тому актуальність дослідження зумовлюється необхідністю опису фразеологічного фрагменту мовної картини світу та вивчення ідіоматичних виразів (на позначення негативних діянь зокрема) і їх зв'язку з мовною свідомістю народу з метою виявлення особливостей світосприйняття.

Метою пропонованого дослідження є встановлення закономірностей мовної об'єктивації негативних діянь у новоутворених ідіоматичних виразах англійської мови. Відповідно до мети передбачається розв'язання завдання уточнити зміст ідіоматичних засобів на позначення негативних понять та визначити їхню структуру. **Об'єктом дослідження** слугує внутрішня та зовнішня структура похідних ФО з негативною семантикою в англійській мові, що утворені від вже існуючих у мові одиниць під впливом

мовних та позамовних факторів. **Предметом дослідження** є особливості змістовної структури нових мовних одиниць англійської мови на рівні лексики і фразеології.

Семантика фразеологічних одиниць включає низку показників, найважливішими з яких є стійкість та семантична неподільність значення. Первинною є стійкість ФО, яка обумовлює відтворюваність одиниць у цілісному стані і їх тотожність в усіх узуальних та оказіональних змінах [10: 46]. Е.Кузнецова важливою вбачає ознаку неподільності значення ФО, яка проявляється у тому, що значення ФО не виводиться із суми і значень слів у складі ФО [10: 133]. Семантичну структуру ФО можливо представити як мікросистему, всі елементи знаходяться у тісних зв'язках і взаємодіють між собою, маніфестуючи часткову або повну невідповідність плану змісту плану вираження.

ФО складаються з лексичних компонентів, яким властива структурно-семантична стійкість, які не мають вільної сполучуваності і утворюють синтетичні одиниці номінації – ідіоми, зміст яких характеризується єдністю реалізації вторинного відтворення у акті номінації. Таким чином, фразеологізм – загальна назва семантично залежних сполучень слів, які відтворюються у мові у соціально закріпленому за ними стійкому співвідношенні змісту та окремого лексико-граматичного складу.

Семантичні зрушення у значення лексичних компонентів, стійкість та репродуктивність (третинна номінація) – взаємопов'язані, універсальні і відмінні ознаки фразеологізмів. Третинна номінація є однією з особливостей фразеологічної номінації сутність якої полягає у тому, що від ФО, які є одиницями вторинної номінації утворюються фразеологізми-деривати, значення яких детерміновані значеннями їх фразеологічних прототипів [9: 130]. В.В.Виноградов висловив думку, що фразеологізм є не тільки продуктом окаменіння і ізоляції слів, але й джерелом породження нових слів [6: 122], тому у сучасному мовознавстві звернена увага саме до відфразеологічного способу утворення лексем на основі функціонуючої ФО, від якої лексема утворюється за семантичним значенням і за зовнішньою структурою за допомогою особливих засобів, що притаманні мові. Часто ФО третинної номінації (відфраземна неологізація) утворюються у результаті оказіонального використання у мовленні і навіть закріпившись у мові як повноцінна лексична одиниця ці похідні характеризуються яскраво вираженим мовленнєвим забарвленням і зберігають емоційну виразність. Не рідко відфразеологічні деривати фіксуються саме у неформальному мовленні.

Наприклад, фразеологічне значення виразу *to cook / to fry* піджарить (на електричному стільці) використовується у іншому цікавому нам значенні – готувати, але не у смислі кухонних приготувань, а «фальсифікувати». Це семантичне значення ФО маніфестується семами *'plot'* та *'improvise'*. У випадку, якщо ми говоримо про докази, які заздалегідь відомо є підготовленими, нечесними, то використовуємо фразеологічну одиницю *cooked-up*. Відфразеологічна одиниця *cooked-up* утворена на основі уже існуючої ФО у результаті третинної номінації лексеми *to cook* і отримала у мові своє власне індивідуальне значення – «сфабриковано». До цієї групи одиниць також відноситься вираз *to cook the books*, який розкриває значення підробки рахунків у бухгалтерському обліку, про що свідчать семантичні компоненти *'cheat'*, *'bookkeeping'*, *'make'*, *'account'*, *'balance'*.

Негативна семантика розмовної лексичної одиниці *crank* розкривається у значенні фальсифікації та сумнівного, злого, дурного наміру, проте похідна одиниця *cranky* отримує в результаті третинної номінації індивідуальне значення «чуттєвий, що легко дратується».

Одне зі значень лексеми англійської мови *cool* позначає у розмовній англійській мові поняття «гарно, круто», тоді як ФО *cool down out / off* розкривають протилежне семантичне значення — «охолонь, збав обороти, притиш пил». Також подібну семантику маніфестує ФО *cool it*, що має у своїй внутрішній структурі семантичні компоненти *'let'*, *'anger'*, *'die'*, *'away'*. Відфразеологічним утворенням від лексеми *cool* є одиниця *cooler*, яка позначає у сучасній розмовній мовній системі в'язницю, місце яке «охолоджує». Тут згадується вже архаїчне «посадити в холодну». За цією моделлю утворюються також одиниці *cheap – cheaper, crab* (жаліться) – *crabby* (нитик), *cheat – cheater*.

Аналіз словникової статті одиниці *cheap* свідчить про продуктивність цієї лексичної одиниці в утворенні ідіоматичних одиниць та виразів, наприклад: *cheap at the price, on the*

cheap, be going cheap. Негативне семантичне значення одиниці *cheap* відбивається у внутрішньому наповненні похідних лексем *cheapshit* та *cheapshot*, що підкреслює низькі й примітивні якості предметів чи висловлювань.

Семантична структура одиниці англійської мови *rabble-rouser* характеризується семами *'person', 'make' 'speech', 'intend', 'angry', 'excited'* і називає особу, що підбурює натовп до негативних дій. Близьку семантику розкриває фразеологізм – дериват *rabble-rousing*, який вживається для позначення відповідного процесу підбурювання. Поняття «обдурювати» маніфестує у розмовній англійській мові лексема *diddle*, що має у своїй семантичній структурі семи *'get', 'money', 'advantage', 'cheating'*. У результаті функціонування лексеми, на позначення процесу обдурення людини, введення в оману, у мові утворена лексична одиниця *diddling*, яка є прикладом відфразеологічного деривату.

Впадає у вічі, що найпродуктивнішою моделлю деривативних відношень є відношення між процесуальними і предметними ФО. Цього типу відношення простежуються між одиницями синонімічного ряду *twiddle one's thumbs - twiddling one's thumbs, fritter / waste away one's time - frittering away one's time, beat around the bush - beating around the bush, hack around - hacking around, rot / fool / arse about / around, fuck about, fuck / goof off, idle, laze, mess about / around, muck / piss about*, що маніфестують семантику поняття байдикувати та називають процес байдикування. Лексеми *laze, mess about / around, muck / piss about* звужують свою семантику за рахунок семантичних компонентів, що вказують на створення безладу, труднощів.

У результаті розвідки розглянуті потенційні можливості ФО, які здатні бути використаними як основа появи нових відфразеологічних утворень. Робимо висновок про те, що похідні лексеми англійської мови утворюються від повнозначних частин мови: іменника і дієслова, переважно. Аналіз семантичної структури новоутворень свідчить, що нові слова і фразеологізми характеризуються семантичними компонентами, що вказують на процеси і виконавця дії. Відфразеологічні неологізми з'являються як okazionalizmi, утворюються у результаті динамічних процесів у мові і заповнюють лакуни мовної системи.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека. М., 1998. – 896 с.
2. Алефіренко М.Ф. Теоретичні питання фразеології. – Х.: Вид-во Харків. ун-ту, 1987. – 135 с.
3. Алефіренко Н.Ф. Поэтическая энергия слова. Синергетика языка, сознания и культуры. – М.: Academia, 2002. – 394 с.
4. Вендина Т.И. Русская языковая картина мира сквозь призму словообразования (макрокосм) / РАН. Ин-т славяноведения. Отд. слав. языкознания. – М.: Индрик, 1998. – 236 с.
5. Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. Лингвострановедческая теория слова. – М., 1980. – 320 с.
6. Виноградов В.В. Современный русский язык (Введение в грамматическое учение о слове) / В.В.Виноградов. – Вып. 1. – М., 1938. – С.122.
7. Гак В.Г. Национально-языковая специфика меронимических фразеологизмов // Фразеология в контексте культуры. – М., 1999. – С. 260 – 265.
8. Добровольский Д.О. Национально-культурная специфика во фразеологии // Вопросы языкознания. 1997. № 6. – С. 37–48.
9. Кунин А.В. Курс фразеологии современного английского языка: Учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз. – М., 1996. – 381 с.
10. Кузнецова Э.В. Лексикология русского языка. – М., Высшая школа, 1982. – 152 с.
11. Мокієнко В.М., Николаєва Е.К. Інтернаціональний фонд руської фразеологічної картини мира // Komparacja systemów i funkcjonowania współczesnych języków słowiańskich: Frazologia / Red. naukowa Walerij Mokijenko i Harry Walter. – Opole, 2008.
12. Поливанов Е.Д. Статьи по общему языкознанию. М., 1968.
13. Савельева Л.В. Языковая экология: Рус. слово в культ-ист. освещении / Кар. гос. пед. ун-т. – Петрозаводск, 1997. – 143 с.
14. Телия В.Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. – М., 1996. – 288 с.
15. Шмелев Д.Н. Проблемы семантического анализа лексики (на материале русского языка). М., 1973.
16. Ужченко В.Д. Східноукраїнська фразеологія. – Луганськ: Альма-матер, 2003. – 362 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Анна Ляшук – кандидат філологічних наук, доцент кафедри практики германських мов Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: зіставна семантика, семантична структура слова.

ДО ПРОБЛЕМИ ВИРАЖЕННЯ ВЕРБАЛЬНОЇ ЕМОЦІЙНОЇ ОЦІНКИ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ)

Андрій МАНЗІЙ (Хмельницький, Україна)

У статті розглянута актуальна в лінгвістиці тема – вербальна емоційна оцінка на прикладі сучасної німецької мови. Розглянуті наявні на сьогоднішній день в лінгвістиці теорії передачі емоційного компоненту в лексичі.

Ключові слова: емоція, почуття, оцінка, вербалізація, вигук, словниковий запас, афіксація.

The article deals with the topical problem in linguistics, the verbal emotional evaluation instanced in the modern German language. There have been considered current linguistic theories of rendering emotional component in lexis.

Key words: emotion, sensation, evaluation, verbalization, interjection, vocabulary, affixation.

Постановка наукової проблеми та її значення. Сучасне мовознавство все більше розглядає відношення людини та оточуючого світу, відповідно, і реакцію людини на події і явища навколо неї, а саме на виокремлення серед загалу і подальшу оцінку того чи іншого об'єкта, суб'єкта, події що може мати потенційну небезпеку або користь для конкретного індивідуума. У зв'язку з цим мова стає засобом вираження оцінки і емоційного стану особи. Соціально-психологічна й біологічна релевантність емоцій для життя людини зумовлює їхню детальну вербалізацію в найрізноманітніших мовних спільнотах. Вербалізація емоцій відбувається переважно на лексичному та фразеологічному рівнях.

Мета статті розглянути способи і засоби вербальної емоційної оцінки в мові, зокрема в німецькій.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів дослідження. При сприйнятті того чи іншого фрагменту дійсності людина виражає своє ставлення до нього за допомогою оцінки. В залежності від кожної конкретної ситуації оцінка може бути позитивною, негативною або нейтральною.

К. Ізард наводить таку схему психологічного акту оцінки: *сприйняття – оцінка – емоція* [6: 50]. Оскільки людина є соціальною істотою, то емоції демонструє не лише завдяки невербальним реакціям (міміка, жестикуляція), але й вербально, тобто, будь-яка подія має мовне відображення у мовній картині світу. Отже, шляхом відображення власної емоційної оцінки людина пізнає зовнішній світ і завдяки вербальному прояву емоцій у зручний для неї спосіб фіксує свої знання та досвід у мові.

Оцінка являє собою позитивне або негативне ставлення особистості до фрагменту дійсності, ставлення, в свою чергу, може бути раціональним або емоціональним, таким чином, і оцінка може відбуватися з точки зору розуму та емоцій, тобто бути раціональною або емоційною. На думку Н.Д. Арутюнової, розподіл оцінки на раціональну і емоційну відбувається, перш за все, у зв'язку з суб'єктом оцінки, оскільки оцінка більше, ніж, яке-небудь інше значення, залежить від суб'єкта-мовця [1: 51].

Серед факторів оцінки розрізняють суб'єктивні та об'єктивні. Суб'єктивний компонент пропонує позитивне або ж негативне ставлення суб'єкта до об'єкта оцінки типу «подобається/не подобається», тоді як об'єктивний компонент зорієнтований на властивості предметів або ж явищ, на основі яких здійснюється оцінка. Як суб'єкт, так і об'єкт передбачають існування двох факторів оцінки – суб'єктивного та об'єктивного [3: 48].

Однак, домінанта у випадку кожної конкретної емоції може різнитися в різних культурах, соціумах, націях. Окрім того, тлумачення емоцій окремими індивідами часто може не збігатися навіть у рамках однієї спільноти, що, в принципі, не заперечує існування певного середнього, загальноприйнятого уявлення про ту чи іншу емоцію. Можна також припустити, що укладачі лексикографічних видань спираються при тлумаченні емоцій на наявні стереотипні та загальноприйняті знання й уявлення мовної спільноти, нації щодо кожного конкретного явища. А існуючі синонімічні ряди номінацій емоцій, станів та емоційно забарвленої лексики створюють уявлення про мовну картину світу цього соціуму,

що уможливило встановлення подібності та розбіжності в культурах націй (А. Вежбицька [4], М. Шелякін [13], Т. Цивьян [11]).

Своє відображення дослідження емоцій знайшло також у комунікативній лінгвістиці. В. Шаховський увів у науковий обіг поняття емотивної семи (емосеми), сутність якої розкривається в його концепції: «Окремий мікрокомпонент семантики емотива, що має природу відображення, відображає емоційне ставлення до ознак поняття про денотат; представлений як єдність семантичної ознаки «емоція» і семного конкретизатора з відкритого набору («конкретна емоція»: зневага, любов, ненависть, злість та інші емоції, які складають шкалу емоцій із двома полярними полюсами: позитивні – негативні). Тому емотивна сема завжди оцінна, тобто має знак оцінки плюс/мінус» [12: 26].

Емоційна лексика складає значну частку у вокабулярі будь-якої мови, проте, як вітчизняна, так і зарубіжна наукові традиції не відокремлюють емоційні (оцінні) одиниці в окремий відносно самостійний клас (підсистему). У граматиці, лексикології або стилістиці емотиви розглядаються, як правило, в межах тих самих лексико-граматичних категорій, що й номінативні слова.

Словниковий запас будь-якої мови об'єднує два прошарки лексики: власне номінативну (раціональну), яка реалізує номінативну функцію, та експресивно-виразну (емоційно-оцінну, емоційно-експресивну, емоційно-образну, емоційно-стилістичну), яка реалізує експресивну (виразну або прагматичну) функцію мови [8: 140]. Межі між номінативною й експресивно-виразною лексикою до певної міри відносні, оскільки в результаті вторинної номінації власне номінативні одиниці можуть отримувати додаткові (конотативні) значення. Водночас, вчені зауважують, що емоційна (афективна) лексика є «повною протилежністю лексиці абстрактній» [10: 81–82]. Вона представлена словами, які вказують на які-небудь почуття або такими, що їх викликають. Для одних слів емоційність полягає в самому лексичному значенні, інші отримують її за рахунок додавання відповідних афіксів.

Афіксальний засіб експлікації емотивності передбачає використання прикметникових префіксів: *erz-* (*erzgescheit*); *un-* (*ungeil*); *ur-* (*urgemütlich*); дієслівних префіксів: *an-* (*anschreien*); *an-* (*anschreien*); *auf-* (*aufbrausen*); *aus-* (*ausbrechen*); *ab-* (*abwertend*); *durch-* (*Durcheinander*); *ge-* (*Gequatsche*); *nach-* (*nachsagen*); *unter-* (*unterdrücken*); *über-* (*überängstlich*); *ver-* (*verliebt*); *un-* (*Unmensch*); іменникових суфіксів: *-keit/heit* (*Doofheit*); *-I* (*Nazi*); *-bold* (*Saufbold*); *-chen* (*Freundchen*); *-ei* (*Liebelei*); *-ian* (*Blödian*); *-lein* (*Männlein*); *-(l) er* (*Spießler*); *-ling* (*Dreking*); прикметникових суфіксів: *-ig* (*freudig*); *-los* (*mutlos*); *-isch* (*närrisch*); *-lich* (*ängstlich*); *-haft* (*fabelhaft*).

Найбільш поширеними експлікаторами емоційної оцінки є субстантивні суфікси, наприклад: *-bold* (*Saufbold*); *-chen* (*Freundchen*); *-ei/erei* (*Sauerei*); *-i* (*Ossi, Wessi*); *-ian* (*Blödian*); *-ler* (*Heuchler*); *-ling* (*Feigling*).

Грамматичним засобом вираження емотивності у субстантивних лексемах може бути використання різних артиклів, наприклад: *der Mensch* (людина – без оцінки) та *das Mensch* (про жінку – негативна оцінка). Для цього можуть використовуватися й різні форми множини, наприклад: *das Ding – die Dinge* (предмет, предмети – без оцінки); *das Ding – die Dinger* (непотріб – негативна оцінка).

У лінгвістиці існують дві теорії, де перша поділяє емотивний шар мови на: *лексику емоцій* (слова, предметно-логічне значення яких складає поняття про емоції) і *експресивну лексику* (емоційно забарвлені слова, які містять чуттєвий фон). Виділення двох типів емоційно забарвленої лексики враховує різну функціональну природу цих слів: лексика емоцій зорієнтована на об'єктивацію емоцій у мові, на їхню інтерпретацію (номінативна функція), експресивна лексика призначена для вираження емоцій мовця й емоційної оцінки об'єкта мовлення (експресивна і прагматична функції). Друга ж теорія, яка була висунута порівняно недавно, заперечує цей умовний поділ і розглядає емоційно-експресивний вокабуляр мови як одне ціле – «емоційна лексика». У сучасних дослідженнях поряд із терміном «емоційна лексика» активно вживаються й терміни «емотивна лексика» та «емотиви». Підставою для терміна «емотивна лексика» може слугувати категорія

емотивності, яка до цих пір має дискусійний характер, оскільки недостатньо вивченні відмінності емотивності від емоцій.

«Лексика емоцій» (*Ärger, Haß, Liebe, Glück*) у лексикографічних джерелах не має маркувань на кшталт: *груб., фам., вульг.*, що могло б стати теоретичною основою для її зарахування до складу емотивів, проте ці лексеми використовуються безпосередньо під час вираження емоцій (*вербальна агресія, схвалення тощо*), окрім цього згадані лексичні одиниці позначають емоційні стани і тому також можуть бути зараховані до складу емоційної лексики. Підставою для цього також може бути приклад застосування «лексики емоцій» в якості слів-стимулів у психологічних тестах, що підтверджує теорію про те, що навіть ті лексеми, які використовуються для номінації емоцій мають емоційно-експресивне, а, відповідно, і оцінне навантаження. Поясненням може слугувати той факт, що будь-яке явище навколишнього світу підсвідомо пропускається індивідом через себе з метою визначення потенційної загрози, саме тому виникає оцінка явища особою, яка в свою чергу призводить до виникнення у неї тих чи інших емоцій [7: 648-649]. Можливий також і зворотній процес, коли за допомогою аналізу повідомлень особи, на основі вжитих нею емотивів, можна встановити емоційний стан особистості, чим протягом тривалого часу в Росії займається професор В. Наумов [9].

В якості наочного прикладу дискусії, що точиться в мовознавстві щодо розділу або об'єднання в єдиний масив «експресивної лексики» (*Empfindungswörter*) та «лексики емоцій» (*emotionsbezogene Wörter*) можна навести кардинально протилежні точки зору Ф. Германнс [16] та М. Шварц-Фрізель [17].

На думку Ф. Германнс, такі номінативні лексичні одиниці для основних емоцій як: *Liebe, Freude, Glück, Hass, Wut, Zorn, Angst, Trauer* та їх похідні дієслова і прикметники слугують виключно для дескриптивної номінації емоційних станів. За допомогою цих лексем мовець лише відображує свої почуття. Проте ці слова абсолютно не емотивні і не експресивні. Так, наприклад, вислів *«Ich freue mich»* за своєю формою має дескриптивний характер, тобто за допомогою інформаційної частини повідомляється, що мовець відчуває радість, а, відповідно, і сам вираз є когнітивним, а не експресивним. Для безпосереднього вираження емоцій мовець використовує «емоційну лексику», а саме афективну (*Empfindungswörter*): *Scheusal, Ekel, Mistkerl, lieb, süß* [16: 145].

Але, М. Шварц-Фрізель притримується іншої думки з цього приводу і вказує на те, що відповідно до наведеної вище точки зору вирази мовця на кшталт: *«Ich liebe dich», «Ich hasse dich», «Mein Ärgerist groß»*, не є справжніми експлікаторами кохання, ненависті або злості, оскільки не містять «експресивної лексики» або вигуків, а відповідно, і жодний вислів, що декларує емоції не є насправді емоційним. Таким чином М. Шварц-Фрізель вказує на помилковість попередньої теорії і стверджує, що навіть такі вирази, як наприклад: *«Ich bin glücklich», «Ich ängstige mich»* експресивно виражають емоційний стан мовця. *«Sie enthalten zwareine bewusste, reflektierende Komponente, da der Sprecher sich des Zustandes gewahr ist, den er sprachlich benennt, doch mindert dies nicht ihren expressiven, emotionsausdrückenden Gehalt»* [17: 147]. З цим погоджуються також і інші (А. Вежбицька [18], Н. Фріс [15], Р. Філер [14], Ю. Домашевич [5]).

Висновки. У мові існує достатньо засобів для вираження думки, оцінки або власної позиції до події, особи тощо. Вираження емоцій може відбуватись як за рахунок екстралінгвальних засобів (жестикуляція, міміка, інтонація), так і за допомогою мови. У мові емоції можуть передаватись на рівні лексики, морфології. Якщо на рівні синтаксису емоційність реперзентується шляхом специфічної будови фраз, на рівні граматики— через вживання іншого артикля або утворення множини (у іменників), то лексичний рівень дає набагато більше засобів для вираження емоційної оцінки. Так, слово може мати самостійне або конотативне емоційне забарвлення, в останньому випадку йдеться переважно про використання численних метафор: слово може отримати також емоційний компонент за рахунок контексту, шляхом словотвору й, зокрема, афіксації, вербалізації або субстантивації.

Хоча існує умовний поділ експресивно-емоційної лексики на лексику емоцій (поняття про емоції) та експресивну лексику (емоційно забарвлені слова) [12: 40], зауважимо, що

лексика цих двох категорій відображає світ, і тому доцільніше було б об'єднати ці дві категорії в одну. Так, пропонується зберегти за термінами «лексика емоцій» та «експресивна лексика» їхнє традиційне значення й назвати сукупність позначених ними засобів «емоційною лексикою» [2: 42; 14: 40].

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Арутюнова Н. Д. Типы языковых значений. Оценка. Событие. Факт / Н. Д. Арутюнова. – М. : Наука, 1988. – 339с.
2. Бабенко Л. Г. Функционально-семантический класс глаголов эмоциональной деятельности / Л. Г. Бабенко // Лексико-семантические группы современного русского языка. – Новосибирск, 1985. – С. 41–48.
3. Бабушкин А. П. Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка / А. П. Бабушкин – Воронеж : ВГУ, 1996. – 104 с.
4. Вежбицкая А. Семантические универсалии и описание языков / Анна Вежбицкая ; пер. с пол. А. Д.Шмелева. – М. : Языки рус. культуры, 1999. – 780 с.
5. Домашевич Ю.В. Инвективная лексика, ее стилистический потенциал (на материале немецкого языка) / Ю. В. Домашевич // Вестник Московского государственного областного университета. – М. : МГОУ, 2010. №3 : Серия «Лингвистика». – С. 159–162.
6. Изард К. Э. Психология эмоций / К. Э. Изард. – СПб. : Питер, 2006. – 464 с. – Библиогр.: с. 427–449.
7. Ильин Е. П. Эмоции и чувства / Е. П. Ильин. [2-е изд.], – СПб. : Питер, 2011. – 783 с. – Библиогр.: с. 683–772.
8. Комлев Н. Г. Компоненты содержательной структуры слова / Н. Г. Комлев. – [Изд. 3-е, стер.]. – М. : УРСС, 2006. – 191 с.
9. Наумов В. В. Лингвистическая идентификация личности / В. В. Наумов. – [2-е изд., стер.]. – М. : КомКнига, 2006. – 238 с.
10. Финкель А. М. Современный русский литературный язык / А. М. Финкель, Н. М. Баженов. – К. : Рад. шк., 1951. – 540 с.
11. Цивьян Т. В. Модель мира и ее лингвистические основы / Т. В. Цивьян. – М. : КомКнига, 2006. – 280 с.
12. Шаховский В. И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка / В. И. Шаховский. – Воронеж : ВГУ, 1987. – 191 с.
13. Шелякин М. А. Язык и человек. К проблеме мотивированности языковой системы / М. А. Шелякин. – М. : УРСС, 2005. – 286 с.
14. Fiehler R. Kommunikation und Emotion. Theoretische und empirische Untersuchungen zur Rolle von Emotionen / Reinhard Fiehler. – Berlin ; N. Y. : Walter de Gruyter, 1990. – 335 S.
15. Fries N. Sprache und Emotionen / Norbert Fries. – Bergisch Gladbach : Verlagsgruppe Lübbe, 2000. – 128 S.
16. Hermanns F. Kognition, Emotion, Intention. Dimensionen lexikalischer Semantik / F. Hermanns // Jahrbuch 1993 des Instituts für deutsche Sprache – Mannheim : Institut für deutsche Sprache, 1995. –S 138–178.
17. Schwarz-Friesel M. Sprache und Emotion / Monika Schwarz-Friesel. – Tübingen : A. Francke Verlag, 2007. – 401 S.
18. Wierzbicka A. Emotions across languages and cultures. Diversity and universals / Anna Wierzbicka. – Canberra : Australian National University, 1999. – 364 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Андрій Манзій – кандидат філологічних наук, доцент кафедри практики іноземної мови та методики викладання Хмельницького національного університету.

Наукові інтереси: фонетична семантика, невербальна комунікація.

ДО ПИТАННЯ ПРО СЕМАНТИЧНУ ДОМІНАНТУ ДЕФІНІЦІЇ МОДАЛЬНОСТІ

Тетяна НЕСТЕРЕНКО (Кіровоград, Україна)

Статтю присвячено аналізу підходів до кваліфікації модальності як лінгвістичної категорії, визначенню її інтегративного компонента з проєкцією на уточнення дефініції модальності та на визначення модальних рамок.

Ключові слова: модальність, модальне значення, об'єктивна модальність, суб'єктивна модальність, модальні рамки, оцінка, вираження відношень.

The article explores the approach to the qualification of modality as a language category, defines its integration component with an projection on the definition of modality and on the definition of modal limits.

Key words: modality, modal meaning, objective modality, subjective modality, modal limits, assessment, expression of relation.

Модальність як одна із стрижневих категорій, що формують безпосередній зв'язок висловлювання з позамовною дійсністю, була і є об'єктом стійкої зацікавленості зарубіжних і вітчизняних лінгвістів (Ф. Брюно, Ш. Баллі, В. Виноградов, В. Адмоні, Т. Ломтєв, Г. Золотова, Р. Мразек, В. Гак, Г. Колшанський, В. Ярцева, Л. Єрмолаєва, Ф. Палмер, В. Панфілов, П. Лекант, О. Бондарко, О. Беляєва, Г. Німець, І. Вихованець, А. Загнітко, В. Шинкарук, В. Ткачуктабагатоін.), у працях яких розроблені ключові поняття, що дали

можливість окреслити семантичний обсяг, функціонально-граматичний статус та виявити основні мовні засоби вираження модальності. Однак, починаючи з 50-х років ХХ століття, коли з'явилися перші дослідження з модальності і до сьогодні, коли ми маємо велику кількість наукової літератури з модальності, не сформульовано єдиної думки навіть стосовно основних характеристик цієї мовної категорії: не існує єдності у поглядах на модальність, оскільки не визначено модальні рамки, не з'ясовано коло модальних значень, не вирішеним остаточно залишається питання, на якому саме мовному рівні відбувається формування модального значення. Навпаки, складність і багатоаспектність змістової природи модальності породила множинність її найрізноманітніших кваліфікацій, що часто суперечать одна одній.

Одним з найбільш актуальних є питання визначення модальних рамок, адже від того, які значення включатимуться дослідниками до розряду модальних, буде залежати тлумачення категорії та визначення кола мовних засобів, що формують модальність. Найбільш поміркованим є розуміння модальності як «вираження відношення мовця до змісту повідомлюваного з погляду його реальності/ірреальності» [12; 13]. Проте у лінгвістиці досить активно виявляється тенденція до розширеного тлумачення модальності. Іноді вона сягає таких меж, що модальність як мовна категорія починає втрачати визначеність і перетворюється у всеохоплюючу категорію. Часто модальність розглядається як власне реляційна структура, що пов'язує предмет та його буттєву ознаку. Занадто широке варіювання поняття модальності в сучасному мовознавстві дає підстави деяким дослідникам взагалі вважати цю категорію лінгвістичним фантомом. Так, на думку У. Хінрікса, Д.У. Лайфута, Дж. Олвуда, О. Даля, В.Ф. Ліберті, Г. Редекера, Л. Уога та інших, абсолютно весь зміст модальності розподіляється між іншими мовними поняттями: предикативністю, пропозицією, видами мовленнєвих актів та ін. У відповідності з таким підходом «для модальності просто не залишається місця» [14, 170]. У сучасних славістичних студіях питання про виокремлення модальності як мовної категорії не викликає сумніву.

Для визначення семантичного обсягу модальності важливою є її домінанта, тому метою нашого розгляду стало ключове поняття як організувальний компонент дефініції модальності.

У русистиці широка інтерпретація модальності була представлена В. Виноградовим [3, 41-48] – учений показав шлях від семантичного змісту до різноманітних граматичних і лексичних засобів вираження модальності. Основні положення вчення академіка В. Виноградова зводяться до наступного:

- 1) модальне значення притаманне кожному реченню і вказує на відношення змісту речення до дійсності;
- 2) категорія модальності – центральна мовна категорія;
- 3) зміст і форми вираження категорії модальності історично мінливі;
- 4) модальність за своїм обсягом широка;
- 5) категорія модальності має різноманітні засоби вираження;
- 6) категорія модальності тісно пов'язана з категорією предикативності.

Відповідно до цієї концепції, мовна модальність є об'ємною семантико-синтаксичною категорією, утвореною на базі сукупності значень, що містять вказівку на суб'єктивне відношення до дійсності і мають внутрішні відмінності в семантико-синтаксичних функціях. Думки В. Виноградова знайшли своє відображення в студіях багатьох учених. Поте погляди його прибічників на досліджувану категорію теж не відзначаються однотайністю, вочевидь тому, що В. Виноградов термін модальність розглядав крізь призму слова «**відношення**» (рос. «отношение»), а це «породжує значні труднощі теоретичного характеру» [10, 36]. У таких кваліфікаціях слово «отношение» спричиняє деяку двозначність, особливо в українській інтерпретації. У російській мові воно означає 1) *обращение, обхождение* – укр. *ставлення*; 2) *касательство, связь* – укр. *відношення, стосунок, зв'язок*. В. Виноградов, вочевидь, мав на увазі друге значення слова. Саме кальковане слово «відношення» використовується в більшості дефініцій, які в тій чи іншій модифікації визначають модальність як відношення змісту висловлювання до дійсності, суб'єкта дії – до виконуваної ним дії та мовця до змісту висловлювання.

Подекуди натрапляємо на роботи, де «отношение» інтерпретується як «ставлення». Зокрема, автори академічного курсу «Сучасної української мови» зауважують, що модальність не є проявом будь-яких відношень суб'єкта мовлення до висловленої думки: вона лише констатує його ставлення з погляду явищ у мовній ситуації, контексті. Таким чином, кваліфікація модальності розглядається як «ставлення мовця до змісту повідомлюваного», і серед модальних виокремлюються значення розповідності, бажальності, спонукальності, гіпотетичності, переповідності [8, 119–137]. Як пізніше з'ясувалося, ці значення належать до різних синтаксичних рівнів, накладаються одне на інше, а тому їх не варто розглядати як такі, що диференціюють цілісну категорію; та й слово «ставлення» стосується рос. «отношения» в значенні «*обращение, обхождение*». Згадана вище семантична особливість терміна «отношение» ускладнила ситуацію ще й тим, що сприяла залученню до сфери модальності дієслів типу *знати, думати, вважати, гадати*; аналітичних предикатів типу *бути впевненим*; прямої й непрямої мови; висловлень, які вказують на ставлення мовця до чогось. Вони ще більше розширили рамки модальності, насправді не маючи явно виражених маркерів модальності.

Мовець, формуючи модальне значення, пропускає його через призму власного «я» і таким чином формує суб'єктивне відношення. Звідси у дефініціях модальності з'являється опора на слово «**оцінка**», яка отримує підґрунтя, зважаючи на семантичну близькість лексем *відношення – оцінка*. Модальність починає трактуватися як категорія, що виражає оцінку мовцем висловлювання щодо дійсності, і використовує для цього одиниці, які належать до різних рівнів мови: морфологічного, лексичного, лексико-граматичного, синтаксичного, просодичного, а також комбінації цих рівнів. Структурна схожість модальності та оцінки впливає із тверджень Г. Немца, який наголошує, що «модальна оцінка є відображенням елементарного мисленнєвого акту і постає передумовою перш за все існування оцінювального суб'єкта (хто оцінює?), об'єкта (що оцінюється) і самого результату оцінки» [6, 11–12]. В українському мовознавстві слово «оцінка» як семантичну доміную функціонально-семантичного поля модальності застосовує В. Ткачук, який провадить думку, що мовець оцінює зміст речення та, виражаючи його у висловленні, вказує слухачу на те, приміром, що це висловлення не відображає реальний стан речей, а передає модельовану дійсність, наявну в психіці мовця, тобто підкреслює гіпотетичність чи ірреальність, необхідність чи можливість та ін., вказує на специфічне існування певного конструкту свідомості [10, 48]. Дослідник вважає некоректним поділ модальності на суб'єктивну й об'єктивну, обґрунтовуючи свою концепцію тим, перша входить до складу останньої як її основа. Оцінка ж (раціональна чи емоційна) буває позитивною, негативною або нейтральною. Безперечна наукова новизна такого підходу до вирішення проблеми, але він видається дещо сумнівним, оскільки всі модальні значення не можна звести до трьох операторів «добре»/«байдуже»/«погано». Потребує особливої уваги також задекларована автором можливість відмовитися від представлення модальності в двох різновидах: **об'єктивна і суб'єктивна** модальність.

У питанні про розділ модальності на дві підкатегорії учені не дійшли згоди. Наприклад, В. Виноградов відносить до об'єктивної модальності значення *можливості, дійсності, достовірності*, оскільки ці значення є відображенням у змісті висловлювання об'єктивних зв'язків навколишнього світу. Відношення висловлення до дійсності дослідник маніфестує як суб'єктивну модальність на підставі того, що значення *реальності/ірреальності* встановлюється самим мовцем. До різновиду суб'єктивних модальних зараховано також значення *достовірності /вірогідності /непевненості* [3]. У цілій низці робіт, присвячених вивченню різних аспектів категорії модальності [7; 2; 5], об'єктивна модальність розглядається як така, що виражає відношення змісту висловлювання до дійсності з точки зору його реальності/ірреальності та відношення суб'єкта до дії, яка може бути для нього можливою, бажаною та необхідною. Цей різновид модальності встановлює об'єктивні зв'язки між висловлюванням та дійсністю, є необхідною конструктивною ознакою кожного речення, а його організувальним центром є дієслово. Суб'єктивна модальність інтерпретується як факультативна ознака висловлення, що виражає відношення мовця до

змісту висловлювання, стосується цілого висловлювання і передає впевненість/невпевненість. Розрізнення двох різновидів модальності в українському мовознавстві пов'язується з вибором семантичної домінанти визначення. Наприклад, І. Вихованець модальність визначає як функціонально-семантичну категорію, що «виражає **відношення** змісту висловлюваного до дійсності або суб'єктивну **оцінку** висловлювання» [11, 367]. Отож, об'єктивна модальність маркується словом «відношення», а суб'єктивна – словом «оцінка».

З метою систематизації, уточнення обсягу розглядової категорії, варто все ж уніфікувати ключове слово дефініції. Поняття «відношення» видається більш прийнятним у сенсі його значення «**зв'язок**» чи «**взаємозв'язок**» (оскільки ми розуміємо, що це **стосунок** «**чогоось до чогось**»). Однак цього виявляється недостатньо для уточнення обсягу модальності.

Конкретний зміст узагальненого поняття лінгвістичної модальності мислиться дослідниками по-різному. Наприклад, Н. Агашина відзначає, що «в цілому в основі визначення поняття модальності лежить узагальнене поняття **відношення** повідомлюваного до дійсності, встановлене самим мовцем» [1, 24], але, представляючи модальність з погляду широкого розуміння її значень, не розрізняє поняття *відношення (зв'язок), ставлення, емоційна реакція на події*. Вона вичленовує такі компоненти модальності:

По-перше, це те, як мислиться, розуміється зміст висловлення самим мовцем з погляду його достовірності;

По-друге, відношення мовця до предикативної ознаки висловлення, оцінка характеру його здійснення, розуміння його як бажаного, необхідного, повиннісного, потенційного, невизначеного, ще не здійсненого;

По-третє, вираження емоційного відношення, реакції мовця, викликані обставинами... (страх, злість, гнів, ненависть, жалість і под.);

По-четверте, вольове відношення (пор. ставлення (*примітка наша Т.Н.*)) мовця до співбесідника чи до самого себе зі спонуканням, наказом, проханням, а також з метою активізації уваги;

По-п'яте, будь-які стилістичні й логічні пояснення, уточнення щодо форми викладу і змісту викладеного факту;

По-шосте, відношення мовця до цільової установки мовленнєвого спілкування.

Деякі автори додають до цих значень ще й відношення ствердження-заперечення. Таким чином, модальний набір значень розглядається як такий, що може доповнюватися і виявлятися в ході лінгвістичного аналізу [2, 73; 8, 4]. Недоліком такого розгляду є те, що модальні рамки не видається можливим встановити, оскільки вони мінливі.

Більшого наукового результату варто очікувати, розуміючи модальність як закриту систему, вибудовану на одному чи декількох модальних значеннях. Прикладом такого підходу є концепція, що ґрунтується на ознаці «вираження відношень» [5, 140-157; 4, 143-149]. Так, Г. Золотова визначає три типи модальних відношень:

1) **відношення змісту висловлювання до дійсності з погляду мовця**. Цей тип носить об'єктивний характер і визначає основне модальне значення, виражене опозицією реальність/ірреальність. Зміст висловлення або відповідає дійсності, або не відповідає. Головним граматичним засобом вираження є категорія способу. Дійсний спосіб репрезентує відношення реальності змісту висловлення щодо дійсності, а непрямі способи слугують для вираження відношень ірреальності;

2) **відношення мовця до змісту висловлювання**. Представляє суб'єктивний аспект модальності і базується на опозиції впевненість/невпевненість мовця в змісті висловлювання. Ці значення передаються переважно за допомогою вставних модальних слів. Цей тип відношень носить факультативний характер, може бути представлений чи не представлений у реченні;

3) **відношення між суб'єктом носієм ознаки і предикативною ознакою**. Виражається найчастіше за допомогою модальних слів, включених у склад предиката (дієслів, категорією

стану, коротких прикметників), і репрезентує значення можливості, бажаності, необхідності й повинності.

Таким чином, інтегративним компонентом дефініції модальності можна вважати «вираження відношень». Сподіваємось, що з'ясування опорного компонента визначення модальності допоможе в уточненні терміна та у встановленні модальних рамок (семантичних меж лінгвістичної категорії модальності).

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Агашина Н. М. Ирреальная модальность в современном русском языке: Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01. – Ставрополь, 2003. – 197 с.
2. Беляева Е. И. Функционально-семантические поля модальности в английском и русском языках. – Воронеж, 1985. – 180 с.
3. Виноградов В. В. Избранные труды: Исследования по русской грамматике. – М., 1975. – 560 с.
4. Гак В. Г. Теоретическая грамматика французского языка. Синтаксис. – М., 1981. – 191 с.
5. Золотова Г. А. Очерк функционального синтаксиса русского языка. – М., 1973. – 368 с.
6. Немец Г. П. Семантико-синтаксические средства выражения модальности в русском языке. – Ростов-на-Дону, 1989. – 144 с.
7. Панфилов В. З. Категория модальности и ее роль в конструировании предложения и суждения // Вопросы языкознания. – 1977. – №4. – С. 37-48.
8. Сучасна українська літературна мова: Синтаксис. / За заг. ред. І.К. Білодіда. – К., 1972. – 511 с.
9. Теория функциональной грамматики: Темпоральность. Модальность. – Л., 1990. – С. 67-78.
10. Ткачук В. М. Категорія суб'єктивної модальності. – Тернопіль, 2002. – 240 с.
11. Українська мова // Енциклопедія. – К., 2004. – С. 367-368.
12. Хрычиков Б. В. Категория модальности, ее объем и средства выражение в современном русском языке: Дис...д-ра филол. наук: 10.02.01 / Каменец-Подольский педагогический ин-т им. В.П.Затонского. – Каменец-Подольский, 1994. – 316 с.
13. Шинкарук В. Д. Репрезентації модусних категорій у сучасній українській мові // Мовознавство. – 1999. – № 2-3. – С. 50-56.
14. Норман Б. Ю. Модальность в болгарском языке // ModalitatundModus. AllgemeineFragenundRealisierungimSlawischen. 1994. Wiesbaden. P. 170.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Нестеренко – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: словотвір, морфологія, проблеми функціональної граматики української мови.

СЕМАНТИКА АНГЛІЙСЬКИХ ДІАЛЕКТНИХ АЛОЕТНОНІМІВ У ЛІНГВОКУЛЬТУРНОМУ ВИСВІТЛЕННІ

Олександра ПАЛЬЧЕВСЬКА (Рівне, Україна)

У статті йдеться про проблему «чужого», яка є однією з фундаментальних проблем сучасної семантики та винятково актуальною з точки зору соціолінгвістики та лінгвокультурології. Мовні одиниці такого типу можуть функціонувати як окремі лексеми або ж бути частинами фразеологізмів, реалізуються як алоетноніми.

Ключові слова: алоетноніми, етноніми, семантика, номінація, лексеми, фразеологічні одиниці, культурний код.

The article deals with problem of "alien" which is one of the fundamental problems in modern semantics and particularly actual in connection with social and cultural linguistic processes. Such language units can function as separate lexemes and be part of phraselogical units, realized as aloethnonyms.

Key words: aloethonims, ethnonims, semantics, nomonation, lexemes, phraselogical units, cultural code.

У сучасній теорії мови активізуються дослідження, яким притаманне поєднання лінгвістичних та екстралінгвальних факторів, що впливають на способи вербалізації та кодифікації уявлень людини про оточуючий світ та саму себе як носія певної культури в рамках антропоцентричної парадигми сучасного мовознавства (А. Вежицька, Р.М. Кісінг, J. Bartminski, R. Grzegorzycykowa, Ю. Караулов, А. Баранов, О. Березович, Д. Добровольський, Н. Рябцева, О. Кубрякова, С. Нікітіна, С. Воркачов, Л. Чернейко, В. Долинський, І. Ольшанський, О. Шевченко, В. Маслова, Н. Мечковська, О. Тищенко, С. Толстая, О. Шмельов тощо). **Актуальність** роботи зумовлюється потребою в реконструкції образу «чужого» в народній мові Британських островів з позицій лінгвокультурології та етнолінгвістики.

Мета даної розвідки – здійснити лінгвокультурну характеристику англійських діалектних алоетнонімів, зумовила конкретне **завдання**: встановити місце останніх у англійській діалектній моделі світу; висвітлити співвіднесеність такої лексики та фразеології з іншими концептосферами та семантичними опозиціями.

Опозиція «свій/чужий» реалізується у культурних кодах всіх мов. Усім лінгвокультурам притаманне відокремлення «своїх» – які наділені рисами свого народу, проживають на спільній території, сповідують ті ж самі релігійні та соціокультурні принципи – від «чужих». У мові ця опозиція, перш за все, виявляється через етноніми, які поділяються на автоетноніми (самоназви етносів) й алоетноніми (назви етносів надані їм чужими етносами). У колі алоетнонімів виокремлюються власне етноніми й етнофобізми: перші представляють нейтральні або позитивно заряджені назви чужих етносів, другі є принизливими, образливими, негативно зарядженими назвами-прізвиськами представників інших етносів [4: 168].

Ситуація етнофобізму, як така реалізується через певні міжетнічні стереотипи. Стереотип – це стандартна точка зору про соціальні групи чи окремі особи як представники цих груп [3:177–179]. Стереотипу притаманні логічна форма судження, яка є при цьому дуже спрощеною та узагальненою, з емоційним забарвленням, що надає певному класу певні якості чи установки або ж, навпаки, відмовляє їм в цих якостях чи установках та зазвичай виражається у вигляді речення. Домінуючою для нашої розвідки є розмежовуюча функція стереотипу. Втілення узагальнених явлень про «чужих» у мотивуванні слів та фразеологізмів детермінується як ксеномотивація (процес утворення таких одиниць позначається терміном ксенономінація, а мовні одиниці, які виникли у результаті цього процесу, – терміном ксеноніми) [1: 415]. Ксенонім містить певне протиставлення, яке призводить до згадуваного вище ефекту розмежовування. Зазвичай ці протиставлення гіперболізовані, що дозволяє підкреслювати одні риси ситуації та замовчувати інші. У дослідженні ми спробуємо прослідкувати функціонування ксенонімів. Такі номінації представлені у більшості лексико-тематичних груп. Приведемо деякі з них.

На позначення мови іноземця використовуються номінації, які найчастіше концептуалізують незрозуміле: про дитину або дорослого, який розмовляє нечітко кажуть *to talk double-Dutch, coiled against the sun, to talk as Dutch as Daimport's (Davenport's) bitch* [ED2: 229]. Номінація *to talk Dutch* має два значення – (1) розмовляти більш витонченою мовою, ніж носій звичайного діалекту; (2) розмовляти сердито [ED2: 229]. Чужа мова для англійців також асоціюється з валійською: «*He's talking Welsh ! That's Welsh ! means I don't understand you.*» [ED6: 440].

Серед досліджуваних нами номінацій найчастіше виокремлюються такі, що втілюють негативні риси характеру людини (брехливість, жорстокість, невихованість) або ж інтенсифікують якусь ознаку. Так, *As Dutch as a mastiff* кажуть про людину, яка має невинний вигляд після того, як зробила якусь шкоду [ED2: 229]. Датчани-торгівці привезли собак цієї породи з південної Азії в Англію у кінці сімнадцятого століття, де вони стали популярними домашніми улюбленцями. В номінації репрезентується характерна поведінка собаки. Туркам приписують жорстокість – *to behave like a Turk* [ED6: 268]. Вираз *as hard as a Turk* використовується для маркування жорстокої або невтомної у праці людини; коли хтось робить щось як турок *like a Turk*, це означає, що він це робить енергійно, старанно або ж несамовито [ED6: 268]. Фразеологізм *the Turk a bit* використовується як сильне заперечення та є перефразуванням номінації *the devil a bit* [ED6: 268]. Лексема *Turk* використовується також на позначення бешкетливої дитини [ED6: 268]. *Yorkshire bite* – презирливе прізвисько йоркширця, так само називали і різку, зверхню людину [ED6: 587]. Норвегія – країна скотарів, тому будь-який англієць, що кричить, має голос як у норвезького бика – *has a voice like a Norawa' bull: This Will has a voice like a Norawa' bull* [ED4: 299].

Етноніми також фігурують в номенклатурі ігор. Так, *French blindman's-buff* [ED2: 493] – дитяча гра, відома ще в Греції 2000 років тому. Широко розповсюджена у Європі: в Італії вона називається *mosca cieca* (“сліпа муха”); у Німеччині – *Blindekuh* (“сліпа корова”); у Швеції – *blindbock* (“сліпий козел”); в Іспанії – *gallina ciega* (“сліпа курка”); у Франції – *colin-*

maillard (назва є алюзією на середньовічну битву французького лорда Левена та чоловіка на ім'я Колін, який бився дерев'яним молотом та був осліплений у цій битві) [6]. *French flies* – гра для хлопчиків, у якій учасникові, що стає рачки, на спину кладуть капелюха. Завдання інших гравців перескочити через спину, не порушивши капелюха [ED2: 493]. *French Jackie, French tag* – гра в «дірку», за правилами якої гравці стають в коло, за винятком одного, який, стоячи осторонь, торкається котрогось з гравців та займає його місце [ED2: 493]; *French leap-frog* – чехарда [ED2: 493]. Фразеологізм *English and Scots* є одночасно і назвою дитячої гри, ще відомої як *England and Scotland* [ED2, 255].

Гра містить у своїй концептуальній структурі звичну для ігор такого типу дистрибуцію на «своїх/чужих», відображає протистояння англійців та шотландців: *Sc. The English and Scots used to be played by parties of boys, who, divided by a fixed line, endeavoured to pull one another across this line, or to seize, by bodily strength or nimbleness, a 'wad' (the coats or hats of the players) from the little heap deposited in the different territories at a convenient distance, Blackw. Mag. (Aug. 1821) 35; The company is parted into two bands ... The baggage, or object of spoil, lies behind the line ... On the signal being given, the opposite parties rush forward, and endeavour to seize the spoil. He who is taken within the line, is carried off as a prisoner ... and obtains no relief from captivity unless one of his own party can touch him ... unmolested by his assailants (Jam.). Dmf. It [an old tree] never was the 'dools', nor the 'bult' ; nor were the 'outs and ins', nor the hard fought game of 'England and Scotland' ever played about it, Cromek Remains (1810).* Після довготривалої війни з Францією з'явилась дитяча гра в «англійців» та «французів»: кольорові метелики чи слимаки вважались «своїми» а білі «чужими». Граючись, діти вбивали білих метеликів та слимаків, вважаючи їх символом Франції: *French butterflies, French snails* [ED2: 493]. Бур'ян, який ніби, курять хлопчики називається *French tobacco* [ED2: 493].

Номінації глутоніми також містять у своїй структурі переосмислені ксеноніми: *French cream, French Cream Brandy* віскі [ED2: 493]. У Франції існувала традиція після обіду випивати філіжанку кави з склянкою бренді, яке доливали у неї замість вершків. *French wheatcakes* – кекси з борошна грубого помолу з гречаної муки, схожі на здобні булки, але менш пористі, коричневі та тонкі [ED2: 493]. Через особливості клімату у Великобританію гречку імпортували з Франції, тому вироби з такої муки називаються *French wheatcakes*, що буквально перекладається „кекси з французької пшениці”. Батьківщиною гречки є Північна Індія, де її називають „чорним рисом”. На західних відрогах Гімалаїв зосереджені дикі форми рослини. Гречка введена в культуру більше 5 тисяч років тому. У XV столітті до н. е. вона проникла в Китай, Корею і Японію, потім в країни Середньої Азії, Близького Сходу, на Кавказ і тільки потім в Європу (мабуть, під час татаро-монгольського нашествия, тому її ще називають *татарською рослиною, татаркою*). У Франції, Бельгії, Іспанії і Португалії її колись величали *арабським зерном*, в Італії і самій Греції – *турецьким*, а в Німеччині – просто *язичницьким зерном*. Гречаною її почали називати слов'яни тільки тому, що до них її завезли з Візантії в VII столітті [2].

Акціональна семантика ксеномотивованих фразеологізмів маркується квалітативним значенням етроніма. Так, ФО *to make a French bed, to french a bed* є відповідниками номінації *to make an «apple-pie» bed* [ED2: 493]. У номінації проступає особливий, французький, спосіб стелити ліжко, який називається *nappes pliees*, цей спосіб поширився завдяки пуританам, які запозичили його у французів. Сама номінація *apple-pie order* «ідеальний порядок» походить з традиції позначати пироги за днями тижня, коли вони повинні бути з'їдені, залишаючи більші на ті дні, на які припадає більше роботи [9: 361]. Семантика брехні виявляється в контексті Йоркширу: *Yorkshire miles come* «бути обдуреним»; *put Yorkshire on one* «бути обдуреним»; *to go Yorkshire* «обдурити когось» [ED6: 587]. До номінацій, які втілюють соціальні стереотипи, відносимо *Welsh-main*, яка має два лексико-семантичні варіанти: 1) бійка; 2) спосіб голосування, при якому претенденти поступово вибувають, аж доки не лишається двоє, за яких голосують знову [ED6: 440].

Оцінна семантика в контексті етронімії найчастіше випинає крайній ступінь конотації – або дуже добре, або дуже погано. Це пояснюється намаганням відшукати у «чужої» нації

відмінності, підкреслити вихід за межі «своєї» норми. Наведемо приклади номінацій, які стоять унизу оцінної шкали, наприклад, *make one French* використовується як виразник презирства або ж позначає щось дуже погане, проблемне: *It seems to mean, quite generally and indefinitely, as bad as bad can be. Any extreme provocation, severe disappointment, or keen distress, is enough to make one French!* [ED2: 493]. Про дешеві закордонні товари кажуть: *Cheap Germans: «Cheap Germans» would by their superior cheapness have rendered the business a nullity* [ED1: 861]. Номінація *Turk* акумулює семантику чогось великого, використовується як інтенсифікатор: *They have been a-gaying together this turk of a while in foreign parts.; There's a turk of a rat* [ED6: 268]. Говорячи про неприємні відчуття, свербіння використовують метафоричний зворот *Welshman's hug* (буквально „обійми мешканця Уельсу”) [ED6: 440]. Щось дуже маленького розміру, але працездатне у англійській лінгвокультурі диференціюється як *liketheWelshman'scow* (буквально „як корова валійця”) [ED6: 440].

Арефактуальна семантика сірників насамперед асоціюється з німцями: (i) *German Congreves, Lucifer matches: Congreves were a predecessor of the Lucifer matches. The splints were dipped in sulphur and then tipped with the chlorate of potash paste, in which gum was substituted for sugar, and there was added a small quantity of antimony sulphide. The match was ignited by drawing it through a fold of sandpaper under pressure* [ED1: 861]. Сірники були заборонені у Франції та Німеччині, через те що вважались небезпечними [8]. Етноніми також можуть використовуватись у якості фабрикативів: *Turk upon Turk* «назва певного виду матеріалу для виготовлення сітей»: *For any one who's making wabs, It would be little work ; To add some five or six plies of good Turk upon Turk; The last new bits o' furniture they have been getting it may be a Turk-upon-Turk bed or a new piano; He would put his head through their Turk-upon-Turk hangings* [ED6: 268]. Особливий вид верхнього одягу називається *Turkish Fly*, через свій яскраво-червоний колір: *My coat was what is called a Turkish fly, in red velvet, cut off like a waistcoat, with a peak before and behind* [ED6: 268].

Сланець розміром три на два фути називається *Welsh-rags* [ED6: 440]. Плоске каміння, яке використовується для виготовлення дорожніх покриттів, називається: *Yorkshire flags* [ED6: 587]. Камінь для загострення знарядь праці *norway* усвідомості англійця асоціюється із Норвегією [ED4: 231]. У даному випадку спостерігаємо конверсію, перехід власної назви у загальну: *A kind of stone, cut into a long finger-like shape. It is never to be confounded with a whetstone. The latter is a rough grindstone grit for sharpening scythes, while a norway is finer in grain, more of the texture of a hone or oil-stone, but is used dry.* Номінація *polka*, також зустрічається у формі *polky* w.Yks.[polka.] і має два лексико-семантичних варіанти: 1. жіночий жакет *Shu grippid da needle in her teeth an' poo'd her oot o' da breest o' da polka—a auld ane o' Girzzie's; Shu cuist aff her wincey polka, an' pat on a white slug oot ower her waests.* 2. бавовняна спідниця, одяг робітниць з заводів [ED4: 572].

Артефактуальна семантика реалізується також у номені *American rake* «приладдя для загрибання сіна» [ED1: 49]. З точки зору стереотипізації та концептуалізації народних уявлень про чужі національності показовими є перекази про євреїв в районах Корнуела та Девона. Ці історії підкреслюють негативне ставлення до євреїв як до нації загалом. За деякими переказами, привиди робітників у шахтах – це душі євреїв, які працювали на олов'яних шахтах у цьому регіоні. Інші легенди свідчать, що це душі тих євреїв, які розіп'яли Ісуса, а потім були заслані римським імператором на каторжні роботи в рудники як раби. Такі асоціації виникають на ґрунті історичних фактів – після завоювання Англії норманами під керівництвом Вільгельма Завойовника олов'яні рудники були віддані офіційними хартіями за підписом англійських королів (наприклад, Короля Джона) в оренду євреям. Як наслідок, у мові регіону виникли і закріпились такі терміни: *Jews' bowels* «маленькі шматочки розплавленого олова», які можна побачити у старовинних виробках; *Jews' houses* «дуже старі місця для плавки»; *Jews' leavings* «залишки з шахт»; *Jews' pieces* «старовинні глиби олова» [10: 342]. Завдяки вугільним копальням, розміщеним на території Уельсу, виникла номінація *welsh*, що позначає будівлю для зберігання вугілля [ED6: 438]. Як було зазначено вище, семантика «чужого» завжди є стереотипізована. Так, для англійців щось чуже маркується як французьке *French* «нове, закордонне, не англійське, дивне, незвичайне, рідкісне,

незвичайної краси: *Applied to any new invention. A new pattern in forks or spoons, though imported from America, would be called French* [ED2: 493].

Сфера несприятливих погодних умов реалізується у контексті валлійця: *Welshmen plucking their geese*, паремія використовується, щоб описати сильні снігопади з пронизливим вітром [ED6: 440].

Номінація *American widow* відноситься до концептосфери шлюбу, та використовується на позначення жінки, чоловік якої поїхав до Америки [ED1: 49]. В англомовному середовищі далекі родинні стосунки акумулюються виразом *Welsh-aunt or -uncle* «двоюрідна тітка чи дядько» [ED6: 440]. Ця ФО вбирає в себе родинну семантику з притаманною їй таксономічною опозицією свого/чужого, де розподіл відбувається на близьких (своїх, тих, що проживають разом на одній території) та далеких (чужих, що проживають далеко, в чужій стороні, можливо, у ворожому просторі).

Концептуальна опозиція довге/коротке в контексті віддалі реалізується у номінації *Yorkshire-mile* «трохи більше за милю» [ED6: 587]. За територіально-просторовою ознакою шляхом сполучення двох компонентів *North + lander* виникла лексема *Norlander*. Спостерігаємо характерне для діалектної лексики суфіксальне усичення *th*. Лексема використовується на позначення будь-якого жителя земель, що знаходяться північніше певної місцевості: *They met with a bold Norlander of Aberdeenshire* [ED4: 299]. Показовою видається номінація *Norlan' Nettie*, на позначення жінки, жительки гірської місцевості, яка обмінює вовну на дрібний одяг [ED4: 299].

Етнономінації в складі фітонімів, дуже часто концептуалізують небезпечні для людини якості. Так, отруйна рослина *French broom, the common laburnum, Cylisus Laburnum* «рокитник», інша назва якої *Old Lad pea-cods* (w. Yks.) [ED2: 493] – «рокитник, золотий дощ», виділяє токсичну речовину цитизин, яка у великих кількостях паралізує центральну нервову систему, викликає судоми та зупинку дихання [5]. *French furze*, дрок, інша назва *gorse, Ulex europaeus* – кущ з жовтими квітами, має листя у формі колючок [ED2: 493]. Лексема *gorse* походить від староанглійського *gors, gorst*, з індоєвропейського кореня зі значенням «грубий, шершавий, колючий». *French grass, the common saintfoin, Orbexilum onobrychis* – рід рослин з сімейства бобових. Відомо їй до 80 видів, дикорослих в середній та південній Європі, північній Африці та західній Азії. Це – трави та дрібні кущі з колючками [ED2: 493].

Отже, можна постулювати, що у мові образ «чужого» виявляється через алоетноніми (власне етноніми та етнофобізми), які відображають «чужий, іноплемянний» світ, оскільки спираються на певні ситуації, з якими представникам етнічних груп доводилось зіштовхуватись в ході історії. Етнічна картина світу через призму лексики та фразеології постає як частина національної свідомості, реалізується у фольклорі та міфології, які тісно переплітаються з дійсністю. Перспективним видається компаративне дослідження алоетнонімів у різних мовних картинах світу.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Березович Е.Л. Лексическая семантика в этнолингвистической перспективе. – М.: Индрик, 2007. – 599с.
2. Википедия – свободная энциклопедия. – Режим доступу: www.wikipedia.org.
3. Демьянков В.З. Стереотип // Краткий словарь когнитивных терминов. Под общей редакцией . – М.: Филол. ф-т МГУ им. М.В. Ломоносова, 1996. – 245 с.
4. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія. – Полтава: Дозвілля-К, 2010. – 843 с.
5. Токсикология ядовитых растений. – Режим доступу: <http://www.cnsbh.ru/AKDiL/0045/base/k0260028.shtml3>.
6. Britannica Online Encyclopedia. – Режим доступу : www.britannica.com.
7. ED1-6 Wright J. The English Dialect Dictionary Volumes I, II, VI. – Oxford: University Press, 1898 - 1905.
8. Probert Encyclopaedia. – Режим доступу: <http://www.probertencyclopaedia.com>.
9. Wilkinson P. R. A Thesaurus of English Traditional Metaphors. – London and New York: Routledge, 1992. – 777 p.
10. Wright E. M. Rustic Speech and Folk-lore. – London: Humphrey Milford, 1913. – 342 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Пальчевська Олександра – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри гуманітарно-соціальних дисциплін Рівненського інституту Відкритий міжнародний Університет розвитку людини “Україна”.

Наукові інтереси: етнолінгвістика, контрастивна семантика, когнітивна лінгвістика.

ПАРАМЕТРИЧНІ ПРИКМЕТНИКИ EURUS I PACUS З КОГНІТИВНОЇ ТОЧКИ ЗОРУ

Марта ПЕТРИШИН (Івано-Франківськ, Україна)

Стаття присвячена аналізу концептуального простору давньогрецьких прикметників εὐρύς і πλατύς шляхом когнітивного моделювання структур знання, що передаються ними, та встановлення типових контекстно зумовлених диференційних ознак, які виникають у конкретних умовах їх функціонування.

Ключові слова: концепт, концептуальний простір, концептуальна ознака, параметричні прикметники, сполучуваність, семантична структура слова, семантичне поле.

The article represents a linguocognitive peculiarity study of conceptual space rendered by Old Greek adjectives εὐρύς and πλατύς as well as establishing typical contextually specified differential characteristics that emerge from concrete conditions of their speech functioning.

Keywords: concept, conceptual space, conceptual feature, parametric adjectives, combinability, word semantic structure, semantic field.

Поняття розміру належить до числа найважливіших категорій буття. У зв'язку з цим одним із найдавніших щодо виникнення є семантичне поле параметричності. Це, на нашу думку, стосується всіх мов світу, оскільки розмір є фундаментальною якістю простору. З ним стикалися в повсякденному житті ще первісні люди, оцінюючи розміри предметів, що їх оточували, тварин, на яких вони полювали, тощо.

Лексика на позначення розміру завжди привертала увагу дослідників. Однак аналіз праць, присвячених параметричним прикметникам, показав, що вони відрізняються між собою різним розумінням мети та завдань, напрямом та методикою дослідження. Прикметники розміру розглядалися не лише в різних аспектах, але і на матеріалі різних мов. Увагу лінгвістів привертала різноманітні властивості параметричних прикметників, які досліджувалися як у плані синхронії, так і у плані діяхронії. У сучасній лінгвістиці можна виділити декілька напрямків дослідження лексики з семантикою розміру. Спробою з'ясувати семантичну структуру лексем на позначення розміру, виявити її видозмінення та збагачення новими смисловими елементами характеризуються дослідження Н.К.Зубовської [4], Л.І.Іванової [5], В.О.Коробейникової [6], О.М.Бондіної [2]. При цьому значна увага приділяється в роботах аналізу синтаксичної та лексико-семантичної сполучуваності досліджуваних прикметників. Вивчення семантичної структури прикметників на позначення розміру у більшості робіт передбачає аналіз як на парадигматичному, так і на синтагматичному рівнях.

Другий напрям досліджень представлений роботами, у яких вивчаються семантичні відношення між синонімами та антонімами, зіставляються однотипні за значенням прикметники в різних мовах (Т.Г.Линник [8], О.В.Бублик [3]). У цих розвідках значне місце приділяється вивченню сполучувальних особливостей прикметників розміру, їх валентних можливостей, аналізу умов реалізації окремих лексико-семантичних варіантів (ЛСВ).

Третій напрям досліджень представлений роботами історичного спрямування, у яких розглядається історія розвитку лексем із значенням розміру, особливості їх функціонування та семантики в різні історичні періоди (Г.М.Лукіна [10], К.П.Смоліна [13], Н.Г.Михайловська [11]).

В останні роки з'явилися праці, присвячені вивченню словотвірного потенціалу прикметників розміру, особливостей його реалізації в мові [14]. У цих дослідженнях спостерігається намагання проникнути в механізм словотворчого моделювання на рівні функціонування ЛСВ, а також поєднати два рівні дериваційного вивчення твірних основ слів – рівня лексеми і рівня її окремих ЛСВ. Окремі розвідки присвячені проблемі рухомості розмірної ознаки, конкретизації ступеня ознаки розміру [7]. Параметричні прикметники з точки зору їх естетики були предметом аналізу знавців античності [9].

Проте до недавнього часу лінгвокогнітологія залишала поза увагою таку категорію людського знання, як "простір", фундаментальну з огляду на її роль у концептуалізації та категоризації позамовної дійсності. Можна лише відзначити дисертацію Андрусь А.Ф.,

присвячену дослідженню концептуального простору прикметників *big* і *large* в англійській мові [1].

Незважаючи на підвищений інтерес лінгвістів до опису й вивчення прикметників з семантикою розміру, низка питань, що виникають у процесі дослідження специфіки ментальних структур концептуального простору, вербалізованого давньогрецькими прикметниками *εὐρύς* і *πλατύς*, потребує ґрунтовного висвітлення. Отже, актуальність нашої розвідки полягає в потребі комплексного когнітивного аналізу прикметників *εὐρύς* і *πλατύς* у давньогрецькій мові як складного явища, яке виникає у результаті сприйняття носіями мови та відображення в ній перцептуального простору, у необхідності встановлення структури концепту “ширина” та опису його складових елементів.

Мета статті – виявити й описати концептуальний простір прикметників у давньогрецькій мові за допомогою когнітивного моделювання структур знання про їх ситуативно (контекстуально) зумовлені змістові ознаки.

Об’єктом дослідження є концептуальний аналіз семантики прикметників *εὐρύς* і *πλατύς* у гомерівському епосі.

Предмет наукового аналізу полягає у виявленні особливостей та характеристики модусів концептуального простору аналізованих ад’єктивів, які дозволяють виявити сутність подібностей та відмінностей між значеннями, зафіксованими в лексикографічних джерелах, і контекстно зумовленими змістовими ознаками.

Матеріалом дослідження є прикметники на позначення ширини в поемах Гомера, оскільки в “Іліаді” та “Одіссеї” давньогрецька мова отримала своє матеріальне втілення, що сприяло актуалізації багатьох потенційних можливостей давньогрецької мови, яка до часу створення поем мала довгу історію структурного та функціонального розвитку [12: 19]. Крім того, мовлення письменника, його твір, а ширше – ідіолект, є цінністю з погляду виявлення нестандартних, оригінальних, додаткових мовно-гносеологічних зв’язків. Такі семіотичні значення разом з імплікаційними формують комплексні, важливі для певної культури й людства в цілому смисли – концепти.

У результаті суцільної вибірки виявлено 147 випадків вживання прикметника *εὐρύς* і 6 – лексеми *πλατύς* у гомерівському епосі.

Характер нашої розвідки зумовив комплексне використання методик компонентного, контекстуального і концептуального аналізу. Концептуальний аналіз дає змогу встановити зв’язок між мисленням і мовою, сприяє пізнанню організації знань про світ, представлених у семантиці мовного знака. Він спрямовує свою увагу на отримання різнобічних знань про світ, спосіб життя, традиції та культуру носіїв певної мови, не обмежуючись аналізом семантичної структури тієї чи іншої мовної одиниці.

При дослідженні концептуального простору прикметників *εὐρύς* і *πλατύς* зосереджуємо увагу на вивченні як семантичних ознак, так і поглибленому аналізі контекстів уживання кожного з досліджуваних прикметників у гомерівському епосі.

У роботі ми розглядаємо концепт як певний культурний, національний, ідеальний, символічний, ментальний смисл. Вважаємо, що статусу концепту певний смисл набуває тоді, коли виходить за межі якогось одного простору (художнього тексту) та об’єднує кілька таких просторів (літературу і культуру, історію в діахронічному зрізі тощо). Керуючись потребами адекватного пізнання навколишньої дійсності, концепт проходить через складні мисленнєві процеси, прямує від нижчого до вищого рівнів абстракції. У зв’язку з цим концептуальний простір аналізованих прикметників ми розглядаємо, вслід за А. Андрусем, як тривимірне утворення, у якому виділяються картинно-образний, раціонально-логічний та аксіологічний модуси [1: 9].

Параметричний концепт “ширина” вербалізований у гомерівському епосі прикметниками *εὐρύς* і *πλατύς*. Ці ад’єктиви вживаються для опису предметів, які мають великий поперечний вимір. Концептуальна ознака, яка відіграє важливу роль у дослідженні

картинно-образного складника концептуального простору аналізованих прикметників і визначає напрям та межі вимірювання, – це “велика протяжність у поперечнику”.

Розглянемо концептуальний простір прикметника *εὐρύς*. Результати аналізу текстових фрагментів свідчать, що найчастотнішим компонентом концепту “ширина” у дослідженому матеріалі виявилася концептуальна ознака “велика протяжність у поперечнику (від одного боку до іншого)”, яка актуалізується в гомерівському епосі в сполученнях з іменниками, що позначають частини тіла живих істот, а також неживі об’єкти, включаючи натурфакти і артефакти. Так, наприклад, Менелай покрив “*παρδαλέη μὲν πρῶτα μετάφρενον εὐρύ (Il. X, 29) – широку спину плямистою пардовою шкірою*”. Концепт “ширина” актуалізує прикметник *εὐρύς* і у випадку поєднання його з іменниками ріка, шлях, рів, бухта, нива. У VII пісні “Іліади” читаємо: після поховання мертвих ахейці оточують свої кораблі і “*βαθεῖαν...τάφρον ὄρουζαν εὐρεῖαν μεγάλην (Il. VII, 440) – викопують навколо глибокий, широкий та великий рів*”. Широким є і один з улюблених видів оборонної зброї – щит. Зокрема, у XI пісні “Іліади” читаємо, що Аякс Теламонід “*εὐρὺ γὰρ ἀμφ’ ὀμοισιν ἔχει σάκος (Il. XI, 527) – має широкий щит на плечах*”. Картинно-образний модус концепту “ширина” виступає на перший план і в сполученні “*θύρετρα εὐρέα (Od. XVIII, 385) – широкі двері*”, а також у випадку поєднання з іменниками ложе – *ἡ εὐνή (Od. V, 483)*, бухта – *ὁ κόλπος (Od. IV, 436; Il. XXI, 125; XVIII, 140)*, площадка – *ὁ δρόμος (Od. IV, 605)*, рівнина – *τὸ πεδίον (Il. XIV, 144)*, “транспортні засоби”. Так, наприклад, Каліпсо, погодившись відпустити Одиссея, каже: “*ἀλλ’ ἄγε δούρατα μακρὰ ταμῶν ἀρμόζεο χολκῶ εὐρεῖαν σχεδίην (Od. V, 163) – йди ж бо великі дерева рубай та міддю з них збивай широкий пліт*”.

Аналізований матеріал підтверджує можливість уживання прикметника *εὐρύς* у гомерівському епосі з топонімами та інсулонімами. При цьому спостерігаємо актуалізацію когнітивної ознаки “простір” картинно-образного модусу аналізованої лексеми, яка надає об’єктам значної ширини, підкреслюючи їх велику площу. У таких контекстах на перший план виступає концептуальна ознака “той, що простягається у різних або у всіх напрямках і займає велику територію”. При цьому в значення прикметника *εὐρύς* входить семантичний компонент “неосяжний, просторий”, реалізація якого відбувається у тому випадку, коли мовець не конкретизує виміру однієї зі сторін предмета, а оцінює просторову протяжність поверхні, охоплюючи її в цілому. Просторими постають перед читачами Троя (9 разів), Лікія (6 разів), острів Крит (5 разів), Спарта та Гелікія. Так, наприклад, Одиссей, розповідаючи Евмею вигадану про себе історію, каже: “*ἐκ μὲν Κρητῶν γένος εὐχομαι εὐρεΐάων, ἀνέρος ἀφρευιοῦ παῖς (Od. XIV, 199-200) – гордий я тим, що з просторого Криту родом походжу, син я багатого мужа*”. Проте найчастіше актуалізує аналізований прикметник концепт “простір” у сполученнях з іменником *ὁ οὐρανός* – небо (32 приклади вживання). Так, наприклад, військо молилось “*ιδῶν εἰς οὐρανὸν εὐρὺν (Il. VII, 178) – дивлячись на просторі небо*”, а всі приносять дарунки богам, які “*τοὶ οὐρανὸν εὐρὺν ἔχουσιν (Od. I, 67) – володіють неосяжним небом*”. Саме в синтагмі *οὐρανός εὐρύς* спостерігаємо появу аксіологічного модусу прикметника *εὐρύς*, який вербалізує уявлення давніх греків про позитивне ставлення до навколишньої дійсності та неба, як об’єкта поклоніння. У зв’язку з цим О. Ф. Лосєв зазначає “у цих контекстах відчувається не просто вказівка на розміри, але і на небо як щось величне, яке викликає повагу та подив” [9:73].

Вагомим компонентом картинно-образного складника концептуального простору прикметника *εὐρύς* є в гомерівському епосі концепт “великий загальний розмір”, який формують концептуальні ознаки “конкретність”, “величина у значній мірі”. Концепт “великий загальний розмір” виступає на перший план у сполученнях прикметника *εὐρύς* з лексемами *ὁ πόντος* (море), *τὸ νῶτον* (поверхня), *ἡ χθών* (земля). Наприклад, Агамеда, дружина Мулія, “*ἡ τόσα φάρμακα ἦδει, ὅσα τρέφει εὐρεῖα χθών (Il. XI, 741) – знає всі трави, що народжує неосяжна земля*”, а Менелай, розповідаючи Телемаху про пригоди під Троєю, говорить: “*πολλοὶ μὲν γὰρ τῶν γε δάμεν, πολλοὶ δὲ λίποντο ... εἷς δ’ ἐπι πον ζῶός κτερύκεται εὐρεῖ πόντῳ (Od. IV, 495-498) – впало багато із них, а багато й живими залишилось ... це одного живого десь безмежне затримало море*”.

У випадку сполучення з іменниками, які в семантичній структурі мають диференційну або потенційну сему “кількість”, прикметник *εὐρύς* актуалізує концепт “число”, що репрезентує раціонально-логічний модус концептуального простору лексеми *εὐρύς*. Тому в сполученні з іменником *ὁ στρατός* – військо прикметник *εὐρύς* розвиває значення “багаточисельний”, наявність якого пояснюється актуалізацією концептуальної ознаки “кількість”. Наприклад: “*κατὰ στρατὸν εὐρὺν Ἀχαιῶν* (II, II, 439) – проти багаточисельного війська ахейців” пропонує вирушати Нестор; а з появою рожевощокі Еос троянці “*ἀνέχοντο μετὰ στρατὸν εὐρὺν Ἀχαιῶν* (II, I, 478) – зібралися їми до багаточисельного війська ахейців”.

Аксіологічний модус прикметника *εὐρύς* репрезентує концепт “масовість”, актуалізацію якого спостерігаємо у випадку сполучення з іменником *κλέος*. Так, наприклад, Пенелопа у вічному смутку згадуватиме мужа, “*τὸ δὲ κλέος εὐρὺ καθ’ Ἑλλάδα καὶ μέσον Ἄργος* (Od. I, 344) – широка слава якого по всій Елладі і Аргосі”.

У прикметника *πλατύς* релевантною для позначення певних величин виявилася концептуальна ознака, яка демонструє поперечний вимір предметів. Актуалізацію її спостерігаємо у випадку сполучення з лексемою *ὁ τελαμῶν* (ремінь). Наприклад, поранений Діомед, син Тідея, знемагав та пітнів “*ὑπὸ πλατέος τελαμῶνος ἀσπίδος ἐνὶ κλύου* (II, V, 796) – під широким ременем випуклого щита”.

У межах фактологічного матеріалу вартими окремої уваги є випадки вживання ад’єктивної одиниці *πλατύς* на позначення великої території. При цьому в значення прикметника входить семантичний компонент “неосяжний, просторий”, реалізація якого відбувається у тому випадку, коли мовець не конкретизує виміру однієї зі сторін предмета, а оцінює просторову протяжність поверхні, охоплюючи її в цілому. Репрезентантом картинно-образного модусу “простір” аналізованого прикметника виступають слова, що характеризуються просторовими параметрами. Наведемо приклади актуалізації прикметником *πλατύς* концептуальної ознаки “просторий”: у XXIV книзі “Одіссеї” читаємо, що могутнє військо ахейців насипало всім загиблим воїнам високий та гарний пагорб, що височів “*ἐπὶ πλατείῃ Ἑλλησπόντῳ* (Od. XXIV, 81) – над широким Гелеспонтом”. Проаналізований матеріал не виявив у концептосфері прикметника *πλατύς* аксіологічного складника, який вербалізував би уявлення про позитивне чи негативне ставлення давніх греків до живих істот, матеріальних об’єктів, навколишньої дійсності.

Проведене дослідження сукупності змістових ознак синонімічних прикметників виявило специфіку основних подібностей і відмінностей у концептуальному просторі ад’єктивів *εὐρύς* і *πλατύς*. Аналіз лексикографічної фіксації та текстової репрезентації досліджуваних одиниць дає підставу стверджувати, що найбільш показовим картинно-образним складником прикметників *εὐρύς* і *πλατύς* є концепт “ширина”. Для концептосфери лексеми *εὐρύς* характерними виявилися концепти “масовість”, “простір” і “великий розмір”. Аксіологічний складник, що вербалізує позитивне ставлення до означуваного предмета, засвідчений лише у прикметника *εὐρύς*. Крізь призму концептів, характерних для прикметників *εὐρύς* і *πλατύς*, втілюється широкий обсяг знань як про параметричні, так і непараметричні властивості об’єктів екстралінгвальної дійсності. Перспективним видається проведення аналогічних досліджень на матеріалі інших параметричних прикметників.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Андрусь А. Ф. Концептуальний простір англійських прикметників *big* і *large*: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Чернівецький нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. – Ч., 2009. – 18 с.
2. Бондина О. Н. Прилагательные размера в современном немецком языке: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Киевский гос. пед. ин-т ин. яз. – К., 1981. – 21 с.
3. Бублик О. В. Синонимические ряды прилагательных со значением размер и пути их пополнения (на примере английского языка): Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Львовский гос. ун-т им. И. Франко. – Львов, 1991. – 15 с.
4. Зубовская Н. К. Специфика прилагательных размера и способы экспликации их семантических свойств (на материале русского, немецкого и французского языков): Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.19 / БелГУ им. В. И. Ленина. – Минск, 1990. – 17 с.
5. Иванова Л. И. Полисемия русских прилагательных линейного пространственного измерения (Категориальная специфика, семемная организация, семантические процессы): Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. – Воронеж, 1981. – 185 с.
6. Коробейникова В. А. Лексико-семантическая группа прилагательных с пространственным значением (К проблеме системности лексики): Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. – Саратов, 1980. – 18 с.

7. Котнюк Л. Г. Выражение градуальности признака в семантике имен прилагательных со значением размера: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10. 02. 04/ Киевский гос. пед. ин-т иностранных языков. – К., 1986. – 23 с.
8. Линник Т. Г. Параметричні прикметники і їх становлення. – К.: Наукова думка, 1982. – 196 с.
9. Лосев А. Ф. Эстетическая терминология ранней греческой литературы // Изв. АН СССР, ОЛЯ, 1953. – Т. 83. – С. 73-77.
10. Лукина Г. Н. К истории антонимичных прилагательных в русском языке (слова тонкий и толстый) // Исследования по истории лексикологии древнерусского языка. – М.: Наука, 1964. – С. 80-93.
11. Михайловская Н. Г. Синонимические прилагательные в языке древнерусских памятников XI-XIV вв.: Прилагательное великий и его синонимы // Изв. АН СССР. Сер. лит. и яз., 1965. – Т. 42. – Вып. 1. – С. 34-42.
12. Славятинская М. Н. Язык гомеровского эпоса // Типы наддиалектных форм языка. – М.: Наука, 1981. – С. 19-40.
13. Смолина К. П. К изучению семантической истории прилагательного великий // Эскурсы в историю русской лексики. – М.: Наука, 1978. – С. 109-128.
14. Шевчук О. М. Словообразовательный потенциал имён прилагательных с пространственным значением и его реализация в современном русском языке: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10. 02. 01 / Киевский гос. ун-т им. Т. Шевченко. – К., 1992. – 18 с.

ДЖЕРЕЛА

1. Homers 1911: Homers. Ilias. Text. – Leipzig und Berlin: Druck und Verlag von B. G. Teubner, 1911. – 333 s.
2. Homers 1909: Homers. Odyssee. Text. – Leipzig und Berlin: Druck und Verlag von B. G. Teubner, 1909. – 248 s.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Марта Петришин – кандидат філологічних наук, доцент кафедри загального та германського мовознавства Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Наукові інтереси: проблеми семантики класичних мов.

ХАРАКТЕРИСТИЧНІ МОЖЛИВОСТІ САМОНАЗВ (НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКИХ ПСЕВДОНІМІВ)

Ольга ПЕТРОВА (Кіровоград, Україна)

У статті розглядаються характеристичні можливості німецьких псевдонімів. Досліджуються лінгвокультурні особливості творення самоназв з характеристичним змістом у німецькій мові.

Ключові слова: псевдонім, самоназва, семантичний компонент, концепт.

The article concerns characteristic potentialities of German pseudonyms. The linguistic-cultural peculiarities of such proper names forming in German have been explored.

Key words: pseudonym, proper name, semantic component, concept.

Семантика псевдоніма є двоплановою. Як і будь-який онім, він виконує передусім номінативну функцію. Однак на відміну від особових імен, імен по батькові та прізвищ, псевдонім може не лише називати, а й характеризувати денотат, бути його самоідентифікаційним знаком. Вивчення характеристичних можливостей самоназв дозволяє отримати лінгвокультурну ономастичну інформацію, закладену у цих антропонімах, що засвідчує цінність цього мовного матеріалу для лінгвокогнітивних і лінгвокультурних досліджень.

Вивчення німецьких самоназв уже було предметом уваги німецьких дослідників, зокрема, В. Аймера [8], Й. Вайганда [11], К.Кунце [9] та інших. Завданням даної статті є дослідження характеристичного аспекту та інформативності німецьких псевдонімів з метою виявлення їх національно-культурних особливостей.

Переважає більшість німецьких самоназв, які мають характеристичне навантаження, побудовані за принципом, який співвідносить іменування із буттям людини у суспільстві й охоплює такі мотиви номінації: характеристика трудової діяльності, соціального статусу, способу життя, зображення щастя, вказівка на належність до певного колективу чи групи, знайомство та близькість з комунікантом, родинні стосунки, характеристика світобачення та уподобань, національно-етнічної належності, відношення до інших людей.

Характеристика трудової діяльності іменованої особи здійснюється здебільшого в прямих дескрипціях із вказівкою на фах, як-от, *Philosophus* [8: 91] лат. 'філософ' [2: 584]; професію: *R.E.Porter* [11: 88], тобто *Reporter* 'репортер, журналіст', *Oberlehrer Franz Langer* [11: 263] *Oberlehrer* 'старший викладач, старший вчитель'; рід занять: *Ein Student* [8: 220] 'студент'. Більш конкретну характеристику втілюють іменування *Dichter an der Hobelbank* [8: 159] 'поет за столярним верстатом', *Philosoph von Sanssouci* [8: 272] 'філософ із Сан-Сусі'.

Мотивація подібних самоназв часто є відірваною від реального життєвого контексту і пов'язана, вочевидь, із наміром автора створити враження причетності до якоїсь діяльності, наголосити певну позицію, вказати на специфіку висвітлення тих чи інших подій. Із зрозумілих причин активно розробляється мотив літературної діяльності, що засвідчують як нейтрально забарвлені позначення типу *Autorin* [8: 318] 'авторка', так і самоназви з експресивною оцінкою, наприклад, *Rainer Schreiber* [11: 302], де *Schreiber* ірон. 'автор'.

Негативна конотація присутня у значенні антропоніма *Anastasius Schnüffler* [8: 151], де *Schnüffler* зневажл. 'шпигун'. Підсилення характеристичного елемента в структурі таких іменувань може також досягатися завдяки актуалізації прозорої етимології власної назви, що є високоєфективним стилістичним прийомом [4: 12], пор.: *Kappelmeister Wahrlieb* [8: 50] 'капельмейстер Варліб', іменний компонент псевдоніма є промовистим позначенням, утвореним від *wahr* 'істинний, правдивий', та *lieben* 'любити'.

Тему характеристики професійного заняття людини продовжує низка іменувань, що позначають чин, звання, сан їх власника, наприклад, *Major Helders* [11: 215] 'майор Хельдерс', *Magister Tinius* [11: 83] 'магістр Тініус', *Abbe Vogler* [8: 369] 'абат Фоглер'. В кількісному відношенні центральну позицію займають самоназви, до складу яких входить лексема *Doktor*, що позначає вчене звання, пор.: *Doktor Gormander* [11: 291], *Dr. Karl May* [11: 263], *Dr. Fabian* [11: 354], тому використання цього компонента в структурі псевдоніма підсилює значущість номінатора в певній соціальній сфері, натякає на його авторитет і компетентність. Близькими за своїм функціональним навантаженням є самоназви з лексемою *Professor* чи *Kapitän* (*Professor Kramer* [11: 283], *Prof. Dr. Erasmus Hummeldick* [11: 106], *Kapitän William Käbler* [11: 197]), які автор використовує для більшої достовірності та солідності [11: 9]. Зазначений мотив інколи обігрується у сатиричних онімах на зразок *Papst Satyrikus I* [11: 431], де *Papst* рел. '(римський) папа', *Kandidat Fröhlich* [8: 395] від *fröhlich* 'веселий, радісний', та промовистих іменуваннях, як-от, *Der Pastor Ehrenreich* [8: 193] від *Ehre* 'честь', *reich* – напівсуфікс прикметника, який надає значення наявності чого-небудь [7: 350], *Jeremias Schwarzrock* [8: 395], де *Schwarzrock* зневажл. 'піп'. До вибору подібного псевдоніма може спричинювати і жанрова тематика твору, що надає йому стилістичної довершеності, пор., наприклад, створені у цьому ключі самоназви *Inspektor Kennedy* [11: 262], *Sheriff Ben* [11: 192].

Одним із конкретизаторів соціального іміджу особистості є вказівка на її статус у суспільстві, який описується в антропонімах *Eine Dame von Stande* [8: 282] 'вельможна дама', *Hans Bauernsohn* [11: 319], де *Bauernsohn* 'селянський син'. Кількісно домінують самоназви з титулами: *Graf Willibald* [11: 97] *Graf Leo von Hagen* [11: 226], *Fürst Petroff* [11: 173], де *Fürst* 'князь', орієнтовані, ймовірно, на продукування значення суспільної вагомості.

Характеристику способу життя, зображення щастя репрезентують псевдоніми переважно дескриптивного типу, що втілюють значення 'відособленості, віддаленості від суспільного життя' (*Der Rothenburger Einsiedler* [8: 28] 'Ротенбурзький відлюдник', *Der Klausner am Taunus* [8: 285] 'відлюдник з Таунуса') та 'мандрування, блукання' (*Wanderer* [8: 152] 'мандрівник', *Pilgerin nach dem Heimathlande* [8: 49] 'паломниця до рідного краю'). Вдаючись до варіацій значення 'мандрування' у структурі самоназви, номінатор має можливість презентувати свій авторський образ із позиції людини, яка багато бачила, знає і хоче поділитися враженнями, пор., наприклад, *Heinrich Globetrotter* [8: 249], де *Globetrotter* 'людина, яка багато мандрує', *F.M. Viator* [11: 265] від лат. *viator* 'подорожній, мандрівник' [2: 819].

Мотив особистого щастя чи нещастя активізується у таких антропонімах: *Beatus* [11: 127] лат. *beatus* 'щасливий, блаженний' [1: 39], *Huckebein* [11: 377] від фразеологічного *Hans Huckebein* 'бідолаха' [1: 213].

Зображення партитивності простежується лише у псевдонімах, мотивованих вказівкою на важливість для іменованої особи інтересів певної соціальної спільноти, яка не обов'язково зазначається, наприклад, *Unus pro multis* [8: 205] лат. 'один за багатьох'. У такий спосіб автор також підкреслює свою громадянську позицію: *Friedrich Bürger* [11: 106], де *Bürger* 'громадянин', *Civis* [11: 97] лат. 'громадянин' [3: 112], або ж заперечує її, як у випадку

використання okazіонального антоніма *Felix Unbürger* [11: 410], де *Unbürger* букв. ‘негромадянин’.

На здійснення контактовстановлювальної функції націлені німецькі псевдоніми, до структури яких включені комунікативні маркери знайомства, близькості: *Amicus* [8: 112] лат. ‘друг’ [3: 55], *E.S.Freund* [11: 96] ‘друг’, *Nachbar Heinrich* [8: 41] ‘сусід Генріх’, *Arthur Dein* [8: 216] від *dein* ‘твій’. Якщо перелічені самоназви моделюють ситуацію можливого знайомства з адресатом, то псевдонім *Freundin Goethes und Schillers aus Heidelberg* [8: 260] ‘подруга Гете і Шіллера з Гейдельберга’ ідентифікує приятельські стосунки номінатора з відомими особами.

Домінантною у характеристиці світоглядних позицій особистості, які визначають її соціальний імідж, виявляється демонстрація моральних переконань: *Moralist* [8: 111], *F.A.Ringer* [11: 267] ‘борець’. Описується, зокрема, ставлення до правди: *Wahrlieb* [8: 154] від *wahr* ‘істинний, правдивий’ та *lieben* ‘любити’, *Freund der Wahrheit* [8: 282] ‘любитель правди’; гуманістичний погляд на світ: *Ein Menschenfreund* [8: 147] ‘філантроп’, *Ein lakonischer Philantrop* [8: 252] ‘лаконічний філантроп’, *Menschenlieb Nächstenfreund* [8: 137] від *Menschenliebe* ‘альтруїзм’, *Nächstenfreund* ‘друг ближнього’; відношення до релігії: *Theophil* [11: 259] грець. ‘боголюб’ [1: 187], *Apostata* [8: 30] лат. ‘(віро)відступник’ [2: 66].

Пропагування певних життєвих орієнтирів експлікують псевдоніми, утворені від особових імен у формі імперативів, пор.: *Peter Leberecht* [11: 393], де *Leberecht* – особове ім’я, утворене від *leberecht* ‘живи праведно’ [1: 125], чи *Otto Glaubrecht* [11: 291], де *Glaubrecht* походить від *glauben* ‘вірити’ і *recht* ‘правильний’ [1: 84]. Іронічно звучить парадоксальна назва *Ein Tugend- und Lasterfreund* [8: 155] ‘прихильник доброчесності й пороку’. Політичні переконання ідентифікують псевдоніми *Nazi* [11: 108] зневажл. ‘нацист, фашист’ та *Ein christlicher Politicus* [8: 271] ‘християнський політик’. У відповідних позначеннях окреслюється захоплення чи уподобання номінатора, як-то, *Ein Freund der Sternkunst* [8: 334] букв. ‘прихильник зоряного мистецтва’, *Der deutsche Improvisator* [8: 389] ‘німецький імпровізатор’.

Функціонування псевдонімів *Eine Mutter* [8: 348] ‘мати’, *Vetter Daniel* [8: 349], де *Vetter* ‘двоюрідний брат’, пов’язане з бажанням автора наголосити на родинному зв’язку з іншими людьми. Іменуючи себе, наприклад, *Onkel Franz* [8: 108] ‘дядько Франц’, номінатор, очевидно, намагається перевести спілкування між автором і аудиторією на неформальний рівень. Використання подібних номінацій у дитячій літературі є стилістичним засобом художнього оформлення твору, пор., наприклад, підписи авторів, які працювали у цьому жанрі: *Tante Emmy* [11: 133] ‘тітка Емма’, *Tante Amanda* [11: 182] ‘тітка Аманда’, *Onkel Tobias* [11: 131] ‘дядько Тобіас’.

Соціальну інформацію містять також німецькі псевдоніми, мотивовані вказівкою на національно-етнічну належність денотата, наприклад, *Ein junger Deutscher* [11: 266] ‘молодий німець’, *Otto Sachse* [8: 195], де *Sachse* ‘саксонець’, *Franz Bayer* [11: 265], де *Bayer* ‘баварець’. Усвідомлення власної національної ідентичності спричинює виникнення низки номінацій, які увиразнюють спільне з читачем походження автора: *Ernst Deutschmann* [11: 249], де *Deutschmann* букв. ‘німецька людина’, *Der Auslandsdeutsche* [8: 374] ‘німець, який проживає за кордоном’.

Псевдоетнічна характеристика найменування (*Ivan Petrov* [11: 267], *Fernando Maria de Torre* [11: 251], *Jasmine du Pont* [11: 294], *Takeko Yamakaze* [11: 317], *Abdul Erzerum* [11: 268], *Li-Shan-Pe* [11: 245]) належить до найпродуктивніших мотиваційних моделей у німецькій псевдонімії і реалізується шляхом використання замість справжнього іменування іншомовного антропоніма, який вказував би на відповідне походження автора, наприклад, *Nelly Hamilton* [11: 73], *Frank Brown* [11: 372], *Mary Queens* [11: 408], *Sidney King* [11: 311]. Крім того, працюючи у жанрі вестерну, німецькі автори майже завжди беруть собі псевдонім, який би звучав по-американськи, щоб створити враження автентичності твору [11: 10], пор., зокрема, *John Johnson* [11: 114], *Tom West* [11: 72], *William Taylor* [11: 194], *Jim Parker* [11: 382]. Це ж стосується і літературних псевдонімів, які використовують деякі автори детективів (*Frank Wilkinson* [11: 243], *Jack Fenton* [11: 277], *Harald Thomsen* [11: 120]) та

романів жахів (*Alice Walton* [11: 406], *Lionel Reynolds* [11: 210], *John Berrymore* [11: 235]). У відповідності до тематики та жанру твору витримуються промовисті номінації на кшталт *Jim Colt* [11: 326], *John Rifle* [11: 64], де англ. *rifle* ‘гвинтівка’, *Clay Hunter* [11: 408], де англ. *hunter* ‘мисливець’, *John Blood* [11: 95], де англ. *blood* ‘кров’, *Jason Dark* [11: 320] від англ. *dark* ‘темний, похмурий’. Певна пародійність відчутна у псевдонімах, побудованих на яскравих американізмах, наприклад, *Johnny Okay* [11: 91], *Jim Dollar* [11: 335] чи на каламбурному розкладенні апелятивної лексеми із виділенням квазііменного компонента: *Mac Intosh* [11: 377], тобто англ. *mackintosh*.

З усіх сфер соціальної взаємодії, які знаходять відбиття у німецькому самоназиванні, найбільш значущим мотиваційним чинником є пряме чи опосередковане відношення до інших людей. Імітування прізвищевої моделі відпатронічного утворення з апелятивною вказівкою на родинний зв'язок з батьком *Sohn* ‘син’ відбиває, наприклад, самоназва *Casparssohn* [8: 373], тобто, ‘син Каспара’. Псевдонім Клауса Манна *Heinrich Thomas* [11: 258] складається, найімовірніше, з особових імен його дядька та батька, відомих німецьких письменників Генріха та Томаса Маннів. На родинний зв'язок з поетесою Анною Луїзою Карш (*Anna Luise Karsch* gen. *Karschin*) вказує самоназва *Enkelin der Karschin* [11: 78] ‘онука Каршін’.

Номінація за співвіднесенням з реальними особами виявляється у використанні в якості псевдоніма іменування іншої, здебільшого відомої особи. Задля створення емоційно насиченої самохарактеристики автори здебільшого вдаються до так званої ‘антропонімної метафори’ [5: 120] – загальновідомої конотативної назви тієї чи іншої історичної особи: *Jules Caesar* [11: 341], *Diogenes* [11: 76], *Marco Polo* [8: 377], *Confucius* [8: 91]. Менш активними виявляються інтралінгвальні конотативні антропоніми, наприклад, *Adam Riese* [8: 286] (*Adam Riese* – відомий у Німеччині XVI століття упорядник підручників з арифметики, ім'я якого входить до складу фразеологізму *nach Adam Riese* букв. ‘за Адамом Різе’ [1: 210]).

Загальна ідея творчості є мотиваційним підґрунтям для використання імен інших письменників, наприклад, *Walter Scott* [11: 151], *Balzac* [8: 309], *Petrarca* [8: 205], *Catulus* [8: 150]. Причинами, що спонукають літератора вдаватися до справжнього чи вигаданого іменування іншого автора, є передусім авторитетність і творчий успіх останнього. Так, наприклад, Роберт Хейман скористався псевдонімом Германа Гедше *Sir John Retcliffe* після його смерті [11: 12], підписуючись *Sir John Retcliffe d. J.* [11: 173]. Літературний успіх американського автора трилерів Mickey Spillane надихнув двох німецьких письменників детективного жанру до створення співзвучних псевдонімів *Mickey Gillane* [11: 90] та *Berny Gubane* [11: 48]. Серед таких позначень трапляються пародійні іменування: *Isaak Asimuff* [11: 25] замість *Isaac Asimov* [11: 13] чи *Henrik Ipse* [11: 158] замість *Henrik Ibsen*, побудовані на алюзії до імен відомих авторів. Очевидно, на творчу спадкоємність із зазначеною у псевдонімі особою натякають номінації *Frauenlob d. Jüngere* [11: 161], тобто, ‘Фрауенлоб молодший’ (*Frauenlob* – німецький поет XIII ст.) чи *Mark Twain der Jüngere* [8: 156] ‘Марк Твен молодший’. Нерідко один або декілька авторів деякий або ж тривалий час використовують ‘особистий псевдонім’ іншого письменника [11: 14]. Наприклад, псевдонім *Robert Craven* – *W.E.Hohlbein* [11: 180] використовували ще 6 авторів, самоназву *Hanns Hart* – *Hellmut-Hubertus Münch* [11: 280] – ще 2 письменники.

У мотиваційному ключі актуалізації відношення до іншої особи утворюються німецькі псевдоніми від іменувань літературних, міфологічних, біблійних персонажів. Однак у даному випадку денотація переноситься у площину умовної реальності, у якій існує той чи інший образ. Онімне значення таких самоназв ґрунтується на асоціативних уявленнях про позначувані художніми антропонімами персонажі, наприклад, *Michael Kohlhaas* [11: 117], *Atta Troll* [11: 145], *Dr. Faust* [8: 372]. Такі самоназви увиразнюють, очевидно, символічне значення, детерміноване тим художнім контекстом, в якому функціонують відповідні літературні антропоніми. Наприклад, значення псевдоніма *Peter Schlemihl* [11: 392] ґрунтується, ймовірно, на конотаціях, що супроводжують літературний антропонім у мовному вжитку – *Peter Schlemihl* є персонажем оповідання-казки Адальберта фон Шаміссо і вважається ‘символом невдахи’ [6: 32]. Як псевдонімні позначення функціонують також

літературні іменування, що входять до „міжнародного фонду конотативних антропонімів” [5: 127], як-то: *Hamlet* [11: 158], *SanchoPansa* [11: 155], *Frank N. Stein* [11: 134], тобто, *Frankenstein*, *Gulliver* [11: 224]. Фактичний матеріал засвідчує також деякі випадки стилізованого вживання літературного оніма для створення образу автора відповідно до специфіки твору: *Kater Murr* [11: 52] ‘кіт Мур’ – псевдонім дитячого письменника Ернста Бірнбаума, *Nick Carter* [11: 22] – псевдонім автора детективів Ганса Александера.

Зв’язок псевдонімної номінації із народною культурою, зокрема німецьким фольклором, маніфестують самоназви, утворені від міфонімів типу *Hans Fallada* [11: 89], де *Falada* ‘казковий персонаж, кінь, що вмів говорити’ [10: 1]. Такі псевдоніми вирізняє яскравий національно-культурний колорит, вони сигналізують про причетність автора до німецької культури.

Бажаний для автора характеристичний смисл передають псевдоніми, мотивовані античними (*Argus* [8: 55], *Orpheus* [8: 280], *Kalypso* [11: 294]) та біблійними образами (*Jeremias* [11: 139], *Jonas* [11: 326]).

В якості мотивуючих лексем зазначеної групи можуть також виступати позначення з негативним аксіологічним компонентом, як-то: *Lucifer* [11: 270], *Ron Devil* [11: 235] від англ. *devil* ‘диявол, чорт’, *AIU. Card* [11: 335], тобто, *Dracula* навпаки, які, найвірогідніше, співзвучні з творчою тематикою чи жанровим спрямуванням, наприклад, *Monster-Mike* [11: 355] – Michael Schönenbröcher, автор романів жахів.

Характеристичне називання ґрунтується на традиційній для антропопозначення тематиці, хоча й спрямоване, як правило, на створення умовної реальності. Мотивація псевдонімів з характеристичним змістом зумовлена особливостями мовної культури, у якій вони існують, та увиразнює специфіку національного світобачення їх власників.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Александрова Т. С. Словарь немецких личных имен: Происхождение, значение, употребление. – М: Русский язык, 2000. – 247 с.
2. Дворецкий И. Х. Латинско-русский словарь. – М.: Рус. язык, 1986. – 840 с.
3. Литвинов В. Д. Латинсько-український словник. – К.: Українські пропілеї, 1998. – 712 с.
4. Мурашов Р. З. Имя собственное в современном немецком языке. – Уфа: Изд-во Башк. ун-та, 1983. – 76 с.
5. Отін Є. С. Конотативна ономастична лексика // Избранные труды по языкознанию. – Донецк: Донеччина, 1999. – С. 120 – 130.
6. Розен Е. В. Немецкая лексика: история и современность. – М.: Высшая школа, 1991. – 96 с.
7. Словарь словообразовательных элементов немецкого языка / А. Н. Зуев, И. Д. Молчанова, Р. З. Мурашов и др.; под рук. М. Д. Степановой. – М.: Рус. язык, 1979. – 536 с.
8. Eumer W. Eumers Pseudonymen-Lexikon: Realnamen und Pseudonyme in der deutschen Literatur. – Bonn: Kirschbaum Verlag, 1997. – 627 S.
9. Kunze K. Dtw-Atlas. Namenkunde. Vor- und Familiennamen im deutschen Sprachgebiet. – München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 1988. – 229 S.
10. Liersch W. Hans Fallada: Sein großes kleines Leben. – Berlin: Neues Leben, 1981. – 422 S.
11. Weigand J. Pseudonyme. Ein Lexikon. Decknamen der Autoren deutschsprachiger erzählender Literatur. – Baden-Baden: Nomos Verlag, 2000. – 535 S.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ольга Петрова – кандидат філологічних наук, доцент кафедри германської філології Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: антропоніміка, когнітивна лінгвістика, порівняльна типологія онімів німецької та української мов.

ДІАХРОНІЯ СЕМАНТИЧНОГО РОЗВИТКУ ЛЕКСЕМИ FREUDE У НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

Наталія РОМАНОВА (Київ, Україна)

Статтю присвячено проблемі семантичних змін у слові Freude, які розглядаються як результат еволюції свідомості німецького етносу.

Ключові слова: фонема, голосний, приголосний, семантичні зміни, золотий перетин.

This article deals with the problem of semantic changes in word Freude „joy”, which examines as a result of evolution of German consciousness.

Key words: phoneme, vowel, consonant, semantic changes, golden section.

Модернове мовознавство репрезентує плюралізм нових ідей та неординарних гіпотез щодо функціонування мови, яка забезпечує ідентифікацію об'єктів навколишнього світу й комунікації в усіх сферах життєдіяльності людини. Це засвідчують, зокрема, монографічні та лексикографічні праці (М.В. Гамзюк, В.В. Левицький, О.Д. Огуй, В.Г. Таранець та ін.), дисертаційні дослідження (Л.М. Борисенкова, В.І. Кушнерик, Н.В. Черникова, И.М. Шеина та ін.), лінгвістичні студії (Т.В. Радзівська, В.И. Теркулов, Н.П. Тропина та ін.). Більшість науковців прагнуть висвітлити не тільки динамічні інноваційні процеси, що реалізуються на певному мовному рівні, а й з'ясувати механізми їхнього розвитку [6]. Отож актуальність і новизну теми вбачаємо в тому, що в мовознавстві досі не досліджували семантичний розвиток німецькомовної лексики *Freude* у діахронічному аспекті, не вели детальних пошуків гармонії у мові, яка, серед іншого, виявляє себе в рівновазі між універсальною (Божественною) енергією й похідною від універсальної (людською) енергією. Метою цієї праці є аналіз семантичних змін у німецькомовній лексемі *Freude* на діахронічному зрізі, яка вживається на позначення позитивних психічних станів і процесів людини, напр., задоволеності, радісного настрою, безтурботності [16 (1: 418-419)].

Хронологічно ця лексична одиниця ввійшла до німецького лексикону давно – в IX ст. і виявила у ньому життєстійкість та семантичний консерватизм [18: 285]. Під останнім розуміємо збереження *первинних, традиційних* значень слова, в яких відбиваються емоційний досвід і знання давніх германців, їхня внутрішня гармонійність і цілісність, оптимальне енергетичне функціонування в навколишньому світі, коли відношення зі світом регулювалися *відчуттям задоволення* [1: 28]. Сучасне тлумачення емоції *Freude* ґрунтується на неконтрольованій, внутрішній емоційній реакції людини на приємну ситуацію, іншу особу чи спогади. До глибинних онтологічних коренів емоції *Freude* належать усмішка /посмішка (*ein Lächeln*) та крик радості (*ein Freudenschrei*) [15]. Йдеться про особливий порух м'язами обличчя (губ, очей), який виражає схильність до сміху, та інтенсивність сили голосу людини. У цьому контексті параметри ранжирування емоції *Freude* окреслено почасти фізіологією, почасти психікою, почасти ментальністю, почасти психологією, почасти соціально-культурною поведінкою. Все зазначене вище детерміновано *енергетичною системою людини*, яка, на думку І.О. Бескової, і забезпечує інструмент для „відчуття-проживання-в-собі” навколишнього світу людиною [1:28]. Авторка зазначає, що еволюція людини – це передусім еволюція її когнітивних здібностей. Формально рівень розвитку людської свідомості виступає мірою навколишнього світу й підґрунтям психічного світу особистості.

Когнітивні процеси як детермінанти поведінки є відкритими генетичними програмами, які почасти регулюються певними нормами соціуму [3: 7]. Як правило, життєві, або мовленнєві норми узгоджуються з особливостями *національного характеру та менталітету* [2: 12]. Суперечить цій тенденції лише периферійний статус несвідомого, на основі якого в процесі життєдіяльності виникають осередки збудження – ситуативні домінанти (спосіб дії), котрі визначають значною мірою характер поточних реакцій центрів у даний момент. Як результат формується стійка ментальна структура – емоційний концепт поведінки, який об'єктивується шляхом саморефлексії людини [13: 14-15]. У світлі психоаналізу, фізики й космічної філософії несвідоме має енергетичну природу. Якщо імпульси-бажання індивіда резонують із навколишнім світом, то вони підсилюються і знаходять вихід назовні, забезпечуючи йому нормальне існування. Проілюструємо сказане вище художніми творами в мініатюрі, в яких йдеться про діалектичний зв'язок енергії бажання та оточуючого носіїв мови інформаційно-енергетичного простору: *Wer dreschen will, findet leicht einen Flegel*. „Хто хоче молотити, ціпа легко знайде”. *Will Herz – leichte Füße*. „До милої небоги нема далекої дороги”. Безперечно, в цих прислів'ях немає слова „енергія”, однак потреби носіїв мови у діяльності (*dreschen*) та спілкуванні з іншою особою (*will Herz*) реалізуються через бажання, хотіння, волю (*will*). Хоча йдеться про різні види праці – фізичну й духовну, різні типи енергій – грубу (матеріальну) й тонку (ідеальну), різні стани – психофізіологічний і психічний, бажання урівнює, гармонізує ці різності, розв'язує логічні суперечності відповідно до внутрішньої позиції особистості, її розсудливості, розуму, свідомості,

самоконтролю (*findet leicht; leichte Füße*). Очевидно, не буде перебільшенням стверджувати, що бажання в проілюстрованих прикладах позитивно впливає на поведінку людини, виявляє енергетичні ресурси індивіда, опосередковано сприяє оптимальній мобілізації сил на виконання певного завдання, зокрема, молотьбу, махання ціпом, ходьбу (*leicht*). Виходячи зі сказаного, бажання можна розглядати як такий чинник, що, по-перше, безпосередньо бере участь у створенні психологічного або біологічного комфорту індивіда, по-друге, наповнює смислом психічне або біологічне існування індивіда й може призвести до (відносної) гармонійності, цілісності всього, що становить його індивідуальну сутність, по-третє, вивільняє приховану емоційну енергію, яка блокує енергетичну систему індивіда, по-четверте, є мірою ваги соматичних органів людського організму, по-п'яте, сигналізує про рівень культурного розвитку індивіда, його емоційний досвід і знання про обжитий навколишній світ, по-шосте, спрямовує рух ментальної та емоційної (психічної) енергій мовця у семантичному просторі текстів назовні.

Бажання як один із структурних компонентів розвитку вольового процесу супроводжується різними емоціями, серед яких чільне місце посідає емоція радості / Freude. Саме завдяки радості людина стає впевненою в собі, розуміє, що живе не марно, що її життя сповнене глибокого змісту [4: 124-125].

У німецькомовній культурі ця базова емоція очолює інвентарний список позитивних емоцій [17]. Очевидно, що в її первинній словоформі, яка репрезентована розмаїтим спектром діалектних варіантів: *frewida, frouwida* [18: 285], *frewidha, freweda, friwida* „радість, задоволення, веселощі”, „блаженство, насолода” [20: 58], закодовано позитивне відношення давніх германців до вірування, ритуалів, звичаїв, магічних дій, елементів язичницьких молитов, природи як життєвого простору. Всі зазначені вище словоформи є полісемічними дериватами, словотвірною основою яких вважають як індоєвропейську (іє.) дієслівну форму **frawipō* зі значенням „радувати” [18: 285], так і варіанти іє. іменникових форм **frewipō/ frawipō/ friwipō* – „радість, сила” [7 (1: 172)]. При цьому автор першої етимології не дає жодних пояснень щодо значення вихідної основи, тоді як автор другої етимології наголошує на неясності походження відповідно і пропонує власну гіпотезу. Згідно з якою розглядувана словоформа апелює до іє. кореня **per-* зі значенням „бити, різати”. В.В. Левицький вбачає зазначений корінь у прізвиські головного германського божества Одіна – *Frā-riðr* „швидкий вершник” і витлумачує сему „швидкий” на основі значень „різати, бити”. Спорідненими вчений вважає ді. *právatē* „скаче, поспішає”, *prává-* „тремтячий, ширяючий, висячий”, рос. „прыгать, прыткий”, а також іє. **pre-* зі значенням „стрибати”. Отже, в первинній номінації емоції Freude укладач виокремлює божественну природу, (чоловічу) енергію Бога, повсякденну реальність особистісного досвіду Одіна, невидимість цієї сили, а лише її відчуття, щільність енергетичної структури емоції радості, інтенсивність руху (божественної енергії), висхідно-низхідну траєкторію руху, ділення сили (божественної енергії), ритм.

Реконструюючи іє. словоформу **frawipō* за методикою [10: 37-54], можна виокремити чотири протоформи: **pʌ* – „великий / малий” (первинне значення), **ra* – частина, одиниця”, **kʷi* – „різати, рубати округлу річ” та **do* – „жінка” (вторинні значення). Припускаємо, що процесуальність коренескладання **pʌrakʷido* могла означати „велику / малу-частину-ріже, рубає-жінка”, тоді як похідна семантика результату цих дій могла розвиватися у напрямі „радість як одна із функцій жінки”. Подібні відношення можна передбачити в германським теонімі *Freyja*, серед численних кеннінгів якої є кеннінги „богиня Золотих Сліз” та „богиня Кохання / Любові”. У міфах „Молодшої Едди” Фрейя виступає як богиня посередниці між войовничим і панівним світом богів Асів та миролюбним і працелюбним світом богів Ванів [22: II, 24,35; III, 28]. У цьому світлі структура й генеза енергії радості опосередковано мислиться як двоїста, трансмутована, з одного боку, вона – божественна, сакральна, чиста, має ідеальний план і жіноче начало, небезпечно смертельна, з іншого – приземлена, похідна від божественної, фізична, природно обтяжена, має грубий (матеріальний) план, чоловіче й жіноче начала, репродуктивна. Генералізовано енергію радості можна представити як

діалектичну єдність і цілісність: **смерть, яка вміщує в собі можливість життя, та життя, яке постійно еволюціонує в часі й просторі.**

Динаміку (1), швидкість руху енергії радості (2), силу (3), гомогенну природу (4), кількість (енергетичних) потоків (5), відносну контрольованість напрямку руху індивідом (6), недеференційованість зовнішніх ознак енергії радості (7), її хвильову природу (8) та вічність форми (9) простежуємо: в переміщенні богині Фреї – рух між світом живих і світом мерців (1); засобі пересування – колісниця (2); тваринах, які запряжені в колісницю – кішки (3); способі пересування – повітря (4); кількості цих тварин – дві (5); відносній прирученості тварин – домашні, але гуляють „самі по собі” (6); гендерних / статевих ознаках тварин – жінки (7); властивості світлових хвиль – місячні кішки (8); формі тіла кішки під час відпочинку – кільце (9) (цифри в дужках тотожні виокремленим і пронумерованим вище значенням. – Н. Р.) [12: 153-154, 103-104, 166].

Таким чином, розглянуті вище теоніми Одіна й Фреї свідчать про спорідненість назв обох германських божеств, а також походження їх від одного кореня із іє. форми **frawīþō*, що позначала дію (*radītu*) та результат дії (*radīst*, *сила*).

У текстах „Старшої Едди” – емоція радості згадується у зв’язку з активним відпочинком богів Асів на лузі; злими дружинами, які звертались по допомогу до могутньої чаклунки Гейд, щоб підкорити розум чоловіків; психологічним станом богині Фрігг у перебігу битви Одіна з Вовком Фенрір; відсутністю життєвого досвіду в чоловіків; комунікативною поведінкою чоловіків у дружньому, новому (незнайомому) та родинному колах; взаємодією емоційного й раціонального. Матеріал цих міфів засвідчує, що давнє розуміння емоції радості як психологічного феномена є спільним для богів і людей.

Спираючись на міфи „Старшої Едди” [23: 8, 23, 53], виокремимо **найголовніші функції** емоції радості: 1) функція *оцінки теперішнього* (боги Аси задоволені заможним і ситим життям); 2) функція *організації діяльності* (після тяжкої фізичної праці боги Аси активно відпочивають на лузі: грають у веселі ігри, бігають один за одним, тобто відбувається взаємообмін енергіями радості за ознакою „свій – своєму”); 3) функція *передбачення майбутнього* (богиня Фрігг втрапить енергію емоції радості, якщо Один не переможе їхнього лютого ворога у битві богів за Новий Світ); 4) функція *закріплення досвіду* (германці (чоловіки), чию поведінку в соціумі вважають немудрою, заслуговують на презирство, тобто радість у розумінні давніх германців є механізмом мудрості); 5) функція *маніпуляції* поведінкою партнера (дружини германців, які мають злу вдачу, шляхом магічних дій третьої особи силоміць підкорюють розум і емоції чоловіків. Отже, поведінка цих жінок не тільки суперечить віруванням, звичаям і ритуалам, а й природному розвитку індивідуальної свободи особистості й незалежності. Їхній емоційний стан можна охарактеризувати як ейфорійний. Очевидно, через нестабільність перебігу багатьох процесів (соціальних, соціально-виробничих, соціально-економічних, політичних, міграційних, релігійних, духовно-моральних, соціально-психологічних та ін.) у германській спільноті змінювався характер впливу життєвих ситуацій на людину та її розвиток, які порушували гармонію як у природі, так і у соціальному житті й соціальних установках індивіда, руйнували деякі його психологічні (відчуття, сприймання, мислення, уяву та ін.) й динамічні (вчинки, поведінки, її програми, лінії) стереотипи. Виходячи зі сказаного, передбачаємо, що в глибинній (хронологічно й логічно) семантиці німецького вислову *Schadenfreude ist die reinste Freude*. „Зловтіха – це справжня радість” зафіксовано магічне втручання людини в природний хід психічного й ментального процесів. Порушене питання безсумнівно є перспективним напрямом у межах емотивної фразеології німецької мови. Ми ж наразі повертаємося до заявленої в заголовку статті проблеми).

Відомо, що інформацію про семантичний розвиток словоформи можна одержати передусім із її фонетичної оболонки [10: 40-41]. Йдеться про кількісні зміни у структурі фонетичного слова в перебігу історичного розвитку мови, які відбуваються на граничних позиційних відношеннях між сусідніми фонемами й можуть свідчити про зрушення в поняттєвій сфері лінгвоспільноти.

Здійснюючи обрахунки за золотим перетином (1,618) у послідовності Фібоначчо, одержимо для іє. словоформи **frawipō* наступні пропорції: 0:1:2:1,5: 1,667:1,6:1,625. На фонемному рівні дані показники можна унаочнити у вигляді фонемно-математичного рівняння (далі рівняння): **f < r <a> w <i> p <ō*. Неважко помітити, що в ілюстрованому прикладі в межах першого складу іє. кореня **fraw-* граничні відношення мають максимальний вияв і становлять 2, а в межах другого складу, чи суфікса *-ipō* – 1,667. Ця **асиметричність** може вказувати на низку важливих чинників фонетичного словотворення й смислового наповнення:

- *обсяг і пропорції* (не)повторення енергії фонем;
- *статичність* позицій енергій фонем;
- місце *конвергенції* архетипів (образів) світу в рамках ситуації;
- *висхідно-низхідний* рух енергій фонем усередині складів;
- граничний смисловий *потенціал* фонем;
- (відносно)гармонійне *співвідношення* форми в цілому та змісту предмета;
- оптимальне *місцепроникнення* людських енергій в енергію предмета навколишнього світу;
- *обмеження* простору дії „магічної енергії всередині слова”;
- *інваріантність* енергій фонем та ін.

У зазначених вище словоформах давньоверхньонімецького (двн.) періоду простежуємо якісні й кількісні зміни в системі голосних і приголосних фонем: у корені зустрічаємо як монофтонги (*frew-/friw-*), так і дифтонги (*freuw-/frouw-*); у суфіксі – субституцію іє. приголосної фонемі /p/ (*-ida/-idha*) [11: 18-23] та чергування іє. флексії *ō* з герм. *a*, що свідчить про прирощення смислового значення словоформи [9: 17]. Уточнімо граничні позиційні відношення між фонемами двн. словоформи *frouwida*. Одержані показники мають наступний вигляд: 0:1:2:1,5:1,667:1,6:1,625:1,615; а рівняння *f < r <o> u <w> i <d>a* відповідно.

Як це видно із пропорції та рівняння, абсолютної гармонії між фонемами двн. словоформи немає. Відносно гармонійною можна назвати позицію ауслота: фонемі /d/ та /a/. Зафіксовано фонетичні перетворення, а відтак інноваційні граничні позиції фонем, які загалом можна охарактеризувати як „революційний стрибок”: від іє. <a> до двн. <o> (показник 2); від іє. <i> до двн. <w> (1,667) та від іє. /p/ до двн. <d> (1,625). Передбачаємо поступове розгортання й прирощення смислів двн. словоформи: від центру до периферії.

Зіставляючи семантику іє. словоформи та семантику двн. словоформи з урахуванням словникових дефініцій і культурологічної спадщини германського етносу, відзначимо зміни **денотативно-сигніфікативного** компонента двн. словоформи. Перетворення відбуваються за *гіпо-гіперонімічним* типом, тобто двн. лексема вербалізує не тільки ядерні й периферійні значення іє. словоформи, а й суттєво розширює її: від радості до задоволення, веселощів, блаженства, насолоди.

У середньоверхньонімецькій (свн.) період відбувається черговий революційний стрибок у межах фонетичних словоформ. Трансформація проявляється двояко: з одного боку, двн. словоформи редукуються до п’яти фонем, а з іншого – якісно змінюються звукова форма „центру слова” – дифтонг: *vrōude, vrōide, vreude* „весела вдача; веселий настрій”; „радість, задоволення, веселощі”, „блаженство, насолода”; „відрада”; „розвага” [19: 299] та препозиційна до нього приголосна фонема /v/. Появу нових значень можна пояснити зрушеннями у світоглядній парадигмі германців: новий важливий тернарний культурний концепт – **страх-гріх-провина**, який активно культивувався церквою, безперечно, відбився в семантиці емотивної лексики. Напр., у царині пісень книги „Die Psalmen”, загальна кількість яких становить 150 текстів, лексема *Freude* зустрілася лише в 14 контекстах із значеннями: „воля” (1:2), „веселощі” (4:8; 30:12; 45:16; 106:5), „радість” (мн., одн.) (16:11; 21:7; 43:4; 45:8; 51:10; 68:4), „благо угодний” (51:21), „веселитися” (66:6), „тішитися” (119:16) [21: 615-692].

Статус виокремленої вище семантики може свідчити про **одновекторність** духовних стосунків: (віруюча) **людина** → (віртуальний образ, створений реальною людиною)

Боголюдина. Цікаво, що поява цих стосунків детермінована третьою силою – силою енергії емоції страху віруючого. Довіряючи віртуальному образу (Боголюдині), віруючий шляхом молитви знаходить прощення своїй гріховності та несвідомо моделює *віртуальні емоції*, які дають змогу через віртуальний образ поновити зв'язок із Богом-Творцем, точніше з Першоджерелом Буття, наблизитися до емоційного первня.

Унаочнимо граничні позиційні відношення сусідніх фонем у словоформах свн. періоду розвитку німецької мови у вигляді пропорції: 0:1:2:1,5:1,667 та рівнянь: $v < r < \ddot{u} > d < e$; $v < r < \ddot{o}i > d < e$; $v < r < eu > d < e$, які свідчать про суттєву асиметричність відношень між граничними позиціями фонем і смисловим наповненням словоформ. Розвиток семантики останніх відбувається за *тронейстичним* (переносним) типом, тобто периферійні значення „блаженство”, „насолода”, по-перше, нейтралізують семи „інтенсивність земного щастя (моральний імператив)”, „рівень мирського задоволення (естетичні почуття)”, по-друге, актуалізують сему „інтенсивність вияву енергій (віртуальних) емоцій (психологічний аспект)”, по-третє, реалізують сему „саморегулювання, самовдосконалення через (віртуальний образ) зразок” (пор., напр., значення „благо угодний”, „веселитися”, „тішитися”, „воля”).

Структура сучасної німецької фонетичної лексеми ж.р. *die / eine Freude* „радість, веселощі” відрізняється від своїх попередників аналітичністю та графікою [14: 213]. Під аналітичністю розуміємо появу (не)означеного артикля ж.р. перед іменником, який може бути одним із оптимальних шляхів реконструкції первинної симетрії та гармонії, втрачених людиною в ході еволюції [5: 330-331]. Щодо графіки, то іменник пишеться з великої літери, яку в контексті рунічного письма можна розглядати як „процес, за допомогою якого розкривається фундаментальний потенціал” [8: 19] вербалізованого феномена.

Як показує наведена нижче пропорція, в цілому середні граничні позиційні відношення між сусідніми фонемами в кінцевій позиції (виділено напівжирним) – **1,612** – майже наближаються до гармонійних: 0:1:2:1,5:1,667: **1,6:1,625**; у рівнянні $d < ie < F > r < eu > d < e$ зафіксовано черговий революційний стрибок: граничні позиційні відношення приголосних і голосних фонем зазнають якісного перерозподілу і фокусуються на приголосній фонемі /F/ та дифтонгі /eu/.

Семантичний розвиток відбувається за *гіперонімічним* типом, тобто всі лексико-семантичні значення словоформи свн. періоду трансформуються й інтегруються в абстрактні значення „радість, веселощі”. У сучасній німецькомовній лексемі *die Freude* гармонійно поєднуються одиничність і множинність, психічне й соціально-психологічне, емоційне й раціональне.

Узагальнюючи, відзначимо, що семантичні зрушення в розглядуваній німецькомовній словоформі корелюють із граничними позиціями фонем відповідно та еволюцією свідомості етносу.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бескова И.А. Эволюция и сознание (когнитивно-символический анализ). – М.: ИФ РАН, 2001. – 268 с.
2. Буренкова С.В. „Концептосфера нарушенности” (на материале немецкого языка): АДН. – М., 2009. – 33 с.
3. Додонов Р. Структура когнитивной сферы социума // Социальная психология. – 2003. – № 2. – С. 5 – 13.
4. Кириленко Т.С. Психология: эмоциональная сфера личности. – К.: Либідь, 2007. – 256 с.
5. Колесник В. Когнитивный аспект исследования артикля у болгарской мові // Наук. вісник Херсон. держ. ун-ту. Сер.: Лінгвістика. – 2007. – Вип. 5. – С. 328 – 333.
6. Лаптева О.А. Самоорганизация движения языка: внутренние источники преобразований // ВЯ. – 2003. – № 6. – С. 15 – 29.
7. Левицкий В.В. Этимологический словарь германских языков: в 3 т. – Черновцы: Рута, 2000. – Т. 1. – 263 с.
8. Медоуз К. Магия рун. – М.: ФАИР-ПРЕСС, 2005. – 320 с.
9. Михайлова О.Г. Состав, його розвиток і функціонування в німецькій мові (діахронічне дослідження): АKN. – Одеса, 1996. – 18 с.
10. Таранець В.Г. Походження поняття числа і його мовної реалізації (до витоків індоєвропейської прамови). – Одеса: АстроПринт, 1999. – 116 с.
11. Таранець В.Г. Арії. Слов'яни. Русь: походження назв Україна і Русь. – Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2004. – 296 с.
12. Тресиддер Дж. Словарь символов. – М.: ФАИР-ПРЕСС, 2001. – 448 с.
13. Чесноков И.И. Месть как эмоциональный поведенческий концепт (опыт когнитивно-коммуникативного описания в контексте русской лингвокультуры): АДН. – Влгрд, 2009. – 43 с.
14. Daum E., Schenk W. Wörterbuch Deutsch-Russisch. – Lpzg: VEB Enzyklopädie Verl., 1979. – 719 S.
15. Freude [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ст.: <http://wikipedia.org/wiki/Freude>.

16. Handwörterbuch der deutschen Gegenwartssprache: in 2 Bd. / unter Leitung von G. Kempcke. – Berlin: Akademie Verl., 1984. – Bd. 1. – 706 S.
17. Hemsing A. Emotionale Kompetenz [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ст.: www.Hemsing-personalis.de.
18. Kluge F. Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache. – Berlin: WdeG, 1999. – 921 S.
19. Lexer M. Mittelhochdeutsches Taschenwörterbuch. – Lpzg: S. Hirzel Verl., 1974. – 504 S.
20. Schützeichel R. Althochdeutsches Wörterbuch. – Tübingen: Max Niemeyer Verl., 1974. – 250 S.
21. Die Bibel. – Freiburg: Herder Verl., 1993. – 1460 S.
22. Младшая Эдда – Тексты – Северная Слава [Електронний ресурс]. – Режим доступу до кн.: <http://norse.ulver.com/src/snorra/>.
23. Старшая Эдда-Norroen Dyrđ [Електронний ресурс]. – Режим доступу до кн.: <http://norse.ulver.com/edda>.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Наталія Романова – кандидат філологічних наук, доцент, докторант кафедри німецької філології Київського національного лінгвістичного університету.

Наукові інтереси: розвиток лексичної семантики німецької мови.

ЯЗЫКОВОЕ ВЫРАЖЕНИЕ ЭВРИСТИЧЕСКОГО «МЕХАНИЗМА» МЫСЛИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ (НА МАТЕРИАЛЕ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА)

Раиса СТЕВАНОВИЧ (Николаев, Украина)

В поданій статті представлено опис евристичного «механізму» творчої розумової діяльності та його лексичне вираження в англійській мовою для повного опису методів та прийомів наводяться контексти.

Ключові слова: розумова діяльність, евристичний механізм, контекст.

The given article describes a heuristic “mechanism” of creative thinking and its linguistic expression in English. To give a full picture of methods and skills a great variety of contexts is provided.

Key words: heuristic, creative thinking, method, “mechanism”, context.

В настоящее время в свете бурного развития когнитивной науки вырос интерес к эвристике – науке о творческом мышлении. Эвристика и когнитивная наука имеют много общего. Как эвристика, так и когнитивная наука возникли как междисциплинарные науки на перекрестке психологии, философии, логики, математики, кибернетики, психологии. Общим фундаментом для этих двух наук является психология [1: 42]. Исследование творческих возможностей ученых, их потенциала является объектом исследования эвристики как науки. Основными категориями эвристики являются творящая науку творческая личность и сам процесс творчества, его процедуры и методы. По существу эвристика – наука о науке, а «стержнем когнитивной науки является получение знания о знании» [1: 41]. Эвристика выработала алгоритм научного творчества, выражающийся в стадийности творческого процесса. Связь эвристики с творческой деятельностью отмечает американский математик Д. Пойа: «Современная эвристика ... стремится постичь процесс решения проблем и особенно те мыслительные операции, которые оказываются полезными в этом процессе» [2: 18]. Пытаясь охарактеризовать эвристику как специфическую область знания, Пойа указывает, что «это не совсем четко очерченная область исследования, относимая то к логике, то к философии, то к психологии» [2: 200]. С его точки зрения целью эвристики является разработка методов открытий и изобретений. Эвристика была охарактеризована в общих чертах рядом авторов, в том числе и знаменитым греческим математиком Паппом, жившим в III веке н. э. Им была написана книга «Сокровищница анализа» (или «Искусство решать задачи»). Пойа переводит это название как «эвристика» [2: 179]. Основным методом исследования лингвистических явлений в настоящее время является концептуальный анализ, который позволяет связать сущность языка с жизнью, благодаря которому абстрактные и сложные понятия приобретают метафорическое или метонимическое определение.

Идеальные, ментальные сущности описываются простым, привычным языком. «Воплощенный в обыденном языке здравый смысл определяет стиль мышления не только в практическом освоении мира, но и в теоретическом» [3: 179]. Ментальные процессы

предопределяются зрительным восприятием. Язык и мышление тесно взаимосвязаны. Язык выражает мышление, а мышление выражается в языке.

В данной статье рассматривается эвристический «инвентарь» мышления и методы, используемые при решении творческих задач, а также их языковое выражение. В процессе творческой мыслительной деятельности существуют определенные приемы и методы. Для их обозначения используется терминология, которая характеризуется простотой, выразительностью, метафоричностью, описывая так называемые «рабочие инструменты» мышления.

В мыслительной деятельности нужен последовательный переход от одного звена в цепи рассуждений к другому. В английском языке ступени перехода от одной фазы мышления к другой выражаются терминологией, которая опережает свою регистрацию в словарях. Примером служит новый термин PO. Следующий контекст раскрывает содержание данного термина: “Placed before a statement PO indicates that the statement may actually be wrong but is being used as a stepping stone to new ideas” [4: 145]. «Находясь перед определенным утверждением, PO означает, что предложенная идея может быть неверной, но может послужить ступенькой к новым вариантам решения задачи». PO – это юмористический психологический прием, который позволяет перейти к новым идеям, не ущемляя автора «неудачной» идеи, а, наоборот, ободряет его, давая новый шанс к размышлению. PO can be used to temper the arrogance of despair by suggesting that things may not be as bad as they seem to be. PO implies: “I cannot find fault with your statement, nor I can offer alternative just now. Nevertheless it is a particular way of looking at the situation and there may be other better one [5: 258]” – «PO может быть использован, чтобы смягчить отчаяние, успокаивая предложением, что дела не так уж плохи как кажутся на первый взгляд. PO означает: «Я не могу считать ваше утверждение плохим и не могу сейчас предложить альтернативное решение. Тем не менее, это особый взгляд на ситуацию, но могут быть и лучшие варианты»». PO бросает вызов категоричной системе Yes / No – «Да / Нет» – PO can be used to interact that most effective of all labels, the No label. PO works outside the Yes / No system [4: 146]. PO используется, чтобы противостоять самому эффективному из всех ярлыков – ярлыку «Нет». PO действует вне системы «Да / Нет». Ярлык «Нет» связан с ярким эмоциональным эффектом. No acts as a symbolic anticipation of a situation that would arouse pain or discomfort [4: 170]. «Ярлык «Нет» действует как символическое ожидание ситуации, которое вызовет боль или дискомфорт».

Другой термин, встречающийся в мыслительной деятельности – Intermediate impossible – «Доказательство от противного», который применяется в математике. Intermediate impossible is an idea, which is not right in itself but may be used as a stepping stone to get to an idea which is right [4: 148] – «Доказательство от противного – это идея, которая сама по себе неправильна, но может послужить отправной точкой к правильной идее». В мыслительной деятельности встречается термин Porridge words – «Кашеобразные слова», который по своей форме метафоричен, так как ассоциируется с пищей, с кашей. Этот термин также опережает регистрацию в английских словарях. Porridge words are ignorance tools. If there were no such words thinking would be dead [4: 59] – «Кашеобразные» слова – это «несведущие инструменты, но если бы их не было, то мышление бы выглядело мертвым». «Кашеобразные» слова выполняют роль связующих слов, которые направляют мысль от одной идеи к другой, что подтверждается следующим контекстом: Porridge words are rather meaningless words. It is precisely because they are meaningless that they are immensely used in thinking. They act as link words to keep thought moving from one idea to another [4: 61]. Парадокс заключается в том, что эти «оказиональные» слова сами по себе ничего не обозначают, но тем не менее оказываются очень полезными при мышлении. Эта мысль прослеживается в следующем контексте: These vague blurred porridge words have an extremely importance part to play in thinking [4: 63]. «Эти туманные расплывчатые слова играют исключительно важную роль в мышлении». Примером могут служить слова: something – «что-то», object – «предмет», device – «устройство», apparatus – «аппарат». Porridge words allow us to make definite statements or ask definite questions when we do not really know what we are talking about [4: 67].

«Кашеобразные слова» дают нам возможность сделать определенное утверждение или задать определенные вопросы, когда мы фактически не знаем, о чем идет речь».

Широко используется в мышлении «метод черного ящика» - *Black-box-method*, который также метафоричен по своей природе. Этот метод обозначает случай, когда известен только вход и выход из системы, а что делается внутри системы – неизвестно.

В словарной дефиниции этот метод определяется следующим образом – *Black box used in scientific theorizing to indicate something that seems to work, though nobody knows how it works or what goes on inside the “box”* [9: 16].

Значение этого метода реализуется в речепотреблении: *Black boxes enable us to use an effort without actually knowing the details of how it is produced* [4: 38]. «Черный ящик» дает возможность использовать усилие, не зная, фактически, как это усилие возникает».

Другим важным эвристическим методом, используемым в эвристической деятельности, является метод «проб и ошибок», который в английском языке имеет номинацию *trial-and-error*. Этот метод находит следующую экспликацию в словаре: *Method of solving a problem by making tests until error is eliminated* [7: 402]. Значение этого термина отражается в следующем контексте: *Wertheimer recognized that the discovery of a solution to a problem could be the result ... of a happy chance in a series of trial-and-error responses* [6: 14] – «Решение проблемы могло быть результатом счастливого случая в серии проб и ошибок». В процессе решения задач используется также «метод тыка», который выражается в английском языке словосочетанием – *rule-of-thumb*, которое также метафорично по своей форме. Этот метод представляет собой грубо эмпирический практический метод. Его значение отражается в контексте: *Indeed, in certain branches of mathematics and logic it has been proved that there can be no algorithm. In all of these cases it is necessary to resort to heuristic methods, rules-of-thumbs that may yield a solution in a relatively economic way* [28: 19]. Что означает: «В отдельных случаях математики и логики не может быть алгоритма. В этих случаях надо применять метод «тыка», который поможет прийти к решению достаточно сокращенным путем». В эвристике находит применение гипотетико-дедуктивный метод, который является философским методом, объединяющим в себе элементы гипотезы и дедукции. В английском языке он выражается сочетанием *hypothetical-deductive method*, который в психологическом словаре определяется как – “*A scientific method in which the investigation begins with a few empirical facts and on the bases of these deduces a number of postulates or hypothesis to be proved*” [6: 121].

В мыслительном процессе используется также метафорическое выражение, *leap-frog* что означает «скачок жабы», например, *to leap-frog over the details* – «перескочить через все детали».

В мыслительном творческом процессе есть и своя «рабочая» терминология, которая представляет собой обычный «рабочий инвентарь», применяющийся в обыденной жизни, например, *carry-on* – «продолжать» – *carry-on involves moving from one idea to another* [4: 55] – ««продолжай» подразумевает движение от одной идеи к другой»; *connect up* – «соединять» – *Start with two ideas and try to connect them up* [4: 87] «Начни с двух идей и постарайся их соединить». Для выполнения операции соединения одновременно несколько идей употребляются синонимы: *link-up* – «соедини», *fill-in* – «заполни», *close the gap* – «закрой дыру».

Продвижение к цели выражается императивной конструкцией – *Push ahead with an idea* – «продвигайся вперед с идеей».

В процессе творческой деятельности активная роль отводится юмору, что выражается в следующем контексте: *One can push ahead with an idea under the cover of humour* [45: 90], что означает «Можно продвигаться к идеи под прикрытием юмора».

Юмор действует как промежуточная ступенька по пути к нужному решению. *Humorous ideas can act as stepping stones towards an idea that makes a lot of sense* [5: 95].

Таким образом, «рабочий механизм» мыслительной творческой деятельности представлен обычной лексикой, выражающей здравый смысл своих носителей и которая является мощным экспрессивным орудием в мыслительном процессе.

Многие термины, обозначающие различные приемы, применяемые в мыслительной деятельности, опережают свою регистрацию в словарях, поэтому, для их полного объяснения привлекаются многочисленные контексты и словарные дефиниции.

Лексика, описывающая «механизм» мыслительной деятельности, характеризуется богатой метафоричностью в связи со сложностью и ненаблюдаемостью мыслительных процессов, которые протекают в основном на подсознательном уровне.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Кубрякова Е.С. Язык и знание. – М., Языки славянской культуры. – М., 2004. – 545 с.
2. Поля Д. Как решать задачу. М., 1959. – 207 с.
3. Рябцева Н.К. Язык и естественный интеллект. – М., Издательский центр «Академия». – 2005. – 630 с.
4. De Bono E. Practical thinking – Harmondsworth. – England, 1977. – 189 p.
5. De Bono E. The mechanism of mind. – N.Y., 1969. – 280 p.
6. Guilhooly K.J. Thinking. Directed, Undirected and Creative. – London, 1982. – 175 p.
7. Hornby A.S. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English. – Oxford University Press, 1982. – 509 p.
8. Johnson P.N. Thinking. Readings on cognitive science. – London, 1977. – 583 p.
9. Statt D. A dictionary of Human Behaviour. – London, 1981. – 132 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Раїса Стеванович – кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії та практики перекладу і німецької філології Черноморського державного університету імені Петра Могили.

Наукові інтереси: евристика.

СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ З КОМПОНЕНТОМ «ЗАСІБ ПЕРЕСУВАННЯ» У СУЧАСНИХ АНГЛІЙСЬКІЙ, НІМЕЦЬКІЙ, РОСІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Віталіна ТАРАСОВА (Київ, Україна)

Статья посвящена сопоставительному анализу фразеологических единиц с компонентом "средство передвижения" в английском, немецком, русском и украинском языках. Проанализировано изоморфные и алломорфные характеристики исследуемых фразеологических единиц.

Ключевые слова: фразеологическая единица, национально-культурная семантика, фразеологические эквиваленты, средство передвижения, сравнительный анализ, алломорфизм, изоморфизм.

The article is devoted to the comparative analysis of the phraseological units with the component 'vehicle' in the English, German, Russian and Ukrainian languages. The allomorphic and isomorphic features of the phraseological units are analyzed.

Keywords: phraseological unit, national-cultural semantics, phraseological equivalents, vehicle, comparative analysis, allomorphy, isomorphism.

Останнім часом контрастивні дослідження мов стають все більш актуальними в сучасному мовознавстві. Особливий інтерес у цьому плані викликають проблеми порівняльного вивчення лексики та фразеології неблизькоспоріднених мов.

Теоретичною основою для аналітичного порівняння різних мов та їхніх складників, і для вивчення в них спільного і специфічного є концепція В. фон Гумбольдта і його послідовників [4; 9]. Ідеї Гумбольдта про національну специфіку мов, особливості відображення в них об'єктивної дійсності набувають сьогодні особливого значення та звучання. Гумбольдт вважав, що тільки у мові відбитий національний характер певного етносу. Кожна мова відображає відношення людини до оточуючого світу по-своєму [4: 34].

Фразеологізми будь-якої мови є лінгвосеміотичним феноменом, формуючи особливу "підмову", одне з концентричних кіл мови, в якому в усталеній формі зберігаються і транслюються уявлення етносу про світ, культурна й історико-міфологічна інтеріоризація дійсності та внутрішнього рефлексивного досвіду народу [10: 5].

Фразеологізми як номінативні одиниці мови є продуктом культурно-гносеологічної здатності етносу фіксувати як стереотипне власне антропометричне відношення до об'єктивного світу, що з часом перетворюється на прототипове в етносвідомості. Стереотипи

поведінки етносу представлені в його культурі, традиціях, звичаях тощо, а вербалізовані, зокрема, у мовній фразеосистемі. Дослідники вважають, що порівняно з лексемами, фразеологізми як квазістереотипи та квазіеталони народного світогляду репрезентують переважно повсякденно-емпіричний, історичний та культурний досвід мовного колективу, пов'язаний з його традиціями [11: 152; 5: 50].

Фразеологізми є основою національного обличчя кожної мови; в них яскраво виявляється специфічний національний колорит, особливості образного народного світосприйняття. Тому на сучасному етапі розвитку лінгвістичної науки ідіоматика є одним з явищ мови, які знаходяться в центрі уваги вітчизняних і зарубіжних дослідників [11; 13 та ін.]. Їхня зацікавленість у вирішенні зазначеної проблеми пов'язана з тим, що національна специфіка мови виявляється на різних рівнях, але найбільш яскраво вона представлена у фразеології, і не тільки в окремо взятій фразеологічній одиниці (ФО), а й у всій фразеологічній системі загалом.

Семантика та прагматика ФО охоплює денотацію, оцінку, мотивацію й емотивність. Образи, які лежать в їх основі, в основному прозорі для певної лінгвокультурної спільноти, оскільки відображають характерне для неї світобачення та світорозуміння, що дозволяє говорити про певну культурно-національну специфіку фразеологічного складу мови [2: 117].

Контрастивне вивчення ФО в семантичному та структурному аспектах допомагає виявити ізоморфні та аломорфні риси різних мов, з'ясувати специфічні національні особливості цих мов.

Слова в процесі мовлення входять до словосполучень, проходять процес переосмислення утворюючи мовні одиниці вищого рівня (фразеологічні одиниці різних типів). Основними прийомами семантичних трансформацій при створенні ФО є метафора, оксюморон, алогізм, іронія, метафоричне порівняння. Найпродуктивнішим механізмом переосмислення серед них є метафоризація, яка починається з відчуття подібності типового образу реалії та деякої подібності з нею конкретного типового образно-асоціативного уявлення про іншу реалію. В процесі метафоризації в межах фразотвору має місце аглютинація сем, при якій обирається план вираження одного слова, а план змісту іншого. Основою для переосмислення виступає культурна інформація (традиції, звичаї, повір'я, міфи, легенди, обряди, ритуали тощо), яка, зазнавши з боку суспільства певної оцінки, закріплюється у вигляді індивідуальних сем [12; 13]. Наприклад, англ. *boat*[19: 132] та нім. *Boot*[18: 189]внаслідок метафоричного переосмислення значення слугують матеріалом для утворення ФО *to be in the same boat*[14: 94], *to row in the same boat* [15: 94], *to sail in the same boat* [15: 94], *sitzen im gleichen Boot*[16: 100], що означає "бути в однаковому становищі", *to push the boat out* [15: 94] („відсвяткувати якусь подію”), *to miss the boat* [15: 509] („втрапити можливість”); укр. в обозі на останньому *возі* („бути останнім, відставати”) [17: 308].

Прикладом метонімічного переосмислення значення є одиниці *boat, ship*, які присутні в складі таких ФО: *old boat* („розвалина”(про автомобіль)) [15: 552], *black ship* („судно, яке робітники відмовляються розвантажувати”) [15: 676]; рос. *вагон* и *маленькая тележка* („багато”)[14: 59].

Зіставлення фразеологічних одиниць різних мов, у тому числі й неблизькоспоріднених, розкриває не тільки смислові, а й структурні відмінності.

Лексичні одиниці, що позначають засоби пересування в сучасних англійській, німецькій, російській та українській мовах, посідають різні місця в структурі мовних одиниць вищого рівня. Вони можуть бути смисловим центром ФО, наприклад, англ. *A gypsy cab* („таксі”) [15: 119], *trial balloon* („пробна куля”) [15: 63], *an owl car* („нічне таксі”) [15: 125], *a Jim Crow car* („вагон для негрів”) [15: 125]; нім. *ein flotter Dampfer* („класна дівчина”) [16: 118], *der verpaßte Autobus* („втрачена можливість”) [16: 60], *das Schiff der Wüste* („корабель пустелі”, „верблюди”) [16: 484]; рос. *а воз и ныне там* („без змін”) [14: 83], *вагон и маленькая тележка* („багато”) [14: 59]; укр. з *корабля (та) на бал* („відразу, без затримки, не зволікаючи”) [17: 308] та ін.

Вони також можуть виконувати другорядну роль, тобто доповнювати основне значення, наприклад, англ. *Be tied to the chariot of smb* („пов'язати своє життя з ким-

небудь”) [15: 142], *a face that would stop a bus* (“така фізіономія, що коні лякаються”) [15: 257], *to have an oar in every man’s boat* (“втручатися в чужі справи”) [15: 509]; нім. *Wie ein Auto gucken* („виприщитися”) [16: 60], *ein alter Mann ist doch kein D-Zug* („тебе не наздогнати”) [16: 138], *das fünfte Rad am Wagen sein* („п’ята спиця в колесі”) [16: 604]; рос. баба с возу (с телеги) – кобыле легче („усунення небажаного клопіту”) [16: 22], *сдвинуть воз с места* („почати діяти”) [16: 84], *что с возу упало, то пропало* („щось, втрачене назавжди”) [16: 84], *разойтись как в море корабли* („піти кожен своїм шляхом”) [16: 356], *готовь сани летом, а телегу зимой* („готуватися заздалегідь”) [14: 529], *садиться не в свои сани* („братися не за свою справу; займати невідповідне місце на роботі, в суспільстві тощо”) [14: 530], *любишь кататься люби и саночки возить* („за все треба розраховуватися”) [14: 530]; укр. *підвезти візка* („нишком зробити прикрість, неприємність кому-небудь”) [17: 505], *докласти воза* („вбити, побити кого-небудь”) [17: 214], *п’яте колесо до воза* (у возі, біля воза і т. ін.) („зайвий, непотрібний”) [17: 304], *сидіти на чужому возі* („бути позбавленим чого-небудь свого або бути залежним від когось”) [17: 645], *тягти (тягнути) воза* („покірно миритися, погоджуватися з виконанням важкої або невдячної роботи, одноманітних обов’язків”) [17: 729], *як собака в човні* („у незручному, непевному становищі”) [17: 674] та ін.

При порівнянні ФО з компонентом "засіб пересування" в сучасних англійській, німецькій, російській та українській мовах помітна суттєва різниця в плані вираження аналогічних понять.

Виділяються три групи лексичних одиниць:

1. До першої групи входять ФО, що не мають переосмислених еквівалентів у порівнюваних мовах. Як правило, вони передаються вільними словосполученнями або їхнє значення передається описовим методом. Наприклад: англ. *a face that would stop a bus* [15: 257] = нім. *eine häßliche Gesicht* = укр. *така фізіономія, що коні лякаються* = рос. *неприятное лицо*; англ. *Ships that pass in the night* [15: 577] = *eine zufällige Begegnung* = укр. *випадкові зустрічі* = рос. *случайные встречи*; англ. *To ride the gravy train* [15: 776] = нім. *sich bereichern, profitieren* = укр. *одержувати незаконні доходи* = рос. *получать прибыль незаконным путём*;

2. До другої групи належать ФО, які мають приблизні відповідники-фразеологізми в германських та східно-слав’янських мовах. Наприклад: англ. *To miss the boat* („втратити можливість”) [15: 509] = нім. *der verpaßte Autobus* [16: 60] = рос. *поезд ушёл* [14: 442]; англ. *to be off one’s trolley* („з глузду з’їхати”) [15: 778] = нім. *auf dem falschen Dampfer* [16: 118]; англ. *To burn one’s boats* („відрізати собі шлях до відступу, позбавити себе можливості повернення до минулого”) [15: 778] = нім. *die Schiffe hinter sich verbrennen* [16: 485];

3. До третьої групи належать ФО, які мають еквіваленти в порівнюваних мовах. Наприклад: англ. *To be in the same boat* („бути в однаковому становищі”) [15: 509] = нім. *Sitzen im gleichen Boot* [16: 100]; англ. *Rats desert a sinking ship* („щурі покидають тонучий корабель”) [15: 677] = нім. *Die Ratten verlassen das sinkende Schiff* [16: 485]; англ. *The ship of the desert* („корабель пустелі”, „верблюд”) [15: 677] = нім. *Das Schiff der Wüste* [16: 484] = рос. *корабль пустыни* [14: 230]; нім. *Das fünfte Rad am Wagen* [16: 447] = укр. *п’яте колесо до воза* (у возі, біля воза і т. ін.) („зайвий, непотрібний”) [17: 304] = рос. *пятая спица в колеснице* [14: 275]; рос. *с корабля на бал* [14: 285] = укр. *з корабля (та) на бал* („відразу, без затримки, не зволікаючи,") [17: 308]; рос. *не в свои сани не садись* [14: 530] = укр. *сідати / сісти (влізти) не в (на) свої (чужі) сани* („братися не за свою справу; займати невідповідне місце на роботі, в суспільстві тощо”) [17: 649]; рос. *придумать велосипед* [14: 185] = *винаходити / винайти велосипед* („займатися розробкою, пошуками та ін. того, що вже давно відоме”) [17: 78].

Отже, ФО з компонентом "засіб пересування" передаються в порівнюваних мовах: а) вільним словосполученням чи методом опису; б) приблизними відповідниками-фразеологізмами; в) еквівалентами. Перша група ФО відбиває типові риси світобачення етносу, які виступають складовою частиною менталітету. Друга група вказує на певну відмінність сприйняття народами однакових явищ. Третя група ФО – це свідчення часткової спільності концептосфер англійського, німецького, російського та українського етносів.

У порівнюваних мовах, особливо тих, які відносяться до різних груп, спостерігається практично повна відсутність матеріальної тотожності ФО, але вони можуть співвідноситися в основному семантично [7: 52].

Випадки семантичного ізоморфізму ФО в порівнюваних мовах можна проілюструвати, наприклад, наявністю у всіх чотирох мовах прислів'я *Великому кораблю велике плавання* =англ. *A great ship asks deep waters*[15: 677] =нім. *Große Schiffe machen große Fahrt* [16: 484] =рос. *Большому кораблю – большое плавание* [14: 285]. У фразеосистемі кожної з порівнюваних мов найбільш продуктивними в плані побудови ФО є короткі слова, які прийшли з староанглійської (напр., *boat, ship*), старовірхньонімецької (напр., *Boat, Schiff*), старослов'янських (напр., *воз, віз*) мов.

З точки зору кількісного складу досліджуваних ФО англійської, німецької, російської, української мов можна виділити наступні ізоморфні характеристики:

- порівнюваних мовах найбільше трьох-компонентних ФО;
- кількість компонентів, починаючи з трьох, пов'язана зворотною залежністю з кількістю досліджуваних ФО: чим менше ФО, тим більше компонентів.

Лексичні розбіжності, пов'язані з продуктивністю лексем в утворенні ФО, виявляються в неспівпаданні використання компонентів фразеологізмів, які належать до одного і того ж семантичного поля. Дані відмінності пояснюються інертністю мовних традицій, неоднаковою символікою окремих, а іноді і цілих розрядів лексико-тематичних груп, особливостями семантичного членування понятійної картини світу. Все це виявляється в яскравій маніфестації національної самосвідомості в мові.

На відміну від лексичних розбіжностей, граматичні (структурно-граматичні) розбіжності ФО можуть бути не тільки частковим, але і повними. В основі граматичних розбіжностей досліджуваних ФО найчастіше лежать особливості вживання граматичних форм і конструкцій, властивих цим мовам. Однією з найбільш поширених причин структурних розбіжностей є відмінність в прийомах, способах передачі синтаксичних відносин і неоднакова продуктивність, а значить, і роль різних засобів синтаксичного зв'язку в синтетичних і аналітичних мовах. Так, в англійській мові іменна прикметникова конструкція (іменник + прикметник *of* + іменник) має широке розповсюдження: *the ship of the desert* („корабель пустелі”, „верблюди”) [15: 677], *the ship of state* („державний корабель, держава”) [15: 677] та ін. Утворення ФО на основі вільних словосполучень і речень є найпоширенішим типом первинного фразотвору в англійській мові [6: 131], проте він не є характерним для досліджуваних ФО німецької мови (10% ФО).

Підводячи підсумки, зробимо такі висновки:

1. Лексичне наповнення еквівалентних російських, українських, німецьких і англійських ФО залежить від лінгвістичних і екстралінгвістичних чинників.

2. Причинами лексичних розбіжностей у складі ФО є: лексичний фон, відмінності в семантичному об'ємі лексичних компонентів ФО, різна символіка і національна традиція вживання, неоднакова продуктивність лексем в утворенні ФО.

3. Структурно-граматичні розбіжності ФО можуть бути частковими і повними.

4. Причинами структурно-граматичних розбіжностей є: особливості вживання граматичних форм і конструкцій різних мов, різні способи передачі синтаксичних відносин і узагальненості, неспівпадання граматичного часу, наявність (або відсутність) в ФО артикля, присвійних займенників.

5. Ізоморфізм проявляється більшою мірою при порівнянні ФО мов однієї групи, тобто ФО англійської та німецької мов (германська група) мають більше спільних рис, що проявляється в меншій кількості безеквівалентних ФО у фразеосистемах мов. Це ж стосується української та російської мов (східно-слов'янська група), які є мовами синтетичного типу, та мають більше спільних характеристик у порівнянні з мовами аналітичного типу (напр., англійською).

Порівняльний аналіз показує, що своєрідність мовних традицій вживання слів аналогічних або близьких тематичних розрядів в їхній якості компонентів ФО є яскравим проявом національної лінгвістичної своєрідності. Вважаємо перспективним продовження

досліджень у обраній галузі на прикладі ФО з переосмисленими компонентами, що належать до інших понятійних груп.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Алефіренко М. Ф. Проблеми фразеологічного рівня мови // Мовознавство / Алефіренко М. Ф. – 1984. – №5. – С. 42–47.
2. Белозерова Ф. М. Фразеологические единицы как носители национально-культурной информации // Семантические и стилистические преобразования в лексике и фразеологии современного английского языка : межвуз. сб. науч. тр. / Белозерова Ф. М. – М. : МГПИ, 1987. – С. 116–123.
3. Гак В. Г. Фразеорефлекси в етнокультурному спекте / Гак В. Г. // Филологические науки. – 1995. — № 4. – С. 12–16.
4. Гумбольдт В. Язык и философия культуры / Гумбольдт В. фон. [пер. с нем.].— М.: Прогресс, 1985. — 320 с.
5. Денисенко С. Н. Когнітивні аспекти фразотворення / Денисенко С. Н. // Семантика, синтактика, прагматика мовленнєвої діяльності. – Львів, 1999. – 324 с.
6. Кунин А. В. Фразеологія сучасного англійського мови / Кунин А. В. – М. : Прогресс, 1972. – 354 с.
7. Левицький А. Е., Славова Л. Л. Порівняльна типологія російської та англійської мов / Левицький А. Е., Славова Л. Л. – Житомир: Вид-во ЖДУ, 2005. — 204 с.
8. Молотков А. И. Основы фразеологии русского языка / Молотков А. И. – Л. : Наука, 1977. – 324 с.
9. Потебня А. А. Слово и миф / Потебня А. А. – М.: Правда, 1989. – 623 с.
10. Селіванова О.О. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти): Монографія / Селіванова О.О. – К.-Черкаси: Брама, 2004. – 276 с.
11. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвистический аспекты / Телия В. Н. – М. : Прогресс, 1996. – 268 с.
12. Чернышева И. И. Фразеология современного немецкого языка. – М. : Высшая школа, 1970. – 280 с.
13. Шанский Н. М. Фразеология современного русского языка. – М. : Высшая школа, 1985. – 169 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

14. Квеселевич Д. И. Русско-английский фразеологический словарь / Квеселевич Д. И. / [3-изд., стереотип.]. – М. : Рус. яз., 2001. – 705 с.
15. Кунин А. В. Англо-русский фразеологический словарь / [лит. ред. Литвинова М. Д. / 4-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Рус. яз., 1984. – 944 с.
16. Немецко-русский фразеологический словарь / [под ред. Малиге-Клаппенбах/2-е изд., испр. и доп.]. – М.: Рус. яз., 1975. – 656 с.
17. Словник фразеологізмів української мови / [за ред. В. М. Білоноженко]. – К. : Наукова думка, 2003. – 1104 с. – (Словники України).
18. Langenscheidt Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache / [Herausgeber D. Götz]. – В.: Langenscheidt, 2003. – 1253 S.
19. Longman Dictionary of Contemporary English / [Ed. by A. Gadsby]. – Barcelona: Longman dictionaries, 1995. – 1668 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Вігаліна Тарасова – кандидат філологічних наук, доцент кафедри романо-германських мов і перекладу Національного університету біоресурсів і природокористування України.

Наукові інтереси: контрастивні дослідження лексичної семантики.

ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ЗВОРОТИ У ТЕКСТАХ НАУКОВОГО СТИЛЮ

Тетяна ТОКАРЕВА (Кіровоград, Україна)

У статті розглянуто питання функціонування фразеологічних зворотів у науково-технічній літературі, подано фразеологічні звороти різних моделей, проаналізовано особливості фразеологізмів, які відображають науково-технічну тематику.

Ключові слова: стиль науки, фразеологічні звороти, структурні моделі, структурно-семантична відповідність, словесне вираження, сталі сполучення слів.

The functioning of phraseological units in scientific and technical literature is studied in the paper. Different models of the researched phraseological units are suggested, their main peculiarities are also analysed.

Key words: scientific style, phraseological units, structural models, structural and semantic correlation, , verbal expression, set-expressions.

Дослідження мови на всіх етапах розвитку суспільства не могло залишити поза увагою стійкі сполучення слів, у яких лише найповніше розкривається уявлення народу про світ і специфічні національні особливості, а й уся складність і багатогранність мови та її феноменів. Саме ця складність є причиною невирішеності низки питань, які, не зважаючи на інтенсивність досліджень у фразеології, викликають постійний інтерес мовознавців.

Дослідженню фразеологічних одиниць на рівні загальнонавчальної мови на сьогоднішній день присвячено цілу низку праць, в яких лінгвісти звертають увагу переважно на структурну, значеннєву, стилістичну, конотативну сторони фразеологізмів, їх функціонування у різних мовних стилях. Найменш дослідженими є питання функціонування

фразеологічних зворотів у науково-технічній літературі, хоча у кожній розвиненій мові германської підгрупи їхня наявність є частим явищем.

Фразеологізми є невід'ємною частиною стилю науково технічної мови. З їхньою допомогою можна передати точні і конкретні поняття, які мають здатність одночасно виразнювати, уточнювати і конкретизувати наукову думку, закладену в інформацію. Цікавим є й питання перекладу фразеологічних одиниць. Однією з основних особливостей фразеологізмів, яка відрізняє їх від вільних словосполучень, є ідеомагічність. Саме через цю характеристику загальне значення фразеологізмів не дорівнює сумарному значенню його компонентів, часто це значення не має нічого спільного із значенням слів, які входять до його складу.

Фразеологія займає особливе місце в системі кожної сучасної мови. На це впливає ряд факторів, як наприклад, за допомогою фразеологізмів відкриваються великі можливості передавати засобами мови всю багатогранність процесів, що мають місце у житті. Фразеологізми, зокрема, прислів'я, які часто передають народну мудрість, історію праці і культури народу, є важливим фактором функціональної ілюстративності відображуваних явищ, монокультурним джерелом їх висвітлення [10: 70]. Фразеологічні одиниці у своєму різновиді є свідченням не лише багатства мови, але її еластичності, багатооб'ємності і точності. В усіх мовних стилях (не лише у художній літературі) фразеологізми знаходять широке застосування, в кожному випадку, вони проявляються відповідно у певних різновидах. Фразеологічні звороти, зокрема, прислів'я, є скарбницею народної мудрості, невичерпним джерелом народних знань про життя людини і природи, що прийшли з давніх часів, передавалися з уст в уста, виражали думки і сподівання народу в різні часи тощо. Фразеологізми живуть для народу, служать його подальшому розвитку, його історії, культурі, науці [12:14]. Зацікавлення фразеологічними зворотами, як теоретиками, так і практиками, ґрунтується на устремліннях до глибокого вивчення мовних явищ, характерних як для ряду мов, так і для окремої мови. Саме фразеологія є тим важливим компонентом мови, що відкриває необмежені можливості у вивченні мов методом їх зіставлення, де яскраво виявляються загальномовні й специфічні окремо мовні риси. Це явище пояснює проблему фразеологічних запозичень, знаходження у мові власних та іншомовних еквівалентів, що сягають до загального лінгвістичного джерела [9: 12]. Одночасно аналіз їх відкриває шлях до виявлення залежностей характеру фразеологізмів від специфіки життя різних народів, способу їх мислення, інших культурно-історичних особливостей. Отже, при розгляді фразеологічних зворотів потрібно брати до уваги джерела їх виникнення, серед яких не останню роль відіграють такі фактори, як географічний і кліматичний. Оскільки у статті розглядаються лексичні явища, пов'язані з розвитком науки і техніки, то в центрі уваги ставиться розгляд таких фразеологічних зворотів, які виникли і виникають, а також живляються, значною мірою, у мовному стилі науки і техніки.

У рамках стилю науки і техніки фразеологічні звороти разом із іншими лексичними одиницями забезпечують словесне вираження того чи іншого поняття про явища, предмети і процеси. Тому при розгляді фразеологічних зворотів можемо говорити про існування особливого фразеологічного рівня мови. Стиль науково-технічної літератури охоплює ряд жанрових різновидів:

- а) жанр науково-популярної літератури;
- б) жанр загальнонаукової літератури;
- в) жанр галузевої літератури, кожний з яких може ґрунтуватися на певному напрямку або на використанні низки наук, тобто на стику наук.

Крім цього, кожний з цих жанрів може слугувати для викладу наукової інформації галузево-технічного характеру, галузево-виробничого характеру, літературно-мистецького, галузево-спортивного і т.ін. В усякому випадку жанрові різновиди виявляють певні стилістичні особливості, куди входять поняття композиції, поняття мовних засобів відображення (лексичних і граматичних), а також психолого-естетичний зміст, що створюється в результаті структурно-семантичної єдності слова, речення, уривку, фрагменту і праці в цілому.

Говорячи про стиль науки (або стиль науково-технічної літератури), слід мати на увазі, що тут маємо справу із узагальненими поняттями, що включає поняття таких стильових різновидностей, як енциклопедія, трактат, монографія, дисертаційне дослідження, наукова стаття, реферат, доповідь тощо, і вживається більше для співставлення з іншими існуючими функціональними стилями, ніж для визначення і «узаконення» його ізольованого офіційного існування. В рамках різновидів стилю науки, а також в рамках всіх функціональних стилів відбуваються сьогодні процеси взаємодії і тим більше можна передбачити ці процеси в майбутньому, коли вони будуть рушіями взаємозбагачення, взаємодоповнення, взаємопроникнення і взаємовпливів одні на одних. При цьому ці впливи вже сьогодні є інколи настільки відчутними, що подекуди і складно провести яке-небудь однозначне розмежування між їхньою дією. Саме в цих впливах сьогодні головна роль належить стилю науки. Йому, без сумніву, належить визначальна роль. Досить навести тут одну причину, а саме, наука впевнено проникає у всі сфери життя, її термінологічні одиниці дуже швидко із сфери спеціально-наукових напрямків переходять у сферу загальнозживаних. Із стилю науки переходять у стиль офіційного спілкування, не говорячи вже про стиль художньої літератури. Відбувається наукова інтелектуалізація мовника.

У кожному з підвидів стилю науки сьогодні наявні різні типи фразеологічних висловів (сталі звороти, єдності сполучення, прислів'я, приказки тощо), що передають професійну особливість, проте, вони виявляють істотні кількісні і якісні відмінності [15: 45]. Стиль науки характеризують сталі сполучення типу: *Anspruch erheben* – претендувати, вимагати, *ins Gewicht fallen* – мати значення, бути істотним, *zur Geltung kommen* – виявлятися, набути значення, *es sei hervorzuheben (es sei hervorgehoben)* – слід відзначити, *es ist anzuwenden* – слід використовувати, *man hat zu lösen* – слід розв'язати; єдності типу: *in der Regel* – як правило, *an Hand (anhand)* – за допомогою, шляхом, на основі, *in Hinsicht* – стосовно, у відношенні; прислів'я, власне сентенції переважно греко-латинського походження: *Manifestum noneget probatione* (лат.) – очевидне не потребує доказів; *Laboromniavicitimprobus* (лат.) – наполеглива праця перемагає все (Вергілій)

Для визначення функціонування фразеологізмів у стилі науки, включаючи й під жанри, спираємося на результати практичних спостережень, нагромаджених при аналізі загальнонаукової та галузево-наукової літератури. Розробки і словники, присвячені фразеологізмам, основну увагу звертають на використання цих одиниць у загальнозживаних мовних стилях (побутово-розмовному, стилі художньої літератури, публіцистики). У деяких наукових працях крім зворотів, вживаних в названих стилях, внесено також деякі звороти загальнонаукового значення. Г. Кондас [1] подає у своїй праці 22 групи фразеологічних зворотів переважно загального значення, проте, тут-таки, подекуди, зустрічаються галузеві-технічні, а властиво професійно-технічні звороти в дуже обмеженому обсязі, їх згруповано за певними ознаками, наприклад, за існуючими інструментами, за видами металів, видами доріг та ін. Л. С. Косман [2] виділяє у своїй праці фразеологізми за стилістичним трактуванням на такі, в яких притаманне нейтральне або розмовно-літературне забарвлення, а також називає такі одиниці, які відносяться до спеціальної тематики. Л. І. Беляєва, М. К. Гофман та інші [5] подають збірник (близько 500 фразеологічних зворотів), в якому виділяють ряд галузевих науково-технічних одиниць, переважно – сталих зворотів, ключовим словом яких функціонує дієслово.

Фразеологічні звороти, характерні для стилю науки (науково-технічного стилю) покликані передавати поняття, які використовуються у сфері науки і техніки і, поряд з іншими лексичними одиницями, забезпечують мовне вираження відповідних процесів. Ключовими словами в таких фразеологічних зворотах виступають іменники або дієслова. Іменники в таких випадках вживаються часто з прийменниками *in*, *zu*, *von*, *an*. Наприклад: *in Kenntnis setzen* – повідомляти кого-небудь, довести до відома кому-небудь, *in Gang setzen* – пускати в хід, викликати реакцію, *zu Grunde legen* – покласти в основу, *zum Stillstand kommen* – зупинити, *ans Licht bringen* – виявити, викрити. Носієм основного значення в цих зворотах є іменник. Дієслово передає тільки значеннєвий відтінок, втрачаючи переважно основне значення, наприклад дієслово *bringen* не передає свого основного значення

«*приносити*», «*приводити*», а лише формує значення звороту, передаючи при цьому тільки свій значеннєвий відтінок [14:14]. Наприклад: *Schaden bringen* – завдавати шкоди, *in Ordnung bringen* – доводити до ладу, *von der Stelle bringen* – зрушити з місця, *zu Ende bringen* – закінчувати, *zur Verwendung bringen* – використовувати.

Фразеологічні звороти можуть утворюватися також за свого роду моделями, які будуються на структурній основі й передбачають наявність одного і того ж ключового слова у кожній моделі. Наприклад: *zum Ausdruck bringen* – виражати, *zur Anwendung bringen* – застосовувати, практикувати що-небудь, *in Verbindung bringen* – з'єднати, налагодити зв'язок.

Моделі такого роду є неповними і для практичного застосування вони зацікавлення не викликають. До інфінітивних зворотів, які піддаються моделюванню, можна віднести такі варіанти, як: *haben + zu + Infinitiv* та *sein + zu + Infinitiv*, які виражають модальність, тобто «можливість», «необхідність», «бажання», «потребу» в активному або пасивному стані. Наприклад, в активному: *der Mechaniker hat neue Apparatur zu prüfen* – механік повинен випробувати нову апаратуру; в пасивному вираженні: *die Kapazität des Elektrowerkes ist zu erhöhen* – потужність електростанції треба підвищити. Сюди можна зарахувати також інші звороти. Наприклад: *suchen + zu + Infinitiv*, що виражає «намагання», «старання», наприклад, *das Forschungsinstitut versucht dieses Problem zu lösen* – дослідний інститут намагається розв'язати цю проблему; зворот *pflügen + zu + Infinitiv* виражає звичку робити що-небудь, наприклад, *die Gelehrten pflegen neu eMaschine zu prüfen* – вчені мають звичку випробувати нову машину. Такий інфінітивний зворот може передаватися також прислівником «звичайно», наприклад: *Für die Erzeugung der kosmischen Apparate pflegt man nur gut geprüfetes Material zu wählen* – для виготовлення космічних апаратів вибирають тільки добре випробуваний матеріал; інфінітивний зворот *brauchen + zu + Infinitiv*, що виражає «потребу», «придатність». У сполученні з запереченням *nicht* виражає відповідне прислівникове заперечення, наприклад, *die Konstrukteure brauchen neue Stoffe einzuführen* – конструктори потребують впровадження нових матеріалів; *die Arbeitsproduktivität braucht man nicht zu senken* продуктивність праці не треба знижувати. Інфінітивний зворот *glauben + zu + Infinitiv* виражає «переконливість», «самовпевненість», наприклад, *der Ingenieur glaubt Recht zu haben* – інженер переконаний, що він має рацію. Інфінітивний зворот *scheinen + zu + Infinitiv* виражає «достовірність», «здогадку», наприклад, *die Geologen scheinen, das Territorium zu erforschen* – здається, геологи досліджують територію. Інфінітивний зворот *verstehen + zu + Infinitiv* виражає «уміння», «наявність навички», наприклад, *die wahren Gelehrten verstehen es, die theoretischen Kenntnisse für humanitäre Zwecke anzuwenden* – справжні вчені вміють використовувати теоретичні досягнення науки для гуманних цілей. Інфінітивний зворот *sich lassen + Infinitiv* виражає пасивну можливість, наприклад, *die festere Körper lassen sich in anderen Zustand verwandeln* – тверді тіла можна перетворити в інший стан. Цей інфінітивний зворот може виражати також активну можливість, наприклад, *man lässt die neuen Aluminiumlegierungen anwenden* – можна використовувати нові стопи алюмінію. В цьому випадку зворотний займенник *sich* не вживається. Звороти такого роду можуть бути виражені також модальними дієсловами (наприклад, *die festen Körper kann man in anderen Zustand verwandeln* – тверді тіла можна перетворювати в інший стан). З естетичної точки зору, з погляду на стилістичну своєрідність жанрів науки і техніки більш відповідним є вираження шляхом застосування інфінітивних зворотів, які мають яскраво виражений лексико-граматичний характер [8:112].

До зворотів такого типу можна віднести також такі три підвиди, як *um + zu + Infinitiv* – для того, щоб, *ohne + zu + Infinitiv* – без того, щоб, *statt + zu + Infinitiv* замість того, щоб. Два останні з них можуть передавати відповідне поняття також формою дієприкметникового звороту. Інфінітивні звороти з часткою „zu“, а також інфінітивні звороти із сполучниками *um*, *ohne*, *statt* є сталими за своєю структурою, проте, вони заповнюються рядом вільно діючих компонентів і тим самим передають різну семантичну сутність. Наприклад: *Um die Sicherung des intensiven Strassenverkehrs zu gewährleisten, führt man in Verkehrsregelungssystem die Elektronenmaschinen ein* – для того, щоб гарантувати безпеку інтенсивного вуличного руху, в систему управління рухом впроваджують електронні машини; *Ohne die Atmosphäre*

auf anderen Planeten des Sonnensystems zu schaffen, kann man auf denen an der Entwicklung der Lebewesen nicht denken – не створивши атмосфери на інших планетах сонячної системи, не можна думати про розвиток живих істот на них; *Man hat die linguistischen Probleme nur theoretisch behandelt, statt sie aus dem Sicht der Verbindung von Theorie mit der Praxis zu untersuchen* – лінгвістичні проблеми трактували лише теоретично, замість того, щоб їх досліджувати під кутом поєднання теорії з практикою [4: 77].

У текстах наукового стилю, які відображають науково-технічну тематику, виявляють дві основні особливості. По-перше, вони більшою мірою ніж в інших стилях зберігають свою структурно-семантичну відповідність. Наприклад: *das Fundament legen* – закладати фундамент, *eigenen wissenschaftlichen Gesichtspunkt erweitern* – розширювати свій науковий кругозір. У інших мовних стилях у відповідності до семантики і структури звороту існує переважно більш значне відхилення. По-друге, в науковому стилі фразеологічні звороти яскравіше і наочніше ніж в інших стилях передають міжмовний характер, які деякі науковці небезпідставно обґрунтовують міжнародним характером науки, техніки, тощо [13: 25]. Полінаціональний мовний елемент, що несе інформацію міжнародного значення, трансформується часто через національні мовні засоби вираження, одержуючи своє мовне оформлення – загально зрозуміле в багатьох умовах [6:291]. Доказом можуть служити багаточисленні неологізми науки: *das Kombinationsauto produzieren* – випустити комбінований автомобіль (пасажирсько-вантажний автомобіль). Інтернаціональний мовний елемент, який ґрунтується на мовному запозиченні, робить доступним його міжмовне використання завдяки омонімічному сприйняттю. Наприклад, *das Non- Change-over-System einführen* - впроваджувати систему кондиціонування повітря, яка працює без перемикання режимів. Даний термін-фразеологізм охоплює три компоненти: іноземне слово (англ.), іншомовне слово (латинського запозичення) та німецьке.

У рамках стилю науково-технічної літератури проходять процеси творення фразеологізмів і, одночасно, процеси їх функціонального прояву. З одного боку вчені і науковці – носії мови науки і техніки є часто творцями фразеологізмів (так само як і термінів), їх літературними відповідниками. З другого боку, різні жанри і види науково-технічної літератури є основним засобом розповсюдження цих фразеологізмів. Поряд з такими фразеологізмами, які міцно увійшли у стиль науки і техніки, є його характерною рисою [7: 47]. Наприклад: *vorhanden sein* – бути наявним, *mit etwas versehen* – забезпечувати чим-небудь, виконувати, *in der Regel* – як правило, *in Frage kommen* – брати до уваги. Низка фразеологізмів перебуває у процесі входження. Наприклад: *Faktor zur Berücksichtigung* – фактор, який треба брати до уваги, *die Verbindung herstellen* – зв'язувати, створювати зв'язок.

У структурно-семантичному аналізі фразеологізмів, у виявленні їх зовнішніх та внутрішніх специфічних рис, особливе значення мають два моменти:

а) вивчення фразеологізмів у різних мовах (з метою виявлення спільностей, які в них існують);

б) вивчення фразеологізмів-запозичень з точки зору спільних структурно-семантичних комплексів, заснованих на греко-латинських запозиченнях.

Ці два моменти, зокрема, останній з них, ґрунтуються на об'єктивних чинниках, а саме на:

- а) потребі мовного вираження нових науково-технічних явищ, процесів, об'єктів;
- б) прагненні до узагальнення науково-технічного поступу, як в рамках взаємодіючих країн, так і в глобальному масштабі;
- в) тенденції до розширення діапазону вираження понять з метою створення синонімів;
- г) проникнення психологічного фактора у лексичне виражене поняття того чи іншого фразеологізму.

У співставленнях береться до уваги можливість знаходження відповідників, семантичних еквівалентів, адаптованих одиниць, кальок, описових варіантів тощо, враховуються структурно-семантичні зовнішні і внутрішні особливості (побудова, характер синтаксичних і морфологічних зв'язків, відношення між членами цілого, стійкість компонентів, фонетична забарвленість звучання звороту, лаконічність вираження тощо).

Серед внутрішніх особливостей слід враховувати відношення семантичної одиниці до цілого, естетико-психологічне навантаження цілого і можливість передачі цього навантаження через відповідник іншої мови, точність, ясність, доступність вираження, а також образність та чуттєвість (там, де така можливість існує), оптимальність і ефективність вираження [11: 11].

Фразеологізми, які виникають у мові науки і техніки, поширюються також на інші мовні стилі, запозичуються і засвоюються ними. Одночасно з переходом таких одиниць зі сфери науки і техніки у інші сфери, в яких вони знаходять своє використання, передається відповідна естетико-психологічна атмосфера, відповідний науковий і монокультурний відбиток, що спричиняє вплив, як на мовний стиль, так і на рівень мови (мовлення) її носія.

У функціональному використанні мови можна спостерігати взаємодію різних мовних стилів, які виявляються у різних формах, зокрема в лексичних переходах і запозиченнях. У такому процесі важливе місце належить переходам фразеологізмів, які характеризують стиль науково-технічної літератури у сферу загальномовного використання. Внутрішньомовні запозичення можна систематизувати за певними спрямуваннями тематичного вираження, наприклад, за вираженням:

а) сили: *wie ein Traktor* – як трактор, *wie ein Panzer* – як танк;

б) точності: *auf der Apothekenwaage* – як на аптечних вагах, *wie im Mikroskop* – як через мікроскоп;

в) наукової точності: *Kraft der Vernunft* – сила розуму, *die absolute Genauigkeit* – абсолютна точність;

г) швидкості: *mit kosmischer Geschwindigkeit* – з космічною швидкістю, *mit der Überschallgeschwindigkeit fliegen* – летіти з надзвуковою швидкістю;

д) складності: *Computertechnik einführen* – впроваджувати комп'ютерну техніку, *das ist der echte kybernetische Apparat* – це справжній кібернетичний апарат, *die Automate erleichtern die körperliche Arbeit* – автомати полегшують фізичну працю;

е) імені вченого або винахідника: *das ist Leonardo da Vinci* – це Леонардо да Вінчі, *wie echter Archimed* – як справжній Архімед тощо [3:67].

Фразеологічні звороти, ключовими словами яких виступають лексичні одиниці з позначенням науки, техніки, школи, університету, академії, машини, апарату, розуму, винаходу, творчого задуму, тощо несуть у собі відбиток науково-технічного поступу, істотно впливають на своє лексичне оточення, що особливо яскраво спостерігається при переході цих одиниць у сферу лексики загальномовного користування.

Науково-технічні тексти характеризуються особливим стилем, який відрізняє їх від інших типів текстів. При перекладі таких текстів ця особливість створює додаткові труднощі та проблеми.

Серед лексичних труднощів науково-технічного перекладу виокремлюють багатозначність слів (термінів) та вибір адекватного словникового відповідника або варіанту перекладу слова (терміна), особливості вживання слів загальномовного користування у науково-технічних текстах, правильне застосування того чи іншого способу перекладу лексики, визначення межі припустимості перекладацьких лексичних трансформацій, переклад термінів-неологізмів, аббревіатур, переклад «псевдоінтернаціоналізмів», лексикалізовані форми множини іменників та терміни-омоніми, етноспецифічна лексика і етнонаціональна варіантність термінів, іншомовні слова і терміни в німецьких науково-технічних текстах, різного роду власні імена і назви тощо. До граматичних відмінностей відносяться особливості граматичної будови мови, форми і традиції письмового наукового мовлення. Так, в німецьких фахових текстах значно частіше, ніж в українській, вживаються форми пасивного стану та неособові форми дієслова, дієприкметникові звороти й специфічні синтаксичні конструкції, особові займенники першої особи однини та однокленні інфінітивні й номінативні речення.

Основна складність перекладу науково-технічних текстів, а саме переклад термінів, полягає у розкритті та передачі засобами української мови іншомовних реалій. Було б невірним говорити про переклад термінів як таких. Обов'язковою умовою повноцінного перекладу будь-якого спеціального тексту, особливо науково-технічного, є повне розуміння

його перекладачем. Механічне заучування термінів, без проникнення у їх сутність, без знання самих явищ, процесів та механізмів, про які йдеться в оригіналі, може призвести до грубих помилок у перекладі. Перекладач повинен детально вивчити ту область науки і техніки, в якій він працює. Тільки тоді він зможе сміливо користуватися відповідними термінологічними словниками.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бакай Б.Я. формування фразеології в переломні моменти історії народів Європи (на матеріалі української, російської, англійської, німецької, французької мов у періоди першої та другої світових воєн): Автореф. дис. філол. наук / 10.02.15/Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., – 16 с.
2. Барчук О.В. Об отражении семантической функции адресата в формально-семантической структуре предложения немецкого языка //Лингвистика текста и стилистика. – Тарту, 1981. – С. 70–90.
3. Гамзюк М.В. Емотивний компонент значення ц процесі створення фразеологічних одиниць. (На матеріалі німецької мови). К.: Видавничий центр КДЛУ, 2000. – 255 с.
4. Задорожна І.П. Семантичні та сполучувальні властивості компонентів фразеологізмів у німецькій мові: Дис. канд. філол. наук / 10.02.04/ Чернівецький національний ун-т ім. Юрія Федьковича. – Чернівці, 2003. – 195 с.
5. Копиленко М.М., Попова З.Д. Очерки по общей фразеологии. – Москва, «Просвещение», 1972. – 124 с.
6. Лещук Й.Т. Типологія термінологічних підсистем. Іншомовні запозичення, фразеологія, семантичні термінотворення, лексикографія. -Видавничий центр Львівського державного університету ім. Івана Франка. – Л., 1999. – 212 с.
7. Лисецька Н.Г. Фразеологічні інновації в сучасній німецькій мові: когнітивний та функціональний аспекти: Автореф. дис. канд. філол. наук/ 10.02.04/Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. – Л., 2004. – 20 с.
8. Мізін К.І. Компаративні фразеологічні одиниці сучасної німецької мови :шляхи утворення та ідеографія: Автореф. дис. канд. філол. наук / 10.02.04/ Київський національний лінгвістичний ун-т. – К., 2004 – 19 с.
9. Німецька мова. Практика перекладу з другої іноземної мови: Методична розробка для студ. 4 курсу спец. 6.030500 «Переклад»/ Уклад. Ж.Є.Іванова, Р.І. Рябікіна. - К.: НАУ, 2005. – 32 с.
10. Сулим В.Т.Узуальна дивергентність дієслівних фразеологізмів у національних варіантах сучасної німецької мови: Автореф. дис. канд. філол. наук/ 10.02.04/ Київський ун-т ім.Т.Г.Шевченка. – К., 1994. – 20 с.
11. Щербань Надія Петрівна. Структурно-семантичні особливості фразеологізмів німецької мови: Навч. посібник /Чернівецький національний ун-т ім. Юрія Федьковича. Чернівці: Рута, 2002. – 70 с.
12. GerdaKondas. Phraseologisches Pensum für Germanistikstudenten des 5 –ten Studienjahres. – Tartu, 1971. – 75 S.
13. Kossman L.S. Deutsche Phraseologie. Сборник упражнений по фразеологии немецкого языка. – М.: «Международные отношения», 1984. – 190 с.
14. RieselE. StilistikderdeutschenSprache. –М., 1983. - 240 S.
15. SplettJochen. Abrogansa – Studien. Kommentar zum ältesten deutschen Wörterbuch. Wiesbaden. Franz Steiner. 1976. – 549 S.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Токарєва – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач секції німецької філології (кафедри германської філології).

Наукові інтереси: стилістика та лексикологія німецької мови.

МОВНЕ ВТІЛЕННЯ КОНЦЕПТІВ ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКИХ КАТЕГОРІЙ В АНТРОПОНІМІКОНІ МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

Анна ХОДОРЕНКО (Дніпропетровськ, Україна)

У статті розглядаються найменування груп людей, які зустрічаються в мережі Інтернет та їх когнітивне ядро-концепт. Проілюстровано конкретні концепти та концептосфери учасників Інтернет-спілкування. Надано опис лінгвістичних засобів конструювання концептів та концептосфер номінаторів. Доводиться теза про те, що у просторі найменувань представлено цілісну систему загальнолюдських категорій дійсності. Наведено приклади найпопулярніших в просторі Інтернет концептів.

Ключові слова: мовна особистість, мовна одиниця, когнітивна модель.

The article deals with internet names of communicator's groups and their cognitive concept nuclear. Main concepts and concept spheres are presented. Examples of communicators' names concepts and concept-spheres are given. In the present paper certain mechanisms of cognitive style language implication are being discussed. The description of linguistic means with the help of which a certain concept is constructed has been given. The ways of conceptspheres representation in language units are discussed. The idea of the coincidence between individual names of various people groups (particularly Internet communities) and innate concepts is suggested.

Key words: concept, language unit, cognitive model.

У сучасній науці спостерігається «бум» досліджень когнітивної сфери людини, сфери пізнання, зв'язок мови та процесів мислення, процес відбиття результатів мислення у мові, мовних одиницях. Наразі лінгвістів цікавить не стільки структуралістичний підхід до мови, а процеси складання так званих концептів у дискурсі. Сучасна наукова думка все більше набуває антропологічного характеру у спробах пізнати людську природу, відкрити завісу

мозкової діяльності людини та глибше проникнути в її когнітивні процеси. Тенденція звернення до термінів з мультидисциплінарних наук нам здається доцільною, оскільки працюючи та зіткнувшись з різними дослідженнями ми можемо знайти нові способи опису явищ з інтро- й екстра- лінгвістичної реальності. Матеріалом нашого дослідження є ономастичний матеріал: групові імена людей, об'єднаних загальними інтересами на форумах сайту «Однокласники» в мережі Інтернет. Слід зазначити, що матеріал дослідження охоплює не тільки угруповання за творчими інтересами, – зараз в мережі Інтернет стрімко зростає кількість угруповань комерційної спрямованості. Такі найменування називають групи за професійною діяльністю, рекламують продукти цієї діяльності.

Слід зазначити, що організація інтернет-спілкування знайшла своїх прихильників. Сайт «Однокласники», задуманий як сайт пошуку однокласників, нестримно переростає у віртуальне суспільство, яке групує людей не тільки за ознакою навчання в одному класі. Той, хто заходить туди, знаходить «рубрику» свого інтересу, таємну або очевидну пристрасть, знаходить «свою тарілку», в якій можна відчутти відгук своєму «ЕГО», розділити, доповнити, тобто вийти на поверхню своїх спресованих можливостей і бажань, обмінятися думками і, можливо, переосмислюючи їх, зробити крок до прогресивного розвитку.

Проблема, яка в загальному вигляді ставиться в даній статті, – концепти і концептосфери в найменуваннях груп людей в мережі Інтернет, зокрема ми розглядаємо російськомовні сторінки сайту «Однокласники». Матеріалом нашого дослідження є російські найменування інтернетівських груп людей, приклади яких наведено без змін, із збереженням орфографії, пунктуації та мови оригіналу. Вид ономастичної одиниці, що дає ім'я групі людей в мережі Інтернет, ми називаємо *інтернетгрупонімом*.

Віртуальний простір, що нестримно заповнюється в Інтернеті, дає благодатний ґрунт для дослідників різних галузей науки, зокрема, лінгвістики, когнітології, концептології.

Ономастичні дослідження на сучасному етапі розвитку лінгвістики вимагають додаткових розробок, які б йшли далі, розкриваючи природу імен. Разом з цим необхідно уявляти собі ономастичну систему в цілому, а також місце певних найменувань у цій ономастичній системі.

Методологічною основою нашого дослідження є когнітивна концепція взаємозв'язку мови і мислення, їх взаємодії в процесах мислення та мовлення. Ми віддаємо перевагу когнітивній теорії ще і тому, що в ній окрім мислення торкається ще й сфера уяви, емоцій та підсвідомого елементу мислення.

Однією з основних одиниць когнітивних досліджень є концепт, який вбирає усю комунікативно значущу інформацію: парадигматичні, синтагматичні і словотворчі зв'язки, прагматичну інформацію і «когнітивну пам'ять слова» – смислові характеристики мовного знаку, пов'язані з системою духовних цінностей носіїв мови [1: 37].

Хронологічно, досліджуючи концепт, бачимо, що наука йде то у бік форми, то у бік змісту, звертається до семантичної структури явища, відмовляючись від структуралістського підходу. У зв'язку з цим багато було зроблено Празьким лінгвістичним гуртком (60-і рр.), що працював у сфері номінації. На теорію номінації надалі спираються когнітивні дослідження Е. Рош, Дж. Лакоффа, А. Вежбіцької та ін., які зробили вагомий внесок у розвиток когнітивної науки, де основними поняттями стають категорії базового рівню – прототип, фрейм, модуль, гештальт, когнітивні моделі і концепт [4, 5, 6, 7].

О.С. Кубрякова відзначає, що, «як посередники між словами і екстралінгвістичною дійсністю, концепти по-різному вербалізуються в різних мовах залежно від власне лінгвістичних, прагматичних і культурологічних чинників, а, отже, фіксуються в різних значеннях» [2: 90].

На думку В.І. Карасика, «концепт включает предметно-образную и ценностностную составляющие» [1: 127]. Концепт не з'являється сам по собі – він спочатку сприймається, засвоюється, «вихоплюється» з дійсності, відправляється в пам'ять і зберігається у ній (пригадаємо фрейми, картотеку фреймів, що зберігаються у пам'яті), в цей же час концепт перетворюється в індивідуальну когнітивну систему, «переживається» власне

індивідуальним досвідом, змінюється, а потім відтворюється і починає жити в мовному середовищі.

В.І. Карасик зводить понятійно-образну сторону концепту до «целостного обобщенного следа» в пам'яті, пов'язаного з предметом дійсності. Мова йде про образи чи предмети дійсності – в термінах когнітивних наук це фрейми чи сценарії (предметів та ситуацій), або прототипи – категорії базового рівня [1: 12].

У цілому когнітивні дослідження так само, як і інші сучасні лінгвістичні теорії, характеризуються спробами виявити універсальний характер мови, що здійснює зв'язок між людиною і позамовною дійсністю. В даному випадку мова розглядається як засіб концептуалізації цієї реальності, внаслідок чого створюється мовна картина світу [5].

Когнітивний аналіз нашого фактичного матеріалу дозволив виділити *інтернетгрупоніми* – найменування груп осіб, що називають і характеризують себе згідно з їх «видатною» ознакою. Інтернетгрупоніму властива особлива функція – виділяти собі подібних за ознакою подібності чи схожості; інтернетгрупонім володіє функціональною ознакою ототожнення групи осіб і відбору осіб за спільністю ознак – інтересів, виду занять, місцям відпочинку і розваг, уподобанням їжі, напоєм, – тобто будь-якій відмітній і групуючій ознаці. Мета інтернетгрупоніму – знайти однодумців з питань зазначеної ознаки. Наприклад, інтернетгрупонім *Мы любим тех, кто нас не любит, и губим тех, кто любит нас* один з безлічі інтернетгрупонімів, що збирають однодумців, які цікавляться проблемою позначеною в НГО – інтернетгрупонімі.

Наше дослідження будується на встановленні поля інтернетгрупонімів (надалі ІГП), в якому фокусуються різні концептосфери. Останні, за нашими попередніми припущеннями, відповідають концептосферам суспільства в цілому, і що особливо важливо – показують тенденції суспільного життя, напрямків в суспільстві. У цілому ІГП відображає уподобання не однієї людини, а певної частини суспільства.

Ядром кожної концептосфери, що входить в це поле, є концепт – багатовимірна, багатогранна ідея, продукт переробки зовнішньої дійсності в когнітивному апараті індивідуума. У кожній з концептосфер відображена спільність зацікавлень групи людей, їх загальне кредо, невидима нитка, що їх пов'язує. Особливою ознакою інтернетгрупонімів є те, що творці тієї або іншої групи самі коментують коло інтересів, по яких створюється суспільство подібних.

Группа Люби-и делай что хочешь! О любви, дружбе, сексе, взаимоотношения в целом между мужчиной и женщиной. Столько везде рассказано, но нет, нет, да и найдется тема, которая заинтересует именно Вас! У нас в группе только искренние и открытые люди, поэтому общение в ней вдвойне интересней и продуктивней! Ждем! (Сайт «Одноклассники»)

Нами було встановлено декілька основних концептосфер у просторі ІГП:

1. Гендерні концептосфери (концептуальні вузли – «Чоловік», «Жінка»). У гендерній концептосфері інтернет-найменувань чітко простежуються концепти «чоловіка» і «жінки». Причому треба сказати, що вони репрезентуються не окремими елементами мови, які вказують на гендерну приналежність, а цілісними системами так званих чоловічих і жіночих мов.

Чоловік займає своє місце, «сидячи на троні» своїх бажань, заявляючи про них, використовуючи при цьому розкуту мову, нікого не соромлячись, не переслідуючи ніяких комерційних цілей на чийсь користь. Як приклади концепту «Чоловік», що імплікується в інтернетгрупонімах, можна привести наступні: *Только для пацанов, Мальчишник, Мачо, Клуб любителей пива, Любители блондинок.....* та інші.

Концептосфера «Жіноче начало» представлена в полі ІГП в основному когнітивними моделями, вказуючими на природну дітородну функцію жінки: *Молочная мама (для тех, кто кормит грудью), Мамашки двойняшек.*

Цікаво також відзначити, що на сайті «Одноклассники» зареєстровано 53 жіночих групи і всього 7 чоловічих, хоча чоловіки відвідують сайт не рідше за жінок. Наважимося припустити, що активна сексуальна роль чоловіків слабшає: віртуальний світ відображає

реальність, де дозволяються одностатеві браки, а чоловік – голова родини – із здобувача перетворюється на домогосподаря.

2. Концептосфери соціального статусу (концептуальні вузли «Бос», «Начальник», «Студент», «Спонсор», «Адвокат» і т. д.). У концептосферах соціального статусу ми бачимо концептуальні вузли, втілені в мовній формі найменувань типу *Адвокаты, Финансисты* ін. Треба сказати, що в Інтернет-групи під такою назвою «заходять» не тільки професіонали, сюди заглядають і ті, хто живо цікавиться судовими, фінансовими і іншими інституційними відношеннями. Цих людей об'єднують не тільки загальні інтереси, але і специфічна мова, в якій переважає тематична професійна лексика.

3. Політична концептосфера (концептуальні вузли – «Влада», «Підпорядкування»). У політичній концептосфері концептуальні вузли можна побачити в найменуваннях типу *Любители Юлии Тимошенко, Помаранчевые* і т. п. Тут політичні течії в суспільстві знаходять вихід у віртуальний простір; у наявності ідеологічного напруження, що виражається різноманітними експресивними ідеологемами.

4. Емоційна концептосфера з концептуальними вузлами – «Любов», «Ніжність», «Ласка», «Розуміння», «Свято», «Насолода», «Ненависть», «Неприйняття», «Позбавлення», «Дружба», «Захоплення». Вона перетинається з іншими концептосферами в даному полі, про що свідчать інтернетгрупоніми *Любители пива, Люби и делай что хочешь, Любители блондинок...* У цих прикладах спостерігається імплікація емоційного слоту.

Таким чином, ми визначили найбільш семантично навантажені ділянки простору ІПП, виділили його основні концептосфери, а також охарактеризували у загальних рисах когнітивні складові концепту. Перспективою дослідження є опис явища прецедентності в полі інтернетгрупонімів і визначення їх місця в ономастичній і загальній системі мови.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. М., 2004.
2. Кубрякова Е.С. Номинативный аспект речевой деятельности. М., 1986.
3. Лакофф Дж. Женщины, огонь и опасные вещи. Что категории языка говорят нам о мышлении. М., 2004. – 876 с.
4. Лакофф Дж., Джонсон М. Метафоры, которыми мы живем // Теория метафоры. М.: Просвещение, 1990. – 467с.
5. Фрумкина Р.М. Концепт, категория, прототип. //Лингвистическая и экстралингвистическая семантика. М.: Наука, 1992. – С. 31-35
6. Rosch E. Human categorization // Advances in cross-cultural psychology. L., 1975. P.23–57.
7. Wierzbicka A. Cross-Cultural Pragmatics: The semantics of Human Interaction. – Berlin, N.Y. Mouton de Gruyter, 1991. – 389 p.

Джерело

Сайт «Одноклассники». Интернет-ресурсы <http://www.odnoklassniki.ru/group/42565818908804>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Анна Ходоренко – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри перекладу та лінгвістичної підготовки іноземців Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара.
Наукові інтереси: концептологія, когнітологія.

EINIGEBESONDERHEITEN DER GESELLSCHAFT-POLITISCHEN LEXIK DES GEGENWÄRTIGEN DEUTSCHES

Ліля ЧЕРНИШ (Львів, Україна)

У статті розглянуто певні особливості суспільно-політичної лексики сучасної німецької мови, а саме використання фразеологізмів для порівняння політичних осіб із загальними поняттями та назвами, проаналізовано кількісне використання цих термінів у суспільно-політичній лексиці сучасної німецької мови.

Ключові слова: фразеологізми, лексичні та семантичні процеси, мовне явище, ідіоми, новотвір, фонографічна схожість, семантичний горизонт.

The certain features of social and political vocabulary of the modern German language are considered in the article, namely the use of phraseological units for comparing of political persons to the general concepts and names, the quantitative use of these terms is analysed in the social and political vocabulary of the modern German language

Key words: phraseological units, lexical and semantic processes, linguistic phenomenon, idioms, novotvir, phonograph germination, semantic horizon

Das 21. Jahrhundert nennt man das Zeitalter des technischen Fortschritts und nicht ohne Grund dazu. Innerhalb der letzten Jahrzehnte gewann der Fortschritt im Bereich der Wissenschaft, Technik, Wirtschaft, im Sport sowie in anderen wichtigsten Sphären unseres Lebens ein riesiges Tempo: jedes Jahr verdoppeln sich die Kenntnisse der Menschheit. Im Zusammenhang mit der Entwicklung dieser Gebiete erfolgt die Bildung der neuen Begriffe, entsteht Etwas, was es bisher nicht gab. Verschiedene Erscheinungen finden sofort ihre Widerspiegelung in der Sprache, dem sensibelsten System. Die Sprache hat sich wie immer den neuen Bedürfnissen angepasst.

Der Wortschatz ist ein offenes, sich ständig veränderndes System, die Veränderungen betreffen nicht nur die Bedeutungsstruktur der einzelnen Wörter, sondern sie beruhen auch darauf, dass manche Wörter allmählich aus dem Gebrauch kommen, veralten und aussterben; andererseits wird der Wortschatz durch Neubildungen, Übernahme fremden Wortguts, Eindringen fachsprachlicher Lexik in den Allgemeinwortschatz bereichert.

Mit Hilfe der modernen Massenmedien wirkt die Sprache heute über neue Einflusskanäle und mit größerer Kraft aufs Individuum ein. Dies führt zur Bildung einer Standardsprache, die fast alle Mitglieder der Gesellschaft beherrschen – jedenfalls passiv, ohne Rücksicht auf regionale und soziale Unterschiede.

Solche Prozesse finden ihren Ausdruck in der Sprache. Man findet einen ständigen lexikalischen Umtausch zwischen den Sprachen, wobei das Wortgut zusammen mit entsprechenden Gegenständen oder Erscheinungen von einer Sprache aus einer anderen übernommen wird. Sowohl dieser Prozess als auch seine Ergebnisse werden als "Entlehnung" bezeichnet. Einen stärkeren Einfluss auf den Entlehnungsprozess üben auch solche Faktoren wie Mode, historische Geschehnisse, Politik und so weiter aus.

Der Stil der Presse und Publizistik gilt vielfach als eine geeignete Grundlage für allgemeinere Beschreibung der Sprache und ihre Entwicklung und Tendenzen.

Im Vergleich zu den syntaktischen Entwicklungstendenzen erscheinen spezifische Kennzeichen des Wortschatzes schwerer greifbar, vor allem, was die Presse allgemein betrifft. Auch wortstatistische Erhebungen allein dürften hier kaum neue Erkenntnisse bringen, zumal sich gerade an der Spitze von Frequenz - oder Ranglisten keine wesentlichen Unterschiede bzw. Veränderungen zeigen. Diese ergeben sich erst, wenn nach weiteren Kategorien, z.B. Rubriken oder speziellen Publikationsorganen, differenziert wird.

Das auffallendste Kennzeichen ist in der Regel die Verwendung neuer Bezeichnungen, die in den üblichen gegenwärtigen Wörterbüchern noch nicht verzeichnet sind. Die Ursache hierfür liegt vor allem in dem ständigen Wandel sozialer, wissenschaftlicher und technischer Verhältnisse. Die Aufnahme neuer Wissensbereiche, neuer Differenzierungen usw., über die informiert wird, führt zwangsläufig zu Veränderungen des Wortschatzes. Aber nicht nur Neuschöpfungen, sondern auch Verschiebungen sind in der relativen Häufigkeit von Wörtern evident.

Als weitere Tendenz, die sich in der deutschen Gegenwartssprache allgemein, in der Pressesprache aber verstärkt, abzeichnet, wird das Eindringen fachsprachlicher Ausdrücke angeführt. Hinzu kommt der Gebrauch von Fremdwörtern. Beides hängt mit dem ständigen Austausch zusammen, der zwischen Wissenschaft bzw. Wissenschafts- und Fachsprache einerseits und Gemeinsprache oder Umgangssprache andererseits stattfindet. Besondere Aufmerksamkeit gilt gemeinhin auch der Beeinflussung durch fremdsprachigen Wortschatz, insbesondere durch Entlehnungen aus dem Angloamerikanischen. Zu fragen bleibt allerdings, inwieweit man eine solche Tendenz noch als spezifisch für die Presse betrachten kann, denn zahlreiche Anglizismen und lateinische Wörter haben längst wenn auch ursprünglich über die Medien, Eingang in die Gemeinsprache gefunden.

Für den Bereich der Wortbildung ist schließlich die häufige Verwendung von Wortzusammensetzungen, meist sogenannten „Augenblickskomposita“, genannt. Eine Ursache für die Bildung von Augenblickskomposita dürfte wiederum in dem Bestreben nach Kürze liegen. Eine der Besonderheiten der heutigen deutschen Sprache sind Phraseologismen.

Das ist breit bekannt, dass die Phraseologismen, die Sprichwörter, sprichwörtliche Redensart usw. die Lebensweise, geographische Lage, die Geschichte der Leute, die Traditionen der beiden Gemeinschaften zeigen, die mit einer Kultur vereinigt sind. E. M. Vereschagin und V. G.

Kostomarov unterstreichen, dass die national – kulturelle Spracheseantik das Ergebnis der Historie ist [1: 89].

In verschiedenen Soziolekten nutzt man die Phraseologismen ungleich aus. So, im Stil der Presse sind sie zu aktiv, weil der Bereich der Rede lebhaftest ist. M. Skod-Söderswed beweist, dass in fortschrittlichen Artikeln pro 100 Wörter ein Phraseologismus vorgekommen ist. Aber, wegen anderer Beobachtung, die Häufigkeit der Phraseologismen ist etwas höher [5:130].

Der Stil der Presse wurde immer nach der politischen Ausrichtung des Inhalts charakterisiert, besonders nach einem Zeitungstext, und dem Vorhandensein in der Presse mit den Phraseologismen der politischen Ausrichtung. Der politische Wortschatz war relevant von alter her und so bleibt heutzutage. Die politische Praxis und ebenfalls die Integrationsprozesse, die in diesem Bereich menschlicher Tätigkeit stattfinden, bedingt die aktive Entwicklung der Entlehnung der Phraseologismen mit politischer Ausrichtung aus anderen Sprachen [2:143].

Deshalb, seitdem die Etymologie, die Struktur der Phraseologismen, die die politischen Ausrichtung der deutsche Sprache haben, charakterisiert sich das Vorhandensein durch bedeutende Anzahl direkten Entlehnung (Persona non grata (lat.). No parasan! (sp.) u.a.) und besonders in Lehnübersetzungsform (Menschen guten Willens (lat.), der runde Tisch (eng.), der kalte Krieg (eng.) u.a.).

Die politischen Phraseologismen kann man so gruppieren:

1. Internationale politische Phraseologismen mit ganz phonographischer Ähnlichkeit, übernommen von anderen Sprachen in einer Übersetzungsform mit keiner Entlehnung (*casus belli*, *Hannibal ad (ante) portas!* u.a.);

2. Internationale politische Phraseologismen mit partiell phonographischer Ähnlichkeit: politische Phraseologismen, die einen geschützten Namen repräsentieren (*Drakonische Gesetze – drakonian laws* (eng.) – драконівські закони (укр.) u.a.) und die Übersetzungen mit der Halbentlehnung (*das Ultimatum stellen* u.a.);

3. Internationale politische Phraseologismen mit phonographischer Ähnlichkeit, die sowohl im Wege der Lehnübersetzung als auch im Wege der Entwicklung der abgeleiteten phraseologischen Bildungen in verschiedenen Sprachen entstanden sind und die einen Grundteil der Internationalismen darunter politische Phraseologismen vorstellen (*bewaffnete Friede, Politik des Abwartens* u.a.).

In Bedingungen der Aufklärung der gegenwärtigen Ereignisse entstehen und gebrauchen immer mehr phraseologische Innovationen in der Presse. Der Gebrauch der phraseologischen Innovationen im politischen Kontext der Presse kann auf folgende Weise auslegen werden:

es entsteht ein Bedürfnis nach der verkaptten Abbildung in gewissen Umstände;

es gibt keine Möglichkeit eine oder andere Stellung des Dinges, der Umstände zu nennen.

Eine politische Situation kann im semantischen Grundriss öfter so gestaltet werden:

- negative Bedeutung: *die schwarzen Jahre, Sündenbock der Nation, die schwarzen Kassen;*
- indifferent politische Schattierung: *politische Debatten servieren, Herausforderungen der Zukunft, die Kultur der Selbständigkeit;*

- positive Bedeutung: *Optimismus verbreiten, Kunst der Kompromisse.*

In der Presse funktionieren die Phraseologismen für die Wiedergabe des rationell-logischen Sinnes und für die Versorgung der formal-gehaltvollen Ganzheit des Textes. Die politische Phraseologie spezialisiert sich in der Bezeichnung der politischen und ideologischen Ereignisse, Erscheinungen und Handlungen: *kein Dach über Kopf haben, Land der unbegrenzten Möglichkeiten* u.a. Also dazu gehören die politischen Losungen: *Friede den Hütten; Deutschland, erwache* usw.; verschiedene Namen, terminologische Verbindungen: *Freie deutsche Jugend*. In der Presse werden die speziellen Zeitungsphraseologismen gebraucht: *im Mittelpunkt stehen, im Zeichen von etw. stehen, an der Spitze von etw. stehen.*

Ganz interessant für die Forschung der deutschen Sprache ist auch Bereich der Bezeichnungen der Personen. Jede Sprache stellt sie etwas anders vor. Auch wenn man verschiedene Artikel z.B. der Frankfurter Allgemeine Zeitung liest, merkt man es sofort.

Im Bereich der Personenbezeichnungen ist die Wortneubildung besonders progressiv und umfangreich, denn in der heutigen sich schnell wandelnden Gesellschaft entstehen stets neue

menschliche Tätigkeiten, Berufe, Funktionen, Sportarten und Hobbys und dadurch ebenfalls neue Wörter, welche die Tätigkeiten der ausübenden Personen benennen.

Alle Beispiele der Personenbezeichnungen, die hier benutzt werden, stammen aus der deutschen Frankfurter Allgemeine Zeitung.

Im Sinne der sprachlichen Ökonomie werden oft auch Personennamen in der Komposita der Personenbezeichnungen benutzt. Die Komposita ersetzen dann meistens ein Genitivattribut, denn der Genitiv wird im Deutschen tendenziell gemieden. Bei der Personennamen geht es in den meisten Fällen um Namen der Politiker, z. B.: *Anti-Bush-Aktivist*, *Bush-Kritiker*, *Bush-Herausforderer*, *Bush-Anhänger*, *Karry-Wähler*, *Kennedy-Attentäter*, *Merkel-Vertraute*, *Berlusconi-Intimus*, *Teufel-Nachfolger* (Erwin Teufel -Ministerpräsident von Baden-Württemberg). Andere gefundenen Beispiele kommen aus der Bereich der Kultur: *Harry-Potter-Nachahmer*, *Pippi-Langstrumpf-Erfinderin*, *Simpson-Zeichner* (Zeichentrickserie „Die Simpsons“), *Bond-Mime* (Schauspieler, der James Bond darstellt).

In dem vorliegenden Artikel wurde die Sättigung die lexikalisch-semantischen Prozesse in der gesellschaft-politischen Lexik des gegenwärtigen Deutsch untersucht. Am Beispiel der 20 Artikel der Frankfurter Allgemeine Zeitung wurden dazwischen 29 Phraseologismen gefunden. Mit Hilfe der modernen Massenmedien wirkt die Sprache heute über neue Einflusskanäle und mit größerer Kraft aufs Individuum ein. Dies führt zur Bildung einer Standardsprache, die fast alle Mitglieder der Gesellschaft beherrschen – jedenfalls passiv, ohne Rücksicht auf regionale und soziale Unterschiede.

Dazwischen entsteht noch eine so genannte linguistische Sache und es ist Folgendes. Da nämlich die englische Sprache jetzt in der Welt dominiert, sind die meisten Entlehnungen in verschiedenen Sprachen, darunter auch in der deutschen, englisch-amerikanischer Herkunft. Die meisten dieser Entlehnungen kommen ins Deutsche aus der amerikanischen Variante der englischen Sprache, denn die BRD hat die engeren Kontakten mit den USA als mit England. Sehr viele englische Entlehnungen werden zu Internationalismen. Deshalb kann man mit bestimmter Sicherheit behaupten, dass die englische Sprache in der letzten Zeit bei der Wiedergabe alles Neuen und Fortschrittlichen vorherrscht, was in der Welt insbesondere in der Wissenschaft und Technik passiert. Die Zahl der Entlehnungen aus dem Englischen ist schon sehr gross in der deutschen Sprache und nimmt immer zu.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Верещагин Е. М., Костомаров В. Г. Язык и культура. – М., 1983. – 288 с.
2. Дементьева Т. М. Европейский союз на страницах немецкого словаря “EU – ABCLexikon für Politik, Recht, Wirtschaft, Steuern, Finanzen, Institutionen“. // Вестник МГУ. Сер. 19. Лингвистика и международная коммуникация, 1999. – №1. – С. 140–146.
3. Gesellschaft für deutsche Sprache. Wörter und Unwörter. Sinniges und Unsinniges der deutschen Gegenwartssprache. - Stuttgart: Falken Verlag, 1993. – 322 S.
4. Skod-Söderved M. Wortschatz und Syntax des außenpolitischen Leitartikels. Quantitative Analysen der Tageszeitungen „Neues Deutschland“, „Neue Zürlicher Zeitung“, „Die Presse“ und „Süddeutsche Zeitung“. - Frankfurt/M.: Lang, 1993. – S. 9-150.
5. www.faz.net (Frankfurter Allgemeine Zeitung)

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ліля Черниш – кандидат філософських наук, доцент кафедри прикладної лінгвістики Національний університет «Львівська політехніка».

Наукові інтереси: дослідження розвитку європейських мов на основі класичних (латинської та грецької), сучасна німецька мова.

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ ОСУДУ

Оксана ЧЕРНЯК (Луцьк, Україна)

У статті розглянуто лексичні засоби репрезентації осуду, які є конститuentами лексико-семантичного поля, подано опис двох лексико-семантичних мікрополів: засобів номінації осуду і засобів вираження осуду, проаналізовано складові частини кожного мікрополя.

Ключові слова: лексико-семантичне поле, лексико-семантичне мікрополе, ядро, центральна зона, медіальна зона, периферія, пейоративи.

The article deals with lexical means of censure representation which form lexico-semantic field. The description of two microfields (lexical means of nomination and expression of censure) is given, the parts of each microfield are analyzed.

Key words: lexico-semantic field, лексико-семантичне microfield, nucleus, central zone, medial zone, periphery, pejoratives.

Виявлення корпусу лексичних одиниць, які описують і, відповідно, фіксують різні якісні аспекти осуду, є дуже важливим, оскільки категоризація емоцій здійснюється саме в лексиці.

Дослідженню особливостей системної організації лексики присвячені роботи таких учених, як Д. М. Шмельов; Л. М. Васильєв; Ю. Д. Апресян; В. І. Кодухов; М. А. Кронгауз; І. М. Кобозєва; Ю. М. Караулов; З. Н. Вердієва; В. В. Левицький; В. А. Звєгінцев; Г. С. Щургаїн. Осуд – це комунікативне явище, нерозривно пов'язане з параметрами мови та мовлення, їхнього когнітивного та соціального середовища, феномен із специфічними властивостями, які не можна повністю пізнати без поглибленого вивчення та систематизації.

Актуальність теми зумовлена тенденцією в сучасному мовознавстві до дослідження системності мовлення як невід'ємної складової людської життєдіяльності.

Мета статті полягає в тому, щоб розглянути і проаналізувати лексико-семантичне поле осуду в англomовному художньому дискурсі. Досягнення мети передбачає розв'язання наступних **завдань**: виокремити лексичні засоби репрезентації осуду, які є конститuentами лексико-семантичного поля, описати лексико-семантичні мікрополя осуду: мікрополе засобів номінації осуду і мікрополе засобів вираження осуду, проаналізувати складові частини кожного мікрополя.

Лексичні засоби репрезентації осуду можна зобразити у вигляді лексико-семантичного поля, яке є складною, багатоплановою єдністю семантично об'єднаних та взаємодіючих одиниць. Під семантичним полем ми розуміємо сукупність мовних одиниць, які об'єднані спільністю змісту й відображають понятійну, предметну або функціональну подібність позначуваних явищ [3: 99; 4: 121; 7: 210]. Специфікою лексико-семантичної системи мови, як відомо, є її кореляція із позамовною дійсністю, а отже системні зв'язки між словами в межах семантичного поля визначаються не лише особливостями лексичної системи, а й об'єктивними властивостями позначуваних реалій.

Аналізуючи лексико-семантичне поле осуду, ми, як і І. М. Кобозєва, хочемо зазначити, що в мові потрібно розрізняти слова, які контекстуально відображають емоційно-оцінне ставлення мовця до позначуваного об'єкта, і слова, у яких емоційне ставлення чи оцінка закріплені в денотаті і/або сигніфікаті [3: 88]. До першої групи належать слова, у яких емоційно-оцінне ставлення міститься у прагматичному компоненті лексичного значення (тобто це завжди ставлення мовця). У вербальній репрезентації осуду це лексика негативно-емоційної конотації для вираження осуду. Слова другої групи здебільшого нічого не повідомляють про ставлення мовця до явища, що позначається відповідним словом, а лише констатують, або описують його. У цих словах денотативний і/або сигніфікативний шар заповнений об'єктивною, тобто неемоційною і неоцінною інформацією [3: 88-89]. Оскільки перформативні висловлення не є типовими висловленнями осуду, при позначенні змісту чи характеру осуду до цієї групи належать слова зі значенням "осуджувати" – *criticize, blame, censure, condemn, denounce, reprove, rebuke, reprimand, reproach, admonish, chide* тощо. Ці слова в неперформативному вживанні слугують переважно лише для опису емоційного чи оцінного висловлення, а не для його вираження мовцем. Наприклад:

(1) "At first it didn't work but then I realized that **I could blame** his mother for everything that went wrong" (C. Harrison. *Once a Lover*, p. 187).

У наведеному прикладі мовець лише описує ситуацію, а не вказує на свій емоційний стан.

Зазначені вище лексичні одиниці використовуються, зазвичай, в авторських ремарках для опису осуду (*hechided, hereproached, hefelththerebuke* тощо):

(2) "You've no sense of dignity," **hechided**... (C. Harrison. *Once a Lover*, p. 152);

(3) "Alvin," she said, "you never used to swear in front of me."

He felt therebuke but he rather liked the feeling of annoying her (O. S. Card. AlvinJourneyman, p. 134).

Отож при описі несхвалення мовцем дій чи вчинків об'єкта осуду переважають слова зі значенням “осуджувати” та понятійним змістом несхвалення.

Для вираження осуду, який виникає під впливом образи на об'єкта використовується головню лексика з емоційно-оцінним змістом “осуд”. Як зазначає Л. О. Гусліста, широкий діапазон емоційно забарвленої лексики, що бере участь в оформленні контекстів негативної етичної оцінки, виявляє тісний взаємозв'язок емоційної сфери свідомості з галуззю етики як соціально-психологічного механізму регулювання міжособистісних взаємодій [1: 46].

Отже, можна стверджувати, що при вербальній репрезентації осуду використовується і емоційний, і неемоційний тип комунікації (за В. І. Шаховським). Ціллю емоційної комунікації є або емоційне самовираження, емоційне ставлення мовця до чогось/когось, або емоційний вплив на об'єкт. Функціональним превалюванням у цих випадках є процес вираження, на відміну від неемоційного типу комунікації, де превалює процес номінації [5]. Наш підхід до дослідження лексико-семантичного поля осуду ґрунтується на тому, що, як зазначає В. І. Шаховський, за ознакою наявності/відсутності емотивності в художньому тексті можна виділити три групи лексичних одиниць: лексика, що називає емоції; лексика, яка виражає емоції; лексика, що описує емоції [6: 45]. Саме лексика, яка виражає емоції, а не лексика рівня номінації та дескрипції емоцій, є власне емотивами. Аналіз фактичного матеріалу дав підставу нам зробити висновок, що основний корпус лексичних одиниць, які використовуються для репрезентації осуду, розпадається на дві групи: лексичні засоби вираження осуду та лексичні засоби номінації та дескрипції осуду.

Отже, вербальні засоби репрезентації осуду можна зобразити у вигляді двох лексико-семантичних мікрополів: засобів вираження осуду й засобів номінації осуду. У мікрополі засобів вираження ми аналізуємо лексику негативно-емоційної конотації та лексику з інвертованим знаком оцінки, у мікрополі засобів номінації – лексичні одиниці зі значенням “осуджувати” та понятійним змістом несхвалення.

Лексика, що називає й описує емоції, трактується як асоціативно-емотивна, тобто така, яка містить ідею про емоції, оскільки вона, не виражаючи емоції безпосередньо, все ж асоціативно відсилає комунікантів до них і тому викликає чуттєво-сприймані непрямі асоціації [6: 174].

Характеризуючи лексико-семантичне мікрополе засобів номінації осуду, слід зупинитись на його структурі, у якій можна виділити такі частини:

1) ядро, що представлене родовою семою – компонентом, навколо якого розгортається поле. Оскільки ядро є лексичним вираженням смислів, або семантичних ознак, воно може замінити кожен із членів парадигми, будучи представником усієї парадигми. Ядром семантичного мікрополя засобів номінації осуду ми вважаємо семи “несхвалення” та “виявлення недоліків”, оскільки вони присутні майже в усіх словникових дефініціях лексичних одиниць – засобів номінації й дескрипції осуду.

2) центральна зона поля складається з лексичних одиниць, які мають інтегральне, спільне з ядром і між собою, значення. Визначення частки семи осуду показує, що максимальним ступенем усталеності характеризується дієслово *reprimand*; дієслово *admonish* міститься в зоні високого ступеня усталеності; середній ступінь характерний для дієслів *reproach*, *chide*, *scold*. Тому ми зараховуємо ці дієслова та похідні від них іменники, прикметники, дієприкметники, прислівники до центральної зони цього лексико-семантичного мікрополя.

3) медіальна зона лексико-семантичного мікрополя засобів номінації осуду представлена дієсловами зі значенням осуду, які мають низький ступінь усталеності частки семи осуду (*criticize*, *blame*, *reprove*, *condemn*, *denounce*, *censure*), та похідними від них іменниками, прикметниками, дієприкметниками, прислівниками зі значенням “осуджувати” та понятійним змістом несхвалення.

4) периферія поля складається з одиниць, що є найвіддаленішими за своїм значенням від ядра. Вони деталізують та конкретизують основне значення поля. До периферії лексико-

семантичного мікрополя засобів номінації осуду ми відносимо стилістично марковані лексичні одиниці для позначення осуду, що мають значення “осуджувати, обвинувачувати, негативно оцінювати”: *tongue-lash* (сварити, обвинувачувати); *jaw* (вичитувати); *castigate* (суворо осуджувати, жорстко критикувати); *chewout* (вичитувати, висловлювати догану); *wig* (сварити, вичитувати); *backbite* (злословити, пліткувати позаочі); *denigrate* (пліткувати), *deprecate* (різко осуджувати); *pickat* (придиратися); *badmouth* (критикувати); *bash* (критикувати публічно) тощо. Сюди входять також фразеологічні засоби на позначення осуду (*pick, pull, etc. sb/sth to bits/pieces; be hard on sb; haul sb over the coals; give sb/get a pasting; give sb a rocket; tear sb/sth to pieces/shreds; take sb to task (about/for/over sth)* тощо).

Аналізуючи лексико-семантичне мікропіле засобів вираження осуду, слід зазначити, що сюди входять лексичні одиниці, які містять негативну оцінку конотацію і більшість із яких марковані в тлумачних словниках як *offensive*, оскільки метою їх уживання є бажання мовця нанести образу об'єкту осуду або вилити негативні емоції. Негативне емоційно-оцінне значення є пейоративним [2: 235]. Пейоративами називаються слова або вирази, які містять негативну оцінку конотацію [8: 857]. До групи пейоративів належать переважно іменники та прикметники або сполучення іменника з прикметником. Це пов'язане з тим, що саме прикметники виражають якісні ознаки, а отже більшою мірою, ніж слова інших частин мови, пристосовані для позначення ступенів ознаки. Зупинимося на складових частинах цього мікрополя:

1) до центральної зони цього мікрополя ми зараховуємо лексику негативно-емоційної конотації (емоційно-підсилювальні й оцінні слова (пейоративна лексика), які підкреслюють несхвалення мовцем дій об'єкта осуду й виражають негативну оцінку). Це іменники *bastard, cheat, enemy, alcoholic, crook, fool, brute, whore, sadist, wart, idiot, failure, bitch, liar*; прикметники *filthy, lying, self-righteous, blamed, evil, crafty, conniving, two-faced, vicious, cold, spoiled, thrice-damned blind, faithless, untrustworthy, evil-minded, mad, stupid, incredible, selfish, goose-pimpled, weak, spineless, corrupt, stark, raving mad, dumb, crude, offensive, chauvinistic, overbearing, greedy, selfish, cold-blooded* тощо. Наприклад:

(4) “*The **bastard!** The **filthy, lying cheat**...*” (S. Lewis. *Obsession*, p. 41);

(5) “*I suspect you're an **alcoholic** and a **crook**, and I know that you're a **crude, offensive man**. It's also obvious that you're a **failure**” (K. James. *Cutter's Lady*, p. 29);*

2) медіальна зона лексико-семантичного мікрополя засобів вираження осуду представлена лексикою з інвертованим знаком оцінки. Нею виражається негативна оцінка, у той час як у буквальному значенні такі вирази мають позитивний смисл. Слова, що містять у своїй семантиці позитивну оцінку, змінюють знак на протилежний і несуть додаткову інформацію про емоції обурення, гніву, несхвалення, тобто використовується стилістичний прийом іронії. Наприклад:

(6) *Catrimona's eyes narrowed, but she continued in the same noncommittal tone, careful not to reveal a hint of sarcasm. “Of course we all realize **what a very important person you've become**, but Elena thought that even **the president's chief adviser** could be excused for a weekend to celebrate his grandmother's hundredth birthday” (M. Smith Collins. *Shared Ground*, p. 17);*

3) периферія мікрополя складається з таких лексико-морфологічних засобів як підсилювальні частки, прислівників і кваліфікаторий емоційні вигуки (*so, very; awfully, terribly, dreadfully, really, quite; oh, oh my God, Oh Lord, for God's sake*), які виступають у ролі інтенсифікаторів і, поєднуючись із оцінними операторами, виражають різні відтінки оцінного ставлення. Сюди ми зараховуємо також модальні дієслова (*dare, should, might, must*). Наприклад:

(7) *Debbie pressed her face between her palms. “**Oh Lord**, I'm **so embarrassed**. Now all the Hunters will know what an **idiot** I am.” (M. Smith Collins. *Shared Ground*, p. 96);*

(8) “***Oh, so clever!**” Annalise sneered. (S. Lewis. *Obsession*, p. 429);*

(9) “*You **must** know that **escape is impossible**.” (J. Archer. *Kane&Abel*, p. 73).*

Отже, лексичні засоби репрезентації осуду є конститuentами лексико-семантичного поля, яке є багаторівневою, ієрархічно впорядкованою структурою, і складається з двох лексико-семантичних мікрополів: 1) засобів номінації осуду і 2) засобів вираження осуду.

Номінативні одиниці, що утворюють лексико-семантичне поле осуду, тісно взаємодіючи, формують зміст висловлення осуду.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Гуслистая Л. А. Негативная этическая оценка в контексте осуждения (на материале современной публицистики) : дисс... канд. филол. наук : 10.02.02 / Гуслистая Людмила Алексеевна. – Х., 2001. – 197 с.
2. Карасик В. И. Язык социального статуса / В. И. Карасик. – М. : ИТДТК “Гнозис”, 2002. – 333 с.
3. Кобозева И. М. Лингвистическая семантика : учеб. / И. М. Кобозева. – [3-е изд., стер.]. – М. : КомКнига, 2007. – 352с.
4. Кочерган М. П. Загальне мовознавство : підруч. [для студ. філол. спец. вищих закл. освіти] / М. П. Кочерган. – К.: Вид. центр “Акад.”, 1999. – 288 с.
5. Шаховский В. И. Эмотивная семантика слова как коммуникативная сущность / В. И. Шаховский // Коммуникативные аспекты значения.– Волгоград : Изд-во Волгоград. пед. ин-та, 1990. – Режим доступа до журн. : http://russcomm.ru/rca_school/shakhovsky_shtm
6. Шаховский В. И. Эмотиология в свете когнитивной парадигмы языкознания / В. И. Шаховский // К юбилею ученого : сб. науч. тр., посвященный юбилею д-ра филол. наук, проф., гл. науч. сотрудника лаб. теор. языкознания РАН Е. С. Кубряковой. – М. : МГЛУ, 1997. – С. 130–135.
7. Штерн І. Б. Вибрані топіки та лексикон сучасної лінгвістики / І. Б. Штерн. – Київ : АртЕк, 1998. – 336 с.
8. Merriam-Webster's Collegiate Dictionary. – 10th ed. – Merriam-Webster, Incorporated. – Springfield, Massachusetts, USA, 1999 – 1557 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Archer J. Kane & Abel / J. Archer. – N.Y. : Faucett Crest, 1981. – 477 p.
2. Card O. S. Alvin Journeyman / O. S. Card. – US : Tor Books, 1995. – 381 p.
3. Harrison C. Once a Lover / C. Harrison. – L. : Mills & Boon Limited, 1984. – 189 p.
4. James K. Cutter's Lady / K. James. – N.Y. : Silhouette Books, 1986. – 252 p.
5. Lewis S. Obsession / S. Lewis. – L. : A Mandarin Paperback, 1996. – 663 p.
6. Smith C. M. Shared Ground / C. M. Smith. – N.Y. : Silhouette Books, 1991. – 251 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Оксана Черняк – кандидат філологічних наук, завідувач кафедри іноземних мов факультету міжнародних відносин Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Наукові інтереси: семантичне та лінгвопрагматичне вивчення мовних одиниць.

ШЛЯХИ ПОПОВНЕННЯ СУЧАСНОГО ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ США ТА УКРАЇНИ

Ірина БУТОВА (Тернопіль, Україна)

Здійснено типологічний аналіз повідомлень американських та українських політиків, продемонстровано шляхи поповнення політичного словника США й України, проаналізовано роль метафори в сучасній політичній комунікації.

Ключові слова: евфемізм, асиміляція, вокабуляр, концепт, метафора, концептосфера, карикатура.

Typological analysis of statements of American and Ukrainian politicians is made, ways of political vocabulary enriching of the United States and Ukraine are shown, and metaphor role in contemporary political communication is demonstrated.

Key words: euphemism, assimilation, vocabulary, concept, metaphor, concept-sphere, cartoon.

Для України, як і для інших пострадянських країн, існує два шляхи формування політичного дискурсу країни. Перший – орієнтир на комуністичне минуле, другий – ліберальне спрямування в майбутнє [7]. Вважають, що термін “*перебудова*”, який часто вживався з 1985 до 1991 року, майже неможливо знайти вжитим у прямому значенні в сучасному політичному дискурсі. Сьогодні в українській мові термін “*перебудова*” вживається іронічно для характеристики будь-якого незавершеного процесу, який супроводжується хаосом. “Політологічний енциклопедичний словник” визначає “*перебудову*”, у першу чергу, як корінні зміни в економічній, суспільно-політичній, правовій та інших системах й інституційних структурах. Друге значення “*перебудови*” пов’язане з назвою радикальних реформ, здійснених у Радянському Союзі наприкінці 80-х – на початку 90-х рр. ХХ століття [6]. На думку В.П.Полковського, велика кількість кліше радянського періоду вживається з метою створення іронічного чи гумористичного ефекту: “*зоря капіталізму над полями “Зоря комунізму”*”, “*привид імпичменту бродить Америкою*”, “*уперед до перемоги корупціонізму*”. Евфемістичні фрази створюють іронічний ефект: “*маяк виробництва*”, “*трибун комунізму*”. Словосполучення “*наш гегемон*” відноситься до

безробітних людей, “трудівники “валютного фронту” також звучить саркастично [14: 490]. Саме перехід української мови з тоталітарних умов до власної незалежності, з лінгвістичної точки зору, спричинив зміни у значеннях слів та словосполучень, утворення сарказму, пародії. У газеті “Україна молода” комуністичні кліше вжиті в лапках: “бійці ідеологічного фронту”, “червоний куточок” [15: 173]. Іншими словами, ці концепти втратили своє первинне пряме значення і були деспеціалізовані.

Такі риторичні кліше, як “корупційна влада”, “владний клан”, “кримінальний режим” починають часто вживатися політиками. Згодом нейтральне “влада”, якщо вжите не в історичному контексті, набуває негативної конотації з уст опозиційних кандидатів та партій [12: 146].

Шляхом запозичення утворились такі лексичні новоутворення, як “брифінг”, “істеблішмент”, “лобі”, “корумпованість” [15: 32]. Слово “імпічмент”, що з’явилося у політичному лексичному обігу за часів президентства Л.Кучми, представлено у ВТССУМ (Великому тлумачному словнику сучасної української мови). Такі слова, як “ток-шоу”, “електорат”, “елективний”, з’явилися у ВТССУМ як запозичення з англійської мови [13: 194-196]. Важливою рисою сучасної газетної мови, на думку К.С.Серажим, є “асиміляція чужорідних елементів” [8]. Дослідник наводить приклади такої “асиміляції”: “*прем’єр запропонував депутатам своє ноу-хау*”, “...коли критику уряду в ейфорії ігнорували всі”, “...серед безперечних аутсайдерів...”, “ласий шмат” для більшості, “...неприбуткових структур, які виконують, по суті, лобістські функції” [8]. У “Словнику іншомовних слів” зустрічаються й такі часто вживані українськими та американськими політиками терміни, як “демагогія”/ “*demagogy*” (грец. – обман брехливими обіцянками), “(ідеологічна) диверсія”/ “*diversion*” (лат. – відхилення, відтворення), “політиканство”/ “*politicking*” (грец. – не гребування ніякими засобами в політиці), “постулат”/ “*postulate*” (лат. – твердження, яке приймають без доведення як вихідне), “пропагандист”/ “*propagandist*” (лат. – особа, яка займається пропагандою, розповсюдженням інформації), “псевдо...”/ “*pseudo*” (грец. – обман, вигадка, помилка), “інтеграція”/ “*integration*” (лат. – поповнення, відновлення). Американські терміни “пресинг” (англ. *pressing*, від *press* – тиснути), “реформінг” (англ. *reforming* – перетворення), “лобізм” (англ. *lobbyism* – система впливу на членів законодавчих органів у деяких капіталістичних країнах з метою ухвалення або неухвалення того чи іншого законопроекту, вигідного монополіям) чудово асимілювалися в український політичний дискурс.

Президентська риторика України насичена деспеціалізованими термінами. Віктор Ющенко оновлює політичний дискурс концептами з образним значенням, запозичених із спортивної сфери (“... його труднощі ... водночас дають усім світлим умам і рукам ще одну альпіністську точку підніматися вгору”), математичної (“...для нас єаксіомою...”), медичної (“за останні 1,5-2 роки нам вдалося *реанімувати*, повернути до роботи нашу авіаційну галузь”), кримінальної, якщо справа стосується злочинів проти українського народу (“*рецидиви* тоталітарної ідеології”), географічної (“Так, Форум – це *острів*. Але, глибоко переконаний, не безлюдний і не відірваний від *українського материка*. По суті, це є *верхів’я плато*, яким є Україна і українська культура. *Повінь* не зійшла. Проваль і гнилизни – багато. Та *материк* здійснюється, він піднімається. Його *чисті ділянки* - це кожна наша жива національна справа – як особиста, так і спільна”). Біблійна тематика є часто присутньою в промовах українського Президента (“Манни небесної не буде”, “Ми ще серед повені. Але наш *ковчег* – це національна ідея...”).

У газеті “День” тогочасний президент Росії Борис Єльцин назвав політика Віктора Чорномірдіна “*політичним важковаговиком*”. Український політикун й собі починає використовувати спортивну термінологію, характеризуючи політичні події чи політиків. Протягом передвиборчої президентської кампанії 2004 року в Україні Віктор Ющенко та Віктор Янукович також вважались “*важковаговиками*”, Петро Симоненко – “*напівваговиком*”, Олександр Мороз – “*середньоваговиком*”, Наталія Вітренко та Анатолій Кінах – “*легковаговиками*” [16: 174]. Деспеціалізація термінів таки сприяє розширенню політичного словника держави.

Більшість глосарія ПД США, на думку О.С.Фоменко, складає лексика, запозичена з таких сфер, як біблійна термінологія, клерикальний та церковний вокабуляр, слова з творів Уільяма Шекспіра, військова лексика. Середбіблійноїлексикизнаходимо *All things to all men, fight the good fight, Armageddon*. Клерикальні, церковнітермінівключають *party faithful, bleeding heart, gray eminence*. Словосполучення Вільяма Шекспіра *strange bedfellows* також часто вживається в ПД США. Використання військових термінів є найпоширенішим серед американських політиків (*campaign, camps, boom, rally, regular, warehouse* та інші). О.С.Фоменко відслідковує жаргон засобів масової інформації серед політичної лексики США (*off the record, authoritative sources, backgrounder, plant*) та термінів, що пов'язані з боротьбою за громадські права (*blackpower, whitepowerstructure, FreedomNow, backlash, We Shall Overcome, soul, tokenism, Uncle Tom, Jim Crow, segregation, stand in the doorway*) [10]. Таким чином, значна частина політичного глосарія США поповнюється новою лексикою за допомогою образного вживання вже існуючих в англійській мові термінів. Чимало концептів деспеціалізуються політичними лідерами.

Політичний словник України поповнився такими новими стандартизованими словосполученнями, як “політична деградація”, “політична коректність”, “український політикум”, “електоральна відповідальність”, “електоральні перспективи”, “електоральний вік” [14: 491; 13: 194], кількісно зростають словосполучення за зразком “прикметник-іменник”: “газова ворожнеча”, “газові переговори”, “енергетичне крило уряду”, “енергетичний віце-прем'єр”, “нафто-газовий віце-прем'єр” [14: 494-495]. У ВТССУМ також з'явилися такі нові словосполучення, як “велика політика”, яке означає “важливі зовнішньополітичні проблеми”.

На думку О.М.Афанасьєвої, яка досліджувала сучасний французький політологічний дискурс (дискурс політиків-професіоналів), основними шляхами лексичного розвитку є ресемантизація, афіксація, складання основ, запозичення, (ре)термінологізація, утворення термінологічних сполук. Учений продовжує, зазначаючи, що словник сучасної французької політології може бути представлений як концептосфера, ядром якої є базові поняття “влади” та “політики”. О.М.Афанасьєва переконана, що французькому політологічному дискурсу притаманні тенденції до інтернаціональності, відкритості, новотвору [3: 4-7], а його ключовою рисою є інтердискурсивність та інтертекстуальність, що сприяє використанню різних прийомів поліфонізації (цитування, посилання в лапках, вставні конструкції, залучення іншомовних компонентів, алюзія, авторизація, залучення прецедентних елементів) [3: 12].

Метафоричне мислення в політиці – здатність вирішити складну проблему. Воно вимагає значних зусиль від когнітивної системи людини щодо засвоєння та осмислення нових знань для побудови варіантів подальших дій і вибору правильної альтернативи. А.М. Баранов та О.Г. Казакевич виділяють метафори організму та метафори рослин як базові метафори радянської політичної культури [4: 17–20].

Досвідчений політик ніколи не використає принципово “нової, незнайомої, ризикованої метафори, яка може бути незрозумілою для його аудиторії”, на думку О.Г.Алтуняна [1: 117]. Коли Білл Клінтон під час своєї передвиборчої програми дав негативну оцінку програмі опонента Роберта Доула (“*to blow the hole in the deficit*”), він мав на увазі що той зруйнував, прирік на провал заплановану ідею (“*to blow a hole*”). Український політик другого плану Леонід Грач за допомогою метафори смерті прагнув продемонструвати стрімкий спад економіки держави: “Продажею Криворіжсталі ми забили останній цвях у домовину промисловості України” (Інтернет новини, з передачі А.Безулик “Я так думаю”, 27.10.05). Згідно з думкою О.В.Тищенко, антропоцентричною сферою референції медійної фразеоматики виступають людина, її фізичний і психічний стан, емоції, життя, сфера соціуму, а також час, простір, подорож, суміжні концептосфери [9: 302].

Українські політики намагаються зробити свої виступи цікавішими, “прикрашаючи” їх порівняннями, метафорами. Наприклад, Віктор Ющенко на економічному форумі у Львові заявив, що українська економіка – “це по суті “сплячий слон” з унікальними можливостями, який чекає своєї модернізації, своїх реформ”. Початок боротьби з непрофесіоналізмом та

корупцією митної служби він охарактеризував так: “Медовий місяць закінчився!”. Серед інших цікавих мовних нововведень В.Ющенко – порівняння української книги з “надчерицею”, а гідність – зі “сталю”. Український народ запам'ятав іронічне “Маємо те, що маємо” Леоніда Кравчука та “Ці руки нічого не крали” Віктора Ющенко. Лідер “Нашої України” В’ячеслав Кириленко назвав сучасну політику “батрахоміомахією”. Як випускник філософського факультету, політик добре розуміє значення цього складного для пересічного громадянина терміна – “війна жаб і мишей”. Вважаємо, вживання цього поняття мало на меті підвищити статус В.Кириленка в очах електорату, як людини інтелектуально розвинутої. Юлія Тимошенко останнє засідання Ради національної безпеки і оборони порівняла з “подіями на Лисій горі”, яке, згідно з легендами, є улюбленим місцем для шабашу відьом. О. Тягнибок заявив: “Першим кроком “Свободи” до побудови нової України стане люстрація – кардинальне очищення влади”, а українців політик назвав представниками “титульної нації”. А.Яценюк припустив, що суспільство, яким дуже легко маніпулювати, – “аморфне, одноклітинне”. Лідер “Фронту змін” вживає також терміни “донбасизація” та “антинатівщина” у своїх промовах.

Українські політики часто вживають іншомовні запозичення, демонструючи, на їхню думку, свою прогресивність (О. Доній: “А це дуже класно, до речі, що ми перейшли до реал-політік”, О. Тягнибок: “... його месіджі це фактично програма ВО “Свобода”, П. Порошенко: “Зрізати паніку – це не просто бла-бла-бла”, А. Яценюк: “Він справжній контрбутор українського суспільства”). “Реал-політік” (справжня політика), “месіджі” (послання), “бла-бла-бла” (американізм, що позначає “пусті балачки”), “контрбутор” (людина, що робить внесок у розвиток якоїсь справи) – концепти, які прикрашають та надають серйознішого “звучання” промовам політичних лідерів.

Вважають, що візуальний дискурсивний супровід (невербальні символи) здатний передати значення влучніше, ніж вербальний. Виділяють три важливі теорії у дослідженні карикатур, а точніше їхньої природи: політичну, культурну/літературну, особистісних характеристик та ситуаційних обставин (Medhurst, DeSousa). Учені також аналізують карикатури як імідж, метафору та опис [11: 378]. Полісемантичність карикатур доводить той факт, що зміст одного зображення може трактуватися по-різному. Ернест Борманн (ErnestBormann) запропонував теорію символічної конвергенції (SymbolicConvergenceTheory) для дослідження природи карикатур. Згідно з цією теорією політичні карикатури “переобтяжені” гнівним образним мовленням. Уява є головним інструментом теорії, що породжує приховані та явні значення, натяки та символи. Інколи символом стає ключове слово чи фраза, слоган чи навіть засіб невербальної комунікації. Наприклад, у процесі скандалу, пов’язаного з відносинами Білла Клінтона та Моніки Левінські, політики використовували фразу “Don’t Clinton me”, що означала “Don’t deceive me” (“не обманюй мене”). Таким чином, мовець натякав на неправдиві свідчення президента Америки в суді стосовно своїх відносин з Монікою Левінські [11: 387]. Хоча метафори нечасто використовуються в теорії символічної конвергенції, зображення стосовно скандалу Клінтон-Левінські були сповнені візуальних метафор. Метафори природи характеризували Моніку Левінські як торнадо, що потрясло Білий дім. Метафори тварин зображали Білла Клінтона у вигляді собаки, прокурора К.Старра (K. Starr) – у вигляді акули, а Лінду Тріпп (Linda Tripp), працівник Білого дому, що оприлюднила всі пікантні подробиці відносин президента зі своєю подругою, – у вигляді щура або змії [11: 390].

На одній з карикатур Дж.Буш-молодший зображений у вигляді Ваньки-встаньки (wind-up toy), що постійно повторює свою непопулярну фразу “bring ‘em on”, “mission accomplished”. Інші майстри карикатури незадоволені його нав’язливим використанням слів “democracy” та “freedom”. А риторика Дж.Керрі трактується як надскладна, наче він розмовляє французькою мовою, а не англійською (що демонструє одна з карикатур). Політична кампанія США 2004 року характеризується як легко передбачувана. Фрази в промовах часто повторювались. Побутувала думка, що під час дебатів не було сказано жодної нової інформації та не відчувалося щирості в повідомленнях.

Політичному дискурсу США менше властиве утворення нових лексем шляхом запозичення з інших сфер, проте політичний вокабуляр держави збагачується за допомогою словотвірних елементів. Як відслідковує Ю.В. Заблоцький, в англійській мові відбувається утворення нових одиниць з елементом – *gate*. Як відомо, готель Уотергейт (Watergate) у Вашингтоні став центром політичного скандалу у 70-х роках, який був пов'язаний зі спробою адміністрації США встановити в готелі підслуховуючу апаратуру. Так з'явилися парадигми слів *Westlandgate*, *Irangate*, пов'язані із конфліктними ситуаціями у Великобританії та Ірані. Нові парадигми *Chickengate*, *filegate*, *travelgate* – загальні назви, що також стали новоутвореннями. Продуктивними словотвірними елементами виступають префікси *hyper-*, *mega-*: *hyperunemployment*, *hypersecret*, *megadatabase* [5: 62–64]. *Ginep-* та *mega-* є продуктивними словотвірними елементами й в українській мові (гіперкритичний, гіперпосилання, мегаполітичний, мегакорисний).

У Сполучених Штатах Америки основну увагу приділяють виступам політиків: зустрічам із виборцями, прес-конференціям, мітингам. Усне мовлення політичних діячів, на думку О.Г.Алтуняна, може подолати індиферентність аудиторії, оскільки ініціатива залишається за мовцем, тоді як друковані видання залишають право вибору за читачем. Оратор завжди може привернути й утримувати увагу слухачів своїм трактуванням ключових суспільних проблем, повторенням реплік, регулюванням емоційної напруги [1: 24]. Президент держави повинен бути хорошим оратором, здатним поповнювати політичний дискурс країни.

За спостереженням О.С. Фоменко, деякі президенти в історії США відіграли велику роль у формуванні політичного словника. Дослідник переконана, що неологічний вибух стався протягом 1973–1974 років, коли при владі перебував Річард Ніксон. Такісловатасловосполучення, як *this point in time*, *big enchilada*, *cover-up*, *CREEP*, *deep-six*, *dirty tricks*, *enemies list*, *executive privilege*, *firestorm*, *hardball*, *inoperative*, *laundering*, *nobody drowned at Watergate*, *plumbers*, *Saturday night massacre*, *smoking gun*, *stonewalling*, *twisting slowly*, *slowly in the wind* представлені в словнику Вотергейту (Watergate vocabulary). Суфіксоїд *-gate* почав додаватися до великої кількості слів, негативно маркуючи їх. Рональд Рейган запам'ятався фразами *evil empire*, *nuclear freeze*, *nuclear winter*, *Soviet aggression*, *Star Wars*, *Whitewater*. Джордж Буш поповнив словник політичної лексики фразами *new world order*, *nightmare scenario*, *peace dividant*, *unipolar world*. Джеральд Форд відзначився тим, що не спромігся залишити після себе жодного пам'ятного слова. Білл Клінтон поповнив скарбницю політичних неологізмів лексемами *Clinton time*, *bridge to the 21st century*, *to blow a hole in the deficit*, *common sense government*, *New Democrat*, *Boy Clinton*, *sexgate*, *zippergate* [10]. Майже всі ці нові для політичного дискурсу США слова й словосполучення були утворені шляхом вживання слів в образному значенні.

Така непопулярна фраза Дж.Буша-молодшого, як *“To the extent that the federal government didn't do its job right, I take responsibility”*, часто з'являється в різних інтерпретаціях карикатуристів. Наприклад, дядько Сем вигукує до Дж.Буша-молодшого: *“Takeresponsibility!”*

Значний вплив на розвиток словникового складу англійської мови, як стверджує І.В.Андрусак, здійснив рух за “політичну коректність”. Дослідник у своїх наукових працях зосереджується на тому словниковому аспекті політичного дискурсу, який пов'язаний з переоцінкою інтелектуальних, естетичних та морально-етичних цінностей. Лексичні одиниці політичної комунікації є маркованими. Евфемізми, які використовуються мовцями з метою заміни слова чи словосполучення, яке є неприйнятним для вживання, мають у своїй основі створити атмосферу ввічливості, делікатності. Теми смерті й сексуального життя традиційно вважаються неприйнятними для західної людини, тому й вимагають вживання слів-замінників з пом'якшувальним значенням [2: 41–42].

Отже, для американського та українського політичних дискурсів характерним є їхнє поповнення новим глосарієм. Головними шляхами збагачення вокабуляру є вживання слів в образному значенні, утворення нових лексем та запозичення. Вважаємо, що для мовної картини України властиве використання всіх трьох способів лексичних новоутворень.

Політичний дискурс США переважно також послуговується всіма шляхами поповнення лексики. Проте американська лексика й сама чудово асимілюється в політичний дискурс інших держав та є матеріалом для запозичення політиками інших країн.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Алтунян А.Г. Анализ политических текстов: Курс лекций: Учебное пособие для студентов вузов, обучающихся по направлениям и спец. "Политология", "Журналистика", "Связи с общественностью", "Юриспруденция" / А.Г.Алтунян. – М. : Логос, 2006. – 383 с.
2. Андрусак І.В. Лексика політичної коректності: номінативний та прагматичний аспекти / І.В.Андрусак. – Ужгород: ТзОВ "Папірус-Ф", 2008. – Випуск 6. – С. 41-46. – (Сучасні дослідження з іноземної філології. Збірник наукових праць).
3. Афанасьева О. М. Лінгвопрагматика сучасного французького політологічного дискурсу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол.наук: спец. 10.02.05 "Романські мови" / О.М.Афанасьева. – К., 2009. – 19 с.
4. Баранов А. Н. Парламентские дебаты: традиции и новации: Советский политический язык: От ритуала к метафоре / А. Баранов, Е. Казакевич. – М. : Знание, 1991. – 64 с. – (Новое в жизни, науке, технике. Наука убеждать: риторика).
5. Заблоцький Ю. В. Прагматичний аспект використання оказіональної лексики в сучасних американських публіцистичних текстах / Заблоцький Ю.В. – Острог: Видавництво НаУ "Острозька академія". – Вип.6. – 2006. – С. 56-68. – (Наукові записки. Серія філологічна).
6. Політологічний енциклопедичний словник / [упорядник В.П. Горбатенко; за ред. Ю.С. Шемшученка, В.Д. Бабкіна, В.П. Горбатенька]. – 2-е вид., доп., перероб. – К. : Генеза, 2004. – 736 с.
7. Попов Р.А. Політичний дискурс: проблема теоретичної ідентифікації. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: – www.nbu.gov.ua/e-journals/dutp/2005-2/txts/pol-prav/05prapti.pdf.
8. Серажим К. С. Сучасний український політичний дискурс: формування нового стилістичного канону / К.С.Серажим // Наукові записки інституту журналістики / Гол. ред. В. Різун. – К., 2002. – Т. 8 (липень-вересень). – С. 88-94.
9. Тищенко О.В. Етнокультурна динаміка неосемантизмів у польському політичному дискурсі (на матеріалі польської мови у зіставленні з українською) / О.В.Тищенко. – Острог: Видавництво НаУ "Острозька академія". Наукові записки. Серія філологічна. – Вип.6, 2006. – С.291-303.
10. Фоменко О. С. Лінгвістичний аналіз сучасного політичного дискурсу США (90-ті роки ХХ століття): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 "Германські мови" / О.С.Фоменко. – К., 1998. – 18 с.
11. Benoit L. William. A Fantasy Theme Amalysis of Political Cartoons on the Clinton-Lewinsky-Starr Affair / L. William Benoit, Andrew A.Klyukovski, John P.McHale, David Airne. – Critical Studies in Media Communication. – Vol. 18, No.4, December 2001. – P. 377-394.
12. Pavlyuk Lyudmyla. Extreme Rhetoric in the 2004 Presidential Campaign. Images of Geopolitical and Regional Division / Lyudmyla Pavlyuk / Aspects of the Orange Revolution II. Information and Manipulation Strategies in the 2004 Ukrainian Presidential Elections. Edited by Bohdan Herasymiw in collaboration with Oleh S.Ilnytkyj. – P. 141-170.
13. Polkovsky Valerii. A New Explanatory Dictionary of the Ukrainian Language / Polkovsky Valerii / Journal of Ukrainian Studies 31, nos.1-2, Summer-Winter 2006. – P. 191-203.
14. Polkovsky Valerii. A note on lexical changes in the contemporary Ukrainian language since independence (1991-2005) / Polkovsky Valerii / SEEJ. – Vol. 50, No.3, 2006. – P. 486-498.
15. Polkovsky Valerii. Novelty of Contemporary Ukrainian Lexicon (1991-2005) / Valerii Polkovsky / Materialy a diskuse. Slavia casopis pro slovanskou filologii. – Ročník 75. – Praha 2006. – P. 27-50.
16. Polkovsky Valerii. The Language of the Presidential Election Campaign in Ukraine / Valerii Polkovsky / Aspects of the Orange Revolution II. Information and Manipulation Strategies in the 2004 Ukrainian Presidential Elections. Edited by Bohdan Herasymiw in collaboration with Oleh S.Ilnytkyj. – P. 171-189.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Офіційний сайт Президента України (архів). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: www.president.gov.ua. – Дата доступу: 12 лютого 2010 р.
2. Українська правда. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: www.pravda.com.ua. – Дата доступу: 8 грудня 2009 року.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ірина Бугова – старший викладач кафедри іноземних мов для зовнішньої економічної діяльності Тернопільського економічного університету.

Наукові інтереси: сучасний політичний дискурс.

ДО ПРОБЛЕМИ ПОЛІТКОРЕКТНОСТІ У МОВНІЙ НОРМІ ТА СУБСТАНДАРТІ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНИХ АНГЛІЙСЬКОЇ Й УКРАЇНСЬКОЇ МОВ)

Катерина БОНДАРЕНКО (Кіровоград, Україна)

На основі засад політичної коректності у статті розглянуто англійські та українські лексико-семантичні угруповання, складові яких найчастіше потребують корегування. При порівнянні стандартної та субстандартної складової мікрополів з'ясовано потенціал останньої у лексикалізації первісних інстинктів людини.

Ключові слова: політ коректність, субстандарт, лексико-семантичне угруповання.

The article investigates English and Ukrainian lexical semantic groups with the constituents most frequently amenable to PC's rules. It investigates substandard constituents' potential in primitive instincts lexicalization as contrasted with that of a lexical standard.

Key words: political, correctness, non-standard lexicon, lexical semantic groups.

Останнім часом термін “політична коректність” набув популярності, майже замінивши собою загальноприйняті “ввічливість”, “толерантність”, “тактовність” тощо. При цьому, за з Т. Толстою, “Політична коректність мови виражається у прагненні знайти нові способи мовного вираження замість тих, що зачіпають почуття та гідність індивіда, обмежують його права звичайною мовленнєвою безтактністю і/або прямою по відношенню до його расової і статевої належності, віку, стану здоров’я, соціального статусу, зовнішнього вигляду тощо” [6: 134]. Однак, “як свідчить історія, здавалося б, позитивна теорія політкоректності не може перерости в здорову і позитивну практику політкоректності. В процесі інтеграції в соціуми політкоректність переживає неминучу мутацію в божевільну і абсурдистську форму” [7], як от випуск творів Марка Твена “Пригоди Гекльберрі Фінна” та “Пригоди Тома Соєра” без політично некоректних слів на позначення особи за расовою належністю (“негр”) тощо. “У прагненні до крайньої тактовності, політкоректність стає абсолютним лицемірством, якщо не відвертим цинізмом. Вона маніфестує суспільну слабкість перед проблемами, які не змогло вирішити людство. Хворобливий, але такий необхідний діалог між культурами, народами і групами припиняється, згладжується, замінюється скрізь ласкавою посмішкою з дипломатичного пластика” [7].

Наведена вище позиція в проекції на мову є умоглядною, адже незважаючи на штучно створені норми, остання є живим механізмом, що розвивається згідно власним законам з поправкою на лінгвокультуру, однак все ж переважно в руслі загальнолюдських інстинктів та інтенцій. На противагу мовній нормі, що виникає внаслідок ретельної селекції, у тому числі і штучної (авторами словників, наприклад), те, що називають лексичною антинормою, субстандартом (який містить аргі, жаргони та сленг) [2], є живим, пульсуючим нервом мови. Механізми субстандарту корелюють скоріше з первісними інстинктами, аніж з культурним нашаруванням цивілізації. Саме тому чи не найголовнішою характеристикою субстандарту загалом і сленгу як одного з найвагомійших його складових є надлишкова лексикалізація саме тих фрагментів буття людини, які найчастіше постають об’єктом “політичного корегування”. При цьому, аналіз субстандартних лексем поряд із усталеною нормою дозволяє простежити динаміку лінгвальних процесів, виявити сучасні тенденції розвитку вокабуляру, адже “кожне слово, незалежно від його походження, проходить стадію сленгу” [3: 224], що робить дослідження **актуальним**, а його результати – такими, що мають **прикладну** цінність.

Метою наукової розвідки обрано з’ясування особливостей наповнення лексико-семантичних угруповань лексемами гендерної семантики з урахуванням соціостилістичного характеру останніх. Мета дослідження передбачала послідовне виконання низки **завдань**: визначення фрагментів дійсності, дотичних до об’єктів “політичного корегування”, виокремлення відповідних лексико-семантичних угруповань шляхом суцільної вибірки лексем, що належать до лексичної норми (літературної мови) і сленгу та містять визначений семантичний склад; з’ясування кількісного складу мікрополів у проекції на сленг та стандарт.

Матеріалом дослідження слугувала суцільна вибірка основного масиву лексичних одиниць на позначення осіб чоловічої / жіночої статі (іменників, іменникових композитів та субстантивних словосполучень), який представлено у сучасних україномовних та англійськомовних (британський варіант англійської мови) тлумачних словниках та сленгових лексичних одиниць (іменників, іменникових композитів і субстантивних словосполучень), зафіксованих в сучасних україномовних та англійськомовних (британський варіант англійської мови) словниках субстандартної лексики [4; 5; 8; 9].

Для порівняльного аналізу було обрано кілька лексико-семантичних угруповань української та англійської мов, які, вочевидь, найбільше потребують залучення політкоректності: “*Назви особи чоловічої / жіночої статі за віком, а також за віком у поєднанні з іншими характеристиками*”, “*Назви особи чоловічої / жіночої статі за*

фізичним, фізіологічним станом”, “Назви особи чоловічої/жіночої статі за зовнішньою привабливістю або непривабливістю”.

Мікрополе “Назви особи чоловічої/жіночої статі за віком, а також за віком у поєднанні з іншими характеристиками” в українському стандарті представлено 65 лексемами типу **стара панна** ‘стара діва, немолода неодружена жінка’, **старий сич** ‘про старого, звичайно відлюдкуватого чоловіка’. В англійській мові зафіксовано 79 лексичних одиниць типу **girly-girly** ‘мала за віком дівчинка’, **beldam** ‘стара віком жінка’ тощо. Натомість як український, так і англійський сленг містять майже вдвічі більшу кількість відповідних лексем (96 та 87 відповідно). В українському сленгу це **оторва** ‘дівчина, найчастіше підліток, яка зухвало і виклично себе поводить, чіпляється до чоловіків, інколи вживає нецензурну лексику’, **шльоцик** ‘неслухняний хлопчик’, **лось** ‘дурний, агресивний, примітивний молодий чоловік’; в англійському – **crumbly** ‘старий, дурнуватий чоловік’, **boiler** ‘стара, неприваблива жінка’, **teeny-bopper** ‘дівчина-підліток, яка є фанаткою певної поп-групи і вдягається відповідно до останньої моди’.

Ще виразніша диспропорція спостерігається у межах мікрополя “Назви особи чоловічої/жіночої статі за фізичним, фізіологічним станом”. В українському лексичному стандарті було виявлено 63 лексеми на кшталт **доробало** ‘про неповоротку, незграбну, товсту людину, переважно чоловіка’, **цибань** ‘довгоногий чоловік’, **видра** ‘про надмірно худорляву жінку’, пампушечка ‘товста, пухка дитина або жінка’. В англійському стандарті – 61 лексичну одиницю типу King Kong ‘чоловік надзвичайної сили або зросту’, carl ‘фізично сильний, кремезний чоловік або хлопець, Tom Thumb ‘невеликий на зріст чоловік або хлопець, куцан’, vīago ‘жінка надзвичайної фізичної сили’, ladykin ‘невелика на зріст дівчина або жінка’ тощо.

Сленг української та англійської мов містить значно більшу кількість відповідних лексем (124 та 120 відповідно): шафа ‘кремезна, мускулиста людина (двохдверна / трьохдверна шафа – у складному слові кількість дверей (перша частина складного слова вказує на ступінь огрядності)’, мастодонт ‘лисий чоловік масивної статури’, набір кісток на батарейках ‘дуже худа людина’, цитадель розміру XXL ‘тілиста дівчина’, тюлька ‘висока, без особливих жіночих форм дівчина’, chubster ‘чоловік з надмірною вагою’, beef-a-roni ‘приваблива особа чоловічої статі з добре розвинутими м’язами’, back and belly ‘надмірно худорлява особа, частіше жінка’, BBW ‘товста жінка’ (від англ. bigbeautifulwoman – велика, гарна жінка).

Мікрополе “Назви особи чоловічої/жіночої статі за зовнішньою привабливістю або непривабливістю” в українському стандарті представлено 52 лексемами типу жовтяк. ‘про худого, виснаженого, хворого чоловіка, що має бліде з жовтизною обличчя’, краля ‘гарна жінка, красуня’; в англійському – 79 лексемами на кшталт Valentino ‘привабливий чоловік, що має романтичний вигляд’, baldicoot ‘чоловік, що не має волосся на голові, лисань’, stow ‘неприваблива, потворна жінка’ тощо.

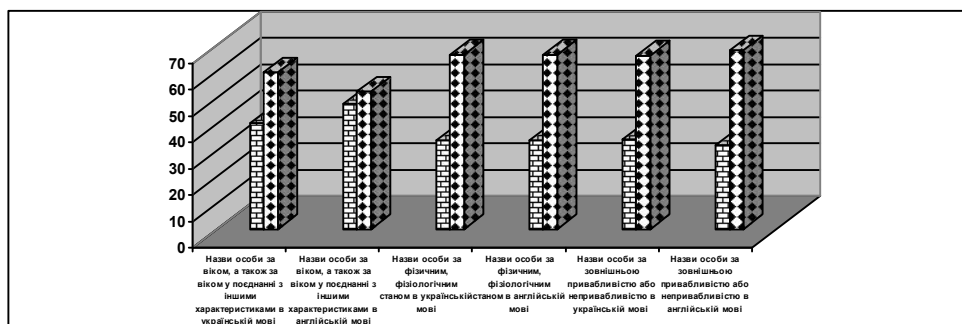
У сленгу кількість лексем з відповідним семним складом також переважає (101 лексема в українському та 168 в англійському сленгу): мальвіна ‘гарна дівчина’, термоядерна війна ‘негарна дівчина’, протигаз ‘некрасива жінка’, штукатурка ‘дівчина з пофарбованим волоссям’, мен ‘гарний, показний чоловік’, сексапіл ‘сексуально привабливий, красунчик’, фрасер ‘модно одягнений хлопець, чоловік’, лисобрей ‘лиса людина’. В англійській мові зафіксовано одиниці типу: Chessex girl ‘дівчина з нижчих класів суспільства, одягнута вульгарно, з претензією на вишуканість’, dragon ‘потворна або неприємна жінка’, Astor’s pet horse ‘жінка, що приділяє занадто велику увагу зовнішньому вигляду, зокрема, одягу’, Dark Gable ‘приваблива особа чоловічої статі, що належить до негроїдної раси’, dapper Dan ‘франт, занадто вишукано вдягнений чоловік’, curly ‘чоловік, що не має волосся на голові, лисань’ тощо.

Як бачимо, як в українській, так і в англійській мовах, незважаючи на декларування курсу на політичну коректність в Україні та сталі традиції в англійській та американській лінгвостільностях, кількість лексем у відповідних лексико-семантичних угрупованнях є доволі значною навіть у стандарті. Що стосується сленгу, то підрахунки демонструють майже вдвічі більшу кількість лексем з відповідним семним складом. Це пояснюється тим, що зазначеному лінгвальному субваріанту, як фрагменту сміхової культури, властива концентрація на тих чи інших відхиленнях від норми. Цінними для сленгового світобачення є лише такі характеристики, що безпосередньо

впливають на виживання та продовження роду, що, по суті, властиве первісному світовідчуттю. Певним “відхиленням” від норми для сленгу, безумовно, є ознака жіночої статі – це мотивоване тим, що продукування й використання сленгу здійснюється переважно чоловіками. Саме тому кількість лексем на позначення жінок в розглянутих мікрополях приблизно на третину більша, аніж назв осіб чоловічої статі. Це підтверджує і аналіз інших лексико-семантичних угруповань, у які входять назви осіб жіночої статі, де найсуттєвішими для жінки постають фізичні та фізіологічні ознаки, тобто те, що безпосередньо сприяє продовженню роду або становить йому перешкоду. Натомість наявність певних інтелектуальних здібностей, авторитету, високого соціального статусу в осіб жіночої статі є не лише несуттєвим, але часто й небажаним, про що, зокрема, свідчать негативні конотації сленгізмів з відповідними семами [1].

Повертаючись до проблеми політкоректності, можемо констатувати, що остання вступає в конфлікт з людською психологією безвідносно до лінгвоспільноти. Мовою, як і окремо взятою людською істотою, незважаючи на культурні традиції, керують первісні інтенції, інстинкти самозбереження та самовідтворення. Саме тому виникнення та функціонування лексем “неполіткоректних” лексем гендерної семантики на позначення осіб з фізичними вадами, фізіологічними характеристиками, що тією чи іншою мірою не відповідають середньостатистичній “нормі” з побутової, наївної точки зору є неминучим. Штучне регламентування призводить до звуження вжитку таких лексем, витіснення їх з офіційних промов, до певної міри, з медіа, але не з узусу.

Таб. 1. Кількісні характеристики мікрополів лексем гендерної семантики в українській та англійській мовах

☐ лексичний стандарт ☑ сленг

Відсотки вираховано від загальної кількості лексем (стандартних та сленгових) у межах кожного з мікрополів в українській та англійській мовах: “Назви особи чоловічої / жіночої статі за віком, а також за віком у поєднанні з іншими характеристиками” (161 та 166 лексем відповідно), “Назви особи чоловічої / жіночої статі за фізичним, фізіологічним станом” (187 та 181), “Назви особи чоловічої / жіночої статі за зовнішньою привабливістю або непривабливістю” (153 та 247 відповідно).

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бондаренко К.Л. Українська та англійська сленгові мовні картини світу. / К.Л. Бондаренко // Нова філологія. Збірник наукових праць – Запоріжжя: ЗНУ, 2007. – №28. – С.23-28.
2. Кёстер-Тома З. Стандарт, субстандарт, нестандарт // Русистика. – 1993. – № 2. – С. 15 – 31.
3. Когіш Ф. Границы литературного языка // Новое в зарубежной лингвистике. Выпуск XX. – М.: Прогресс, 1988. – С. 220 – 231.
4. Новий тлумачний словник української мови: У 4 т. / Уклад.: В. Яременко, О. Сліпущко. – К.: Аконті, 1998. – Т.2. – 911 с.
5. Ставицька Л.О. Короткий словник жаргонної лексики української мови: Містить понад 3200 слів і 650 стійких словосполучень. / Л.О. Ставицька – К.: Критика, 2003. – 336 с.
6. Толстая Т. Политическая корректность. / Т. Толстая – М.: Изд-во Московского ун-та, 1987.– 512 с.
7. Ульянов А. Політкоректний фашизм. / А.Ульянов – [електронний ресурс] – Інтернет-репортер /Культурний простір/ режим доступу: <http://rep-ua.com/25704.html>.
8. Ayto J. The Oxford Dictionary of Slang. / J. Ayto – Oxford University Press, 2003. – 474 p.
9. The New Shorter Oxford English Dictionary. – 4-th ed. – Oxford: Clarendon Press, 1993. – V 1-2. – 3801 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Катерина Бондаренко – кандидат філологічних наук, викладач кафедри перекладу та загального мовознавства Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: лінгвокультурологія, порівняльна лексикологія української та англійської мов.

МІСЦЕ КІНОНІМА В ЗООНІМНІЙ СИСТЕМІ

Ольга КИРИЛЮК (Кіровоград, Україна)

У статті здійснено вивчення ономастичного статусу кіноніма, його місця в зоонімній системі. Розкрито особливості головних та додаткових функцій цього виду власних назв.

Ключові слова: кінонім, кінонімія, зоонімна система, зоонім.

The paper studies the onomastic status of cynonym, its place in zoonymic system. The peculiarities of the major and additional functions of this type of proper names are revealed.

Key words: cynonym, cynonymy, zoonymic system, zoonym.

Проблема кінонімної специфіки передбачає розгляд власних назв тварин у трьох головних аспектах. Перший аспект є загальним і полягає в дослідженні кінонімії (від грецького *κύνων*, *κύνος* – собака, *ὄνομα*, *ὄνομα* – ім'я, назва) з погляду загальних закономірностей, характерних для всіх ономастичних класів. Другий має на меті вивчення кличок собак відповідно до їхнього зоонімного статусу. Останній аспект передбачає визначення самостійності кінонімів як окремого підкласу зоонімів (від гр. *ζῷον* – тварина), що дасть можливість з'ясувати їхні особливості, специфіку творення та функціонування. Саме ґрунтовне комплексне дослідження кінонімів з погляду всіх трьох аспектів дає змогу визначити їхнє місце в ономастичній системі.

Професор М. Сюсько визначає зооніми як “номінативні одиниці зі статусом слова, що мають усі ті категорії, які властиві словам мови взагалі, підпорядковані законам мови і, таким чином, підлягають лінгвістичному вивченню” [8: 13]. Кіноніми як підклас зоонімів мають безумовно спільні та відмінні риси з іншими різновидами кличок тварин. По-перше, вони є власними назвами. Тому, як і будь-яким онімам, їм притаманні такі особливості: а) наявність індивідуалізувальної та ідентифікаційної функції; б) соціальний характер, залежність від позамовних чинників; в) предметність – тісний зв'язок з об'єктом, який вони називають; г) часткове звуження семантики – часто значення оніма можна встановити тільки з контексту; ґ) національний колорит, д) інтернаціональний характер.

За особливостями номінації кіноніми, як і в цілому зооніми, найбільше подібні до антропонімів, зокрема прізвиськ, оскільки теж називають живу істоту. Мовознавець М. Толстой, досліджуючи клички собак, зазначає, що вони ближче стоять до антропонімів, ніж інші зооніми [9: 110]. Іншу думку має П. Поротников. Дослідник зауважує, що кіноніми за характером використання в них лексичного матеріалу знаходяться далеко від власних імен людей, а за способом творення (усічення основ) близькі саме до скорочених антропонімів [5: 237].

У дохристиянський період на відміну від тричленних сучасних найменувань людей існували одночленні назви, що швидше нагадували сучасні прізвиська. І. Трійняк зазначає, що „в іменах із давніх-давен відбивалися сила, мужність, прикмети, зовнішня краса, привабливість” [10: 5]. Із прийняттям християнства і запровадженням нових християнських імен, усі ці „прізвиська-ймення (*Беззон*, *Вовк*, *Шумило*) поступово утверджуються як людські прізвиська” [10: 6]. Думку про те, що всі власні імена походять від загальних прізвиськ, підтримує і М. Чубач [12: 66]. Указані дослідники визначають такі правила називання людей у дохристиянський період: присвоєння імені за порядком народження в сім'ї (*Первуша*, *Вториш*, *Третя*, *П'ятко*); за часом народження (*Зима*, *Літо*, *Субота*); за фізичними ознаками (*Безніс*, *Гладко*, *Глух*, *Губар*); за особливостями характеру, поведінки (*Брех*, *Добрило*, *Добриня*, *Захвораї*); за вираженням позитивного чи негативного ставлення (*Ждан*, *Бажан*, *Любим*, *Неждан*) [12: 67; 10: 5]. Такі ж особливості номінації М. Сюсько відзначає у сфері кличок тварин, наприклад: фізичні властивості (*Горбана*, *Кривана*, *Носана*) [6: 27],

порядок народження (*Переуша, П'єрвістка, П'єрша*) [7: 176]. Ця специфіка називання притаманна й кінонімам як окремому підкласу зоонімів.

Так само близькі клички собак і до прізвиськ людей. Для обох підкласів власних назв найпоширенішими є двоскладові лексеми; і клички, і прізвиська творяться за допомогою усічення твірних основ чи нульової суфіксації в поєднанні з формантом *-а*: порівн. прізвиська людей *Зеля, Япа, Горя* [11: 104] і кіноніми *Боба, Бара, Цеса*. І ті, й інші назви мають наголос переважно на першому складі [11: 104]. Більшість двоскладових кличок має наголос на першому складі, трискладових – на середньому [11: 104]. Ці ж особливості спостерігаються й при творенні кличок собак. Такі назви однаково співвідносяться як із жіночою, так і з чоловічою статтю. Бажання мовця пристосувати стать і рід об'єкта, що отримує назву, спричиняє появу таких лексем: у сфері прізвиськ – жіночий рід *Дога, Монеда* [11: 105], чоловічий рід *Колес, Цимбал* [11: 105], у кінонімії – жіночий рід *Лігретта*, чоловічий рід *Сек'юр* тощо.

Отже, підставою виділення кінонімів в окремий підклас власних назв є наявність таких особливостей:

1. Собаки – найбільш поширені домашні тварини протягом багатьох віків, що спричиняє тривале функціонування їхніх кличок.

2. Кінонімікон відзначається розмаїттям, на відміну від кличок інших домашніх тварин, наприклад, назв корів, кіз, де існує переважно усталений набір власних найменувань, до того ж, репертуар останніх є малочисельним.

3. Від офіційних, нейтральних онімів такі найменування відрізняються переважно свідомо заданою мовцем експресивністю.

4. Особливістю кінонімів також є те, що інші мовці присвоюють кличку певному носієві залежно від того, що їм здалося найбільш виразним у поведінці чи зовнішності останнього.

5. Зафіксовано випадки, коли в одній родині ту саму тварину різні члени сім'ї називають по-іншому, тобто спостережена варіативність власних найменувань.

6. Специфічним для кінонімії є набір словотворчих афіксів, а також способів словотворення: а) для творення кличок собак активно використовують суфікси суб'єктивної оцінки; б) продуктивним є усічення твірних основ з метою полегшення вживання багатоскладового кіноніма (з одного боку, це сприяє економії мовленнєвих зусиль, з іншого – тварина краще реагує на короткі звертання).

7. Характерним для кінонімії є використання субстантивованих форм дієслів наказового способу як кличок: *Караї, Завітаї, Заграї*.

Ці визначальні риси кличок собак окреслюють їхнє особливе місце в онімній, зокрема зоонімній, системі української мови, що дає всі підстави виділити кіноніми в окремий самостійний підклас власних назв.

Виділено декілька видів кличок собак: неофіційні – кіноніми, що функціонують тільки в усному мовленні, офіційні – занесені до паспортів тварин, виданих кінологічними організаціями, та літературно-художні – ті, що використовуються в літературних творах, художніх фільмах тощо. За структурою українські кіноніми поділяються на прості (що мають одну твірну основу), складні (кілька твірних основ) та складені (складаються з двох і більше слів).

Однак проблемним є питання про те, що саме вважати кличкою собаки. Для називання тварин використовується як повне ім'я, так і скорочена його форма. У породистих собак, що мають родовідну, до клички додається ще й назва заводу або розплідника, у якому народилася тварина. У той же час власники часто не можуть пригадати повної офіційної назви, користуючись у процесі спілкування з твариною постійно тільки однією усталеною лексемою. Причому вона може мати як повну форму, так і скорочену. Тому видається доцільним вважати власне-кличкою те найменування, на яке тварина реагує і яку найчастіше використовують власники.

Для власної назви тварини характерними є певні семантико-стилістичні особливості, які забезпечують своєрідну маркованість кінонімної лексики. Відповідно до цього можна окреслити їх головні семантичні компоненти:

1. Семантичні компоненти, виражені граматично: предметність, притаманна будь-якій власній назві; значення істоти, пов'язане з індивідуалізацією живої істоти; вираження належності до певної статі у формі граматичного роду слова.

2. Оцінність (конотативний момент). У кінонімії переважає позитивний характер оцінки тварини.

Компоненти першої групи є обов'язковими, оскільки притаманні кожній кличці. Конотативний елемент зустрічається не в кожній назві.

Предметність є характерною для всіх кличок. Л. Пінковська зауважує, що для власних назв, як і будь-яких іменників, „ознака предметності виступає домінантою загального значення” [4: 159] І. Ковалик зазначає, що “власні назви характеризуються підвищеною предметністю, тобто тісніше пов'язані з об'єктами, які вони називають, ніж апелятиви” [1: 16]. Ця особливість виявляється, зокрема, в обов'язковій субстантивації слів інших частин мови, що переходять у кіноніми. Наприклад, *білий* колір шерсті і *Білий* – кличка собаки.

Значення категорії істоти – обов'язковий семантичний компонент імені будь-якої живої істоти, у тому числі й людини, тварини. Для творення кличок використовуються апелятиви як зі значенням істоти, так і неістоти. Однак лексема зі значенням неістоти у випадку використання її для творення кіноніма набуває граматичних ознак істоти: родовий відмінок збігається із знахідним. Наприклад, родовий відмінок: не знаходити *Джаза*, але не чути *джазу*, знахідний – бачити *Джаза* і слухати *джаз*.

Сема “стать тварини” переважно виражена у формі граматичного роду кіноніма. Співвіднесеність граматичного роду кіноніма з реальною статтю тварини є функціонально необхідною і має характер чіткої закономірності. Так, тваринам чоловічої статі притаманні назви чоловічого роду, жіночої статі – відповідно жіночого.

Для встановлення реальної статі тварини значення має не стільки сам граматичний рід твірного слова, скільки його формальний показник: для жіночого роду – *-а*, для чоловічого – нульове закінчення. Така модель є настільки звичною для мовців, що фіксуються випадки штучної адаптації твірної основи, унаслідок чого похідне слово отримує граматичний рід, що відповідає статі тварини. Наприклад, кличка собаки жіночого роду *Тайфуша* утворена від апелятива чоловічого роду *тайфун* шляхом суфіксального способу словотворення (за допомогою суфіксального форманта *-уш(а)*). Таким же способом утворено кінонім *Баянка* від загальної назви *баян* (за допомогою суфіксального форманта *-к(а)*). Кличка чоловічого роду *Наомік* мотивована незмінним жіночим ім'ям *Нао́мі*.

Із цією ж метою у сфері кінонімної номінації активно використовується такий спосіб словотворення, як флексація: *Бест* – *Беста*, *Буран* – *Бурана*, *Ягуар* – *Ягуара*. Так само цим способом утворено клички самців *Багір* і *Крон* від лексем жіночого роду *Багіра* і *крона*.

Такі утворення мають уже іншу словозмінну парадигму, наприклад: *Ягуара* – *Ягуа́ри*, *Ягуа́рі*, *Ягуа́ру*, *Ягуа́рою*, *на (у(в), при, по)Ягуа́рі*, *Ягуа́ро*; *Крон* – *Кро́на*, *Кро́ну* й *Кроно́ві*, *Кро́на*, *Кро́ном*, *на (у(в), при, по)Кро́ні*, *Кроно́ві*, *Кро́ну*, *Кро́не*.

Проте статева належність тварини не завжди передається за допомогою засобів граматичного роду слова. Наприклад, самка може отримати кличку чоловічого роду *Пе́рсик*. При цьому зберігається відмінкова парадигма іменника чоловічого роду. Відомі приклади творення антропонімів *Рись* та *Розкіш* від апелятивів жіночого роду III відміни *ри́сь* і *ро́зкіш*, при цьому чоловічі прізвиська відмінюються як іменники чоловічого роду II відміни відповідно м'якої і мішаної груп: *Рися*, *Рисеві*, *Рисю*, *Рисем*; *Розкоша*, *Розкошеві*, *Розкошу*, *Розкошем*, а жіночі – не відмінюються [2: 105].

Однак зустрічаються випадки вживання спільних кличок для обох родів. Наприклад, кличка *Крі́шна* походить від омонімічного теоніма чоловічого роду, але використовується також для позначення тварини жіночої статі завдяки наявності в слові закінчення *-а*. Зафіксовано й інші назви подвійного роду: *Грязну́ля*, *Чорну́ля*, *Криву́ля*, *Сиву́ля*. Як клички собак використовуються також невідмінювані іменники. Показники граматичного роду

зазначені субстантиви можуть отримати відповідно до кінцевого елемента основи. Так, назви з фінальною фонемою /a/ дають тваринам жіночої статі (*Баста*), слова, що закінчуються на голосні /y/ та /o/, – тваринам чоловічої статі (*Зеро, Бельканти, Вуду*), назви з кінцевою фонемою /i/ використовуються для тварин обох статей: *Монморенсі, Нессі, Хіні, Лакі*.

Зафіксовано кіноніми, основою для творення яких слугували іменники *pluralia tantum*. Кінонім *Чу́ня* утворено від множинного апелятива *чу́ні* (просторічна назва виду взуття). У цьому випадку так само онім отримує граматичні ознаки жіночого роду.

Досить часто виявляється в кінонімії конотативний компонент – оцінка. Більша частина кличок виражає позитивну оцінку, рідше зустрічаються назви з негативним відтінком. Позитивний характер оцінки для іменування породистих тварин є обов'язковим, оскільки така кличка виконує функцію своєрідного „бренда”, „торгової марки” певного розплідника чи заводу і сприяє його подальшій комерційній діяльності. Позитивної оцінки вимагає статус тварини – учасника виставок, змагань.

Найбільш яскраво певна характеристика тварини виражена в кличках, утворених від оцінних лексем: *Вірний, Грізний, Перемога*, і з іншого боку – *Гоблін, Чу́чало*. Так само оцінку тварини формує набір словотворчих суфіксів з квалітативним значенням.

Однак оцінний компонент притаманний не всім кінонімам. Значна частина назв утворена на базі оцінно-нейтральних лексем, а також за допомогою емоційно нейтральних суфіксів.

Позитивна оцінка тварини виявляється по-різному. Виділено кілька рівнів позитивної оцінки. Перший репрезентований набором „престижних” кличок, з відтінком певної „аристократичності”: *Терція, Герой, Аполлон, Грізний, Культурний*. Друга група представлена пластом стилістично знижених зменшено-пестливих назв: *Кнопа, Жулька, Жучок, Дружок, Шарик*. Варто наголосити, що частина кличок, утворених від основ з негативними семантичними наслідками додавання демінутивних суфіксів, отримала позитивне значення: *Дуришко, Мордик*. Дружні, фамільярні назви, часто з відтінком іронічної згрубілості, формують третю групу кличок: *Бегемот, Паплет, Друзяка, Мачо, Піжон*.

Кіноніми з негативним відтінком також можна умовно поділити на групи. Першу формують клички, що мають сему „страх, злість”. Це назви, що присвоюють агресивним тваринам переважно бійцівських порід: *Демон, Сатана, Сатран*. Наступна група представлена кличками з семою „негативна характеристика”: *Дурний, Вонючий, Скажений*. Останню групу формують назви, що мають відтінок зниженості, згрубілості: *Бос'як, Чу́ча*. Однак поряд з такою назвою може існувати її зменшено-пестлива форма, що свідчить про домінуючу роль „позитивної” семи в кличках собак, наприклад: *Кілер – Кіля*.

На окрему увагу заслуговує вивчення функцій, характерних для кіноніма. Кличкам тварин, як і будь-яким власним назвам, притаманні номінативна та функція індивідуалізації. Такі найменування не тільки називають об'єкт, а й індивідуалізують його, виділяючи з ряду однорідних. В. Михайлов стверджує, що окремі власні назви не тільки „закріплюють у мові одиничні поняття, але й повідомляють комплекс додаткових відомостей, розкривають їх зміст” [3: 227]. До цієї групи належать кіноніми, які на відміну від особових імен і прізвиськ людей, можуть також виконувати характеристичну функцію (інформативну), тобто нести певну інформацію про денотат, указуючи на його властивості, наприклад: *Циганка* (тварина з чорним забарвленням шерсті), *Звір* (собака, що відзначається агресивністю), *Інгул* (тварина, що проживає в м. Кіровограді). Наявність цієї функції також яскраво ілюструє близькість кличок собак до прізвиськ людей. Останні теж нерідко характеризують носія за притаманними йому ознаками. Однак варто зазначити, що часто це співвідношення назви і денотата відоме обмеженому колу мовців.

Кінонімам притаманні також додаткові функції: експресивна (частина кличок уживається зі зменшено-пестливими суфіксами: *Барсик, Дружок, Жучок, Шоколадка, Ай-Петрик, Айвуша, Ричушка, Мордатик, Лапуся, Кузбасик*), що виражає ставлення власника до тварини, естетична – у виборі клички мовець керується тим, наскільки відповідає назва статусу тварини (пов'язана з походженням собаки, її породою і т. д.), наприклад: *Лорд, Камелія, Афродіта*.

Таким чином, аналіз досліджуваної групи кличок виявив такі особливості: наявність обов'язкових семантичних компонентів, що виражаються граматично (предметність, категорія істоти, вираження статевої належності за допомогою граматичного роду лексем); кінонімія засвідчує орієнтацію мовців переважно на позитивну оцінку денотата; для кінонімів характерними є такі головні функції: номінативна, індивідуалізації денотата – і додаткові: характеристична, оцінна, експресивна, естетична.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Ковалик І.Р. Про власні і загальні назви в українській мові // Мовознавство. – 1977. – № 2. – С. 11–18.
2. Ковтох С.Л. Основні проблеми дослідження зоонімії української мови // Записки з загальної лінгвістики. – Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2005. – Вип. 6. – С. 100–106.
3. Михайлов В.Н. О некоторых особенностях семантики и источниках экспрессии собственных имен // Территориальные диалекты и власні назви. – К.: Наукова думка, 1965. – С. 226–237.
4. Пинковская Л.М. К вопросу о дифференциальных признаках собственных имен // Лингвистические исследования. – К.: Высшая школа, 1974. – С. 158–165.
5. Поротников П.Т. Из уральской зоонимии // Восточнославянская ономастика. – М.: Наука, 1972. – С. 210–250.
6. Сюсько М.І. Взаємовідношення власних і загальних імен (зоонімії і апелятиви) в українській мові. – Ужгород: УжДУ, 1985. – 63 с.
7. Сюсько М.І. Из народного джерела: карпатоукраїнська зоонімія // Студії з ономастики та етимології. – К: Науково-видавничий центр НБУВ, 2004. – С. 169–179.
8. Сюсько М.І. Традиційні і сучасні погляди на природу власного імені. – Ужгород: УДУ, 1999. – 32 с.
9. Толстой Н.И. Заметки о славянских именах собственных и их транскрипции / Топономастика и транскрипция. – М.: Наука, 1964. – С. 103–121.
10. Трійняк І.І. Вступ // Трійняк І.І. Словник українських імен. – К: „Довіра”, 2005. – С. 5–12.
11. Ушаков Н.Н., Васильева В.Д., Ключева Н.П. О грамматических особенностях прозвищных имен // Ономастика и грамматика. – М.: Наука, 1981. – С. 98–122.
12. Чубач М.С. Походження і значення власних імен // Українська мова і література в школі. – 1958. – № 3. – С. 66–70.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ольга Кирилюк – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри української мови Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: ономастика, словотвір, морфологія української мови.

ВПЛИВ КОГНІТИВНИХ МЕХАНІЗМІВ НА ПРОЦЕСИ ТВОРЕННЯ НОМІНАТИВНИХ ОДИНИЦЬ (НА МАТЕРІАЛІ ФЕНТЕЗІЙНИХ ТВОРІВ СУЧАСНИХ АНГЛІЙСЬКИХ ТА АМЕРИКАНСЬКИХ АВТОРІВ)

Ірина АЛЕКСАНДРУК (Рівне, Україна)

У статті розглянуто вплив когнітивних механізмів на процеси творення номінативних одиниць у творах жанру фентезі. Процес творення номінативної одиниці представляє собою мовленнєво-розумовий процес, що реалізує водночас різноманітні когнітивні та мовні механізми. У процесі творення нової номінативної одиниці найважливіша роль належить когнітивній діяльності людини, яка виступає формативною та базовою.

Ключові слова: когнітивні механізми, аналогія; асоціація; опозиція; асиміляція; акцентування; понятійна компресія; деталізація.

This article observes the cognitive mechanisms influence on nominative units formation processes in the fantasy texts. The process of new nominative unit formation is the mental-speech process that realizes different cognitive and linguistic mechanisms. In the formation process of a new nominative unit the man's cognitive activity takes the leading and basic role.

Key words: cognitive mechanisms, analogy, association, opposition, assimilation, accentuation, compression, detailing.

Актуальність дослідження визначається недостатньою вивченістю впливу когнітивних механізмів на процеси творення номінативних одиниць, що представлені у фентезійних творах сучасних англійських та американських авторів.

Метою дослідження є виявлення основних когнітивних механізмів, які впливають на процеси творення номінативних одиниць. Згадана мета зумовлює конкретне **завдання**: виявити когнітивні механізми, які впливають на процеси творення утворення номінативних одиниць.

Об'єктом дослідження є когнітивні механізми творення номінативних одиниць.

Предметом дослідження є семантика та структура номінативних одиниць, які вживаються авторами жанру фентезі для репрезентації можливого світу.

Наукова новизна дослідження полягає у комплексному аналізі впливу когнітивних механізмів на процеси творення номінативних одиниць, представлених у творах жанру фентезі.

Процес творення номінативних одиниць – це мовленнєво-розумовий процес, що реалізує водночас різноманітні когнітивні та мовні механізми. У внутрішньому лексиконі людини крім вже готових слів існують словотворчі компоненти, із яких письменник може сконструювати нову одиницю. Використання мовних форм для номінації нових предметів, явищ та ситуацій відповідає фундаментальній рисі людської психіки, яка полягає в тому, що людина здатна сприймати нову інформацію тільки на основі тих знань, якими вона володіє. Отже, акт номінації представляє собою процес вербалізації суб'єктивної структури свідомості конкретної людини, яка знаходить реалізацію у мовному позначенні, що має знакову структуру й може використовуватись іншими представниками соціуму як вже готова номінативна одиниця.

Серед когнітивних умов виникнення номінативних одиниць виділяють особливості, пов'язані з отриманням, опрацюванням, збереженням та передачею інформації, а також ті, що відображають індивідуальний характер комунікативної діяльності людини. Такий підхід до когнітивних передумов виникнення номінативних одиниць дозволяє встановити чинники, що сприяють їх утворенню. А.Е. Левицький вказує, що визначальне місце серед когнітивних передумов появи нової одиниці відіграють відображальна діяльність мислення людини, її спроможність до перекатегоризації та категоризації, робота людської пам'яті, асоціативна основа образного відображення світу та ігрові засади цього процесу [2: 20]. Сутність асоціативного мислення проявляється в здатності бачити подібність між речами, в здатності виводити з цієї подібності певний смисл. Роль асоціативного мислення полягає в тому, що під час виникнення асоціацій утворюються зв'язки, які зміщують, перекодовують та змінюють усталені уявлення про дійсність, тобто, творять інший можливий світ, акцентуючи увагу на певних знаннях та їх презентації.

Чимало дослідників виокремлюють наступні когнітивні механізми, які задіяні при творенні номінативних одиниць: аналогія; асоціація; опозиція; меліорація; асиміляція; акцентування; понятійна компресія; деталізація [2: 8; 1: 331–334; 3: 43–44; 6: 160–169; 11: 2–6; 21: 35–36].

Когнітивний механізм асиміляції діє при використанні запозичених лексичних одиниць, які вживаються самостійно або входять до складних слів. Наприклад, лексема *chipolata* є запозиченням з італійської, де вживається для позначення тоненької, продовгастої ковбаски, яку зазвичай готують на грилі. У романі про Гаррі Поттера *chipolata* – одна з найулюбленіших страв у чарівних школи магії: *A hundred fat, roast turkeys; mountains of roast and boiled potatoes; platters of chipolatas; tureens of buttered peas, silver boats of thick, rich gravy and cranberry sauce – and stacks of wizard crackers every few feet along the table* [16]. Завдяки дії когнітивного механізму асиміляції слово *chipolata* ввійшло у парадигму множини іменника англійської мови.

Умові асиміляції відбулася на морфологічному рівні. У матеріалі нашого дослідження когнітивний механізм асиміляції вступав також в дію,

коли казоналізми отримують парадигматичні особливості англійської мови. Так, авторська інновація *Thestrals* називає представника фауни можливого світу: *Thestrals are huge winged horses with white shining eyes, dragonish faces and necks, and skeletal black bodies. They are attracted to the smell of blood. Thestrals are invisible to anyone who has not seen death* [19]. Завдяки дії механізму асиміляції новотвір відповідає множині англійського іменника.

Когнітивний механізм аналогії, на думку А.Е. Левицького та В. Дресслера, використовується для економії часу та зусиль, коли найбільш впізнаванні та поверхневі структури мислення використовуються для утворення лексичних інновацій [2: 51; 6: 168]. Когнітивний механізм аналогії задіяний при творенні нових одиниць за моделями

морфологічної деривації, при лексикалізації морфем та одиниць синтаксису, реінтерпретації частин коренів слів, відоміній номінації. Так, Дж.К. Роулінг створила іменник *deathday* – “святкування дня смерті” – за аналогією до вже існуючого слова англійської мови *birthday*: “Well, this Halloween will be my fivehundredth deathday,” said Nearly Headless Nick, drawing himself up and looking dignified [16].

За аналогією до слова *mothertongue* утворено такі інновації як *Parseltongue*, *Gnometongue*. До складу слова *Gnometongue* < *Gnome* + *tongue* входять два слова, що функціонують у лексичній системі англійської мови. *Gnome* має значення “гном”, а *tongue* – “язик, мова”. Значення інновації можна зрозуміти із значення його складових компонентів та контексту, в якому вона вжита: *Valg – a word taken from the ancient Gnometongue. It meant Death* [5]. Це слово є прикладом метонімічного переносу. *Gnometongue* – мова, якою користуються представники певної спільноти чарівного світу. У наведеному прикладі метонімічне значення набуває головне слово, що вказує на частину цілого. Водночас, залежний елемент називає не ознаку частини, а ознаку цілого. Новотвір *Parseltongue* вживається на позначення здатності людини розуміти та розмовляти мовою змії: *Parseltongue, the ability to converse with snakes, has long been considered a DarkArt* [18]. У складі інновації *Parseltongue* можна виокремити англійське слово *tongue*, що має значення “язик, мова”, але повне значення авторського оказіоналізму розкривається лише в контексті фентезійного роману. Крім цього новотвору, письменниця вживає також іншу інновацію – *Parselmouth*, яка теж вживається для позначення мови можливого світу, і виступає контекстуальним синонімом лексеми *Parseltongue*: *A Parselmouth!* said Ron. “You can talk to snakes!” “It’s not a very common gift. Harry, this is bad” [16]. За аналогією до слова *werewolf* утворено такі лексичні інновації як *wereanimal* [9], *wereasel* [9], *wereleopard* [9], *werelion* [9], *werefox* [9], *werepanther* [9]. Нові лексичні одиниці називають представників етносу, основною фізіологічною рисою яких є їх подвійна природа. Вони можуть бути і людьми, і можуть з легкістю трансформуватися в конкретного представника тваринного світу: *During the full moon, most of us have to turn, but if we’re pure-blooded wereanimals, we can change at other times as well* [9].

У матеріалі нашого дослідження представлені інновації, які є складними словами, що утворені за аналогією до існуючих словотворчих моделей англійської мови: **N1+N2=N**: *World-Eye* [22]; *Dragonhome* [13]; *Discworld* [13]; *Dragonlady* [13]; *Dragonlord* [13]; *Rimbow* [13]; *Harpoon-Star* [22]; *harp-body* [22]; *calf-knife* [22]; *tongue-stone* [22]; *Masteraccount* [13]; **N+PartII=Adj**: *man-shaped* [5]; *wind-washed* [22]; *vine-covered* [22]; *muscle-knotted* [22]; *snow-clotted* [22]; *silk-eared* [22]; **Adj+N=Adj**: *grey-mindedness* [13]; *Oddball* [15].

За аналогією відбувається номінація і на рівні словосполучення, коли повторюється вже існуюча модель, наприклад, **Adj+N** – *Mortal Dread* [8]; *Magical Education* [18]; *Subtractive Magic* [7]; *black magic* [7]; *black art* [18]; *dark magic* [7]; *Dark Forces* [18]; *Old Religion* [13]; **N+N** – *spirit man* [7]; *Coral Tower* [22]; *Chrysanthemum Tower* [22]; *Nightingale Tower* [22]; *the Riddle House* [18]; **N’s+N** – *Wizards’ bank* [16]; *Patrician’s palace* [13]; *Philosopher’s Stone* [15]; **PartII+N** – *Unseen University* [13]; *Hanged Man* [17]. У матеріалі нашого дослідження крім двокомпонентних представлених і багатокомпонентні словосполучення, наприклад, **N1+of+N2** – *spirit of ancestors* [7]; *Bringer of death* [7]; *Seeker of Truth* [7]; *Sword of Truth* [7]; *Goblet of Fire* [18]; *Hand of Glory* [16]; *Room of Requirement* [19]; *Tower of Patricides* [22]; *Tower of Hermaphrodites* [22]. Всі наведені словосполучення позначають зміст розчленовано, залишаючи актуальним той зв’язок, який існує між його компонентами. Розчленовано оформлені номінативні одиниці детермінуються у своєму змісті виключно екстралінгвістичними факторами – зв’язками предметів і їх властивостей у реальному світі та наміром того, хто створює цю номінативну одиницю.

Понятійна компресія на мовному рівні виражається в компресії словосполучень. Так, замість повної назви міста можливої реальності *Sunrise Hill* → *Hill* вживається лише його частина: *It lay at the bottom of Sunrise Hill, known simply as the Hill, with four villages – Stillbrook, Deerdell, Laureltree and Windbluff – radiating from its hub, their feed thoroughfares aligned with the compass points. But that was as far as the planners’ idealism went* [4].

Ілюстраціями понятійної компресії виступають також наступні приклади – *the Great Hall* → *the Hall* [15]; *the new Nimbus Two Thousand* → *the Nimbus* [15]; *Additive Magic* → *the Additive* [7]; *the Dark Arts* → *the Arts* [4]; *the Rain Wild River* → *the Rain River* → *the Rain* [10: 187]; *Wizard's Life Fire* → *Wizard's Fire* [7].

Протилежним когнітивним механізмом є деталізація сприйняття явищ та об'єктів позамовної дійсності, внаслідок якої відбувається експлікація на вербальному рівні та утворення багатокомпонентних словосполучень, наприклад, *the Floo Network Authority, Broom Regulatory Control, Portkey Office and Apparation Test Centre* [19]; *the International Magical Trading Standards Body* [19]; *the International Magical Office of Law and the International Confederation of Wizards, British Seats* [19]; *Department for the Regulation and Control of Magical Creatures* [19]; *Department of Magical Law Enforcement* [19]; *the Department of Magical Games and Sports* [19]. Всі приклади інновацій називають реалії можливого фентезійного світу та відображають їх характерні ознаки і реалізують своє значення лише в межах окремих контекстів.

У нашому дослідженні представлені фразеологічні одиниці (ФО), зокрема приказки та прислів'я. Ці ФО створені письменниками жанру фентезі за аналогією до приказок та прислів'їв, що функціонують у лексичній системі англійської мови. Вони представляють собою результат особливого виду вторинної номінації, де головним є комбінована техніка поєднання одиниць номінації, що веде до опосередкованого зв'язку з реальною та можливою дійсністю через семантичні зв'язки цих одиниць. Приказки та прислів'я зберігають у своїй семантиці сліди екстралінгвістичного змісту. Характерною особливістю новоутворених ФО є їх зв'язок з певним контекстом. Так, наприклад, у романі Р. Джордана прислів'я *What is already woven cannot be undone* нагадує за формою і смислом англійське прислів'я – *What is done cannot be undone*. Все, що знаходиться у цьому загадковому світі, підпадає під вплив незвичайного колеса часу, на яке намотується нитка з інформацією про минуле, теперішнє та майбутнє: *The Wheel of Time turns, and Ages come and pass, leaving memories that become legend. Legend fades to myth, and even myth is long forgotten when the Age that gave it birth comes again. In one Age, called the Third Age by some, an Age yet to come, an Age long past, a wind rose in the Mountains of Mist. The wind was not the beginning. There are neither beginnings nor endings to the turning of the Wheel of Time* [12]. Колесо часу представляє собою певну матрицю, яка визначає перебіг подій та поведінку людини в цих подіях. Це колесо сприймається мешканцями ірреального світу як могутня та неконтрольована сила. Ніхто і ніщо не може зупинити чи змінити цей безперервний процес намотування нитки життя: *The Wheel weaves as the Wheel wills* [12]. З одного боку, колесо виступає згубною силою по відношенню до людини, караючи за її слабкості та жахливі вчинки. З іншого боку, воно спрямовує свій позитивний вплив на представника сил Добра, який здатен принести себе в жертву заради інших людей та вищих ідеалів. У складі ФО присутня номінативна одиниця *wheel* “колесо”, яка набуває рис живої істоти – *Wheel wills*. Отже, шляхом метафоричного переносу в наведеному прикладі концептуалізуються фізичні якості людини “здатність думати та мати якійсь наміри”. Таким чином, в контексті твору це прислів'я виконує номінативну функцію, позначаючи фрагмент дійсності можливого світу.

Прислів'я *Poisonous toadstools don't change their spots* утворено за аналогією до англійського прислів'я *The leopard cannot change its spots*. Цей новотвір називає один з фрагментів чарівного світу, який описаний у циклі творів про Гаррі Поттера. *Toadstools* “поганка” – один із компонентів чарівних напоїв, що спричиняють смерть. Характерною ознакою, що вирізняє цей гриб серед інших, є його неяскравий, непривабливий зовнішній вигляд та отруйні властивості, про які відомо всім представникам магічного суспільства. Це прислів'я вжито для характеристики одного з персонажів, Снейпа, який нібито змінив свої погляди на світ, але десь у глибині душі залишився вірним та відданим своїм ідеалам та переконанням: *Neither of the others answered; all three of them knew that Snape and Harry's mutual enmity had been absolute from the moment Harry had set foot in Hogwarts. I did think he might be a bit better this year,' said Hermione in a disappointed voice. 'I mean: you know:' she looked around carefully; there were half a dozen empty seats on either side of them and nobody was*

passing the table': now he's in the Order and everything. "Poisonous toadstools don't change their spots,' said Ron sagely. 'Anyway I've always thought Dumbledore was cracked to trust Snape. Where's the evidence he ever really stopped working for You-Know-Who?' [19]. Отже, шляхом метафоричного переносу отруйних властивостей гриба та його характерних ознак концептуалізуються "моральні якості людини та зовнішні характеристики".

У процесі творення окаянізмів та неологізмів буває задіяний механізм опозиції. На мовному рівні опозиція представлена вживанням префіксів та суфіксів, що мають заперечну чи негативну семантику. У нашому матеріалі механізм опозиції представлений наступними прикладами: *UnDursleyish – Dursleyish* [15]; *Anti-Disapparition – Disapparition* [19]; *Disapparition – Apparition* [19]; *Counter-curses – Curses* [15]; *Counter-charms – Charms* [19]; *Anti-Burglar – Burglar* [15]; *un-Jason – Jason* [9]; *non-supporters – supporters* [18]; *Non-Wizard – wizard* [18]; *anti-jinx – jinx* [19]; *anti-dementor – dementor* [17]; *anti-Dark Arts spells – Dark Arts spells* [15]. Опозиція також представлена інноваціями, які мають контекстуальні антоніми: *Children of darkness, the children of night – the childer of light* [14]; *Hasteoch, God of Ice – Dalleoch Dalleoch, God of the Sun* [20]. Іншими прикладами дії механізму опозиції виступають магичні замовляння з циклу Дж.К. Роулінг, значення яких реалізуються лише в контексті фентезійного твору: "*Nox,*" they whispered together, and the lights at the end of their wands went out [17] – *Lumos! Harry shone his lit wand around the vault* [17].

Сучасна лінгвістика визначає характер людського мислення як асоціативний. В основі людської пам'яті лежать асоціації різного ступеня складності, часу надходження та сфери застосування. Наявність асоціативних зв'язків обумовлює вилучення інформації з пам'яті людини, на основі якої виникають різноманітні асоціативні зв'язки, що пізніше стають контекстуально обмеженими. Так, один із видів драконів у романі Дж. Роулінг має назву *Horntail: Congratulations on getting past the Horntail. I was going to suggest a Conjunctivitis Curse, as a dragon's eyes are its weakest point* [GF]. У природі існує комаха, яка подібна до оси, що теж має назву *horntail*. Жіночі особини цього виду відкладають яйця, які на вигляд подібні до маленьких ріжок. Драконів теж зображають з маленькими роговидними наростами на голові. Таким чином, асоціація з формою яєць комахи є настільки сильною, що назва комахи переноситься на назву тварини. В основі метафоричного переносу лежить "подібність форми". У наведеному прикладі відбувся процес перекатегоризації, коли лексему *horntail* вжито на позначення представника фауни чарівного світу, одного з видів драконів. Цей процес можна представити ономазіологічною моделлю **N (real insect) > N (possible animal)**.

Отже, процес творення номінативних одиниць – це мовленнєво-розумовий процес, під час якого задіяні різноманітні когнітивні та мовні механізми. Можливий магичний світ існує лише в мовній репрезентації, тобто, в будь-якій номінативній одиниці (слові, словосполученні, реченні чи тексті). У творенні номінативних одиниць, що вживаються у творах жанру фентезі, задіяні когнітивні механізми асоціація, асиміляція, аналогія, деталізація та опозиція.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Кубрякова Е. С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира. Российская академия наук. Ин-т языкознания / Елена Самойловна Кубрякова. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.
2. Левицкий А. Е. Актуальные проблемы развития неологии (на материале английской мови) / Андрей Едуардович. Левицкий // Вісник Житомирського держ. ун-ту. ім. І. Франка. – Житомир, 2005. – № 23. – С. 16–21.
3. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава: Довкілля – К, 2006. – 716 с.
4. Barker C. The Great Secret Show [Електронний ресурс] / Clive Barker. – 1990. – Режим доступу до роману: http://www.greylib.su/?category=english-enghor&altname=great_secret_show
5. Brooks T. The Sword of Shannara [Електронний ресурс] / Terry Brooks – 1977. – Режим доступу до роману: http://www.greylib.su/?category=english-engfan&altname=shannara_full_series
6. Dressler W. U. Productivity in Word Formation / Dressler W. U. // The Mental Lexicon: Core Perspectives / [ed. by G. Jarema & G. Libben]. – Oxford: ELSEVIER, 2007. – P. 159–185.
7. Goodkind T. Wizard's First Rule [Електронний ресурс] / Terry Goodkind. – 1994. – Режим доступу до роману: http://www.greylib.su/?category=englishengfan&altname=wizards_first_rule_sword_of_truth_book_1
8. Hamilton L. K. Kiss of Shadows [Електронний ресурс] / Laurell K. Hamilton – 2000. – Режим доступу до роману: http://www.greylib.su/?category=english-enghor&altname=kiss_of_shadows

9. Harris C. Dead and Gone [Електронний ресурс] / Charlaine Harris. – 2009. – Режим доступу до роману: http://www.greylib.su/?category=english-enghor-engdet&altname=dead_and_gone
10. Hobb R. Fool's Errand / Robin Hobb. – London : Harper Collins Publishers, 2002. – 661 p.
11. Jarema G., Libben G. Introduction: Matters of Definition and Core Perspectives / G. Jarema, G. Libben // The Mental Lexicon : Core Perspectives / [edited by G. Jarema & G. Libben]. – Oxford : ELSEVIER, 2007. – P. 1–7.
12. Jordan R. Eye of the World [Електронний ресурс] / Robert Jordan. – 1990. – Режим доступу до роману : <http://greylib.uz/bookdetails.php?book=447&lang=1>
13. Pratchett T. Color of Magic [Електронний ресурс] / Terry Pratchett. – 1983. – Режим доступу до роману : http://www.greylib.su/?category=english-engfan&altname=the_color_of_magic
14. Rice A. The Vampire Lestat [Електронний ресурс] / Anne Rice. – 1985. – Режим доступу до роману : http://www.greylib.su/?category=english-enghor&altname=the_vampire_lestat
15. Rowling J. K. Harry Potter and the Sorcerer's Stone [Електронний ресурс] / J. K. Rowling – 1997. – Режим доступу до роману: http://www.greylib.su/?category=englishengkids&altname=ves_harri_potter_na_angliiskom_all_harry_potter_books
16. Rowling J. K. Harry Potter and the Chamber of Secrets [Електронний ресурс] / J. K. Rowling – 1998. – Режим доступу до роману: http://www.greylib.su/?category=englishengkids&altname=ves_harri_potter_na_angliiskom_all_harry_potter_books
17. Rowling J. K. Harry Potter and the Prisoner of Azkaban [Електронний ресурс] / J. K. Rowling – 1999. – Режим доступу до роману: http://www.greylib.su/?category=englishengkids&altname=ves_harri_potter_na_angliiskom_all_harry_potter_books
18. Rowling J. K. Harry Potter and the Goblet of Fire [Електронний ресурс] / J. K. Rowling – 2000. – Режим доступу до роману: http://www.greylib.su/?category=englishengkids&altname=ves_harri_potter_na_angliiskom_all_harry_potter_books
19. Rowling J. K. Harry Potter and the Order of the Phoenix [Електронний ресурс] / Joanne K. Rowling. – 2003. – Режим доступу до роману : http://www.greylib.su/?category=englishengkids&altname=ves_harri_potter_na_angliiskom_all_harry_potter_books
20. Salisbury R. L. Seticia [Електронний ресурс] / R. L. Salisbury. – 2004. – Режим доступу до роману : <http://www.freeonlineReading.com/C1.htm>
21. Trask R. L. Why Do Languages Change ? / Trask R. L. – [2-d edition]. – [Revised by Robert McColl Millar]. – N. Y. : Cambridge University Press, 2010. – 198 p.
22. Valente C. M. The Orphan's Tales: In the Night Garden [Електронний ресурс] / C. M. Valente – 2006. – Режим доступу до роману: http://www.greylib.su/?category=englishengfan&altname=the_orphans_tales_in_the_night_garden

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ірина Александрук – здобувач кафедри теорії та практики перекладу романо-германських мов Рівненського інституту слов'язнавства Київського славістичного університету.

Наукові інтереси: картини світу, можлива картина світу, неологізми та okazionalizmi англійської мови.

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КВАНТИФІКАТОРА НЕВИЗНАЧЕНОСТІ «MUCH» АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Олена АНАН'ЄВА (Чернівці, Україна)

Наше дослідження ґрунтується на вивченні квантифікатора невизначеності 'much' в англійській мові на лексико-семантичному рівні. Реконструйовано концептосферу 'much' та побудовано його мікро лексико-семантичне поле як засіб семантизації концепту в англійській мові.

Ключові слова: квантифікатор невизначеності, кількість, концепт, компонент значення, лексема, лексико-семантичне поле, концептосфера, компонентний аналіз.

The research is based on the study of lexeme 'much' in the English language on lexico-semantic level of the language. The conceptual system of 'much' is constructed and the micro lexico-semantic field of 'much' as a means of concept semantization in English is built.

Key words: vagueness quantifier, quantity, concept, meaning component, lexeme, lexico-semantic field, conceptual system, componential analysis.

Категорія числа в англійській мові виражається здебільшого за допомогою числівників та квантифікаторів невизначеності. Відсутність у сучасній лінгвістиці єдиних критеріїв для розмежування лексико-граматичних класів слів характеризується невизначеністю частиномовного статусу квантифікаторів. Така ситуація зумовлює необхідність розгляду наявних підходів до інтерпретації місця квантифікаторів серед функціонально та семантично близьких частиномовних одиниць. Квантифікатори надають інформацію стосовно кількості іменника, перед яким вони вживаються в іменникових словосполученнях. Основною різницею числівників та квантифікаторів є те, що попередні виражають точну кількість речей, а останні – не виражають певного числа предметів (речовин чи речей). Квантифікатори в англійській мові представлені словами: some, any, no, many, much, little, few, a few, all, plenty, several, more та іншими.

Вивчення процесу квантифікації в мові почалося з робіт Барвіса та Купера (1981), Хіггіботама та Мея (1981), Кінана та Ставі (1986). Такі вчені як Дж. Ченнел (1990), К. Бах

(2000), Л. Метьюсон (2001), М. Куп Гланзберг (2004), Н. Арутюнова (2005), В. Левицький (2004), Б. Тошович (2005) Л. Грижак (2008) та інші продовжили вивчення квантифікаторів. На певному етапі розвитку вітчизняної германістики займенники та числівники було прийнято об'єднувати в спільний лексико-граматичний клас слів (В.М.Ярцева), або зараховувати до розряду займенників (О.І.Смирницький).

У сучасній англістиці числівники розглядають у когнітивно-ономасіологічному ракурсі, виділяючи числівники і квантифікатори як окремі частини мови на підставі їх просторової предметної форми (С.А.Жаботинська). Отже, у вітчизняній лінгвістиці проблему визначеності класу квантифікаторів вирішують у два способи: квантифікатори – це самостійна частина мови (С.А.Жаботинська, Є.В.Щебетенко) або квантифікатори й числівники належать до одного класу слів (А.А.Молчанов).

У своєму дослідженні слідом за С.А.Жаботинською, Д.Лайтфуттом, Є.В.Щебетенко схиляємось до висновку, що квантифікатори та числівники належать до двох різних граматичних класів і визначаємо квантифікатори як слова, об'єднані семантикою невизначеної кількості, що виступають у мові одним із спеціалізованих засобів вираження кількісних відношень й отримують самостійний категоріальний статус внаслідок притаманній тільки їм синтаксичної дистрибуції у реченні. До цього часу не було проведено системного дослідження квантифікаторів: дефініційного та компонентного аналізів, реконструювання концептосфери квантифікаторів невизначеності англійської мови.

Наше дослідження базується на вивченні квантифікатора невизначеності 'much', на моделюванні його концептосфери та побудові лексико-семантичного поля лексеми 'much'. Дослідження проводиться на лексичному, граматичному та семантичному мовленнєвих рівнях.

Метою даної статті є системне дослідження семантики квантифікатора невизначеності 'much', для подальшого виявлення дистрибутивних особливостей його вживання та виокремлення компонентів лексичного значення досліджуваного квантифікатора, тобто проведення дефініційного та компонентного аналізів. Все це дасть нам можливість змоделювати концептосферу лексеми 'much'.

Актуальність дослідження полягає в інтегральному лексико-семантичному аналізі квантифікатора невизначеності 'much'.

Об'єктом дослідження є квантифікатор невизначеності 'much' англійської мови.

Предметом дослідження є лексико-семантичний та функціональний зв'язок квантифікатора невизначеності 'much'.

Починемо з дефініційного аналізу зареєстрованих словникових значень квантифікатора 'much'. Сферою дослідження визначені наступні тлумачні словники англійської мови: Oxford Advanced Learner's Dictionary, Encarta Dictionary, Collins Dictionary та Webster Dictionary. Словникові значення лексеми 'much', які зустрічаються у досліджених словниках є наступними:

- Largely [2];
- Often [1, 2];
- Nearly [1, 2];
- A large amount [4, 2];
- Impressive [1, 2, 3];
- A great quantity or degree of [1, 3, 4];
- Considerably [1].

Систематизовано словникові значення квантифікатора невизначеності 'much' для подальшого аналізу компонентів його значення, тобто проведення компонентного аналізу.

Компонентний аналіз проводиться для визначення частоти вживання компонентів лексичного значення слова. Для цього досліджуються словникові значення, що зареєстровані у тлумачних словниках, у нашому випадку значень квантифікатора невизначеності 'much',

для виокремлення компонентів його лексичного значення у словниках Oxford Advanced Learner's Dictionary, Encarta Dictionary, Collins Dictionary та Webster Dictionary. Результати компонентного аналізу квантифікатора невизначеності 'much' представлені у Таблиці 1.

Таблиця 1 Компонентний аналіз лексеми 'much'

	The meaning of the lexeme	Oxford Advanced Learner's Dictionary	Encarta Dictionary	Collins Dictionary	Webster Dictionary
1.	Largely	-	+	-	-
2.	Often	-	+	+	-
3.	Nearly	-	+	+	-
4.	A large amount	+	+	-	-
5.	Impressive	-	+	+	+
6.	A great quantity or degree of	+	-	+	+
7.	Considerably	-	-	+	-

З Таблиці 1 ми бачимо, що у словниках тричі зустрічаються такі компоненти лексичного значення квантифікатора невизначеності 'much', як 'a great quantity of degree of' (Oxford Advanced Learner's Dictionary, Collins Dictionary та Webster Dictionary) та 'impressive' (Encarta Dictionary, Collins Dictionary та Webster Dictionary). Вони присутні у трьох тлумачних словниках. В той час, як інші компоненти зареєстровані у менш ніж трьох тлумачних словниках англійської мови: 'often' (Encarta Dictionary, Collins Dictionary), 'nearly' (Encarta Dictionary, Collins Dictionary), 'a large amount' (Oxford Advanced Learner's Dictionary, Encarta Dictionary). Такі компоненти значення, як 'largely' (Encarta Dictionary), 'considerably' (Collins Dictionary) зареєстровані лише по одному разу у досліджуваних словниках. Наступний крок нашого дослідження – це побудова мікро лексико-семантичного поля квантифікатора невизначеності 'much' (Рисунок 1).

Лексема 'much' є ядром даного поля, а інші компоненти його значення формують периферію лексико-семантичного поля. Компонентний аналіз лексеми 'much', представлений у Таблиці 1, показує частоту вживання зареєстрованих словникових компонентів значення, а Рисунок 1 демонструє мікро лексико-семантичне поле квантифікатора 'much'.

На Рисуноку 1 виокремлено ядро та периферія даного поля. Ядро представлено квантифікатором 'much', а периферія – компонентами значення квантифікатора 'a great quantity of degree of', 'impressive', 'often', 'nearly', 'a large amount', 'largely', 'considerably'.

Компоненти значення, які формують периферію зареєстровані менше ніж три рази, тобто з'являються менше ніж у трьох тлумачних словниках. Найближче до ядра знаходяться такі компоненти значення як 'a great quantity of degree of' та 'impressive', компоненти 'largely' та 'considerably' розташовані на крайньому рівні периферії.

Концептуальна система лексеми 'much' пов'язана з наступними словами та виразами: more, more than, muchness, overmuch, untold, little, slight, some, such, a lot, lots, a good deal, a great deal, much practically, a great deal often, large indefinite quantity, large indefinite amount. Графічно концепт 'much' представлений на Рисунку 2, де кожен овал означає слово, ке утворює концептосферу 'much'.

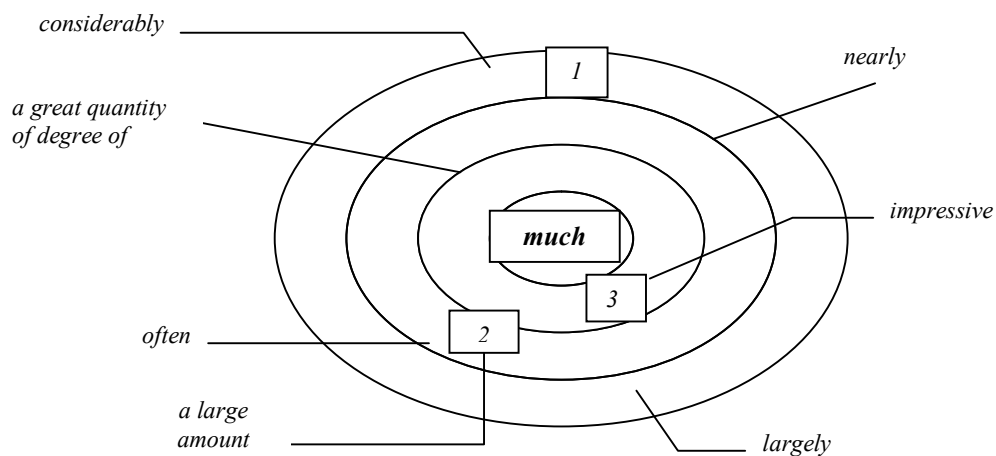

Рисунок 1. Мікро лексико-семантичне поле 'much'

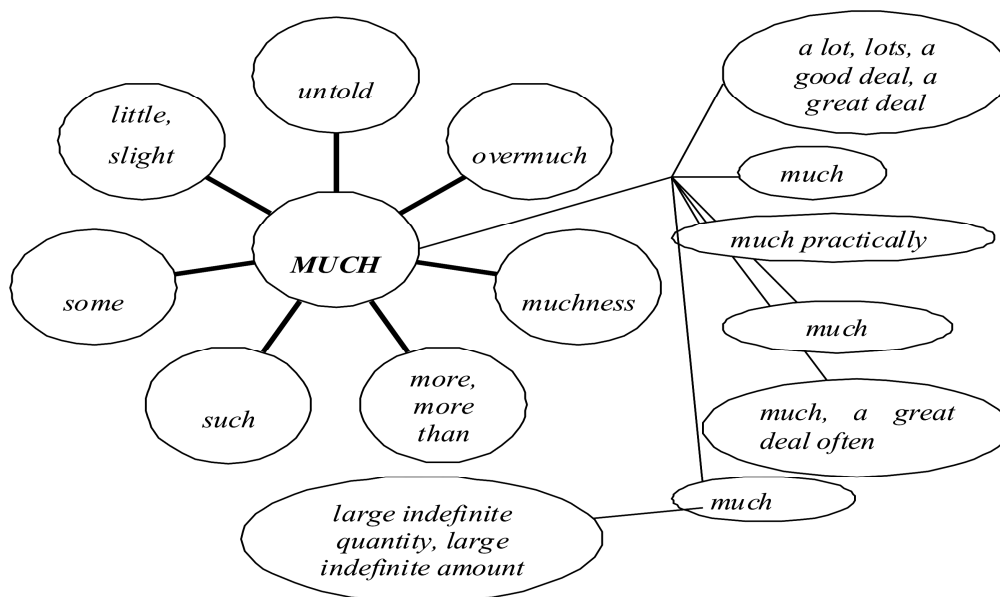

Рисунок 2. Концептосфера лексеми 'much'

Рисунок 2 включає в себе іменники (*muchness, much, large indefinite quantity, large indefinite amount*) та прикметники (*untold, overmuch, more, more than, such, some, little, slight, a lot*). Всі слова є поєднуються одне з одним. Одні, наприклад, є деривативами: *much – muchness*; інші поєднує схоже значення: *much – untold, much – overmuch, much – such, much – some, much – a lot, much – much practically, much – a great deal often, much – more, more than, much(noun) – large indefinite quantity, large indefinite amount*; треті слова є протилежними за значенням: *much- little, slight*. Рисунок 2 представляє собою концептосферу квантифікатора невизначеності 'much'.

На основі проведених дефініційного, компонентного та концептуального аналізів квантифікатора 'much', можна зробити висновок, що квантифікатор невизначеності 'much' виражає неозначену кількість, більш того найпоширенішими компонентами значення лексеми 'much' є 'a great quantity of degree of' та 'impressive'. Завдяки цим аналізам ми

побудували мікро лексико-семантичне поле, структурували лексичні компоненти значення та сформували концептосферу квантифікатора невизначеності ‘much’.

Результати, представлені у даній статті надають матеріал для подальшого дослідження квантифікаторів невизначеності, а саме для побудови функціонально-семантичного поля лексеми ‘much’.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Арутюнова Н.Д. Проблема числа: Сб. Логический анализ языка. Квантификативный аспект языка / Арутюнова Н.Д. – М.: Индрик, 2005. – С. 5–21.
2. Грижак Л. Детермінація та індикація в системі англійської мови / Грижак Л., Николаєва Т. // Актуальні проблеми романо-германської філології в Україні та Болонський процес: Матеріали Міжнародної наукової конференції (24-25 листопада:2004). – Чернівці: Рута, 2004. – С. 64 – 66.
3. Левицкий В. В. Квантитативные методы в лингвистике / Левицкий В. В. – Черновцы: Рута, 2004. – 190 с.
4. Тошович Б. Квантитативная категоризация и категориальная квантификация: Сб. Логический анализ языка. Квантификативный аспект языка / Тошович Б. – М.: Индрик, 2005. – С. 104 – 126.
5. CollinsEnglishDictionary. 8thEditionfirstpublishedin 2006 HarperCollinsPublishers.
6. EncartaDictionary 2009. 1993-2008 Microsoft Corporation.
7. NewWebster’sDictionary [Електронний ресурс] – Режим доступу до сайту: <http://www.merriam-webster.com/dictionary/group>.
8. Oxford Dictionary (En-En) (для ABBYY Lingvo x3)Oxford Dictionary of English, Revised Edition. © Oxford University Press 2005.
9. Wiese H. Numbers, language, and the human mind / Wiese H. – Cambridge University Press, 2003. – 239p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олена Анан’єва – асистент кафедри сучасних європейських мов Буковинської державної фінансової академії, здобувач кафедри германського, загального та порівняльного мовознавства Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича; асистент кафедри сучасних європейських мов Буковинської державної фінансової академії.

Наукові інтереси: функціональна граматики та діахронічний аспект англійської мови.

АНТОНІМІЯ ТАКТИЛЬНИХ ПРИКМЕТНИКІВ У ПОЕТИЧНІЙ СПАДЩИНІ ВЕРГІЛІЯ

Соломія АНТОНЮК (Львів, Україна)

У статті проведено дослідження, систематизування та аналіз антонімічних тактильних прикметників у латинській мові на матеріалі поетичних творів римського поета Вергілія. Зроблено класифікацію досліджуваних одиниць та проаналізовано антонімічні пари, з огляду на їх семантичні особливості.

Ключові слова: антонімія, тактильні прикметники, лексична сполучуваність, контрарні антоніми, контрадикторні антоніми, контекстуальні антоніми, антитеза.

The article is concerned with the investigation, systematization and the analysis of the adjectives denoting touch in Latin on the material of the poetic texts of a Roman poet Virgil. The classification of the antonyms was done and the antonymic pairs according to their semantic features were analyzed.

Key words: antonymy, adjectives denoting touch, lexical combinability, contrary antonyms, contradictory antonyms, contextual antonyms, antithesis.

Антонімія є одним із проявів системності у лексиці. Виявлення системних зв’язків у межах структури мови, зокрема латинської, є важливою проблемою лінгвістичного дослідження. Відомо, що головним при виділенні антонімів виступає поняття протилежності. А протилежність є, без сумніву, одним із характерних проявів природної схильності людського розуму до протиставлення предметів та явищ і лежить в основі різних уявлень не лише повсякденного життя людини, але й її філософських, етичних та релігійних поглядів на світ, що підтверджує французький лінгвіст Ш. Баллі, який вважав протиставлення логічних понять природною здатністю людського розуму, зазначаючи, що абстрактні поняття закладені парами, причому кожне зі слів такої пари завжди так чи інакше викликає уявлення про інше [2: 139].

Основну увагу цього дослідження присвячено явищу антонімії у поетичних творах римського поета доби імператора Августа Публія Вергілія Марона. Метою статті є дослідження, систематизування та аналіз типів антонімічних тактильних прикметників латинської мови на матеріалі поезії досліджуваного письменника. Мета статті обумовила

постановку таких завдань: провести класифікацію досліджуваних одиниць та ґрунтовний аналіз антонімічних пар тактильних прикметників вжитих Вергілієм, з огляду на їх семантичні особливості, дослідити природу загальнономовних та контекстуальних антонімів у творах поета, а також простежити стилістичне використання та особливості названих одиниць у творчому доробку митця.

Актуальність дослідження полягає у тому, що антонімічні зв'язки у цій групі лексики ще не були об'єктом окремого аналізу.

Існують різні точки зору щодо дослідження антонімії як мовного явища, однак помічаємо, що науковці при всіх розбіжностях, які є у визначенні антонімів, поділяють думку про те, що антонімія та слова-антоніми – це вираження протилежності у мові. А два поняття називають протилежними, за умови, якщо між явищами, які вони позначають виникає найбільша відмінність у межах родового поняття [14: 254]. На нашу думку, зміст досліджуваного поняття найбільш точно розкрито в енциклопедії “Українська мова” [17: 27], в якій антоніми визначаються як слова (переважно однієї частини мови) або їх окремі значення, а також стійкі словосполучення, афікси, граматичні форми, зокрема синтаксичні конструкції, що, тісно поєднуючись певною семантичною спільністю, розрізняються на цій же основі максимально протилежними значеннями.

Сліди вивчення антонімії зустрічаємо ще у глибокій античності. Так, про роль протилежностей у загальній зміні явищ природи говорив грецький мислитель Геракліт Ефеський [10: 12]. Філософ Платон, наводячи приклад охолодження та нагрівання, вважав, що протилежності виникають одна з одної і пов'язував поняття двох протилежностей із наявністю у них «чогось проміжного» [15: 31]. Давньогрецький мислитель Аристотель у трактаті “Метафізика” зазначив, що майже усі його попередники визнавали, що речі, які існують, складаються із протилежностей. Цікавою є думка філософа про те, що такі протилежності як біле і чорне повинні належати до одного і того ж роду, справедливість і несправедливість до протилежних родів, а благо і зло, які не належать до них, мають утворювати роди для іншого [1: 61].

На сучасному ж етапі розвитку мовознавства вагомий внесок у розробку питань, пов'язаних із явищем антонімії, зробили такі науковці, як Ш. Баллі, Л.А. Булаховський, Н.М. Бобух, Е. М. Міллер, Л.М. Полюга, Новіков, Н.В. Векуа, Н.Д. Арутюнова, Ю.Д. Апресян, Д.М. Шмельова, М.П. Кочерган, Л.А. Лисиченко та ін.

Відзначимо, що термін «антонім», як підкреслює лінгвіст Н.М. Бобух [3: 16], вперше вжито у праці А.М. Пешковського, який зазначив, що ніщо так не допомагає виявити різницю між синонімами, як добір до них антонімів, тобто слів із протилежним значенням [13: 175].

У сучасному мовознавстві розроблені критерії, за якими виокремлюються слова з протилежним значенням. Так, детальний опис їх в українській мові розробили науковець Н.В. Векуа [4: 5], досліджуючи якісні прикметники, та О. Чорна, на матеріалі антонімів у податковій термінології [18: 59]. На підставі аналізу антонімії у поезії Вергілія, виділяємо критерії визначення антонімів у латинській мові “золотого віку”, зокрема у поетичному світі досліджуваного автора: антоніми – слова із протилежним значенням; вони належать до однієї частини мови; мають однакову сферу лексичної сполучуваності; деякі антоніми характеризуються емоційно-стильовим забарвленням.

На підставі аналізу тактильних ад'єктивів, у поезії Вергілія виділяємо антонімічні пари у всіх шести мікрополях ЛСП прикметників “дотику”. Для підтвердження сказаного наведемо приклади протиставлень, помічених у мікрополі прикметників 1) “фактури”: *levis-asper*, *levis-hispidus*, *levis-scaber*, *teres-rudis* (гладкий-жорсткий); *mollis-horridus*, *mollis-hirsutus*, *tener-asper*, *tener-horridus*, *levis-horridus* (ніжний-жорсткий); 2) “тепмічності”: *calidus-gelidus*, *flagrans-gelidus*, *ardens-gelidus*, *apricus-gelidus*, *flagrans-frigidus*, *calidus-frigidus*, (гарячий-холодний); *tepidus-gelidus*, *mitis-gelidus*, *tepidus-frigidus*, *apricus-frigidus*, *apricus-gelidus*, *calidus-frigidus*, *mollis-frigidus*, (теплий-холодний); 3) “гостроти”: *acutus-atritus*, *acutus-obtusus* (гострий-притуплений); 4) “ваги”: *facilis-gravis*, *habilis-gravis*, *levis-gravis* (легкий-важкий); 5) “вологи”: *umidus-siccus*, *udus-siccus* (мокрый-сухий); *umidus-arens*, *rosidus-siccus* (вологий-сухий) і

6) “міцності”: mollis-concretus, mollis-solidus, mollis-durus, mollis-edurus, mitis-lapidus (м’який-твердий).

Важливо зауважити, що найбільшу кількість антонімічних пар виділено у мікрополі прикметників “термічності” (17), з яких 8 зі значенням «гарячий-холодний» та 9 із ЛСВ “теплий-холодний”. Наведемо приклад, у якому Вергілій говорить про вологу, що випаровується із затоплених озер: unde sauae tepido sudant umore lacunae.[Georg. I, 117] звідти глибокі озера випаровуються теплою вологою, та про піт, який стікає із коня: demissae aures, ... sudor frigidus; [Georg. III, 500-501] холодний піт ... [стікає] із опущених вух [коня].

Хоча найбільшу кількість тактильних антонімічних пар було виявлено саме у мікрополі прикметників на позначення “температури”, на відміну від східнослов’янської мови часів Київської Русі, у якій опозиція “гарячий-холодний” брала активну участь у зображенні саме соціально-етичної оцінки особи [11: 15-30], у поетичній мові римського письменника Вергілія, таке протиставлення не виявлено.

Оскільки у поемах досліджуваного автора виявлено 56 пар протиставлень, компонентами яких є тактильні лексеми, то це дає підстави вважати, що вживання слів-антонімів було характерним для латинських поетичних творів “золотого віку”, яскравим представником якого і був Вергілій. Нічого дивного, адже антоніми як виразний стилістичний засіб найбільше поширення отримали не у загальнонародній мові, на що звертає увагу дослідниця антонімії в українській поетичній мові Н.М. Бобух, а у мові художньої літератури [3: 25].

Згідно з концепцією В.І. Кодухова [7: 18] про те, що антоніми повинні мати щось спільне, щось, що дає змогу їх протиставити, робимо висновок, що у антонімічних прикметників цим спільним виступає спільна сполучуваність.

У художньому ж світі Вергілія прикметникам-антонімам, як показали результати проведеного дослідження, характерна висока частота спільної сполучуваності, яка є яскравим доказом високого ступеня антонімії двох прикметників. Беручи до уваги те, що мова кожного автора індивідуальна, можемо беззаперечно стверджувати, що набір антонімів окремого художнього твору також особливий, а предмети та явища, які вони протиставляють - різні. Так, прикметник levis (гладкий) протиставляється asper (шорсткий, нерівний), будучи об’єднаним спільним поняттям “келих” (мікрополе фактури), ros cidus (вологий) та siccus (сухий) поєднуються з іменником “скеля”, agens (пересохлий) і umens (вологий) із «берег» (мікрополе вологості), fragilis (ламкий) та valens (міцний) із «дерево» (мікрополе «міцності»), а calidus (гарячий) та gelidus (холодний) є антонімами іменника “вода” (мікрополе “термічності”). Наведемо приклад із поеми “Георгіки”:

Balatu pecorum et crebris mugitibus amnes
arentesque sonant ripae collesque supini. [Georg. III, 554-555]

пересохлі береги і ріки, і високі пагорби звучать
блєнням овець та частим муканням.

та з поеми “Енеїда”, у якому Вергілій описує береги антонімічним прикметником umens (вологий):

Virbius, ... quem mater Aricia ...,
Eductus Egeriae lucis umentia circum litora; [Aen. VII, 763-765]

Вірбій, якого мати Аріція виховала на вологогих берегах біля лісу;

Досліджуючи антонімію у поетичних творах “Енеїда”, “Георгіки” та “Буколіки” Публія Вергілія Марона, бачимо, що антонімічні пари найчастіше протиставляють якості та властивості іменників таких ТГ як: “Людина та частини її тіла”, “Тваринний і рослинний світ”, “Будинок та предмети побуту”, “Зброя”, “Їжа”, “Рідкі речовини”, “Природні утвори”, “Явища природи”, “Погодні умови”, а також “Абстрактні поняття”. Для підтвердження цього наведемо приклади із другої книги твору «Георгіки», де досліджувані антоніми сполучаються із назвами-синонімами представників рослинного світу:

Sed truncis oleae melius, propagine uites respondent, solido Paphiaede robore myrtus... [Georg. II, 63-64]

але краще співвідносяться оливи із пнями, лози із паростками пафоського мирту від твердого дуба

та

... et apes examina condunt

corticibusque cauis uitiosaeque ilicis aluo. [Georg. II, 452-453]

І рої ховають бджоли у впадинах кори і в дуплі трухлявого дуба.

З іменниками іншої ТГ сполучаються прикметники-антоніми calidus-frigidus:

'tu tamen interea calido mihi sanguine poenas

persolues amborum'. [IX, 422]

все ж ти мені гарячою кров'ю відплатиш за кари обох.

та

frigidus Arcadibus coit in praecordia sanguis. [Aen. X, 452] у аркадців холодна кров замерзла у грудях.

Виходячи із аналізу мовознавчих праць, бачимо, що науковці традиційно поділяють антоніми на різні семантичні типи, а саме: 1) контрарні (які виражають протилежність крайніми точками у системі однорідних понять, між якими існує середній член); 2) комплементарні (що є, за своєю природою, граничними і між якими немає жодного середнього компонента) та 3) векторні (які означають протилежну спрямованість дії). Основні ж відмінності у класифікаціях науковців полягають у виділенні четвертого типу. Так, автор «Повного словника антонімів української мови» Л.М. Полюга, крім векторних, виділяє окремо протиставлення, що вказують на участь у дії двох сторін [16:11], а проф. М.П. Кочерган, крім антонімів другого виду, розглядає контрадикторні протиставлення, один із членів яких вживається із заперечним префіксом *-ne* і не має точної семантичної визначеності [9: 268].

Взявши за основу поділ М.П. Кочергана, робимо висновок, що у досліджуваних поетичних творах Вергілія чисельно переважають контрарні тактильні антоніми, які виражають якісну протиставленість та утворюють градуальні опозиції, тобто характеризуються наявністю середнього чи проміжного компонента між крайніми симетричними членами впорядкованої множинності [6: 200]. Крім того, виділення двох антонімічних пар, протиставним членом яких виступають тактильні прикметники із заперечними префіксами *-in* та *-nes*, дало можливість стверджувати, що у поетичних творах Вергілія наявні також контрадикторні антоніми.

Так, в антонімічному протиставленні calidus-gelidus (гарячий-холодний) існує проміжний член terpidus [Aen. III, 66; III, 627; VI, 248; Georg. I, 117], який вказує на зменшення вияву ознаки гарячості; в опозиції ж umidus-siccus (мокрый-сухий), дієприкметник imens (вологий) вказує на ступеневе зменшення вияву ознаки мокрототи [Aen. III, 589; IV, 351], а в антонімічній парі levis-gravis (легкий-важкий) проміжний член gravatus (важкуватий) виражає зріст вагової ознаки [Aen. VI, 520; VIII, 220]. У поемі «Енеїда» про воїна Ніса читаємо:

Nisuserat portae custos, comitem Aeneae quem miserat Ida

uenatrix iaculo celerem leuibusque sagittis; [Aen. IX, 176-177]

Охоронцем дверей був Ніс, якого мислива Іда відправила як супутника Енея, швидкого зі списом і легкими стрілами;

тоді як про напівлюдину Кака Вергілій пише:

garit arma manunodisque grauatum robur... [Aen. VIII, 220-221]

він схопив рукою важкувату, сукувату палицю...

а кухоль старця письменник у поетичному творі «Еклоги» описує такими словами:

et grauis attrita pendebat cantharus ansa. [Ecl. VI, 17]

і важкий кухоль звисав на потертій ручці.

Тому неправильним, на нашу думку, є твердження Л.А. Новікова [12, 253], який відносить антонімічну пару «вологий-сухий» до антонімів, які виражають комплементарність. На основі того, що ці лексеми виражають якісну протиставленість та

здатні утворити градуальні опозиції такі як: мокрий-вологий-сухий, ми вважаємо доцільним віднести їх до контрарних антонімів.

Серед аналізованих прикметників-антонімів, розглянутих у творах Вергілія, варто відзначити ад'єктив *gelidus*, який частіше, ніж інші тактильні прикметники, виступає компонентом антонімічних пар (8), виділених у мікрополі прикметників "термічності": *calidus-gelidus*, *flagrans-gelidus*, *ardens-gelidus*, *apricus-gelidus* (гарячий-холодний) та *calidus-gelidus*, *tepidus-gelidus*, *mitis-gelidus*, *apricus-gelidus* (теплий-холодний).

У перерахованих вище протиставленнях, нашу увагу привертає прикметник *apricus*, представлений у складі двох антонімічних пар. Названа лексема, номінативне значення якої "зігрітий сонцем", у поетичних творах Вергілія актуалізує вужчі ЛСВ: "гарячий" і "теплий".

Поезія Вергілія є яскравим доказом того, що письменник, подібно художнику, малює не лише прекрасні пейзажі, але й досконало володіє технікою нанесення контрастних тонів. Свідченням великого хисту поета є друга книга "Георгік", у якій автор, попередивши читача про прихід найбіднішої та найменш бажаної для селянина пори словами *venit hiems* (наближається зима) [Georg. II, 519], змальовує, немов на полотні, контрастні їй принади та красу найбагатшої осінньої пори:

Mitis in apricis coquituru indemia saxis. [Georg. II, 522]

м'який виноград сушиться на гарячих (від сонця) скелях.

Крім того, письменник майстерно порівнює велику кількість душ у підземному царстві із перелітними птахами, вживаючи антонімічні лексеми *frigidus-apricus* для протиставлення погодних умов краю, куди вони летять, а також з метою значно яскравіше та гостріше передати описуване:

Quam multae glomerantur aues, ubi frigidus annus

Trans pontum fugat et terris immittit apricis. [Aen. VI, 311-312]

...тісняться наче численні птахи, коли холодна пора проганяє [їх] за море і посилає у теплі краї (краї із теплою погодою).

Виділення ж антонімічної пари *mitis-gelidus* відбувається на основі того, що у тексті поеми "Георгіки" виявлено вживання письменником тактильної лексеми *mitis* (номінативне значення «м'який») у похідному значенні «теплий», що можна пояснити намаганням поета створити особливий, неочікуваний, цікавий та яскравий образ. Отже, Вергілій навчав приносити богині Церері жертвовні дари такими словами:

Cui tu lacte fauos et miti dilue Baccho... [Georg. I, 344]

ти розведи меди із вином і теплим молоком...

У цьому ж творі читаємо:

Vere nouo, gelidus canis cum montibus umor liquitur ... [Georg. I, 43-44]

Ранньою весною, холодна волога стікає з білих гір...

Розглядаючи багатозначність антонімічних прикметників, наведемо й інші приклади ад'єктивів, які реалізують такі значення, які можна визначити лише у контексті. Так, ад'єктиви *mollis* та *validus* виступають компонентами антонімічних пар *mollis-frigidus* (теплий-холодний) та *levis-validus* (легкий-важкий), оскільки реалізують у тексті не тільки прямі значення "м'який" та "міцний", але й контекстуальні "теплий" і "важкий". У поемі "Георгіки" Вергілій радить доглядати за вівцями взимку наступним чином:

Incipiens stabulis edico in mollibus herbam carpere ouis; [Georg. III, 295-296]

Перш за все я наказую щоб вівці їли траву у теплих хлівах;

Молодих же телят поет навчав привчати спочатку до пустого воза, а потім до навантаженого, що бачимо у такому прикладі:

post valido nitens sub pondere faginus axisinstrepat; [Georg. III, 172]

пізніше букове дишло заскрипить під важким тягарем;

У поетичних творах Вергілія виділяємо антонімічні пари протилежне значення яких може мати кілька прикметників-синонімів. Наприклад, прикметник *levis* (легкий) утворює протиставлення зі складниками синонімічного ряду прикметників зі значенням "важкий": *gravis*, *gravidus*; антонімом прикметників-синонімів *durus*, *solidus*, *edurus* ряду "твердий" виступає дотикова лексема *lentus* (гнучкий). Найбільше ж прикметників-синонімів, з якими

він може вступати в антонімічні зв'язки, як показало дослідження, має наведений вище ад'єктив *gelidus*, це прикметники: *calidus*, *ardens*, *apricus* та *flagrans* (гарячий). Наведемо приклад, де мова йде про корабельні змагання, влаштовані троянським вождем Ацестом:

Prima pares ineunt grauibus certamina remis quattuor ... carinae. [Aen. V, 114-115]

Спершу у бій вступають рівні чотири кораблі із важкими веслами.

А про людей, які відгукнулися на заклик Сільвії, однієї із героїнь поеми «Енеїда», автор пише наступне:

adsunt, hic torre armatus obusto, stipitis hic grauidi nodis; [Aen. VII, 506-507]

приходять, цей озброєний із обпаленою головою, той із палицями важкого стовбура;

Про похоронний же обряд, влаштований супутником Енея Корінеєм читаємо:

Idem ter socios pura circumtulit unda

spargens rore leui et ramo felicis oliuae; [Aen. VI, 229-230]

Той же тричі обійшов товаришів із чистою водою,

кроплячи росою і легкою гілкою родючого оливкового дерева.

Виходячи зі сказаного, можна зробити висновок про те, що для поезії Вергілія характерне перехрещення синонімічних та антонімічних зв'язків тактильних прикметників. Таке розташування конотрономантів та омосемантів¹ в одній семантичній площині дає підстави розглядати їх природу як тотожну, про що слушно говорить науковець О. Чорна [18: 62].

Привертають увагу опозиції прикметників *validus-invalidus* (важкий-неважкий) та *facilis-nesfacilis* (легкий-нелегкий), які науковці традиційно називають контрадикторними антонімами [9: 268]. Наведені ад'єктиви показують, що Вергілій для протиставлення вживає слова із заперечною часткою *nes* та префіксом *in*. Наведемо приклади, у яких вжиті ці лексеми:

...blando nequeat superesse labori inualidique... [Georg. III, 128]

...щоб він міг справитися із неважкою роботою...

та

(di talem terris auertite pestem!)

nec uisu facilis nec dictu adfabilis ulli; [Aen. III, 620-621]

(боги, заберіть цю заразу із земель!)

бо [Циклоп] не є ані легким для зору, ані приємний жодним словом;

Цікавою є думка деяких дослідників про те, що такі прикметники не тільки заперечують їх значення, але й перетворюють значення у позитивну протилежність [3: 16], тобто виражають неповну, пом'якшену опозицію, оскільки не є крайніми членами антонімічної парадигми, та не утворюють антонімії [12: 252]. Дослідниця ж антонімії якісних прикметників Н.В. Векуа зазначає, що прикметники такого типу належать до градуального класу протиставлюваних слів, в якому заперечення одного із антонімів не є ствердженням іншого [4: 17].

У цьому можна переконатися і на прикладі поезії Вергілія. Поет замість того, щоб назвати предмети, які характеризує, прикметником *gravis* (важкий), що має негативну оцінку, оскільки опозиція складається із двох слів, з яких перше традиційно містить сему "позитивність", а друге "негативність" [5: 4], вживає той самий ад'єктив *facilis*, що викликає позитивні відчуття, тільки із заперечною часткою *nes*.

Погоджуючись із твердженням проф. Л.М. Полюги, про те, що антоніми дають оцінку відповідним фактам дійсності та виражають це у контрастній формі [16: 10], у поетичних творах Вергілія виділяємо такий ряд тактильних прикметників, що надають явищам та предметам лише позитивну оцінку: *levis*, *teres* (гладкий), *facilis*, *habilis* (легкий), *acutus* (гострий), *tepidus*, *apricus* (теплий), *mollis*, *mitis* (м'який), *tener* (ніжний), *validus* (міцний), *lentus* (гнучкий). Негативні ж якості протиставляють антоніми: *asper*, *horridus* (колючий), *hispidus*, *rudis* (жорсткий), *gravis*, та *gravidus* (важкий), *attritus* (тупий), *rapidus* (пекучий), *frigidus*, *gelidus* (холодний), а також *fragilis* (крихкий). Про пастуха Дамона Вергілій у восьмій еклозі пише так:

Incumbens tereti Damon sic coepit oliuae; [Ecl. VIII, 16]

пастух Дамон сперся на гладке оливкове дерево;
а про ожину поет каже:
ferat et rubus asper amomum. [Ecl. III, 89]
і колюча ожина дає амом.

Розглядаючи стилістичні особливості тактильних антонімів, помічаємо, що для Вергілія є характерним вживання антонімічних прикметників з метою надати експресивного підсилення сказаному, оскільки антоніми, беззаперечно, є яскравим стилістичним засобом у поетичному творі. Нанизуючи слова із протилежним змістом, автор перш за все протиставляє фізичні якості та властивості предметів, які сприймає людина. У Вергілія читаємо:

... madidaque fluens in ueste Menoetes
... siccaque in gure resedit. [Aen. V, 179-180]
Меноет припливши у мокрому одязі ... сів на суху скелю.

Вживання антонімів *calidus* та *frigens* поетом для змалювання похоронних обрядів, у зв'язку зі смертю героя Мізена, є також не випадковим:

pars calidos latices ... expediunt, corpusque lauant frigentis et unguunt. [Aen. VI, 218-219]
частина готує гарячу воду ... і тіло охололого миють, і намащують.

За допомогою контрастних лексем Вергілій прагнув, передусім, створити один із найсильніших засобів образно-емоційного впливу на читача, змусити його глянути на зображувану картину похорону героя очима автора, адже саме контраст – один із основних засобів досягнення художньої виразності у всіх різновидах мистецтва, відповідно, робимо висновок, що там де є мистецтво, там є контраст.

Крім того, як показав аналіз творів Вергілія, антонімічні пари у поезії поета найчастіше є основою такого стилістичного прийому як антитеза, суть якої полягає у зіставленні протилежних явищ та образів для посилення враження [8: 206]. Вживаючи два антоніми в одному контексті, автор намагався не тільки яскраво протиставити їх, але й якнайточніше передати відчуття, які він хотів викликати у читача. Наведемо приклад у якому Вергілій описує вмираючого воїна Сульмона, якому спис ввігнався у спину:

Uoluitur ille uomens calidum de pectore flumen
Frigidus et longis singultibus ilia pulsat. [Aen. IX, 414-415]
Він випускає з грудей гарячий струмінь, який [стає] холодним
і задихається від довгого схлипування.

Спираючись на проведені дослідження антонімів у поетичній творчості римського письменника Вергілія, бачимо, що тактильні прикметники характеризуються високим рівнем антонімії, оскільки представлені у 56 антонімічних парах. Більшість ЛСВ аналізованих лексем виступають антонімами тієї чи іншої пари, представленої у шести мікрополях досліджуваного лексико-семантичного поля прикметників “дотику”. Цікаво, що найбільша кількість антонімічних пар, а саме 17, виділено у мікрополі прикметників “термічності”. І не дивно, адже автор намагався якнайяскравіше протиставити такі життєвоважливі ознаки предметів та явищ, як температурні. Крім того, у поемах Вергілія помічаємо, що антонімічним прикметникам характерна не лише висока частота вживання, але й спільна сполучуваність з іменниками. Найчастіше досліджувані лексеми виступають антонімами таких ТГ іменників як: “Людина та частини її тіла” та “Тваринний і рослинний світ”. Виходячи із семантики тактильних антонімів у поетичних творах досліджуваного поета, бачимо, що вони утворюють групу контрастних антонімів, або градуальних та характеризуються середнім проміжним членом. Помічено, що в антонімічні відносини вступають різні ЛСВ досліджуваних прикметників, розвиваючи при цьому прямі, переносні, та контекстуальні значення. Досліджуючи антонімію у творах поета, вдалося виявити ряди антонімів, які виражають позитивну та негативну оцінку. Аналіз їх стилістичних особливостей показав, що Вергілій вживає антонімічні прикметники з метою не тільки яскраво протиставити їх, але й якнайточніше передати відчуття, які він хотів викликати у читача.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Аристотель «Метафизика». – М. – Л. : Соцэґиз, 1934. – С. 61–74.
2. Балли Ш. Французская стилистика / Балли Шарль ; [пер. с французск. К. А. Долинина]. – Москва : узд-во иностранной литературы, 1961. – 394 с.
3. Бобух Н. М. Антоніми в українській поетичній мові / Надія Миколаївна Бобух. – П. : ПУСКУ, 2007. – 311 с.
4. Векуа Н. В. Антонімія якісних прикметників у сучасній українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Векуа Наталія Володимирівна. – К., 2006. – 22 с.
5. Дудок Р. І. Інваріантне значення та основні типи смислів прикметника (на матеріалі синонімічних рядів англійських прикметників з доміантою *rough* і *smooth*): Автореф. дис... канд. філол. наук. – Львів, 1992. – 155с.
6. Задояна Л. М. Антонімічні відношення в українській термінології цукрового виробництва / Л. Задояна // наукові праці Кам'янець-Подільського університету ім. І. Огієнка. – 2009. – Вип. 20. – Серія філологічна. – С. 198–201.
7. Кодухов В. И. Лексико-семантические группы слов. - Ленинград: ЛГПИ им. А. И. Герцена, 1955. – 28 с.
8. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства: навч. посібник / М. П. Кочерган. — К. : Академія, 2006. — 368 с.
9. Кочерган М.П. Загальне мовознавство: підручник / М. П. Кочерган. — К. : Академія, 2006. — 464 с.
10. Материалисты древней Греции - Гераклит, Демокрит и Эпикур : [собр. текстов / общ. ред. Дынника М. А.]. – М. : Политиздат., 1955. – 238 с.
11. Межжеріна Г. В. Опозиція «гарячий/ холодний» в ознаковій парадигмі «соціально-етична оцінка особи» східнослов'янської мовної картини світу // Г. В. Межжеріна // Мовознавство (Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України). – 2009. – С. 15–31.
12. Новиков Л. А. Семантика русского языка. – М. : “Высшая школа”, 1982. – 272 с.
13. Пешковський А. М. Избранные труды. – М. : Учпедгиз, 1959. – С. 175–177.
14. Пілецька Н. Синонімічні та антонімічні відношення в сучасній чеській економічній термінології / Наталія Пілецька // Вісник Львівського університету. – 2009. – № 46. – Ч. 1. – Серія “філологічна”. – С. 252–256.
15. Платон. Сочинения в трех томах. – М.: Мысль, 1970. – Т. 2. – 611 с.
16. Полюга Л. М. Повний словник антонімів української мови. – 3-є вид., допов. і виправ.- К.: Довіра, 2006. – 510с. - (Словники України)- Книга «переверт». В спіл. опр. з кн.: Калашник В. С., Колоїз Ж. В. Словник фразеологічних антонімів української мови.
17. Українська мова. Енциклопедія / [редкол.: Русанівський В. М., Тараненко О. О., Зяблюк М. П. та ін.] – К. : Українська енциклопедія, 2000. – 752 с.
18. Чорна О. Особливості вияву антонімії в українській податковій термінології / О. Чорна // Українська мова. – 2009. – Вип. 4. – С. 58–64.
19. Vergilius P. M. Aeneid. Eclogues. Georgicon. [Electronic resource] – Available from : <http://www.thelatinlibrary.com/verg.html>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Соломія Антонюк – аспірантка кафедри класичної філології Львівського національного університету імені Івана Франка.
Наукові інтереси: лексико-семантичне поле тактильних прикметників у латинській мові класичного періоду.

ПРАГМАТИЧЕСКАЯ СЕМАНТИКА ПРИЛАГАТЕЛЬНОГО ЧИСТЫЙ В ЯЗЫКЕ СМИ (ГАЗЕТ) И СОВРЕМЕННОЙ РЕКЛАМЫ

Оксана БЕЛОЗОР (Днепропетровск, Украина)

Присвячено дослідженню прагматичної семантики прикметника чистий у мові ЗМІ та реклами на матеріалі Інтернет-сторінок. У статті розглядаються значення ад'єктива чистий у рекламних текстах і слоганах.

Ключові слова: лексема, концепт, семантика, прагматика, мова сучасної реклами, ергонім, ад'єктив.

It is devoted studying of pragmatical semantics of an adjective "clean" in language of mass-media and advertizing according to material of Internet pages. In the article the meanings of adjective "clean" are considered in advertising texts and slogans.

Keywords: lexeme, concept, semantics, pragmatics, language of modern advertising, ergonim, adjective.

Известно, что язык – это не только средство для передачи и хранения информации, но и инструмент, с помощью которого формируются новые понятия, во многом определяющие сам способ человеческого мышления. Выбор конкретных языковых средств оказывает влияние на структуру мышления и тем самым на процесс восприятия и воспроизведения действительности.

Проблема воздействия языка на человека напрямую связана со средствами массовой коммуникации. Информирова человека о состоянии мира и заполняя его досуг, СМИ оказывают влияние на весь строй его мышления, на стиль мировосприятия, на тип культуры сегодняшнего дня. «Массовая коммуникация – это систематическое распространение сообщений среди численно больших, рассредоточенных аудиторий с целью воздействия на оценки, мнения и поведение людей» [3: 1]. Будучи динамичным по своей сути, язык средств

массовой информации наиболее быстро реагирует на все изменения в общественном сознании, отражая состояние последнего и влияя на его формирование. Именно в языке СМИ легко увидеть те новые тенденции в подходах к изучению языка, которые прослеживаются в современной лингвистике [1]. Наряду с традиционными средствами информационной связи сегодня широко применяются такие системы электронных телекоммуникаций, как электронная почта или факсимильная передача информации (от лат. *Fac simile* – делай подобное, передача по телефонным каналам с помощью специального аппарата (телефакса) неподвижных изображений и текста, выполненных на бумажном носителе [4].

Нас интересует прагматический потенциал прилагательного *Чистый* в языке современных СМИ и рекламных текстах, так как именно в средствах массовой информации и рекламе наиболее отчетливо проявляется воздействующая функция языка.

Рекламный текст выполняет совершенно определенные функции. Его конечной целью является убеждение читателей в пользе рекламируемого товара, услуги, компании и т.д. Эффект воздействия рекламы основан на правильном использовании ряда лингвистических и психологических феноменов и закономерностей. Говоря о языке рекламных сообщений, мы ведем речь об использовании языка в профессиональных целях, результатом которого является порождение сообщений, ориентированных на определенную аудиторию и выполняющих определенные задачи. Основная цель рекламного текста – привлечь внимание, вызвать интерес и стимулировать сбыт [5]. Содержание рекламной информации диктуется задачами и целями инициатора текста.

Наше исследование было посвящено изучению прагматической семантики прилагательного *чистый* в языке СМИ и рекламы (на материале Интернет-страниц).

В качестве материала для исследования были взяты рекламные тексты и слоганы различных сайтов сети Интернет (100 словоупотреблений адъектива *чистый*), проанализированы словосочетания, включающие в свой состав интересующее нас прилагательное, встречающиеся в информационных статьях электронного издания газеты "Комсомольская правда" (100 словоупотреблений).

Анализ рекламных текстов и текстов информационных статей показал, что прилагательное *чистый* представлено практически во всех имеющихся у слова значениях. Ср.: "Освобожденный от грязи, каких-н. наслоений, не имеющий грязи" – "В Пятигорске за самый *чистый* двор дадут премию..." [<http://stav.kp.ru/online/news/654595/>], социальная реклама «*Чистый* город начни с себя» [www.r52.ru/index.phtml?rid=12&fid], "Нравственно безупречный, честный, правдивый" – "Емельян – человек светлый и *чистый*, по-христиански любящий и прощающий ..." [www.kp.ru/daily/24314/508183/], "Водка с *чистой душой*" (фирма "Белая берёзка") [<http://sloganbase.ru/?PageID=10>], "Совершенный, самый настоящий" – "Ягудин «совсем неартистичен», «*чистый* технарь»" [www.kp.ru/daily/24456/619353/], "Вест. *Чистый Адреналин*" (фирма: Сигареты West) [<http://sloganbase.ru/?PageID=10>], "Со свободной, открытой, ничем не занятой поверхностью" – "Лучше когда человек как *чистый* лист, без накопленных обид" [www.kp.ru/daily/forum/article/563318/], "*Чистая кожа* без угрей" (фирма Garnier) [otvety.google.ru/otvety/thread?tid...], "Правильный, соответствующий определенным правилам, нормам" – "Про *чистый* английский – это типа шутка такая? А че не написали про *чистый* русский Киры Пластининой?" [www.kp.ru/daily/24210/413841/], "*Экологически чистая музыка*" (фирма: *Экофонд Радио*) [<http://sloganbase.ru/?PageID=10>] и др.

Широко представлены фразеологические обороты *От чистого сердца* ("Звонок Березовскому: «*От чистого сердца* – вряд ли!» ... «Путин» (с разочарованием в голосе): *От чистого сердца* приглашаю!" [www.kp.ru/daily/23980/74534/], "А вдруг вы не *от чистого сердца* написали? Поговорить. Это, в общем-то, самый правильный способ" [www.kp.ru/daily/24441/607238/]), "*Молоко от чистого сердца*" (Молочный бренд «Вкуснотеево») [www.textart.ru/baza/.../moloko.html], "Щедрый дар: Щедрый дар *от чистого сердца*" [<http://www.adme.ru/paedia/>], *С чистой совестью* ("Теперь исследователи могут с *чистой совестью* вести археологические раскопки на месте некогда великой советской хоккейной империи" [www.kp.ru/daily/23422.5/35052/], "Я заранее знал, что играть в субботнем матче против «Спартака» не буду, поэтому с *чистой совестью* отправился по

делам в Первопрестольную" [www.kp.ru/online/news/578813]), "Низкие цены – чистая совесть" (фирма: «36,6», аптечная сеть) [<http://sloganbase.ru/?PageID=10>]. В газетных статьях встречаем фразеологизмы: *Вывести на чистую воду* ("Черные списки Интернета: Оклеветать конкурента или *вывести жуликов на чистую воду?*" [www.kp.ru/daily/24394.5/572134/], Шоу «Последний герой»: Никита Джигурда вывел проект на чистую воду" [www.kp.ru/daily/24199/404695/]), *Чистый четверг* ("В Великий *Чистый четверг* Патриарх Московский и всея Руси Кирилл" [www.kp.ru/daily/24279/475100/]), "В *Чистый четверг* обычно выполняли обряды на защиту дома от нечистой силы" [www.kp.ru/daily/23879.5/65380/]). В текстах рекламных слоганов – фразеологические обороты *В чистом виде* («Югус: Вода в *чистом виде*» [<http://www.adme.ru/paedia/>]), *Чистая правда* («Карат – чистая правда»).

Фирма: Водочная торговая марка «Карат» [<http://sloganbase.ru/?PageID=10>]).

Наибольшее распространение в текстах газетных статей получило значение "Не содержащий ничего постороннего, без примесей", что, вероятно можно объяснить социальной направленностью газетно-публицистического текста, освещение тем, находящихся в центре общественного внимания, реализацией одной из основных функций СМИ – информационной. Ср.: "Убран мусор, урны, *чистый*, недавно завезенный песок; – медпункт, – спасатели, – скамейки для отдыха, навесы от солнца..." [www.kp.ru/daily/24305.4/498741/]), "Жители Черниковки дышат химикатами, а самый *чистый* район Уфы – Дема..." [www.kp.ru/daily/forum/article/589468/]), "Вопрос – возможен ли вообще *"чистый разум?"* Можно ли создать интеллект без чувств?" [www.kp.ru/daily/24459.5/621304/] и под.

В рекламных текстах преобладают значения прилагательного *Чистый* "Освобожденный от грязи, каких-н. наслоений, не имеющий грязи"

(*Чистый город, чистая простыня, чистая посуда, чистый дом.*), "Совершенный, самый настоящий" (*Чистая победа, чистое удовольствие, чистый адреналин и др.*), "Без примеси" (*Чистая вода, чистый воздух, чистое золото и под.*).

Адъектив *Чистый* в анализируемых рекламных статьях и слоганах входит в состав следующих тематических групп:

- Алкогольные напитки (водка, пиво).
- Безалкогольные напитки (вода, сок, молоко).
- Продукты питания (мороженое, жевательная резинка, растительное масло).
- Медицина, здоровье, красота (моющие, чистящие средства, косметика).
- Сигареты.
- Социальная реклама (дом, город, планета, аптека).
- Финансовые услуги (банк).
- Транспорт (автомобиль, топливо).

Рассматривая значения прилагательного *чистый* в составе прагматических эргонимов, мы обращали внимание на то, что к основной функции прилагательного (выражение признака) нередко присоединяется функция оценки выражаемого прилагательным качества [2: 28]. По справедливому замечанию А. А. Шпицыной, вопрос о возможности совершенно нейтрального, чуждого оценочности использования языка пока ждёт своего решения [6: 4]. В сознании референта чистота – положительная оценка личного свойства человека или признака предмета, то есть, если прагматические эргонимы информируют об объекте продажи, они одновременно дают предприятию, товарам или предоставляемым услугам высокую оценку [2: 32]. Именно этим, на наш взгляд, можно объяснить частоту употреблений адъектива *чистый* в текстах СМИ и современной рекламы.

В заключение, хотелось бы отметить, что прагматическая семантика текстов массовой информации является актуальной задачей для исследователей, которые призваны рассматривать СМИ в широком контексте, позволяющем понять и объяснить влияние социально-психологических, политических и культурных факторов на функционирование языка в обществе [3].

БИБЛІОГРАФІЯ

1. Александрова О. В. Язык средств массовой информации как часть коллективного пространства общества [Электронный ресурс] / Александрова О. В. – Режим доступа: <http://evartist.narod.ru/text12/07.htm>
2. Белозор О. С. Прагматическая эксплуатация прилагательного Чистый в составе эргонимов // Вісник Дніпропетровського університету. Мовознавство. – 2010. – Вип. 16. – С. 27–32.
3. Володина М. Н. Язык СМИ – основное средство воздействия на массовое сознание [Электронный ресурс] / Володина М. Н. Dec 8, 2007. – Режим доступа: http://genhis.philol.msu.ru/article_262.shtml
4. Глоссарий Ru. [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.glossary.ru/cgi-bin/gl_sch2.cgi?RUgqxosor;tg9!xi9n.
5. Ксензенко О. А. Язык рекламы. Прагматические особенности рекламных текстов [Электронный ресурс] / Ксензенко О. А. – Режим доступа: <http://evartist.narod.ru/text12/16.htm>
6. Щипицына А. А. Соотношение дескриптивных и оценочных прилагательных в Британском политическом медиа-дискурсе // Политическая лингвистика. – Вып. 22 (2). – Екатеринбург, 2007. – С. 93–98. – Режим доступа: <http://www.philology.ru/linguistics1/shipitsina-07.htm>.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Оксана Білзор – аспірант кафедри загального та російського мовознавства Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара.

Наукові інтереси: концептологія, морфологія російської мови.

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ КЛАСИФІКАЦІЇ ТА ХАРАКТЕРИСТИКИ БІБЛІЙНИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Наталія ГЕОРГІЄВА (Житомир, Україна)

У статті розглянуто основні етапи дослідження біблійної фразеології, окреслено історичні передумови формування біблеїзмів як окремого лінгвістичного феномену та проаналізовано різні підходи до визначення та класифікації біблійних фразеологічних одиниць.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, біблеїзм, мовне переосмислення, первинні фразеологізми, вторинні фразеологізми.

The genesis of main stages of Biblical phraseology study is investigated in this paper. The historical background of Biblical phrase as a separate linguistic phenomenon formation is studied and various approaches to biblical phraseological units classifications are analyzed.

Key words: phraseological unit, linguistic interpretation, biblical phrase, primary phraseological unit, secondary phraseological unit.

Фразеологія – відносно молода лінгвістична дисципліна. Становленню фразеології як галузі лінгвістики, що поступово вичленовувалася із синтаксису, лексикології і стилістики, сприяло, з одного боку, ґрунтовне дослідження синтаксичної природи словосполучень і, з другого – висвітлення у стилістико-семантичному плані стійких комплексів слів (Ш. Баллі [1], А. Сеше [12] тощо).

Одним з перспективних напрямків сучасної лінгвістичної науки виступає дослідження біблійної фразеології, що виступає важливим конститuentом інтернаціонального фразеологічного фонду й широко представлене в багатьох європейських мовах. Як свідчать ряд вітчизняних та зарубіжних філологів (Солодухо [14]; Полубиченко [10]; Мягкова [9]; Кунін [7]; Бетехтіна [2]; Мендельсон [8]; Gardiner [16]; Smith [17]; Dubois [15]), тексти Священного Писання стали невичерпним джерелом ідіоматичного матеріалу для англійської мови.

В англomовній літературі Л. П. Сміт [13] вперше виділив біблеїзми в окремий клас фразеологічних одиниць, зробивши спробу розбити їх на тематичні групи на основі змінних прототипів, при цьому не приділивши достатньої уваги розгляду семантичної та етимологічної специфіки біблійних фразеологізмів.

Слід зазначити, що вивчення фразеологізмів біблійного походження знаходиться в колі наукових інтересів багатьох дослідників, які в останні десятиліття збагатили фразеологію аналізом системно-функціональних характеристик біблійних ідіом в різних мовах. Крім цього, наукові розвідки багатьох лінгвістів присвячені визначенню структурних моделей словосполучень церковної традиції та вивченню етимології окремих біблійних виразів (В.Л. Смірнов, Л. В. Полубиченко, Є. В. Кузнецова, С. Г. Шулежкова, С.С. Волков);

діахронічному вивченню біблеїзмів та спробам їх класифікації [14]. Зокрема вітчизняний науковець О. В. Сафронова присвятила свою дисертацію дослідженню структури і семантики фразеологічних одиниць із ономастичним компонентом біблійного походження у сучасній англійській мові [11].

Таким чином можемо припустити, що соблививий інтерес до біблеїзмів англійської мови продиктований їх специфікою: з одного боку, біблійні фразеологічні одиниці володіють всіма властивостями одиниць фразеологізмів, а з іншого- є мікросистемою фразеологізму, підставою для об'єднання в яку виступає Біблія як загальне генетичне джерело.

Варто підкреслити, що вхожденню біблеїзмів в мовний узус англійців сприяли переклади Біблії, що формувались протягом багатьох століть. Найперші спробиперекласти Біблію на англосакську мову датуються сьомим століттям, але перший повний переклад, завершений під керівництвом Джона Уікліфа, побачив світ лише в кінці 14 століття. У 20 столітті була зроблена спроба створити авторитетний текст англійської Біблії для нового часу. Нова Англійська Біблія (Новий Заповіт, 1961; Новий Заповіт, Старий Завіт і Апокрифи, 1969) - це абсолютно новий, свіжий переклад оригінальних текстів природною, розмовною англійською мовою, що вийшов за підтримки і участі всіх християнських церков Великобританії [11].

Отже під фразеологічними біблеїзмами ми маємо на увазі прямо або опосередковано запозичені з Біблії сталі, повністю асимільовані словесні комплекси зі структурою словосполучення або речення, наділені ознаками об'єктів, які образно інтерпретуються, а також семантичною сталістю значення, що виникає внаслідок повного або часткового переосмислення компонентів [4]. Однак необхідно пам'ятати, що досі не існує єдиного та загальноновизнаного підходу до визначення біблійних фразеологічних одиниць (БФО) та уніфікованої їх класифікації.

Беручи за основу етимологію біблеїзмів, серед останніх А.Беріх і Й.Матешич, виділяють [3]:

1) Вирази, які вже в тексті Біблії відрізняються цілісністю значення (to keep as the apple of smb's eye - зберігати як зіницю ока, alpha and omega - альфа і омега).

2) Фразеологізми, утворені на базі вільних словосполучень з Біблії, що набули нового значення фразеологізму (to hide one's light under a bushel - зарити талант в землю).

3) Фразеологічні одиниці, не представлені даним лексичним складом в Біблії, але семантично визначені її текстом (forbidden fruit – заборонений плід).

В свою чергу, Ю. А. Гвоздарев [5] доповнює наведену вище класифікацію, обгрунтувавши виділення четвертого типу біблійних виразів – фразеологізми, обумовлені загальним змістом Біблії (the end of theWorld).

Спираючись на дослідження провідних лінгвістів, можемо розглядати БФО з позиції їх дистрибуції на дві великі групи [8]:

1) «добіблійні» (the root of the evil – корінь зла, the salt of the Earth – сіль землі), фразеологізми, які вже в Біблії вживалися як метафоричні узагальнено-образні звороти. До групи добіблійних фразеологізмів можемо віднести багаточисельні власне біблійні метафоричні звороти, використані в притчах і проповідях Ісуса Христа, пророків, євангелістів (a mote in smb's eye - «сучок в чужому оці», чужий недолік).

2) «біблійні», які в свою чергу поділяються ще на дві підгрупи:

а) БФО, утворені в результаті метафоризації біблійних вільних словосполучень (to hide one's light un der a bushel – зарити талант в землю, the slaughter of the innocents – биття немовлят). Саме в числі БФО цього слоту можемо спостерігати численні приклади інтернаціональних фразеологічних зворотів.

б) біблійні фразеологізми, які не зустрічаються в Біблії ні в прямому, ні в переносному значенні, а утворюються безпосередньо в мові на основі тих або інших сюжетів. (To cast one's bread upon the waters (Ecclesiastes 11:1) – відпускати хліб свій по водах). Такі біблеїзми, як правило, не зустрічаються в інших мовах і можуть називатися національно-запозиченими.

Інший підхід дозволяє розглядати біблеїзми [4]:

1) по мірі їх зв'язку з Біблією, виділяючи чотири підгрупи:

а) первинні біблеїзми, які безпосередньо відображають біблійний текст або ситуацію. До них належить переважна більшість біблійних фразеологізмів. («Jesus's message was to love your neighbor as yourself, and these are people in need»).

б) вторинні біблійні фразеологізми, які лише віддалено асоціюються з текстом Біблії.

в) БФО, які походять безпосередньо з Біблії та використовуються в незмінній формі мовного цитування. (Ісус говорив: «But I tell you not to resist an evil person. But whoever slaps you on your right cheek, turn the other to him also»).

2) за семантичними особливостями:

а) біблеїзми, що мають пряме значення (babes and sucklings – новачки, недосвідчені люди; the holy of holies – свята святих)

б) біблеїзми з переносним значенням (to eat one's words – взяти свої слова назад; a lostsheep - людина, що збилася з дороги праведного).

На основі вищенаведеного огляду ми можемо зробити висновок про відсутність єдиної та уніфікованої класифікації фразеологічних одиниць біблійного походження, що пояснюється багатоаспектністю та складністю предмета вивчення.

В останні десятиліття сучасна лінгвістика зазнає системних та фундаментальних трансформацій, що спричинені процесом ущільнення та взаємоінтеграції соціогуманітарного знання. Кардинальні зміни відбуваються у розумінні класичних концептів соціокультурних, антропоісторичних, раціонально-мисленневих та вербальних площин існування людської цивілізації. Це дає можливість здійснити ряд важливих досліджень та відкриттів в межах лінгвістичних наук. Зокрема, проблема вивчення біблійних фразеологічних одиниць виступає кардіоцентричною та межевою у розумінні та осмисленні сучасних постнекласичних та неоортодоксальних концептів біблійно-релігійної фразеології. Таким чином біблеїзм, будучи одним із найважливіших джерел збагачення фразеології, виступає актуальним предметом лінгвістичного дослідження в епоху бурхливого розвитку когнітології.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Балли Ш. Французская стилистика. – М., 1961. – 384 с.
2. Бетехтина Е.Н. Фразеологические единицы с антропонимическим компонентом библейского происхождения в русском и английском языках // Библия и возрождение духовной культуры русских идрвенеславянских народов. СПб., 1995. – С. 20-31.
3. Бирих А., Матешич Й. Из истории русских библейских выражений // Русский язык за рубежом. 1994. № 5-6. – С. 41-47.
4. Гак В.Г. Особенности библейских фразеологизмов в русском языке (в сопоставлении с французскими библеизмами) // Вопросы языкознания. 1997. № 5 – С. 55-65.
5. Гвоздарев Ю.А. Строки библейской мудрости // Русская речь. 1994. №3. – С.113-118.
6. Кузнецова И.В. Венгерские устойчивые сравнения с библейскими именами собственными // Проблемы фразеологической и лексическойсемантики: Материалы международной научной конференции (Кострома, 18-20 марта 2004 г.). М., 2004. – С. 192-196.
7. Кунин А.В. Курс фразеологии современного английского языка. М., 1996.
8. Мендельсон В.А. Фразеологические единицы библейского происхождения в английском и русском языках. Дис. канд. филол.наук. Казань, 2002.
9. Мягкова Л.Г. Фразеологические библеизмы и их реализация в контексте (на материале публицистических и газетных текстов современногоязыка) // Вопросы английской фразеологии (коммуникативный ифразеологический аспекты). М., 1987. – С. 56-65.
10. Полубиченко Л.В., Кузнецова Е.В. Топология библеизмов как часть английской литературной традиции // Вестн. Моск. ун-та. Сер. № 9. Филология. 1987. № 6. – С. 20-26.
11. Сафронова О. В. Структура і семантика фразеологічних одиниць із ономастичним компонентом біблійного походження в сучасній англійській мові. К., 1997.
12. Сеше А. Программа и методы теоретической лингвистики. [Статьи]. – М., 2003.
13. Смит Л.П. Фразеология английского языка. М., 1959.
14. Солодухо Э. М. Вопросы сопоставительного изучения заимствованной фразеологии. Казань, 2000.
15. Dubois M.M. La Bible et la langue anglaise // Vie et langage. Paris, 1967.
16. Gardiner J.H. The Bible as English Literature. N.Y., 1906.
17. Smith L.P. Words and Idioms Studies in the English Language. L., 1948.
18. Smith W. Bible Dictionaries // The Zondervan Pictorial Encyclopedia of the Bible. Grand Rapids, 1975. – P. 566-571.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Наталія Георгієва – аспірант кафедри англійської філології та перекладу Житомирського державного університету ім. І.Франка.

Наукові інтереси: когнітивна лінгвістика, прагматика тексту, фразеологія англійської мови.

НАЗВИ «ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ ЕМОЦІЙ» В УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ

Наталія ГРИГОРЕНКО (Кіровоград, Україна)

У статті розглядається питання правомірності виділення гностичних емоцій з семантичної точки зору, проводиться зіставний аналіз структурно-семантичних особливостей назв «інтелектуальних емоцій» двох мов.

Ключові слова: назви інтелектуально-емоційних комплексів, структура значення, емосема, міжпольові зв'язки.

The paper deals with the problem of rightfulness of speaking about "the intellectual emotions" in semantics. The structural-semantic traits of their Ukrainian and English names are analyzed in a contrastive way.

Key words: names of intellectual-emotional complexes, the structure of meaning, emoseme, semantic fields' interrelation.

Питання виділення так званих «інтелектуальних емоцій» досить неоднозначне як в психології, так й в лінгвістиці. В психологічній науці [1; 4; 5] гностичні емоції визначаються як емоційні стани, що виникають в процесі мисленнєвої діяльності. Але емоція як складний психічний феномен включає в себе, поряд із фізіологічним та соціальним компонентом, і когнітивний – підсвідому або свідому оцінку стану речей/фактору впливу, тобто не відокремлюється як така від мисленнєвої діяльності людини в будь-якому разі. Оскільки емоції сигналізують про стан реалізованості тієї чи іншої потреби суб'єкту, то «інтелектуальні емоції» – це ті, які стосуються потреби пізнання, а точніше життєво необхідної потреби «когнітивної гармонії», що полягає у знаходженні знайомого, зрозумілого у новому та невідомому й у приведенні новонабутого знання у відповідність до наявної системи знань. Досліджувані емоції і виникають саме в процесі такого оперування інформацією.

Актуальність нашого дослідження зумовлюється необхідністю з'ясування лінгвістичного статусу назв «інтелектуальних емоцій»: у мовознавчій науці гностичні емоції розглядаються або в ряду з ментальними станами особистості [6: 172], або як окремі емоції з лінгвокультурологічної точки зору [2].

Мета нашої статті – довести правомірність виділення цієї групи емоцій щонайменше з семантичної точки зору, прослідивши наявність емотивних смислів (емосем) в семантичній структурі лексичних значень слів на позначення ментальних станів людини, і провести зіставний аналіз назв «інтелектуальних емоцій» в українській та англійській мовах. Крім того, результати дослідження продемонструють напрямки міжпольових зв'язків у семантичному просторі назв емоцій.

Об'єктом дослідження є групи назв інтелектуально-емоційних станів, пов'язаних із наявністю чи відсутністю у суб'єкта інформації (знання) та оцінкою ним ступеня відповідності цього знання істинності або очікуванням суб'єкта. Хоча досліджувані явища і є, в першу чергу, інтелектуальними станами, вони виділяються з поміж інших таких (*усвідомлення, розуміння, незнання, зосередженість, чекання* тощо) типово емоційними характеристиками – підсвідомою мотивацією, як правило, неконтрольованістю з боку волі й розуму, а також досить стандартним сценарієм прояву (симптоматикою). Самі по собі «інтелектуальні емоції» не мають чіткого емоційного тону відчуття, тобто вони стають приємними чи неприємними в залежності від ціннісного характеру каузатора – його сприяння чи несприяння задоволенню потреб суб'єкту. Іншими словами, «інтелектуальні емоції» супроводжуються іншими емоційними станами, виступаючи їхньою передумовою.

Як правило, реакція на усвідомлення «конфліктності» розумового процесу або її спростування, яка і є, по суті, емоцією (суб'єктивним переживанням оцінки «стану речей» у свідомості), може мати такі параметри як: рівень активізації (розумовий спокій/неспокій), часова віднесеність стосовно причини (випереджаючий / констатуючий характер), характер каузатора (очікуваність / неочікуваність, бажаність / небажаність, ймовірність / неймовірність, позитивність / негативність). В результаті сприйняття «конфліктної»

інформації (нової / незвичної / незрозумілої / непередбаченої) суб'єктивна реакція може варіюватися від просто інтелектуального процесу (*розмірковування, вагання / thinking over, hesitance*) до інтелектуально-емоційного стану (*подив, сумнів, передчуття / surprise, doubt, presentiment*), емоцій різної модальності (*радість, страх, сором / joy, fear, shame*) або до загального психічного стану втрати самовладання / *loss of self-possession*.

Основним когнітивним класифікатором, що визначає досліджувані інтелектуально-емоційні комплекси, є оцінка суб'єктом співпадіння або неспівпадіння новонабутого та наявного знання та його істинності. В залежності від цього можна виділити наступні групи назв «інтелектуальних емоцій»:

стану відчуття недостатності наявного знання і бажання його поповнення (базуються на інтелектуальному стані *уваги / attention* – зосередженості з метою поповнення знання): *цікавість / interest, curiosity*;

стану *впевненості/невпевненості / certainty/uncertainty* в істинності наявного чи набутого знання (базуються на інтелектуальному стані *знання/knowledge* – володіння істинною інформацією): *певність, віра, довіра / непевність, сумнів // confidence, faith, trust / doubt, incertitude, distrust*;

стану *очікування/expectation* певного стану речей (впевненості у його можливості, ймовірності) без наявності знання: *надія, сподівання / передчуття // hope, anticipation / presentiment, presage, foreboding*;

стану з приводу неспівпадіння наявного знання з новоотриманим (базуються на ефекті «помилкового ймовірнісного прогнозу», «обманутого очікування»): *подив, здивування / surprise, amazement, astonishment, wonder*.

Цікавість. Оскільки емоції сигналізують про актуальність тієї чи іншої потреби суб'єкту, а інтерес, цікавість сигналізують про незадоволеність потреби пізнання, то погодимось із визначенням останніх як емоції, що виникає через новизну ситуації та її уявну цінність для потреб людини [3:189]. Отже, у семантиці українських *інтерес¹, цікавість¹, заінтересованість², зацікавлення, заінтригованість, небайдужість* поєднано семи інтелектуального стану, мотиваційного утворення та емоції: «увага» (*зосередження², сконцентрованість, сфокусованість⁴*), «бажання» + «набути знання», «відчуття», «вияв», а також сему «об'єкт» (щось/хтось). *Заінтригованість* відрізняється семою інтенсивності відчуття – «велика» (зацікавленість). Простежується зв'язок цього синонімічного ряду з полем назв емоцій позитивного хвилювання, піднесення: *захоплення* входить першим значенням до поля радості, а другим, як відтінок значення семими *інтерес¹* – до поля цікавості (*захоплення²* – відчуття великого інтересу, потягу до ч.-н./к.-н. [7]). Зв'язок антонімічного характеру семантичний простір цікавості обох мов має з полем байдужості: *незацікавленість¹, байдужість, індиферентність¹_{книж.}, апатія / indifference¹, apathy¹*.

В англійській мові корелятом досліджуваного українського ряду буде синонімічний ряд *interest⁷, curiosness¹, curiosity⁵, inquisitiveness², concern⁵, fascination* [8]. У структурі значень цих семем інтегруючими семами виступають «feeling» + «desire» + «to know» + «about smth./smb.», а диференційними – «novel», «strange» («новизна», «незвичність» об'єкту відчуття, які в семантичному плані трансформуються у каузатор емоції), а також «eager/палке» (сильне бажання), «intense/інтенсивний» (інтерес) та «excessive/надмірна» (цікавість), тобто семи характеру каузатора та сили емоції. Гіперонім на позначення надмірної цікавості *inquisitiveness¹* має гіпоніми *nosiness, prying, snooping*, які означають активний, образливий інтерес до справ інших, а стилістично належать до розмовної лексики [9; 10]. Наявність семи «eager/палке» (бажання дізнатися) в структурі значень *curiosity⁵, curiosness¹* натякає на семантичний зв'язок із полем нетерпіння/impatience.

Семантичне поле цікавості в англійській мові, як і в українській, має тенденцію переплітатися з семантичним простором назв емоційного ставлення, турботи про когось (*увага², турбота²/ concern⁵, concernment⁸, solicitude²*), яке, в свою чергу, антонімічно пов'язане з полем байдужості (*неувага², неухважність² / indifference¹*).

Крім того, цікавість лежить в основі деяких інтелектуально-емоційних станів, що супроводжують пізнавальну та трудову діяльність людини: захоплення^{1,2} супроводжує ентузіазм/*enthusiasm*³, а відсутність інтересу, захоплення спричиняє нудьгу/*dullness*².

Таким чином, об'єктивація «інтелектуальної емоції» *цікавість/curiosity* у досліджуваних мовах досить схожа: основний семний склад значень відповідних семем на позначення різновидів цього інтелектуально-емоційного комплексу співпадає, міжпольові зв'язки носять однакову спрямованість, наявні спільні для мов індоєвропейської сім'ї запозичення латинського та грецького походження. Для зіставлюваних корелятивів характерним є такий тип відношення, як включення: англійські лексеми в силу високого ступеня своєї полісемічності мають більше значень, ніж українські. Специфікою англійського семантичного простору цікавості є тенденція негативної деталізації надмірної форми цієї емоції, в українській мові цю функцію виконують у мовленні описові прикметники (*нездоровий* інтерес, *жадібна* цікавість, *напружений* інтерес).

Впевненість. У психології цей стан означає відчуття спокійності та рішучості в результаті оцінки наявного знання як істинного та достатнього з точки зору суб'єкту [4: 200-201; 5: 48-51]. В лексикографічних джерелах тлумачення назв ментальних станів цього ряду мають релятивний характер: розкриття значення зводиться до зазначення синоніму, або синонімічної конструкції на основі антоніму (наприклад, укр. *віра*¹ – *упевненість* у ч.-н.; *певність*⁴ – *тверда віра* в щ.-н., *відсутність сумнівів* у ч.-н., *упевненість* [7] / англ. *certainty*⁵ – *the state or quality of being certain, assurance, absence of doubt or hesitation; certitude* – *confidence, certainty; assurance*⁸ – *certainty, certitude, confidence, trust* [8]).

Компонентний аналіз значень українських та англійських одиниць на позначення впевненості продемонстрував подвійну природу цього інтелектуально-емоційного комплексу: лексема *упевненість/confidence* означає як інтелектуальний стан, так і його поєднання зі спокійністю як супровідним емоційним станом (²- *тверде переконання* (*певність*), *віра* в щ.-н. / *the feeling of being sure (having no doubt) or certain of smth./smb.*) Поєднаність розумового й емоційного розкривається у відтинку значення укр. *певність*⁴ – *невідчуття тривоги, хвилювання; у семантичній структурі англ. belief* – ¹*an idea accepted as true / ²opinion, conviction* (розумова діяльність або її результат); ⁴ – *trust or confidence in smb./smth.* (*віра* в щ./к.-н.). Емотивних смислів як таких переважно немає в структурі лексичного значення досліджуваних одиниць, але уніфікація (доцільне перефразування) певних частин тлумачень пов'язує їх з емоціями (семи «*відчуття/feeling*», «*без доказів/without evidence*», «*вияв/shown*» (у поведінці). Належність зазначених явищ до гностичних емоцій можна підтвердити й сполучуваністю досліджуваних одиниць: типові конструкції опису емоційного стану «*відчувати + емоція*», «*бути сповненим + емоція*» релевантні для обраних семем, на відміну від тих, що позначають «чисті» інтелектуальні стани: наприклад, *відчувати впевненість/feel confidence*, *бути сповненим віро/to be full of faith*, але не **відчувати знання/feel knowledge* (→*знати/to know*), **бути сповненим усвідомлення /to be full of realization* (→*усвідомлювати/to realize*).

Невпевненість. Неспокій через відчуття бракування інформації або її неправдивості, невідповідності дійсності, і, як результат, незнання подальшої програми дій, називають сумнівом, невпевненістю. Якщо емоційна складова, хвилювання відсутні, мозок «спокійно» шукає вихід із конфліктної ситуації – або спрямовує діяльність на поповнення знання (з'являється цікавість), або розглядає «за» і «проти» стосовно можливих варіантів розвитку подій (розмірковування, вагання). Якщо вирішення інформаційної конфліктності об'єктивно неможливе або ситуація конфліктності не має об'єктивних, очевидних підстав, стан невпевненості триває, неспокій стає інтенсивнішим. Всі ці феноменологічні особливості відображаються в семантиці одиниць на позначення станів цієї модальності.

Українське досліджуване семантичне поле – поле синонімічного ряду *невпевненість, непевність*¹, *невіра*¹, *невірство, сумнів*¹, *сумнів*³ – має в основі комплекс таких семантичних ознак, як «*відсутність упевненості*» та «*в ч.-н.*»/ «*в якості ч.-н./к.-н.*». Диференційні семи стосуються якості об'єкту, яка визиває переживання – його істинності, достовірності або можливості. Семема *сумнів*³ вирізняється відсутністю об'єкту, душевний розлад не має

видимих причин, а також пов'язує семантичний простір емоцій із простором інтелектуальних станів (*сумнів², вагання², коливання*). Цікавою в українській мові є наявність проміжного стану між упевненістю та її відсутністю – *маловір'я*. Окрему групу утворюють назви станів втрати віри: *недовіра², зневіреність, зневіра / зневір'я*, які межують із семантичним полем розчарування.

Англійський семантичний простір невпевненості / *doubt* представляють більше 20 одиниць, структура значення яких складається з наступних інтегруючих сем: «state of» + «being uncertain/unsure» + «in mind». Подвійна природа інтелектуально-емоційних комплексів наявна в семантиці й цих одиниць: з одного боку, це когнітивні стани вагання (*wavering, balancing*/ відкладання прийняття рішення, вибір між судженнями), а з іншого – відчуття відсутності впевненості стосовно правдивості, реальності або надійності ч.-н./к.-н. Іншими словами, контекстуально на перший план виходить той чи інший бік явища, тому виділяємо: стани сумніву стосовно можливих альтернатив (*hesitation¹/hesitance, hesitancy, vacillation, indecision/indecisiveness, irresolution²*) та стани сумніву як душевного неспокою стосовно ч.-н. (*doubt¹/doubtfulness, uncertainty³, incertitude¹, dubiety/ dubiosity/ dubiousness/ dubitation*). Цікаво, що слова першої групи мають у структурі своїх лексичних значень семемі зі значенням другої групи, але з позначкою «застарілі». Очевидним є семантичний зв'язок полів невпевненості та тривоги, страху/apprehension (*doubt³obs., suspense³, misgiving*). Як і в українській мові, окремо стоїть назва стану втрати впевненості, віри – *discouragement¹*, яка також межує з полем розчарування.

Як в українській, так й в англійській мові окреме мікрополе в семантичному просторі впевненості й невпевненості (які, як бачимо, пов'язані семантичним відношенням антонімії) утворюють групи назв емоційного ставлення даної модальності: *довіра/довір'я, віра² / trust¹, affiance¹arch. // недовіра¹ / недовір'я, підозра / підозрілість² / підозріння / призра^{підко} / distrust / distrustfulness, mistrust / mistrustfulness, suspicion¹, suspiciousness², diffidency^{obs.}, umbrage⁴obs., jealousy⁵obs.dial.*, які мають за основу наявність чи відсутність віри у правоту, чесність або порядність к.-н. / надійність ч.-н. На почуттях недовіри й підозри базується й відоме почуття *ревнощів¹ / jealousy⁴* – сумнів у вірності, коханні, підозра у зраді [7] / в англійській семемі присутня ще й сема «страх», а відтінок значення входить до поля заздрості [8]. Крім того, в обох мовах наявне виокремлення (на семемному рівні лексем) стану *упевненості¹ / невпевненості у собі – рішучості¹ / нерішучості* через оцінку своєї поведінки як правильної / неправильної (такої, що відповідає / не відповідає нормі). Особливістю англійської мови в даному випадку є наявність спеціальної лексеми на позначення стану невпевненості у собі – *diffidence¹*, а також спеціальної морфеми для утворення відповідних певним станам слів-позначень стосовно людини і як суб'єкту, і як об'єкту відчуття – *self-confidence (assurance⁹/assuredness³* – упевненість у собі), *self-doubt, self-distrust* та ін.

Очікування. Зрозуміло, що очікування/expectation саме по собі – це інтелектуальний процес (уявлення логічного/можливого майбутнього стану речей). Особливістю інтелектуально-емоційних станів цієї групи є поєднання стану очікування з упевненістю в можливості здійснення ч.-н., як правило, без очевидних підстав.

Семантично назви цих станів можна поділити на дві підгрупи – позитивне та негативне очікування; центром (гіперонімом) будуть лексеми *передчуття / anticipation*, які отримують «забарвлення» завдяки кваліфікаторам *приємне / неприємне, легке / тяжке* тощо. Отже, стан очікування чогось бажаного / приємного / корисного для суб'єкта об'єктивується в українській мові рядом *надія¹/надіяння^{арх.}, обнадієність, сподівання², уповання^{підко}*, а в англійській мові – рядом *hope¹, hopefulness¹, trust², anticipation⁸*. Але якщо в українській мові основною семою в структурі значень досліджуваних семем є «впевненість», то в англійській мові – «looking for ward to /приємне очікування» + «desire / бажання» (порівняйте, рос. *предчувствие, предвкушение*). Решта сем (бажаність /приємність об'єкту очікування, його віднесеність до майбутнього, впевнений характер очікування) співпадає в обох мовах. Окремо виділяємо назви станів утрати надії – *безнадія* (відсутність надії на краще), *безнадійність¹ / hopelessness*, які семантично пов'язані з простором відчаю/despair, являючи собою основний фактор виникнення цього емоційного стану.

Семантичне поле назв станів негативного очікування обмежується в українській мові єдиною лексемою *передчуття*, в той час, як в англійській мові воно представлене семемами *anticipation*⁵, *presentiment*¹, *presage*³, *foreboding*², *premonition*. Як і семема позитивного очікування, зазначені одиниці мають семи «чекання» + «чогось» + «можливого» + «у майбутньому», але, зрозуміло, це «щось» є «неприємним / небажаним / поганим». Крім того, на перший план виходить сема «відчуття / feeling» та сема характеру переживання – «неясне / intuitive». Семантика назв станів цієї підгрупи пов'язана з семантичним полем тривоги та страху: «передчуття неприємного» виступає каузатором у семантичній структурі значень *тривога*¹, *побоювання*, *страх*¹ / *apprehension*¹, *fear*¹; «тривожне очікування» є складовою *suspense*³, *misgiving*.

«Обмануте очікування». Подив. Сприйняття нового об'єкту/ситуації може спричинити: відчуття небезпеки (страх), бажання дізнатися більше (цікавість), відчуття можливості чогось бажаного (надія) або небажаного (погане передчуття), відчуття дискомфорту через неспівпадіння набутої інформації з наявним знанням, яке ставить питання про їхню істинність (невпевненість). Але ще одним можливим станом через невідповідність набутого знання наявному може бути короткочасне переживання від усвідомлення неймовірності набутої інформації – подив/surprise. Тобто непевненість спричиняється суперечливим, але можливим (в межах знання) характером причини відчуття, подив же є результатом не лише суперечливості, а й неможливості каузатора (з точки зору очікувань, системи знань суб'єкту). Чим більше новий стан речей суперечить очікуванням людини, тим інтенсивнішим, сильнішим буде стан здивування.

Отже, синонімічний ряд назв здивування представлений українськими *подив*¹, *дивування*, *здивування*, *здивованість*, *зчудованість*, *зчудування*, *зачудовання*, *подивування*^{рідко}, *почуд*, *дивота*^{діал.}, *ошелешеність*², *ошелешення*^{розм.} та англійськими *surprise*⁴, *wonder*⁷, *wonderment*¹, *amazement*⁴, *amazedness*⁴, *astonishment*⁴, *admiration*^{1,2}, *stupor*², *dazzle*². Як бачимо, український ряд відрізняється моносемантичністю одиниць та великою кількістю фонетично-морфологічних (формальних) синонімів, англійська ж мова має вищий ступінь гіпонімічності й полісемантичності (що результатується у розширеній сітці семантичних міжпольових зв'язків). Набір інтегральних сем у структурі значень досліджуваних одиниць однаковий в обох мовах: «почуття/стан» + «від сприйняття» + «ч.-н.» + «неочікуваного». Українські одиниці ще мають семи «незвичайний», «незрозумілий» (об'єкт сприйняття) та сему інтенсивності «сильне» (враження). Сила почуття характеризується в англійських *amazement*⁴, *amazedness*⁴ семою «overwhelming / непереборне», а в *astonishment*⁴ – «overpowering (themind) / затьмарююче (розум)». Особливістю *astonishment*⁴ є семи «disturbance/порушення рівноваги» та «sudden/раптове» (сприйняття). Саме це поєднання семантичних ознак (раптове порушення рівноваги неочікуваним впливом) є основою емоційного стану переляку: це простежується в семантичній структурі лексем *astonishment* (³_{arch.} – dread/жах), *surprise* (³_{obs.} – terror and perplexity/жах та замішання) та *amazement* (³_{obs.} – fear/страх). Специфіка англійського семантичного поля подиву і полягає в його тісному переплетінні з полями страху (*stupor*²), розгубленості – втрати здатності мислити (*surprise*³_{obs.}, *wonder*⁷, *astonishment*²_{obs.}, *amazement*²_{obs.}, *stupor*²), а також цікавості (*wonder*⁷, *wonderment*²) та захоплення (*admiration*², *dazzle*²). В українській мові семантичний зв'язок поля подиву з полями розгубленості (*ошелешеність*², *ошелешення*^{розм.}, *приголомшення*²), захоплення та непевненості (*подив*¹) простежується лише на рівні відтінку значення. Таким чином, семантичний аналіз лексики на позначення гностичної емоції подиву підтвердив феноменологічні особливості цього інтелектуально-емоційного комплексу.

Емоційна діяльність людини нерозривно пов'язана з її когнітивно-оцінною сферою, тому зазначені групи лексем мають, як правило, два напрямки в структурі своїх лексичних значень: одна з семем має значення інтелектуального стану / cognitive state of mind, стану думок, а інша – поєднує своїм значенням інтелектуальний процес із сферою мотиваційних утворень (бажання, потреба) та емоцій (почуття, хвилювання, інтенсивне переживання). Іншими словами, «інтелектуальні емоції» так і називаються через те, що є комплексами інтелектуальних станів та емоційного збудження різного ступеня інтенсивності. Виділені

групи досліджуваних явищ взаємопов'язані і переходять одна в іншу, виступаючи підґрунтям емоцій різних емоційних модальностей, що формуються в залежності від типу причини емоційного переживання.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Додонов Б.И. Эмоция как ценность. – М.: Политиздат, 1978. – 272 с.
2. Дорофеева Н. В. Удивление как эмоциональный концепт: Автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.20. – Волгоград, 2002. – 19 с.
3. Изард К. Э. Эмоции человека. – М.: МГУ, 1980. – 439 с.
4. Ильин Е.П. Эмоции и чувства. - СПб.: Питер, 2001 - 752 с.
5. Леонтьев В.О. Классификация эмоций. – Одесса: Изд-во Инновационно-ипотечного центра, 2002. – 92 с.
6. Попова З.Д., Стернин И.А. Язык и национальное сознание. – Воронеж: Воронежский ГУ, 2004. – 302 с.
7. Словникук української мови в 11-ти томах. – К.: Наукова думка, 1970-1980.
8. The Oxford English Dictionary / Ch. Ed. James A.N. Murray. – Oxford University Press, 1970. – Vol. 1-12.
9. Longman Dictionary of Contemporary English, Updated Edition
10. Collins English Dictionary. 8th Edition published in 2006. – HarperCollins Publishers 2006. – 120,000 entries. // 2006 ABBYYLingvo 12

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Наталія Григоренко – аспірантка кафедри перекладу та загального мовознавства Кіровоградського державного педагогічного університету ім. В.Винниченка.

Наукові інтереси: зіставна лексикологія, номінативно-емотивна лексика.

ПАРАДИГМАТИЧНІ ВІДНОШЕННЯ ЛСГ ПРИКМЕТНИКІВ У ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ СТИЛІ

Оксана ДАНИЛОВИЧ (Чернівці, Україна)

У статті досліджуються парадигматичні зв'язки лексико-семантичних груп прикметників у публіцистичному стилі. Визначаються та порівнюються парадигматичні зв'язки між лексико-семантичними групами прикметників у ядрі та першій периферії.

Ключові слова: лексико-семантична група, парадигматичні зв'язки, синтагматичні зв'язки, частота вживання.

Paradigmatic ties of the lexical-semantic groups of adjectives in the newspaper style are studied. Paradigmatic ties between the lexical-semantic groups of adjectives within the nucleus and the first periphery are distinguished and compared.

Key words: lexical-semantic group, paradigmatic ties, syntagmatic ties, usage frequency.

Дослідники мови давно помітили той факт, що мова по-своєму членує позамовну дійсність і відображає реальні зв'язки, які існують між різноманітними предметами та явищами [4: 103]. Предмети та явища зовнішнього світу пов'язані один з одним складними, часом пересічними відношеннями. І ці складні, багатогранні об'єктивні зв'язки у зовнішньому світі проектуються «по вертикалі» на лексичну систему мови, членуючи її на взаємопов'язані лексичні блоки. Елементи лексичної системи мови зв'язані «по горизонталі» своїми внутрішньомовними відношеннями, які породжуються конкретними умовами розвитку та функціонування мови. Обидві системи зв'язків – внутрішньомовна та позамовна, накладаючись одна на одну, взаємодіючи одна з одною, створюють у результаті дивовижну сітку парадигматичних відношень між словами та ЛСВ слова [3: 207-208].

Е.Бенвеніст наголошував, що «одиноці мови належать одночасно до двох планів: синтагматичного, коли їх вивчають одна відносно одної у матеріальній послідовності усередині мовного ланцюга, та парадигматичного, коли вони покладені одна до одної відношення можливої заміни, кожна на своєму рівні й у своєму формальному класі» [1: 24-25].

Вивчення парадигматичних зв'язків на основі синтагматичних зв'язків широко використовується в сучасній лінгвістиці з застосуванням статистичних методів, а саме кореляційного аналізу в роботах В.В. Левицького, В.В. Архелюк, Т.В. Венкель, Ж.Б. Черської, О.С. Лех та ін. Проте, невивченими залишаються парадигматичні зв'язки у публіцистичному стилі, що обумовлює актуальність нашого дослідження. Мета статті – дослідити та зіставити

парадигматичні зв'язки між ЛСГ прикметників у публіцистичному стилі. Об'єктом є лексико-семантичні групи (ЛСГ) прикметників у публіцистичному стилі.

Матеріалом стала суцільна вибірка з газетно-публіцистичних текстів англійських та американських газет (the Times, the Independent, the Guardian, the Washington Post, the NewYorkTimes, the Los Angeles Times) за період 2001–2002 рр. Усього отримано 10137 синтагм.

Використавши частоту вживання ЛСГ прикметників з ЛСГ іменників та застосувавши кореляційний аналіз, ми отримали можливість дослідити парадигматичні зв'язки ЛСГ прикметників, їх характер та ступінь. У дослідженні були задіяні 22 ЛСГ прикметників.

Обчислення коефіцієнта кореляції здійснюється шляхом введення даних про частоту вживання, яка обраховується спеціальною комп'ютерною програмою. Величина коефіцієнта кореляції коливається в межах від -1 до 1. Чим більша залежність між досліджуваними ознаками, тим нижче до 1 наближається величина коефіцієнта [2: 80].

Для отримання результатів потрібно знати число ступенів свободи df , яке обчислюється за формулою $df = n - 2$, де n – кількість пар, які піддаються кореляції, у нашому випадку $df = 22 - 2 = 20$. При $df = 20$ значущими будуть зв'язки, вищі за 0,42 ($p = 0,05$). Тому зв'язки від 0,42 до 0,6 вважаються слабкими, від 0,61 до 0,8 – середніми, від 0,81 до 1 – сильними.

Найбільший коефіцієнт кореляції зафіксовано для наступних зв'язків: 1) ЛСГ прикметників «За сферою діяльності» та ЛСГ прикметників «Вартість, значення, якість, функція» (0,869); 2) ЛСГ «Національна приналежність» з ЛСГ «Адміністративні, регіональні, класові розмежування» (0,903); 3) ЛСГ «Оцінка об'єкту щодо його форми, об'єму та величини» з ЛСГ «Просторова оцінка щодо протяжності, відстані, тривалості» (0,822); 4) ЛСГ «Оцінка об'єкту у порівнянні його з ознаками інших предметів» з ЛСГ «Швидкість» (0,847); 5) ЛСГ «Просторова оцінка щодо протяжності, відстані, тривалості» з ЛСГ «Зовнішність людини» (0,991); 6) ЛСГ «Риси характеру, звички» з ЛСГ «Поведінка та дії по відношенню до об'єкта» (0,845); 7) ЛСГ «Риси характеру, звички» з ЛСГ «Оцінка розумових здібностей людини» (0,922); 8) ЛСГ «Поведінка та дії по відношенню до об'єкта» з ЛСГ «Швидкість» (0,827); 9) «Вартість, значення, якість, функція» з ЛСГ «Оцінка об'єкту у порівнянні його з ознаками інших предметів» (0,813); 10) ЛСГ «Вік, час» з ЛСГ «Адміністративні, регіональні, класові розмежування» (0,873).

Встановлені зв'язки демонструють високий ступінь кореляції між собою, а отже, взаємозалежність та взаємний вплив. Можна зазначити, що ті ЛСГ, які утворюють сильні зв'язки з найбільшим коефіцієнтом кореляції, виявляють ознаки, які конкурують між собою за право позначення об'єктів реальної дійсності, або ознаки, які співвідносяться і максимально корелюють з семами іменника.

Порівнюємо частоту вживання окремих ЛСГ та синтагматичні зв'язки між ними. Порівняння синтагматичних та статистично-значущих зв'язків виявить спільні семантичні ділянки, спільні семи, які поєднують ЛСГ прикметників, створюючи сильні парадигматичні зв'язки.

У зв'язку «За сферою діяльності» - «Вартість, значення, якість, функція» збігається максимальна кількість синтагматичних зв'язків – 19. Отже, оптимальна кількість семантичних ділянок визначається для цих двох ЛСГ, але відмічаємо тільки один спільний статистично-значущий зв'язок з ЛСГ іменників «Дії, процеси, перетворення, факти, вчинки».

ЛСГ прикметників «Національна приналежність» і «Адміністративні, регіональні, класові розмежування» мають велику кількість синтагматичних зв'язків (17-16). Хоча збігається велика кількість семантичних партнерів, визначаються тільки 2 статистично-значущих зв'язки з ЛСГ іменників: «Явища та поняття суспільно-політичного життя» та «Люди за професією, посадою та родом занять».

«Оцінка об'єкту щодо його форми, об'єму та величини» - «Просторова оцінка щодо протяжності, відстані, тривалості» характеризується також великою кількістю синтагматичних партнерів (17-14). Спільні семантичні ділянки виявляються тільки у 13 ЛСГ іменників та один статистично-значущий зв'язок з ЛСГ іменників «Економічні поняття».

Для ЛСГ «Оцінка об'єкту у порівнянні його з ознаками інших предметів» і «Швидкість» визначаємо велику різницю у кількості синтагматичних партнерів (17–10). Проте, 10 контекстуальних партнерів, які нараховує ЛСГ прикметників «Швидкість», повністю збігаються з ЛСГ прикметників «Оцінка об'єкту у порівнянні його з ознаками інших предметів». Це свідчить про накладання семантичних ділянок і подібність сем, але ЛСГ, яка порівнює ознаки, відзначається більшою широтою сполучуваності, а відтак більшим семантичним об'ємом.

У зв'язку «Просторова оцінка щодо протяжності, відстані, тривалості» - «Зовнішність людини» оцінка щодо протяжності, відстані, тривалості має у 3,5 разів більше синтагматичних зв'язків, аніж ЛСГ «Зовнішність людини» (14 та відповідно 4), з яких накладаються 2 семантичні ділянки і не збігається жоден статистично-значущий зв'язок.

«Риси характеру, звички» - «Оцінка розумових здібностей людини». ЛСГ «Риси характеру, звички» значно перевищує за кількістю синтагматичних партнерів (7) порівняно з трьома зв'язками ЛСГ «Оцінка розумових здібностей людини». Зафіксований тільки один спільний статистично-значущий зв'язок з ЛСГ іменників «Люди за професією, посадою та родом занять».

«Риси характеру, звички» – «Поведінка та дії по відношенню до об'єкта» визначається меншою кількістю синтагматичних зв'язків. Для «Риси характеру, звички» зафіксовано 7 зв'язків та 10 для «Поведінка та дії по відношенню до об'єкта». З них 6 збігаються, що свідчить про схожість семантичних ділянок. Тільки 2 статистично-значущих зв'язки накладаються з ЛСГ іменників «Люди взагалі, за віковою, статевою та родиною ознаками» та «Люди за професією, посадою та родом занять».

«Поведінка та дії по відношенню до об'єкта» – «Швидкість» характеризується великою кількістю синтагматичних партнерів, яка ще є однаковою для обох ЛСГ прикметників (10-10). З них тільки 6 зв'язків мають спільні семантичні ділянки. Виявлено тільки один спільний статистично-значущий зв'язок з ЛСГ іменників «Дії, процеси, перетворення, факти, вчинки».

У зв'язку «Вартість, значення, якість, функція» – «Оцінка об'єкту у порівнянні його з ознаками інших предметів» зафіксована велика кількість синтагматичних зв'язків у обох ЛСГ прикметників (19-17). З них збігаються 14 синтагматичних партнерів. Це свідчить про взаємозалежність та їх взаємообумовленість.

Зв'язок «Вік, час» – «Адміністративні, регіональні, класові розмежування» характеризується майже однаковою кількістю синтагматичних зв'язків (15-16), 14 семантичних ділянок перетинаються.

Велику кількість парадигматичних зв'язків демонструють ЛСГ прикметників «За сферою діяльності» – 7, «Вартість, значення, якість, функція» – 9. Ці 2 ЛСГ прикметників виділяються серед решти підкласів найбільшою частотою вживання та діапазоном синтагматичних зв'язків. Проте частота не впливає на кількість парадигматичних та синтагматичних зв'язків. Відмічаємо ЛСГ прикметників «Інтенсивність, міра» з середньою частотою вживання (269), яка нараховує 17 синтагматичних зв'язків та 5 парадигматичних. ЛСГ прикметників «Просторова оцінка щодо протяжності, відстані, тривалості» із середньою частотою вживання (237) має 14 синтагматичних зв'язків та 8 парадигматичних чи «Оцінка об'єкту у порівнянні його з ознаками інших предметів» частотою (298) виявляємо 17 синтагматичних зв'язків та 7 парадигматичних. Зазначимо, що ЛСГ прикметників з низькою частотою вживання демонструють найбільшу кількість парадигматичних зв'язків: ЛСГ прикметників «Швидкість» 9 парадигматичних зв'язків з частотою (38). Звідси впливає складна сітка відношень між ЛСГ прикметників та ЛСГ іменників з однієї сторони та ЛСГ прикметників з ЛСГ прикметників з іншої. Ця складність полягає у взаємодії мовних та позамовних факторів, функціонального стилю, які вибирають, ранжують лексичні одиниці відповідно до цілей та завдань стилю. Відповідність сем ЛСГ прикметників та ЛСГ іменників, накладання семантичних ділянок утворюють синтагматичні та парадигматичні зв'язки, обумовлюють та пов'язують лексичні одиниці.

Визначимо ядро, ближню та дальню периферію на основі частоти вживання, оскільки вона вважається основним фактором розподілу. Найбільшу частоту вживання мають ЛСГ прикметників «За сферою діяльності» (2879), «Вартість, значення, якість, функція» (2469), «Вік, час» (1055), «Національна приналежність» (886), «Оцінка об'єкту щодо його форми, об'єму та величини» (719), «Адміністративні, регіональні, класові розмежування» (371), «Оцінка об'єкту у порівнянні його з ознаками інших предметів» (298). Частота вживання даних прикметників становить 8677, що у процентному відношенні складає 85,59% від загальної вибірки.

У ближню периферію входять ЛСГ прикметників з середньою частотою вживання від 297 до 99: ЛСГ прикметників «За географічним положенням» (285), «Інтенсивність, міра» (269), «Просторова оцінка щодо протяжності, відстані, тривалості» (237), «Колір та яскравість» (126), «Емоційний стан та почуття» (102), «Поведінка та дії по відношенню до об'єкту» (99). Дальню периферію становлять ЛСГ прикметників з низькою частотою вживання, меншою за 98: «За складом, матеріалом до об'єкту» (74), «Природний та фізичний стан» (73), «Риси характеру» (61), «Релігія, раса» (55), «Швидкість» (38), «Зовнішність людини» (18), «Температура» (9), «Оцінка розумових здібностей» (11), «Оцінка функціональних органів тіла» (3) (див. табл. 1).

Таблиця 1

Величини кореляції ЛСГ прикметників ядерної групи							
	1	2	3	4	5	6	7
1. За сферою діяльності	×	0,869	-	0,586	0,751	0,7	0,696
2. Вартість, значення, якість, функція		×	-	0,604	0,670	0,630	0,813
3. Вік, час			×	-	0,506	0,873	-
4. Національна приналежність				×	-	0,903	0,473
5. Оцінка об'єкту щодо його форми, об'єму та величини					×	0,401	0,697
6. Адміністративні, регіональні, класові розмежування						×	0,416
7. Оцінка об'єкту у порівнянні його з ознаками інших предметів							×

Сім ЛСГ прикметників утворюють ядро. Потрібно відмітити наявність сильних, середніх та слабких парадигматичних зв'язків, хоча переважають середні зв'язки (8). В однаковій кількості виявлені сильні та слабкі зв'язки (4-4). У наступних ЛСГ прикметників виявлена негативна кореляція: ЛСГ прикметників «За сферою діяльності» з «Вік, час», «Вартість, значення, якість, функція» з «Вік, час», «Вік, час» з «Національна приналежність», «Вік, час» з «Оцінка об'єкту у порівнянні його з ознаками інших предметів», «Національна приналежність» з «Оцінка об'єкту щодо його форми, об'єму та величини». По п'ять парадигматичних зв'язків мають ЛСГ прикметників «За сферою діяльності», «Вартість, значення, якість, функція», «Адміністративні, регіональні, класові розмежування», «Оцінка об'єкту у порівнянні його з ознаками інших предметів». Потрібно відмітити, що повністю зв'язки збігаються для ЛСГ «За сферою діяльності» та «Оцінка об'єкту у порівнянні його з ознаками інших предметів» за силою зв'язку. Вони демонструють сильний зв'язок з ЛСГ прикметників «Вартість, значення, якість, функція»; середні зв'язки з «Адміністративні, регіональні, класові розмежування», «Оцінка об'єкту щодо його форми, об'єму та величини» та між собою утворюють середній зв'язок; слабкий зв'язок з

«Національна приналежність». Обидві ЛСГ прикметників характеризуються відсутністю зв'язку з «Вік, час». Дані ЛСГ мають велику кількість синтагматичних зв'язків (20-17), з яких 17 синтагматичних партнерів збігаються. Пересічення синтагматичних та парадигматичних зв'язків свідчить про їх взаємозалежність і пояснює сильну кореляцію. Можна зазначити, що обидві ЛСГ прикметників не тільки тісно пов'язані між собою, але й відтворюють однакову сітку парадигматичних зв'язків, що робить їх більш залежними та семантично зв'язаними. Ця залежність підкріплюється ще накладанням не тільки парадигматичних зв'язків, але й синтагматичних.

ЛСГ прикметників «Адміністративні, регіональні, класові розмежування» мають 2 сильних зв'язки з «Вік, час» та «Національна приналежність», з решта ЛСГ прикметників утворює середні зв'язки та 1 слабкий зв'язок з «Оцінка об'єкту щодо його форми, об'єму та величини». Таке співвідношення показує взаємовідношення між ЛСГ прикметників, їхню вибірковість та взаємовплив.

ЛСГ «Національна приналежність» характеризується одним сильним зв'язком з «Адміністративні, регіональні, класові розмежування», 1 середнім «Вартість, значення, якість, функція» та 2 слабкими зв'язками з «За сферою діяльності», «Оцінка об'єкту у порівнянні його з ознаками інших предметів».

Найменшу кількість парадигматичних зв'язків виявлено для ЛСГ прикметників «Вік, час», яка має 1 сильний зв'язок з «Адміністративні, регіональні, класові розмежування» та 1 слабкий зв'язок з «Оцінка об'єкту щодо його форми, об'єму та величини». Зазначимо відсутність зв'язку з рештою ЛСГ прикметників ядерної групи. Це свідчить про незалежність даної ЛСГ прикметників від інших та більш вільною сполучуваністю з іншими ЛСГ прикметників (див. табл. 2).

Таблиця 2

	Величини кореляції ЛСГ прикметників 1 периферії					
	1	2	3	4	5	6
1. За географічним положенням	×	-	-	-	-	-
2. Інтенсивність, міра		×	0,663	-	-	-
3. Просторова оцінка щодо протяжності, відстані, тривалості			×	-	-	0,416
4. Колір та яскравість				×	-	-
5. Емоційний стан та почуття					×	-
6. Поведінка та дії по відношенню до об'єкту						×

ЛСГ прикметників ближньої (першої) периферії характеризуються обмеженістю зв'язків між собою. Всього зареєстровано два зв'язки. Потрібно зазначити, що, на відміну від інших, тільки одна ЛСГ прикметників ближньої (першої) периферії має 2 зв'язки. Це означає, що ЛСГ прикметників 1 периферії відрізняється незалежністю і свободою вибору у сполучуваності.

Аналіз ЛСГ прикметників ближньої периферії виявив, що «Емоційний стан та почуття» не має жодного зв'язку з ЛСГ ядерної групи. За чисельністю парадигматичних зв'язків виділяється ЛСГ прикметників «Просторова оцінка щодо протяжності, відстані, тривалості» (6зв) з ЛСГ прикметників ядерної групи, з них зафіксований 1 сильний зв'язок з «Оцінка об'єкту щодо його форми, об'єму та величини», 4 середніх та один слабкий. Дана ЛСГ утворює парадигматичні зв'язки з усіма ЛСГ прикметників ядерної групи, окрім «Національна приналежність». Для ЛСГ «Інтенсивність, міра» визначається 3 середніх та

один слабкий зв'язки. Визначена негативна кореляція з «Вік, час», «Національна приналежність», «Адміністративні, регіональні, класові розмежування».

ЛСГ прикметників «Поведінка та дії по відношенню до об'єкту» має 1 середній зв'язок з «Оцінка об'єкту у порівнянні його з ознаками інших предметів» та 1 слабкий зв'язок з «Вік, час». Тобто ця ЛСГ демонструє не залежність та відсутність впливу з ЛСГ прикметників ядерної групи.

Всього 2 парадигматичні зв'язки були зафіксовані для ЛСГ прикметників «Колір та яскравість», з них один середній зв'язок з ЛСГ ядерної групи «Адміністративні, регіональні, класові розмежування» та 1 слабкий з «Оцінка об'єкту щодо його форми, об'єму та величини».

Дослідження парадигматичних зв'язків ЛСГ прикметників ближньої периферії та ядра виявило обмежену кількість зв'язків ЛСГ прикметників ближньої периферії між собою та чисельність зв'язків з ЛСГ прикметників ядерної групи: 1 сильний зв'язок, 8 середніх та 4 слабких. 2 ЛСГ прикметників не беруть участі в утворенні парадигматичних зв'язків ні з ЛСГ своєї периферії, ні з ЛСГ ядерної групи. Тобто, ці ЛСГ прикметників в межах ближньої периферії та ЛСГ ядерної групи є незалежними, більш варіативними. Решта ЛСГ прикметників ближньої периферії демонструють більш стійкі зв'язки та залежність з ЛСГ прикметників ядерної групи. Відмітимо чисельність парадигматичних зв'язків між ЛСГ прикметників ядра з переважаючою кількістю середніх зв'язків (8). Зафіксовано однакову кількість сильних та слабких зв'язків (4-4). Такі показники свідчать про більшу взаємодію та взаємообумовленість між ними. У наступному дослідженні ми плануємо вивчити парадигматичні зв'язки окремих прикметників у публіцистичному стилі.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бенвенист Э. Общая лингвистика: Пер. с фр. – М.: Прогресс, 1974. – 447 с.
2. Левицкий В.В. Квантитативные методы в лингвистике. – Черновцы: Рута, 2007. – 190с.
3. Левицкий В.В. Семасиология. – Винница: Нова Книга, 2006 – 512 с.
4. Шмелев Д.Н. Проблемы семантического анализа лексики. – Москва: Наука, 1973 – 279с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Оксана Данилович – асистент кафедри іноземних мов для гуманітарних факультетів Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Наукові інтереси: лексикологія, лексична семантика, синтаксична семантика.

ДЕТЕРМІНАТИВ ЯК СКЛАДОВА СУБСТАНТИВНОГО СПОЛУЧЕННЯ

Надія ДРОФ`ЯК (Львів, Україна)

У статті розглянуто структурні та семантичні особливості детермінативів у складі субстантивного сполучення. Проаналізовано ідентифікативні та квантитативні функціональні одиниці, їх вплив на семантику субстантивних сполучень та засіб вираження екзистенціальності.

Ключові слова: детермінатив, ідентифікатор, квантифікатор, денотація, референція, екзистенціальність, пресупозиція.

The article deals with the structural and semantic peculiarities of determiners within a substantival phrase. Identifiers and quantifiers are analyzed as such functional elements which influence the semantics of substantival phrases and serve as the means of expressing existentialism.

Key words: a determiner, an identifier, a quantifier, denotation, reference, existentialism, presupposition.

Серед цілого пласту словосполучень сучасної англійської мови привертають увагу субстантивні сполучення, які характеризуються своєрідною структурною організацією, місткою семантичною та стилістичною заданістю, виконуючи у словесній тканині різноаспектні завдання: від простого номінативного значення до засобу виявлення глибинних аспектів людського задуму. Досліджуючи структуру субстантивної групи, варто звернути увагу на групу слів, відомих в англійській мові як детермінативи – службові слова, котрі сполучаються з іменником для вираження кількісних відношень типу референції,

класифікаційних відношень (наприклад артикль, вказівний займенник, числівник) [2: 131]. Саме дослідженню детермінативу, як невід'ємної частини субстантивного сполучення, присвячена дана стаття.

Аналіз лінгвістичної літератури показує, що теорія детермінативів є дискусійною. Передусім, це стосується самого поняття детермінатива й термінології, адже часто лінгвісти вживають різні терміни, маючи на увазі те саме поняття, або ж використовують один термін для позначення різних понять. Отже, основне завдання статті - висвітлити структурні та семантичні особливості детермінативів на основі досліджень вітчизняних та зарубіжних лінгвістів.

Згідно із “Частотним словником сполучуваності сучасної англійської мови”, детермінативами вважаються присвійні, питальні, вказівні, неозначені, зворотні й заперечні займенники” [7: 40]. Важливі положення теорії детермінативів знаходимо у роботах таких відомих лінгвістів як Г. Пальмер, П. Робертс, О. Томас. Оскільки детермінативи можуть вживатися як прикметники для означення іменників: *yourskintype*, *theirpartner'se-mail* (“*The week*”, *Apr. 2008*) або як займенники, котрі заміняють іменник: *their ill-gotten power* (“*Conservativesill-gottenpower*” (“*The week*”, *Apr. 2008*), провести чітке розмежування їх функцій неможливо. Ефективним вирішенням цієї проблеми Г. Пальмер вважає включення всіх займенників у клас детермінативів, вказуючи в кожному конкретному випадку, як вони вжиті: чи як прикметники, чи як займенники [8: 42]. Автор виділяє десять груп детермінативів, які включають займенники (особові та зворотні), напів-займенники (*semi-pronouns*): простий *one*, складні *somebody*, *nothing*, etc., присвійні та вказівні займенники, партитиви (*partitives*): *some*, *any*, *no*, *none*, *notany*, etc., артиклі та про-артиклі (*article-analogues*): *both*, *all*, *whole*, *each*, *same*, etc., квантитативи (*quantitatives*): *much*, *less*, *lots of*, etc., кількісні й порядкові числівники. З подальшим розвитком трансформаційної граматики з'ясовується, що субстантивне сполучення може включати не тільки артикль чи будь-який інший детермінатив, а й пре- та постдетермінативи, котрі ускладнюють та уточнюють його значення. Це твердження розширює й пояснює деякі позиції теорії детермінативів, одночасно урізноманітнюючи підходи до їхнього аналізу й показує різницю в розумінні такої складної категорії слів як детермінативи.

П. Робертс підкреслює, що всі детермінативи розподіляються за позицією до артикля на переддетермінативи, детермінативи та постдетермінативи, вважаючи артикль характерним для усіх іменників та займенників, крім власних назв, у які він вбудований і є їх частиною [10: 36]. Особовим займенникам і злічуваним іменникам у множині характерна присутність нульового артикля \emptyset (*zero article*). Крім цього, П. Робертс виділяє підклас передартиклів, які включають обов'язково слово *of* та містять означений артикль, при відсутності якого елемент *of* відкидається, наприклад: *several country boys*. Однак є винятки з цього правила: наприклад, передартикль *a lot of* зберігається повністю і перед нульовим артиклем множини: *a lot of country boys*.

Послідовніше характеризує детермінативи О. Томас [10: 87]. Він виділяє їх як категорію слів, що передують іменникам та становлять три класи: власне детермінативи (*regular determiners*), пре- та постдетермінативи, підкреслюючи, що кожному іменникові передує не більш, ніж один власне детермінатив, до групи якого належать артиклі, вказівні й присвійні детермінативи, та можливі випадки вживання нульового артикля \emptyset (*zero article*): *aboy*, *thatgirl*, *Omen*. Присвійні детермінативи включають іменники у присвійному відмінку, наприклад: *the ecountry's electoral commission*, *Zimbabwe's election*, *the police's heavy handedness* (“*The week*”, *Apr., 2008*); *the man's queer disappointment*, *their family's envy* (*J.C.Oates* “*With shuddering fall*”). Власне детермінативи становлять підклас передартиклів: *all*, *both*, *just*, *only*, які утворюють, наприклад, такі структури: *just his road speed*, *all the city authorities* (“*The week*”, *Apr., 2008*). На відміну від передартиклів, переддетермінативи передують власне детермінативам та постдетермінативам. Їм характерна наявність слова *of*, котре, власне, й відрізняє їх як клас. О. Томас вважає, що *of* слід визнати в тих випадках, коли воно вживається в іменниковій фразі особливим елементом – морфемою переддетермінатива:

all of the state emperors, the last two of my marriage children (“Reader’s digest, Aug.2006”). Постдетермінативи, за визначенням О.Томаса, – це клас слів, які слідують за власне детермінативами. Вони можуть вживатися один з одним, але тільки в певному порядку, і складаються з порядкових числівників разом із *next, last*; кількісних числівників, разом із *several, many, few* та з слів, які виражають ступінь: *more, most, fewer, fewest, less, least*. Наприклад: *the most severe drought, the most likely flash points, the few Labour initiative, the next new government figure* (“The week, Apr. 2008”).

Вищезгадані лінгвісти підкреслюють той факт, що детермінативи взаємно виключають один одного з іменникової фрази, тобто два детермінативи не можуть стояти перед одним і тим самим іменником. Цей факт взаємного виключення детермінативів і відрізняє їх від прикметників, які, можуть накопичуватися в субстантивному сполученні: *along sentimental speech; a low ceilinged, ambe rlighted, thick-carpeted lounge; his silen tbaffled murderous eyes* (J.C.Oates “With shudderingfall”).

Сучасні зарубіжні лінгвісти дотримуються класифікації, запропонованої С.Грінбаумом і Р.Кверком, згідно з якою детермінативи поділяються на предетермінативи (predeterminers), центральні детермінативи (centraldeterminers) та постдетермінативи (postdeterminers) [9]. До предетермінативів учені відносять: 1) слова *all, both, half*, які вживаються перед артиклями, вказівними та присвійними займенниками, можуть вживатися як займенники, не вживаються перед детермінативами, що виражають квантифікацію (*every, each, etc.*); 2) слова-накопичувачі (the multipliers) *once, twice /double, three times, etc.*, які вживаються перед артиклями, вказівними й присвійними займенниками та належать до іменника, не можуть уживатися як займенники. Наприклад: *all the world attention, both disputed elections* (“The week”, Apr. 2008).

До центральних детермінативів лінгвісти зараховують: 1) артикліа */an, the* інульовий артикль, котрі вважаються найпоширенішими детермінативами та їх дистрибуція залежить від класу іменника; 2) групу, у яку входять слова, що можуть виконувати роль займенників і вживаються із злі чуваними та незлі чуваними іменниками в однині й множині, а саме: вказівні займенники: *this, that, these, those*; присвійні займенники: *my, your, her, his, its, our, their*; wh-детермінативи (wh-determiners): *which, whose, whichever, whatever, etc.*; негативний детермінатив (negative determiner) *no*; 3) групу слів, яка за аналогією з не означеним артиклем вживається тільки зі злі чуваними іменниками в однині, а саме: універсальні детермінативи (universal determiners): *every, each*; подвійні детермінативи (dual determiners): *either, neither*; 4) групу слів, які за аналогією з нульовим артиклем вживаються тільки з незлі чуваними та злі чуваними іменниками в множині, й виконують роль займенників, а саме: загальні детермінативи (general determiners): *some, any*; кількісний детермінатив (quantitative determiner) *enough*. Наприклад: *his fine black hair, his own obvious cowardice* (J.C.Oates “With shuddering fall”); *the short-term solution, each emergency meeting* (“Reader’s digest, Aug.2006”).

Група постдетермінативів включає порядкові числівники, деякі інші слова (ordinals) *first, last, other, fourth, etc.* та квантифікатори (quantifiers) *a lot of, plenty of, many, few, little*, які стоять в позиції після центральних детермінативів: *the few Labour initiatives, the fourth family member, the 24-day operation* (“The week”, Apr. 2008).

Існує також інший поділ усіх детермінативів: на ідентифікатори (identifiers) та квантифікатори (quantifiers), які у свою чергу поділяються на неозначені та означені [1: 126]. До неозначених ідентифікаторів відноситься неозначений і нульовий артикль, слово *one* у кваліфікативному значенні (наприклад, *One day he said...*). Означені ідентифікатори включають означений артикль *the*, вказівні займенники *this/these, that/those*, присвійні займенники та порядкові числівники. До означених квантифікаторів належать тільки кількісні числівники, а до неозначених – велика група слів і фраз: *(a) few, fewer, (a) little, less, theleast, many, much, more, most, all, enough, some, any* та велика група так званих фразеологічних квантифікаторів *a lot of, plenty of, a number of, etc.* Розрізнити тип детермінатива можна за допомогою запитання. Коли він відповідає на запитання ‘whichones?’, – це ідентифікатор: *their tax records* (“Theweek”, Apr. 2008), *the 238th summer exhibition* (“Reader’s digest, Aug., 2006”). Коли ж до детермінатива ставиться питання –

'howmany?', – то це квантифікатор: *more desalination plant, two stunning shows* ("Reader's digest, Aug., 2006"). Дослідження групи квантифікаторів показує, що такі як *some, several, (a) few, (a) little, many, much, all* об'єднані в єдину лексико-граматичну систему як засоби вираження неконкретної кількості в сучасній англійській мові [8]. Передаючи різні кількісні значення (від малого до тотального), квантифікатори діляться на дві основні, опозиційні, але внутрішньо пов'язані групи: 1) опозиції широкого плану, а саме: максимально-невизначена кількість (*many, much, all*) – мінімально-невизначена кількість (*few, little, some, several, a few*); 2) опозиції вузького плану, а саме: тотальна кількість (*all*) – велика кількість (*much, many*); декілька (*several, some, a few, a little*) – мало (*few, little*): *the last few places* ("Reader's Digest", Aug., 2006).

Семантичний аналіз кожного квантифікатора реалізується у вигляді ієрархічних сходинок за ступенем абстрактності кількісних значень, які вони виражають. Отже, найменш абстрактне кількісне значення є характерним для квантифікатора *several*: Наприклад: *several long minutes, several patrol cars* ("Reader's Digest", Aug., 2006).

На комбінаторні здатності квантифікаторів не впливає їх належність до спеціальних чи універсальних засобів невизначено-кількісних характеристик чи наявності або відсутності артикля, зате кількісні характеристики квантифікаторів можуть ускладнюватися за наявності так званих часток-лімітативів (обмежувачів) типу: *almost, just, only, quite, so, too, very, etc.*, вживання яких залежить від внутрішньої структури та специфіки кількісного значення квантифікатора та самих часток: *the only triple protection hair colour* ("Reader's Digest", Aug. 2006).

Субстантивні сполучення з ідентифікативними та квантифікативними детермінативами розглядаються як вираження квантифікації предметної дійсності. Наприклад, поняття детермінатива *some* як квантора існування виправдано логікою мислення. Тільки те може існувати в різному вимірі або в різній кількості, що існує взагалі. Тому слово *some* (квантор) є не тільки показником квантифікації предметної дійсності, але й квантором існування певного предмету. Аналогічне трактування можна віднести і до квантора *all*. Наприклад: *Some bare plaster wall are very absorbing. – All bare plaster walls are very absorbing.* ("Reader's Digest", Aug., 2006).

Розгляд функціональних слів *some, all* серед цілого ряду детермінативів дозволяє стверджувати, що всі детермінативи (*any, few, a few, many* etc.) є не тільки кванторами-показниками предметної дійсності, але й кванторами існування. Так, приклад "*A few people were standing on the doorstep to tell me that I'd won a competition*" ("Reader's Digest", Aug., 2006) вказує на існування людей, котрі прийшли у певний час, щоб повідомити певну новину, і якщо не прямо виражає, то несе пресупозицію їх існування. Якщо у субстантивному сполученні "*a few people*" *a few* змінити на *some* або *many*, то речення все ж вказуватиме на існування тих самих людей, але завдяки іншим кванторам.

Іменник без функціонального слова, тобто детермінатива, не є ознакою будь-якого існування, – це тільки назва, а не позначення. Утворення ж елементарної субстантивної фрази вказує на значення існування, отже будь-яке субстантивне сполучення наділене функцією екзистенціальності [6]: *a normal sporting event, last week donation, a major police investigation* ("The week", Apr., 2008).

Квантифікація певних предметів в окремих ситуаціях виражається обмежувальними детермінативами за допомогою *of* та пов'язана з іменником через означений артикль або його про-артикль: *some of the electricity supply workers, a few of the trade union branches* ("The week", Apr., 2008). Значення існування в обмежених кванторах пов'язано з відношенням фактичної ситуації (відношення речей), які є відомі як для того, хто передає інформацію, так і для того, хто її отримує.

Отже, в англійській мові існує два види детермінативів-кванторів: детермінативи, які входять до складу субстантивного сполучення з метою передачі поняття про клас, де сам клас виступає як абстракція узагальненого поняття про предмет за певною ознакою та детермінативи, які належать до субстантивного сполучення з метою позначення конкретних референтів ситуації (які існують як ряди однорідних та різнорідних предметів).

Лінгвістичним знаком відсутності квантифікації однорідних предметів служить відсутність детермінатива квантора при іменнику в множині: *spring violets are lovely flowers*. Множинне значення іменника слід розуміти у цьому випадку як рівне повному переліку денотатів, що становлять об'єм поняття іменника В багатьох інших випадках при іменнику в множині можна спостерігати не відсутність детермінатива – квантора, а наявність нульового артикля: *there are spring violets in the wood*. В обидвох випадках субстантивне сполучення ідентичне, однак семантика їх різна: в першому реченні іменнику властива пресупозиція необмеженого існування, в другому – обмежене ситуативне існування. Відмінність в семантиці можна виявити за допомогою введення функціональних слів, які виражають множинність. У першому випадку (денотація) можлива тільки при введенні детермінативу *all*: *all spring flowers are lovely flowers*; у другому (референція) – різних лексем із значенням неозначеної або означеної кількості: *there are some (many) spring violets in the wood*. Наведені приклади свідчать, що методом субституції можна провести розмежування між прихованим детермінативом – квантором та артиклем множинності.

Отже, аналіз службових слів у структурі субстантивних сполучень показав, що детермінативи є їх повноцінними компонентами, котрі сполучаються з іменником для вираження кількісних та класифікаційних відношень. Будучи основним критерієм утворення денотативних субстантивних фраз, вони виступають референтами ситуативної дійсності та кванторами її існування.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Клоуз Р.А. Справочник по грамматике для изучающих английский язык: Пособие для учителя. – М.: Просвещение, 1979. – 352 с.
2. Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В.Н.Ярцева. – М.: Советская энциклопедия, 1990. – 682 с.
3. Почепцов Г.Г. Конструктивный анализ структуры предложения. – К.: Высшая школа, 1976. – 148 с.
4. Слюсарева Н.А. Проблемы функционального синтаксиса современного английского языка. – М.: Наука, 1981. – 207 с.
5. Смирницкий А.И. Синтаксис английского языка. – М.: Изд-во литературы на иностр. языках, 1957. – 287 с.
6. Щебетенко Е.В. Группа квантификаторов как лексико-грамматическая система выражения неопределенного количества в английском языке: Автореф. дис.... канд. филол. наук: 10.02.04 / Моск. гос. пед. ин-т им. В.И.Ленина. – М., 1977. – 15 с.
7. Частотный словарь сочетаемости современного английского языка. Принципы составления словаря / Н.О.Волкова, Р.З.Гинзбург, В.И.Перебийнос, С.С.Санкин. – М.: МГПИИЯ, 1971. – Ч. 1. – 76 с.
8. Palmer H.E., Blandford F.G. A Grammar of Spoken English. – L.: Harvard University Press, 1969. – 335 p.
9. Quirk R., Greenbaum S., Leech G., Svartvik J. A Comprehensive Grammar of the English Language. – L.: Longman, 1985. – 490 p.
10. Roberts P. English Syntax. A Book of Programmed Lessons. – N. Y.: Harcourt, Brace and World, 1964. – 404 p.
11. Thomas O. Transformational Grammar and the Teacher of English. – N. Y., Chicago, San Francisco, Toronto, L.: Holt, Rinehart and Winston Inc., 1967. – 240 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Надія Дроф'як - аспірант кафедри англійської філології Львівського національного університету ім. Івана Франка.
 Наукові інтереси: проблеми функціонального синтаксису.

ІННОВАЦІЙНІ ЯВИЩА УКРАЇНОМОВНОГО ІНТЕРНЕТУ

Світлана ЗАЙЦЕВА (Дніпропетровськ, Україна)

У статті у семантико-функціональному аспекті розглянуто неологізми, які виникли на тлі україномовного медіа простору, подано опис їх словотвірних характеристик та класифікацію за певними структурно-семантичними особливостями, визначено їх основні функції.

Ключові слова: неологізм, лексичні інновації, Інтернет, медіа простір, комп'ютерний сленг, семантичний, способи словотворення.

The neologisms formed on the basis of the Ukrainian Internet are investigated in this paper. The description of their semantic, word-formative and functional traits is given. The classification according to their structural and semantic features is presented. The main functions of these lexemes are analysed.

Key words: neologism, lexical innovations, Internet, media area, computer slang, semantic, ways of word formation

У статті у загальному вигляді ставиться проблема вивчення лексичних інновацій у мові сучасного українського Інтернету. У семантико-функціональному аспекті розглядаються неологізми, які виникли на тлі україномовного медіа простору. Ця тема пов'язана з важливими напрямками досліджень у сучасній лексикології, тому що питання щодо

внутрішньомовної мобільності та міграції лексики завжди були предметом зацікавлення науковців, адже ця мобільність і міграція є важливими чинниками розвитку словникового складу сучасної української мови.

Проблематика мовних змін сьогодні знаходить своє відображення у працях відомих українських науковців С.Я. Єрмоленко, Є.А. Карпіловської, Н.Ф. Клименко, М.П. Кочергана, О.С. Мельничука, В.М. Русанівського, О.А. Стишова, О.О. Тараненка та ін.

Зокрема тема лексичних інновацій у мові мережі Інтернет висвітлюється у роботах таких сучасних слов'янських лінгвістів, як М.В. Бойчук, П.В. Ліхолітов, Л.П. Попко, О. В. Лутовінова, Д. Айдачич та інших.

Але на сьогоднішній день більшість лінгвістичних розвідок ведеться на тлі російськомовного Інтернету, або так званого – Рунету, а щодо Укрнету, то тут проблема виникнення та функціонування лексичних інновацій залишається недостатньо вивченою. Тому метою даного дослідження є виявлення неологізмів, які виникли на тлі саме україномовного Інтернету, їх класифікація за певними структурно-семантичними особливостями, опис словотвірних характеристик виявлених новоутворень, визначення основних функцій даного прошарку лексики у межах досліджуваного поля медіа простору.

Предметом розгляду у статті є неологізми, які функціонують у мові сучасних жанрових різновидів Інтернет-комунікації, таких як блог, чат, форум.

У сучасній лінгвістиці загальноприйнятним є твердження про динамічний характер мови як суспільного феномена, що, перебуваючи у стані динамічної рівноваги, служить інструментарієм для задоволення комунікативних і пізнавальних потреб людини [2].

У зовнішньому часі новизна виявляється у рамках багатьох взаємозв'язків, існують різні підходи до виокремлення інновацій. Згідно з експресивно-стилістичним критерієм основною ознакою нового слова вважається «відчуття новизни» при його сприйнятті [8: 248]. В основі функціонального критерію – номінативна функція, через посередництво якої нові реалії отримують нові імена [8: 248]. Лексикографічний та статистичний критерії своїм підґрунтям мають невідміченість слова словниками або врахування частоти вживання слова у сучасних текстах літературної мови. На думку Л. П. Попко, «наиболее распространена точка зрения, согласно которой новые слова определяются чисто *хронологически*. Новыми считаются лексические единицы, существующие в языке в определенный период и отсутствующие в нем ранее» [8: 250].

Беручи до уваги всі розглянуті вище критерії віднесення слів до лексичних новотворів, у даній роботі спиратимемося на таке визначення поняття неологізму: неологізми – це слова або вирази, створені для найменування нових реалій або понять. Ця нова лексика розглядається нами як та, що з'явилася на певному етапі розвитку мови і була відсутня раніше.

У ході дослідження ми розглядаємо той сегмент лексики, який функціонує у мережі Інтернет і входить до загальної системи мови як прошарок неологізмів, що у мовній картині світу співіснують з іншими елементами лексичного та граматичного рівнів.

Аналізуючи слова, якими послуговуються користувачі мережі Інтернет, можемо зауважити, що більшість з них є запозиченими з англійської мови, адже саме США й Великобританія є джерелом розробок у галузі сучасного персонального комп'ютера та глобальної мережі Інтернет. Здебільшого комп'ютерна термінологія, яка подається англійською мовою, повільно засвоюється через нерозуміння понять чи дій, що виконуються. Щоб уникнути подібних явищ, користувачі навчилися «приспосовувати» загальноновживані слова української мови до комп'ютерних термінів з англійської, відшукуючи асоціативні відповідники у своєму мовному запасі. На цьому ґрунті виникають жаргонізми, або сленгові слова, які, як стверджує відомий мовознавець М. Кочерган, «властиві розмовній мові людей, пов'язаних певною спільністю інтересів» [4: 215]. У нашому випадку ця спільність інтересів обумовлюється сферою комп'ютерних технологій, тому можемо говорити про створення такої групи лексики, як українські комп'ютерні жаргонізми, і виділяємо такі лексико-семантичні групи як:

1. **Назви апаратних пристроїв**, де відмічаємо наявність синонімічних рядів: комп'ютер – *комп – машина – тачка – залізо – пилосос – драндулет*; монітор – *телевізор – дисплей*; материнська плата – *материнка – мама – мамка*; компакт-диск – *сидюк – таріллка – блін – болванка*; клавіатура – *кейборда – клави*.

2. **Назви елементів програмного забезпечення**. Продуктивними українськими суфіксами словотворення тут є *-ух-* (*-юх-*), *-ин-*; та російська кінцева група морфем–*ашка, -ішка*: програма – *аплікуха* (англ. *application*); Windows NT –*інтюха, інтішка*; software – (англ. програмне забезпечення) – *софт, софтина, софтятина, софтинка*; інсталяція – *інсталяшка*; документація – *документашка*; компакт-диск – *сидішка*. Явище фонетичної мімікрії спостерігаємо у назвах систем UNIX та Linux: *уніх* (*юніх*), *лінух*; ZyXEL – *зюхель, зюх*; T-mail – *тмил, тимил, тмило, мило*.

3. **Назви дій і процесів**. Ця група характеризується додаванням українських суфіксів до запозичених коренів: зламувати – *хакати, крекати* (англ. *hack, crack*); використовувати, користуватися – *юзати* (англ. *to use*); *фіксути* (англ. *to fix* – лагодити); *чатитись* (англ. *to chat* – розмовляти). Шляхом метафоризації утворюються дієслова: *тягти, зливати, качати* – видобувати інформацію з Інтернету; *грохнути, вбити, знести* – знищити файл або провести деінсталяцію програми; *випасти, відпасти, відвалитись* – припинити роботу в Інтернет-мережі. На позначення деяких дій використовуються ідіоматичні словосполучення: *тонтати клави* – працювати за комп'ютером; *варити варешки* (англ. *software*) – писати програми.

4. **Назви осіб**. В цій групі спостерігаємо явище транслітерації: *программер* – програміст (англ. *programmer*); *хакер крекер* – зламник (англ. *hacker, cracker*); *юзер* – користувач, мережі незалежно від вікової та фахової приналежності (англ. *user*).

5. **Назви ознак**. Шляхом приєднання українських суфіксів до запозичених коренів утворюються жаргонізми *кульний* (англ. *cool* – крутий) – висококласний за тим чи іншим параметром; *драйвовий* (англ. *drive* – наркотичне збудження) – енергійний, дуже хороший. За допомогою суфіксального способу від жаргонізму *глюк* утворюються такі форми, як *глюкавий, глючний* – неправильний, з помилками, неадекватний у виконанні своїх функцій. Такі прикметники, як *інтьовий* (притаманий Windows NT) і *зуйшний* (відповідний до стандартів Graphical User Interface, або GUI) творяться за допомогою приєднання суфіксів до кореня, що являє собою перетворену аббревіатуру.

Як бачимо, переважна більшість розглянутих лексем за своїми словотвірними моделями та звуковим складом збігаються з відповідними словоформами російської мови. Отже, варто наголосити, що комп'ютерну термінологію більшою мірою ми запозичуємо не безпосередньо з англійської, а через посередництво російської: вона швидше адаптує нові поняття хоча б тому, що наш ринок наводнюється інформацією саме через посередництво Росії. Також за статистичними підрахунками чисельність російськомовних користувачів Інтернету значно перебільшує його україномовну аудиторію. Поширеним є стереотип, за яким українського сленгу не існує взагалі. Його фактичні носії переконані, що український сленг – це спотворений російський відповідник. *«Кстати, процентов 70-80 из этого - заимствования из русского языка... А еще говорят, что украинську мову москальскими словами засорять не треба»* [10].

Але на фоні таких заяв все більше відчутними стають спроби українців відстояти право на існування питомих українських лексем на позначення тих чи інших понять у сфері Інтернет-спілкування. *«Пропоную охочим, збирати в цій темі влучні слова та вирази, що можна віднести до українського комп'ютерного та інтернет - сленгу. Думаю, немає сенсу наводити тут перелік інтернаціональних слів або кальок з російської, на кшталт клави, камінь, батон, чатитись, гвинт, карлсон і т.д. і т.п., натомість збирати українські самобутні жаргонізми»* [10].

Отже комп'ютерний сленг може поповнюватися і за рахунок слів української літературної мови, але лексичне значення цих слів змінюється. Якщо розглядати питомих українські новотвори, то одним з найяскравіших й найактивніших способів їх семантичної деривації є метафорика.

Метафоричне перенесення або переосмислення відбувається на основі подібності (за формою, розміром, кольором, певними зовнішніми чи внутрішніми властивостями): *бадилля* – купа шнурів під столом; *живність* – вірус; *уморився* – завис (про комп'ютер); *приблуда* – програма, що працює разом з якою-небудь іншою програмою; *на дроті* – зараз он-лайн (напр. про зараз присутніх на форумі); *реп'яшки* – як відповідник куки (невеликий фрагмент даних, створений веб-сервером або веб-сторінкою, який зберігається на комп'ютері користувача у вигляді файла).

У сленговому словотворенні часто присутнє гумористичне трактування комп'ютерних реалій. Саме за допомогою метафорики творяться найяскравіші вислови: *посполито* – добре; *тиць майданчик* – тач-пад (сенсорна панель керування, найчастіше використовується в ноутбуках); *позирало* – монітор. Серед лексем цієї групи спостерігаємо явище синонімії: *равлик, комашка, мавпа* – @; *пичка, рильце* – смайл;

Найчисленнішою за наявністю словоформ є лексема *комп'ютер*, яка сама по собі вживається надзвичайно рідко, її синоніми-замінники набувають як позитивного, так і негативного забарвлення: *метик, мізківник, метикун, мудрик* – *контупер* (негативна конотація). Використання тієї чи іншої назви ймовірно залежить від настрою користувача.

Пацюк, щур – українські відповідники поширеного русизму *миша*, які паралельно функціонують у мережі.

Цікавий феномен – творення сленгової лексики на основі ініціальної аббревіації, а саме: розповсюджене *ІМХО* (англ. In My Humble Opinion або In My Honest Opinion «по моему скромному мненню») в українському варіанті має відповідники: *НМХР* – *на мій хлопський розум, або НМД* – *на мою думку; МНБМ* – *москаль неправий, бо він москаль* (іронічно про сумнівні доводи, якими послуговують під час, наприклад, холіварів (безглузких суперечок))

Отже, дослідження шляхів творення україномовного сленгу свідчить про оригінальність і відмінність комп'ютерного жаргону від інших рухливих систем мови. Можна стверджувати, що способами утворення комп'ютерного сленгу можуть бути лексичні та морфологічні способи словотвору української літературної мови. Найпродуктивнішими є: метафоричне перенесення або переосмислення на основі подібності; фонетична адаптація лексем англійської мови; аббревіація; каламбурна підстановка. Продуктивним є суфіксальний та префіксальний способи утворення сленгізмів. Серед українських комп'ютерних новотворів дуже поширеним є вживання русизмів, але за умови збільшення кількості україномовних користувачів мережі відмічається тенденція до виникнення питомо українських новотворень на позначення існуючих в Інтернеті реалій.

Утворюючись на українському ґрунті, нові слова виконують у медіа просторі функцію економії мови, а також завдяки своїй емоційній забарвленості ведуть до полегшення запам'ятовування нових явищ і понять сучасного життя, яке стрімко розвиваючись, вимагає утворення нових і нових мовних одиниць на позначення тих чи інших реалій. Це відкриває перед мовознавцями нові горизонти досліджень.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Айдачич Д. Новые славянские слова и метафоры в Интернете / Д. Айдачич // Электронный ресурс. Режим доступа : – http://karija.narod.ru/Authors/Ajdacic/ajdr_metafory.htm
2. Бойчук М.В. Лексичні інновації у медіапросторі сучасних періодичних Інтернет-видань / М.В. Бойчук // Электронный ресурс. Режим доступа : . – <http://intkonf.org/boychuk-mv-leksichni-innovatsiyi-u-mediaprostori-suchasnih-periodichnih-internet-vidan>
3. Компанцева Л. Ф. Гендерные основы Интернет-коммуникации в постсоветском пространстве / Л.Ф. Компанцева // – Луганск: Знание, 2004. – 404 с.
4. Кочерган М. Вступ до мовознавства: Підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих закладів освіти / М. Кочерган. – К.: академія, 2000. – 368 с.
5. Лихолитов П.В. Компьютерный жаргон / П.В. Лихолитов // Русская речь. – 1997. – № 3. – С. 43 – 49.
6. Лутовинова О. В. Язык виртуальной коммуникации в аспекте неологии. – / О.В. Лутовинова // Электронный ресурс. Режим доступа : <http://neolexiling.narod.ru/ Material/Konferenc/5.htm>
7. Попко Л. П. Неологизация в языке как трансляция культурно – лингвистической национальной ментальности / Л.П. Попко // – К., 2007. – 360 с.
8. Попко Л. П. О критериях определения новых слов / Л.П. Попко // Вісник Дніпропетровського університету. – 2004. – № 3. – С. 247-251.
9. Столярова Л. П. Базовый словарь лингвистических терминов / Столярова Л. П., Пристайко Т. С., Попко Л. П. – К., 2003. – 192 с.

10. Електронний ресурс. Режим доступу : Forum.root.ua. – <http://forum.root.ua/viewtopic.php?f=19&t=60#p1083>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Світлана Зайцева – викладач кафедри перекладу та лінгвістичної підготовки іноземців Дніпропетровського національного університету ім. О. Гончара.

Наукові інтереси: лінгвістична картина україномовного Інтернету.

НІМЕЦЬКОМОВНІ БІБЛІЙНІ ІНАКОМОВЛЕННЯ: ОСОБЛИВОСТІ ЇХ ВИДІВ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ

Микола ЗАПОЛОВСЬКИЙ (Чернівці, Україна)

У статті узагальнено визначення поняття “біблійне інакомовлення” та на матеріалі німецької мови розглянуто його основні види, їхні формально-граматичні та функціональні особливості.

Ключові слова: інакомовлення, алегорія, парабола, притча, мовні засоби вираження, метафора, порівняння, семантичний рівень, образ.

In this article there is extended a concept “biblical parable”, studied its main aspects, their formal-grammatical and functional peculiarities based on German.

Key words: parable, allegory, language means of expression, metaphor, simile, semantic level, illustration.

Розвиток мовознавства на сучасному етапі вирізняється низкою актуальних напрямів досліджень, серед яких чільне місце посідає вивчення комунікації. Цілеспрямований процес інформативного обміну між комунікантами дає змогу пізнати аспекти вияву мови та мовлення, зокрема встановити значущість мови в процесі соціально-виробничих відносин людей, усвідомити роль людини у створенні ситуацій спілкування, мовленнєву стратегію, тактику, ефективність тощо. Вивчення закономірностей та специфіки комунікативної взаємодії передбачає системний аналіз мовних фактів – в аспектах формальної будови, семантики та функціонування, з урахуванням даних ситуативного контексту та інформації загального плану.

Закон мовної послідовності стосується також і сфери вживання інакомовлення, яке мотивується бажанням мовця відвернути увагу від аспектів реальності, про які мовець не хоче говорити прямо, натомість образно, за допомогою наочного прикладу. Зупинимось детальніше на цій категорії.

Незважаючи на те що існує чимало праць, у яких розглядалась проблема феномену “*parabole*”, переданого німецькою мовою як “*Gleichnis*”, часто тотожно до “*Parabel*” (гр. “*parabole*”) [5; 9], в українському мовознавстві цей феномен залишається недостатньо дослідженим, оскільки цей термін може охоплювати широкий семантичний діапазон, включаючи: 1) притчу (параболу) з її різновидами як дидактичну оповідь, у якій фабула підпорядкована моралізаційній частині твору [1: 262]; 2) алегорію – троп, який використовується у притчах для зображення абстрактної ідеї чи поняття за допомогою образу [2]. У нашому дослідженні для загального позначення цих понять у біблійному тексті ми використали термін “інакомовлення”, який, на нашу думку, найповніше охоплює парадигму властивостей вищевказаних категорій. Під інакомовленням слід розуміти коротку образну розповідь, в якій абстрактна думка чи подія пояснюється шляхом порівняння з наглядною конкретною дією [7: 961]. Наприклад: “*Ringt danach durch die enge Tür einzugehen, denn viele, sage ich euch, werden hineinzukommen suchen, werden es aber nicht vermögen*” (Лукas 13, 24).

У цій статті ми хотіли би на основі німецькомовного перекладу Святого Письма (“*Die Neue-Welt Übersetzung der Heiligen Schrift*”) [10] визначити основні види та особливості біблійних інакомовлень. Актуальність дослідження зумовлена, насамперед, тим, що його проблематика перебуває в руслі сучасних лінгвістичних студій, присвячених вивченню функціонування мови. Вона полягає в необхідності визначення характерних ознак вищезгаданих біблійних інакомовлень та виявлення подібностей та відмінностей між ними. Дослідження їхніх формально-граматичних та функціональних особливостей набуває особливої актуальності в аспекті вивчення мовних процесів сучасної німецької мови.

Чимало німецьких дослідників займались визначенням основи інакомовлень і ознайомлення з працями деяких учених (А. Юліхера, К. Ерлеманна, Е. Баншбаха, Г. Ведера, К. Бломберга) дає змогу зазначити, що предметом їхнього дослідження були здебільшого структура та функціонування видів інакомовлень (напр. притч, парабол, алегорій) на матеріалі текстів Біблії, а також проблеми їхнього тлумачення. Праці деяких вітчизняних мовознавців (І. Дубровської, О. Сафронової) виявляють, що певною мірою досліджувались фразеологічні чи метафоричні одиниці, які становлять елементи інакомовлень та можуть слугувати мовними засобами їхнього вираження.

Інакомовлення як збірне поняття є формально-критичним передусім завдяки зміні семантичного вихідного рівня (основної розповіді, розповідного контексту) у площину образу. В кінці інакомовлення мовець повертається до семантичного вихідного рівня. Наступною їхньою особливістю є “двосторонність” сказаного, в якій полягає алегоричний характер інакомовлень. Мовними засобами вираження інакомовлень є порівняння та метафора, а парадигма інакомовного матеріалу сягає від короткого порівняння та метафори до наративно-замкнених парабол [8]. Завдяки цьому предмети та явища постають через зіставлення з іншими, в яких подібні властивості, ознаки, характерні риси виявляються виразніше, чіткіше. Порівняння може будуватися на основі уподібнення чи протиставлення або уподібнення – протиставлення водночас. Тоді воно не просто художній троп, а розширюється до рівня паралелізму. Паралелізм, який будується на основі аналогії між двома явищами, виконує в інакомовленні композиційну функцію, пов’язуючи мотиви та частини твору між собою. Він присутній в усіх видах інакомовлень і полягає у зіставленні предметів, явищ природи із життям людей. Наприклад, розгляньмо притчу “*Vondem Sämänn*” на основі тексту з Matthäus XIII,3-8, 18-23: “*Ein Sämänn ging aus, umzusäen; und als ersäte, fielen einige [Samenkörner] den Weg entlang, und die Vögel kamen und fraßensie auf. Andere fielen auf die felsigen Stellen, wo sie nicht viel Erde hatten, und sogleich schossen sie auf, weil sie keine tiefe Erde hatten. Als aber die Sonne aufging, wurden sie versengt, und weil sie keine Wurzel hatten, verdorrten sie. Wieder andere fielen unter die Dornen, und die Dornen wuchsen auf und erstickten sie. Noch andere fielen auf den vortrefflichen Boden, und sie begannen Frucht zu tragen, dieses hundertfach, jenes sechzigfach, das andere dreißigfach*”. Як видно, тут проводиться аналогія: як через різну якість ґрунту зерно приносить неоднаковий врожай, так і люди по-різному сприймають Боже Слово [3].

Аналіз 130 новозавітних інакомовлень засвідчує, що спільним для інакомовлень є наступні ознаки: 1) контрдетермінація або протиставлення (обхід “денотату” в образі); 2) доцентрова структура (розповідна замкнутість та концентрація на суті) з відцентровими метафоричними елементами, а також 3) зв’язок між образним та вихідним рівнями (вступ, застосування або тлумачення).

На відміну від порівняння, в інакомовленні границя речення може порушуватись. На відміну від простої метафори – риторичної фігури, у якій слово використовується не в дослівному, а в переносному значенні – інакомовлення створює не лише аналогії, а й відмінності між образним та вихідним рівнями.

Слід пам’ятати, що поділ інакомовлень на підвиди завжди є умовним. Розгляньмо основні їхні особливості на прикладі параболічних та алегоричних інакомовлень.

1) У мові “інакомовлення з поясненням” (притчі у вужчому значенні), як правило, розповідним є теперішній час. У подальшому слідує опис (пояснення) побутового або природного процесу (Наприклад: “*Das Königreich der Himmel ist einem Menschen gleich geworden, der vortrefflichen Samen auf sein Feld säte. Während die Menschen schliefen, kam sein Feind und säte Unkraut hinzu, mitten unter den Weizen, und ging weg. Als die Saat sproßte und Frucht brachte, da erschien auch das Unkraut. Da traten die Sklaven des Hausherrn herzu und sagten zu ihm: ‚Herr, hast du nicht vortrefflichen Samen auf dein Feld gesät? Woher hat es denn Unkraut?‘ Er sprach zu ihnen: ‚Ein Feind, ein Mensch, hat das getan.‘ Sie sagten zu ihm: ‚Willst du denn, daß wir hingehen und es zusammenlesen?‘ Er sprach: ‚Nein, damit ihr nicht etwa beim Zusammenlesen des Unkrauts den Weizen mit ihm ausreißt. Laßt beides zusammen wachsen bis zur Ernte; und zur Erntezeit will ich den Schnittern sagen: Lest zuerst das Unkraut zusammen, und*

bindet es in Bündel, um es zu verbrennen, dann geht und sammelt den Weizen in mein Vorratshaus” з тексту Matthäus 13, 24-30). За допомогою природного процесу пояснюється закономірність (напр. “*Königreich der Himmel*”). Зазвичай у цьому виді інакомовлення виступає один персонаж (напр. “*ein Mensch*”). Проміжною формою між пояснюючим та розповідним інакомовленнями є подвійна притча про гірчичне зерно та розчину. Розгляньмо одну з них в тексті Matthäus 13, 31-33: “*Das Königreich der Himmel ist einem Senfkorn gleich, das ein Mensch nahm und auf sein Feld pflanzte; dieses ist tatsächlich die winzigste von allen Samenarten, doch wenn es gewachsen ist, ist es das größte der Gartengewächse und wird ein Baum, so daß die Vögel des Himmels kommen und sich in seinen Zweigen niederlassen können*”. Вона представляє побутовий, повторюваний процес, поданий у аористі (видо-часовій формі минулого часу). З текстуально-прагматичного боку, “інакомовлення з поясненням”, на відміну від параболи, вимагає безпосереднього пояснення.

У структурному плані цей вид нерідко позбавлений традиційних сюжетних компонентів, які взаємозамінюються чи переставляються. Як правило, динамізм та напруга оповіді зростають до кінця інакомовлення, а завершення притчі, в якому втілено головну її ідею, є водночас кульмінацією та розв’язкою [8].

2) Розповідне інакомовлення (Парабола або притча-історія) передає одноразову вигадану дію, що функціонує набагато реалістичніше за допомогою інтеракції багатьох дійових осіб (напр. “*König*”, “*Sklaven*” і т.п.). Розповідним часом у вихідному тексті цього інакомовлення слугує аорист. Як і притча з поясненням, парабола виокремлює в образі “денотат” (протиставлення та доцентрова структура). Однак вона містить вказівні елементи, які роблять повідомлену інформацію прозорою для зовнішнього рівня пояснення. До цих вказівних елементів належать метафори та образні поля, гіперболічність, історичні натяки, вступні формули, а також підказки практичного застосування (доцентрові елементи). Приміром, це простежується у притчі “*Vom verlorenen Sohn*” з тексту Lukas 15, 11-32: “*Ein gewisser Mensch hatte zwei Söhne. Und der jüngere von ihnen sagte zu seinem Vater: ‚Vater, gib mir den Anteil des Eigentums, der mir zukommt.‘ Darauf teilte er seine Mittel zum Lebensunterhalt unter sie. Später, nicht viele Tage danach, packte der jüngere Sohn alles zusammen und reiste fort in ein fernes Land und verschwendete dort sein Eigentum, indem er ein ausschweifendes Leben führte...Der Vater aber sagte zu seinen Sklaven: ‚Schnell! Bringt ein langes Gewand heraus, das beste, und kleidet ihn damit, und tut einen Ring an seine Hand und Sandalen an seine Füße. Und bringt den gemästeten jungen Stier her, schlachtet ihn, und laßt uns essen und fröhlich sein, denn dieser mein Sohn war tot und kam wieder zum Leben; er war verloren und wurde gefunden...‘*”

Також це видно з параболи “*Vom unbarmherzigen Knecht*” у тексті Matthäus 18, 23-35: “*Darum ist das Königreich der Himmel einem Menschen, einem König, gleich geworden, der mit seinen Sklaven abrechnen wollte. Als er mit der Abrechnung anfang, wurde ein Mann hereingebracht, der ihm zehntausend Talente schuldete. Weil er aber nicht die Mittel hatte, [es] zurückzuzahlen, befahl sein Herr, daß er und seine Frau und seine Kinder und alle seine Habe verkauft werden und Zahlung erfolgen sollte...Darüber von Mitleid bewegt, ließ der Herr dieses Sklaven ihn gehen und tilgte seine Schuld. Dieser Sklave jedoch ging hinaus und fand einen seiner Mitsklaven, der ihm hundert Denare schuldete; und er packte ihn und begann ihn zu würgen, indem er sagte: ‚Zahl zurück, was du schuldest‘...In gleicher Weise wird mein himmlischer Vater auch mit euch verfahren, wenn ihr nicht ein jeder seinem Bruder aus eurem Herzen heraus vergeb*”.

Важливими з точки зору текстуальної прагматики є як псевдореалістичність, так і протиставлення парабол. Сцена, взята із буденності, здається правдоподібною, обов’язковий розповідний поворот (доцентрова структура та протиставлення) призводить до внутрішньорозповідної тенденції (суті) вислову, який є багатограним та включає інформативну, афективну та практичну точки зору.

3) Чотири інакомовлення з Євангелії від Луки складають особливу форму параболи, яку традиційно називають розповідями-прикладми. Йдеться про наступні притчі: “*Vom barmherzigen Samaritaner*” (Lk 10, 30-37), “*Vom reichen Kornbauern*” (Lk 12, 16-21), “*Vom reichen Mann und armen Lazarus*” (Lk 16,19-31), а також “*Vom Pharisäer und Zöllner*” (Lk 18,9-14). На відміну від парабол, у цих текстах відсутнє протиставлення – “денотат” виступає в

самому образі – історичні групи згадуються поіменно, релігійні зв'язки тематизовано. З точки зору текстуальної прагматики вони зображають типовий показовий приклад і передбачають наслідування або уникнення певної поведінки, продемонстрованої у розповіді. Важливу роль відіграє ще й поетична градація – поступове підвищення, підсилення якості чи риси. Як правило, в основі цих інакомовлень часто лежить аналогія.

Значну роль у структурі біблійних інакомовлень відіграють монологи, діалоги, риторичні запитання, які спрямовані на те, щоб викликати реакцію реципієнта, спонукають його замислитись над поставленою у притчі проблемою. Поряд із риторичними запитаннями тут зустрічається такий засіб як умовчання, що активізує думку та внутрішню реакцію слухача [3].

4) Наступним підвидом у біблійних образних висловлюваннях є алегорія, яка часто ототожнюється із самою категорією “інакомовлення”. Вона визначається дослідником А. Юліхером як “риторична фігура, в якій зображається взаємопов'язаний ряд понять (речення або їхній комплекс) за допомогою взаємопов'язаного ряду подібних понять з іншої галузі” [9: 80]. У новітніх дослідженнях цей тип розглядається не як апелятив (тобто, група слів, що називають або позначають когось чи щось), натомість як літературний засіб вираження і вказівний елемент у текстах притчі. Лінгвістичне переосмислення алегорії відбувається за допомогою метафори, яка становить ключове ядро цих біблійних інакомовлень [11]. Суть алегоричного мовлення полягає в тому, що відбувається скеровування реципієнта з початкового образного середовища до іншого, власне, яке і мається на увазі мовцем. Це може відбуватись, наприклад, за допомогою використання у вихідному середовищі сукупності метафор, яка дозволяє адресату осмислити необхідну семантичну площину. Без подальших текстових позначень це вдається лише тоді, коли використані метафори є зрозумілими у культурно-історичному відношенні (Наприклад “*Weingarten*” для позначення Ізраїлю з тексту Mk 12, 1: “*Ein Mensch pflanzte einen Weingarten und umgab ihn mit einem Zaun und grub eine Kufe für die Weinkelter und errichtete einen Turm und verpachtete ihn an Weingärtner und reiste außer Landes*”). З цього прикладу ми бачимо, що алегоричний елемент використовується у самій притчі. Часто для уточнення додаються подальші вказівки (пояснення). Так, можна побачити, що у прикладі з тексту Galater 4,24–25 відбувається алегоризація: *Diese Dinges in dein symbolisches Drama; denn diese [Frauen] bedeuten zwei Bündnisse, das eine vom Berg Sinai, welches Kinder zur Skla verei hervorbringt, und das ist Hagar. Diese Hagar nun bedeutet [den] Sinai, einen Berg in Arabien, und sie entspricht dem heutigen Jerusalem, denn sie ist mit ihren Kindern in Sklaverei* [4].

Розгляньмо різницю між параболічними та алегоричними біблійними інакомовленнями. Параболічні інакомовлення трапляються в обох частинах Біблії, їх можна, по-суті, розглядати як розширені порівняння, що відображають реалістичні життєві ситуації і які використовуються у мові для того, щоб привернути увагу реципієнта або спонукати його до відповіді [6: 32].

Алегоричні ж інакомовлення виступають розширеними метафорами, які на 2 семантичних рівнях (діяльність людини та духовна істина) використовують історію чи подію (часто вигадану) для унаочнення суті сказаного [6: 15]. Фактично в цих інакомовленнях мовець за допомогою ряду образних порівнянь надає кожному персонажу, речі, місцю та події символічне значення, і тому вони потребують пояснення [6: 35].

Отже, ми можемо виокремити певні особливості біблійних інакомовлень, завдяки яким досягається ефективність їхнього використання:

1) вони викликають увагу і захоплюють, оскільки образна подія чи історія пробуджує інтерес;

2) інакомовлення спонукають до роздумів, до розуміння значення, щоб осмислити виражену через них абстрактну істину;

3) вони звертаються до почуттів слухачів, бо практичне застосування згаданих істин, як правило, є очевидним;

4) за допомогою образних висловлювань зберігається моральна чи релігійна істина, тому що притчі є практичними та зрозумілими в усі часи. [7: 962]. Ось чому ці інакомовлення сьогодні є такими ж актуальними, як і в часи, коли були висловлені вперше.

Отже, біблійні інакомовлення можуть позначати як образні тексти в цілому, так і їхні підвиди – притчі у їх різновидах, які реалізуються за допомогою порівняльних конструкцій (параболічні) та розширених метафор (алегоричні). Вони передбачають звернення уваги, а тоді зміну поведінки чи ставлення реципієнтів, а за допомогою когнітивної та емотивної функцій, вони мають на меті пояснення та практичне застосування несподіваного, часто провокативного погляду на реальність. Їх вживання мотивується бажанням мовця відвернути увагу від аспектів реальності, про які він не хоче повідомляти прямо. Спосіб управління реципієнтом, а також текстуально-прагматична мета образних висловлювань варіюють в залежності від виду. Перспективами подальших досліджень у цьому напрямку можуть бути дослідження лексичного складу німецькомовних біблійних інакомовлень, а також особливостей їхнього функціонування у текстах релігійної, науково-популярної літератури, публіцистики.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Заполовський М.В. Мовні когезивні засоби вираження порівняння в німецькомовних біблійних притчах // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки. – 2010 – № 8 – С. 261-265.
2. Літературознавчий словник-довідник. – К.: “Академія”, довідкова серія “Nota bene”, 1997. – 264 с.
3. “Українська усна народна творчість. § 43. Притчі” // Режим доступу: <http://www.info-library.com.ua/books-text-4170.html> – Переглянуто 20.12.2010.
4. “Allegorie und Allegorese” // Режим доступу: <http://www.bibelwissenschaft.de/bibelkunde/themenkapitel-nt/gleichnisse/gleichnisse-und-parabeln/> // Переглянуто – 20.12.2010.
5. Banschbach Eggen, R. Gleichnis, Metapher, Allegorie. Zur Theorie und Praxis der Gleichnisauslegung. – Tübingen / Basel 2007. – 312 с.
6. Blomberg C. L. Interpreting the Parables. – Apollos/Inter-Varsity Press, Leicester, England, 1990. – 334 с.
7. Einsichten über die Heilige Schrift, Band 1 // Wachturm Bibel- und Traktat-Gesellschaft, Deutscher Zweig, e.V., Selters/Taunus, 1990. – 1437 с.
8. Erlemann K. Gleichnisse // Режим доступу: www.bibelwissenschaft.de/nc/wibilex/das-bibellexikon/ // Переглянуто 20.12.2010.
9. Jülicher A. Die Gleichnisreden Jesu, 1 Band, 2. Auflage // Tübingen, 1910. – 643 с.
10. Neue-Welt-Übersetzung der Heiligen Schrift, Wachturm Bibel- und Traktat-Gesellschaft, Deutscher Zweig, e.V., Selters/Taunus 2006. – 1661 с.
11. Weder H. Die Gleichnisse Jesu als Metaphern: Traditions- und redaktionsgeschichtliche Analysen und Interpretationen. – Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht 1978. – 312 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Микола Заполовський – здобувач кафедри германського, загального та порівняльного мовознавства Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, асистент кафедри теорії і практики перекладу.

Наукові інтереси: лексико-семантичні та функціональні метафоричні особливості у німецькій мові.

СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СИНОНІМІЧНОГО РЯДУ ЛЕКСЕМИ CRISIS

Надія ЗАСАНЬКА (Україна, Кіровоград)

У статті проаналізовано семантичні особливості лексико-семантичного поля crisis в англійській мові, а саме вираження синонімії. Виявлено семантичний потенціал синонімічного ряду лексики crisis на матеріалі тлумачних словників англійської мови.

Ключові слова: система, сема, семантичне поле, лексико-семантична група, синонім, синонімічний ряд, семантичні особливості.

The article analyzes lingual representation of the lexical-semantic field crisis in English, in particular its synonymic presentation. The semantic peculiarities of the elements belonging to the synonymic chain of the word crisis are investigated.

Key words: system, seme, lexical-semantic field, lexical-semantic group, synonym, synonymic chain, semantic peculiarities.

Мова – це система, де кожний компонент функціонує у співвідношенні з іншими елементами структури. Підхід до мови як до системи дозволяє виявити ті мовні особливості, що розкриваються лише за умови поглибленого аналізу будови лексико-семантичних

підсистем. Дослідження лексичної семантики не можливе без аналізу значення слова та всіх ієрархічних зв'язків, які воно утворює [5:20].

Перші спроби систематизувати лексику та поділяти її за семантичними ознаками простежуються в роботах Ф. де Сосюра, В. фон Гумбольдта, Й. Тріра, Г. Ібсена, Е. Косеріу. На сучасному етапі підходи до систематизації лексики найповніше представлені в працях А. В. Бондарко, Л. М. Васильєва, П. Н. Денисова, Ю. Н. Караулова, М. П. Кочергана, М. М. Маковського, М. А. Мацук, Ф. Н. Нікітіної, Г. С. Щура, В. Boguraev, J. Jakendoff, J. Pusteyovsky, J. Sowa, D. Singleton та інших мовознавців.

Систематизуючи лексику слід розрізнити терміни “семантичне поле”, “лексико-семантична група” та “синонімічний ряд”. Труднощі розрізнення обумовлюються не лише термінологією, а й накладанням мовної та позамовної системи зв'язків. Відношення зовнішнього світу переходять на лексичну систему мови, розділяючи її на лексичні групи, які, в свою чергу, відрізняються особливостями внутрішніх зв'язків. Компоненти лексичної системи об'єднуються мовними відношеннями, що зумовлюються умовами становлення і розвитку мови. Тому, найважливішою ознакою, що відрізняє поняття “семантичне поле” та “лексико-семантична група”, є домінування в системі мовних чи позамовних елементів [8:208].

В дослідженнях сучасної лінгвістики не існує єдності поглядів щодо визначення лексико-семантичного поля. В одному з підходів, обов'язковою умовою для розуміння певної спільності слів як лексико-семантичного поля, є наявність цілісності, упорядкованості, взаємополучуваності елементів, безперервності [4:45; 10:245]. Інший підхід базується на обов'язковому включенні до системи поля різних частин мови [9:69]. Більшість теорій сходяться на тому, що лексико-семантичне поле визначається за наявністю спільного семантичного компоненту, що об'єднує всі елементи структури [2:45; 6:53]. Структура лексико-семантичного поля сприяє глибокому усвідомленню значення досліджуваного слова, тому що всі одиниці поля пов'язані з ним спільним смисловим зв'язком та розкривають семантичну багатогранність основної лексеми.

Основним критерієм для визначення лексико-семантичної групи слугує слово в багатоманітних поняттєвих зв'язках з іншими одиницями словника [12: 134]. Лексико-семантична група може включати в свій зміст слова на позначення матеріальних та ідеальних об'єктів, з абстрактним і конкретним значенням. Багатозначне слово – це домінанта лексико-семантичної групи, з якою решта елементів знаходиться в синонімічних відношеннях. Лексико-семантична група складається з декількох синонімічних рядів.

Синонімічний ряд визначається стосовно одного домінуючого слова, проте обмеження синонімічного ряду відбувається відносно лише окремого значення слова. Відношення всередині синонімічного ряду належать до одного типу, але не мають абсолютного характеру. Ці зв'язки можна охарактеризувати як субституцію [8: 215].

Явище синонімії збагачує лексичну систему, яка найшвидше реагує на будь-які зміни в житті суспільства та виражається в частішому вживанні певних слів. Новою загрозою соціальної дійсності є глобальна економічна криза, що розкрила суперечності не лише в системі економіки, але й стала поштовхом до загострень практично у всіх сферах людської діяльності. Дослідження явища криза проводяться в різних галузях, в тому числі й лінгвістиці, де науковці простежують вплив соціальної реальності на зміни в мові. Аналіз поняття **КРИЗА** проводився на разі лише в когнітивному аспекті політичного дискурсу та був спрямований переважно на вивчення впливу комунікативної діяльності на вирішення суперечностей всередині суспільства [1; 11; 13]. Відсутність вивчення лексичних особливостей слова **crisis**, а саме специфіки системи синонімічного ряду цієї лексичної одиниці в англійській мові зумовлює необхідність дослідити особливості репрезентації цих лексичних одиниць в дефініціях тлумачних словників англійської мови. Когнітивний аналіз семантики одиниць синонімічного ряду **crisis** дає можливість розширити розуміння про природу цього явища та визначити його місце у фрагменті картини світу. Отже, **актуальність** обраної теми зумовлюється потребою у вивченні явища, що означає значиму зміну соціальної дійсності.

Зокрема цікавим постає дослідження особливостей синонімічного вираження слова **crisis** в англійській мові.

Мета статті – дослідити лексичну наповнюваність та семантику синонімічного ряду одиниці **crisis** в англійській мові на матеріалі тлумачних словників

Завдання статті:

- проаналізувати дефініції синонімічного ряду лексеми **crisis** у тлумачних словниках англійської мови;
- виявити семантичні особливості синонімічного ряду **crisis** на основі аналізу словникових дефініцій.

Матеріалом дослідження послуговували дані вибірки з тлумачних електронних словників англійської мови – Oxford English Dictionary online, Longman Dictionary of Contemporary English online, Macmillan Dictionary and Thesaurus Online, Merriam-Webster Dictionary and Thesaurus Online). Приклади також добиралися з вище вказаних словників.

В лінгвістичних дослідженнях прослідковується тенденція до пошуку універсальних правил для впорядкування семантичних ознак різних мов та визначення семантичних примітивів – універсальних концептів для всього людства [3: 27]. Системний аналіз лексики може базуватися на теорії поля та компонентному аналізі. Це класичний для семантики підхід до розкладання змісту слова на менші елементи – семи. Розщеплення значення слова представляє всю кількість значень в синтагматичних та парадигматичних зв'язках, синхронії та діахронії, між різними мовами та в системі однієї. Компонентний аналіз чітко висвітлює семантичну інформацію, яку містить у собі елемент у вигляді сем [7: 78].

Проблема синонімії розглядається в семантиці як окремий аспект лексико-семантичного поля. В лінгвістиці відсутня єдність поглядів щодо визначення критеріїв синонімічності, але розглядаючи синоніми, як правило, враховують три параметри – денотативний, сигніфікативний та структурний [8: 262]. Тому, синонімами вважають слова, які повністю чи частково співпадають за цими ознаками та можуть взаємозамінюватися в тексті без суттєвих змін у змісті [8: 263]. Традиційно синоніми поділяються на чотири основні типи: абсолютні, семантичні, стилістичні та контекстуальні.

Зроблений огляд словникових дефініцій тлумачних словників англійської мови (the Cambridge Advanced Learner's Dictionary, Oxford English Dictionary online, Longman Dictionary of Contemporary English online, Macmillan Dictionary and Thesaurus Online, Merriam-Webster Dictionary and Thesaurus Online) дозволив виділити 39 лексичних одиниць, що належать до синонімічного ряду слова **crisis**. На основі значення **difficult situation** визначено 22 синоніми (**emergency, trouble, predicament, danger, plight, quandary, conjuncture, entanglement, urgency, corner, stew, crossroad, puzzle, nightmare, tinderbox, crunch, mess, deadlock, dilemma, pressure, clutch, quicksand**).

Лексико-семантичний варіант **economical crisis** представлений 17 синонімами (**critical juncture, critical moment, critical point, crucial period, depression, downturn, gaping chasm, menace, dollar crisis, dollar gap, hazard, recession, slowdown, slump, low, falloff, strait**).

За даними словників англійської мови [14; 15; 16; 17; 18], ключове слово **crisis** полісемантичне, проте аналіз словникових дефініцій ядерної одиниці **crisis** дозволив виділити лише дві основні змістові ознаки ядра поля.

1) a situation that has reached an extremely difficult or dangerous point; a time of great disagreement, uncertainty or suffering: *The country's leadership is in crisis* (the Cambridge Advanced Learner's Dictionary);

2) a moment during a serious illness when there is the possibility of suddenly getting either a lot better or a lot worse: *He's passed the crisis - the fever's started to go down* (the Cambridge Advanced Learner's Dictionary).

Зроблений огляд словникових дефініцій тлумачних словників англійської мови [14; 15; 16; 17; 18] дозволив визначити внутрішню семантику слова **crisis**. Згідно словникових даних виявлено такі семи: 'situation', 'to decide, urgent', 'worsening', 'emotional', 'problem', 'difficulty', 'crucial', 'time', 'danger', 'illness'.

Криза в загальному визначенні – це складна, небезпечна ситуація, що досягла вершини розгортання та спричиняє багато проблем, труднощів та хвилювань в житті людини. Тому, семантично наближеними одиницями до значення **difficult situation** виявилися лексеми ‘**problem**’, ‘**difficulty**’ та ‘**trouble**’, що утворюють між собою циклічне коло. Ці одиниці тлумачаться у словникових дефініціях одне за допомогою іншого: 1) **problem** – something that causes trouble or difficulty; 2) **difficulty** - abad situation with a lot of problems; 3) **trouble** - problems, worries, or difficulties (Longman Dictionary of Contemporary English). Для глибокого розуміння семантики ядерної лексеми **crisis**, слід чітко визначити, що є спільним та відмінним у внутрішній формі цих слів.

Людина не здатна все проконтролювати та передбачати, а значить вихід ситуації за рамки очікуваного стає неприємною подією – проблемою (**problem**). Проблема, в свою чергу, трансформує оточуючий стан речей і призводить до ускладнень (**difficulty**), що вимагають певних зусиль з боку людини для їх подолання. Все це, в сукупності, змінює звичний хід подій, руйнує плани та перешкоджає подальшому розвитку дій і сприймається людиною як низка неприємностей (**trouble**).

Відповідно до визначень Longman Dictionary of Contemporary English online, кризи британці не сприймають як проблему, з якою слід змиритися та адаптуватись. Криза – це труднощі з якими потрібно боротися, це виклик, що акумулює сили людини та спрямовує їх на подолання перешкод. Про важливість для людини займати активну позицію в житті свідчать семи ядерної одиниці **crisis** ‘*quick*’ та ‘*to decide*’, які проявляються в синонімах ‘**emergency**’, ‘**crossroads**’, ‘**dilemma**’. Вживання цих одиниць вказує на можливість особи впливати на розгортання подій, наголошує на важливості вміння швидко оцінити складну ситуацію та правильно вибудувати стратегію виходу з неї. Ці синоніми також об’єднуються семою ‘*time*’, тому що криза – це час прийняття важливих рішень, ключовий та вирішальний момент. Від часу затраченого на роздуми залежить подальший стан справ – погіршення чи покращення. Поряд з семою ‘*time*’ в багатьох випадках (особливо в синонімах лексико-семантичного варіанту **economical crisis**) прослідковується наявність семи ‘*worsening*’ (**depression, downturn, recession, fall off, slump**).

Словник Longman Dictionary of Contemporary English розглядає лексему **emergency** як синонім до слова **crisis**: *an unexpected and dangerous situation that must be dealt with immediately* (Longman Dictionary of Contemporary English). Аналіз внутрішньої форми слова **emergency** дозволив виділити наступні семи – ‘*unepectency*’, ‘*situation*’, ‘*danger*’, ‘*urgent*’, ‘*action*’. Порівнявши семантичні компоненти слів **emergency** та **crisis**, знаходимо спільні семи - ‘*situation*’, ‘*danger*’, ‘*urgent*’, ‘*to decide*’.

Лексема **emergency** також виражає семантику складної ситуації, критичного стану подій, що вимагають негайних рішень та дій. Спільною семою, що розкриває зміст обох слів є компонент ‘*danger*’ (небезпека), тому що і криза, і екстрений випадок несуть загрозу для людини втратити певні блага, здобутки, вигоди. Проте, якщо небезпека **кризи** стосується переважно добробуту, стабільного життя та емоційного комфорту людини, то небезпека **екстреного випадку** – це загроза втрати найціннішого, що має людина – життя. Порівняйте: *In recent years, the country has suffered a profound political and economic crisis, and depravation is acute. There was always a sort of universal coming together when an emergency was averted, when a human life was saved* (Longman Dictionary of Contemporary English).

Лексема **crisis** має семи ‘*urgent*’ та ‘*to decide*’, що в сукупності творять ефект апеляції до суспільства приймати швидкі рішення. В слові **emergency** семантика дещо змінена і передбачає не рішення, а дії. Сема ‘*urgent*’ висвітлює інший спільний компонент – ‘*time*’, але також з різним семантичним наповненням: сема ‘*time*’ в лексемі **crisis** – це довгий, невизначений період з можливими підйомами та спадами, а сема ‘*time*’ лексеми ‘**emergency**’ – це миттєвість, різкість, швидкість плину дії.

Слово **emergenc** увідрізняється від лексеми **crisis** семою ‘*unexpectedancy*’. Екстрений випадок не можливо передбачити та наперед продумати. Саме неможливість підготуватися заздалегідь робить його таким небезпечним та загрозливим для життя людини. Явище **crisis**, на відміну від **emergency**, впливається в життя суспільства поступово, має циклічний

характер, а тому, є більш передбачуваним та прогнозованим. Вийти з кризи означає повернутися до спокійного, налагодженого життя (рух назад), а відвернути екстрений випадок – це вже везіння (рух вперед), де фон оточуючого життя набуває другорядного значення.

Крім того, **екстрений випадок (emergency)** має окреслену локалізацію, чіткі межі розповсюдження та охоплює вузке коло людей, які потрапили в критичний стан. Лексема **crisis**, навпаки, в своїй внутрішній структурі не має визначених просторових кордонів, може набувати глобального характеру впливу та задіювати всю світову спільноту. Сема *'unepectancy'* також активізується і в інших словах синонімічного ряду – **quagmire, quicksand, tinderbox, crossroads**. Семантична ж ознака *'expectancy'* представлена словами **deadlock, corner, dilemma, ordeal**.

Отже, семний аналіз показав, що слова **crisis** та **emergency** не є абсолютними синонімами, проте ці лексичні одиниці можуть виступати в ролі семантичних синонімів.

Системний підхід до вивчення лексики є однією з передумов усвідомлення значимості певного явища дійсності для етносу. Аналіз синонімічного ряду мовної одиниці **crisis** виявив значну спільність внутрішніх форм 39 одиниць з цією лексемою. Дослідження не зафіксувало абсолютних синонімів, а домінуючими виявилися семантичні синоніми. Окрему групу утворили синоніми до значення **economical crisis**, серед яких також переважають семантичні та стилістичні синоніми.

Проведене дослідження семантичних особливостей синонімічного ряду лексеми **crisis** відкриває подальші перспективи побудови лексико-семантичного поля та виявлення специфіки його наповнюваності в англійській мові.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Башкова И.В. Существительное кризис в российских СМИ XX века // Политическая лингвистика. – 2009. – № 28. – С. 68 – 71.
2. Васильев Л.М. Методы современной лингвистики. – Уфа: Изд-во башкирского ун-та, 1997. – 183 с.
3. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание: Пер. с англ.– М., 1997. – С.201.
4. Денисов П.Н. Лексика русского языка и принципы ее описания. – М.: Наука, 1980. – 197с.
5. Іваненко Н.В. Добро в англійській та українській мовних картинах світу: Монографія . – Кіровоград: Код, 2008. – 199с.
6. Караулов Ю.Н. Лингвистическое конструирование и тезаурус литературного языка. – М.: Наука, 1981. – 367 с.
7. Кузнецов А.М. От компонентного анализа к компонентному синтезу. – М., 1986. – 126 с.
8. Левичкий В.В. Семасиология. – Вінниця: НОВА КНИГА, 2006. – 512с.
9. Мацук А.П. Семантические поля со знанием интерпретации оценки // Семантика, прагматика, текст: Сб. научных трудов МГПИИЯ им. М.Тореза. – М. Изд-во московского ун-та, 1987. – Вып. № 290. – С.69-80.
10. Никитин М.В. Курс лингвистической семантики. – М.: Научный центр проблем диалога, 1996. – 760 с.
11. Прокофьева Т.А. Концепт "кризис" в современном политическом дискурсе : Дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01. – СПб., 2006. – 332 с.
12. Уфимцева А.А. Слово в лексико-семантической системе языка. – М.: Наука, 1968. – 272 с.
13. Шмелева Т.В. Кризис как ключевое слово текущего момента // Политическая лингвистика. – 2009. – № 28. – С. 63-67.
14. Cambridge Advanced Learner's Dictionary. – Систем. вимоги: Pentium ; 32 Mb RAM ; Windows 95, 98, 2000, XP ; MS Word 97-2000. – Режим доступу до сайту: www.dictionary.cambridge.org
15. Longman Dictionary of Contemporary English online. – Систем. вимоги: Pentium ; 32 Mb RAM ; Windows 95, 98, 2000, XP ; MS Word 97-2000. – Режим доступу до сайту: www.ldoonline.com/
16. Macmillan Dictionary and Thesaurus: Free English Dictionary Online. – Систем. вимоги: Pentium ; 32 Mb RAM ; Windows 95, 98, 2000, XP ; MS Word 97-2000. – Режим доступу до сайту: www.macmillandictionary.com/
17. Merriam-Webster Online. – Систем. вимоги: Pentium ; 32 Mb RAM ; Windows 95, 98, 2000, XP ; MS Word 97-2000. – Режим доступу до сайту: www.merriam-webster.com/
18. Oxford English Dictionary online. – Систем. вимоги: Pentium ; 32 Mb RAM ; Windows 95, 98, 2000, XP ; MS Word 97-2000. – Режим доступу до сайту: www.oxfordadvancedlearnersdictionary.com

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Надія Засанська – аспірант кафедри перекладу та загального мовознавства Кіровоградського державного педагогічного університету ім. В.Винниченка.

Наукові інтереси: зіставне мовознавство, лексична семантика.

СИСТЕМНІ ВІДНОШЕННЯ ОДИНИЦЬ МЕТАЛУРГІЙНОЇ ЛЕКСИКИ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Майя КІРЛАШ (Кривий Ріг, Україна)

У статті розглянуто типи семантичних полів, проаналізовано лексико-семантичну групу на позначення поняття плавильних агрегатів.

Ключові слова: семантичне поле, лексико-семантична група, сема, системні відношення, метало-переробка.

Types of semantic fields have been examined, lexico-semantic group of steelmaking 'container' has been analyzed.

Key words: semantic field, semantic group, seme, systemic correlations, steelmaking.

Розвиток металургійної галузі сприяє розширенню, збагаченню та стабілізації термінологічного фонду галузі, удосконалення якого набуває все більшого значення. Наукові пошуки направлені на дослідження складу металургійної термінології з погляду її походження, способів словотвору та номінації, шляхів поповнення [11, 9, 14, 13]. Проте ще не проводився комплексний аналіз семантичних відношень металургійної лексики як реєстрових словникових одиниць англійської мови.

Проблема дослідження поля, як множини сукупності мовних елементів об'єднаних смисловими відношеннями, привертає увагу науковців з початку ХХ-го сторіччя [1; 8; 7], оскільки одним з головних питань лінгвістики є питання про системність мови. Наглядним підтвердженням системності лексики є можливість звести всю сполучуваність до обмеженої кількості основних типів семантичних категорій, лексичних функцій. Лексичні одиниці, які утворюють лексико-семантичну систему мови, пов'язані відношеннями тотожності, схожості, протиставлення та ін. Сутність взаємопов'язаності лексичної системи полягає в ієрархічних зв'язках та відношеннях складових її мовних елементів та їх сукупностей.

Системність лексики проявляється в закономірностях та регулярних відношеннях її одиниць. Всі елементи мови знаходяться в словниковій системі в різноманітних відношеннях один до одного, визначеним чином між собою взаємодіють, утворюючи спектр лексико-семантичних об'єднань. Зауважимо, що взаємодіючи у межах лексико-семантичної системи, слово зберігає свою індивідуальність, яка відрізняє його від інших в багатогранній системі мовних відношень.

Слово – це гранична одиниця мови, воно багатовимірне, його значення «складається з множини відношень даного слова до інших слів в різних аспектах та різних підмножин [6: 14]. Значення визначається не тільки мовними факторами, але й екстралінгвістичними факторами, які обумовлені співвіднесеністю слова з предметним рядом і сферою суспільного функціонування [2: 54]. Вивчення зв'язків між окремими лексемами дозволяє зрозуміти механізм функціонування мовної системи. Характерною особливістю лексико-семантичної системи є те що єдність системи «...забезпечується принципом інтеграції (сумарного накопичення) одиниць членування (значень слова) у більш складніші єдності» [2: 43].

Шлях аналізу окремого слова або лексико-семантичної системи в цілому, полягає у дослідженні лексико-семантичних підсистем (мікросистем) – синонімічних, антонімічних та інших груп слів, оскільки неможливо зрозуміти суть слова, якщо не звертатися до всієї лексико-семантичної системи, так само як неможливо досліджувати і лексико-семантичну систему в цілому, «ігноруючи слово як основну її одиницю» [2: 45]. Зважаючи на це одним з найефективніших методів дослідження системності мови є метод поля – лексичного, семантичного, функціонально-семантичного. Дослідження лексики мови за семантичним полем – це необхідний етап роботи, оскільки кожна дискретна одиниця (слово) словникового складу представляє собою багатоаспектне явище. Тому, шлях до вивчення словникового складу мови з точки зору смислових зв'язків полягає у виявленні цих зв'язків між дискретними одиницями в складі всього цілого.

Сьогодні мовознавчі дослідження направлені на вивчення слів в межах поля, лексико-семантичних груп та синонімічних рядів.

Лексико-семантичне поле визначається як сукупність мовних одиниць, які об'єднані спільністю змісту (деколи також спільністю формальних показників) і відображають понятійну, предметну або функціональну подібність позначуваних явищ, це ієрархічна структура множини лексичних одиниць, об'єднаних спільним (інваріантним) значенням та відображає в мові визначену понятійну сферу [10: 10]. Таким чином, можливо говорити про семантичне поле спорідненості, руху, відчуттів, посуду.

У лінгвістиці виокремлюють різні типи семантичних полів, крім лексико-семантичного поля, дослідники розглядають асоціативно-семантичні поля, які утворюються на основі асоціативного експерименту, функціонально-семантичні поля, котрі включають лексичні і семантичні значення, та тематичні поля, в яких слова об'єднані загальною темою. На початку досліджень вчені виокремлювали два типа полів: понятійні і словесні. В понятійне поле входить ряд лексико-семантичних груп, в межах кожної лексико-семантичної групи виділяють підгрупи рядів синонімічних слів. Понятійне поле характеризується й різними граматичними та словотворчими засобами.

Але поступово лінгвісти почали виокремлювати семантичні поля не на понятійній основі, а на мовній. Семантичне поле в їх розумінні – це сукупність слів, які знаходяться у вільних зв'язках по лінії їх лексичного значення в той чи інший історичний період часу. Слова, які утворюють такі об'єднання, пов'язані або парадигматичними, або синтагматичними (синтаксичними) відношеннями [4: 71].

В залежності від складу і значення лексичних одиниць, які входять до семантичного поля, розрізняють структурно-семантичні типи поля: 1) поле однотипного складу, до якого входять синонімічне, антонімічне або гіперо-гіпонімічне семантичне поле; 2) поле різнотипного складу, або синкретичне поле, в основі смислової організації якого є гіперо-гіпонімічна структура, яка наповнюється синонімічними, антонімічними та іншими парадигмами.

Семантичне поле може також включати слова, що належать до різних частин мови, які об'єднані між собою не тільки семантичними, але й словотворчими відношеннями. Залежно від частин мови, які входять до складу поля, виділяють наступні структурні типи полів: 1) лексико-семантичне поле, яке складається лише з іменників, або з прикметників, або з дієслів; 2) лексико-семантичне поле, до якого входять іменники та дієслова, іменники та прикметники; 3) лексико-семантичне поле, яке об'єднує однокореневі слова [4: 142].

Тематичне поле – це більш широке об'єднання груп слів різних частин мови, які об'єднуються загальною темою. Типи семантичних (смислових) відношень визначаються основними видами підгруп і підсистем, які існують у тематичному полі.

У лінгвістиці лексико-семантична група розглядається як мовна так і психологічна реальність, виокремлене об'єднання слів, члени якої мають однаковий граматичний статус і характеризуються однорідністю смислових відношень [3: 141]. Лексико-семантична група це семантичне об'єднання слів (парадигм) однієї частини мови, які тісно пов'язані між собою за смислом. Лексико-семантична група це найбільша за об'ємом своїх членів організація слів, яка об'єднана базовим семантичним компонентом. Семантичний компонент узагальнює декілька різних гіперсем (родових сем), означуючи клас предметів, ознак, процесів, відношень.

Лексико-семантична група характеризується досить високим ступенем упорядкованості зв'язків між одиницями, що дозволяє розглядати її як найбільш яскраве вираження системності в лексиці. Оскільки смислові зв'язки між словами дуже різні, термін «лексико-семантична група» використовується по відношенню до лексичних одиниць, які об'єднані різними типами смислової єдності: смислові подібності (синонімія), смислові протилежності (антонімія), родові та видові відношення.

Розглянемо лексико-семантичну групу (ЛСГ) одиниць професійної лексики на позначення плавильного агрегату, в який завантажують шихту при виробництві сталі в металургійній галузі. Семантичний компонент 'container', який позначає ємність, в чому можливо зберігати, або тримати щось, об'єднує лексичні одиниці *converter, furnace, blast*

furnace, reverberatory furnace, open-hearth furnace, electric furnace, arc furnace, inductor furnace у лексико-семантичну групу.

Одиниця *furnace* є гіперонімом по відношенню до лексем ЛСГ, які один відносно одного виступають співгіпонімами. Диференційна сема 'large' лексичної одиниці *furnace* конкретизує значення лексеми, вказуючи на розміри сталеплавильного агрегату.

В лексичній одиниці *blast furnace* диференційна сема 'industrial' позначає сферу застосування даного агрегату в промислових цілях. В умовах необхідності переробки великої кількості металобрухту, масова переробка якого не можлива в конверторах, з'явився мартенівський спосіб обробки металу. Поняття створеного агрегату вербалізовано у мовній системі англійської мови лексемою *open-hearth furnace*, яка входить до досліджуваної ЛСГ. Диференційна сема 'reverberatory' лексеми *open-hearth furnace* позначає спосіб одержання тепла за рахунок відбиття полум'я, що утворюється при горінні в печі суміші газів.

Одиниці ЛСГ *electric furnace, arc furnace, inductor furnace* об'єднані у підгрупу видів печей інтегративною семою 'electric', яка вказує на використання електроенергії у процесі переробки металу.

Слово *converter* вербалізує поняття посудини, через яку подається кисень при виготовленні сталі способом Бессемера, входить до лексико-семантичної групи з інтегративною семою 'container' компонентом 'vessel'. Диференційний компонент 'liquid' лексеми *converter* позначає додаткову видову ознаку агрегату, який призначений для рідини.

Дослідження лексико-семантичної групи одиниць професійної лексики на позначення поняття плавильного агрегату, зафіксованих тлумачними словниками англійської мови доводить, що домінуючими відношеннями розглянутої ЛСГ є гіперо-гіпонімічні семантичними відношення, що вказує на чітку організацію мовних одиниць у системі ЛСГ.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Ахманова О.С., Виноградов В.В., Иванов В.В. О некоторых вопросах и задачах описательной, исторической и сравнительно-исторической лексикологии // Вопросы языкознания. – 1956. – № 3. – С. 25-32.
2. Барабанова О., Калган О. Деякі аспекти деривації термінів гірництва. Вісник нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології» – 2010. – № 675. – С. 3-6.
3. Бородин М.А. К типологии и методике историко-семантических исследований / М.А.Бородин, В.Гак. – Санкт-Петербург: Образование, 1979. – 183 с.
4. Быстрова Л.В. К вопросу о принципах и методах выделения лексико-семантических групп / Л.В.Быстрова, Н.Капатрук. – Москва: Русский язык, 1980. – 265 с.
5. Дияк О.В. Структурно-семантична організація словотвірних гнізд з коренями на позначення металів: Автореф. дис ... канд. філол. наук: 10.02.01 / НПУ ім. Драгоманова. – Київ, 2006. – 21 с.
6. Збіжна О. Технологічні терміни в металургії та економіці, або міркування щодо використання технологічних термінів у цих галузях знань // Збірник наукових праць: «Проблеми української термінології». – 2010. – С. 54-56.
7. Калган О. Явище синонімії в термінології гірництва // Вісник нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології» – 2009. – № 648. – С. 82-87.
8. Кочан І. Варіанти і синоніми термінів з міжнародними компонентами. Вісник нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології» – 2008. – № 620. – С. 14-19.
9. Китарова Н.К. Українська термінологія металургійної промисловості / Автореф. дис ... канд. філол. наук: 10.02.01. Дніпропетровськ. нац. ун-т. – Дніпропетровськ, 2000. – 19 с.
10. Левицький В.В., Огуй О.Д., Кійко Ю.С., Кійко С.В. Апроксимативні методи вивчення лексичного складу. – Чернівці: Рута, 2000. – 136 с.
11. Масенко Л., Дубічинський В., Крилець О. Деякі аспекти вивчення фахової української мови // Вісник нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології» – 2008. – № 620. – С. 33-36
12. Овсейчик С.В. Формування української екологічної термінології, 2006
13. Плєскач В., Зубрицька Я. Термін ливарного виробництва, пов'язані з виплавленням металу // Збірник наукових праць учасників XI Міжнародної наукової конференції «Проблеми української термінології Слово світ 2010» 1-2 жовтня, 2010 – С. 83-84.
14. Стаховська Н.Ф. Семантична та словотвірна структура агентивно-професійних найменувань металургійної термінології: Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01 / Дніпропетровський нац. ун-т. – Дніпропетровськ, 2002. – 18 с.
15. Слесарева И.П. Изучение типологии лексико-тематических групп. – Москва: Русский язык, 1976. – 234 с.

ЛЕКСИКОГРАФІЧНІ ДЖЕРЕЛА

1. *MACMILLAN English Dictionary*. Conor Mangat of Boag Associates. – London, 2003. – 1693 p.
2. Unabridged Based on the Random House Dictionary, – <http://dictionary.reference.com>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Майя Кірлаш – старший викладач кафедри іноземних мов Криворізького технічного університету, аспірант кафедри перекладу та загального мовознавства Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.
Наукові інтереси: лексична семантика української та англійської мов.

ТЕМАТИЧНА ГРУПА АНГЛІЦИЗМІВ “КУЛЬТУРА І МИСТЕЦТВО” В УКРАЇНСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ

Ольга ЛАПІНСЬКА (Дніпропетровськ, Україна)

У статті розглянуто одну з найчастотніших тематичних груп англійських запозичень, характерних для художнього тексту, визначено особливості їх уживання.

Ключові слова: англіцизми, тематична група лексики, художній текст, художній стиль.

The article presents one of the most frequency thematic groups of English borrowings, typical for fiction texts, particularities of their using.

Key words: Anglicisms, thematic group of words, fiction text, fiction style.

Картину розвитку кожної мови неможливо відтворити без дослідження впливу інших мов на її лексичний склад, без розуміння ролі запозичень. На межі ХХ – ХХІ ст. українська мова інтенсивно засвоює іншомовні слова. Однією з найпомітніших рис сучасного художнього стилю є надмірне вживання англіцизмів. Нові слова постійно приходять у мову, на всіх етапах її існування. Під час соціальних потрясінь прискорюються процеси мовного розвитку. Мовні зміни збільшуються, не встигаючи адаптуватися. Мовний смак і відчуття мови змінюються відповідно до особливостей ситуації в суспільстві [2: 28].

Тематичні групи новітніх англіцизмів в українській мові були предметом досліджень О. Стишова, Н. Попової, Т. Полякової, О. Махнєвої, О. Карабути, Т. Загоруйко, О. Курочкіної. Ці дослідники розглядають тематичні групи англомовних запозичень у публіцистичних, інформаційних, наукових текстах. Г. Сергєєва аналізує запозичення англіцизмів в українській правничій термінології, А. Олійник – в українській мікроекономічній термінології, Н. Стефанова – у сфері освіти, Т. Рудакова – у соціально-економічній сфері, Т. Майструк – у текстах різного комунікативного призначення, О. Стишов, М. Агапоненко – у мові засобів масової інформації.

Проте тематичні групи англомовної лексики в мові художніх творів ще не були об'єктом дослідження в сучасній лінгвістиці.

Для вирішення названої проблеми видається доцільною мета статті – описати одну з тематичних груп англіцизмів в українських художніх текстах.

Сфера вітчизняної культури (кіно, телебачення, музика тощо) у кінці ХХ – на початку ХХІ ст. піддалася великим змінам і запозичила багато понять, предметів, явищ із цих галузей, дуже розвинутих у США та Великій Британії. Разом із поняттями, предметами та явищами запозичаються їхні чужомовні назви – англіцизми, як такі, що переважно не мають еквівалентів в українській мові. Ці англіцизми почали широко використовуватися в українському художньому стилі.

Досить численною в текстах художнього стилю є тематична група “Культура і мистецтво”. Англійські запозичення цієї тематичної групи можна поділити на кілька підгруп: 1) музичні терміни (*блюз, джаз, рок, свінг, джакс-ремікс, ерзіей, сайпресгіл, ворлд-м'юзик, хіт, бек-вокал*); 2) назви танців (*чарльстон, твіст, буги-вуги*); 3) назви засобів кіно і відео (*трилер, фільм, хорор-фільм, вестерн, детектив, блокбастер, ролик, продюсер, кліп, кліп “Малхолланд Драйв”, кліпер, homevideo*); 4) фотографія (*слайд, кодак, “ай-ді”; інтернетівський JPEG*); 5) радіо, телебачення та журналістика (*FM-станція, радіо “Драйв”, тіві, тіві-контроль, емтіві, інтерв'ю, репортери, мас-медіа*); 6) мистецтвознавча термінологія (*дизайнер, дизайн, боді-арт, арт-директор*). Наприклад: “Анонімність і є свобода – не краденого “ай-ді...” (О. Забужко); Раптовий *флешбек*, нав'язливі *слайди* спогадів (І. Карпа); “... вже вільно орієнтуючись в однаковому *дизайні* совкових квартир...”; “... де почав працювати *арт-директором*...” (В. Терлецький).

У величезній за обсягом підгрупі “Музика” виділяємо лексеми на позначення 1) жанрів і стилів музики, пісень (*регтайм, джаз / джез / jazz, rhythm 'n' blues, симфоджаз, бостон-джаз, діксіленд, свінг / свінг, джаз-рок, рок, рок-музика, панк-рок, реггей, блюз / блюзи, сплін, реп, ганста-реп, диско, фокс, фольк, кантрі, попс / попса / поп-музика, зонг, госпел, кантрі енд*

вестерн); 2) музичних інструментів і обладнання (*плезр, гонг / гонг, МР3*); 3) співаків, музичних виконавців, композиторів, оркестрів, груп (“*Bimlз*” / *bimли* / “*The Beats*”, “*Boney-M*”, “*Pink Floyd*”, “*Prodigy*”, “*Aerosmith*”, “*Paradise lost*”, “*Greedence Clear water Revival*”, “*Jimmy Hendrix*”, “*The Modern Jazz Quartet*”, “*Iron Butterfly*”, “*Cranberries*”, “*Ten Years After*”, “*ZZ Top*”, “*Grateful Dead*”, “*Степпен Роуз*”, “*Креїзі Хауз*”, “*Спайнол Тан*”, “*Kozmic blues*”, “*Modern Talking*”, “*Queen*”, “*Робін-бонс*”, “*Роллінги*” / *Ролленги* / “*Polling Stones*”, “*Red Hot Chili Peppers*”, ковбойські кантрі-групи, *Мадонна / Мадонна*, *Брітні Спірс*, *Вітні Х'юстон*, *Роміна Пауер*, *Крістіна Агілера*, *Елвіс Преслі / Елвіс*, *Кокер*, *Монк*, *Баді Гай*, *Хукер*, *Ліз Мітчел*, *Бон Джові*, *Олівер Кінг*, *Грейс Слік*, *Джоан Осборн Ван Хален*, *Боб Марлі*, *Сонні Роллінз*, *Лілі Марлен*, *Девід Боуй*, *Нік Кейв*, *Том Вейтс / TomWaits*, *Дженіс Джоплін / JanisJoplin*, *Стінг*, *Нейл Янг*, *Лу Рід*, *Ітті Поп*, *Армстронг*, *Майлз Девіс*, *Майкл Олфілд*, *Річі Блекмор*, *Курт Кобейн*, *Джиммі Моррісон / Моррісон*, *Сінатра*, *Глен Міллер*, *Біл Аванс*, *Джон Вільямс*, *Вернер Таубер*, *Майлз Девіс*, *Емілем*, *Гербі Генкок*, *Алан Лопер*, *Джон Леннон / Джон Ленон / Джон Вінстон Леннон / Джон Вінстон*, *Баді Річ*, *Мерлін Менсон*, *Пегі Лі*, *Каунт Бейсі*, *Мак Лафлін*, *Френк Занні*, *Джордж Харрісон*, *Боббі Фаррел*, *ЯсоPastorius*, *JoanBaez*, *Jethro Tull*, блюз-банд, бойз-банди, рокери, рок-зірка, джазові музики, бек-вокалістка); 4) приміщень для виконання музичних творів (джаз-холл, джаз-клуб); 5) назв музичних клубів (“*ЗаРок*”, “*Рок-притулок*”); 6) музичних звуків (*саунд*, *бонд*, *саундчек*, *саундтрек*, *трек*); 7) музичних заходів і їх назв (*рок-сейшн*, *рок-сцена*, *рок-кафе*, *рок-фестиваль*, *фолковий фестиваль*, *рок-фестиваль* “*Акустичний Вудсток*”, *фестиваль* “*Рок-Терапія3*”, *джаз-клуб*, *сейшн* “*Рок-Ностальгія*”); 8) пісень, музичних альбомів і концертів (“*Enter*”, “*Mixed Emotion*”, “*Ice Cream Man*” / “*Морозивник*”, “*RainDogs*” / “*Дощонси*”, “*Джингл-беллз*”, “*Alabamasong*” “*Ahlonosong*”, “*CannetHeat*”, “*A Para-Um-Mom-Wow*”, “*Closing Time*”, “*Yellow Submarine*”, “*Painti tblack*”, “*Пісенник Джоні Марсера*”, “*Miccicini*”, “*Live In A Matrix & Jefferson Airplane*”, “*Sioxie & the Bansheets*”, “*Елемент of Crime*”, “*Містер Бонус-трек*”, “*Арт-підготовка*”); 9) назв музичних журналів (“*Забріск Райдер*”).

Активно побутують у сучасному художньому тексті англіцизми підгрупи “Танці” : *чарльстон*, *твіст*, *буги-вуги*, *рок-н-рол / Rock-n-roll*, *фокстрот*, *брейк*, *гіп-гоп*, *данс*, *данс-пати*.

З'явилося багато слів, які передають інноваційні назви напрямів і стилів у сучасній музичній і танцювальній культурі, а саме: *регтайм* (англ. ragtime <rag – рваний і time – ритм) – 1) форма народної танцювально-побутової музики американських негрів); *джаз* (англ. jazz – джаз, жвавність) – 1) професійне музичне імпровізаційне мистецтво, що склалося на межі ХІХ – ХХ ст. і яке ґрунтується на музичній культурі негрів США; 2) оркестр, що складається з духових, ударних і шумових інструментів; ансамбль, що виконує джазову музику. Інша назва – (заст.) *джаз-банд*; *диксиленд* (англ. Dixieland, від неформальної назви американського Півдня Dixie) – назва джазових ансамблів новоорлеанського стилю, в яких грали білі музиканти [9]; *свінг / свінг* (англ. swing – коливання, розмах) – 2) один із різновидів джазу, для якого характерна сольна імпровізація, великий склад виконавців; *рок-музика* (один із видів естрадної музики другої половини ХХ ст., який виконується на електронних інструментах. Інша назва – *рок*; *рок* (англ. <rock-and-roll (rock'n'roll) – рок-н-рол) – 1) те саме, що й *рок-музика*; важкий Р. – рок-музика з посиленням звуком, суровим ритмом, що може викликати агресивне збудження; *джаз-рок* (англ. jazz-rock) – напрямок так званої популярної музики, який з'явився в кінці 1960-х років [9]; *панк-рок* (англ. Punkrock) – напрямок у рок-музиці, що виник у середині 1970-х років у США і Великобританії, у якому поєднувалися соціальний протест і музичне неприйняття тодішніх форм року [9]; *реггей* (англ. reggae – інший варіант написання *реггі*, *реггей*) – ямайська популярна музика, вперше згадується з 1960-х років [9]; *блюз* (< англ. blues, <bluesdevils – меланхолія, сум) – 1) одна з популярних форм ритмічної джазової музики, яка склалася в ХІХ ст. на основі сумних ліричних пісень американських негрів і яку виконували під акомпанемент *банджо* [5: 112]; *реп*, *танста-реп*, *диско*, *кантрі*, *посса*, *зонг* тощо.

Англіцизм *фолк / фольк* (англ. folk – народ, народний) в англійській мові має два значення, перше з яких велика група людей, яка має свій менталітет, характеризується

специфічними звичаями, мистецтвом, легендами, традиціями, що передаються з покоління на покоління; народ [8: 147]. Хоча українська мова не запозичила це значення, на основі нього, відбулася неправильна інтерпретація зазначеного англіцизму, адже музику в стилі *фолк* тлумачать як народну музику [1: 136] від основного значення цієї лексеми цієї лексеми – народ. На думку Т. Майструк [3: 94], цей англіцизм правомірно тлумачити так, як він подається в англійських словниках, а саме: пісенний жанр, який у багатьох напрямках перетинається з американською бардівською піснею [6]; сучасна музика та пісні, написані в стилі, подібному до традиційної народної музики [7: 653]. Ці аспекти повинні враховуватися не лише авторами художніх текстів, а й укладачами словників іншомовних слів.

Завдяки розповсюдженню американських релігійних організацій в українську мову запозичалася лексеми на позначення євангелічних пісень, прославлення Бога, імен виконавців релігійних творів: *госпел* [*англ. Gospel song – євангелічна пісня*] – 1) жанр духовної музики афроамериканців; 2) євангелічна (некультова) сольна пісня [5: 187]; *глорі-алілуя*. Напр.: “*Армстронг* подобався Янові у всіх своїх виявах, особливо ж нині, коли його кумедні *госпели* складали протипагу похмурій науці Сагала та його химерного вчителя” (М. Соколян); “Ніхто не знає, які у мене проблеми, – співав *Сатчмо*, – *Глорі-алілуя!*” (М. Соколян). *Сатчмо* – це прізвисько *Луї Армстронга*.

Ця підгрупа багата на англіцизми-варваризми: *кантрі енд вестерн*, *ерзіей*, *сайпресгіл*, *ворлд-мьюзик*, *rhythm 'n' blues*, *jazz*, імена та назви виконавців, музичних творів і груп. Інколи назви пісень наводяться двома мовами: “*Ice Cream Man*” / “*Морозивник*”, “*Rain Dogs*” / “*Дощопси*”.

До тематичної підгрупи “Кіно і відео” належать слова, які називають 1) персонажів фільмів і мультфільмів: *Бетмен / бетмен*, *Кінг Конг*, *Гаррі Поттер*, *Меррі Поппінс*, *Джеймс Бонд / Бонд*, *Бінкс*, *О’Гара*, *Том Соейер*, *Рембо*, *Мікі Маус / мікі маус*, *Дональд*, *пітерпен*; 2) акторів, сценаристів: *Міккі Рурк*, *Фресіс Бен*, *Вуді Аллен / Вудіален*, *Дейв Чапелл*, *Мерлін Монро*, *Гічкок*, *Лінч*, *Майкл Дуглас*, *Шерон Стоун*, *Катрін Зета Джонс*, *Стівенсон*, *Сильвестр*, *Харрісон Форд*; 3) фільми “*Ізі Райдер*”, “*Ребекка*”, “*Барроуз*”, “*Матриця*”, “*Еквінокс*”, *Твін пікс*, фільм “*Матриця*” “*Downbylaw*”; 4) жанри фільмів: *фільм*, *трилер / трилер*, *вестерн*, *хоррор-фільм*, *детектив*, *блокбастер*, *трилер*; 5) творців фільмів, роликів, кліпів (*продюсер*, *кліпер*); 6) американську кіноіндустрію (*Голлівуд*); 7) відеосюжети (*кліп*). Напр.: “... ти щось казала про фольклорний *трилер*?” (М. Соколян); “Може, й справді всі наші страждання – погано придуманий *трилер*...” (О. Забужко); “Тільки я, дівчина чесна, / Я люблю лише Сильвестра. / Тільки я, дівчина горда, / Люблю *Харрісона Форда*” (О. Ірванець); “Вони збирають повні зали, але ти полюбляєш слухати “*Еквідокс*” на “квартирниках”, у невимушеній атмосфері андеграундної свободи” (В. Терлецький); “*Радянський фільм / в пустім / кінозалі...*” (О. Гусейнова); “*Голлівуд*, порівняно з ним, – вовтузня в пісочниці” (М. Соколян).

Лексема “*хоррор-фільм*” є варваризмом. Англійське слово *horror* перекладається українською мовою як *жах*, а словосполучення *хоррор-фільм* (англ. – *horror-film*) – *фільм жахів*. Напр. : “Кадром із *хоррор-фільму*: труп, утоплений у величезному акваріумі” (О. Забужко).

У художньому стилі української мови спостерігаємо вживання й словосполучень, які надають інформацію про фільми: *голлівудські блокбастери*, *голлівудські вестерни*, *голлівудські фільми*, *фільм-катастрофа*. Український письменник С. Жадан у написанні прикметника “*голлівудський*” порушує орфографічні норми української мови. І. Карпа та П. Загребельний дотримуються цих норм. Пор.: “... такі австрійські панки, які обдивилися в дитинстві *голлівудських блокбастерів* про КГБ і Горбачова...” (С. Жадан); “... чекати, вишукуючи по тіві старі *голлівудські вестерни*...” (С. Жадан); “Телевізійні репортажі, газетні уривки, шматки *голлівудських фільмів* чіплялися одні за одних...” (І. Карпа); “Ці бандити пера зроблять з твоєї робітничо-селянської шкіри модну торбинку для *голлівудської кінозірки*, а з висушеного черепа експонат для нью-йоркського музею Метрополітен” (П. Загребельний).

Голлівудські продюсери полюбляють знімати фільми-катастрофи. І для пересічних американців вони є звичними та прийнятними. Такими ж вони починають сприйматися й українськими глядачами. Іншомовні інновації не тільки відображають сторони життя суспільства, а й стають свідченням глобалізації реалій світу [4: 138]. Хоча й слово *катастрофа* грецького походження, поняття *фільм-катастрофа* – американського.

Деякі англомовні запозичення тематичної групи “Культура і мистецтво” набули нового значення. Так, наприклад, в англійській мові лексема *блокбастер* уживається у трьох значеннях. В українській мові вона відома тільки в одному значенні: 2) фільм, книга чи інший продукт, що має великий комерційний успіх [7: 179]. До того ж, цей англіцизм запозичився у дещо звуженому розумінні: 1) кінофільм з масштабним зніманням, масовими сценами, який дорого коштує і в якому беруть участь відомі актори [5: 112]. У семантичній структурі цього слова розвинулося й нове значення: 2) спекулянт міською нерухомістю (будинками, земельними ділянками тощо) [5: 112].

Деякі англіцизми, які зустрічаються в художньому стилі, належать до підгрупи “Радіо, телебачення, журналістика”. Це назви 1) журналів і газет (“*Плейбой*”, “*Playgirl*”, “*Пентхауз*”, “*Файннешел Таймс*”, “*Рейтер*”, “*Асоушіейтед прес*”, “*Cosmopolitan*”, “*Нью-Йорк-Таймс*”, “*Вашингтон-пост*”, “*Глоб енд мейл*”); 2) телерадіомовних компаній (“*Сі-ен-ен*”, “*Ей-бі-сі*”, *ВВС / Бі-Бі-Сі*); 3) професій (*репортер*, *інтерв’юер*, *піарщик*); 4) радіостанцій (*FM-станція*, *радіо “Драйв”*); 5) явищ і понять (*тіві*, *тіві-контроль*, *емтіві*, *мас-медіа*, *інтерв’ю*, *піар*, *піар-компанія*).

Англіцизми інколи використовуються як словотворча база для українських неологізмів: “Політехнолог навіть пожалкував, що досвідом прадавнього *піарщика* Грицька Отрепнева йому навряд чи вдасться скористатися” (Д. Джангіров); “Двадцять *посових* різномасних дівчаток у блаженській чорній білизні...” (С. Поваляєва); “початкуючий *плейбойчик*, таке воно ніжне, мабуть, і голиться не частіше, як раз на два тижні” (Ю. Андрухович).

Незначними за обсягом є підгрупи англійських запозичень “Фотографії” та “Мистецтвознавча”.

Таким чином, як свідчать матеріали нашого дослідження, в художньому тексті досить активно використовуються англіцизми тематичної групи “Культура і мистецтво”.

Для художнього стилю характерне вживання варваризмів англійського походження поряд із питомою лексикою, англіцизмів, що переважно не мають еквівалентів в українській мові, англіцизмів на позначення власних назв, утворення неологізмів на базі англомовних запозичень.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Англо-український, українсько-англійський словник [уклад. Н. М. Биховець, І. І. Борисенко, Г. О. Герасименко та ін.] / За ред. Ю. О. Жлуктенка. – К.: ВЦ “Академія”, 1997. – 696 с.
2. Костомаров В. Г. Языковой вкус эпохи: Из наблюдений над речевой практикой масс-медиа. – М.: Педагогика – Пресс, 1994. – 247 с.
3. Майструк Т. С. Англійські запозичення у функціонально-стильових різновидах української мови кінця ХХ – початку ХХІ століть: дис. ... кандидата філол. наук : 10. 02. 01 / Тетяна Сергіївна Майструк. – Кривий Ріг, 2010. – 264 с.
4. Попко Л. П. Неологизация в языке как трансляция культурно-лингвистической национальной ментальности / Л.П. Попко // Монография. – К.: ГАРККиИ, 2007. – 306 с.
5. Сучасний словник іншомовних слів : Близько 20 тис. слів і словосполучень / [Уклали О.І. Скопненко, Т.В. Цимбалюк]. – К.: Довіра, 2006. – 789 с.
6. ABBYLingvox3 [Електронний ресурс] / Режим доступу : www.abbyu.ua/products/linguistic/lingvo
7. The new Oxford American dictionary. – 2nd ed. p. cm. by Erin McKean. 1. English language – United States – Dictionaries. 2. Americanisms – Dictionaries. PE 1628. N429 2005. – 2051 p.
8. Webster’s dictionary. – 2nd ed. published by Geddes and Grosser, David Dale House : New Lenark ML11 9DJ. – Scotland, 2002. – 948 p.
9. Вікіпедія [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://ukr.wikipedia.org>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ольга Лапінська – здобувач кафедри української мови Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара, викладач кафедри перекладу та іноземних мов Національної металургійної академії України.
Наукові інтереси: іншомовні запозичення в українській мові.

КАТЕГОРІЯ РОДУ АНГЛОАМЕРИКАНСЬКИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ-ІМЕННИКІВ В УКРАЇНСЬКІЙ І РОСІЙСЬКІЙ МОВАХ НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

Тетяна ЛЕЛЕКА (Кіровоград, Україна)

У статті досліджуються особливості граматичної адаптації англоамериканських запозичень до категорії роду в українській й російській мовах на основі процесу контактування двох близькостпоріднених мов з англійською.

Ключові слова: граматична адаптація, граматична категорія роду, англоамериканські запозичення, близькостпоріднені мови, мовні контакти.

The given paper deals with the investigation of the peculiarities of the grammatical adaptation of the English and American loans to the category of gender in the Ukrainian and Russian languages according to the process of the contacts of the cognate languages with English.

Key words: grammatical adaptation, grammatical category of gender, English and American loans, cognate languages, language contacts.

Українська і російська мови початку ХХІ ст. характеризуються наявністю в них значної кількості запозичень, більшість з яких становлять англоамериканізми, лексичні запозичення з британського й американського варіантів англійської мови.

Актуальність роботи визначається актуалізацією мовних контактів української й російської мов зазначеного періоду з англійською. Зіставлення англоамериканізмів у двох близькостпоріднених мовах становить неабиякий інтерес, оскільки індивідуальні процеси нормування двох мов визначають спільні та відмінні особливості освоєння англоамериканських запозичень.

Мета роботи полягає у зіставленні особливостей адаптації англоамериканізмів до граматичної категорії роду в українській і російській мовах на початку ХХІ ст.

Зазначена мета потребує розв'язання наступних завдань:

1) охарактеризувати процес адаптації англоамериканських запозичень-іменників до граматичної категорії роду в мовах-реципієнтах; 2) зіставити особливості освоєння англоамериканізмів в українській і російській мовах з метою виявлення їхніх спільних та відмінних рис.

Предметом дослідження стали англоамериканські запозичення, зафіксовані в українських та російських словниках іншомовних на початку ХХІ століття.

Об'єктом роботи є особливості граматичної адаптації англоамериканізмів в українській і російській мовах, а саме їхнє пристосування до граматичної категорії роду.

Сутність граматичної адаптації полягає в тому, що запозичення в мові-реципієнті втрачають колишні граматичні категорії і парадигми й набувають нових за аналогією до слів мови-реципієнта. В українській і російській мовах граматична адаптація англоамериканізмів відбувається у процесі морфологічної субституції, частиномовної стратифікації, пристосування запозичених іменників (оскільки вони охоплюють найбільшу кількість слів) до граматичних категорій роду, числа, відмінка та словотворення на новому мовному ґрунті.

Проблемою визначення форм граматичного роду запозичень в українській і російській мовах займалось багато вітчизняних і зарубіжних дослідників, серед них Б. Антоненко-Давидович, Н. Бабич, О. Безпояско, І. Вихованець, А. Загнітко, І. Мучник, В. Мерінов, Є. Клобуков, П. Лекант, Л. Касаткін та інші; але зіставні дослідження пристосування запозичень до граматичних категорій близькостпоріднених мов на сьогоднішній день не є достатньо вивченими.

Основними граматичними змінами є послідовна втрата артикля та набуття граматичної категорії роду, яка не властива іменникам англійської мови. Визначальним у віднесенні англоамериканізмів до певної категорії роду є формальний чинник [2: 284]. Більшість англоамериканських запозичень із кінцевими приголосними засвоїлися в українській і російській мовах з граматичним значенням чоловічого роду, що зумовило їхню кількісну

перевагу (англ. *jaz* – укр. *джаз*, рос. *джаз*; англ. *warrant* – укр. *варант*, рос. *варрант*; англ. *default* – укр. *дефолт*, рос. *дефолт* тощо).

Пристосування іменників з нехарактерними для української і російської мов кінцевими фонемами до жіночого та чоловічого роду, на основі морфологічної або семантичної аналогії з питомою лексикою, зумовило необхідність їх формального переоформлення відповідно до норм української і російської морфології: англ. *actuary* – укр. *актуарій*, рос. *актуарий*; англ. *barratry* – укр. *баратрія*, рос. *барратрия* тощо.

Грамматичний рід, як одна з найістотніших ознак іменника, становить собою багатоаспектну категорію, тому його функціонування вчені пояснюють по-різному. Одні вважають, що він не визначається змістом слова, і намагаються відшукати пояснення генезису граматичного роду у внутрішньомовних законах, убачаючи ймовірний напрямок вирішення цієї проблеми у встановленні причин початкового узгодження в роді [1: 45]. Інші лінгвісти стверджують, що граматичний рід є безпосереднім відображенням змісту предметів, їх біологічної статі [3: 216].

Іменники розподіляються за граматичними родами за двома категоріальними ознаками:

- а) на основі семантичних ознак з урахуванням картини світу носіїв мови;
- б) на підставі семантичних і формальних факторів.

Найважливішою класифікуючою підставою роду є відношення категорії роду до категорії істот/неістот [3: 113]. У формах чоловічого, жіночого й середнього родів переплітаються семантично мотивовані й семантично немотивовані ознаки. Назви істот (осіб) лексично мотивовані. Вони протиставлені іншим формам роду – асемантичним [7: 50]. Так, лінгвісти [4: 26] класифікують їх як семантичні (лексичні) та асемантичні категорії роду. У назвах істот (людей і тварин) граматична родова характеристика спрямована на статеву і вікову диференціацію [7: 78].

У певному розумінні всі системи родового розподілу семантичні, оскільки всі родові системи мають семантичне ядро. Однак мовознавці розуміють семантичну систему розподілу в більш вузькому значенні: семантика іменника визначає його рід, і, відповідно, на основі роду іменника можна діагностувати його значення [8: 102].

Отже, категорія роду іменників, з одного боку, не пов'язана з реальним значенням слова: її семантика може збігатися з ізоморфністю біологічної статі, а може виступати формальним критерієм розрізнення слів у моделі узгодження за родом; з іншого боку – значення слова безвідносно до статі іноді стає визначальним у родовій диференціації [8: 370].

Грамматична категорія роду є однією з основних морфологічних ознак іменника. Належність іменників до того чи іншого роду визначається такими ознаками:

- за формами називного та деяких непрямих відмінків в однині;
- за типами суфіксального словотворення;
- за синтаксичним зв'язком з іншими словами в реченні;
- за семантикою [11: 38].

У більшості випадків на рід іменника вказує не одна з названих ознак, а декілька.

Отже, належність того чи іншого іменника в українській і російській мовах до певного роду визначається лексичним значенням, морфологічними ознаками (характером основи та відмінковими флексіями в різних типах відмін), синтаксичними зв'язками з іншими словами в реченні (узгодження прикметників, дієприкметників, займенників, порядкових числівників, дієслів минулого часу).

Родове оформлення іменників на українському і російському ґрунті відбувається виключно за законами граматичних систем мов-реципієнтів, тому що категорія роду в англійській мові відсутня. Реальна співвіднесеність іменників за родами в англійській мові збігається з українською і російською родовою співвіднесеністю лише частково, а саме тоді, коли йдеться про істот – позначення особи; і зовнішнє оформлення слова не впливає на включення його в той чи інший граматичний рід. У цілому, адаптація іменників, що позначають неістот, спрощується з точки зору віднесення їх до категорії роду. Зникає фактор впливу роду запозичення, тому що більшість іменників, що запозичені з англійської мови, не мають граматичної форми роду.

Серед досліджуваного матеріалу зафіксовані випадки варіативного використання іменників-запозичень за їх родовими ознаками, що відповідає їхнім формально-структурним особливостям. Таких випадків небагато, в українській мові: *дрен, дрена* [9: 241], у російській мові: *автокар, автокара* [6: 34].

Іменники, що позначають неістот та поняття в українській і російській мовах оформлюються як іменники чоловічого роду на твердий чи м'який приголосний (укр. *пунш, ель, піджак, пікнік, хокей*; рос. *пунш, эль, пиджак, пикник, хоккей* та інші). Іменники, що отримали внаслідок фонетико-графічного оформлення в українській і російській мовах закінчення укр. *-а/-я*, рос. *-а/-я* потрапляють до жіночого роду (укр. *пінта, миля*; рос. *пинта, миля* та інші).

У невідмінюваних іменниках, що позначають осіб, значення роду визначається за співвіднесеністю зі статтю, наприклад: до чоловічого роду в українській і російській мовах належать слова укр. *кокні, рефери, янкі, япі*; рос. *кокни, рефери, янки, яппи*; до жіночого – укр. *леді, вамп*; рос. *леди, вамп*. І в українській, і в російській мовах серед англоамериканізмів були виявлені іменники на позначення істот, які належать і до чоловічого, і до жіночого роду: укр. *зомбі, хіпі*; рос. *зомби, хиппи*). Розбіжності в українській і російській мовах серед незмінних іменників на позначення істот зафіксовані у слів укр. *бебі*, рос. *беби*, які відносяться в українській мові до жіночого роду [9: 103], а в російській до чоловічого [6: 98], що пов'язано з їх відповідниками при тлумаченні: укр. *дитина* – жіночий рід, рос. *ребенок* – чоловічий рід. Англоамериканізми на позначення тварин використовуються у формі чоловічого і жіночого роду: укр. *гну, динго, кенгуру, колі*; рос. *гну, динго, кенгуру, колли*. Деякі іменники з цієї групи належать лише до чоловічого роду в українській і російській мовах: укр. *буфало, гризли, поні*; рос. *буффало, гризли, пони*. Зафіксовано різні форми роду незмінних запозичень на позначення тварин – укр. *ківі* (чоловічий і жіночий рід [9: 316]), рос. *киви* (жіночий рід [6: 298]) та укр. *чау-чау* (жіночий рід [9: 612]), рос. *чау-чау* (чоловічий і жіночий рід [6: 598]) – в мовах-реципієнтах.

Назви неживих предметів традиційно відносять до середнього роду в українській і російській мовах: укр. *банджо, бікіні, бунгало/бенгало, ватерполо, джерсі, інтерв'ю, каное, лобі, ноу-хау, наблісіті, ралі, роялті, шоу*; рос. *банджо, бикини, бунгало/бенгало, ватерполо, джерси, интервью, каноэ, лобби, ноу-хау, поблисити, ралли, роялти, шоу* тощо.

Серед незмінних англоамериканізмів на позначення неістот в українських і російських словниках виявлені іменники, рід яких зумовлений питомим словом при тлумаченні: укр. *багі* (автомобіль), *кантрі* (стиль музики), *бенді* (хокей з м'ячем) – чоловічий рід; рос. *багги* (автомобиль), *кантри* (стиль музыки), *бенди/бэнди* (хоккей с мячом) – чоловічий рід. За аналогією в мовах-реципієнтах використовується форма роду і в словах укр. *дингі* (суднова шлюпка) – жіночий рід, рос. *динги* (гоночный швертбот) – чоловічий рід.

Категорія роду залежить від того, яке значення виникає в мові-реципієнті. Так, слова укр. *бугі-вугі*, рос. *буги-вуги* від англійського *boogie-woogie* (стиль джазу) в українській і російській мовах позначають різновид танцю, тому використовуються у формі чоловічого роду.

Особливий інтерес становлять незмінні іменники, які нещодавно почали використовуватися в мовах-реципієнтах. У російській мові вони мають родові оформлення: *ваніті* (олень) – чоловічий і жіночий рід, оскільки позначає тварину, як і в більшості подібних випадків; *екстези* (наркотик), *джинго* (шовинист) – чоловічий рід згідно з тлумаченням, *боді* (женское белье) – використовується в жіночому роді. Іменник *джакузі* в російській мові використовується в декількох формах граматичного роду: словник Л. Крисіна фіксує його у формі середнього роду за традицією [6: 248], а Г. Склярєвська вважає, що це іменник жіночого роду – *джакузі* (ванна) – відповідно до тлумачення [10: 220].

В українських словниках вони позначені лише як незмінні без указівки на форму роду. Англоамериканізми *боді, джакузі, екстези* доцільним вважаємо віднести до середнього роду за традицією, а іменник *джинго* на позначення особи – до чоловічого, *ваніті* (олень) – до чоловічого і жіночого роду як назва тварини.

Виявлено відмінності у формах граматичного роду англоамериканізмів на позначення неістот в українській і російській мовах, наприклад, укр. *бальбоа* – жіночий рід (грошова одиниця) [9: 98], рос. *бальбоа* (денежная единица) – чоловічий рід [6: 97]; укр. *пенні* – чоловічий рід (те саме, що пенс, монета) [9: 369], рос. *пенни* – жіночий рід (разменная монета) [6: 371], що позначають грошові одиниці і не завжди збігаються з формою роду питомих слів при перекладі. Це пояснюється процесом засвоєнням англоамериканізмів граматичними системами мов-реципієнтів, який може відбуватися в обох мовах по-різному.

Таким чином, англоамериканські запозичення в українській і російській мовах, які є відмінюваними, отримують категорію роду стосовно флексії. Іменники змінні та незмінні, на позначення осіб оформлюються відповідно до семантичних показників.

Незмінні іменники на позначення тварин в українській і російській мовах у більшості випадків мають форми і чоловічого, і жіночого родів. У деяких випадках фіксується лише форма чоловічого роду.

Незмінні іменники на позначення неістот і в українській, і в російській мовах у переважній більшості отримують за традицією форму середнього роду. Розбіжності при родовому оформленні незмінних англоамериканізмів виникають тоді, коли рід іменника визначається при перекладі слова українською чи російською мовами. Виявлено випадки невизначеності родового оформлення незмінних іменників в українських словниках. Це слова, які були нещодавно запозичені, і їх граматичний рід ще не є достатньо визначеним, на відміну від російських.

На процеси граматичної адаптації англоамериканізмів в українській і російській мовах впливає той факт, що в мовах-реципієнтах наявні однакові граматичні категорії, але відбуваються індивідуальні процеси граматичного нормування мов.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Безпояско О. К. Граматика української мови : Морфологія : [підручник] / Безпояско О. К. та ін. – К. : Либідь, 1993. – 234 с.
2. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови / І. Р. Вихованець. – К. : Пульсари, 2004. – 398 с.
3. Дегтярев В. И. Основы общей грамматики / В.И. Дегтярев. – Ростов-на-Дону, 1973. – 256 с.
4. Доленко М.Т. Сучасна українська мова / М. Т. Доленко, І. І. Дацюк, А. Г. Кващук. – К. : Радянська школа, 1964. – 364 с.
5. Крысин Л. П. Словообразование или заимствование / Л. П. Крысин // Рус. яз. в школе. – 1997. – №6. – С. 84–88.
6. Крысин Л. П. Толковый словарь иноязычных слов / Л. П. Крысин. – Москва : Эксмо, 2007. – 944 с.
7. Кучеренко І. К. Теоретичні питання граматики української мови: Морфологія / І. К. Кучеренко ; [за ред. Л.П. Головняк]. – К. : КНУ, 1964. – 157 с.
8. Современный русский литературный язык. Новое издание / [П. А. Лекант, Л. Л. Касаткин, Е. В. Клобуков и др.]. – М. : Высшая школа, 2009. – 766 с.
9. Сучасний словник іншомовних слів / [під ред. Г. П. Півторака]. – Київ : Довіра, 2006. – 789 с.
10. Толковый словарь современного русского языка. Языковые изменения конца XX столетия : более 7000 слов и устойчивых сочетаний / [ИЛИ РАН; под ред. Г.Н. Скляревской]. – Москва : Астрель : АСТ: Транзиткнига, 2005. – 894 с.
11. Чернецький В.К. Лексико-граматичні групи множинних іменників / В. К. Чернецький // Українська мова і література в школі. – 1971. – №4. – С. 37–39.
12. MacmillanEnglishDictionaryforAdvancedLearners. Oxford OX4 PP. A&C Black Publishers Ltd, 2005. – 1692 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Лелека – викладач кафедри перекладу та загального мовознавства Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: мовні контакти, англоамериканські запозичення в українській і російській мовах.

ІНВЕНТАРИЗАЦІЯ ЛЕКСИКО-ФРАЗЕОЛОГІЧНОЇ ГРУПИ ПРИКМЕТНИКІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЗУХВАЛОЇ ПОВЕДІНКИ В СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ

Світлана ЛИПКА (Івано-Франківськ, Україна)

У статті було визначено склад лексико-фразеологічної групи прикметників на позначення зухвалої поведінки в сучасній німецькій мові, використовуючи методик В.В.Левіцького, Н.Д. Капатрука та Л.В. Бистрової.

Ключові слова: лексика, лексема, мовна картина світу, лексико-семантична група, синонім, парадигма, інвентаризація, прикметник.

This article deals with the problems of inventarisation of an uninvestigated lexico-phraseological group of adjectives with the meaning impertinent in modern German. Some formal methods developed by V. Levitskiy, N. Kapatruk and L. Bystrova have been used.

Key words: vocabulary, lexeme, world language picture, lexico-semantic group, synonym, paradigm, inventarisation, adjective.

Останнім часом все більшої актуальності набуває проблема системної організації лексики, що зумовлено як теоретичними потребами сучасної лінгвістики, так і необхідністю подальшого удосконалення теорії і практики лексикографії. Якщо раніше в лексикографії використовувалися інтуїтивні дедуктивні синоптичні схеми, що виражали наївну картину світу (П. Роже, Р. Галліг та В. Вартбург, Ф. Дорнзайф), чи спроби її повної наукової репрезентації (Ю.М. Караулов, В.В. Морковкін), то на сьогоднішній день все актуальнішими стають роботи, присвячені окремим частиномовним семантичним класифікаціям, заснованим на індуктивному підході (від мовного матеріалу до його узагальнення) [4]. Об'єднання різночастиномовних класифікацій допомагає оптимально виразити номінативний простір, який позначають як "мовну картину світу" (МКС), що відповідає певній "концептуальній картині світу" (ККС). МКС – це організована сукупність понять, "які в мовній системі виражають за допомогою лексем наявні всюди взаємозв'язки та відносини між елементами дійсності і на цій основі взаємозв'язки між мовними поняттями" [1: 17].

Розуміння лексики як системи знайшло своє практичне втілення в дослідженні різних лексико-семантичних парадигм – синонімічних рядів, лексико-семантичних груп (ЛСГ), семантичних полів. Подальше вивчення лексики як системи вимагає детальної розробки всіх пов'язаних з цим процедурно-методичних прийомів, серед яких одним із найважливіших є вже найперший етап – виділення, тобто, інвентаризація групи [3: 75].

Проблеми, пов'язані з дослідженням лексико-семантичних груп, розглядалися вже багатьма лінгвістами. Це, наприклад, публікації М. Капатрука «Формалізована процедура дослідження лексики і перспективи її використання», Р. Угринюка «Інвентаризація лексико-фразеологічної групи іменників зі значенням інтелекту в сучасній німецькій мові», О. Комаріці «Інвентаризація лексико-семантичної групи прикметників зі значенням «розсудливий» та багато інших.

ЛСГ визначається у статті як семантичне об'єднання слів (парадигм) однієї частини мови [5: 49]. Формуючи список фразеологізмів, ми вибирали ті фразеологізми, які у своєму складі мали лексичну одиницю зі списку інвентаризованих. У даній статті розглядається ЛСГ прикметників сучасної німецької мови на позначення зухвалої поведінки, семантична структура яких детально ще не досліджувалася, чим зумовлена й новизна дослідження.

Метою роботи є об'єктивне визначення складу лексико-фразеологічної групи прикметників, які позначають зухвалу поведінку. Нашим завданням є встановлення домінант, ядра, центрального та периферійного складу ЛСГ за методикою, розробленою В.В. Левицьким, Л.В. Бистровою та М. Д. Капатруком [2: 75-78], яка широко репрезентується в публікаціях цієї школи.

Методика дослідження базується на інвентаризації лексичної мікросистеми, основою якої є ступінь близькості семантичних компонентів. Для визначення ваги компонента в тлумаченні ми використовуємо формулу (1), за допомогою якої визначаємо вагу компонента кожного слова отриманого списку [3: 88]:

$$W=(n+1)- r/n, (1)$$

де W– вага компонента, n- кількість компонентів тлумачення, r - порядковий номер компонента в словниковій статті.

Вага компонента може коливатися в межах від нуля до одиниці. Чим ближча вага компонента до одиниці, тим тісніше він семантично пов'язаний з основним значенням домінант.

У ході роботи з метою більшої об'єктивності було використано 11 словників (п'ять синонімічних і шість тлумачних словників сучасної німецької мови), за допомогою яких ми визначали середню вагу компонента за формулою

$$W_{\text{середнє}} = W_1 + W_2 + \dots + W_n/n, (2)$$

де $W_{\text{середнє}}$ – середня вага компонента, $W_1, 2, n$ - вага компонента в першому, другому, n - му словнику, n - кількість словників. Всі ці дані ми заносимо у таблиці (див. додаток, таблиці 1 і 2).

Алгоритм інвентаризації складається із наступних етапів:

1. **Визначення домінанти** (імені) групи прикметників – **frech**.

2. Формування на основі одномовних тлумачних та синонімічних словників початкового списку слів, за допомогою яких розкривається зміст домінанти та визначення за допомогою вищезгаданої формули **ваги** домінанти. Початковий список стратифікується на основі частотних характеристик слів, що входять до його складу.

3. Поділ слів вихідного списку на основі проведеного аналізу на наступні групи:

1) Слова з вагою 0,5 і вище, які описують **головне** значення **frech**, найтісніше пов'язані зі значенням «зухвалий, нахабний» і повинні бути не тільки просто зарахованими до складу ЛСГ, що формується, але й належати до її **ядра** [3, 77]. В даному випадку до **ядра** належать слова *dreist (0,81), unverschämt (0,8), impertinent (0,8), ungezogen (0,74), rotzig (0,72), unverfroren (0,7), schnippisch (0,61), patzig (0,6), pampig (0,51), vorlaut (0,5)*.

2) Слова, вага яких не перевищує 0,5 і не нижча від 0,25. В проаналізованому нами списку до другої групи належать *schamlos (0,4), unartig (0,4), schnodderig(0,4), schnöselig (0,4), ausfallend (0,34), keck (0,31), lümmelhaft (0,3), rüpelhaft (0,3), ungehörig (0,27), ruppig (0,25)*. Їх ми зараховуємо до **основного складу групи**.

3) Слова із вагою від 0,24 до 0,1, які формують склад **ближньої периферії** даної ЛСГ. Сюди входять *flegelhaft, flegelig (0,24), flapsig (0,23), frivol(0,21), insolent (0,2), unmanierlich (0,2), gemein (0,15), präpotent (0,11), anmaßend (0,1)*.

4) Слова із вагою від 0,1 до 0,09, які ми віднесли до **дальньої периферії** ЛСГ: *ungehobelt (0,09), nassforsch (0,09), geschert (0,09), lausbübisich (0,09), pöbelhaft (0,06), rüde(0,03), beleidigend (0,02), unhöflich (0,01)*. (Дивись таблиця 1).

5) Слова з нез'ясованою семантикою, тобто ті, що входять до складу ЛСГ, що формується, але не описуються домінантою **frech** (їх вага дорівнює нулю); із цими словами необхідно провести додатковий тест, який умовно можна назвати «тестом на головне значення» або «тестом на ядро» [3: 77]. З допомогою цього тесту ми визначаємо групу слів, об'єднаних значенням «зухвалий, нахабний», проте в даному випадку зміст «зухвалий, нахабний» отримує чітко окреслений план вираження, заданий словами, які входять до ядра (тобто *dreist, unverschämt, impertinent, ungezogen, rotzig, unverfroren, schnippisch, patzig, pampig, vorlaut*). Таким чином, процедуру вичленення ЛСГ можна здійснити формально: якщо семантика слів, що залишилися у списку може бути описана хоча б одним компонентом ядра (із заданою вагою не нижче 0,5), то слово, яке тестується, зараховується до складу ЛСГ [2: 75-78]. Результати проведеного «тесту на ядро» заносимо до таблиці 2.

Як бачимо з таблиці, жодне з протестованих слів не тлумачиться компонентами ядра, тому ми відраховуємо їх зі складу ЛСГ.

Отже, у даній статті ми розглянули інвентаризацію ЛСГ прикметників, що позначають зухвалу поведінку, визначили її ядерний, основний та периферійний складу та дійшли висновку, що на основі проведеного аналізу ряд слів (*ungebührlich, grob, angriffslüstig, derb, indiskret, indezent, rowdyhaft*), які, хоча й зустрічаються у синонімічних рядах декількох членів ЛСГ, слід відрахувати зі складу досліджуваної групи.

На основі отриманих даних ми також проведемо за даною процедурою інвентаризацію фразеологічних одиниць зі значенням «зухвалий, нахабний», що були виписані з німецьких фразеологічних словників. Вони теж підлягають певній стратифікації за вагою своїх ядерних одиниць. Повний опис даної процедури постане предметом окремої статті.

Таблиця 1

Вага домінанти <i>fresh</i> у витлумаченні слів вихідного списку														
№ з/п	Прикметник	W1	W2	W3	W4	W5	W6	W7	W8	W9	W10	W11	W сумарне	W середнє
1	dreist	1	1	0,25	1	1	0,66	1	-	1	1	1	8,91	0,81
2	unverschämt	-	1	0,67	1	0,25	1	0,93	1	1	1	1	8,9	0,8
3	impertinent	0,67	1	1	-	0,67	1	0,94	1	1	0,94	0,95	8,22	0,8
4	ungezogen	1	1	0,5	1	-	-	0,94	1	1	0,9	0,84	8,2	0,74
5	rotzig	0,67	-	0,6	1	1	1	0,71	1	1	1	-	8	0,72
6	unverfroren	-	1	0,67	1	0,67	1	0,92	-	1	1	-	7,3	0,7
7	schnippisch	-	1	-	1	1	1	0,7	1	-	1	-	6,7	0,61
8	patzig	0,25	1	1	0,5	1	0,25	0,25	1	-	1	-	6,5	0,6
9	pampig	1	1	-	-	-	1	0,6	1	1	1	-	6,6	0,61
10	vorlaut	0,5	1	-	-	0,25	1	0,71	-	1	0,63	-	5,1	0,5
11	schamlos	-	1	-	-	-	0,5	0,94	-	1	1	-	4,44	0,4
12	schnöselig	1	0,67	1	0,67	-	-	0,94	-	-	-	-	4,28	0,4
13	unartig	-	-	-	-	0,17	-	0,92	-	1	1	0,8	3,9	0,4
14	schnodderig	-	1	-	1	-	-	0,93	1	-	-	-	4	0,4
15	ausfallend	0,5	1	0,8	-	0,5	-	0,84	-	-	0,2	-	3,84	0,34
16	keck	0,5	-	-	-	-	0,33	0,73	1	-	0,8	-	3,4	0,31
17	lümmelhaft	0,7	-	-	-	1	-	0,9	-	-	0,7	-	3,3	0,3
18	rüpelhaft	-	1	-	-	-	-	0,9	-	-	0,7	-	2,6	0,3
19	ungehörig	1	1	-	-	-	-	0,97	-	-	-	-	2,97	0,27
20	ruppig	1						0,95			0,77		2,72	0,25
21	flegelhaft, flegelig	-	-	-	-	-	-	0,94	1	-	0,72	-	2,7	0,24
22	flapsig	-				1	0,5	-		1	-	-	2,5	0,23
23	frivol	-	-	-	-	-	0,5	0,76	-	1	-	-	2,3	0,21
24	insolent	0,33	-	-	-	-	-	0,75	-	1	-	-	2,08	0,2
25	unmanierlich	-	-	-	-	-	-	0,93	-	1	-	-	1,93	0,2
26	gemein	1	0,7	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1,7	0,15
27	präpotent	0,67	-	-	-	0,5	-	-	-	-	-	-	1,2	0,11

28	anmaßend	-	-	-	-	-	0,5	-	-	-	0,65	-	1,2	0,1
29	ungehobelt	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	0,09
30	nassforsch	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1	0,09
31	geschert	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	0,09
32	lausübisch	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1	0,09
33	pöbelhaft	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,7	-	0,7	0,06
34	anstößig	-	-	-	-	-	-	-	-	0,14	0,42	-	0,56	0,05
35	rüde	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,3	-	0,3	0,03
36	beleidigend	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,23	-	0,23	0,02
37	unhöflich	-	-	-	-	-	-	-	-	0,13	-	-	0,13	0,01
38	ungebührlich	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0	0
39	grob	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0	0
40	angriffslüchtig	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0	0
41	derb	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0	0
42	indiskret	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0	0
43	indezent	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0	0
44	rowdyhaft	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0	0

Таблиця 2

Вага «ядрових» слів *dreist, unverschämt, impertinent, ungezogen, rotzig, unverfroren, schnippisch, patzig, rampig, vorlauty* тлумаченні прикметників вихідного списку

№ з/п	Прикметник	W1	W2	W3	W4	W5	W6	W7	W8	W9	W10	W11	W сумарне	W середнє
1	ungebührlich	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0	0
2	grob	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0	0
3	angriffslüchtig	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0	0
4	derb	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0	0
5	indiskret	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0	0
6	indezent	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0	0
7	rowdyhaft	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0	0

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Алефиренко Н. Спорные проблемы семантики: Монография / Н. Алефиренко. – М.: Гнозис, 2005. – 326 с.
2. Быстрова Л. В., Капатрук Н. Д., Левицкий В. В. К вопросу о принципах и методах выделения лексико – семантических групп слов / Л. В. Быстрова, Н. Д. Капатрук, В. В. Левицкий.- Филол. Науки. – 1980. № 6. – С. 75 – 78.
3. Левицкий В.В. Статистическое изучение лексической семантики / В. В. Левицкий. – К., 1989.- 155 с.
4. Левицкий В. В., Огуй О. Д., Кійко Ю. С., Кійко С. В. Апроксимативні методи вивчення лексичного складу / В.В. Левицкий, О. Д. Огуй, Ю. С. Кійко, С. В. Кійко. – Чернівці, Рута, 2000. – 136 с.
5. Огуй О.Д. Индуктивные лексикографичні класифікації прикметників для побудови мовно-концептуальної картини світу: проблеми та перспективи / О. Д. Огуй. – Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка. – Вип.27. – Житомир: ЖДУ, 2006. - С.40.
6. Степанова Г.В., Шрам А. Н. Введение в семасиологию русского языка / Г.В. Степанова, А.Н. Шрам. - Калининград, «Калининградская правда», 1980.- 72 с.
7. Bulitta, Erich und Hildegard. Das Krüger Lexikon der Synonyme. – Frankfurt am Main: S. Fischer Verlag GmbH, Umschlaggestaltung, 1993.
8. Bunting, Karl-Dieter. Deutsches Wörterbuch.-Isis Verlag AG, Chur/Schweiz Gesamtherstellung: Isis Verlag AG, und Graphischer Großbetrieb Pöbneck, 1996.
9. Duden; Bd. 8. Die Sinn- und sachverwandten Wörter.Synonymwörterbuch der deutschen Sprache. Neudr. der 2. Aufl. – Mannheim; Leipzig; Wien; Zürich: Dudenverlag, 1997.
10. Duden. Deutsches Universalwörterbuch. - Mannheim; Leipzig; Wien; Zürich: Dudenverlag, 2003.
11. Duden; Bd. 10. Bedeutungswörterbuch - Mannheim; Leipzig; Wien; Zürich: Dudenverlag, 1985.
12. Der kleine Duden. Der passende Ausdruck. Ein Synonymwörterbuch für die Wortwahl. Bearbeitet bei der Dudenredaktion. Dudenverlag. Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich, ISBN 3-411-04241-9 NE Bibliographisches Institut & F.A. Brockhaus AG, 1990.
13. Görner, Kempcke. Synonymwörterbuch. Sinnverwandte Ausdrücke der deutschen Sprache. Leipzig: Bibliographisches Institut, 1982, 643 S.
14. Göttert, Karl-Heinz. Neues deutsches Wörterbuch. Mit den aktuellen Schreibweisen. –by Helmut Lingen Verlag GmbH& Co. KG 50679 Köln, 2007.
15. Langenscheidt. Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache. Berlin, München, Langenscheidt KG, 2003.
16. Langenscheidt. Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache. Berlin, München, Langenscheidt KG, 2008.
17. Wahrig G. Deutsches Wörterbuch. Neu herausgeben von Dr. Renate Wahrig – Burfeind. Mit einem „Lexikon der deutschen Sprachlehre“. Bertelsmann Lexikon Verlag GmbH, Gütersloh, München, 2001.
18. Wahrig. Synonymwörterbuch. Neuausgabe. Bertelsmann Lexikon Verlag GmbH. Gütersloh/ München. 2008, 1023 S.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Світлана Липка – аспірантка кафедри німецької філології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Наукові інтереси: лексикологія німецької мови.

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНА АДАПТАЦІЯ СМС У СИСТЕМІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ ПІД ВПЛИВОМ СУЧАСНИХ ЗАСОБІВ КОМУНІКАЦІЇ

Юлія МАКАРЕНКО (Кіровоград, Україна)

Стаття присвячена аналізу та класифікації скорочень у німецьких смс повідомленнях та динамічним процесам в лексичній системі мови під впливом сучасних засобів комунікації.

Ключові слова: мобільний сленг, мова смс, емотикон, смс.

The article analyses the German SMS acronyms and the dynamical processes in the lexical system under the influence of modern means of communication.

Key words: mobile phone slang, SMS language, emoticon, SMS.

Актуальність даної статті пов'язана із стрімким розвитком світового ринку мобільних телефонів, який за останні десять років зріс у декілька разів. Згідно з дослідженням шведського телекомунікаційного концерну «Ericsson» станом на 8 липня 2010 року у світі нараховується 5 мільярдів мобільних телефонів [5]. Мобільний телефон є не лише засобом зв'язку, а й важливим аксесуаром, за допомогою якого можна підкреслити свій соціальний статус.

Об'єктом дослідження є німецькомовні смс скорочення у молодіжному сленгу.

Предмет дослідження становлять особливості структурної та лексико-семантичної адаптації смс у системі німецької мови, а також динамічні процеси в лексичній системі мови під впливом сучасних засобів комунікації.

Мета дослідження полягає у встановленні особливостей адаптації смс у молодіжному сленгу та виявленні змін у системі мови через сучасні засоби комунікації. Для досягнення мети передбачається розв'язання таких завдань:

- 1) укласти корпус німецькомовних смс за визначеними критеріями;
- 2) класифікувати особливості нової писемної форми спілкування - смс-повідомлень.
- 3) виокремити особливості орфографії в умовах дистанційної комунікації.

Зацікавленість європейських мовознавців новою формою комунікації стала важливим напрямком у вивченні писемної мови молоді. Темі спілкування за допомогою мобільного телефону присвячено багато статей, останнім часом було укладено словники акронімів, тлумачення емотиконів, окрім того існують норми етикету із спілкування за допомогою мобільних телефонів та смс як у приватній так і бізнес сферах.

SMS – повідомлення (ShortMessageService) є новою формою масової комунікації, слово увійшло в літературну мову і стало загальноновживаним. Словосполучення писати смс звучить німецькою мовою «simsen», замість «SMS schreiben». Мова, якою користуються для написання повідомлень, отримала назву *SMS Sprache, texting Sprache* або *txt Gespräch*, а у англійській *txtspeak* (*textspeak, chatspeak, txt, txtspeak, txtk* [7]).

Мова смс швидко завоювала прихильність молоді, стала своєрідним кодом, який зрозумілий лише підліткам. Вчені прогнозують негативні наслідки - ізоляцію мови молоді від мови людей старшого покоління, псування літературної мови, її поступове витіснення із ужитку. Проте дослідженнями британських учених було доведено зворотнє: учні, які регулярно відправляють смс, мають новий комплексний підхід до сприйняття текстів.

Популярність смс призвела до створення британськими підлітками своєрідного сленгу, заснованого на тому, що мобільні телефони при написанні тексту пропонують можливі варіанти набору слова, відзначає The Daily Telegraph. Так, підлітки пишуть "book" ("книга") для того, щоб сказати "круто". Саме book пропонується першим варіантом при наборі cool. У свою чергу, "zopino!" означає вигук "woohoo!"

На початку січня 2008 року було випущено перший словник подібного сленгу – The A-Z of Teen Talk", автор Люсі ван Амеронген (Lucy van Amerongen). Учені назвали слова, що з'явилися завдяки системі набору T9 і смс, "текстонами" і "t9оніми"[7].

Смс повідомлення стали невід'ємною частиною щоденного спілкування молоді і відіграють важливу роль у ньому. Це можна довести за допомогою ілюстрації твору шотландської школярки, написаного мовою смс. Наведемо оригінал і переклад на англійську літературну мову у табл.1

Табл.1

"MysmmrholswrCWOT. B4, weusd 2 go 2 NY2Cmybro, hisGF&thr 3 :-@kdsFTF. ILNY, itsgr8. BtmyPswrso {:-/ BCo 9/11 tht they dcdd 2 stay in SCO & spnd 2wks up N. Up N, WUCIWUG -- 0. I ws vvv brd in MON. 0 bt baas & ^^^^ AAR8, my Ps wr :-) -- they sd ICBW, & tht they wr ha-p 4 the pc&qt...IDTS!! I wntd 2 go hm ASAP, 2C my M8s again. 2day, I cam bk 2 skool. I feel v O:-) BC I hv dn all my hm wrk. Now its BAU ...",

"My summer holidays were a complete waste of time. Before, we used to go to New York to see my brother, his girlfriend and their three screaming kids face to face. I love New York, it's a great place. But my parents were so worried because of the terrorism attack on September 11 that they decided we would stay in Scotland and spend two weeks up north. Up north, what you see is what you get - nothing. I was extremely bored in the middle of nowhere. Nothing but sheep and mountains. At any rate, my parents were happy. They said that it could be worse, and that they were happy with the peace and quiet. I don't think so! I wanted to go home as soon as possible, to see my mates again. Today I came back to school. I feel very saintly because I have done all my homework. Now it's business as usual..."(10)

Популярність послуги смс, яку оцінили передусім молоді люди у віці 14-18 років, пояснюється наступними факторами:

- Повідомлення доставляється до адресата миттєво (за винятками, коли телефон поза зоною досяжності або вимкнений); повідомлення не вимагає безпосереднього спілкування.

- Заощаджує час і гроші.

- Для написання повідомлення потрібен прилад невеликого розміру, який зручно завжди мати при собі; смс доставляється будь-коли будь-куди, на відміну від електронної пошти; для написання потрібно мінімум часу і мінімум інформації.

- Повідомлення можна використовувати як шпаргалку під час іспиту, користуватись мобільним телефоном тоді, коли це офіційно заборонено напр. під час лекції чи уроку.

Мовознавець з університету Цюрих Кріста Дюршайд вказує на те, що смс виконують наступні функції: домовитись про зустріч, підтримувати контакт, допомагає під час вирішення певних проблем [3].

Особливістю спілкування за допомогою смс є те, що воно ведеться переважно у формі діалогу і ведеться не усно, а за допомогою письмового тексту. За визначенням вченого П. Жлобінські під час комунікації за допомогою смс йдеться про «усну мову, яка фіксується на письмі.» [5].

Вивченням даного питання займаються такі мовознавці як Дівід Крістіл, Кріста Дюршайд, Хайке Візе, Петер Жлобінські, Надіне Фортман, Арне Ціглер.

Німецькі молодіжні смс можна класифікувати таким чином:

- ті, які містять загальну інформацію, які пишуться для флірту та висловлення почуттів, привітання та запрошення, жартівливі смс, зневажливі та образливі.

Аналіз мовних форм смс, проведений лінгвістами Крістою Дюршайд [3: 9–11] та Петером Жлобінські [5: 15-31] показав наступне:

- Обмеження знаків у одному повідомленні (160) призводить до скорочень, слова пишуть разом. (*Comp.spinntnoch, HiM, ichwünschedireinschönesWEu. vielSonne, mb (mailback – дай відповідь), HDGDLhabdichganzdollieb – обожаю до нестями*); у вигляді ребусу (*cu - seeyou, GuteN8*). За допомогою таких прийомів можна скорочувати не лише слова, а й цілі речення.

- Для швидкого набору тексту усі слова пишуться або виключно з малої, або виключно з великої літери. (*WASMACHSTDUHEUTEABEND?*).

- Для написання назв міст часто використовуються скорочення автомобільних номерних знаків (*HA* для міста *Hagen, Westfalen*).

- Більшість повідомлень базуються на грі слів, поряд з цим активно створюються та використовуються неологізми (*gruscheln – слово складається з двох елементів: gröhlen та wuscheln, що означає кричати та тріпати, а у перекладі самого неологізму – обійняти*).

- Часто використовуються графо стилістичні засоби ітерації (емотикони, повторення букв та розділових знаків для надання експресії повідомленню) (напр. *waaas???*)

- Поява асиміляції та редукції, опущення особового займенника та скорочення службових слів, власних назв (& для *und (i)*, *hapdichliep, EIG – eigentlich*).

- Використовується принцип написання ребусів: за основу береться звукове значення букви, проте символ інший. Наприклад: *seeyou = CU, ic isee–ichverstehe (зрозуміло)*.

- На відміну від англійської мови у німецькій відсутні букви чи цифри, які можуть замінити ціле слово (*2 N8 –tonight, 4uforyou, 2L8 tolare англ.*), через це утворюються скорочення на зразок наступних: *GuteN8 (GuteNacht), 8ADachteaufdich; 8UNGachtung* [8].

- Слова часто написані зумисне з помилками. Робиться це для того, щоб підкреслити свою приналежність до певного кола, створити неформальну обстановку.

- Для того, щоб пом'якшити враження обіраного неввічливого повідомлення, часто додаються емотикони (смайли), напр. :-/ (для позначення скепсису). Популярними є також азійські емотикони напр.(^-^) для позначення посмішки, дружнього тону; (o.o) – для позначення здивування [6]. Основою азійських емотиконів є японські фігури з коміксів манга.

Стиль спілкування однолітків відрізняється від стилю спілкування людей різного покоління та соціального статусу. Це можна прослідити у наступних прикладах:

1. *HiMa! Ichschworchwarvolllieb. Im europapark wars geil. Hab hier 2geile hosen u oberteilegesehen. Mir passen alle hosen nich mehr. Konnt ihr mir die holen? mb.*
2. *Happy birthday meine süße! Tut mir unendlich leid das ich heut nich konnte! Ciao noch nenschonen Birthday! Lisa*
3. *na wie geht's? Hab jetzt mein Handy! *freu* MB HDL Natascha*
4. *Guten Abend, Herr Otto, bestellen Sie doch bitte Ihrer Frau liebe Grüße & ich habe es endlich geschafft die Chips zu kaufen & genieße diese gerade, Rebecca.*
5. *A: Machdirnochmablondestränen. Komm mittwoch euskirchen? Oder ackwalant
B: Ma guken! Wann triffste dich ma mir makuss? Bye, bye my love...hdl futzi
A: der ist urlaub!Leider! Komm hab morgen nix zu tun. Ich will aqualand. Das is so geil da. Ich schwöre auf alles! Oda rheinnbach. Warste da schonma??Hap dich liep[3: 3-4].*

У першому смс повідомленні, адресованому дорослій людині, наявні форма звертання, особові займенники, дієслова відмінюються у відповідності до літературної мови, для швидкого написання смс іменники пишуться з малої букви, наявне скорочення *mb (mailback)*.

Друге повідомлення адресоване однолітку, що видно із форми звертання *meine süße*; для економії часу використана англійська форма привітання з Днем народження *Happy birthday*, замість аналогічного привітання німецькою *Alles Gute zum Geburtstag*; у слові *unendlich* для підкреслення приналежності до спільного кола зумисне допущено помилку, замість *d-t*, у словах *heut* та *nich* опущено останню букву.

Третє повідомлення має типову для смс повідомлень скорочення *MB* та *HDL*, запозичене з англійської *mailback* та власне німецьке *HDL habdichlieb*; опущено особовий займенник *ich* у репліці *Hab jetzt mein Handy*.

Четверте повідомлення адресоване людині старшій за віком та соціальним статусом, у повідомленні використовуються стандартні літературні форми привітання та ввічливого звертання, правильно відмінюються дієслова, наявні усі особові займенники, використане стандартне скорочення *&* для *und(i)*.

У п'ятому смс – діалозі двох студенток допущено наступні орфографічні помилки: *nochmal* (ще раз), його написано разом, випущено букву *l* – *nochma*; *Hapdichliep* – заміна *b* на *p*, для того, щоб максимально наблизити до розмовного стилю та підкреслити неформальність діалогу. Ім'я *Markus* графічно наближено до фонетичного *makuss*. *Deristurlaub* опущено прийменник *im*, *Urlaub* написано з малої букви, тобто повинно виглядати таким чином: *Deristim Urlaub* літературною мовою воно виглядало б так

Розглянемо смс скорочення, що утворились на матеріалі власне німецької мови. Пропонуємо наступну їх класифікацію: за аналогією написання ребусів, мовної гри та власне скорочень, які утворюються переважно шляхом комбінації початкових букв слів.

З проаналізованих нами 356 скорочень, 4 мають написання за принципом ребусів (табл.2), 20 базуються на грі слів (табл.3), а решта – 332 є власне скороченнями.

Табл.2

<i>8AD</i>	<i>Achte auf dich</i>	<i>бережи себе</i>
<i>8UNG</i>	<i>Achtung</i>	<i>увага!</i>
<i>GN8</i>	<i>gute Nacht</i>	<i>добраніч</i>
<i>Q5</i>	<i>komme um 5</i>	<i>прийду о 5год.</i>

Табл.3

Скорочення	Основне значення	Тлумачення	Переклад
<i>ALDI</i>	<i>Назва мережі супермаркетів</i>	<i>Am liebsten dich</i>	<i>Люблю тебе</i>
<i>BENZ</i>	<i>Назва марки авто</i>	<i>Bei Elch Notbremse ziehen.</i>	

FANTA	Назва напою	fahre noch Tanken	Їду на заправку
FIAT	Назва марки авто	Fehler in allen Teilen.	Помилився в усьому, не щастить
FLOP	Невдача, провал	Freie Liebe ohne Pause	Вільне кохання без паузи
HASE	Заяць	habe Sehnsucht	сумую
HONDA	Назва марки авто	Heute ohne nennenswerte Defekte angekommen!	Сьогодні без пригод
IKEA	Назва мережі будівельних гіпермаркетів	Idioten kaufen einfach alles (Ich krieg einen Anfall)	Ідіоти купують все інший варіант – зараз у мене станеться напад
JON	Ім'я	jetzt oder nie	Зараз або ніколи
KATZE?	Кішка	kannst du tanzen?	Ти вмієш танцювати?
KAMASUTRA	індійський еротичний трактат	Knackiger, attraktiver Mann sucht Traumfrau.	Привабливий чоловік шукає жінку своєї мрії
KOALA!	Австралійська тварина	Komm allein, Amigo !	Прийду сам(а), друже
Lambada	танець	Lass mich bitte an dich lehnen	Дозволь притулитись до тебе
LOVE	З англ. кохання	Liebe ohne Vertrauen endet.	Любов без довіри закінчується
SMILE	смайл	so möchte ich leben	Так я хочу жити
SMS	смс	"Servus mein Schatz"	Бувай, золотко
sms	-	Schreib' mir schnell	Негайно напиши мені
TABU	заборона	Tausend Bussis	Тисяча поцілунків
TEMPO	темп	Tierisch einsames Mädchen pokert offen.	(При флірті самотня дівчина відкрито зіграє в покер)
www	Всесвітня павутина	Wir werden warten	Ми чекатимемо

У таблиці 4 наведемо деякі приклади скорочень.

Табл.4

Скорочення	Значення	Переклад
DIV	Danke im Voraus	Дякую заздалегідь
DUWIPA	Du wirst Papa	Ти станеш татом
Ibm	ich bin müde	Я втомився (лась)
ILUVEMIDI	ich liebe und vermisse dich	Я люблю тебе і сумую за тобою
KUWIHEBEKERZ	Kuscheln wir heute bei Kerzenschein?	Посидимо сьогодні при

		свічках?
<i>lidumino?</i>	<i>liebst Du mich noch?</i>	<i>Ти ще любиш мене?</i>
<i>luauki</i>	<i>Lust auf Kino?</i>	<i>Підемо в кіно?</i>
<i>WAUDI</i>	<i>warte auf dich</i>	<i>Чекаю на тебе</i>
<i>WIDUMIMIGE?</i>	<i>willst du mit mir gehen?</i>	<i>Підеш зі мною?</i>
<i>WOWIMAT</i>	<i>wollen wir uns wieder mal treffen?</i>	<i>Давай зустрінемось ще.</i>

На основі проаналізованих нами смс повідомлень, якими користується молодь у повсякденному спілкуванні, можна зробити висновок, що на сьогоднішній день мова смс заволоділа комунікаційним простором молоді. Цю мову необхідно вивчати, розшифровувати та аналізувати для того, щоб вона не ізольовалась, необхідно стежити за динамічними змінами у структурі німецької мови та змінами у її лексичному складі.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Bunting K., Pospiech U. Ratgeber Briefe, E-Mails, SMS – Wissen Sofort von Tandem Verlags GmbH, Königswinter, 2002).
2. Alleyne R. Predictive text creating secret teen language [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.telegraph.co.uk/news/uknews/1577676/Predictive-text-creating-secret-teen-language.html>.
3. Christa D. SMS-Schreiben als Gegenstand der Sprachreflexion. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.medien-sprache.net/networx/networx-28.pdf>. In: Networx. Nr. 28. ISSN: 1619-1012. Frankfurt am Main 2002.
4. Höflich, Joahim R. Das Handy als „persönliches Medium“. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uni-frankfurt.de/fb03/K.G./B1_2001_Hoeflich.htm.
5. Pilotstudie zur sprachlichen und kommunikativen Aspekten in der SMS-Kommunikation. [Електронний ресурс]: Peter Schlobinski, Nadine Fortmann, Olivia Groß, Florian Hogg, Frauke Horstmann & Rena Theel Simsen. – 2001. – S. 15. Режим доступу: <http://www.websprache.net/networx/docs/networx-22.pdf>.
6. Schwarz F. – Keep it Short: How SMS Messages and E-Mail are Influencing Expression. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.discover-germany.diplo.de/Vertretung/entdeckedeutschland/en/03_Bildung/Deutsche_Sprache_1/SMS_Sprache.html.
7. SMS Sprache [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.worldlingo.com/ma/enwiki/de/SMS_language.
8. SMS-Sprachalarm an Schulen [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.spiegel.de/schulspiegel/0,1518,238539,00.html>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Юлія Макаренко – викладач кафедри перекладу та загального мовознавства Кіровоградського державного педагогічного університету ім. В. Винниченка.

Наукові інтереси: особливості сучасної лексичної системи германських мов під впливом сучасних засобів комунікації (мовознавство).

СИСТЕМНІ ЗВ'ЯЗКИ У ФРАЗЕОЛОГІЗМАХ ІЗ КУЛІНАРНИМ КОМПОНЕНТОМ

Галина МЕЛЕХ (Дрогобич, Україна)

У статті розглянуто явища синонімії, антонімії, полісемії та омонімії у фразеологізмах, які містять кулінарний компонент та компоненти суміжних галузей. Крім теоретичного обґрунтування подаються кількісні та якісні характеристики такої групи ФО.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, фразеологічний синонім, антонім, варіант, полісемія, омонімія, дублет.

The article analyzes phrasal units consisting of food terms as well as terms relating to cooking. Quantitative and qualitative indices of phrasal synonyms, antonyms and other systematic relations are determined.

Key words: phrasal unit, phrasal synonym, antonym, variant, homonymy, systematic relation, doublet.

Сьогодні, коли фразеологічні одиниці стають все актуальнішими, отримують все більше навантаження у текстах реклами, зростає потреба у фразеологічному рівні мови, який досліджували багато філологів, проте окремі питання є доволі дискусійними або потребують доопрацювання. Дослідженням фразеології загалом та німецької зокрема присвячені праці

Ф. Зайлера, К. Крюгера-Лоренца, Е. Агриколи, В.Фрідеріха, Г. Пауля, В. Шмідта, В. Виноградова, М. Городінкова, І. Чернишової, І. Ольшанського, В. Гавриця, Я. Билиці та інших.

Для того, щоб говорити про наявність системних зв'язків у сфері фразеології, слід з'ясувати, яке місце у ієрархії мовних рівнів вона займає. Прихильниками надання фразеології статусу окремого мовного рівня виступали, зокрема, В. Адмоні, В. Архангельський, Р. Попов, О. Кунін: "Фразеологічна мікросистема чи фразеологічний рівень – це традиційна єдність системи відношень між компонентами фразеологічних одиниць між собою на основі їхньої структурно-семантичної не модельованої побудови" [7: 87]. Противниками теорії фразеологічної системи виступає В. Нікітін, В. Телія та інші, ряд дослідників, зокрема М. Шмельов, М. Шанський, М. Кочерган виступають за надання фразеології проміжного рівня. Фразеологізми функціонують як усталені мовні одиниці внаслідок релевантного вживання в мовленні, через що отримали семантичне та функціональне значення. Попри все фразеологізмам властиві такі системні зв'язки як синонімія та варіативність, антонімія, полісемія, омонімія.

Синонімія. Дослідженню фразеологічної синонімії та варіативності присвячені праці І. Чернишової, А. Хазанович, А. Куніна, Г. Удовиченко, Н.Алефіренко, Я. Баран, О. Остапович. Фразеологічними синонімами називаються одноструктурні і різноструктурні одиниці, що мають однаковий семантичний інваріант, однакову лексико-семантичну валентність і різний лексичний склад; а при частковому збігу – різні образи, різну функціонально-стилістичну характеристику. Ототожнення фразеологічних синонімів відбувається здебільшого по лінії значення за певним семантичним інваріантом, але повні синоніми зустрічаються вкрай рідко. Ще одним важливим принципом ототожнення фразеологічних синонімів є валентність, тобто фразеологізми повинні сполучатися з одними і тими ж лексичними одиницями. Серед мовознавців точаться дискусії відносно синонімів, у яких спільними є лише деякі компоненти, через те вони дещо різняться образністю, а подекуди належать до різних стилістичних пластів: *schmecken wie Tüte mit Ei (derb) ausgezeichnet schmecken – nach mehr schmecken (ugs.) so gut schmecken, dass man mehr davon haben möchte*. На нашу думку, такі словосполучення слід вважати не варіантами, а синонімами, хоча вони і створюють новий образ, проте їх синонімічність розкривається за рахунок компаративного елемента, який є основою порівняння. Як і серед лексичних синонімів, так і серед фразеологічних існують дублети, які співпадають за значенням та функціонально-стилістичним забарвленням: *Blunzen sein – Wurst sein*.

Згідно із даними вибірки ми виділили 86 синонімічних рядів за такими семантичними інваріантами: спритність (2 синоніми), квапливість (4), бездарність (6), лінощі (10), однаковість (3), удача (4), приниження (4), байдужість (10), дрібниці (8), обман (7), хороше самопочуття (6), компроміс (7), гостинність (2), контроль (2), принадування (6), безвихідь (6), повчання (5), несправедливість (4), заохочення до праці (8), здивування (8), заздрощі (3), впертість (4), рівнозначність (8), хвалькуватість (8), вияснення причини (2), досвід (5), передбачливість (6), насмішка (3), недооцінювання (4), фінансові труднощі (4), винагорода – покарання (12), ненаситність (8), дурість (8), страх (5), покірність (4), несподіванка (3), скутість (2), сварка (2), пустослів'я (3), тіснота (3), недовіра (5), галас (3), схожість (12), неприємності (6), божевілья (9), безтурботне життя (8), скрутне становище (6), нав'язливість (5), неспроможність (3), алкогольне сп'яніння (14), ризик (2), заборона (4), важка праця (7), обачність (3), смерть (3), розум (2), погрози (3), підлість (2), охайність (3), корисливість (8), відмова (3), відповідність (4), допитливість (2), впізнавання (5), дешевизна (4), недоліки (2), вибір (5), розчарування (2), вчасність (4), манірність (4), наслідок (8), зрадливість (4), зайва вага (2), важке завдання (2), бійка (5), невдача (5), хвилювання (3), егоїзм (2), погано смакувати (2), добре смакувати (2), підлабузництво (2), залежність (2), лукавство (3), дружба (3). Усі ці семантичні інваріанти можна поділити на 5 тематичних блоки:

Таблиця 1. Тематичні блоки для семантичних інваріантів синонімів

	Позитивні якості характеру	Негативні якості характеру	Життєві ситуації	Праця	Інші
Синонімічні ряди	8	24	29	5	20
У відсотках	9,3	27,9	33,7	5,9	23,2

Як бачимо із таблиці, синоніми на позначення негативних рис характеру домінують над такими, що позначають позитивні якості людини, що спричинене, вочевидь, специфікою самої кулінарної лексики.

Опираючись на класифікацію лексичних синонімів, вважаємо доцільним поділити фразеологічні синоніми із гастрономічним компонентом на рівнозначні (однакове значення, приналежність до одного стилю) – *nicht die Bohne, keinen Pfifferling*; ідеографічні (різні семантичні відтінки) – *jdm. ein(en) Bonbon auf die Backe kleben belügen, jdn. auf die Nudeln schieben im Scherz irreführen*; стилістичні (різна функціонально-стилістична приналежність) – *Kalb Moses – zu dumm sein, einen Pudding an die Wand zu nageln* (salopp, scherzhaft). Превалюють рівнозначні (65%), в меншій мірі представлені ідеографічні (29%), зовсім незначною є група стилістичних синонімів (6%). Ми провели також класифікацію синонімічних рядів за кількістю компонентів і з'ясували наступне: фразеологічні ряди із 2 компонентами – 14 СР; із 3 та більше компонентами – 67 СР; із 10 компонентами – 5 СР, тобто, на відміну від лексичних СР, фразеологічні відрізняються довжиною СР і у них неможливо виявити домінуючий фразеологізм. На думку Г. Краморенко, явище синонімії є найбільш типовим для ідіоматичних словосполучень [5: 3].

Фразеологічними варіантами називають одиниці, що характеризуються варіацією таких елементів, які не змінюють семантики, валентності, образу і функціонально-стилістичної належності фразеологізмів. Зустрічаються варіанти, у яких частково або повністю відрізняється лексичний склад, варіанти, які різняться синтаксичною організацією, а також такі, в яких є відмінності за обома вищезгаданими критеріями [8: 1]. Варіанти, на відміну від фразеологізмів-синонімів, утворюються в умовах певного контексту, а не відтворюються як готові одиниці. Вони не можуть замінити один одного в будь-якому контексті, не впливаючи на семантику. В результаті аналізу фразеологічних одиниць із компонентом-гастрономом та суміжних галузей ми виявили 70 фразеологічних варіантів, які можна спостерігати на різних рівнях: орфографічному (1) – *Ei des Columbus, Ei des Kolombus*; синтаксичному (4) – *dreckig und speckig, mit Dreck und Speck* (окремо в цій групі можна виділити позиційні варіанти, які відрізняються порядком слів – *den Baum erkennt man an den Früchten, an den Früchten erkennt man den Baum*); граматичному (10) – *Butter an die Fische, Butter bei die Fische*; лексичному (55) – *jmdm. ins offene Messer laufen, jmdm. ins offene Messer rennen*. Часто варіантами є фразеологізми, у яких є компоненти-синоніми (це стосується здебільшого лексичних варіантів, у яких заміна одного компонента синонімом не викликає зміни інших компонентів): *jmdm. ins offene Messer laufen, jmdm. ins offene Messer rennen; das macht den Kohl auch nicht fett, das macht den Kraut auch nicht fett; brüllen wie am Spieß, schreien wie am Spieß; frisch von der Leber weg sprechen, frisch von der Leber weg reden*. Серед варіантів є такі, що позиціонуються завдяки факультативним компонентам, у декількох випадках слово "wohl": *sich (wohl) fühlen wie ein Fisch im Wasser*. При варіюванні фразеологічних одиниць залучені слова, які відносяться до однієї тематичної групи: гастрономічні назви – *aus jmdm. Gulasch (Hackfleisch, Frikassee) machen, jmdn. zu Mus (Brei) hauen*; назви рослин – *in die Linsen (Erbsen, Nüsse, Pilze) gehen*; назви предметів посуду – *zu tief ins Glas (in die Kanne) gucken*. Незважаючи на практично повну ідентичність варіантів, вони існують паралельно і вживаються для передачі більш суб'єктивного відношення того, хто їх використовує, до відповідного денотата чи явища. Якщо говорити про варіанти із синонімом-дієсловом, слід зазначити, що, як правило, це здебільшого транзитивні слова, які поза фразеологічним

контекстом навіть не є синонімами: *die Suppe aussessen (ausfressen); sehen (erkennen, wissen, begreifen) wie der Hase läuft*. Фразеологічна варіація відіграє важливу роль у семантичній диференціації фразеологічних зворотів. Варіанти створюються як за рахунок включення у їх склад компонентів-синонімів, так і завдяки лексичним компонентам, які у вільному вживанні не пов'язані один з одним.

Антонімія. Фразеологічними антонімами називають одноструктурні фразеологізми із протилежними конкретними і спільними загальними значеннями та із однорідною категоріально-граматичною характеристикою. Інакше кажучи, сутність фразеологічної антонімії полягає у полярному протиставленні фразеологічних значень при семантичній спільності цих фразеологізмів. Серед 965 ФО виділяють 20 антонімічних протиставлень, які за своїм компонентним складом є різноструктурними із різним лексичним складом та внутрішньою формою, що спричиняє створення різних образів: *um den heißen Brei herumreden ugs – frisch von der Leber weg sprechen*. Особливістю підібраних нами антонімів є те, що вони не протиставляються окремо, а для протиставлення використовуються цілі синонімічні ряди: *sieben fette Jahre; besser einmal fett, als allezeit mager; fette Küche – mageres Erbe; frisch, fromm, fröhlich, frei; das süße Leben; alles Banane; Friede, Freude, Eierkuchen; die Fleischtöpfe Ägyptens – sieben magere Jahre; der Not backt man aus Steinen Brot; in der Not schmeckt jedes Brot; etw. nötig haben wie das liebe Brot; nicht das Salz zum Brot haben; nicht das Salz zur Suppe; Not macht aus Steinen Brot*. Семантично полярні відношення визначаються по лінії їх предметної співвіднесеності, денотативного компонента значення, враховуючи також конотативне навантаження [1: 7]. Фразеологічні антоніми із компонентом-гастрономом стосуються: різноманітних рис людського характеру (11), везіння-невдача (3), досвід-невміння (2), важливість-дрібниця, здоров'я-хвороба, багатство-бідність, густативні якості (по 1). Антоніми-фразеологізми є по своїй суті різнооформленими утвореннями.

Полісемія. Значні досягнення у дослідженні фразеологічної полісемії зробили Л. Бінович, Ю. Апресян, І. Чернишова, В. Телія, Н. Тригубов, А. Кунін, В. Жуков та інші. Полісемія фразеологічних одиниць – поєднання двох або більше значень, семантично пов'язаних один з одним, із однією і тією ж матеріальною оболонкою фразеологізму [4: 11]. Полісемантичні фразеологізми спричиняють утворення вторинно-метафоричних значень. Як не парадоксально, серед достатньо великої кількості ФО із гастрономічним компонентом ми виявили лише 20 фразеологічних багатозначних одиниць (що, очевидно, пояснюється семантикою такої групи синонімів), серед яких 16 містять по два значення і лише 4 – по три, крім того 17 фразеологізмів відносяться до вербальних (*jmdn. in die Pfanne hauen*) а 3 – до номінативних (*Nacht der langen Messer*), що свідчить про те, що фраземи із структурою дієслівних словосполучень характеризуються більш дифузною та широкою семантикою. Процес набуття фразеологізмом нових значень відбувається шляхом розширення, звуження та переносу наявного початкового значення, хоча не завжди можна визначити, яке значення є основним, а яке похідним: (*bei jdm. wird gleich die Milch sauer* 1. ugs. jmd. wird verdrießlich, missgelaunt; 2. derb (von weiblichen Personen) jmd. trägt einen sehr tiefen Ausschnitt. Ці значення рівноправні, тому що вони не передбачають один одного, крім того вони виражають різні поняття в навіть належать до різних стилістичних пластів. Полісемія характерна далеко не для всіх фразеологічних одиниць. Це передовсім пов'язане із довжиною самого фразеологізму: чим він коротший, тим більше зв'язані між собою його компоненти, що створює можливість для семантичних зрушень, а, отже, і для розвитку полісемії [3: 5]: *lahme Ente, Lamm Gottes, Rache ist Blutwurst*. Кожне окреме значення полісемантичного фразеологізму розглядають як інваріант, що реалізується через окремі варіанти з різними відтінками у рамках відповідного фразеологічного значення. Якщо говорити про зв'язок полісемії та синонімії, то можна констатувати, що фразеологізми, що входять лише до одного синонімічного ряду, як правило, мають тільки одне значення; синонімічні ряди, які мають спільні фраземи, передають значення багатозначної фразеологічної одиниці. Поодинокими є явища поліномінації: *strammer Max* 1. Spiegelei auf Schinken u. Brot. 2. gut gewürztes, mit Eiern gemischtes Gehacktes auf Brot, де обидва фразеологічні значення стосуються однієї галузі (кулінарія) та енантісемії: *das ist ein dickes Ei!* 1. das ist eine sehr unangenehme Sache! 2. das

ist ausgezeichnet!, тобто одна фразема має два протилежні значення (приємне – неприємне). Проте так чи інакше обидва ці випадки можна вважати багатозначними фразеологізмами.

У процесі семантичного розвитку ФО доходить до фразеологічної омонімії. Фразеологічними омонімами називають одиниці, однакові за структурою, лексичним складом та звуковою оболонкою, але різні за значенням. У нашому дослідженні ми відшукали лише два приклади фразеологічної омонімії, які дещо різняться між собою через те, що один актуалізується головним чином у контексті: *einen auf der Pfanne haben* 1. *betrunken sein*. 2 *etwas grausames vorhaben*, а інший повністю зрозумілий навіть поза його межами: *kalte Ente* 1. *einer Bowle ähnliches Getränk aus Wein, Schaumwein, Mineralwasser u. Zitronenscheiben*. 2. *Soldatenspr. Blindgänger*.

Як підсумок можна констатувати, що з-поміж системних зв'язків у фразеології найбільш поширеними є явища синонімії та співвіднесеної із нею варіативності, приблизно однаковою у квантитативному аспекті виявилась вибірка антонімів та полісемантичних слів (включаючи поліномінацію), однак, хоч і зовсім не чисельно, презентовані явища омонімії і навіть одиничний випадок енантіосемії. Все це свідчить про те, що фразеологічні одиниці, як і одиниці інших рівнів мови, вступають у системні зв'язки між собою, створюючи нові значення та варіанти значень, тому у перспективі доцільно розглянути системні відносини ФО на текстовому рівні.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Алехина А. И. Фразеологическая антонимия в современном английском языке (Пособие для студентов и преподавателей языковых и неязыковых вузов). – Челябинск, 1968. – 40 с.
2. Баран Я. А., Зимомря М. І., Білоус О. М., Зимомря І. М. Фразеологія: знакові величини. Навчальний посібник для студентів факультетів іноземних мов. – Вінниця: Нова книга, 2008. – 256 с.
3. Бородулина А. Я. Опыт семантического анализа многозначных фразеологических единств. Автореферат на соискание ученой степени кандидата филологических наук. – М., 1978 – 241 с.
4. Езиев Х. Полисемия фразеологических единиц. Автореферат на соискание ученой степени кандидата филологических наук. – М., 1969 – 26 с.
5. Краморенко Г. Фразеологические варианты в идиоматике. Автореферат на соискание ученой степени кандидата филологических наук. – М., 1969 – 17 с.
6. Кудіна О. Ф., Пророченко О. П. Перлини народної мудрості. Посібник для студентів та викладачів вищих навчальних закладів. – Вінниця: Нова книга, 2005. – 320 с.
7. Кунін А. В. Общее языкознание и проблемы устойчивых сочетаний слов // Всесоюзная научная конференция по теоретическим вопросам языкознания: Тезисы докладов секционных заседаний. – М., 1974. – 285 с.
8. Неровня Н. Н. Вариантность и синонимы в украинской фразеологии. Автореферат на соискание ученой степени кандидата филологических наук. – К., 1990 – 16 с.
9. Duden Redewendungen und sprichwörtliche Redensarten. – Mannheim-Leipzig-Wien-Zürich: Dudenverlag, Band 11. – 2002. – 593 S.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Галина Мелех – викладач кафедри практики німецької мови Дрогобицького педагогічного університету імені Івана Франка.

Наукові інтереси: лексикологія німецької мови.

ФУНКЦІОНУВАННЯ І ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ МОВНИХ КЛІШЕ, ШТАМПІВ ТА СТЕРЕОТИПІВ

Анна МЄДВЕДЬ (Кіровоград, Україна)

У статті досліджено особливості мовних кліше, штампів та стереотипів, окреслено головні блоки їх значень та схарактеризовано основні функціональні риси.

Ключові слова: мовне кліше, стереотип, комунікація, структурні зміни, семантика.

The paper views the peculiarities of set expressions (clichés) and stereotypes, the main blocks of their meanings are described, functional features are characterized.

Key words: set expression, stereotype, communication, structural changes, semantics.

У лінгвістичній літературі неодноразово виникали спроби як ототожнити, так і розмежувати поняття кліше та штампів та стереотипу. Проблема виникла з приводу значної подібності цих мовних одиниць. Мета статті полягає у виокремленні специфіки та особливостей функціонування та вживання мовних кліше, штампів та стереотипів. Матеріал

статті – мовні кліше та штампи, які подані у словниках, а також джерелах Інтернет. Предмет охоплює їхні риси, лінгвокультурологічну основу, структурно-семантичні та комунікативно-прагматичні особливості, які становлять певні труднощі при перекладі українською мовою.

Кліше мовні (фр. *cliche* – відбиток) – мовний стереотип, готовий зворот, що використовується в певних ситуаціях і подібних контекстах. На відміну від мовних штампів, що становлять «заяложені» фрази із послабленим лексичним значенням і стертою експресивністю, кліше утворюють конструктивну одиницю, що зберігає свою семантику, а часом і виразність, наприклад: "високі договірні сторони, з метою підвищення якості продукції" тощо. Мовні кліше полегшують процес спілкування, економлять зусилля і час як для того, хто говорить (пише), так і для того, хто слухає (читає).

У лінгвістичному словнику поняття кліше та штамп ототожнюються, розглядаються в одній словниковій статті, під заголовком «штамп речевой», під яким розуміємо «стилистически окрашенное средство речи, отложившееся в коллективном сознании носителей данного языка как устойчивый, «готовый к употреблению», и поэтому наиболее «удобный» знак для выражения определённого языкового содержания, имеющего экспрессивную и образную нагрузку» [4: 588]. З подібним ототожненням ми зустрічаємось і у Г.М. Скляревської. У своєму визначенні кліше, яке вона подає у тлумачному словнику сучасної російської мови, опис кліше ведеться за допомогою понять «штамп», «шаблон в образі думок», «ходячее избитое выражение» [7: 344]. Термін «шаблон», який зустрічається у цьому визначенні, на думку багатьох дослідників належить до синонімів терміну «штамп» [4: 588].

Поняття «стереотип» у сучасній лінгвістичній науці багатозначне. Причиною є розгляд цього явища з двох позицій: 1) стереотип – деяка ментальна освіченість, яка вивчається психолінгвістикою для виявлення суб'єктивних уявлень, суджень про предмет (Є. Бартмінські, С.Е. Нікітіна); 2) стереотип – деяка ментально – лінгвальна структура, в якій підкреслюється наявність мовної та ментальної форм (В.В. Красних, А.А. Барченков).

Є. Бартмінські розуміє стереотип як «суб'єктивно детерминированное представление предмета, в котором существуют описательные и оценочные признаки и которое является результатом истолкования действительности в рамках социально-выработанных познавательных моделей» [1: 7]. Очевидно, що в цьому випадку «стереотип» не позначає мовне явище, а використовується для дослідження типових для певної спілки когнітивних процесів.

Подібним чином оцінює поняття «стереотип» С.Є. Нікітіна, стверджуючи, що стереотипи не є лінгвістичними одиницями і можуть залежати від поведінки, світобачення, стереотипними можуть бути судження про поняття та реалії. С.Є. Нікітіна заперечує саму термінологічну природу стереотипу, натомість пропонує використовувати в лінгвістиці поняття «кліше» на позначення мовного вираження стереотипу. «Стереотипные суждения о предмете, каждый раз воспроизводимые в одной и той же языковой форме, становятся речевыми клише» [5: 81]. Однак, якщо погодитись з думкою А.А. Барченкова і визнати стереотип родовим поняттям, що поєднує і кліше і штампи, то згідно підходу С.Є. Нікітіної з поняття стереотип виключаються штампи, що, на наш погляд, є недоліком даної позиції. Ототожнення кліше, штампа та стереотипу стало можливим завдяки тому, що і кліше, і штамп, і стереотип мають подібну природу, походження. І кліше, і штамп характеризуються відтворенням. Така подібність, зокрема, доводить той факт, що кліше може переходити в різновид штампа за умови невтримного масового відтворення [4: 589]. Звідси, слід зазначити, що спільним у природі і штампа, і кліше є ознака репродукування у мові. Згідно енциклопедії «Кругосвет», відмінність штампа і кліше полягає не у формальній, а функціональній площині: «штампы не участвуют в языковом манипулировании или языковой игре, а также не создают – в отличие от цитат – дополнительного социального смысла» (<http://www.krugosvet.ru>). Також зазначається досить тісний зв'язок між штампами та певною ситуацією, яку вони покликані описати, їх залежність від неї, в той час як кліше є більш самостійними одиницями.

А.А. Барченков вважає, що стереотипні словосполучення можуть мати мовне вираження і визначає їх як «часто воспроизводимые в газетных текстах единицы, характеризующиеся абстрактностью значения и оценочными свойствами, имеющими социально-закрепленный, традиционный характер» функціональна цінність яких визначається комунікативною метою, інформацією, що отримується від стереотипної одиниці, а також ставленням читача до цієї одиниці [2: 3]. Стереотип, з вищезазначеного, не просто прецедентний феномен, але й родовий термін для понять «штамп» і «кліше».

Кліше та штамп відрізняються і своєю інформативністю. Стосовно інформативності кліше існує дві точки зору. Перший підхід містить визнання щодо того, що кліше має статус необхідної, інформаційно важливої одиниці спілкування. Г.О. Винокур у 1929 р. писав про те, що у «справжній літературній мові» обов'язково повинні бути присутні «штампи» та «формули, які закріплені традицією»; Ш.Баллі говорив щодо неминучості кліше в газетних текстах, вказував, що «без них було б неможливим писати швидко та правильно», Е.В. Розен вважав, що «наявність... кліше – свідчення розвитку інформаційного жанру» [3: 170]. Другий підхід містить думку щодо того, що кліше не має інформаційної важливості в тексті і його вживання у мові не є бажаним. Прикладом може слугувати точка зору Френка Бандера, який наполягав на тому, що кліше «завдає великої шкоди мисленню та освіченості людини» [8: 3].

Однак, на нашу думку, судячи з першого, описується власне інформативний статус кліше, другий підхід застосовується по відношенню до штампів. Порівнюючи зі штампом кліше, на думку переважної більшості лінгвістів, вважається інформативно більш важливим, має позитивне значення під час побудови тексту. Такої думки дотримуються В.М. Ярцева, Д.Е. Розенталь, А.А. Барченков, Т.М. Дрідзе. В цілому, така позиція становить, що при використанні кліше мета, яка поставлена в процесі комунікації, успішно досягається. Відтворення кліше в різних ситуаціях не викликає негативних емоцій у співбесідників, в той час як вживання штампа завжди пов'язане з негативною реакцією слухача у відповідь. Штамп є «избитое выражение с потускневшим лексическим значением и стёртой экспрессивностью» [6: 168], уживання якого слід уникати, особливо у щоденному використанні. В.Г. Костомаров вказує, що «чрезмерно частое повторение одного и того же слова или выражения выхолащивает его смысл, превращая его в пустой звук» [3: 171]. Т.М. Дрідзе стверджує, що саме текстове інформаційне навантаження є ознакою кліше, що відрізняє його від штампа. «Языковым штампом становится клише, которое по той или иной причине потеряло для интерпретатора свою первичную, или текстовую информационную нагрузку, стало бессмысленным, незначимым для получателя информации, иными словами, стало дисфункциональным» [3: 172].

Подібна точка зору відображена і в лінгвістичному енциклопедичному словнику, в якому кліше визначаються як нейтральні поняття, що мають «інформаційно-необхідний характер» і які відносять до «доцільного застосування готових формул відповідно до комунікативних вимог тієї чи іншої сфери мовлення» [4:588]. Таке визначення визначає місце кліше серед комунікативних одиниць, що володіють текстовим функціональним навантаженням. Саме це навантаження несе в собі «інформаційно-необхідний характер, тобто кліше містять в собі необхідну для співрозмовника інформацію.

Щодо інформаційно-необхідного характеру кліше зазначає А.А.Барченков, який, досліджуючи проблему з точки зору стилістики, робить висновок, що кліше – «стереотипні словосполучення, які володіють структурними, семантичними і стилістичними властивостями, важливими для побудови газетного тексту» [2: 5]. Саме А.А. Барченков намагається вирішити суперечку щодо інформативності кліше та штампів, стверджуючи, що між категоріями клішованості та штампованості існують діалектичні відношення, які виражаються у зміні функціональних властивостей одиниць, які переходять зі штампів в кліше і навпаки [2: 23].

На відміну від мовних кліше, які є основним будівельним матеріалом мови і становлять схему, закріплену за відповідною ситуацією, мовні штампи – це стерті, колись образні вислови, зайві слова, неточні вислови, безкінечні, стилістично не вмотивовані словесні повтори, які створюють негативний стилістико-смісловий ефект. Хоч мовні кліше рідко

породжують штампи, але наявність таких конструкцій не на своєму місці або багаторазове їх повторення призводить до появи штампів: “Це людина, яка брала участь в боях проти німецько-фашистських загарбників. Він брав участь у визволенні Орла, Вітебська, Мінська, Вільнюса, Києва...” (газ.). Втрата нормативності особливо помічається там, де повинна переважати індивідуальна манера письма. У такому разі без потреби вжиті канцелярські вислови типу за рахунок; у зв’язку з; згідно з; в результаті; в силу; з метою та інші, іменники віддієслівного походження типу забезпечення виконання завдання негативно впливають на сприймання. Наприклад: ”При впровадженні внутрігосподарського розрахунку ефективність колективного підряду підвищується, оскільки головне завдання останнього – забезпечення отримання максимальної кількості продукції при найменших затратах” (газ.). Одні й ті самі слова-означення, що додаються часто до іменників у мовних кліше також бувають штампами: мати велике значення; відігравати важливу роль; приділяти значну увагу; склалися певні стосунки; викликають значний інтерес та ін. Особливо невиразні означення певний і даний, які потрібно замінювати конкретними прийменниками і займенниками – невеликий, незначний, цей. Не сприяють чіткому висловленню думки слова або цілі вислови, що суперечать логічному зв’язку: більша половина (треба більша частина); у березні місяці; живопліт з кущів; озима пшениця, посіяна восени тощо.

Штампи трапляються в мовленні на всіх рівнях – фонетичному, лексичному, фразеологічному, словотворчому, морфологічному і синтаксичному, тому їх виявлення і боротьбу з ними потрібно розглядати в кожному конкретному випадку. Штампи – явище нетипове, чуже для ділового стилю. Якщо штампи й потрапляють в усне ділове мовлення, то це чужорідні там вкраплення. А те, що типове для ділового стилю, – стандартизовані словосполучення – не мають в основі своїй образності й служать зовсім іншим цілям. Подібність мовних штампів та кліше помічаємо в їх структурі: ними можуть бути не лише мовні фрагменти, але й структурні моделі вживання тих чи інших мовних одиниць (<http://www.krugosvet.ru/>). Наприклад, штампи *vital issue* (життєве питання), *bulwark of liberty* (оплот свободи), *free world* (незалежний світ) мають однакові структури $A + N$ та $N + of + N$, які є досить частотними серед газетних штампів, а кліше *Allow me...*, *Excuse me to...*, *Remember me to...* у своєму складі містять дієслово в наказовому способі та особовий займенник в орудному відмінку.

Отже, з вищезазначеного можна зробити висновок, що хоча мовні кліше та штампи відрізняються між собою ознакою допустимості вживання в мові для досягнення комунікативної мети, вони, перебуваючи в межах однієї категорії стереотипів, мають спільні риси: походження, становлення, забезпечують мінімізацію комунікативних зусиль.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бартминский Е. Этноцентризм стереотипа: Результаты исследования немецких (Бохум) и польских (Люблин) студентов в 1993-1994 гг. / Е. Бартминский // Речевые и ментальные стереотипы в синхронии и диахронии: Тезисы конференции/РАН Ин-т славяноведения и балканистики. – М., 1995. – С.7-9.
2. Барченков А.А. Клише и штампы в языке английской газеты. Автореф. дисс. канд. филол. наук: 10.02.04 / А.А. Барченков. – М., 1981. – 24 с.
3. Дридзе Т.М. Ассоциативный эксперимент в конкретном социологическом исследовании / Т.М. Дридзе // Семантическая структура слова. Психологические исследования. – М., «Наука», 1971. – С.169-178.
4. Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. Ред. В.Н. Ярцева. – М.: «Советская энциклопедия», 1990. 682 с.
5. Никитина С.Е. Стереотипные суждения и речевые клише как культурные барьеры / С.Е. Никитина // Речевые и ментальные стереотипы в синхронии и диахронии: Тезисы конференции / РАН Ин-т славяноведения и балканистики.-М., 1995. – С.81-83.
6. Розенталь Д.Э., Теленкова М.А. Словарь-справочник лингвистических терминов / Д.Э. Розенталь, М.А. Теленкова. – М.: ООО «Изд-во АСТ», 2001. – 624 с.
7. Толковый словарь современного русского языка. Языковые изменения конца XX столетия/Под ред. Г.Н. Складневской. М.: Астрель, 2001. 944 с.
8. Patridge E.A. Dictionary of Cliches. With an introductory essay by Eric Patridge. – Reprint. – boston and Henley, Routledge and Kegan Paul, 1981. – 261 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Анна Медведь – аспірантка кафедри перекладу та загального мовознавства Кіровоградського державного педагогічного університету ім. В. Винниченка.

Наукові інтереси: зіставна семантика.

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПОНЯТТЯ UNIVERSE У АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВНИХ КАРТИНАХ СВІТУ

Інна МІРОШНИЧЕНКО (Кіровоград, Україна)

Стаття присвячена порівнянню поняття UNIVERSE/ВСЕСВІТ в англійській та українській мовах. У статті здійснено зіставлення значень лексем universe та всесвіт в окремих тлумачних словниках, що може слугувати підготовчим етапом для подальшого аналізу поняття.

Ключові слова: порівняння, значення, мовна картина світу, лексема, семема, сема, всесвіт космологія.

The article is devoted to the comparison of the notion UNIVERSE in the English and Ukrainian languages. The article presents the comparison of meanings of the lexeme universe in the two languages given in some dictionaries. This research may serve as a preparatory stage for the further analysis of the notion.

Key words: comparison, meaning, language world picture, lexeme, sememe, seme, universe, cosmology.

На сучасному етапі розвитку лінгвістичної науки проблеми вивчення семантики посідають чільне місце. Дослідження та аналіз знакової системи як засобу вираження змісту постає як загальнонаукова проблема, вирішення якої сприяє розвитку не лише мовознавства, але й інших наук [9: 3]. У роботах першовідкривачів семантика (від гр. *semantikos* "позначальний"), або семасіологія (від гр. *semasia* "знак, значення") як її ще називають, розглядається як розділ лінгвістики, який вивчає лише значення слів, у той час як інші одиниці мови до уваги не беруться (К.Райзіг, М.Бреаль, С.Ульман). Проте, як свідчать останні розвідки у цьому напрямку, слово – це не єдиний знак, який використовується у мові, і семантичні дослідження не повинні обмежуватися лише вивченням його значення (Ю.Д.Апресян, А.К.Жолковський, І.А.Мельчук). Певне змістове навантаження може передаватися і морфемою як складовою слова, і словосполученням, у склад якого може входити більше, ніж одне слово тощо. Оскільки одиниці різних мовних рівнів характеризуються різними способами передачі змісту, то в межах самої семантики можна виокремити такі розділи як морфемна семантика (значення фонем), синтаксична семантика (семантика речення) та лексична семантика, завдання якої полягає у вивченні значення лексем та їхніх зв'язків між собою [6: 17].

Сучасне вивчення лексичної семантики представлено групою шкіл, у роботі яких можна виділити декілька ключових напрямків. Так, Кобозева І.М. вбачає два напрямки – сильну (зовнішню) та слабку (внутрішню) семантику. Не дивлячись на те, що представники обох напрямків предметом семантики розглядають значення мовних одиниць, саме поняття значення вони трактують по-різному [6: 25]. Виступаючи як варіант логічної семантики, сильна у свою чергу розглядає значення через інтерпретацію виразів природної мови (Р.Д.Арутюнова, Т.В.Булигіна, У.В.О.Куайн, Д.Льюїс, Р. Монтегю, Є.В.Рахіліна). На відміну від сильної, слабка семантика розглядає значення як відображення об'єктивної дійсності свідомістю людини (Г.Вежбицька, А.К.Жолковський, Дж.Катц, Ю.С.Мартемьянов, І.А.Мельчук, Дж.А.Фодор), тобто, іншими словами, «мовне вираження ментальних сутностей» [6: 26].

У свою чергу в межах слабкої семантики виокремлюється когнітивна семантика, яка розглядає значення крізь призму когнітивістики, пов'язуючи мову людини з її мисленням (М.Джонсон, Д.Герартс, Є.С.Кубрякова, Дж.Лакофф, Є.В.Рахіліна, Р.М.Фрумкіна та ін.). Ми повністю поділяємо думку про те, що, виступаючи носієм розумового образу, слово відображає особливості світосприйняття мовцями, а сама мова є засобом передачі уявлень про оточуючий світ того етносу, який нею користується. Цілком доречно стверджувати, що кожна мова виражає свою картину світу, яка може співпадати чи різнитися від інших.

Таким чином, порівняння етимології, форми та значення лексичного складу мови, особливостей лексичної валентності та спроможності лексичних одиниць утворювати семантичні ряди, лексико-семантичні групи і поля, лексико-фразеологічні поля, тематичні групи, асоціативні групування допомагають визначити не лише ступінь спорідненості чи

відмінності мов, але й вивчити те, як мислення народу відображається у його мовленні. Так, наприклад, зіставлення трактування поняття ВСЕСВІТ в англійській та українській мовах може вказати на спільність та відмінності ментального сприйняття оточуючої дійсності англо- та україномовним етносами.

Актуальність статті полягає у нагальній проблемі вивчення питання щодо семантичних характеристик та особливостей лексеми **всесвіт** в українській мові та її аналога в англійській – **universe**. Щоправда, лексична одиниця **всесвіт** та лексико-семантична група цього поняття вивчалися у німецькій мові у діахронічному зрізі Л.В.Лисейко, яка визначила особливості розвитку семантики слів цієї лексико-семантичної групи у давньо-, середньо- та верхньонімецькій мові та дослідила їх функціонування у німецькій мовній картині світу [9: 5].

Метою статті є семантичний аналіз лексем **universe/всесвіт** в англійській та українській мовах та їх порівняння та визначення специфіки бачення та розуміння цього поняття двома етносами.

Виходячи із поставленої мети, стаття покликана вирішити наступні **завдання**:

- 1) розглянути визначення поняття ВСЕСВІТ у суспільних науках (філософії, астрономії);
- 2) дослідити та проаналізувати семантику лексем UNIVERSE/ВСЕСВІТ на матеріалі лексикографічних джерел;
- 3) визначити тотожні та відмінні риси у трактуванні поняття UNIVERSE/ВСЕСВІТ у двох мовних картинах світу.

Матеріалом для дослідження слугують вибірки зі словникових статей, які вміщують значення, етимологію, парадигматичні форми та приклади використання лексем **universe** та **всесвіт**. Для аналізу лексичних одиниць використовувались тлумачні словники англійської (Oxford English Dictionary, Collins English Dictionary, Random House Dictionary, Science Dictionary, Oxford American Dictionary, Oxford American Thesaurus) та української (Великий тлумачний словник сучасної української мови, Тлумачний словник української мови, Словник української мови) мов.

Визначенню поняття UNIVERSE/ВСЕСВІТ та вивченню його складових приділяється увага у багатьох науках суспільного та природничого циклу: філософії, астрономії, релігії, природознавстві. У традиційному розумінні поняття ВСЕСВІТ у них розглядається, перш за все, як весь існуючий матеріальний світ, якому притаманні наступні характеристики: 1) безмежність у часі та просторі; 2) багатогранність та різноманітність видів та форм, які приймає матерія у процесі безупинного розвитку; 3) об'єктивність існування та сприйняття. З іншого боку, всесвіт трактується як все, що оточує людину - уся природа, яка включає не лише те, що знаходиться на Землі, але і поза її межами: планети, зірки, космічний простір, галактики та їх скупчення [1; 3; 7]. Всесвіт – це основа основ, у якій все виникає, відбувається, змінюється та вдосконалюється.

В астрономії всесвіт виступає об'єктом дослідження космології (від гр. *kosmos* – світ та *logos* – учення), науки, яка вивчає Всесвіт як єдине неподільне ціле та його компоненти. Кордони вивчення цього об'єкту обмежуються лише тою частиною матеріального світу, яка на даному етапі пізнання доступна для вивчення: астрономічного спостереження та його теоретичного обґрунтування. Оскільки науці як формі суспільної свідомості, притаманний перманентний розвиток, то й об'єкт її вивчення з часом змінюється. Так, наприклад, до XVIII століття космологія вивчала лише сонячну систему. У XIX столітті завдяки появі нових знань про зірки та їх природу об'єкт вивчення розширився до зіркової системи (Галактики). У сучасних умовах ідеться мова про Метагалактику – космічну систему, яка включає мільярди галактик [7].

Проте у залежності від особливостей світосприйняття мовною спільнотою та ступенем її асоціативного мислення кількісні та якісні характеристики значення лексичної одиниці **universe/всесвіт** можуть співпадати або відрізнитися. Не дивлячись на те, що наука розглядає всесвіт лише як оточуючу нас матерію, у свідомості представників англійської та української мовних груп це поняття дещо розширюється, не обмежуючись лише об'єктивно існуючим

матеріальним світом. Так, українська лексема **всесвіт** вміщує три семеми, у той час як англійська одиниця **universe** – до шести. Наприклад, найповніший словник англійської мови Oxford English Dictionary фіксує також три значення, але у межах одного значення виділено декілька його складових. Проте в інших словниках ці значення виокремлюються в окремі семеми. Таким чином, у Collins English Dictionary маємо чотири значення цієї лексичної одиниці, а у Random House Dictionary – вже шість.

Аналіз статей англо- та україномовних тлумачних словників свідчить про те, що первинним значенням у обох мовах виступає те, яке розуміється наукою – уся навколишня дійсність. Але якщо в українській мові лексична одиниця **всесвіт** означає *сукупність усіх форм матерії як єдине ціле, усю систему світобудови* [2; 5; 12], вказуючи на неподільну цілісність способу організації оточуючого світу, то англійське слово **universe** більш деталізоване. Ця мовна одиниця визначає всесвіт як *the whole of created or existing things regarded collectively; all things (including the earth, the heavens, and all the phenomena of space) considered as constituting a systematic whole, esp. as created or existing by Divine power; the whole world of creation; the cosmos* [15]. Звідси бачимо, що, крім спільних для обох мов сем (сукупність – the whole, система – systematic), англійській одиниці притаманні ті, які відсутні в українській (created, existing, collectively, the earth, the heavens, the phenomena, space, constituting etc). Отже, англійське слово **universe** вказує на цілісність створених або існуючих речей, з одного боку, а з іншого – усе, що складає систематичне ціле (Земля, небо і всі явища космічного простору), космос. Крім того, ця семема включає і релігійний аспект, розглядаючи **universe** не просто як систематизовану єдність, а утворену й існуючу згідно Божественній силі (Divine power) [15].

У межах першого значення англійська лексема **universe** вміщує ще декілька значень. По-перше, це словосполучення **universe of smth** – природа чого-небудь. Відмічено, що у цьому випадку слово може вживатися як у множині (*These two schools of minds live indeed in different universes* [15]), так і з неозначеним артиклем *a* (*A Universe of death which God by curse Created Evil* [15]). Це не притаманно для основного значення, у якому **universe** вживається або зовсім без артикля, або з означеним *the*, вказуючи на єдину, неповторну та унікальну в своєму роді систему. По-друге, **universe** вживається у переносному значенні на позначення поняття мікрокосму (мікрокосм – світ дуже малих величин таких як атоми, електрони тощо): *transf. and fig. microcosm*. По-третє, в окрему семему виділено словосполучення **universe of discourse**, яке належить до сфери логіки й означає поле міркування, вивчення або дослідження: *the totality of entities under consideration; all those that the terms of a proposition may refer to.* [15].

Друге значення лексеми **universe/всесвіт** в англійській та українській мовах збігається і означає земну кулю з усім, що на ній є. Як і у випадку з першою семемою, трактування **universe** є більш детальним і конкретним. В англійській мові всесвіт – це не лише фактичне існування планети Земля, а як місце, де безпосередньо відбувається людська діяльність: *the world or earth, esp. as the place of abode of mankind or as the scene of human activities* [15].

Третє значення в обох мовах співпадає і пов'язане з попереднім. Воно позначає населення Земної кулі, при чому в англійській мові це не лише населення як сукупність людей, які проживають деінде, а й людство, тобто увесь людський рід. Про це свідчить наявність семи *'humankind'*. Проте у тлумачному словнику англійської мови Random House Dictionary друге та третє значення складають одне ціле, доповнюючи та розширюючи одне інше: *the whole world, esp. with reference to humanity* [13].

Крім вищеописаних, англійська одиниця **universe** набула ще низку додаткових значень, яких в українській лексемі **всесвіт** немає. Так, у словнику Random House Dictionary **universe** – це та сфера, у якій щось існує або переважає: *a world or sphere in which something exists or prevails* [13]. В українських словниках лексичної одиниці на позначення подібного значення немає, отже можна говорити про наявність мовної лакуни.

Значення англійської лексеми **universe** розширилось і за рахунок її входження у термінологічну систему точних наук, таких як математика, статистика, логіка. Так, Random House Dictionary фіксує наступний зміст слова: у математиці **universe** – це універсальна

численність: *the set of all elements under discussion for a given problem*; у статистиці та біометрії – генеральна сукупність: *the set containing all objects or elements and of which all other sets are subsets*, з одного боку, або усе досліджуване населення: *the entire population under study*, з іншого; у логіці – універсальний клас або універсум, узагальнене уявлення про що-небудь: *the aggregate of all the objects, attributes, and relations assumed or implied in a given discussion* [13]. Словник Oxford American Thesaurus подає ще одне термінологічне значення, яке стосується сфери інформаційних технологій: *the universe of computer hardware* [13] – сфера комп'ютерного апаратного забезпечення.

Таким чином, ми дійшли висновку, що семантичні характеристики лексичних одиниць **universe/всесвіт** в англійській та українській мовах мають спільні та відмінні риси. Загалом основні значення лексем **universe/всесвіт** співпадають: 1) увесь матеріальний світ; 2) земна куля; 3) населення земної кулі. При чому в англійській мові ці значення дещо конкретніші, більш розширені та деталізовані. Крім того, англійська лексема **universe** включає ті семми, яких немає в українській мові: 1) *a world or sphere in which something exists or prevails* (сфера існування або переваги); 2) *the set of all elements under discussion for a given problem* (універсальна численність); 3) *the set containing all objects or elements and of which all other sets are subsets* (генеральна сукупність); 4) *the aggregate of all the objects, attributes, and relations assumed or implied in a given discussion* (універсум); 5) *the universe of computer hardware* (сфера комп'ютерного апаратного забезпечення). Останні три значення входять до складу наукової терміносистеми. Звідси випливає, що у англійській мовній картині світу поняття UNIVERSE трактується значно ширше, ніж в українській.

На нашу думку, проведений семантичний аналіз лексеми **universe/всесвіт** дав поштовх для подальшого дослідження проблеми, а саме вивчення етимології цього слова, лексичного представлення поняття у двох мовах, а також вивчення лексико-семантичного поля **universe/всесвіт** у двох зіставлюваних мовах.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Большой энциклопедический словарь. – М.: Большая Российская энциклопедия, СПб.: "Норит", 2000. – 1456 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови: довідкове видання. – К.: Перун, 2005.
3. Губский Е.Ф., Кораблёва Г.В., Лутченко В.А. Краткая философская энциклопедия. – М., 1994. – 576 с.
4. Іваненко Н.В. Добро в англійській та українській мовних картинах світу. – Кіровоград: «КОД», 2008. – 200 с.
5. Івченко А.О. Тлумачний словник української мови. – Харків: Фоліо, 2002.
6. Кобозева И.М. Лингвистическая семантика: Учебное пособие. – М.: Эдиториал УРСС, 2000. – 352 с.
7. Концепции современного естествознания: учебник для студентов вузов/ А.И.Бочкарёв, Т.С.Бочкарёва, С.В.Саксонов. – Тольятти: ТГУС, 2008. – 386 с.
8. Кочерган М.П. Загальне мовознавство: Підручник. – К.: Видавничий центр «Академія», 2006. – 464 с.
9. Лисейко Л.В. Лексико-семантична група «Всесвіт» у німецькій мові: діахронічне дослідження: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови». – Одеса, 2007. – 22 с.
10. Морозова Е.А. Лексическое значение с позиций деятельностного подхода / Е.А. Морозова // Слово й текст у просторі культури: тези доповідей Міжнародної наукової конференції, присвяченої 80-річчю з дня народження проф. О.М. Мороховського / КНЛУ, Київ 26-27 листопада 2010 р. – 2010. – С. 26-28.
11. Попова З.Д., Стернин И.А. Общее языкознание: Учебное пособие. – М.: АСТ: Восток-Запад, 2007. – 408 с.
12. Словник української мови: В 11 томах. – Т. 1. – К.: Наукова думка, 1970.
13. <http://dictionary.reference.com/browse/universe>
14. Lingvo-13
15. OED – Oxford English Dictionary / ed. by J.Simpson. 3rd edition, 2009. – Oxford: Oxford University Press.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Інна Мірошниченко – здобувач кафедри перекладу та загального мовознавства Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: порівняльне мовознавство, лексична семантика, когнітивна лінгвістика.

СЕМАНТИЧНЕ МІКРОПОЛЕ «ЕМОЦІЙНО-ЧУТТЄВА ДІЯЛЬНІСТЬ ЛЮДИНИ» У ПОЕЗІЇ ЗБІРКИ УОЛТА УІТМЕНА «ЛИСТЯ ТРАВИ»

Тетяна МИХАСІВ (Львів, Україна)

Протягом століть основним об'єктом вивчення будь-якої науки була та залишається людина. Тому звернення до концепту «людина», до питання віддзеркалення людиною самої себе у свідомості, мові та мовленні залишається надзвичайно актуальним. У статті проаналізовано семантичне мікрополе «Емоційно-чуттєва діяльність людини» у поезії збірки Уолта Уїтмена «Листя трави». Виокремлено та розглянуто ключові лексичні одиниці даного мікрополя, що дають повної мірою досягнути особливості художньої картини світу Уолта Уїтмена.

Ключові слова: філософія американського трансценденталізму, тема кохання, концепт «людина», семантичне мікрополе, лексико-семантична група, ключові слова, емоційно та експресивно ускладнені слова.

Human being has remained the main object in any field of the science for many centuries. That is why the reference to the concept of "man, to the question of the human's reflection in the consciousness, language and speech has been of utmost importance. In the article a semantic micro field "Emotive and sensual activity of a man" in the book of poetry of Walt Whitman "Leaves of Grass" has been analyzed. The key lexical elements of this field have been singled out which help to perceive the peculiarities of Walt Whitman's poetic picture of the world.

Key words: philosophy of American transcendentalism, love theme, concept of "man", semantic micro field, lexical semantic group, key words, emotive and expressive words.

Тема кохання була важливою складовою частиною моральної доктрини трансценденталістів. Вона поєднувала у собі платонівську традицію та християнську етику. Кохання розглядається митцями як шлях до досконалості. Через кохання людина здатна відкрити для себе красу природи, музики, поезії. Любов пробуджує уявлення, додає сміливості протистояти світові, робить людину особистістю.

Істинне кохання, стверджував, Р. Емерсон, має вільно вилитися на все і на всіх, тим самим воно втрачає свій кінцевий характер, і, прагнучи досконалості, зливається з Богом [3: 293–297].

Характерну метаморфозу переживає у художній картині Уїтмена романтична концепція кохання як універсального гармонійного зв'язку, який з'єднує людину не лише з іншою людиною, але й з усім живим. Саме тут поет не слідує слухняно за своїми літературними вчителями, а прямо протирічить їм.

У поезії Уїтмена кохання стає реальним: душі та тіла людей тяжіють одні до одного, підпорядковуючись загальному закону «електричного» тяжіння. Можливість повного та гармонійного єднання людей зумовлено внутрішньою єдністю людини. Уїтмена не цікавлять почуття у психологічному, індивідуальному аспекті, він надає їм об'єктивного існування. Його любов, як і його думки, як і адресат цих думок – читач, - універсальні [2: 96].

Лексика, яка вербалізує складний та багатовимірний феномен емоційно-чуттєвого життя людини, відіграє важливу роль у художньому полотні збірки «Листя трави» завдяки різноманітності елементів та особливостям їхнього функціонування.

Слова у складі мікрополя «Емоційно-чуттєва діяльність людини», що, у свою чергу, складається з двох ЛСГ слів, що позначають особисте ставлення, наявність/відсутність прихильності, представлені наступним чином [1: 23]:

Таблиця 1.1

Іменник	Загальна кількість
love	210 45%
sense	14 3%
passion	10 2%
kiss	10 2%
sympathy	8 1.7%
embrace	5 1%

delight	5	1%
hate	5	1%
sentiment	4	0.9%
emotion	2	0.4%
hug	2	0.4%
hatred	2	0.4%
adulation	1	0.2%
abomination	1	0.2%
loathing	1	0.2%

До цього ж мікрополя концепту належать дієслова: love (65 випадків вживання (14%), like (42 (9%), be fond of (14 (3%), kiss (9 (1.9%), heed (5 (1%), caress (5 (1%), delight (3 (0.5%), embrace (2 (0.4%), despise (1 (0.2%); та прикметники: loving (26 (5%), amorous (8 (1.7%), affectionate (7 (1.5%), admirable (3 (0.5%), admirant (3 (0.5%), enchanting (1 (0.2%), hateful (1 (0.2%).

1.1.1. Лексико-семантична група (ЛСГ) лексем, що позначають особисте ставлення за наявністю прихильності, у поезії збірки «Листя трави» У.Уїтмена, безумовно взаємопов'язані. Проте нам видається можливим об'єднати їх у певні підгрупи слів за способом вияву почуттів, а саме:

- Група слів «Духовні вияви кохання» охоплює лексеми на позначення внутрішніх переживань і почуттів, які належать до різних частин мови та представлені наступним чином: (to) love, (to) delight, sympathy, sentiment, emotion, to like, to be fond of, affectionate та ін.

- Група слів «Тілесні вияви кохання» характеризується іменними та дієслівними лексемами: (to) kiss, (to) embrace, (to) hug, to caress та ін.

Найфункціональнішою та ключовою одиницею у складі даної ЛСГ є іменник **love**. Він виступає одним з найважливіших елементів художньої структури поезії, що зумовлено його високою частотністю (210), полівалентністю, стилістичними властивостями, які характеризуються наявністю емотивної семи на глибинному рівні значення.

У залежності від мікроконтексту лексична одиниця love може реалізувати своє пряме номінативне значення або набувати характеру емоційно та експресивно ускладненого слова:

Love, that is all the earth to lovers **love**, that mocks time and space,

Love, that is day and night **love**, that is sun and moon and stars,

Love, that is crimson, sumptuous, sick with perfume,

No other words but words of **love**, no other thought but **love** [4: 373].

Поетична розгорнута метафора даного уривку, у склад якої входить слово love (love is the earth, love is day and night, love is sun, moon, stars), метафора-персоніфікація (love that mocks time and space) та стилістичні повтори, у яких воно вживається, наділяють його усіма різнокольоровими барвами; завдяки прикметникам crimson, sumptuous, sick with perfume, які контактено вживаються з love, номінативна семантика останнього збагачується у поетичному контексті: кохання Уїтменівського героя оживає, воно –усюди навколо нас, сила його здатна перемогти вічність.

Лексема love - одна з небагатьох лексем у ЛСГ, якій властива емоційна сема значення. Впадають у вічі такі словосполучення, у яких слово love отримує особливе стилістичне навантаження. Цікавими у мовностилістичному плані нам видаються конструкції **ADJ+LOVE** та **NOUN+OF+LOVE**, що представлені наступним чином:

ADJ+LOVE: perfect love, irrepressible love, unspeakable love, passionate love, amorous love, dear love, eternal love, precious love, tender love, proud love, sweet love, incomparable love, limitless love, measureless love, immortal love successful love, тощо.

Як бачимо, вищезгаданим прикметникам, (perfect, tender, immortal, precious та інш.), які виступають у характерологічній функції, характерна чітко виражена конотація позитивної

оцінки. Завдяки цьому у структурі іменника love утворюються експресивно-оціночні та емоційні нашарування:

The Pennsylvanian! the Virginian! the double Carolinian!

O all and each well-loved by me! my intrepid nations!

O I at any rate include you all with **perfect love!**

Earth of the slumbering and liquid trees! O **unspeakable, passionate love** [4: 42].

Епітети perfect, unspeakable, passionate love розширюють семантичний ареал ключової одиниці love, допомагаючи Уїтменові зобразити кохання як сильне людське почуття, що охоплює усе єство поета або його героя.

Вживання моделі **NOUN+OF+LOVE** характерно для поетичної збірки. Семантика іменників, що входять до неї, торкається різноманітних явищ життя та оточення людини. Виявлено наступні випадки вживання даної моделі:

NOUN+OF+LOVE:

embrace of love	ocean of love	soul of love	tint of love
heavens of love	notes of love	expression of love	plaint of love
jets of love	carols of love	lips of love	note of love
heart of love	cry of love	glint of love	sweat of love

Іменники, які вступають у синтагматичний зв'язок з лексемою love, створюють додатковий емоційний зміст: так словосполучення soul of love, heart of love, lips of love та ін. персоніфікують образ кохання, яке на сторінках поезії оживає та стає невід'ємною часткою уїтменівської душі; словосполучення heavens of love, вжитого поетом у противагу словосполученням cry of love та plaint of love, створюють полярний образ кохання, дають можливість кожному відчувати повною мірою щастя та радість, яке воно дарує людині та смутку і біль, що змушують людину страждати.

Уїтмен підтримує трансценденталістів у їх щирому переконанні, що кохання – це торжество здорового єства у людині, знак його прилучення до безкрайнього світу природи та безсмертного роду людей. Наприклад:

Limitless limpid jets of love hot and enormous,

Quivering jelly of love, white-blow and delirious nice,

Bridegroom *night of love* working surely and softly into the prostrate dawn,

Undulating into the willing and yielding day,

Lost in the cleave of the clasping and sweet-flesh'd day [4: 81].

Будучи вжитим у виразах limitless limpid jets of love, quivering jelly of love, слово love набуває яскраво виражених естетичних характеристик та свідчить про Уїтменівське емоційне сприйняття життя, про перевагу у його художній картині емоцій над рацією.

Використання лексеми love у метафоричному плані підкреслює одухотвореність цього високого почуття. У багатьох випадках вона вживається у контекстах, де імплікуються риси та властивості живих істот, людей. Це надає мовній тканині твору надзвичайного поетичного тону. Наприклад:

Dear son do you think it is **love?** Listen dear son listen America, daughter or son,

It is a painful thing to love a man or woman to excess, and yet it satisfies, it is *great*,

It, *magnificent*, beyond materials, **with continuous hands sweeps and provides for all** [4:

17];

Love-thoughts, love-juice, love-odor, love-yielding, love-climbers,
and the climbing sap,

Arms and hands of **love**, lips of **love**, breasts of **love**,

Earth of chaste **love**, life that is only life after **love**,

The body of my **love**, the body of the woman I **love**,

The body of the man, the body of the earth [4: 88].

Метафоричний контекст, у якому зустрічається слово love (**love with continuous hands sweeps and provides for all, arms and hands of love, lips of love, breasts of love**), персоніфікують його, виділяючи ідейне навантаження вірша: Уїтмена виснажує любов і в той самий час окрилює, підносить до висот; у складі епітетів great love, magnificent love воно отримує

чуттєвий досвід поета, а у лексичному повторі, у якому воно вживається як експресивно-стилістичний засіб, допомагає Уїтменові з більшою експресією та глибиною переживань передати думку про те, що кохання - прекрасне та всепоглинаюче почуття, що дарує людині відчуття найбільшого щастя з одного боку, а з іншого, - найглибшого смутку. Вираження цієї думки засвідчує і наступний приклад:

Blow again trumpeter! and for thy theme,
Take now the enclosing theme of all, the solvent and the setting,
Love, that is pulse of all, the sustenance and the pang,
The heart of man and woman all for love,
No other theme but **love knitting, enclosing, all-diffusing love** [4: 373].

Ключове слово *love*, що контактено вживається з іменником *pulse* та прикметниками *knitting, enclosing, all-diffusing*, викликають у нас відчуття піднесеного очікування цього всепоглинаючого почуття.

Іменник *love* є маркованим елементом не лише завдяки своїй високій частотності, але і завдяки тим модально-експресивним нашаруванням, яких він набуває в поезії збірки «Листя трави», реалізуючи потенційну можливість виконувати емотивну функцію у певних умовах контексту:

Love like the **light** silently wrapping all, nature's amelioration blessing all,
The blossoms, fruits of ages, orchards divine and certain,
Forms, objects, growths, humanities, to spiritual images ripening [4: 89].

У вищезгаданому прикладі семантична площина іменника *love* максимально наближується до значення слова *light*, які разом входять до складу порівняння і створюють поетичний образ кохання, світлого та всеохоплюючого. Схожу думку помічаємо і у наступному прикладі:

Apples and grapes the stalwart limbs of trees emerging the fresh, free, open air,
And **love** and *faith*, like *scented roses blooming* [4: 418].

Завдяки сполучуваності лексичної одиниці *love* з емоційно забарвленим словосполученням *scented roses blooming* у складі порівняння, вона отримує додатковий компонент значення та додає мові поезії чуттєвості. Таким чином, ключова лексема *love* є поліфункціональною одиницею і, окрім інформативної, виконує у поезії важливу експресивно-стилістичну функцію та додає мові особливого поетичного характеру та звучання.

Вже зазначалось вище, що поезії Уїтмена властивий детальний опис людських почуттів та переживань. Цим пояснюється наявність великої кількості слів поруч з лексемою *love*, які називають елементи, що позначають широку гаму емоцій людини. Серед них такі як *embrace, sense, passion, delight impulse* та інш., які вживаються у своєму прямому значенні:

Had I the choice to tally greatest bards,
To limn their portraits, stately, beautiful, and emulate at will,
Homer with all his wars and warriors Hector, Achilles, Ajax,
Or Shakespeare's woe-entangled Hamlet, Lear, Othello - Tennyson's fair ladies,
Meter or wit the best or choice conceit to wield in perfect rhyme, **delight** of singers [4: 504];
When he whom I love travels with me or sits a long while holding me by the hand,
When the subtle air, the impalpable, the **sense** that words and reason hold not,
surround us and pervade us,
Then I am charged with untold and untellable wisdom, I am silent, I
require nothing further [4: 110]...

Образне збагачення іменників відбувається у моделі **ADJ+NOUN**, де експресивність прикметника привертає увагу читача до якісної характеристики почуттів. Ця модель представлена наступним чином:

ADJ+PASSION	ADJ+KISS	ADJ+DELIGHT	ADJ+SENTIMENT
obedient	long	tacit	gay
lurid	long-dwelling	huge	fresh
cosmic	light	loose	ethereal

wildest	parting	turbulent	solid
furious	passionate	calm	good
tearing	evil	responding	retrospective

Виокремлені епітети підкреслюють глибину людських переживань, складну палітру тих глибоких почуттів, на які здатна душа людини та самого Уїтмена, для якого життя – це кохання, яке його окрилює та водночас змушує страждати. На мовностилістичному рівні твору цю думку підтверджують опозиційні пари прикметників *ethereal-solid*, *turbulent-calm*, *retrospective-fresh*, *gay-lurid*, *huge-light*, *responding-tearing*, *obedient-passionate*, які можемо побачити у наступному уривкові:

Our **sentiment** wafted from many million heart-throbs, *ethereal but solid*,

O quick mettle, rich blood, **impulse** and **love!** *good* and *evil!* O all dear to me [4: 375].

Цей же ефект досягається вживанням елементів лексики, що змальовує почуття, у складі метафор:

I will make the **songs of passion** to give them their way,

And your songs outlaw'd offenders, for I scan you with kindred eyes,
and carry you with me the same as any.

To earn for the body and the mind whatever adheres and goes forward [4 : 11]. Значення словосполучення *songs of passion* підкреслює щире прагнення поета показати у кожному вірші пристрасть своєї душі. Схожу думку знаходимо і у наступному прикладі:

You distant, dim unknown or young or old countless, unspecified, readers belov'd,

We never met, and near shall meet and yet our **souls embrace**, long, close and long [4 : 414].

Лексема *embrace* використовується як елемент метафори *souls embrace*, підкреслюючи одухотвореність людських душ, здатних обійняти одна одну та їхню беззаперечну спорідненість з душею письменника.

Вживаючись у складі метафори зі словами інших концептів (*life*, *laws*, *man*), лексична одиниця *passion*, яка стоїть у ланцюжку фонетично подібних слів *pulse* та *power*, передає вищезгаданим лексемам свій конотативний компонент значення, допомагаючи створити неповторний образ життя у наступному прикладі:

The Female equally with the Male I sing of **Life** immense in **passion**, pulse, and power,

Cheerful, for freest action form'd under the laws divine, the Modern Man I sing [4:3].

Так, життя жінки та чоловіка, підпорядковане божественним законам, постає перед нами у всій своїй пристрасті та безмежності.

Експресивно заряджені прикметники даної групи (*loving*, *admirable*, *admirant*, *amorous* тощо), вживаючись у лінійному зв'язку з іменниками різних семантичних полів, виступають у ролі епітетів та передають останнім додаткового емотивного забарвлення: *loving* (*comrade*, *ocean*, *voices*, *face*, *friends*, *youth*, *eyes*, *day*, *daughter*, *youth*, *laborer* тощо); *amorous* (*madness*, *night*, *love*, *sea*, *contact* тощо); *admirable* (*Manhattan*, *songs*, *legs*, *hand* тощо).

Таким чином, лексичні одиниці семантичного мікрополя «Емоційно-чуттєва діяльність людини» відіграють важливу роль у створенні внутрішнього світу героїв, їх переживань та взаємовідносин та значною мірою впливають на особливості художньої картини Уолта Уїтмена. У випадках, коли дані лексичні одиниці вживаються в емотивних контекстах, створюється додаткова образність та стилістичне навантаження при змалюванні письменником людини, зі всією глибиною та щирістю її почуттів.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бондаренко О.С. «І назвав Адам ім'я своїй жінці: Єва...»: Чоловік і жінка у дзеркалі мовних культур / О.С.Бондаренко. – Кіровоград: ТОВ «Імекс – ЛТД», 2008. – 160с.
2. Преображенский В.К. Космическое сознание Уолта Уитмена: перечитываем заново / В.К. Преображенский – М.: Наследие, 2002. – 117с.
3. Эмерсон Р. У. Молодой Американец // Эстетика американского романтизма. - М.: Искусство, 1977. – С.286-304.
4. Whitman, Walt. Leaves of Grass / Walt Whitman. - Barnes and Noble Books, New York, 1993. – 602 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Михасів – асистент кафедри англійської філології факультету іноземних мов Львівського національного університету імені Івана Франка.

Наукові інтереси: когнітивна лінгвістика, лінгвостилістика.

ФУНКЦІОНУВАННЯ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИХ КЛАСІВ ЛЕКСЕМИ ЧОРНИЙ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Наталія НІКОЛАЄВА (Запоріжжя, Україна)

Стаття присвячена лексико-семантичним класам лексеми "чорний" в сучасній українській мові.

Ключові слова: лексема, "чорний", лексико-семантичні класи, сучасна українська мова, пряме значення, переносне значення, преса.

The article is devoted to the lexico-semantic classes of lexeme "black" in the modern Ukrainian language.

Key words: lexeme, "black", lexico-semantic classes, the modern Ukrainian language, direct meaning, figurative meaning, press.

Сучасна лінгвістика приділяє значну увагу вивченню кольоропозначень в мові, але в українському мовознавстві назви кольорів розглядаються насамперед у межах індивідуально-мовної картини світу [Чумак-Жунь 1996; Бабій 1997; Ковальова 1999; Григоруk 2002]. Кольоропозначенням в мові преси приділяється мало уваги, про що свідчить невелика кількість робіт, присвячених вивченню кольоропозначень у публіцистичному дискурсі [Давіденко 2006; Ніколенко 2007; Грігор'єва 2008]. В дослідженні приймають участь лише деякі імена кольору, класифікації на лексико-семантичні класи слів на позначення кольору не приділяється увага. Все зазначене дозволяє вважати проблему кольоропозначень в сучасній українській мові не достатньо вивченою, що обумовлює **актуальність** даного дослідження.

Об'єктом дослідження є прикметник **чорний**.

Предметом вивчення є лексико-семантичні класи українського колоратива з основним значенням **чорний**, розглянутих на матеріалі тлумачних словників української мови та публіцистичних текстів газети «Дзеркало тижня» за період з травня 2009 до травня 2010 року.

Метою роботи є дослідження та опис функціонування прикметника **чорний** в українській мові.

Конкретні **завдання**, які вирішуються у роботі, охоплюють: 1. Суцільну вибірку лексеми **чорний** із тлумачних словників української мови та з публіцистичних текстів газети «Дзеркало тижня»; 2. Здійснення аналізу семантичної структури лексеми **чорний**; 3. Виявлення лексико-семантичних класів лексеми **чорний** в мові преси; 4. Виявлення специфіки функціонування лексеми **чорний** в сучасній українській мові.

Чорний є єдиним кольором, який складно назвати саме «кольором» як таким, оскільки з точки зору фізики: сприйняття всіх інших кольорів зором людини залежить від кута відбиття променів кольору від поверхні предмета. І тільки об'єкти чорного кольору не відбивають світло, а повністю його поглинають. Чорний колір – це відсутність будь-якого кольору і світла.

Завдяки своєму особливому становищу в ряду інших кольорів (саме поняття темряви як відсутність всього), **чорний** може вважатися найважливішим кольором за своїм значенням у мові та культурі.

Активною сферою функціонування мовних одиниць, зокрема лексики на позначення кольору, можна вважати ЗМІ. Мова періодичної преси найбільш чутливо, гостро й швидко реагує на всі події, що відбуваються в житті суспільства, висвітлюючи як позитивні, так і негативні явища. Серед кольоропозначень домінантним у ЗМІ є чорний колір.

Дане ствердження можна зробити, ґрунтуючись на результати дослідження. **Матеріалом** дослідження послужили річна збірка газети "Дзеркало тижня". В результаті було виявлено 1547 лексем на позначення кольору, серед яких 452 лексем чорного кольору. Активне функціонування прикметника чорний в українських публіцистичних текстах підтверджує його семантичне багатство й здатність до створення нових експресивно-образних значень як мовної одиниці.

Виконуючи свою основну функцію колоративов, прикметник **чорний** характеризує колірну ознаку предметів, асоціюється (за матеріалами словникових статей) з кольором сажі,

вугілля, з кольором щодо темних предметів (чорний хліб – житній; чорний чай – темний; чорна кава – без молока). **Чорний** – колір темряви, колір шкіри людей негроїдної раси, колір засмаги; це слово може використовуватися також для характеристики людей із чорними волоссями. **Чорний** часто входить до складу різного роду назв (**Чорна металургія** – головна галузь важкої промисловості, завданням якої є виробництво чорних металів та їх первинна обробка. **Чорний порох**, спец. – вибухова суміш. **Чорні гриби** – гриби, які темніють від сушіння (маслюки, моховики). **Чорна буря** – шквалистий сухий вітер, що переносить на далеку відстань велику кількість пилу, піску та вивіреного поверхневого ґрунту. **Чорна ікра** – ікра осетрових риб).

Багато архаїзмів, у складі яких є чорний колір: **чорна рада** – загальна козацька рада, скликана в 1663 р. поблизу Ніжина для обрання гетьмана Правобережної України, в якій взяли участь селянство і міська біднота (чернь). **Чорні люди**: а) російські селяни в 14-17 ст., які жили на чорних, тобто державних, землях; б) частина посадських людей, які сплачували державні податки, трудящої маси міського населення в 16–17 ст. **Чорна кров** – а) про загиблих ворогів; б) (діал.) – венозна кров. **Чорна кістка** – люди недворянського походження. **Чорні клобуки** – давньоруська назва торків, печенегів та інших кочових тюркських племен, які від кінця 11 ст. жили в південних і в південно-східних володіннях Київської Русі. **Чорна віспа** – народна назва важкої форми віспи, за якої віспини набувають темно-синього забарвлення. **Чорна хвороба** – падуча хвороба; епілепсія.

Слова, що позначають чорний колір, часто мають чіткі й фіксовані переносні значення, такі як: брудний, невиваний, нечистий (про одяг); жалобний (**чорна сукня**); сумний, занепокоєний (**чорна меланхолія**); згубний, виснажливий (про хворобу – **чорна віспа**); важкий, безпросвітний, безрадісний (**чорний день**, **чорна година**, **чорні злидні**); непрофесійний (**чорна робота**, **праця**); що-небудь зароблено важкою, виснажливою працею (**чорний хліб**); злочинний, нелегальний (**чорний ринок**); властивий злісній, підступній людині (**чорна злість**, **справа**, **діло**); поганий, ганебний, який не викликає схвалення (**чорна пляма**), чарівницький, чаклунський, пов'язаний з нечистою силою (**чорна сила**, **чорне слово** – лайка зі згадуванням чорта).

Негативне переносне значення чорного кольору підкріплюється існуванням ряду сталих словосполучень і дериватів: **Чорна невдячність**; Зробити свою **чорну справу**; Бачити все в **чорному світлі**. **Чорне око**, недобре, заздрісне. Малювати **чорними фарбами** кого-небудь, що-небудь – показувати кого-небудь, що-небудь у непривабливому вигляді. Видавати **біле за чорне** – тлумачити щось не так, як насправді, а навпаки. **Чорний день** – скрутний час. На **чорний день** зоставатися – залишатися на час нестатків. На **чорну годину** мати (берегти, лишати) що-небудь – передбачати скрутний час, пору, берегти, відкладати частину чого-небудь наявного. **Чорні злидні** – дуже великі злидні.

Поряд з негативною стороною чорного кольору існують і словосполучення з нейтральною й навіть позитивною конотацією. Вираження **чорний хід** (не головний, задній) є нейтральним і загальноживим, а вже стійке словосполучення **чорна ікра** символізує благополуччя й добробут. Висловлення **чорним** по білому (написане) використовується в розмовній мові для позначення ясності й недвозначності. **Чорна дорога** – автогужовий шлях, покритий смолистими речовинами. **Чорний** – необроблений чи оброблений частково, начорно (**чорна гайка**). **Чорний** у значенні темний від загару, засмаглий на сонці. **Чорне духівництво** – частина православного духівництва, яка суворо дотримується чернечої обітничі. **Чорне скло**, спец. – оптичне скло, непрозоре для видимого діапазону електромагнітних хвиль. **Чорні гриби** – гриби, які темніють від сушіння (маслюки, моховики). **Чорний двір**, дворище – задній двір з приміщенням для наймитів, тварин, господарських знарядь. **Чорне дерево** – деревина деяких цінних порід тропічних дерев, темного кольору, що використовуються для виготовлення високоякісних меблів, духових музичних інструментів і т. ін.. **Чорний чай** – сорт чаю, що дає темний настій; найтемніший з цього сорту чаю. **Чорний ящик** – система, в якій зовнішньому спостерігачеві доступні лише вхідні та вихідні величини, а внутрішня будова й процеси, які в ній відбуваються, невідомі.

У сучасній українській мові лексема **чорний** служить не тільки для позначення кольору або його відтінку. Як показує фактичний матеріал прикметник **чорний** має неоднозначну семантику, поєднуючи в собі комплекси переносних значень, зафіксованих у наступних лексико-семантичних класах (ЛСК): 1. Зовнішні дані людини: а) предмети одягу: хустка, костюм (жалоба), пояс (з карате); б) брудний, не випраний, не чистий: роба; в) портретні дані: окуляри (сліпий); обличчя (ознака раси) **чорні люди**; **чорний** (кубинець); **чорний підліток**. **Чорний** називає не тільки афроамериканців, в українській пресі **чорними** називають вихідців із Грузії, Азербайджану, Куби; 2. Діяльність людини (**Чорний піар**, **чорні технології** (щось зробити проти когось); **чорна схема** – шлях проходження контрабандистів через кордон. **Чорне рішення**, **чорні доходи**, **чорний бюджет** (чорний від поміток).); 3. Вид діяльності: (**Чорний рейдер**, **полковник**, **колектор**; «**чорний Джек**» – генерал Дж. Першинг.); 4. Продукти харчування («**чорна**» **ковбаса** – зінківська (назва ковбаси на Хмельниччині); **чорна поліська рибна юшка** – блюдо); 5. Природа: а) фауна (**Чорна змія** – тоталітарна система; «**Чорний ворон**» – назва книги; «**Чорний яструб**» – команда хокею; **Чорний Ворон** – Отаман В. Чорновус; **чорна кішка** – про діяльність політиків; про невдачу); б) явища (**Чорні хмари** (про сирітство; про безкоштовні дзвінки); «**Чорна блискавка**» – фільм); в) корисні речовини: а) брудний: **чорний пісок**; б) джерела енергії: **чорне золото**, **чорний метал**; 6. Назви власні (перен. «**чорні дири**» назва Тарашів в Київськ. обл. **Чорна сотня** – державна податкова служба України. Назви кінофільмів, книжок, картин, організацій (**чорний хрест**); 7. Історизми (**Чорна тінь** (голодомор); **чорний похід** (по невірників)). 8. Позначення негативних явищ: **Чорний нал**; **чорна вулиця** (з перешкодами), **комедія**; **чорні ляпи** (про технічні ляпи в балеті); **чорний список веб сайтів**; **чорний режим**; **гумор**. 9. Символізм: **чорний колір** – анти сімейна політика; **чорна дошка** – дошка ганьби; **чорний ящик** – невідомість; **чорна мітка** – скандал.

Таким чином, слід зазначити, що в сучасній українській мові прикметник **чорний** вживається не тільки для позначення кольору або його відтінку, але й позначає некольорову властивість: 1. Ознаку предмета: брудна річ. 2. Предмет: міцна кава. 3. Негативний душевний стан людини: чорні думки, підозри; чорне життя. 4. Негативна, а іноді навіть кримінальна дія людини: чорний піар, чорні технології (щось зробити проти когось); чорна схема (шлях проходження контрабандистів через кордон). 5. Вид діяльності: чорний рейдер, полковник, колектор; «чорний Джек» – генерал Дж. Першинг. 6. Символічне позначення явищ: чорний нал; чорна вулиця (з перешкодами), комедія; чорні ляпи (про технічні ляпи в балеті); чорний список веб сайтів; чорний режим; гумор. 7. Історизми, які вживаються в мові преси, відрізняються від словникових (чорна тінь (голодомор); чорний похід (по невірників)) – ці явища української історії не зафіксовано в тлумачних українських словниках.

Висловлювання «**чорний вхід**» окрім нейтральної конотації (не головний) набуває негативного значення. В газетному тексті зафіксовано вживання цього висловлювання в значенні нелегального вступу до ВНЗ.

Чорний у публіцистичних текстах можна вважати самим яскравим символом заперечення й протесту, що відображається на семантиці й емоційно-експресивному фоні словосполучень: залишити на **чорний день** – запастися чим-небудь; **чорний ринок** – нелегальний оборот товару; **чорний нал** – тобто готівкові грошові кошти, які не відображені в офіційних бухгалтерських документах господарського суб'єкта; **чорна вулиця** (з перешкодами); **чорний гумор** – особливий вид гумору, (в основному анекдотів) в якому комічний ефект викликається глузуванням над смертю, здоров'ям чи іншими темами, зазвичай табуйованими поза контекстом анекдоту. Зазвичай натякає на підвищену небезпеку висміюваного об'єкта. Існують **чорні списки сайтів**, підозрюваних в несумлінній поведінці – поширенні вірусів або фітінгу, чи просто **чорні списки** – списки людей, спілкування з якими уникається.

В газетних статтях часто вживаються представники тваринного світу в словосполученнях з прикметником **чорний**: 1. Ознака кольору тварин, як домашніх, так і диких: **чорна кішка**, **курка**, **чорний вол**, **беркут**; 2. В переносному або в символічному значенні: **чорна кішка** пробігла (між ким-небудь); **чорна кішка** – про діяльність політиків,

про невдачу; **чорна змія** – як символ тоталітарної системи; «**Чорний яструб**» – назва команди хокею; **Чорний Ворон** – про отамана В. Чорновуса.

Виявилось, що чорний колір дуже подобається письменникам і режисерам. Так, наприклад, фільми: «Білий птах з **чорною** ознакою», «Біла книга з **чорною** ознакою», «**Чорний** квадрат», «Люди в **чорному**», «**Чорна** блискавка», мультфільм: «Таємниця **чорного** короля»; книга: «**Чорний** ворон»; твори: «**Чорні** лебеді Серафіма Тігіпка», «**Чорні** лебеді на ставку». Чорний колір зустрічається в піснях: «**Чорне** рілля і зорана», в назвах організацій: «**Чорний** Хрест» – австрійська Народна спілка догляду за військовими похованнями, «Музей лісу і сплаву на **Чорній** ріці» – комунальне підприємство, «Чорна Руна», «Чорна рука» - назви організацій військової розвідки.

Інші імена власні пов'язані не з чорним кольором як таким, а зі словом **чорний**, яке зустрічається в прізвиськах цих людей: Ж. Усенко – **Чорна**, **Чорний**, в назвах картин: «**Чорний** натюрморт», «**Чорний** квадрат», «**Чорний** живопис» – серія картин Ф. Гойя; в топонімічних назвах: **Чорне** море, **Чорна** грязь (назва вулиці), «**чорні** дири» – символічна назва міста Таращі в Київській області, «**Чорний** мочар» – урочище.

Отже, широке вживання колоративів у прямому, переносному й символічному значеннях обумовлене етномовною свідомістю сучасних публіцистів, що безпосередньо відбивається в створенні семантично повноцінних і стилістично різноманітних текстів. Дослідження показало, що в текстах сучасних ЗМІ актуалізована більша частина переносних значень, відзначених у словникових статтях: **чорний** – темний, поганий, злий, брудний, нелегальний. Використання кольоропозначень допомагає відтворювати барвисту й живу картину сучасної дійсності. Результатом зміни й розвитку семантики колоративів є співіснування в сучасній українській мові їх: 1. прямих, 2. переносних і 3. символічних значень, тому що колір є не тільки атрибутом зорового сприйняття людини, але й складовою частиною мовної свідомості й уяви особистості.

Вивчення мовної поведінки конкретної мовної одиниці, основної її сполучуваності дозволяє виявити значення слова й намічає потенційні можливості його розвитку. На думку Г. Вежбіцької, сполучуваність слова не випадкова, а підкоряється складним, але з'ясовним, у першу чергу, семантичним правилам [2: 135]. Значення лексеми **чорний** в основі своєї обумовлені переносом назви колірної ознаки на все те, що пов'язане із предметом, що володіє цією колірною ознакою. Слово **чорний** найбільше часто зустрічається в якості прикметника, володіє широкими сполучуваними властивостями. Таким чином, мережа значень прикметника **чорний** велика й охоплює численні фрагменти позамовної дійсності, яка проєцирується та інтерпретується мовними засобами. Прикметник **чорний** знаходить безпосередні зв'язки зі сферою оцінки, що відбивається на його семантиці в області периферійних значень, що мають у своїй семантиці ознаки оцінки добре або погано. В організації образних значень прикметник **чорний** відіграє роль "ключового" слова, привносячи основну семантичну ознаку. У результаті проведеного аналізу можна зробити висновки про частотність лексеми **чорний** у даних текстах і способах передачі відтінків цього кольору. Найбільша кількість переносного значення прикметника **чорний** було зафіксовано в наступних лексико – семантичних класах: 1. Ознака кольору; 2. Зовнішність людини; 3. Діяльність людини; 4. Фауна.

У зв'язку з розвитком української мови треба зазначити про **перспективність** подальших досліджень лексем на позначення кольору в мові періодики.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бабій І. М. Семантика, структура та стилістичні функції назв кольорів у сучасній українській мові (на матеріалі малої прози В. Стефаника, М. Коцюбинського, М. Хвильового) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / І. М. Бабій. – Київ, 1997. – 21 с.
2. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание / Вежбицкая А. – М.: Русские словари, 1996. – 416 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. В. Т. Бусел]. – К. – Ірпінь : ВТФ Перун, 2007. – 1736 с.
4. Григорук С. Концепт цвета в русской и украинской народной паремиологии: (Аксиологический аспект) / С. Григорук // Слово. Фраза. Текст. – М.: Наука, 2002. – С. 137–144.
5. Давиденко Е. А. Функционирование цветообозначений “голубой”, “голубий” и “блакитный” (на материале печатных СМИ) / Е. А. Давиденко // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. – Симферополь, 2006. – Т. 19 (58), №3. – С. 114–120.

6. Ковальова Т. В. Лексико-семантичні поля колоративів в українській поезії початку ХХ ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Т. В. Ковальова. – Х., 1999. – 19 с.
7. Николенко Н. И. О функции украинских лексем «помаранчевий», «майдан» в русском языке / Н. И. Николенко // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. – Симферополь, 2007. – Т. 20 (59), №1. – С. 179–185.
8. Новий тлумачний словник сучасної української мови: у 3 т. / [уклад. В. Яременко, О. Сліпушко]. – 2-е вид., випр. – К.: АКОНІТ, 2007. – 928 с.
9. Чумак-Жунь І. І. Колір і поетичний контекст (про вірші І.О. Буніна «Зной» і М. Т. Рильського «Подвійна лірика») / І.І. Чумак-Жунь // Слово в аспекті функціонування. – Полтава, 1996. – С. 112–124.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Наталія Ніколаєва – аспірант 2 року навчання кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови Запорізького національного університету.

Наукові інтереси: когнітивна лінгвістика.

МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ ПАРАДИГМАТИЧНОЇ ЛАКУАРНОСТІ: СИСТЕМНО-СТРУКТУРНИЙ АСПЕКТ

Марія ОНИЦУК (Київ, Україна)

У статті розглянуто методикку вивчення парадигматичної лакуарності та опис її вивчення в системно-структурному аспекті, проаналізовано структурні методики дослідження парадигматичної лакуарності в різноструктурних мовах.

Ключові слова: парадигматична лакуарність, системний структурний метод, семантичне поле.

The article focuses on the methodology of the paradigmatic lacunarity investigation. Major approaches to its description in the systemic-structural aspect are reviewed. The structural methods of the paradigmatic lacunarity investigation are analysed.

Key words: paradigmatic lacunarity, systemic analysis, structural method, semantic field.

Лінгвістичний структуралізм остаточно сформувався в ХХ ст. у різних лінгвістичних школах і скерував увагу мовознавців на пошуки строгого й об'єктивного наукового методу синхронного опису мовних явищ. Таким методом став структурний аналіз, який позначив перехід від атомізму до системності, від емпіризму до раціоналізму. В межах структурного методу були розроблені різноманітні структуралістські методики, які не втратили своєї актуальності: метод опозицій Празької школи та метод комутації глосематики, компонентний, дистрибутивний, трансформаційний, ланцюжковий аналіз, метод аналізу за безпосередніми складниками, компонентний аналіз тощо [5: 47].

Проблемою пошуків ефективних методів дослідження мовних явищ та одиниць займалися такі вчені, як М.Ф. Алефіренко, Л.М. Васильєв, Л.П. Іванова, Ю.О. Карпенко, М.П. Кочерган, О.О. Селіванова та інші.

Серед парадигмальних методів виокремлюють порівняльно-історичний, структурний, функціональний та конструктивний, кожному з яких властива своя розгалужена система прийомів дослідження й опису мови. Чимало методів і методик сучасної лінгвістики є комплексними й комбінують процедури багатьох базових [5: 52].

У дослідженні парадигматичної лакуарності серед різноманітності методик саме структурному методу належить провідне місце. Його розглядали у такі вчені, як Ю.Д. Апресян, Г.В. Бикова, Л.М. Васильєв, З.Д. Попова, В.В. Левицький, Й.А. Стернін, І.С. Улуханов, Л.В. Щерба. Структурний метод як головний спосіб аналізу мови представлений різними методиками синхронного аналізу мовних явищ як варіантів складників цілісної системи мови – інваріантів, які перебувають у жорстко детермінованій внутрішній ієрархії відношень [5: 55]. Цей метод допомагає зрозуміти внутрішню організацію мови як системи з притаманними їй відношеннями між елементами, які впорядковують елементи в ієрархію мовних рівнів.

Актуальність дослідження зумовлена недостатньою розробкою методик виявлення парадигматичної лакуарності та опису її вивчення в системно-структурному аспекті.

Метою пропонованої статті є розгляд та аналіз структурних методик дослідження парадигматичної лакуарності, якій властивий системний характер.

Для досягнення окресленої мети визначено такі завдання: 1) розглянути структурний метод дослідження мовних одиниць і явищ; 2) з'ясувати особливості структурних методик; 3) проаналізувати можливості їх використання для дослідження парадигматичної лакунарності.

Комплексний підхід до вибору методів дослідження парадигматичної лакунарності в різноструктурних мовах ґрунтується на загальних принципах системного аналізу мовних явищ. Ми трактуємо парадигматичну лакунарність як відсутність мовних форм / розбіжності в мовних формах, які відображають етнічно, соціально, історично, науково детерміновані категорії світогляду лінгвокультурної спільноти.

У мовознавстві методика вивчення лакун ґрунтується на виявленні та описі безеквівалентних лексичних одиниць у фоневій мові і здійснюється методом суцільної вибірки у словниках фонової мови шляхом виявлення лексичних відповідників / невідповідників у мові, що вивчається, у вигляді однослівної назви чи назви-дескрипції.

Найбільш дієвими та поширеними в сучасних дослідженнях вважають такі структурні методики: метод семантичних полів, метод компонентного, опозиційного, дистрибутивного та аналізу безпосередніх складників тощо.

Серед структурних *метод семантичних полів* належить до провідних. Його досліджували Ю.Д. Апресян, О.В. Бондарко, Л.М. Васильєв, І.М. Кобозева, О.М. Кузнєцов, Г.С. Щур. Польовий принцип лінгвістичних досліджень вважається перспективним напрямком виявлення лакун у лексичній системі мови. Лексико-семантичним полям різних мов властива національна специфіка. Вона виявляється у кількості слів, які наповнюють поле за кількістю та типами опозицій між семемами та лексемами цього поля. У кожному лексико-семантичному полі зосереджені протиставлювані одиниці певної поняттєвої галузі, що дає змогу виявити значущу відсутність домінант – лакун різних типів. Для дослідження проблем парадигматичної лакунарності релевантними є протиставлені лексичні мікрогрупи, так звані групові лакун. Виявлення лакун у просторі поля полягає у з'ясуванні того, які з відношень у ньому мають лексичне вираження, а які ні; як подібні структури варіюються в різних мовах.

Для дослідження парадигматичної лакунарності ефективним виявляється *синонімічно-антонімічний метод виявлення лакун*, який свого часу розробляли О.О. Залевська, В.Н. Комісаров, О.М. Пешковський, Д.М. Шмельов та інші. Оскільки польовий підхід є досить перспективним у виявленні лексичних лакун, то й окремі компоненти ядра також можуть сприяти виявленню словникових пробілів поля.

Відомо, що серед ядерних компонентів на стан лексико-семантичної парадигматики найбільший вплив чинять синонімічні ряди, які мінімально складаються з двох слів. Ідеальною схемою вважають тричленну парадигму синонімічного ряду. Насправді вона буває недостатньою (за умови браку, наприклад, лише розмовно-зниженого чи стилістично нейтрального члена, або одночасно двох членів), чи надмірною (за рахунок просторічного чи стилістично зниженого просторічного варіанта). Найчастіше можна зустріти стилістично недостатні парадигми-ряди. Проте як у достатніх, так і у дефектних парадигмах наявні опозиції можна заповнювати не одним, а двома, трьома і більшою кількістю слів та фразеологізмів [2: 169].

Доволі поширене в мові явище антонімії є невіддільним від сфери лакунарності, завдяки чому воно є активним джерелом виникнення нових слів у мові в процесі заповнення лакун в антонімічних парадигмах та гніздах. *Антонімічний метод виявлення лакун* характеризує лексику з погляду смислової протилежності її одиниць, тобто протилежність існує аналогічно до відображуваного нашою свідомістю світу саме як суттєва відмінність, яку можна виразити у мові як засобами спеціальних номенклатур, так і особливими словами-антонімами. У випадку відсутності потрібного слова в опозиції його замінюють описовим зворотом або сталими словосполученнями.

При виявленні та описі еквівалентних лакун необхідно враховувати особливості семантики мовних одиниць, відокремлювати антоніми від інших протиставлень слів, які не утворюють антонімію.

Метод моделювання потенційних слів вважають одним з ефективних у дослідженні парадигматичної лакунарності. Наприклад, Л.В. Щерба вважає, що певні слова можуть не належати словнику, але їх завжди можна змодельовати та правильно зрозуміти [7: 51]. Подібно змодельовані "нереалізації" системи роблять очевидними латентно існуючі в мові лакуни та є дотичними до царини потенційного.

Сформульований І.С. Улухановим *принцип повноти опису* передбачає опис не лише наявних одиниць, які легко констатувати, а й потенційних (слів, форм, морфем тощо), існування яких можна передбачити, спираючись на наявні одиниці. *Експланаторний принцип* опису мови, який також був закладений цим дослідником, передбачає підрахунок усіх можливих одиниць мови (на тих ділянках, де їхня кількість обмежена) та дослідження співвідношення можливих і реалізованих одиниць [6: 293].

Презентація синхронної системи мови в моделі дає змогу вивчити співвідношення можливого й реалізованого, як це здійснюють в абстрактних математичних моделях. У самій моделі виокремлюють два класи об'єктів – реалізовані та потенційні. За такого підходу в модельованих фонологічних, словозмінних, лексичних системах мови виокремлюються так звані "порожнечі". У моделі системи формуються ніби симетричні парадигми, на тлі яких і виявляються пробіли, що становлять можливі, нереалізовані елементи системи.

Опозитивний метод виявлення лакун, детально розроблений Ю.Д. Апресяном, Л.М. Васильєвим, Ю.С. Степановим, застосовують для виявлення шляхом порівняння одиниць мови їхніх можливих релевантних (функціонально значущих) опозицій у складі тих чи інших парадигм [3: 41]. Опозитивний аналіз виявляється досить ефективним для виявлення внутрішньомовних лакун у комплексних словотвірних парах, в антонімічних парах та парадигмах. Концепція диференційних та інтегральних ознак (Ю.Д. Апресян) є досить перспективною у цьому плані. Дослідник вважає, значення слова можуть складати такі семантичні компоненти, за якими воно не протиставляється жодним іншим у рамках певного тематичного кола слів [1: 8].

Про існування взаємозв'язку між привативними та еквіполентними опозиціями (останні можуть бути антонімічними) говорить Л.М. Васильєв. У такому типі відношень кожен член еквіполентної опозиції є частиною привативної з тим самим третім, немаркованим, членом, що становить її логічне підґрунтя та який, відповідно, нейтральний до диференційних ознак в еквіполентній [3: 42]. Проте у цій тріаді нейтральність третього, немаркованого члена також уможливило виявлення лакун.

Метод виявлення лакун через компонентний аналіз розробляли В. Потьє, А. Греймас, Р.О. Якобсон та інші. Він вважається одним із найважливіших інструментів, за допомогою якого можна проникнути в таємниці внутрішньої організації мови як системи. Ми припускаємо, що цей метод може стати надійною опорою методики виявлення лакун – найбільш латентних одиниць мовної системи. Зауважимо, що семний аналіз є різновидом компонентного. Він полягає в розкладанні значення на елементарні, надалі не розчленовані компоненти (семи). Як основний варіант його застосовують для виявлення власне лексичних та сегментних лакун.

Метод виявлення лакун шляхом аналізу обмежень розглядали у своїх працях Ф. де Соссюр, О.О. Земська, І.С. Улуханов, Н.Ф. Клименко, Р.А. Маркарян та інші. Наприклад, Р.А. Маркарян аналізує вагомідсутності плану вираження з погляду заборон, зумовлених семантикою слова. Вчений вважає, що цілі класи слів (ідеться про гіперлакуни) можуть чинити семантичний опір парності. Відсутність слова у словотвірних парах наведеного типу є значною і допомагає безпомилково виявити внутрішньомовні лакуни. "Негативний мовний матеріал" (термін Л.В. Щерби) можна отримати, виходячи з різноманітних заборон, обмежень: семантичних, граматичних, фонетичних, словотвірних, стилістичних [7: 32]. Для проблеми виявлення лакун такі "заборонені" лексеми становлять інтерес через те, що вони сигналізують про наявність у мові та мовленні вагомих пробілів.

Експериментальні прийоми психологічно достовірного виявлення структури значення лексичної одиниці описані В.В. Левицьким та Й.А. Стерніним. **Методику лінгвістичного опитування** широко застосовують з метою актуалізації або тимчасово зниклої, або зовсім

невідомої інформанту лексеми [4: 94]. Ця методика є ефективною для виявлення особистісних комунікативних лакун.

У рамках дослідження парадигматичної лакунарності *прийом лінгвістичного інтерв'ювання* спрямований на виявлення безпосередніх знань носія мови про значення слів й тим самим досить достовірно виявляє “семантичну реальність”, яку складають віртуальні одиниці системи мови – лакуни [2: 183]. За допомогою лінгвістичного експерименту можна здійснити вибіркочку перевірку системних, словотвірних, комунікативних та інших типів лакун у різних тематичних групах. Це ще раз підтверджує думку В.В. Левицького та Й.А. Стерніна про ефективність застосування лінгвістичного інтерв'ювання в лексикографії, аналізі тексту та інших галузях лінгвістики.

Отже, парадигматичну лакунарність можна дослідити, застосовуючи парадигмальні та міжпарадигмальні методи. При структурному методі доцільно послуговатися методиками опозиційного, дистрибутивного та компонентного аналізів. Вивчення явища парадигматичної лакунарності з використанням принципів семантичного функціонування дає можливість розглянути лакуни, не обмежуючись окремою частиною мови, а навпаки, комплексно дослідити функціонування частин мови та пов'язаних з нею елементів.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Апресян Ю. Д. Лексическая семантика. Синонимические средства языка. – Москва : Наука, 1974. – 367 с.
2. Быкова Г. В. Лакунарность как категория лексической системологии. – Благовещенск : Изд-во БГПУ, 2003. – 276 с.
3. Васильев Л. М. Методы современной лингвистики. Учеб. пособ. – Уфа, 1987. – 180 с.
4. Левицкий В. В., Стернин И. А. Экспериментальные методы в семасиологии – Воронеж : Изд-во Воронежского ун-та, 1989. – 193 с.
5. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. – Полтава: Довкілля-К, 2008. – 712 с.
6. Улуканов И. С. О причинах, влияющих на степень системности и нормативности языковых единиц литературы и языка // Изв. АН СССР, Серия литературы и языка, 1990. – С. 291–304.
7. Щерба Л. В. О тройном аспекте языковых явлений и об эксперименте в языкознании // Языковая система и речевая деятельность. – Ленинград : Наука, 1974. – С. 24–39.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Марія Онищук – аспірант кафедри зіставного мовознавства і теорії та практики перекладу Київського національного лінгвістичного університету.

Наукові інтереси: лексична семантика, порівняльна типологія мов, лінгвокультурологія, міжкультурна комунікація.

КАТЕГОРИЯ СЧИСЛЯЕМОСТИ АНГЛИЙСКИХ ИМЕН СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫХ В СВЕТЕ ПОСТУЛАТОВ КОГНИТИВНОЙ ЛИНГВИСТИКИ

Яна ПАНОВА (Мариуполь, Украина)

У статті розглядається категорія злічувальності англійських іменників у висвітленні когнітивної лінгвістики. Особливу увагу приділено опису когнітивних операцій, запропонованих у когнітивній граматиці Ленекера. Наводяться приклади, що ілюструють числову поведінку іменників.

Ключові слова: когнітивні операції, когнітивна граматика, злічувальний іменник, незлічувальний іменник.

The article dwells upon the problem of countability of English nouns from the point of view of cognitive linguistics. It is also provided an extended description of cognitive operations by R. Langacker in his cognitive grammar. The examples are given to illustrate Langacker's ideas on practice.

Key words: countability, cognitive grammar, cognitive, count-noun, mass-noun.

Объектом рассмотрения в данной статье выступают имена существительные современного английского языка, отступающие от норм в своем числовом поведении, демонстрирующие контекстную вариативность по параметру «счисляемость/несчисляемость».

Предметом являются их семантические и когнитивные свойства, характер изменения семантики существительных при их нестандартном числовом поведении и когнитивные операции.

Цель исследования – выявление когнитивных принципов, определяющих лексико-грамматические характеристики рассматриваемых единиц.

Актуальность исследования обусловлена рядом вопросов, касающихся числового поведения существительных.

Факты нестандартного числового поведения существительных неоднократно отмечались в учебниках, учебных пособиях, статьях и диссертационных исследованиях по категории числа, проблеме артикля и субкатегоризации имен существительных на материале различных языков [1: 7].

Появление новых парадигм в лингвистике, и, в первую очередь, когнитивной парадигмы, в которой в фокусе исследования находится человек, познающий мир во всем его многообразии и вербализующий результаты восприятия мира в своей речевой деятельности, позволяет взглянуть на многие традиционные вопросы лингвистики с позиций новых концепций [1: 9].

За основу в данной статье взята идея, выдвинутая Р. Ленекером, связанная со систематизацией счисляемых и несчисляемых существительных [3: 133]. Согласно Ленекеру, числовое поведение существительных, способных выполнять функцию как счисляемых так и несчисляемых в предложении, имеет закономерность и зависимость. Для более глубокого понимания проблемы, необходимо, прежде всего, ввести ряд терминов и дать им определение.

Домен – концепты, хранимые в мышлении, которые могут быть поняты только в контексте структур фоновых знаний. Домен представляет собой связную область концептуализации, относительно которой характеризуется семантическая единица [2: 4]. Согласно Ленекеру, домены могут быть базовыми и небазовыми. Так как концепт обычно является доменом, или репрезентационным полем, включающим другой концепт, существует точка, далее которой редукция невозможна. Это касается домена пространства, а также домена времени, на фоне которого мы понимаем изменения [3: 2/15]. Помимо пространства и времени к базовым доменам относятся различные сенсорные ощущения, эмоции и прочее [2: 4].

Концептуальная база (conceptual base) есть весь объем информации, активируемый знаком [2: 4].

Профилем (profile) является та часть базы, которая формирует само значение данного знака [2: 4].

Граница (bounding) – воображаемое ограничение, за пределы которого значение не выходит.

Область конкретизации (domain of instantiation) – область, в которой присутствие или отсутствие границы определяет, является данное существительное счисляемым или несчисляемым.

Если существительное профилирует вещь некую вещь, то для счисляемых существительных она будет рассматриваться, как нечто ограниченное внутри области непосредственного охвата в области конкретизации. В то время как профиль несчисляемых существительных не может быть ограниченным подобным образом. Значение языкового выражения включает не только семантическую структуру «переднего плана», но также и композиционную тропу, находящуюся на «заднем плане». Фокусировка связана также с охватом информации, объективируемой знаком. Когда значение знака определяется на фоне соответствующего домена, сама фоновая информация может иметь передний и задний планы. В ряде случаев бывает необходимо различать «максимальный охват» (maximal scope), или всю представленную в домене информацию, и «непосредственный охват» (immediate scope), или часть информации, более тесно связанную со значением знака. Непосредственный охват находится на переднем, а максимальный на заднем плане. Возьмем, например, слово *elbow* «локоть». Для его значения максимальным охватом является домен *человеческое тело*, а непосредственным охватом – входящее в этот домен понятие *рука*. Отсюда *локоть руки*, а не *локоть тела*. [2: 6]

Для данного домена непосредственный охват (IS) является частью его максимального охвата (MS), который играет очень важную роль, т.к. является центром внимания. Профиль, будучи специфичным фокусом внимания, ограничен до его непосредственного охвата. Различие между счисляемыми/несчисляемыми существительными зависит от наличия границы (bounding) внутри непосредственного охвата, как показано на рисунке 1.

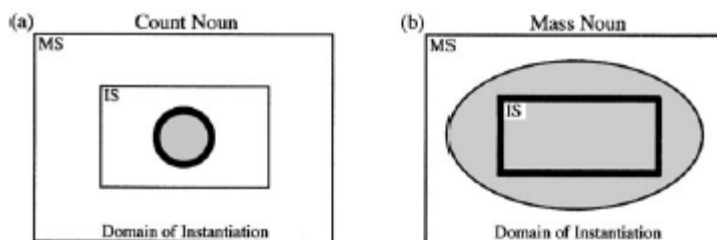

Рис. 1

Ограничивая наше внимание на физических объектах, где областью конкретизации является пространство, затемненная часть на каждой диаграмме представляет область материальной субстанции. Для счисляемого существительного эта область ограничена и граница находится в пределах области конкретизации. Например, существительное *board* (доска), профилирует существительное «древесина», которая ограничена в пространственном измерении, чтобы придать ей характеристику продолговатой формы, определенную плоскими поверхностями, прямыми краями, рис.1 (a) [3: 134]

Несчисляемое существительное, такое как древесина (*wood*) называет вид вещества, отличающийся от других субстанций своими качествами. У несчисляемых существительных нет границы внутри области конкретизации. Более того, только в ней возможно сфокусированное рассмотрение. Профиль выражения, специфический фокус внимания, привязан к этой части. В то время как субстанция, которую она называет, может иметь неопределенное протяжение, несчисляемое существительное профилирует только то, что лежит на поверхности, находится в центре внимания. Существительное называет вид вещи и конкретизирует свойства, которые объекту предстоит квалифицировать, как образец этого типа. Область конкретизации (the domain of instantiation) характеризуется, как домен, в котором присутствие или отсутствие границы определяет счисляемость или несчисляемость существительного. Для объяснения этого понятия необходимо вернуться к примеру с исчисляемым существительным *board*. Для физических объектов и субстанций областью конкретизации является пространство. Существительное *board* имеет и пространственную *spatial* и временную *temporal* сущность: оно занимает некое пространство и находится в каком-то времени. Касательно пространственного ограничения все очевидно – мы можем спросить *Where is the board?* Но временная граница в данном примере будет условной, так как мы не можем сказать *When is the board?* [3: 134]

Итак, пространство, будучи областью конкретизации слова *board*, делает существительное счисляемым, т.к. тип его спецификации включает понятие пространственной границы. И тот факт, что временная граница не является областью конкретизации, не делает рассматриваемое существительное несчисляемым [3: 134]. Следовательно, теорию Ленекера по поводу разделения существительных на счисляемые и несчисляемые можно сформулировать следующим образом: если в зоне непосредственного охвата область конкретизации имеет временную или пространственную границу или и то и другое вместе, то такое существительное будет счисляемым, если границы нет, то существительное будет несчисляемым. Рассмотрим теорию на примере слова *absence*.

1. *Chairing committee meetings in the absence of the chairperson* (Встречи руководства комитета в отсутствие председателя). Имя существительное *absence* в данном примере носит абстрактный характер. Область конкретизации размыта и не имеет четких границ, придает существительному характер несчисляемости.

2. In the **absence** of any verification, interim profits will not be included in the capital base. (В отсу́тствии любой проверки временные доходы не войдут в финансовую базу). Грамматический статус существительного – несчисляемое, ввиду отсутствия границы.

3. So how do all those animals live in the apparent **absence** of plants? (Так как же живут все эти животные при очевидном отсу́тствии растений?) Существительное несчисляемое, на что указывает отсутствие неопределенного артикля и множественного числа.

4. I'm tired of all these **absences**. (Я устал от всех этих отсу́тствий) Грамматический статус существительного – счисляемое, потому что присутствует граница (all these) и множественное число.

5. Prolonged **absences** from the job meant that now she wasn't working. (Затянувшиеся неявки на работу означали, что она не работала). Множественное число и наличие временной (prolonged) границы указывают на счисляемость существительного. Областью конкретизации в данном примере является from the job, за пределы этой области существительное absence не выходит, т.е. имеет четкое ограничение, а следовательно является исчисляемым.

В примерах 4 и 5 существительное absence имеет характер счисляемости, т.к. его область конкретизации имеет либо временную, либо пространственную границу. В примерах 1, 2, 3 наоборот, граница отсутствовала, что делало существительные несчисляемыми.

Таким образом, мы видим, что наличие или отсутствие границы играет ключевую роль при определении счисляемости или несчисляемости существительного.

Сказанное подтверждает, на наш взгляд, сущность когнитивного подхода к пониманию грамматики языка, который формулируется следующим образом: грамматика - это не только набор грамматических форм и правил, существующих в себе и для себя, она отражает наш взгляд на мир, который и определяет зачастую наш выбор грамматических форм. Таким образом, понятие концептуализации, как одно из центральных понятий когнитивной лингвистики, может быть использовано для объяснения фактов нестандартного числового поведения существительных.

БИБЛІОГРАФІЯ

1. Бубенникова О.А. О языковой ситуации в современной Англии // Германистика в России. Традиции и перспективы. Материалы научно-методического семинара. - Новосибирск, 2004. – С. 7–10.
2. Жаботинская С.А. // Вісник Харківського Національного університету імені В.Н.Каразіна № 848. Серія: Романо-германська філологія / Методика викладання іноземних мов/ Випуск 58. -Харків, 2009 – С. 3–10.
3. Langacker R. Cognitive Grammar: Basic Introduction / Ronald Langacker. – Oxford: Oxford University Press, 2008. – 555 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Панова Яна Євгенівна – асистент кафедри англійської мови та перекладу Маріупольського державного університету.
Наукові інтереси: когнітивна лінгвістика, теоретична грамати́ка англійської мови.

ТЕМАТИЧНІ ГРУПИ НІМЕЦЬКОЇ МОЛОДІЖНОЇ ЛЕКСИКИ: ПРОБЛЕМИ ОБМЕЖЕННЯ

Олександр ПОЗДНЯКОВ (Івано-Франківськ, Україна)

У статті досліджується тематика німецької молодіжної лексики. Автор виділяє 13 тем, опираючись на досвід попередніх досліджень. Визначено кількісні характеристики запропонованого тематичного поділу загалом і для трьох частин мови – іменників, дієслів і прикметників.

Ключові слова: молодіжна лексика, тематичний поділ, іменник, дієслово, прикметник.

The topics of the German youth vocabulary are investigated in the article. The author separates out 13 topics based on earlier studies. The quantitative analysis of the proposed topical dividing in whole and three parts of speech – nouns, verbs and adjectives – is made.

Key words: youth vocabulary, topical dividing, noun, verb, adjective.

Молодіжна лексика (сленг) є засобом спілкування групи молоді, яка, в свою чергу, як зазначено вище, відзначається низкою вікових і соціальних характеристик. Це чітко простежується при дослідженні тематики її одиниць. У цьому випадку віковій особливості та

соціальні цінності визначають тематичні групи, в межах яких виникають і функціонують більшість молодіжних слів (сленгізмів).

Актуальність здійсненого дослідження визначається тенденцією до інтенсивного проникнення сленгізмів на загальнонаціональний рівень використання.

Метою статті є встановлення тематики лексикографічно фіксованої молодіжної лексики.

Завданнями дослідження є: з урахуванням результатів попередніх досліджень визначення тематики сленгізмів, встановлення кількісних особливостей, а також їх причини.

Для досягнення поставлених завдань нами було використано ряд методів: описовий метод, а також методів аналізу та синтезу – для дослідження підходів до тематичного поділу молодіжної лексики; індуктивний – для аналізу відібраного матеріалу; кількісні підрахунки – для встановлення чисельності виокремлених тематичних груп.

Матеріалом дослідження є 1869 лексичних одиниць (з них 990 іменників, 528 дієслів, 351 прикметник), відібраних із друкованих і електронних видань спеціалізованих словників молодіжного сленгу.

Аналіз лінгвістичної літератури показав, що твердження про тематичну обмеженість молодіжної лексики є панівним у сучасній германістиці. Звідси, вважаємо необхідним їх аналіз та можливість використання для систематизації відібраного нами матеріалу дослідження.

Розглянувши перший із тематичних поділів молодіжної лексики, запропонований Г. Генне, відзначаємо, що дослідник виокремлює 7 основних груп: 1) комунікативні зв'язки в групі; 2) внутрішній стан мовця; 3) ставлення до інших; 4) музика; 5) об'єкти зацікавленості; 6) навчання; 7) світогляд і політика [6: 212-213].

Загалом такий поділ вважаємо вірним, оскільки він відображає усі сфери життя молоді. Однак застарілим, на нашу думку, є виділення музики серед інших способів проведення дозвілля. Поширення нових молодіжних захоплень (насамперед інтернету) робить його менш актуальним.

Е. Нойланд і М. Гайнеманн виокремлюють досить незначний перелік тематичних груп молодіжної лексики. У Е. Нойланд це: 1) одяг і харчування; 2) форми спілкування; 3) соціальні цінності; 4) типізації; 5) вираження почуттів і внутрішнього стану [7: 77].

М. Гайнеманн до основних тематичних груп сленгізмів зараховує: 1) міжстатеві відносини; 2) відносини в групі; 3) родинні стосунки; 4) гроші; 5) музика; 6) автомобілі [5: 26].

Обидва тематичні поділи молодіжної лексики не вважаємо вичерпними, оскільки в першому не виокремлено актуального, на наш погляд, для представників даної соціально-вікової групи вокабуляру на позначення вільного часу, в другому – дослідниця залишає поза увагою сферу екстрагрупових контактів (наприклад, навчання, стосунки з педагогами), неохопленим повністю є дозвілля.

Вітчизняні дослідники О.Д. Огуй і С.А. Маринчина виокремили понад 10 років тому 8 тематичних груп лексики молодіжного сленгу: 1) привітання; 2) відносини/коло друзів; 3) вислови здивування і захоплення; 4) дівчата/жінки; 5) хлопці/чоловіки; 6) сексуальне життя; 7) неформальні групи; 8) наркотики [1; 2: 95-97].

Загаломцей тематичний поділ вважаємо вірним, однак в ньому не враховано трудову та навчальну діяльність молоді. Також виділені в окрему групу наркотики є актуальними не для всіх користувачів досліджуваних нами лексичних одиниць.

Один з найновіших словників молодіжного сленгу “PONS Wörterbuch der Jugendsprache” пропонує поділ його лексики на 16 тематичних груп: 1) алкоголь, паління; 2) зовнішній вигляд; 3) образи; 4) природні потреби; 5) неприємні явища дійсності; 6) батьки та інші дорослі; 7) їжа та напої; 8) флірт і компліменти; 9) друзі та дозвілля; 10) секс; 11) крадіжка; 12) контакти; 13) вечірки та музика; 14) навчання та педагоги; 15) стиль і предмети одягу; 16) тварини та діти [22].

Такий тематичний поділ вважаємо найбільш вичерпним, оскільки він здійснений на основі сучасної молодіжної лексики. Проте невірним вважаємо виокремлення музики та

вечірок серед інших розваг, а також відсутність тематичної групи для найменувань внутрішнього стану та почуттів.

Як бачимо, кожен із проаналізованих тематичних поділів молодіжної лексики має переваги та недоліки, тому для систематизації відібраного матеріалу (990 іменників, 528 дієслів і 351 прикметник) ми пропонуємо 13 тематичних груп, які, на нашу думку, відображають світогляд, цінності, оточення, особливості вікового та психологічного розвитку молоді без врахування її соціальної та територіальної належності. За кількістю сленгізмів виокремлені тематичні групи розташувалися в наступній послідовності.

1. Особи (484 одиниці – 25,90% загального обсягу відібраного матеріалу) – сюди ми відносимо найменування усіх людей, а також назви угруповань незалежно від їх віку, статі, місця проживання, соціального статусу та етнічної належності. Це єдина із запропонованих нами тематичних груп, яка включає лише іменники, однак її виокремлення вважаємо доцільним, враховуючи проаналізовані вище тематичні поділи сленгового вокабуляру, а також актуальні праці Я. Андроутсопулоса та О.С. Христенко, в котрих вказується на багатство такої лексики [4: 35-36; 3: 125]. При найменуванні осіб, молодь наголошує на позитивних та негативних рисах їх характеру, зовнішньому вигляді, манері поведінки, соціальному статусі і т.д.. Особливо чітко це виявляється при аналізі одиниць на позначення представниць жіночої статі. Наприклад, лексема *Hässlette – unattraktive Person* наголошує на непривабливій зовнішності особи та має чітко виражене негативне оцінне забарвлення. Навпаки, у слові *Pornonixe – Bademeisterin* перший компонент підкреслює сексуальність предмету найменування, а метафоризований другий – його ніжність, витонченість.

2. Оцінки (304 одиниці – 16,27%) – тематична група є вираженням молодіжного прагнення суб'єктивної характеристики свого оточення. У лексиці даної тематичної групи це підкреслюється наявністю загальних суперлативів, утворених у результаті різноманітних номінативних процесів. Наприклад, сленгізм *astschocke – sympathisch, interessant, makellos* вказує на захоплення, яке межує зі станом шоку, підсилене відповідною словотвірною морфемою. В результаті зміни значення мотивуючої основи лексема *ultimativ – super, klasse, toll, starky* молодіжному вокабулярі використовується для позитивної оцінки.

3. Дозвілля (205 одиниць – 10,97%) – до цієї тематичної групи ми зараховуємо сленгізми на позначення відпочинку, організації та проведення вільного часу (музика, спорт, транспортні засоби, відвідування розважальних місць та закладів харчування, відпочинок загалом тощо). Наприклад, захоплення молодих людей музикою, що є важливою частиною їх дозвілля, зумовлює появу лексеми *Muckomat – Radio, Kassettenrekorder* як назви пристрою, необхідного для відтворення улюблених композицій. Популярним способом організації дозвілля є відвідування дискотек і нічних клубів. Зазвичай такі заклади є претензійними щодо інтер'єру та якості запропонованих розваг. У молодіжному слензі це виражається у використанні для їх найменування іронічно забарвленого слова *Zappelbunker – Diskothek*.

4. Навчання, фізична та розумова діяльність (144 одиниці – 7,70%) – тематична група включає лексику на позначення навчальних закладів, засобів навчання та праці, фізичної роботи та розумових процесів. Здобуваючи освіту, молоді люди змушені проводити багато часу в школі, виконувати завдання з різноманітних навчальних дисциплін. Далеко не всім це приносить задоволення. Як приклад можна навести слово *Besenstall – Mädchenschule* – композит з метафоричним переосмисленням обох твірних основ. Без особливого ентузіазму молодь сприймає також фізичну діяльність. Чимало лексем на її позначення характеризуються іронічним забарвленням. Яскравим прикладом вважаємо утворений за допомогою напівпрефіксації сленгізм *abaxten – hart arbeiten*.

5. Спілкування (143 одиниці – 7,65%) – ця тематична група демонструє комунікативну взаємодію молодих людей між собою та з іншими членами суспільства. Аналіз даної тематичної групи свідчить про переважання в її складі лексики, що демонструє негативне ставлення до нудних, надокучливих бесід. Прикладами є сленгізми *volltexten – viel auf jemanden ein reden* та *zu föhnen – jemanden in Grund und Bodenreden*. Як висновок, констатуємо схильність молоді до невимушених, не обтяжених зайвою інформацією комунікативних актів.

6. Заборонені речі (104 одиниці – 5,56%) – у спільну тематичну групу ми об'єднуємо паління, вживання алкоголю, наркотиків і крадіжку з огляду на різницю цінностей представників досліджуваної соціально-вікової групи. Перебуваючи під опікою та контролем батьків, ще не досягнувши повноліття, молодь намагається продемонструвати свою “дорослість” шляхом вживання заборонених напоїв, цигарок тощо. Іноді протест проти правил виявляється в здійсненні протизаконних вчинків. Оскільки подібні речі загрожують покаранням, вони позначаються словами, незрозумілими для широкого загалу. Наприклад, лексема *chiggen – rauchen* вказує на поширення серед молодих людей звички палити, а сленгізм *strack – betrunken* – на наслідки зловживання алкогольними напоями.

7. Частина тіла (96 одиниць – 5,14%) – виокремлена тематична група також є вираженням концентрації молоді на своїй зовнішності. Бажання виглядати привабливим зумовлює насамперед критичну оцінку фізичних вад, форми ніг, рук, голови, звернення уваги на статеві органи. Наприклад, слово *Gesichtskirmes – unattraktives Gesicht* сигналізує про суттєву, на думку молодих людей, ваду – непривабливе обличчя. Лексема *Melone – Kopf*, утворена внаслідок метафоричного перенесення найменування, дає негативну характеристику зовнішності людини, підкреслюючи форму її голови.

8. Фізичний і психічний стан (89 одиниць – 4,76%) – тематична група відображає властиву представникам досліджуваної соціально-вікової групи вразливість, психічну нестійкість, зосередженість на особистих відчуттях і переживаннях. Наприклад, лексема *abgerückt – erschöpft, entkräftet* вказує на виснаження організму, а *verdunstet – dünn, magersüchtig* – на його слабкість.

9. Сексуальні контакти (87 одиниць – 4,65%) – в цій тематичній групі виражені особливості стосунків між хлопцями і дівчатами на основі сексуальної зацікавленості. Статеве дозрівання, яке припадає на адолесцентний період розвитку індивіда, сприяє вибуху сексуальної активності. Так, сленгізм *abstürzen – mit einer Person spontan intim werden* демонструє нерозбірливість у виборі партнерів та буденність статевого акту загалом. Лексема *rumlecken – Zungen küsse austauschen* виражає іронічне ставлення до вияву інтимної близькості – поцілунку.

10. Конфлікт (57 одиниць – 3,05%) – дана тематична група виражає молодіжного нонконформізму, протиставлення себе іншим. Становлення як члена групи однолітків зокрема та суспільства загалом передбачає участь у різних конфліктних ситуаціях з різними шляхами їх вирішення. Тому молодь володіє специфічною лексикою на їх позначення (*zoffen – streiten*). Іноді внутрішня форма даних сленгізмів чітко вказує на об'єкта дії (*rumprollen – wahl los verschiedene Personen diskriminieren*), підкреслюючи його низький соціальний статус.

11. Фізіологічні функції (53 одиниці – 2,84%) – підставою для виокремлення цієї тематичної групи є схильність користувачів досліджуваної лексики до вульгаризації, а також причини, зазначені в обґрунтуванні до тематичної групи “Частина тіла”. Як правило, мотивованість таких мовних одиниць простежується дуже чітко. Наприклад, сленгізм *Döner – Blähung* демонструє ставлення молоді до страв східної кухні та ймовірні наслідки їх споживання. В утвореній шляхом суфіксації лексемі *würsteln – kacken* твірною основою вказує на форму предмету найменування.

12. Одяг і гігієна (52 одиниці – 2,78%) – сюди ми відносимо слова, які розкривають суть молодіжного стилю моди, косметики, аксесуарів, догляду за собою і т.д.. У здобутті бажаного статусу в групі однолітків, не останню роль відіграє зовнішній вигляд. У цьому випадку можна виокремити дві тенденції. З одного боку, молодь намагається якомога точніше наслідувати той чи інший стиль, дотримуватися його. Окремі предмети повсякденного туалету стають настільки “рідними”, що отримують жартовливі найменування (*Haarwürger – Haargummi*). З іншого боку, молодість – це період пошуку власного стилю, хлопці та дівчата залюбки фарбують волосся, проколюють різні частини тіла, роблять татування (*Zungenkugel – Zungenpiercing*).

13. Побут (51 одиниця – 2,73%) – сленгізми на позначення оточуючої дійсності-частини повсякденного життя. Називаючи загальновідомі предмети та явища, молодь виявляє притаманну їй оригінальність. Остання досягається різноманітними засобами. Наприклад,

слово *Fußhupe* – *kleiner Hund* привертає увагу до суб'єктивно виділених рис предмету найменування. Лексема *Hood* – *Viertel, Gegend* є незвичною з огляду на своє іншомовне походження.

Таким чином, констатуємо, що найбільш чисельними в складі проаналізованої лексики є одиниці-найменування суб'єктів оточуючої дійсності, оцінка, а також відпочинок, фізична та розумова діяльність і спілкування. Отже, молодь найбільшу увагу звертає саме на людей, виражаючи в їх найменуваннях свої ціннісні орієнтації стосовно зовнішності, соціального положення чи особистісних рис. Значну кількість слів-оцінок вважаємо реалізацією прагнення представників досліджуваної соціально-вікової групи дати емоційно забарвлену характеристику оточуючому світу. Сленгізми, які відносяться до тематичних груп “Дозвілля” і “Навчання, фізична та розумова діяльність”, часто зустрічаються у вокабулярі молодих людей, оскільки і дозвілля, і навчання становлять невід'ємну частину їх повсякденного життя. Нарешті, спілкування є важливим засобом пізнання молоддю дійсності, можливістю налагодження нових контактів у групі та поза її межами. Найменше серед досліджуваного матеріалу виявлено сленгізмів на позначення побутових понять, тут молодь надає перевагу одиницям літературної мови.

Підсумовуючи запропонований поділ молодіжного вокабуляру, відзначаємо вплив на її формування позамовних детермінант, виражений у зосередженості більшої кількості сленгізмів у межах певних тематичних груп. Ці лексичні одиниці є реалізацією потреби суб'єктивної оцінки, демонстрації почуттів, розкриття суті повсякденної діяльності їх творців та активних користувачів.

Перспективним напрямком подальших досліджень вважаємо визначення тематики молодіжної лексики, що стала компонентом інших мовних субсистем, зокрема, літературної та розмовної мови.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Огуй О.Д., Маринчина С.А. Німецька та українська молодіжна мови: спроба лексикографічного опису та порівняння. – Чернівці: ЧДУ, 1996. – 70 с. – укр.; нім. – Деп. УКК 800.93:8030+808,3 РГАСНТИ 16.12.27.
2. Огуй О.Д., Маринчина С.А. Німецька та українська молодіжна мови : спроба лексикографічного опису та порівняння // *VocabulumetVocabularium*: сб. науч. трудов по лексикографии / под ред. В.В. Дубичинского. – Харьков: ХЛО, 1997. – Вып. 4. – С. 95–97.
3. Христенко О.С. Німецький молодіжний сленг: лінгвокогнітивний та соціолінгвістичний аспекти: Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. – К., 2009. – 323 с.
4. Androutsopoulos J.K. VonSchnecken, BundisundBlondinen [Електронний ресурс] // JUMA. – 2000. – TIPP 3. – S. 34–37. – Режим доступу: http://www.juma.de/2000/j3_00/image/t3437.pdf.
5. Heinemann M. Zur Sprechweise der Jugendlichen / *Kleines Wörterbuch der Jugendsprache. Wörter-Wendungen-Texte.* – Leipzig: VEB Bibliographisches Institut, 1989. – S. 9–32.
6. Henne H. *Jugend und ihre Sprache: Darstellung, Materialien, Kritik.* – Berlin; New York: de Gruyter, 1986. – 385 S.
7. Neuland E. Spiegelungen und Gegenspiegelungen. Anregungen für eine zukünftige Jugendsprachforschung // *Zeitschrift für Germanistische Linguistik.* – 1987. – H. 1. – S. 58–82.

СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

8. Михайлова Н. Молодежный язык Германии [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.imwerden.de/pdf/deutsche_jugendsprache.pdf.
9. Agropedia – moderneJugendsprache [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://planetagro.de/~agro/viewpage.php?page_id=7.
10. Die Geheimnisse der Jugendsprache [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bruhaha.de/jugendsprache.html>.
11. Ehmman H. *Voll konkret: das neuste Lexikon der Jugendsprache.* –3. Aufl. – München: C.H.Beck, 2001. – 159 S.
12. Ehmman H. *Endgeil – Das voll korrekte Lexikon der Jugendsprache.* –1. Aufl. – München: C.H.Beck, 2005. – 178 S.
13. Heinemann M. *Kleines Wörterbuch der Jugendsprache. Wörter-Wendungen-Texte.* – Leipzig: VEB Bibliographisches Institut, 1989. – 122 S.
14. Horx M. *Trendwörter von Acid bis Zippies: Lexikon.* – Düsseldorf; Wien; New York; Moskau: Econ, 1996. – 249 S.
15. *Jugendsprache oder bis zum Anschlag zugetextet* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.klartextsatire.de/kultur/sprache/jugendsprache.htm>.
16. *Lexikon der Jugendsprache* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.behrenfamilie.de/Sprueche/lexikon.htm>.
17. *Lexikon der Jugendsprache* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.macbor.user.icpnet.pl/di/lexikon.htm>.
18. PONS Wörterbuch der Jugendsprache 2003. – Stuttgart: Klett, 2003. – 128 S.
19. PONS Wörterbuch der Jugendsprache 2005. – Stuttgart: Klett, 2005. – 128 S.
20. PONS Wörterbuch der Jugendsprache 2006. – Stuttgart: Klett, 2005. – 124 S.
21. PONS Wörterbuch der Jugendsprache 2007. – Stuttgart: Klett, 2006. – 144 S.
22. PONS Wörterbuch der Jugendsprache 2008. *Sammelband seit 2001.* – Stuttgart: Klett, 2008. – 288 S.
23. PONS Wörterbuch der Jugendsprache 2009. – Stuttgart: PONS GmbH, 2008. – 141 S.

24. Schaffrath M. Hä?? Jugendsprache unplugged: Deutsch, Englisch, Spanisch, Französisch, Italienisch. – Berlin; München; Wien; Zürich u.a.: Langenscheidt, 2008. – 144 S.

25. The Alternative German Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.alternative-dictionaries.net/dictionary/German>.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олександр Поздняков – асистент кафедри іноземних мов і країнознавства Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Наукові інтереси: соціолінгвістика, лексикологія німецької мови.

ФРАЗЕОЛОГІЧНЕ ВАРІЮВАННЯ ЯК МЕХАНІЗМ СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНИХ ЗМІН ФО З ЕМОТИВНИМ КОМПОНЕНТОМ (НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ)

Людмила ПОТЕНКО (Київ, Україна)

Стаття присвячена вивченню варіювання компонентів фразеологічних одиниць у процесі фразеологічної деривації. Дослідження базується на розгляді німецьких фразеологічних одиниць та їх структурно-семантичних модифікацій. У роботі певна увага приділяється аналізу емотивного компонента значення вихідних і похідних фразеологічних одиниць.

Ключові слова: фразеологічне варіювання, фразеологічна деривація, емотивність, емотивний компонент значення.

The article focuses on the studying of the variation of the components of phraseological units in the process of phraseological derivation. The investigated work is based on the consideration of German phraseological units and their structural-semantic modifications. In the paper the certain attention is given to the analysis of the emotive component in the meaning of initial and derivative phraseological units.

Key words: phraseological variation, phraseological derivation, emotiveness, an emotive component of the meaning.

Розгляд сучасних лінгвістичних досліджень доводить той факт, що одним із актуальних напрямків у мовознавчій науці залишається вивчення регулярних процесів фразотворення, а саме – фразеологічної деривації як вторинного фразотворчого процесу. Це підтверджується появою останніми роками низки наукових праць таких дослідників, як: О.М. Лисенко (2000), Г.І. Кусаїнова (2003), В.І. Школяренко (2003), М.Л. Джаграєва (2005), І.Є. Половова (2005), О.М. Єрмакова (2008) та інших. Водночас емотивні характеристики похідних фразеологізмів, утворені на основі наявних ФО, висвітлені в сучасному мовознавстві, на наш погляд, недостатньо. Актуальність запропонованого дослідження зумовлена тим, що взаємопов'язане вивчення дериваційних процесів у фразеології і емотивних характеристик вихідних і похідних фразеологічних одиниць відкриває перспективу для розвитку такого підходу.

Метою статті є аналіз варіювання компонентів фразеологічних одиниць при вторинних фразотворчих процесах, а також модифікація емотивного компонента значення в результаті появи варіантів фразеологічних одиниць (далі – також ФО). Відповідно до поставленої мети основними завданнями нашої наукової розвідки є:

- розгляд явища варіювання у сучасній лінгвістиці;
- визначення структурно-семантичних шляхів побудови похідних ФО, застосовуючи різні типи фразеологічних варіантів;
- аналіз модифікації емотивного компонента значення варіантів ФО в процесі фразеологічної деривації: поява нових відтінків значення у похідній ФО, посилення або послаблення інтенсивності вираження емоцій, зміна емотивного тону, оцінки (утворення антонімічних фразеологічних одиниць).

Стабільність того чи іншого аспекту стійкої фрази, та й усієї одиниці у цілому, відносна. У процесі діахронічного дослідження стійких фраз не всі стали словосполучення однаковою мірою підлягають змінам. Одні одиниці залишаються незмінними впродовж тривалого періоду функціонування у мові, не виступаючи основою для створення нових одиниць. Інші ж – зазнають певних змін, виконуючи роль дериваційної бази для утворення фразеологічних і лексичних одиниць, треті – виходять з ужитку [2: 180].

У сучасному мовознавстві існує думка, що "здатність до варіювання закладена в самій мовній природі <...> процес варіювання можна вважати закономірним в мові, оскільки він характеризує мовні одиниці різних рівнів і є постійною ознакою мовного розвитку" [6: 125]. Явище варіювання являється характерним як для лексики, так і для фразеології, процес варіювання може торкатися різних сторін мовних одиниць. Дякуючи варіюванню ФО продовжують "жити" в мові, набуваючи нові зовнішні форми, але зберігаючи семантичну тотожність [16: 46]. Внаслідок варіювання "відбувається розвиток фразеології, а разом з тим і мови в цілому, поява нових ФО-дериватів як наслідок фразеологічної деривації" [3: 28].

Розглядаючи проблему варіювання ФО як структурно-семантичного явища, науковці по-різному підходять до аналізу семантичної або структурної сторони цього процесу. Структурне варіювання не зачіпає семантичної сторони ФО і похідна одиниця залишається тотожною базовому фразеологізму. При варіюванні семантична цілісність є показником стійкості ФО, а зовнішні структурні зміни – показником змінності. Варіювання може носити формальний характер, коли одному плану змісту відповідають два і більше планів вираження. Коли ж двом і більше планам змісту відповідає один план вираження, то варіювання є семантичним. Зважаючи на важливе значення для нашого дослідження аналізу емотивності як категоріальної ознаки базового фразеологізму та його фразеологічного варіанта, зазначимо, що при семантичних змінах ФО емотивність може доповнювати предметно-логічне поняття, виділятися, послаблюватися, змінювати сему оцінності. У ході структурно-семантичних змін ФО може відбуватись зміна ступеня інтенсивності емотивного компонента значення, поява або елімінація відтінків значення, зміна емотивного тону, емотивної оцінки.

Вчені акцентують увагу на варіативності, яку розуміють як "взаємозамінність компонентів фразеологізму – особливість його форми" [9: 62]. Терміни варіантність / варіативність часто використовуються як базове поняття для узагальненого позначення різних форм варіювання. Поняття варіювання у багатьох випадках свого вживання є тотожним до поняття варіантність / варіативність і найчастіше вказує на проявлення варіантності як загальної властивості мови в конкретній сфері [10: 5]. Варіантифразеологічного звороту – це його лексико-граматичні різновиди, які мають те саме значення та ступінь семантичного злиття. А.І.Молотков виділяє такі різновиди варіантів компонентів ФО: варіювання компонентів за формою (формальні варіанти), за складом (лексичні варіанти), за складом і формою (видові варіанти) [9]. Також розрізняють лексичні, фонетичні, морфологічні, видові, конструктивні і словотворчі варіанти [5: 166], лексичні, фонетичні, словотворчі, граматичні, квантитативні варіанти тощо. Явище варіативності та синонімії також безпосередньо торкається проблеми формального та семантичного варіювання фразеологізму. Варіюванню, як правило, підлягає план вираження. План змісту повинен зберігатися, інакше ми будемо мати справу не з фразеологічними варіантами, а з різними зворотами [8: 26].

Будь-яка зміна фразеологізму і поява серії відносно тотожних семантично, але таких, що відрізняються структурним оформленням виразів, веде до полеміки стосовно питання, що слід вважати варіантами, а що синонімами того чи іншого стійкого виразу. Незважаючи на розбіжності в поглядах відносно термінів "фразеологічний варіант" і "фразеологічний синонім", більшість вчених визнають варіанти лексико-граматичним різновидом фразеологізму з тотожним значенням і ступенем семантичної цілісності, а ФО – синоніми – структури, лексико-семантичний характер яких має схожість з типом лексичної синонімії [15: 33]. Варіантність ФО зумовлена можливістю вираження одного значення різними засобами, але підпорядкована нормі, яка обмежує відхилення від певного зразка [17: 23]. Таким чином, під фразеологічними варіантами розуміємо семантично тотожні структурні відтінки ФО. Збереження семантичної тотожності фразеологізмів у процесі комунікації є релевантною ознакою узуальних варіантів ФО. До варіантів ФО належать утворення, в яких варіюються елементи, що не змінюють значення, валентності та образу фразеологічних одиниць. Під структурною варіативністю фразеологізмів розуміємо зовнішні, формальні зміни одиниці при збереженні її тотожності.

Визначаючи різні типи варіювання, погляди вчених різняться відносно їхніх назв і їхньої кількості, як на загальнолінгвістичному рівні, так і на фразеологічному. До основних типів фразеологічного варіювання відносять формальні модифікації і лексичну заміну компонентів фразеологізму. Розрізняють фонетичний, лексичний (або компонентний), кількісний, морфологічний, морфемний (або словотворчий), комбінований (або змішаний) і синтаксичний типи фразеологічних варіантів. Подібні модифікації ФО спричиняють зміни структури і семантики базової ФО, і цим самим виявляють динаміку фразеологічної системи мови.

В межах нашої наукової праці зупинимось на аналізі лише деяких структурно-семантичних механізмів розвитку ФО німецької мови, а саме на компонентному (або лексичному) і кількісному типах фразеологічного варіювання. Характеристика цих процесів дозволить нам також проникнути в сферу семантики фразеологізмів, виявити модифікації в конотативному аспекті значення ФО, визначити зміну питомої ваги емотивності шляхом порівняння твірної і похідної ФО.

Компонентне варіювання – це зміна компонентного складу, яка не впливає на значення ФО. Деякі вчені називають цей тип варіювання – лексичним, проте існує думка, що термін "лексичний" в даному випадку є "некоректним, оскільки, входячи до складу ФО, слова перестають бути словами в повному розумінні цього поняття, хоча і зберігають свої формальні ознаки" [7: 107]. Ми підтримуємо думку тих дослідників, які вважають, що змінюваність форми пов'язана з тим, що слова-компоненти сталих виразів не втрачають своєї слівності, і саме на слівності компонентів ФО, на тому, що вони є значущими елементами, і базуються "широкі трансформаційні потенції фразеологічних одиниць, безперервне оновлення їх складу, форми і структури як під пером майстрів слова, так і внаслідок історичних змін, під тиском мовної системи і дії екстралінгвістичних факторів" [14: 144].

Грамматичні варіанти, до яких зараховуємо морфологічні й синтаксичні модифікації є досить поширеним явищем у німецькому фразотворі. До таких відносимо: 1) варіацію числа взаємозамінних іменників *j-m in die Hand fallen* → *j-m in die Hände fallen* [18: 659]; 2) варіацію артикля *der rote Faden* → *roter Faden* [4: 73]; 3) варіацію прийменників *mit dem Kopf durch die Wand rennen wollen* → *mit dem Kopf gegen die Wand rennen wollen* [1: 403]; 4) варіацію часових форм дієслова *das also war des Pudels Kern* → *das also ist des Pudels Kern* [4: 151]; 5) варіацію ступенів порівняння прикметників *etw. in die breitere Öffentlichkeit bringen* → *etw. in die breiteste Öffentlichkeit bringen* [4: 187]. Грамматичні засоби створюють додаткові джерела емотивності у стійкому висловлюванні, які завдяки дії закону мовної конвергенції сприяють підвищенню інтенсивності вираження емоцій похідним фразеологізмом [2: 208].

Заміні може підлягати як один, так і відразу кілька компонентів ФО *die Ochsen hinter den Pflug spannen* → *das Pferd hinter den Wagen spannen* [4:186]. У більшості випадків змін зазнають їх іменні компоненти *barmherziger Gott!* → *barmherziger Himmel!* [18: 208]; *eine alte Schachtel* → *eine alte Scharteke* [1: 155]. Частіше взаємозамінними компонентами – іменниками, дієсловами, прикметниками виступають синоніми *etw. Auf die leichte Schulter nehmen* → *etw. auf die leichte Achsel nehmen* [18: 77]; *den Mundgross auf tun* → *den Mundgross auf machen* [1: 60]; *eine komische Haut* → *eine wunderliche Haut* [1: 316]. Нерідко варіюючими компонентами стають іменники, які відносяться до однієї тематичної групи (але не являються синонімами). Наприклад: *klebrige Finger haben* → *klebrige Hände haben* [18: 509]; *die Pferde hinter den Pflug spannen* → *die Ochsen hinter den Pflug spannen* [4: 186]. Тематична близькість подібних взаємозамінних компонентів аналізується з урахуванням того, що узагальнений характер фразеологічного вживання слова, зменшення номінативних функцій лексеми і підвищення її експресивних характеристик обов'язково сприяють розширенню розуміння тематичної однорідності при лексичних замінах. Подібна заміна компонентів забезпечує відносну тотожність образного уявлення. В.М. Мокієнко вказує на структурно-семантичну близькість, майже тотожність виразів подібного типу. Відмова від визначення їх як лексичних варіантів може спричинити, на думку вченого, "їхнє змішування з фразеологічними синонімами різної структури та стилістичної оцінки <...> лексичне

варіювання – це власне фразеологічне варіювання, трансформація нарізнооформленої, але семантично цілісної одиниці" [8: 31-32]. Подібна точка зору заслуговує на увагу, зважаючи на те, що нарізнооформленість і цілісність образу фразеологізму забезпечує взаємозамінність його компонентів і водночас семантичну стабільність ФО при її варіюванні.

Аналізуючи структурно-семантичний розвиток ФО, В. Фляйшер пропонує розмежовувати поняття "фразеологічні варіанти", які виникли шляхом морфологічних і частково синтаксичних змін окремих компонентів і "фразеологічні варіації", а саме заміну окремих лексичних компонентів фразеологізму [19: 210]. Якщо фразеологічні варіанти не змінюють ні значення, ні стилістичну маркованість конструкції, то при фразеологічних варіаціях, в результаті яких з'являються фразеологічні синоніми або антоніми, відбуваються зміни пов'язані з розмежуванням значення або конотації. Поява фразеологічних антонімів є результатом тісної взаємодії як внутрішньомовних, так і суспільних факторів. Антоніми виникають одночасно внаслідок метафоричного переосмислення вільних сполучень слів в одній ситуації або в одній сфері діяльності як відбиття двох протилежностей тієї самої дії або стану, підтверджуючи закон про те, що протилежні поняття, як правило народжуються паралельно [1: 365]. Фразеологічна антонімія вважається нечастотним явищем у процесі структурно-семантичних змін ФО. Результатом антонімічної субституції є нова фразеологічна одиниця, яка відрізняється від базового фразеологізму лексичним складом, і яка спричиняє руйнування тотожності фразеологічного образу похідного та твірного фразеологізму. Проте антонімічна субституція є достатнім чинником для інтенсифікації емотивного компонента значення, зміни емотивної оцінки. Наприклад: *j-d ist in feiner Schale* → *j-d hat eine rauhe Schale* [1: 156]; *eine gute Schule durchmachen* → *eine harte Schule durchmachen* [1: 177]; *schlankweg behaupten* → *schlankweg ablehnen* [1: 165]; *gut in Schuß sein* → *nicht recht in Schuß sein* [1: 179].

Наслідком лексичної субституції компонентів ФО стає не лише зміна інтенсивності емотивності, але й функціонально-стилістичної приналежності, лінгвокультурної маркованості фразеологізму, лексико-семантичної та граматичної валентності ФО, підсилення узагальнено-метафоричного характеру фразеологічного значення. В усному мовленні, а через нього і в писемному різновиді літературної мови часто стилістично нейтральні компоненти замінюються на емоційно-експресивні відповідники [12: 6]. Для ілюстрації можна навести наступні ФО: *j-d fragt nicht viel nach etw.* → *j-d fragt den Teufel (Henker, Geier) nach etw.* [1: 221]. На відміну від компонента *nicht viel* твірної ФО, яка характеризується амбівалентною оцінкою, його субститут *Teufel* має яскраво виражене негативне забарвлення, що сприяє зміні емотивної оцінки, збільшенню інтенсивності емотивності в значенні похідної одиниці. Наступні приклади також демонструють інтенсифікацію емотивної складової значення ФО завдяки тому, що грубі слова є носіями не лише зниженого функціонально-стилістичного значення, але й негативної емотивної маркованості. Наведемо для порівняння такі дериватні пари: *sich (Dan etw. den Kopf einrennen* → *sich (D) an etw. den Schädel einrennen* [18: 1299]; *sich (D) den Kopf zerbrechen* → *sich (D) die Birne zerbrechen* [1: 103].

Кількісневаріювання – це скорочення або збільшення числа компонентів ФО, що не змінює її загального значення. Деякі вчені (В.М. Мокієнко, А.Н. Чепасова та інші) визначають такий тип варіювання як "процес не лише скорочення, але й розширення кількісного складу ФО" [13: 143]. Скорочення кількісного складу не спричиняє скорочення об'єму значення, оскільки компоненти, які залишилися вбирають в себе елементи значення скорочених компонентів, відбувається семантичне збагачення за рахунок варіюваних компонентів [7: 111].

Скорочення структури базових ФО стає можливим завдяки фразеологічному еліпсису та перерозкладу синтаксичної структури, цей процес відображає загальну тенденцію розвитку мови до економії мовних зусиль. Наслідком скорочення є посилення узагальнено-метафоричного змісту новоутворених фразеологізмів. ФО, утворені за допомогою еліпсису, підтверджують характерну для фразеологізмів властивість стисло передавати велику кількість інформації як вияв закону мовної економії. Це виявляється в розвитку скорочених

варіантів, які поступово витісняють з ужитку вихідні одиниці [2: 210]. Демонстрацією фразеологічного еліпсису можуть слугувати наступні приклади: *Mein Name ist Hase, ich weiß von nichts* → *Mein Name ist Hase* [4: 126]; *einem mit der Hand um den Bart gehen* → *einem um den Bart gehen* [4: 29]. Скорочуватися можуть одночасно як початкові, так і серединні та кінцеві компоненти базового фразеологізму. Наприклад: *sich wie ein roter Faden durch etwas ziehen* → *roter Faden* [4: 73]. Завдяки дії закону мовної економії при еліптуванні спостерігаємо підсилення емотивності, збільшення інтенсивності вияву певної ознаки, дії, вираженими емотивним компонентом значення у похідних ФО.

Варто зазначити, що на інтенсивність емоцій, виражених похідними ФО, впливає також характер емотивної маркованості редукованого компонента. Так, наприклад, редукція лексичних компонентів ФО, які належать до різних функціональних стилів німецької мови спричиняє зменшення питомої ваги емотивності, напр.: *hier stinkt's nach Eigenlob* → *hier stinktes* [4: 66]. Скорочення лексеми *Eigenlob*, яка надає вихідному фразеологізму грубо-фамільярного відтінку спричиняє зниження інтенсивності емотивності похідної ФО. Подібні зміни можуть виникати також при скороченні компонентів-інтенсифікаторів. При еліптуванні таких компонентів семантична структура вихідної ФО втрачає певне емотивне навантаження.

Процес перерозкладу структури базового фразеологізму полягає у тому, що окремі частини фразеологічної одиниці починають функціонувати як самостійні. Це відбувається у тих випадках, коли стійкий вислів має кілька семантичних центрів або коли внаслідок дії факторів слівності компонентів фразеологізмів, близьких до одиниці, і інтенсифікатор, і стрижневий компонент починають функціонувати як самостійні одиниці [11: 5]. Так, перерозклад фразеологізму *im Glas haus sitzen und mit Steinen werfen* [4: 104] на складові частини *im Glash aussitzen* та *einen Stein auf j-m werfen* [4: 231] призвів до того, що паралельно семантичному зрушенню похідної ФО *im Glashaus sitzen* шляхом розширення фразеологічного значення відбулась також формальна зміна твірної ФО. Похідні поняття різняться ступенем вияву негативної оцінки, порівняймо: *im Glash aussitzen* ("бути легко вразливим") і *Stein(e) nach (auf) j-m werfen* ("засуджувати кого-н."). Внаслідок посилення узагальнено-метафоричного значення і розвитку абстракції питома вага емотивності в похідних ФО збільшилась.

Розширення або розгортання вихідного фразеологізму кваліфікуємо як структурно-семантичний спосіб побудови нових ФО, що супроводжується посиленням образності, експресивності, емотивності твірної фразеологізму. До компонентного складу твірної ФО додаються нові слова або словосполучення, які відіграють своєрідне підсилювальне значення. Існує думка, що тип модифікації твірної фразеологізму в процесі розширення його структури залежить від відношень між поняттями, які виражаються поширювачами та базовими фразеологізмами, а також від семантики поширювачів [2: 220].

При класифікації поширювачів до уваги береться їхнє місце відносно фразеологізму. Відповідно до цього виділяються препозитивні, інтерпозитивні та постпозитивні поширювачі. Препозитивними поширювачами можуть слугувати: прийменники *bei j-m warm werden* [1: 301]; прислівники *viel Butter auf dem Kopf haben* [4: 55]; числівники *drei, fünf gerade sein lassen* [4: 91]; іменники *Die Entscheidung, essteht auf des Messers Schneide* [4: 171]; займенники *Alle Wasser auf seine Mühle leiten* [4: 256]; вигуки *Ach dulie bes bißchen!* [1: 103]. Сполучаючись із фразеологізмом, доповнюючи його семантичну структуру, більшість препозитивних поширювачів нейтралізують своє предметно-логічне значення і виявляються додатковим фактором посилення емотивності у похідній ФО.

До інтерпозитивних поширювачів відносимо: 1) модальні (емотивні) частки, напр.: *das ist ja zum Schießen* [1: 161]; 2) прикметники, напр.: *die beiden sind un zertrennlische, dicke Freunde* [4: 88]; 3) іменники, напр.: *auf eigene Rechnung und Gefahr handeln* [1: 126]; 4) прислівники, напр.: *Er hat wenig Grüte im Kopf* [4: 114]; 5) займенники, напр.: *j-m. ist es angstund bange* [4: 18]; 6) логічні частки, напр.: *j-d ist nur noch der Schatten seiner selbst* [1: 158]; 7) числівники, напр.: *in drei Teufels Namen* [1: 244]. Наведені вище приклади дозволяють зробити висновок про те, що інтерпозитивні поширювачі можуть актуалізувати одну із

емоцій у складі ФО, посилити емотивність похідного фразеологізму, доповнити семантичну структуру вихідного ФО емотивними і предметно-логічними семами.

Розгортання вихідного фразеологізму супроводжується своєрідною деформацією первинної структури, що сприяє посиленню образності та інтенсивності емоцій. Прикладами постпозитивних поширювачів можуть бути як окремі слова, словосполучення, так і підрядні речення. Наприклад: *Lieber Flöhehüten als das!* [4: 86], *schlecht und recht, recht und schlecht* [4: 213], *vom Scheitel bis zu Sohle neu an gekleidet sein* [4: 212]. Внаслідок розгортання завдяки різноманітним інтенсифікаторам відбувається конкретизація і активізація значення твірної ФО.

Аналіз мовного матеріалу дозволяє зробити висновок, що фразеологічне варіювання є доволі поширеним явищем у німецькій мові. Похідні ФО (фразеологічні деривати) можуть утворюватись завдяки різноманітним типам варіювання у ході вторинних фразотворчих процесів. У процесі фразеологічної деривації мала місце модифікація емотивного компонента значення твірної ФО, а саме зміна емотивного тону, емотивної оцінки, збільшення або зменшення інтенсивності вираження емоцій.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Гаврись В.І., Пророченко О.П. Німецько-український фразеологічний словник: у 2 т. / В.І. Гаврись, О.П. Пророченко. – К: Радянська школа, 1981. – т.1.– 416 с., т.2. – 382 с.
2. Гамзюк М.В. Емотивний компонент значення в процесі створення фразеологічних одиниць: На матеріалі німецької мови: Монографія / М.В. Гамзюк. – К.: КДЛУ, 2000. – 256 с.
3. Денисенко С.Н. Варіювання і категорія інтенсивності семантичних ознак фразеологічних дериватів (на матеріалі німецької мови) [Електронний ресурс] / С.Н. Денисенко // Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка. – 2006. – N 27. – С. 27-28. <http://studentam.net.ua/content/view/full/8732/97/>
4. Денисенко С.Н. Німецько-українсько-російський словник-довідник. Словник-довідник з фразеологічної деривації на основі існуючої фразеології німецької мови з перекладом прикладів на українську та російську мови / С.Н. Денисенко. – Вінниця: Нова книга, 2005. – 278 с.
5. Жуков В.П. Русская фразеология / В.П. Жуков. – М.: Высш. школа, 1986. – 310 с.
6. Ивлева Г.Г. Тенденции развития слова и словарного состава: на материале нем. яз. / Г.Г. Ивлева. – М.: Наука, 1986. – 135 с.
7. Косякова Ю.Г. Фразеологические единицы эмотивной семантики как фрагмент национальной языковой картины мира: Дис. ...канд. филол. наук / Ю.Г. Косякова. – Омск, 2006. – 202 с.
8. Мокиенко В.М. Славянская фразеология. 2-е изд. / В.М. Мокиенко. – М., 1989. – 287 с.
9. Молотков А.И. Основы фразеологии русского языка / А.И. Молотков. – Л.: Наука, 1977. – 284 с.
10. Неженець Е.В. Варіантність російських термінів юриспруденції в системному та комунікативно-прагматичному аспектах: Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.02 [Електронний ресурс] / Е.В. Неженець; Дніпропетр. нац. ун-т. – Д., 2003. – 23 с. <http://www.lib.ua-ru.net/inode/3177.html>
11. Селиванов Г.А. Фразообразование в его отношении к структурному развитию языка // Проблемы образования фразеологических единиц. – Тула, 1976. – С. 3-14.
12. Скрипник Л.Г. Видозміни форми фразеологічних одиниць / Л.Г. Скрипник // Мовознавство. – 1969. – № 4. – С. 3-12.
13. Структурно-грамматические свойства русских фразеологизмов: коллективная монография / А.М. Чепасова, Л.П. Гашева, Г.С. Иваненко, И.Г. Казачук Г.А. Шиганова и др.: коллективная монография. – Челябинск: ЧГПУ, 2002. – 263 с.
14. Ужченко В.Д., Авксентьев Л.Г. Українська фразеологія: Навч. посіб. для філол. фак. ун-тів / В.Д. Ужченко, Л.Г. Авксентьев. – Харків: "Основа", 1990. – 167 с.
15. Шанский Н.М. Фразеология современного русского языка / Н.М. Шанский. – М.: Высшая школа, 1985. – 160 с.
16. Шиганова Г.А. Механизм формирования значения фразеологизмов / Г.А. Шиганова // Челябинск: Вестник ЧГПУ. Филология. – 1997. – №22. – С. 49-68.
17. Burger H. Normative Aspekte der Phraseologie. – Tübingen: Niemeyer, 1987. – 110 S.
18. Duden. Deutsches Universalwörterbuch/ hrsg. und bearb/ vom Wissenschaftlichen Rat und den Mitarbeitern der Dudenredaktion. Leipzig; Wien; Zürich: Dudenverl., 2002. – 1816 S.
19. Fleischer W. Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache. – Leipzig: VEB Bibliographisches Institut, 1982. – 250 S.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Людмила Потенко – аспірантка кафедри німецької філології Київського національного лінгвістичного університету.
Наукові інтереси: емотиологія, фразеологічна система німецької мови.

АМЕРИКАНСЬКА ПЕЙОРАТИВНА ЕТНОНОМІНАЦІЯ, МОТИВОВАНА СОЦІАЛЬНО-ПОБУТОВОЮ ЛЕКСИКОЮ

Катерина СКІДАНОВА (Кіровоград, Україна)

У статті розглянуто сучасні американські етнофобізми, які утворені від соціально-побутової лексики, проаналізовано їх лексико-семантичні особливості і подані кількісні показники.

Ключові слова: етнономінація, етнофобізм, мотив, мотиваційна ознака, мотиваційний принцип, асоціація, лексико-семантична група.

In the present article current American ethnophobisms motivated by the social and common vocabulary are investigated. Their lexical and semantic peculiarities are analyzed. Current American ethnophobisms quantity is given.

Key words: ethnic nomination, ethnophobism, motive, motivational feature, motivational principle, association, lexical and semantic group.

У зв'язку із загостренням міжетнічної напруги у США, її впливом на соціально-політичні проблеми суспільства першого десятиліття XXI століття, виникає необхідність вивчення не лише впливу міжетнічних відносин на самосвідомість представників різних етнічних груп, а й особливостей вербалізації етнічних стереотипів американців.

Етносоціальні відносини імплікуються, перш за все, на семантичному рівні через систему значень, які організуються в побутові уявлення, етносоціальні стереотипи свідомості та знаходять відображення в лексиці певної мови, а саме у системі етнономінацій представників „чужих” народів: етнонімів (В.А. Никонов, О.Д. Швейцер), етнічних прізвищ (А.Ф. Артёмова, Л.К. Байрамова, Ю.В. Горшунов, О.С. Фоменко) та етнофобізмів (Т.М. Антонченко, Ю.А. Зацний).

Об'єктом нашого дослідження є американські етнофобізми, тобто ономастичні одиниці, що є принизливими, образливими позначеннями тих чи інших етнічних груп, іншими словами – етноніми з негативною аксіологічною оцінкою [1: 96]. **Предметом аналізу** ми вбачаємо американські пейоративні етнономінації, мотивовані соціально-побутовою лексикою.

Вивчення пейоративної етнономінації є одним із важливих завдань сучасних культурології та етнолінгвістики, яке вже давно притягує увагу як вітчизняних (Т.М. Антонченко, Н.В. Васильєва, Ю.В. Горшунов, Ю.А. Зацний), так і зарубіжних (І.Л.Еллен, А.Міалл, Дж.Морган) мовознавців. Проте недостатньо вивченим залишається питання мотивованості саме сучасних американських етнофобізмів, чим і обумовлюється актуальність цієї статті, метою якої є аналіз і опис американських пейоративних етнономінацій, утворених від соціально-побутової лексики.

Поставлена мета передбачає вирішення наступних **завдань**: з'ясувати основні мотиваційні принципи американських етнофобізмів; окреслити етнофобізми США, мотивовані соціально-побутовою лексикою, і виявити їх особливості; встановити абсолютну і відносну частотність зазначених етнофобізмів у загальному матеріалі дослідження, який нараховує 2710 моно- та полілексемних одиниць, відібраних у результаті обстеження сучасних лексикографічних джерел [2–5].

Семантично-мотиваційний аналіз американських пейоративних етнономінацій здійснюється з урахуванням характеристичного змісту (значення) етнофобізма і того, які саме реалії, ознаки та відношення могли віддзеркалитися в називанні, тобто необхідно з'ясувати всі можливі мотиви.

Різноманітність мотиваційних ознак дає змогу групувати американські етнофобізми за трьома загальними принципами номінації: «людина в суспільстві», «людина й навколишній світ», «людина як така».

Найпоширенішим в американській пейоративній етнономінації є принцип „людина у суспільстві”. Цей принцип, представлений 1524 етнофобізмами, або 56,24% матеріалу дослідження, включає низку мотивів соціально-побутової тематики, детальний опис яких ми представимо у цьому підрозділі.

Американські етнофобізми, утворені за принципом „людина у суспільстві”, можна поділити на лексико-семантичні групи залежно від семантичного поля, до якого належить твірний основа етнічного прізвиська: 1) етнофобізми, утворені від соціально-побутової лексики; 2) етнофобізми, утворені від національно-культурної лексики; 3) етнофобізми, утворені від лексики історично-політичного вжитку; 4) етнофобізми, утворені від назв матеріальних об’єктів.

1. У межах лексико-семантичної групи „Соціально-побутова сфера” ми виокремлюємо наступні підгрупи:

1.1. Лексико-семантична підгрупа „Продукти, напої, страви”, яка включає 227 лексичні одиниці, заснована на асоціаціях, пов’язаних із кулінарними, харчовими традиціями етнічно-расових угруповань. Культура споживання їжі відіграє важливу роль у міжетнічній взаємодії, оскільки різні етнічні групи мають різне уявлення про їжу. Так, етнофобізми, пов’язані з національними стравами, напоями і продуктами, можна розділити на наступні парадигматичні розряди: 1) м’ясо (Porky Lamb), птиця (Raw Chicken), м’ясні вироби і страви (Salami); 2) національні страви. Найпродуктивнішими мотиваційними основами є назви традиційних національних страв: мексиканського taco (Tio Taco), індійського curry (Curry), італійської pizza (Pizza), шотландського haggis (Higgis) й іспанських burrito (Burrito-Head). До цього розряду входять національні страви й інших етносів і національностей, а саме арабів (Papa Ganoush), американців (Hamburger), угорців (Goulash), українців (Perogy), росіян (Borshch), турків (Doener), китайців (Dim Sum) та ін.; 3) морепродукти і риба – Lobsterback; 4) десертні страви, наприклад, шоколад (White Chocolate), печиво (Waffle), кондитерські вироби (Caramel), кондитерська випічка (Caker) та інші десертні страви і вироби (Yoghurt) тощо; 5) макаронні вироби, які традиційно домінують в італійській кухні – Macaroni; 6) фрукти – Peeled Banana; 7) соуси – Mayonnaise; 8) спеції і прянощі – Daikon; 9) напої – алкогольні (Wodka) і безалкогольні (Vanilla Coke); 10) хлібобулочні вироби – Bolillo; 11) картопля є мотиваційною ознакою етнофобізмів на позначення ірландців і слов’ян – Potato Breath. Лексема spud є мотиваційною основою американських етнофобізмів для називання виключно ірландців –Spudlover; 12) лексема rice використовується для утворення етнофобізмів, які позначають азіатів, наприклад, Rice Monster; 13) боби – Jumping Bean; 14) сир є мотивуючою ознакою наступних етнофобізмів на позначення голандців (Gouda), канадців (Cheeser), французів (Cheese Eating Surrender Monkeys), білошкірого населення (Cheese Feet) і нащадків змішаних шлюбів (Cheese Nip). Варто зауважити, що мотиваційною ознакою зазначених етнофобізмів є не лише культура споживання сиру представниками окремих націй і регіонів (Gouda, Cheese Eating Surrender Monkeys, Cheeser), а й його характерний колір (Cheesehead) і запах (Cheese Feet); 15) кукурудза (Corn Guzzler), вівсянка (Porridge Wog) і кавові боби (Coffee Bean); 16) продукти – Butter; 17) екзотичні, нетрадиційні для споживання продукти і страви – Rat Eater; 18) назви загальної кулінарної тематики (Soup) і традиція споживання їжі (Kosher Konsumer); 19) полісемантичні етнофобізми, у складі яких є декілька мотиваційних ознак. Етнофобізм Canearer називає австралійців, і може асоціюватися або з великою кількістю пива у банках, яку вони споживають, або з цукровою тростиною, яку вони вирощують. Інші пейоративні етнономінації позначають дітей батьків з різною етнічною приналежністю, чим і пояснюється полісемантичність лексичних одиниць, що підлягають дослідженню.

1.2. Наступною продуктивною лексико-семантичною підгрупою є „Традиційна професія, провідна діяльність”, до якої належать 99 етнофобізмів, тобто 8,376% нашої картотеки.

Серед мотиваційних ознак за професією ми виділяємо наступні розряди: 1) низько- або малооплачувана діяльність, неprestижна професія, наприклад, Grass Ninja. Серед пейоративних етнономінацій найпродуктивнішою лексемою є picker „збирач” – Tomato Picker. Пейоративна номінація Modern Farm Equipment виникла в результаті заміщення першого компонента етнофобізма Antique Farm Equipment „чорношкірі”, які в часи рабства були основними працівниками у сільському господарстві Сполучених Штатів; 2) традиційна, провідна діяльність тих чи інших етносів, наприклад, Taxi Driver. Серед цієї групи ми

виділяємо такі лексичні одиниці, мотиваційними ознаками яких є стереотипні, іноді такі, що не відповідають дійсності, види діяльності – Money Lender „євреї”, Panda Trainer „китайці”, Oil Baron „араби”, Gunmaker „колумбійці”, Grape Smasher „італійці”, Beef-Head „техасці”; 3) заняття, діяльність, професії, якими займалися у певні історичні періоди. Серед цих етнофобізмів ми виділяємо такі, що пов’язані з рабством (Slave), описують стереотипну життєдіяльність американських індіанців (Trail Nigger), китайців (Rail-Hopper), арабів (Camel-Fucker), австралійців (Convict), індійців (Patel), населення штату Нью-Джерсі (Slam-Catcher) і чорношкірих американців (Spear-Chucker); 4) назви занять, що є кримінальними (Terrorist), типовими (Beggars). Етнофобізми Triathlete, Nonswimmer, Sailor використовуються на позначення нелегальних емігрантів, а саме способів потрапляння на територію Сполучених Штатів Америки; 5) престижні, високооплачувані професії і посади (Boss); 6) професії і заняття, які використовуються для творення етнофобізмів, мають не провідну мотиваційну ознаку, а другорядну. Наприклад, Wind Tunnel Tester „азіати” (розріз очей цієї етнічної групи нагадує примружені очі людини, яка стоїть у тунелі, де сильно дме вітер); Clown „ірландці” (мотивуючою ознакою є традиційний образ клоуна – скуповжене руде волосся, великий червоний ніс і різнокольоровий одяг, що асоціюється зі стереотипними антропологічними і культурними рисами ірландців, їх пиятикою й одягом) тощо.

У межах цієї підгрупи є етнофобізми, мотивація яких переплітається і їх можна віднести одночасно до декількох категорій. Так, наприклад, прізвиська білошкірого населення США Peckerwood, Wood (буквально, „селюк”) можна віднести до прізвиськ, в основі яких лежить провідна діяльність, місце проживання, соціальний статус, історичні альянси, стереотипні уявлення про рівень інтелекту і соціальний статус.

1.3. До лексико-семантичної мікрогрупи „Нелегальні емігранти” включено 38 етнофобізмів, тобто 3,653% всього відібраного матеріалу, зокрема Border Jumper, Fence Fairy, Without Papers. Приплив емігрантів із Латинської Америки, перш за все мексиканців, у пошуках роботи дозволив протягом тривалого часу використовувати їх як дешеву робочу силу, до якої ставилися зі зневагою та презирством. Шляхи перетину американського кордону для латиноамериканської бідноти не завжди були законними. Способи та особливості перетину державного кордону США дозволили нам розподілити емпіричний матеріал за наступними розрядами: 1) незаконний перетин суходолом: а) асоціативний зв’язок з „перескакуванням” кордону, наприклад, Border Bunny; б) асоціативний зв’язок з „пошкрябаними спиною та/або животом”, що нелегальні емігранти отримують у результаті переповзання кордону, наприклад, Stomach Scraper; в) за асоціативним зв’язком „стояння попід тином” – Spicet Fence; 2) незаконний перетин по воді – за асоціативним зв’язком перепливання на човні або інших засобах. Традиційно мексиканці позначаються пейоративними етнономінаціями FOB (=Fresh Off the Boat), River-Crosser, Tire-Hugger (емігранти для нелегального перетину кордону використовують не лише човни, а й інші засоби, такі як автомобільні шини). Мільйони мексиканців були змушені перепливати Ріо Гранде, що позначилося в етнофобізмі Wetbacks „мокрі спина”, іноді скорочено – Wets. Своєрідною помстою, викликом на презирливе ставлення став етнофобізм Drybacks, яким мексиканці висловлюють свою зневагу щодо білошкірих мексиканців. Американські етнономінації Boat Nigger і Boat Rower позначають кубинців, для яких водний шлях до США є єдиним можливим. Етнофобізм Boat People позначає будь-якого нелегального емігранта, який дістався США водою, безвідносно до його національності. У 1970-х роках це були переважно в’єтнамці, сьогодні – переважно афганці й іракці; 3) незаконний перетин державного кордону Сполучених Штатів безвідносно до шляху і способу: а) за асоціативним зв’язком з відсутністю документів утворився етнофобізм Without Papers, який виник у період масової еміграції італійців; б) за асоціативним зв’язком з кримінальним характером еміграції утворено пейоративну етнономінацію BB (=Border Bandit), яку використовують на позначення мексиканців; в) за асоціативним зв’язком „порушення черги” виник етнофобізм Queue Jumper, оскільки нелегальні емігранти перетинають кордон „без черги, попереду легальних емігрантів”, які часто роками чекають на отримання офіційного дозволу.

Варто зазначити, що, хоча найбільше незаконних емігрантів і потрапляють через південні кордони Америки, але й канадці іноді порушують міграційний порядок потрапляння до Сполучених Штатів, що і призводить до творення таких лексичних одиниць, як Pineback (утворений від етнофобізма Wetback, оскільки на кордоні між США і Канадою є багато лісів, зокрема соснових) і Dryback (мотиваційна ознака – „сухий” перетин державного кордону). Пейоративні етнономінації Greaser, WetBlack, Dumb Wet, Jewop згодом набули більш поширеного застосування і тепер позначають будь-якого представника іспаномовних етнічних меншостей та вихідців із середземноморського регіону [3: 217].

1.4. Лексико-семантична підгрупа „Соціальні проблеми й особливості” охоплює 42 етнофобізмів матеріалу дослідження, наприклад, Chain Dragger, Cardboard Nigger та інші. Подібні асоціативні зв'язки, що корелюють з інтегральним значенням „соціальна неблагополучність”: 1) проживання в гетто, в поганих умовах, наприклад, Ghetto Hamster; 2) користування дешевими нічними магазинами, які реалізують найнеобхідніші для життя товари – Slurpee Jockey; 3) бідність – Po-Bean; 4) загальні соціальні негаразди – Country; 5) бідні білошкірі американці, які проживають у трейлерах – Trailer Trash; 6) поганооплачувана робоча сила – Cheap Labor; 7) соціальна незахищеність і розбещеність жінок – Mail-Order Bride, HAV (=Hot Asian Bitch).

Два етнофобізми, а саме Lace Curatin Irish і Yuppie, що належать до цієї лексико-семантичної підгрупи, мають відносно позитивний асоціативний зв'язок, оскільки вони, відповідно, позначають ірландців, які, завдячуючи власному працелюбству і наполегливості, швидко підіймаються соціальною драбиною, і молодих білошкірих американців, які мають високу кваліфікацію і добре оплачувану роботу і ведуть правильний спосіб життя.

1.5. Лексико-семантична підгрупа „Вікові і родинні зв'язки” охоплює 22 етнофобізмів нашої картотеки, наприклад, Brother, Cushin, Babushka тощо. Найпродуктивнішою лексемою у структурі цих етнофобізмів є mammy/mother, за допомогою якої утворені такі пейоративні етнономінації, як Matasan, Mammy. Проведене на матеріалі американських етнофобізмів дослідження підтверджує загальну поширеність зазначеної лексеми на субстандартних рівнях багатьох національних мов світу. Лексема daddy/papa виявилася малопродуктивною, і виділяється лише у двох етнономінаціях, а саме Papasan і Uncle Daddy. В етнічних прізвиськах Son, Cushin, Neph, Brother і Babushka простежуються асоціативні зв'язки з іншими назвами родинних і вікових стосунків. Мотивуючими ознаками етнофобізмів Squaw, Inbred, Pez Dispenser є традиційно велика для деяких етносів кількість дітей.

Таким чином, американських етнофобізмів, які утворені від слів, що означають родинні і вікові стосунки, небагато; втім, це пояснюється тим, що діапазон таких слів невеликий.

1.6. До лексико-семантичної підгрупи „Юридично-кримінальна лексика” ми відносимо 18 етнофобізмів, або 0,664% матеріалу дослідження. Одними з найпродуктивніших для мотивації американських етнономінацій є семантичні класи „Вбивство”, наприклад, Trigger, і загальна юридична термінологія, а саме Suspect. Мотивуючими ознаками етнофобізмів Cuff, Shackle Dragger, Pom є „в'язниця” і „визнання”. За конкретним злочином, який вчиняла, як вважають американці, більшість етнічної або національної групи, утворені етнофобізми Coke Camel (наркоторгівля) і Car Thief (крадіжка автомобілів). Етнічне прізвисько Southern Windchime асоціативно пов'язане з часами активної діяльності расистської організації ку-клукс-клан, яка знищувала чорношкіре населення США.

1.7. Лексико-семантична підгрупа „Спорт” охоплює 16 етнофобізмів, тобто 0,59% нашої картотеки. Найпродуктивнішою у межах цієї групи лексемою є рuck „шайба”, яка мотивує такі етнофобізми, як Puckstop, Puckhead, Puck-Chaser, Puck. Перераховані лексичні одиниці вживаються на позначення канадців, які вважають хокей національним видом спорту. Діапазон асоціативних зв'язків етнофобізмів, що входять до цієї підгрупи, досить широкий – настільний теніс (Ping Pong), крикет (Cricket), катання на лижах (Ski), східне бойове мистецтво кунг-фу (Kung-fu) тощо, – але малопродуктивний у межах кожного з них.

1.8. До лексико-семантичної підгрупи „Назви предметів одягу, взуття і головних уборів” відносимо 12 етнофобізмів, або 0,442% матеріалу дослідження. Етнічні прізвиська

цієї семантичної групи розподіляємо на наступні розряди: а) предмети одягу (Coat); б) взуття (Shoe); в) головні убори (Fez).

Варто зазначити, що етнофобізми цієї підгрупи мотивовані традиційним, іноді стереотипним, виглядом, вбранням певного етнічно-расового угруповання.

1.9. Лексико-семантична підгрупа „Азартні ігри” охоплює 5 етнофобізмів, тобто 0,184% нашої картотеки, наприклад, Spade, Eight Ball, Ace of Spades, які мотивовані чорним кольором гральних карт, і використовуються, відповідно, на позначення темношкірих американців.

1.10. Лексеми на позначення осіб мотивують творення 7 етнофобізмів, або 0,258% матеріалу дослідження, наприклад, Maroon „людина, яку викинули на незалюднений острів”, Wanker „ідіот”, Savage „дикун”. Найпродуктивнішою лексемою у межах цієї підгрупи є half- (Half-Caste, Halfe-Breed, Half-Human), що асоціативно пов'язана з неповноцінністю позначуваного етнічно-расового угруповання.

1.11. До лексико-семантичної підгрупи „Політична коректність” відносимо 4 етнофобізми, тобто 0,147% нашої картотеки, наприклад, Branch Manager, Racially Challenged, Ethnically Challenged. Ці етнофобізми мають глузливу конотацію, виражають презирливу, показну ввічливість до представника етнічної меншості США.

1.12. Малопродуктивними лексико-семантичними підгрупами є „Косметичні і медичні засоби” (Bleach Boy, Lysol, Powder) і „Друк” (Alphabet, Newspaper, Paragraph), які налічують по три етнофобізми, або 0,11% емпіричного матеріалу.

Підсумовуючи, варто відмітити, що американські етнофобізми, мотивовані національними стравами і особливостями харчування різних народів і етносів, володіють високим ступенем образності. Саме особливості національних кухонь є тим диференціюючим чинником, який провокує високий ступінь творення пейоративних етнономінацій США.

Отже, розглянуті американські етнофобізми, утворені від соціально-побутової лексики, мають розгалужені мотивуючі ознаки, оскільки одним з найактуальніших і найбільш цінних для американців є саме життя у суспільстві, успіх на роботі і в соціумі. Перспективою подальшого дослідження є детальний аналіз сучасних американських етнономінацій, утворених за номінаційними принципами «людина в суспільстві», «людина як така», «людина й навколишній світ».

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Антонченко Т. М. Лінгвопрагматичні особливості функціонування етнонімів та етнофобізмів (на матеріалі американського варіанта англійської мови) // Вісник Київського лінгвістичного університету. Серія Філологія. – 1999. – Т. 2. – № 1. – С. 95–103.
2. Spears A.R. NTC's Dictionary of American Slang and Colloquial Expressions. – Lincolnwood: National Textbook Company, 1993. – 315 p.
3. Thorne T. Dictionary of Modern Slang. – М. : Вече-Персей, 1996. – 318 p.
4. List of ethnic slurs [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_ethnic_slurs. – Назва з титул. екрану.
5. The Racial Slur Database [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rsd.org>. – Назва з титул. екрану.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Катерина Скіданова – аспірант кафедри загального мовознавства і перекладу Кіровоградського державного педагогічного університету ім. В. Винниченка.

Наукові інтереси: етнолінгвістика, лексикологія, лінгвокультурологія.

ХАРАКТЕРИСТИКА ТИПІВ СЕМАНТИЧНИХ ВІДНОШЕНЬ У СКЛАДІ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ ЛЕКСИКИ УКРАЇНСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ

Яна СІСАРЕНКО (Черкаси, Україна)

У статті проведено контрастивний аналіз семантичного обсягу лексичного значення одиниць суспільно-політичної тематики в українській та англійській мовах, розглянуто типи семантичних відношень у складі суспільно-політичної лексики зіставлених мов.

Ключові слова: мова, контрастивний аналіз, лексичне значення, суспільно-політична лексика, семантичні відношення, семема, лексико-семантичний рівень.

The article deals with the contrastive analyses of the semantic amount of lexical meaning of the socio-political lexis in Ukrainian and English languages. The types of semantic relations within socio-political lexis of the compared languages are analyzed.

Key words: language, comparative analyses, lexical meaning, socio-political lexis, semantic relations, sememe, lexical-semantic level.

Зіставні дослідження різних мов сприяють більш докладному вивченню національних картин світу. Ще В. фон Гумбольдт підкреслював, що мова і духовна сила народу розвиваються не окремо одна від одної, не послідовно одна за іншою, а складають виключно та неподільно одну й ту саму дію інтелектуальної спроможності. «Будь-яке вивчення національної своєрідності без використання мови як допоміжного засобу, було б не виправданим, оскільки тільки в мові відображено національний характер, а також у ній як у засобі спілкування даного народу зникають індивідуальності з тим, щоб виявило себе загальне» [4: 303]. Можна погодитися з думкою про те, що виявляючи міжмовні розбіжності на всіх етапах сходження від глибинної до поверхневої структури, ми тим часом отримуємо систему виміру схожості між мовами, «при цьому ступінь близькості мов опиняється в прямій залежності від кількості й ієрархічного статусу спільних для них правил, які діють на проміжних рівнях» [7: 95].

Контрастивне вивчення мов дозволяє краще визначити особливості кожної із зіставлюваних мов, які можуть опинитися поза увагою дослідника при одному лише «внутрішньому» вивченні мови [3: 7].

Вагомим внеском у сучасну розробку та становлення зіставного вивчення лексики української, російської, німецької, англійської мов є праці В.В. Акуленка, А.М. Вежбицької, О.Б. Ткаченка, К.Г. Готліба, Б.В. Гольдберга, О.Л. Зеленецького, І.В. Корунця, К.К. Швачка, Л.В. Терентьєва, Т.Г. Янусян, С.О. Швачка, романських – Р.О. Будагова. Плідними в зіставному плані є дослідження лексики східнослов'янських мов (Т.І. Вендіна, М.П. Кочерган, В.І. Кононенко, В.М. Манакін, Г.П. Півторак, А.Є. Супрун, В.М. Русанівський, Г.М. Яворська та ін.). Саме у працях зазначених лінгвістів було закладено підґрунтя для подальших контрастивних досліджень у лінгвістиці з урахуванням когнітивного підходу.

При контрастивному аналізі семантичний обсяг лексичного значення, будучи одним із семасіологічних параметрів, виявляє розбіжності в обсязі та змісті предметно-логічного компонента, які є суттєвими при сприйнятті лексичного змісту слів, що зіставляються.

Мета статті полягає у визначенні основних типів семантичних відношень, що існують у складі суспільно-політичної лексики української та англійської мов.

Питання встановлення типів семантичних відношень лексичних одиниць між різними мовами досі залишається до кінця невирішеним. Це можна пояснити надзвичайно великою різноманітністю семантичних кореляцій, які існують як між лексичними одиницями різного рівня, так і між різними мовами. Власне кажучи, кожна пара лексичних відповідників має свої специфічні особливості. Наприклад, такі близькі лексичні відповідники, як укр. Агітація – громадська й політична діяльність, робота серед мас, спрямована на роз'яснення політики якої-небудь партії чи громадської організації, та англ. agitation – дії, спрямовані на підвищення інтересу громадськості з метою підтримки чи заперечення чогось; укр. Анархізм – невизнання авторитету, порядку, дисципліни; свавілля, та англ. anarchism – протистояння всім формам влади чи контролю, які хоч і є відповідниками-інтернаціоналізмами, але мають чимало відмінностей у складі і змісті семантичних ознак, що входять у структуру їх лексичних значень. Однак, попри все, зазначені лексичні відповідники належать до одного типу міжмовних лексико-семантичних відношень – перетину.

Досить складним **завданням** є узагальнення лексичних відповідників, а також їх розподіл за окремими групами залежно від типу міжмовних лексико-семантичних відношень, не змінюючи при цьому специфіку їх кореляції. У даному випадку важливим є врахування критеріїв класифікації, тобто визначення тих вихідних ознак, за якими можна встановити типологію міжмовних лексичних відношень. Найбільш простим та універсальним є підхід,

який пропонує зведення класифікації міжмовних лексико-семантичних відношень до трьох основних типів: 1) повний збіг (або еквівалентність); 2) частковий збіг: а) включення семантики, б) перетин семантики; 3) безеквівалентність [6: 126].

Розглянемо детальніше кожен із зазначених типів міжмовних лексико-семантичних відношень, котрі існують у складі суспільно-політичної лексики української та англійської мов.

Порівняння мов є плідним лише при наявності хоча б одного спільного елемента їхньої структури. Цілком слушно зауважує В.В. Акуленко, що слова будь-яких синхронічно зіставлюваних мов з точки зору їх предметно-логічної належності можуть знаходитися у відношеннях або еквівалентності (частіше – відносної, у межах спеціальних галузей лексики – також абсолютної), або безеквівалентності [1: 371]. Якщо виходити із тези про те, що основною метою зіставного аналізу мов є встановлення складу і функцій їх елементів за інтегральними і диференційними ознаками, то доречно стверджувати, що категорія еквівалентності до певної міри вважається центральною і універсальною при дослідженні різноманітних взаємовідношень мовних одиниць на системному рівні. Відношення еквівалентності характеризуються збігом значень зіставлюваних лексичних одиниць.

У нашому дослідженні ми будемо вважати еквівалентними такі лексичні одиниці мови А (української мови) і В (англійської мови), які співпадають за всіма ознаками у межах одної або різних систем, що зіставляються. Тобто між цими одиницями встановлюються відношення тотожності. Так, наприклад, у складі суспільно-політичної лексики української та англійської мов еквівалентними вважаються такі слова, як укр. асоціація – добровільне об'єднання осіб або організацій для досягнення спільної господарської, політичної, культурної чи якої-небудь іншої мети; товариство, спілка; та англ. association – група людей чи організацій, об'єднаних для досягнення спільної мети; укр. автократія – політичний режим з необмеженим, безконтрольним повновладдям однієї особи; та англ. autocracy – уряд, в якому необмежена влада належить одній особі; укр. авторитарний – заснований на беззастережному підпорядкуванні владі, авторитетові; та англ. authoritarian – той, хто належить до політичної системи, у якій нав'язується покора певній особі чи групі осіб. Очевидно, що об'єктивний світ знаходить своє відображення у свідомості-мисленні людини, а також своє вираження в мові. Думка, висловлена однією мовою, завжди може бути адекватно «перевиражена» засобами іншої мови. Мова – це перш за все спосіб організації інформації, при цьому кожна мова по-різному передає одну й ту ж інформацію, пов'язуючи її з конкретними матеріальними елементами [8: 40].

Проаналізуємо цю закономірність на прикладах. Так, укр. аристократія – форма правління в державі й соціальна верства, що здійснює в ньому влада. В античності правління аристократії вважалося найкращим як влада гідних, компетентних людей; та англ. Aristocracy – правління країною невеликої групи людей, особливо родової знатті. При цьому одна із семантичних ознак українських сем «гідних, компетентних людей» співвідноситься з англійськими семами «родова знать», які дають уявлення про соціальний статус людей, котрим належить влада.

Проте, слід зазначити, що навіть при такому розумінні еквівалентності кількість еквівалентних слів є порівняно незначною [9: 83]. До того ж, якщо при аналізі лексико-семантичних відповідників у складі суспільно-політичної лексики зіставлюваних мов одночасно враховувати семасіологічний та ономасіологічний аспекти, кількість еквівалентних лексичних одиниць буде просто дорівнювати нулю. Тому, на практиці, є необхідність абстрагуватися від твердження про відсутність однакових слів у мовах, що зіставляються. Іншими словами, у зіставній лексикології слід сприймати категорію еквівалентності до певної міри умовно і постулювати її тільки стосовно тих міжмовних лексико-семантичних відповідників, які мають максимальне співпадання за складом і змістом семантичних ознак, що входять до структури їх лексичних значень.

Із вищесказаного цілком логічно випливає твердження, що семантична близькість суспільно-політичної лексики в українській та англійській мовах визначається ступенем

тотожності, еквівалентності, тобто ступенем співпадання семантичних ознак у структурах їх лексичних значень.

При проведенні порівняльного аналізу будь-яких двох мов обов'язково береться до уваги їхній взаємопереклад. У перекладацькій діяльності поширеним є поняття так званих «фальшивих друзів перекладача». У своїй практиці О.В. Федоров вищезазначене поняття визначає як «хибні еквіваленти», слова, кожне з яких повністю або частково збігається з іншомовним за звуковою чи графічною формою при наявності повної етимологічної спільності між ними, але має інше значення (чи інші значення) при відомій смисловій близькості [8: 140]. Порівняймо зовнішньо подібні слова суспільно-політичного змісту в українській та англійській мовах, які не є еквівалентами: укр. болт – 1) металевий стрижень для скріплення чого-небудь; 2) залізний прут для замикання віконниць; 3) короткий загострений кіл, рогатина, ратище; англ. bolt – відмова у допомозі політичній партії чи певному кандидату. Як бачимо в українській мові аналізована лексична одиниця позначає предмет побуту, тоді як в англійській мові вищевказане слово відноситься до політичної дійсності. В українській мові слово кадри вживається у значенні основний склад працівників якої-небудь організації, підприємства, установи тощо; тоді як в англійській мові ця лексема має значення cadre – 1) головна група політичних активістів чи революціонерів; 2) контролююча чи представницька група певної організації; 3) висококваліфікована група людей. Ми бачимо, що в англійській мові аналізована лексична одиниця є багатозначним словом і одне із значень цього слова має політичний зміст, тоді як в українській мові ця лексема має лише одне значення, яке позначає повсякденну реальність.

Таким чином, можемо зробити висновок про те, що відношення еквівалентності при порівняльному аналізі мов включає лише такі лексико-семантичні відповідники двох мов, «що мають максимальний збіг у складі та змісті семантичних ознак, що входять до структури їхніх лексичних значень» [6: 122].

Наступним типом семантичних відношень у складі суспільно-політичної лексики української та англійської мов є відношення включення, яке об'єднує лексико-семантичні співвідношення, у яких семний склад слова однієї мови входить до значення слова іншої мови, маючи при цьому додаткові семантичні ознаки. Наприклад, в українській мові шовінізм має значення крайній вияв націоналізму, що пропагує національну винятковість, ненависть до інших національностей, розпалює ворожнечу між країнами й народами, а в англійській мові chauvinism тлумачиться як надмірний, інколи навіть агресивний патріотизм. Тобто ми можемо сказати, що значення української семми є ширшим та дає більш конкретну характеристику позначуваного поняття у порівнянні з англійським відповідником. В українській мові семема конфедерація тлумачиться як об'єднання, союз самостійних, суверенних держав, тоді як в англійській мові confederacy має дещо ширше значення: союз людей, держав чи партій, які об'єднанні спільною метою.

Відношення включення є одним із різновидів часткового збігу лексичних значень, тобто коли в семний склад значення слова мови А входить цілком значення слова мови В, а також додаткові семи чи сема, або навпаки. Терміни «гіпонім» і «гіперонім» уживаються для позначення членів відношення включення. Назви цих термінів пов'язані відповідно з явищами гіпонімії, коли значення в одній із мов диференціюються, і гіперонімії, коли значення однієї мови відносно іншої не диференціюються. Перевага гіпонімії вказує на більшу конкретність, а гіперонімії – на абстрагованість мови. Вищенаведені приклади свідчать, що не можна однозначно судити про більшу чи меншу абстрактність однієї мови стосовно іншої навіть у даному прошарку лексики, не кажучи вже про лексичну систему досліджуваних мов у цілому. У нашому дослідженні тільки констатуються зазначені відмінності у значеннях слів у обох досліджуваних мовах. Більш детальні твердження з цього приводу потребують окремого дослідження.

Крім відношень еквівалентності та включення у складі суспільно-політичної лексики української та англійської мов наявне відношення перетину, при якому значення слів «накладаються» одне на одне, але разом з тим у них залишається частина, яка їх різнить. Лексико-семантичні відповідники, що об'єднуються у даному типі міжмовних лексико-

семантичних відношень, позначають дещо різні, але дуже схожі за своєю природою і функціями поняття. Наприклад, в українській мові семема вибори має значення обрання шляхом голосування депутатів у представницькі органи держави, службових осіб і т. ін.; а в англійській мові семема-відповідник election тлумачиться як організована подія, на якій шляхом голосування обирають представника у певні органи управління. Як бачимо, у даному випадку частина значення, що співпадає – це семи обрання шляхом голосування, що відрізняється – семи у представницькі органи держави в українській мові та семи у певні органи управління в англійській.

У тлумачному словнику української мови слово еліта вживається у значенні про людей, що вирізняються серед інших своїм суспільним становищем, розумом, здібностями і т. ін., в англійській мові elite – це невелика група людей у межах більшої групи, яка вирізняється більшими владними повноваженнями, соціальним статусом, багатством чи розумовими здібностями у порівнянні з іншими членами групи.

Як видно із вищенаведених прикладів, у залежності від обсягу спільних сем, що є зіставлюваними компонентами значень, – даний тип міжмовних лексико-семантичних відношень має різний ступінь прояву. Зокрема, у наведених прикладах перша пара відповідників має меншу площину семантичного співпадання, ніж остання.

Таким чином, наявність прикладів часткового неспівпадання сем у компонентах значень зіставлюваних слів є закономірною, тому що кожна мова відбиває своє бачення й осмислення навколишнього світу.

Ще одним типом семантичних відношень у складі суспільно-політичної лексики української та англійської мов є відношення безеквівалентності. Найпоширенішим визначенням даного терміну є тлумачення, запропоноване Є.М. Верещагіним та В.Г. Костомаровим: «Безеквівалентна лексика – це слова, які служать для вираження понять, які відсутні в іншій культурі й в іншій мові, слова, що відносяться до власних культурних елементів, тобто до культурних елементів, які є характерними тільки для культури А і відсутні в культурі Б, а також слова, що не мають перекладу на іншу мову одним словом, не мають еквівалентів за межами мови, до якої вони належать» [2: 53].

Отже, до даного типу міжмовних лексико-семантичних відносин належать слова, семантика яких співвідноситься з позначенням специфічних для певної культури реалій. І самі реалії, і слова, що їх позначають, є унікальними, тому їх немає з чим порівнювати або зіставляти. Наприклад: в українській мові безеквівалентними є такі семема як бандерівці – так називали в радянській ідеології, починаючи із 40-х років, усіх учасників українського націоналістичного руху – членів ОУН, УГВР, їхніх прихильників, вояків УПА та ін.; болото – про соціальні прошарки, суспільні групи, для яких характерна відсутність активності, ініціативи; а в англійській мові – backbencher – молодший член нижньої палати законодавчої асамблеї, який не є урядовцем чи офіційним опозиціоністом; flip-flop – зміна думки (особливо коли мова йде про політика); henchman – людина, зокрема чоловік, який підтримує когось у певній сумнівній справі.

Окремо слід відзначити випадки «штучної» еквівалентності [5: 31]. Тут маються на увазі слова, значення яких в інших мовах (у нашому випадку – українській або англійській) зберігаються на невербальному рівні, тобто не мають словесного відповідника і тільки за необхідності можуть бути пояснені мовними засобами. Проте це зовсім не є свідченням специфічності даних понять в українській або англійській лексичних системах. Вони залишилися непоміченими на мовному рівні, а не на рівні національної свідомості. Так, наприклад, у англійській мові не існує такого слова, як вершки – найкраща частина чогось; еліта суспільства, однак, це зовсім не означає того, що в англійській культурі немає людей, котрі б не підпадали під зазначені характеристики. З іншого боку, відсутність в українській мові прямого однослівного еквіваленту англійському backlash – сильна ворожа реакція серед групи людей стосовно події чи тенденції, особливо якщо вона (тенденція) спрямована на надання переваг іншій групі людей так само не свідчить про відсутність даного поняття в українській політичній реальності.

Отже, існування подібних найменувань у складі суспільно-політичної лексики української та англійської мов дає підстави розрізняти тут безеквівалентну лексику в широкому смислі слова – таку, яка не має прямих однослівних еквівалентів в іншій мові, та слів-реалій як значної частини безеквівалентної лексики, що служить для позначення унікальних для національної культури понять.

Підсумовуючи вищевикладений матеріал, ми можемо зробити висновок про те, що аналіз типів семантичних відношень у складі одиниць суспільно-політичного змісту за даними лексикографічних джерел визначив, що повної тотожності між ними в українській та англійській мовах немає. Деякі розбіжності в описах суспільно-політичних реалій виявляються навіть у відношенні еквівалентності. У відношенні включення за даними словників виявляється перевага гіпонімії в англійській мові, що характеризується більшим ступенем розгортання її дефініцій порівняно з українською. У відношенні перетину часткове неспівпадання сем у когнітивних компонентах значень слів у зіставлюваних мовах визначається як характерне явище в процесі мовного членування світу. Необхідно відмітити, що у нашому дослідженні розглянуто лише найзагальніші випадки можливих міжмовних лексико-семантичних відношень на основі суспільно-політичної лексики української та англійської мов. Більш детальний розгляд типів міжмовних лексико-семантичних відносин на основі досліджуваної лексики як в семасіологічному, так і в ономасіологічному плані потребує окремого вивчення та є перспективним.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Англо-русский и русско-английский словарь “ложных друзей переводчика” / Сост. В.В. Акуленко. – М.: Советская энциклопедия, 1969. – 384 с.
2. Верещагин Е.М. Язык и культура: Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного / Е.М. Верещагин, В.Г. Костомаров. – М., Рус. яз, 1983. – 269 с.
3. Гак В.Г. О контрастивной лингвистике / В.Г. Гак. – Новое в зарубежной лингвистике. /Под ред. А.Н. Леонтьева. – Вып. XXV. – М.: Прогресс. – 1989. – С. 5-7.
4. Гумбольдт В. Избранные труды по языкознанию : пер. с нем. // В. Гумбольдт. – Под ред. с предисл. И.В. Рамишвили. – М.: Прогресс, 1984. – 397 с.
5. Крупнов В.Н. Лексикографические аспекты перевода / В.Н. Крупнов. – Учеб. пособие для ин-тов и фак. иностр. яз. – М.: Высш. шк., 1987. – 192 с.
6. Манакин В.Н. Основы контрастивной лексикологии: близкородственные и родственные языки / В.Н. Манакин. – Национальная АН Украины. Украинский языковой информационный фонд. – К.: Кировоград: Центрально-Украинское изд-во, 1994. – 262 с.
7. Скаличка В. Типология и сопоставительная лингвистика: пер. с чешск. // В. Скаличка. – Новое в зарубежной лингвистике / Под ред. А.Н. Леонтьева. – Вып. XXV. – М.: Прогресс. – 1989. – С. 27-31.
8. Федоров А.В. Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы) / А.В. Федоров. – М.: ООО Издательский Дом «Филология Три», 2002. – 416 с.
9. Wierzbicka A. *Lingua mentalis. The semantics of natural language* / A. Wierzbicka. – Sydney ; New York : Academic Press, 1980. – 367 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Яна Снісаренко – аспірантка кафедри перекладу та загального мовознавства Кіровоградського державного педагогічного університету імені В.Винниченка, викладач кафедри філософії та мовної підготовки Академії пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля.

Наукові інтереси: зіставна лексикологія, суспільно-політична лексика української та англійської мов.

ЕВОЛЮЦІЯ ПРИКМЕТНИКІВ ІЗ ЗНАЧЕННЯМ “МАЛЕНЬКИЙ” В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Ольга СОЛОВЙОВА (Чернівці, Україна)

Стаття присвячена дослідженню семантичної еволюції прикметників синонімічного ряду „маленький”. Визначені причини та види семантичних змін, які відбувались в лексико-семантичній групі протягом становлення англійської мови.

Ключові слова: семантична деривація, семантичний компонент, метафоричні та метонімічні перенесення.

The present paper is devoted to the study of semantic evolution of the synonymic row 'little'. The main reasons and types of semantic changes that the examined adjectives underwent in the history of the English language are determined.

Key words: semantic derivation, semantic component, metaphoric and metonymic transfers.

Дослідження розвитку значення слова в діяхронії вимагає проведення складного комплексного аналізу екстра- та інтралінгвальних чинників. Для прикметників, як слів, семантика яких здебільшого залежить від іменників, означенням до яких вони виступають, особливе значення мають синтагматичні та парадигматичні чинники: вплив сталого та змінного контексту, тиск з боку синонімів та антонімів, тощо. Приоритетними для синонімічного ряду „маленький” є позначення фізичного та просторового розміру, а також низка метонімічних та метафоричних лексико-семантичних варіантів, таких як „інтенсивність”, „насиченість” та інші. Говорячи про семантичну еволюцію прикметників, ми передусім маємо на увазі семантичну деривацію. Сам термін „деривація” у зв’язку із семантикою вперше вжив у 30-х роках ХХ століття Є. Курилович для характеристики словотворчих процесів. У праці „Нариси з лінгвістики” він розмежовує лексичну і синтаксичну деривацію [2: 62-62]. Під семантичною деривацією ми розуміємо семантичний розвиток слова, що відбувається за певною моделлю зі зміною семної структури лексичного значення і приводить до появи нового значення в семантичній структурі слова.

Вивчення семантичної еволюції ЛСГ слів неминуче пов’язане із зіставленням статусу, складу, семантичної структури складників ЛСГ у кожному з періодів розвитку мови: давньоанглійському (ДА), середньоанглійському (СА), ранньомовноанглійському (РНА) та сучасному. Слід взяти до уваги той факт, що значення навіть одного й того ж слова може змінюватись у процесі розвитку мови; отже, при зіставленні семантики одного й того ж слова, а тим більше групи слів можуть виникати певні труднощі, оскільки досліджуватимуться семантичні одиниці різного складу та обсягу. Для подолання таких труднощів потрібно мати певний набір стандартних і приблизно однакових за обсягом одиниць – набір, який слугує певною „мовою-посередником” при зіставленні лексики в синхронії та діяхронії. Такий набір семантичних одиниць необхідно конструювати так, щоб його складники мали чітко виражені формальні ознаки. Увесь досліджуваний семантичний континуум, що охоплює аналізовані прикметники розміру, ми ділимо на 20 семантичних сегментів, які вичленовуємо за допомогою контекстуальних наборів іменників, з якими можуть сполучатися прикметники розміру.

До виділених семантичних сегментів належать: 1) „розмір – кількість” (за кількістю складників); 2) „розмір – тривалість” (за часовою тривалістю); 3) „розмір” (за інтенсивністю звучання); 4) „розмір” (за інтенсивністю явищ природи); 5) „розмір” (за інтенсивністю почуттів та емоцій); 6) „розмір” (за ступенем яскравості); 7) „розмір” (про абстрактні поняття); 8) „розмір” (за загальним розміром конкретного предмета); 9) „розмір” (за зайнятою площею); 10) „розмір” (за просторовими показниками); 11) „розмір” (за розміром складників); 12) „розмір” (за матеріальною цінністю); 13) „розмір” (за соціальним статусом); 14) „розмір” (за вміннями та навичками); 15) „розмір” (за інтенсивністю запаху); 16) „розмір” (за віком); 17) „розмір – дорогий, позитивна оцінка”; 18) „розмір – жалюгідний, негативна оцінка”; 19) „розмір” (за докладеними фізичними зусиллями).

Для аналізу семантичного розвитку прикметників пропонуємо короткий огляд семантичних структур прикметників в давніх періодах: ДА, СА та РНА.

Синонімічний ряд зі значенням „маленький” нараховує значну кількість елементів у кожному періоді, проте більшість з них характеризуються низькою частотою вживання. В ДА періоді крім *lytel* і *smæl*, які ми аналізуємо в нашій роботі, присутня ще низка прикметників (*hwōn*, *hwōnlic*, *gewealden*, *gehwaēde* тощо), що могли б передавати значення „маленький”, проте через причини, як-от пріоритет реалізації інших значень, недостатня кількість слововживань у текстах, такі елементи не входять до кількісного аналізу. Синонімічний ряд у СА періоді представлений тими самими двома прикметниками: *litel* та *smale*. В РНА періоді синонімічний ряд із семою „маленький” кількісно збільшився, хоча семантичні структури аналізованих прикметників змінюються неістотно. В сучасній англійській мові в підгрупа прикметників загального розміру із семою „маленький” виділяємо два основних: *little*, *small*.

Прикметник *lytel* у словниках давньоанглійської мови має одне значення – „маленький”, яке не поділяється на різні ЛСВ [12: 651]. Проте проведений аналіз показав, що цьому прикметнику властиве позначення 10 виділених нами сегментів. Центральними

компонентами значення, згідно з результатами аналізу ДА текстів, є „маленький за часовою тривалістю”, „маленький за фізичним розміром”, „маленький за кількістю складників” і „маленький про абстрактні поняття” (див. табл. 1).

Серед контекстуальних партнерів, що позначають часові відрізки, для прикметника *lytel* у ДА періоді зафіксовано „час” (*litte ær, lytle hwile, æfter litlum firste*), „зима” (*Fēah ðe wintra lyt*). Це значення займає провідне місце в семантичній структурі прикметника, оскільки *lytel* – єдиний член ЛСГ, що виражає його із семою „маленький”. Пізніше, у СА періоді, з появою прикметника *short lytel* дещо здає свої позиції в позначенні цього сегмента.

ЛСВ „маленький за фізичним розміром” є одним із двох, у яких прикметник має синонім у ЛСГ – *small*. Невелика кількість прикладів реалізації інших ЛСВ зазначеного прикметника свідчить про те, що вони належать до периферії. Це позначення розміру стихійних лих та явищ природи, зайнятої площі, почуттів.

Прикметник *litel* зазнав в СА періоді фонетичної зміни, спричиненої набуттям фонетичної мотивації. „В англійській мові символічна голосна і розвинулася з ДА у слова *lytel*, видозміненого и, як видно в давньосакс. *luttīl*, и з’являється в деяких інших споріднених мовах, а отже, від початку слово не мало нічого символічного... Я без сумніву стверджую, що голосна і з’явилась як результат звукового символізму” [9: 407]. *Little* зберігає статус домінанти ряду, проте в деяких ЛСВ поступово втрачає свої позиції і передає функцію позначення малого розміру синоніму *small* у таких позиціях: фізичний розмір, звучання, розмір складників та вік.

Відзначено певне розширення й зміну ієрархії семантичної структури прикметника *litel* (див. табл. 1). За абсолютними показниками (87 із 382 загальних слововживань) у структурі цього елемента переважає ЛСВ „маленький про абстрактні поняття”: ‘*lytyll gode*’ (чеснота); ‘*litel reed*’ (порада). Значення прикметника *lytel* уточнюють такі прикметники, як *young, short*, та прикметник *sweet* із позитивною конотацією. Це свідчить про можливість зміни семантики прикметника *lytel* від позначення розміру до позначення віку та емоційності вже в СА періоді. Основним компонентом значення *little* в РНА продовжує виступати „маленький, неінтенсивний про абстрактні поняття”: ‘*As little is the wisdom*’.

У сучасній англійській мові прикметник *little* відзначений частіше за інших і позначає 18 з 20 виділених семантичних сегментів: „маленький за фізичним розміром”; „маленький про абстрактні поняття”; „маленький за віком”; „маленький за часовою тривалістю”; „маленький за кількома параметрами” (у цьому разі важливо те, що просторові об’єкти, які описують зазначений прикметник, характеризуються як „переповнені, наповнені”); „маленький за звучанням”; „маленький про почуття та емоції”; „маленький за кількістю складників”; „маленький за розміром зайнятої площі”; „маленький за фізичними зусиллями”; „маленький, негативний за ставленням”; „маленький, дорогий”; „маленький про природні явища”; „маленький за розміром складників”; „маленький за яскравістю”; „маленький за вартістю”; „маленький за професійними якостями і вміннями”; „маленький за інтенсивністю запаху”.

Звернувшись до відповідних довідників сучасної англійської мови, помічаємо різницю між прикметниками *small* і *little*. „*Small* просто позначає розмір. Це протилежність *big* чи *large*. Прикметник *little* часто виражає певний вид емоцій. У декількох сталих виразах *little* функціонує так само, як і *small* чи *short*” [11: 527]. Здатність передавати емоції, як основну відмінність між цими двома елементами, розглядає К. Шнайдер: „*Small* та *little* – центральні прикметники англійського поля *SMALL*. З огляду на стиль та інтенсивність ці властивості їм не притаманні. Така ситуація незвична, оскільки лише один такий прикметник наявний в багатьох інших мовах. Враховуючи таку ситуацію, можна припустити, що існує різниця між *small* і *little*. Переважно рівнозначний статус цих двох лексем відображається в словникових статтях, у яких один прикметник вживається для визначення другого. [10: 126].

Деякі науковці виводять цей прикметник за межі ЛСГ розміру саме через емоційний компонент його значення. Проте, на нашу думку, зводити вживання цього прикметника лише до емоційного компонента, що виражає ставлення і переходить з ЛСГ розміру до ЛСГ оцінки, неправильно. У межах різних КН обидва прикметники вживаються з однаковим

значенням. Визначивши емоційний компонент як складник значення прикметників, з'ясуємо, що ознака, яку виражає *little*, не завжди позитивна. Для прикметника *little* важливими супровідниками є слова з емоційно-оцінної групи з позитивною та негативною конотацією: *nice, fine, lovely, horrid, terrible*.

Семантична еволюція прикметника *small* відображає одну з семантичних універсалій, відображення якої знаходимо в семантиці іншого члена ЛСГ розміру – *great*. Закономірність розвитку лексем полягає у такому поступовому розвитку значення: дрібний/крупний → вузький/широкий → маленький/великий. Це стосується і давньоанглійських *greāt* та *small*, і прикметників пізніших періодів, наприклад середньоанглійського *large*, ранньонівоанглійського *vast* тощо. Обґрунтування останнього переходу знаходимо в праці В. В. Левицького: „Всі ці макросеми складаються з комбінації мікросем „розмір”, „великий”, „вимір”, „напря́м” у такий спосіб: „широкий – в одному напрямку = розмір + великий + один вимір + напрям (поперечний); широкий – в двох напрямках = розмір + великий (просторий) + два виміри + два напрямки (поперечний); широкий – в трьох напрямках = розмір + великий (просторий) + три виміри + три напрямки; великий = розмір + великий + всі три виміри + всі три напрямки... Вказана структура макросем пояснює перехід ... „широкий” → „великий” (ознака „напря́м” послаблюється зі збільшенням кількості „вимірів”, тому „просторий” легко переходить у „великий”)” [4: 95-96]. Якщо порівняти *smæl* з іншими членами групи, то можна зробити висновок, що семантичне навантаження цього прикметника менше, ніж у *lytel*, воно збігається з навантаженням прикметника *greāt*.

На початковому етапі еволюція прикметника *smale* відповідає розвитку прикметника *gret*. Структура прикметника нараховує 3 компоненти: 1) „маленький за фізичним розміром” (прикметник *smæl* сполучається з іменниками на позначення: а) частин тіла (‘*swiōra smæl*’ – шия); б) об’єктів тваринного та рослинного світу (‘*smælrā fugla*’ – пташка); в) одягу (‘*smalo hrægel*’ – плаття); 2) „маленький за розміром складників” (із поняттям „зерно”, „мука”, „порох”: ‘*Spuca tō swīde smalan duste*’); 3) „маленький за зайнятою площею” (‘*fram smalan cumbes*’). В ДА періоді структура прикметника характеризується семантичною деривацією на основі метонімії.

В СА періоді *smale* втрачає зв’язок із прикметником *gret*, набуваючи нових сильних парадигматичних зв’язків із *big* та *large*. Цьому сприяє те, що *smale* хоч і розширює свою структуру, набуваючи нових елементів значення, проте основним залишається позначення фізичного розміру, тоді як у синонімічному ряді із семою „великий” таку функцію виконують нові прикметники ЛСГ, а *gret* займає нішу *mikell* і наближається до *litel*.

У своєму значенні прикметник *smale* зберігає ДА сему „тонкий”, причому досить важко визначити, де прикметник має значення „маленький”, а де – „тонкий”. Так, у цьому періоді прикметник сполучається з іменником „талія”: ‘*middel small*’. Можна зробити висновок, що на той час, який є перехідним для *smale*, одночасно реалізуються обидва значення. ЛСВ „маленький за фізичним розміром” основний в окресленому періоді, адже із 190 слововживань 95 припадає на позначення фізичного розміру. Серед усіх іменників, що позначають матеріальні предмети, *smale* найчастіше сполучається з частинами тіла, для опису жінок, у такий спосіб підкреслюючи красу та витонченість.

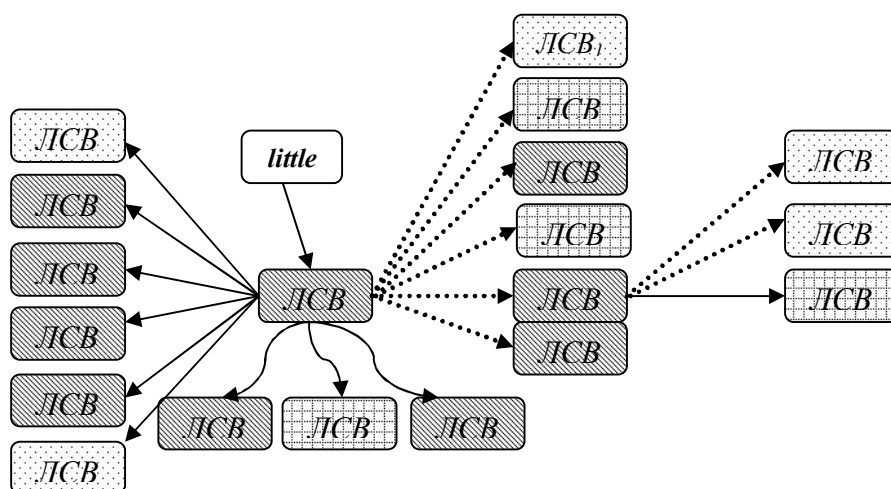
В цьому ж періоді подібно до свого синоніма прикметник *smale* починає розвивати свою семантику на основі метафоричних переносів. На основі асоціацій з’являється ЛСВ „маленький про абстрактні поняття”. Чисельність КН цього ЛСВ пояснюємо в цьому разі не його важливістю для прикметника, а радше чисельністю прикладів з абстрактними іменниками для всієї підгрупи прикметників загального розміру. В усіх чотирьох періодах для *smale* позначення сегмента „фізичний розмір” чисельно перевищує позначення сегмента „інтенсивність абстрактних понять”. Крім цього, зовсім новими, порівняно з ДА періодом, є такі ЛСВ: „маленький за кількома параметрами”, „маленький за кількістю складників”, „маленький за часовою тривалістю”, „маленький про почуття та емоції”, „маленький за зайнятою площею”.

В РНА періоді структура прикметника зазнає незначних змін (детальніше див. табл. 1). Прикметник *small* найчастіше ілюструє сегмент „маленький за розміром”. Елемент *small*

сполучається з іменниками на позначення напоїв чи одягу, що закладає підґрунтя для створення сучасної системи позначення розміру: ‘small beer’. Значущим для прикметника залишається і позначення сегмента „маленький за розміром складників”. У поданому нижче прикладі прикметник вживається в контексті та зі значенням, що було притаманне йому на самому початку його еволюції: ‘grind their bones to powder small’.

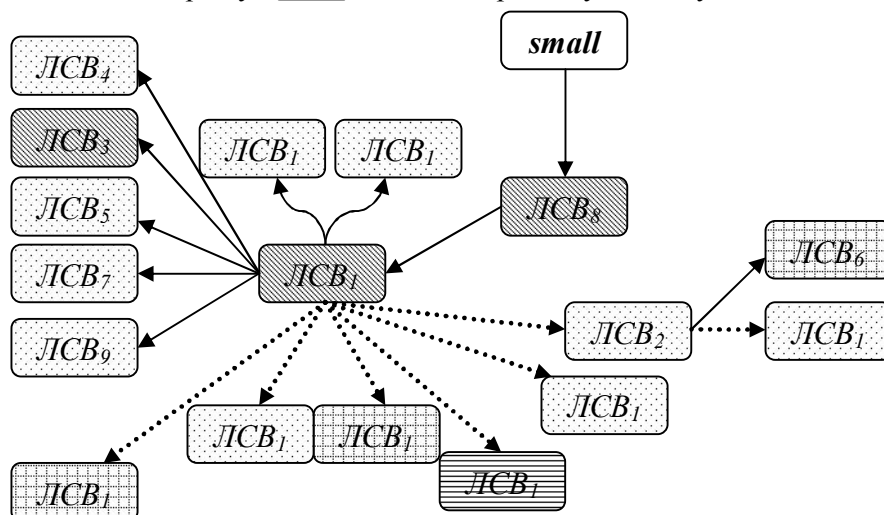
В сучасній англійській мові для прикметника small більшу частину прикладів зафіксовано в сполученні з назвами фізичних предметів. Така особливість розподілу частоти вживання, а саме перевага у позначенні одного семантичного сегмента, властива лише для сучасної англійської мови.

Розглянемо моделі обох прикметників. Прикметник little – найбільш стабільний елемент ЛСГ, майже половину його значень зафіксовано вже в ДА періоді, крім цього, продуктивний у сучасному англійському та СА періодах.

Модель 1. Семантична еволюція прикметника little

Як і в усіх наступних моделях значок.....> позначає перенесення значення на основі метафори; —> – метонімічне перенесення; - -> – значення розвинулося на основі синестезичної метафори; [diagonal lines] – ЛСВ, що з’явилися в ДА періоді; [dotted lines] – ЛСВ СА періоду; [horizontal lines] – ЛСВ РНА періоду; [checkered] – ЛСВ, що розвинулися в сучасній англійській мові.

Модель 2. Семантична еволюція прикметника small

Для прикметника small найпродуктивнішим був СА період. Радіально-ланцюгова полісемія розширюється і в сучасний період. Оскільки в семантичній структурі переважає

фізичний розмір, то й усі похідні значення ґрунтуються саме на ньому, важливі також семи, вказані для елемента *little*.

Загалом, синонімічний ряд зі значенням „маленький” характеризуються рядом особливостей в діахронічному плані. По-перше, для прикметників характерна перевага інтралінгвальних чинників над екстралінгвальними. Розширення значень прикметників відбувалось здебільшого під впливом синонімів, антонімів та контекстуальних партнерів. Важливим для становлення прикметників зі значенням „маленький” в англійській мові є звуковий символізм. По-друге, в сучасній англійській мові в синонімічному ряді „маленький” наявні дві домінанти, які мають різні сфери вживання і співіснують протягом усіх періодів розвитку англійської мови. По-третє, прикметники ряду володіють значним потенціалом для інших ЛСГ. Оскільки прикметники відносяться до синестезичних, то відповідно прикметникам властиве позначення і інших ділянок сприйняття: смаку, запаху, звуку тощо.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Иванов Вяч. Вс. Семантическая категория малости – величины в некоторых языках Африки и типологические параллели в других языках мира / Вячеслав Всеволодович Иванов // Проблемы африканского языкознания. Типология, компаративистика, описание языков. – М. : Наука, 1972. – С. 50-95.
2. Курилович Е. Очерки по лингвистике / Е. Курилович. – М. : Изд-во иностр. лит., 1962. – 456 с.
3. Левицкий В. В. Историко-семасиологическое исследование некоторых групп прилагательных в немецком языке (в сравнении с английским) : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Виктор Васильевич Левицкий. – М., 1966. – 356 с.
4. Левицкий В. В. Семасиология / В. В. Левицкий. – Винница : Нова Книга, 2006. – 512 с.
5. Charleston V. M. Studies on the Emotional and Affective Means of Expression in Modern English / Britta M. Charleston. – Bern : Francke, 1960. – 355 p.
6. Jespersen O. Language; Its Nature, Development and Origin / Otto Jespersen. – Manchester : Ghose Press, 2008. – 448 p.
7. Schneider K. P. Diminutives in English / Klaus P. Schneider. – Tübingen : Max Niemeyer Verlag, 2003. – XII, 254 S.
8. Swan M. Practical English Usage / Michael Swan. – Oxford : Oxford Univ. Press, 2005. – XXVII, 658 p.

Таблиця 1

Розподіл частот вживання прикметників зі значенням „маленький”

	<i>little</i>				<i>small</i>				<i>tiny</i>			
	ДА	СА	РНА	сучасний	ДА	СА	РНА	сучасний	ДА	СА	РНА	сучасний
1	16	8	6	49	0	4	0	64	0	0	0	3
2	23	51	21	149	0	2	1	25	0	0	0	0
3	2	1	3	50	0	6	1	21	0	0	0	7
4	2	0	7	31	0	0	2	22	0	0	0	4
5	3	36	23	51	0	3	7	4	0	0	0	5
6	1	1	1	16	0	2	5	2	0	0	0	8
7	11	87	100	240	0	26	30	137	0	0	1	14
8	20	77	96	510	10	95	43	746	0	0	3	135
9	4	12	7	49	2	2	6	74	0	0	0	13
10	3	25	24	152	0	5	2	42	0	0	0	9
11	0	1	1	26	2	11	6	26	0	0	0	7
12	0	35	33	8	0	8	2	22	0	0	0	1
13	0	7	0	2	0	3	0	3	0	0	0	0
14	0	3	5	8	0	2	1	0	0	0	0	0
15	0	0	0	3	0	0	0	0	0	0	0	0
16	0	37	25	179	0	21	0	55	0	0	0	0
17	0	0	0	24	0	0	0	1	0	0	0	0

18	0	0	0	39	0	0	0	5	0	0	0	0
19	0	0	0	43	0	0	0	44	0	0	0	8
Всього	85	381	352	1629	14	190	106	1293	0	0	4	214

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ольга Соловійова – асистент кафедри сучасних європейських мов Чернівецького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету
 Наукові інтереси: історія англійської мови

ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ НА ПОЗНАЧЕННЯ РИС ХАРАКТЕРУ ЛЮДИНИ З КОМПОНЕНТАМИ- ЗООМОРФІЗМАМИ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА НІМЕЦЬКІЙ МОВАХ

Тетяна ТРАНУХА (Кіровоград, Україна)

Стаття присвячена виявленню національно-культурної специфіки фразеологізмів на позначення рис характеру людини із зооморфним компонентом в українській та німецькій мовах.

Ключові слова: зооморфізм, лінгвокультурний символ, фразеологічна картина світу, національно-культурна специфіка, образність, амбівалентність, соматизм.

The article under consideration dwells upon the analysis of national cultural specifics of phraseology with animalistic components denoting human character traits in German and Ukrainian.

Key words: zoomorphism, linguocultural symbol, phraseological world mapping, national cultural specifics, figurativeness, ambivalency, somatism.

Проблема дослідження фразеологічних зооморфізмів як засобів відображення особливостей осмислення позамовної (екстралінгвальної) реальності є **актуальною** в сучасному мовознавстві. Це обумовлено тим, що для будь-якої мови характерним є зооморфізм номінативної системи. Образна характеристика рис характеру людини, її внутрішнього світу, яка виражена анімалістичної фразеологією, вважається універсальною різних мов і культур, в кожній з яких спостерігаються розбіжності у символічному значення певної характеристики, яка приписується одній і тій самій тварині. Наприклад, лисиця у ескімосів – це символ мудрості і використовувати її в дерогативному смислі неможливо, в таджицькому ареалі змія уособлює спритність та розум, порівняти японку зі змією – значить зробити їй комплімент, так само в Індії – порівняння з коровою [1: 17]. Зоофразеологія – це численна, активно функціонуюча фразеотематична група, що становить окрему підсистему загального корпусу фразеології, виразно підкреслюючи зміщення фразеологічної парадигми в бік антропоцентризму [7: 358].

Лінгвістичні дослідження номінативних одиниць із анімалістичним компонентом проводилися як на матеріалі окремих мов (О.А. Крижко, О.Ю. Карпенко, І.Л. Покровська, Ф.А. Литвин, Г.Г. Соколова, В.А. Фролова), так і в аспекті міжмовного зіставлення (Г.Л. Кривенко, О.П. Левченко, К.І. Мізін, Т.П. Чепкова, Е.Л. Таукова, Martina Šiffalovičová, Shelley Ching-yu, Schauer-Trampusch T., Virginija Masiulionytė, Elisabeth Piirainen, Marios Chrissou). Проте вивчення лінгвокультурних символів української та німецької зоонімної терміносистеми залишається поза увагою дослідників. **Метою** даного дослідження є встановлення закономірностей мовної об'єктивації анімалістичного фрагмента картини світу в українській та німецькій мовах у зіставному аспекті. Розгляд символічних значень слів-компонентів у семантичній структурі фразеологічних одиниць розкриває можливості для визначення національної специфіки словесного символізму. Словесна символіка органічно пов'язується з культурно-мовним досвідом, відбиває соціально-символічні особливості мислення, обумовлені народним світосприйманням [5: 4]. Тваринні (зооморфні) символи становлять великий прошарок символіки. Тварина – найнаочніша для людини форма інобуття духу, яку вона може оцінювати як надлюдську чи недолудську, проте яка так чи

інакше визначає її місце в ієрархії світобудови [3: 177]. У процесі еволюції культури, зміни релігійних систем ставлення людини до тваринного світу змінюється: від обоження людини переходить до приписування тваринам негативних рис, тобто з'являється протиставлення людина – тварина [2: 72].

Фразеологізми з зооморфним компонентом представлені в українській та німецькій мовах такими групами: власне зоофразеологізми, орнітофразеологізми, ентомофразеологізми, іхтіофразеологізми, рептиліофразеологізми. Зоофразеологізми та орнітофразеологізми поділяються в свою чергу на такі підгрупи: фразеологізми з компонентом назвою дикої тварини та фразеологізми з компонентом назвою свійської тварини.

У німецькій мові та в українській мові зооморфні образи вовка та собаки посідають одне з чільних місць та мають пейоративну оцінку. За допомогою цих зоосемізмів виражаються різні риси характеру людини. В українській та німецькій фразеологічній картині світу вовк є символом лицемірства, пор.: укр. вовк в овечій шкурі та нім. ein Wolf im Schafspelz. Інтерлінгвальність цієї символіки зумовлено її біблійним походженням [3: 175]. У Новому Завіті говориться, що потрібно остерігатися фальшивих пророків, «які прийдуть до вас у овечому одязі, але в душі вони справжні вовки». В українській лінгвокультурі собака є символом вірності: як (мов, ніби і т. ін.) вірний (вірна) собака [8: 838]. Вовк та собака в українській фразеологічній картині світу є символами злості (злий, як вовк, злий, як собака, підбитий псом) та досвідченості (з'їсти собаку (вовка)). Останній фразеологізм набуває в українській фразеологічній системі варіантності. Така варіантність можлива через існування таких фразеологічних одиниць, як: не бачити смаленого вовка, не бачити смаленої сови. Концепт Досвід (Досвідчена людина) в українській мові вербалізовано за допомогою не лише символу вовк. Поширеною є модель атрибут+символ людини. Найчастіше як атрибути використано слова стріляний, старий, битий: стріляний (старий) вовк, старий лис, стара лисиця, битий (бита) собака, битий жак (жук), стріляний (обстріляний) птах, стріляна птиця, старий сич, стріляний (старий) горобець, обстріляна ворона. У німецькій фразеологічній картині світу спостерігається те саме явище: використовується модель атрибут+символ людини. Атрибутом є старий, а символом – заєць (ein alter/ kein heuriger Hase sein [9: 332]). Для вербалізації концепту «Підступність» в українській фразеологічній картині світу також використовується модель атрибут+символ людини, де символами є гадюка (змія), собака, лис (лисиця), личина (личинка): підколотна (потайна) гадюка (гадина), підколотний (потайний) гад, старий лис, стара лисиця, потайний собака (Сірко), потайна собака, лиха (бісова, вража і т. ін.) личина, бісова личинка. Символами хитрості в українській лінгвокультурі є лис (лисиця), в'юн, риба та гадюка: витися (звиватися, крутитися) в'юном, лисом; Лис Микита; хитрий лис, слизький, як риба; слизький, як в'юн, гнучкий, як шелюг, де й не сіє, скрізь поспіє; простий, як свиня, а лукавий, як гадюка; підшитий лисом, у німецькій лінгвокультурі – вугор: jemand ist glatt wie ein Aal [4 (1: 270) та щука: ein schlauer Hecht [4 (1: 318)]. Щука у німецькій фразеологічній картині світу є ще символом енергійності (der Hecht im Karpfenteich [4 (1: 318) та надмірної сміливості (ein (ganz) toller Hecht! [4 (1: 318)]. Пихатість в українській лінгвокультурі символізують павич (ходити павичем), гоголь (ходити гоголем), півень (ходити / виступати і т. ін.) півнем / півником, пава (як (мов, ніби і т. ін.) пава). У німецькій лінгвокультурі – павич (eitel (gespreizt) wie ein Pfau, stolz wie ein Pfau, wie ein Pfau (ein) Rad schlagen (sich wie ein Pfau spreizen; das Pfauen rad schlagen [4 (2: 102)]) та півень (umherstolzieren wie der Hahn auf dem Mist). Боязливість символізують в українській лінгвокультурі миша (мишача душа) та заєць (заяча душа), у німецькій – заєць (einen Hasen im Busen haben (tragen), einen Hasenfuß in der Tasche haben, ein Hasenherz haben). Символами впертості в українській лінгвокультурі є осел, баран та свиня (впертий, як осел; уперся, як баран у сін; хитрий, як чорт, дурний, як ворона, впертий, як свиня). У німецькій лінгвокультурі – осел (stur wie ein Bock [4 (1: 14), stur wie ein Ochse [4 (2: 86)]. Символом нерозумності в українській лінгвокультурі є ягня (агнець Божий), курка (курячий мозок), баран (Він дурний, як божий баран), ворона (Дурень – ворона, любить червоне; Дурний, як ворона, а хитрий, як чорт), вівця (Дурна, як овечка, не скаже ні словечка), у німецькій

лінгвокультурі – теля (Kalb Moses), осел (dumm wie ein Ochse), коза (eine dumme (blöde) Ziege), курка (jemand hat ein Spatzenhirn, ein dummes (albernes) Huhn). Символом незалежностей українській лінгвокультурі є птах (вільний птах, вільна птаха, вільна птиця, вільна пташка), а пташеня – символом недосвідченості (жовтороте пташеня). Птах (птиця) символізує також нетерплячість (ранній птах; рання птиця) та безтурботність (божа пташка). В німецькій лінгвокультурі птах є символом легковажності (ein lockerer (loser) Vogel, ein lockerer Zeisig), веселості (ein lustiger Vogel) та дивакуватості (ein seltsamer (seltener, komischer) Vogel). І в українській, і в німецькій лінгвокультурах символом працьовитості є бджола, пор.: укр. як [Божа] бджола, зі сл. трудітись, працювати і под. та нім. emsig (fleißig) wie eine Biene.

Символізація зооморфних компонентів у порівнюваних мовах повністю співпадає лише у фразеологізмах на позначення працьовитості (бджола), лицемірності (вовк), пихатості (павич, півень) та боязливості (заєць). В українській мові використано більший набір зооморфних символів (31), ніж в німецькій мові (24). За більшість ФО в обох мовах закріплена конотація негативного плану. Варто зауважити, що характеристики тварин є амбівалентними. Так, в українській фразеологічній системі вовк є злим, лицемірним та досвідченим, собака – досвідченим, вірним, підступним, брехливим; в німецькій фразеосистемі собака – покірливим, схильним до злочинства, суворим, заєць – боязливым, егоїстичним та досвідченим.

Існує ряд фразеологізмів, зооморфною складовою яких є соматизми тварин (хвіст, пазурі (кігті), лапи (задні лапки), роги, шкура, пух, сльози, очі та ін.). Поведінка людей у певних ситуаціях уподібнюється до поведінки тварин. Наприклад, укр.: держати (тримати) хвіст трубою, держати хвіст бубликом; задирати хвоста. З мовлення мисливців. Трубою вони називають довгий пухнастий товстий хвіст лисиці. «Мовою хвостів» лисиця, упевнена в собі, витягує його й підіймає дещо вгору [8: 208]; крутити (вертіти) хвостом; випускати / випустити пазури (кігті); скакати на задніх лапах (лапках), ставати на двох лапках, випускати / випустити пазури (кігті); показати / рідко показувати [свої] зуби (роги, пазури), роги високі ростуть, продажна шкура, не з заячого пуху; крокодилячі (крокодилові) сльози, вовчий зуб. В українській фразеосистемі метонімізація лексеми вухо на позначення людини як цілого в поєднанні зі стереотипними уявленнями про якості тварин створює інтегральний зміст фразем: осяляче вухо (осялячі вуха), свиняче вухо [6: 98]. Німецький фразеологізм mit gespaltener Zungereden експлікує подібність язика людини до язика змії, а фразеологічна одиниця eine große Schnauze haben – подібність обличчя людини до морди тварини. Здебільшого у словниках фразеологізми із зооморфною образністю супроводжуються вказівками про те, що при дієслові наявний додаток. Однак ця дія найчастіше спрямована на певний об'єкт – мовець інтерпретує зооморфно іншу особу [2: 76]. Наприклад, наступати / наступити на пальці (на хвіст). Свідчать про «ступінь» уподібнення до тварини такі вислови, в яких людина має «тваринний» орган (укр.: курячий мозок, свиняче вухо, нім.: ein Löwenmaul und ein Hasenherz haben, jemand hate in Spatzenhirn, jemand hate eine Elefanten haut), чи діє як тварина ([як] мокра (змокла) курка; як муха (мухи) в окропі, як поросля на орчику, з сл. величатися, завеличатися, пишатися і т. ін.; як свиня в дощ; як кошеня в попелі; гратися в kota і мишку (в kota-мишки); лізти змією в душу, з вареної крашанки курча висидить, плести (снувати і т. ін.) павутиння (павутину і т. ін.), як (мов, ніби і т. ін.) вірний (вірна) собака; як (мов, ніби) собака, з словами голодний, злий, радіти, змерз і т. ін.; [як] собаа (пес) на сні, як свиня в барлозі, з величатися, як чумацька воша, або ж має фізіологічні можливості тварин (укр. собачий нюх, нім. Augen haben wie ein Luchs). Зооморфізм спостерігаємо також, коли йдеться про дії людини, які в реальному світі пов'язані лише з тваринами (кований на всі чотири ноги (копита), кований на всі ноги, кований на обидві) та у звуконаслідуванні людиною тварини (ні бе ні ме, ані бе ані ме, ні бе ні кукуріку).

Отже, особливості тваринного світу створюють наочну модель, елементи якої нагадують життя людей. Основою використання назв тварин у символічному значенні є зовнішній вигляд, поведінка та звички тварин. При цьому кожна лінгвоспільнота має власну систему кодування зоохарактеристик. Аломорфність конститuentів образної характеристики

у порівнюваних мовах зумовлена традицією носіїв різних мов вибирати тварин, які розповсюджені в певному ареалі, а також виділяти такі риси їх поведінки, які вважаються значимими.

Перспективою подальшого дослідження може бути вивчення фразеологічних одиниць на позначення рис характеру людини із компонентами-зооморфізмами у гендерному аспекті.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Аврамова В. Концептосфера оценокности в национальной языковой картине мира // Проблемы когнитивного и функционального описания русского и болгарского языков. Вып. 3. Под ред. Д.Митева. Университетское издательство «Епископ Константин Преславски». Шумен, 2004. – 198 с. с. 17-30.
2. Левченко О. П. Символи у фразеологічних системах української та російської мов: лінгвокультурологічний аспект: дис... д-ра філол. наук: 10.02.01. – Л., 2007. – 465 с.
3. Левченко О. П. Фразеологічна символіка: лінгвокультурологічний аспект / Львівський регіональний ін-т держ. управління Національної академії держ. управління при Президентіві України. – Л.: ЛРІДУ НАДУ, 2005. – 352с.
4. Німецько-український фразеологічний словник / В 2 т. / Гав рись В.І., Пророченко О.П. – К.: Рад. Школа, 1981
5. Петленко Л.П. Українська фразеологія: морально-психологічний аспект характеристики людини. Суми. СДП, 1999. – 56 с.
6. Селіванова О. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти): Монографія. – Київ – Черкаси: Брама: 2004. – 276с.
7. Ужченко В.Д., Ужченко Д.В. Фразеологія сучасної української мови. – К.: Знання, 2007. – 494 с.
8. Фразеологічний словник української мови [уклад. В. М. Білоноженко та ін.]. – К.: Наукова думка, 1999. – 980 с.
9. Duden. Redewendungen. Band 11. Dudenverlag, Mannheim, 2002. -995 S

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Тарануха – викладач кафедри практики германських мов КДПУ імені Володимира Винниченка.
Наукові інтереси: порівняльна лексикологія, лінгвокультурологія.

ОКАЗІОНАЛЬНІ АНГЛІЙСЬКІ ФО ІЗ ЗНАЧЕННЯМ ПОРІВНЯННЯ У МОВЛЕННІ (НА ОСНОВІ ТВОРУ ЛЬЮІСА КЕРРОЛЛА «АЛІСА В КРАЇНІ ЧУДЕС»)

Анастасія ТАРАСОВА (Дніпропетровськ, Україна)

У статті розглядаються англійські фразеологізми з порівняннями, лінгвокультурологічні й семантичні особливості їхньої побудови та засоби перекладу українською мовою.

Ключові слова: фразеологізми, порівняння, образність, оказіональні фразеологізми, засоби перекладу

The article deals with English phraseologisms with comparisons, linguistic, culturological and semantic peculiarities of their construction and ways of their translation into Ukrainian.

Key words: phraseologisms, comparisons, imagery, occasional phraseologisms; ways of translation

У статті у загальному вигляді ставиться проблема перекладу англійських фразеологізмів з порівняннями. Дане питання пов'язане з важливими напрямками дослідження, тому що зумовлюється загальною спрямованістю мовознавчих праць на інтеграцію компаративного й лінгвокультурологічного та семантичного підходів до вивчення окремих фразеологічних систем в українській та англійських мовах, що дозволяє з'ясувати універсальні закономірності та національно – специфічні розбіжності їхнього творення, функціонування у мові та мовленні та засобів перекладу цільовою мовою.

Проблему перекладу фразеологічних одиниць розглядали Л. Г. Авксентьев, М. Ф. Алефіренко, В. В. Виноградов, А. В. Кунін, О.І. Смирницький. Серед західних мовознавців слід відзначити Ш. Баллі та Л.П. Сміта. Проте залишається невирішеною проблема аналізу засобів перекладу англійських фразеологізмів, які мають у своєму складі порівняння, та зіставлення при системному вивченні фразеології, а також питання про індивідуально-авторське використання фразеологічних одиниць, тому метою статті є компаративний опис фразеологічної системи із значенням порівняння в українській та англійській мовах у семантичному та лінгвокультурологічному аспектах.

Питання про індивідуально-авторське використання фразеологічних одиниць привертає, особливо в останній час, увагу багатьох вчених, у тому числі і теоретиків перекладу.

На прикладі перекладу твору Льюїса Керролла «Alice in Wonderland» з англійської Валентина Корнієнка [5] проаналізуємо переклад оказіональних фразеологічних зворотів та складність відтворення і передачі гри слів.

1. Grinning like Cheshire Cat – всміхнений як чеширський кіт

Чеширський кіт – літературний персонаж, який став відомим завдяки твору Льюїса Керролла «Пригоди Аліси в країні чудес». Чешир – англійське селище, яке славиться своїми сирами. Також там розвинені видобування солі і виготовлення шовку.

Посмішка Чеширського kota – це ремінісценція на примхи людського характеру [6]. Проте, насправді, коти, особливо домашні, демонструють природню і досить помітну посмішку із-за розвиненого органу Vomeronasal. Цей орган викликає реакцію flehmen, тим самим покращуючи у котів нюх, особливо у випадках, коли чотириногі відчують щось надзвичайно привабливе для їхнього нюху. Вперше про орган та його призначення згадується у письмових джерелах лише у 1813 р., хоча власники котів часто спостерігали явище посмішки вже задовго до зазначеної дати. Подібна реакція спостерігається у коней. А тому можна зробити висновок, що реакція не виключення лише для хижаків.

Вислів ніколи ретельно не досліджували, але відомо, що сир, яким торгували у Чеширі, робили у формі всміхненого kota. Сир починали різати з хвоста, а в останню чергу з'їдали голову всміхненої кицьки. Багато свідчить про те, що Керролла на створення Чеширського kota надихнуло зображення всміхненого kota на стіні церкви Св. Вілфріда у Грапенхолі. Проте є свідчення, що, можливо, зображення kota Керролл знайшов на колоні у церкві святого Миколая, куди він часто подорожував, коли жив у Гілфорді. Інша теорія щодо походження Чеширського kota розповідає про котів, які мешкали у порту Честер. До кінця 1980-х років там раніше був розташований сирний склад і пам'ятник Чеширському коту. Розповідали, що коти у доці чекали на крис і мишей, які залишали кораблі, на яких транспортували чеширський сир до Лондону. Ці коти вважалися найщасливішими у цілому королівстві. Їхні посмішки (не зважаючи на те, що це цілком природня реакція Flehming) привертала багато уваги і, найвірогідніше, свідчила про те, що гризуни були особливо пахучими для котів. Можливо, це був найбільш цікавий і смачний аромат для котів.

Цілком вірогідно, що Керроллівський Чеширський кіт певною мірою – сатира: постійно всміхнена кицька в очікуванні цікавих і «запахних» подій. У творі «Аліса у Дивокраї» Аліса вперше зустрічає Чеширського kota на кухні Герцогині, а потім знадвору, коли кіт сидів на дереві. Він з'являвся і зникав, коли йому хотілося, і дивував Алісу. Кіт інколи торкається філософських питань, які дратують Алісу і заганяють її у глухий кут. Пізніше кіт раптово з'являється знову, аби підбадьорити Алісу на полі гри у крикет з королевою. Засуджений на смерть, кіт ставить всіх у безвихідь, демонструючи голову без тіла. Кат, королева і король сперечаються з приводу того, чи можливо відрубати голову тому, у кого немає тіла. В іншому епізоді кіт зникає поступово і залишає лише одну посмішку, що змушує Алісу вимовити, що часто їй доводилося бачити котів без посмішки, але ніколи не бачила посмішки без kota.

2. Mad as a hatter – шалений як капелюшник

Капелюшник (Hatter) – літературний персонаж, який вперше зустрічається у творі Льюїса Керролла «Пригоди Аліси у країні чудес». Пізніше ми знову бачимо його у продовженні історії про пригоди Аліси «Аліса у задзеркаллі». Він добре відомий як «Шалений Капелюшник» (Mad Hatter), хоча жодного разу не названий подібним образом у творі Керролла. Проте Чеширський кіт застерігає Алісу, що Капелюшник шалений/навіжений (mad), і ексцентрична поведінка Капелюшника підтверджує це твердження.

Розділ, де вперше з'являється Капелюшник, часто називають «Чаюванням у шаленого Капелюшника» (хоча насправді чаювання відбувається у будинку шаленого зайця (Mad Hare). Походження вислову «шалений мов капелюшник» (mad as a hatter) до кінця не з'ясовано.

Колись у виробництві капелюхів використовували ртуть і капелюшники часто страждали від отруєння парами живого срібла. Пари ртуті спричиняли неврологічні порушення мовлення та проблеми зору. У ті часи капелюшники зазвичай мали стурбований вигляд і здавалися психічно неврівноваженими; багато капелюшників помирали у ранньому віці. Проте шалений Капелюшник не проявляє симптомів отруєння ртуттю, а саме: надмірна боязливість, невпевненість, розгубленість, сором'язливість, занепокоєння, бажання залишитися непомітним.

Прототипом створення образ Шаленого Капелюшника найвірогідніше був ексцентричний виробник меблів, а зовсім не жертва отруєння ртуттю. Вважають, що торговець та мебляр Теофілій Картер (Theophilus Carter) працював у одному з коледжів Оксфордського університету. Його почали називати шаленим капелюшником із-за його звички стояти на порозі свого магазину на вулиці Хай-Стріт, 48 у циліндрі. Як свідчать факти, Джон Тенніел (Sir John Tenniel) приїжджав до Оксфорду спеціально з метою змалювати цю особистість для ілюстрацій роману Л. Керролла.

3. Dead as a do – мертвий як додо (дронт)

Вислів as dead as a dodo має два значення у словнику:

беззаперечно, безсумнівно мертвий;
немодний, несучасний, застарілий [4:108].

У Вікіпедії знаходимо наступні відомості про додо – птах, що не вмів літати, поширений на острові Маврикія в Індійському океані. Сягав приблизно 1 м (3 фути) у висоту, важив десь близько 20 кг, харчувався фруктами, гніздився на землі.

Додо вимерли у середині 17 ст. Зазвичай назву птаха використовують як архетип вимерлих видів, які зникли із-за людської діяльності.

Вперше про зображення птахів дізнаємося з голландських джерел. Голландці називали птаха Mauritius “wallow bird” чи “loath some bird” із-за його смакових якостей. Проте вже більш пізні свідчення повідомляють, що м'ясо мало непоганий смак, але було дуже жорстким.

Про походження слова «додо» мало що відомо. Дехто вважає, що назва бере початок від голландського слова *dodoor*, що означає нероба (*sluggard*), чи, наприклад, від слова *dodaars* – пучок пір'їв на задніх кінцівках птахів.

Згідно Encarta Dictionary та Chambers Dictionary of Etymology слово ‘dodo’ походить від португальського ‘doudo’ – дурний, тупий, навіжений.

Уявлення про додо як найбільш відомого представника зниклих видів, а також чудернацька зовнішність пернатого зробили птаха символом чогось застарілого, вимираючого і у творі виступає показником стилістичної мовної забарвленості розповіді.

Зважаючи на певні національно-етнічні відмінності та відмінності в синтагматичних функціях членів речення в досліджуваних мовах, досить часто спостерігається використання часткових відповідей та фразеологічних аналогів. Найчастіше перекладачі вдаються до описативної перифрази за браком повних або часткових еквівалентів, які б передавали образність та стилістичну направленість вихідної англійської ФО. У зв'язку з цим виникає необхідність у глибшому дослідженні ФО в англійській та українській мовах, ширшому їх зіставленні, що дозволить нам наблизитись до ідеального перекладу, а крім того, розкриє сутність деяких запозичень чи кальок з англійської мови.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Англо-український фразеологічний словник [уклад. К. Т. Баранцев]. – 2-ге вид., випр. – К.: Знання, 2005. – 1056 с.
2. Демурова Н. М. Льюїс Керролла: Очерк жизни и творчества. / Демурова Н. М. – М.: Наука, 1981. – 148 с.
3. Керролл Льюїс. Приключения Алисы в Стране Чудес: перевод Н. М. Демуровой. / Керролл Льюїс. – М.: Наука, 1991. – 397 с.
4. Кунин А. В. Англо-русский фразеологический словарь / Кунин А. В. – М.: Советская Энциклопедия, 1967. – 1264 с.
5. Льюїс Керролл. Алиса в Країні Чудес: пер. з англ. В. Корнієнко. / Льюїс Керролл. – Київ: «А – БА – БА – ГА – ЛА – МА – ГА», 2001. – 123 с.
6. Падни Джон. Льюїс Керролл и его мир / Падни Джон. – М.: Радуга, 1982. – 216 с.
7. Carroll L. Alice in Wonderland / Carroll L. – London, 1995. – 293 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Анастасія Тарасова – аспірант кафедри перекладу та лінгвістичної підготовки іноземців Дніпропетровського національного університету ім. Олеся Гончара.

Наукові інтереси: переклад і лексикографія

К ВОПРОСУ О ДИНАМИКЕ ЛЕКСИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ

Эльзара ТУЛУП (Симферополь, Украина)

Метою даної статті є спроба дослідити інтенсивність розвитку лексичної групи. Простежується динаміка поповнення сфери побутової лексики англійської мови на різних етапах розвитку мови. Порівнюються темпи росту тематичних груп, які входять у дану сферу вживання.

Ключові слова: динаміка, лексична група, лексика, поповнення, тематична група, неологізм.

The paper is aimed at an attempt to investigate the dynamics of lexical system developing. The intensity of social lexis of English enlargement during the different stages of language development is considered. The rate of increasing the thematic groups relating to this sphere of usage is compared.

Key words: dynamics, lexical group, enlargement, thematic group, neologism.

Одной из основных проблем в лингвистической науке является проблема языковой изменчивости, а именно развитие лексической системы языка. Имеется целый ряд исследований, в которых предпринимается попытка вскрыть причины лексического развития, проанализировать различные стороны лексического развития, такие как пополнение словарного состава языка, процессы архаизации лексики и т.д. Однако один из существенных аспектов развития – его интенсивность, темпы – является пока недостаточно изученным.

В большинстве исследований, затрагивающих вопрос об интенсивности лексического развития, указывается обычно на факт наличия неравномерных темпов языковых изменений в разные периоды развития общества и предпринимается попытка вскрыть причины такой неравномерности, в качестве которых, как правило, выдвигаются внешние факторы – влияние обстановки внутри страны, интенсивность контактов с иноязычными представителями и некоторые другие. Вместе с тем пока не существует единого определения самого понятия «темпы лексического развития».

В связи с тем, что интенсивность лексического развития требует измерения, представляется необходимым ввести понятия скорости пополнения и темпов роста лексической группы. На примере сферы обиходно-бытовой лексики проследим скорость пополнения ее на разных этапах языкового развития, сравним динамику роста входящих в нее тематических групп и выявим внутри- и внеязыковые причины, влияющие на интенсивность пополнения данной лексической группы.

Материалом для исследования послужили имена существительные и устойчивые субстантивные словосочетания, возникшие в ходе исторического развития английского языка, относящиеся к обиходно-бытовой лексике и полученные в результате сплошной выборки из ряда словарей английского языка (A Second Barnhart Dictionary of New English (1980), Webster's New World Dictionary (1995), Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English (2005)).

В ходе исторического развития в быту англоязычного общества появляется все большее количество новых предметов и явлений, и необходимость их именованя влечет за собой образование в языке все увеличивающегося числа новых лексических единиц обиходно-бытовой сферы. Так, группа «Жилище» развивалась в направлении от именованя обычных видов жилья и их частей и названий простейших предметов мебели (bed, cradle), созданных в древнеанглийский период, до названий современных жилищ (biohome, biohouse, carbuncle, desres, grannex, grannyannex, grannyfarm, grannyflat, kiddiecondo, bi-level) и предметов мебели новейшего периода (ice-creamchair, beddo, cocktailtable).

Развитие группы «Кулинария» шло от именованя традиционных продуктов питания (beef, milk, egg, broth) и утвари (cup, oven, pot) древнеанглийского периода до названий

изысканных блюд (Dundee marmalade, chef's salad), напитков (mist, soda-popwine), полуфабрикатов (imitation milk, mix) новейшего периода.

В XX в. группа «Одежда» пополнилась названиями разнообразных видов одежды (bodystocking, cage, jams, bolotie), обуви (flip-flops, kinkyboot, topsider), тканей (gazar, Velcro).

А.Е. Супрун определяет темп языковых изменений следующим образом: «... под темпом языковых изменений можно было бы понимать соотношение скорости изменений с общим объемом языкового континуума» [2: 67]. По мнению А.Е. Супруна, темпы можно рассматривать лишь при сравнении развития разных языков. При таком анализе темпы роста особенно важны, так как одна и та же скорость лексического развития, например, «появление новой сотни слов в течение некоторого ограниченного времени более существенно для языка с небольшим словарем в 500 или 5000 слов, чем для языка с лексиконом, включающим десятки тысяч лексем» [2: 67]. Также возможно сравнивать и темпы роста различных тематических групп одного и того же языка, т.к. объем каждой тематической группы в конкретный исторический период различен, поэтому появление некоторого количества единиц на определенном отрезке времени более существенно для небольшой в количественном отношении тематической группы, чем для группы, насчитывающей большое число единиц.

Несмотря на общую тенденцию к увеличению темпов роста в каждой из тематических групп, всем группам присуща неравномерность изменения темпов. Так, в некоторые следующие друг за другом периоды языковой истории темпы могут либо не меняться вовсе или меняться крайне незначительно, либо наблюдается их уменьшение.

«Простые интуитивные наблюдения над хорошо известными языковыми изменениями, – отмечает А.Е. Супрун, – показывают неравномерность скоростей и темпов языковых изменений. ... Относительно быстрые изменения, например при интенсивных языковых контактах, могут чередоваться с более или менее медленными периодами «неизменности» или медленных изменений» [2: 68]. Эта тенденция присуща и лексической системе языка, которая особенно быстро обогащается и изменяется в периоды важных общественных, экономических и технических перемен, а затем изменяется более равномерно [2: 68]. При этом «объемы номинативных потребностей и их характер ... не могут не сказаться на результате, как в каждом отдельном акте именованья, так и в классе новых лексических единиц, ориентированных на определенный тип фиксируемой в новом имени деятельности ситуации» [3: 35].

Известно, что пополнение лексической группы новыми единицами, изменение интенсивности данного процесса происходит под влиянием причин внешнего и внутреннего плана. В частности, без обращения к социокультурным данным эпохи невозможно правильно понять механизмы активной лексической номинации [3: 35]. В связи с тем, что воздействие внешних факторов на скорость пополнения группы носит более непосредственный характер, чем влияние на темпы роста, представляется возможным проследить связь конкретных исторических событий со скоростью пополнения тематической группы, что будет рассмотрено на примере одной из групп обиходно-бытовой лексики, группы «Одежда». Замечено, что уже в конце древнеанглийского периода процесс пополнения группы «Одежда» стал проходить более интенсивно, в основном за счет появления большого числа головных уборов и украшений. В среднеанглийский период увеличение скорости пополнения группы было связано с изменением моды в одежде. Появились такие названия, как pell, veil, button, corset и многие другие.

В ранненовоанглийский период также увеличивается скорость пополнения группы «Одежда» за счет появления многочисленных новых моделей одежды – placard, sperin, pee, gaskin и другие.

В новейший период, благодаря дальнейшему совершенствованию методов конструирования и моделирования одежды, внедрению в швейное производство автоматизированных систем, высокому уровню технологии и некоторым другим причинам, практически каждый год появляются новые предметы одежды, обуви, головные уборы и т.д.,

что ведет к резкому увеличению скорости пополнения группы «Одежда», например, Acrilan, bunny, drapesuit, Bermudashoe и т.д.

Номинативное пространство когнитивной категории «Напиток» формирует, главным образом, лексика, которая называет и характеризует различные виды напитков: вино (blush, blushwine, Primeur, claret, supersecond), кофе (café latte, latte), напитки (AquaLibra, alcoholic, light, alcopop, fuzzynavel, smoothie, smartdrink), пиво (biobeer, Fourex, Four, lab, nab, realale).

Значимое место среди неологизмов когнитивной макрокатегории «Еда» занимают новообразования, которые обозначают и характеризуют специальные диеты: plan, highfibre, starchblocker и другие.

Следует заметить, что хотя внешние факторы играют ведущую роль в изменении интенсивности пополнения обиходно-бытовой лексики, не всегда данные изменения находятся в прямой зависимости от внеязыковых причин. Одним из наиболее мощных внутренних факторов, приводящих к появлению новых обиходно-бытовых единиц и ведущих к увеличению скорости пополнения и изменению темпов роста обиходно-бытовой лексики, является тенденция к языковой экономии. Происходит интенсивное пополнение обиходно-бытовой лексики английского языка новыми сложными словами (fiberfill, jeanswear) и сокращениями.

Среди прочих внутриязыковых причин, ведущих к усилению интенсивности пополнения обиходно-бытовой лексики можно назвать тенденцию к обобщению, в результате которой однотипным обиходно-бытовым вещам и понятиям давалось общее родовое название (laundry – “articles washed and got up”; workwear – “clothes made for workers; workingclothes”, противоположную этому тенденцию к дифференциации, благодаря которой появились такие ряды, как trouser-suit, tanksuit, cocktailsuit, shirt-suit, leisuresuit; carcoat, maxicoat, T-shirt, T-dress и некоторые другие причины.

Все вышеизложенное позволило сделать следующие основные выводы:

На протяжении истории развития английского языка процесс пополнения его обиходно-бытовой лексикой проходил с разной интенсивностью, которую можно определить при помощи понятий скорости и темпа роста лексической группы. Скорость пополнения в конкретный исторический период определяется количеством новых лексических единиц, созданных в определенный период времени. Под темпом роста лексической группы, который особенно важен при сравнении интенсивности процессов пополнения разных групп, понимается отношение скорости пополнения к общему числу лексических единиц, входящих в данную лексическую группу в определенный исторический период.

В ходе исторического развития обиходно-бытовой лексики английского языка прослеживается тенденция к увеличению скорости ее пополнения и увеличению темпов роста составляющих ее тематических групп. Наиболее интенсивно процесс пополнения обиходно-бытовой лексики проходит в новейший период.

В отдельные периоды времени наблюдается незначительное изменение или спад в темпах роста тематических групп обиходно-бытовой лексики, что свидетельствует о том, что группы данной сферы лексики развиваются с тенденцией к неравномерности языковых изменений. В силу специфики характера тематических групп неравномерность изменения темпов роста присуща им в разной степени.

Изменение скорости и темпов пополнения обиходно-бытовой лексики английского языка происходит в результате сложного взаимодействия причин внешнего и внутреннего характера.

Представляется перспективным изучение интенсивности процессов пополнения других лексических групп как в плане скорости и темпов роста, так и в плане анализа причин, влияющих на их изменение.

БИБЛИОГРАФИЯ

1. Бондарчук Г.Г. Критерий деятельностной детерминации в систематизации обиходно-бытовой лексики современного английского языка. Сб. научн. трудов МГПИИЯ им. М.Гореза. – Вып. 253. – М., 1985. – 168 с.
2. Супрун А.Е. К вопросу о темпе языковых изменений. II Всесоюзная научная конференция по теоретическим вопросам языкознания «Диалектика развития языка» (Тезисы докладов). - М., 1980. – С. 67-68.

3. Иванов А. Н. Вопросы теории активной лексической номинации. Сб. научн. трудов МГПИИЯ им. М.Тореза. – Вып. 170. – М., 1981. – С. 35.
4. Иванов А. Н. Английская неология (проблемы лексико-номинативной активности). Сб. научн. трудов МГПИИЯ им. М.Тореза. - Вып. 227. – М., 1984. – 152 с.
5. Ellacott S.E. A History of everyday Things in England. Vol. 5, London, 1968. – 211 p.
6. Brooke I. A History of English Costume. London, 1979. – 236 p.
7. Hornby A.S. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English, 7th edition. - Oxford University Press, 2005. – 1876 p.
8. The New Oxford Dictionary of English / Judy Pearsall. – Oxford University Press, 2001. – 2152 p.
9. Webster's New World Dictionary. – N.Y.: Prentice Hall, 1994. – 1574 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ельзара Тулуп – викладач кафедри англійської мови Республіканського вищого навчального закладу «Кримський інженерно-педагогічний університет».

Наукові інтереси: актуальні проблеми семантики і прагматики англійської мови.

ПРОБЛЕМА ТИПОЛОГІЇ МІЖМОВНИХ ЛАКУН

Євгенія ФІЛОРЕТОВА (Кіровоград, Україна)

У статті здійснюється огляд деяких класифікацій міжмовних лакун та здійснюється спроба визначити типологію, яка б охоплювала усі міжмовні лакуни та базувалася на єдиному принципі.

Ключові слова: міжмовна лакуна, типологія, номінація.

The article observes some classifications of interlingual lacunas and tries to define the typology, which would cover all interlingual lacunas and base on the one principle.

Key words: interlingual lacuna, typology, nomination.

Проблема національної специфіки мислення є достатньо актуальною темою і широко обговорюється з різних аспектів. Лексична лакунарність є найбільш важливим питанням даної проблеми. Мова тісно пов'язана з життям суспільства і відображає його соціальне, політичне та економічне життя. Із розвитком суспільства мова збагачується новими поняттями, термінами; кожна соціальна система має свої особливості розвитку, котрі одразу відображаються у лексичному складі мови. **Метою** статті є огляд найбільш відомих класифікацій міжмовних лакун, що базуються на різних принципах та спроба визначити типологію, яка б охоплювала усі лакуни і базувалася на єдиному принципі. **Методика** дослідження передбачає комплексний підхід до вивчення проблеми, що полягає у використанні наступних методів: теоретичний аналіз наукової літератури з теми дослідження та метод зіставного семантичного аналізу.

Типологія лакун розробляється такими сучасними лінгвістами як Г.В. Бикова, Є. М. Верещагін, І.Ю. Марковина, З.Д. Попова, Ю.А. Сорокін, Ю.С. Степанов, І.А. Стернін, С.Г. Тер-Мінасова, А.М. Приходько, О.А. Крижко, Т.Д. Ніколаєва, Р.Л. Траск, Г. Шредер, А. Ертельт-Фіт, Ч. Хоккет. У їхніх працях по-новому осмислюється співвідношення мови та мислення та робиться висновок, що немає чіткого зв'язку між поняттям та мовною формою його вираження. Поняття не завжди вербалізується, воно може існувати й імпліцитно у національній культурній картині світу, оскільки «мова фіксує далеко не все, що є у національному баченні світу, але вона здатна описати все» [9: 41]. Виходячи з цього, вивчення відмінностей національних лінгвокультурних систем і способів подолання подібних відмінностей є пріоритетним напрямком у теорії лакунарності.

Принципово важливим є поділ лакун на лінгвістичні та екстралінгвістичні (культурологічні). Між ними знаходяться лінгвокультурологічні лакуни. Лакуни, що виникають при зіставленні мов, називаються мовними (лінгвістичними): саме вони і вказують на відмінності (пустоти, пробіли) між одиницями зіставлюваних мов. [2: 8] **Предметом** дослідження є міжмовні лакуни, тобто потенційна сфера частини мови у вигляді «білих плям», пробілів та незаповнених місць у системі мови. **Матеріалом** статті є словниковий склад англійської та української мов, представлений у вигляді лексикографічних джерел.

Типологія міжмовних лакун базується на різних принципах, тому існує декілька класифікацій міжмовних лакун. В. Л. Муравйов виділяє етнографічні лакуни – слова і

словосполучення, що не мають рівнозначних елементів у зіставлюваних мовах, які мають побутовий, соціально – культурний характер. Далі він описує різновиди етнографічних лакун: абсолютні етнографічні лакуни, коли у зіставлюваних мовах відсутнє відповідне слово або словосполучення; відносні етнографічні лакуни, що розрізняються у мовах за частотністю вживання; асоціативні етнографічні лакуни – ті, що викликають у носіїв однієї мови повні мовні асоціації, закріплені в іншій мові за іншими словами; векторні етнографічні лакуни – виникають внаслідок незбігу поняттєвих об'єктів слів різних мов: відсутність слова з широкою родовою семантикою в одній із мов або наявністю декількох видових термінів, що відповідають більш широкому родовому слову іншої мови; етностилістичні лакуни, що виділяються на основі відсутності в одній мові слова (фразеологізму), що має те саме стилістичне забарвлення що і слова з ідентичним значенням в іншій мові та імпліцитні (приховані) лакуни – слова, семантична своєрідність яких не завжди усвідомлюються, так як вони ніби вільно перекладаються іншою мовою, але приховують національну позамовну дійсність. [6: 54]

Колектив авторів Г. А. Антипів, О. А. Донських, І. Ю. Марковина, Ю. А. Сорокін пропонують свою класифікацію міжмовних лакун та поділяють їх на лінгвістичні лакуни, культурологічні лакуни та текстові лакуни. Лінгвістичні лакуни поділяються на мовні лакуни, що виникають при зіставленні різних аспектів двох або більше мов як систем та мовленнєві лакуни. В свою чергу, до складу мовних лакун входять лексичні, граматичні та стилістичні лакуни. Мовленнєві лакуни поділяються на часткові лакуни – які виникають внаслідок втрати в тексті перекладу асоціацій, що інспіруються засобами мови оригіналу; повні лакуни – виникають унаслідок мовних та екстралінгвістичних причин (гра слів, невідомі факти і т. д.) та компенсовані лакуни – виникають шляхом введення у текст перекладу нових сем для забезпечення розуміння змісту іншомовним реципієнтом.

Культурологічні лакуни складаються з 1) суб'єктних лакун – ті, що виникають внаслідок неспівпадання національно-психологічних типів учасників комунікації. Суб'єктні лакуни поділяються на характерологічні лакуни, що обумовлені специфічними особливостями національного характеру носіїв різних локальних культур; саморефлексивні лакуни, що відображають розуміння й уяву про себе носіїв тих чи інших культур; сіллогістичні лакуни – пов'язані з неспівпаданням «складу розуму» представників різних культур та культурно-емотивні лакуни, які виникають через особливості прояву національного темпераменту; 2) діяльнісно-комунікативних лакун – що відображають специфіку різних видів діяльності, характерних для певного етносу. Дані лакуни поділяються на ментальні лакуни (виникають внаслідок національно-специфічних особливостей мислення представників різних культур) та поведінкові (кінесичні лакуни – специфіка міміки і жестів; побутові (рутинні) лакуни – вказують на традиції, побут, звички). 3) Лакуни культурного простору: перцептивні лакуни (що сигналізують про різне сприйняття навколишнього світу в тих чи інших лінгвокультурних картинах світу) та лакуни «культурного фонду» (вказують на неспівпадання у тому комплексі знань, котрим володіють «типові» представники різних лінгвокультурних общин). Текстові лакуни зумовлені специфікою тексту, що є інструментом спілкування. Вони розрізняють белетристичні лакуни (в худ. тексті), які виникають через комунікативну дистанцію між автором і читачем, а також через часову дистанцію. [2: 62]

Очевидним є те, що вище згадана класифікація є досить загальною і більше оснований на екстралінгвістичних факторах. Автор вважає лакунами всі міжкультурні відмінності.

С. І. Титкова пропонує розділити лакуни за структурним принципом на три великі групи :

1. Однокомпонентні, що відображають відсутність в одній з двох мов слова або поняття, що присутнє в іншій мові. Їх можна розділити на абсолютні лакуни, пов'язані з відсутністю мовної одиниці в одній з мов, і відносні – що виділяються на основі порівняння частотності і актуальності вживання одиниць однієї мови порівняно з іншою;

2. Двокомпонентні, що відображають наявність в обох порівнюваних мовах семантично неповних (і навіть помилкових) або таких, що розрізняються за формою, відповідностей (тобто «відсутність очікуваного значення або очікуваної форми»);

3. Багатокомпонентні (векторні), представлені в обох зіставлюваних мовах трьома або більше одиницями, понятійні об'єми яких не співпадають. [10: 14]

Ю.С. Степанов виділяє абсолютні і відносні лакуни. Згідно даної точки зору, абсолютні лакуни усвідомлюються при складанні перекладних словників як слова, що не мають еквіваленту у вигляді слова у зіставлюваній мові. До відносних лакун належать слова, що вживаються в мові рідко та при особливих обставинах. Так, прикладами абсолютних лакун для англійської мови є слова *окріп, ровесник, іменинник*. Відносними лакунами для англійської мови є високочастотні в українській мові слова *душа, туга, доля*. [8: 124]

Російські мовознавці З. Д. Попова та І. А. Стернін міжмовні лакуни розділяють за різними принципами: 1) за позамовною обумовленістю: мотивовані – лакуни, які пояснюються відсутністю відповідного предмета чи явища в національній культурі (*вареники, борці, козак, вишиванка для західноєвропейських мов*) і немотивовані – що виникають коли відповідні предмети і явища у культурі є, а слів для їх позначення немає (*доба, окріп, здоровань*); 2) за парадигматичною характеристикою: родові – виникають у разі відсутності загальної назви для класу предметів (наприклад родовою лакуною для української мови є англійське слово *grandparents*, оскільки в українській мові немає загальної назви *дідуся і бабусі*, а в англійській є) і видові – виникають у разі відсутності конкретних назв, назв окремих різновидів предметів або явищ (в українській мові немає однослівного позначення для *настільного та наручного годиннику* – це видові лакуни для української мови (пор. англ. *watch, clock*); 3) за ступенем абстрактності змісту: предметні – відображають відсутність матеріального, фізичного предмета чи явища, артефакту чи натурфакту (наприклад *узвар* – предметна лакуна для англійської мови) і абстрактні – виникають у разі відсутності абстрактного поняття, розумової категорії, ментофакту; 4) за типом номінації: номінативні – лакуни, що відображають відсутність номінації денотата – відсутність номінації предмета взагалі або його емоційної чи оціночної номінації та стилістичні – виникають у разі відсутності слова з певною стилістичною характеристикою; 5) за належністю лакуни до певної частини мови: частиномовні лакуни – виділяються при порівнянні частиномовних вербалізацій (у мові може бути дієслово, але у той же час може не бути однокореневого іменника утвореного від нього; наприклад, українсько-англійська частиномовна лакуна *«гучно аплодувати, схвалюючи щось»* – пор. англ. *acclaim*; дієслова в українській мові немає, але є іменник з таким значенням – *овація*). [6: 68] А. А. Махоніна доповнює дану класифікацію та виділяє лакуни 1) на основі гендерної належності денотатів: гендерні лакуни I типу – виникають коли у одній мові існує дві лексеми для номінації співвідносних осіб обох статей і за наявності у іншій мові однієї лексеми, що позначає особу лише однієї статі (наприклад англійській лексемі *housewife* відповідає українська лексема *домогосподарка*, а англійське слово *househusband* (чоловік, що займається домашнім господарством – не має відповідника і вважається гендерною лакуною I типу) та гендерні лакуни II типу – випадок наявності в одній мові назви особи однієї статі за відсутності у цій же мові лексичного найменування співвідносної особи протилежної статі та повної відсутності позначення співвідносних осіб в іншій мові (англійська лексема *frump* – *старомодно й погано одягнута жінка*, це позначення стосується лише жіночого роду і не має такої номінації для чоловічого роду в англійській мові, а в українській мові взагалі відсутнє); 2) на підставі зовнішнього та внутрішнього зв'язку між предметами, що позначаються (метонімічні); 3) на основі відсутності у досліджуваній мові лексеми з метафоричною внутрішньою формою, але яка існує у фонівій мові (метафоричні лакуни). [5: 35]

А. А. Махоніна та М. А. Стерніна зробили спробу на матеріалі російсько-англійських субстантивних лакун розробити класифікацію, яка охопила б усі без виключення міжмовні лакуни і була б основана на єдиному принципі. Згідно цієї типології усі міжмовні лакуни поділяються на три великі групи: номінативні, узагальнюючі та конкретизуючі. [3: 50] Номінативні лакуни виділяються на основі відсутності у фонівій мові відповідної номінації. У якості прикладу номінативних лакун наведемо наступні:

невеличка відгороджена спальня в гуртожитку – cubicle
одна з річок, що зливаються – confluent

Узагальнюючі лакуни виділяються на основі відсутності у фоновій мові відповідного узагальнення. Дослідження узагальнюючих лакун, проведене на матеріалі російсько-англійських субстантивних лакун, показало можливість узагальнення за наступними ознаками:

за формою:

предмет, схожий на гусячу шию або зігнутий у виді букви S – gooseneck

за складом:

будь-що, складене з різноманітних елементів – hybrid

будь-що, що складається з восьми частин – octuple

за масою та розміром:

будь-що, що виникає відразу у великій кількості – rash

щось величезне, нескінченне, безмежне – infinity

за дією:

будь-що, прикріплене за один кінець та те, що розвівається вітром – flap

щось, що відкриває людині очі на дійсне положення речей – eye - opener

за місцем:

те, що займає проміжне положення – between

предмет, що лежить на іншому предметі – rider

за оцінкою:

щось, що несподівано отримало широке визнання (напр., кінь, що несподівано прийшов першим на перегонах, несподівано гучна книга, кінокартина і тому подібне) – sleeper

те, що дискредитує, шкодить репутації – libel

за часом:

що-небудь швидкоплинне, скороминуще, ефемерне – ephemera

за матеріалом:

щось прикрашене або оброблене раковинами – shellwork

щось штучне, імітуюче сьогодення – artificials

Конкретизуючі лакуни виділяються на основі відсутності у фоновій мові відповідної конкретизації за певною ознакою:

за місцем:

волосся, що залишається на гребінці після розчісування – combing

уболівальник, що сидить на огорожі (на перегонах) – амер. розм. railbird

за формою:

місто, що тягнеться довгою смугою (уздовж річки і т.п.) – strip city

стинка стільця у формі скрипки – fiddle - back

широка автомобільна дорога, розділена посередині чи засаджена з боків зеленими насадженнями – амер. parkway

за часом:

дата, поставлена заднім числом – postdate

проміжок часу між двома безпосередньо пов'язаними явищами або подіями (напр. спалахом блискавки і гуркотом грому) – time - lag

за віком:

дитина, що нещодавно припинила їсти грудне молоко – weanling

людина у віці між 70 і 79 роками – septuagenarian

за метою:

сім'я, що приймає дітей на виховання за плату – baby - farm

мисливець, що винищує шкідливих тварин з метою отримання винагороди – bounty hunter

за манерою поведінки:

той, хто псує задоволення інших – spoilsport

за виконанням службових обов'язків:

суддя, що призначає опікуна над психічнохворими – committor

співробітник торговельного підприємства, що стежить за цінами асортиментом інших фірм – амер. *shopper*

фірма, що обслуговує банкети, весілля і тому подібне (в ресторані або вдома у клієнта) – *caterer*

за оцінкою:

спортсмен, що працює на публіку (особливо боксери) – амер. *fancy dan*

коледж або університет з дуже низьким рівнем освіти (особливо жіночий) – *finishing school*

будинок, куди завжди можна прийти без запрошення – *drop - in*

за дією, що виконується:

особа, що відмовляється від несення військової служби за

релігійними або іншими міркуваннями – *conscientious*

особа, що наймається на роботу на конкурсній основі – *competitioner*

за причиною:

взаємне непорозуміння – *cross - purpose*

за складом:

сигарета, скручена з тютюну, що залишився в недопалках – *curbstone*

трава з дрібними колючими волосками – *cut - grass*

На нашу думку, ця класифікація охоплює значну частину міжмовних субстантованих лакун. Вона оснований на дослідженнях причини лакунарності та має суто лінгвістичний характер, оскільки її основою є відсутність відповідних номінацій, узагальнення та конкретизації у фоневій мові. **Перспектива** дослідження полягає у подальшому вивченні проблеми та створенні чіткої класифікації англо-українських субстантивних міжмовних лакун.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Англо-український словник / [авт.-уклад. Гороть С. І., Коцюк Л. М., Малімон Л. К., А. Б. Павлюк]. – Вінниця: Нова Книга, 2006. – 1700 с.
2. Антипов Г.И. Текст как явление культуры. / Г.И. Антипов, О.А. Донских, И.Ю. Марковина, Ю.А. Сорокин. / – Новосибирск: Наука, 1989. – 194 с.
3. Лакуны в языке и речи: Сборник научных трудов /Под ред. проф. Ю. А. Сорокина, проф. Г. В. Быковой. – Благовещенск: Изд-во БГПУ, 2005. – Вып.2. – 123 с.
4. Махонина А.А. К вопросу о классификации межъязыковых лакун // Язык и национальное сознание / А.А. Махонина, М.А. Стернина // Сб. ст. / Отв.ред. И.А.Стернин. – Воронеж: Истоки, 2002. – 275 с.
5. Махонина Анна Александровна. Проблема описания лексической лакунарности: На материале русско-английских субстантивных лакун: дис. ... канд. филол. наук – Воронеж, 2006. – 191 с.
6. Муравьев В.Л. Лексические лакуны (на материале лексики французского и русского языков). – Владимир, 1975. 96 с.
7. Попова З. Д. Когнитивная лингвистика / З.Д. Попова, И.А. Стернин / . – Воронеж: Восток-Запад, АСТ, 2007. – 320 с.
8. Степанов Ю.С. Французская стилистика. – М.: Высшая школа, 1997. – 386 с.
9. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация: Учебное пособие – М.: Слово, 2000. – 261 с.
10. Титкова С.И. Языковая лакуна как единица анализа лингвострановедческого аспекта иноязычного учебного текста и специфика работы с ней (на материале обучения русскому языку англоговорящих учащихся): Дисс. ... канд. пед. наук. – М., 2006. – 208 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Євгенія Філоретова – аспірантка кафедри перекладу та загального мовознавства Кіровоградського державного педагогічного університету ім. В.Винниченка.

Наукові інтереси: зіставна лексикологія англійської та української мов, лексична лакунарність.

КОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ СЕМАНТИКИ НЕЛЕКСИКАЛІЗОВАНИХ ІМЕННИКОВИХ КОМПЗИТ З КОМПОНЕНТАМИ «OSSI-/-OSSI» І «WESSI-/-WESSI» (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ ПРЕСИ)

Ірена ШІКІДА (Київ, Україна)

У статті розглянуто німецькі номен «Ossi» і «Wessi» у складі нелексикалізованих іменникових композит. З погляду когнітивної семантики проаналізовані ментальні механізми модифікації їхнього значення як компонентів складних слів.

Ключові слова: когнітивна семантика, когніція, знання, сприйняття, специфікація, «Ossi», «Wessi».

The features of German group names «Ossi» and «Wessi» as a part of stem noun-noun compounds are investigated in this paper. The mental mechanisms of the modification of their meaning in compounds are analyzed from the cognitive point of view.

Key words: Cognitive Semantics, cognition, knowledge, perception, specification, «Ossi», «Wessi».

Об'єктом дослідження статті є номен «Ossi» і «Wessi» як компоненти німецьких нелексикалізованих *іменникових композит* (складних слів, утворених із двох або більше іменників способом слово- або основоскладання, напр. *Ossi-Faktor, Kern-Wessi, Ossi-Quote, Ossi-Seele*), **предметом** – когнітивно-семантичний аспект їхнього вживання у сучасній німецькій пресі. **Завдання** роботи полягає у встановленні мисленневих передумов створення таких нелексикалізованих композит, а також когнітивних наслідків їхнього використання. Вирішення завдання сприяє вивченню ментальних механізмів модифікації значення номенів «Ossi» і «Wessi» у складі даних композит.

Когнітивна семантика – це напрямок когнітивної лінгвістики, який досліджує ментальні аспекти явищ семантики. Лінгвокогнітивістика, у свою чергу, є частиною когнітивних наук (когнітивної психології, філософії, лінгвістики та кібернетики), які об'єднують спільне завдання пояснити процеси організації та функціонування людської когніції. Під «когніцією» розуміють «ментальну систему знань» [12: 10, 12], сукупність усіх психічних структур і процедур, властивих людині. У рамках цього наукового підходу мова розглядається як підсистема когніції – як специфічний вид розумової діяльності. У центрі уваги перебувають не стільки конкретні мовленнєві акти, скільки ті мисленнєві передумови, які дають людині можливість породжувати і сприймати різні мовні висловлювання.

Із стрімким розвитком когнітивістики зникає межа у чіткому розрізненні між семантичними і прагматичними компонентами значення, між лінгвістичним і екстралінгвальним знанням. Вчених цікавить не тільки інформаційний аспект семантичної компетенції людини, а й спосіб збереження і активізації знання в процесі переробки нею семантичних даних [4].

Знання про світ зберігаються у нашій «когніції» у вигляді концептів. Їхній зв'язок із одиницями семантики оцінюється неоднозначно. У зарубіжній лінгвістиці виділяють три течії поглядів на нього: 1) отожднення семантичної і концептуальної систем (*Cognitive Grammar, holistische Semantik* [7, 9]); 2) розрізнення семантичної і концептуальної систем з відповідними одиницями – значеннями і концептами (*Zwei-Stufen-Semantik*, [напр. 8]) і 3) триступенева модель значення [11]: на рівні концептуальної системи, на семантичному рівні та на пост-лексичному рівні (на рівні контекстуально і когнітивно зумовлених модифікацій) [12: 15]. У сучасному пострадянському мовознавстві домінуючим є другий погляд, третій – розробляється, зокрема, О. С. Кубряковою і В. З. Дем'янковим [2, 3].

Як же взаємодіють лексико-семантичний, концептуальний, контекстуальний і когнітивний компоненти у процесі творення і реконструкції реалізованого у висловленні значення? Для відповіді на це питання Р. Мейер вводить поняття «унтер-специфікації» (*Unterspezifikation*) [тут і далі: 10: 63]. У лексичних одиниць, зафіксованих у словниках, він припускає наявність «унтер-специфікованого концептуального компонента» (*unterspezifizierte konzeptuelle Komponente*), тобто такої до кінця не диференційованої,

специфічно не відокремленої від лексико-семантичного значення інформації, яка в процесі когнітивної взаємодії із іншими системами знань людини набуває адекватної реалізації у певному контексті. За рахунок того, що контекст визначає напрямок «специфікації» такого «унтер-специфікованого концептуального компонента», деталізований процес контекстуальної інтерпретації дозволяє встановити його специфічні варіанти.

Отже, за допомогою концептуальної інформації, закладеної в семантиці мовних одиниць і контекстуального аналізу можна забезпечити адекватне розуміння специфічного значення слів у тексті. Наша мета полягає у дослідженні специфікації концептуального компонента номенів «*Ossi*» і «*Wessi*» у складі німецьких нелексикалізованих іменникових композит.

«*Ossi*», (*der / die*) визначається тлумачним словником *DUDEN Universalwörterbuch* як (*ugs., oft abwertend*) *aus Ostdeutschland, aus den neuen Bundesländern stammende männliche / weibliche Person; Ostdeutscher / Ostdeutsche* [5] (укр.: особа чоловічої / жіночої статі, що походить із Східної Німеччини, нових федеральних земель; східний німець / ~а німкеня – *Переклад тут і далі наші. – І. Ш.*), а «*Wessi*», (*der / die*) – як (*ugs.*) *männliche / weibliche Person, die aus den alten Bundesländern stammt; Westdeutscher / Westdeutsche* [6] (укр.: особа чоловічої / жіночої статі, що походить зі старих федеральних земель; західний німець / ~а німкеня).

«Унтер-специфікований концептуальний компонент» цих лексичних одиниць – поняття про Схід Німеччини / нові федеральні землі і старі федеральні землі відповідно, яке має бути наявним в енциклопедичній системі знань людини для того, щоб вона розуміла їхнє значення. Проте що конкретно в окремих випадках може означати таке походження, стає зрозумілим лише в рамках дискурсу – «тексту з конкретною когнітивною, антропологічно зумовленою семантикою», «формування стосунків з дійсністю» [1: 18].

Значення нелексикалізованих іменникових композит з компонентами «*Ossi*» / «*Ossi*» і «*Wessi*» / «*Wessi*» особливо важко правильно встановити без урахування контекстуальної інформації. Відношення між компонентами регулюються в т. ч. знанням про ознаки і функції концептів, які вони називають. Без необхідних концептуальних знань неможливо адекватно встановити дискурсивне значення композит [10: 67].

Так, напр.: *Während andere noch nachmessen, wie hoch der Ossi-Faktor bei Angela Merkel ist, präsentierte sich die Kanzlerkandidatin der Union in der «FAZ» als Kulturkennerin und Wagner-Verehrerin. Das westdeutsche Bildungsbürgertum lernt die Konservative von einer ganz neuen Seite kennen* [II] (укр.: Доки інші все ще перевіряють виміри фактору східного німця у Ангели Меркель, кандидатка на посаду бундесканцлера від Союзу показує себе у «FAZ» знавцем культури і великою шанувальницею Вагнера. Західнонімецька інтелігенція знайомиться із абсолютно новою гранню консервативного політика.)

Без аналізу контекстуальної інформації наведеного міні-дискурсу незрозуміло, що таке «фактор східного німця». Без певних концептуальних знань навіть неможливо встановити, кого під ним мають на увазі. Відношення кон'юнкції між *Ossi* і *Angela Merkel* можна встановити тільки у разі залучення концептуальних знань про цю особу. Ангела Меркель виросла у НДР, навчалася у Лейпцігському університеті (на фізичному факультеті) і стала відомою як перший східнонімецький політик-жінка, що посіла посаду бундесканцлера Німеччини у 2005р. За допомогою наступного речення можна розпізнати стереотипний характер цієї дещо провокаційної композити. Меркель загальновідома у (Західній) Німеччині у першу чергу як *Ossi* і *die Konservative* (це її узагальнена «стара сторона»), з її новою, індивідуалізованою стороною (стороною знавця культури і шанувальниці Вагнера) вона тільки починає знайомити. Отже, в даному випадку композит «*Ossi-Faktor*» слід розуміти як фактор впливу походження зі Східної Німеччини на особу, її характер, погляди, уподобання тощо. Таке походження виступає умовою для їхнього розвитку і одночасно причиною певного сприйняття з боку інших.

Розглянемо наступний приклад: *Für uns war der Mauerfall tatsächlich auch biographisch die historische Zäsur. Seither leben wir alle in einer anderen Welt. Als ich diese These neulich an einem Tisch mit einem West-Autor von mir gab, da schnippte der die Asche von seiner Zigarette und*

sagte: «Ich nicht.» Demzufolge wäre westdeutsch der Normalzustand: Nur der Kern-Wessi muß sich nicht rechtfertigen [V] (укр.: Для нас Падіння Стіни насправді було історичною віхою і у біографічному плані. Відтоді ми всі живемо у іншому світі. Коли ж я нещодавно висловила цю тезу, сидячи за одним столом із одним Західним автором, то він клацнув сигаретою, струшуючи попіл, і сказав: «А я – ні». Виходячи з цього, західнонімецьке має бути нормальним станом (речей): Тільки стрижневий «Вессі» не повинен виправдовуватися.)

У словниковій статті про «Wessi» не подається інформація походження з Західної Німеччини (що було б логічно за аналогією до пояснення значення «Ossi»). Чому? Випущення цієї інформації є на наш погляд закладеною унтер-специфікованою (за Мейером) концептуальною інформацією, яка реалізується у своїй специфічній, дещо загостреній формі у поданому прикладі. Західнонімецьке походження сприймається як «нормальний стан (речей)». Класичний, «стрижневий» німець (Kern-) – західний німець (-Wessi), тому словосполучення «Західна Німеччина» вважається імпліцитно тавтологічним і як зайва інформація словником опускається. З погляду когнітивної семантики і лінгвокультурології вона, однак, виявляється важливою. Внаслідок взяття західнонімецького статус-кво за відправну точку системи координат сучасної Німеччини створюються когнітивні передумови для сприйняття Східної Німеччини взагалі як окремої частини і східних німців, зокрема, як чогось, відмінного від «норми».

Тут слід зазначити, що «Wessi» в жодному випадку і при будь-яких дискурсивних відношеннях не може стосуватися представників якої-небудь іншої національності, окрім німецької. Для «Ossi» така референція є можливою, наприклад: ... *der immer deutlicher erkennbaren Ernüchterung angesichts der ostdeutschen Verhältnisse [folgte] zunächst ein frustrierendes 1:2 gegen das ostige Bulgarien ... und dann ein noch frustrierenderes 0:3 gegen das noch ostigere Kroatien ... Die Rache der Euro-Ossis* [III] (укр.: За все чіткіше помітним протверезінням з приводу східнонімецьких обставин слідував спочатку незадовільний рахунок 1:2 у матчі проти східної Болгарії ..., а потім ще більш незадовільний рахунок 0:3 у матчі проти східної Хорватії ... Така помста Євро-«Оссі».) Цей приклад ще раз доводить, що значення походження у семантиці номена «Ossi» під впливом концептуального знання про осіб, яких так називають, витісняється на другорядний план. Першочергової ваги набувають поширені у суспільстві уявлення про їхні ознаки.

У зв'язку із дисонансом статусів осіб, яких в німецькій мові називають «Ossi» і «Wessi», виникає комунікативна потреба у встановленні рівноправ'я між ними. Так виникає композита «Ossi-Quote», наприклад: *Wowereit spekuliert darauf, den SPD-Finanzminister von Sachsen-Anhalt, Jens Bullerjahn, aus dem höchsten Führungskreis zu verdrängen. Die Ossi-Quote könne er als Berliner schließlich auch erfüllen, verbreiten seine Getreuen* [VI]. (Укр.: Воверайт грає на витіснення міністра фінансів землі Саксонія-Ангальт від СДПГ, Йенса Буллерйана, з найвищих урядових кіл. Врешті решт, «оссі-квоту» він як берлінець теж може виконати, як кажуть його прибічники.)

Завдяки універсальному концептуальному знанню ми розуміємо, що квотний принцип вводить з метою пропорційного представлення інтересів різних (малих і великих) груп. Але у контексті німецької лінгвокультури походження зі Сходу Німеччини може ототожнюватися із кваліфікацією. Ця специфічна ознака вважається за достатню для того, щоб посісти високий пост у політиці. У наведеному прикладі з одного боку висловлюється певне знецінення особистості, оскільки основна увага приділяється формальній ознаці походження, а з іншого – критика критеріїв для введення квот, якими можна маніпулювати. (Зауважимо, що Клаус Воверайт, нинішній мер возз'єданого Берліна, походить із західної його частини.)

Можливий і особовий варіант цієї детермінативної композити – «Quoten-Ossi», за допомогою інтерпретації якого ми здобуємо додаткове специфіковане концептуальне знання стосовно німецької культури. Це такий «Ossi», котрий у переважно західнонімецькому оточенні перебуває у меншості, напр.: *Angela Merkel, Anti-Quotenfrau, Anti-Quotenossi: Es war eine Sensation, als Angela Merkel Kanzlerin wurde. Sie war die erste Frau und die erste Ostdeutsche an der Regierungsspitze – und doch ließ sie sich nicht auf den*

Exotenstatus reduzieren. Nach vier Jahren wissen wir aber: Beide Eigenschaften haben gewirkt... [IV]. (Укр.: Ангела Меркель – анти-квотна жінка, анти-квотний «Осси»: Коли Ангела Меркель стала канцлером, це було сенсацією. Вона була першою жінкою і першою східною німкенєю на чолі уряду, але не дозволила сприймати себе у статусі чужої. Але чотири роки потому ми знаємо: ці обидві якості виявилися цілком дієвими.)

Походження зі Сходу Німеччини сприймається представниками німецької культури по-перше, як щось «чуже», а по-друге, як *якість*, певна особливість, сукупність певних ознак, які можуть викликати у них здивування. Комплекс таких невербалізованих характеристик акумулює концепт душі: *40 Jahre hat die DDR ihre «Friedenspolitik» betont und Antiamerikanismus geschürt. Das sitzt tief in der Ossi-Seele, wie eine Art Reflex* [I]. (укр.: 40 років НДР наголошувала на своїй «політиці миру» і роздувала антиамериканізм. Це глибоко засіло у східнонімецькій душі як свого роду рефлекс.) Вплив походження з колишньої НДР, із теперішніх нових федеральних земель сприймається як такий, що накладає настільки сильний відбиток на душу їхнього населення і зумовлює настільки глибоко вкорінені у когніції людей зміни, що вони можуть викликати вироблення рефлексів, а вони регулюють реакції на *фізіологічному* рівні.

Висновок. Потреба комплексної інтерпретації дійсності реалізується за рахунок встановлення нових мисленнєвих (взаємо-)зв'язків між елементами відомої інформації, внаслідок чого на когнітивному рівні відбувається її реструктуризація. Введення компонентів «Ossi» або «Wessi» у композити, можливість їхньої варіативної комбінації з іншими мовними одиницями, а також вплив контексту і концептуального знання дають змогу короткою семантичною формою емко передати максимум соціокультурної інформації про сучасну Німеччину. **Перспектива подальших досліджень** визначається комплексним підходом до декодування такої інформації у руслі когнітивної семантики, лінгвопрагматики та лінгвокультурології.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бехта І. А. Дискурс у світлі когнітивно-дискурсивної парадигми / І. А. Бехта // *Нова філологія*. – 2003. – № 1 (16). – С. 12-22.
2. Демьянков В. З. Когнитивная лингвистика как разновидность интерпретирующего подхода / В. З. Демьянков // *Вопросы языкознания*. – 1994. – № 4. – С. 17-33.
3. Кубрякова Е. С. Семантика в когнитивной лингвистике (о концепте контейнера и формах его объективации в языке) / Е. С. Кубрякова // *Изв. РАН. Сер. лит. и яз.* – 1999. – Т. 58, № 6. – С. 3-12.
4. Кубрякова Е. С. Язык пространства и пространство языка (к постановке проблемы) / Е. С. Кубрякова // *Изв. РАН. Сер. лит. и яз.* – 1997. – № 3. – С. 22-31.
5. Duden. Deutsches Universalwörterbuch / Dudenredaktion. – 6., überarbeitete Auflage. – Mannh.-Lpz.-Wien-Zürich: Dudenverlag, 2007. – <http://www.duden.de/suche/index.php?suchwort=Ossi&suchbereich=mixed>.
6. Duden. Deutsches Universalwörterbuch / Dudenredaktion. – 6., überarbeitete Auflage. – Mannh.-Lpz.-Wien-Zürich: Dudenverlag, 2007. – <http://www.duden.de/suche/index.php?suchwort=Wessi&suchbereich=mixed>.
7. Lakoff G. Women, fire, and dangerous things. What categories reveal about the mind / G. Lakoff. – Chicago: Univ. of Chicago Press., 1987. – 614 p.
8. Lang E. Semantische vs. konzeptuelle Struktur: Unterscheidung und Überschneidung / M. Schwarz-Friesel (Hrsg.) // *Kognitive Semantik: Ergebnisse, Probleme, Perspektiven*. – Tübingen: Narr, 1994. – S. 25-41.
9. Langacker R. W. Cognitive grammar: a basic introduction / R. W. Langacker – Oxford [u.a.]: Oxford Univ. Press, 2008. – 562 S.
10. Meyer R. Konstruktion von Komposita-Repräsentationen in einem modifizierten DRT-Ansatz. Zur Beziehung zwischen semantischen und konzeptuellem Wissen / M. Schwarz-Friesel (Hrsg.) // *Kognitive Semantik: Ergebnisse, Probleme, Perspektiven*. – Tübingen: Narr, 1994. – S. 61-81.
11. Schwarz-Friesel M. Einführung in die kognitive Linguistik / M. Schwarz-Friesel. – 3., vollst. überarb. und erw. Aufl. – Tübingen, Basel: Francke, 2008. – 298 S.
12. Schwarz-Friesel M. Kognitive Semantik – State of the Art und Quo vadis? / M. Schwarz-Friesel (Hrsg.) // *Kognitive Semantik: Ergebnisse, Probleme, Perspektiven*. – Tübingen: Narr, 1994. – S. 9-17.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- I. Berg S. Wahlkampf: Hart gegen herzlich / S. Berg // *DER SPIEGEL*. – 18.07.2005. – Nr. 29. – S. 38.
- II. Christ S. Kandidatin mit Kultur: Glaube, Merkel, Hoffnung / S. Christ // *SPIEGEL online*. – 2005. – <http://www.spiegel.de/kultur/gesellschaft/0,1518,366754,00.html>.
- III. Dausend P. Steilpaß zum Aufschwung / P. Dausend // *WELT online*. – 2005. – http://www.welt.de/print-welt/article183214/Steilpass_zum_Aufschwung.html.
- IV. Lau M. Die erste Kanzlerin: Angela Merkel, Anti-Quotenfrau, Anti-Quotenossi / M. Lau // *WELT online*. – 2009. – <http://www.welt.de/politik/bundestagswahl/article4625589/Angela-Merkel-Anti-Quotenfrau-Anti-Quotenossi.html>.
- V. Martin M. Fußnoten / M. Martin // *WELT online*. – 2005. – <http://www.welt.de/print-welt/article562407/Fussnoten.html>.

VI. Nelles R., Neubacher A. Sozialdemokraten: Kurts Gesellenstück / R. Nelles, A. Neubacher // DER SPIEGEL. – 23.04.2007. – Nr. 17. – S. 42.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ірена Шікіда – аспірантка кафедри германських мов Київського національного університету ім. Т. Шевченка.

Наукові інтереси: лінгвопрагматика, когнітивна семантика, лінгвокультурологія.

ПІДХОДИ ДО КЛАСИФІКАЦІЇ ІНШОМОВНИХ СЛІВ У ПРАЦЯХ ВІТЧИЗНЯНИХ ТА ЗАРУБІЖНИХ МОВОЗНАВЦІВ

Дмитро ШУЛЬГА (Кіровоград, Україна)

У статті розглянуто різні підходи до класифікації іншомовних слів у вітчизняному та зарубіжному мовознавстві.

Ключові слова: іншомовне слово, запозичення, калька, варваризм, екзотизм.

The article focuses on the various approaches to the problem of loan words classification in the scientific investigations by Ukrainian and foreign linguists.

Key words: foreign word, borrowing, calques, barbarism, exotism.

Лексична система будь-якої мови характеризується відкритістю, їй притаманна поява інновацій. Під впливом екстра- та інтралінгвальних чинників постійно відбувається поповнення словникового складу мови, й одним з найбільш поширених видів лексичних інновацій є запозичення.

Оскільки входження запозичених одиниць до мовної системи відбувається на кожному етапі розвитку суспільства, то, відповідно, питання, пов'язані з усебічним дослідженням іншомовних слів, для мовознавців є завжди **актуальними**.

Метою статті є аналіз основних вітчизняних і зарубіжних наукових праць, у яких розглянуто проблеми функціонування іншомовних слів та їхньої класифікації. Реалізація мети передбачає розв'язання таких **завдань**: 1) розглянути мовознавчі праці вітчизняних та зарубіжних науковців (В.М. Аристової, В. Бетца, У. Вайнрайха, Я.К. Грота, Ю.О. Жлуктенка, Л.П. Крисіна, А.Д. Олійника, Г. Пауля, О.О. Реформатського, Е. Хаугена), присвячені теорії запозичень; 2) визначити критерії та підходи до групування іншомовних слів; 3) проаналізувати відомі класифікації запозичень.

У наукових розвідках, присвячених різноаспектному аналізу іншомовних слів, засвідчене послугування різними термінами на позначення цих лексем. Як зазначають дослідники, термін „запозичення” вживається на позначення і власне процесу запозичення, і результату цього процесу. Наприклад, за визначенням Е. Хаугена, запозичення – це навмисне відтворення засобами однієї мови моделей, які раніше відтворювалися носіями іншої мови на тлі мовного середовища першої. Російський дослідник Л.П. Крисін визначив „запозичення” як процес перенесення різноманітних елементів (морфології, фонології, лексики, семантики, синтаксису) з однієї мови в іншу [5: 18].

Слідом за Е. Хаугеном, Ю.О. Жлуктенко називає запозиченням один із найбільш розповсюджених процесів при лінгвістичній інтерференції й зазначає, що насправді „ніякого справжнього „запозичення” чи „перенесення іншомовного матеріалу” в цих випадках не буває, більш точним уявляється опис цього явища як „фонемного копіювання іншомовної моделі”, як запропонував свого часу Е. Хауген” [4: 131–132].

У фундаментальній монографії „Іншомовні слова в сучасній російській мові” Л.П. Крисін наводить такі ознаки запозиченого слова: а) графемно-фонемна передача іншомовного слова засобами мови-рецептора; б) співвіднесення його з певними граматичними класами й категоріями; в) семантична самостійність слова, відсутність дублетних синонімічних відносин зі словами, що існують у мові-рецепторі; г) для слова літературної мови – використання не менше ніж у двох різних мовленнєвих жанрах, для терміна – використання в певній термінологічній сфері [5: 43].

Серед науковців немає однастайності в питанні класифікації іншомовних слів. Основою поділу можуть бути такі чинники, як період, мова-джерело та сфера вживання запозичення. Крім того, критеріями класифікації досліджуваних лексем можуть бути: взаємозв'язки між мовами-контактерами, ієрархія мовних стилів і жанрів, рівень мовної системи, у яких відбувається запозичення. Проте найбільше значення в сучасній теорії запозичень має класифікація, яка ґрунтується на характері запозичуваного матеріалу.

Ще в середині XIX ст. німецькі лінгвісти на чолі з А. Шлейхером висунули ідею поділу всієї іншомовної лексики за ступенем її освоєння в мові на *Fremdwörter* (слова іншомовні) та *Lehnwörter* (запозичені, закріплені). Класифікація типів іншомовних слів за характером їхнього освоєння в мові була здійснена російським ученим Я.К. Гротом: 1) засвоєння чужих слів без змін (крім закінчення відповідно до граматичної системи мови-реципієнта); 2) перетворення слова по-своєму; 3) переклад слова за чужим зразком [3: 82].

У роботі „Принципи історії мови” Г. Пауль класифікує запозичення залежно від того, чи запозичається зовнішня форма (внесення) або ж внутрішня структура іншомовного слова (заміщення, субституція) [7: 26]. Саме це протиставлення „внесення-заміщення” стало базовим критерієм класифікації іншомовної лексики в класичних для європейського мовознавства працях з теорії запозичень В. Бетца, Е. Хаугена та У. Вайнрайха. Класифікацію В. Бетца можна подати у вигляді схеми:

На підставі диференціації внесення-заміщення Е. Хауген виділяє 3 групи запозичень:

- 1) запозичені слова, у яких відбувається морфемне внесення без заміщення;
- 2) мішані запозичення, у яких спостерігається морфемне заміщення разом із внесенням;
- 3) запозичення-переміщення, які зазнають морфемного заміщення без внесення. Цей різновид дослідник поділяє на запозичення-омоніми (нове значення немає нічого спільного зі старим) та запозичення-синоніми (нове та старе значення в дечому збігаються) [10: 25].

Розглядаючи запозичення в лінгвостилістичному аспекті, важливою вважаємо типологію іншомовних слів, запропоновану Л.П. Крисінім. Науковець розрізняє: 1) запозичені слова; 2) екзотичну лексику; 3) іншомовні вкраплення. На думку вченого, запозичена лексика є структурно неоднорідною й серед неї можна виділити три види слів: а) слова, які структурно збігаються з іншомовними прототипами, тобто слова, які графічно змінені й передані відповідними фонетичними засобами мови-реципієнта без жодних структурних змін; б) слова, які морфологічно оформлені засобами мови-реципієнта; в) слова з частковою морфологічною субституцією (у більшості випадків субститується афіксальна частина або другий елемент складного слова) [5: 43–44].

Далі Л. П. Крисін зазначає, що „слова, які належать до екзотизмів, та іншомовні вкраплення є повністю іншомовними й у системі мови-реципієнта вони морфологічно нечленовані. В екзотизмах змінена тільки графіка; іншомовні вкраплення часто не змінюють навіть свого вигляду. Основні відмінності між запозиченою лексикою, екзотизмами та іншомовними вкрапленнями полягають у їхньому співвідношенні з системою мови-реципієнта. Уживання екзотизмів та іншомовних вкраплень зумовлене або тематикою, необхідністю описати звичаї, побут, обряди тощо того чи того народу/країни (уживання екзотизмів), або рівнем ознайомлення мовця з іноземною мовою чи деякими стилістичними або жанровими особливостями мови (уживання іншомовних вкраплень)” [5: 48].

У праці „Введення до мовознавства” О.О. Реформатський виокремлює серед запозичень „слова засвоєні та освоєні і слова засвоєні, але не освоєні”. При цьому він наголошує, що „слова, освоєні в мові-реципієнті, стають „непомітними” в мові, входять до відповідних груп своїх слів і їхню іншомовність можна визначити тільки шляхом науково-етимологічного аналізу. До цієї групи належать також слова-кальки, які виникають здебільшого книжковим шляхом (як результат перекладу). Часто відбувається паралельно запозичення та калькування, і калька при цьому набуває ширшого значення, а запозичене слово – спеціальне значення, наприклад, *objectum* (оригінал) – об’єкт (запозичення) – предмет (калька)”. До слів, засвоєних мовою-реципієнтом, але не освоєних нею, О.О. Реформатський відносить варваризми – іншомовні слова, які використовуються для опису чужих реалій та звичаїв [8: 135–137].

Досліджуючи роль запозичень-англізмів у розвитку сучасної української мікроекономічної термінології, А.Д. Олійник виокремлює такі різновиди запозичень: матеріальні запозичення, перекладні кальки та напівкальки. На переконання автора, матеріальне запозичення відбувається тоді, коли мова-реципієнт сприймає не тільки зміст слова, а й його матеріальний компонент. Серед них виділяються „чисті” запозичення („чисті” англізми – слова англломовного походження, які ще не набули широкого міжнародного вжитку) та інтернаціональні лексеми із чітко вираженою греко-латинською основою. Перекладні кальки А.Д. Олійник поділяє на структурні кальки (слова, утворені шляхом поморфемного перекладу) та семантичні кальки (слова, які набувають певного значення під впливом мови-донора). Напівкальками автор називає слова-гібриди, де перший компонент запозичується матеріально, а другий – калькується [6: 8].

На підставі діахронічного критерію класифікує запозичення В.М. Аристова: а) проникнення (ознаки: іншомовна графічна форма, дублетність, граматична й словотворча невпорядкованість, моносемність, синтагматична обмеженість); б) запозичення (ознаки: міцний зв'язок з мовою-донором, граматична й словотворча стабільність, мовленнєва регулярність, включення до словотвірної мережі мови-рецептора); в) укорінення (ознаки: втрата етимологічного зв'язку з мовою-донором, семантична автономність, семантична деривація, можливість ідіоматичного використання, семантична диференціація в синонімічному ряді, узуалізація, дериваційна активність [1: 8].

У Ю.О. Жлуктенка також знаходимо розрізнення іншомовних лексичних одиниць залежно від етапів запозичення:

а) початкова стадія – використання одиниці в контекстах іншої мови. Іноді це явище описують як „цитування іншомовного терміна”;

б) запозичення іншомовної лексичної одиниці, тобто сприйняття її копії іншою мовною системою в якості постійного, хоча й гетерогенного елемента. Запозичення настає тільки після попереднього багаторазового використання нової одиниці багатьма членами спільноти, коли включення її в іншу систему стає необхідністю. Запозичений елемент ще довгий час зберігає іншомовні ознаки, але, попри це, сприймається належним до власної лексико-семантичної системи;

в) інтеграція – тобто таке глибоке засвоєння іншомовної одиниці, коли мовці вже припиняють відчувати її інородний характер. Лексична одиниця настільки органічно входить у систему реципієнта, що її походження можна визначити лише шляхом етимологічного аналізу [4: 132].

Разом з тим науковець розрізняє лексичні запозичення, калькування та семантичні запозичення. На думку Ю.О. Жлуктенка, „запозичення є одним із найбільш розповсюджених типів лексичної інтерференції, який не тільки створює певні зміни в лексико-семантичній системі мови-реципієнта, але й являє собою реальну основу для виникнення інтерференції на інших рівнях мови – фонологічному та граматичному. Запозичення як явище лексичної інтерференції частіше за все буває пов'язане із звуковими субституціями та граматичним переоформленням („інтеграцією”) запозичених слів. Таким чином, виділення в якості особливого типу лексичної, фонетичної й граматичної інтерференції не має закривати ту обставину, що в реальній дійсності вони дуже часто переплітаються та співіснують в одному й тому ж мовному елементі” [4: 133].

Другий важливий тип лексичної одиниці – калькування. Його принципова відмінність полягає в тому, що запозичується тільки структурна схема моделі-слова чи більш складні одиниці, наповнені власними морфемами. Ю.О. Жлуктенко зазначає, що „калькуються зазвичай лексичні та синтаксичні одиниці, які мають складну структуру: похідні чи складні слова, словосполучення й фразеологічні одиниці”, і за структурою поділяє їх на калькування слів, словосполучень і фразеологічних одиниць [4: 140–151]. За способом відтворення структури моделі науковець виокремлює такі різновиди: а) власне кальки, які точно відтворюють іншомовну модель елемент за елементом. Серед таких кальок можна ще виділити: 1) синтаксичні кальки, для яких характерне тільки незвичайне сполучення слів; 2) кальки-розширення, у яких значення одного або кількох компонентів зазнає розширення;

б) кальки-глуначення, у будові яких враховується лише загальна вказівка на значення, що передається словом-моделлю; в) кальки-утворення, тобто зовсім нові моделі, викликані потребою передати якість значення, яке має окремий термін у контактуючій формі, але не обов'язково відбиває його структуру. Також можна виділити напівкальки (змішані або гібридні запозичення). Ці утворення виникають як результат змішування двох типів інтерференції – перенесення й калькування [4: 151].

До третього типу Ю.О. Жлуктенко відносить семантичні запозичення як наслідок семантичної інтерференції – набуття словом нового значення завдяки семантичній чи фонетичній подібності з яким-небудь словом іншої мови [4: 151].

Перспективними, на нашу думку, є класифікації, які об'єднують кілька диференційних критеріїв. Наприклад, Х. Капус у статті „Щодо типологічної класифікації лінгвістичних запозичень” узяв до уваги два найпоширеніших для диференціації запозичень критерії: 1) ступінь „модифікації” лексичних одиниць мови-джерела (внесення, заміщення, змішані запозичення); 2) рівень мовної системи, на якому відбувається запозичення (графемний, морфемний, семантичний, фразеологічний, синтаксичний).

- Формальні запозичення („Formal borrowing”) – як фонологічні, так і орфографічні; можуть називатися „формальними”, бо відбуваються тільки на рівні форми, а не значення. Цей різновид запозичення не надто поширений і є, здебільшого, результатом індивідуальних помилок.

- Морфологічні запозичення („Morphological borrowing”) – передбачають пряме запозичення морфем. Деякі вчені заперечують правомірність виокремлення цього різновиду запозичень, стверджуючи, що морфемні запозичення можуть відбуватися непрямо – через запозичення слів.

- Семантичні запозичення („Semantic borrowing”) – запозичення семем. Слова, між якими відбувається подібний перехід значення, є формально чи семантично подібними.

- Лексичні запозичення („Lexical borrowing”) – найпоширеніший тип міжмовних контактів, під терміном „запозичення” найчастіше розуміють саме лексичне запозичення. Відповідно до ступеня модифікації лексичної одиниці мови-джерела (критерій, розроблений Е. Хаугеном та У. Вайнрайхом) виділяються три типи лексичних запозичень:

1. Внесення („Importation”) – пряме перенесення як форми, так і значення лексеми.

2. Змішані (гібридні) запозичення („Loanblends”) – у яких відбувається одночасно внесення й заміщення (запозичена основа й питомий афікс, питомий корінь та запозичений афікс, складені гібриди).

3. Заміщення („Substitution”), перекладні запозичення, кальки – морфемне заміщення іншомовної поліморфемної одиниці елементами, які до того існували в мові-реципієнті як незалежні лексеми, але в сполученні з іншими отримали нове значення.

- Синтаксичні запозичення („Syntactic borrowing”) – перенесення граматичних відносин, наприклад: порядку слів, зв'язку слів у словосполученнях і реченнях.

- Фразеологічні запозичення („Phraseological borrowing”) – близькі до перекладних запозичень (кальок), оскільки ті також мають справу з одиницями, що складаються з кількох слів. Відмінна риса фразеологічних запозичень – ідіоматичність, тобто неможливість вивести спільне значення з суми значень одиниць-конституентів.

- Прагматичні запозичення (інтерференція) („Pragmatic borrowing/interference”) – термін, запропонований австралійським ученим М. Клайном. Цей тип запозичення пов'язаний з тим, що в різних мовах різниця в дискурсивних практиках може призвести до комунікативних непорозумінь.

У цій статті розглянуто основні з погляду теорії запозичень класифікації іншомовних слів: за характером запозичуваного матеріалу (пряме (матеріальне) запозичення, напівкальки та кальки); залежно від етапів запозичення (проникнення, запозичення, укорінення); поділ лексики іншомовного походження на мішані запозичення, екзотизми, іншомовні вкраплення або варваризми. Перспективними, на нашу думку, є класифікації, які ґрунтуються на кількох диференційних критеріях. Детальний аналіз провідних класифікацій запозичених слів та їхня порівняльна характеристика буде предметом подальших досліджень.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Аристова В. М. Англо-русские языковые контакты / В. М. Аристова – Л : Изд-во ЛГУ, 1978. – 151 с.
2. Архипенко Л. М. Іншомовні лексичні запозичення в українській мові: етапи та ступені адаптації (на матеріалі англіцизмів у пресі кінця XX – початку XXI ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 – „Українська мова” / Л. М. Архипенко. – Харків, 2005. – 23 с.
3. Грот Я. К. Учебник русского языка / Я. К. Грот – М., 1849. – 204 с.
4. Жлуктенко Ю. О. Мовні контакти. Проблеми інтерлінгвістики / Ю. О. Жлуктенко – К.: Видавництво Київського університету, 1966. – 136 с.
5. Крысин Л. П. Иноязычные слова в современном русском языке / Л.П. Крысин – М. : Наука, 1968. – 208 с.
6. Олійник А. Д. Роль запозичень-англіцизмів у розвитку сучасної української мікроекономічної термінології : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філолог. наук : спец. 10.02.01 – „Українська мова” / А. Д. Олійник – К., 2002. – 20 с.
7. Пауль Г. Принципы истории языка / Г. Пауль. – М. : Иностр. л-ра, 1960. – 499 с.
8. Реформатский А. А. Введение в языкознание / А. А. Реформатский – М. : Просвещение, 1967. – 544 с.
9. Capuz J. G. Towards a Typological Classification of Linguistic Borrowing (Illustrated with Anglicisms in Romance Languages) [Електронний ресурс] / Juan Gomez Capuz. – Режим доступу до журналу http://rua.ua.es/dspace/bitstream/10045/5997/1/RAEI_10_08.pdf
10. Gzega J. Borrowing as a word-finding process in cognitive historical onomasiology [Електронний ресурс] / Joachim Grzega // Onomasiology Online 4 (2003): 22-42. – Режим доступу до журналу <http://www1.ku-eichstaett.de/SLF/EngluVglSW/grzega1032.pdf>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Дмитро Шульга – аспірант кафедри української мови Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: лінгвостилістичне дослідження епістолярію.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ОНОМАСТИКИ ТА ТЕРМІНОТВОРЕННЯ

ЕРГОНІМІЧНА КАРТИНА МІСТА ЧЕРКАСИ

Олена СЕЛІВАНОВА (Черкаси, Україна)

Стаття присвячена когнітивно-ономасіологічному аналізу ергонімікону міста Черкаси. Розглянуто типи мотивації за параметрами статусу мотиваторів у структурі знань про позначене, раціональності / ірраціональності знань у мотиваційній базі та рівнем прецедентності мотиватора.

Ключові слова: ергонімікон, когнітивно-ономасіологічний аналіз, мотиватор, рівень прецедентності мотиватора, раціональність / ірраціональність знань

The article focuses on a cognitive onomasiological analysis of ergonymic names of Cherkasy. The parameters of classification of motivation are the type of motivators in cognitive structure, rationality / irrationality of cognitive base, and level of precedent of motivator.

Key words: ergonymic names, cognitive onomasiological analysis, motivator, level of motivator precedence, rationality / irrationality of cognitive base

З огляду на домінування в сучасних мовознавчих дослідженнях когнітивно-дискурсивної наукової парадигми мова та її продукти розглядаються як знаряддя досягнення людиною успіху в різних видах діяльності, а співвідношення мови та свідомості отримує нові ракурси висвітлення, одним із яких є когнітивна мотивація номінативного процесу, спрямованого на задоволення потреб людини в сучасному світі.

Поширення й розвиток ринкових відносин в сучасній Україні висувають нові прикладні завдання перед лінгвістикою – оптимізувати вибір найменувань для різних ринкових реалій, посприявши тим самим не лише відповідності їхніх назв сутності й обсягові позначеного, а й приверненню споживчого інтересу до таких реалій. Розв'язання поставлених завдань насамперед може прислужитися рекламним цілям, створити умови для успіху у виробництві, торгівлі, банківській справі, сервісі тощо. Вивчення номінативних процесів, що обслуговують наведені вище сфери ринкової економіки, є актуальним і має прикладну цінність.

Метою нашої статті є дослідження мотиваційних механізмів, що відображають ергонімічну картину міста Черкаси й опосередковують творення однієї з найбільш поширених у мові сучасних міст лексичних груп – ергонімікону. Матеріалом аналізу послужили 500 сучасних ергонімів міста Черкаси. Ергоніми належать до найменш досліджених одиниць ономастикону, хоч сьогодні можна спостерігати своєрідний «ергонімічний бум» [7] як вибух цікавості до найменувань фірм, організацій торгівлі, банків, різноманітних сервісних установ, підприємств тощо. Загалом вивчення цієї ономастичної групи лексики розпочалися у СРСР ще наприкінці 60-х – на початку 70-х р. р. ХХ ст., хоч дотепер відсутнє єдине термінопозначення таких найменувань. Дослідники пропонують терміни мікротопонім, рекреаційно-ділова назва, рекламне ім'я, значно розширивши цю групу за рахунок позначень товару (прагматонімів), засобів масової інформації (гемеронімів), транспортних засобів (порейонімів). Менш поширеними є терміни кнематонім (В.Д. Бондалетов), коопонім (Т.О. Хейлик), ойкодонім (А.І. Мезенко), парагогонім (В.В. Лобода), фірмонім (А.А. Белей), ергоурбонім (Р.І. Козлов) і т. ін., які звичайно звужують сферу ергонімії.

Ергоніми реалізують такі функції: аттрактивну (привертання уваги споживачів), інформативну (передача інформації про тип установи, фірми тощо), сугестивну (впливу на підсвідомість), емотивну (впливу на емоційну сферу споживачів у рекламних цілях), оцінну (встановлення позитивного ставлення до об'єкта найменування), естетичну (апеляція до почуттів прекрасного, корисного, престижного), культурно-проективну (проекція на культуру, прецедентні феномени, стереотипи культури), ідентифікаційну (ототожнення

установи з ім'ям або прізвиськом власників або з іншими установами власника), криптофорну (шифрування задля створення загадковості, викликання цікавості – Т.П. Романова називає такі ергоніми шифровками або ребусами, а Н.Д. Голев – індексами).

Вимогами до ергонімів вважаються евфонія, відносна короткість, інформативність, орієнтація на асоціації зі словами, що не мають пейоративних значень [5: 253], необхідність урахування прагматичних пресупозицій – оцінок фонду знань, зацікавленості, психологічного стану, характеру, спроможності розуміти адресата [6: 108-118], сугестивна здатність, естетичність, урахування особливостей національної культури, менталітету, стереотипів, явищ прецедентності тощо. Ергонім не повинен позначати вульгарне або грубе слово при перекладі на іноземні мови [3: 197].

Для дослідження мотивації ергонімів ми використовуємо авторську концепцію мотивації як наскрізної лінгвопсихоментальної операції формування ономасіологічної структури на підставі вибору мотиватора (-ів) зі структури знань про позначене у складній системі зв'язків різних пізнавальних функцій свідомості, а також розроблену нами *методику* когнітивно-ономасіологічного аналізу, що ґрунтується на двовекторному підході: від слова до думки і від думки до слова – і передбачає два етапи: інтерпретацію ономасіологічної структури (ОС) номінативної одиниці та моделювання відповідної концептуальної структури знань про позначене, із якої на підставі активації у свідомості мотиваційної бази здійснюється вибір мотиватора (-ів) [8; 9; 10; 11].

Структура знань про позначене представлена у вигляді спрощеної моделі ментально-психонетичного комплексу (МПК), яка враховує кореляцію п'яти психічних функцій свідомості: відчуттів, почуттів, мислення, інтуїції та трансценденції – із колективним позасвідомим. Вибір структури МПК зумовлений, по-перше, конекційною природою знань, головним принципом використання яких є активація як збудження певної ділянки нейронів кори головного мозку в когнітивних процесах; по-друге, відмовою від абсолютизації мислення як єдиного пізнавального механізму людини. По-третє, МПК має синергетичну системну природу, організований шляхом взаємної детермінованості різних функціональних модулів свідомості й інтегрований зі знаковими, граматичними, прагматичними ресурсами природної мови, що сприяють переведенню інформації різних типів у мовний формат. По-четверте, МПК дає змогу звернутися до інтеграції свідомих і позасвідомих процесів, що здійснюється шляхом актуалізації в ОС відповідних психологічних і культурних архетипів.

Ядром МПК у вербалізованій частині мислення є пропозиції, пов'язані з асоціативно-термінальним компонентом метафоризованих знаків інших концептів, модусом як оцінним складником, образами, іншими психічними функціями й архетипами колективного позасвідомого. МПК є зразком тотальних моделей, які «охоплюють одночасно безліч самих різних аспектів аналізованого предмета», є «продуктом об'ємного мислення, що містить і компоненти фонового мислення, і процедури співвіднесення фігуративного й фонового мислення з невидимим» [2: 103-104]. Трансцендентне, інтуїтивне, чуттєве безпосередньо не експліковані в мові, важко піддаються описові, не маючи узвичаєних кодових назв, однак при встановленні типу мотивації треба вказувати на кореляцію з такими функціями.

За першим параметром диференціації мотиваційних відношень залежно від статусу обраного мотиватором фрагмента МПК ми виокремили пропозиційний, асоціативно-метафоричний, модусний і змішаний типи мотивації.

Пропозиційна мотивація характеризується вибором мотиваторів із ядра МПК – пропозиційних структур як мисленневих аналогів ситуації, що характеризуються відносною об'єктивністю, внутрішньою несуперечливістю й позначаються мовними одиницями у прямих значеннях. Мотиватором багатьох ергонімів міста є власне позначення об'єкта продажу, який отримує вторинне ергонімічне значення й нерідко має еквонімічний статус, тобто є гіпонімом у ряді інших видових назв. Приміром, *Коктейль* (назва кафе), *Самса* (назва установи харчування), *Ботфорт*, *Черевички* (назва магазину взуття), *Рубін*, *Золото* (магазин коштовностей), *Кераміка*, *Плитка*, *Вітражі* (магазини будівельних матеріалів), *Подушечка* (магазин постільної білизни), *Стіл і стілець* (мазанин меблів). Інколи еквонімічний об'єкт

ілюструє найнижчий рівень категоризації: *Аліса* (магазин пряжі, одним із видів якої є пряжа «Аліса»), *Лотос* (магазин побутової хімії, видом якої є сорт прального порошку «Лотос»).

Доволі поширеними є мотиватори суб'єкта виробництва – відомої фірми, що виготовляє продукцію: *Лавента* (магазин взуття), *Валента* (магазин одягу для вагітних), *Златокрай* (магазин продуктів). Функцію ідентифікації власника як суб'єкта виконують мотиватори в назві магазину *Еліс* (власницями є Лариса і Світлана), створеної шляхом змішаної аббревіації із використанням єднального сполучника; у назвах магазинів, перукарень і барів *Людмила*, *Аліна*, *Валентина*, *Марина*, *Наталі* (застосовується переважно власне ім'я, рідко – прізвище за модусом обраної частини назви (*Сокол* – власник магазину Соколовський)).

У пропозиційно мотивованих ергонімах представлені різні компоненти предикатно-аргументних структур: локатив як показник місця (*Хрещатик* (ресторан на однойменній вулиці), *Фонтан* (бар біля фонтана), *У Богдана* (кафе біля пам'ятника Богдану Хмельницькому)); дестинатив як компонент призначення товару (*Садівник* (магазин для садівників), *Городник* (магазин для городників), *Турист* (магазин для туристів), *Карпуз*, *Пупсік* (магазини для немовлят), *Пані* – магазин одягу для жінок); компонент рівня якості (*Сладкарниця* – назва кафе, *Комфорт* – магазин меблів); комітатив як компонент суміжності з об'єктом продажу (*Алло* – магазин мобільних телефонів, *Хто там?* – магазин дверей), суб'єктом власності (*Мішель* – перукарня названа ім'ям батька, колишнього перукаря, *Ариунушка* – магазин іграшок за ім'ям дочки, *Дарина* – бар, названий ім'ям онуки, *Ільдана* – телестудія за ім'ям онуків), локативом (*У бичка* – магазин біля м'ясокомбінату), партитивом (*Секунда* – магазин годинників, *Квадратний метр* – агентство нерухомості) тощо.

Чимало ергонімів є сполуками, мотиватори яких позначають кванторний об'єкт і дестинатив: *Все для жінок*, *Все для взуття*, *Все для дому*. У Черкасах великі магазини мають гіперонімічну назву будівлі взагалі, що корелює з позначеннями об'єктів продажу: *Будинок меблів*, *Будинок кофе*, *Будинок книги* – або дестинативом чи предикатом (*Бєбі-будинок*, *Будинок торгівлі*).

Асоціативно-термінальна мотивація, на відміну від пропозиційної, за загальним механізмом є метафоричною. Метафоризація є найпродуктивнішим креативним засобом збагачення мови, виявом мовної економії, семіотичною закономірністю, що виявляється у використанні знаків однієї концептуальної сфери на позначення іншої, схожої з нею в якомусь відношенні або асоційованій з нею. Метафора заперечує належність об'єкта до того класу, у який він насправді включений, і стверджує його входження до категорії, до якої він не може бути віднесений раціонально [1: 17].

На позначення різноманітних установ використовуються знаки різних предметних сфер на підставі уподібнення здебільшого сценаріїв: *Партизан* – сауна, що розташована під мостом, що ускладнює її пошук; *Хамелеон* – солярій, у якому людина отримує загар, нібито змінює колір, як хамелеон; *Компас* – магазин книги, яка уподібнюється компасу у світі знань; *Ніагара* – клуб ігрових автоматів, у якому дзвін монет асоціюється з Ніагарським водоспадом. У останньому випадку використовується власна назва – гідронім, що може кваліфікуватися як прецедентний феномен, адже всім відомо, що Ніагарський водоспад – найбільший у світі.

Модусна мотивація характеризується застосуванням мотиваторів із позитивною оцінкою, які здебільшого не пояснюють його зв'язок із позначеним й інколи корелюють зі смаковими, одоративними відчуттями, почуттями схвалення (*Тріумф*, *Прогрес* – магазини одягу, *Благо* – кредитна спілка, *Лакі-тур* – туристичне агентство від англ. Luck – щастя, *Фаворит* – магазин, *Аромат* – магазин кулінарних виробів, *Фрагранс* (від фр. аромат) – перукарня, *Нірвана* – магазин одягу, *Браво* – піцерія). Позитивна оцінка в ергоніміконі міста пов'язується із королем (*Корона* – магазин продуктів, *Роял* – казино), елітністю та престижністю (*Еліт-стиль* – салон краси, *Еліт* – магазин і бар, *Еліт-персонал* – кадрове агентство, *Престиж* – агентство нерухомості). За позитивною стереотипністю реалій в етносвідомості українців мотивовано назви *Ромашка*, *Магнолія*, *Юність*, *Троянда*, *Смарагд* тощо.

Поєднання в ономасіологічній структурі мотиваторів різного статусу у структурі знань про позначене представляє змішаний тип мотивації: *Джинсовий коктейль* – назва магазину одягу репрезентує еквонімічний об'єкт продажу і метафоричний компонент – знак предметної сфери страв, що використовується в ергонімі на підставі суміжного поняття суміш як різноманітність асортименту. В ергонімі *Меблева країна* поєднуються пропозиційний мотиватор об'єкта із метафоричним компонентом, що застосовується на позначення величини магазину.

За другим параметром раціональності й ірраціональності знань про позначене, знаки яких обрані мотиваторами, виокремлено раціональну та міфологемну мотивацію. Міфологемна мотивація характеризується вибором мотиватора з некритично сприйнятим змістом, більш сильним для етносу й окремої людини, ніж раціональне, оскільки він ґрунтується на найпотужнішій силі, яка здатна опиратися будь-яким фактам, – вірі. Ознаками ірраціонального вважаються насамперед аксіоматичність і неверифікованість, спрощене бачення реальності, спрощено-каузальне тлумачення подій» [13: 135-136], потужна трансляторна здатність, відносна інформаційна стабільність, поверхнева будова за принципом «антецедент – консеквент» (якщо, ... то) при відсутності смислової глибини й логіки, здатність до руйнування й усунення зі свідомості шляхом бездоказового заперечення за принципом «це є нісенітниця, абсурд, безглуздя». Ергономічна номінація нерідко ґрунтується на відповідних міфологемах, що пов'язують реалію з успіхом, удачею, щастям, добробутом: *Підкова* – кафе-бар (пов'язане з міфом про підкову, яка приносить щастя), *777* – кафе-бар (пов'язане з магічним числом сім).

За третім параметром класифікації – культурної значущості мотиватора для певної етнічної спільноти – виокремлюємо прецедентну мотивацію, що характеризується вибором мотиваторів зі сфери прецедентних феноменів – складників концептуальної системи, позначення та зміст яких добре відомі представникам певної етнокультурної спільноти, вагомі й використовувані в когнітивному й комунікативному плані. Прецедентні феномени належать до культурно-мовної компетенції – здатності носіїв певної етнічної культури й мови впізнавати в мовних одиницях і мовленнєвих продуктах культурно значимі настанови й норми, ціннісні орієнтири, культурні коди й можливість їхньої переінтерпретації, а також організовувати свою комунікативну поведінку й текстопородження згідно з цими культурними знаннями. Серед ергонімів м. Черкаси чимало мотивованих прецедентними національно-культурними знаками (*Січ*, *Чумак* – ресторани; *У Богдана*, *Калина*, *Солоха* – кафе; *Кобзар* – магазин; *Либідь*, – готелі; *Берегиня* – фірма, ліцей).

Прецедентна мотивація ергонімів здебільшого має метафоричну природу за умови асоціативного смислового зв'язку з певним компонентом пропозиції (наприклад, *Тарас Бульба* – ресторан української кухні за іменем героя-українця повісті М. Гоголя, *Пенні* – магазин дитячого одягу від імені дитини – героїні повісті А. Ліндгрена; *Адам* – магазин чоловічого одягу, *Єва* – косметологічний салон, *Діоніс* – бар, *Папа Карло* – магазин столярних виробів). Належність прецедентного мотиватора до асоціативно-термінальної частини структури знань про позначене спостерігається у назві фітнесцентру *Перун* й унаочнює прагнення номінаторів підкреслити силу, могутність, яких набуває відвідувач цієї установи (Перун у східнослов'янській міфології головне божество, що уособлювало могутність, силу та владу; бог грому та блискавки, покровитель Київської Русі, який карав за беззаконня). Назва кафе «*Солоха*» ґрунтується на метафоричному уподібненні гарної господині, смачних і поживних страв сценарію, пов'язаному з персонажем повісті М. Гоголя (Солоха була гарною й гостинною господинею).

Прецедентний феномен нерідко належить до сфери модусу структури знань про позначене, тобто найменування прецедентних феноменів застосовуються у вторинній ергонімічній функції з огляду на їхню позитивну оцінку етносом або милозвучність, однак здебільшого такі назви не виконують інформаційної функції (наприклад, *Ассоль* – магазин одягу; *Ельф* – бар, *Амур* – магазин продуктів). Натомість, назва піцерії *Фелічіта*, утворена від назви популярної італійської пісні «Щастя в коханні», інформує про італійський продукт, пов'язуючи модус ний компонент із пропозиційним.

Оптимальність вибору ергонімів потрібно перевіряти шляхом анкетування мешканців міста, що було здійснено у виконанні під нашим керівництвом магістерській роботі студентки Фещенко Ю.В., яка підрахувала реакції респондентів на використання різних ергонімів м. Черкаси. Нею виявлено, що найбільш позитивно мешканці міста оцінили прозорі, але метафоричні назви, відомі всім носіям мови, при цьому певну перевагу в цьому мали респонденти-жінки [12]. В ергоніміконі міста переважають українські назви, хоч наявні транслітеровані або транскрибовані англійські чи французькі найменування, російські ергоніми.

Завдання мовознавців полягає в оптимізації ергонімікону, приведенні його у відповідність до позначених реалій, культурних стереотипів українського народу з урахуванням прецедентних феноменів етносвідомості, у спрямуванні ергонімів на успішність у виробництві, торгівлі, сервісі тощо, усуненні чинників негативного сугестивного впливу на споживачів.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Арутюнова Н.Д. Метафора и дискурс // Теория метафоры. – М.: Прогресс, 1990. – С. 5–32.
2. Бахтияров О.Г. Деконцентрация. – К.: Ника-Центр, 2004. – 126 с.
3. Емельянова А.М. Эргонимы в лингвистическом ландшафте полиэтничного города (на примере г. Уфы): Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Уфа, 2007. – 22 с.
4. Красных В.В. Этнопсихолінгвістика и лингвокультурология. – М.: ИТДГК «Гнозис», 2002. – 284 с.
5. Ономастика. – М.: Наука, 1969. – 261 с.
6. Родина О.В. Прагматические пресуппозиции как фактор воздействия рекламного текста // Вестник Московского ун-та. Сер. 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2004. – № 4. – С. 108-118.
7. Романова Т.П. Проблемы современной эргонимии // <http://www.ssu.samara.ru/vestnik/gum/1998>.
8. Селиванова Е.А. Когнитивная ономастиология. – К.: Фитосоцицентр, 2000. – 248 с.
9. Селиванова О.О. Нариси з української фразеології (психоконігнітивний та етнокультурний аспекти). – К.-Черкаси: Брама, 2004. – 276 с.
10. Селиванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.
11. Селиванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. – Полтава: Довкілля-К, 2008. – 712 с.
12. Фещенко Ю.В. Мотивация и способы словообразования русских эргонимов г. Черкасы: Магистерская работа. – Черкасы, 2008. – 75 с.
13. Шейгал Е.И. Семиотика политического дискурса. – М.: ИТДГК «Гнозис», 2004. – 326 с.
14. Шестакова С.О. Лексико-семантические инновации в системе слов-ергонимов // Вісник Харківського національного ун-ту. – 1999. – С. 197-204.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олена Селиванова – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та практики перекладу Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, заслужений працівник освіти України.

Наукові інтереси: словотвір, граматики, когнітивна лінгвістика, ономастиология, фразеология, переклад, теорія тексту, комунікативна лінгвістика, лінгвометодология тощо.

ВНУТРІШНЯ ФОРМА СЛОВА ЯК ІНСТРУМЕНТАРІЙ ОНОМАСІОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ ДЕРИВАТИВ У ТИПОЛОГІЧНО-ЗІСТАВНИХ СТУДІЯХ

Василь БОЙЧУК (Івано-Франківськ, Україна)

У статті розглядається роль внутрішньої форми слова у процесах номінації осіб у різних мовах із позиції ономастиології, а також доцільність та ефективність її використання у зіставних дослідженнях.

Ключові слова: внутрішня форма слова, ономастиологічна категорія, лексичне значення, номінація, мотивація.

The role of word internal form in the nomination processes of persons in different languages from the standpoint of onomasiology is investigated in the paper. The value and effectiveness of its usage in contrastive studies are revealed.

Key words: word internal form, onomasiological category, lexical meaning, nomination, motivation.

На сучасному етапі розвитку мовознавства словотвір як розділ лінгвістики ґрунтовно утвердився у системі мовознавства як наука із властивою їй системою наукових понять і термінів, предметом і методами дослідження. Вирішення дериватологічних завдань, що вимагали скрупульозного опису й аналізу словотвірних одиниць зумовило формування трьох

аспектів дослідження словотвору: поморфемно-конструктивного (В.В.Виноградов, Г.О.Винокур, Л.А.Булаховський, І.І.Ковалик, Л.Л.Гумецька), логіко-номінативного (Ф.І.Буслаєв, Я. Розвадовський, В.Дорошевський, М.Докуліл) та синтаксичного (Е.Бенвеніст) [2, 3]. Появу кожного з аспектів було спричинено неможливістю попереднього відповісти на низку важливих питань, що ставились перед дериватологією.

Зважаючи на тенденції розвитку мовознавчої науки другої половини ХХ століття, пов'язані в основному із вирішенням питання функціонування мовних одиниць і мови загалом [1: 84], у словотворі, відповідно, доволі активно застосовувався динамічний підхід до аналізу дериватологічних явищ. Варто зауважити, що й сьогодні наукові дослідження, у яких методологія динамізму є пріоритетною, залишаються актуальними і перспективними.

Динамічний підхід у системі словотвору передбачає з'ясування глибинних процесів деривації у їх зв'язку з категоріальною структурою мислення "у рамках цілісності мисленнєво-мовленнєвої діяльності як особливого специфічного прояву комунікативної діяльності" [2: 4], а тому цей підхід найтісніше пов'язаний із логіко-номінативним аспектом дослідження словотвірних одиниць.

Дериват є об'єктом процесуальної інтерпретації, у якій головну роль відводиться змістовій стороні мовного знака, що є "опорною базою для пояснення дійсної сутності будь-якої мовної форми" [4: 6]. У цьому ракурсі дослідження семантичного аспекту похідного слова у процесі його створення доцільно здійснювати на засадах основоцентричної дериватології, в якій, зокрема, акцентується на твірній основі, оскільки вона значною мірою формує і визначає семантику похідного утворення [2: 8].

Ономасіологія розглядає похідне слово як результат акту найменування, у якому змістий компонент являє себе у тій чи тій формі, причому процес відтворення характерних особливостей денотатів опосередкований мисленням носія мови. Зв'язок "мова – мислення – дійсність" безпосередньо "виявляє себе у процесі семіозису, у знаковому плані найменування, де поєднуються смисл (поняттєві форми мислення), ім'я (мовна форма), дійсність (позамовні об'єкти, що позначаються)" [13: 13]. Звідси випливає завдання дослідження закономірностей того, як дійсність відображається у категоріях мислення, а потім – у значеннях мовних форм.

Розв'язання таких проблем питань передбачає використання нових прийомів лінгвістичного аналізу, що безпосередньо пов'язані із поняттям внутрішньої форми (ВФ) слова, яка як ономасіологічна категорія, що визначає тип мотиваційних відношень між твірним і похідним словом, також виступає своєрідним етнічно маркованим змістовим «посередником» між словом і денотатом (референтом), який воно позначає.

ВФ слова вже стала об'єктом лінгвістичних студій відомих вітчизняних та зарубіжних учених: О.І.Блінової, Л.А.Булаховського, М.І.Голянич, О.О.Земської, О.П.Єрмакової, Т.Р.Кияка, Н.І.Мігіріної, Б.О.Плотникова, В.М.Русанівського, О.С.Снітко, В.І.Телії та ін. Однак можна з певністю стверджувати, що в теорії ВФ залишається чимало дискусійних питань стосовно онтологічної сутності ВФ слова та її прикладних аспектів, функцій у методології й системі мови загалом. Це, передусім, є наслідком теоретичної (лінгвофілософської) складності самого поняття ВФ і, відповідно, різних тлумачень зазначеної мовної категорії лінгвістами, філософами, культурологами, що ґрунтуються на абсолютизації чи нівеляції тих чи інших аспектів ВФ слова. З іншого боку, у вітчизняній лінгвофілософській проблематиці цього феномена здебільшого переважають вихідні положення теорії ВФ слова О.О.Потебні.

Прикладні аспекти поняття ВФ слова як інструментарію для виявлення когнітивно-категоріальних особливостей семантики дериватів як в українській, так й інших мовах різного ступеня спорідненості передбачають трактування ВФ слова як мотиваційної ознаки, що вичленовується свідомістю мовця (носія певної мови) із семантичної структури твірного слова і кладеться в основу найменування предметів та явищ навколишнього світу, які позначаються похідним словом. ВФ слова у такому разі також є способом мотивації значення між твірним і похідним словом, який конкретизується цією ознакою.

Таким чином, ВФ розкриває природу та характер найменувань, указує на смислові відношення (їх природу) між твірним і похідним, тобто визначає власне ономасіологічну характеристику слова. Якщо словотвірна мотивація вказує на предмет (денотат) загалом, то ВФ слова виявляє, яка, або ж які, з великої кількості ознак того чи іншого предмета вибираються свідомістю людини для номінації певного сегмента дійсності і формування семантики новоутвореного мовного знака. Крім того, ВФ слова як обов'язковий елемент у парі «твірне – похідне» конкретизує словотвірні мотиваційні зв'язки, наділяючи їх значущістю.

Розглядаючи ВФ як мотиваційну ознаку, що кладеться в основу найменування, вона набуває статусу змістової ономасіологічної категорії, яка відіграє головну роль у процесах номінації предметів та явищ об'єктивного світу, при якій світ дійсності поєднується зі світом мови, а частина простору екстралінгвістичного – з частинкою простору мовного [6: 8]. Відповідно предметом дослідження ономасіології є лексична об'єктивація і процес установаження зв'язку звукової сторони лексичної одиниці, яка при цьому виникає, з об'єктом дійсності (референтом) [12: 4]. Варто також зазначити, що кожний акт словотворення є актом номінації, проте не кожний акт номінації є актом словотворення в буквальному значенні слова [5: 23].

Одним із головних завдань теорії мотивації є знаходження механізму та визначення мотиваційної ознаки як представника інших ознак змісту, що виражається цією ознакою, її властивості та функції. Вагомий внесок у дослідження генеративних можливостей мотиваційної ознаки для створення нових думок було зроблено відомим українським ученим О.О.Потебнею [8: 122]. І на сьогодні проблема чинників, що мотивують вибір цієї ознаки у номінативному процесі, залишається актуальною як для теорії мотивації, так і для теорії номінації.

Пролити світло на ці проблеми можна через з'ясування природи ВФ похідних слів у системній типології ВФ тих ти інших лексико-семантичних класів слів і дослідження її взаємозв'язків з іншими мовними категоріями.

ВФ слова як обов'язковий змістовий компонент у парі «твірне - похідне», що генерує певні мотивації, перебуває у тісних смислових зв'язках зі словотвірною мотивацією і лексичним значенням (ЛЗ), формуючи змістову основу деривата чи його лексико-семантичних варіантів. Так, похідне *дощовик* в українській мові має різні ЛЗ. Це – 1) «верхній легкий непромокальний одяг, що захищає від дощу», 2) «кулястий гриб, який швидко росте в теплу дощову пору, а при висиханні перетворюється в темний порошок», 3) «черв'як, що живе в ґрунті, підвищує його родючість, а на поверхню виходить тільки після великого дощу» [9 (1: 403)]. Формування різних ЛЗ у омонімічних похідних утвореннях зумовлено різним характером їх ВФ, яка формує первісне ЛЗ, а подальший розвиток його залежить передусім від екстра- та інтралінгвальних чинників.

Це чітко простежується у випадках, коли мотиваційна ознака номінації, що виражалася видовим поняттям, замінюється з часом ознакою родового характеру [11: 63]. Так, українські похідні *столяр* і *чоботар* сьогодні мають ЛЗ «той, хто виготовляє меблі» чи взуття взагалі. У словах подібної семантики відбувся розрив між первинною ознакою, яка ще виражена морфологічним складом твірної основи, та реальною ВФ слова, що робить його образним і зрозумілим носієм мови, але є імпліцитною на рівні формальної будови деривата.

Якщо значення слова має тенденцію розвиватися, то ВФ слова виступає його своєрідним стабілізуючим компонентом. Відповідно – ВФ слова з часом може «затемнюватися», ставати незрозумілою для носіїв або й повністю забуватися, що зумовлено значною мірою системними зв'язками слова, його віднесеністю до певних груп і структур у складі лексики, а не походженням слова [10: 46]. Відтворити ВФ непохідного слова, у структурі якого залишається зовнішня форма і значення, можна за допомогою етимологічного аналізу. Реконструкція «найближчого етимологічного значення» (О.О.Потебня) показує, чому для українця і англійця, для прикладу, слово *вікно* (англ. *window*) асоціюється з різними сегментами навколишнього світу, зокрема з *оком* для українця і – з *вітром* (*wind* – вітер) для англійця.

Розглядаючи ВФ і ЛЗ на рівні похідного слова, О.О.Земська та О.П.Кубрякова справедливо стверджували, що ВФ слова, виражаючи характер смислових відношень між твірним і похідним, не включає в себе саму назву реалії, а тому не втрачає своєї пояснювальної сили і не перетворюється на зредуковане ЛЗ [3: 519]. Таким чином, можна стверджувати, що ВФ є змістовою ономасіологічною категорією, яка є конститутивною основою творення формально-семантичної структури дериватів у процесах номінації. Крім того, ВФ дозволяє розглядати похідне слово як одиницю номінації, яка є унікальною за структурою і за властивими їй ономасіологічними і функціональними характеристиками.

Звідси наближаємося до висвітлення проблемних питань вираження національної свідомості у мові, що дозволить глибше розуміти одну з важливих функцій мови – функцію національної ідентичності, яка репрезентує себе передусім у мовній картині світу.

Відомо, що у структурі мовного знака кодується інформація про навколишній світ, причому носії різних мов відповідно до власного сприймання неоднаково трактують функції чи призначення однотипних сегментів дійсності, що впливає і на формування семантики слова. На нашу думку, різнотипне розуміння тих чи інших явищ дозволяє відтворити саме ВФ слова, оскільки вона містить у собі характерні вказівки щодо особливостей світосприймання різними носіями мов, що відтворюють їх історичний досвід і сучасну мовну практику. Таким чином, визначивши первинний мотив номінації (свідомий чи несвідомий), тобто певний тип внутрішньої форми слова, можемо наблизитися до розуміння світоглядного (психологічного, національно опосередкованого) вибору носіями тої чи іншої мовної форми зі специфічною значеннєвою структурою.

Саме тому ВФ слова можна вважати важливим методологічним інструментом у сучасних зіставних дослідженнях, невід’ємним засобом розуміння процесів номінації різних мовних соціумів. Звідси випливає актуальне завдання виявлення різних типів ВФ похідних слів у споріднених і неспоріднених мовах шляхом контрактивних досліджень, що дозволить проаналізувати особливості мовленнєво-мисленнєвої діяльності носіїв різних мов.

Найяскравіше процеси диференціації, відмінності в номінативних актах виявляються у семантичних структурах похідних слів, що мотивуються твірними, які належать до різних лексико-граматичних класів. Наприклад, укр. *дощовик*, рос. *дождевик* (у знач. «гриб») і чеське *půchavka*, польс. *purchavka* мають різні ВФ, які актуалізують відмінні мотиваційні ознаки об’єктності і характерної дії. Аналогічні різнотипні ВФ і у похідних укр. *баршник*, рос. *барышник* і чеськ. *překupník*, польс. *przekupień*, укр. і рос. *булочник* і чеськ. *pekař*, укр. *гурьовик*, рос. *гуревик* і чеськ. *vspěrač* (*гуря - závaží*), польс. *ciężarowiec* (важкоатлет), укр. *візник*, рос. *извозчик* (ознака дії) і чеськ. *drožkar* (ознака об’єктності) (*drožka – дрожки, таксі*) і *izvoščík*, польс. *dorożkarz* і *woźnica*.

При мотивації деривата твірним, що позначає певний об’єкт, а тому виражений іменною частиною мови, ВФ вичленовує як головні різні сегменти, складові цього об’єкта. Напр., укр. *буквар*, рос. *букварь* і чеськ. *slabikař* (*slabika – склад, а буква - písmeno*), польс. *elementarz*, укр., рос. *бабник* і чеськ. *sukničkar, zástěrcar, holkar* (*suknička - спідниця, zástěrca – передник, фартух, holka – дівчина*).

Дуже часто афіксальним дериватам однієї мови відповідають композити іншої, порів., укр. *байкар* – рос. *баснописец*, польс. *bajkopisarz*, укр. *віршник* – рос. *стихотворец*, польс. *wierszopisarz*, укр. *конопляр* – рос. *коноплевод*, укр. *коняр* – рос. *коневод*, чеськ. *chovatel koní*, укр. *кROLІВНИК*, чеськ. *králíkář* – рос. *кроликовод*, укр. *курівник* – рос. *куровод*, укр. *лісівник* – рос. *лесовод*, англ. *forest-guard, woodkeeper* і *forester*; укр. *овочівник* – рос. *овочевод*, укр. *оленьяр* – рос. *оленевод*, укр. *олійник* – рос. *маслобойщик*, укр. *пасічник*, *бджоляр*, польс. *pszczelarz, pasiecznik*, чеськ. *včelář* – рос. *пчеловод, hodowca pszczól*, укр. *птахівник* – рос. *птицевод*, англ. *poultry farmer (breeder)*; укр. *пустельник* – рос. *пустынножитель*, укр. *смоляр* – рос. *смолокур, смоловар*, укр. *соболевник* – *соболевод*, укр. *тваринник* – рос. *животновод* тощо, у яких з’ясування ВФ не викликає труднощів, тому що вона актуалізуються експліцитно вираженням предикатом у формальній структурі композита і допомагає зрозуміти характер найменування: *оленевод, птицевод, овочевод* позначають осіб, які займаються вирощуванням того, що називає твірне слово.

А похідне слово *олійник*, для прикладу, може позначати особу, яка виготовляє олію чи продає її тощо. У таких випадках правильно визначити ВФ слова дозволяє семантика предиката ЛЗ деривата, яка прогнозує характер ВФ похідного слова. Наприклад, укр. *голжар* має ЛЗ «той, хто робить, виготовляє голки». Значення предиката виокремлює мотиваційну ознаку продукту праці (результативності), яка формує вказане ЛЗ. Базова основа дуже часто визначає в загальних рисах значення предиката ЛЗ похідного слова, проте не завжди назва, скажімо, музичного інструмента, що є твірним, передбачає предикат «грати» і відповідну ВФ, яка б вичленовувала мотиваційну ознаку інструментальності. Так, ВФ похідного слова *дудник* у значенні «той, хто робить дудки» вказує на предмет (дудку), який є продуктом, результатом праці. В іншому значенні *дудник* – «той, хто грає на дудці» має ВФ, яка репрезентує власне ознаку інструментальності.

Саме тому слід погодитися із ученими, які пропонують обов'язково включати в ЛЗ деривата вказівку на його ВФ [3: 520; 7: 73-74], тобто активно використовувати цю мовну категорію у лексикографічній практиці, що сприятиме розумінню природи того чи іншого найменування у будь-якій мові.

Українським афіксальним дериватам можуть відповідати також словосполучення, у яких ВФ чітко виражено: укр. *коняр* – польс. *hodowca koni*, чеськ. *chovatel koni*, укр. *кролівник* – польс. *hodowca królików*, чеськ. *chovatel králiků*, укр. *курівник* – рос. *куровод*, польс. *hodowca kur*, укр. *пасічник*, *бджоляр* – польс. *hodowca pszczół*, укр. *вітряк* – рос. *ветряная мельница*, укр. *вовківня* – рос. *волчья яма*, *волчье логовище* тощо.

Наведені приклади переконливо засвідчують неоднорідне світоглядне «прочитання» об'єктивної дійсності різними етносами, в основі чого лежать опосередковані мовою як духовною субстанцією (у термінології В.Гумбольдта) когнітивні (ментальні) структури носіїв мов, а «ключем» до їх розуміння може слугувати поняття ВФ слова.

Таким чином, використання ВФ слова у зіставних дослідженнях дозволяє вирішувати проблеми як мовного, так і екстралінгвального характеру, що пов'язані насамперед із етно- та психолінгвістикою, а також отримати цінний дослідницький матеріал для подальших наукових студій у царині зіставного мовознавства та інших суміжних галузях гуманітарних знань.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Алпатов В.М. Лингвистика на исходе XX века: Итоги и перспективы // Вестник Московского университета. Сер.9. Филология. – 1995. – № 5. – С.84-93.
2. Грещук В.В. Український відприкметниковий словотвір. – Івано-Франківськ: Плай, 1995. – 208 с.
3. Ермакова О.П., Земская Е.А. Сопоставительное изучение словообразования и внутренняя форма слова // Известия АН СРСР. Сер. лит. и яз. – 1985. – Т. 44, № 6. – С.518-525.
4. Колшанский Г.В. Некоторые вопросы семантики языка в гносеологическом аспекте // Принципы и методы семантических исследований. – М.: Наука, 1976. – С.5-31.
5. Кубрякова Е.С. Об определении границ ономазиологических исследований // Проблемы ономазиологии IV: Научные труды. Т.175. – Курск: КГУ, 1984. – С.23-27.
6. Кубрякова Е.С. Части речи в ономазиологическом освещении. – М.: Наука, 1976. – 115 с.
7. Милославский И.Г. Вопросы словообразовательного синтеза. – М.: МГУ, 1980. – 296 с.
8. Потебня А.А. Эстетика и поэтика. – М.: Искусство, 1976. – 614 с.
9. Словник української мови: В 11 т. – Т.1. – К.: Наукова думка, 1970. – 790 с.
10. Степанов Ю.С. Основы общего языкознания: Учебное пособие. – М.: Просвещение, 1975. – 272 с.
11. Тихонов Н.А. Внутренняя форма слова и лексическое значение слова // Семантика и структура деривационных моделей: Сб. науч. тр. – Владивосток: ДВО АН СРСР, 1988. – С.55-72.
12. Торощев И.С. Предмет, задачи, материал и методы ономазиологии // Проблемы ономазиологии. Исследования проблемной лаборатории по ономазиологии: Научные труды. – Т.21(114). – Орел: ОГУ, 1974. – С.3-75.
13. Языковая номинация: Общие вопросы. – М.: Наука, 1977. – 358 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Василь Бойчук – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри української та іноземних мов Прикарпатського юридичного інституту Львівського державного університету внутрішніх справ.

Наукові інтереси: динамічний словотвір, зіставне мовознавство, етнолінгвістика.

ДЕЯКІ СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НІМЕЦЬКИХ ЕКОНОМІЧНИХ ТЕРМІНОЛОГІЧНИХ СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ

Любов ВІТАЛІШ, Тетяна ПЕРУНЧАК (Львів, Україна)

У статті розглянуто способи збагачення німецької економічної термінології: словотвір та лексикалізацію словосполучень. Поряд з композитами використовуються стійкі термінологічні словосполучення, які складаються з прикметника (дієприкметника) та іменника; прикметники утворюють вільні та синонімічні ряди та антонімічні пари. Сталі термінологічні словосполучення будуються на атрибутивному та об'єктному зв'язку. Формалізація термінологічних словосполучень продовжується у скороченнях та торгових формулах.

Ключові слова: економічна термінологія, словотвір, лексикалізація, синтаксис словосполучень, синонімія, антонімія, семантичні поля у термінології.

Such ways of enriching German economic terminology as word building and word combinations' lexicalization are in the focus of this paper. Stable terminological word combinations are used together with composites. Formalization of terminological word combinations is further traced in contractions and trade formulae.

Key words: economic terminology, word building, phrase lexicalization, syntax of word combinations, synonymy, antonymy, semantic fields in terminology.

Останнім часом дослідження з термінології відзначають зростання масиву багатоконпонентних термінів. Це складні слова та словосполучення з різноманітною синтаксичною та семантичною структурою. Терміни, що мають структуру групи слів, позначаються в літературі по-різному: термінологічною лексемою у вигляді словосполучення [5: 39], термінологізованою групою слів [7: 76] або багатослівним терміном [8: 170].

Д. Мьон, який надає перевагу терміну “багатослівне найменування”, посилається на те, що в описах словотвору німецької мови на цей аналітичний спосіб утворення найменувань звернуто недостатньо уваги [10: 113], і хоче привернути увагу дослідників до цієї “знехтуваної форми найменувань у німецькій фаховій мові” також і в аспекті викладання німецької мови для студентів економічних спеціальностей.

Вербально виражене поняття легко сприймається як термін у формі складного слова завдяки його єдності як графеми. При номінації поняття з допомогою групи слів виникає – особливо для учнів та нефаківців – складність, яка полягає у тому, щоб лексикалізовану синтаксичну одиницю відізнати від вільного словосполучення.

Внаслідок багатократного використання група слів перетворюється в репродуковане найменування, в усталену складову частину інвентаря термінологічних найменувань. Якщо розглядати термінологічний інвентар із точки зору способу його утворення, то виявиться, що поряд з утворенням композитів використовуються також термінологічні групи слів, які є рівноцінні з композитами в плані чіткої диференціації фахових понять та в їх функціонуванні у фахових текстах. Для ілюстрації цієї рівності наведемо кілька прикладів (мовний матеріал взято з фахових лексиконів та словників, вказаних у списку літератури).

Сильна диференціація існує у понятті ціни. Оскільки визначення ціни підлягає різного роду модифікаціям, види цін поділяються за певними критеріями. Для формування типології найважливіших видів цін використовуються обидва види найменувань: слово та словосполучення. Визначені ринком терміни для позначення ціни є: *Allgemeinpreis* (загальна ціна); *garantierter Preis* (гарантійна ціна); “*open prise*” (відкрита ціна); *Schleuderpreis* (демпінгова ціна); *vorgeschrriebener Preis* (запропонована ціна) та ін. Ціни згідно категорій покупців мають такі назви: *Ladenpreis* (ціна магазину); *Sonderpreis* (спеціальна (пільгова) ціна); *psychologischer Preis* (психологічна ціна) [9: 437]. Використання назв цін може також бути регламентованим: “Суди у ФНР не дозволяють використання позначення: “*unverbindlicher Richtpreis*” (орієнтовна ціна). Для характеристики запропонованих цін закон про картелі та підтримання конкуренції дозволяє тільки позначення: “*unverbindliche Preisempfehlung*” (необов'язкова пропозиція цін) або “*unverbindlicher empfohlener Preis*” [9: 461].

У галузі торгівлі та комерційної діяльності потрібно розрізнити та класифікувати багато спеціальних понять за окремими аспектами. Для мовного оформлення цих специфікацій служать групи слів, які складаються із прикметника (діеприкметника) та іменника. Традиційними найменуваннями із структурою словосполучення є, наприклад: *unlauterer Wettbewerb* (негласне змагання), *doppelte Buchführung* (подвійна система бухгалтерського обліку), *flüssige Mittel* (мобілізація ліквідних засобів), *stille Reserve* (анонімні (приховані) резерви), *offene Rechnung* (відкритий рахунок), *schwarzer Markt* (чорний ринок), *grauer Markt* (сірий ринок), *unbestellte Waren* (незамовлені товари), *kombinierter Verkehr* (комбінований торговий оборот (або „грошове звертання“), *kleiner Grenzverkehr* (малий прикордонний зв'язок), *schwebende Geschäfte* (незакінчені угоди), *schleichende Inflation* (прихована інфляція).

Економічні терміни є в термінологічному словосполученні базисним компонентом найменування (ядром), якому підпорядковується атрибутивний прикметник чи діеприкметник. Із базисним компонентом “гроші” можна знайти такі термінологічні словосполучення: *heißes Geld* – “гарячі гроші” (грошовий капітал, який мобілізований короткостроково для досягнення спекулятивних прибутків), *neutrales Geld* – “нейтральні гроші” (гроші, які нейтрально відносяться до ходу економічного життя внаслідок відповідної грошової політики), *billiges Geld* – “дешеві гроші” (грошовополітична концепція для експансивної грошової політики), *fluktuierende Gelder* – “текучі гроші” (флуктуаційні, тобто ті, що коливаються, грошові суми, які із страху знецінення грошей пересуваються із країни в країну), *fremde Gelder* – “чужі гроші” (довірені банку гроші), *aufgenommenes Geld* – “прийняті гроші” (гроші, які беруться кредитною інституцією для посилення власної ліквідності), *tägliche Gelder* – “щоденні гроші” (позики із щоденним попередженням або повідомленням).

Прикметники як складові частини найменувань із структурою словосполучень можуть утворювати ряди слів:

<u>frei</u>	
вільний	⇒ freie Marktwirtschaft – вільна ринкова економіка ⇒ freie Rücklagen – вільний (добровільний) грошовий резерв ⇒ freie Güter – вільні товари
<u>fest</u>	
твердий	⇒ feste Kosten – тверді (постійні) кошти
постійний	⇒ fester Verrechnungspreis – тверда розрахункова або перерахункова ціна ⇒ fester Wechselkurs – твердий обмінний курс
<u>fix</u>	
постійний	⇒ fixer Erlös – постійна виручка
твердий	⇒ fixer Verbrauch – постійне, незмінне споживання ⇒ fixe (feste) Kosten – тверді (постійні) кошти
<u>flexibel</u>	
вільний	⇒ flexibler Wechselkurs – вільний обмінний курс
гнучкий	⇒ flexible Altersgrenze – вікова межа, що коливається
еластичний	⇒ flexible Arbeitszeit – ковзаючий розклад робочого часу
<u>offen</u>	
відкритий	⇒ offene Rechnung – відкритий рахунок ⇒ offene Rücklagen – відкриті, відображені в балансі резерви
необмежений	⇒ offener Kredit – необмежений кредит
очевидний	⇒ offene Inflation – очевидна інфляція
неоплачений	⇒ offene Rechnung – неоплачений рахунок
вакантний	⇒ eine offene Stelle – вакантне місце
<u>öffentlich</u>	
громадський	⇒ öffentlicher Dienst – державна громадська служба

офіційний	⇒ öffentliche Ausgaben – державні витрати
державний	⇒ öffentliche Hand – державна влада

Для найменувань із структурою словосполучення є характерними антонімічні утворення. Внаслідок цього розпізнаються термінологічні структури. Описи значень у термінологічних словниках включають переважно також антонімічні значення. Термінологічними антонімами в області підприємництва та народного господарства є, наприклад, такі найменування:

- fixe und variable Kosten – тверді та змінні витрати
- offener und geschlossener Markt – відкритий та закритий ринок
- vollkommener und unvollkommener Markt – досконалий та недосконалий ринок
- negative und positive Wirtschaftsgüter – негативні та позитивні засоби праці
- fundiertes und unfundiertes Einkommen – консолідований (обгрунтований) та неконсолідований прибуток

- leichte und schwere Papiere – акції легкі та важкі
- harte und weiche Währungen – тверді та м'які валюти

Антонімічні зв'язки можуть реалізовуватись також через різноструктурні види найменувань, наприклад, через словосполучення і складне слово:

- variabler Markt und Einheitsmarkt – змінний та єдиний ринок
- freie Stücke und Sperrstücke – вільний та заборонений товар

Поява синонімів у термінології зумовлена передусім синонімічними зв'язками між прикметниками:

- fixe (feste) Kosten – тверді, постійні витрати
- variable (veränderliche) Kosten – змінні витрати
- starrer (fester, stabiler) Wechselkurs – незмінний, постійний, стабільний обмінний курс
- unfundierte (schwebende) Schulden – неконсолідовані, невирішені борги

У фахових текстах може також зустрічатись паралельне вживання термінологічних словосполучень і відповідних складних слів. Прикладами таких конкуруючих форм є:

- fixe (feste) Kosten – Fixkosten / Festkosten
- berufliche Bildung – Berufsbildung
- freier Verkehr – Freiverkehr
- gleitende Arbeitszeit – Gleitarbeitszeit

У тексті такі найменування можуть вживатися варіативно. Це показують наступні уривки із словникової статті “Controlling”: “Der Begriff der Fixkosten ist üblicherweise entscheidungsbezogen verstanden. Die Trennung zwischen fixen und variablen Kosten resultiert nach diesem Verständnis daraus, dass die Kostenrechnung nur ein unvollständiges Entscheidungsfeld betrachtet...” [12:543].

Термінологічне словосполучення дає можливість утворити багатокомпонентні найменування з точною специфікацією, що особливо притаманне правовій сфері економічних відношень. Так, для позначення особливого випадку надзвичайного розриву (денонсації) договору поняття специфікується далі:

- außerordentliche Kündigung mit sozialer Auslauffrist (надзвичайне розірвання договору із попередженням про визначений термін). У цьому найменуванні виявляється, що при надзвичайному розірванні договору, яке, як правило, відбувається без попередження, може надаватись “соціальний термін” (Sozialfrist).

Поняття “Sozialhilfe” (соціальна допомога) диференціюється з допомогою применниково-іменникових словосполучень на два його види:

- “Hilfe zum Lebensunterhalt” (допомога для підтримання життєвого мінімуму)
- “Hilfe in besonderen Lebenslagen” (допомога в особливих життєвих ситуаціях).

Подальшими прикладами багатокомпонентних найменувань правових положень є такі термінологічні словосполучення:

- “Handeln auf eigene Gefahr” (дії на власний ризик);
- “Fälligkeit der Leistung” (термін виконання платежу);
- “Sorgfalt in eigenen Angelegenheiten” (сумлінність у власних інтересах);
- “Übereignung kurzer Hand” (відчуження, тобто передача права власності);

Для найменування комплексних економічних положень використовуються словосполучення як з атрибутивним, так і з об’єктним зв’язком, наприклад:

- “Flucht in Sachwerte” (переміщення коштів у матеріальні цінності);
- “Prinzip kaufmännischer Vorsicht” (принцип комерційної обережності);
- “Humanisierung der Arbeit” (гуманізація праці);
- “Länder der Dritten Welt” (країни третього світу).

Найменування політекономічних концепцій представляють різноманітні багатокомпонентні вислови, наприклад:

- “Politik des erweiterten Zugangs” (політика розширеного доступу);
- “Politik des billigen Geldes” (політика дешевих грошей);
- “Politik des individuellen Schornsteins” (політика індивідуального димаря);
- “Politik schrittweiser Reformen” (політика крокових реформ).

Часто вживані термінологічні словосполучення набувають вигляду скорочень з причин мовної економії. Таке явище зустрічається, наприклад, при багатослівних податково-правових позначеннях для списань з балансу:

- “Absetzung für Abnutzung” (AfA) (списання на зношення);
- “Absetzung für Substanzverringerung” (AfS) (списання на зменшення майна);
- “Absetzung für außergewöhnliche technische und wissenschaftliche Abnutzung” (AfaA) (списання на надзвичайне технічне або наукове зношення).

Характерними для фахової мови економіки є торгові формули (постулати). Це скорочення, з допомогою яких можна виявити точні узгодження. Так, у визначенні поняття “Fabrikpreis” (фабрична ціна) читаємо:

• “Die Preisstellung erfolgt ab Werk (in der Industrie) (встановлення ціни слідує франко-завод-постачальник (ab Werk / ab Lager) Engl. – EXW (EX work) (у промисловості); ab Hof (in der Landwirtschaft) – (франко від ферми); und ab Kai (in der Fischwirtschaft) – (франко-набережна) (engl. Frei quay) – (у рибному господарстві) [9: 449].

Заключення договорів про купівлю-продаж може проводитись на різноманітних умовах, які позначаються такими термінологічними словосполученнями чи відповідними скороченнями:

- “Kauf auf Abruf” (купівля з доставкою за вимогою);
- “Kauf auf Probe” (купівля при умові випробування речі);
- “Kauf zur Probe” (пробна покупка);
- “Kauf auf (gegen) Ziel” (цільова покупка).

Значне число термінологічних словосполучень включає власні назви. Найчастіше це імена осіб (відкривачів або винахідників). Поряд з цим вживаються також географічні назви. В економічній лексиці термінологічні словосполучення з власними назвами представлені не так широко. Як приклад можна навести назви для законів, теорій, моделей:

- “Wagnersches Gesetz” (закон Вагнера);
- “Mengersche Güterordnung” (правило Менгера про перевезення вантажів);
- “Harzburger Modell” (Гарцбургська модель);
- “Berliner Testament” (Берлінський заповіт);
- “Berliner Verfahren” (Берлінський процес);
- “Stuttgarter Verfahren” (Штуттгартський процес).

Підсумовуючи сказане вище, можна зробити висновок, що німецька економічна термінологія збагачується як шляхом словотвору, так і шляхом лексикалізації словосполучень. Термінологічні словосполучення мають стійкий характер у плані їх семантичної специфікації. У структурному відношенні вони виявляють деяку варіативність,

існує однозначність деяких словосполучень та композитів, словосполучень та абревіатур. Синтаксис термінологічних словосполучень економіки відображає в основному атрибутивні, рідше об'єктні відношення. Відношення синонімії, антонімії та семантичних полів об'єднують термінологічні словосполучення з рештою термінологічної лексики.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Bank-Lexikon, Handwörterbuch für das Geld-, Bank- und Börsenwesen. – Wiesbaden, 1988.
2. Brindlmayer M. Lexikon für Wirtschaft, Recht, Steuern, Finanzen, Institutionen. – Bonn, 1993.
3. Butt D. Außenwirtschaftslexikon. – Frankfurt/M.: 1989.
4. Decsi G., Karcsey S. Wörterbuch der Rechts- und Wirtschaftssprache. – München, 1985.
5. Deutsche Fachsprache der Technik (Hrsg. von W. Reinhardt). – Leipzig, 1978.
6. Dietl C.-E. Wirtschaftswörterbuch. – Wiesbaden: 1989.
7. Fleischer W. Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache. – Leipzig, 1982.
8. Hoffman L. Kommunikationsmittel Fachsprache. – Berlin, 1984.
9. Kapferer C. Kapferer's Marketing-Wörterbuch. – Hamburg, Zürich, 1984.
10. Möhn D. Determinativkomposita und Mehrwortbenennungen im deutschen Fachwortschatz. Hinweise auf einen vernachlässigten Benennungstyp // Jahrbuch Deutsch als Fremdsprache. – 1986. – №12. – München, 1986.
11. Rathmayr R. Fachwörterbuch Marktwirtschaft Deutsch-Russisch. – Stuttgart, Dresden, 1993.
12. Spremann K., Zur E. Controlling. Grundlagen: Informationssysteme. – Wiesbaden, 1992.
13. Wolf J. Lexikon Betriebswirtschaft. – München, 1995.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Любов Вігаліш – кандидат філологічних наук, доцент кафедри німецької філології Львівського національного університету імені Івана Франка.

Наукові інтереси: семантичний синтаксис, фразеологія, створення навчальних засобів з комп'ютерною підтримкою.

Тетяна Перунчак – асистент кафедри іноземних мов Львівського інституту економіки і туризму.

Наукові інтереси: термінологія, створення навчальних засобів, організація міжнародних наукових проєктів.

ДЖЕРЕЛА ТА ШЛЯХИ ЗАПОЗИЧЕННЯ КОМБІНУВАЛЬНИХ ФОРМ (НА ПРИКЛАДІ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ)

Олена КРУГЛІЙ (Луцьк, Україна)

У статті розглянуто основні джерела та шляхи надходження комбінувальних форм до складу сучасної англійської мови, виявлено генетичні характеристики цієї елементної підсистеми англійського термінологічного словотвору.

Ключові слова: комбінувальна форма, гетерогенність, дубляж, двомовність, гібридність, синонімія, уніфікація.

The paper deals with the main ways and sources of borrowing the combining forms into modern English. The description of genetic traits of these elements is given.

Key words: combining form, heterogeneity, dubbing, bilingualism, hybridism, synonymy, unification.

Аналіз етимологічної структури будь-якої частини лексичного складу сучасної мови є обов'язковим в усіх лінгвістичних дослідженнях. Тому вивчення системних характеристик комбінувальних форм було б не повним без з'ясування основних джерел і шляхів надходження досліджуваних одиниць до складу сучасної англійської мови, без виявлення генетичних характеристик цієї елементної підсистеми англійського термінологічного словотвору. Вони є вкрай важливими й для осягнення закономірностей творення нових дериватів, окреслення їх специфічних характеристик.

Об'єктом аналізу є дериваційні елементи перехідного типу переважно класичного походження та деривати з цими формантами, зафіксовані в тлумачних словниках сучасної англійської мови. Це морфемі *acet(o)-*, *-blast*, *cephal(o)-*, *-carp*, *derm(o)-*, *ec(o)-*, *graph(o)-*, *-lith*, *phot(o)-*, *-phyll*, *radi(o)-*, *tele-*, *techn(o)-* та ін. Комбінувальні форми відзначаються не лише продуктивністю, а й високою частотністю при термінотворенні, стали однією з елементних підсистем англійського словотвору, не мають самостійно функціонуючих корелятивів, по-різному функціонують у мові, відрізняються у структурному та семантичному відношеннях.

У нашій роботі реєстр джерел і шляхів запозичення комбінувальних форм складено на основі суцільної вибірки із сучасних тлумачних словників англійської мови, в яких вказано дати першої фіксації цих елементів, подано значення та варіанти написання у мові-

першоджерелі й у мовах-реципієнтах, за посередництвом яких відбувалось їх запозичення, а також значення цих словотвірних одиниць у літературній англійській мові [4; 5].

Потенціал комбінувальних форм сучасної системи англійського словотвору може бути розділений на два типи: запозичення із класичних та сучасних мов. Аналіз фактичного матеріалу показав, що основними джерелами надходження досліджуваних одиниць до складу сучасної англійської мови є класичні мови, а саме:

- грецька: *acr-*, *agro-*, *bio-*, *blast-*, *dendro-*, *hygr-*;
- латинська: *arbor-*, *bacci-*, *cerebr-*, *-facient*, *-grade*;

Менше комбінувальних форм надійшло з сучасних мов, таких як:

- французька мова: *az(o)-*, *benz(o)-*, *-crat*, *ergo-*, *fluor-*, *iod(o)-*, *meth(o)-*, *ox(o)-*, *para-*, *-tene*, *tol(u)-*;
- німецька: *-eth*, *geno-*, *keto-*, *mangan-*, *sulfon-*;
- італійська: *grano-*, *galvano-*, *Italo-*;
- слов'янські: *Serbo-*, *Slavo-*;
- норвезька: *atto-*, *femto-*;
- іспанська: *pico-*;
- португальська: *Luso-*;
- малайські: *Malayo-*.

Запозичення із грецької мови кількісно переважають (440 одиниць) і складають майже 67,7 % від загальної кількості усіх досліджуваних формантів, що є лінгвістичним вираженням значущості античної культури як джерела формування сучасних терміносистем. Серед сучасних мов найбільшим джерелом запозичення є французька мова – 11 одиниць (1,7 %) та німецька мова – 6 одиниць (0,8 %).

Побутує думка, що походження мовної одиниці залежить насамперед від традицій і моди на ту чи іншу мову в певну епоху. Окремі періоди історії і джерела поповнення наукової термінології були різними. Цілком очевидно, що з розвитком науки її термінологію не може задовольняти лексичний матеріал лише національної мови, тому свої виражальні засоби вона змушена поповнювати за рахунок інших високорозвинених літературних мов. У період середньовіччя це були переважно класичні мови – давньогрецька, латинська, а пізніше – німецька та французька.

Загалом арсенал комбінувальних форм сучасної системи словотвору англійської мови може бути розділений на два типи: запозичення із класичних та сучасних мов. Найбільш поширеними у системі словотвору сучасної англійської мови є комбінувальні форми, утворені з участю слів класичного походження (622 одиниці, або 96 %), а саме: грецької і латинської мов. Запозичення з сучасних мов (26 формантів кореневого типу) складають лише 4 % і є найменш поширеними серед конститuentів словотвору цього типу.

Важливим чинником у формуванні нових лексем є не лише джерело, а й шлях запозичення. Саме шлях запозичення – один із основних факторів, який визначає етимологічний аспект побудови термінологічних одиниць. Відомо, що мовні контакти можуть бути безпосередні та опосередковані, тобто відбуватись через мову посередника [1: 113; 3: 23]. Тому, враховуючи шлях входження досліджуваних одиниць до сучасної англійської мови, розрізняємо *прямі* запозичення (здійснені безпосередньо з мови-продуцента) та *непрямі* (здійснені за посередництвом інших мов).

Аналіз фактичного матеріалу показав, що найактивнішим медіатором, який слугував не лише джерелом поповнення мови науки власними морфемами, але й формантами грецького походження, була латина. Саме через неї до сучасної англійської мови надійшло 195 комбінувальних форм грецького походження, або 27 % від загальної кількості досліджуваних елементів, зокрема: *action-*, *amylo-*, *blephar-*, *lipo-*, *oligo-*, *nemato-*, *spleno-* та ін. За посередництвом французької мови поповнили сучасні терміносистеми 27 комбінувальних форм грецького походження, зокрема: *acro-*, *agro-*, *bromo-*, *encephalo-*, *entomo-*, *geronto-*, *picro-*, *tropho-* та ін., а також 28 формантів латинського походження, зокрема: *aceto-*, *antero-*, *butyro-*, *hypno-*, *milli-*, *nucleo-*, *radio-* та ін. За посередництвом німецької мови 4 досліджувані елементи класичного походження увійшли до сучасних англійських терміносистем: *suano-*,

morpho-, *-path*, *-plasm*. Іншими сучасними мовами-посередниками стали італійська: *bis-*, *mini-* та шведська мови: *seleno-*.

Довгий час саме латинську та грецьку мови вважали міжнародними в європейському культурно-історичному ареалі. Оскільки класична латина сама була переповнена грецизмами, то грецька мова по суті стала в ній лексичним резервом для побудови нових термінів. У період пізнього Середньовіччя почався процес відмирання латини й витіснення її сучасними західноєвропейськими мовами. Французька мова стає найбільшим донором у новітній історії європейських мов, причому й завдяки тому, що сама засвоїла латину в досить великому обсязі. Тому багато комбінувальних форм класичного походження поповнило сучасні терміносистеми саме за посередництвом французької.

При аналізі матеріалу виявлено форманти, запозичені за посередництвом декількох мов – явище багаторазового запозичення. Наприклад, 34 комбінувальні форми грецького походження збагатили сучасні англійські терміносистеми за посередництвом французької мови, куди ті потрапили з латини: *aero-*, *arseno-*, *biblio-*, *geo-*, *hetero-*, *proto-*, *mono-*, *multi-* та ін.

Порівняння кількості грецьких і латинських формантів та кількості створених за їх допомогою дериватів вказує на значну перевагу грецьких одиниць над латинськими. Усі фахові мови характеризуються інтенсивним проникненням саме грецьких комбінувальних форм до структури їх термінів, що є виявом інтеграції наук і мов у різні періоди. Мовами-посередниками проникнення цих формантів до різних сфер використання була латина та сучасні мови.

Проаналізувавши джерела надходження досліджуваних одиниць, беручи до уваги сфери їх використання англійськими терміносистемами, можна зробити таке узагальнення стосовно спеціалізації цих формантів. Запозичені переважно з двох класичних мов словотвірні елементи кореневого типу є дериваційним фондом термінодериватів промисловості, техніки, будівництва. Ці форманти широко використовують у процесі найменувань понять культури, мистецтва, музики; одиниць числа, рахунку, виміру. Комбінувальні форми, запозичені з латини та сучасних мов, переважно французької, є елементами термінодериватів з права, політики, дипломатії, адміністрації, юстиції, фінансів, комерції, різних назв наук, освіти, природи, релігії, теології, географії, геології, мінералогії. Найактивнішим посередником у постачанні англійської мови грецькими формантами була латина, а також такі сучасні мови як французька й німецька.

Комбінувальні форми спричиняють явища *гетерогеності* структури термінодериватів, тобто поєднання у дериваційній моделі формантів грецького та латинського походження: *brachiocephalic*, *heliocentric*, *decigram*, *amenorrhoea*, *thalassemia*, та *дубляжу* – синонімії одиниць грецького та латинського походження: *duo-* = *duo-* 'two'; *multi-* = *poly-* 'many'; *cac-* = *mal-* 'bad'; *encephal-* = *cerebr-* 'brain'.

Давньогрецькі словотвірні компоненти домінують і можуть формувати цілі серії однотипних утворень, чому сприяє їх багатозначність. Наприклад, найбільш продуктивний формант *micro-* має декілька значень, а саме: '1: small: minute: 2: one millionth part of: 3: using microscopy: 4: abnormally small: 5: of or relating to a small area: 6: employed in or connected with microphotographing'. З цим елементом у нашому дослідженні зафіксовано 160 дериватів, зокрема: *microampere*, *microanatomy*, *micrometer*, *microscope*, *microspore* та ін. Комбінувальна форма *bio-* має лише два значення '1: life: 2: living organism or tissue', але бере участь у творенні 85 слів, зокрема: *bioassay*, *biochemistry*, *biochip*, *biocontrol*, *bioethics* та ін. Формант *auto-* має також два значення '1: self: same one 2: automatic: self-acting'. Цей елемент виявлено в 64 лексемах, напр.: *autobiography*, *autochrome*, *autogamous*, *autogenetic* та ін.

Характерно, що в англійську мову для спеціальних цілей запозичувалися не лише терміни та терміноелементи класичного походження, але й способи їх поєднання. Комбінувальні форми утворюють термінологічні моделі за аналогією зі словотвірними моделями латинської і грецької мов. Вони беруть сполучні елементи *-i-*, *-o-*, якщо наступний компонент словотвірної моделі починається приголосним. Форманти сполучаються за допомогою голосного *-i-*, якщо перший із них є елементом латинського походження і має в

основі *-i-* (латинська модель): *aeriform*, *dentiform*, *bactericide* та інші. Компоненти дериватів з'єднуються за допомогою голосного *-o-*, якщо перший з них утворений від грецького слова з основою на *-o-* (грецька модель): *agglutinogen*, *accelerometer*, *ultrasonography*.

Широке використання іншомовних елементів при термінотворенні уможливорює виникнення так званих *гібридних* утворень – слів, що складаються одночасно з власних та іншомовних морфем. Такі утворення відображають міру засвоєння тією чи іншою мовою запозиченої морфеми. Наявність у мові (в тому числі і в термінології) слів-гібридів є свідченням повного „прийняття” запозиченої морфеми.

Серед комбінувальних форм класичного походження властивістю сполучатись із національними формантами (в нашому випадку англійськими) володіють лише найбільш продуктивні одиниці. Напр., *auto-*: *automan*; *bio-*: *biochip*; *micro-*: *microworld*, *microwave*; *mega-*: *megabit*, *megabuck*, *megadeal*, *megahit*. Аналізуючи фактологічний матеріал, доходимо висновку, що кореневі форманти, розміщені праворуч досліджуваних одиниць, можуть бути запозиченнями з класичних мов: *bioelement*, *electrojet*, *enterovirus* або сучасних мов: *autobahn*, *autogiro*, *amylopectin*.

Усі префікси, що приєднуються до комбінувальних форм у дериваційній моделі, є елементами класичного походження: *a-*: *achlorhydria*, *achondroplasia*; *anti-*: *antityphoid*; *bi-*: *bicarbonate*; *cata-*: *cataphoresis*; *de-*: *decarboxylation*; *dia-*: *diadromous*; *dys-*: *dysphagia*; *en-*: *enzootic*; *epi-*: *epiblast*; *eu-*: *euploid* та ін.

Незважаючи на зазначену властивість поєднуватися з певними префіксами, комбінувальні форми головним чином можуть сполучатись із суфіксами усіх частин мови для створення дериватів термінологічного характеру: *-al*: *acetal*; *-ane*: *octane*; *-ate*: *benzoate*; *-eme*: *taxeme*; *-ene*: *ferrocyclene*; *-ide*: *nitride*; *-idine*: *typhoidin*; *-in*: *thrombin*; *-ine*: *arsine*; *-ite*: *nitrite*; *-itis*: *keratitis*; *-ium*: *polonium*; *-ize*: *arborize* та ін. За походженням усі суфікси є також запозиченнями з класичних мов.

Із усього наведеного матеріалу можна зробити висновок, що комбінувальні форми давньогрецького походження домінують у сучасній англійській мові. Сучасні терміносистеми характеризуються інтенсивним проникненням грецьких терміноелементів у структуру дериватів термінологічного характеру, їм властиві кілька явищ: двомовність та гібридність – зчеплення в одній лексемі морфем різної етимології; дубляжу – розвиток абсолютної синономії грецьких і латинських комбінувальних форм; структурне оформлення моделей за зразками словотвірних моделей класичних мов; явище багаторазового запозичення словотвірних формантів за посередництвом декількох мов.

Найактивнішим посередником у постачанні англійської мови грецькими формантами була латина. Класичні словотвірні елементи надходять до складу англійської мови також за посередництвом таких сучасних мов, як французька, німецька, італійська, шведська. Найбільш поширеними є деривати, що складаються лише з класичних формантів, або таких, що створені без участі словотвірних засобів мови-реципієнта: *biogenesis*, *cryptogram*, *cyclometer*, *graphotype* та ін. Більшість цих одиниць належать до вузькоспеціальних галузей знань, а деривати, до складу яких вони входять, не існували в класичних мовах, отже, були утворені протягом новітнього часу. Їх інтернаціональний характер проявляється ще й у тому, що вони стають підґрунтям для створення нових слів.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Д'яков А. С. Основи термінотворення: Семантичний та соціолінгвістичний аспекти. / А. Д'яков, Т. Кияк, З. Куделько. – К.: Вид. дім „KM Academia”, 2000. – 218 с.
2. Положин М. М. Функциональное словосложение и префиксальные ономазиологические категории в английском языке: [учебное пособие] / Положин М. М., Омельченко Л. Ф. – Ужгород: Патент, 1997. – 99 с.
3. Сімонюк В. П. Семантико-функціональний аналіз іншомовної лексики в сучасній україномовній картині світу / Сімонюк В. П. – Харків: Основа, 2000. – 331 с.
4. Oxford Dictionary of English. – Second Edition. – Oxford University Press, 2003. – 2008 p.
5. Webster's New World Dictionary. – N.Y.: Prentice Hall, 1994. – 1574 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олена Круглій – кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов факультету міжнародних відносин Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Наукові інтереси: словотвір сучасної англійської мови, термінотворення.

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТЕРМІНОТВОРЕННЯ ТА СТАНДАРТИЗАЦІЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Алла МІЩЕНКО (Кіровоград, Україна)

Стаття присвячена дослідженню сучасних напрямків прикладного термінознавства, а саме: проблемам термінотворення, стандартизації й уніфікації терміносистем, створення термінологічних баз даних та редагування фахового тексту.

Ключові слова: термінознавство, термінологія, термінотворення, термін, стандартизація термінології, унормування термінології.

The article is devoted to the investigation of contemporary trends in applied science of terminology: creation of terminology, standardization of terminology, creation of terminology databases and Technical Writing.

Key words: science of terminology, terminology, terms, creation of terminology, standardization of terminology.

На різних історичних етапах розвитку в суспільстві формувалося сприятливе для еволюції духовності інтелектуальне середовище, елементом якого виступала інформаційна сфера, необхідна для здійснення інтелектуальної співпраці. Але до 2-ї пол. ХХ ст. інформаційна сфера як компонент інтелектуального середовища не мала такого значення. Новітні технологічні процеси посилюють значення інформаційного ресурсу в житті суспільства і висувають на перший план соціальний інтелект як необхідну умову прогресивного розвитку суспільства. Як у генофонді зафіксований інформаційний потенціал біологічних організмів, так і в знакових системах – інтелектуальний потенціал суспільства, тому саме мова виступає засобом соціального наслідування та інтелектуального прогресу, який визначає еволюцію людства у фіксації та передаванні інформації, що є необхідною передумовою для прискорення прогресу людської цивілізації. Насамперед йдеться про перенесення на електронні носії та утримання в актуалізованому стані всього накопиченого в процесі еволюції знання, завдяки чому розширюється творчий потенціал як окремої особистості, так і суспільства загалом. Саме у створенні балансу між світом номінацій як лексичного інструментарію та світом понять, які вербально реалізуються, полягає природа мови. Тому створення новітньої концепції прикладного термінознавства є нагальною потребою сучасності й зумовлює *актуальність цього дослідження*.

Об'єктом вивчення виступають окремі напрямки прикладного термінознавства на сучасному етапі.

Предметом дослідження є сучасні проблеми термінотворення, стандартизації й уніфікації терміносистем, створення термінологічних баз даних та редагування фахового тексту.

В.М. Лейчик виокремлює сім основних напрямків прикладного термінознавства [4: 203-217]:

1. Термінографія як практика створення термінологічних словників.
2. Уніфікація термінів як результат оптимізуючої та нормативної функцій практичної термінологічної діяльності.
3. Уніфікація термінології як гармонізація на національному й міжнародному рівнях.
4. Проблеми перекладу термінології.
5. Термінологічне редагування у контексті редагування фахового тексту з точки зору адекватного використання термінології в ньому.
6. Створення термінологічних баз знань на основі термінологічних баз даних з урахуванням логічних та асоціативних зв'язків між термінами у вигляді графів, які мають спільні змістовні характеристики, а саме: відношення між родовими та видовими термінами, відношення одного виду термінів до інших тощо.
7. Організаційно-методична діяльність та викладання термінознавства, які у кожній країні керуються певними національними стандартами створення терміносистем, укладанням фахових словників, формуванням термінологічних баз даних, організацією конференцій та

семінарів для фахівців, які займаються проблемами науково-технічного перекладу й термінознавства.

Зупинимось докладніше на окремих аспектах термінотворення й стандартизації термінології.

Результатом інноваційних технологій, виникнення яких базується здебільшого на міждисциплінарних дослідженнях, є створення нового знання, спеціалізація знання та необхідність диференціації фахових мов. Таким чином, розробники нових продуктів створюють новітні терміносистеми – корпоративні "контрольовані мови" [5; 12], які потребують лексикографічної кодифікації, унормування й стандартизації, а виникнення цілої індустрії лінгвістичних технологій дозволяє максимально оптимізувати цей процес.

Одним з таких програмних продуктів є технологія CLAT (Controlled Language Authoring Technology) [8; 9; 10], модуль контролю термінології якої – UMMT (Utility for Mandate Management Tasks) – сигналізує автору про непослідовне вживання термінології чи іншого лексичного матеріалу в процесі створення фахового тексту й уможливорює стандартизацію термінології у вузькій наочній області через фільтри пріоритетності синонімічних термінів, повідомлення про непослідовне вживання термінів або вживання "невдомих" аббревіатур, акронімів та скорочених слів іншого типу тощо. Непослідовними вважаються, напр., слова, які додаються до однакової основи й можуть мати однакове значення, але їх форма дещо відрізняється, напр., Wasserstoff-Fahrzeug, Wasserstofffahrzeuge, Wasserstoff-Autos. Непослідовні терміни виводяться програмою в окремому вікні й маркуються певним кольором. Крім того, автор через функцію пошуку може перевірити будь-яке слово чи термін в документі на непослідовне вживання. UMMT дозволяє адміністраторам додавати нові терміни у термінологічну базу даних.

Компоненти управління термінологією розпізнають терміни, морфологічну парадигму термінів, їхні деривати, а також терміни, які у тексті виступають конститuentами композитів, й дозволяють їхній пошук у термінологічній базі даних, а потім виводять результат пошуку у вигляді ідентифікованих даних (Fuzzy-Match).

Додаткова функція CLAT – це функція автоматичної екстракції відсутніх у термінологічній базі даних "кандидатів термінів", які виводяться програмою в окремому вікні. Після аналізу технічний автор має можливість включити виведений програмою прототип терміна до термінологічної бази корпорації або надіслати його для подальшого аналізу термінологом лінгвістичного відділу корпорації.

Через глобалізацію виробництва й ринків збуту товарів та послуг стало можливим створення продукту в одній країні, його виробництво – в іншій, а реалізація – у багатьох країнах світу. Тому створення текстів різними мовами для користувачів продукту може відбуватися "послідовно" або "паралельно" [15: 24]. Процес послідовного генерування паралельних текстів складається з етапів: а) створення тексту мовою оригіналу; б) його переклад іноземною мовою; в) редагування перекладеного тексту та г) його публікація. Цей досвід широко застосовується в організаціях Євросоюзу, де тексти пишуться англійською мовою, а потім перекладаються національними мовами 27 країн-учасниць і навпаки, що дозволяє суттєво заощаджувати кошти на перекладі порівняно з тим, якби їхній переклад кожного разу здійснювався національними мовами.

Створення паралельних текстів спостерігається, в першу чергу, в галузі локалізації програмних продуктів (Software), де власне переклад текстової інформації доповнюється адаптацією семантичної інформації та її репрезентації в аудіовізуальній, графічній, семіотичній та структурній формах до ustalених норм мови регіону споживача. Крім того, у сучасних глобальних корпораціях спостерігається тенденція до паралельного створення технічної документації різного типу продукції. Це означає, що тексти різними мовами генеруються технічними авторами-носіями мови паралельно. Це дозволяє не тільки економити час на продукуванні такого типу текстів різними мовами, але й створювати якісно кращі тексти через їх узуальність і спрямованість на цільову групу користувачів.

Процес термінотворення характеризується сьогодні двома протилежними тенденціями: з одного боку, спостерігається інтенсивне запозичення іншомовної лексики, в першу чергу англійської, через наявність технологічно та технічно зумовлених лакун у терміносистемах сучасних національних мов. З іншого боку – активно використовується національний інструментарій словотворення.

Запозичення термінології зумовлюється гегемонією США – світового лідера у галузі інноваційних технологій, тому тенденція до запозичення англійських термінів спостерігається у всіх країнах, які не створюють новітні технології, а лише є їх користувачами на правах ліцензіата.

Цей факт пояснює, чому специфіку сучасного періоду складають способи транслітераційного та транскрибованого відтворення іншомовних термінів у системах мов-реципієнтів подекуди без їхньої трансформації до фонографічних підсистем приймаючих мов, напр.: *modem* (англ.) [13] – *Modem* (нім.) [13] – *modem* (франц.) [13] – *modem* (італ.) [7] – *modem* (іспан.) [13] – *модем* (рос.) [7] – *модем* (укр.) [13]; *monitor* (англ.) [13] – *Monitor* (нім.) [13] – *monitor* (франц.) [13] – *monitor* (італ.) [7] – *monitor* (іспан.) [13] – *монитор* (рос.) [7] – *монитор* (укр.) [7]; *chip* (англ.) [13] – *Chip* (нім.) [13] – *chip* (франц.) [13] – *chip* (італ.) [7] – *chip* (іспан.) [13] – *чип* (рос.) [7] – *чип* (укр.) [7] (приклади наші – А.М.). Лакунарні позначення новітніх денотатів та концептів у галузі техніки, науки, інформаційних технологій та сучасної комунікації згодом трансформуються до конкретної системи мови-реципієнта і не сприймаються мовцями як іншомовні. Саме лакунарність прискорює комплексну інтеграцію та адаптацію таких запозичень, визначає їхню словотворчу активність і подальшу семантичну самостійність у приймаючій мові.

Тенденція ж до збереження ідіотетичних особливостей власної мови зумовлює трансформування змісту новітніх термінів-неологізмів до системи мови-реципієнта шляхом семантичного калькування чи поморфемного перекладу, напр.: *keyboard* (англ.) [13] – *Tastatur* (нім.) [13] – *clavier* (франц.) [13] – *tastiera* (італ.) [7] – *teclado* (іспан.) [13] – *клавиатура* (рос.) [7] – *клавиатура* (укр.) [7] (приклади наші – А.М.).

Таке використання наявних у мові лексичних одиниць з метою номінації новітніх денотатів дозволяє задовольняти потреби номінації без порушення одного з основних принципів розвитку мовної системи – принципу мовної економії. Ще Даниленко В.П. наголошував на тому, що утворені в результаті спеціалізації лексичних одиниць загальноновживаної лексики терміни, різняться „ємністю семантики, обсягом інформації й типом значення” [2: 23]. Внаслідок термінологізації такі мовні знаки втрачають зв’язок із загальнолітературними словами, перетворюються на нові номінації в межах конкретної фахової мови і вживаються в тому значенні, якого вони набувають у цій терміносистемі, а наявність внутрішньої форми утворених таким способом номінацій, розширення їх валентності та контексту вживання внаслідок зміни функціонального аспекту з наступною лексикографічною кодифікацією та рекурентністю зумовлюють швидке запам’ятовування цих мотивованих лексичних одиниць.

Ще одним простим способом структурування мови є морфологічна умотивованість на основі включення до деривата мінімум двох сегментів із лексичним та морфологічним значенням. Тому джерелом формування термінології виступає також національний інструментарій словотворення, який базується на словотворчих моделях загальнолітературної мови, але вимагає „стандартизованих моделей термінотворення” та „спеціалізації словотворчих засобів для вираження конкретних термінологічних значень” [2: 33].

Стандартними елементами складних та складених сучасних термінів доволі часто виступають форманти та лексичні одиниці греко-латинського походження, напр.: *anti-* (грец. *anti*), *inter-* (лат. *inter*), *intra-* (лат. *intra*), *makro-* (грец. *makrós*), *micro-* (грец. *mikrós*), *mini-* (лат. *minor*), *super-* (лат. *super*), *techno-* (грец. *technologia*), *giga-* (грец. *gigas*), *kilo-* (грец. *chilioi*), *mega-* (грец. *mégas*), *multi-* (лат. *multus*), *-abel* (грец. *-abilis*), *-al* (грец. *-alis*), *-graff* - *graph* (грец. *gráphein*), *-grafik* (грец. *gráphike*), *-grafiel* - *graphie* (грец. *graphna*), *-iv* (грец. *-us*, -

ivus), *-thek* (грец. *theke*), які належать до міжнародного термінологічного фонду й засвоєні всіма європейськими мовами.

На сучасному етапі латина не вживається як самостійна мова науки, але продовжує слугувати джерелом творення новітніх термінів. Запозичення грецького мовного матеріалу в сучасні мови світу відбувається за посередництвом латини. Наявність інтернаціонального греко-латинського фонду мовних одиниць в усіх європейських мовах дає змогу створювати на їхній основі нові одиниці номінації предметів та явищ науково-технічної сфери. Таким чином, греко-латинські елементи відіграють надзвичайно важливу роль у формуванні спеціальних термінологій на сучасному етапі й значною мірою впливають на лексичний склад сучасних мов. У латині та інших класичних мовах Ю. Канигін убачає „найбільш точні й відшліфовані семіотичні системи для позначення наукових результатів” [3: 214], оскільки вони є кодами, що передають розуміння світу високого інтелектуального рівня. „Це „бази знань”, які дозволяють людству „пригадати” накопичуване тисячоліттями інтелектуальне багатство” [там само] і використовувати досконалу семіотичну систему класичних мов для позначення наукових та технологічних досягнень сучасного періоду.

Для управління термінологією створюються спеціалізовані термінологічні бази даних, які дозволяють додавати у них терміни, змінювати їх чи замінювати іншими термінами та оптимально керувати великими масивами даних. К.Фрайганг виокремлює три категорії термінологічних баз даних [11]: 1) бази даних, що базуються на дефініціях; 2) бази даних, які базуються на номінаціях; 3) бази даних, які базуються на управлінні терміносистемами.

Обов'язковими компонентами перших є: а) зазначення фахової області; б) індекс терміна у фаховій системі понять; в) його дефініція та г) рисунок.

Компонентами другої повинні виступати: а) термін, його синоніми, аббревіатури й акроніми; б) граматичні категорії терміна (рід, число, форма множини тощо); в) назва проекту, замовник, код фірми-замовника; г) категорія тексту: рівень мови за ступенем абстракції, регіон; д) контекст.

До компонентів третьої категорії баз даних К.Фрайганг відносить: а) дату фіксації й змін терміна у базі даних; б) автора терміна, ім'я коректора; в) джерело; г) інформацію щодо надійності терміна; д) примітки.

Компоненти термінологічних баз даних визначає стандарт ISO 12620 (Data Categories) [16] (<http://www.ttt.org/clsframe/datcats.html>). Такі модулі управління термінологією, наприклад, містять інтегровані системи перекладу SDL MultiTerm 2009 (SDL, Майденхед, Англія), crossTerm (Across Systems GmbH, Карлсбад, ФРН), DejaVu Termbase (Atril SA, Мадрид, Іспанія), MemoQ Termbase (Kilgray Ltd., Будапешт, Угорщина).

Таким чином, послідовне накопичення на електронних носіях термінологічних баз даних дозволяє створювати пошукові системи, здатні замінити традиційні друковані фахові словники. Крім того, ці бази даних дозволяють вивчати динаміку лінгвістичної системи й розвивати такі напрямки прикладних досліджень як термінографія, термінознавство, автоматизована обробка даних природних мов тощо.

Унормовані терміни стають елементами корпоративної "контрольованої мови", включаються до спеціалізованих термінологічних баз даних, а згодом через технічну документацію на продукцію, інструкції для користувачів тощо потрапляють в узус. Згодом термінологічні одиниці корпоративних мов стандартизуються на національному рівні.

Загалом в розвинутих країнах починаючи з 2-ї пол. XX ст. проблемам термінотворення, термінографії та унормування термінології фахових мов приділяли значну увагу на державному рівні. Так, наприклад, з 1953 р. термінотворення в Німеччині, Австрії та Швейцарії базувалося на праці О. Вюстера „Загальні принципи термінотворення”, у якій автор намагався розробити основні принципи системного термінотворення. На основі цієї праці Комітет промислових норм і стандартів, до робочої групи якого входили фахівці в галузі науки й техніки, мовознавства та логіки з Австрії, Швейцарії та ФРН, розробили стандарт „DIN 2330: Begriffe und Benennungen. Allgemeine Grundsätze” (1957 — 1960 pp.). Утворенням термінів конкретної галузі та створенням приписів щодо правильного вживання

словотворчих засобів у процесі термінотворення займається „Спілка німецьких інженерів” (Verein deutscher Ingenieure), а основними вимогами до термінів, які повинні враховуватися в процесі термінотворення, є ясність, простота, легкість запам'ятовування й вимови, придатність до творення похідних слів.

На сучасному етапі формування національних термінологій базується на рекомендаціях Міжнародної організації з питань стандартизації (ISO), яка існує з 1946 р. й основними завданнями має укладання термінологічних словників і створення термінів, семантика яких виходить за межі національних мов [14: 499]. Це зумовлено тим, що розвинені країни сьогодні є часткою єдиної глобальної спільноти, в основі якої тісна співпраця в галузі науки, техніки, політики, культури та безмежні можливості сучасного інформаційного зв'язку. Швидкий розвиток мережі інтернет сприяє спілкуванню науковців та фахівців, які розмовляють різними мовами і працюють у різних країнах. Вони прагнуть поглиблення й подальшого розвитку професійно-наукового знання. Саме терміни для науковців є справжніми посередниками в інтелектуальній комунікації, а це, у свою чергу, вимагає систематизації, уніфікації та унормування національних термінологій, а також – гармонізації терміносистем на міжнародному рівні.

Такі перетворення суттєво вплинули на перекладацьку діяльність, форми її організації та умови роботи перекладача. З одного боку, на ринку перекладацьких послуг спостерігається тенденція до спеціалізації у контексті перекладу складних текстів нахшталт промислової документації та іншого типу вузькофахових текстів; з іншого боку, до перекладу кореспонденції та інших "рутинних" текстів залучають співробітників, які володіють іноземною мовою. Залежно від користувача робоче місце перекладача класифікується сьогодні як позаштатний перекладач, або так званий "freelancer", бюро перекладу, перекладацький відділ певної установи чи співробітник із знанням іноземної мови.

Результатом автоматизації процесу перекладу стало створення сучасних технологій, покликаних покращувати продуктивність праці перекладача. Ці технології перетворили переклад із суто лінгвістичної діяльності на фах, який вимагає додаткових "технічних" навичок та вмінь, оскільки крім знань необхідних перекладачеві для опрацювання змісту матеріалу, він в процесі роботи над перекладом повинен користуватися додатковими "технічними" інструментами перекладу – інтегрованими системами перекладу, світовими лідерами серед яких є MemoQ, DejaVu, Across та Trados [15].

Досвід залучення розробників, перекладачів та декларативних інститутів до обопільного вирішення проблем створення, унормування й стандартизації національних термінологій, ілюструє ефективність такої співпраці й достойний бути впроваджений на Україні, оскільки у нашій державі сьогодні не існує жодного інституту, який би займався цими проблемами, що неприпустимо для країни, яка має намір інтегруватися до глобальної технологічно розвиненої спільноти. Тому на сучасному етапі постає нагальна потреба розвивати термінознавство як науку про створення, впорядкування, унормування й стандартизацію науково-технічної термінології для забезпечення якісної міжнародної комунікації на рівні державних та науково-дослідницьких установ.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Акуленко В. В. Вопросы интернационализации словарного состава языка; под ред. проф. А. В. Федотова. – Х.: Изд-во Харьков. ун-та, 1972. – 214 с.
2. Даниленко В. П. Русская терминология: опыт лингвистического описания; АН СССР, Ин-т рус. яз. – М.: Наука, 1977. – 243 с.
3. Каныгин М. Ю. Основы когнитивного обществознания. – К.: Украинская Академия информатики, 1993. – 236 с.
4. Лейчик В.М. Терминоведение: Предмет, методы, структура. – Изд. 4-е. – М.: Книжный дом "ЛИБРОКОМ", 2009. – 256 с.
5. Міщенко А.Л., Білоус О.М. Сучасні лінгвістичні технології – 36. матеріалів конф. "Людина. Комп'ютер. Комунікація – 2010", Львів, НУ "Львівська політехніка", 2010. - С.
6. Чередниченко О. І. Про мову і переклад: мова в соціокультурному просторі, переклад як між культурна комунікація / О. І. Чередниченко. – К.: Либідь, 2006. – 248 с.
7. АBBYY Lingvo 10: многоязычный электронный словарь [Электронный ресурс]. – Москва: АBBYY Software Ltd, 2004.
8. CLAT-Client-Manual. – Saarbrücken: IAI, 2008. – 21 S.
9. CLAT-Intro. – Saarbrücken: IAI, 2008. – 11 S.

10. CLAT-In-For-Word-Manual. – Saarbrücken: IAI, 2008. – 19 S.
11. Freigang K.-H. Terminologietools [Vorlesungen] // Universität des Saarlandes – 2009.
12. Lehrdorfer A. Kontrolliertes Deutsch : linguistische und sprachpsychologische Leitlinien für eine (maschinell) kontrollierte Sprache in der Technischen Dokumentation / A. Lehrdorfer. – Tübingen: Narr, 1996. – 248 S.
13. Leo: Online-Wörterbuch Deutsch-Englisch, Deutsch-Spanisch u. Deutsch-Französisch [Electronic resource]. – Access mode: <http://dict.leo.org>.
14. Polenz P. von. Deutsche Sprachgeschichte vom Spätmittelalter bis zur Gegenwart. Bd. 3. 19. u. 20. Jahrhundert. – Brl.: de Gruyter, 1999. – 503 S.
15. Reinke U. Translation Memories: Systeme – Konzepte – linguistische Optimierung // hrsg. Fachrichtung Angewandter Sprachwissenschaft sowie Übersetzen und Dolmetschen der Universität des Saarlandes. – Sabest : Saarbrücker Beiträge zur Sprache- und Translationswissenschaft. Bd. 2. – Frankf./M.; Berlin [u.a.] : Peter Lang, 2004. – 485 S.
16. CLS Framework: Listing of ISO 12620 Data Categories [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ttt.org/clsframe/datacats.html>.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Алла Міщенко – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри перекладу та загального мовознавства Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: актуальні проблеми ономастики та термінотворення.

ТЕРМІНОЛОГІЧНЕ ВИЗНАЧЕННЯ МОВНОЇ ФОРМУЛИ

Тетяна ПІОНТКОВСЬКА (Умань, Україна)

У статті розглянуто зміст терміна «формула», проаналізовано переваги та недоліки певних термінів, подано опис функціональних характеристик формули.

Ключові слова: формула, поетичний текст, функціональні особливості, стійкі одиниці.

The paper investigates the content of the term “formula”, advantages and disadvantages of certain terms, the description of functional peculiarities of the formula.

Key words: formula, poetic text, functional peculiarities, stable units.

Різноманітні константи фольклорної традиції ми позначили терміном „формула”. Це узагальнення вказує на категоріальний характер слова. Слід зауважити, що реальний зміст терміна формула різний у різних дослідників. Він зумовлений тими аспектами матеріалу, які вони використовують для аналізу („типові” слова, постійні епітети, типові образи, тощо) та тим, що саме вони кладуть в основу поняття формульності [8: 26]. Наприклад, лінгвісти та літературознавці, зупиняючись на дослідженнях різних рівнів фольклорного тексту, наповнюють неоднаковим змістом один і той самий термін. Так, загальні місця для лінгвіста – перш за все стійкий словесний комплекс, для фольклориста – стереотипна ситуація. А.Н.Веселовський взагалі розмежує такі поняття, як „формула” і „загальне місце”. Формули у нього функціонально пов’язані з фактурою тексту, а „загальне місце” в ліриці використовується „там і сям” без видимого зв’язку зі змістом тексту, виступає як „топіка”, що втратила смисл, і виконавець „використовує формули як „загальні місця”” [3: 94, 267, 360]. Спостерігаються полярні тенденції: одне і теж явище позначається різними термінами і за одним терміном стоїть цілий спектр явищ [12: 34].

Таким чином, чітке визначення основних ознак, специфіки функціонування формул та класифікація стійких одиниць гостро ставлять питання термінології. „Хисткість, невизначеність і різноманітність в розумінні об’єкту фразеологічних досліджень пов’язані з такою заплутаністю термінології, якої немає, очевидно, ні в одному розділі лінгвістики” [10: 208]. Ці справедливі слова, на нашу думку, можна повністю віднести і до термінів фольклорної фразеології. Адже, термінологічне поняття мовної формули у лінгвістичній літературі не належить до високочастотних, хоча майже всі вчені, що досліджують міжрівневі одиниці тексту, помічали мовні формули і намагалися дати їм визначення, знайти місце в ієрархії мовних одиниць і їх значень. Постійні вирази поезії, за глибоким переконанням О.О.Потебні, є рефлексом образного поетичного мислення, і тому вивчення їх важливе для розуміння процесу розвитку історії [12: 7].

Говорячи про сам термін *формула*, слід зазначити, що існує багато варіантів позначення цього мовного елементу. Наведемо далеко не повний список „термінів”, що стосуються приблизно одного і того ж явища.

Гадаємо, слід почати зі збережених із античної культури термінів *топос*, *loci communes*, як і російських їх відповідників *загальні місця*, *типові місці*, які, по суті, фіксують відношення формули до тексту, а не самі формули. Крім того, *текстові мотиви*, *організуючі топоси*, за об'ємом та функціями набагато ширші формул [6: 136].

Визначення „група” (В.М. Загребін), „*стійкий словесний комплекс*” (О.Г. Ломов, А.Т. Хроленко), „*словесне зрощення*” (А.М. Робінсон), „*біном*” або „*блок*” (А.Т. Хроленко) лише у зовнішньому плані відображають склад слівосформ, що в сукупності утворюють формулу [6: 136]. З іншого боку, А.Т. Хроленко вважає термін *стійкий словесний комплекс* найвдалішим із усіх термінів, оскільки він орієнтований на сутнісні сторони фразеологізму (*стійкість і багатослівність*), однозначний і підкреслено лінгвістичний, позбавлений відволікаючої конотації та достатньо ємкісний, щоб слугувати родовим визначенням всіх об'єктів фразеології фольклору [12: 21].

Терміни *колон* (Р. Піккіо) або *період* (від античної традиції до риторик 18 століття) підкреслюють ритмомелодійну єдність словесного комплексу, так само як і *синтазма* (Л.В. Щерба) чи *синтаксема* (М.М. Копиленко) фіксують синтаксичну, тобто контекстуальну його єдність [12: 136].

С.М. Пахомова для опису антропонімів у слов'янських мовах у докторській дисертації використовує також термін *антропологічна формула (антропонімоформули)*, пояснюючи потребу його використання так: термін „антропонімічна формула” зумовлений насамперед тим, що за його допомогою передбачається неоднорідний багатоступеневий характер номінації особи, а крім того, він виражає певну структурну закономірність”. Виходячи з цього, дослідниця використовує його в тих випадках, коли відповідна антропонімна формула представлена у конкретному тексті значним числом однотипних іменувань [9: 94].

У залежності від відношення до комунікативної чи поетичної функції формули отримують й інші назви; з одного боку, *розповідні шаблони* (О.С. Орлов), *готова мова* (В.В. Виноградов), *готові стереотипи* (О.Ф. Коновалова), *речення-штампи* (А.І. Генсьорський), *трафарети*, *трафаретні формули*, *трафаретні вирази* (Л.Я. Костючук) тощо, а з іншої – *стилістичні формули* (М.К. Гудзій), *стилістичні трафарети* (Д.С. Лихачов), *стилістичні шаблони* (Б.А. Ларін), *стилістичні формули з ключовими словами-символами* (О.Ф. Коновалова), а в теоретичному осмисленні та описово: *мінімальний контекст, в межах якого діє троп* (Є.Т. Черкасова) [12: 137].

Слід додати, що терміни „загальні місця”, „формули” різного типу – це позитивний фактор канонічних художніх систем на протязі тисячоліть. Іншим стає відношення до цих категорій в мистецтві нового часу. „Кліше”, „шаблон”, „стереотип” – зараз ці слова мають негативний семантичний відтінок. Достатньо звернутися до словників: „Загальне місце ... давно і всім відоме, принижене частим повторенням, не нове”; „...всім відоме, принижене частим використанням судження чи вираз, затерта істина; незмістовний роздум” [11 (2: 192)].

Відомі також варіанти: *постійні місця*, *стійкі звороти мови*, *стійкі синтаксичні звороти та сполучення слів*, *шаблонні та клішовані образи*, *розповідні та фразеологічні формули* і навіть *казкові прикраси* [12: 34], *традиційний стійкий канон*, *стійка традиційна форма* [1: 31].

Г.І. Мальцев згадує також варіанти *художній стереотип*, *рухомі уривки*, *тематичні стандарти*, *образні стереотипи*, *стилістичні кліше* [8: 3].

У значенні мовної формули використовуються терміни *мовленнєвий блок*, *складний акт мовлення*, *мовленнєактовий комплекс* (В.І. Карабан), *міфологема* (І.Ю. Круть).

У системі російської мови, на думку В.В. Виноградова, слова функціонують не як мимовільно об'єднані компоненти мовлення, а займають стійкі місця в традиційних формулах. Більшість людей говорить і пише за допомогою готових формул, кліше

[4: 121]. Саме усне побутове мовлення, при всій його спонтанності, в значній мірі пов'язане з повтореннями стандартних мовних блоків, використанням різного роду кліше [13: 5-42]. Можна вказати і на форми традиційної поведінки поза сферою мовної комунікації. Маємо на увазі „етикет поведінки”, що регулюється відповідними „моделями” [7: 212]. Такі „моделі” в мовознавчій науці називаються по-різному: мовними, рутинними, етикетними кліше чи формулами, прагматичними формативами чи ідіомами, семіінтеракціональними одиницями, комунікативними фразеологізмами, обсяги значення яких близькі, але не тотожні. Вони разом із прислів'ями, приказками та іншими знаками ідіоматичного характеру утворюють, на думку вчених, більш широке угруповання – мовні стереотипи, але на відміну від прислів'їв, приказок і фразеологізмів, одночасно являють собою і „продукт діяльності” і „діяльність” [2: 4].

Приблизно в такому ж значенні використовуються також терміни *прагматичні ідіоми*, *етикетні формули* (Р. Ратмайр) та *мовні кліше* (Н.В. Шишова).

До найбільш загальноприйнятих і таких, що пройшли перевірку часом слід віднести варіанти *формула* (хоча сам термін ніколи не використовується самостійно, а лише з уточненнями), стереотипна *формула, що повторюються в однорідних випадках* (В. Мансікка), *постійні формули або розповідні формули* (О.С. Орлов), *стійка формула* (І.П. Єрьомін, М.О. Мещерський), *поетична або словесна формула, стала мовна одиниця, стійке словосполучення*. Термін *формула* з семантичним включенням усіх запропонованих визначень є найвдалішим, оскільки підкреслює функціональне призначення словесного комплексу, хоча відомі спроби переосмислити його в лінгвістичному плані: *традиційне стійке словосполучення* і також *традиційна формула* (О.В. Творогов), *поетичний фразеологізм* (А.Т. Хроленко, М.М. Копиленко) [6: 137].

Щодо терміну “*поетичний фразеологізм*”, гадаємо, слід зазначити, що формули як категорії поезики – явищ нелінгвістичне. Відмінність фольклорної формули від фразеології полягає у тому, що у фразеології як явищі мови відсутність свободи при сполученні слів та словесних значень, які виступають за словами О.Есперсена, у вигляді „готових до виживання формул” [5: 16], визначається перш за все внутрішньомовними обмеженнями в лексико-синтаксичній системі мови. Сійкість фольклорних стереотипів зумовлені не внутрішньомовними обмеженнями, а причинами екстралінгвістичного характеру. З лінгвістичної точки зору, поетичні формули – це вільні словосполучення. Звісно, в текстах фольклору існують і власне фразеологізми. Крім того, деякі формули можуть стати фразеологізмами (відбувається зазвичай за межами фольклору) [8: 45], а мовний фразеологізм може виявитися лінгвістичним компонентом поетичної формули [8: 47].

На думку В.В. Колесова, найбільш вдалими здаються два терміни: *синтагма* і *формула*. Термін „синтагма”, введений І.О. Бодуеном де Куртене, критично осмислений та перероблений Л.В. Щербою. Спочатку це – будь-яке парне сполучення слів, члени якого співвідносяться як означаюче та означене. Всю сукупність синтагм можна об'єднати спільністю терміна; формула-синтагма, а не текст і не слово була основним елементом мови [6: 137].

Отже, коли зосереджувати увагу не на стильовому і морфологічному, а на естетичному аспекті формули, то слід визнати, що у цьому відношенні вона до сих пір не має однозначного визначення. Це яскраво ілюструє той факт, що зміст, який вкладається в це поняття різними дослідниками, суттєво відрізняється, як і об'єм самого поняття.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Аникин В.П. Творческая природа традиций и вопрос о своеобразии художественного метода в фольклоре / В.П. Аникин // Проблемы фольклора. – М., 1975. – С. 31–32.
2. Баландіна Н.Ф. Функціонально-прагматичний і лінгвоментальний аналіз чеських прагматичних кліше: Дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.03 / Надія Францівна Баландіна. – Київ, 2003. – 419 с.
3. Веселовский А.Н. Историческая поэтика / А.Н. Веселовский. – М.: Высшая школа, 1989 – 404 с.
4. Виноградов В.В. Избранные труды: Лексикология и лексикография / В.В. Виноградов. – М.: Наука, 1977. – 331 с.
5. Есперсен О. Философия грамматики / О. Есперсен. – М.: Издательство иностранной литературы, 1958. – 404 с.
6. Колессов В.В. Древнерусский литературный язык / В.В. Колессов. – Л.: Изд-во Ленинградского ун-та, 1989. – 159 с.

7. Левкович В.П. Обычай и ритуал как способы социальной регуляции поведения / В.П. Левкович // Психологические проблемы социальной регуляции поведения. – М.: Просвещение, 1976. – 280 с.
8. Мальцев Г.И. Традиционные формулы русской народной необрядовой лирики: исследования по эстетике устно-поэтического канона / Г.И. Мальцев. – Л.: Наука, 1989. – 165 с.
9. Медвідь-Пахомова С.М. Еволюція антропонімних формул у слов'янських мовах / С.М. Медвідь-Пахомова. – Ужгород: УДПУ, 1999. – 244 с.
10. Ожегов С.И. О структуре фразеологии / Ожегов С.И. // Лексикология. Лексикография. Культура речи. – М.: Высшая школа, 1974. – 352 с.
11. Толковый словарь русского языка: словарь; под ред. Б.М. Волина и Д.Н. Ушакова. – М., 1983. – Т. 2. – С. 192.
12. Хроленко А.Т. Поэтическая фразеология русской народной лирической песни / А.Т. Хроленко. – Воронеж: Изд-во Воронежского ун-та, 1981. – 163 с.
13. Шведова Н.Ю. Очерки по синтаксису русской разговорной речи / Н.Ю. Шведова. – М.: Издательство АН СССР, 1960. – 371 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Пionтковська – кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської мови Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Наукові інтереси: міжрівневі одиниці поетичних текстів.

СЕМАНТИКО-ФУНКЦІОНАЛЬНЕ ЗНАЧЕННЯ КАЗКОВИХ АНТРОПОНІМІВ (НА ПРИКЛАДІ ВАРІАНТІВ НАЗИВАННЯ ТЕЛЕСИКА В УКРАЇНСЬКІЙ НАРОДНІЙ ЧАРІВНІЙ КАЗЦІ)

Марія РЕДЬКВА (Тернопіль, Україна)

У статті проаналізовано семантику власної назви у контексті української народної чарівної казки на прикладі етномаркованого антропоніма Телесик та варіантів називання цього персонажа. Доведено, що асемантичних найменувань у фольклорних текстах небагато з огляду на символізацію номінованих образів чи об'єктів.

Ключові слова: власна назва, семантика, антропонім, українська народна чарівна казка.

The paper investigates the proper name's semantics in the Ukrainian folk fairytale. The ethnically marked anthroponym Telesyk and variants of nomination of this character are the basis of this research. It is proved that just a few non-semantic names in the folklore texts are used, because the proper name usually bears some symbolization of characters or things.

Key words: proper name, semantics, anthroponym, Ukrainian folk fairytale.

Проблема семантики пропріальних назв загалом та онімів у художніх та фольклорних текстах є дискусійною у сучасній лінгвістиці. Так, Ю. Тинянов стверджував, що у художніх творах немає імен, які не «говорять», тобто промовистих найменувань. Питання семантизації власних назв у різний час було предметом дослідження В.Ф. Буслаєва, В.В. Виноградова, М.Г. Комлева, Т.Н. Кондратьєвої, Л.П. Ступніна, О.В. Суперанської, О. Єсперсена, Є. Кириловича, Х. Сьоренсен та ін. Більшість науковців дотримуються думки, що власній назві, яка є елементом лексичної системи мови, притаманне лексико-семантичне значення, однак його трактування відрізняється від значення загальних назв. Так, у структурі лексичного значення виокремлюють сигніфікативний та денотативний компоненти значення, котрі притаманні і пропріальним назвам, отож цілком можливим є виокремлення семантики номінативної одиниці. Сигніфікативний компонент зіставляє слово з поняттям, денотативний – з певним реальним предметом і водночас містить уявлення про нього. У структурі лексичного значення ці компоненти тісно функціонують і є взаємозумовленими. У семантиці найменування вагоме значення має конотативний компонент [15] та етнокультурне наповнення. Є.М. Верещагін та В.Г. Костомаров говорять про етнокультурний компонент у значенні слова [2; 3], а якщо слово є основою творення власної назви, то він знаходить відображення і у ньому. За Ю.П. Солодубом, лексичне значення слова (а також власної назви) охоплює сигніфікативний, денотативний, конотативний, етнокультурний і структурний компоненти [14]. Такий підхід є узагальненням попередніх напрацювань.

Більшість вчених вважає, що значеннєвою основою власної назви є уявлення, яке зумовлене стереотипами сприймання та трактування окремих об'єктів. З огляду на це виокремлюють символіку найменувань та етномарковані назви, виникнення котрих

спричинене етнокультурними умовами розвитку та існування народу – носія мови. О. Есперсен, ототожнюючи терміни конотація та поняття, зазначає, що конотація притаманна не лише загальним назвам, але й власним, оскільки вони охоплюють значно більше ознак, ніж загальні [6: 7]. Для розкриття семантизації пропріальних назв необхідно звернутися до конкретних прикладів, зокрема, до етномаркованих як таких, що відображають особливості світогляду етносу.

Актуальність дослідження. З огляду на те, що фольклорна ономастика є доволі новим напрямком у слов'янській лінгвістиці загалом і в українистиці зокрема, то існує значний пласт недослідженого матеріалу в різних жанрах фольклору. Стосується це і ономастикону народної казки, який водночас є відображенням власне мовного, міфологічного та етнічного аспектів. У цьому контексті з'ясування семантики висвітлює мотивацію виникнення найменування і допомагає виявити нашарування, котрі виникли в процесі функціонування назви.

Мета дослідження – з'ясувати особливості відтворення семантико-функціонального значення та конотації казкових антропонімів на прикладі номінатем на позначення Телесика. Досягнення окресленої мети передбачає вирішення таких **завдань**: виявлення у текстах українських народних чарівних казок варіантів називання Телесика; визначення семантико-функціональних, структурних та етномовних особливостей номінації цього персонажа.

Для формування номінативного ряду називання Телесика ми обрали для дослідження тексти казок, зібрані та записані на різних теренах України у другій половині XIX ст. Такий підхід сприяв виявленню ареальних особливостей номінації цього героя, а також продемонстрував різне трактування образу, що знайшло відображення у семантиці найменувань.

При аналізі номінації фольклорних творів з'ясування семантики номінативних одиниць, значення апелятивів, які лягли в основу їх творення, допомагає визначити не тільки мотиви виникнення імен, а й виявити функції відповідних казкових персонажів. Саме визначення мотивації імені є важливим аспектом казкових номінатем, адже „мотиви найменування ховають у собі спосіб мислення номінаторів, їх психологію, вірування, погляди на світ, на життя і т.д. [...]». В багатьох онімах збережено мотиви їх виникнення, але самі оніми практично позбавлені семантичного наповнення і є лише знаками конкретних об'єктів” [1: 35].

Е. Магазанник, виходячи з того, що власні назви – це абстрактно-конкретна категорія мови, все-таки вказує, що „обидва начала завжди присутні у власній назві, але одне з них виступає майже „потенційно”, ніби просвічуючись крізь інше” [10: 146]. Йдеться про абстрактність та конкретику власних назв, які зумовлені тим, що, з одного боку, ім'я є асемантичним і не несе певного змісту, а з іншого – вони ідентифікують конкретний об'єкт. Тому визначеність та прив'язаність до певної реалії окреслюють їхнє змістове наповнення. Оніми є невід'ємною складовою мови і творять „самостійний ономастичний код культури” [16: 215]. Особливо актуально це стосовно казково-міфічного ономастикону, зважаючи на його семантизацію та символізацію у певному етнічному просторі. Таким чином імена-коди несуть пласт інформації, що формувалася і передавалася протягом століть. Російський мовознавець О. Хроленко, досліджуючи семантику слова у фольклорі, зазначає, що „власна назва у фольклорному [...] тексті така ж специфічна, як і інші, базові, слова цього тексту” [18: 53]. Тому доцільно розглядати оніми у межах певного жанру народної творчості. Тоді можна користуватися не лише загальним поняттям фольклорного оніма, що означає пропріальні назви, зафіксовані у творах різних жанрів, а й термінами, що мають вужче значення, для прикладу, казкові оніми чи казкові антропоніми (*Баба-Яга, Костій Бездушний, Крутиус* тощо). З огляду на залежність семантико-функціонального навантаження назви від певних жанрових особливостей, доцільно розглядати їх у мікроконтексті, який „складає безпосереднє лексичне оточення оніма” [12: 18].

Зважаючи на функціонування фольклорного оніма у тексті і на сучасний спосіб збереження творів усної народної творчості – у формі записів, у деяких аспектах вони зближені з найменуваннями персонажів художніх творів. Тому окремі засади літературної

ономастики беруться до уваги при дослідженні фольклорних назв. До них доцільно застосовувати концепцію німецького лінгвіста Дітера Лампінга про функції власних імен у художньому творі, зокрема, щодо міфологічної, яка „стосується тематичного аспекту імені. Йдеться про єдність імені та персонажа в плані змісту і про магічну силу найменування [...]”. Відбитки первісного мислення виявляються в художньому тексті як в актах вживання імені („вплив імені”), так і в акті власне називання, коли ім’я передбачає долю героя” [20: 108].

Це може стосуватися всіх власних назв. Зокрема, щодо антропонімів перше значення визначається як форма закріплення одиничного поняття про певний об’єкт дійсності – конкретну особу, в основі якого є предметна співвіднесеність з визначеним носієм цього найменування; друге ж ми, дещо коректуючи трактування автора, можемо визначити як засіб називання людини.

О. Гінда трактує фольклорні образи як символічні, зважаючи на їхній узагальнений характер, оскільки вони існують у масовій свідомості. Водночас фольклорний образ не позбавлений індивідуального забарвлення та є інформативно насиченим, тому більшість фольклорних образів можна „прочитувати” як символи [5: 38]. Ідентифікація казкових персонажів здійснюється за допомогою номінатем, часто виражених власними іменами, які певною мірою індивідуалізують їх носіїв. Так, М. Морозова, досліджуючи антропонімію російських народних казок, зауважує: якщо персонажам властиве ім’я, інформація про них стає більш конкретною та індивідуальною [11: 232]. На думку Н. Колесник, для фольклорних онімів характерні такі риси: акумулятивна функція, багаті конотативні можливості, поєднання конкретного і абстрактного [8: 29].

Проблеми фольклорної ономастики розкрито у працях О. Вересаєва, Мігая Гоппала, Н. Колесник, Н. Кондратьєвої, М. Морозової, М. Пілаш, О. Порпуліт, А. Хроленка, О. Юдина та ін.

Телесик чи Івасик Телесик – один із найвідоміших героїв української народної чарівної казки. Це символічний, етномаркований образ, який має традиційне трактування у культурі українців і за яким закріплене певне стереотипне сприйняття. Персонаж світового фольклору, а пізніше і літератури для дітей, який перетворюється з дерев’яної ляльки на хлопчика, побутує у словесності багатьох народів. Образ Телесика в українській народній казці має обрядове підґрунтя: у багатьох слов’янських народів існував звичай молодим у першу шлюбну ніч підкладати у постіль дерев’яну ляльку або оцупок, загорнений у пеленку [19: 72]. Вірогідно, перетворення полінця на хлопчика у казці є метафорою народження дитини за сприяння надзвичайних сил. В опрацьованих текстах чарівних казок на позначення Телесика зафіксовано такі казкові антропоніми: *Телесик, Івасек-Кутасик, Іванко-Балабанко, Іван-Балабанчик, Івасек, синок Іванко*. Вони є різними за структурою та вираженою семантикою, хоч і називають того самого героя. Здебільшого це демінутиви, утворені за допомогою зменшено-пестливих суфіксів *-ик (-ек), -к(о), -чик*, що називають особу дитячого віку.

На перший погляд семантика імені *Телесик* є непрозорою і увиразнює її лише контекст уживання: *И назвали того сына Телесиком. От росте той син, та й росте – и такий гарний, що ні здумать, ні згадать – тільки в казці сказать!* [Рудч. (2: 39)]. Проблема витлумачення значення номінатема зумовлена передовсім нез’ясованістю семантики слова-основи, на базі якого виник онім. Лексема сучасної української мови, котра вірогідно стала основою для творення номінативної одиниці, це дієслово „*телесуватися*, -уюся, -уєшся, недок., розм. Потикатися, кидатися то в один бік, то в інший...” [4: 1237]. Якщо припустити, що саме ця лексична одиниця могла мотивувати аналізовану номінатему, то семантика імені вказує на таку характеристику персонажа, як рухливість, неспокій тощо. У територіальних говірках зафіксовано лексему *телесний*, що означає „безтілесний” [13 (2: 283)], від якої теж могло бути утворене найменування, оскільки, за сюжетом, персонажа змальовано деревиною, тобто безтілесним. У словнику М. Фасмера подано лексеми *тел(ьпень), тельпеш*, що означають „здорова дитина”. І услід за О. Шахматовим етимолог пов’язує їх зі словом *телепень*. Сюди ж учений відносить і лексему *тельпух*, яка має значення „пень, обрубок; неповоротка людина” [17 (4: 40)]. Тому, зважаючи на специфіку образу Телесика, цілком вірогідним

видається походження аналізованого казкового антропоніма від наведеного ряду лексем, семантика яких безпосередньо пов'язана зі словами *дитина*, *деревина*, *пень*.

З іншого боку, зважаючи на назви цього номінативного ряду (*Балабанко*, *Кутасик*, *Балабанчик*) можна припустити, що *Телесик* – це оказіональне утворення, яке вживалося як зменшено-пестлива назва і римувався з першою частиною номінації – *Івасик-Телесик*. Таке явище зумовлене закономірністю, спостереженою стосовно казкової номінації, якщо перший компонент традиційного казкового оніма залишається незмінним, а наступний варіюється. „Другий компонент складного слова повинен обов'язково римуватися з першим, і в результаті його часткової десемантизації, усталеність другого компонента є необов'язковою” [7: 125]. Можливо, і в аналізованому тексті первинно функціонувало найменування *Івасик-Телесик*, яке трапляється у пізніших виданнях народних казок. У досліджуваному матеріалі така двокомпонентна назва не зафіксована, а побутує лише монолексемна одиниця *Телесик*, хоча паралельно поширені інші юкстапозити на зразок *Іванко-Балабанко*.

Інші номінативні одиниці цього ряду репрезентовані складними конструкціями, перша частина яких виражена антропонімом *Іван* та його формами *Івасек*, *Іванко*, а друга демінутивами *Кутасик*, *Балабанко*, *Балабанчик*. Як засвідчує контекст уживання, демінутивні компоненти таких сполук певною мірою асемантизувалися, втративши зв'язок із значенням відповідних лексем-основ. Інакше кажучи, у цих юкстапозитивних одиницях на появу у їх складі демінутивів на зразок *Кутасик* вплинула не стільки внутрішня форма цих слів-характеристик, скільки відобразилася народна традиція надання прізвиськ, що римуються. Саме вона, безумовно, виявила себе в аналізованій моделі номінування персонажів у фольклорі. Винятком є лише назва *Іван-Балабанчик*, частини якої не римуються.

Зауважимо, що незмінною виступає перша частина подібних складних найменувань – антропонім *Іван* та його похідні. Він уживається і як самостійне іменування: *А Івасек зачав кричати: „Ой, паноньку-голубоньку, мене зм'я вхватила, желізним п'єцу печи буде!”* [Левч.: 302]; *Не чути ніде синка Іванка* [Чуб. [2: 131]. У цих випадках варіанти імені виражають додаткову позитивно-оцінну семантику, властиву демінутивам.

Цікаво, що попри поширеність, традиційність та культурну зумовленість сюжету про Івасика-Телесика не зафіксовано текстів казок про нього у записах із Закарпаття Володимира Гнатюка та на Покутті, де проводив етнографічні розвідки польський етнограф та фольклорист Оскар Кольберг.

Отже, аналіз номінативних одиниць на означення Телесика як прикладу відображення семантико-функціональних особливостей у значенні найменування засвідчив наявність семантичного компонента у структурі власної назви у фольклорному тексті. Здійснене дослідження продемонструвало, що щодо казкових антропонімів крім власне семантики доцільно виокремлювати функціональне значення, яке увиразнює мотивацію називання. Таким чином різноаспектний аналіз номінативних одиниць наведеного ряду довів, що власним назвам притаманне семантико-функціональне значення.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бучко Д. Спільне та відмінне в номінації об'єктів на апелятивному та онімному рівнях // Семантика мови і тексту: Матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної конференції. – Івано-Франківськ: Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ, 2006. – С. 35-38.
2. Верещагин Е., Костомаров В. Лингвострановедческая теория слова. – М.: Русский язык, 1980. – 320 с.
3. Верещагин Е., Костомаров В. Язык и культура. Три лингвострановедческие концепции: лексического фона, речеведческих тактик и сапиентемы /Под редакцией и с послесловием академика Ю. С. Степанова. – М.: Индрик, 2005. – 1040 с.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови /Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.: ВТФ „Перун”, 2004. – 1440 с.
5. Гінда О. Понятійне поле теоретичної фольклористики (до постановки проблеми) // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. Вип. 31. – Львів, 2003. – С. 32-42.
6. Есперсен О. Философия грамматики. – М.: Эдиториал УРСС; Серия: Лингвистическое наследие XX века, 2002. – 408 с.
7. Кірілкова Н. Варіанти і трансформації традиційних номінацій анімалістичної казки // Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Актуальні проблеми сучасної філології. – Рівне, 2001. – Вип. 9. – С.125-128.
8. Колесник Н. Фольклорна ономастика. Вип.І. Теоретичний аспект. Конспект лекцій до спецкурсу. – Чернівці: Рута, 2000. – 40 с.

9. Краснотен С. Имя собственное и интерпретация текста (на материале русских и украинских сказок) // Літературна ономастика української та російської мов: взаємодія і взаємозв'язки: Збірник наукових праць. – Київ: НМК ВО, 1992. – С. 14-18.
10. Магазаник Э. Ономапозтика, или "Говорящие имена в литературе." – Ташкент: Фан, 1978. – 148 с.
11. Морозова М. Антропонимия русских народных сказок // Фольклор. Поэтическая система. – М.: Наука, 1977. – С. 231-241.
12. Немировська О., Немировська Т. Українська літературна ономастика: взаємозв'язки і паралелі поетики // Літературна ономастика української та російської мов: взаємодія і взаємозв'язки: Збірник наукових праць. – Київ: НМК ВО, 1992. – С. 18-25.
13. Онишкевич М. Словник бойківських говірок – Київ: Наукова думка, 1984. – Ч. 1-2.
14. Солодуб Ю. П. Структура лексического значения // Научные доклады высшей школы. Филологические науки. – 1997. – № 2. – С. 54-66.
15. Теля В.Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц. – М.: Наука, 1986. – 140 с.
16. Толстой Н., Толстая С. Имя в контексте культуры // Międzynarodowy Kongres Słowistów. Kraków. 27.VIII–2.IX.1998. – Językoznawstwo. – Warszawa, 1998. – S. 215-216.
17. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка: В 4 томах. – М.: Прогресс, 1964-1973.
18. Хроленко А. Из наблюдений над природой имени собственного в фольклорном тексте // Лексика русского языка и ее изучение: Межвуз. сб. науч. трудов. – Рязань: РПИ, 1988. – С. 53-60.
19. Шапарова Н. Краткая энциклопедия славянской мифологии. – М: ООО „Издательство АСТ”: ООО „Издательство Астрель”: ООО „Русские словари”, 2003. – 624 с.
20. Lamping D. Der Name in der Errählung Zur Poetik des Personennamens. – Bonn, 1983.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

Левч.: Казки та оповідання з Поділля в записках 1850-1860 років. Вип. I-II/ Упоряд. М. Левченко. – Київ: Друкарня Української Академії Наук, 1928. – 598 с.

Рудч.: Народные южнорусские сказки, вып. I-II. Издал И. Рудченко. – Київ, 1869-1870. – 216 с., 210 с.

Чуб.: Чубинський П. Українські народні казки: У 2 томах. – Київ – Відень – Львів: «Чайка». – 172 с., 202 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Марія Редьква – кандидат філологічних наук, викладач кафедри філософії, суспільних дисциплін та іноземних мов Тернопільського державного медичного університету ім. І. Я. Горбачевського.

Наукові інтереси: фольклорна ономастика, етнолінгвістика.

ВПЛИВ АНГЛОМОВНИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ НА НІМЕЦЬКУ ЕКОНОМІЧНУ ТЕРМІНОСИСТЕМУ

Олексій РИБКО, Ніна ДЮКАНОВА (Київ, Україна)

У статті розглянуто англо-американські запозичення, які функціонують у німецькій економічній терміносистемі. Проаналізовані причини й динаміка поширення цих запозичень, а також ставлення до них громадськості та офіційних осіб у Німеччині.

Ключові слова: денгліш, англіцизм, запозичення, інтернаціональне слово, термінологіка, терміносистема.

The English-American borrowings that function in German economic terminology have been considered in the paper. The background and dynamics of these borrowings and the attitude of German community and authorities to them have been analyzed.

Key words: Denglisch, an English borrowing, loan words, international word, economic terms, terminology.

Постановка наукової проблеми та її значення. Загальновизнаним є той факт, що в розвитку будь-якої мови екстралінгвістичний фактор посідає важливе місце. Він є закономірним відображенням складних історичних процесів, а інтенсивність та напрямок розвитку системи мови визначається специфікою екстралінгвістичної ситуації, на фоні якої здійснюються мовні контакти.

Denglisch (укр.: денгліш) – це мовне явище, яке ближче всього стоїть до сучасного німецько-англійського суржику. Саме слово денгліш складається із скорочених назв німецької та англійської мов: DEutsch + eNGLISCH. Існують також інші, менш вживані терміни: Engleutsch (укр.: енгльойч) та Germisch (укр.: герміш). У той час як поняття англіцизм є доволі нейтральним і визнаним серед лінгвістів, таке явище як денгліш потребує додаткового дослідження і визначення, чим обумовлюються актуальність і наукова новизна даної статті. Зокрема, нас цікавили запозичення до економічної термінології. У своїй роботі ми керувалися визначенням Т.І.Панько: «Економічним терміном вважаємо слово або словосполучення, що є мовним показником чітко сформованого наукового економічного поняття» [4: 16].

Метою статті був аналіз характеру та інтенсивності запозичень з англійської мови в сучасній німецькій економічній літературі. Авторів цікавили насамперед причини виникнення і оцінка денглішу з огляду на розвиток національної мови. Іншими завданнями даної роботи були 1) простежити функціонування англіцизмів в сучасній німецькій мові та 2) проаналізувати питання доцільності їх вживання. Матеріалом дослідження були сучасні оригінальні німецькомовні тексти економічного характеру, взяті з мережі Інтернет.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. Існує ряд свідчень того, що процес поширення денглішу дедалі прискорюється [2: 154]. Йдеться про запозичення як з британського, так і з американського варіантів англійської мови, тобто про англіцизми й американізми. Фактично цілий шар англійської мови стає частиною сучасної німецької мови. Варто зауважити, що такому односторонньому запозиченню в значній мірі сприяє спорідненість мов (германська група індоєвропейської мовної родини). Як відомо, процес оновлення лексики шляхом запозичень відбувається постійно в будь-якій мові, але певні періоди розвитку мови він проходить особливо інтенсивно. За минулі більш ніж півстоліття (наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття) в німецькій дійсності сталися радикальні зміни: змінилися політичні умови життя носіїв мови, мав місце значний економічний та соціальний прогрес. Усі ці зміни, що усвідомлюються суспільством, потребують і отримують відповідне словарне оформлення у вигляді назв. З позиції мовної культури прийнято розрізняти «необхідні» і «надлишкові» запозичення. До перших відносять такі нові найменування, що з'являються у зв'язку з новими об'єктами позначення – новими предметами, технічними винаходами, новими ідеями, номенклатурними одиницями тощо. Надлишковою вважають появу нових позначень, синонімічних до вже існуючих, а також запозичень з чужих мов. Зазвичай лінгвісти найемоційніше реагують на появу «непотрібних», «непривабливих», «неправильних» слів. Завдяки інтернаціоналізації, глобалізації суспільства, технологічному і науковому прогресу, з одного боку, а також пов'язаному з цим переважаючому впливу англійської мови як визнаної норми спілкування, з іншого боку, можна визнати факт адаптації німецької мови до нових реалій [2: 15]. Деякі мовознавці говорять про пригнічення розвитку німецької мови і вбачають в цьому небезпеку для німецької мовної культури. У процесі розвитку мови запозичені слова набувають німецьких форм (рід, закінчення в множині), а інколи нового контексту.

Наприклад, речення «Ich habe dir gestern eine E-Mail geschrieben» (укр.: Я відіслав тобі вчора електронне повідомлення) містить англіцизм, а речення: „Ich habe dir gestern gemailt” з таким же перекладом може розглядатися як денгліш. До англіцизмів, що дуже часто вживаються в німецькій мові, належать такі слова як e-mail, messenger bag, laptop (електронна пошта, архів повідомлень, портативний персональний комп'ютер). Отже, про денгліш говорять перш за все тоді, коли не лише англійські іменники, але (рідше) дієслова і прикметники переходять до німецької мови.

Стає очевидним, що німецька мова в усіх сферах сучасного суспільного життя (від звичайного ходіння по магазинам до функціонування науки) замінюється або повністю витісняється нечуваною кількістю англійських слів. І лінгвісти, і громадськість вбачають у такій тенденції небезпеку, оскільки німецька мова може втратити свою виразність і унікальність. Так, процитуємо колишнього президента Німеччини I. Pay: “Ich bekomme immer wieder Briefe von Mitbürgerinnen und Mitbürgern, die sich Sorgen darüber machen, ob unsere deutsche Sprache nicht immer mehr durch das Amerikanische verdrängt werde. Solche Sorgen pauschal abzutun, halte ich für falsch. Der Gebrauch von Englisch, oder besser Amerikanismen, in den Medien und in der Werbung hat in den vergangenen Jahren noch einmal stark zugenommen. Manchmal ist das witzig. Oft ist es albern” (укр.: „Я отримую все більше листів від співвітчизниць і співвітчизників, які турбуються про те, чи не гнобиться наша німецька мова американізмами. Відмахуватися цілком від такого занепокоєння я вважаю за неправильне. Вживання англійської мови або, точніше, американізмів, значно поширилося в засобах масової інформації і в рекламі в минулі роки. Інколи це смішно. Часто це безглуздо) [3]

Однозначним противником надмірного вживання ненімецьких слів, коли існують відповідні німецькі, є «Verein Deutsche Sprache» («Спілка німецької мови») [4], яка намагається зменшити вплив денглішу на німецьке суспільство. У 1997 р. професор В. Кремер заснував об'єднання «Німецька мова» у Дортмунді [3]. На сьогодні це найбільша в Німеччині асоціація, яка займається проблемами мови та має власну наукову раду. Вона налічує 14 тисяч учасників і поділена на 23 регіональних групи. Члени ради ставлять за мету збереження німецької мови як незалежної і самобутньої категорії, яка тісно пов'язана з культурою німецького народу, прагнучи захистити його від перенасичення англіцизмами. При цьому члени цієї організації не ставлять за мету викоренити всі англіцизми з німецької мови, бо повністю ізолювати мову від іншомовних запозичень неможливо. Те, що англійська мова стала міжнародною мовою науки, економіки та бізнесу, залишається фактом [1: 10]. Проте обсяг англо-американські запозичень становить загрозу для мовної і культурної ідентичності Німеччини. Членами об'єднання була розроблена спеціальна програма, націлена на максимальне зменшення англо-американських запозичень в усіх сферах життя німецького суспільства. Вони з притаманною німцям ретельністю обговорювали шляхи і методи втілення програми у життя. Надходили пропозиції видати «Закон про німецьку мову» і створити Академію мови [5]. І навпаки, були пропозиції взагалі не вживати ніяких заходів, оскільки проблема може вирішитися сама собою. Існували також песимістичні прогнози щодо поступового зникнення німецької мови. Врешті-решт лінгвісти зупинилися на планах розробки певних критеріїв, які дозволяють зменшити вживання англо-американської лексики в німецькій мові. Програма розрахована на довгий період часу, проте першою спробою стало видання об'єднанням «Німецька мова» так званого *Anglizismenliste* («Аркушу англіцизмів»). Завдяки цьому словнику-довіднику кожна людина може легко знайти німецький еквівалент англо-американським запозиченням і вирішити, яке слово використовувати.

Постійне змішування німецької і англійської мов не завжди відповідає інтересам споживачів, в тому числі економічної літератури, і створює додаткові труднощі для перекладачів. Як приклад можна навести німецький вірш та його український переклад.

«Wer unbedacht ein Fremdwort wählt und deutsches Wort für ihn nicht zählt, wer «Primetime» sagt statt Hauptprogramm, wer «happy» sagt und glücklich meint ...und «sunshine», wenn die Sonne scheint, wer «hot» gebraucht anstelle heiß, ... wer sich mit «sorry» kühl verneigt und «Shows» abzieht, wenn er was zeigt, wer «Shopping» macht statt zu einkaufen und «Jogging» sagt zum Dauerlaufen, wer «Kids» gar unsere Kinder nennt, Madonna besser als Herrn Goethe kennt, der ist zwar «in», doch merkt zu spät, dass er kein Wort mehr Deutsch versteht!»

Укр.: «Хто бездумно вибирає чуже слово, не зважаючи на німецьке значення, хто замість головної програми в ефірі вимовляє «Primetime»; хто виголошує «happy», маючи на увазі щастя; ...хто говорить «sunshine», коли світить сонце; хто вживає «hot» замість «гарячий»; ... хто холодно вимовляє «sorry» замість «вибачте», хто виголошує «shows», коли щось показує; хто робить «shopping», замість ходити по магазинах; хто говорить «jogging» замість бігу на довгу відстань; хто називає наших дітей «kids», хто знає Мадонну краще за Гете; той помічає надто пізно, що він більше не розуміє німецьку мову».

У той же час англійське слово „know-how“ (дослівно укр.: „знати, як“) давно вже увійшло до розряду термінів, які не потребують перекладу, або інтернаціоналізмів, поряд з таким словами як *management*, *marketing* тощо (укр.: менеджмент, маркетинг). Наприклад, "Verfügen wir in der Holding tatsächlich über das notwendige know-how, um auf allen Märkten dieser Welt erfolgreich zu sein?" (укр.: «Чи маємо ми в холдингу дійсно необхідне ноу-хау, щоб бути успішними на всіх світових ринках?»).

У результаті аналізу німецькомовних економічних текстів було виявлено значну кількість слів англословного походження (*auditor* – аудитор, *joint venture* – спільне підприємство, *leasing* – довгострокова оренда, *spread* – маржа, *factoring* – факторинг тощо). Зокрема, запозичення англословної лексики у фінансово-економічній сфері німецької мови та інформатиці набувають особливо динамічного характеру. Це зумовлено появою інновацій, а також бурхливим розвитком цих галузей. Порівняємо англійські терміни *Cybercash*, *E-cash* та

їх німецькі еквіваленти Elektronil-Geld, Online-Bargeld, Online-Währung, Microsoft-Money (укр.: електронні гроші).

Таким чином, проведене дослідження дозволяє зробити такі **висновки**:

1. Англійські впливи на німецьку економічну терміносистему за останнє десятиріччя поширилися. Особливо інтенсивно проходять процеси термінологічних запозичень у фінансово-економічній літературі та інформатиці, де дійсно відбуваються інноваційні процеси.

2. Офіційні особи й громадськість Німеччини висловлюють стурбованість щодо ситуації, що склалася, і вживають заходи щодо зменшення обсягу англійських запозичень. Проте питання доцільності чи недоцільності збільшення і без того значного обсягу запозичень стикається з фактичним підтвердженням концепції про статус англійської мови як мови міжнародного спілкування XXI століття, особливо в сфері економіки та бізнесу.

3. Ми вважаємо, що є потреба у подальшому дослідженні англійських запозичень з проєкцією висновків на мовну ситуацію, яка існує в сучасній Україні.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Вакулик І.І. Запозичення з класичних мов у науковій термінології сучасних європейських мов (на матеріалі юридичних та економічних термінів української, російської, німецької, французької, англійської мов). Авторефер. дис. ... канд. філол. наук. – К., 2004. – 20 с.
2. Інтернет-сайт: Verein Deutsche Sprache (Спілка німецької мови): www.vds-ev.de.
3. Міхалевич О.М. Вплив англійських слів на функціонування та розвиток української економічної терміносистеми. – Науковий вісник ВНУ ім. Л.Українки. – 2008. – №2. – С.153-156.
4. Панько Т.І. Від терміна до системи: Становлення політехнічної термінології у східнослов'янських мовах. – Львів: Вища шк., 1979. – 146 с.
5. Рибко О.С. Особливості функціонування економічної термінології в німецькій та українській мовах/ Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції “Сучасні тенденції розвитку освіти в Україні і за кордоном” Слов'янський державний педагогічний університет. – С. 68-74.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Олексій Рибко – кандидат військових наук, доцент кафедри сучасних європейських мов Національної академії статистики, обліку та аудиту.

Наукові інтереси: лінгвокультурологія, ділова німецька мова.

Ніна Дюканова – доцент кафедри сучасних європейських мов Національної академії статистики, обліку та аудиту.

Наукові інтереси: соціокультурологія, ділова англійська мова.

ВЛАСНІ ІМЕНА В АГРАРНІЙ ТЕРМІНОСИСТЕМІ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

Олена ШИШЛІНА (Полтава, Україна)

Статтю присвячено аналізу часті власних імен у формуванні аграрних термінів сучасної німецької мови. Розглянуто основні види аграрних термінів з власним іменем, проаналізовано їхню структуру й семантику.

Ключові слова: власне ім'я, ономастика, епонім, термін, терміносистема, термінотворення, структура і семантика терміна.

The paper focuses on the analysis of proper names in the formation of agrarian terms in modern German. The main types of agrarian terms with proper names are considered, their structure and semantics are analyzed.

Key words: proper name, onomastics, eponym, term, system of terms, formation of terms, structure and semantics of terms.

Вагомий внесок у вивчення лексики робить ономастика – розділ мовознавства, присвячений вивченню власного імені. Різні аспекти ономастики висвітлено у працях А.В. Суперанської, В.Д. Бондалетова, О. Есперсена, А. Вежбицької, Х. Кальверкемпера, В. Зайбіке та ін.

Дискусійним у теорії власного імені (ВІ) залишається питання про наявність або відсутність у останнього семантичного значення. Стосовно цього питання, погляди науковців суттєво різняться. Одні лінгвісти (О.С. Ахманова, Л.А. Булаховський, Е.М. Галкіна-Федорук, К.А. Левковская, О.О. Реформатський) вважають, що у власного імені лексичне значення відсутнє або є ослабленими, редукованими. Так, Е.М. Галкіна-Федорук зазначає, що ВІ „не

включають в себе ні поняття, ні значення” [4: 13]. О.О. Реформатский наголошує на виключно номінативній функції ВІ [7: 71-72].

Інші науковці (О. Есперсен, С.Д. Кацнельсон, А.А. Потєбня, Л.В. Щєрба), навпаки, особливість ВІ вбачають у наявності у них „гіпертрофованої семантики”. Така дискусія свідчить про те, що ВІ як предмет дослідження є складними і різноплановими. Готландський дослідник В. ван Лангендонк докладно аналізує сутність різних теорій стосовно ВІ [16: 20-70]. Німецькі мовознавці досліджують семантику ВІ в межах семантики тексту [11; 13; 14].

Ми не аналізуємо у цій статті теоретичні засади теорії ВІ, оскільки нас цікавить участь ВІ у термінотворенні сучасної німецької мови, а саме аграрної лексики. ВІ у текстах художньої літератури та публіцистики неодноразово становили предмет наукових розвідок, пов’язуючи використання ВІ у текстах художньої та публіцистичної літератури з інтерлінгвальними чинниками. ВІ розглядаються дослідниками як носії предметно-логічної, естетичної, образної, емоційної та оцінної інформації, яка оформилась в ідейно-художньому змісті тексту в єдине ціле та для правильного декодування якої слід брати до уваги лінгвальні та екстралінгвальні чинники [2: 19]. За допомогою ВІ суспільство намагається не лише назвати конкретний предмет, а й щось повідомити про цей предмет або взагалі пов’язати із назвою якусь додаткову інформацію, а також виразити почуття, які пов’язані з об’єктом, оцінити його [9: 231].

Деякі лінгвісти зазначають, що ВІ використовуються як засоби вторинної номінації і за своєю функцією у дискурсі наближаються до тропів [1: 4].

ВІ широко використовуються у фахових мовах сучасної німецької мови. У зв’язку з цим говорять про ономастику фахових мов (*Fachsprachenonomastik*), яка вивчає ВІ у контексті фахової комунікації (*Fachkommunikation*) [13; 14].

Н.В. Новинська наголошує, що епонімічне термінотворення відбувається за загальними законами термінотворення, але виявляє при цьому певні особливості [6: 137]. Р. Глезер вважає важливим при вивченні ономастики фахового тексту культурологічний підхід, наголошуючи, що ВІ як компоненти термінів знайомлять з матеріальною та духовною культурою народу і інформують про внесок цього народу в міжнародний науково-технічний прогрес [13; 14]. Існують певні ВІ, знання яких є обов’язковим при вивченні певної культури, німецький дослідник Г. Кальверкемпер називає іменами з сильною конотацією, з якими пов’язуються певні традиції та культурні явища: *Watergate, Stalingrad, Ausschwitz, tschernobyl, Einstein, Gandhi, Jesus* [цит. за 17].

Власні імена у сучасній німецькій мові є специфічними елементами і мають формальні, прагматичні і графічні особливості [17].

З точки зору граматики ВІ підпадають у сучасній німецькій мові більш строгим правилам: ВІ мають переважно форму однини, форма множини є контекстуально зумовленою, існують певні правила вживання артикля з ВІ.

Графічно ВІ пишуться повністю з великої літери (*Schwarzes Meer, Kap der Guten Hoffnung*), інколи зберігають старий спосіб написання (*Thalhammer, Soest, Goethe*), фонетичного можуть мати комбінації звуків, які зазвичай не зустрічаються (з.В. *Wrba, Jacqueline*).

Окрім того, існують різні класифікації ВІ. Російські науковці користуються досить узагальноною класифікацією В.Д. Бондалетова, який виділяє *антропоніми, топоніми, зооніми, космоніми, ктематоніми* [3: 7-8]. О.О. Селіванова виділяє ще фітоніми, идеоніми, хрематоніми, теоніми, міфоніми [8: 67-68].

Детальну класифікацію власних імен, на нашу думку, наводить німецький лінгвіст А. Бах у Вступі до багатотомної праці з німецької ономастики. Учений виділяє вісім груп:

- 1) назви окремих істот: люди, тварини, рослини, боги, зірки тощо;
- 2) назви груп, об’єднань: родини, династії, народи, раси, партії і т.і.
- 3) географічні назви;
- 4) назви творінь людини: будинки, авто, твори мистецтва, назви фірми і продуктів;
- 5) назви мінералів, порід;
- 6) назви, пов’язані з діяльністю: ігри, спорт, танці;

7) назви духовно-інтелектуальних осягнень: літературні твори, винаходи;

8) назви фізичних станів та хвороб [10: 4].

Ці групи ВІ, на думку автора, функціонують: 1) самостійно як позначення апелятиву: *Zeppelin, Alzheimer, Duden*; 2) незмінювана частина сталих виразів: *Hinz und Kunz, Bloody Mary*; 3) атрибутивний Genitiv: *Ei des Kolumbus*; 4) перший складник композит: *Johannisbeere, Alzheimerkrankheit*; 5) основний складник композит: *Ziegenpeters*; 6) ад'єктивна похідна основа у виразах: *böhmische Dörfer*; 7) у суфіксальних похідних основах: *Augustiener, Bonapartismus*; 8) у дієсловах: *kneipen, tuppern*; 9) копулятивних сполуках: *Aberden-Angus-Rind*.

ВІ є активними при словотворенні у німецькій мові, на що влучно звернула увагу Е. Доналіс: "*Wir bilden Wörter aus Eigennamen, so lange es Eigennamen gibt. Also auch heute*" [12: 87]. Цей аспект словотвору є дуже цікавим, підсилюючи виразність мови завдяки грі слів: *sich aus der Affäre merken*.

Теоретичним та емпіричним дослідженням ВІ присвячена збірка наукових статей мовознавців різних країн. Р.Глезер досліджувала роль ВІ при формуванні терміносистеми науки і техніки, медицини та права [13; 14], Г. Бургер – у мові електронних ЗМІ [11], Є.М. Какзанова дослідила ВІ у мові математики [5].

Ми не виявили досліджень, які присвячені аналізу ВІ у фаховій сільськогосподарській лексичі сучасної німецької мови. Свою статтю ми присвятили дослідженню ВІ при творенні німецьких термінів рослинництва і тваринництва, як основних галузей сільського господарства. Для аналізу біли відібрані терміни – назви рослин, та порід сільськогосподарських тварин, назви основних хвороб та пристроїв.

Серед відібраних для аналізу термінів з ВІ зустрічаються, згідно класифікації А. Баха:

1. власні імена окремих осіб: *Mariendistel, Salomonsiegel, Marienkäfer, Peterskorn, Barbarakraut, Adamsnadel, Johannisbeere*;

2. власні назви груп, об'єднань: *Franzosengras, Judendorn, Judenkirsche*,

3. географічні назви: *Jamajkapfeffer, Alpenampfer, Ungarische Wicke, Oldenburger, Sudangras, Niedersachsenrasse, Ägypter, Amerikaner*;

4. на відміну від класифікації А.Баха ми не виявили термінів з ВІ – назвою фізичних станів або хвороби, але виявили терміни з ВІ – назвою частин людського тіла, переважно серед назв лікарських рослин, які корисні для даних органів: *Augentrost, Lungenkraut, Herzgespann*.

У аграрній терміносистемі ВІ як епоніми у чистому розумінні, тобто самостійно, зустрічаються надзвичайно рідко. Виявлено лише поодинокі випадки: *Alexander Lucas, Yorkschire, Japan* (випривалий кінь монгольського типу).

Серед відібраних для налізу термінів структурно можна виділити наступні структурні групи:

1. Словосполучення: *Alexander Lucas (сорт груш), Raygras Franzödischer (райграс французький (високий)), Ungarische Wicke (горошок угорський)*;

2. Основи непохідних слів: *Saskia, Helga, Sieglinde (сорта картоплі)*;

3. Детермінативні складні іменники з першим складником – ВІ: *Benediktenkraut, Mariendorn, Senegalschaf, Alpenvieh, Christusdorn*.

Серед цієї групи іменників-термінів виокремлюються складні іменники з написанням через дефіс, що, ймовірно, пов'язано з полегшенням читання та сприйняття: *Zypern-Fuchs, Cheviot-Chaf, China-Pferd, Amerika-Pflaume*

Стосовно вживання ВІ у сучасній німецькій мові говорять про онімічні та деонімічні складні слова. Онімічне словоскладання характеризується використанням виключно ВІ як складників та зустрічається досить рідко (*Mercedes-Benz*); деонімічне термінотворення відбувається з використанням ВІ як одного зі складників (*Opel-Werbung, Tante-Emma-Laden*) [15]. Для аграрної терміносистеми сучасної німецької мови типовими є деонімічні композити.

4. Копулятивні складні іменники з ВІ – першим складником, представленим двома твірними основами: *Aberden-Angus-Rind* (порода великої рогатої худоби (ВРХ), *Poland-China-Rasse* (польсько-китайська порода свиней).

5. Основи суфіксальних іменників: *Amerika//ner* (американський кінь для їзди верхи), *Andalusi//er* (андалузька порода коней; порода курей), *Ägypt//er* (єгипетський кінь), *Holländ//er* (власник молочної ферми; вітряк), *Holländ//er//ei* (молочна ферма), *India//ner* (індик).

Аналіз виявив, що суфіксальні похідні переважають при формуванні назв порід тварин, друге місце посідає словоскладання. Серед позначень назв рослин характерним способом термінотворення є словоскладання, суфіксальні похідні не виявлено взагалі.

Щодо семантики, то найчисленнішу групу становлять терміни – складні іменники з першим складником – ВІ-топонімом. Топонім вказує на походження породи тварин або сорту рослин: *Chegu-Ziege* (коза-чегу (місцева порода), *Alpenvieh* (порода світлої альпійської ВРХ), *Senegalschaf* (сенегальська порода овець), *Chile-Erdbeere* (чилійська суниця), *China-Kohl* (китайська капуста), *Amerika-Pflaume* (північноамериканська слива), *Madejrazwiebel* (червона іспанська цибуля), *Sudangras* (суданка).

У термінах *China-Pferd* (монгольський кінь), *Japan* (витривалий кінь монгольського типу), *Indiafaser* (волокно агави), *Judendorn* (китайський фінік) ВІ, можливо, не містять інформації про походження, а лише про розповсюдження або популярність цієї породи чи то сорту серед населення певної країни або народу, про що свідчать розбіжності у використанні топонімів у німецькій та українській мовах. Необхідні подальші ґрунтовні розвідки, пов'язані з інформацією про походження цих термінів і порід у фаховій галузі.

У терміносистемі рослинництва сучасної німецької мови виявлені основи складних іменників з ВІ – антропонімом, які можна поділити на:

1. Терміни з власним іменем – ім'ям або прізвищем, які співвідносяться з певною особою і зберігаються при перекладі на українську мову, і які не є численними: *Chabandnelke* (звоздика Шабо), *Pische-Evaporimeter* (меліоративний випаровувач Піше), *Sylvoz-Schnitt* (обрізання при формуванні кордону за Сільвіцем).

2. Терміни з власним іменем – ім'ям, яке не пов'язане з певною постаттю, але зберігається при перекладі на українську мову: *Margaretенblume* (маргаритка), *Robertskraut* (герань Роберта), *Isabellenrebe* (сорт винограду Ізабелла).

3. Терміни з власним іменем – ім'ям, яке не пов'язане з певною постаттю та не зберігається при перекладі на українську мову: *Mariendorn* (шипишина собача), *Peterskorn* (пшениця-однозернянка), *Johannisbeere* (смородина), *Johanniskraut* (звіробій), *Barbarakraut* (суріпка), *Franzweizen* (грачиха посівна), *Thomasbohne* (ентаза).

4. Терміни з власним іменем – ім'ям міфічних героїв або релігійних персонажів: *Christusdorn* (троянда-ежантерія; тримай-дерево), *Achillenkraut* (тисячолісник), *Benediktenkraut* (бенедикт лікарський), *Adamsnadel* (юка), *Sankt-Johanniskrankheit* (фузаріозне зів'янення гороху).

Для аграрних термінів сучасної німецької з ВІ властиві метонімічний (*Franzosensalat* (кульбаба лікарська) і метафоричні переноси (*Negerhühner* (негретки (порода курей), *China-Apple* (помаранч солодкий).

Отже, проведений аналіз аграрних термінів сучасної німецької мови з використанням власних імен дозволяє зробити висновок, що

1. Власні імена приймають активну участь у термінотворенні даної фахової мови.
2. При творенні термінів з ВІ найбільшу активність виявляють ВІ – топоніми, серед яких переважають назви країн та місцевостей, гір.
3. Особливість аграрної терміносистеми сучасної німецької мови полягає у використанні ВІ – не лише осіб, з якими пов'язують відкриття породи сорту або винаходу, а й ще численні імена, які не виявляють референтності з певною особою. На сучасному етапі розвитку мові важко дослідити мотиваційне підґрунтя вибору саме цього ВІ. Пояснення інколи надає народна етимологія.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Блинова Ю.А. Прецедентные имена собственные в немецком газетном дискурсе: Автореф. дис. ... филол. наук: 10.02.04 – «Германские языки». – Самара, 2007. – 22 с.
2. Бока О.В. Власні імена як компресовані тексти-носії когнітивної інформації (на матеріалі казки Дж. Роулінг „Гаррі Поттер і орден Фенікса”) // Вісник СумДУ. – 2008. – № 1 – С. 15-19.
3. Бондалетов В.Д. Русская ономастика : Учеб. пособие для студ. пед. институт. – М.: Просвещение, 1983. – 224 с. – С. 7-8.
4. Галкина-Федорук Е.М. Слово и понятие. – М.: Учпедгиз, 1956. – 53 с.
5. Какзанова Е.М. Термины-эпонимы в немецких математических текстах // Вопросы филологии. – 2007. – № 4 – С. 202-212.
6. Новинская Н.В. Семантика имени собственного в составе термина: исторический аспект // Вестник АГТУ, 2009. – № 1 (48). – С.137-139.
7. Реформатский А.А. Введение в языковедение. – М.: Наука, 1967. – 536 с.
8. Селіванова О. Сучасна лінгвістика. Термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.
9. Ярова С.А. Функціонування власних назв у художньому тексті та проблема їх перекладу // Філологічні студії. – Луцьк, 2004. – №1. — С.230-235.
10. Bach A. Deutsche Namenskunde in 5 Bd-n. – Bd.1. – Heidelberg: Universitätsverlag Carl Winter, 1974.
11. Bürger H. Namen in elektronischen Medien // Ein internationales Handbuch zur Onomastik / Hrsg. Eichler E., Hilty G., Löffler H., Steger H. – Berlin: de Gruyter, 1995. – S. 525-527.
12. Donalies E. Basiswissen Deutsche Wortbildung / Donalies E. – Tübingen: Gunter Narr Verlag, 2007. – 137 S.
13. Gläser R. Eigennamen in der Arbeitswelt. – Lierzig: Leipziger Universitätsverlag, 2005. – 335 S.
14. Gläser R. Eigennamen in Wissenschafts- und Techniksprache // Ein internationales Handbuch zur Onomastik / Hrsg. Eichler E., Hilty G., Löffler H., Steger H. – Berlin: de Gruyter, 1995. – S. 527-533.
15. Kontrikova I. Komposition in der Terminologie des Managements und Marketings [електронний ресурс] // Режим доступу: http://www.uvvg.ro/studia/economic/plugins/p2_news
16. Langendonck von W. Theory and Typology of Proper Names. – Berlin: de Gruyter, 2007. – 369 S.
17. Thurmair M. Eigennamen als kulturspezifische Symbole oder: was sie schon immer über Eigennamen wissen wollten [електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.uv.es/anglogermanica/2002-1/thurmair.htm>

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

18. Немецко-русский сельскохозяйственный словарь [уклад. И. И. Синягин и др.]. – М.: Русский язык, 1987. – 743 с.
19. Haensch G. Wörterbuch der Landwirtschaft: deutsch – englisch – französisch – spanisch – italienisch – russisch / G. Haensch, G. Haberkamp. – München; Wien; Zürich : BLV, 1996. – 1445 S.
20. Köster R. Eigennamen im deutschen Wortschatz: Lexikon. – Berlin : de Gruyter, 2003. – 197 S.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олена Шишліна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов Полтавської державної аграрної академії.
Наукові інтереси: фахові мови, термінотворення, словотворення.

ОСОБОВІ ІМЕНА ПРИАЗОВСЬКИХ ГРЕКІВ У ПОЛІЕТНІЧНОМУ СЕРЕДОВИЦІ

Євгенія БАДАСЕН (Маріуполь, Україна)

У статті розглянуто імена приазовських греків з часів їх переселення з Криму, проаналізовано якісний склад іменника (календарні імена загальнохристиянського походження, імена грецької народної традиції, імена східного походження), здійснено аналіз взаємодії іменника приазовських греків з російською та українською антропонімічними системами.

Ключові слова: антропонімія, іменник, онім, календарне ім'я, ім'я грецької традиції, східне ім'я, відіменне прізвище.

The paper deals with Priazovye Greeks' proper names since their migration from the Crimea. The qualitative composition of Priazovye Greeks' proper names has been established (Christian names, traditional Greek names, oriental names). Interaction of Priazovye Greeks' anthroponomical system with Russian and Ukrainian anthroponomical systems has been analyzed.

Key words: anthroponymy, proper name, onym, Christian name, traditional Greek name, oriental name, a surname originating from a personal name.

Необхідність багатоаспектного вивчення ономастичної спадщини, що становить невід'ємний атрибут лексичної системи кожної національної мови, обґрунтована у працях багатьох дослідників, оскільки онімна лексика акумулює матеріальний, культурний, історичний досвід суспільного середовища, в якому вона зароджується і функціонує. У зв'язку з цим великого значення набуває наукове осмислення особливостей ономастикону усіх народів, що проживають на території України, зокрема малих етнічних груп населення, для яких проблема збереження культури і мови особливо актуальна. Один із таких етносів – греки, які, переселившись із Криму, компактно оселилися у Північному Приазов'ї.

Приазовські греки розрізняються за мовною ознакою. Одні з них говорять румейською мовою (близькою до північних діалектів новогрецької мови), інші – урумською, яка належить до тюркської сім'ї мов. Мовна ситуація, що склалась у Приазов'ї, повторила общинне розселення греків у Криму, оскільки нові села створювалися вихідцями з декількох кримських селищ, мова яких була зрозумілою для спілкування всіх мешканців. На сучасному етапі й уруми, і румеї називають себе „греками”, а свою мову – „грецькою”. У той же час, як наголошує О.М. Гаркавець, мова урумів відрізняється значним грецьким субстратом, який охоплює всі його структурні рівні [2: 49], завдяки чому урумська мова виокремлюється серед інших тюркських. Румейська мова, у свою чергу, характеризується значною кількістю тюркізмів. А.О. Білецький пояснює їх „як результат етнічної двомовності”, яка існувала у румеїв у Криму [1: 121]. Після переселення греків у Приазов'я виникає досить сильна румейсько-російська і меншою мірою - румейсько-українська двомовність [1: 121]. Таким же шляхом складається і урумсько-російська (урумсько-українська) двомовність.

Мовна ситуація, пов'язана з греками-румелями і греками-урумами, знаходить своє відображення в їх ономастиконі. Онімний простір приазовських греків досліджений здебільшого в топонімічному аспекті (праці Є.С. Отіна). Антропонімний пласт не можна вважати вже вивченим, незважаючи на ґрунтовні наукові студії прізвищ, родових прізвищ (вуличних прізвищ) урумів і румеїв (праці В.О. Кравченко). На сьогодні поза увагою лінгвістів залишилися поки особові імена греків, які є невід'ємною частиною національного антропонімікону, що й зумовлює актуальність нашого дослідження.

Антропонімічна система як одна з підсистем національного ономастикону є вдячним матеріалом для реалізації одного з найбільш перспективних напрямів сучасного мовознавства – етнологічного підходу до вивчення мовних явищ. Система іменування людей віками зберігає сліди давньої духовної культури і в той же час, як одна з підсистем лексики, жваво реагує на зміни зовнішнього устрою життя окремого соціального середовища.

Сучасний іменник греків зазнав значних змін з часів переселення їх з Криму. Динаміка розвитку іменника в умовах особливої мовної ситуації, пов'язаної з греками-румелями і греками-урумами, а пізніше з сильним впливом російсько- і україномовного середовища, заслуговує на першочергову увагу.

Предметом дослідження слугують особові імена греків-урумів та греків-румев.

Вивчення особових імен греків надасть змогу проаналізувати якісний склад іменника румеїв та урумів, його динаміку і взаємодію з іншими антропонімічними системами з кінця XVIII ст.

Усебічне вивчення іменної системи (походження, історія розвитку, сучасний стан) дозволяє виявити її специфічні особливості і ознаки, які пов'язують регіонально-етнічну антропонімію із загальною антропосистемою онімного простору України.

Матеріалом для дослідження імен послужили архівні записи Маріупольського грецького суду (Ревізькі казки 1782 р., 1795 р., 1811 р. міста Маріуполя, сел. Мала Янисоль, сел. Сартана, смт. Мангуш).

Перші грецькі поселення виникли в Приазов'ї в 1780-ті роки. Греки-уруми і греки-румеві заснували м. Маріуполь і 22 села.

Усі особові імена румеїв та урумів, які зареєстровані у Ревізьких казках, були принесені з Криму під час переселення і відображають іменник кримських греків. Тому якісний склад іменника приазовських греків представлено трьома основними групами, зумовленими певними традиціями іменування [6: 35]:

1. Імена біблійної та загальнохристиянської традиції (за походженням єврейські, грецькі, латинські). Чоловічі імена: *Аврамъ, Александръ, Анастасъ, Андрей, Антонъ, Василей, Гаврило, Георгий, Давыдъ, Данило, Дмитрий (Димитрий), Ёрий, Ефимъ, Захарий, Иванъ, Илья, Кирияк, Константинъ, Лазаръ, Левтеръ, Михаилъ, Назаръ, Николай, Иорданъ, Павелъ, Панаица, Паниотъ, Параскева (Паращева), Петръ, Савату, Савва, Семень, Серафим, Симонъ, Сотиръ, Спиридонъ, Степанъ, Стрион, Трифонъ, Федоръ, Фоти, Харитонъ, Христо, Христуль, Юрий, Якимъ, Яни* та інші. Жіночі імена: *Анастасия, Анна, Варвара, Василина, Дестина, Евгения, Евдокия, Елена, Елисавета, Ефимия, Ефросиния,*

Змарагда, Катерина, Магдалина, Маргарита, Марія, Паращева, Пасхалия, Пелагія, Софія, Сусана, Федора та інші (всі імена подано за реєстровим написанням). За матеріалами Ревізьких казок ця група є найбільш численною (чоловічі імена складають 61%, жіночі – 32% від загальної кількості імен).

2. Імена грецької народної традиції (у більшості від давньо- і новогрецьких коренів), це імена відапелятивного походження. Чоловічі імена: *Азуриць* (αζύρι > хлопець), *Акрыть* (ἀκρίτος > легковажний), *Афендика* (αφέντης > пан), *Афендул* (αφέντης > пан), *Горгорь* (γοργός > стрімкий), *Грамати́й* (γραμματικῆ > граматика), *Зограф* (ζωγράφος > художник), *Кирьязи* (κύριος > пан), *Ламбрось* (λαμπρός > світлий), *Пефти* (πεύτη > четвер), *Ставрুলь* (σταυρός > хрест), *Грандафилъ* (τριαντάφιλο > троянда). Жіночі імена: *Архондця* (αρχόντισσα > господарка), *Граматыя* (γραμματικῆ > граматика), *Кирака* (κυρία > пані), *Кирана* (κυρία+Αννα > панна+Анна), *Назу* (ναζού > манірниця), *Парфена* (παρθένα > діва), *Фотина* (φωτινή > світла), *Хрисафина* (χρυσάφι > золото). Деякі з імен можуть мати неоднозначну етимологію: *Папак* (παπάκης > татусь, *палáки* > каченя, *палáс* > піп). Ця група значно менша за першу (чоловічі імена складають – 18%, жіночі – 12% від загальної кількості імен).

3. Імена східного, переважно тюркського, походження, які є результатом взаємодії з іменами кримських татар, поряд з якими греки жили не одне століття. Чоловічі імена: *Асланъ, Бавбек, Балабан, Булат, Бьята, Димирбек, Диреди, Карачора, Котлубей, Олмезъ, Сефер, Султанбей, Тагинъ, Тохтамышъ, Тохтаръ, Хонахбей*. Як зазначають Є.Чернухін та О.Галенко, характерною особливістю цієї групи є відсутність мусульманських імен, які відображають ідейні символи ісламу [3: 38]. Жіночі імена: *Бьята, Зафира, Кулафа, Меръемь, Султана*. Значну за кількістю групу складають жіночі імена з компонентом *–біке*, який походить від турко-монгольського слова *млiкé*, що означає „пані”: *Асланбике, Гулбике, Кирбике, Малбике, Назбике, Саранбике, Сефербике, Султанбике, Тохтарбике, Ханбыке, Шаганбике*. Імена східного походження у реєстрах зустрічаються частіше, аніж імена грецької народної традиції (чоловічі імена складають – 21%, жіночі – 24% від загальної кількості імен).

Ревізькі казки фіксують багатоваріантність особових імен. Чоловічі: *Афендика – Афендико, Анастасий – Анастас, Баубек – Бавбек – Паубек, Василий – Василей – Василь – Васил, Георгий – Георий, Егор – Егорий, Панаиот – Паниот, Параскева – Паращева, Петр – Петро, Пефти – Пефты, Савва – Сава*. Жіночі імена: *Архондиста – Архондиса, Асланбыке – Асланбике, Василя – Василин – Василина – Васильки, Кирален – Киралены – Киралени, Кираринь – Кирарин – Кырарыня, Киркия – Кирьякия, Марія – Марья*. Ця багатоваріантність, найімовірніше, зумовлена тим, що імена фіксувалися російськомовними писарями, які сприймали їх на слух.

Такий якісний склад іменника зберігається до кінця XIX ст. Але все менше спостерігаються імена другої і третьої груп. Новонароджені отримують їх у відповідності до традицій називати онуків іменем бабусі або дідуся. Починаючи з XX ст. серед новонароджених не зустрічаються ці імена, так само, як і деякі імена першої групи, що теж перестають бути розповсюдженими (чол. *Єрий, Левтеръ, Панаица, Паниот, Параскева*, жін. *Змарагда, Пасхалия*). Це пояснюється тим, що греки перестали жити в ізольованому середовищі, вони разом з російським та українським етносом стали єдиною спільнотою. Значною мірою занепаду суто „грецьких” імен сприяли змішані браки.

Сучасний іменник маріупольських греків майже не відрізняється від російського і українського іменників. До нього увійшли здебільшого календарні імена християнського походження, серед яких найуживанішими чоловічими є *Антон, Дмитро, Іван, Ілля, Костянтин, Миколай, Михайло, Олександр, Петро, Федір, Юрій*, жіночими – *Анна, Анастасія, Євгенія, Єлизавета, Катерина, Маргарита, Марія, Олена, Софія*. У репертуарі грецького антропонімікону з’явилися давньоруські імена (*Володимир, Всеволод, Руслан, Людмила, Полина, Уляна, Сніжана*), а також західно-європейські (*Ерік, Марк, Оскар*. Жіночі: *Діана, Інеса, Карина, Марта*) внаслідок дії тенденцій моди.

Зараз в усному мовленні серед представників старшого покоління функціонують розмовні варіанти офіційних паспортних імен, які за своїми формами близькі до

національних: *Гаврил – Гаврэль – Гаврюш, Георгий – Йорйу – Йорйака – Йора – Йорка, Григорий – Горгор, Дмитрий – Дымтыр – Митош, Иван – Юван, Илья – Илюш, Кирилл – Куруш, Константин – Коста, Лаврентий – Лаврон, Мефодий – Мифок* [3: 14].

Втрачені з антропонімікону особові імена збереглися лише у прізвиськах і родових прізвиськах (вуличних прізвиськах) греків-урумів і греків-румеїв. Причому носії цих прізвиськ, як і весь грецький етнос, сьогодні навіть не усвідомлюють зв'язок цих антропонімів з особовими іменами. Вони співвідносять відіменні прізвиська й прізвиська з доантропонімними апелятивами, наприклад: *Акрітов* (з гр. *ἀκρίτος* 'легковажний'), *Афендіков* (з гр. *αφέντης* 'пан'), *Пэфтіев* (з гр. *πεύτη* 'четвер'), *Заграфов* (з гр. *ζωγράφος* 'художник'), *Кирьязиев* (з гр. *κυριάζη* 'пан') [3: 18].

Заслугує на увагу той факт, що багато імен грецького відапелятивного походження, які зникли з антропонімічної системи приазовських греків, активно функціонують сьогодні на території Греції – і як особові імена (*Παρθένα, Δέσποινα, Φωτινή, Χαράλομπος*), і в складі прізвиськ (*Δήμας, Μήτρος, Μητσάκος, Καραμήτσος, Χατζημίτσιος*).

Таким чином, якісний склад іменника приазовських греків протягом двох століть докорінно змінився. Він „збіднів” за рахунок втрати власне „грецьких” імен і збагатився іменами з російського і українського іменників. Визнаючи, що всі антропоніми несуть в собі етнічний відтінок і що їх етнічна специфіка досить стійка [4: 59], доводиться, на жаль, констатувати факт зникнення національної маркованості особових імен приазовських греків. Порівняйте трьохчленну антропонімну формулу (АФ) в Ревізьких казках: *Папака Тодоровъ сын Хазанжи, Бабаи Николаевъ сын Хасапъ, Степанъ Анастасов сын Джелалъ, Удова Деспина Тохтамирова дочъ* з сучасною АФ: *Яцко Олександр Іванович, Дмитрієв Антон Петрович, Семенов Іван Георгійович*. Отже, вплив української та російської антропонімічних систем значно знищив етнічний характер антропонімів греків Приазов'я.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Белецкий А.А. Результаты двуязычия в говорах румейского языка на Украине (тюркизмы румейского языка) / А.А. Белецкий // Материалы конференции «Актуальные вопросы современного языкознания и лингвистическое наследие Е.Д.Поливанова». – Самарканд, 1964. – Т.1. – С.120 – 121.
2. Гаркавец А.Н. О происхождении и классификации урумских говоров Северного Приазовья / А.Н. Гаркавец // Сов. тюркология. – 1981. – №2. – С.46-58.
3. Кравченко В.А. Антропонимия приазовских греков / В.А.Кравченко. – Мариуполь, 2004. – 232 с.
4. Решетов А.М. Антропонимические трансформации в инонациональной среде / А.М. Решетов // Этнография имен. – М.: Наука, 1971. – С.59-65.
5. Суперанская А.В. Имя через века и страны / А.В. Суперанская. – М.: Наука, 1990. – 192 с.
6. Чернухін Є. Імена й прізвиська за матеріалами поминальників православних парафій греків Криму першої половини XVIII ст. / Є. Чернухін, О. Галенко // Записки історико-філологічного Товариства Андрія Білецького. – Вип.1. – К.: Б.и., 1997. – С. 32-45.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Євгенія Бадасен – аспірантка кафедри російської філології та перекладу Маріупольського державного університету.
Наукові інтереси: ономастика приазовських греків.

ЗАИМСТВОВАНИЯ В СИСТЕМЕ СПОСОБОВ НОМИНАЦИИ ТЕХНИЧЕСКИХ АРТЕФАКТОВ ГОРНОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ

Татьяна ВЫСОЦКАЯ (Днепропетровск, Украина)

У статті розглянуто запозичення як спосіб утворення найменувань технічних артефактів у складі термінолексики гірничо-видобувної промисловості; встановлено мови-донори, з яких надійшли найменування артефактів, шляхи надходження запозичень та їхню парадигматичну дистрибуцію за лексико-семантичними групами.

Ключові слова: запозичення, термін, спосіб термінотворення, мова-донор, технічний артефакт.

The article deals with borrowings as the way of technical artifacts nomination in the field of mining industry. The source languages that provided names of artifacts, the ways of borrowings and their paradigmatic distribution according to lexical and semantic groups have been established.

Key words: borrowing, term, the way of term formation, language-donor, technical artifact.

Формирование терминологических подсистем любого языка, как известно, довольно сложное и длительное явление. Не последнюю роль в этом процессе играют заимствования, поскольку «повседневно наблюдаемое стремление ученых и специалистов разных стран к объединению усилий в решении наиболее важных научных и технических проблем сопровождается тенденцией к взаимопроникновению научно-технической лексики» [2: 150]. В силу этого терминологическая лексика является той областью языка, в которой международный обмен происходит наиболее интенсивно, на ее долю приходится самый большой объем иноязычных заимствований. Терминологии отмечают, что заимствование иноязычных терминов – один из самых продуктивных способов появления терминологических наименований, представляющий собой «особый способ пополнения лексики, заметно отличающийся от использования средств родного языка» [2: 149], [10: 194].

Проблема заимствований неоднократно изучалась отечественными и зарубежными исследователями на протяжении всей истории существования лексикологии. Ей посвящены работы Д. С. Лотте [7], В. П. Даниленко [3], [4], [5], С. В. Гринёва-Гриневица [2], Т. С. Пристайко [9], Л. В. Никифоровой [8], Чан Хоанг Май Ань [12] и многих других.

Отсутствие исследований заимствований в сфере наименований технических артефактов обуславливает актуальность нашей работы, **целью** которой является анализ заимствований как способа номинации технических артефактов горной промышленности в русском языке. В соответствии с поставленной целью, в ходе исследования определился круг конкретных **задач**, которые способствуют ее достижению: 1) теоретическое осмысление проблемы заимствований в терминоведении; 2) определение языков-доноров; 3) выявление путей заимствования в сфере технических артефактов горной промышленности; 4) анализ парадигматического распределения заимствований по лексико-семантическим группам.

Как известно, ни один язык не может обойтись без естественного и закономерного процесса заимствования элементов из других языков, так как «проникновение иноязычных слов (и целых высказываний) в тот или иной национальный язык – один из неизбежных результатов исторического развития языка» [12]. Процесс лексического заимствования обусловлен как внешними, так и внутренними причинами. Внешние факторы возникают как следствие более или менее тесных политических, экономических, технических и культурных связей между народами. Интенсификация иностранных контактов создает благоприятную почву для иноязычных заимствований. Но и общество должно быть расположено к принятию заимствований [12].

Проблема заимствований не нова. Она всегда была и остаётся одной из самых противоречивых в лексикологии. Л. В. Никифорова отмечает, что в настоящее время встречается разное понимание терминологических заимствований. При помощи термина «заимствование» описывается иногда процесс терминологизации слов общелитературного языка [8]. В качестве заимствования рассматривается также образное использование терминов профессиональных полей. Согласно Г. Рондо, такие заимствования (заимствования из «своего» языка, но из других лексических пластов) называются внутренними (или внутриязычными), и они так же, как и «внешние», служат источником образования терминов (цит. по: [8]). Чаще всего под заимствованиями понимаются «внешние», т. е. заимствования из других языков.

Наряду с заимствованиями в качестве элементов пополнения словарного состава языка могут служить и служат искусственные термины на основе греко-латинских терминоэлементов. Многие слова из греческого и латинского языков проникли в русский через другие языки (немецкий, французский и др.). Заимствования из греческого и латинского и других языков играют большую роль в обогащении русского языка, особенно в сфере общественной, политической, научно-технической терминологии [8].

Международный лексический фонд включает в себя термины, основанные на заимствованных словах и морфемах. Такие термины существуют и занимают достаточно большое место в терминологии различных наук, а язык науки, по мнению В. П. Даниленко [3], [4], [5], в его естественной (вербальной) форме входит в число обязательных средств познания действительности, является средством выражения знания. Искусственное

терминообразование на базе классических языков предполагает больше возможностей для языковой реализации терминируемых понятий и в соответствии с этим закрепление значения термина в международном масштабе имеет исключительно большое значение.

Т. С. Пристайко [9] отмечает, что заимствования из других языков интересуют терминоведов не только как постоянно действующий источник пополнения русских терминологических систем. Они имеют ряд особенностей по сравнению с общеупотребительными словами в функции терминов и специально созданными терминами. Специфичным в первую очередь следует признать отсутствие у заимствованного термина мотивированной внутренней формы. В связи с этим некоторые учёные рассматривают заимствования как нежелательный элемент терминосистем. В частности, А. М. Терпигорев считает, что иноязычные термины «препятствуют простоте и доходчивости всей терминологической системы» [11]. Подобная мысль в своё время высказывалась и Р. Г. Пиотровским, который видит в наличии прозрачной внутренней формы средство, предохраняющее термин от возникновения дополнительных значений. По его мнению, «в научном термине внутренняя форма имеет не меньшее, а иногда и большее значение, чем в бытовом слове» (цит. по: [9: 64]).

Очевидно, что такая точка зрения явно переоценивает и абсолютизирует фактор семантической прозрачности термина. Более реалистична, на наш взгляд, позиция исследователей, отмечающих позитивные результаты использования иноязычных заимствований в качестве терминов. В частности, как положительная черта отмечается высшая степень устойчивости иноязычного слова в качестве терминов. Способствует закреплению заимствований в качестве терминов интернациональность терминологической лексики. Неоспоримым сегодня признаётся тот факт, что «заимствования всегда играли значительную роль в формировании специальной лексики языка науки, и в настоящее время их роль возрастает» [9].

Таким образом, несмотря на то, что проблема заимствования всегда привлекала к себе внимание лингвистов, сама лингвистическая природа заимствования, процесс вхождения иноязычных слов и их значений в систему заимствующего языка, осмысление скрытых процессов взаимодействия двух языков – языка источника и заимствующего языка – до сих пор не получили еще достаточно полного освещения.

Особенностью системы номинации технических артефактов горной промышленности является, очевидно, то, что большинство моноксемных номинаций входят в нее как готовые языковые единицы – заимствования. В данной номинативной подсистеме заимствования играют значительную роль не только как средства прямой номинации артефактов, но и как материал для образования производных терминов и терминологических элементов.

По нашим подсчетам, общее количество моноксемных заимствований в области технических артефактов горной промышленности составляет более 100 наименований, что в процентном соотношении ко всем однословным наименованиям составляет 31%. Как показал этимологический анализ, иноязычными по происхождению являются термины, пришедшие в основном из западноевропейских языков: **немецкого** (*анкер, болт, борт, демпфер, кайло, клапан, копер, кран, кронштейн, планишайба, цапфа, шайба, шиббер, шинек, шпиндель, штанга, шток* и др.), **английского** (*бар* (в зн. элемент врубной машины), *буфер, газгольдер, ниппель, плунжер, скип, скрепер, трак, трактор, экскаватор* и др.), **французского** (*балансир, буссоль, вагонетка, манжет, манипулятор, реборд, турель, ферма* и др.), **голландского** (*гак, домкрат, мачта, трос, шпора* и др.); часть терминов **греко-латинского** происхождения (лат. *деклинатор, компрессор, лубрикатор, перфоратор, редутор, ротор, стабилизатор* и др., гр. *диоптр, циклон, цилиндр* и др.). Другие языки представлены одиночными заимствованиями: *арка* (ит.), *бадья* (перс.), *барабан* (тюрк.), *башмак* (тур.), *винт, шпонка* (польск.) и пр. Следует отметить, что по количественной представленности в кругу иноязычных наименований технических артефактов горной промышленности превалируют заимствования из немецкого языка, что, очевидно, объясняется историческими условиями развития горной отрасли в России и, соответственно, ее терминосистемы. Как известно, горное дело начинает активно развиваться в Петровскую

эпоху при непосредственном участии специалистов из европейских стран, и в первую очередь из Германии. Позже, Германия, превосходящая по техническому развитию царскую Россию, становится поставщиком техники, необходимой для развития горной и металлургической промышленности, прокатного производства. Не случайно среди заимствований из немецкого языка, с одной стороны, есть наименования приспособлений для ручного труда, пришедших, очевидно в Петровскую эпоху (*кайло*), а с другой – названий деталей, приспособлений, приборов и т. д., относящихся к концу XIX – XX ст. (*букса, муфта, фланец, цапфа* и др.).

По характеру заимствования иноязычные термины-наименования технических артефактов горной промышленности можно разделить на две группы: а) непосредственные, прямые заимствования и б) опосредованные заимствования. К непосредственным мы относим заимствования, попавшие в систему артефактов горной промышленности прямо из чужого языка. Опосредованные заимствования уже существуют в русскоязычной среде и заимствуются в терминологию горного дела как готовые единицы из лексических подсистем русского языка. Следует отметить, что большая часть заимствований попала в терминологию горного дела опосредованно, чаще всего из других терминосистем.

Непосредственные заимствования пополняют лексико-семантические группы «Машины», «Инструменты», «Оборудование», «Приспособление». Эти заимствования единичны и составляют всего 4,5 % от общего количества моноксемных номинаций технических артефактов: *драга* – *горн.* (англ. drag < to drag тащить, тянуть) – плавучая горная машина для разработки рассыпных рудных месторождений и отделения металла от пустой руды; *драглайн* – *горн.* (англ. dragline) – одноковшовый экскаватор (выемочно-погрузочная машина с гибкой канатной связью стрелы и ковша; *кайло* – *горн.* (нем. Keil клин) – горный инструмент, металлический заостренный стержень, ударяя по которому молотком откалывают твердые породы; *скрепер* – *горн.* (англ. scraper < to scarp скоблить, скрести) – ковш без дна или скребок, которым с помощью лебедки, канатов производят зачерпывание, перемещение и разгрузку горной массы; *шлюз* – *горн.* (нем. Schleuse) – приспособление для промывки золотоносного песка в виде широкого наклонного лотка аппарат для отделения от породы полезного ископаемого, часть бочки многочерпаковой драги [6] и др.

В этих лексико-семантических группах заимствованные термины зачастую становятся опорными наименованиями, ср.: *драга канатная, канатно-свайная, многочерпаковая, одночерпаковая, свайная; драглайн шагающий; шлюз обогатительный.*

Большая часть заимствований наименований технических артефактов горной промышленности (95,5 %) являются опосредованными. Они представляют собой, главным образом, общетехнические термины: *абсорбер, бар, гильза, демпфер, дроссель, кассета, лубрикатор, манжет, ниппель, шнек, экскаватор* и др.; незначительная их часть является заимствованиями из других терминосистем русского языка: *вагонетка* (ж-д), *гондола* (ж-д), *деклинатор* (геодезия), *диоптр* (геодезия), *думпка* (ж-д), *турель* (воен.) и др.

Опосредованные заимствования пополняют в основном лексико-семантическую группу «детали» (около 40 номинативных единиц). В ней они функционируют не только как самостоятельные однословные наименования: *анкер, бугель, гак, кассета, манжет, ниппель, плунжер, сателлит, стопор, фиксатор, шибер* и др., но и становятся опорными компонентами в составных наименованиях, ср.: *барабан ведущий, кабельный, канатный, натяжной* и др.; *болт призонный, стопорный, стержневой, центральный; бур составной, сплошной; винт геликоидальный, натяжной; клапан дроссельный, мотыльковый, пластинчатый, фланцевый; кронштейн поворотный; мачта задняя, направляющая, передняя; муфта втулочно-пальцевая, зубчатая, планетарная, предельного момента, предельного момента дисковая; патрон разъемный; планишайба клиновья; ротор бескамерный, камерный, полускамерный, с гравитационной разгрузкой* и др.; *трак сварной, сварной двухдорожечный; фланец опорный; цапфа центральная; цилиндр подъёмный, тяговый* и др.; *шайба пружинная, стопорная.*

Опосредованные заимствования входят в состав следующих лексико-семантических групп наименований технических артефактов горной промышленности, также функционируя

в них не только как самостоятельные однословные наименования, но и как опорные: 1) оборудование: *шасси (автомобильное, типовое), копер, грейфер* и др.; 2) сооружения: *бункер, газгольдер, ферма (вантовая, вертикальная, боковая)* и др.; 3) конструкции: *траверса (опорная, подвижная), ферма (вантовая, вертикальная, боковая)*; 4) машины: *альтернатор, бульдозер, грейдер, конвейер (крутонаклонный, ленточно-канатный, ленточно-цепной и др.)* и др.; 5) транспортные средства: *вагонетка, гондола, думпка* и т. д.; 6) механизмы: *домкрат, манипулятор (стреловидный), редуктор (планетарный, поворотный, цилиндрико-конический), шнек (бермовый, отстающий, передний)* и др.; 7) аппараты: *абсорбер, адсорбер, динамометр (крупного скола, регистрирующий гидравлический), стабилизатор, циклон (парный)* и др.; 8) устройства: *буфер, вентилятор, диоптр, дроссель (гидравлический)* и др.; 9) узел: *букса, редуктор (планетарный, поворотный, цилиндрико-конический), турель (поворотная)*; 10) приспособление: *планишайба, турель, фиксатор*; 11) прибор: *лубликатор*; 12) орган: *бар (кольцевой, изогнутый, плоский), барабан (ведущий, кабельный, канатный и др.), ротор (бескамерный, камерный и др.)*; 13) инструмент: *буссоль, фрез (торцевой)*; 14) сосуд: *бадья, бочка, скип*.

Займованные термины и терминологические элементы активно вовлекаются и в образование сложных наименований: *виброизолятор, грейдер-элеватор, гидромонитор, гидронавигатор, гидроцилиндр, автоподатчик, пневмодвигатель* и др.

Примечательно, что для исследуемой терминологической системы не характерны заимствования-неологизмы. Предварительно необходимо сделать несколько замечаний о критериях отбора новых заимствований. Как мы уже отмечали, в современной русской речи в целом активизируется употребление иноязычных слов, в том числе и заимствованных ранее. Совершенно закономерно возникает вопрос об отграничении новейших заимствований от актуализированных терминов. Наиболее достоверным критерием в данном случае, по нашему мнению, может служить лексикографический: если заимствованный термин зафиксирован в терминологических толковых словарях или Словарях новых слов, изданных до 1990 г., то правомерно говорить об его актуализации, а не заимствовании. Исходя из отмеченного, при отнесении заимствованного наименования к неологизмам мы, в первую очередь, руководствовались фактом отсутствия заимствования в Толковом словаре иностранных слов Л. П. Крысина [6]. Избранный критерий позволил из сформированного корпуса заимствованных наименований технических артефактов горной промышленности, включающего более 100 единиц, выбрать лишь одно наименование-неологизм: *позиционер* (от лат. *positio* – положение) – приспособление, предназначенное для установки изделия в положение, удобное для технологической обработки без перемещения [1]. Это наименование является ярким примером материального заимствования, которое предусматривает заимствование материальной формы иноязычного термина [2: 154]. Мы относим его к лексическим заимствованиям, т. к. в этом случае заимствуется материальная форма слова с его содержанием. Показательно, что термин *позиционер* не зафиксирован в других общепрофессиональных или узкоспециальных словарях и справочниках по горному делу, а также в общих словарях иностранных слов русского языка. Данный факт может свидетельствовать о его неполной освоенности в исследуемой сфере и в русском языке в целом.

Проведённое исследование позволяет сделать следующие **выводы**: 1) моноксемные термины-заимствования и их производные существенно пополняют и расширяют состав русской горной терминологии в области технических артефактов, являясь регулярно действующим источником его пополнения; 2) немецкий язык является самым активным языком-донором сферы технических артефактов горной промышленности; 3) большая часть заимствований наименований технических артефактов горной промышленности (95,5 % от общего количества моноксемных терминов) являются опосредованными и пополняют все лексико-семантические группы; 4) непосредственные заимствования (4,5 % от общего количества моноксемных терминов) входят в ЛСГ «машины», «инструменты», «оборудование», «приспособление»; 5) для исследуемой терминологической системы не характерны заимствования-неологизмы.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Большой энциклопедический политехнический словарь. – 2004. – Режим доступа: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/polytechnic/6879>.
2. Гринёв-Гриневич С. В. Терминоведение. – М.: Академия, 2008. – 304 с.
3. Даниленко В. П. Лексико-семантические и грамматические особенности слов-терминов // Исследование по русской терминологии. – М.: Наука, 1971. – С. 7–67.
4. Даниленко В. П. О терминологическом словообразовании // Вопросы языкознания. – 1973. – № 4. – С. 62–67.
5. Даниленко В. П. Русская терминология. Опыт лингвистического описания. – М.: Наука, 1977. – 246 с.
6. Крысин Л. П. Толковый словарь иностранных слов. – М.: Русский язык, 1998. – Режим доступа: <http://dic.academic.ru>.
7. Лотте Д. С. Вопросы заимствования и упорядочения иноязычных терминов и терминологических элементов. – М.: Наука, 1982. – 149 с.
8. Никифорова Л. В. Пути расширения терминосистемы в русском языке. – Режим доступа: http://tverlingua.by.ru/atchive/011/8_2_11.htm.
9. Пристайко Т. С. Номинация в сфере специальной коммуникации (системный аспект). – Д.: Изд-во ДГУ, 1992. – 86 с.
10. Татаринцов В. А. Общее терминоведение: Энциклопедический словарь. – М.: Московский Лицей, 2006. – 528 с.
11. Терпигорев А. М. Об упорядочении научно-технической терминологии // Вопросы языкознания. – 1953. – № 1. – С. 56–60.
12. Чан Хоанг Май Ань. Особенности формирования англоязычных заимствованных экономических терминов в русском языке на фоне вьетнамских аналогов: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01. – русский язык. – М., 2007. – 25 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Висоцька – старший викладач кафедри перекладу Національного гірничого університету.
Наукові інтереси: технічна термінологія російської мови.

ЕКОНОМІЧНЕ ТЕРМІНОЗНАВСТВО НІМЕЦЬКОЇ МОВИ: ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ТА СУЧАСНІ АНГЛОМОВНІ ЗАПОЗИЧЕННЯ

Ніна ВОРОНКОВА (Кіровоград, Україна)

Стаття присвячена дослідженням в німецькій лінгвістиці мови економіки та актуальності англомовної термінології на сучасному етапі.

Ключові слова: економіка, лінгвістика, запозичення, фінанси, англомовні терміни.

The paper focuses on the study of linguistic findings in the field of the German economic terminology. The current need for investigating English borrowings is stressed.

Key words: economy, linguistics, borrowings, finance, English-borrowed terms.

Дослідження економічної термінології мають багаті традиції у німецькому мовознавстві. Розвиток німецького економічного термінознавства є особливо актуальним у контексті міжкультурного економічного спілкування. Більшість досліджень німецької мови економіки обмежується аналізом морфологічних та синтаксичних проблем, у той час, як соціальним контекстам приділяється мало уваги спеціальними монографіями й довідниками з питань дослідження мови для спеціальних цілей (професійного спілкування) [2:72].

Виникає необхідність виокремити питання про пошук оптимальної парадигми дослідження сучасної економічної німецької мови. У 30-х роках минулого століття німецька економічна лінгвістика оформлюється як науковий напрям. Вагомий внесок у дослідження німецької економічної мови зробив у 1936 році Х.Зібеншайн. Учений проаналізував вплив індустріалізації раннього капіталізму на розвиток економічної німецької мови у 19 столітті на матеріалі економічних і торговельних книг. Х.Зібеншайн зробив висновок про потребу спеціальної дисципліни – економічної германістики. Це вимагало вирішення деяких питань, а саме:

- визначити поняття «економічна германістика» та інші терміни, пов'язані з різними галузями дослідження мови економіки, а також визначити цілі дослідження;
- проаналізувати економічні тексти, переважно ремісничі й торговельні з історичної точки зору.
- узагальнити основні тенденції розвитку німецької економічної мови періоду індустріалізації та розвитку торговельної комунікації

Лінгвістичні дослідження в галузі німецької мови й міжкультурної економічної комунікації (*interkulturelle Wirtschaftskommunikation*) пройшли певні етапи. Перші лінгвістичні праці, присвячені економічній мові, з'явилися у другій половині 19 століття. Період з 1850 по 1913 рік позначається в історії Німеччини стрімким економічним піднесенням країни. Розвиток економічної мови відбивав цю ситуацію. Відокремлюються такі напрями досліджень:

а) етимологічний напрям маркує загальну діахронічну напрямок, який маркує загальну діахронічну тенденцію в гуманітарних і природничих науках Німеччини [2];

б) стилістичний напрям, зафіксований у посібниках у посібниках і довідниках зі складання офіційних документів, торговельних контрактів і ділових листів. [3]. На розвиток цього напрямку вплинула антична й середньовічна риторика, яка дала дослідникам німецької економічної мови теоретичний інструментарій для дослідження фігур мови;

в) лексикографічний напрям, який відбивав розвиток сучасних комерційних відносин з іншими країнами [4];

г) ідеолого-критичний напрям, який засвідчив боротьбу філологів, літературознавців, політиків за чистоту німецької мови [5].

Розвиток лінгвістичних досліджень мови економіки в другій половині 19-го століття завдячує масовій індустріалізації. На початку 20-го століття за рівнем промислового розвитку Німеччина посідала перше місце серед усіх європейських країн. Особливу роль у цьому розвитку відігравала міжнародна торгівля, зокрема фахові міжкультурні зв'язки. Лінгвісти 19-го століття розглядають німецьку економічну мову як важливий інструмент економічної діяльності, зокрема міжкультурної економічної комунікації. Е.Мессінг пише щодо цього: "Враховуючи активний міжнародний економічний обіг і значущість для багатьох народів зовнішньої торгівлі, потрібно постійно розширювати й удосконалювати фахові мовні знання стосовно до своєї й іноземної мови" [7:119].

Другий етап дослідження німецької мови в галузі економіки відносимо до періоду між Першою і Другою світовими війнами. Лінгвістичні дослідження мови економіки переходять в економічну лінгвістику. Сам термін «економічна лінгвістика» було запроваджено в 30-х роках 20-го століття Е.Мессінгом. Основною метою економічної лінгвістики Е.Мессінг вважає опис і пояснення людської мови як інструмента економічних відносин, а саме внутрішніх зв'язків, функцій і ролі цього інструмента в суспільстві. Соціально-історичну ситуацію в той час було пов'язано з істотним позитивними і негативними змінами в німецькому суспільстві, зокрема з післявоєнним економічним хаосом початку 20-х років 20-го століття, зі стабілізацією економіки після жовтневої грошової реформи 1923 року, з відновленням економічного суверенітету Німеччини (1 січня 1925 року) і раптовим занепадом німецької економіки внаслідок краху світової економіки після 25 жовтня 1929 року ("чорна п'ятниця на Уолл-стрит"). Засновник німецької економічної лінгвістики Е.Мессінг пише щодо цих подій: "Оформлення лінгвістичних досліджень мови економіки в окрему лінгвістичну дисципліну – економічну лінгвістику (*Wirtschaftslinguistik*) – має сприяти тому, що саме завдяки цій лінгвістичній дисципліні тямущі мовці репрезентують себе як члени національної і інтернаціональної спільноти. Економічна лінгвістика має досліджувати й пропонувати методи, за допомогою яких ми можемо порозумітися з різними національними культурами. Вона має сприяти ефективному порозумінню народів у найважливіших сферах економічних відносин" [9: 6]. Як важливе завдання економічної лінгвістики вчений розглядав дослідження впливу політичної мови на економічну, а також аналіз впливу іноземних мов у галузі економіки на німецьку національну мову. Мова, на думку вченого, є демократичний інститут порозуміння як у межах суспільства, так і поза ним.

Під час світової економічної кризи 30-х років розвиток німецької економічної лінгвістики практично спинається. Ф.Дессауер засвідчує стале зростання в німецькій мові економіки таких концептів як "хвороба" (*Krankheit*) та епідемія (*Seuche*). Причину гальмування розвитку німецької економічної мови вчений вбачає у втручанні політики в економіку: «*Die Einmischung der Politik in die Wirtschaft muss endlich abgeschnitten und entfernt*

werden» [7:287]. Крім того, пропагандистські кампанії в економіці, наприклад в аграрному секторі “Blut - und Bodenromantik, сприяли поширенню націоналістичних поглядів у мові економіки. Також відмова від міжнародних економічних контактів негативно позначилася на розвитку економіки і, відповідно, економічної мови як важливого соціального інституту. Символічну крапку на ринковому розвитку німецької економіки поставив відомий націонал-соціаліст Третього рейху Г.Страссер: „Der Traum vom Weltindustriestaat und Welthandelsstaat ohne Rückendeckung durch bebautes Land und eigenständige Inlandswirtschaft ist ausgeräumt Die liberale Weltwirtschaft ist tot, und die Rettung Deutschlands liegt in der Binnenwirtschaft.” Це абсолютно суперечило позиції Е.Мессінга, згідно з якою економічна лінгвістика як самостійна дисципліна є наука про націю (Nationenwissenschaft) і разом із тим наука про міжкультурні відносини (Interkulturkunde). Праця Е.Мессінга представила себе насамперед як “міжкультурна програма” (das interkulturelle Programm der Wirtschaftslinguistik). Німецька економічна лінгвістика того часу зазнавала критики з боку ведучих лінгвістичних традицій Європи. Так, уже на початку 30-х років економічну лінгвістику критикувала Празька школа, яка докоряла Е.Мессінгові за відмову від розроблення універсальних моделей мови економіки та бізнесу. Празький лінгвіст З.Ванчура зазначав, що економічній лінгвістиці в Німеччині бракувало теоретичних підстав, які могли б ґрунтовно пояснити соціально-економічні зміни в німецькій економічній мові. Однак, на жаль, серйозні дискусії навколо статусу німецької економічної мови було перервано після втручання фашистської ідеології в німецькі суспільні науки з середини 30-х років 20-го століття.

3-м етапом дослідження німецької економічної мови вважаємо післявоєнний період розвитку економічної лінгвістики. До початку 90-х років 20-го століття серед центральних напрямків німецької економічної лінгвістики були такі:

- дослідження в галузі термінології;
- активні процеси в економічній лексиці і фразеології;
- морфологічні й синтаксичні дослідження;
- соціолінгвістика;
- методика викладання економічної німецької мови.

Сьогодні, в епоху становлення інформаційної парадигми і розвитку штучного інтелекту, комп'ютеризації спілкування та інтеграції науки і техніки роль термінологічної лексики у сучасних мовах неухильно зростає. Поява нових, у тому числі, запозичених термінів відбувається зараз швидше, значна питома вага термінів у створенні нових слів пов'язана з інтеграційними процесами в економіці, науці та техніці, які є характерними для сьогоденного періоду. Лінгвісти Г.Бельманн, П.Браун, С.В.Розен, Т. Шіппан основними засобами термінологічної номінації вважають термінологізацію слів загальнолітературної мови, термінологічну конверсію, деривацію і запозичення. Іншомовна запозичена лексика багато в чому задовольняла потреби термінологічної номінації на різних етапах розвитку мови, про що свідчить історія науки і техніки. У теперішній час заслуговує на увагу процес запозичення англійських термінів, оскільки нова термінологія значною мірою виникає саме у США та у Великобританії у зв'язку з розвитком передових технологій. Під англійськими запозиченнями або англіцизмами ми розуміємо лексику, запозичену з обох варіантів англійської літературної мови – американського і британського. Встановлено, що кількість не кодифікованого термінологічного матеріалу та його сленгових варіантів набагато перевищує кількість кодифікованої термінології, яка зафіксована у спеціальних словниках з відповідною словниковою позначкою. Це означає, що запозичення англійської термінології у фінансово-економічну терміносистему німецької мови має динамічний характер. Інтенсивність запозичення зумовлена потребами номінації нових явищ у сферах економіки і фінансів і, в першу чергу, стрімким розвитком телекомунікаційної системи. Найновітніші досягнення у галузі інформатики і комп'ютерної техніки активно використовуються у фінансово-економічній сфері, що знаходить відображення у термінології. Наприклад, диференційовані номінації терміну «гроші»: Cybercash, E- cash, Elektronik-Geld, Online-Bargeld, Online-Währung, Microsoft – Money. Очевидно, що відбувається активна взаємодія і взаємовплив

різних терміносистем, які обумовлені інтеграцією наук. Варто зазначити, англомовні терміни:

- замінюють існуючі описові звороти: Spread замість описового виразу „Ausweitung der Rendite – Spannen“;

- мають більш стислу форму порівняно з існуючими спеціальними виразами: Swap замінює німецькі складні іменники Devisengeschäft, Kurssicherungsgeschäft і сприяє лаконічності, чіткості і технічності виразу;

- вносять додаткові семантичні відтінки у поле значень відповідної групи існуючих термінів: leasing відрізняється від німецького слова Vermietung у значенні «здача чогось в оренду» додатковою семантичною ознакою: «здача в оренду технічних засобів, будівель і споруд»;

- англійський термін Banker звучить сучасніше ніж німецьке слово Bankier ніж німецьке поняття Bankfachmann.

Англомовні запозичення, з одного боку, заповнюють лакуни сприймаючої мови, відповідаючи потребам номінації нових речей і явищ, а з іншого – спрямовані на вдосконалення професійної комунікації, замінюючи існуючі звороти та вирази, маючи високу точність відображення поняття, сприяючи чіткості і оперативності викладення інформації. Однак було б неправильно представляти входження англомовних термінів у німецьку терміносистему як односторонній процес. При запозиченні відбувається взаємодія англіцизмів і системи мови-рецептора, яка впливає на їх адаптацію. Іншомовний матеріал відчуває тиск мовної системи. З одного боку, структури англомовних термінів запозичуються у терміносистему німецької мови без зміни або з незначною зміною їх звукового і графічного оформлення. При адаптації у німецькій термінології спостерігаються певні зміни на морфологічному рівні:

- запозичені іменники підпорядковуються правилам німецької мови, отримуючи артикль (der Spread, das Banking). Часто іменник отримує артикль відповідно до еквівалента німецької мови: das Image (das Bild), der Deal (der Handel), die Performanct (die Darstellung).

- Дієслова отримують відповідну, типову для інфінітива флексію **-en**, відмінюються як слабкі дієслова і утворюють дієприкметники: to trade – traden, tradete, getradet, to swap – swarpte, geswarpt.

- Англомовні терміни мають велику словотворчу активність, яка проявляється у здатності створення нових слів усіма продуктивними способами сучасної німецької мови, серед яких найбільш продуктивним є словоскладення. Слід особливо відзначити тип складних слів, які є структурними модифікаціями запозичених термінів: англійському словосполученню відповідає складний іменник у німецькій мові, напр., англ. top manager – нім. Topmanager. Поряд з написанням разом складні слова у німецькій мові можуть бути графічно марковані дефісами між окремими компонентами: англ. Cash flow – нім. Cash – Flow, англ. investment banking – нім. Investment – Banking.

Таким чином, при адаптації англомовних термінів відбуваються певні зміни англіцизмів відповідно особливостей системи німецької мови. Семантичний аналіз англомовної термінології являє собою аналіз структур, які забезпечують фінансово-економічну діяльність. Ця лексика, яка включає як терміни, так і професійні жаргонізми, може бути представлена у вигляді тематичних груп, що номінують певні відрізки професійної комунікації.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Bolten J. Fachsprache oder Sprachbereich? Empirisch–pragmatische Grundlagen zur Beschreibung der deutschen Wirtschafts-, Medizin- und Rechtssprache. In: Theo Burngarten (Hg): Beiträge zur Fachsprachenforschung: Sprache in Wissenschaft und Technik, Wirtschaft und Rechtswesen. – Tosted, 1992.- S. 57.
2. Stieda W. Die Nationalökonomie als Universitätswissenschaft. – Leipzig: Teubner, 1906. S. 407.
3. Hausschild O. Wandlungen der kaufmännischen Schreibart im 18. Jahrhundert. In: Festschrift zur 18.Hauptversammlung des Allgemeinen Deutschen Sprachvereins.- Hamburg, 1914. – S.91.
4. Nolte P. Der Kaufmann in der deutschen Sprache und Literatur des Mittelalters. Dissertation Göttingen, 1909.
5. Messing E. Methoden und Ergebnisse der wirtschaftlichen Forschung. – Utrecht, 1929.
6. Vessing E. Zur Wirtschaftslinguistik.- Rotterdam, 1932.

7. Стернин И.А. Контрастная лингвистика. – Проблемы теории и методики исследования. – Воронеж: Истоки, 2004. – 189 с.
 8. Duden Deutsches Universalwörterbuch.–Mannheim: Dudenverlag, 2006 [on CD].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ніна Воронкова – старший викладач кафедри германської філології Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: лінгвістика тексту, лінгвокраїнознавство.

ОНОМАСТИЧНА ЛЕКСИКА ЯК ЕТНОКУЛЬТУРНИЙ МАРКЕР ГРЕКОМОВНОГО СЕРЕДОВИЩА

Ольга ГАРГАЄВА (Маріуполь, Україна)

Стаття присвячена вивченню ономастичної лексики як мовного джерела інформації про духовну культуру країни. Аналізуються лінгвокультурологічні та прагматичні особливості антропонімів та топонімів новогрецької мови.

Ключові слова: ономастична лексика, власні назви, загальні назви, антропоніми, топоніми, номінація, національно-культурна семантика.

The paper deals with the analysis of the onomastic words as a source of information about spiritual culture of the country. The linguocultural and pragmatic peculiarities of anthroponyms and toponyms are scrutinized.

Key words: onomastic words, proper names, common names, anthroponyms, toponyms, nomination, ethnocultural semantics.

Ономастична лексика була й залишається постійним об'єктом пильної уваги дослідників. Поряд із здатністю передавати значиму для реципієнта інформацію, ономастична лексика володіє здатністю робити ту ж інформацію закритою для «необізнаних» або інокультурних мовців, оскільки власні назви – це завжди специфічні реалії, що відносяться до фонові та безеквівалентної лексики [4: 4]. Звернення до ономастики як до матеріалу для етнолінгвістичного та лінгвокультурологічного дослідження є закономірним, оскільки, як стверджує О.Л. Березович, «...в ономастиці кодуються найбільш значимі та стійкі кванти етнокультурної інформації» [1: 34]

Актуальність статті визначається неослабним інтересом до феномену власних назв, а також тим, що ономастичні реалії є найважливішим мовним джерелом інформації про духовну культуру. Ономастичний матеріал дозволяє працювати з лінгвокультурологічною та прагматичною інформацією, яка поки що малою мірою залучена до наукового обороту (що багато в чому пов'язане з уявленням, що ономастична одиниця – це знак, що передає лише енциклопедичне значення).

Особливості семантичного вмісту та лінгвокультурологічний потенціал ономастичної лексики аналізувалися в працях Дж. Міля, А. Гардинера, О. Єсперсена, Е. Куриловича, О.Ф. Лосева, О.С. Ахманової, О.Л. Березович, О.В. Суперанської, Д.І. Єрмолович, О.Д. Шмельова та ін. І в той же час традиційним для робіт з ономастики стала вказівка на невіршеність великого числа проблем власних імен.

Мета статті полягає у встановленні й систематизації лінгвокультурологічних та прагматичних особливостей ономастичної лексики новогрецької мови.

Як відомо, власні назви вживаються для особливого, індивідуального позначення предмета безвідносно до описуваної ситуації і без обов'язкових уточнюючих визначень. Вони виконують функцію індивідуалізуючої номінації. Референтами власних назв можуть бути люди, тварини, установи, компанії, географічні й астрономічні об'єкти, кораблі та інші різноманітні предмети [3: 9].

Важливо відзначити, що власним назвам певною мірою властива і класифікуюча номінація. Адже вони виділяють предмет з низки аналогічних предметів, тобто містять у собі вказівку на цей клас. Предметів, гідних присвоєння індивідуального імені, так багато, що власні назви знаходяться ніби за рамками основного лексичного складу мов. Як відзначав лінгвіст Е. Пулграм, людина «не може дозволити собі інтересу до знання імені будь-якої

людини лише заради самого знання, тому що надто багато імен обтяжили б тоді...[її пам'ять]» [9: 26].

Аналогічним чином, неможливо знати назви всіх існуючих географічних об'єктів, компаній тощо. Проте кожній людині доводиться знайомитися з власними іменами більш менш значного числа людей, тварин та інших істот чи неістот. Під цими іменами вони відомі в певному колі носіїв мови, або сфері спілкування. Через це власні назви виявилися ніби на периферії мовної системи. Носіїв імен надто багато, їх популярність дуже різна. Ось чому ономастична лексика виявилася поза сферою уваги багатьох тлумачних і двомовних словників, підручників, посібників для перекладача. Слід відмітити, що ця лексична категорія володіє складними формальними, змістовними і асоціативними характеристиками, знання яких абсолютно необхідне людям в процесі подолання мовних і міжкультурних бар'єрів.

Зазначимо, що власні назви мають формальну й змістовну сторони. Проте, постає питання, що вважати вмістом (тобто значенням) власної назви. З одного боку, в лінгвістиці наголошується, що власні назви, що відносяться до окремих предметів, «ніяк не характеризують їх, не повідомляють про них нічого достеменного або помилкового», але в той же час, «оскільки власна назва відноситься до окремого предмету, його вміст відповідає всій сукупності його властивостей у їх цілісності» [6: 112]. Така складність семантики ономастичної лексики, що породжує різні підходи до проблеми, призвела до появи взаємовиключних концепцій значення власних назв. Одні автори стверджують, що власні назви позбавлені значення, інші вважають їх значення неповноцінним або існуючим в іншому, ніж в загальних назвах, інформативному плані, а треті приписують їм ще змістовніше значення, ніж загальним назвам.

Доцільно зауважити, що власні назви несуть в собі якусь інформацію саме про цей предмет, про його властивості. Ця інформація може бути багатою або бідною, і вона буває різною мірою відома в різних сферах спілкування. Якщо ця інформація набуває поширення в межах всього мовного колективу, то це означає, що відомості про цей предмет є частиною мовного значення власних назв.

Аналіз наукової літератури дозволив нам зробити висновок, що ономастична лексика – це знаки і символи, які можуть бути розшифровані й описані. Ономастичний простір, будучи вагомим елементом у системі мови й культури, сприяє познанню національної культури етносу.

У лінгвістичній науці робились чисельні спроби класифікації ономастичної лексики та окремих її класів. Цінними для нашого дослідження є ідеї О.В. Суперанської, яка відносить до ономастичної лексики антропоніми, зооніми, міфоніми, топоніми, космоніми, назви підприємств, свят, творів літератури і мистецтва, назви книг, фільмів тощо [6].

За своїм призначенням ономастична лексика повинна володіти лише номінативною функцією (ось Γιώργος, а ось Γιάννης), будучи абсолютно позбавленою функції кумулятивної (адже фактично нічого невідомо про носія імені, окрім того, що його звать Γιώργος). Проте національно-культурний компонент є властивим власним назвам навіть більшою мірою, ніж апелюючим.

Вивчаючи антропоніми, слід зазначити, що вони володіють лексичним фоном. Вони, можливо, дійсно позбавлені лексичного поняття, але їх лексичний фон виявляється обширним і якісно складним. Семантичні долі антропонімів, з одного боку, відносять їх до сукупності однорідних імен і, з іншого, додають конкретному імені неповторного образу, індивідуалізують його.

Існує багато класифікацій **власних імен**. Яскравим для всіх імен критерієм класифікації є вік імені, походження, соціальне забарвлення, стильова приналежність [2: 56].

Імена несуть інформацію про їх частотність вживання. Наприклад, імена *Γιώργος*, *Γιάννης*, *Μαρία*, *Ελένη* – найпопулярніші в сучасній Греції, а імена *Χρυσάφης*, *Ερηής*, *Παγωνία*, *Λίτσα*, хоча є досить відомими, належать проте до категорії рідких.

Якщо групова семантика властива семантиці будь-якої власної назви, то лише деякі з них володіють ще й індивідуальною інформацією, яка теж має безперечний позамовний характер [2: 57].

Дослідник М. Триандафілідіс серед грецьких власних імен виділяє **імена, які походять від соціального статусу або посади, яку займає людина**: Ρήγας, Αρχοντώ, Σουλτάνα; **від фами́лії історичних осіб**: Κοραΐς, Τρικούπης; **від топонімів**: Βενετιά; **від назв рослин**: Τριαντάφυλος, Γαρουφαλιά, Γιασεμή, Κρινιώ, Λεμονιά, **або тварин**: Πέρδικα, Περιστεέρα; **від речей приємних на смак**: Ζαχάρω, Μελένια; **від назв мінералів та дорогоцінних каменів**: Διαμάντης, Ασημίνα, Κρυστάλλω, Μαλάμω, Μεταξένια, Μόσχω, Σμαράγδα; **від назви зірок**: Αυγερινός, Ηλιογέννητη, Πούλια; **від фізичних та психічних властивостей людини**: Ξάνθος, Ξανθούλα, Δρόσω, Μόρφω, Πανώρια, Διαλεχτή, Πλουμιστή, Τρισεύγενη; **від видатних історичних подій**: Νικηφόρος, Ειρήνη, Θεσσαλονίκη, Λαύρια та ін.

Важливо також нагадати, що імена можуть зустрічатися в прислів'ях, приказках, загадках, і завдяки цьому вони стають значимими. Наприклад, **Γιάννης (Яніс)** – найпопулярніше ім'я, що зустрічається в приказках та прислів'ях. Цей образ є комічним, він представляє простого грека. **Γιάννης** може бути: хорошим: *Όπου Γιάννης και μάλαμα κ'ένα κουμμάτ' ασήμ; Κάλλιο Γιάννης παρά Κακογιάννης;* сміливим: *Γύρευε, αγά μου, τη δουλειά σου, κι ο Γιάννης δεν είναι για χαράτσι; Βούτα, Γιάννη, κ'έβγα έξω;* хитрим: *Πιάσε τον Γιάννη τον άπιαστο; Θέλω Γιάννης γίνουμαι, θέλω και καμώνουμαι;* жадібним: *Γιάννης δουλεύει, Γιάννης τρώει; Όλα τα φαγιά του Γιάννη.*

Μαρία (Марія) представляє просту жінку. Так, **Μαρία** може бути: нерозумною: *Η ηη καταποντίζεται κ' η Μαρία καθρεφτίζεται; Όταν όλ' αποτρυγούσαν, η Μαριά έπλεκε καλάθι;* пихатою: *Άλλη καμιά δεν έκανε, μόνο η Μαριά το Γιάννη; Ας τα λούσα, κ' είν της Μαριγός;* упертою: *Το γουδί το γουδοχέρι στις κυρά Μαργός το χέρι;* удачливою: *Μέσα Μαριά, έξω Μαριά.*

Θόδωρος (Федір) уособлює норовливу, примхливу та дивну людину. Зустрічається, головним чином, у загадках та прислів'ях: *Τρεις κοντοί κι ο Θόδωρος; Ποιός είδε πράσιν' άλογο και Θεωρή με γνώση; Όλοι λέγουν παραμύθια κ' η Θεωώρα λέει αγγούρια.*

Μιχάλης (Μιχαїло) уособлює нерозумну та хитру людину. Інколи може означати й цнотливу людину, але яка не має великого розуму: *Παραμύθια του Μιχάλη; Ο διάβολος κ' η σκούφια του Μιχάλη.*

Існують також інші прислів'я з антропонімами: *Άλλαξε ο Μανώλης κι έβαλε τα ρούχα αλλιώς; Χόρευε, κυρά Σουσου, κ'έχε και έννοια το σπιτιού.*

Власні імена часто зустрічаються і у складі фразеологізмів: *Πήγε στην πόρτα του Χάρου, οι άθλοι του Ηρακλέους, τα μαρτύρια του Ταντάλου, ο μίτος της Αριάδνης, η Αχιλλέος πτέρνα, Άπιστος Θωμάς.* Нарешті, антропоніми активні в міфах, казках, народних піснях та інших фольклорних жанрах: **ο Δίας, η Εστία, ο Ήφαιστος, ο Αχιλλέας, ο Οδυσσεάς, ο Καραγκιόζης.** Таким чином, можна говорити про деякі власні імена, які вибірково асоціюються з жанрами або персонажами фольклору і тим самим набувають індивідуальної інформації.

Стосовно **грецьких фами́лій**, слід зазначити, що вони походять від: **імені батька або матері родини (часто у родовому відмінку або з нестливим суфіксом)**: Πέτρου, Σταύρου, Αναγνώστου, Δημητράκος, Κωσταντέλης, Νικολαΐδης, Γιαννάκαινας; **назви професії або соціального статусу, який займає сім'я**: Σακελλάριος, Ψάλτης, Καραβάς, Μελάς, Μυλωνάς, Σκουφάς, Γρυνάρης, Μαγγανάρης, Γερακάρης, Δεμερτζής, Σαπουντζής; **місця народження або проживання**: Βαλαιωρίτης, Πολίτης, Μωραΐτης, Λεπενιώτης, Μιστριώτης, Καστρινός, Σιφνιός, Συναδηνός, Ψαριανός, Σαντοριναίος, Μαλτέζος, Κρητικός, Υψηλάντης, Χαλκούσης, Βάρναλης, Μαρασλής; **прозвисьок**: Αγέλαστος, Γρίβας, Καράβας, Κόκκινος, Τσόχας;

Цікаво нагадати, що зазвичай, антропоніми асоціюються із видатними державними, політичними діячами, полководцями, художниками, композиторами, письменниками й іншими відомими людьми: *Αδαμάντιος Κοραΐς, Αλέξανδρος Κουμουνδούρος, Αλέξανδρος ο Μέγας, Ιωάννης Καποδίστριας, Ρήγας Φεραίος, Σολών, Αριστοτέλης, Ελευθέριος Βενιζέλος* та ін.

Ми не перелічили всіх видів індивідуальної інформації, яку несуть антропоніми. Нам було важливо показати, що практично будь-яке власне ім'я може бути обтяжене індивідуальною інформацією, але ця можливість реалізується лише залежно від позамовних

обставин: від того, яке ім'я увійде до прислів'я або як письменник назве свого героя, а також від того, чи набуде прислів'я або художній твір достатнього поширення.

Потрібно також враховувати, що сказане з приводу особистих імен, безумовно, справедливо і по відношенню до прізвищ, тобто воно відноситься до всіх антропонімів.

Таким чином, можна зробити висновок, що власні імена володіють яскравою національно-культурною семантикою, оскільки їх групове індивідуальне значення пряме похідно від історії і культури народу – носія мови. Це відноситься як до антропонімів так і до інших груп ономастичної лексики.

Мова лінгвокультурного співтовариства інтегрується в його матеріальну і духовну культуру. Прадавня міфологічна свідомість характеризується синкретизмом, тобто єдністю і невіддільністю предмету і його імені [5: 49]. Перші (давні) власні назви виступали як назви «за природою», вони асоціювалися лише з конкретним предметом: у термінології А. Гардинера це найменування, що мають втілений характер. Географічне значення топоніма – це його пряме, обов'язкове значення, без якого немає топоніма.

Важливо також відзначити, що **топоніми** не є простими термінами географічної науки, вони володіють яскравими культурними компонентами в своїй семантиці. Інколи ці компоненти можуть бути виведені з форми найменування (*Аλεξανδρούπολη* – місто Олександра Македонського), але набагато частіше спостерігається конотація історико-соціального плану (*Σαλαμίνα* – символ непорушної єдності всього грецького народу в боротьбі за свою незалежність). Розкрити другий, власне мовний, план топоніма – в цьому полягає завдання лінгвокультурології.

Топоніми справедливо називають «удвічі соціальними знаками», які зберігають пам'ять про одвічне мотивування найменування [1: 168]. Займаючи проміжне положення між світом матеріальних об'єктів і духовним світом, вони є найцікавішими для лінгвокультурології і лінгвопрагматики.

Серед грецьких топонімів можна виділити такі групи:

А) топоніми, які отримали свою назву в залежності від *характеристик місцевості*. Це, так звані, описові топоніми [8: 206].

Описові топоніми називають місцевість в залежності від: *геологічного складу поверхні землі*: Βουλιαγμένη, Πέντε Πηγάδια, Ράχες, Τράχωνες; *від форми місцевості*: Αγκίστρι, Αυγό, Βαθύ, Διάσελο, Δρέπανο, Ζυγός, Κούλουρη, Λάκκοι, Πενταδάχτυλος, Στρογγυλή, Στενό, Στεφάνια, Πλατύκαμπος, Φίδαρης, Κρεμαστές; *від кольору ґрунту*: Ασπρόχωμα, Κокκινάρας, Κокκινιά; *від назв водойм, що існують в місцевості*: Γλυκόβρυση, Κεφαλόβρυσο, Κρυονέρι, Ποταμός, Τριπόταμο; *від назви рослин*: Αχλαδόκαμπος, Γραβιά, Δάφνη, Καρδίτσα, Καστανιά, Κερασιά, Μαγκουφάνα, Μαραθόκαμπος, Μηλιές, Στροφίλι, Συκιά, Φτέρη; *тварин, що живуть в цій місцевості*: Αετοράχη, Αετοφωλιά, Αλεποχώρι, Αρκουδόρεμα, Λυκοποριά, Περδικόβρυση та ін.;

В) топоніми, які отримали свою назву в залежності від зв'язку, що існує між місцевістю та людиною, яка в цій місцевості мешкає або працює. Топоніми цього типу називають місцевість: *від роду діяльності мешканців*: Αλώνια, Αμπελάκια, Αμπελόκηποι, Διμηνιό, Εξοχή, Μελίσσι, Μύλοι, Νεροτριβιά, Καραβοστάσι, Περιβόλι, Τρία Γεφύρια, Χωραφάκια; *від назви церкви або монастиря, що існує в місцевості*: Άγιος Σαράντα, Άγιος Πέτρος, Κολοκυθού, Μακρινίτσα, Μετόχι, Μοναστήρι, Παντάνασσα, Πρόδρομος, Φανερωμένη; *від форми помешкань або споруд*: Ανώγια, Καλύβια, Καστρί, Πύργος, Απάνω Μεριά, Κάτω Ζάλογγο, Περαχώρα; *від імені або фамілії засновника міста або села*: Γεφύρι της Αλαμάνας, Γαλατάς, Δαμαλάς Λεβίδι, Μαχαιράτο, Μακρυγιάννη, Μαρκόπουλο, Παλαμάς, Ρέντη, Καρουσάδες, Καρακιάνικα, Μεταξάτα; *від видатних історичних подій, що відбувалися в місцевості*: Γεφύρι του Μανόλη, Διαβολογέφυρο, Νεραϊδάλωτο та ін..

Із наведених прикладів видно, що основним параметром топонімічної системи є залежність від соціокультурних особливостей. Саме через це ойконіми і урбаноніми є суттєво мотивованими і ця мотивованість відчувається і в синхронії.

Топоніми, подібно антропонімам, володіють груповою інформацією. Наприклад, одне з можливих об'єднань – загальновідомі «історичні міста»: *οι Θερμοπύλες, το Νάυπλιο, ο Μαραθώνας*. У списку грецьких топонімів можна знайти міста, названі за іменами міфічних

героїв (η Ολυμπία, η Αθήνα, το Ηράκλειο), грецьких полководців (η Αλεξανδρούπολη); топоніми, пов'язані з військовою славою (τα Ιωάννινα, η Τρίπολη, η Ζάκυνθος, το Καρπενήσι, ο Πόρος. Ми не вичерпали всього «історичного списку». При уважному прочитанні карта Греції – це літопис революції, громадянської війни, всієї історії грецької республіки: η Ύδρα, η Σαλαμίνα, το Μεσολόγγι, η Αίγινα и др.

Отже, можемо підбити підсумок, що ономастична лексика є важливим носієм країнознавчої інформації. Власні назви – це сховище культурної інформації, що виражає характерні риси певного людського співтовариства.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Березович Е.Л. Русская топонимия в этнолингвистическом аспекте. – М.: УРСС, 2010. – 240 с.
2. Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. Язык и культура: Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного: Метод. руководство – 4-е изд. перераб. и доп. – М.: Русский язык, 1990. – 247 с.
3. Ермолович Д.И. Имена собственные на стыке языков и культур. – М.: Р.Валент, 2001. – 200 с.
4. Ражина В.А. Ономастические реалии: лингвокультурологический и прагматический аспекты: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. Краснодар, 2007. – 28 с.
5. Суперанская А.В. Имя – через века и страны. – М.: Наука, 1990. – 190 с.
6. Суперанская А.В. Общая теория имени собственного. – М.: Наука, 1973. – 366 с.
7. Μερακλής Μ. Παροιμίες ελληνικές και άλλων βαλκανικών λαών (συγκριτική μελέτη). – Εκδόσεις Πατάκη, 1996. – 236 σελ.
8. Τριανταφυλλίδης Μ. Νεοελληνική γραμματική (της δημοτικής). – Θεσσαλονίκη: Έκδ. ΟΕΔΒ, 2005. – 456 σελ.
9. Pulgram E. Theory of names. – 1954, P. 26.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ольга Гаргасва – аспірантка кафедри грецької філології Маріупольського державного університету.
Наукові інтереси: лінгвокультурологія, новогрецька мова та література.

ОСНОВНІ СПОСОБИ ТВОРЕННЯ ТЕРМІНІВ У СУЧАСНОМУ НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ З ГЕОДЕЗІЇ

Юлія ГРИБІНИК (Івано-Франківськ, Україна)

У статті розглядаються словотвірні особливості термінологічних одиниць шляхом аналізу наукового дискурсу з геодезії. Надано значної уваги морфологічному способові утворення термінів. Встановлено частоту використання та ступінь продуктивності словотвірних моделей.

Ключові слова: термінологічні одиниці, запозичення, афіксація, суфіксація, префіксація, словотворення, аббревіація.

The peculiarities of terms word building on the basis of geodetic discourse have been investigated in the paper. Morphological way of terms formation has been paid much attention to. The frequency and the degree of productivity of word building models have been established.

Key words: terminological units, borrowings, affixation, suffixation, prefixation, word-building, abbreviation.

Інтенсивний розвиток сучасного суспільного та наукового життя породжує необхідність більш детального вивчення термінологічних одиниць фахових мов, від яких безпосередньо залежить функціонування мови в цілому. Термінологічна лексика присутня практично в усіх сферах людської діяльності, а також у науковому, технічному та комунікативному дискурсі. Саме тому ряд вітчизняних та зарубіжних науковців приділяють значну увагу дослідженню особливостей творення, вживання та упорядкування термінологічних одиниць як у межах мови загалом так і у фаховому мовленні. До них зокрема належать: Б.Н. Головін, В.П. Даниленко, Т.А. Журавлева, Т.Н. Канделакі, Т.Р. Кияк, А.В. Крижанівська, В.М. Лейчик, Д.С. Лотте, О.О.Реформатський, Л.О. Симоненко, Хофман та інші.

Як зазначає відомий німецький лінгвіст Хофман, **фаховою мовою** можна називати сукупність усіх мовних засобів, які застосовуються у професійно замкнутій сфері комунікації з метою забезпечення порозуміння між людьми, які працюють у цій сфері [10: 139].

У даній статті мова йтиметься про особливості творення та вживання термінологічних одиниць у сучасному науковому дискурсі по геодезії (на основі трьох англійських статей, опублікованих у фаховому он-лайн виданні), а також перспективи їх подальшого розвитку.

Метою дослідження є вивчення та аналіз термінів, присутніх у сучасному науковому дискурсі по геодезії, виокремлення основних способів та моделей їх творення.

Усі терміни по своїй будові А. Я. Коваленко поділяє на:

1) **прості**, які складаються із одного слова: *approximation, code, phase, ellipsoid, magnitude, amplitude, enhancement* та інші [11; 12; 13].

2) **складні**, які складаються з двох слів і пишуться разом або через дефіс: *psedo-stochastic, real-valued, high-dimension, double-differenced* [12; 13].

3) **терміни-словосполучення**, які складаються із декількох компонентів: *bootstrapping method, annual mean discharge, multivariate probability density function* [11; 13], кожен з яких характеризується певною будовою та конкретним способом творення [4: 258].

Слід відмітити, що в науковій літературі існує декілька визначень «способів словотворення», проте одним із найповніших є те, згідно з яким «способами словотвору» розуміються структурно різні шляхи й прийоми творення нових слів у результаті використання всіх наявних у певній мові словотворчих ресурсів.

Детально вивчивши та проаналізувавши основні теорії та способи утворення термінів, можна погодитись із точкою зору Т.А. Журавлевої та об'єднати їх у дві ключові групи: **морфологічний** та **неморфологічний** [2]. Перший включає афіксацією, словоскладання та аббревіацію, а другий поділяється на лексико-семантичний (семантична деривація) та морфолого-синтаксичний спосіб побудови термінів.

Перш ніж класифікувати досліджувані термінологічні одиниці згідно вищезазначених способів, слід звернути увагу на роль запозичення у даному процесі, адже сучасна епоха характеризується посиленням міжкультурного спілкування та проникнення науки майже у всі сфери суспільного життя.

Наукова термінологія має досить високу здатність сприймати іншомовні лексичні одиниці, саме тому зростання словникового складу мови за рахунок наукової термінології обов'язково супроводжуються процесом запозичення окремих іншомовних слів, особливо разом із запозиченням відповідного наукового поняття [3].

У складі запозичень виділяються **власне запозичення** – слова, у яких процес фонетичного й граматичного пристосування ще не завершився, наприклад: *integer* (лат.), *variation* (ст.фр.), *equation* (лат.), *pressure* (ст.фр.), *magnitude* (лат.), *domain* (суч.фр.), *angular* (лат.), *anomaly* (лат.), *motion* (ст.фр.), *tensor* (суч.лат.), *algorithm* (фр.), *cycle* (ст.лат.), *level* (ст.фр.) [11; 12 ;13] та **інтернаціоналізми** – ті, які вживаються з тим самим значенням не менше, ніж у трьох неблизькоспоріднених мовах: *zenith, vector, orbit, matrix, parameter* [14]. У процесі функціонування термінів можна простежити закономірність: чим вища частотність використання конкретного терміна фахівцями різних країн, тим більше в нього шансів стати інтернаціоналізмом і на відміну від запозичень вони позитивніше сприймаються та легше проникають у мову [7].

Як уже зазначалось вище, **морфологічний спосіб** утворення нових термінологічних одиниць, який є одним із найпродуктивніших у геодезичному науковому дискурсі представлений афіксацією, словоскладанням та аббревіацією. Похідні терміни утворюються від кореня слів за допомогою словотвірних моделей: суфіксів та префіксів, які варто розглядати як «зразок або схема, за допомогою якої утворюються нові слова» [9: 196].

Афіксація полягає у приєднанні словотворчого форманта до твірної основи щоб створити нову номінативну одиницю, яка належить до певної ономазіологічної категорії (предметність, процесуальність, атрибутивність) і поділяється на суфіксацію та префіксацію [7].

Суфіксація являє собою основний спосіб творення лексичних одиниць у сучасній геодезичній термінології, яка базується на формуванні похідних термінів приєднанням до твірної основи суфікса. До найпродуктивніших словотворчих суфіксів відносяться: - **tion** (35%), - **al** (20%), - **ing** (15%), - **ty** (11%), - **sion** (5%), - **ment** (5%), та інші: *observation, conditional, positioning probability, measurement* (63%).

Віддієслівні іменники та дієслова, що утворились за допомогою приєднання суфіксів - **tion** та - **ing** представляють **ономазіологічну категорію процесуальності**. Можна

спостерігати подвійне вираження наукового поняття лексеми – віддієслівним іменником і співвіднесеним з ним дієсловом. Наприклад: *integration, approximation, navigation, notation, validation, circulation, motion, processing, rounding, loading, scaling* [11; 12; 13].

Терміни, що позначають якісні характеристики геодезичних робіт виражають **ономасіологічну категорію атрибутивності**. У процесі творення цих термінів використовуються суфікси *- sion* та *- tion*, які додаються до прикметникових основ. Похідні слова цієї словотвірної моделі мотивуються якісними і відносними прикметниками: *precision, notation, correction* [12; 13].

Префіксація являє собою лінгвістичний спосіб побудови нових слів шляхом приєднання відповідних префіксів. У морфемній структурі англійських геодезичних термінів присутні наступні префікси: *un-* (13%), *in-* (5%), *de-* (14%), *dis-* (12%), *re-* (21%), *multi-* (11%) *co-* (12%) та інші: *decouple, discontinuities, rescale, multivariate, covariance, incorrect* (29%) [11; 13].

Префікси надають значенню терміна певного відтінку, тоді як суфікси здебільшого увиразнюють вищезгадані семантичні ознаки ономасіологічних категорій атрибутивності, процесуальності та предметності. Отже, префікси, наявні у морфемній структурі термінів геодезії, вказують на:

а) протилежність, негативність чи позбавлення ознаки *un, in, de, dis*: *undetected, decorrelated, discontinuity, inhomogeneous, inequality, deformation, unmodeled*.

б) інтенсивність *multi*: *multivariate, multidimensional*.

в) відновлення чи повторення певного явища, процесу: *re*: *repeatability, rescaled, reanalysis, rebalance* [11; 12; 13].

Префіксально-суфіксальний спосіб творення нових слів характеризується двобічним ускладненням основи – одночасним приєднанням двох афіксів – префікса і суфікса, які мають різне смислове навантаження. Найчастіше терміни геодезії утворюються префіксально-суфіксальним способом від іменних основ: *decomposition, decorrelation, regression, displacement, inequality* (8%) [12; 13].

В англійській геодезичній термінології високою продуктивністю відзначається такий різновид морфологічного словотвору, як словоскладання, тобто поєднання двох чи більше простих слів, з метою утворення нового складного терміна, який ще має назву – **композиція**

Терміни-композиції в геодезичній термінології посідають досить важливе місце і є найпродуктивнішим способом словотворення після афіксації. Їх можна класифікувати за такими номінативними типами (за О.О. Селівановою) [8]: **1) синтагматичний** відзначається утворенням складних слів на основі мотивуючої синтагми (словосполучення чи речення): *polyhedron, polytope, hydrostatic, pseudo-stochastic, over-correction*; **2) сумарний** – мотиваторами є лексеми, що перебувають у сурядному зв'язку, причому поняття, яке іменується композитом, містить ознаки обох поєднаних понять: *positive-definitive matrix, pull-region, north-south, east-west, observation-level*; **3) асоціативний** – *shorthand notation, ionosphere-free* [12; 13].

При складанні основ слів з метою утворення термінів дуже часто використовуються стандартні терміноелементи, тобто морфеми з фіксованою семантикою, що регулярно застосовуються для творення термінів у певній терміносистемі (терміносистемах). Терміноелементи у термінах геодезії використовуються в основному у препозиції: *post*: *post-priory*, *non*: *non-tidal*, *tropo*: *troposphere*, *hydro*: *hydrostatic*, *semi*: *semi-infinite* [12; 13].

Англійські терміни-композиції геодезії найчастіше утворюються від таких сполучень слів:

Словосполучення N. + P. (діеприкметник + іменник): *bootstrapping, geometry-based, integer-fixed, ambiguity-fixed, ocean-induced, Earth-fixed* (2%) та інші. За такою продуктивною моделлю творяться переважно терміни на позначення процесів, ознак предметів та явищ, пов'язаних з різними процесами.

Словосполучення N. + N. (іменник + іменник): *variance-covariance component, station-to-station, pole-to-pole, freshwater-flex, observation-level* (25%) утворюють терміни для позначення процесів, а також опису об'єктів чи явищ.

Словосполучення N. + Adj. (іменник + прикметник): *pull-in region, high-dimension, least-square solution, lower-dimension, positive-definite, cross-correlation, long-term, space-geodetic, large-scale, square-root (58%)* формують терміни для означення явищ чи предметів навколишнього світу.

Словосполучення Num. + Adj. (числівник + прикметник): *double-different code, three-dimensional, two-dimensional, three-component (3%)* утворюють терміни для означення явищ чи предметів [11; 12; 13].

Крім того існують терміни-композиції, які містять у своєму складі аббревіатури та власні назви: *Chadler-frequency, quasi-Newtonian, AOM-assimilation, ERP-residual, HdM-runoff (8%),* а також службові частини мови: *non-tidal loading, no-network rotation, in-land (1%)* [11; 12; 13].

Для терміносистеми геодезії характерна також **аббревіація**. Аббревіатури, які зустрічаються у досліджуваній термінології, поділяються на:

а) **літерні**, що складаються з початкових літер кожного слова, словосполучення чи складного слова: *IB – integer bootstrapping, VLBI – Very Long Baseline Interferometry, LSG ocean model – Large-Scale Geostrophic, OAM-assimilation, VOA-based, RTK-real time kinematic (77%)* [11; 12; 13].

б) **звуківі**, які базуються на початкових звуках кожного слова словосполучення, або компонента складного слова: *CODE – center for orbit determination in Europe, LAMBDA – least square ambiguity decorrelation adjustment, ARCE – Ambiguity resolution with constraint equation, LOD – length of day, ILS – integer least square (23%)* [11; 12; 13].

Оним із найбільш продуктивним неморфологічним способом побудови нових термінологічних одиниць є **лексико-семантичний спосіб**, тобто утворення слів на основі наявних у мові лексичних одиниць загальнонавчальної, загальнонаукової чи термінологічної лексики.

Таким чином, опрацювавши та проаналізувавши фаховий англomовний матеріал по геодезії, було виявлено наступне: запозичення (найвищий відсоток становлять запозичення із латинської та французької мов) та морфологічний спосіб творення термінологічних одиниць є одними із найбільш продуктивних. Це, перш за все, стосується префіксації, суфіксації та префіксально-суфіксальних моделей. Вагоме місце також займає аббревіація та словоскладання, крім того у багатьох випадках слова-композиції містять у своєму складі аббревіатури. Слід зауважити, що сучасний науковий дискурс по геодезії переживає часи активного творення. У цьому процесі не останню роль відіграє як морфологічний, так і неморфологічний (лексико-семантичний) спосіб побудови нових термінологічних одиниць, що й становить перспективу подальшого дослідження у цій галузі.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Дьяков А.С., Кияк Т.Р., Куделько З.Б. Основы терминологии. – Киев: Издательский дом "КМ Академия", 2000. – 216 с.
2. Журавлева Т.А. Особенности терминологической номинации. Монография. – Донецк: АООТ Торговый Дом "Донбасс", 1998. – 253 с.
3. Кияк Т. Інтернаціональне та національне в термінологічному процесі // Українська термінологія і сучасність: Зб. наук. праць. Вип. IV. – К.: КНЕУ, 2001. – С. 53-56.
4. Коваленко А. Я. Загальний курс науково-технічного перекладу: Учебний посібник. 2001. – 290 с.
5. Крысин Л.П. Иноязычное слово в контексте современной общественной жизни // Русский язык конца XX столетия (1985 – 1995). – М., 2000. – С. 142-162.
6. Лотте Д.С. Основы построения научно-технической терминологии: Вопросы теории и методики. – М.: Изд-во АН СССР, 1966. – 158 с.
7. Любарський С. Б. Системна організація і творення сучасної української термінології землеробства: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / С.Б. Любарський; керівник роботи Н.А. Цимбал; НПУ ім. М.П. Драгоманова – Умань, 2008. – 19 с.
8. Селіванова О.О. Складне слово: Мовні моделі світу: Монографія. – Черкаси, 1996. – 297 с.
9. Огуй О.Д., Лексикологія сучасної німецької мови. Lexikologie der deutschen Sprache: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. – Вінниця: Нова книга, 2003. – 416 с.
10. Hoffman Lothar. Fachsprachen als Subsprachen/ Fachsprachen. Berlin, New York: Walter de Gruyter, 1998.
11. Jan Saynisch. Manfred Wenzel. Jens Schröter. Assimilation of Earth rotation parameters into a global ocean model: length of day excitation. / Journal of Geodesy. Springer-Verlag 19. October 2010.
11. Rolf Dac. Johannes Böhm. Simon Lutz. Peter Steigenberger. Gerhard Beutler. Evaluation of the impact of atmospheric pressure loading modeling on GNSS data analysis. / Journal of Geodesy. Springer-Verlag 22. October 2010.

12. Yanming Feng, Jun Wang. Computed success rates of various carrier phase integer estimation solutions and their comparison with statistical success rates. / Journal of Geodesy. Springer-Verlag 24. October 2010.
 13. Hoffman Lothar. Fachsprachen als Subsprachen/ Fachsprachen. Walter de Gruyter. Berlin-New York, 1998.
 14. <http://www.etymonline.com/> Online Etymology Dictionary.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Юлія Грибінник – аспірантка кафедри англійської мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Наукові інтереси: структурні та семантичні особливості термінологічних одиниць геодезії.

МОРФОЛОГІЧНА ПАРАДИГМАТИКА УКРАЇНСЬКИХ ОЙКОНІМІВ ПЕРШОЇ ВІДМІНИ М'ЯКОЇ ГРУПИ

Лілія ДАШИНСЬКА (Кіровоград, Україна)

У статті досліджено елементарні парадигматичні класи українських ойконімів м'якої групи першої відміни в сучасній літературній мові з урахуванням формальних граматичних ознак, впливу лексико-семантичних, акцентуаційних, синтагматичних чинників тощо. Виокремлено чотири елементарних парадигматичних класів у межах м'якої групи першої відміни українських назв населених пунктів.

Ключові слова: морфологічна парадигматика, відмінювання, елементарний парадигматичний клас, неповна числова парадигма, схема наголосу, чергування приголосних фонем.

The paper focuses on the research of the elementary paradigmatic classes of the oykonyms of the first declension in the modern Ukrainian language. Much attention is paid to grammatical characteristics, accentual and syntagmatic factors which help differentiate between four classes of the names of settlements in the Ukrainian language.

Key words: morphological paradigmatics, declension, elementary paradigmatic class, incomplete numerical paradigm, accent pattern, interchange of consonant phonemes.

Незважаючи на велику кількість праць, присвячених словозміні іменників (С. П. Бевзенко, О. К. Безпояско, О. В. Болюх, І. Р. Вихованець, В. О. Горпинич, М. А. Жовтобрюх, А. П. Загнітко, М. А. Затовканюк, Ю. О. Карпенко, С. Л. Ковтюх, І. К. Кучеренко, І. Г. Матвіяс, М. Я. Плющ, С. П. Самійленко, О. О. Тараненко та інші), морфологічна парадигматика назв населених пунктів залишається маловивченою сферою.

Мета статті – визначити елементарні парадигматичні класи українських однослівних ойконімів м'якої групи першої відміни. Реалізація мети передбачає розв'язання таких завдань: 1) з'ясувати критерії належності вищезазначених ойконімів до різних словозмінних парадигм; 2) виділити елементарні парадигматичні класи назв населених пунктів м'якої групи першої відміни.

До першої відміни м'якої групи в українській мові належать іменики жіночого, чоловічого та подвійного роду із закінченням **-а** (орфографічно **-я**) після кінцевої м'якої приголосної фонемі основи [4: 347].

За даними нового "Адміністративно-територіального устрою" (2009), на території України засвідчено 456 назви населених пунктів, що відносяться до м'якої групи першої відміни [9].

Серед ойконімів м'якої групи першої відміни 280 назв мають кінцеву приголосну фонему основи /ц'/ (Тепліця, Домниця, Дарниця, Стариця, Кислиця, Кістельниця, Крупиця, Новоселиця, Голиця, Пищевіця (ІЛССУ)); 98 – /н'/ (Каменоломня, Яблуна (ІЛССУ)); 40 – /л'/ (Воля (ІЛССУ)); 25 – /й'/ (Новоестонія, Клапая, Кілія, Дивізія, Євтодія, Мигія, Зуя, Агрономія, Надія (ІЛССУ)); 10 – /р'/ (Зоря (ІЛССУ)); 2 – /с'/ (Маруся, Антося (ІЛССУ)); 1 – /д'/ (Свидя (ІЛССУ)).

Досліджуючи іменники першої відміни м'якої групи, С. Л. Ковтюх зазначає, що репертуар елементарних класів цих субстантивів "залежить від таких чинників: групи, роду, категорії істоти/ неістоти, з поділом першої на осіб та неосіб, спільності рядів відмінкових флексій, враховуючи наявність варіантних, тотожного графічного позначення закінчень, однакової схеми наголосу, синтагматики, чергування голосних і приголосних фонем, можливості утворення неповних парадигм" [6: 60].

Одним з вагомих аспектів при виокремленні парадигматичних класів є категорія числа. Українські мовознавці висловлюють різні гіпотези про маркування онімів числовими графемами. В. О. Горпинич звертає увагу на те, що “у деяких синтаксичних позиціях власні назви можуть змінюватися за числами”. Мовознавець виділяє три числові парадигми для ойконімів: 1) *singularia tantum*; 2) *pluralia tantum*; 3) з повною числовою парадигмою марковані ойконіми, що позначають кілька назв населених пунктів [3: 42].

І. Г. Матвіяс стверджує, що зазвичай власні назви не мають форм множини, але “умовно форму множини можна утворити за допомогою відповідних морфем від будь-якої власної назви” [7: 16].

На думку О. К. Безпояско, власні назви є віртуальними знаками, що вживаються тільки у формі однини або множини; повну числову парадигму власних назв можна за потреби створити, увівши при цьому в текст квантори-фіксатори відповідного числового значення [1: 157–158].

Досліджувані географічні назви умовно відносимо до іменників з неповною числовою парадигмою – *singularia tantum*, як це роблять автори лексикографічного видання “Словники України”.

Ойконіми даної групи марковані формами жіночого роду, належать до категорії неістот, не мають варіантних чи дублетних відмінкових форм. Характерним для цих субстантивів є те, що вони мають однакове графічне вираження відмінкових закінчень. Якщо кінцева приголосна фонема основи будь-яка м’яка, крім /й/, то у відмінкових формах засвідчені такі флексії: Н. в. – **-а** (графічно **-я**), Р. в. – **-і**, Д. в. – **-і**, З. в. – **-у** (графічно **-ю**), О. в. – **-ею**, М. в. – **-і**, Кл. в. – **-е** (Н. в. *Ольшани́ця*, Р. в. *Ольшани́ці*, Д. в. *Ольшани́ці*, З. в. *Ольшани́цю*, О. в. *Ольшани́цею*, М. в. *на, у (в), при, по Ольшани́ці*, Кл. в. *Ольшани́це* (ІЛССУ)).

Назви населених пунктів з основою на /й/ мають інше графічне вираження деяких відмінкових закінчень: Н. в. – **-а** (орфографічно **-я**), Р. в. – **-і** (орфографічно **-ї**), Д. в. – **-і** (орфографічно **-ї**), З. в. – **-у** (графічно **-ю**), О. в. – **-ею** (графічно **-єю**), М. в. – **-і** (графічно **-ї**), Кл. в. – **-е** (графічно **-є**) (Н. в. *Белелу́я*, Р. в. *Белелу́ї*, Д. в. *Белелу́ї*, З. в. *Белелу́ю*, О. в. *Белелу́єю*, М. в. *на, у (в), при, по Белелу́ї*, Кл. в. *Белелу́є* (ІЛССУ)).

Незалежно від кінцевої приголосної, однаковою є графічна презентація закінчень Н. та З. в.

Досить важливу роль при відмінюванні назв населених пунктів відіграє наголос. Фундаментальними в галузі акцентології стали праці мовознавців Л. А. Булаховського, В. М. Винницького, О. О. Потебні, В. Г. Складенка та інших.

У іменниках першої відміни м’якої групи С. Л. Ковтюх виділяє такі акцентуаційні типи: з наголошеною основою; з наголошеним закінченням; з переміщенням наголосу на основу в родовому відмінку множини при наголошеній флексії в однині та інших формах множини; з наголошеним закінченням в однині, крім кличного, та наголошеною основою у множині й кличному однині; з наголошеною основою в однині та родовому відмінку множини й наголошеним закінченням у множині, крім родового відмінка; з наголосом на основі в множині, знахідному та кличному відмінках однини й на закінченні в інших формах однини, причому в родовому відмінку однини наголос на кінець основи; з наголошеною основою в однині та кінцем основи в родовому відмінку множини й наголошеною флексією в множині, крім родового відмінка [5: 97–98].

Аналізовані ойконіми мають здебільшого наголошені суфікс та корінь. В. М. Винницький указує на те, що “деякі іменники жіночого роду мають лише суфіксальну акцентуацію. Сюди належать слова з такими наголошеними суфіксами”: *-ал-, -ах-, -ен-, -еч-, -івн-, -інь-, -об-, -ул-, -ун-, -ус-* [2: 26]. Дослідник звертає увагу на те, що “більшість суфіксальних іменників жіночого роду не має постійного наголосу, оскільки вони з одним і тим же афіксом виступають з різним наголошуванням: кореневим, суфіксальним і флексивним” [2: 26]. Мовознавець виділяє три групи наголошування, відповідно до суфікса: 1) іменники з різним наголошуванням (переважно накореневим), що мають суфікси: *-ав-* (*-яв-*), *-авк-*, *-анк-*, *-в-* (*-тв-*), *-ість*, *-ниц-*, *-н-*; 2) іменники, які мають різну акцентуацію (частіше

наголошений суфікс), до складу яких входять суфікси: *-алк-*, *-изн-*, *-ин-*, *-иц-*, *-ичк-*, *-от-*, *-янк-*; 3) іменники із суфіксальним формантом *-б(а)*, що вживаються з наголошеним закінченням (винятки *дружба*, *просьба*, *служба*) [2: 26–27].

Серед назв населених пунктів м'якої групи першої відміни засвідчені ті, які належать до першого та другого типів наголошування, з суфіксами *-ул'*, *-ниц'*, *-н'*, *-ин'*, *-иц'* (*Коштуля*, *Красуля*, *Цитуля*, *Колодниця*, *Човниця*, *Скрипниця*, *Порохня*, *Кропивня*, *Очеретня*, *Княгиня*, *Острия*, *Медина*, *Волиця*, *Довжниця*, *Лучиця* (ЛІССУ)).

Для іменників першої відміни м'якої групи, як зазначає С. Л. Ковтюх, характерні такі морфологічні чергування: /e/ з нульовою фонемою, /o/ – /i/, м'яка – тверда, дві однакові приголосні фонемі – з однією [6: 62–63].

Для географічних назв з кінцевими приголосними /ц', р', л', н', с', д'/ характерне чергування м'якої з твердою приголосною фонемою в О. в. та Кл. в. (*Пиц'євиця* – *Пиц'євицею* – *Пиц'євице*, *Зоря* – *Зорею* – *Зоре*, *Гр'єбля* – *Гр'єблею* – *Гр'єбле*, *Антося* – *Антосею* – *Антосе*, *Мурав'ня* – *Мурав'нею* – *Мурав'не*, *Свид'я* – *Свидею* – *Свиде*).

Таким чином можна виокремити такі чинники для парадигматичних класів українських назв населених пунктів досліджуваної групи:

- 1) належність до м'якої групи;
- 2) маркованість жіночим родом;
- 3) категорія неістот;
- 4) неповна числова парадигма;
- 5) однакова схема наголосу;
- 6) спільність рядів відмінкових флексій та їхня однакова орфографічна презентація закінчень;
- 7) чергування приголосних фонем.

Мовознавець С. Л. Ковтюх виокремлює 65 елементарних парадигматичних класів іменників першої відміни м'якої групи [6: 64].

У межах досліджуваної групи ойконімів виділено 4 елементарні парадигматичні класи:

ЕПК № 1 (*Балаклія*) охоплює 25 ойконімів зі сталим наголосом на основі, без чергувань при словозміні. У 1707 році частина мешканців **Балаклії** приєдналася до загонів Кіндрата Булавіна, а під час селянської війни під проводом Омеляна Пугачова між Ізюмом та **Балаклією** діяли загони повстанців (3 інтернет-видання). У Р. в., Д. в., М. в. вони мають флексію **-і** (графічно **-ї**); З. в. – **-у** (графічно **-ю**); О. в. – **-ею** (графічно **-сю**). Дві назви *Тур'я* та *Кіз'я* пишуться з апострофом, хоч в останньому слові це виняткове вживання після букви *зе*. Відповідно до “Українського правопису” (2007) для роздільної вимови **я**, **ю**, **є**, **ї** та попереднього твердого приголосного використовується апостроф: після губних приголосних (**б**, **п**, **в**, **м**, **ф**), після **р**, після префіксів та першої частини складних слів, що закінчуються на твердий приголосний. Після літери *зе* апостроф ставиться тоді, коли це остання літера префіксів *роз-*, *з-* [9: 8].

ЕПК № 2 (*Блиставиця*) включає 419 назв зі сталим наголосом на основі. У *битві за Дніпро* очолювані ним батареї під селом **Блиставицею** знищили шість ворожих танків, чотири гармати, 48 автомобілів (3 інтернет-видання).

До ЕПК № 3 (*Зоря*) зараховано 10 ойконімів, у яких спостерігаємо переміщення наголосу із закінчення на основу в Кл. в.:

*Та в мудрості нетлінне джерело,
Як Божий дар - між небом і землею
На хуторах заклалося село
І нарекли тоді його **Зорею**.
... Село **Зоря** - то є одна родина,
Його опора - хліборобів руки*

(Т. Шкіндер).

ЕПК № 4 (*Ясіня*) включає 2 назви зі сталим наголосом на флексії: *Водоспад Труфанець знаходиться між **Ясінею** та **Квасами**, при автодорозі* (3 інтернет-видання).

Для елементарних парадигматичних класів № 2, 3, 4 характерне чергування приголосних фонем: м'яка – тверда в О. в. та Кл. в. (*Гордіня* – *Гордине*, *Опішня* – *Опішне*,

Роставиця – Роставіце, Біласовиця – Біласовице, Ягільниця – Ягільнице, Зоря – Зоре, Маруся – Марусе, Віжомля – Віжомле (ЛІССУ).

Отже, морфологічна відмінкова система ойконімів м'якої групи першої відміни об'єднує 4 елементарних парадигматичних класи. Спільними ознаками для всіх досліджуваних назв населених пунктів є віднесеність до жіночого роду, категорії неістот, уживання тільки в однині, здебільшого зі сталим наголосом на основі, тотожними закінченнями в усіх відмінкових формах. Головними диференційними чинниками є наявність чи відсутність морфонологічного чергування м'якої та твердої приголосних фонем, графічна презентація закінчень, схема наголосу.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

ЛІССУ – Інтегрована лексикографічна система „Словники України”, версія 1.04 / В. А. Широков, О. Г. Рабулець, І. В. Шевченко та ін. Інститут мовно-інформаційних досліджень НАНУ. – К.: Довіра, 2001–2004.

ІСОУ – Інверсійний словник ойконімів України / [уклад. О. І. Крижанівська]. – Кіровоград: РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка, 2001. – 218 с.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Безпояско О. К. Іменні граматичні категорії (функціональний аналіз) / О. К. Безпояско. – К.: Наукова думка, 1991. – 172 с.
2. Винницький В. М. Наголос у сучасній українській мові / В. М. Винницький. – К.: Радянська школа, 1984. – 160 с.
3. Горпинич В. О. Морфологія української мови / В. О. Горпинич. – К.: ВЦ „Академія”, 2004. – 336 с.
4. Грищенко А. П. Іменник // Сучасна українська літературна мова: підручник / А. П. Грищенко, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ та ін.; за ред. А. П. Грищенка. – 2-е вид., перероб. і доп. – К.: Вища школа, 1997. – 548 с.
5. Ковтюх С. Л. Акцентуаційний чинник як один із основних у визначенні морфологічних парадигм сучасної української мови // Наукові записки. – Серія: філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград: РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка, 2005. – Випуск 59. – С. 89–106.
6. Ковтюх С. Л. Елементарні парадигматичні класи іменників першої відміни м'якої групи в сучасній українській мові // Наукові записки. – Серія: філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград: РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка, 2008. – Випуск 80. – С. 59–65.
7. Матвіяс І. Г. Іменник в українській мові / І. Г. Матвіяс. – К.: Радянська школа, 1974. – 184 с.
8. Український правопис / Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України; Ін-т укр. мови НАН України. – К.: Наукова думка, 2007. – 288 с.
9. Адміністративно-територіальний устрій. – 2009. – Режим доступу до видання: <http://www.rada.gov.ua/zakon/new/ADM/zmistifr.html>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Лілія Дашинська – аспірантка кафедри української мови Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: морфологічна парадигматика, ономастика української мови.

КЛАСИФІКАЦІЯ СКЛАДНИХ ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ СУЧАСНОЇ АМЕРИКАНСЬКОЇ СПОРТИВНОЇ ТЕРМІНОСИСТЕМИ

Денис ДМИТРОШКІН (Хмельницький, Україна)

У статті розглянуто проблеми класифікації складних лексичних одиниць англійської мови, проаналізовано можливі типи композитних номінацій американського спортивного дискурсу, подано універсальну класифікацію, яка описує усі особливості основокладання в спортивній термінології.

Ключові слова: ядро композитної семантики, ендоецентризм, екзоцентризм, композит, власна назва, модифікація, атрибутив, субординація, координація.

The paper tackles the problems of compound words classification in English. Available types of sport compound words are analyzed and the universal classification that describes all the peculiarities of sport compound words is given.

Key words: the core of the compound word, endocentric compound, exocentric compound, compound word, proper name, modification, attributive, subordination, coordination.

Різноманіття класифікацій складних слів пояснюється великою кількістю типів складних слів. Складні слова можна класифікувати за типом складання і зв'язним елементом, за кількістю основ, відповідно до частини мови, до якої належить композит, за структурною будовою. Саме тому актуальність даного дослідження полягає у створенні універсальної

класифікації складних лексичних одиниць, яка охоплює всі аспекти композитології у різних сферах комунікації.

Предметом дослідження є американський спортивний дискурс, тексти та повідомлення спортивної тематики. Предмет нашого дослідження є дуже важливим, оскільки спортивна термінологія швидко проникає у повсякденне мовлення і міцно закріплюється у лексиконі. Об'єктом дослідження є складні лексичні одиниці, які зустрічаються в спортивній термінології, у пресі або в усних повідомленнях спортивних коментаторів. Головною метою нашого дослідження є опис усіх можливих видів складних лексичних одиниць американського спортивного дискурсу та створення загальної класифікації складних слів, яка охоплює усі особливості композит спортивної терміносистеми.

Важливим відмітити те, що всі класифікації розглядають присутність/відсутність ядра композитної семантики як критерій того ж рівня, що і, наприклад, копулативні (Буїдж і Бауер), дванда (Спенсер), координативні і аппозиційні (Гаспельмат). Спенсер, наприклад, пропонує поділ складних слів на три групи: а) ендоецентричні конструкції з головним елементом як модифікатором, можливо складні слова з прикметниками; б) екзоцентричні складні слова (бахуврихі) з утворенням предикат-аргумент; в) складні слова дванда – група, до якої відносяться аппозиційні конструкції. Але слова дванда відрізняються від аппозиційних складних слів лише тим, що перші є екзоцентричними, а останні ендоецентричними. Не лише складні лексичні утворення з головним елементом як модифікатором можуть бути ендоецентричними і не лише складні слова з предикат-аргументом можуть бути екзоцентричними, наприклад *goal-scorer*, *game-tie*, *face-off*. Бауер фактично вважає всі сучасні класифікації дискусійними (наприклад, на його думку, складні слова, як наприклад *coach-trainer* потрібно розглядатися як координативні, а не як кармадхарая (мовою Санскрит)). Буїдж наголошує на тому, що “копулативні/опозитивні складні слова відрізняються від складних слів двандва, тим, що вони знаходяться в однині [7].

Серед всіх типів складних слів слід також згадати повторювальні складні слова, які поділяються на три типи: власне повторювальні складні слова, аблативні утворення, римовані утворення. Власне повторювальні складні слова не обмежуються повторенням лише ономотопейчних основ. У них також можуть поєднуватися вільні форми і псевдоморфеми. Окремими типами складних слів можна вважати аблативні та римовані складні слова. Аблативними складними словами є форми-близнюки, які складаються з однієї морфеми, іноді псевдо-морфеми, яка повторюється з використанням іншої голосної, наприклад *chit-chat*, *tic-tac*. Зазвичай такі форми позначають звуки або рухи. Слова, що позначають рух в зад-вперед використовуються для римування (*criss-cross*), іноді цей рух взад-вперед виражає вагання (*shilly-shally*). Римованими комбінаціями є форми-близнюки, які складаються з двох елементів, що поєднані римою (*topsy-turvey*) [4: 69–71].

Проаналізувавши всі попередні класифікації та підходи до опису композитних номінацій, італійські вчені Бісетто і Скалісе дійшли висновку, що всі складні слова можна поділити на субординативні, координативні та атрибутивні, які в свою чергу діляться на ендо- та екзокомпозиції. Даний поділ композитних номінацій найкраще підходить для опису складних лексичних одиниць американського спортивного дискурсу, тому у нашому дослідженні ми будемо спиратись саме на дану класифікацію.

Складні слова вважаються ‘субординативними’ завжди коли між двома частинами їх є відношення ‘доповнення’ (детермінант). У складному слові *goal-scorer*, *goal* є явним доповненням віддієслівного головного елементу. Бісетто і Скалісе переконані, що такі відношення зберігаються і у складних словах типу *goalmouth*, де *goal* має відношення ‘модифікації’ до *mouth*. Відношення доповнення, однак, не є виключно відношеннями ‘віддавання’: фактично *goalmouth* може бути представлений на синтаксичному рівні у вигляді у вигляді трансформацій типу ‘mouth of the goal’, ‘mouth at the goal area’ тощо. Проте, відношення між двома конститuantами композиту завжди залишаються імпліцитними відношеннями доповнення, субординації. Потрібно відзначити, що чітке відношення

субординації існує також тоді, коли немає головного елемента, як у *hashmarks* і не тільки тоді, коли складне слово є ендоцентричним, як *goal-scorer* [4; 5].

Атрибутивні складні слова утворюються будь-яким іменником і прикметником, як *red shirt* (де прикметник виражає власність і має модифікуючи відношення до іменника) або двома іменниками, де другорядний елемент дуже часто використовується метафорично виражаючи властивості ядерного компонента (порівняйте *applesauce, facewash*). Координатні складні слова - це такі лексичні утворення, складові компоненти яких з'єднані сполучником "і". Вони є потенційно рекурсивними, оскільки рекурсія в таких складних словах необов'язкова. З точки зору семантики, такі складні слова можуть мати два головних елементи. Складні слова цих трьох класів можуть бути як ендоцентричними, так і екзоцентричними [6: 181–182].

Однак, існує чимала кількість складних лексичних утворень, які включають в себе одну або більше числівникових основи: *2-for-6, one-on-one, third-and-out, 3-1 lead*. Такі сполуки не просто виражають певні кількісні параметри, а формують конкретне лексичне значення, іноді виконують функцію іменника, прикметника [2: 72–74]. У процесі функціональної переорієнтації агентивний суфікс *-er* може перетворювати таку синтаксичну конструкцію на іменник, значення якого впливає із контексту. Наприклад: *he's a 260-pounder, born in Czech republic. Він народився в республіці Чехія і важить 260 фунтів* [3: 118].

Окрім числівникових композит, для американської спортивної термінології також притаманні складні лексичні одиниці, компонентами яких є власні назви (імена, географічні назви тощо). Такі композити часто можна зустріти на шпальтах газет, в усному мовленні спортивного коментатора, в титрах під час спортивного матчу, наприклад *Giambi-like, Red Wings-Sharks playoff battle, Miami-draft* тощо. До цієї групи також можна віднести телескопічні слова, компонентами яких є основи власних назв. Такі номінанти нечисленні, а їх використання зумовлено прагненням до економії мовленнєвих засобів шляхом вживання більш коротких фраз, простіших конструкцій. Часто в газетних статтях використовують телескопічні скорочення назв команд. Наприклад, *coming soon – Preds-Canes match-up. Скоро відбудеться зустріч між Хижаками та Ураганами (Predators - Hurricanes)* [1]. Використання таких лексичних одиниць характеризує американський спортивний дискурс в цілому.

Тому, усі складні слова американської спортивної терміносистеми можна поділити на вісім класів:

Субординативні:

- ендокомпозиції (*gameplan, ball possession, stickhandle, basecoach*)
- екзокомпозиції (*sinbin, shotgun, stonehands, yardjob*)

Координативні:

- ендокомпозиції (*coach-trainer, offensive-defenseman, scorer-rusher*)
- екзокомпозиції (*mindgame*)

Атрибутивні:

- ендокомпозиції (*wristhot, backboard, empty-net*)
- екзокомпозиції (*graushirt, redwash, big stick*)

Числівникові композити (*2-for-3, 45-yard, team-3rd, 2-nothing*)

Композиції із власними назвами (*Denver-Anaheim, Jets-Predators, Miami-based*)

Координатні складні слова, представлені вище, характеризуються віртуальною ідентичністю на обох рівнях зображення: відповідність кістяків двох складових елементів і максимум відповідності особливостей енциклопедичного тіла. І навпаки, в субординативних складних словах, як в ендоцентричних, так і в екзоцентричних, ядро, здається, не відіграє істотної ролі. Що є дійсно важливим в цьому виді складних слів - це набір енциклопедичних особливостей двох тіл. Як мінімум одна з ознак головного елемента повинна відповідати енциклопедичним особливостям характеристики другорядного елемента (як наприклад <є ціллю> і <є складовим елементом> у вищезгаданому прикладі прикладі).

У атрибутивних складних словах з іменником, як другорядним компонентом, кістяк не відіграє істотної ролі (як в субординативних складних словах). Важливим є те, що другорядний елемент відповідає як мінімум одному з енциклопедичних особливостей

головного елементу. Єдина інформація, яка має відношення до другорядного елементу, який присутній у вихідній інформації, – це схожа особливість: вся інша інформація не береться до уваги (наприклад, особливість <предмет> не присутня взагалі в *junkball*). Другорядний компонент має єдину функцію визначення властивості тіла головного елементу. Іншими словами, другорядний елемент майже «прикметниковий»: це інтерпретується як Власність, більше не Річ. Атрибутивні відношення є самоочевидними, якщо другорядним елементом є прикметник (наприклад *blue-line*).

Різні види складних слів мають різні механізми, згідно яких вибирається другорядний елемент [7: 145–147].

Числівникові композити виражають кількісні параметри і можуть виступати як предмет або ознака предмету.

Композити із власними назвами можуть позначати предмет, явище або особу а також надавати їм характеристику. Важливу роль у розумінні значення таких складних лексичних утворень відіграє контекст. Так, наприклад *Miami-draft* позначає гравця, якого обрали на драфті у Маямі.

Підсумовуючи все вищесказане, варто зазначити, що усі складні лексичні одиниці американської спортивної терміносистеми мають ряд характеристик, які важко узагальнити і упорядкувати за однією класифікацією. Необхідно приділити особливу увагу більш ґрунтовному вивченню числівникових композит, та композит із власними назвами в різних сферах комунікації, адже вони проникають у мову в результаті демократизації загальнонаціональної літературної мови та інтелектуалізації суспільства. Із проаналізованого корпусу композитних номінацій американського спортивного дискурсу такі композити складають приблизно 25-28%, тому варто намітити перспективи подальших досліджень складних лексичних одиниць американського спортивного дискурсу і використання одержаних результатів у лінгвістиці.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Дмитрошкін Д.Е. Композити з використанням власних назв як окремий тип лексичних одиниць // Зб. наук праць міжнародної наукової конференції Актуальні проблеми філології та перекладознавства. – Хмельницький: ХНУ, 2007. – Вип. 4. – С. 59-61.
2. Дмитрошкін Д. Оказіональні композити в сучасному американському спортивному дискурсі // Вісник. Збірник наукових статей Київського міжнародного університету. Серія: Іноземна філологія. - К.: КиМУ, 2010. - Вип. 6. – С. 63-79.
3. Омельченко Л.Ф., Соловійова Л.Ф. Лексична семантика і структура англійських складних і складно похідних лексем із суфіксом *-er* // Вісник Житомирського університету. – 2008. – Вип. 32. – С. 116-120.
4. Fabb N. *Compounding Handbook of Morphology*. - Oxford: Blackwell, 1998. - P. 66-83.
5. Marchand H. *The Categories and Types of Present Day English Word Formation*. – München: Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1969. – 214 p.
6. Mukai M. Recursive compounds // *Word Structure* / – 2008. – № 1. – P. 178-198.
7. Scalise S. // Dressler W. U., D. et al. (eds.) *Morphology and its Demarcation*. -Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2005. – P. 133-150.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Денис Дмитрошкін – аспірант кафедри германської філології Київського міжнародного університету.
Наукові інтереси: композитологія на матеріалі американського спортивного дискурсу.

ПОЛІСЕМІЧНІ ТЕРМІНИ НІМЕЦЬКОЇ ФАХОВОЇ МОВИ ЕКОНОМІКИ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНИХ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ)

Світлана ДРУЖБЯК (Львів, Україна)

У статті розглянуто функціональні особливості полісемічних термінів у сучасній німецькій фаховій мові економіки. Досліджено семантичну структуру багатозначних термінів, здійснено їх класифікацію, проаналізовано причини існування термінологічної полісемії.

Ключові слова: фахова мова економіки, економічний термін, однозначність, полісемія, зовнішня полісемія, внутрішньосистемна полісемія, міжсистемна полісемія.

The paper focuses on the functional peculiarities of polysemantic terms in the modern German professional language of economics. Semantic structure of polysemantic terms has been studied, their classification has been presented and the causes of polysemantic terms existence have been analyzed.

Key words: professional language of economics, economic term, monosemantics, polysemy, monosemantic, outer polysemy, inner system polysemy, intersystem polysemy.

Слово як основна мовна одиниця здатне співвідноситися із позамовними явищами та їх еволюцією, тому воно не залишається незмінним, а може змінюватися відповідно до потреб людини. Виявом цієї потенції є багатозначність, яку слід розглядати не тільки як стан, але і як процес, адже будь-яке моносемантичне слово евентуально може набути статусу багатозначного [5: 128]. Говорячи про багатозначність, послуговуємося терміном полісемія, бо він уживається в науковій літературі для позначення саме лексичної багатозначності [52: 129].

Полісемія – це вживання одного й того самого слова у двох або більше значеннях, або, іншими словами, наявність у семантичній структурі слова більше ніж одного значення. Варіювання плану змісту термінів, або термінологічну полісемію, розглядаємо як "наявність у семантичній структурі терміна двох і більше значень, тобто співвіднесеність одного терміна більше, ніж з одним поняттям" [10: 8]. Явище полісемії полягає в тому, що кожне значення полісемічного слова обов'язково, так чи інакше, пов'язане з його первинним значенням, бо розвинулося внаслідок певної подібності позначуваних понять, тому що в основі цього явища, на нашу думку, лежить подібність процесів у різних сферах наукового відображення об'єктивної дійсності. Термін-полісемант реалізує своє значення залежно від контексту.

Незважаючи на те, що у фаховій мові явище полісемії небажане, оскільки порушує зумовлене потребами спеціальної номінації прагнення до збереження однозначної відповідності між референтом і знаком, що його номінує, воно широко представлене в термінології. Наприклад, ознака багатозначності характерна для 40% англійських автомобільних термінів [11: 76], а в "терміносистемах багатьох наук значно легше знайти багатозначний термін, аніж однозначний" [7: 46].

Як бачимо, обов'язкова однозначність терміна швидше є бажаною, ніж реальною. Термінологічна полісемія – як семасіологічне явище – у ході розвитку та стабілізації терміносистем піддається постійній нівеляції, але ніколи не зникає повністю [8: 21].

На думку дослідників, наявність полісемічних термінів зумовлена низкою суттєвих причин: недостатністю словникового складу мови в порівнянні з кількістю понять; традиціями функціонування терміна, його семантичними та словотвірними зв'язками; диференціацією наукових понять, що стосуються одного явища, але відображають різні погляди, гіпотези [9: 170].

Джерелами полісемії термінів визнають багатозначність відповідних загальноновживаних слів, можливість метонімічного або метафоричного вживання загальноновживаних слів [1: 48; 2: 100; 4: 9].

У процесі дослідження німецьких економічних термінів на синхронному зрізі було проаналізовано 935 полісемічних термінів. Серед них: 752 іменники (80,4%), 131 дієслово (14%), 52 прикметники (5,6%).

Переважає більшість термінів – двозначні – 581 одиниця (62,1%), наприклад: *der Artikel* 1. *Warengattung* "артикул, товар"; 2. *Vertragspunkt* "стаття, пункт" [17: 22]; *dienstlich* 1. *den Dienst betreffend* "службовий, діловий"; 2) *offiziell* "офіційний" [17: 63].

Три значення мають 277 термінів (29,1%), наприклад: *effektiv* 1. *wirklich* "фактичний дійсний"; 2. *wirksam* "дієвий ефективний"; 3) *verfügbar* "наявний" [17: 71]; *die Einziehung* 1. *Inkasso* "інкасація"; 2. *Eintreibung* "забирання, позбавлення"; 3. *Konfiskation* "конфіскація" [17: 82]. Чотири значення зафіксовано в 54 термінів (5,8%), наприклад: *die Entlastung* 1. *Billigung* "погодження"; 2. *Gutschrift* "занесення в кредит"; 3. *Befreiung von etwas* "звільнення від обов'язків"; 4. *Erleichterung* "зменшення навантаження" [17: 85]; *die Order* 1. *dienstliche Anweisung* "ордер, розпорядження"; 2. *Verfügungsklausel* "наказ"; 3. *Bestellung* "замовлення"; 4. *Auftragschein* "замовлення-наряд" [17: 195]; *der Wert* 1. *Preis* "вартість, ціна"; 2. *Börsenwerte* "цінні папери"; 3. *Kennzahl* "показник"; 4. *Bedeutung* "цінність, значення" [17: 280]. Лише 23 лексичні одиниці (2,5%) є п'ятизначними, наприклад: *die Leistung* 1. *geleistete Arbeit* "виробіток, виконана робота";

2. *Durchführung* "виконання"; 3. *Dienstleistung* "послуга" 4. *Leistungsfähigkeit* "продуктивність, потужність"; 5. *Zahlung* "платіж, виплата" [17: 164]; **die Aufnahme** 1. *Inanspruchnahme* "одержання"; 2. *Einbeziehung* "прийняття"; 3. *Einstellung* "прийом на роботу"; 4. *Aufzeichnung* "укладання"; 5. *Beginn* "початок" [17: 23].

Відомо, що за характером організації лексико-семантичних варіантів у багатозначному слові виділяють три основні типи полісемії: радіальну, ланцюжкову і радіально-ланцюжкову [6: 126].

Виявлено, що більшість німецьких економічних полісемічних термінів (608 одиниць – 65%) належить до радіального типу, наприклад: **der Abzug** 1. *Verminderung* "вирахування, утримання"; 2. *Abgaben* "відрахування, податки"; 3. *Abschlag* "знижка" [17: 8]; **anlegen** 1. *erstellen* "складати, вести"; 2. *investieren* "вкладати, інвестувати"; 3. *schaffen* "створювати" [17: 16]; **die Betriebsmittel** 1. *Investitionsgüter* "засоби виробництва"; 2. *Betriebskapital* "обігові кошти"; 3. *technische Einrichtung* "технічне устаткування підприємства" [17: 44]; **offen** 1. *unbeglichen* "відкритий, несплачений"; 2. *bilanzmäßig ausgewiesen* "той що відображений у балансі"; 3. *offensichtlich* "очевидний"; 4. *vakant* "вакантий"; 5. *frei zugänglich* "із вільним доступом" [17: 193].

Схематично семантичну структуру останнього терміна зображено на рис. 1:

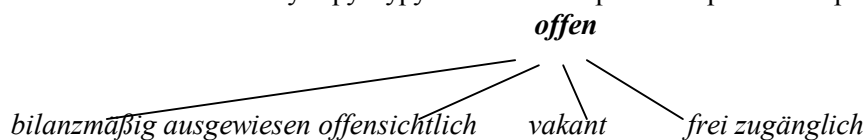

Рис. 1. Радіальний тип полісемії

Інша велика група термінів (327 одиниць – 33%) радіально-ланцюжкового типу, наприклад: **die Delegation** 1. *Schuldüberweisung* "переведення боргу на іншу особу"; 2. *Übertragung von Zuständigkeiten* "делегування"; 3. *Abordnung* "делегація" [17: 60]; **die Entlastung** 1. *Billigung* "погодження"; 2. *Gutschrift* "занесення в кредит"; 3. *Befreiung von etwas* "звільнення від обов'язків"; 4. *Erleichterung* "зменшення навантаження" [17: 85]. Семантична структура останнього терміна має такий вигляд:

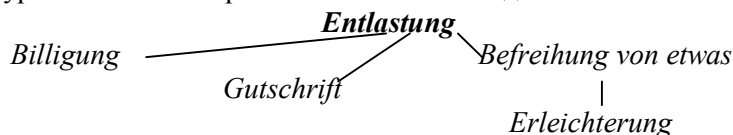

Рис.2. Ланцюжково-радіальний тип полісемії

Незначна кількість німецьких полісемічних термінів (19 одиниць – 2%) належить до ланцюжкового типу. Кожне наступне значення такого терміна похідне від попереднього, наприклад: **die Vorleistung** 1. *Ergebnis* "попередній результат"; 2. *Bezahlung* "аванс, авансовий платіж"; 3. *Ausgaben* "видатки на майбутнє" [17: 273]; **die Rückvergütung** 1. *Erstattung* "відшкодування"; 2. *Bonifikation* "грошова винагорода"; 3. "повернення частини страхових премій" [17: 226].

Під час аналізу функціональних особливостей німецьких багатозначних термінів виявлено три типи полісемії: 1) між термінами економічної терміносистеми (внутрішньосистемна полісемія) – зафіксовано 415 таких термінів; 2) між економічними термінами та термінами інших галузевих термінологій (міжсистемна або міжгалузева полісемія) – 200 одиниць; 3) між економічними термінами і лексикою загального вжитку – 320 термінів.

Внутрішньосистемна полісемія в економічній термінології виникає внаслідок метонімічних перенесень найменувань, коли результат дії позначають через назву самої дії: *das Vausparen* – 1. "нагромадження засобів на індивідуальне житлове будівництво"; 2. "придбання житла" [15: 79]; сфера діяльності – те, що належить до неї: *die Verwaltung* 1. "управління", 2. "адміністрація" [15: 533]; установа – приміщення: *Die Börse liegt im*

Zentrum der Stadt; установка – працівники: *Die Krise versetzt US-Börse in Panik*, тощо. Такий вид багатозначності – "категоріальна багатозначність" [3: 9] ґрунтується на тому, що зміст деяких понять складається з ознак, які одночасно належать до кількох поняттєвих категорій, наприклад: дія і результат дії, дія і предмет, властивості і величини тощо.

Найбільш характерна для німецької економічної термінології проблема категорійної багатозначності віддієслівних іменників. Так, німецький суфікс *-ung* може утворювати і назви дій і назви предметів, наприклад, *die Einsparung* 1. "економія, заощадження"; 2. "скорочення" [17: 157]; *die Ersatzleistung* 1. "нагорода, компенсація"; 2. "виконання зобов'язання замість незадовільно виконаного" [15: 175]. Аналогічні функції має і суфікс *-tion*, наприклад: *die Delegation* 1. "делегування"; 2. "делегація" [15: 131].

Єдиним ефективним засобом розмежування значень таких термінів-полісемантів виступає контекст, наприклад: *In der Baubranche brach die Produktion witterungsbedingt um 7,8 Prozent ein. Die Maschinenbauer bekommen die Konjunkturprobleme voll zu spüren: der Produktionsabsatz wird derzeit negativ eingeschätzt* (НВ 2006 № 5).

Як ілюструють наведені приклади, саме контекст допомагає визначити, що в першому випадку термін *die Produktion* виступає зі значенням "виробництво", а в другому – "виготовлені товари".

Міжсистемна полісемія виникає в тих випадках, коли той самий термін функціонує в різних галузевих термінологіях із практично незмінним семантичним ядром, але щоразу з іншим набором периферійних сем [10: 9]. Проблема вживання одного терміна в кількох терміносистемах у сучасній лінгвістиці актуальна й до кінця не розв'язана. Уживання одного терміна в лінгвістиці, математиці, фізиці, хімії, медицині, біології, юриспруденції, логіці, філософії тощо вважаємо виявом міжсистемної термінологічної полісемії.

Так, наприклад, термін *die Schwankung* у фізиці має значення "флуктуація, відхилення" [14: 755], а в економіці – "коливання, незначна зміна" [15: 440], наприклад: *Allerdings zeigen die Schwankungen bei den Ergebnisprognosen die Unsicherheit der Analysten* (WW 2002/05/28/); *Schwankungen der Wechselkurse* "зміни валютних курсів" [15, с. 440]. *Der Index* – математичний термін "індекс, індексне число" [14: 469] в економічній термінології функціонує зі значенням "показник, показчик" [15: 251]; *Index der Rentenwerte* "курс цінних паперів з фіксованим відсотком" [15: 251]. Попри розбіжності в значенні цих лексем, їх об'єднують спільні стрижневі семи: у першому випадку "відхилення від чогось", у другому – "показник".

Полісемія не стоїть на заваді фаховій комунікації, тому що проаналізовані терміни або вживаються разом з означенням, наприклад: *Index des Kostensatzes* "показник витрат на одиницю продукції" [12: 404], *konjunktureller Aufschwung* "кон'юнктурне підвищення" [15: 440]; або тлумачаться в контексті, наприклад: *Zu Sanierungskonzepten zählen beispielweise Änderungen innerhalb der Organisationsstrukturen, das Auswechseln des Managements, Entlassungen, der Verkauf Verlust bringender Unternehmensteile sowie die Zufügung neuer Finanzmittel* [18: 351], який гарантує успішне функціонування термінів-полісемантів.

Контекст знімає багатозначність і допомагає чітко зрозуміти значення терміна не лише в його визначенні, а й у безпосередньому функціонуванні, наприклад у фаховій періодиці: *Die Mitarbeiter sollen demnach 35 Stunden statt bisher 28,8 Stunden für das gleiche Gehalt arbeiten. Das gehe aus dem Sanierungskonzept von Markenvorstand Wolfgang Bernhard hervor, berichtet das Magazin "Focus"* (FAZ 2006, № 15). Як ілюструє приклад, виділений термін функціонує у вказаному випадку саме із наведеним вище значенням "концентрація оздоровлення підприємства".

Аналіз фактичного матеріалу засвідчує, що зміни значення галузевих термінів різних терміносистем можна звести до двох основних типів:

1. Уточнення значення терміна. Процесові спеціалізації підлягають здебільшого загальнонаукові терміни, наприклад: *die Realisierung* "процес перетворення різноманітних засобів і ресурсів у гроші" [15: 407], *die Stabilisierung* "купівля чи продаж власної валюти заради захисту її курсу" [12: 706].

2. Зміна значення терміна за аналогією понять. Наприклад, медичний термін *die Injektion* підлягає суттєвому семантичному "зсувові", в основі якого лежить схожість виконуваних функцій: пор. "потоки грошових засобів, спрямованих на придбання національного продукту, створеного всередині країни, які не пов'язані зі споживчими видатками населення на його купівлю" [16: 211]. Аналогічне метафоричне перенесення демонструє дипломатичний термін *die Repatriierung* "ліквідація інвестицій в інших країнах і перерахування доходів у країну, де проживає інвестор" [12: 648].

Зовнішня полісемія відображає різнотипні зв'язки економічних термінів і загальноновживаних слів. Цей вид полісемії виникає внаслідок детермінологізації економічних термінів чи термінологізації лексем загальноновживаної мови. Термінологізація загальноновживаних слів відбувається двома шляхами: 1) за допомогою семантичної спеціалізації, тобто звуження значення лексеми загального вжитку (*der Markt, das Geld, die Bank, der Handel, der Einkauf*). Так, загальноновживане слово *der Einkauf* функціонує зі значенням "покупка, закупівля" [17: 76]. Дефініція терміна *der Einkauf* ілюструє зміни в семантиці слова – конкретизацію значення за допомогою нових сем: *betriebliche Funktion bzw. Abteilung eines Unternehmens, die für die Beschaffung von Werkstoffen, Betriebsmittel, und/oder Handelswaren zuständig ist* [18: 110] – "виробнича функція чи відділ підприємства, який відповідає за придбання виробничої сировини, засобів виробництва чи торговельних товарів". Отже, основною передумовою використання загальноновживаного слова для утворення терміна без семантичного переосмислення є можливість довантаження його смислової структури додатковим термінологічним змістом. Такі терміни, порівняно із словами загального вжитку, змінюють свою синтагматику й можуть задовольняти всі вимоги професійного спілкування, наприклад: *Der Einkauf löst demnach nicht nur ein kaufmännisches Preis-Mengen-Problem, sondern ist Teil der betriebswirtschaftlichen Logistik* [18: 110]; 2) переосмисленням семантики мовних одиниць на основі подібності позначуваних реалій. Цей вид полісемії зумовлений тим, що людина здатна сприймати нові знання, базуючись на відомих, проводячи між ними аналогію. Таким чином, багатозначність спричиняється метафоричним переносом, а семантична структура таких мовних одиниць, відповідно, ускладнюється. Наприклад, лексема *der Nachwuchs* із загальноновживаним значенням "молодняк", "потомство" [19: 904] унаслідок метафоризації на основі зовнішньої подібності функціонує в економічній термінології зі значенням "молоді кадри" [17: 186]; загальноновживана лексема *frisieren* "причісувати", "укладати волосся" на основі метафоричного переносу за схожістю функції отримує в економічній термінології значення "підчищати", *die Bilanz frisieren* "підчищати балансний звіт" [15: 11].

На нашу думку, термінологічна полісемія – це вияв розвитку мови, динамічності терміносистеми, її здатності пристосовуватися до потреб фахової комунікації. Тому розглядаємо однозначність термінологічних одиниць не як постулат, а як бажану вимогу, якій відповідають не всі економічні терміни. Запорукою успішного функціонування багатозначних термінів у фаховій мові слугує контекст. Перспективи подальших розвідок вбачаємо у когнітивному дослідженні семантичної похідності німецьких економічних термінів.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Головин Б. Н. Кобрин Р. Ю. Лингвистические основы учения о терминах / Б. Н. Головин, Р. Ю. Кобрин. – М.: Высш. шк., 1987. – 104 с.
2. Гринев С. В. Введение в терминоведение / Сергей Викторович Гринев. – М.: Наука, 1993. – 309 с.
3. Даниленко В. П. Лексико-семантические и грамматические особенности слов-терминов / Валерий Петрович Даниленко // Исследования по русской терминологии: Дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – К., 1984. – 176 с.
4. Забело І. В. Семантико-функціональні і граматичні особливості дієслівної термінології в російській мові: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.02 / ДНУ / І. В. Забело. – Донецьк, 2001. – 20 с.
5. Кантемір С. О. Багатозначність, неоднозначність чи полісемія? / С. О. Кантемір // Актуальні проблеми германської філології: Матеріали III Міжнародної наукової конференції. – Чернівці: Книги XXI, 2008. – С. 128 – 129.
6. Кочерган М. П. Загальне мовознавство / Михайло Петрович Кочерган. – К.: Видавничий центр «Академія», 1999. – 284 с.
7. Лещук Т. Й. Типологія термінологічних підсистем. Іншомовні запозичення, фразеологія, семантичні термінотворення, лексикографія (монографічне дослідження на матеріалі німецької мови) / Тихон Йосипович Лещук. – Львів: Видавничий центр Держ. ун-ту ім. І. Франка, 1999. – 212 с.
8. Панько Т. І. Від терміна до системи / Таміла Іванівна Панько – Львів: Вища школа, 1979. – 147 с.
9. Подвойська О. І. Термінологія соціальної ринкової економіки в сучасній німецькій мові: номінативний та функціональний аспекти: Дис. ... канд. філол. наук / Оксана Володимирівна Подвойська – К., 2007. – 244 с.

10. Рогач Л. В. Семантична основа лінгвістичних термінів в українській та англійській мовах: Автореф. дис. ... канд. філол. наук / Леся Валер'янівна Рогач – К., 1999. – 20 с.
11. Фогель Г. Б. Структура, семантика та лексикографічна презентація англійської автомобільної термінології: Дис. ... канд. філол. наук 10.02.04. / Ганна Борисівна Фогель – Запоріжжя, 2005. – 190 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

12. Большой немецко-русский экономический словарь. Ок. 50000 терминов / Под ред. Ю.И. Куколева. – 3-е изд., стереотип. – М.: РУССО, 2005. – 928 с.
13. Ганич Д.І., Олійник І.С. Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – К.: Вища школа, 1985. – 360 с.
14. Немецко-русский (основной) словарь / Сост.: К. Лейн и др. – 2-е изд., стереотип. – М.: Русский язык, 1993. – 1040 с.
15. Новый немецко-русский экономический словарь / Сост.: В. А. Салищев, Х. Дикс – М.: «РУССО», 2002. – 608 с.
16. Фінансовий словник. – 2-ге видання, виправлене та доповнене / Уклад.: А. Г. Загородній, Г. Л. Вознюк, Т. С. Смовженко – Львів: Видавництво «Центр Європи», 1997. – 576 с.
17. PONS Fachwörterbuch Marktwirtschaft. Немецко-русский словарь, русско-немецкий глоссарий / Rathmayr Renate. – К.: Методика, 2004. – 432 с.
18. SCHÜLERDUDEN Wirtschaft. – 3., völlig neu bearbeitete Auflage. – Mannheim – Leipzig – Wien – Zürich: Dudenverlag, 2002. – 467 S.
19. 282. Wahrig. Deutsches Wörterbuch / Hrsg. V. Dr. Renate Wahrig-Burfeind. – 7., vollständig neu bearb. Und akt. Auflage. – Gütersloh, München: Bertelsmann Lexikon Verlag, 2000. – 1451 S
- NB – Handelsblatt. – 2006. – №5
- FAZ – Frankfurter Allgemeine Zeitung. – 2006. – № 15.
- WW – Wirtschaftswoche – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.wiwo.de/archiv/2002/05/28/>.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Світлана Дружбяк – старший викладач кафедри прикладної лінгвістики Національного університету "Львівська політехніка".

Наукові інтереси: термінознавство, сучасна лексикологія німецької мови.

ТЕМАТИЧНА ОРГАНІЗАЦІЯ ТЕРМІНОЛОГІЇ МАРКЕТИНГУ НІМЕЦЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ

Наталія КОВТУН (Кіровоград, Україна)

У статті розглянуті особливості тематичної організації термінології маркетингу в німецькій та українській мовних системах.

Ключові слова: тематична класифікація, тематична група, тематична підгрупа.

The peculiarities of thematic structure of marketing terminology in the German and Ukrainian language systems are investigated in this paper.

Key words: thematic classification, thematic group, thematic subgroup.

Тематична класифікація є початковим, провідним та найбільш поширеним з прийомів вивчення системної організації одиниць лексичного рівня. Тематичний аналіз – універсальний метод вивчення лексики. Зауважимо, що термінологія будь-якої галузі теоретично складається із структурних груп, класів, тощо. Завдяки різноманіттю смислових зв'язків лексем у системі мови виділяються різноманітні групи слів: предметні (або термінологічні), етимологічні, лексико-семантичні, понятійні (семантичні) та інші [2: 135].

У лінгвістиці поняття тематичних і лексико-семантичних груп слів розмежовуються. Згідно думки Ф.П. Філіна, істотна відмінність між ними полягає в тому, що «відносини між словами в тематичних групах будуються тільки на зовнішніх відносинах між поняттями, тоді як лексико-семантичні групи слів є внутрішнім, специфічним явищем мови, що обумовлено ходом його історичного розвитку» [3: 217]. Компоненти лексико-семантичних груп взаємозв'язані на рівні синонімії, антонімії, гіперо-гіпонімічних відношень, тоді як у тематичній групі семантичних зв'язків може не бути.

У зв'язку з цим, тематична група, зазвичай, є більш об'ємною, оскільки слова даної групи мають «нейтральний» семантичний зв'язок між собою, і ґрунтуються на прямих відношеннях предметів, явищ, процесів тощо.

Вивчення окремих тематичних груп лексичних одиниць завжди знаходилося на площині лінгвістичних досліджень, враховуючи велику кількість наукових робіт, доцільно зазначити вклад М.М. Покровського, О.О. Реформатського, В.В. Виноградова, Ф.П. Філіна, Г.А. Уфимцевої, В.В. Левицького, Ю.С. Сорочкіна, В.Г. Гака, В.М. Прохорової та ін.

Будова тематичної класифікації повинна мати вихідні теоретичні позиції та методологічні принципи, ґрунтуватися на логічному, зовнішньому факторі понять. Вважаємо, що розподіл термінів за тематичним принципом дає можливість систематизувати їх за змістом, розкрити подібності та відмінності, специфіку окремих груп та підгруп, які належать до одного термінологічного поля. Систематизація понять часто зводиться до визначення категорій та виявлення зв'язків між ними. Найбільш загальними в термінології є категорії предметів, процесів, властивостей. Систематизація представляє попередньо класифіковані поняття у вигляді системи, де зафіксовано їхні відношення. Основним видом істотних класифікаторів є гіперо-гіпонімічні відношення, також можуть бути використані відношення «частина-ціле», оскільки вони характеризуються стабільністю та автономією.

Внутрішньо-тематичні відношення можуть бути доповнюючими, уточнюючими, а міжгрупові зв'язки можуть здійснюватися шляхом контактування усього об'єму значень однієї групи з об'ємом значень інших груп, або за допомогою різних зв'язків одного члена групи з поняттями, які не належать до цієї групи, утворюючи при цьому організовану систему.

Розподіл понять за тематичними групами, кожній з яких відповідає виразний набір суттєвих та додаткових ознак, безумовно, має практичну цінність, оскільки є не випадковим, тому що розподіл брав початок від найширшого поняття у групі і закінчувався на найнижчому, що існує в наукових студіях, класифікаційному рівні.

Підтримуючи думку дослідника Д.М. Шмельова про вивчення тематичних груп під різними кутами зору, що сприятиме розкриттю загальних процесів еволюції лексичних одиниць, оскільки «для лінгвістики не байдужим є те, як у кожній конкретній мові членується дана предметно-сміслова область, які ознаки предметів відображаються в окремих найменуваннях, отже, характеризує окремих членів тієї або іншої тематичної групи. При виділенні тематичних груп понять, суттєвим залишається той факт, що відображаючи ті чи інші явища дійсності, слова у мові пов'язані між собою, як і пов'язані відображувані ними явища самої дійсності» [4: 9].

Терміни, що входять у тематичну групу класифікуються відповідно до системи логічних понять, а не лексико-граматичного значення. Саме тематична, сформована на понятійній основі, класифікація демонструє взаємозв'язок елементів усередині групи. Класифікація галузевої термінології завжди матиме унікальний, неповторний характер, оскільки кількість категорій понять може варіювати в залежності від об'єму аналізованих термінів. Виокремлення із термінологічного пласта тематичних груп дає можливість виявити різні лексико-семантичні процеси, що мають місце у науковому та професійному мовленні за допомогою термінів.

Тематична класифікація не обмежується мовним бар'єром. Склад лексичних одиниць варіюється відповідно до особливостей кожної мови, і диференціюється лише у кількісному та якісному відношенні.

Зважаючи на особливості формування термінології маркетингу, для аналізу термінологічного складу системи було відібрано більше 2 тис. слів і виразів (1200 термінологічних одиниць німецької мови та 920 одиниці української мови). Матеріал відбирався з німецьких та українських тлумачних онлайн-словників маркетингу, які постійно оновлюються, німецько-українських економічних словників, глосаріїв підручників, тобто до аналізу залучалася, перш за все, активна термінологія, що дозволило з упевненістю провести аналіз терміносистеми маркетингу німецької та української мов. Мовна презентація тематичних груп маркетингу німецької та української мов представлена як однокомпонентними, так і багатоконпонентними термінами.

Різні типи економічних ситуацій завжди були предметом теоретичного обґрунтування в науці, так Китайгородська М.В. виділяє наступний набір конкретних економічних ситуацій: купівля-продаж, комісія, обмін, дарування, зберігання, аренда, безплатне користування, позика, кредит, банківський вклад, страхування [1: 202]. Якщо розглядати маркетинг як частину з набору конкретних економічних ситуацій, то його тематичне поле зводиться лише до ситуації «купівля-продаж», у якій (за Китайгородською М.В.) виділяються наступні групи:

продавець, покупець, товар, плата, місце здійснення «купівлі-продажу». Проте, маркетинг виходить за рамки економічної теорії, тому вважаємо доцільним розглядати його як окрему, уніфіковану структуру, яка відображає розгалужену систему понять.

У ході аналізу ми встановили 4 тематичні ряди, які вцілому представляють досліджувану термінологію – це характеристика за основними поняттями та концепціями, за функціями та принципами, етапами управління маркетингом, комплексними характеристиками.

Досліджуючи маркетинг, як розгалужену систему понять, що відповідає за кожний з рівнів існування та функціонування галузі, нами організовано структуру до якої входить сімнадцять тематичних груп: *види маркетингу/Marketingstypen m; школи маркетингу/Marketingsschulen pl.; суб'єкти маркетингу/Subjekte des Marketings; місце/Ort m; потреба, попит /Bedarf m, Nachfrage f; пропозиція/товар/Ware f; операції/Operationen pl.; функції маркетингу/Marketingfunktionen pl.; принципи маркетингу /Marketingprinzipien pl.; характеристики покупця та рішення покупки/Käufercharakteristik und Einkaufsentscheidung f; сегментація ринку/Marktsegmentierung f; аналіз ринків та ринкових можливостей/die Analyse der Marktöglichkeiten pl.; реалізація маркетингових заходів/Systemplanung f; товарна політика/Warenpolitik f; цінова політика/Preispolitik f; методи маркетингової політики/Methoden der Marketingpolitik f; просування товарів/Warenbewegung f.*

Усередині окремих тематичних груп є ряд підгруп термінів і понять, які розширюють і доповнюють ту тематичну групу, складовою частиною якої вони є. У лінгвістичній літературі не існує точно встановлених норм для використання таких термінів, як ряд, підгрупа, група, підсистема, тощо.

У статті ми використовували терміни «ряд», «група» і «підгрупа», визначивши групу як сукупність основних термінів і понять, що визначають зміст центрального поняття конкретного тематичного ряду. Під терміном «підгрупа» розуміємо додаткові терміни і поняття, які уточнюють зміст і дають більш точне розуміння тематичної групи. Ці терміни і поняття володіють специфічними значеннями, характерними тільки для тих термінів і понять, які знаходяться усередині даної підгрупи.

Наприклад, поняття «реклама інституційна» (реклама з метою поліпшити імідж корпорації, а не продати продукт чи послугу) входить до підгрупи «реклама», що у свою чергу входить до тематичної групи «просування товарів», яка належить до тематичного ряду «комплексна характеристика маркетингу». Слід також зауважити, що деякі поняття включають у своєму значенні інтегральні, семантичні ознаки декількох груп.

Характеристика за основними поняттями та концепціями

1. Види маркетингу/Marketingstypen

До цієї тематичної групи відносяться усі позначення форм маркетингу, які використовуються сучасною ринковою економікою, наприклад: *маркетинг відносин, внутрішній, диференційований, експортний, завойовницький; Marketing der Dienste, B2B Marketing, Marketing der Produktionsmittel, Marketing-Management, Marketing-Mix, Nonprofit Marketing, Marketing-Controlling, Agrarmarketing u.a.*

2. Школи/асоціації маркетингу/Marketingsschulen

Дана тематична група представлена обмеженою кількістю терміноодиниць: *Українська асоціація маркетингу, Спілка маркетологів України, Українська асоціація директ маркетингу, Школа сітьового маркетингу в Україні; Deutscher Marketing Verband, Marketingskonföderation für Europa, AMA (American Marketing Association), AGOF (Arbeitsgemeinschaft Online-Forschung), BAF (Berliner Advertising Federation).*

3. Суб'єкти маркетингу/Subjekte des Marketings

Дану тематичну групу обслуговують наступні терміни: *спеціаліст-маркетолог, дистриб'ютор, спічрайтер, споживач, дилер, сендвіч-мен, торговий агент, комівояжер, HR-директор, копірайтер, рилейтер, модератор, комерсант-оптовик, бренд-менеджер; Dealer, Makler, Broker, Kommissionär, Manager, Art-Direktor, Copywriter, Handelsagent, Absatzforscher, Marketingsvermittler, Moderator, Brand Manager, Interviewer.*

4. Місце/Ort

Тематична група «місце» відіграє важливу роль у проведенні маркетингових заходів. До неї належать наступні термінологічні одиниці української та німецької мов: *ринок, біржа, торги, промо-сайт, ярмарка, аукціон, електронний, магазин, виставка, гіпермаркет, супермаркет, універмаг; Handel, e-Shop, Jahrmarkt, Markt, Börse, Auktion Promo-Site, Hypermarket, Supermarket, Discount-Shop, Kaufhaus, Auslage.*

5. Потреба/попит /Bedarf, Nachfrage

Дана тематична група охоплює термінологічні одиниці, які виражають потребу споживачів у певних товарах або послугах, що керуються можливістю їх придбати: *попит ажіотажний, бажаний, громадський, еластичний, незадоволений, незалежний, нераціональний, нерегулярний, нульовий, очікуваний, оптимальний; Marktbedarf, Warennachfrage, Geldnachfrage, Inlandsnachfrage, Nachfrage des Handels, Potentialnachfrage, Nachfrageelastizität, individuelle, kollektive, statische Nachfrage.*

6. Пропозиція/товар/Ware

Тематична група представлена наступними термінами: *майно, послуги, інформація, праця (зокрема інтелектуальна), цінні папери; Besitz, Eigentum, Sachanlagen, Vermögen, Information, Arbeit, geistige Arbeit, Wertpapiere.*

7. Операції/Operationen

Дана тематична група включає у себе торгові операції, що здійснюються сторонами. Невід'ємними складовими групи є товари, що мають споживчу цінність: *натуральний обмін, клірингові розрахунки, бартерні операції, грошовий переказ, чек, чек-лист, вексель, девіза, готівковий/безготівковий розрахунок, кредитна картка; Kreditkarte, Naturalaustausch, Clearingverkehr, Clearingoperationen, Bartergeschäft, Geldanweisung, Scheck, Wechsel, Devisen, ausländisches Zahlungsmittel u.a..*

Характеристика за функціями та принципами

1. Функції маркетингу/Funktionen des Marketings

Дана тематична група представлена терміноодинамиціями, які відповідають за комплексне дослідження ринку та економічної кон'юнктури, аналіз виробничо-збутових можливостей підприємства, розроблення маркетингової стратегії і програми, проведення товарної, цінової, дистрибуційної і комунікаційної політики, формування структур маркетингових служб, контроль маркетингової діяльності та оцінка її ефективності, тому буде логічним її поділ на наступні підгрупи-функції:

1.1. аналітична функція/analytische Funktion: дослідження конкурентів,

дослідження ринку, дослідження покупців, аналіз споживачів, аналіз внутрішнього та зовнішнього середовища організації, аналіз ринкового, політичного, економічного середовища, факторний аналіз; Analyse der Marketingaufwendungen, Konkurrenzanalyse, Konsumentenanalyse, Absatzmarktforschung, Marktforschung, Umsatzanalyse, Analyse des Marketingplanes, Portfolioanalyse, Analyse des Tätigkeitsbereiches u.a.;

1.2. виробнича функція/Betriebsfunktion: *планування товарного асортименту, розробка нових товарів, винахід, насичення товарного асортименту, розробка нових технологій збуту, розширення марки, управління якістю, розширення асортименту, тощо; Sortimentsplanung, Betriebsperiode, Datenverarbeitungstechnik, Planungstechnologie, Qualitätsmanagement, Erfindung, Produktionsbasis usw.;*

1.3. функція збуту/Absatzfunktion: *збут прямиї, селективний, організація системи товароруху, організація сервісу продаж, допродажний сервіс, інтенсивний розподіл, структура служби збуту, орієнтована на споживача; Absatz, reißender Absatz, Einzelvertrieb, Versteigerung, Warenverteilung, Absatzzentrale;*

1.4. функція управління та контролю/Absatzkontrolle передбачає

стратегічне та оперативне планування, тому вважаємо доцільним розміщення використовуваних у маркетингу стратегій, саме у цій підгрупі: *стратегія «зняття вершинок», «ринковий лідер», стратегія фокусування, інновації, контроль маркетингу, оперативне планування, контролінг; Strategie des Marketings, Controlling, Produktstrategie, Strategie des differenzierten Marketings, Unterstützungsstrategie des Absatzniveaus, Wachstumsstrategie u.a..*

2. Принципи маркетингу/Prinzipien des Marketings

Тематична група представлена термінологічними одиницями, які відображають принципи сучасного підходу до маркетингу, як науки: *принцип 80/20, прогнозування продажів, прогнозування збуту, прогнозування потреб ринку, територіальний принцип; Pareto Prinzip, Bedarfsprognostizierung, Prognostizierung auf dem Warenmarkt, Vorausschätzung, Konsumtionsprognose.*

3. Характеристики покупця та рішення покупки/Käufercharakteristik und Einkaufsentscheidung

Дана тематична група надає інформацію про референтні, культурні, особистісні та психологічні характеристики покупців та критеріїв рішення стосовно придбання товарів: *споживач «золотий», «новатор», «рання пташка», крупний споживач, мотивація споживачів, етап життєвого циклу сім'ї, образ життя, економ положення; Lebensstil, Yollies, Yuppies, Referenzgruppe, Lebenszyklus der Familie, Verbrauchersüberzeugung, Early-Bird-Konsument.*

Характеристика за етапами управління маркетингом

1. Сегментація ринку/Marktsegmentierung

Група демонструє ситуацію розподілу ринку за вибором цільових сегментів, варіантів та принципів сегментування: *сегментування за географічним, демографічним, психологічним принципом, сегментування за рівнем прибутків, сегментування на підставі шуканих вигід, позиціонування товару, діловий сегмент, сегментування за стилем життя, сегментування за мотивами для здійснення купівлі або використання товару; Segmentierungsprinzipien Marktsegmentation, Segmentierungskriterien, Segmentierungsstrategie, Segment-Konzentration, demographische Segmentierung, Life-style-Segmentierung, Altersgruppe.*

2. Аналіз ринків та ринкових можливостей/die Analyse der Marktöglichkeiten

Оцінку ринкових можливостей, виявлення сильних і слабких сторін та інших факторів, так чи інакше пов'язаних з ринком демонструють наступні термінологічні одиниці: *ринку двосторонній, двоярусний, державних установ, дилерів, закритий, з недостатнім попитом, регіональний; ринковий послідовник, претендент, оцінка можливостей ринку, панівне положення ринку; Markt der staatlichen Institutionen, Bezugsweg, Informationsmarkt, Großhandelsmarkt, Marktöglichkeitenbewertung, Nachfragemarkt, Verkäufermarkt, Faktormarkt, Marktnische.*

3. Реалізація маркетингових заходів/Systemplanung

Тематична група демонструє набір видів діяльності, де інформативний фактор визначає маркетингові можливості, проблеми та удосконалює процес керування маркетингом: *вибірка, опитування, анкетування, брендинг, моніторинг, індивідуальне, групове інтерв'ю, експеримент, показник контролю, панельне дослідження, експертна оцінка; Enquetemethode, Panelstudie, Beobachtungsbogen, Umfrageforschung, Stichprobe, Stichprobenverfahren, Interviewmethode, Monitoring, Situationsmodellierung.*

Комплексна характеристика маркетингу

1. Товарна політика/Warenpolitik

Дана тематична група сфокусована на розробленні та прийнятті рішень щодо створення і просування на ринку товарів. Вона ділиться на дві підгрупи:

1.1. елементи товарної політики/ Elemente der Warenpolitik: *товар, марка, бренд, упаковка, маркування, асортимент, код, кампанія, логотип; Produktionsortiment, Exportverpackung, Brand, Firmenzeichen, Logo, Neuheit, Kleinverkaufsverpackung, Markierung;*

1.2. система сервісу/Servicesystem: *консультація, робота під замовлення, демонстрація, комплектація товару, доставка, встановлення, гарантійне обслуговування, навчання персоналу; berufspraktischer Unterricht, Freihauslieferung, Verkäufererschulung, Installation, Garantieverpflichtung, Warenpräsentation, Fachberatung.*

2. Цінова політика/Preispolitik

Цінова політика – частина маркетингового комплексу, сукупність економічних та організаційних заходів, забезпечення стійкого збуту і отримання високих прибутків компанії: *ціна «ФОВ», ціна «ФОР», ціна «франко-завод-постачальник», ціна форвардних угод,*

ціноутворення на основі беззбитковості, ціна фіксована по вертикалі; *Preispolitik, Price-War, Preisbildung, Preisdumping, Preiselastizität der Nachfrage, Prestigepreis, psychologischer Preis.*

3. Методи маркетингової політики/Methoden der Marketingpolitik

Тематична група презентує комплект термінологічних одиниць для моніторингу ринкового потенціалу та моделювання ситуацій: *метод розрахунку від готівкових коштів, метод розрахунку в процентах до суми продажу, метод контент-аналізу, метод «фокус-груп», метод тестування концепції, метод конкурентного паритету; CAPI Methode, Face-to-Face Methode, Marktforschungsmethode, korporatives vertikales Marketingsystem.*

4. Просування товарів/Warenbewegung

Тематична група представлена промоушн-активними термінологічними одиницями. Вона може бути поділена на дві підгрупи, які надають більш вичерпну інформацію стосовно ефективних засобів сприяння продажів:

1.1. реклама/Werbung як форма репрезентування і просування ідей, товарів є найефективнішим засобом: *реклама внутрішньофірмова, реклама для професіоналів, реклама з метою створення престижу підприємства в суспільстві, реклама сувенірна, соціальна, шокуюча; Werbung durch Sandwichmänner, Lichtreklame, Gebrauchswerbung;*

1.2. засоби стимулювання/Verkaufsförderung є своєрідними каталізаторами, які допомагають прискорити чи полегшити процес придбання товарів: *дисконтна картка, купон на знижку, нагадувальні сувеніри, знижки, розпродаж, спеціальні безкоштовні виставки, презентація, безкоштовна упаковка, франчайзинг; Schlussverkauf, Barzahlungsrabatt, Totalausverkauf, Franchise-System, Präsentation, Rabatte, Bezugsschein, Geschenk- und Luxusverpackung.*

Тематичні групи можуть бути розширені і доповнені. Проте представлена тематична систематизація термінів маркетингу дозволила охарактеризувати аналізований матеріал за такими параметрами, як повнота і систематичність.

Термінологія маркетингу розглядається нами як система наукових термінів, структурна організація яких – комплекси різнорівневих сукупностей. Термінологія маркетингу володіє власним складним і багатоаспектним понятійним апаратом, у якому відбивається розвиток відповідної наукової думки. У міру розвитку і поглиблення економічних знань ускладнюються й поняття, які передають терміни.

Деякі назви тематичних груп виділяють ряд синонімів. Як відомо, синонімія є небажаною властивістю будь-якої терміносистеми. Проте, у даному випадку синонімія проявляє іншу властивість. Терміни-синоніми сприяють уточненню, деталізації та диференціації понять, що мають розбіжності у семантичних аспектах.

Тематична класифікація дозволяє систематизувати фактичний матеріал на понятійній основі, а також продемонструвати взаємозв'язок елементів усередині групи.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Китайгородская М.В. Современная экономическая терминология // Русский язык конца 20 столетия. – М.: Языки русской культуры, 1996. – С. 162–235.
2. Уфимцева А.А. Опыт изучения лексики как системы. – М., 1962. – С. 135.
3. Филлин Ф.П. Заметка о некоторых терминах материальной культуры в древнерусском языке // Philologica. – Л., 1973. – С. 217–219.
4. Шмелев Д.Н. Проблемы семантического анализа лексики. – М., 1973. – С. 9.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Словник ключових термінів з дисципліни «Маркетинг» / уклад. М.Г. Гребньов. – К.: КНЕУ, 2003. – 80 с.
2. Weis H.Ch. Marketing. – 10., überarb. Und aktualisierte Aufl. – Ludwigshafen (Rhein): Kiehl, 1997. – 599 S.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Наталія Ковтун – аспірантка кафедри перекладу та загального мовознавства Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: порівняльна термінологія, зіставна семантика.

ВПЛИВ СИМВОЛІКИ НАЗВ КОЛЬОРУ НА ФОРМУВАННЯ НАЙМЕНУВАНЬ ОРГАНІЗАЦІЙ У СЛОВ'ЯН, ЄВРОПЕЙЦІВ ТА КИТАЙЦІВ

Надія КОЛОМІЄЦЬ (Луганськ, Україна)

У статті проведено аналіз особливостей проникнення символічних значень кольороназв до різних сфер діяльності людини, що викликає певні мовні парадигматичні процеси та деривацію. Феномен символу в різних культурах набуває певних міжконцептуальних атрибутів.

Ключові слова: символіка назв кольору, асоціативне поле, семантика, концептуалізація, вербальний знак.

In the paper there is a review of how the particularities of the symbolic meanings of the colour names penetrate into different spheres of human activity that leads to the definite language paradigmatic processes and derivation. The phenomenon of symbol acquires certain interconceptual peculiarities in different cultures.

Key words: symbolism of the colour names, associative field, semantics, conceptualization, verbal sign.

У сфері лінгвістичного аналізу виникло поняття символу, що є також предметом розгляду філософії, культурології, психології. Термін „символізація” використовують для вираження різних видів ментальних дій, завдяки яким виникає асоціативне поле певних утворених символів. Вивченню цієї проблеми присвячені фундаментальні роботи Ч. Пірса, Ю. Лотмана, О. Потебні, Р. Якобсона. Також певною мірою символіка кольору відображена у працях більш сучасних авторів: О. Левченко, Т. Морозової, В. Похльобкіна, О. Шеховцової, Н. Макарової [2; 3; 4; 6; 7].

Звернення до феномену символу в ході вербалізації культурних колористичних концептів викликає низку взаємопов'язаних процесів, як-от: діалог мов та культур, історичний вплив, а також мовні контакти.

Усталене генетичне сприйняття кольорів має відмінності в різних народів. Національна українська символіка складалась епізодично в найбільш критичні моменти історії країни, коли в цьому була політична потреба. Кольори, які використовувались у емблематиці та геральдиці, протягом довгого часу набували певного значення не тільки окремо, але й у поєднанні [4: 550].

Питанням кольорової символіки займались учені багатьох галузей науки. Національні, історичні, релігійні, політичні та деякі інші етнографічні та ідеологічні особливості відіграють важливу роль у світогляді людей, тому символіка кольорів дуже різноманітна й тісно пов'язана з народом певного краю та його приналежністю до певного соціального оточення.

Згадка про Україну в уяві мовця й слухача викликає асоціацію двома барвами: *жовтим* та *блакитним*, які зображені на прапорі цієї країни. У народі *жовтий* позначає хлібний лан, тобто мирну працю, а *блакитний* – мирне, безхмарне небо. *Жовто-блакитне* поєднання було також пов'язано з іменем Мазепи, загони якого билися проти Петра I під Полтавою. Карл XII у 1708 році наділив Мазепу правом дозволяти своїм козакам використовувати на піках жовтий та світло-синій, тобто кольори шведського воєнного прапора. *Темно-синій* колір є також національним, але він з'явився у символіці як гетьманський з середини XVII ст. і використовується окремо.

Червоний в українській символіці виступає, з одного боку, як символ насильства та помсти і позначає пролиту кров (українських загонів, а також кров Христа), а з іншого, – *червоний* – то любов, радість, він використовується під час свят. *Зелений* – це пробудження та відновлення і природи, і національного життя. *Білий колір* символізує самопожертву, а *чорний* – колір трауру, жалоби [4: 551-552].

Використання *малинового кольору* для українців особливо почесне, тому що нагадує про військову історію України. У давнину в Стародавній Русі малиновий вважався молодечим кольором з відтінком надмірної відваги. У російському народному повір'ї поняття „*малинник*” позначає „злочинний світ”. Малиновий колір був присвоєний анархістами у 1928 – 1922 роках під час громадянської війни, він має відношення до

бандитських угруповань Н. І. Махна. Звідси з'явилися малинові галіфе та малиново-чорні знамена [4: 252].

Гетьмани України мали спеціальні клейноди, колір яких теж відігравав важливу роль. Так, *світло-синій*, волошковий колір з частково золотим шитвом мала «*корогва златописна*», що була символом залякування та перемоги. А *чорна* оксамитова гетьманська шапка позначала державні мудрощі [4: 547–548].

Поєднання *білого* та *чорного кольорів* (натяк на расову сегрегацію) з двома літерами «А» у відомому стародавньокитайському символі *Ян-інь* стало емблемою *антипартеїду* – суспільного руху у капіталістичних країнах Європи, включаючи Великобританію. Цей рух проіснував з 50-х до 90-х років минулого століття. Його морально-політична підтримка була спрямована на встановлення расового миру у ПАР [4: 16-17].

Символічний знак *Ян-інь* народи центральної Азії та Далекого Сходу розуміють як дві сили, на яких побудований світ. *Світлий*, небесний, активний чоловічий початок *Ян* змінюється на *темний*, земний, пасивний жіночий початок *Інь* і тим самим складають універсум. Сама людина, згідно з даосизмом, також складається з двох елементів, де *Інь* – це душа, кров, тіло, а *Ян* символізує інтелект. Цей знак зображують не тільки у поєднанні *білого* та *чорного кольорів*. У символі боротьби протилежностей *Інь* може бути *темно-синім*, а *Ян* – *червоним* [4: 537].

Після Другої світової війни наука зацікавилась проблемою атома і на цьому ґрунті почали виникати антиядерні рухи, що мали певні суспільно-політичні емблеми. Цих емблем дуже багато, але поширеною є емблема „ядерного гриба”, який нагадує перекреслену літеру „х”. Цікавим є те, що колір лінії, яка перекреслює цю емблему, залежить від того, яка організація виражає протест стосовно ядерних випробувань та загрози атомної війни. Якщо емблема перекреслена *червоними* смугами, то вона говорить про всі ліві організації, зокрема: комуністів, соціалістів, соціал-демократів; *зелені* смуги використовують захисники природи – представники партії „*зелених*”; *жовті* лінії свідчать про релігійні суспільні громади; *чорні* – є ознакою беспартійних та членів деяких буржуазних пацифістських партій, які категорично засуджують війни і намагаються їм запобігти [4: 17–18].

Багату семантику має *блакитний колір*. У Європі ще з XVII століття терміном „*блакитна бригада*” позначали за кольором мундирів привілейовані наймані війська, а пізніше „*блакитними*” символічно називали іноземні формування для участі у європейських війнах, щоб відрізнити їх від регулярної армії воюючих сторін. Блакитний колір набув, таким чином, презирливого відтінку. „*Блакитними*” корпусами під час радянсько-фінської війни 1939 – 1940 років були загони іноземців, які виступали проти Червоної Армії. Під час другої світової війни назву „*Блакитна дивізія*” носили військові формування Іспанії, які були на боці Німеччини.

Наприкінці 80-х років минулого століття „*блакитними*” почали називати гомосексуалістів, пізніше за блакитним кольором закріпилось поняття гомосексуалізму взагалі, а зараз навіть об'єднання людей з нетрадиційною сексуальною орієнтацією носять відповідну назву – „*блакитний рух*”.

Блакитний колір прапора ООН і касок оонівських солдат з 60-х років XX століття дав підстави для терміна на позначення військ ООН – „*блакитні каски*” [4: 120–121].

Синій колір входить у назви багатьох міжнародних організацій. „*Blue cross*” („*Синій хрест*”) у Великобританії – добровільне ветеринарне товариство, яке безкоштовно надає допомогу домашнім тваринам; „*Синій хрест*” („*Синій хрест*”) у Росії – державна ветеринарна служба; „*Blaues Kreuz*” („*Синій хрест*”) у німецькомовних країнах – товариство тверезості; „*Синя стрічка*” – символічне позначення Міжнародної організації тверезості (у різних країнах назва видозмінена, але кольоровий концепт однаковий: у Великобританії та країнах Співдружності це „*The Blue Ribbon army*”(„*Воїнство синьої стрічки*”), у США – „*The Blue Ribbon movement*” („*Рух синьої стрічки*”). У „*синьострічечників*” емблема у вигляді стрічки символічно нашивається на одяг [4: 420–422].

Різні кольори використовують під час нагород або для позначення певного соціального стану. Наприклад: „*Синя стрічка*” є титулом на найкраще пасажирське судно, яке прямує

через Атлантичний океан і присуджується пароплаванням США, Великобританії, Канади; „*Blue ribbon*” („*Синя стрічка*”) – символ найвищого достоїнства чи нагороди та використовувався символічно для найвищого ордену (Росія, Великобританія, Франція, Данія) [4: 421,422]; англійський „Орден Бані” – нагородження кавалерів з використанням *темно-червоної* стрічки [4: 33]; „*Біла стрічка*” – познака Міжнародної жіночої християнської організації (тут *білий* свідчить про мир та політичну нейтральність) [4: 39]; восьмикутна *біла* зірка з *червоною* облямівкою є емблемою британської „Армії рятування” – соціально-релігійної благодійної громади [4: 158].

А от зелений колір у сучасну епоху промисловості та забруднення навколишнього середовища обрали представники політичного руху, який з’явився у 70-х роках ХХ століття спочатку в Західній Європі, а зараз існує у багатьох інших країнах світу. „*Зелені*” є вже довгий час дуже популярними, їхній кольоровий концепт, що символізує природу, залишився незмінним. Тільки в Німеччині назву цієї партії було змінено і її представники стали називатися „*сірі*” [4: 162; 404].

У процесі ототожнення ознак деяких речей у різних лінгвокультурах можна виділити унікальну значущість певних феноменів, у цьому випадку кольорових. Для прикладу такої концептуалізації розглянемо рослини.

У 20-х роках минулого століття на території нинішньої Білорусії зародилась таємна політична організація, наміром якої було об’єднати антибільшовистський рух. Це громадське об’єднання носило назву „*Зелений дуб*”, бо саме в лісах розташовувались відділи тих білорусів, які намагалися створити Білоруську Народну Республіку, пов’язану з Польшею [7].

Жовта троянда – офіційна емблема китайської столиці Пекіна. *Червона* троянда з *білими* тичинками є напівофіційною емблемою Англії. У XV столітті червона троянда слугувала емблемою династії Ланкастерів, а біла – династії Йорків. Ці династії боролись між собою, а коли наступники з обох сторін одружились, *червоно-біла троянда* стала емблемою утвореної династії Тюдорів. Англійська троянда входить у герб Канади, це свідчить про те, що канадці пам’ятають тих, хто заклав основу для їхньої держави [4: 353–354]. Отже, ми бачимо, як за допомогою називання кольору рослини утворюються унікальні для певної нації найменування, що мають символічні конотації.

Червоний колір символізує революцію в Китаї та на Україні. Така емблема, як червона п’ятикутна зірка, була емблемою *Червоної Армії*, а з 1946 року – Радянської Армії. Червона зірка в золотій облямівці з зображенням земної кулі на гербі радянської країни позначала боротьбу пролетаріату на п’яти континентах [4: 394].

Такий феномен, як колір, завдяки своїй символіці (як уже було доведено) довгий час слугує формуванню назв політичних, релігійних, екологічних організацій.

У радянській державі, наприклад, „*червоне*” позначало комунізм, „*біле*” – капіталізм, тому за часів „перебудови” М. Горбачовим була породжена громадська організація з плутаною програмою „За соціальну екологію людини”. Так званий „*синій рух*” проіснував недовго, але його організатор обрав такий колір тому, що він, на думку його представників, символізує нейтральність та людяність. Однак синій колір ніколи не асоціювався з нейтральністю, а у військово-учбових іграх „*синім*” називали абстрактного супротивника [4: 418–419].

Члени такої релігійно-етичної течії XVIII століття, як масонство, яке розпочалось у аристократичних колах Англії і отримало поширення у Європі та Росії, теж мали різні кольорові відмінності. Існувало *блакитне* та *червоне масонство*, а *рожево-золоте* – вважалось найвищою формою масонства. Іоаннівське масонство намагалось створити рай на землі шляхом удосконалення кожної людини, воно називалось *блакитним*. Брати такої організації були миролюбними та під час своїх обрядів надягали блакитні камзоли, блакитним був і капелюх керуючого майстера. Шотландське, чи Андріївське, масонство відстоювало мужню боротьбу за ідеї боротьби зі злом і було зазначено як *червоне*. Останнім ступенем тут вважався „*Лицар білого і чорного орла, Великий Обранець, Кадош*”, тобто надлюдина, яка звільнилася від забобонів. Масонська символіка мала своєрідну символіку

кольору. *Блакитний, рожевий, золотий* асоціювались з небом, а *криваво-червоний, чорний та пурпуровий* натякали на кров, смерть і журбу [7].

Аналіз кольоропозначень у діахронічному аспекті свідчить про релігійну семантику *чорного кольору*, який у назві своєї організації XVII століття вживали представники європейської секти протестантського типу „*Чорна меса*” [7]. Ворожбити сьогодення продовжують ту традицію і називають себе *білими і чорними* магами.

Чорний головний убір у католицькій геральдиці вказував на те, що цей гербовласник належить до сфери духівництва [4: 514].

Не тільки вербальні, але й візуальні знаки позначаються кольоровими лексемами. У повсякденному житті в переносному значенні вживаються прикметники на позначення кольору для частин тіла людей. „*Золоті руки*” – майстерність, талант людини [4: 355].

Емблеми з частинами тіла людини, зображені певним кольором, теж мали свою конотацію. *Червоний* могутній кулак, зображений на плакаті Угорської Радянської Республіки у 1919 році, натякав на загрозу імперіалістам, які нав’язали народам Європи Версальський договір [4: 358]. Емблемою англійських інтернаціоналістів є також кулак, у Соціалістичній робочій партії Англії він чорного кольору [4: 186].

Символіка кольору політичного характеру виникла переважно в Європі, і, звичайно, мала розбіжності у трактуванні окремо взятого кольору на Близькому Сході та в інших країнах. У всьому світі *червоний колір* репрезентує виступ проти експлуататорів. У Південному Китаї тайпінці під час свого повстання у XIX столітті використовували червоні військові прапори. У Європі червоний символічний колір використовувався проти тиранії монархії у XVIII столітті, під час буржуазно-демократичної революції і заробив статус пролетарського міжнародного революційного руху. У Росії червоний колір з 1917 року став позначати революцію і комунізм. Рожевий колір теж виділився на політичному плані й був ототожнений з опортунізмом у світовому робітничому русі, а малиновий здобув іншу політичну конотацію і став кольором анархо-синдикалістських угруповань та партій серед пролетаріату [4: 402–403].

Червоний також став позначати міжнародну медичну організацію „*Червоний Хрест*”, яка існує з 1863 року. Задуману спочатку швейцарцями як заклад для медичної допомоги хворим та пораненим під час війн, „*Червоний Хрест*” набув статус міжнародного рівня, кольоровий концепт залишився однаковим у різних країнах, але емблеми відрізнялись у деяких з них. Наприклад, у Туреччині це товариство стало мати емблему „*Червоного Півмісяця*”, у Ірані – „*Червоного Лева і Сонця*” [4: 212–215].

Кольором світу і кольором прапора парламентарера було обрано *білий*. Він однаково трактується у всіх країнах світу як колір примирення, зовнішньополітичної та партійної нейтральності. *Чорний колір* у різні періоди історії мав різні конотації. У Західній Європі XIX століття після повстань ткачів він став ототожнюватись з бунтарством і реакцією, тому анархісти, які існували у багатьох країнах, визнали чорний колір своїм. Так, у Росії його обрали народовільці з партії „*Черный передел*”. А у Центральній, Північній та Східній Європі чорний колір став кольором клерикалізму.

На початку XX століття у Російській державі з’явилися „*чорносотенці*”, які боролись з революційним духом, а за межами країни різними кольорами позначали реакційні партійні угруповання, як-от: естонські ультра націоналісти – „*синьо-чорні*”; італійські ультра націоналісти – „*чорносорочечники*” (з чорним кольором пов’язано бунтарство); німецькі фашисти – „*коричневі*” (за кольором уніформи). У Великобританії *світло-синій* колір обрали консерватори, у Європі він заробив статус лібералізму, а на сході Європи – буржуазної демократії.

Навіть такий яскравий колір, як *жовтогарячий*, знайшов своє місце у сфері політики. З XVI століття його використовували у Нідерландах люди, які називали себе „*оранжистами*”, а також партія консервативних бюргерів та інтелігенція. Під час політичних демонстрацій „*оранжисти*” сьогодення використовують певні атрибути жовтогарячого кольору: шапки, шарфи, повітряні кулі. Частина „*оранжистів*” емігрувала у ПАР, де засновали *Оранжеву вільну державу* і свою партію [4: 402–404].

У 2004 році в Україні відбулася дуже відома революція, яка носила назву „Помаранчева”. Представники цього руху виражали незадоволення результатами виборів через масові фальсифікації і домаглися зміни правлячої еліти Української держави, тому обрали такий яскравий колір, як жовтогарячий, для свого протесту. Приклад, який показали „помаранчеві”, а саме прихильники передвиборної кампанії В. Ющенко, спровокував надалі іншим політичним угрупованням використовувати свої відмінні кольори (для передвиборної кампанії В. Януковича – білий та голубий; для табору Ю. Тимошенко – білий та червоний). У засобах масової інформації України з розвитком значень нових кольорових лексем активно відбувається процес номінації антропономенів-кологративів. Наприклад, уживаними є такі сполучення, як: „помаранчева команда”, „помаранчева фашистська диктатура”, „плід оранжевої революції”, „біло-синя коаліція”, „прихильники біло-блакитних”, „біло-червоне товариство” [1; 5].

Мовні факти підтверджують, що в українській мові було створено певну тематичну групу суспільно-політичних мовних одиниць, що називають колір, цей процес триває і надалі це буде стимулювати появу нової кольорової лексики.

Аналіз символіки кольороназв допомагає виявити місце кольору в лексиконі мовних спільнот, що мають різні культурні традиції, та визначити, як культурно-історичні, суспільно-політичні та релігійні чинники впливають на їх функціонування у мові. Символізація кольорів має системний характер, проникає до різних сфер діяльності людини. Цей процес викликає міжконцептні зв'язки в суспільстві і мотивує деривацію назв організацій з кольоровим компонентом, що, зокрема, впливає на утворення назв людей, членів політичних рухів і організацій.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бородин Б. Весняна линька помаранчів [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://narodna.pravda.com.ua/rus/politics/4bb4a835b0cde/>
2. Левченко О. П. Символи у фразеологічних системах української та російської мов: лінгвокультурологічний аспект. Автореф. дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.01 „Українська мова”, 10.02.02 „Російська мова” / О. П. Левченко. – К., 2007. – 36 с.
3. Морозова Т. А. Концептосфера цвета в китайской языковой картине мира: Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.19 / Морозова Татьяна Анатольевна. – Бийск, 2008. – 217 с.
4. Похлебкин В. В. Словарь международной символики и эмблематики. / В. В. Похлебкин. – [3-е изд.]. – М.: Междунар. отношения, 2001. – 560 с.
5. Шевченко Л. Ю. Кольорові події в кольорових словах [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://journal.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=2042>
6. Шеховцова О. А. Формування символічної семантики кольоропозначень: культурологічний аспект: Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.15 / Шеховцова Елена Анатоліївна. – Донецьк, 2003. – 212 с.
7. Энциклопедия преступлений и катастроф: в 7 т. / [сост. Н. И. Макарова]. – М.: Литература, 1996. – Ч. 2: Тайные общества и секты. Культурные убийцы, массоны, религиозные союзы и ордена, сатанисты и фанатики. – 1996. – 624 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Надія Коломієць – здобувач кафедри української філології та загального мовознавства Луганського національного університету імені Тараса Шевченка.

Наукові інтереси: зіставне мовознавство та національно-мовна картина світу.

СЕМАНТИЧНІ ЗМІНИ ПРИ ТЕРМІНОЛОГІЗАЦІЇ АФІКСАЛЬНИХ АНТОНІМІВ (НА МАТЕРІАЛІ ЮРИДИЧНИХ ТЕРМІНІВ)

Олександр МИНЗАК (Чернівці, Україна)

У статті проаналізовано кількісні та якісні семантичні зміни при термінологізації афіксальних юридичних антонімів. Автор, порівнюючи словникові статті загальнонавчаних та термінологічних словників, виокремлює класи (розряди) семантичних змін.

Ключові слова: термін, терміносистема, антонімічна парадигма, лінгвістична спеціалізація, семантична модуляція, семантична редукція.

The paper focuses on the quantitative and qualitative semantic changes during the terminologization of legal affixal antonyms. The author has compared the dictionary entries of conventional and terminological dictionaries in order to single out the classes of semantic changes.

Key words: term, terminological system, antonymic paradigm, linguistic specialization, semantic modulation, semantic reduction.

Загальновідомо, що термінологія є інструментом організації та репрезентації спеціальних знань, а термін виступає носієм цих спеціальних знань. Нагромадження інформації в сучасній науці, техніці, виробництві, мистецтві тощо, змушує фахівців шукати вербальні засоби для номінації нових понять у відповідній сфері. Це в свою чергу призводить до утворення нових та зміну вже існуючих термінологій. Активним процесом у найменуванні спеціальних понять науки та техніки є термінологізація – вихід лексичної одиниці з властивої їй галузі вживання та її асиміляція у відмінному для неї термінологічному середовищі [2: 46]. Саме загальноживана лексика є основою для семантичної деривації під час термінологічної номінації. Термінологізація загальнопобутової лексики може торкатись не тільки окремих слів та словосполучень, але й парадигматичних категорій – антонімів, які використовуються в термінології для позначення крайніх точок терміносистеми та виявлення її логічних властивостей [10]. **Актуальність** даної статті полягає в тому, що процес семантичних змін при термінологізації антонімів залишається маловивченим з огляду на лінгвістичні праці відчизняних та іноземних вчених. Відповідно до актуальності роботи, її **завданням** постає порівняльний семантичний аналіз загальноживаних афіксальних антонімів та їх термінологічних похідних для виявлення квалітативних та квантитативних характеристик, що, в свою чергу, дасть змогу розширити знання про явище мовної економії та асиметричного дуалізму мовного знаку. **Об'єктом** дослідження є явище семантичних змін при термінологізації повсякденної лексики. **Предметом** дослідження виступає по 149 пар афіксальних антонімів, як в загальноживаній лексиці, так і в термінологічному фонді. Матеріалом дослідження слугували словникові статті 4 одномовних тлумачних словників (*Random House Dictionary, Collins English Dictionary, Oxford Dictionary of English, The American Heritage Dictionary of the English Language*) та 4 термінологічних юридичних словників (*Merriam-Webster's Dictionary of Law, Law Dictionary <http://dictionary.law.com>, Bloomsbury Dictionary of Law, Oxford Dictionary of Law*).

Ступінь наукової розробки. Дослідження антонімічної парадигми в термінології знаходимо в лінгвістичних розвідках В.П. Даниленка, Я. Бо, І.А. Дольової, Е.Т. Дерді, М.С. Шумайлової, Р.С. Цагалова, Л.А. Халіновська та ін. У вище згаданих роботах терміни-антоніми розглядалися в основному з структурно-морфологічної точки зору без врахування семантичного аспекту термінологізації. Семантичним особливостям переходу лексичної одиниці загальноживаної мови до термінологічного обігу присвячено відносно багато робіт (Косова М.В., Лопушанська С.П., Володина М.Н., Митрофанова О.Д., Шуригін М.А., Кузнецова Н.І. та ін.). Специфічні риси юридичної фахової мови та термінології були розглянуті в роботах Л.В. Варби, Е.Т. Дерді, І.І. Борисенко, С.Г. Носик, С.П. Хижняка, W. Bishin, B. Vix, J. Gibbons та ін.

Постановка проблеми. Антонімічні зв'язки впорядковують як лексику, що складає ядро будь-якої мови, так і лексичні одиниці, які утворюють периферію лексичної системи, в тому числі й в субмовах, що обслуговують певні сфери знання [6: 139-140]. Антонімія як підтип системних мовних відношень є характерною для термінології і, на відміну від синонімії, навіть бажаним явищем у певному контексті. Термінологічна антонімія утворюється на основі логічного протиставлення, що відображається в системі понять певної науки [7: 165]. Що стосується вербальних засобів номінації протилежних понять, то зважаючи на економію мовних ресурсів в термінології використовується вже наявний фонд антонімів загальноживаної мови. За твердженням В.Н. Прохорової, способи протиставлення найменувань, семантичні зв'язки в антонімічних парах, шляхи утворення пар в термінології є такими ж як і в загальнолітературній мові, відмінності виявляються лишень у виборі морфем загальноживаної мови і компонентів, які утворюють терміни-антоніми [8: 31]. Оскільки лексичне значення загальноживаних антонімів є недостатнім для вираження змісту наукового поняття, відбувається ускладнення їх семантики, яке супроводжується конкретизацією значення шляхом розширення чи звуження. Саме процес термінологізації уможлиблює таку спеціалізацію слів-антонімів, при якій можна спостерігати певні семантичні зміни. Для того, щоб описати ці зміни, нами було проаналізовано 149 афіксальних антонімічних пар (на основі префіксів **un-, in-, il-, im-, ir-, dis-, de-, anti-**) з

допомогою лексикографічних джерел (загальноновживаних і термінологічних словників). Результати порівняльного даного аналізу словникових статей фрагментарно подані в табл. 1.

Табл. 1

Кількісні характеристики полісемантичності загальноновживаних та термінологічних антонімів

№	Антонімічна пара	Загальноновживані словники				\bar{x}_1	Термінологічні словники				\bar{x}_2	$\bar{x}_1 - \bar{x}_2$
		Am.H	R.H.	Ox.A	C.C		Mer.	D.L.	C.L	Ox.L		
1.	able – disable	4	3	2	3	3	3	2	1	1	1,75	1,25
2.	accountable – unaccountable	2	2	2	1	1,75	2	2	1	1	1	0,75
3.	active – inactive	12	8	11	7	9,5	2	2	1	1	1,5	8
4.	adequate – inadequate	2	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1,5
5.	admissible – inadmissible	2	2	2	1	1,75	1	1	1	1	1	0,75
6.	alienable – unalienable	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0
7.	appropriate – inappropriate	4	2	2	2	2,5	2	2	2	2	2	0,5
8.	authorized – unauthorized	2	2	3	1	2	2	2	1	2	1,75	0,25
9.	certified – uncertified	4	5	5	5	4,75	3	2	1	1	1,75	3
10.	competent – incompetent	2	2	4	2	2,5	3	3	4	1	2,75	0,25

При семантичному аналізі досліджуваних антонімів ми брали до уваги кількісні характеристики полісемії як загальноновживаних так, і, термінологічних антонімів. Варто зазначити, що ступінь полісемантичності підраховувався для морфологічно немотивованого члена антонімічної пари, оскільки заперечний префікс майже завжди повністю поляризує мотивовану лексичну одиницю не змінюючи її кількісного та якісного аспекту. Відповідно до формули антонімічності за парами [5] такий коефіцієнт буде дорівнювати 1. На основі 4 словників для кожного реєстру було вивидено середнє значення ($\bar{x}_1; \bar{x}_2$) та підрахована різниця між аналізованими реєстрами ($\bar{x}_1 - \bar{x}_2$). Результати такого зіставлення представлені в наступній таблиці:

Табл. 2

Кількісний характер семантичних змін

№	Характер змін	К-ть	%
1.	0	20	14.4%
2.	0-1	41	27.5%
3.	1-2	20	13.4%
4.	2-3	16	10.7%
5.	3-5	22	14.7%
6.	5-7	12	8.1%
7.	7-10	12	8.1%
8.	10-14	6	4%
Всього:		149	100%

Для того щоб кількість класів (розрядів), які позначають характер змін, (в нашому випадку від 0 до 14) не була надто велика, був використаний інтервал варіації [4: 83], який був встановлений оберненопропорційно до абсолютної кількості – при зменшенні кількості, збільшується інтервал. Результати в таблиці вказують не те що, лексична одиниця яка зазнає термінологізації, в більшості випадків втрачає старі й ніколи не набуває нових (в кількісному аспекті) значень. Антоніми (загальноживані та термінологічні) в більшості випадках відзначаються полісемантичністю. Існування багатозначних юридичних термінів можна пояснити належністю правової термінології до літературної мови: всі тенденції слова, зокрема, тенденція до полісемії, у юридичного терміна потенційно зберігаються [2: 139]. Ось чому дослідники розглядають багатозначність наукового терміна, як прояв природних законів розвитку лексики [1: 18]. Здатність терміна володіти багатозначністю надає спеціальній підмові необхідну для її ефективного функціонування можливість економії мовних засобів. Що стосується переходу від загальноживаного до спеціального узусу, то тут слушне зауваження М.В. Косової : „Поліфункціональність лексичних одиниць, можливість одним і тим же словом відразу виражати декілька значень є основним фактором, який лежить в основі термінологічної номінації” [3: 45]. При такому переході відбуваються як кількісні, так і якісні зміни в семантичній структурі термінів. У вище згаданій таблиці вказані кількісні зміни в полісемантичності. При аналізі виявлено, що відносно невелика кількість (14.4%) афіксальних антонімів не зазнала кількісних змін, напр.: *alienable – unalienable; conditional – unconditional; patentable – unpatentable; rebuttable – irrebuttable*. Інший клас (0 – 1) не перевищує позначку „одного значення”, тому тут також певною мірою можна стверджувати про відсутність змін. Такий процес у науковій літературі прийнято називати лінгвістичною спеціалізацією [3], який не супроводжується змінами в семантичній структурі слова, тобто використовуються засоби вже наявні в мові для позначення нового фахового поняття. Відносно високий показник змін спостерігаємо в діапазоні від 1 до 2 та від 2 до 3. В даному випадку можна говорити про кількісний характер змін при термінологізації. Даний процес носить назву семантичної модуляції [3], який супроводжується змінами в семантичній структурі слова в рамках полісемії. Можливо також спостерігати редукцію полісемії у високому діапазоні (10-14 значень), напр.: *natural – unnatural; true – untrue; to charge – to discharge* тощо. Високий показник скорочення багатозначності експлікується тим фактом, що багато понять та явищ, які поляризують загальноживані слова-антоніми не відносяться до правової сфери, пор.: опозиція *true – untrue* в загальнолітературній мові позначає наступні шкали: 1. *correspondence to the reality*; 2. *conforming certain criteria (rule)*; 3. *genuineness*; 4. *accurateness*; 5. *loyalty*; 6. *legitimacy*; 7. *quickness and exactness in responding*; 8. *reliability*; 9. *exactness in tune (of a note)* та ін., у той час як ця ж сама опозиція у фаховій мові права позначає лише: 1. *legitimacy*; 2. *accurateness*. Отже, слова-антоніми, переходячи за кордон термінологізації, втрачають значення, які є нерелевантними в певній спеціальній сфері. Провівши порівняння дефініцій та узагальнивши ці порівняння, ми дійшли висновку, що велика кількість антонімічних пар зазнає кількісних змін при термінологізації.

Зупинимось тепер на якісному аспекті досліджуваних семантичних змін. В семантичній структурі загальноновживаного слова існують „опорні смислові пункти” для певних наукових узагальнень, і лексема проходить певні етапи у своєму розвитку. Формування термінологічного значення є складним процесом, який торкається не тільки семантики, а й системних зв’язків лексичної одиниці, її парадигматичні, синтагматичні та епідигматичні властивості [3]. Структурно-морфологічний спосіб утворення антонімів є найпродуктивнішим та має найвищий ступінь антонімічності, що характерно для контрадикторних антонімів. Проте аналізуючи словникові статті можна спостерігати дещо інше явище, пор.: **justice**: 1. *the quality of being just, impartial, or fair*; 2. *the establishment or determination of rights according to law or equity* 3. *a judge of an appellate court or court of last resort* та **injustice** 1. *absence of justice, violation of what is considered right and just or of the rights of another* 2. *an unjust act* (Mer.). Виходячи з кількості значень, коефіцієнт даних термінів-антонімів не може дорівнювати 1, тобто третє значення терміна *justice* не може бути протиставлене фаховим словом *injustice*, напр.: *We thus reject this last argument for the same reason that Justice Brandeis, writing for the Court, once rejected a similar (though less explicit) argument by the United States* (Harvard Journal of Law & Public Policy). Визначимо коефіцієнт антонімічності для даної пари: $A=2 \times 2/3 + 2 = 0,8$. Подібну асиметрію в антонімічності спостерігаємо також і в термінологічних словосполученнях. Так, в правничій термінології існує сполучення термінів *true bill* (the verdict by a grand jury that an indictment should proceed) (D.L), напр.: *It's certainly unprecedented in that the grand jury did not vote whether or not to return a true bill as would be the case in a regular, ordinary grand jury proceeding, but again, the grand jury proceeding is not adversarial in nature* (USA Today). Проте, його антипода *untrue bill* фактично не існує, оскільки неможливо заперечити поняття *verdict*, яке виражене сполученням *true bill*. Це також стосується терміносполучень *fair comment, conditional will, constitutional lawyer, dependent rights, qualified privilege* та ін.

Порівняльний аналіз якісних характеристик словникових статей продемонстрував, що в деяких випадках вони збігаються, пор.: **alienable** – *capable of being sold or transferred* (C.C.) та відповідну статтю в термінологічному словнику: *that may be changed over to another's ownership alienable interest in property* (Ox.L). В деяких випадках антонімічна пара може отримувати додаткові семми при термінологічному узусі, пор.: *to claim* – *to have a right or title to smth.*; *basis for demand* та *to have a right to seek a judicial remedy arising from a wrong or injury suffered*. Порівняймо два слововживання в різних реєстрах: *Bailey would of course claim sole parenthood. But would also disclaim proprietary rights as tantamount to slavery* (J.Case “The real-time blues”). *A tort claim seeking damages for activities that lead to global warming is not far-fetched, maintains Strauss* (ABA Journal). При такій термінологізації термін *claim* отримує нову семему *judicial*, яка є характерною для права. Це також стосується протилежного терміна *disclaim* (to deny or reject the right, validity, or authority of), напр.: *... on one view or another of its constitutional effects, as forbidding state action, only to have Congress later disclaim the prohibition or undertake to nullify it* (Harvard Journal of Law & Public Policy). Це свідчить про те, що в правову терміносистему попали антоніми, які позначають ті ж самі протилежні явища та процеси, що і в загальнолітературній мові, проте використовуються в юриспруденції в якості термінів-антонімів. Хоча, з іншого боку ми також можемо спостерігати протилежне явище, а саме детермінологізацію – перехід термінів до загальноновживаної лексики, що супроводжується втратою його значеннєвих і системних характеристик [9: 738]. Такі спеціальні лексичні одиниці детермінологізувались для широких верств населення, шляхом постійного повторення в законодавчих актах та поясненнях, тобто для населення правнича термінологія перейшла у загальноновживаний фонд, а для юристів вона залишається частиною фахового лексикону [2: 53]. Детермінологізації зазнають також і антоніми, оскільки такі протиставлення як *legal* – *illegal*, *lawful* – *unlawful*, *legitimate* – *illegitimate*, *patentable* – *unpatentable*, *prosecuted* – *unprosecuted* та ін. населення не сприймає як власне юридичні терміни-антоніми, мовці їх добре розуміють, а для працівників юридичного спрямування вони, однак залишаються термінами.

Висновки. Слова-антоніми в силу своїх поляризуючих властивостей є необхідною складовою як загальноживаної лексики, так і термінології. Переходячи межу спеціального використання, антоніми зазнають редукації в полісемантичній структурі, при чому нескорочені лексико-семантичні варіанти проходять через термінологічну спеціалізацію. Обидва члена антонімічної парадигми, однак зазнають однакових змін, що зумовлене специфікою галузі, в якій вони функціонують та свідчить про відсутність семантичного паралелізму між двома членами антонімічної пари. Спостерігається також і детермінологізація термінів-антонімів, що вже вказує на термінологічну маргінальність досліджуваної універсалії.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Даниленко Л.В. Когнитивные аспекты языковой картины мира в сравнении с научной // Когнитивные аспекты языкового значения: Межвузовский сборник научных трудов. – Иркутск: ИГЛУ, 1997. – С. 28-39.
2. Дерді Е.Т. Словотвірні та структурно семантичні характеристики англійських юридичних термінів: Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 „Германські мови” / Дерді Емма Тіберіївна. – К., 2003. – 221с.
3. Косова М.В. Терминологизация как процесс переосмысления русской общеупотребительной лексики: Дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.01 / Косова Марина Владимировна. – Волгоград, 2004. – 403с.
4. Левицкий В.В. Квантитативные методы в лингвистике. – Винница: Нова Книга, 2007. – 264 с.
5. Минзак О.В. Коэффициент антонимичности параметрических прикметников линейного размера за парами (на материале английской мови) // Науковий вісник Чернівецького університету: збірник наукових праць. – Вип. 441-443: Германська філологія. – Чернівці: ЧНУ, 2009. – С. 103-107.
6. Нгуен Тхи Тху Ван. Терминология государственного управления в современном русском языке: Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Нгуен Тхи Тху Ван. – М., 2001. – 219 с.
7. Подвойська О.В. Антонімічні зв'язки в соціально-економічній термінологічній лексиці сучасної німецької мови // Наукові записки Ніжинськ. держ. ун-ту імені Миколи Гоголя. – 2006. – С.72-73.
8. Прохорова В.Н. Семантика термина. Текст. / В. Н. Прохорова // Вестник Московского университета. Сер. 9, Филология. – 1981. – № 3. – С. 23-32.
9. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія. – Полтава: Довкілля-К, 2010. – 844 с.
10. Шабардина С.В. Становление терминосистемы права в английском языке: Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Шабардина Светлана Викторовна – М., 2002. – 183 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. (Am.H) The American Heritage Dictionary: Fourth Edition – Boston: Houghton Mifflin Harcourt, 2006. – 2112 p.
2. (R.H.) Random House Webster's Unabridged Dictionary: Indexed (Book Only Edition) – NY: Random House Reference, 2001. – 2256 p.
3. (Ox.A) Oxford Dictionary of English. – Oxford: OUP, 2010. – 2112 p.
4. (C.C.) Collins COBUILD Advanced Learner's English Dictionary. – London: Heinle ELT, 2006. – 1768 p.
5. (Mer) Merriam-Webster's Dictionary of Law. – Springfield: Merriam-Webster Inc., 1996. – 634 p.
6. (D.L.) Law Dictionary [електронний ресурс]. – Режим доступу: – <http://dictionary.law.com>
7. (C.L.) Dictionary of Law. Fourth edition / [ed. by P.H. Collin]. – London: Bloomsbury Publishing Plc., 2004. – 330 p.
8. (Ox.L.) Oxford Dictionary of Law. Fifth edition / [ed. by E.A. Martin]. – Oxford: OUP, 2003. – 552 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олександр Минзак – аспірант кафедри англійської мови, асистент кафедри теорії та практики перекладу Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Наукові інтереси: лексична семантика, термінологія, технічний переклад.

СТРУКТУРНЫЕ И ОНОМАСИОЛОГИЧЕСКИЕ ТИПЫ ТЕРМИНОВ МЕДИЦИНСКОЙ КОСМЕТОЛОГИИ В РУССКОМ ЯЗЫКЕ

Ольга НАШИВАНЬКО (Днепропетровск, Украина)

У статті розглянуто продуктивні способи утворення термінів медичної косметології у сучасній російській мові; встановлено основні ономасіологічні типи однослівних, складних та складених одиниць термінологічної номінації.

Ключові слова: термін, термінологія, спосіб термінотворення, ономасіологічна модель, медична косметологія

Productive ways of term-formation of medical cosmetology in the modern Russian language are investigated in this paper; the main onomasiological types of complex, compound and one-word units of term nomination are defined.

Key words: term, terminology, way of term-formation, onomasiological model, medical cosmetology.

Русскоязычная терминология медицинской косметологии относится к номинативным подсистемам, изучение которых в лингвистическом аспекте только начинается [25; 7]. Всестороннее исследование этой подсистемы номинации представляется особенно актуальным, если учесть что она репрезентирует специальные знания в активно развивающейся сфере медицины, становление и формирование которой далеко от своего завершения, и должна обеспечивать эффективность специальной коммуникации в этой сфере. **Целью** настоящей статьи, продолжающей ряд наших публикаций, посвященных терминологии медицинской косметологии, является характеристика основных способов образования номинативных единиц в сфере медицинской косметологии, а также анализ их структурно-ономасиологических типов, предполагающий рассмотрение в этом плане однословных, сложных и составных терминов.

Материалом исследования послужило более 1000 терминов, извлеченных автором из толковых и электронных словарей косметологических терминов.

Отметим сразу, что в структурном отношении среди анализируемых единиц преобладают составные (57 %), за которыми по численности следуют однословные сложные (23,5 %) термины. Однословные простые и аффиксальные номинации составляют 18,5 % всей выборки. Такое распределение структурных типов вполне соответствует общей тенденции, согласно которой «многословные термины в большинстве европейских языков составляют 60–80 % от общего количества терминов» [1: 121].

Простые однословные термины, основа которых совпадает с корнем, в единичных случаях возникли в результате терминологизации общеупотребительных слов, то есть образованы с помощью семантического способа (*кожа, морщины, язва* и др.), в подавляющем же большинстве случаев представляют собой заимствования из западноевропейских (*лифтинг, лихен, пилинг, брашинг* и др.), латинского (*абсцесс, импетиго, карбункул, невус, папула* и др.) или греческого (*эпидермис, эпителий*) языков.

Незначительную часть простых аффиксальных терминов составляют номинации, образованные от корней русских слов при помощи русских суффиксов (*крапивница, обёртывание, обливание, обтирание, потёртость, почесуха* и др.) или же при помощи суффиксально-префиксального способа (*омозолелость*).

Рассматривая способы образования медицинских терминов, следует особо подчеркнуть, что современная медицинская наука, в частности и медицинская косметология, пользуется в основном латинскими терминами или лексическими элементами греческого языка. Эти два языка, вошедших в определённый исторический период в качестве особых языков науки в западноевропейских странах, явились не только источником лексических заимствований, но и образцом конкретных моделей для создания русских медицинских терминов. В силу ряда исторических причин важную роль в терминологии медицины играют сложные и производные слова, составленные из интернациональных корневых и аффиксальных морфем древнегреческого и латинского языков [6: 273]. Эти терминообразовательные средства принято называть терминоэлементами. Проблемой терминоэлемента, как структурной (корневой или аффиксальной) единицы слова-термина, занимались многие учёные (Е. Вюстер, Д. С. Лотте, В. П. Даниленко, Т. Л. Канделаки, В. М. Лейчик, В. Ф. Новодранова и др.). Наряду с трактовками терминоэлемента, базирующимися на смысловом анализе термина и его компонентов, существует подход, основанный на анализе линейной структуры термина, вследствие чего терминоэлементы определяются как формальные компоненты специальной единицы [6: 285].

Служебные терминоэлементы классических языков (префиксы, суффиксы), регулярно повторяясь в определённых терминологических рядах, обретают своё особое, терминологическое значение, теряя прежнее структурное значение, присущее им в языках-источниках. В научной литературе подробно описан процесс специализации аффиксов, закрепление их для выражения определенного значения в определённой сфере [6]. Так, термины с суффиксом -оз, восходящим к лат. -osis-, имеют общее значение «патологический процесс, дегенеративное заболевание, хроническое болезненное состояние». Мотивирующие основы обозначают ткань, орган, часть тела, система организма, поражённые болезнью,

например: *амилоидоз, ксероз, кератоз, цианоз, спонгиоз* и др. Русский суффикс -ит соответствует латинскому -itis-. С 18-го века суффикс -itis- стал использоваться исключительно для образования названия заболеваний воспалительного характера: *дерматит, целлюлит, фолликулит, хейлит* и др. Мотивирующими основами являются греческие наименования органов и тканей. С суффиксом -ома в медицинской терминологии от мотивирующих основ существительных, называющих ткани, образуются названия опухолей: *ангиома, фиброма (кожи), миксома, атерома, меланома, папиллома* и др.

В образовании префиксальных производных чаще всего задействованы элементы **гипер-, гипо-, де-, ре-**, например: *гиперпигментация, гиперкератоз, гипертрихоз, гипопегментация, депигментация, реимплантация* и др.

Сложные образования, состоящие из греко-латинских терминологических элементов, образуют в исследуемом терминологическом пространстве ряды терминов, объединяемых первым или вторым (опорным) компонентом. Наибольшей продуктивностью характеризуются ряды с опорными терминологическими элементами *терапия (пелоидотерапия, талассотерапия, энзимотерапия, ионотерапия* и др.), *пластика (блефаропластика, ринопластика, липопластика)*, *дерматит* и *дермит (фотофитодерматит, акродерматит, нейродермит)*, *-томия (ретидектомия, блефаротомия)* и др.

Следует отметить, что в дискурсивной практике многие сложения, состоящие из греко-латинских терминологических элементов, функционируют наряду со своими синонимами, возникшими в результате полного или частичного калькирования компонентов: *аэротерапия – воздухолечение, парафинотерапия – парафинолечение, термотерапия – теплолечение, хромотерапия – цветолечение* и др. Парадигматический ряд может состоять из интернациональных терминов с варьирующимися компонентами: *прессотерапия – прессомассаж – пневмомассаж*, а также включать наряду с интернациональными калькированными и гибридными терминами: *фототерапия – светолечение – фотоомоложение*.

Нельзя не отметить, что ряд сложений пополняется и за счет заимствований из западноевропейских языков, в частности из английского: *миолифтинг, мезолифтинг, фейслифтинг, пилинг-броссаж* и др.

Сложные термины образуются по различным ономазиологическим моделям, опорные компоненты которых репрезентируют ономазиологические базисы, а первые компоненты – ономазиологические признаки, лежащие в основе видовых наименований. Так, в первой части сложений с опорным компонентом **-терапия** (< гр. *therapeía* – лечение) может концептуализироваться ономазиологический признак, указывающий на: 1) способ осуществления процедуры: **диетотерапия** (< гр. *diáita* – режим питания) – метод лечения и профилактики болезней, основанный на применении специально подобранных пищевых рационов (диет) и определенного режима питания; **кинезиотерапия** (< гр. *kinesis* – движение) – лечение активными и пассивными движениями, лечебная гимнастика; **прессотерапия** (< фр. *presse* < лат. *pressare* – давить, жать) – воздействие на лимфатическую систему сжатым воздухом, подаваемым через корсеты, которое дозируется компьютером и др.; 2) фактор воздействия: **хромотерапия** (< гр. *chroma* – цвет) – воздействие на организм с помощью свойств цвета и цветного света; **термотерапия** (< гр. *therme* – тепло) – применение с лечебной целью различных физических средств теплового воздействия и др. 3) средство воздействия: **апитерапия** (< лат. *apis* – пчела) – использование продуктов пчеловодства в лечебных и профилактических целях; **глинолечение** – лечение глиной; **озокеритолечение** (< гр. *ozo* пахну + *keros* воск) – лечение озокеритом – горным воском и т. д. Ономазиологическая структура таких терминов может включать два признака, указывающих на комбинированный фактор воздействия: *аэроионотерапия, вибровакuumтерапия, гидроцветотерапия, фитогидротерапия* и др.

В свою очередь термины с опорным компонентом **пластика** (< гр. *plastiké* – лепка, скульптура), обозначающие хирургические процедуры, включают первый компонент, называющий объект, который подвергается пластической операции, реже – зону хирургического воздействия: **абдоминопластика** (< лат. *abdomen* живот) – хирургический способ коррекции фигуры, который предусматривает удаление значительных жировых

отложенный в области живота; *блефаропластика* (греч. *blefaron* веко) – операция по коррекции и подтяжке век; *ментопластика* – пластическая операция по улучшению контура подбородка; *отопластика* (< гр. *othos* ухо) – общий термин для обозначения пластических операций на ушных раковинах; *риноластика* (< лат. *rhino* нос) – пластическая операция, направленная на хирургическую коррекцию размера и формы носа и др.

Среди составных терминов, образованных синтаксическим способом, преобладают двухкомпонентные, три четверти которых, в свою очередь, составляют атрибутивные конструкции с именем прилагательным в функции препозитивного определения: *костная пластика, нормальная кожа, пластический хирург, клеточная терапия, надбровная ульэритема* и др. Одна треть атрибутивных двухкомпонентных номинаций включает имя существительное в функции постпозитивного определения: *фототип кожи, blastomикоз Джилккрайста, сухость кожи, синдром Ремберга* и др.

В кругу трехкомпонентных терминологических сочетаний наиболее распространенными структурными моделями являются: {существительное + (прилагательное + существительное)} – *методика микролоскутных пересадок, армирование золотыми нитями*; {прилагательное + (существительное + существительное)} – *повышенная чувствительность кожи, аллергический гранулематоз Руутера*; {прилагательное + (прилагательное + существительное)} – *жидкие силиконовые материалы, заместительная гормональная терапия* и {существительное + (существительное + существительное)} – *повышение эластичности кожи, степень регенерации кожи*, представляющие собой модификации двухкомпонентных моделей.

Многокомпонентные (пяти-, шести- и др.) модели представлены в исследуемой подсистеме немногочисленными, часто единичными образованиями: *купирование воспалительных реакций на коже; пластическая операция по удалению зон облысения, коррекция морщин с помощью препаратов из донорской дермы* и др.

Ономасиологические типы составных терминов описываются моделями, разнообразие которых предопределяется ономасиологическими базисами, передающими процессуальные (процедуры, операции, действия) или предметные (болезни, инструменты, свойства и т. д.) концепты, и сочетающимися с ними ономасиологические признаки. Например, в двусоставных терминах ономасиологический базис, называющий косметологическую операцию, чаще всего сочетается с ономасиологическими признаками, указывающими на объект операции (*подтяжка лба, увеличение скул*), способ операции (*редукционная маммоластика, лоскутная пластика, энзимная эпиляция*), инструмент, средство, с помощью которого проводится операция (*ультразвуковая липосакция, иплицевая липосакция*), средство, имплантируемое в ходе операции (*маммоластика эндопротезом*) и т. д. В трех- и многокомпонентных терминах отражаются комплексы ономасиологических признаков, которые могут конкретизировать основной видовой признак (*двухсторонняя верхняя блефаропластика, коррекция длины носа*) или же представлять собой совокупность видовых признаков, многоаспектно, с разных сторон репрезентирующих ономасиологический базис: *коррекция ската носа с помощью аутохондротрансплантата, дермалиполастика передней брюшной стенки, трансконъюнктивальное устранение жировых грыж нижних век* и т. д.

Выводы. Наше исследование показало, что для образования терминов медицинской косметологии наиболее активно используются способы, позволяющие создавать номинации с мотивированной, прозрачной ономасиологической структурой, а именно: аффиксальный, словосложение и синтаксический способ. Это вполне закономерно, так как ономасиологическая структура терминов оказывает влияние на их содержательную структуру, точность и адекватность как элементов терминосистемы.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Гринёв-Гриневиц С. В. Терминоведение. – М.: Академия, 2008. – 304 с.
2. Нашиванько О. В. Категория «процедура» и средства ее выражения в терминологии косметологической медицины // Вісник Дніпропетровського університету. Мовознавство. – Вип. 15, т. 3. – 2009. – С. 88–94.
3. Нашиванько О. В. Названия направлений косметологии и их определения (на материале русскоязычных сайтов косметологических учреждений) // Вісник Дніпропетровського університету. Мовознавство. – Вип. 16. – 2010. – С. 88–94.

4. Нашиванько О. В. Синонимия терминов медицинской косметологии в типологическом и нормативном аспектах // Русский язык и литература в школе и вузе: Проблемы обучения и преподавания: [сб. науч. тр.]. – Горловка: Изд-во ГПНИИЯ, 2010. – С. 225–230.

5. Нашиванько О. В. Термины *косметика* и *косметология*: проблема определения // Вісник Дніпропетровського університету. Мовознавство. – Вип. 14. – 2008. – С. 209–215.

6. Новодранова В. Ф. Именное словообразование в латинском языке и его отражение в терминологии. – М.: Языки славянских культур, 2008. – 328 с.

7. Снегова Е. П. Новая лексика тематических групп «Косметология» и «Здоровый образ жизни» (на материале глянцевых журналов). – Режим доступа: <http://neolexiling.narod.ru/Material/Konferenc/7.htm>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ольга Нашиванько – здобувач кафедри загального та російського мовознавства Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара.

Наукові інтереси: термінологія російської мови.

ВІДАПЕЛЯТИВНІ УТВОРЕННЯ ФРАНЦУЗЬКИХ ТОПОНІМІВ (ГЕОГРАФІЧНА ТЕРМІНОЛОГІЯ У МОТИВАЦІЇ ТОПОНІМІВ)

Ольга ПЕЖИНСЬКА (Львів, Україна)

У статті проаналізовано низку французьких топонімів, похідних від лексем на означення географічних понять, визначено основні словотвірні-семантичні підгрупи топонімів та їхні найбільш продуктивні типи.

Ключові слова: апелятив, топонім, географічна термінологія, словотвірний тип, лексико-семантична група, ознака, мотивація.

French toponyms, derived from lexemes which denote geographical terms, have been investigated in the paper. The basic word formation and semantic toponym subgroups and their most productive types have been defined.

Key words: common noun, toponym, geographical terminology, word formation type, lexical-semantic group, feature, motivation.

Топоніми належать до унікальних одиниць мови, оскільки їхнє творення зумовлене різними факторами: лінгвістичними, історичними, географічними, етнокультурними, що відображає цілісну лінгвогеографічну історію Франції. Топонімі утворення є невичерпним джерелом історичного минулого народу, що містять важливу інформацію про ландшафт, розвиток краю, господарську діяльність, культуру, народні традиції.

На етапі свого становлення твірна основа кожного топоніма мотивувалася певною індивідуальною семантикою, онімною або апелятивною. Апелятивні твірні слова топонімів тоді виконували не лише номінативну, але й оцінну функцію.

Вивчення французької топоніміки завжди було перспективним і популярним напрямком мовознавчих студій, про що свідчить величезна кількість досліджень, присвячених ономастиці цього ареалу. Усебічний аналіз зібраної топонімії дозволить виявити важливі факти і явища в процесі онімної номінації, лексико-семантичну базу, що важливо для подальших досліджень лексики французької мови. Актуальність обраної проблеми полягає і в тому, що отримані результати можуть бути корисними для інших наукових галузей, оскільки топоніми зберігають цікаву фізико-географічну, історичну, суспільно-політичну інформацію. Однак спеціальних праць із проблем французької топонімії в національному мовознавстві ще немає. Це, у свою чергу, неминуче призводить і до підвищення актуальності вирішення питання зародження французької топонімної лексики.

Мета нашого дослідження – дослідити структурно-семантичні особливості топонімів, в основі яких знаходимо географічні терміни.

Для досягнення поставленої мети необхідно виконати такі **завдання**:

1) встановити твірну апелятивну лексику, відбиту в основах розгляданих топонімів та визначити найбільш продуктивні типи.

Джерельною базою послужили праці французьких лінгвістів, зокрема А.Дози, Е. Віаля, Ж.Коста.

Географічна термінологія складає важливу базу для топонімних утворень. Чисельність географічної термінології призводить до того, що в топонімії апелятиви часто використовуються у функції топонімів без будь-яких словотвірних змін.

Оскільки особливість географічного положення зумовлює виникнення розгалуження лексико-семантичних ознак для позначення географічних понять, виділяють відповідно декілька лексико-семантичних підгруп. Для цього ми звертаємося до французьких лінгвістів, які представляють ці підгрупи.

Таким чином, французький лінгвіст Ж. Кост виділяє наступну лексико-семантичну підсистему топонімних утворень, похідних від лексем на означення географічних понять: топоніми, похідні від рослин, топоніми, похідні від водних об'єктів, топоніми на означення ґрунтового покриву.

А. Доза вертає увагу на найбільш поширені типи. У нього на першому місці рослинний світ, терміни на позначення рельєфу, гідрографічні терміни, назви тварин.

Проте Е. Віаль виділяє наступні підгрупи: топоніми на означення рельєфу місцевості та специфіки ґрунтів, гідрографічна термінологія, рослинність, фауна, дикі тварини.

Обґрунтовані таким чином класифікації лексико-семантичних підгруп дозволяють виділити основні підсистеми топонімів, похідні від географічних термінів:

- топоніми, похідні від термінів на означення особливостей рослинного світу;
- топоніми, похідні від термінів на означення рельєфу;
- топоніми, похідні від гідрографічних термінів (відгідронімні утворення);
- топоніми, похідні від термінів на означення тваринного світу.

Серед географічних твірних лексем важливе місце належить гідрографічним термінам, які становлять архаїчний шар онімної лексики та є досить чисельними та різноманітними. Такі топонімні утворення переважно грецького походження.

Так, апелятив *abona* (rivière – річка) знаходимо у назві *Entraunes*; *ambe* (rivière - річка) – *Ambès*, *Ambialet*, *Ambon*, *Amboise*; *bedo* (fossé, canal – рів, канал) – *Le Béage*; *camboros* (confluent – злиття річок) – *Combres*, *Combray*, *Escombres* (із стародавнім прийменником *ès*); *glanna* (rive – берег) – *Glaignes*, *Glennes*; *lindon* (étang – ставок) – *Lempdes* [4: 24].

Галльські гідрографічні терміни *vera* (rivière – річка), *dubron* (eau – вода), *onna* (cours d'eau – течія) утворюють топонімні назви *Douvres*, *Dèvre*, *Chalonnès* [4: 24].

Домінантними серед відтопографічних утворень є група назв, похідних від термінів на означення рельєфу місцевості, що безумовно спричинено географічним положенням краю. Значна кількість такої лексики поширена по всій території Франції і має зрозумілу семантику у більшості словотвірних моделей.

Середньовічні села часто будувалися на пагорбах, тому чисельна кількість топонімів містить компоненти *mont* (гора) у назві *Mons*, у сполученні з прикметниками (*Blamont* (blanc mont – біла гора), *Montaigu*, *Beaumont*, *Clermont*, *Montfort*, *Montfaucon*, *Montauban*), у сполученні з антропонімами (*Montbéliard*, *Montdidier*).

Лексема *vallée* (долина) служить теж для утворення топонімних найменувань (*Laval*, *Valbonne*, *Vals*, *Vaux*, *Vaucresson*).

Села знаходилися в долинах, в основному поблизу річок і джерел, звідки утворюються топоніми *Entrevaux*, *Entraigues*.

Апелятив *fons* (source – джерело) та його похідне *fontana* (fontaine – фонтан) знаходимо у назвах: *Fontanges*, *Fontenay*, *Fontenelle*, *Fontevraud*, *Hontanx* [4].

Оніми, похідні від термінів, що відображають специфіку ґрунтів трапляються рідше. Утворення відповідних назв на досліджуваній території спричинено особливостями її ґрунтового покриву. Серед них, насамперед, можемо відзначити ті, що пов'язані з покладами корисних копалин та є специфічними для регіону назви.

Апелятив *argile* (від латинського *argilla*) «terre glaise» – гончарна глина, входить у назви *Argile*, *Argille*, *Argillet*; *chaux* (з латинського *calx*, *calcis*) вапняк знаходимо у топонімах *Chaux*, *Caux*, *Cauque* [5: 530–555], *roche* (скала): *La Roche*, *Rochefort*, *Roquefort*; *Pierre* (камінь): *Peyre*, *La Pierre*, *Pietra* та його похідні *Peyraud*, *Perrier* [4: 23].

Цей компонент зустрічається також і у складних назвах:

Orpierre, aurum (or - золото), *Pierrefonds, fons* (fontaine – джерело), *Autrepierre, alta* (haute - високий), *Peyrecave, cava* (creuse – пустий) та інші [6: 98].

Топоніми, похідні від термінів на означення особливостей рослинного світу належить до найчисельнішої лексико-семантичної підгрупи.

Географічна апелятивна лексика за певною породою дерев знаходиться на першому місці. Один з найпростіших способів називання місцевості залежить від місця розташування рослинності, лісів чи групи дерев біля заселеної території. Беручи до уваги приклад лісистих місцевостей, можна побачити, що 56 французьких комун містять у назві апелятив *forêt* (*ліс*), а топонімів, які містять компонент *bois* (*ліс*) налічується сотні.

Так, наприклад, на карті, укладеній французьким лінгвістом Е.Віалем, знаходимо близько 100 топонімів, утворених лише від однієї лексеми *vern*, *aulne* (вільха). Серед них: *Vern, Lavernoy, Vernois, Vernais, Vernas, Lavergne, Vernet* [6: 56–57].

Проте стародавні форми посідають значне місце у творенні топонімів. Наприклад, кельтська лексема *dervos* (*chêne* – дуб) послужила для творення топонімів *Drevant, Der*; галльський термін *cassanos* (дуб) у сполученні із суфіксами *-euil, -ia, -ētum, ēta* входить у назви: *Casseneuil, Cassagne, Chassagne, Quesnoy, Chesnay*; баскський термін *hariz* (*chêne* – дуб) знаходимо у назвах: *Biarritz, Harispe*; а бретонський термін *dann* (*chêne* – дуб) у топонімі *Danouët* [4: 27].

Ці топоніми є похідними від лексеми «дуб» і представлені різними стародавніми формами.

Топоніми, похідні від термінів на означення породи дерев трапляються по всій території Франції і мотивація їхнього походження прозора, наприклад:

le buis – самшит (la *boissaie*): *Boissay, La Boissière, Bussièrès, Buxières, Bouxières*;

le châtaignier – каштан (la *châtaigneraie*): *Catenay, Châtenoy, Castanet, Castagnède*;

la chênaie – дубовий гай (le *chêne* – дуб, le *rouvre* – кам'яний дуб): *Le Chesne, Chânes, Chanoz-Chatenay, Quesnay, Quesney, Quesnoy, Tannay, Tanis, Rouvray*;

la fougèraie (la *fougère* – папороть): *Feugères, Fougères, le Grand-Fougeray, le Petit-Fougeray, Fougerolles, Heugas*;

la frênaie ясеневий гай (le *frêne* – ясен): *Fragne, Frasne, Frasnès, Fresnoy, Fresnay, Fresnes, Fraisses, Fréchou-Fréchet*;

la hêtraie – буковий гай (le *hêtre, le fau, le fayard*- бук): *Faux, Fay, Fey, La Fontelaye, La Fayette, Haget, Hagetmau, Féneray*;

le houx – падуб (la *houssaie* – чагарник): *la Houssaye, Aigrefeuille, Gréolières, Arpheuilles*;

le noisetier – горіх (la *noisette, le coudre, la coudraie*): *Lavelanet, Averan, Coudray, Corroy, Vaissière, La Coudre*.

Топоніми, похідні від термінів на означення тваринного світу найменш поширені у Франції. Тут особливе місце належить гало-римським утворенням. Наприклад, топоніми *Lurara, Louvres; Louviers, Louvières, Loubière*, походять від лексеми *loup* (вовк) [4: 28].

Отже, за результатами викладеного можна зробити такі висновки: з апелятивною лексикою можна пов'язувати походження майже 70-ти відсотків топонімних найменувань, похідних від географічних об'єктів; маючи свої структурно-семантичні особливості, які залежать від історичного розвитку, природно-географічних умов місцевості, топоніми утворення, становлять органічну частину топосистеми французької мови.

Таким чином, нами було встановлено, що у межах цієї групи кількісно домінують оніми, похідні від термінів на означення особливостей рослинного світу, а особливо порід дерев.

Перспективи подальших досліджень.

Результати проведеного дослідження доповнюють і уточнюють інформацію про загальні закономірності та особливості творення і функціонування французьких топонімів.

Зібраний і систематизований фактичний матеріал може бути використаний у лексикографічній практиці. Результати даного дослідження можуть бути використані представниками інших галузей науки (істориками, географами, краєзнавцями).

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Жучкевич В.А. Общая топонимика / Жучкевич В.А. – М.: Высшая школа, 1980. – 287 с.
2. Михальчук Н.О. Структурно-словотворчі особливості топонімів / Михальчук Н.О., Ковальчук Т.Г.// Науковий вісник Волинського національного університету ім. Л. Українки. Філологічні науки: Мова. Література. – 2009. – № 6. – С. 372-379.
3. Суперанская А.В. Что такое топонимика? / Суперанская А.В. – М.: Наука, 1985. – 176 с.
4. Dauzat A. Les noms de lieux: origine et évolution. / Dauzat Albert – Paris.: librairie delagrave, 1926. – 264 p.
5. Coste J. Dictionnaire des noms propres: Toponymes et patronymes de France. / Coste Jean - Paris.: Armand Colin, 2006. – 700 p.
6. Vial É. Les Noms de villes et de villages. / Vial Éric - Belin.: collection le français retrouvé, 1983. – 319p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ольга Пежинська – аспірантка кафедри французької філології Львівського національного університету імені Івана Франка.

Наукові інтереси: етимологія та семантичне значення власних назв французької мови.

ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ НАУКИ ПРО ТЕРМІНИ, СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

Тетяна ПРОЦЕНКО (Київ, Україна)

У статті розглядається історія становлення вітчизняного термінознавства як науки, подається опис його сучасного стану і перспективи майбутніх напрямків досліджень в Україні.

Ключові слова: термін, термінологія, історія термінознавства, термінографія, когнітивний напрям термінознавства, школи термінознавства, завдання термінознавства.

The article surveys the history of terminology as a science in Ukraine, its present status and the prospects for future research areas.

Key words: term, terminology, history of terminology, terminography, cognitive area of terminology, terminology schools, tasks of terminology.

Ріст ролі науки в житті сучасного суспільства виводить проблему дослідження терміна і термінології до ряду найбільш важливіших проблем загального мовознавства. Однією з особливостей сучасного етапу розвитку термінознавства є постійно зростаюча зацікавленість до дослідження системних зв'язків і відношень, що об'єктивно існують у лексиці.

У світлі вищезазначеного *актуальність* даної праці визначається загальною спрямованістю сучасних термінознавчих досліджень української германістики на дослідження мовних та позамовних факторів розвитку галузевих терміносистем. Також ця робота допоможе зорієнтуватися з вибором напрямку досліджень у сфері сучасного термінознавства. А також ознайомить з когнітивним напрямком термінознавства, що розвиває нове розуміння терміну як динамічного утворення, що є засобом вербалізації наукового (спеціального) концепту. *Об'єктом* дослідження є власне термінознавство як самостійна дисципліна. *Предметом* дослідження роботи є термінознавство в своєму історичному розвитку та подальші напрямки дослідження в цій сфері, зокрема, когнітивний напрямок термінознавства. *Метою* дослідження є виявлення і опис сучасного термінознавства в Україні, а також окреслення майбутніх напрямків наукової роботи в цій галузі.

Термінознавство, як повноцінна наука, виникло в першій половині ХХ ст. Засновником термінознавства став видатний австрійський вчений О. Вюстер, що опублікував у 1931 році свою докторську дисертацію «Міжнародне нормування мови в техніці, зокрема, в електротехніці» [17], в якій він заклав основи науки про терміни. На підставі положень цієї роботи діє і донині Міжнародний термінологічний комітет. Справу Вюстера продовжив Х.Фельбер, автор першого міжнародного навчального посібника з термінології «Terminology Manual» [16].

У той же час з'являється праця засновника Московської школи термінознавства Д.С. Лотте, що присвячена відбору і стандартизації термінів. Необхідність широкомасштабних робіт з впорядкування і розвитку термінологічної лексики обґрунтовувалась тим, що «освоєння техніки і масове оволодіння технічними знаннями потребували правильної, єдиної і зрозумілої термінології;...» [7: 11].

В історії радянського термінознавства можна виділити три основних періоди: підготовчий (з початку XVIII століття до кінця 1920-ч рр.; від початку діяльності з перекладу термінів і першого вітчизняного термінологічного словника 1780 р.) – період формування, збору і первинної обробки термінів і визначень спеціальних понять; перший (1930 – 60-ті рр.) – період виникнення – закладання основ термінологічної теорії і практики; другий (1970 – 80-ті рр.) – період становлення – уточнення і розвитку поглядів на спеціальну лексику і шляхи її вдосконалення і виокремлення термінознавства як самостійної комплексної науки [4: 2].

Зупинимось детальніше на цих періодах. У перший період важливою подією, що знаменувала появу нової області наукових досліджень, стали публікації двох статей Д.С. Лотте. У цих статтях формувалась проблематика термінознавства і вказувались її першочергові задачі. Результати його досліджень, а також праці Е. Дрезина і стаття Г.О. Вінокура, а пізніше статті А.А. Реформаторського лягли в основу вітчизняного термінознавства [4: 3].

У наступний період (1970 – 1980) основним напрямком досліджень стає майже стандартний структурно-семантичний опис особливостей конкретних термінологій. Особливо активна робота проводилась в декількох організаціях: в Інституті російської мови АН СРСР, де тоді працювали П. Н. Денисов і В. П. Даниленко, і на філологічному факультеті МДУ, де працювали В. М. Лейчик, В. Н. Прохорова, П. В. Веселов, Р. С. Цагалова, де сформувалась школа професора О. С. Ахманової, до якої належать Г. Н. Агапова, Н. Б. Гвишиані, М. М. Глушко, С. В. Гринев, В. Л. Налепип.

У цей же час з'являється Ленінградська школа, яка переважно займається питаннями історичного термінознавства (Л. Л. Кутіна, Ф. П. Сороколетов, Щ. Д. Коновалова та ін.).

У ці ж роки виходять у світ і перші вітчизняні підручники з термінознавства (А. Д. Хаютін «Термін, термінологія, номенклатура», Самарканд, 1972; О. С. Ахманова «Terminology: Theory and Method», 1977). Взагалі лінгвістичні дослідження цього часу були достатньо плідними: були виокремлені спеціальні лексичні одиниці (терміноїди, предтерміни, квазітерміни, професіоналізми, номени); ряд різновидів власне термінів (загальнонаукові і спеціальні, власні і запозичені, терміни мови і терміни мовлення, теоретичні і емпіричні, псевдо терміни та ін.).

Найбільш важливою особливістю розвитку термінознавства в цей період було виокремлення ряду його напрямків у вигляді самостійних дисциплін таких як: термінографія, термінологічне редагування, зіставне термінознавство, галузеве термінознавство та ін..

Далі, з кінця 1980 рр. виділяється третій період. У своїй статті Гринев і Лейчик так визначили його: «...період зміни місця термінознавства в системі сучасних наук, що обслуговує наряду з іншими семіотичними і інформаційними науками процеси створення баз даних і на їх основі баз знань з використанням ЕОТ.» [4: 6-7].

Третя за значимістю наукова школа термінознавства – Празька школа, яка заснована на ідеях Празького Лінгвістичного гуртка. Найвідомішим представником якої був Л. Дродз (L. Drodz). Ця школа майже виключно займалася структурним і функціональним описом спеціальних терміносистем. Подальший інтерес складала стандартизація спеціальних мов і термінологій.

На разі національні термінологічні центри існують майже в усіх країнах.

Спочатку ми більш детальніше звернулися до огляду становлення термінознавства радянської доби. І це не випадково, адже українські вчені, такі як Е. Ф. Скороходько, Т. Р. Кияк, Ф. А. Циткіна, Є. А. Лобач, Л. О. Симоненко, А. В. Крижанівська, Т. І. Панько також зробили свій внесок у розвиток термінознавчої науки того часу, тож можна сказати, що українське термінознавство після прийняття незалежності відокремилось і почало працювати в своєму руслі.

Вагомий внесок у розвиток термінологічної лексики вніс академік П.С.Погребняк. З його ініціативи в листопаді 1970 року було проведено першу науково-методичну нараду з проблем упорядкування і нормалізації наукової термінології. Завдання,

поставлені нарадою, передбачали підведення підсумків багаторічної праці, накреслення шляхів подальшої розбудови термінології, дослідження її розвитку, укладання словників.

Через утиски української мови і насадження російської, всі праці науковців в Україні були спрямовані не на розробку теоретичних засад термінознавства, а на роботу у сфері термінографії. В той час не велика кількість вчених все ж таки досліджувала теретичні питання новоствореної науки, серед них: Кияк Т. Р., Крижановська А. В., Лобач О. А., Панько Т. І., Симоненко Л. А., Скороходько Е. Ф., Циткіна, Ф. А. На теренах колишнього Радянського Союзу українська термінологічна школа вважалась другою після російської за кількістю досліджень. З теоретичних питань термінознавства були видані наступні праці: Скороходько Е.Ф. (Вопросы перевода английской научно-технической литературы. – К.: 1963); Крижанівська А.В., Симоненко Л.О. та інші (Склад і структура термінологічної лексики української мови – К., 1984); Крижановська А.В., Симоненко Л.А. (Актуальные проблемы упорядочения научной терминологии. – К., 1987); Циткіна, Ф.А. (Теоретические и прикладные аспекты сопоставительного терминоведения - Ужгород, 1986; Сопоставительное исследование терминологий и переводческая практика // Теория и практика пер. – К., 1988; Терминология и перевод : (К основам сопоставит. терминоведения). – Львов, 1988); Кияк Т. Р. (Лингвистические аспекты терминоведения. – К., 1989) та ін.

У наш час термінознавство в Україні стало однією з пріоритетних галузей, адже з прийняттям незалежності і з наданням українській мові статусу державної, наша держава потребує розробки понятійного апарату в усіх сферах. І українські вчені-лінгвісти плідно працюють в цьому напрямку.

Візьмімо до уваги і той факт, що широко досліджуються термінологічні системи і у різних дисертаційних роботах, окремих статтях та монографіях О. Сербенської (юридична), Т. Панько (економічна), Н. Москаленко, В. Захарчишин (мовознавча), А. Крейтор (математична), В. Пілецького, І. Процик (фізична), І. Кочан (радіотехнічна), Г. Наконечної (хімічна), О. Литвин (машинобудівна), Л. Симоненко (біологічна) та ін [13, с.21–23].

В Україні на сьогодні є кілька термінологічних центрів, основні з яких знаходяться у Харкові, Києві і Львові. Зокрема Львівський термінологічний центр успішно функціонує як самостійна номенклатурна одиниця і установа при державному університеті “Львівська політехніка”. Це Комітет науково-технічної термінології, який веде широку просвітницьку роботу, виконує державне замовлення на створення держстандартів, а також плідно працює в лексикографічному та організаційному напрямках [6: 121–123].

У публікаціях “Вісника”, що друкується під егідою Державного університету “Львівська політехніка”, розглядаються окремі галузеві системи термінологій або їх компоненти: спортивна та фізичного виховання (Л. Бардіна, В. Шепелюк; Н. Назаренко; В. Пижов); правничка (О. Бойко, А. Токарська, Г. Онуфрієнко, Н. Руколяньська, І. Гумовська); військова (В. Карачун, Я. Яремко), залізнична (Е. Ганиш, С. Ісаєнко) тощо [6: 121–123].

Звичайно, наявні у “Віснику” і матеріали і з теорії термінознавства, це зокрема: “Специфічні ознаки терміна і нормативні вимоги до нього” І. Дуцяка, “Наукові засади термінознавства” Г. Стешко, “Термінологія в її історичному розвитку” С. Панченко, “Концептуальні засади розвитку науково-технічної термінології (досягнення і перспективи)” Т. Лещука тощо [15: 61].

Останніми роками українську термінологічну лексикографію збагатили праці харківських учених з Термінологічного центру при Українській нафтогазовій академії (керівник центру - проф., академік Української нафтогазової академії М. Д. Гінзбург). Протягом 1997-2001 рр. працівники центру уклали і видали 11 термінних словників, що поєднують риси перекладних і тлумачних [2: 137–138].

Але не тільки здобутки супроводжують розвиток українського термінознавства. Зараз наріжним каменем для термінологів є підхід до розв'язання проблем упорядкування української науково-технічної термінології. Як зазначає Г. Наконечна у своїй статті: «На сучасному етапі можна простежити 5 підходів до розв'язання проблем упорядкування української науково-технічної термінології.» За її словами перший підхід – формальний. Головним для нього є кількісний показник – якнайскоріше видання словника. Другий

підхід – етнографічний. Він ґрунтується на ідеї відродження національної термінології. Третій підхід – консервативний. Його прихильники виступають за збереження української науково-технічної термінології у такому вигляді, якого вона набула за радянських часів. Четвертий підхід – інтернаціональний. Для нього характерне введення до української науково-технічної термінології великої кількості запозичень із західноєвропейських мов, особливо з англійської. І п'ятий підхід – поміркований. Він передбачає упорядкування української науково-технічної термінології з урахуванням історичних, національних, політичних чинників і вироблення її оптимального варіанту [10: 40].

Інший термінознавець В. Пілецький виділяє два типи підходу до укладання терміносистем в Україні: «...існують прихильники принаймні двох термінотворчих традицій, кожна з яких передбачає різний національнокультурний вибір: одні зорієнтовані на використання усіх наявних в українській мові способів і засобів, а інші віддають перевагу калькуванню з мови російської.» [12: 11].

Оглянувши історію становлення термінознавства як самостійної науки в Україні і Росії, можна зрозуміти, чому українська термінологічна школа зараз відстає від російської. Це відбулось тому, що розробкою теоретичних засад термінознавства українські вчені почали займатися порівняно нещодавно, а до цього в Україні практично займалися термінографічною справою через утиски української мови.

Сучасний етап розвитку лінгвістики характеризується зростаючим інтересом до динамічних аспектів мови і переходом до лінгвістики антропоцентричної, що вивчає мову у взаємозв'язку з людиною, його свідомістю, мисленням, різними видами діяльності. Суттєві зміни відбуваються і в науці про терміни, в результаті чого формується новий – когнітивний напрямок термінознавства.

Причинами розвитку когнітивного термінознавства стали як зовнішні, загальнонаукові, причини, пов'язані із встановленням в мовознавстві антропоцентричної парадигми, так і внутрішні закономірності розвитку термінознавства. З одного боку, когнітивне термінознавство продовжує традиції, а з іншого боку, набуває нових меж, характерних для сучасного етапу наукового пізнання. У сучасному термінознавстві з'являються такі категорії, як мовна особистість, дискурс, знакова діяльність – когнітивне термінознавство, таким чином, відкриває можливості дослідження мовних знаків [1: 11].

Так наприклад, А. В. Суперанська визначала предмет загальної теорії термінознавства таким чином: вивчення формування і вживання спеціальних слів, за допомогою яких позначаються накопичені людством знання; виявлення загальних меж, властивих їм всім; пошук оптимальних шляхів створення нових термінів і їх систем; вдосконалення вже існуючих термінологічних систем; пошуки універсальних фактів, загальних для термінологій багатьох областей; узагальнення досвіду роботи окремих дослідників і шкіл [14: 10].

У той час як такі вчені як Ю. Н. Марчук, Б. Н. Головін, Р. Ю. Кобрін ставлять задачу перед термінознавством, які вже більше пов'язані з когнітивною лінгвістикою. Ю.Н. Марчук вказує на наступну основну мету термінознавства: вивчення особливостей і закономірностей утворення і розвитку термінологій для вироблення рекомендацій по їх вдосконаленню і найбільш ефективному використанню [8: 83].

Для досягнення цієї мети необхідне вирішення ряду теоретичних і практичних завдань. Б.Н. Головін, Р.Ю. Кобрін виділяють наступні теоретичні завдання термінознавства: 1) аналіз ролі термінології в комунікативних процесах; 2) визначення місця термінології в системі мови; 3) дослідження семантичної своєрідності термінів в зіставленні із словами загальноповсякденної лексики і вільними і стійкими словосполученнями; 4) конкретизація поняття «Термінологічна система» і розробка методик їх аналізу і опису [3: 7–8].

Когнітивне термінознавство, з одного боку, продовжує традиції, а з іншого, набуває риси, що притаманні сучасному етапу наукового пізнання. Якщо традиційне термінознавство не виходило за межі аналізу мовного знаку, то когнітивний напрямок робить термінознавство “відкритою” наукою, з явною тенденцією до розширення своїх меж, з тяжінням до інтеграційних процесів, які призводять до виділення міждисциплінарних програм дослідження [9: 95].

У полі зору вченого знаходяться не стільки сама категорія, скільки внутрішня сторона ментальної репрезентації, особливості структурування безпосереднього досвіду людини. Тому важливо виявлення того, які саме концепти (за структурою, за змістом і за ступенем конкретності) покладені в основу термінологічної номінації і більш за все сприяють фіксації, збереженню і передачі наукових знань [11: 59-60]. Когнітивне термінознавство вивчає “мову-здатність” як характеристику “перед мовленнєвою готовності” мовної особистості у взаємодії з іншими способами репрезентації мови – “мовою-текстом” і “мовою-системою”, а також у взаємодії з продуктом металінгвістичної діяльності термінолога – терміносистемою [5: 178].

У нашій роботі ми намагалися окреслити подальші напрямки роботи в сучасному термінознавстві. Для цього нами було проведено огляд історії становлення цієї молодішої дисципліни і її основних напрямків. Також в ході дослідження виявлено, що так як сучасний етап розвитку лінгвістики характеризується зростаючим інтересом до динамічних аспектів мови, то відбуваються зміни і в науці про терміни, в результаті чого формується новий – когнітивний напрямок термінознавства. Цей напрямок розвиває нове розуміння терміну як динамічного утворення, що є засобом вербалізації концепту. Тож, динамічні зміни в системі суспільних стосунків, перехід від індустріального до інформаційного суспільства, в якому інтелектуальний діалог і спілкування займають усе більш значиме місце, вимагають нових концепцій розвитку термінознавства, яким на нашу думку і є когнітивний напрямок термінознавства.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Алексеева Л.М. Медицинский дискурс: теоретические основы и принципы анализа . – Пермь: Изд-во Перм. ун-та, 2002. – 200 с.
2. Білецький В.С. У світі книг - нові російсько-українсько-англійські тлумачні словники технічних термінів // Фізико-хімічна механіка матеріалів. – 2002. – № 4 .– С.137 - 138.
3. Головин Б.Н. Лингвистические основы учения о термине. – М.: Высш. шк., 1987. – 104 с.
4. Гринев С.В. К истории отечественного терминоведения. Сер.1. – Организация и методика информационной работы. – 1999. – № 7. – С.1–13.
5. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. – М.: Наука, 1987. – 261 с.
6. Кочан І.М., Проблеми сучасної української наукової термінології // Фізико-хімічна механіка матеріалів: Міжнародний науково-технічний журнал. – 2000. – № 6. – С.121 – 122.
7. Лотте Д.С. Основы построения научно-технической терминологии. – М.: Из-во Академии наук СССР, 1961. – 158 с.
8. Марчук Ю.Н. Основы компьютерной лингвистики: [учебное пособие]. – М.: Изд-во МПУ «Народный учитель», 2000. – 226 с.
9. Мишланова С.Л. Терминоведение XXI века: история, направления, перспективы // Филол. науки. – 2003. – № 2. – С. 94–101.
10. Наконечна Г.В. Українська науково-технічна термінологія: історія і сьогодення. – Львів: Кальварія, 1999. – 110 с.
11. Новодранова В.Ф. Понятие и концепт // Научно-техническая терминология: Науч. – реф. сб. – 2002. – Вып. 2. – С. 59–60.
12. Пілецький В.І. Український термін як національно-культурне явище // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – Львів, 2006. – Випуск 38. – Ч. I. – С. 47–56., 212 с.
13. Поллога Л.М. Здобутки і втрати української термінології та термінографії за десять років Незалежності // Вісник Нац. ун-ту "Львів.політ.". – 2002. – № 453. – С. 21–23.
14. Суперанская А.В. Общая терминология: Вопросы теории. – М.: УРСС, 2004. – 246 с.
16. Матеріали 6-ї Міжнародної наукової конференції [«Проблеми української термінології *СловоСвіт 2000*»], (Львів, вересень, 2000 р.) – Львів: Вид-во Державного університету “Львівська політехніка”, 2000. – 420 с.
17. Felber J.H. Terminology Manual. – Paris: Unesco/Infoterm, 1984. – 426 p.
18. Wüster E. Internationale Sprachnomen in der Technik. Besonders in der Elektrotechnik. – Berlin: VDI, 1931. – 302 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Проценко – аспірантка кафедри англійської філології Інституту іноземної філології Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова.

Наукові інтереси: галузева термінологія, проблеми мов для спеціальних цілей, наукової та професійної комунікації.

ОНОМАСІОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ УКРАЇНСЬКОЇ КОЛОРАТУРНОЇ КОМПЗИТИ

Катерина СВЕЦИНСЬКА (Маріуполь, Україна)

У статті зроблено систематизацію композитних номінацій, проаналізовано взаємодію семантичного та номінативного аспектів композитного утворення. Дослідження узагальнює ономасіологічні особливості української колоратурної композити.

Ключові слова: ономасіологічний аспект, колоратурна композита, складна лексема, семантичні функції, когнітивна ономасіологія, колірний концепт, ономасіологічна структура.

The paper provides systematization of composite nominations, analyses the interaction of semantic and nominative aspects of Ukrainian composite words. The article generalizes onomasiological peculiarities of colour-nominating composites in the Ukrainian language.

Key words: onomasiological aspect, colour-nominating composites, complex lexeme, semantic functions, cognitive onomasiology, colour concept, onomasiological structure.

В аспекті сучасних концепцій і положень про встановлення примату ролі людського фактору як реалізації світопізнання в номінативній діяльності індивіда [4; 5; 14; 16] аналіз будь-якого мовного явища потребує залучення методик, які дозволяють подивитись на об'єкт дослідження з точки зору різних пізнавальних позицій.

Для композитології, що сформувалась як закономірний результат досліджень похідних слів, характерною завжди була зорієнтованість на принципи словотворення, з позицій якого словоскладання є особливим не тільки за структурою, а й за змістом та способом номінації [2; 6; 8; 10; 11; 13].

Поступова зміна пріоритетів композитології у бік дослідження семантики складного та складнопохідного слова, встановлення смислової структури його значення, виявлення природи мисленнево-мовленнєвих процесів породження композитного утворення розширює коло проблематики вчення про складне слово до сфери номінативної, визначаючи тим самим ономасіологічно-орієнтований напрямок композитологічних студій [1; 2; 6; 13; 15]. Основою ономасіологічних досліджень структурно-складних лексем стає систематизація та типологізація композитних номінацій, аналіз взаємодії семантичного та номінативного аспектів композитного утворення, інтерпретація ономасіологічних структур складного та складнопохідного слова у проекції на мотивуючу базу, що й зумовлює **актуальність** нашого дослідження.

Метою роботи є встановлення ономасіологічних особливостей української композити з колоративним компонентом, розкриття зв'язку номінативної структури колоратурної композити з відповідним значенням і концептом, що представлений складним словом.

З огляду на це, **об'єктом** дослідження ми вбачаємо колоратурну композиту в українській мові.

Предмет дослідження – ономасіологічна структура української колоратурної композити.

Дослідження колоратурної композити (КК) з позицій когнітивної ономасіології передбачає розкриття номінативної природи співвіднесеності цих мовних одиниць з об'єктами реального світу в аспекті усього комплексу знань людини, залучення сфер свідомого та підсвідомого як реалізації світопізнання у номінативній діяльності індивіда. “Ключ до словоскладання – вивчення тих операцій, що мають місце у мовленнєво-мисленнєвій діяльності людини, тих внутрішніх механізмів, які активізуються при певних намірах людини і слугують виконанню тих завдань, які людина ставить перед собою” [7: 14].

Специфічним у нашому дослідженні української композити є те, що одним із компонентів композитного утворення є кольоронайменування (КН).

Методологічним підґрунтям, здатним забезпечити виконання поставлених нами завдань, є проведення ономасіологічного аналізу з метою реконструкції *ономасіологічної структури* української колоратурної композити на основі пояснення зв'язку цієї структури із значенням складного слова та представленим ним *концептом*. В основі нашого дослідження

української колоратурної композиції – аналіз ономазіологічної структури англійської колоратурної композиції, розроблений Селівановою О.О. [12].

Вихідним поняттям, яке лежить в основі цього аналізу, є ономазіологічна структура (ОС) слова, яка, вміщуючи певну частину внутрішньої форми як інтеріоризованого образу [3], семантичної, граматичної й словотвірної структури лексеми, перебуває з цими ознаками у логічному відношенні пересічення множин [13: 54] і є критерієм, здатним забезпечити виконання поставлених завдань.

Під ономазіологічною структурою колоратурної композиції у роботі Селіванової О.О. розуміється номінативна структура, яка відображає співвідношення формальних властивостей із семантичними, з когнітивною структурою знань про об'єкт номінації з урахуванням реляцій концептосистеми та ментального лексикону в проекції на лінгводискурсивну функцію [12: 30].

Семантична структура колоратурної композиції відображається в ономазіологічній структурі складного та складнопохідного слова через семантичний внесок його конститuentів (ономазіологічних ознак) у лексичне значення композитного утворення в цілому. На цьому ґрунті ономазіологічна структура:

а) пояснює зв'язок семантичних функцій на рівні внутрішньої валентності. Остання розглядається як закономірна здатність взаємозчеплення складників композиції [9], демонструючи те, як концепт, відображений у семантиці одного компонента, зумовлює закономірність смислової сполучуваності з концептами, що визначають семантику інших компонентів;

б) демонструє особливості організації лексико-семантичних варіантів колоратурної композиції. Спроба вирішення цієї проблеми у рамках когнітивно-ономазіологічного підходу розглядається як процес вторинного позначення, що передбачає використання номінатором вже готового найменування, “яке при зв'язуванні його з новим концептом набуває нової семантики, що має когнітивні конекції з первинною” [12: 108]. Аналіз семантичної структури колоратурної композиції з цієї точки зору дасть нам можливість встановити, яким чином на понятійному рівні структуровані фрагменти знань, що відображені у багатозначності складного слова, співвідносяться з матеріальною формою знака, тобто композитою.

Когнітивна структура знань про об'єкт номінації представлена в ономазіологічній структурі колоратурної композиції через ментально-психонетичний комплекс (МПК), який прирівнюється до концепта, і являє собою “певним чином організовану, різносубстратну одиницю знань, включену в свідомість людини та її колективне підсвідоме й виділяється у концептосистемі для опису мотивуючої бази внутрішнього програмування найменувань” [12: 112]. Ядром МПК є когнітивна модель фрейма, яка містить: *диктум*, *термінально-асоціативну частину* та *модус*.

Колоратема є одиницею ментально-психонетичного комплексу, яка становить у ньому колірний корелят і формує слотову позицію у фреймовій моделі, відображаючи колірну співвіднесеність із компонентами як самого комплексу, так і з елементами інших ментально-психонетичних комплексів. Колоратемами, які представлені у *диктумі* фреймової моделі, відображають відносно істинні знання про колір (кореляція з фізичними параметрами кольору); *асоціативно-термінальний компонент* фрейма представляють колоратемами, що фіксують метафорично осередковану співвіднесеність із диктумом, модусом і сферою психічних функцій; *модус* фреймової моделі представлений колоратемами, що відображають оцінку суб'єктом відносно істинних знань про колір, їх емоційне сприйняття. Аналіз конститутивних елементів колірного концепта дозволяє припустити наявність ряду колоратем, які формують слотові позиції у фреймі відповідного ментально-психонетичного комплексу.

У нашому дослідженні було проаналізовано 377 колоратурних композит української мови, що були представлені 11 кольорами (білий, блакитний, голубий, жовтий, зелений, коричневий, рожевий, синій, сірий, червоний, чорний). Дослідження фактичного матеріалу дозволило на матеріалі української мови зробити наступні висновки.

І. *Диктум* представляють:

* колоратема-прототип – 33 % (вказує на співвіднесеність із тоною характеристикою кольору), напр.: *блакитноокий* – «який має блакитні очі» [ВТССУМ:86], *чорноволосий* – «який має чорне волосся» [ВТССУМ:1605];

* колоратема-інтенсифікат – 18,3 % (вказує на співвіднесеність із певним ступенем яскравості та насиченості кольору), напр.: *жовто-золотий* – «жовтий із золотим відблиском» [ВТССУМ:370], *чорнобурка* – «чорно-бура лисиця, хутро цієї тварини» [ВТССУМ:1605];

II. **Асоціативно-термінальний компонент** представляють:

* колоратема-архетип – 3,7 % (вказує на співвіднесеність кольору з універсальними елементами людського досвіду), напр.: *чорнороб* – «некваліфікований робітник, який виконує фізично важку, брудну роботу» [ВТССУМ:1606], *чорносороочечник* – «італійський фашист, якого називали так тому, що він носив сорочку чорного кольору» [ВТССУМ:1606];

* колоратема-опозитив – 1,1 % (вказує на співвіднесеність із рівнем опозитивів на основі відсутності, недостатності чи неповноти якоїсь ознаки), напр.: *сіро-бурий* – «невизначеного кольору» [ВТССУМ:1325], *білогубий* – «у якого бліді губи» [ВТССУМ:81];

* колоратема-символ – 1,3 % (вказує на співвіднесеність із певним аспектом культурно-історичної традиції), напр.: *жовторотий* – «про молодих, недосвідчених людей, без життєвого досвіду» [ВТССУМ:370], *чорносутанник* – «представник католицького духовенства, що носило верхній довгий одяг – сутану» [ВТССУМ:1606];

* етноколоратема – 10,3 % (вказує на співвіднесеність із певною подією чи фактом культурологічного чи історичного характеру, фактом етнічної або расової самотності), напр.: *білоемігрант* – «людина, яка в перші роки Радянської влади емігрувала за кордон» [ВТССУМ:81], *чорносотенці* – «члени крайньої правих організацій в Росії в 1905-1917 рр., які виступали під гаслами монархізму, великодержавного шовінізму та антисемітизму» [ВТССУМ:1606];

* колоратема-міфологема – 1,1 % (вказує на співвіднесеність із певним міфологічним поняттям), напр.: *чорнокнижник* – «чаклун» [ВТССУМ:1606];

* колоратема-трансгресив – 1,3 % (вказує на співвіднесеність із результатом каузативу перетворення колірної ознаки), напр.: *синьоламкість* – «зниження пластичності сталі при одночасному підвищенні міцності, що спостерігається при деформації в інтервалі температур, які викликають синій колір мінливості» [ВТССУМ:1319];

* колоратема-об'єкт – 19 % (вказує на співвіднесеність з образом власне природного або іншого фізичного об'єкта), напр.: *білокочитник* – «трав'яниста рослина родини складноцвітних з листям, вкритим знизу білими волосинками» [ВТССУМ:81], *червоперка* – «річкова риба родини корошових, яка має червонуваті плавники» [ВТССУМ:1598];

* колоратема-локатив – 6,6 % (вказує на співвіднесеність з образом просторового місцеположення), напр.: *чорногорці* – «південнослов'янський народ, що становить основне населення Чорногорії» [ВТССУМ:1606];

* колоратема-фабрикатив – 2,4 % (вказує на співвіднесеність з образом матеріалу, речовини), напр.: *сірокам'яний* – «змурований або витесаний із каменю, що має сіру барву» [ВТССУМ:1325];

* колоратема-медіатив – 0,3 % (вказує на співвіднесеність з образом способу, засобу дії), напр.: *білобектомія* – «оперативне видалення двох часток легені» [ВТССУМ:81];

* колоратема-компаратив – 0,5 % (вказує на співвіднесеність із порівняльною характеристикою колірної ознаки по відношенню до свого прототипового еталона), напр.: *червонокривці* – «червоні кров'яні тільця» [ВТССУМ:1598];

III. Підрівень колоративних корелятивів у **модусі** представляє:

* колоратема-модус – 1,1 % (вказує на співвіднесеність із характеристикою оцінки кольору), напр.: *червонодеревець* – «столяр, який виготовляє меблі з червоного дерева або взагалі меблі вищої якості» [ВТССУМ:1597].

Наше дослідження колоратурної композиції на матеріалі української мови дозволяє нам стверджувати, що найбільша кількість українських колоратурних композитів представлена у диктумі (51,3 %), що пов'язано з фізичними параметрами кольору. Асоціативно-

термінальний компонент представлений 47,6 %, модус – 1,1 %. Перспективою нашого дослідження ми вбачаємо зіставний ономазіологічний аналіз колоратурної композити на матеріалі англійської та української мов.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Дюжикова Е.А. Ономазіологіческое исследование формирования значений субстантивных композитов современного английского языка / Е.А. Дюжикова // Словообразование и его место в курсе обучения иностранному языку. – Владивосток: Дальневост. гос. ун-т. – 1987. – С. 90-99.
2. Дюжикова Е.А. Номинативные единицы типа прилагательное цвета + существительное в современном английском языке / Е.А. Дюжикова // Картина мира: лексикон и текст (на материале английского языка). – М.: Моск. ордена Дружбы народов гос. лингв. ун-т. – 1991. – Вып. 375. – С. 52-58.
3. Кияк Т.Р. Мотивированность лексических единиц / Т.Р. Кияк. – Львов: Вища школа, 1988. – 161 с.
4. Кубрякова Е.С. Номинативный аспект речевой деятельности / Е.С. Кубрякова. – М.: Наука, 1986. – 157 с.
5. Кубрякова Е.С. Роль словообразования в формировании языковой картины мира / Е.С. Кубрякова // Роль человеческого фактора в языке. – М.: Наука, 1988. – С. 141-172.
6. Кубрякова Е.С. Словосложение как процесс номинации и его отличительные формальные и содержательные характеристики / Е.С. Кубрякова // Теоретические основы словосложения и вопросы создания сложных лексических единиц. – Пятигорск: Изд-во Пятигорск. гос. пед. ин-та иностр. яз., 1988. – С. 3-23.
7. Кубрякова Е.С. Проблемы представления знаний в современной науке и роль лингвистики в решении этих проблем / Е.С. Кубрякова // Язык и структуры представления знаний. – М.: ИНИОН Российской Академии наук, 1992. – С. 4-38.
8. Мешков О.Д. Семантические аспекты словосложения / О.Д. Мешков. – М.: Наука, 1986. – 209 с.
9. Омельченко Л.Ф. Внутренняя валентность сложнопроизводных соматических бахуврихи в английском языке / Л.Ф. Омельченко // Полуаффиксация в терминологии и литературной норме. – Владивосток: Дальневост. науч. центр АН СССР. – 1986. – С. 141-147.
10. Омельченко Л.Ф. Английская композита: структура и семантика: Дис. ... д-ра филол. наук.: 10.02.04 – германские языки / Л.Ф. Омельченко. – К., 1989. – 493 с.
11. Положин М.М. Функціональний і когнітивний аспекти англійського словотворення / М.М. Положин. – Ужгород: Закарпаття, 1999. – 240 с.
12. Селиванова Е.А. Когнитивная ономазіологія / Е.А. Селиванова. – К.: Фитосоціоцентр, 2000. – 248 с.
13. Селиванова О.О. Складне слово: мовні моделі світу /основи зіставної композитології російської та української мов / О.О. Селиванова. – Черкаси: Черкаськ. держ. ун-т. 1996. – 297 с.
14. Телия В.Н. Метафоризация и ее роль в создании языковой картины мира / В.Н. Телия // Роль человеческого фактора в языке. – М.: Наука, 1988. – С. 173-204.
15. Труевцева О.Н. Английский язык: особенности номинации / О.Н. Труевцева. – Л.: Наука, 1986. – 248 с.
16. Харитончик З.А. Способы концептуальной организации знаний в лексике языка / З.А. Харитончик // Язык и структуры представления знаний. – М.: ИНИОН Российской Академии наук, 1992. – С. 98-123.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

ВТССУМ: Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / За ред. В.Т. Бусел. – К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Катерина Свєцинська – аспірантка кафедри англійської мови та перекладу Маріупольського державного університету.
Наукові інтереси: ономазіологічний аспект колоратурної композити на матеріалі англійської, української та новогрецької мов.

ДЕТЕРМІНОЛОГІЗАЦІЯ МОВНИХ ОДИНИЦЬ

Ірина ФІРЦОВА (Горлівка, Україна)

У статті розглянуто проблему детермінологізації мовних одиниць як результат вторинного найменування. Детермінологізація займає важливе місце у розвитку мовного тезаурусу за допомогою номінативних засобів. У результаті вторинного найменування термінологічне/ первинне значення використовується для номінації нових нетермінологічних явищ.

Ключові слова: детермінологізація, вторинне найменування, запозичені терміни, питомі терміни, терміносистема.

The focus of the paper is the study of the determinologization of lexical units as a result of secondary nomination. The determinologization takes an important place in the development of the language with the help of nominal units. In the course of the secondary nomination process the primary terminological meaning is used to designate new non-terminological phenomena.

Key words: determinologization, secondary nomination, borrowed terms, original terms, term system.

Термінологічні одиниці, які асимілюються з лексико-семантичною системою мови, здобувають не тільки нові семантичні якості, але й нові системні потенції, які властиві іншим компонентам цієї системи: вони можуть становитися початковими пунктами семантичних змінювань та приймають участь у різних процесах вторинної номінації. Численні приклади свідчать про те, що в мові з'являються значення нетермінологічного толку, але похідні від

термінів, тобто пов'язані з термінологічним значенням різними асоціативними зв'язками, наприклад :

érosion (chim.) – 1. action d'une substance qui érode, qui ronge

I. cour. 2. usure graduelle

« érosion monétaire, érosion idéologique » [8].

Мета даного дослідження є розгляд механізму детермінологізації в результаті вторинного найменування.

Матеріалом для дослідження послужили словники Grand Robert, Grand Larousse.

Однією з характерних рис природної мови є те, що її слова не замикаються межами обчислених значень, але несуть в собі здатність вловлювати подібність: «бути подібним з ...» [1: 223], тобто основою функціонування будь-яких лексичних словоформ є те, що «кожен звуковий комплекс, що функціонує в мові, здатний служити матеріальною формою кільком поняттям, які реалізуються в мові у формі значення слова ... Процес приєднання нових значень до смислового змісту слова і процес розширення функціонального обсягу елементів форми є певним способом мовного втілення нових понять» [4: 3-4]. При всій рухливості семантичних можливостей лексичних одиниць вони мають чіткі межі. Слово не може прийняти будь-яке вільне значення, бо семантична структура лексичних одиниць направляє процеси у певні форми [2: 113].

Процес вторинного найменування пояснюється тим, що носії мови при спостереженні дійсності мають здатність виділяти деякі властивості предметів, пізнавати одні предмети через інші. Творча здатність помічати подібність між різними об'єктами і явищами допомагає знайти найменування тих реалій, для позначення яких ще немає назв. Наявність певних асоціативних зв'язків між об'єктами веде до різних семантичних змін лексичних одиниць, що дозволяє їх вживати для вторинного найменування.

В процесі вторинного найменування «ставлення іменування формується у взаємозв'язку чотирьох компонентів: дійсність – понятійно-мовна форма її відображення – попереднє структурно-семантичне значення мовної форми – мовна форма в її вторинній функції назви» [7: 79-80].

Лінгвісти завжди підкреслювали активну участь суб'єкта в акті вторинної номінації і «творчий момент в діяльності іменуємої особи (або індивідуальне обличчя всередині колективу, або мовний колектив по відношенню до іншого, тобто в процесі вторинного найменування приймають участь три елементи: суб'єкт, що пізнає (людина), об'єкт, який пізнають (реальна дійсність) і мовний знак (мова), що сприяє процесу пізнання» [3: 83].

Основою вторинного найменування є подібність об'єктів реального світу або схожість функцій, які виконують різні об'єкти. Процес лексичного розвитку значення мовних одиниць в результаті вторинного найменування відбувається наступним чином: нова реалія отримує найменування, яке служило вже назвою іншого поняття. Підставою для цього служить спільність певних ознак у нових і раніше відомих поняттях. Процес виявлення загальних для двох понять властивостей і ознак відбувається усвідомлено, шляхом їх зіставлення, у ході якого із сукупності ознак виокремлюють найбільш інформативні. Ці пересічні ознаки понять створюють основу для семантичної трансформації одного найменування в інше з якісно новим змістом [6: 138–139; 5: 84]. Вторинні найменування «містять в сигніфікаті всі ті відомості, які необхідні для вірного співвіднесення імені і позначаємого фрагмента дійсності» [7: 74].

Детермінологізація займає важливе місце у розвитку мовного тезаріусу за допомогою номінативних засобів. В результаті вторинного найменування термінологічне, первинне значення використовується для номінації нових нетермінологічних явищ.

Процес детермінологізації у деякому сенсі схожий на процес термінологізації, хоча і зворотній за напрямком. На відміну від термінологізації, яка пов'язана з розробкою наукових концепцій і створенням в достатній мірі закритої терміносистеми, детермінологізація пов'язана з розмовом меж останньої. Лінгвістичний матеріал показує, що кількість терміносистем, в яких функціонує лексична одиниця, у ряді випадків впливає на процес розхитування її понятійної чіткості. Для ряду лексичних одиниць таких терміносистем

виявляється декілька. Наприклад, термін «*pression*» словник Robert [9] дає як термін цілого ряду:

1. *phys. méc.* – force qui agit sur une surface donnée, mesure de la force qui agit par unité de surface.
2. *météor.* – *pression* atmosphérique exercée par l’atmosphère terrestre en un point.
3. *méd.* – *pression* circulaire exercée par un muscle.

Таки одиниці, як показують спостереження, склалися на базі загальноновживаної мови і перейшли в термінологію як терміни шляхом семантичної трансформації. Високий рівень абстрактності семантичного змісту багатьох лексичних одиниць, мабуть, визначає той шлях, яким вони повертаються в загальнолітературну мову – через детермінологізацію наукових термінів: лексична одиниця «*pression*» повернулася в загальнолітературну мову зі значенням «*influence, action insistante qui tend à contraindre*» [9].

Представниками іншої групи є терміни, які з’явилися в терміносистемах у якості термінів. Це можуть бути:

- а) запозичені терміни;
- б) питомі терміни, створені шляхом словотворення.

Запозичені терміни мають однозначну приналежність. Наприклад: *trémolo* (*mus.*) – *mouvement de vibration produisant un battement continu sur un son, par des répétitions très rapprochées ou sur deux sons ou accords ; émission sonore ainsi produite (fluctuation de fréquence à un rythme de 7 à 10 par seconde)* [8]. Так у нашому прикладі ми бачимо, що слово «*trémolo*» відноситься тільки до терміносистеми музики, для якої італійськи слова дуже характерні.

Питомі терміни також можуть мати однозначну приналежність. Наприклад: *effervescence* (*chim.*) – *bouillonnement d’un liquide produit par un dégagement de bulles gazeuses, lorsqu’on y introduit certaines substances* [8]. Таким чином, до певної терміносистеми зазвичай належать запозичені терміни і питомі: лексичні одиниці, створені спеціально в якості термінів.

Зіставлення цих двох видів термінів, створених на базі загальнолітературної мови і з’явившихся безпосередньо як терміни, вказує на можливі способи процесів детермінологізації. Так, для слів першого розряду, етимологічно вже як для нетермінів, суттєво змішання сфер вживання, і відповідно збіг значної частини семантичної структури різних термінологічних значень. Тому природним семантичним процесом буде тут в першу чергу генералізація значення, його розширення, збільшення його денотату і збіднення сигніфікату, що, однак, не заперечує можливості й інших семантичних перетворень. Через очевидність генетичного зв’язку з питомими словами, що належать до сфери загальнолітературної мови, процес детермінологізації, який відзначається словниками, на синхронному рівні сприйняття мови носіями мови не усвідомлюється. Тому і при детермінологізації даних лексичних одиниць відтінок термінологічності не відчувається, у той час як слова другого розряду, які з’явилися в мові одразу у якості термінів, мають тенденцію зберігати відтінок термінологічності при нетермінологічному вживанні, оскільки з позицій норм неспеціалізованої мови проступає їх очевидні відмінності від інших слів – вони або запозичені, або містять запозичений елемент (наприклад, суфікс). В плані семантичної деривації тут найбільш рельєфно проявляються семантичні переноси. Таким чином, перші розмежування між детермінологізованими лексичними одиницями, пов’язані генезисом термінів – виявляється важливою їх етимологічна основа, другі розмежування – з кількістю терміносистем, до яких належить термін, і вихід за межі яких призводить до процесу детермінологізації, а по-третє – з тими семантичними процесами, які експлікуються при детермінологізації.

Зараз ми розглянемо ще один момент у процесі детермінологізації, пов’язаний з семантичною зміною терміна. Він досить сильно впливає на розхитування семантичної визначеності терміна. Мова йде про семантичні переноси всередині самих термінів.

Наприклад: *pression* (*phys. méc.*) – 1. *force qui agit sur une surface donnée; (métonym.)*
2. *mesure de la force qui agit par unité de surface.*

trémolo (mus.) – 1. mouvement de vibration produisant un battement continu sur un son, par des répétitions très rapprochées ou sur deux sons ou accords ; (métonym.) 2. émission sonore ainsi produite (fluctuation de fréquence à un rythme de 7 à 10 par seconde).

Вторинні значення наведених лексичних одиниць з'явилися внаслідок метонімічного розвитку термінологічного значення. Словникові статті свідчать про те, що терміни піддаються вторинному найменуванню вже в межах терміносистем, і воно, як правило, обумовлено метонімічним переносом термінологічного значення.

Слід зауважити, що при дослідженні способів вторинної номінації процесу детермінологізації, ми орієнтувалися на синхронний зріз мовних явищ, хоча саме поняття «детермінологізація» веде нас до діахронії, де реєструється динаміка всіх змін, які відбуваються у мові.

Способами вторинної номінації, що приводять до детермінологізації, є розширення термінологічного значення і семантичний перенос. Причому обидва способи, розширення і перенос, у процесі детермінологізації поєднуються, переплітаючись один з одним.

Під розширенням ми маємо на увазі узагальнення значення, генералізацію, усунення в сигніфікаті диференційних ознак, у зв'язку з чим значення починає служити для позначення більш широкого класу предметів.

Під переносом розуміємо перенесення найменування з одного предмета - поняття на інший на підставі зовнішньої схожості, функції або на підставі суміжності. Метафора і метонімія є двома семантичними явищами, що приводять до переносу назви.

У результаті проведеного дослідження можна зробити наступні висновки щодо механізму появи у терміна переносного нетермінологічного значення.

Процес детермінологізації регулюється, з одного боку, процесом термінологізації, генезисом термінів, тобто шляхом, яким вони прийшли в терміносистему, а з іншого боку, кількістю терміносистем, в яких дана лексична одиниця функціонує. Багато термінів, які є похідними від слів загальнолітературної мови мають тенденцію вживатися в кількох терміносистемах, що призводить до розмивання їх понятійної чіткості, розширення меж даних лексичних одиниць і відповідно способом вторинного нетермінологічного найменування є в більшості випадків розширення термінологічного значення. Питомі терміни, як правило, функціонують в одній терміносистемі і мають тенденцію до семантичного переносу як засобу детермінологізації.

Розширення термінологічного значення пов'язане з метафоричним перетворенням сигніфікату, у зв'язку з чим виявляється співвідношення між двома семантичними способами вторинної номінації – розширенням і семантичним переносом у денотативному і сигніфікативному аспектах. Розширення термінологічного значення та перенос його значення призводять до появи нових лексико-семантичних варіантів, до розвитку полісемії у сучасній французькій мові.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Болинджер О. Атомизация значения / О. Болинджер // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Изд-во Иностранной литературы, 1981. – 394 с.
2. Виноградов В.В. Современный русский язык. – М.: Наука, 1977. – 195 с.
3. Гак В.Г. К диалектике семантических отношений в языке / В.Г. Гак // Принципы и методы семантических исследований. – М.: Высшая школа, 1976. – 256 с.
4. Дегтярева Т.А. Формы проявления семасиологических законов / Т.А. Дегтярева // Законы семасиологического развития. – М.: Изд-во МГУ, 1966. – 248 с.
5. Калмыков Е.И. О диалектике метафоры в научном стиле // НДВШ. Филол. науки, 1974. – № 2. – С. 84.
6. Потебня А.А. Мысль и язык / А.А. Потебня // Эстетика и поэтика. – М.: Искусство, 1976. – 236 с.
7. Уфимцева А.А. Лингвистическая сущность и аспекты номинации / А.А. Уфимцева // Аспекты семантических исследований. – М.: Наука, 1980. – 120 с.
8. Dubois J., Giacomo M. Dictionnaire de linguistique et des sciences du langage. – P.: Larousse, 1994. – P. 514.
9. Robert P. Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française, 6 vol. – P.: Robert, 1964. – 430 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ірина Фірсова – аспірантка кафедри мовознавства та російської мови Горлівського державного педагогічного інституту іноземних мов.

Наукові інтереси: концепт «простір» та його прояви у сучасній французькій мові.

ПАРАДИГМАТИЧНІ ТА СИНТАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛОМОВНОЇ БАНКІВСЬКОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Ганна ХАЦЕР (Запоріжжя, Україна)

Статтю присвячено комплексному вивченню англomовної банківської термінології під кутом зору когнітивно-комунікативної парадигми лінгвістики, описано основні структурно-граматичні типи банківської термінології, її лексико-семантичну специфіку, пов'язану з явищами синонімії, полісемії та омонімії, запропоновано системну інтерпретацію корпусу англomовної банківської термінології, з'ясовано принципи і закономірності її використання у трьох дискурсивних жанрах

Ключові слова: англomовна банківська термінологія, структурно-граматичний тип, синонімія, полісемія, омонімія, термінополе, дискурсивний жанр.

The paper focuses on the complex study of English banking terminology from the standpoint of cognitive and communicative paradigms of linguistics. The main structural and grammatical types of banking terminology, its specific lexical and semantic features connected with synonymy, polysemy and omonymy are described. Systematic interpretation of English banking terminology is proposed. The principles and regularities of its usage in three discourse genres are defined.

Key words: English banking terminology, structural and grammar type, synonymy, polysemy, terminological field, discourse genre.

Діалектика когнітивного і комунікативного виходить на одне з пріоритетних місць у сучасній лінгвістичній науці (Н.В. Бардіна [1], В.І. Карасик [2], І.М. Колегаєва [3], А.М. Приходько [4], О.О. Селіванова [5], І.С. Шевченко [6] та ін.). Усвідомлення цього по відношенню до дискурсивно-текстового континууму дає змогу вивчати вербальне аранжування ділових текстів (у т. ч. і банківських) під кутом зору когнітивно-комунікативної парадигми знання з урахуванням таких чинників, як мультидисциплінарність, конвенційність, експланаторність тощо. Ці та інші аспекти когнітивно-комунікативного спрямування застосовуються у термінознавстві.

Особливе місце посідають дослідження лексикографічної репрезентації термінологічних одиниць, їхньої номінативної природи в площині когнітивної діяльності, використання у фаховій комунікації та в дискурсивних практиках (N. Asher, P. Denis [7], L. Trimble [8], D. Tuggy [9], A. Tyler і V. Evans [10] та ін.).

Дослідження англomовної банківської термінології (АБТ) стимулювалося насамперед усвідомленням того факту, що, попри наявність окремих праць відповідної тематики, її когнітивно-комунікативна природа все ще не знайшла свого задовільного висвітлення. Вирішення цього питання унеобхіднює вивчення банківської термінології на засадах і принципах загальнонаукової методології (індукція та дедукція, конвергенція і дивергенція, аналіз і синтез, форма і зміст) та її лінгвістично релевантних рефлексій (система і структура, парадигматика й синтагматика, ономаціологія та семасіологія, автосемантика та синсемантика, статика і динаміка).

У контексті зазначених категорій термін постає як особливе слово чи словосполучення, що номінує поняття певної галузі знання і/або діяльності та відрізняється від інших номінативних одиниць однозначністю, точністю, системністю, стилістичною нейтральністю, стислістю й незалежністю від контексту, які зумовлюються процесами унормування і стандартизації. У такий спосіб термін є спеціальним знаком, призначеним для здійснення професійної / фахової комунікації у галузі гуманітарного чи науково-технічного знання, пов'язаного з певною субкультурою.

Англomовна банківська термінологія є невід'ємним складником англomовного банківського дискурсу – одного із представників інституційної дискурсії. Він є лінгвосоціокультурним утворенням, яке має чинність в усному і писемному спілкуванні суб'єктів і об'єктів банківської діяльності при реалізації ними своїх соціорольових відносин. У такий спосіб банківський дискурс відбиває адресантно-адресатну конфігурацію учасників спілкування – агентів (банківські працівники) і клієнтів (користувачі банківських послуг). Банківський дискурс нерозривно пов'язаний з мовною і концептуальною картиною ділового світу, яка, репрезентуючись лексичними одиницями різного категоріального статусу, має своїм стрижнем терміносистему. Вона становить собою ієрархічно організовану сукупність

автосемантичних лексичних одиниць на позначення специфічних професійних понять у сфері банківської діяльності.

Когнітивно-комунікативне дослідження АБТ у контексті новітніх надбань термінознавства зумовило її розгляд у єдності номінативного і функціонально-комунікативного начал. Перше, перебуваючи в полі парадигматики мови, дає змогу робити узагальнення щодо її семасіологічних і ономасіологічних властивостей. Друге, стосуючись синтагматики мовлення, передбачає розгляд функціонально-польової організації та жанрово-дискурсивної специфіки АБТ.

Семасіологічні властивості АБТ корелюють з її структурно-граматичними параметрами, що задаються словотвірним по формі та гетерогенним по суті алгоритмом, оскільки він спирається на низку засобів (афіксація) і способів термінотворення (безафіксальна деривація). Найпродуктивнішим засобом є афіксація та прикметниково-іменникове словоскладання. Поєднуючись між собою у різних констеляціях, вони утворюють щонайменше п'ять типологічно значущих груп: прості терміни, афіксальні терміни (деривати), терміни-композиції, терміни-словосполучення і терміни-аббревіатури. Серед них найчисленнішою є група термінів-словосполучень, утворених комбінацією двох і більше слів. При цьому дво- і трислівні АБТ є найбільш продуктивними, тоді як частотність словосполучень з більш ніж трьома конститuentами починає різко убавати, зупиняючись на відмітці "шість", після якої не зафіксовано жодної термінологічної одиниці.

Категоріальне наповнення і характер синтаксичного зв'язку між компонентами термінів-словосполучень дає змогу говорити про певні патерни їхнього конституювання – морфосинтаксичні моделі та субмоделі. Між структурним типом моделі та кількістю побудованих за нею словосполучень встановлюються відношення асиметрії: що більше структурних компонентів має певна словотвірна модель, то менше терміноодиниць будується за її зразком.

Структурні моделі термінів-словосполучень є релевантними і для морфосинтаксичного моделювання термінів-композицій, але останні мають суттєві відмінності граматичного порядку: їхні компоненти не можуть приєднувати флексії, утворювати ступені порівняння прикметників, піддаватися частиномовній транспозиції. Терміни-композиції поділяються на синтаксичні, асинтаксичні, ендо- та екзоцентричні, які, у свою чергу, можуть бути іменниковими, прикметниковими і прийменниковими. Найпоширенішими є іменникові композиції.

У сфері банківських термінів афіксального типу (суфіксальні, префіксальні, суфіксально-префіксальні) домінує суфіксальна деривація (як *-ing*, *-tion*, *-ment* та ін.), головне семантичне навантаження якої полягає у вираженні насамперед таких значеннєвих компонентів, як „якість” і „абстрактність”. Серед префіксальних дериватів продуктивними є терміни на *re-*, *sub-*, *out-* та *in-*, які мають схильність до сполучуваності з мотивуючими основами іменникового та дієслівного типу.

Серед структурно-граматичних типів термінотворення чільне місце належить і аббревіації, що має тенденцію до все більшого й більшого поширення. На інтенсивність їхнього використання впливають такі фактори, як інформаційна експансія, ергономіка праці та економія мовних ресурсів.

Другою іпостасю номінативного потенціалу АБТ є ономасіологічний аспект, який корелює з її лексико-семантичною специфікою. Остання пов'язана з явищами синонімії, полісемії та омонімії, у межах кожного з яких певної значущості набувають морфологічні та семантичні фактори. Хоча науковці й заперечують наявність зазначених явищ в царині термінології, вони є не тільки об'єктивною даністю у сфері англomовного банківського дискурсу, а й характеризуються двома іпостасями свого побутування – дивергентним і конвергентним.

Дивергентний фактор номінативного потенціалу АБТ корелює із синонімією. Вона, маючи інтралінгвальні витоки, сприяє свідомому вибору мовних засобів для точного позначення поняття там, де існуюча одиниця первинної номінації не "впорасться" з відображенням чи нюансуванням певних вузькофахових смислів. На тлі значної кількості

термінологічних узуальних синонімів в англomовному банківському дискурсі переважають часткові синоніми, особливо активно використані в тих текстах, де йдеться про власне фінансову інформацію, наводяться статистичні дані та рекламуються банківські послуги.

Конвергентний фактор номінативного потенціалу АБТ спряжений із полісемією та омонімією, які зумовлюються екстралінгвальними причинами (наприклад, стрімким розвитком окремих галузей знання). Полісемія в АБТ побутує в рамках загальномовної тенденції до формування вторинних значень на базі метонімії та метафори. При цьому між внутрішньою формою терміна та його спроможністю бути багатозначним існує чітка корелятивна залежність: що менша кількість компонентів терміна, то більша вірогідність його полісемічності. Багатоконпонентні терміни в англomовному БД, як правило, уникають полісемії. Іншою закономірністю тут є кореляція між кількістю значень і вживаністю: найбільш вживаними є терміни, що мають по два-три значення.

Попри те, що омонімія виникає в АБТ на ґрунті полісемії при послабленні спільного семантичного компонента, вона тут, по-перше, набагато менш поширена і, по-друге, обмежена лише своїм міжгалузевим різновидом – тим, що не створює когнітивного дисонансу і, відповідно, комунікативних збоїв при фаховому спілкуванні клієнтів і агентів англomовного банківського дискурсу.

Конвергентні та дивергентні фактори забезпечують гнучкість і динамічність банківської терміносистеми. Перебуваючи у стані перманентного оновлення, вона "утилізує" старі терміни та засвоює нові. Основним способом інновативного поповнення термінокорпусу є акомодация, яка відбувається у двох напрямках – пристосування загальнонавживаної лексики до потреб банківського дискурсу і транстермінологізація. В останньому випадку йдеться про "імпорт" з іншого дискурсу певного терміна з його частковим або повним переосмислення. Найбільша кількість термінологічних неологізмів запозичена з таких сфер, як інформаційні технології, бухгалтерський облік та юриспруденція.

Системна організація АБТ може бути представлена у вигляді термінологічного (макро)поля, одиниці якого співвідносяться в ідеографічний спосіб і перебувають між собою у відношеннях структурованості, множинності та ієрархічності. Його конституенти впорядковуються за родо-видовим принципом і утворюють чотири мікрополя: „Види банківської діяльності”, „Економіко-правові засади банківської діяльності”, „Ризики банківської діяльності”, „Результати банківської діяльності”. У кожному з чотирьох мікрополів АБТ диференціюються на ядрові, близько- та віддалено-периферійні.

Функціональна реалізація термінологічних одиниць банківського дискурсу розгортається за певними сценаріями та сценами. Характерною рисою сценаріїв і сцен є співвіднесеність з відповідними мікрополями, з їхніми ядровими і периферійними зонами. Найбільш активними зі значною кількістю використаних одиниць є сценарій надання банківських послуг у мікрополі „Види банківської діяльності” і сценарій визначення ризиків у мікрополі „Ризики банківської діяльності”. За кожним елементом головного сценарію закріплена своя термінологія, яка належить до однієї з ідеографічних груп.

В англomовному банківському дискурсі концептуального статусу набувають такі термінологічні одиниці, як *assets, exchange / foreign exchange, bank / banking, money, loan, fund, cash, value, ratio, securities, account, currency, credit, capital, payment, debt, risk, service, deposit, liability, margin, operation, expense(s), income*. Вони є релевантними як для динаміки банківського термінотворення, так і для окреслення когнітивної карти англomовного банківського дискурсу.

Динаміка використання АБТ в однойменному дискурсі пов'язана з його когнітивно-комунікативним простором, що визначається певного роду жанрово-мовленнєвою стратифікацією. Йдеться щонайменше про три специфічні для нього жанри – професійний, академічний і публіцистичний. Кожний із них конститується певним набором реальних текстів, утворених за алгоритмом відповідних текстотипів, серед яких фігурують провідні та другорядні. До провідних текстів професійного жанру належать банківські звіти, академічного – підручники з банківської справи, публіцистичного – статті та повідомлення в ЗМІ. Взаємодіючи між собою, дискурсивні жанри відтворюють термінологічну єдність

англомовного банківського дискурсу, який реалізується через відповідний текстовий континуум.

Використання АБТ у різних жанрах характеризується інтегральними і диференційними особливостями. До перших належать високий рівень стандартизованості, перевага простих термінів і термінів-словосполучень, а також активне приєднання прикметникових комплементів, метою яких є значеннєве нюансування терміну. Диференційні ознаки жанрово зумовленого використання банківської термінології проявляються у відсутності синонімічних паралелей, наявності полісемії й термінологічно акомодованої лексики (професійний жанр); у стилістичній маркованості синонімічних термінів (академічний жанр); у наявності контекстуальних синонімічних заміників, преферентному вживанні простих іменникових термінів і термінів-словосполучень у комплексні з якісними прикметниками, що може сигналізувати авторську модальність і певного роду оцінність (публіцистичний жанр); у значній кількості абревіатур у професійному жанрі та обмеженій їх кількості в академічному.

Таким чином, англomовні банківські терміни – це мовні маркери когнітивних структур мислення, за допомогою яких відбувається розуміння текстів банківського направлення, здійснюються процеси концептуалізації світу. Банківська термінологія становить собою різноманітні структурні моделі, найчисельнішими з яких є терміни-словосполучення. В афіксальному термінотворенні АБТ головне місце посідає суфіксація. Серед семантичних особливостей релевантними є явища синонімії, полісемії та омонімії. Англomовна банківська термінологія виступає стрижнем лексико-семантичної системи у різних жанрах банківського дискурсу.

Пропонований аналіз АБТ засвідчує перспективність синкретичних когнітивно-функціональних розвідок на шляху до з'ясування механізмів використання мовних і мовленнєвих одиниць у фаховій комунікації, до якої належить і банківський дискурс. Перспективними у цьому зв'язку видаються дослідження лінгвoseміотичних, лінгвокультурних і лінгвопрагматичних властивостей банківської термінології в екстраполяції, по-перше, на інші терміносистеми, по-друге, на інші типи дискурсів і, по-третє, на матеріал інших природних мов. Все це може в кінцевому рахунку посприяти більш глибокому розумінню шляхів і способів вербального аранжування фахового знання, а також осягненню принципів і закономірностей ділового спілкування в умовах міжкультурної комунікації.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бардина Н. В. Языковая гармонизация сознания / Н.В. Бардина. – Одесса: Астропринт, 1997. – 271 с.
2. Карасик В. И. Языковой круг. Личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. – М.: Гнозис, 2004. – 390 с.
3. Колегаєва І. М. Зображення персонажного дискурсу як жанрово детермінований вияв комунікативної вторинності в художньому тексті / І. М. Колегаєва // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. – Харків: ХНУ, 2010. – № 896. – Вип. 61. – С. 102–107.
4. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / А.М. Приходько. – Запоріжжя: Прем'єр, 2008. – 332 с.
5. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми / О. О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2008. – 712 с.
6. Шевченко І. С. Основы теории языковой коммуникации: уч. пособ. / И. С. Шевченко. – Харьков: НУА, 2008. – 168 с.
7. Asher Nicholas Lexical Ambiguity as Type Disjunction [Електронний ресурс] / N. Asher, D. Pascal. – Режим доступу: www.wikipedia.org
8. Trimble L. English for science and Technology. A discourse approach / L. Trimble. – Cambridge: Cambridge University Press, 1992. – 189 p.
9. Tuggy D. Linguistic evidence for polysemy in the mind: a response to William Croft & Dominiek Sandra / D. Tuggy // Cognitive Linguistics 10–4. – 1999. – P. 343–368.
10. Tyler A. Reconsidering Prepositional Polysemy / A. Tyler, E. Vyvan // Networks: The Ease of over. – Louisiana: Language, 2001. – P. 74–77.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ганна Хацер – старший викладач кафедри іноземних мов Запорізького юридичного інституту Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.

Наукові інтереси: термінологія, дискурсологія, лінгвокогнітологія.

ВАРІАНТНІСТЬ ЖІНОЧОЇ ІМЕННОЇ СИСТЕМИ М. КІРОВОГРАДА У ХХ СТ.

Оксана ЧОРНОУС (Кіровоград, Україна)

У статті проаналізовано варіанти жіночих особових імен, що були зафіксовані в архівних документальних записах м. Кіровограда ХХ століття.

Ключові слова: жіноче особове ім'я, варіант, онім.

The variants of female personal names, which were selected from Kirovograd archives of the XXth century have been analyzed in the paper.

Key words: female name, variant, onym.

Варіативність особових імен вважається однією з найголовніших диференційних ознак цього антропонімного класу, у зв'язку із чим неодноразово ставала об'єктом уваги багатьох мовознавців. У сучасній українській ономастиці іменна варіантність досліджена як на матеріалі окремих історично-етнографічних регіонів, таких як Закарпаття, Буковина, Тернопілля, так і на прикладі наддніпрянських говорів, російських говірок півдня України та лемківських говірок.

Об'єктом нашого дослідження послужили документальні варіанти жіночих імен м. Кіровограда (Єлисаветграда) у ХХ ст., що були зафіксовані в метричних книгах православних церков міста до 1920 р., у книзі реєстрації актів про народження Єлисаветградського відділу РАГС Ради робітничо-селянських депутатів за 1920 р. та в алфавітних книгах архіву міського відділу реєстрації актів цивільного стану Кіровоградського міського управління юстиції за 1930 р., 1940 р., 1950 р., 1960 р., 1970 р., 1980 р., 1990 р., 2000 р.

Жіночий іменник м. Кіровограда (Єлисаветграда) ХХ ст. вирізняється багатством варіантів, появу яких можна пояснити дією не стільки інтерлінгвальних, скільки екстралінгвальних чинників. По-перше, саме в цьому столітті мешканці міста отримали можливість відійти від суворих канонів церкви, що чітко регламентувала форму особового імені. По-друге, українська нація завжди славилася шанобливим ставленням до жінки, дружини, матері, що позначилося на прагненні увиразнити форму жіночого імені, надати їй в одних випадках оригінальності, незвичності, в інших – пестливого, більш лагідного звучання. З 20-х років одним із прийомів розширення репертуару жіночих імен стало надання різними засобами української і російської мови відтінку «іноземності» звичним онімам минулих десятиліть. З цією метою використовуються прийоми усічення повних форм імен, приєднання іншомовних суфіксів, експерименти з подвоєнням або, навпаки, спрощенням приголосних. Одночасно до активу місцевого іменника запозичуються жіночі оніми інших народів і їх мов. У другій половині ХХ ст. документальні записи зазнали уніфікації, тому при іменуванні батьки демонструють помірковане ставлення до варіацій. При бажанні підкреслити індивідуальність своєї дитини вони обирають просто незвичне для цієї місцевості ім'я, але яскравих видозмін у формі імені в цей час уже не спостерігаємо.

У дореволюційному жіночому іменнику м. Кіровограда та в церковних метричних книгах 1920 р. незначною кількістю представлені графічні варіанти. У матеріалах трапляється використання графеми **Θ** на позначення початкової літери **ф** в іменах **Θеодора, Θекла, Θеодосія, Θеофанія**. Також вона зафіксована в серединній позиції таких імен, як **АгаΘія, ЕвΘросинія, МарΘа**. Проте ми не вважаємо такий графічний запис обов'язковим чи традиційним для місцевих церков, оскільки одночасно із означеними варіантами в книгах про народження наявні форми з літерою **ф**: **Феодора, Фекла, Феодосія, Агафія, Евфросинія, Марфа**.

На відміну від чоловічих імен, у записі яких повсякчас використовувалася літера **ѣ**, нами було зафіксовано єдине жіноче з такою графемою – **Вєѣра, Вїѣра**. Такий запис трапився в 1900 і 1910 роках 52 рази.

Цікаве спостереження було виявлено щодо графеми *s* у жіночих іменах *Elusaveta*, *Selda*, *Slata*, *Iosefa*, *Isabella*, *Lusa*, *Musa*, *Peÿsia*, *Posa*. Таке написання відзначено лише 1920 р. в матеріалах РАГСу і, можливо, зумовлене особливостями почерку реєстратора. З іншого боку, помітним є використання цієї літери саме в багатьох єврейських іменах, що також могло бути своєрідною вказівкою на віросповідання їхніх носіїв: *Isabella* Гороховская, *Slata* Поляк, *Lusa* Аронович, *Posa* Равская, *Peÿsia* Торчинская.

Провідною рисою місцевої дореволюційної антропосистеми є не послідовне виживання таких літер у жіночих іменах: *и//і* (*Евгенця* – *Евгенія*), *о//а* (*Мотрона* – *Матрона*, *Евдакія* – *Евдокія*, *Анисія* – *Онисія*), *е//і* (*Веъра* – *Віъра*), *п//ф* (*Агація* – *Агафія*), *з//с* (*Елизавета* – *Елисавета*), *а//я* (*Татіана* – *Татъяна*, *Іуліанія* – *Іуліянія*). Деякі неточності спостерігаються в написанні імен із подвоєнням та без нього: *Азрипчина* – *Азриппина*, *Іуліта* – *Іулітта*. Зауважимо, що наведені приклади почерпнуті лише із церковних метричних записів новонароджених 1900 і 1910 років, тобто в цьому випадку не йдеться про відмінності канонічного та світського запису. Імовірно, що такі заміни літер могли бути наслідком впливу народно-розмовної традиції. Ще одна характерна особливість документалізації жіночих імен цього часу – збереження графеми *i* в онімах з флексією *-ія*: *Агафія*, *Анастасія*, *Евгенія*, *Евфросинія*, *Зиновія*, *Клавдія*, *Ксенія*, *Лидія*, *Марія*, *Онисія*, *Пелагія*, *Софія*, *Таусія*, *Феодосія*, *Іуліанія*.

Водночас варіативність жіночого іменника забезпечується не лише графічними засобами. З 1920 р. з обмеженням діяльності церкви та впровадженням нового державного органу обліку новонароджених у місті виникає фактично подвійна реєстрація дітей. Частина населення звертається і до РАГСу, і за звичаєм до церкви. При порівнянні актових записів було встановлено, що релігійні установи, як і раніше, дотримуються канонічної форми й написання особових імен: *Агафія*, *Анастасія*, *Віъра*, *Дарія*, *Домникія*, *Евгенія*, *Евдокія*, *ЕвФалія*, *Ефросинія*, *Елисавета*, *Зиновія*, *Клавдія*, *Ксенія*, *Лидія*, *Марія*, *МарФа*, *Меланія*, *Наталія*, *Пелагія*, *Софія*, *Таусія*, *Татіана*, *Феодосія*, *Феодосія*, *Феофанія*. Державний орган реєструє новонароджених лише із застосуванням російської графіки, наприклад, *Антонина*, *Анастасія*, *Валенина*, *Вера*, *Дарія*, *Дарья*, *Домникия*, *Евгения*, *Евдокия*, *Ефросиния*, *Елизавета*, *Клавдия*, *Ксения*, *Лидия*, *Мария*, *Наталья*, *Пелагея*, *София*, *Таусия*, *Татьяна*, *Федора*, *Феодосия*.

Недостатня уніфікація правил написання жіночих особових імен у пореволюційний час призвела до появи низки варіантів навіть у межах державної офіційної документації. Одночасно до книг про народження було внесено й офіційні форми, і їхні такі народно-розмовні відповідники, як *Дарья*, *Феодора*, *Акилина*, *Гиприна*, *Матрена*, *Меланья*, *Наталья*, *Софья*. Помилкове подвоєння літер або його відсутність також стали однією із головних причин появи багатьох небажаних видозмін жіночих імен: *Ларисса*, *Ноца*, *Стедія*, *Тауссия*. З 1920 р. помітною є тенденція до документального закріплення зменшено-пестливих, скорочених форм жіночих особових імен. Зокрема, у місті були зареєстровані дівчатка з іменами *Галя*, *Надя*.

У 1930 р. процеси формування нових варіантів та їхня документальна фіксація набули більшого розмаху. До паспортів кіровоградців у великій кількості потрапили народно-розмовні короткі форми повних імен на кшталт *Тося*, *Валя*, *Галя*, *Женя*, *Зина*, *Ира*, *Лидя*, *Люба*, *Люся*, *Надя*, *Нела*, *Нила*, *Рита*. Жіночі імена, запозичені з європейських мов, часто записувалися з помилками, оскільки їхніми основними джерелами були радіо, газети тощо: *Виалета*, *Елионора*, *Леонора*, *Ироида*, *Лейли*, *Нионила*. Відсутність уніфікації правил передачі на письмі іншомовних онімів призвела до паралельного вживання варіантів *Жанна* – *Жана*, *Иннеса* – *Иннесса*, *Нела* – *Нелла*, *Неонила* – *Неонилла*, *Рита* – *Ритта*, а також *Янна*. У матеріалах також вжито зросійщений розмовний відповідник імені *Ксенія* – *Аксинья*.

1940 р. фактично повторює основні тенденції попереднього десятиліття. Так само широко вживаються розмовні (*Гиприна*, *Алефтина*, *Галочка*, *Леонора*) та скорочені форми офіційних відповідників (*Тоня*, *Нюра*, *Женя*, *Ира*, *Лидя*, *Люда*, *Люся*, *Мотя*, *Ната*, *Рита*). Не стабілізувалися й варіанти з подвоєнням та без нього. У матеріалах одночасно зафіксовані

Ася – Ассия, Грета – Гретта, Жанета – Жанетта, Неля – Нелля, Ніла – Нілла, а також *Нона, Виолета, Сусана*. Найбільшу кількість графічних варіацій упродовж одного року має французький варіант імені *Олена – Елеонора (Елеонора, Еліанора, Еліонора, Леонора)*.

З 1950 р. кількість варіантів поступово зменшується. Цього року документи засвідчують лише декілька онімів із варіативним подвоєнням (*Анелля, Жана, Инеса, Нона*), а також один гіпокористик – *Рита*.

На відміну від 1960 р., упродовж якого алфавітні книги фіксують лише офіційно унормовані форми жіночих імен, 1970 р. усе ж позначився функціонуванням видозмінених антропонімів. Уже четверте десятиліття кіровоградці змінюють форму італійського за походженням жіночого імені *Виолетта*, що фіксується в двох варіантах – *Виолета* і *Виолетта*. Аналогічно маємо подвійну форму угорського імені *Ілона – Илона* і *Илонна* з перевагою в документах першого варіанта (5 носіїв). Після кількох десятиліть вагань офіційно закріплюється форма імені *Инесса* з подвоєнням останнього приголосного. Натомість західноєвропейська контамінація імен *Марія* і *Анна* в 1970 р. продовжує фіксуватися без подвоєння – *Мариана*. Поодинокими є випадки реєстрації новонароджених кіровоградок скороченими формами *Ліда, Надя*. Також уперше зафіксоване проникнення української форми на прикладі імені *Ганна* (2 носії). На тлі порівняно вже звичних тенденцій новітнім явищем є варіації фіналей імен *Наталія – Наталья*, а також оніма *Таїсія*, що в попередні роки мало лише коротку форму *Таїса*. Як свідчать результати порівняльного аналізу, жоден із варіантів імені *Наталія* не був зафіксований у всіх без винятків аналізованих зрізах. Найчастіше мовцями використовувався варіант *Наталія*, причому в 1950 р. і 1960 р. він був єдино можливим. У 1970 р. варіанти *Наталія* і *Наталья* вживаються паралельно з незначною перевагою першого. Натомість у 1940 р. носіїв іменують лише *Наталья*. Варіант *Наталія* трапляється на початку та наприкінці століття: до 1920 р. – у метричних записах православних церков згідно з церковною традицією, у 1990 р. і 2000 р. – відповідно до норм української графіки. Наприкінці століття у носіїв з'являється ще один альтернативний вибір – *Наталья*. Але обсяг його вживань залишився незначним: 1900 р. – 2 особи, 2000 р. – 4 особи. Кількість носіїв основних лідерів упродовж усього ХХ ст. істотно не відрізняється: *Наталія* – 325 осіб, *Наталья* – 357 осіб.

У 1980 р. варіативність у документальних записах майже нівелюється. Кіровоградці користуються двома варіантами – *Дарія* та *Дарья*, що, на нашу думку, може бути наслідком низької частотності вживання цих онімів. У результаті маємо вагання між канонічною формою на *-ія*, що побутувала на початку століття і могла бути застосована у випадку наречення на честь близької родички, та світською, що сформувалася подібно до багатьох жіночих форм типу *Марья, Наталья, Софья*. Так само в двох варіантах поширені оніми *Наталія* та *Наталья*. З варіантів попередніх хронологічних зрізів остаточно закріпилися *Виолетта, Елеонора, Жанна, Илона, Лариса, Марианна, Сусанна, Таїсія, Яна*, написання яких повністю відповідає нормам російської мови – мови офіційного документообігу м. Кіровограда на початку 80-х років.

1990 р. – межа у веденні діловодства двома мовами – українською та російською. Відповідно в алфавітних книгах цього хронологічного зрізу записи велися одночасно двома мовами: до вересня 1900 р. – російською, жовтень-грудень – українською. У зв'язку з необхідністю транслітерації жіночих особових імен українською мовою та відсутністю практики перекладу працівники РАГСу припускаються численних помилок. У результаті кіровоградський жіночих іменник поповнюють форми *Данейла, Данила, Єлізавета*. Як один із варіантів перекладу жіночого імені *Дарья* з'являється його український відповідник *Одарка*. Одночасно зафіксовані також російські та українські варіанти *Наталія, Наталья, Наталія, Наталья*. Частіше використовується як українське особове ім'я *Таїса*.

Початок нового тисячоліття ознаменований появою в межах кіровоградської системи варіантів *Дарина, Аксенія, Крістіна*, що поширюються в місті одночасно з іменами *Дар'я, Ксенія, Христина*.

Загалом усі документальні варіанти в межах жіночого особового іменника м. Кіровограда у ХХ ст. можна згрупувати таким чином:

1) структурні – короткі, усічені форми повних особових імен (*Валя, Галя, Женя, Зина, Ира, Лидя, Люба, Люда, Люся, Мотя, Надя, Ната, Нела, Нила, Нюра, Рита, Тоня, Тося*); варіанти жіночих особових імен з флексією *-ій* та без неї (*Дарія / Дарія – Дарья / Дар'я, Евфросинія – Ефросинья, Іульянія – Ульяна, Іустинія – Іустина, Марія – Марья, Меланія – Меланья, Наталя / Наталія – Наталья – Наталя, Парасковія – Парасковья – Параскева, Софія – Софья, Стелія – Стелла, Таусія – Тауса/Тайса*);

2) лексичні – урочисто-церковні варіанти (*Елисавета, Іустинія / Іустина, Іульянія / Іуліанія / Іуліянія*); зменшено-пестливі варіанти (*Гиприна / Гиприня, Галочка, Аксенія / Аксенія*);

3) фонетичні – варіанти особових імен з подвоєнням та без нього (*Анелля, Асся, Виолета, Гретта, Жана, Жанета, Илонна, Инеса, Иннеса, Ларисса, Мариана, Нела, Нелла, Нелля, Неонилла, Нилла, Нона, Ритта, Стелія, Сусана, Тауссія, Янна*); заміна одних літер іншими чи пропуски літер (*Аграфина, Гиприна, Виолета, Данейла, Елеонора, Элианора, Леонора, Ироида*).

Отже, аналіз варіативності кіровоградського жіночого іменника засвідчив кілька основних напрямків видозміни традиційних офіційних онімів, з-поміж яких переважають використання коротких форм замість повних, сплутування імен із подвоєнням і без нього, а також поширення в документах народнорозмовних відповідників.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Скрипник Л.Г., Дзяківська Н.П. Власні імена людей: Словник-довідник. – К.: Наукова думка, 2005. – 334 с.
2. Суперанская А.В. Имя через века и страны. – М.: Наука, 1990. – 192 с.
3. Чучка П.П. Антропонімія Закарпаття. – Ужгород, 2008. – 671 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Оксана Черноус – аспірантка кафедри української мови Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: актуальні проблеми антропонімії Кіровоградщини.

СЕМАНТИЧНА ТА СТИЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА МИТНИХ ТЕРМІНІВ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Тетяна ЧУХНО (Дніпропетровськ, Україна)

У даній роботі розглядається семантична та стилістична характеристика митних термінологічних сполучень та аббревіатур в англійській мові та шляхи їхнього перекладу на українську мову.

Ключові слова: терміносистема, митна термінологія, термінологічні словосполучення, терміни-аббревіатури, перекладацькі трансформації, терміни – інтернаціоналізми, терміни “Інкотермс”.

The article focuses on semantic and stylistic characteristics of word combinations and abbreviations in English customs terminology as well as the ways of translating them into the Ukrainian language.

Key words: terminological system, customs terminology, terminological word combinations, abbreviations, translation transformations, terminological internationalisms, “Incoterms” terms.

Стрімкий розвиток багатьох сфер людської діяльності вносить значні зміни до мовної картини світу, що робить актуальним комплексне дослідження різномірних терміносистем. Поява нових термінологічних сполучень та аббревіатур створює потребу в їх аналізі та спонукає мовознавців до визначення лінгвістичного статусу новоутворених термінів. Серед найменш досліджених питань в сучасній лінгвістиці є принципи формування, розвитку та упорядкування митної термінології. Саме проблемі *функціонування митної термінології та її лінгвостилістичним особливостям при перекладі* присвячено дану статтю.

Актуальність статті зумовлена відсутністю наукових досліджень термінології митного спрямування.

Метою даної роботи є аналіз семантичної та стилістичної характеристики митних термінологічних сполучень та термінів-аббревіатур в англійській мові.

Відповідно до основної мети в статті вирішуються наступні завдання:

- дослідити семантику утворення та шляхи перекладу митних термінів;

- простежити особливості їхньої лінгвістичної та семантичної структури;
- проаналізувати митні терміни-аббревіатури.

Об'єктом дослідження є термінологічні одиниці та аббревіатури, що використовуються в митній документації.

Як відомо, мова фахових текстів відрізняється від мови художньої літератури певними стилістичними, граматичними та лексичними особливостями. До лексичних труднощів, перш за все, відноситься термінологія, бо, за словами Г. О. Винокура, термін – це не особливе слово, це слово в особливій функції [4: 5]. Хоча для більшості термінів характерна однозначність, Р. Ф. Проніна [9] рекомендує розглядати термін у контексті, бо його значення може змінюватися залежно від тієї галузі, в якій він вживається. Вже безсумнівним є той факт, що з розвитком науки та техніки однозначні терміни отримують додаткові значення і стають багатозначними науковими термінами. Існування багатозначних термінів зумовлено рядом причин: недостатністю словникового складу мови у порівнянні з кількістю понять, традиціями функціонування терміну, його семантичними та словотворчими зв'язками.

За словами О.О. Реформатського, "...найпростіше специфічність термінологічної підсистеми продемонструвати на словотворенні" [10: 108]. Для правильного розуміння та перекладу терміна важливо знати його словотвірну і морфологічну структуру, семантичні відмінності від загальноживаних слів.

За своєю будовою митні терміни поділяються на прості (*income – дохід, cargo – вантаж*), похідні-суфіксальні (*drawer – трасант/векселедавець, clearance – очищення, врегулювання претензій, reimbursement – повернення, компенсація*), префіксальні (*overdraft – перевитрата, to unload goods – розвантажувати товар*), суфіксально-префіксальні (*reprocessing – повторна обробка, unaccompanied luggage – несупроводжуваний багаж*), складні (*warehouse – товарний склад, airfreight – повітряний вантаж*) та терміни-словосполучення (*multiple tariff system – система множинних тарифів, severance tax – податок на добуті корисні копалини*) [5: 172-183]. На підставі термінотворчих системних зв'язків у терміносистемі можуть бути побудовані моделі термінів і моделі термінологічних словосполучень, що різняться продуктивністю й частотністю.

Слід зазначити, що основна маса англійських складних термінів репрезентована простим складанням двох повнозначних основ. Цей спосіб, зазвичай, поширюється тільки на іменники. Складні слова-терміни митного спрямування перекладаються за допомогою відомих перекладацьких трансформацій:

- 1) перестановка (*pro forma invoice – рахунок-проформа*);
- 2) додавання (*temporary admission – режим тимчасового ввозу, licensing arrangements – порядок надання ліцензій*);
- 3) вилучення (*bill of entry – декларація*);
- 4) транслітерація (*embargo – ембарго, import – імпорт*);
- 5) транскрипція (*quota – квота, export – експорт*);
- 6) експлікація, тобто описовий переклад (*customs warrant – ордер на випуск вантажу з митниці, bond note – дозвіл митниці на вивіз товару з митного складу, consumption entry – митна декларація на імпортований товар, що негайно надходить у продаж*) [12].

Митна документація ускладнена ще одним лексичним прошарком мови – аббревіатурами. Аббревіація (чи складноскорочений спосіб словотворення) являє собою утворення іменника на базі сполучення слів, основи яких входять до складу похідної основи в скороченому вигляді. Деривати, утворені зазначеним шляхом, називаються аббревіатурами. "Усі аббревіатури мають у мові деякий "прототип" – складну одиницю, яка підлягає редукації" [7: 107]. "Прототипом" аббревіатур у мові є словосполучення. Аббревіація має високий ступінь продуктивності в сучасних мовах, зокрема в науково-технічному стилі, оскільки вона спрямована на все більшу регламентацію та упорядкованість. Цьому також сприяють загальні тенденції розвитку термінологічного словотворення. Аббревіатури мають переваги перед термінами, які служать джерелом їх утворення. Вони зручні для користування, оскільки є стислими та короткими за формою, що є важливим для заощадження місця й часу в діловій та науковій кореспонденції. Проте недолік їх полягає у тому, що вони зрозумілі

лише фахівцям конкретної галузі. Вони можуть збігатися з термінами-абревіатурами інших галузей, позначаючи зовсім інші поняття.

Ряд термінологічних абревіатур, які активно функціонують в митній документації, запозичені з мов міжнародного спілкування, насамперед з англійської. Слід зазначити, що багато митних термінів-абревіатур мають еквіваленти або постійні відповідники у мові перекладу:

W.B. або w.b. – *waybill* – *товарно-транспортна накладна*; C/O – *certificate of origin* – *сертифікат походження товару*; DF – *duty free* – *безмитний*; той, що не підлягає обкладанню митом; VAT – *value added tax* – *податок на додану вартість (ПДВ)*; S/O або S/o – *shipowner* – *судновласник*; w'hse – *warehouse* – *товарний склад* [1: 159-195].

Для більшості абревіатур у митних текстах подаються відповідники та пояснення у термінологічних словниках або підручниках:

ATA carnet – *Admission Temporaire-Temporary Admission carnet* – (абревіатура французьких та англійських слів) carnet – *міжнародні митні документи, за якими дозволяється вивозити зразки товарів без сплати експортних податків до країн, що є учасницями АТА конвенції* [5: 163];

FCA – *Free carrier* – *Франко-перевізник* – цей термін визначає умови постачання товару відповідно до міжнародних угод (Incoterms) і означає, що зобов'язання продавця щодо поставки вважається виконаним після передачі товару, очищеного від мита на експорт, під відповідальність перевізника, названого покупцем, у погодженому місці або пункті [5: 169, 11].

DAF – *Delivered at frontier* – *поставка до кордону* згідно умов Інкотермсу означає, що обов'язки продавця вважаються виконаними у момент прибуття товару, очищеного від мита на експорт, у зазначений пункт і місце на кордоні [5: 170, 11].

Необхідно зауважити, що у фаховій літературі різних джерел іноді можна зустріти ці абревіатури в перекладеному вигляді. Здійснювати такий переклад не варто, оскільки в даному разі абревіація не лише засіб мовної економії внаслідок перевантаження складними мовними назвами, а й спосіб передачі скорочених назв термінів-інтернаціоналізмів, внесених до тлумачного словника міжнародних торговельних термінів “Інкотермс”, який підлягає перегляду кожні десять років і є обов'язковим для всіх суб'єктів зовнішньоекономічних і зовнішньоторговельних відносин між країнами. А поява інших, перекладених абревіатур, вносить плутанину.

Вважається за необхідне також зазначити, що існує тенденція до транскодування (транскрипції або транслітерації) англійських широко вживаних абревіатур, що позначають важливі міжнародні організації, агентства, об'єднання тощо:

GATT – *General Agreements on Tariffs and Trade* – *Генеральна угода по митним тарифам та торгівлі* – в перекладі буде застосовуватися транслітерація – ГАТТ;

Incoterms – *International Commercial Terms* – *Міжнародні комерційні умови, які визначають умови постачання та момент переходу відповідальності від сторони до сторони*, повна назва – *Міжнародні правила тлумачення торговельних термінів, розроблених Міжнародною Торговельною Палатою* [8: 5], – в перекладі використовується транслітерація – Інкотермс.

Підбиваючи підсумки, хотілось би підкреслити той факт, що багато мовознавців переконані в тому, що переклад фахових текстів так само трудомісткий, як і літературний переклад [2; 3; 6]. **Аналіз** семантичної і стилістичної характеристики митних термінологічних сполучень та абревіатур дає підстави переконатися в цьому твердженні. Тому для вирішення термінологічних труднощів при перекладі митних текстів необхідно знати не тільки мову і термінологію даної галузі, а й бути обізнаним із загальною системою термінів, яка використовується в міжнародній митній практиці. Проблема розбудови митної терміносистеми має надзвичайно важливе значення в сучасній Україні, оскільки цей процес пов'язаний з розширенням міжнародних зв'язків, інтернаціоналізацією та глобалізацією суспільних відносин, особливо в період підготовки до Євро-2012.

Результати семантичного та стилістичного аналізу англомовних сполучень та абревіатур у системі митної термінології можуть бути використані при дослідженні англомовних запозичень в інших терміносистемах.

Дослідження дериваційних моделей при утворенні митних термінів та абревіатур дає можливість удосконалити процес вивчення митної термінологічної системи під час навчання англійської мови за професійним спрямуванням (для курсантів та студентів Академії митної служби України), а також на спецкурсах з вдосконалення мовних навичок та формування комунікативної та соціокультурної компетенції для працівників митної служби України.

Важливим компонентом подальшого дослідження має стати аналіз складних атрибутивних термінів-словосполучень в митному дискурсі та використання перекладацьких трансформацій при їх перекладі.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Англо-русский и русско-английский словарь транспортно-экспедиторских терминов / Под ред. Г. В. Соловьёва. – СПб.: Выбор, 2001. – 196 с.
2. Бархударов Л. С. Язык и перевод / Л. С. Бархударов. – М.: Междунар. отношения, 1975. – 240 с.
3. Брандес М. П. Предпереводческий анализ текста / М. П. Брандес, В. И. Провоторов. – 3-е изд., стереотип. – М.: Тезаурус, 2001. – 223 с.
4. Винокур Г. О. О некоторых явлениях словообразования в русской технической терминологии / Г. О. Винокур // Тр. Моск. ин-та истории, филологии и лит.-ры. – М., 1939. – Т. 5. – С. 3 – 54.
5. Данилова З. В. At the Customs / Ділова англійська мова. Митниця та митні формальності: навчальний посібник англійською мовою / З. В. Данилова, Н. К. Лямзіна. – Львів: Астон, 2000. – 187 с.
6. Комиссаров В. Н. Теория перевода / В. Н. Комиссаров. – М.: Высшая школа, 1990 – 253 с.
7. Макарова М. В. Електронна комерція / М. В. Макарова. – К.: Видавничий центр “КМ Академія”, 2002. – 269 с.
8. Правила “Інкотермс”: Матеріали до спецкурсу / Під ред. П. П. Падуна, Ю. П. Соловкова. – Дніпропетровськ: Видавництво АМСУ, 2005. – 72 с.
9. Пронина Р. Ф. Пособие по переводу английской научно-технической литературы / Р. Ф. Пронина. – М.: Высшая школа, 1973. – 200 с.
10. Реформатский А. А. Термин как член лексической системы языка // Проблема структурной лингвистики / А.А. Реформатский. – М.: Наука, 1968. – С. 103 – 125.
11. Incoterms 2000: ICC Official Rules for the Interpretation of Trade Terms. – Paris: International Chamber of Commerce, 1999. – 127 p.
12. Oxford Business English Dictionary. – Oxford: OUP, 2008. – 616 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Чухно – старший викладач кафедри удосконалення мовної підготовки Академії митної служби України.
Наукові інтереси: термінологія, перекладознавство.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СЛОВОТВОРУ

ІСТОРІЯ МОВОЗНАВСТВА І ДЕЯКІ ПИТАННЯ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ТЕОРІЇ НІМЕЦЬКОГО СЛОВОТВОРУ

Галік АРТЕМЧУК (Київ, Україна)

У статті йдеться про дослідження історичного розвитку і сучасного стану вчення про словотвір у німецькому мовознавстві. Предметом дослідження є становлення і взаємодія різних теоретичних концепцій, методологічних принципів, розробка проблематики, в чому і полягає зміст внутрішнього розвитку науки.

Ключові слова: теоретичні концепції, методологічні принципи, методи лінгвістичного аналізу, словотворчі моделі, автономність словотвору.

The article focuses on the research of the historical development and present-day word formation studies in German linguistics. The subject of the paper is the development and interaction of different theories, methodological assumptions, working out of tasks to be solved which reflect the essence of inner development of linguistic science.

Key words: theoretical frameworks, methodological principles, methods of linguistic analysis, word formation models, autonomy of word formation.

Розвиток науки, як і всякий розвиток, є діалектичним. Єдність і боротьба протилежностей, постійне відмирання старого і виникнення нового визначають процес цього розвитку. Проте поряд з цим розвиток науки виявляє також свої власні, специфічні риси, які відрізняють цей процес від усіх інших і роблять його тим, чим він є: процесом пізнання, який розвивається.

Однією з головних закономірностей процесу розвитку є його наступність. Саме наступність у науці є в кінцевому підсумку виявом і боротьбою протилежностей, що визначають її розвиток. Традиції і пошук, старі й нові тенденції, напрями, вступаючи в боротьбу між собою, стають рушійними силами наукового прогресу. Проходячи перевірку в практиці людської діяльності й постійно оновлюючись, наукова думка невпинно прагне до більш адекватного відображення дійсності. В цьому процесі відбувається рішучий скачок у науковому пізнанні, таким чином, з'являється нове розуміння явища. У підготовці цього важливого переходу від одного стану науки до іншого значне місце займає критичний аналіз попередніх етапів її розвитку. Завдання "підведення підсумків" набуває особливої актуальності у період кардинального оновлення теорії і практики наукового дослідження, яким є сучасний стан розвитку науки взагалі і теорії мовознавства зокрема.

Критичний аналіз здобутих мовознавством раніше результатів необхідний для того, щоб, з одного боку, остаточно відійти від тих чи інших помилкових положень, які внаслідок традицій досі є в обігу в лінгвістичному середовищі, з другого боку, щоб виявити в старих теоріях ті позитивні моменти, які, можливо, свого часу не привернули до себе належну увагу, оскільки існуючий тоді рівень знань не давав можливості довести їх наукову сутність. Вирішення завдання "підведення підсумків" водночас передбачає як висвітлення з погляду сучасного мовознавства проблематики, що перебувала в центрі уваги вчених минулого, так і вивчення методів лінгвістичного аналізу і розробку методологічних основ лінгвістики, тобто конкретизацію загальних методологічних принципів щодо її окремих галузей. Слід зазначити, що вивчення історії розвитку лінгвістичної думки можливе при умові виявлення взаємозв'язку між теоріями і концепціями, які створювалися в різні епохи, з одного боку, і філософськими поглядами їх авторів, з іншого; дослідження основних рушійних сил і напрямів цього розвитку, впливу, якого вона зазнала, залежності від попередніх традицій і від національної специфіки її розвитку в даній країні.

Дія діалектичного закону єдності і боротьби протилежностей забезпечує наступність у набутті й вдосконаленні знань; наступна фаза завжди пов'язана з попередньою, але водночас вона протилежна їй. Таким чином, відображаючи найбільш важливі віхи на шляху вдосконалення знань про мову, історія лінгвістики перетворилась за останні 50 років в окрему галузь науки, що активно розвивається й інтерес до якої є не випадковим. Він тісно пов'язаний з розвитком теоретичного мовознавства, який набув на сучасному етапі інтенсивної форми. З цього приводу варто послатися на думку відомого російського мовознавця С.Д. Кацнельсона: "До певної міри можна сказати, що обидві науки мають справу з різними аспектами одного й того ж об'єкта. Вони обидві прямо чи посередньо зростають на ґрунті соціально-історичного процесу пізнання мови. Але якщо теорія мови цікавиться головним чином результатами пізнавального процесу і прагне упорядкувати їх, спираючись на об'єктивні зв'язки елементів мовної системи, то історія мовознавства захоплена вивченням того самого процесу в його становленні й приділяє більше уваги суб'єктивній стороні справи – заслугам окремих учених, боротьбі думок і напрямів, наступності традицій..." [4: 5].

З огляду на викладене вище є актуальним дослідження історії розвитку однієї з галузей германістики – теорії німецького словотвору, оскільки словотвір належить до тих підсистем німецької мови, які були предметом численних і ґрунтовних досліджень [6:8]. Словотвір є найпродуктивнішим способом розвитку словникового складу, в якому провідну роль відіграє зміна морфологічного складу вже існуючих у мові слів і лексичних основ. Такі зміни відбуваються не випадково: вони визначаються наявністю у мові особливих словотворчих моделей, тобто морфолого-семантичних типів слів, по аналогії з якими творяться нові слова. Словотворчі моделі пов'язані не тільки з лексикою, а й з фонетичними, граматичними (морфологічними і синтаксичними) і стилістичними закономірностями системи сучасної німецької мови, з її історією. Водночас виникла тенденція визнати автономність словотвору як галузі мови, так і розділу мовознавства, оскільки словотворчим законам і явищам властиві специфічні риси, які відрізняють їх від законів як лексики, так і граматики.

Одним із завдань даного викладу є методологічний аналіз теорії німецького словотвору, насамперед його найбільш репрезентативних концепцій і досліджень у сучасній німецькій германістиці в зв'язку з її власними традиціями і, наскільки це можливо показати, з розвитком світової науки про мову. В центрі дослідження перебувають насамперед становлення і взаємодія різних теоретичних течій і тенденцій, в чому, власне, і полягає основний зміст внутрішнього розвитку, тобто існування, науки.

Слід відзначити, що завдання повністю відтворити систему наукових поглядів учених минулого і сучасності, показати картину розвитку вчення про словотвір в аспекті його напрямів, шкіл, тенденцій і традицій є набагато складнішим, ніж, наприклад, у галузі синтаксису чи загального мовознавства. Як відомо, синтаксис є "молекулою" мови, яка має всі властивості, притаманні мові взагалі. Синтаксичні теорії завжди мають своє власне "лице"; їх можна пояснити на загальному фоні розвитку мовознавства, де відбуваються діалектична взаємодія і боротьба концепцій, поглядів, традицій і тенденцій, що народжуються і розвиваються. Звичайно, було б неприпустимим спрощенням у всіх випадках вбачати безпосередній зв'язок між філософською платформою дослідника і його конкретними лінгвістичними ідеями, хоч нерідко методологічні принципи за своїм походженням, інколи – і за змістом, носять філософське забарвлення.

Закінчуючи це порівняння з вивченням історії граматичної науки, можна стверджувати: найбільш поширеною класифікацією граматичних, зокрема синтаксичних, теорій у німецькому мовознавстві XIX-XX ст. є їх чіткий поділ на три напрями: психологічний, логічний і граматичний [5: 45].

Необхідною частиною даної роботи є розробка питання про загальну періодизацію історії вчення про словотвір у працях німецьких мовознавців. В історії розвитку цієї теорії як окремої галузі германістики слід розрізняти три періоди (зрозуміло, назви періодів умовні): початковий, класичний (або традиційний) і сучасний.

Для мовознавців початкового періоду (початок XV ст. до кінця XVIII ст.) було характерним інтуїтивне і спрощене пояснення словотворчих проблем, прагнення до формальної систематизації мовного матеріалу без його належного теоретичного обґрунтування. Проте в цей період були сформульовані важливі проблеми мовознавства, закладені основи лінгвістичної термінології, був накопичений величезний фактичний матеріал щодо вивчення різних мов. Таким чином у початковий період був підготовлений ґрунт для виникнення нового підходу до вивчення словотвору, який розвивався на більш послідовній науковій основі.

Такий підхід характеризує праці з словотвору другого, класичного періоду, який починається з виникненням порівняльно-історичного методу в мовознавстві й охоплює час приблизно з кінця I чверті XIX до кінця I чверті XX ст. У класичному періоді можна виділити два етапи розвитку теорії, що розглядається; ці етапи відповідають основним напрямам і тенденціям її розвитку: перший етап – кінець I чверті XIX ст. – початок 60-х років XIX ст. і другий, власне класичний етап – кінець 60-х років XIX ст. – I чверть XX ст. Класичний період увійшов в історію теорії словотвору як нова стадія її розвитку, значно вища за своїм рівнем, головним чином завдяки принципу історизму, однією з основних передумов якого було наукове спостереження над фактами мови як джерела дослідження. При цьому необхідно підкреслити наступне: найбільшими здобутками в галузі теоретичного вивчення німецького словотвору на цьому етапі розвитку германістика завдячує представникам молодогограматичної школи; насамперед це емпірико-психологічна теорія словотвору Германа Пауля, дослідження Отто Бехагеля, Вільгельма Вільманса, Людвіга Зюттерліна і Фрідріха Клуґе.

Специфіка третього, сучасного періоду, який існує приблизно з 30-х років XX ст. до наших днів, зумовлена тим, що, поряд з появою праць, які при певній "модернізації" продовжують традиції класичної германістики, розвиваються теорії, побудовані на методологічних принципах нової лінгвістичної науки. Проте, незважаючи на нові завдання і нові методи лінгвістичного аналізу, сучасні теорії словотвору спираються на досягнення попереднього, класичного періоду [1: 3].

Для оцінки методологічних принципів і теоретичних досягнень на різних етапах історичного розвитку лінгвістичної думки служать сьогодні найбільш загальні положення мовознавства: про розрізнення мови і мовлення, систему мови, її поліфункціональність, парадигматику і синтагматику, синхронію й діахронію та ін. Справжнє місце напряму, школи чи окремої концепції в історичному "просторі" мовознавчої науки можна визначити лише за допомогою сукупності таких критеріїв, як уявлення про мову як явище, вибір методів аналізу, ставлення до традицій і до здобутків суміжних наук, оцінка нових тенденцій. У цьому зв'язку виникає питання про зміст наукових понять "напряму" і "школа".

Науковий напряму – це поняття, яке співвідноситься з об'єктивною дійсністю у двох аспектах. По-перше, цей термін реалізується як методологічний принцип у теоріях, концепціях та окремих ідеях певного кола вчених. Як зазначає К.П. Іванова, виділити напряму у "чистому" вигляді "практично неможливо" [3: 57], його можна визначити за домінуючою ознакою у науковій творчості авторитетного вченого, що належить до цього кола. Наприклад, лінгвістичний напряму може виділятися на ґрунті системи поглядів визначного вченого: В. фон Гумбольдт – "гумбольдтіанство", філософської течії – "позитивізм", синтезу кількох наук – "психологізм", методу дослідження – "формалізм" і т.д. По-друге, окремий етап історичного розвитку наукової думки характеризується, як правило, конкретною дослідницькою спрямованістю, що виникає із взаємодії декількох напрямів, які внаслідок своєї методологічної складності виступають окремими концепціями чи лінгвістичними школами.

Наукова школа – це теоретична течія в рамках певного наукового напрямку, представники якої об'єднані єдиними методологічними принципами, теоретичними положеннями, хронологічними межами, дослідницькими вимогами. Члени школи, як правило, є послідовниками наукових ідей і принципів загальноновизнаного вченого, нерідко – його учнями. Як відомо, в рамках одного напрямку можуть існувати декілька наукових шкіл.

Для історії мовознавства загалом і для дослідження розвитку науки про німецький словотвір зокрема значний інтерес представляють сучасні теорії словотвору. Як зазначає Г.-Ю. Грімм, і сьогодні, "на межі двох тисячоліть, словотвір німецької мови викликає незмінний інтерес у германістів. Лише за останнє десятиліття з'явилась майже дюжина нових досліджень з німецького словотвору або першим, або новим, значно переробленим виданням. У списку літератури, що подається у рецензованій книзі (рецензія Г.-Ю. Грімма на працю Е. Доналіс "Словотвір німецької мови. Огляд". Тюбінген, 2002 – Г.А.), названо понад сто досліджень з різних проблем словотвору, опублікованих за період з 1990 року" [9: 56].

Дослідження, про які йдеться, побудовані на різних методологічних і теоретичних засадах, що відображає етап пошуків у сучасній науці про словотвір [14: 140]. Вона характеризується трьома основними принципами: розмежуванням синхронії й діакронії, підходом до вивчення мови як системи, експліцитністю методів дослідження. Ці принципи властиві всім працям, створеними сучасними германістами, незалежно від того, до яких теоретичних напрямів вони належать, лише рівень застосування цих принципів у різних мовознавців різний. Одні з них відійшли від класичної традиції дослідження повністю чи майже повністю, інші ще перебувають на засадах традиційної і сучасної лінгвістики.

Як доводять М.Д. Степанова і В. Фляйшер, у сучасній германістиці слід виділити три тенденції щодо місця теорії словотвору в науці про мову: 1. вона і тепер розглядається в деяких граматиках як частина морфології; 2. вчення про словотвір подається як частина лексикології; 3. ця теорія представлена як самостійна лінгвістична дисципліна. В університетських курсах словотвір віднесений, як правило, до лексикології, тобто до вчення про слово; це аргументовано тим, що слово як структурна і семантична одиниця є її предметом вивчення [8: 7].

Критикуючи "перебільшену "синтаксизацію", тобто прагнення деяких німецьких германістів досліджувати словотвір здебільшого на основі синтаксису, В. Холлі стверджує у своєму "Звіті про дослідження словотвору в німецькій мові", опублікованому 1985 року: "Як відомо, завжди існувала думка, що у словотворі не все можна міряти однією міркою... В сучасних працях чітко виявляється тенденція до значного зменшення досліджень тільки на морфологічній основі, тільки на морфосинтаксичній основі і до їх значного збільшення на базі семантики речення з урахуванням... текстуальних, ситуативних та інших зв'язків" [12:89].

Відхилення від принципів класичної теорії словотвору найбільш чітко виражено у працях тих лінгвістів, які розглядають його з погляду генеративної граматики. Саме працями, "орієнтованими на структуру", які побудовані на засадах генеративної граматики, є дослідження з словотвору В. Моча, К.-Е. Хайдольфа, М. Бірвіша, П. фон Поленца, Йін. Томана, В. Кюршнера, С.-П. Хербермана та ін.

Найближче до класичної теорії словотвору стоїть відомий німецький лінгвіст В. Хенцен, книга якого "Німецький словотвір" появилась 1947 року і витримала три видання. Слід зазначити, що завдяки праці Ф. Клуге [13] і названій монографії В. Хенцена було зроблено початок становленню вчення про словотвір як самостійної наукової дисципліни: ці два дослідження були першими у ХХ ст. самостійними описами німецького словотвору, не включеними у більш широкий загальний виклад граматики.

До представників класичної германістики нового періоду слід віднести також В. Фляйшера, відомого своїми численними дослідженнями з словотвору, насамперед своєю працею "Словотвір сучасної німецької мови", яка появилась у 1969 році, а 1982 року була перевидана п'ятий раз. У цій праці В. Фляйшера виразно простежується її зв'язок з класичною теорією словотвору, але з застереженням, що автор застосовує сучасні методи лінгвістичного аналізу, поєднуючи таким чином вчення про словотвір з актуальними проблемами сучасної лінгвістики. Використовуючи наукові здобутки сучасного, синхронно орієнтованого дослідження мови, як структуралістичного, так і функціонального напрямів, а також численних праць з окремих проблем словотвору, вчений докладно описав усю систему німецького словотвору, показуючи його як процес і як результат. Ця праця В. Фляйшера залишається до теперішнього часу єдиним найбільш повним дослідженням, що з'явилося за

останні десятиліття в галузі словотвору в німецькій германістиці. Цілком природною є пропозиція В. Холлі про нове перевидання "Фляйшера, збагаченого повнотою і виразністю Дудена" [12: 10].

Своєрідний і водночас значний розвиток теорії німецького словотвору спостерігається у дослідженнях представників неогумбольдтіанства, насамперед у численних працях Лео Вайсгербера, засновника і глави наукового напрямку, названого ним "орієнтованої на зміст граматики" ("inhaltbezogene Grammatik"). У межах останньої Л. Вайсгербер розглядає словотвір як її складову частину, називаючи його "словотвір, орієнтований на зміст" ("inhaltbezogene Wortbildung").

Методологічні засади концепції Л. Вайсгербера ґрунтуються на ідеалістичній філософії неокантіанського напрямку і за своїм змістом є спрощеною концентрацією лінгвогносеологічних ідей Гумбольдта. Саме цей момент у концепції Л. Вайсгербера, визначаючи всі її положення і висновки, викликав ґрунтовну й аргументовану критику з боку мовознавців, які стоять не тільки на діалектико-матеріалістичних позиціях [2], але й тих, що за своїм світоглядом та ідеологією значно ближчі до Л. Вайсгербера [10; 11]. Ця критика спрямована не тільки на філософські й методологічні основи його вчення, але й на лінгвістичні положення "орієнтованої на зміст граматики" загалом і на теорію "словотвору, орієнтованого на зміст", зокрема.

Ігноруючи дихотомію "мова і мовлення", уникаючи вживати поняття "функції мови", Л. Вайсгербер вводить в обіг "енергетичні" терміни: "дії мови" (Leistungen) й "ефекти цих дій" (Wirkungen). Відповідно до цього виділяються два статистичних аспекти мовних явищ – звукова форма і зміст – і два "енергетичних" – дії та їхні ефекти, які є відповідно "граматичними" і "лінгвістичними" методами аналізу. Водночас, стверджує вчений, це – чотири етапи "цілісної лінгвістики", в якій тісно взаємозв'язані всі аспекти вивчення мови [15]. Як вважає Л. Вайсгербер, чотири ступені лінгвістичного дослідження відповідають чотирьом рівням самої мови або чотирьом формам її вияву. В цій теорії чотирьох ступенів сконцентрована, по суті, вся методологічна частина його концепції.

Серед названих чотирьох рівнів домінує становище займає рівень "дій" (Leistungen). Як вважає Л. Вайсгербер, мовна функція моделювання дійсності – це "первинна форма прояву людської сили мови, мовне формування світу" (Gestaltung) [16]. Інакше кажучи, це та сама "робота духу", яка, за Гумбольдтом, і є мовою.

Незважаючи на критику лінгвістичної концепції Л. Вайсгербера і його праць з словотвору, на його методологічні і світоглядні помилки, слід визнати, що семантико-граматичний підхід до вивчення словотворчої системи німецької мови розроблений у його працях найбільш докладно і переконливо, що безперечно є істотним внеском у сучасну науку про словотвір. Так, головним підсумком розгляду "словникових блоків" і "словникових ніш" є факт створення ним цілісного вчення, яке у той період часу (1960-ті – 1970-ті р.р.) швидко знайшло своїх послідовників як серед західноєвропейських, так і радянських германістів [7; 8].

Свою словотворчу концепцію Л. Вайсгербер пов'язує з поняттям "дії духу", яка виявляється в "законі мови" і "законі поля" і яка зумовлена "національною" свідомістю. Проте, залишаючи осторонь ідеологічні передумови своєї теорії "проміжного світу рідної мови" і "дії духу", не допускаючи абсолютизації семантичного підходу до вивчення словотвору, Л. Вайсгербер створив методіку словотворчого аналізу і здобув за її допомогою результати, які ввійшли до загальнонаукового арсеналу.

Характеризуючи сучасні дослідження, можна загалом виділити три основні тенденції розвитку: структурну теорію словотвору, концепцію словотвору, "орієнтованого на зміст", і структурно-семантичне вчення. При цьому останню тенденцію слід назвати головною: як свідчить аналіз праць, структура і семантика, за предметною орієнтацією і комунікативною функцією слова, тісно пов'язані одна з одною і можуть служити основою єдиного наукового напрямку дослідження. Звичайно, ці праці відбивають певні філософські принципи, вони побудовані на відповідних методологічних засадах. Їх вивчення є одним з актуальних завдань історії лінгвістики, так само, як і ґрунтовне висвітлення "найбільш молодих" досліджень з

словотвору, що з'явилися у сучасній германістиці за останні 25-30 років. Ці дослідження одержують у спеціальній літературі різну оцінку, як позитивну, так і негативну. Свідченням цього є їхня характеристика, що її дає у своєму "Звіті" В. Холлі. Він пише: за останні десять років словотвір "став заплутаною ареною всіх можливих підходів, теорій, викладів і детальних досліджень; поряд з багатими на матеріал оглядами й окремими працями з певним дефіцитом теорії є дослідження високого теоретичного зльоту без особливого пояснення словотворчих зв'язків..." [12: 104].

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Артемчук Г.И. Очерки развития теории немецкого словообразования в Германии (конец I четверти XIX –I четверть XX вв.). Автореферат дис. на соиск. учен. степ. канд. филол. наук. – Киев, 1972. – 23 с.
2. Гухман М.М. Лингвистическая теория Л. Вайсгербера // Вопросы теории языка в современной зарубежной лингвистике. – М., 1961. – 285 с.
3. Иванова Е.П. История языкознания как метод осмысления состояния лингвистических исследований // Вестник СПбГУ, серия 2. – 2001. – Вып. 3. – С. 57-65.
4. Кацнельсон С.Д. Предисловие // История лингвистических учений: Древний мир. – Л., 1980. – С. 5.
5. Попов Ю.В. Этапы развития немецкой синтаксической мысли // Ученые записки ИМГПИИЯ им. М. Тореца. Вопросы германской и романской филологии, т. 27. – М., 1963. – С. 44-61.
6. Степанова М.Д. Проблемы немецкого словообразования в современной зарубежной германистике // Иностранная языки в школе. – 1969. - №1. – С. 8-11.
7. Степанова М.Д. Методы синхронного анализа лексики. – М.: Высшая школа, 1968. – 200 с.
8. Степанова М.Д., Фляйшер В. Теоретические основы словообразования в немецком языке. – М.: Высшая школа, 1984. – 264 с.
9. Grimm H.-J. Rezension zu: E. Donalies. Die Wortbildung des Deutschen. Ein Überblick. – Tübingen, 2002 // Deutsch als Fremdsprache. – 2005. – Heft 1. – С. 56-57.
10. Hartmann P. Wesen und Wirkung der Sprache im Spiegel der Theorie Leo Weisgerbers. – Heidelberg, 1958. – 186 с.
11. Henzen W. Inhaltbezogene Wortbildung (Betrachtungen über "Wortnischen" und "Wortstände" // Archiv für das Studium der neueren Sprachen, Bd. 194, Jg. 109. – 1957. – С. 109-110.
12. Holly W. Forschungsbericht. Wortbildung im Deutschen // Zeitschrift für germanistische Linguistik. – 1985. – №1. – С. 89-108.
13. Kluge F. Abriß der deutschen Wortbildungslehre, 2. Aufl. – Halle/Saale, 1925. – 185 с.
14. Šimečková A. Zur jüngeren germanistischen Wortbildungsforschung und zur Nutzung der Ergebnisse für Deutsch als Fremdsprache // Deutsch als Fremdsprache. – 2004. – Heft 3. – С. 140-151.
15. Weisgerber L. Grundzüge der inhaltbezogenen Grammatik. – Düsseldorf, 1962. – 232 с.
16. Weisgerber L. Die vier Stufen in der Erforschung der Sprachen. – Düsseldorf, 1963. – 128 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Галік Артемчук – професор кафедри німецької філології Київського національного лінгвістичного університету.
Наукові інтереси: історія мовознавства; словотвір української та німецької мов.

ПОТЕНЦІЙНИЙ АСПЕКТ СЛОВОТВІРНОЇ ПРОДУКТИВНОСТІ ПИТОМИХ І ЗАПОЗИЧЕНИХ ІМЕННИКІВ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Наталія ВОЛКОВА (Горлівка, Україна)

Статтю присвячено аналізу потенційної словотвірної продуктивності лексем. Здійснено спробу встановити потенційні дериваційні можливості близьких за семантикою питомих і запозичених іменників в англійській мові, подано опис способів творення потенційних одиниць.

Ключові слова: словотвірна продуктивність, питомих іменник, запозичений іменник, синонімічна лексема, реальне слово, потенційне слово, спосіб словотворення.

The article focuses on the potential word-building productivity of lexemes. The potential derivational capacity of synonymous native and borrowed nouns in the English language is investigated. The main ways of formation of potential words are analyzed.

Key words: word-building productivity, native noun, borrowed noun, synonymous lexeme, real word, potential word, way of word-building.

Поповнення словникового складу англійської мови іншомовними запозиченими словами неминуче призводить до розростання пуристичних настроїв і в суспільстві, і серед лінгвістів. Питання про доцільність чи недоцільність запозичення тісно пов'язане з питанням про прогнозування долі іншомовних слів. Із того часу, як з'явилися перші перекладні словники, науковці сперечаються про те, чи необхідно прогнозувати засвоєння або

зникнення тих чи інших запозичених лексем і згідно даних цього прогнозу планувати подальший розвиток мови. Ми поділяємо погляди другої групи вчених стосовно вивчення можливого розвитку запозичених слів. Найактуальнішим вважаємо аналіз запозичених слів, які за семантикою близькі до питомих слів.

Метою дослідження постає встановлення потенційних дериваційних можливостей синонімічних питомих і запозичених іменників в англійській мові. Поставлена мета передбачає розв'язання відповідних завдань: визначення поняття “потенційна словотвірна продуктивність лексеми”, зіставлення реальних та потенційних похідних слів утворених від близьких за семантикою питомих і запозичених, опис способів творення потенційних одиниць.

Не потребує доказів той факт, що показником адаптації запозиченої одиниці в сучасній мові є її словотвірна продуктивність. Отже, прогнозування можливого розвитку іншомовного слова, на наш погляд, полягає у визначенні його потенційної (можливої) словотвірної продуктивності. Звернемо увагу на те, що поняття “потенційна словотвірна продуктивність” нетотожна поняттю “словотвірний потенціал”.

Поширене зацікавлення проблемами потенціалу пов'язане з розробкою категорії “можливого” в мові, яка являє собою відкриту та динамічну систему. Якщо б мова реалізувала всі свої можливості, вичерпала б усі свої ресурси, вона б не була здатною розвиватися та задовольняти нові потреби мислення та спілкування. Потенційність мовної системи міститься в її величезних резервах та можливостях.

Потенціал мови – це “інтегральне поняття, багатопланове, комплексне, що характеризує становлення та розвиток можливості складної цілісності через діалектичний взаємозв'язок можливості та дійсності” [2: 6]. До потенціалу мови, як складної системної цілісності, входить словотвірний потенціал, який формується із сукупності субпотенціалів усіх частин мови, які, у свою чергу, складаються зі словотвірних потенціалів лексичних одиниць. Опис словотвірного потенціалу одиниць передбачає якісний та кількісний аспект. Останній полягає в дослідженні словотвірної продуктивності слова – кількості його похідних.

Словотвірна продуктивність мовної одиниці – це показник прояву її дериваційного потенціалу, словотвірних здібностей, можливостей. Погодимось з думкою Т.Х. Каде, що “можливість може бути дійсною (актуалізованою, реалізованою) та потенційною (нереалізованою, у можливості)” [2: 14]. Звідси, словотвірна продуктивність слова складається з дійсної словотвірної продуктивності та потенційної словотвірної продуктивності. Потенційна дериваційна продуктивність на цьому рівні співвідноситься з поняттям реалізації перспективних можливостей, тому що передбачає розгляд дериватів, які можуть бути утворені від слова.

Словотвірна потенційність знаходить своє безпосереднє втілення в так званих “потенційних словах”, які протиставляються “реальним словам”. Т.Х. Каде відзначає, що “співвідношення потенційних (віртуальних) та актуальних словотвірних одиниць є не що інше, як проблема продуктивності” [3: 82].

Завдання описувати не тільки те, що вже з'явилося в мові, але й можливе давно вже висувалося у стосунку до словотворення (Г.С. Зенков, В.В. Лопатін, Р.С. Мірзоев, І.С. Улуханов та ін.) [1; 4; 5; 6]. За І.С. Улухановим, “в ідеалі словотвірна система повинна бути представлена як організована сукупність реалізованих потенційних одиниць, тобто як сукупність можливостей (або клітинок), одні з яких реалізовані (“заповнені”), а інші не реалізовані (“пустають”)” [6: 7]. Учений вважає, що такий опис більш трудомісткий та теоретично складніший, ніж опис тільки узувальної частини мови, проте має низку переваг, головна з яких полягає в тому, що це стимулює виявлення нових факторів та закономірностей розвитку мови.

Визначення потенційної словотвірної продуктивності в нашій роботі базується на аналізі слів, які не зафіксовані словниками або іншими писемними джерелами, а утворені в результаті експерименту. Незважаючи на те, що потенційні похідні, які є вихідним матеріалом дослідження, “існують” (утворені носіями мови та зафіксовані в цій роботі), ми їх

вважаємо потенційними, оскільки вони утворені не через комунікативну ситуацію, а в рамках експерименту. Не виключаємо можливості того, що деякі слова можуть почати використовуватися в мовленні їх творців, тому що потенційні слова часто несуть у собі риси оригінальності та новизни.

Аналіз потенційної словотвірної продуктивності питомих та іншомовних субстантивів в англійській мові засвідчує, що подальший розвиток запозичених слів у мові не становить значної загрози для оригінальних слів. Кількісна різниця потенційних слів, утворених від іншомовних та від питомих іменників, незначна. У середньому від кожної запозиченої одиниці під час експерименту було утворено на 0,5 деривата більше, ніж від кожної питомої.

У більшості пар (55,4%) існує тенденція до того, що потенційна словотвірна продуктивність вища в того іменника, в якого більша реальна словотвірна продуктивність. Наприклад, у парах лексем *carpet* (фр. *carpite* – лат. *carpita, carpeta* ‘вид товстої тканини’) – *rug, contour* (фр. *contour* < *contourner* ‘ходити навкруги разом’ – лат.) – *outline* більшою дериваційною продуктивністю характеризуються запозичені слова. Питомі іменники мають вищу словотвірну продуктивність у таких парах, як *terror* (фр. *terreur* – лат. *terrere* ‘лякати’) – *fear, surge* (лат. *surgere* ‘піднімати’) – *wave, picture* (лат. *picture* ‘мистецтво малювання’ < *pictus* ‘малювати’) – *film*. Зіставимо реальну та потенційну словотвірну продуктивність цих субстантивів.

Першу групу складають ті пари, де вищу реальну та потенційну дериваційну продуктивність мають запозичені іменники. В одиниці *carpet* 8 реально існуючих дериватів, потенційно може бути утворено додатково 11 слів (*carpetic, carpetion, carpetness, carpeter, supercarpet, carpetlike, excarpet, overcarpet, pseudocarpet, anticarpet, fairy-carpet*), в іменника *rug* 3 похідних слова, а потенційних слів – 9 (*minirug, rugable, telerug, rugtion, ruging, rugfold, longrugged, rugist, ruggy*). У парі субстантивів *contour* та *outline* реалізована словотвірна продуктивність незначна: у запозиченої лексеми 2 деривати, у питомої – 1. Набагато вищою є потенційна словотвірна продуктивність: від іменника *contour* було утворено 9 потенційних слів (*contourly, contour-eyed, circontoured, contourfobia, contouration, contourer, contourist, contourism, contourule*), від іменника *outline* – 5 (*outlinefobia, outliner, outlineration, outlinery, outlineless*). Визначною рисою утворених слів є те, що словотвірні моделі потенційних слів від іншомовних іменників, і словотвірні моделі від питомих одиниць переважно є різними.

У другій групі пар питомі субстантиви мають вищу реальну та потенційну словотвірну продуктивність. Іменники *terror* та *fear* мають 4 і 9 похідних слів, відповідно. Потенційних дериватів більше утворено також від питомого слова. Від запозиченого іменника утворено прикметник *terrorable* та іменники *terrorman, terrorwoman*, які конкретизують гендерний аспект поняття, що передається реально існуючим похідним *terrorist*. Від питомого іменника утворено прислівник *fearly*, два іменники, що передають високий ступінь страху, *superfear* і *extrafear*, та їхні похідні (*superfearful, superfearfulness, extrafearful, extrafearfulness*). В іншій парі слів потенційна словотвірна продуктивність вища від реальної. В іменника *surge* 3 реальних деривати і 5 потенційних (*surger, surgness, surgish, surgishly, supersurge*), в іменника *wave* 9 реальних похідних та 11 потенційних (*wavily, wavish, wavishly, wavement, waver, wavelike, waveful, waving, wavester, hypowave, wavelong*).

З усіх іменників, що підлягають аналізу, найбільшу кількість потенційних дериватів було запропоновано до іменників *picture* та *film*. Словниками зафіксовано в іншомовного слова *picture* 10 дериватів, у питомого слова *film* – 15. Кількість потенційних дериватів значно більша від реально існуючих. Інформантами було утворено 18 потенційних похідних від запозиченого іменника і 20 потенційних похідних від питомого іменника. Багато потенційних слів утворено суфіксальним або префіксальним способами. Визначення семантики слів можливе через аналіз лексичного та граматичного значення префіксів або суфіксів, що використовуються для творення нових слів (*picturer, picturist, picturish, picturism, picturable, picturation, pictorial, picturity, picturehood, picturedom, picturement, picturesized, picturehead, filmer, filmist, filmism, filmment, filmative, overfilmed, filmful, filmly, filmical, underfilmed, filmhood, filmization, parafilmmable, interfilmic, interfilmical*). Як бачимо, частина дериватів від питомого та запозиченого субстантивів утворені за однаковими

словотвірними моделями. Окрім перелічених вище слів, була утворена чимала кількість дериватів способом контамінація. Від запозиченого іменника утворені слова *picturama* (*picture* + *drama*), *picturink* (*picture* + *drink*), *pichild* (*picture* + *child*), *pictalogue* (*picture* + *catalogue*), *picturoduction* (*picture* + *introduction*). Від питомого іменника утворені такі слова: *filmixture* (*film* + *mixture*), *filmobia* (*film* + *fobia*), *coffilm* (*coffe* + *film*), *filmovement* (*film* + *movement*), *filmutual* (*film* + *mutual*). Утворення нових слів шляхом змішування пари слів, на наш погляд, пов'язане як з економією витрат, бажанням мовців передати значення словосполучення або речення одним словом, так і з мовною грою. Як видно з прикладів, до цього процесу активно залучаються як запозичені, так і питомі слова.

Низка пар іменників (24,2%) характеризується тим, що реальна словотвірна продуктивність вища в одного субстантива, а потенційна – в іншого. Так, реальна словотвірна продуктивність лексеми *faith* (фр. *feid, fei* ‘віра’ – лат. *fidem* ‘віра’) складає 9 слів, синонімічної їй питомої одиниці *belief* – 4. Потенційна дериваційна продуктивність більша в питомого *belief* – 11 похідних (*prebelief, believer, cobelief, transbelief, multibelief, beliefobia, beliefic, beliefful, beliefition, outbelief, beliefdom*), тоді як від запозиченого утворено тільки 6 потенційних слів (*antifaith, refaith, overfaith, faithment, polyfaithful, postfaith*). Іншим прикладом розбіжності співвідношення реальної та потенційної словотвірної продуктивності можуть слугувати пари *tempest* (фр. *tempete* ‘шторм’ – лат. *tempestatas* ‘сезон’ або ‘шторм’) – *gale*, де реально існуючих дериватів більше в іншомовного іменника (3 та 2, відповідно), а потенційних похідних більше утворено від питомого іменника. Потенційними дериватами слова *tempest* є 5 слів (*tempesty, tempester, tempestness, tempestlessness, tempestist*), а слова *gale* – 9 слів (*galy, galable, supergale, hypogale, galist, galism, pregalable, postgalable, galogy*). Реальна словотвірна продуктивність іменників *aroma* (лат. *aroma* – гр. *ἄρομα* ‘спеція’) та *smell* складає по 5 похідних слів. Значні розбіжності фіксуємо щодо кількості потенційних дериватів: від запозиченого іменника утворено 12 слів (*aromator, aromatis, aromaful, aromative, aromadom, aromatism, aromalog, aromalong, aromatis, postaromatic, antiaroma, prearomatic*), від питомого – 4 (*smellment, smellative, smellofog, blendersmell*).

Невелику кількість (12,2%) складають пари з різною реальною словотвірною продуктивністю, проте однаковою потенційною словотвірною продуктивністю і, навпаки, однаковою реальною та різною потенційною словотвірною продуктивністю. Наприклад, від субстантивів *tutor* (лат. *tutor* < *tut-us* ‘наглядач, наставник’) та *teacher* утворено по 7 потенційних слів (*tutorfobia, tutable, tutorious, tutorist, tutorule, tutorhood, tutordom, teacherfobia, teacherish, teacherous, teacherable, teacherlike, teacherhood, multiteacher*), від іменників *purpose* (фр. *pourpos* ‘мета’ – лат. *propositum* < *pro-ponere* ‘мета’) та *goal* – по 3 слова (*purposy, pseudopurpose, prepurpose, goaler, goaly, goalful*).

Дослідження потенційних словотвірних можливостей немотивованих субстантивів доводить, що в майбутньому цілком можливою є поява похідних. Такі пари складають 8,2%. Наприклад, у парі *conflagration* (фр. *conflagration* – лат. *conflagrationem* < *con-* ‘разом’ + *flagrare* ‘горіти’) – *fire* в питомого іменника 24 похідних, у запозиченого слова похідних немає, а в парі *revolt* (фр. *revolte* ‘повстання’ – іт. *revolta* – лат. *re-voluere* ‘відкочуватися назад’) – *uprising* в іншомовної лексеми 3 похідних, у питомої похідні не зафіксовано. У результаті експерименту і від іменників із реалізованою словотвірною продуктивністю, і від іменників із нульовою реальною словотвірною продуктивністю були утворені потенційні слова. У першій парі від мовної одиниці *conflagration* утворено 3 потенційних слова (*conflagrationess, conflagrationly, conflagrationier*), від іменника *fire* – 10 (*firer, fireless, firey, firness, firester, firism, firist, contrafire, extrafire, antifire*). У другій парі від іменника *uprising* утворено 1 потенційне слово (*uprisinger*), від іменника *revolt* – 7 (*revolty, revoltical, revolter, revolthood, revoltish, antirevolt, revoltation*).

Узагальнюючи, можна зробити такі висновки: синонімічним питомим і запозиченим субстантивам в англійській мові характерна практично однакова потенційна словотвірна продуктивність (від кожного запозиченого іменника в середньому “потенційно утворено” на 0,5 слова більше, ніж від кожного питомого іменника). У більшості пар більша реальна словотвірна продуктивність однієї з лексем передбачає її більшу потенційну словотвірну

продуктивність, але можливе і різне співвідношення реальних та потенційних дериватів. Дослідження потенційних дериватів показує, що 65,6% – це іменники, 34,4% – інші частини мови. Більша частина потенційних іменників має семантику або виконавця дії, що передається мотивуючим словом, або значення збірності. Активними способами творення потенційних похідних є афіксація (86,5%), словоскладання (8,2%) та контамінація (5,3%).

Перспективи дослідження потенційних дериваційних можливостей запозичених та питомих одиниць видаються нам актуальними і своєчасними, у зв'язку з чим, плануємо продовжити аналіз потенційної словотвірної продуктивності близьких за значенням питомих та іншомовних дієслів та прикметників в англійській мові.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Зенков Г. С. Вопросы теории словообразования / Зенков Г. С. – Фрунзе, 1969. – 165 с.
2. Каде Т. Х. Потенциал русского языка / Каде Т. Х. – Краснодар : Кубанский гос. ун-т, 1997. – 250 с.
3. Каде Т. Х. Словообразовательный потенциал суффиксальных типов русских существительных / Каде Т. Х. – Майкоп : Адыгейское республ. книжн. изд-во, 1993. – 166 с.
4. Лопатин В. В. Рождение слова. Неологизмы и окказиональные слова / Лопатин В. В. – М., 1973. – 152 с.
5. Мирзоев Р. С. О соотношении словообразовательной потенции и ее реализации / Р. С. Мирзоев // Актуальные проблемы лексикологии : лингв. конф. : тезисы докл. – Новосибирск, 1969. – Вып. 2, 4.2. – С. 12–13.
6. Улуханов И. С. Словообразовательная семантика в русском языке и принципы ее описания / Улуханов И. С. – М. : Наука, 1977. – 256 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Наталія Волкова – завідувач кафедри германських мов факультету німецької мови Горлівського державного педагогічного інституту іноземних мов.

Наукові інтереси: словотвір англійської, української та російської мов.

ВНУТРІШНЯ ВАЛЕНТНІСТЬ ВІДПРИКМЕТНИКОВИХ ПОХІДНИХ ДІЄСЛІВ З НЕВІДОКРЕМЛЮВАНИМИ ПРЕФІКСАМИ

Наталія ДЕРКЕВИЧ (Тернопіль, Україна)

У статті проаналізовано внутрішню валентність відприкметникових похідних дієслів із невідокремлюваними префіксами, співставлено структуру первинної та вторинної лексичних одиниць за семами. Виявлено семантичні групи твірних основ, які формують відприкметникові дієслова.

Ключові слова: префікс, валентність, похідне дієслово, твірна основа, смислова структура, відприкметниковий дериват, сема, флексія.

The article deals with the inner valence of adjective derivative verbs with inseparable prefixes. The structures of the primary and secondary lexical units are compared. The semantic groups of stems, which form the adjective verbs, are also found out.

Key words: prefix, valency, derivative verb, word building stem, sense structure, adjective derivative verb, semantic unit, flexion.

Поняття валентності у лінгвістиці є відносно новим, і цим пояснюється увага до нього лінгвістів. Термін валентність впровадив у лінгвістику Л.Теньєр, який порівнював властивість дієслів здатність приймати і утримувати біля себе певну кількість актантів із відомою властивістю атомів у хімії [9: 4]. У радянському мовознавстві поняття валентності впровадив С. Кацнельсон. Він стверджує, що валентність – це здатність слова реалізуватися у реченні і вступати у певні комбінації з іншими словами [4: 27]. Г. Брінкман називає валентністю здатність дієслова вимагати заповнення інших позицій у реченні і встановлення ним певної ієрархії у реченні [10: 223].

З часом поняття валентності поширюється не лише на усі частини мови, але й на усі мовні елементи взагалі й визначається як «потенційне поєднання однорідних елементів мови» [7: 144]. Поняття валентності в німецькій граматиці розглядалося переважно як синтаксичний прийом і пов'язувалося перш за все з дієсловом. В. Г. Адмоні у своїх дослідженнях визнає потенції поєднання за кожною частиною мови.

Здатність слова поєднуватися з іншим словом певної частини мови у відповідній граматичній формі і виступати певним членом речення є зовнішньою валентністю [6: 18].

М. Д. Степанова переносить поняття валентності у словотвір і вводить термін і поняття внутрішньої валентності, під якою вона розуміє закономірності лексичного наповнення словотвірних моделей або закономірності поєднання елементів твірного і похідного слів на рівні безпосередніх складових їх лексичної основи [6: 15]. Отож, поряд із зовнішньою валентністю існує й внутрішня: між складниками слова – основою, префіксами, суфіксами [7: 144].

Поняття внутрішньої валентності використовувалося для дослідження питань словотворення в основному на матеріалі німецької лексики і, як зазначають Р. В. Сфімов і В. І. Каравашкін, “набуло характеру теорії, що визначає словотвірні явища з позицій лінгвістичної потенції” [3: 1]. Для внутрішньої валентності мовних одиниць у словотворенні характерним є те, що: внутрішня валентність виявляється у поєднанні словотвірних компонентів на рівні основи слова для утворення похідної основи нового слова; виявити внутрішню валентність можливо лише завдяки співвідносному аналізу похідної основи з точки зору її словотвірної структури та мотивації; внутрішня валентність визначається потенційним поєднанням словотвірних компонентів між собою; поняття внутрішньої валентності слова як потенційної можливості поєднання складових внутрішньої синтагми не можна застосувати до усіх словотвірних моделей, а лише до афіксального способу словотворення та словоскладання [3: 17].

Внутрішня валентність досліджує два аспекти щодо взаємодії афікса та твірної основи: формальну і семантичну. Формальна валентність охоплює фонетичні, морфологічні, генетичні закономірності взаємодії афікса з твірною основою. Фонетична закономірність – це акцентуальна характеристика афікса і твірної основи. Морфологічна закономірність визначає сполучуваність твірних основ різних лексично-граматичних класів слів між собою або з певним словотвірним афіксом: в нашому випадку – закономірність сполучуваності дієслівних префіксів з твірними основами різних частин мови – дієслівними, іменниковими, прикметниковими, і визначаються словотвірною структурою цих твірних основ. Генетична закономірність сполучуваності афіксів та твірних основ залежить від походження безпосередніх складників похідного слова.

Семантична валентність афікса визначається семантичною сумісністю його смислової структури з відповідною лексичною основою [3: 28]. Семантична узгодженість, як стверджує Л. Г. Левітене, є необхідною умовою, згідно з якою «приховані» лексично-семантичні можливості мовної одиниці, які закладені в її середині до сполучуваності, можуть реалізуватися [5: 45].

Досліджуючи будову складного слова, М. Д. Степанова розробила словотвірні моделі – узагальнені схематичні зображення структури мови, відповідно до яких відбувається утворення нових слів у німецькій мові [8: 527]. Серед цих моделей є й префіксальна, яка має свою структурну і семантичну характеристику. Структурна особливість префіксальної моделі полягає у наявності постійних складників – префікса і лексичної основи, що становлять стабільність цієї моделі [3: 26]. Семантична характеристика моделі визначена семантикою смислової структури префікса.

Аналізуючи відприкметникові похідні з префіксом *be-*, виявлено, що префікс формує внутрішню валентність із прикметниками різних семантичних груп, а саме: зовнішніх та внутрішніх ознак і стану людини: *kräftig – bekräftigen, lustig – belustigen, selig – beseligen*; зовнішніх ознак і стану неживого предмета: *eng – beengen, fest – befestigen, trübe – betrüben*; значення оцінювання: *gut – begütigen, schön – beschönigen*; значення кольору: *grün – begrünen, grau – begrauen, dunkel – bedunkeln*. У дієсловах *befeuchten, beengen, benässen, betrocknen, betrüben* спостерігається сема інтенсифікації ознаки дії і охоплення дією смисловою структурою префікса. Прикметники *feucht, frei, naß, reich*, які формують фактивні дієслова, закріплені лише за префіксом *be-* – *befeuchten, befreien, benässen, bereichern*. Сема орнативності спостерігається у дієсловах *begrünen, begünstigen*. Префікс *be-* поєднується також з відіменниковими похідними прикметниками: *Kraft – kräftig – bekräftigen, Last – lästig – belästigen, Macht – mächtig – bemächtigen*.

Отже, префікс *be-* виявляє семантичну валентність до якісних прикметників, значення котрих дає реалізувати у префіксальному дієслові сему інтенсифікації ознаки дії, повноти охоплення дією, орнативності. Для цих семантичних ознак за основу відбираються прикметники з нульовою флексією та суфіксом *-ig*.

Для формування внутрішньої валентності префікса *ent-* відбираються три семантичні групи, які поєднані спільною смисловою структурою префікса. Багаточисельною групою відприкметникових похідних є дієслова із привативним значенням: похідне дієслово має значення, протилежне до твірної основи: *bitter – entbittern, dunkel – entdunkeln, kräftig – entkräftigen, menschlich – entmenschlichen, mutig – entmutigen, anonym – entanonymisieren*. До наступної групи належать фактитивні дієслова, що означають перехід до певного стану: *entbleichen, entgrimmen, entgrünen*. Фактитивні дієслова із префіксом *ent-* формують третю групу із значенням “набути певної ознаки” або “перехід до певного стану”, який позначає прикметникова основа: *frei – entfreen, kühn – entkühnen, rot – entröten*.

На основі проаналізованого бачимо, що привативна сема префікса *ent-* дає змогу утворити з ним фактитивні відприкметникові похідні дієслова, основою для яких є прикметники з нульовою флексією і суфіксом *-isier*.

Співставляючи семантичні зв'язки смислової структури префікса *er-* із смисловими структурами прикметників, виявлено, що твірні основи для семантики похідних дієслів позначають: зовнішні та внутрішні ознаки і стан людини: *grimm – ergrimmen, munter – ermuntern; wach – erwachen*, ця група формує інхотативні дієслова; прикметники із значенням “кольору і відтінку” формують фактитивні похідні *bleich – erbleichen, rot – erröten*; префікс *er-* виявляє семантичну валентність на основи прикметників, які утворені від абстрактних іменників та суфікса *-ig*: *Lust – lustig – erlustigen; Macht – mächtig – ermächtigen; Mut – mutig – ermutigen*. Ці фактитивні дієслова виражають орнативність.

Тож, префікс *er-* виявляє свою валентність до прикметників, які мають семантичні групи зовнішніх та внутрішніх ознак і стану людини, “кольору” із нульовою флексією і суфіксом *-ern* та відіменникових прикметників із суфіксом *-ig*.

Префікс *ver-* виявляє валентні зв'язки із прикметниковими основами, які позначають: зовнішні та внутрішні ознаки і стан людини: *alt – veralten, blöd – verblöden, jung – verjüngen*; зовнішні ознаки предмета: *breit – verbreitern, dick – verdicken, kurz – verkürzern*. Префікс *ver-* поєднується із прикметниками, які позначають “колір, певний відтінок”: *blass – verblässen, dunkel – verdunkeln, grau – vergrauen, grün – vergrünen* і позначають поступову дію. Прикметники семантичної групи “оцінювання” *falsch, besser, schlecht, schlimm* вносять у похідні дієслова сему інтенсифікації ознаки дії – *verfälschen, verbessern, verschlechtern, verschlimmern*. Префікс *ver-* виявляє семантичну валентність й до абстрактних *Angst – ängstig – verängstigen; Geist – geistig – vergeistigen; Gunst – günstig – vergünstigen* і конкретних відіменникових прикметників *Bürger – bürgerlich – verbürgerlichen, Körper – körperlich – verkörperlichen, Mensch – menschlich – vermenschlichen*.

Для відприкметникових похідних дієслів із префіксом *ver-* твірними основами є прикметники із семами зовнішніх та внутрішніх ознак і стану людини, зовнішніх ознак предмета, кольору, певного відтінку, оцінювання з нульовою флексією а також відіменникові прикметники із суфіксами *-ig, -lich*.

Семантична валентність префікса *zer-* обмежена його смисловою структурою: значення розподілу, деформування закріпилося за ним, тому прикметники *klein, mürbe, weich* формують такі дієслова саме з такою семантикою: *zerkleinern, zermürben, zerweichen*.

Тож, основою для похідних з префіксом *zer-* є прикметники з нульовою морфемою, суфіксом *-e* і формою вищого ступення від *klein*.

У творенні дериватів із дієслівними префіксами твірними основами виступають непохідні прикметники з нульовою флексією \emptyset та суфіксами *-e, -er, -ig, -lich*:

Прикметникові твірні основи

<i>eng-Ø</i> → <i>beengen</i>	<i>fern-Ø</i> → <i>entfernen</i>	<i>ganz-Ø</i> → <i>ergänzen</i>	<i>flach-Ø</i> → <i>verflachen</i>	<i>weich-Ø</i> → <i>zerweichen</i>
<i>gerade</i> → <i>begradigen</i>		<i>müde</i> → <i>ermüdigten</i>	<i>öde</i> → <i>veröden</i>	<i>mürbe</i> → <i>zermürben</i>
<i>richtig</i> → <i>berichtigen</i>	<i>heilig</i> → <i>entheiligen</i>	<i>ledig</i> → <i>erledigen</i>	<i>fertig</i> → <i>verfertigen</i>	
	<i>menschlich</i> → <i>entmenschlichen</i>			<i>menschlich</i> → <i>vermenschlichen</i>
<i>teuer</i> → <i>beteuern</i>	<i>sicher</i> → <i>entsichern</i>	<i>munter</i> → <i>ermuntern</i>	<i>bitter</i> → <i>verbittern</i>	<i>kleiner</i> → <i>zerkleinern</i>

Для відприкметникових похідних дієслів з досліджуваними префіксами характерною є синтаксична конструкція “*etwas machen*”:

Der Handwerker macht etwas fest/ leer/ hart/ einfach/ kleiner

→ *Der Handwerker befestigt/ entleert/ erhärtet/ vereinfacht/ zerkleinert etwas.*

Похідні дієслова з префіксами *er-* та *ver-* можна замінити конструкцією “*werden* + прикметник”:

Er wird krank. → *Er erkrankt.*

Sein Gesicht wird blaß. → *Sein Gesicht erblaßt / verblaßt.*

Das Tier wird dumm. → *Das Tier verdummt.*

Твірними основами для похідних дієслів можуть бути й форми вищого ступеня порівняння: *bereichern, erläutern, verbessern, zerkleinern*. Варто звернути увагу й на те, що усі досліджувані префікси формують з відприкметниковими основами зворотні дієслова:

а) *Die Firma macht sich reicher/ weiter / größer/ kleiner*

→ *Die Firma bereichert/ erweitert/ vergrößert/ zerkleinert sich*

б) *Das Kind wird ruhig* → *Das Kind beruhigt sich*

Er wird mir fremd → *Wir entfremden uns.*

Die Aufgabe wird leicht → *Die Aufgabe erleichtert sich*

Der Preis wird teuer → *Der Preis verteuert sich*

Отже, семантична внутрішня валентність дієслівних префіксів на прикметникові основи визначається семантичною сумісністю смислових структур префіксів та твірних основ. Семантичні групи твірних прикметникових основ – зовнішні та внутрішні ознаки та стан людини, зовнішні ознаки і стан предмета, значення оцінювання, кольору та відтінку – вносять своєрідні ознаки у відприкметникові похідні дієслова. Основою для відприкметникових похідних дієслів є якісні прикметники та їхні граматичні форми. Дієслівні префікси виявляють внутрішню валентність до непохідних прикметників з нульовою флексією: *be-breit-en, ent-fett-en, er-weich-en, ver-wirr-en, zer-weich-en*, суфіксами *-ig* – *beschön-ig-en, entkräft-ig-en, verfest-ig-en*; *-ern* – *belau-ern, erweiter-ern, verschlimm-ern, zerklein-ern*; *-lich* – *entmensch-lich-en, vermensch-lich-en*; *-ieren* – *entanonymis-ieren, entprivatis-ieren*.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Адмони В. Г. Исторический синтаксис немецкого языка. – М.: Высшая школа, 1973. – 335.
2. Гонтар Т. Ф. До проблеми валентності мовних одиниць // Мовознавство. – 1995. - № 23. – С. 17 – 21.
3. Ефимов Р. В., Каравашкин В. И. Внутренняя валентность слова: теория и практика: учеб. пособие. – Харьков: [б. изд-ва], 1977. – 87 с.
4. Кацнельсон С. Д. К понятию типов валентности // Вопросы языкознания. – 1987. – №3. – С. 20-32.
5. Левитене Л. Г. Вопросы валентности и семантического согласования // [сб. науч. труд.]. – М., 1975. – Вып. 91. – С. 43-51.
6. Степанова М. Д. О внешней и внутренней валентности слова // Иностранные языки в школе. – 1967. – № 3. – С. 15-16.
7. Степанова М. Д., Хельбиг Г. Части речи и проблемы валентности в немецком языке. – М.: Высшая школа, 1978. – 259 с.
8. Степанова М. Д., Зуев А. Н., Молчанова И. Д. Словарь словообразовательных элементов немецкого языка // Русский язык. – М., 1979. – 536 с.
9. Теньер Л. Основы структурного синтаксиса. – М.: Прогресс, 1988. – 654 с.

10. Brinkmann H. Die deutsche Sprache. Gestalt und Leistung – Düsseldorf: Verlag Schwann, 1962. – 2. Aufl. – 334 S.
 11. Stepanowa M. D., Helbig G. Wortarten und das Problem der Valenz in der deutschen Gegenwartssprache. – Leipzig: VEB Bibliographisches Institut, 1978. – 215 S.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Наталія Деркевич – кандидат філологічних наук кафедри німецької мови Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка.

Наукові інтереси: словотвір та граматики німецької мови.

ПРОБЛЕМИ МОРФОНОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ (НА МАТЕРІАЛІ ВІДДІЄСЛІВНИХ ДЕРИВАТИВ)

Інна ДЕМЕШКО (Кіровоград, Україна)

У статті окреслено перспективу дослідження віддієслівних дериватів в українській мові в контексті теоретичних здобутків сучасної лінгвістики, розглянуто проблемні питання дериваційних відношень, напрямки мотивації і морфонологічні явища у віддієслівній деривації іменників.

Ключові слова: віддієслівні деривати, напрямки словотвірної мотивації, морфонологічні процеси, морфонологічні альтернативи.

The article outlines the perspective of the research of verbal derivatives in Ukrainian in the context of theoretical achievements of modern linguistics; the problematic questions of derivational relations, directions of motivation and morphological phenomena in verbal derivation of nouns are examined.

Keywords: verbal derivatives, directions of word-forming motivation, morphological processes, morphological alternations.

Сучасний стан лінгвістичних розвідок характеризується спрямованістю уваги мовознавців до проблем становлення, розвитку і функціонування одиниць основних мовних рівнів (ярусів) і проміжних (фразеологічного, морфонологічного і словотвірного). У сучасному українському мовознавстві в межах словотвірної морфонології досліджено основи теорії морфонологічного опису (В. Горпинич), проблеми аглютинативності в словотворенні, сполучуваності на морфемних швах (Н. Клименко, Є. Карпіловська), закономірності реалізації морфонологічних явищ у системі словотвору (К. Городенська, М. Кравченко), морфонологічні процеси в системі іменників (Л. Комарова, Л. Кондакова) і словозміни дієслів української мови (І. Козленко), морфонологічні модифікації в процесі словозміни та словотворення прикметника (Л. Асіїв). На початку ХХІ ст. з'являються праці, присвячені дослідженню морфонологічних процесів у словозміні та словотворі староукраїнської мови другої половини XVI–XVIII ст. (Н. Русаченко), морфонологічної структури відіменникових словотвірних гнізд української мови (М. Федурко). Водночас, питання словотвірної морфонології віддієслівних дериватів в українській мові залишається відкритим. Це зумовлює актуальність дослідження словотвірної морфонології девербативів у синхронному аспекті з метою вивчення особливостей морфонологічних трансформацій дієслівних основ три-, дво- й однозонних віддієслівних похідних.

Суперечлива природа морфонологічних явищ породжує різні погляди на їхню роль у сучасній українській мові. Ця проблема ускладнюється впливом на морфонологічні концепції різних фонологічних шкіл. Так, М. Кравченко, описуючи морфонологічні явища в системі українського словотвору, спирається на фонологічні погляди П. Коструби, Л. Кондакова, І. Козленко – на фонологічні погляди Л. Щерби та Н. Тоцької. Т. Попова, досліджуючи морфонологічні типи субстантивних парадигм у сучасній російській мові, використовує теорію «сильних» і «слабких» фонем Р. Аванесова. В. Русанівський, проаналізувавши структуру дієслівних основ за синхронними зрізами, розглянув історію морфонологічних явищ у системі дієслова, зробив ряд теоретичних узагальнень про тенденції мовного розвитку, про співвідношення кількісних і якісних змін у мові, звернув увагу на системний підхід до вивчення альтернатив у парадигмі дієслова [5].

Метою пропонованої розвідки є розгляд проблемних питань дериваційних відношень, вияв критеріїв напрямку мотивації девербативів та морфонологічні процеси у віддієслівній деривації іменників. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань:

1) розглянути проблемні питання морфонологічного аналізу девербативів у сучасній українській мові; 2) встановити критерії напрямку мотивації віддієслівних іменників; 3) виявити морфонологічні процеси у віддієслівній деривації іменників, які вказують на первинні форми дієслова; 4) обґрунтувати доцільність морфонологічного аналізу девербативів у структурі словотвірних парадигм.

Лінійні перетворення дієслівної основи, крім усічення, часто поєднуються з чергуванням. Аналізуючи формальні модифікації морфем, необхідно розрізнити альтернативні, що мають як парадигматичний (варіанти морфем), так і синтагматичний (сполучуваність морфем) аспект, а усічення належить до морфонології слова, що виступає засобом організації морфемної послідовності (синтагматичний аспект) у межах основи мотивованого слова.

Під час морфонологічного аналізу необхідно визначити морфонологічні позиції. Н. Ільїна пропонує розрізнити перцептивні (сильні і слабкі) і сигніфікативні (сильні і слабкі) морфонологічні позиції. У запропонованій класифікації враховуються фонетичні позиції, розроблені О. Реформатським. Під поняттям сильної сигніфікативної позиції автор визначає позиції якнайменшої зумовленості наступним афіксом фонем, що реалізує морфемі, а під поняттям слабкої – позиції найбільшої зумовленості [4: 57].

С. Толстая під поняттям сильної позиції (дистрибутивної) визнає позицію максимального розрізнення і найменших обмежень, а під слабкою – позицію нерозрізнення, що обмежує вживання тих чи тих видів морфем або фонем. Операційна сильна позиція та, що диктує певні модифікації морфем або фонем, а слабка – та, яка залишає їх незмінними [6: 84]. Наприклад, якщо операційна сильна позиція вимагає палаталізації твердих приголосних (пор. перед суфіксом *-ий* (*водій, носій, шестий* (вітер), *-іль* (*заметіль, купіль*), *-іж* (*платіж, надіж*)), породжена нею дистрибутивна слабка позиція буде обмежувати тверді приголосні. Так, позиція перед суфіксом *-ар* дистрибутивно сильна, оскільки допускає і тверді, і м'які приголосні: *креслити – кресляр, свердли́ти – свердляр, пекти – пекар; володіти – володар* (депалаталізація). Їй відповідає три різні операційні позиції: 1) зберігає твердий і м'який приголосний основи; 2) палаталізує твердий приголосний; 3) викликає депалаталізацію приголосного.

Уважаємо за необхідне наголосити на тому, що дія форманта на твірну основу певною мірою залежить від його фонологічної структури. Так, якщо ініціал суфікса складається з голосної переднього ряду /i/, то відбуваються консонантні альтернативи C//C' (палаталізація приголосного мотиватора), а якщо /e/ – консонантні альтернативи P//P1, T//T' (пор. *ходить – ходіння, возити – возіння, платити – платіж, свердли́ти – свердлі́й; поглибити – поглиблення, розграфити – розграфлення; коптити – копчення*). Отже, загальною умовою реалізації морфонологічних змін є якість кінцевої фонемі дієслівної основи.

Фонемна характеристика структурних типів дієслівних основ має певні відмінності в інвентарі фонем, а також в можливостях комбінаторики фонем. У препозиції кінцевої приголосної фіналі дієслівної основи можуть реалізуватися всі голосні і 18 приголосних фонем. Не формують фіналь дієслівної основи на приголосні передньоязикові свистячі /z/, /z'/, /dz/, /dz'/, /ц/, /ц'/, шиплячі /ш/, /дж/, /ч/, передньоязикова м'яка /н'/, задньоязикові /г/, /х/, глоткова /з/ і губна /ф/. Усі класи приголосних представлені лише перед /a/, перед /u/ – лише передньоязикові тверді і губні, перед /i/ – передньоязикові м'які, шиплячі і губні. Обмеження в побудові дієслівної основи має фонема /ф/ перед /u/ та фонемі /дж/, /ц/, /ц'/, /к/, /х/, /з/ перед /a/.

Таким чином, важливим етапом морфонологічного аналізу є вивчення морфонологічної структури дієслова. Дослідження показує, що дієслово в українській мові має чітко виражені структурні особливості представлені 13 типами. Таким підхід сприяє формулюванню морфонологічних правил в системі словотворення девербативів, зокрема формулюванню регресивних правил вибору дієслівної основи і прогресивних правил вибору форманта, а із урахуванням цих правил побудовані морфонологічні парадигматичні моделі, котрі репрезентують словотворення дієслова в українській мові.

Досить актуальним і основним залишається питання мотивації для словотворення, оскільки співвідношення мотиватора і мотивата становить сутність дериваційного процесу і

дериваційного механізму. Урахування структурних і семантичних особливостей похідного дозволяє виявити твірне слово. Однак у лінгвістичній літературі залишається спірним питання щодо девербативів із затемненим генезисом. Ця проблема виникає при дослідженні синхронної словотвірної структури і морфонологічних особливостей нульсуфіксальних девербативів. На рівні синхронії у співвідносних парах на кшталт *дзвін – дзвонити*, *рух – рухати*, *рушити*, *сум – сумувати*, *сміх – смішити* та інших досить складно визначити первинну форму. Т. Возний уважав, що первинними в багатьох випадках є іменні форми [1: 35]. У російських, українських граматиках напрям мотивації встановлювали від іменника до дієслова. З погляду діахронії іменники на кшталт *дума*, *гнів*, *слух* були первинними формами.

Відіменникове походження ряду дієслів підтверджують морфонологічні процеси (морфонологічні альтернативи на морфемному шві, зміна наголосу) спільнослов'янської та спільносхіднослов'янської доби. Це чергування глоткової /z/ і задньоязикових /k/, /x/ із шиплячими /ж/, /ч/, /ш/ у позиції перед голосними переднього ряду *и*, *і*, пор.: *друг – дружити*, *крик – кричати*, *сміх – смішити* та ін. «Для великої групи дієслів іменникового походження із суфіксами *-а-*, *-и-* характерним є збереження наголосу на тому складі, на який він падає в іменнику: *обід – обідати*, *лицемір – лицемірити* та ін. Виняток становлять дієслова, співвідносні з іменниками, які мають наголос на першому складі: *щастя – щастити*, *кара – карати*» [2: 25-26].

На нашу думку, слушною є позиція мовознавців про те, що в парах «дієслово – іменник, що позначає дію за цим дієсловом (*виходити – вихід*, *атакувати – атака*), незалежно від кількості відрізків, що вичленяються в основах, мотивованим визнається іменник, оскільки значення дії є загальним категорійним значенням відповідно дієслова» [3: 38]. І. Улукханов напрям мотивації в парах слів дієслово – віддієслівний іменник встановлює на основі семантичних і формальних властивостей слів, пов'язаних відношеннями мотивації. Так, дієслова з формативом *-и-* співвідносні з іменниками дії на кшталт *ходити – хід*, *їздити – їзда*, *платити – плата* за семантичним критерієм похідним слід визнати іменник [7: 31].

Зважаючи на традиції, що склалися в українському словотворі, услід за іншими мовознавцями (І. Ковалик, К. Городенською, М. Кравченко), віддієслівне походження іменників та відіменне походження деяких дієслів доречно здійснювати за допомогою етимологічного аналізу. На відіменне походження дієслів на кшталт *мова – мовити*, *слуга – служити*, *звук – звучати*, *шум – шуміти*, *сміх – смішити*, *слух – слухати* та ін. свідчать колишні суфіксальні форманти *-в-*, *-г-*, *-д-*, *-к-*, *-л-*, *-м-*, *-н-*, *-р-*, *-с-*, *-т-*, *-х-* [2: 24].

Наявність іменних суфіксів вказує на відіменне походження дієслів. Не заперечуємо того факту, що твірними основами для відіменникових дієслів слугують похідні іменникові основи, суфікси яких не виявляють реального значення і служать нейтральним іменниковим формантом або засобом субстантивації не іменникових основ. Поділяємо думку, що одним із важливих критеріїв синхронної словотвірної похідності є перфективізація спільнокореневого з іменником дієслова, якщо іменник має в своїй основі дієслівний префікс (Ж. Варбот, А. Мейє, К. Городенська, М. Кравченко, О. Пінчук та ін). Пор. *наказати – наказ*, *виступити – виступ*, *уявляти – уява* і под. На це вказує домінуючий вплив перфективних дієслів на імена, оскільки кореневі тематичні імена приєднали префікс за зразком дієслів, що послужили їхніми моделями [2: 25].

Таким чином, для відіменникових дієслів характерним є збереження в структурі дієслівних основ іменникових формантів, а для віддієслівних іменників – наявність в основі дієслова префікса.

Визначення критеріїв напрямку мотивації віддієслівних іменників дає можливість виявити морфонологічні процеси і морфонологічні позиції у віддієслівній деривації іменників.

Виконуючи морфонологічний аналіз також необхідно враховувати, що девербативи, утворені способом нульової суфіксації, можуть співвідноситися з основами різних структурних типів: з основами на *-а-* / *-и-*: *рѳзділ* ← *розділяти*, *розділити*; *дозвіл* ←

дозволяти, дозволити; **вияв** ← виявляти, виявити; **спокуса** ← спокушати, спокусити; з основами на **-ува-** / **-а-**: **надруб** ← надрубувати, надрубати; з основами на **-а-** / **-і-**: **гуркіт** ← гуркотати, гуркотіти; **лопіт** ← лопотати, лопотіти; **клекіт** ← клекотати, клекотіти; з основами на **-і-** / приголосний: **вис** ← висіти, виснути; з основами на **-а-** / приголосний: **випас** ← випасати, випасти; з основами на **-и-** / приголосний: **виніс** ← виносити, винести; **завіз** ← завозити, завести та ін. О. Пінчук наполягає на думці, що такі деривати правомірно співвідносити з основами різних структурних типів і, відповідно, з основами як доконаного, так і недоконаного виду [8: 56].

Аналізом встановлено, що морфологічну структуру віддієслівних похідних необхідно досліджувати з використанням морфологічних моделей.

Однак доречно зауважити, що морфологічна модель носить більш узагальнений характер, ніж дериваційна модель. Зміни на морфемному шві відбуваються при взаємодії кореневої морфеми із суфіксальною за наявності відповідних умов, які становлять морфологічну позицію. Для девербативів характерні лише неелементарні морфологічні моделі (грунтуються на двох і більше змінах). Пор. морфологічні моделі девербативів субстантивної зони: Ун + Ас (*ходіти* – **ходіння**, *видавати* – **видавέць**, *стріляти* – **стрілók**),

У + С//С' + Ас (*гудіти* – **гудók**, *паліти* – **палій**, *свистіти* – **свистўн**),

У + С//С' + Аф (*різати* – **різьба**), Ун + С//С + Ак (*обороняти* – **оборóнець**),

У + V//V + Ап (*виходити* – **віхід**), У + С//С' + Ап (*зав'язатись* – **зав'язь**),

Ун + Ас (*колóти* – **колўн**), Ун + К//С + Ак (*розпекти* – **розпéчення**).

Існують певні методології щодо опису і типології консонантних альтернацій в різних слов'янських мовах. Так, аналіз консонантних морфологічних альтернацій приголосних при словотворенні в українській мові дає можливість зробити висновок, що консонантні морфологічні альтернації необхідно описувати для кожного морфологічного класу приголосних (губних, язикових, фарингальних). Як бачимо, це дає можливість сформулювати морфологічні правила до цілого морфологічного класу, а не до індивідуальних одиниць – морфем. Такий методологічний підхід може визначити регулярність і передбачувати вплив форманта на мотиватора, також передбачувати поведінку приголосних внаслідок сполучуваності з ініціаллю форманта.

Зміни на морфемному шві відбуваються при взаємодії кореневої (основної) морфеми із суфіксальною за наявності відповідних умов, які становлять морфологічну позицію. Суб'єктами морфологічних трансформацій частіше виступають суфіксальні морфеми. Дія форманта на твірну основу певною мірою залежить від його фонологічної структури. Так, якщо ініціал суфікса складається з голосної переднього ряду /i/, то відбуваються консонантні альтернації С//С' (палаталізація приголосного мотиватора), а якщо /e/ – консонантні альтернації Р//Р', Т//С (пор. *возити* – **возіння**, *платити* – **платіж**, *свердлити* – **свердлій**; *поглибити* – **поглиблення**, *зумовити* – **зумовлення**, *скріпити* – **скріплення**, *розграфити* – **розграфлення**; *коптити* – **копчення**).

Таким чином, при комплексному морфологічному аналізі необхідно з'ясувати особливості морфологічної структури суфіксальних морфем, бо саме від них залежить вибір морфологічної моделі. Також необхідно диференціювати форманти за належністю до певного лексико-граматичного класу (іменні, дієслівні).

При виконанні морфологічного аналізу необхідно враховувати питання множинності мотивації. Так, наприклад, девербати на **-ець** (**переселенець**, **поповненець**, **обранець**, **посланець**, **закоханець**) (49), пов'язані з основами пасивних дієприкметників. При творенні похідних відбувається усичення дієслівних суфіксів і розширення форманта.

Дієслівні суфікси не так потужно використовують потенції фонологічної системи мови, але в системі віддієслівного словотворення основотвірний суфікс **-ува-** зазнає часткового усичення і в похідних та кшталт **кер-ів-ник**, **буд-ів-ник**, **прац-ів-ник**, **мандр-ів-ник** словотворчий формант становить суфікс **-ник**, оскільки компонент **-ів-** – аломорф основотвірного суфікса **-ува-**.

Новим етапом у дослідженні проблем словотвірної морфології стало дослідження морфологічних моделей тризонних, двозонних і однозонних словотвірних парадигм дієслів. Парадигматичний принцип сприяє дослідженню дериваційного потенціалу вершинних дієслів парадигми, виявленню морфологічних моделей віддієслівних дериватів субстантивної, ад'єктивної і вербальної зон, встановленню національних специфічних рис парадигмотворення. На сучасному етапі здійснення морфологічного аналізу доречно проводити з оперттям на словотвірні парадигми, з метою виявлення словотворчого потенціалу, дериваційної спроможності твірних різної частиномовної належності.

Характерно, що типологічною ознакою дериваційних парадигм дієслів є їхнє внутрішнє структурування за частиномовними зонами девербативів. Для віддієслівних похідних продуктивною є тризонна типова словотвірна парадигма. Девербативи структуровані вербальною, субстантивною та ад'єктивною зонами: **бу-ти** – *бу-вати*, *бу-тт(я)*, *ви-бути*¹ (бути якийсь час), *вибу-вати*¹ – *вибува-нн(я)*¹, *ви-бути*² (залишити місце перебування), *вибу-вати*² – *вибува-нн(я)*², *вибу-л(ий)*, *вибу-тт(я)*; **вес-ти** – *вести-ся*, *вед-ен(ий)*, *вед-енн(я)*, *вед-інн(я)*, *в-вести*, *ви-вести*, *за-вести*, *од-вести*, *пере-вести*, *під-вести*, *при-вести*, *про-вести*, *роз-вести*; **інспектува-ти** – *інспектора-н(ий)*, *інспекц-іj(а)*, *інспектува-нн(я)*, *інспект-ор*, *про-інспектувати*.

Двозонні словотвірні парадигми дієслів представлені вербальною і субстантивною або вербальною й ад'єктивною зонами: **вгад-увати** – *вгадувати-ся*, *вгаду-ючи*, *вгадува-нн(я)*; **жати**¹ (зібрати стебла рослин) – *жат-к(а)*, *жатк-ар*, *жатка-самоскидка*, **до-жати**¹ – *на-жати*¹ (жати певну кількість), *об-жати*¹ (закінчити жати), *од-жати*, *пере-жати*, *під-жати*, *по-жати*, *про-жати*; **перегорі-ти** – *перегор-ати*, *перегор-яти*, *перегорі-л(ий)*.

Однозонні словотвірні парадигми дієслів представлені вербальною зоною: **ви-ділити** – *виділити-ся*, *виділ-ятися*; **покап-ати** – *покапот-іти*; **у-жати** – *у-жинати*. Необхідно зазначити, що безпрефіксні базові дієслова належать переважно до три- й двозонних словотвірних парадигм, а префіксальні – до дво- й однозонних словотвірних парадигм. Непохідні слова мають значно більший словотвірний потенціал, ніж похідні слова, а складні слова (за цією ознакою) поступаються афіксальним утворенням. Для повного опису словотвірної системи української мови необхідно виявити клас слів, що мають одну й ту ж словотвірну парадигму, з метою встановити релевантні ознаки для з'ясування дериваційних валентностей похідного і розподілити словниковий склад мови за його словотвірним потенціалом. Саме вивчення словотвірних парадигм дозволяє найбільш точно описати систему словотвору, встановити класи слів, які мають конкретні і типові парадигми, і розробити типологію словотвірних парадигм. Адже вивчення словотвірного потенціалу окремих частин мови, лексико-семантичних груп, окремих слів підводить нас до проблеми синтезу словотвірних структур.

На сучасному етапі морфологічний аналіз похідних доцільно виконувати, встановлюючи взаємозв'язки між комплексними одиницями словотвору. У формальному відношенні найбільшою комплексною одиницею є словотвірне гніздо, до якого входять всі інші комплексні одиниці: словотвірна пара, словотвірний ланцюжок, словотвірна парадигма. Таким чином, словотвірне гніздо виконує домінуючу роль у систематизації українського словотвору, оскільки саме в ньому чітко простежуються закономірності дії внутрішнього механізму, який характеризується ієрархічними зв'язками між іншими комплексними одиницями словотвірної системи.

Морфологічний аналіз девербативів у сучасній українській мові передбачає встановлення таких головних етапів: 1) визначити твірне слово; 2) виділити твірну основу; 3) встановити морфологічні трансформації дієслівних основ; 4) визначити морфологічні позиції; 5) встановити типи морфологічних явищ (альтернації голосних і приголосних, усичення, інтерфіксація, інтерференція, акцентуація); 6) визначити спосіб творення; 7) записати морфологічну модель.

Таким чином, морфологічний аналіз девербативів у сучасній українській мові необхідно виконувати, враховуючи морфологічно релевантні ознаки кореневих (основних) та афіксальних морфем (фонологічну структуру), фонемну характеристику структурних типів дієслівних основ, морфологічну позицію, критерії напрямку мотивації віддієслівних

похідних, множинність мотивації, враховуючи специфіку словотвірного гнізда, особливості словотвірної парадигми (три-, дво- та однозонна). Комплексні одиниці (словотвірне гніздо і словотвірна парадигма) дають найповніші відомості про морфонологічну підсистему мови, тому це необхідно враховувати при морфонологічному аналізі похідних.

Перспективу подальшого дослідження словотвірної морфонології девербативів убачаємо у вивченні комплексних словотвірних одиниць (словотвірного гнізда і словотвірної парадигми), з'ясуванні морфонологічних трансформацій дієслівних основ при творенні три-, дво- й однозонних похідних сучасної української мови, оскільки вона має свою специфіку і малодосліджена в сучасному мовознавстві.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

C//C' – консонантні альтернативи передньоязикових приголосних, P – клас губних, P//P1 – перехідне пом'якшення губних приголосних, K – клас твердих задньоязикових, T – клас твердих передньоязикових; Ć – клас шиплячих африкат; Y – усичення дієслівної фінали, Ун – усичення наголошеної дієслівної фінали, А – зміна наголосу (п – префіксальний, к – кореневий, с – суфіксальний наголос; ф – флексійний).

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Возний Т.М. Словотвір дієслів в українській мові у порівнянні з російською та білоруською / Т.М. Возний. – Львів: Вид-во Львів. держ. ун-ту «Вища школа», 1981. – 187 с.
2. Городенська К.Г., Кравченко М.В. Словотвірна структура слова (відіменні деривати) / К.Г. Городенська, М.В. Кравченко. – К.: Наук. думка, 1981. – 198 с.
3. Грамматика современного русского литературного языка / [отв. ред. Н.Ю. Шведова]. – М.: Наука, 1970. – 767 с.
4. Ильина Н.Е. Морфология глагола в современном русском языке / Н.Е. Ильина. – М.: Наука, 1980. – 147 с.
5. Русанівський В.М. Структура українського дієслова / В.М. Русанівський. – К.: Наук. думка, 1971. – 315 с.
6. Толстая С.М. Морфология в структуре славянских языков / С.М. Толстая. – М.: Индрик, 1998. – 318 с.
7. Улуханов И.С. Словообразовательная семантика в русском языке и принципы ее описания. / И.С. Улуханов. – М.: Наука, 1977. – 256 с.
8. Пінчук О.Ф. Словотвірна структура віддієслівних іменників сучасної української мови / О.Ф. Пінчук // Морфологічна будова сучасної української мови. – К.: Наук. думка, 1975. – С. 35-82.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Інна Демешко – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: словотвірна морфологія, термінологія, ономастика.

СЛОВОТВІРНІ СИНОНІМИ ІЗ СУФІКСАМИ -BAR, -LICH У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

Галина КОТОВСЬКІ (Львів, Україна)

У статті аналізуються словотвірні моделі із суфіксами -bar та -lich, розглянуто їхню синонімію у сучасній німецькій мові.

The paper deals with word-formation models with suffixes -bar and -lich. Their synonymy is investigated in the modern German language.

Ключові слова: деривати, словотвірна модель, словотвірна синонімія, модальний компонент.

Key words: derivatives, word-formation model, derivational synonymy, modal component.

Дослідження синонімії не обмежується лише аналізом семантичних еквівалентів на лексичному чи синтаксичному рівнях. Синонімічні відношення проявляються також між словотвірними засобами, які у поєднанні із однокорінними основами утворюють словотвірні синоніми. Суфікси -bar, -lich у певних словотвірних моделях виражають ідентичну семантику, а саме: модально-пасивне значення. Зважаючи на багатозначність досліджуваних словотвірних морфем (у словнику словотвірних елементів М.Д. Степанової подані 4 значення -bar і 10 значень -lich), першочерговим завданням даного дослідження постає виокремлення саме тих моделей, які у процесі словотворення продукують синонімічні утвори. Це девербативи на -bar та -lich, які у смисловій структурі містять сему пасиву і модальний компонент:

lesbar → **kann gelesen werden;**

leserlich → **kann gelesen werden.**

Послугуючись методом трансформації для експлікації мотивуючого джерела і прихованих граматичних значень, відсортовуємо необхідний лексичний матеріал. В окремих випадках до корпусу дериватів із модально-пасивним значенням можна зарахувати лише один із ЛСВ багатозначного дієслова. Наведемо один із прикладів: *Die Vase ist zerbrechlich* → трансформується у модально-пасивне – *kann leicht zerbrochen werden*. Проте: *Die Figur der Dame ist zerbrechlich* – не піддається трансформації. Через предикатив *zerbrechlich* виражається лише ознака суб'єкта предикації – „*фігура дами є тендітна*”. Внаслідок значної ідіоматизації втрачено імпліцитну інформацію про агенса і афікованість логіко-семантичного об'єкта, що є інваріантними ознаками пасиву, а отже – втрачено саме пасивне значення. Тому до корпусу прикметників із пасивним значенням можемо зарахувати лише один лексико-семантичний варіант *zerbrechlich*. Складений за п'ятьма лексикографічними джерелами: зворотним словником Е.Матера, тлумачним словником Р.Клаппенбах, німецько-російським словником О.І.Москальської, словником Е.Агріколи „*Wörter und Wendungen*“ і 10-томним тлумачним електронним словником DUDEN – *Das große Wörterbuch der deutschen Sprache*, такий корпус нараховує загалом 869 дериватів на *-bar* і 224 одиниці на *-lich*.

У подальшому необхідно виокремити словотвірні синоніми, що становлять лише незначну частину із усього складеного нами корпусу прикметників на *-bar* та *-lich* із модально-пасивним значенням. Звернемося до дефініції словотвірних синонімів за В.Г. Судиловською:

„Однокореневі синоніми, які мають одну і ту ж базову основу і різний набір афіксів, прийнято називати словотвірними. В словотвірних синонімах інтегральні і диференційні ознаки синонімічних суфіксів виступають особливо чітко, тому що синонімізація однокоренових слів здійснюється на основі синонімії словотвірних засобів” [1: 126].

Відповідно до сказаного, об'єктом подальшого аналізу будуть однокореневі девербативи на *-bar* і *-lich*. Очевидно, що більш продуктивний *-bar* поєднується із багатьма дієслівними основами, які неприйнятні для моделі з

-lich, і навпаки: деякі деривати з *-lich* не мають однокорінних відповідників на *-bar*. Тому візьмемо до уваги диференціальні ознаки досліджуваних суфіксів.

Суфікс *-bar* реалізує модально-пасивне значення лише у поєднанні із перехідним дієсловом. Проте перехідність як синтаксична характеристика базового дієслова, – обов'язкова, але недостатня умова для даного типу словотворення. Г.Томан пропонує додатково двоступеневий тест на вираження перехідним дієсловом цілеспрямованої дії („*intentionale Handlung*“) [2: 71]:

I. Вживання у наказовому способі або узгодження із прислівником *absichtlich* (навмисне);

II. Можливість вживання у “контексті намагання” („*Anstrengungskontext*“)

Тестування демонструє відсутність цілеспрямованої дії у перехідних дієсловах, які не утворюють деривати із *-bar*:

**Die moderne Musik hat ihn absichtlich überrascht/ enttäuscht*

**Tue alles, daß dich Elke fasziniert!*

**Sie hat sich darum bemüht, daß sie die moderne Musik begeistert* [2: 71].

Лексеми, що реалізуються у деривації із *-bar*, внаслідок тестування можна поділити на дві підгрупи:

- дієслова із негативним результатом у першому тестуванні і позитивним – у другому (*bemerken, empfinden, erkennen, erraten, erzielen, fühlen, nachvollziehen* і т.д.):

I. **Er hat es absichtlich erkannt/bemerkt/erraten*.... ..

**Bemerke das Bild links oben!*

**Empfinde eine noch größere Sympathie für die Köchin!*

**Erkenne ihren Bruder!*

II. *Versuche zu erraten, welche Schauspielerin den Innenminister liebt!*

Er hat versucht, den Fehler zu erkennen.

Er hat alles getan, um gute Noten zu erzielen [2: 72].

- дієслова, які виражають вольовий контрольований процес (*kontrollieren, absägen* і т.д.) і проходять обидва ступені тестування.

I. Der Bäcker hat uns absichtlich kontrolliert.

Der Hausmeister hat den Ast absichtlich abgesägt.

Kontrollieren Sie ihn öfters!

Sägen Sie ihn schnell ab!

II. Er hat sich bemüht, alles zu kontrollieren.

Er hat versucht, den großen Ast alleine abzusägen [2: 72].

Таким чином розрізняємо дієслова сильновираженої (група 3) і слабовираженої цілеспрямованої дії (група 2), від яких утворюються прикметники із *-bar*. Результати тестування наведені у таблиці [2: 73]:

Тестування базових дієслів на наявність семантичної ознаки цілеспрямованості дії

Групи дієслів	1-й тест	2-й тест	Деривація з <i>-bar</i>
Група (1) <i>faszinieren</i>	-	-	-
Група (2) <i>erkennen</i>	-	+	+
Група (3) <i>kontrollieren</i>	+	+	+

Хоча для корпусу прикметників на *-lich* недоцільно застосовувати тести на цілеспрямованість дії, тому що суфікс утворює прикметники від таких дієслів, як *bezweifeln, leiden, mißverstehen, übersehen, bedauern*, що характеризуються нецілеспрямованою дією, все ж ця семантична ознака у парах словотвірних синонімів на *-bar, -lich* є релевантною.

Порівнюючи структуру базових основ у двох моделях, зауважимо, що

-bar переважно приєднується до односкладових коротких основ, при яких *-lich* здебільшого відсутній (*dreh-, druck-, nenn-, spalt-* і т.ін.). Основи, які закінчуються на *-l*, також не приєднують суфікса *-lich* (*feststellen – feststellbar*).

Особливу увагу слід звернути на модальний компонент у семантичній структурі дериватів з *-lich*. Можливість виконання дії доповнюється конкретизуючими семами, що детерміновані В.Г.Судиловською у такий спосіб:

а) легкість, сприятливість умов для виконання дії (*leicht, gut, gern*);

б) інтенсивність, чіткість прояву якісних особливостей об'єкта (*vernehmlich -- deutlich zu vernehmen*) [1: 125-130].

Суфікс *-lich* вносить у смислову структуру прикметника не лише можливість, а й необхідність виконання дії: *beachtliche Erfolge (sollen, müssen beachtet werden), erforderliche Menge, verwerfliche Pläne*.

Особливість смислової структури *gebräuchlich, angeblich* полягає у відсутності модального компонента (*gebräuchliche Wörter – Wörter, die gebraucht werden oder gebraucht werden können; sie hat es angeblich - wie angegeben wird - von ihrem Onkel*).

На фоні власної багатозначності (10 значень за словником М.Д.Степанової) суфікс *-lich* у сучасній німецькій мові діє непередбачувано. У поєднанні з основою перехідного дієслова *-lich* виражає:

- модально-пасивне значення (*eine begreifliche Antwort, ein bestechlicher Mensch*) або ж

- протилежне активне значення (*ein tröstliches Wort, eine bedrohliche Lage, eine ergötzliche Geschichte*)

-значення, яке характеризує властивості, поведінку людини, при значній ідіоматизації базової основи (*begehrliche Blicke; ein häßliches Gesicht; ein küßliches Kind*).

Відповідно, прикметники на *-lich* можуть проявляти різні зв'язки із однокореневими дериватами на *-bar*: вони можуть бути антонімами, коли виражається протилежне станове значення «актив-пасив» (*vergeßlicher Mensch – vergeßbarer Schmerz, begehrlicher Junge – begehrbarer Erfolg, tröstliches Wort – tröstbares Kind*); словотвірними варіантами, коли

відбулась ідіоматизація базової основи (*ausführlich – ausführbar, beträchtlich – betrachtbar, einschließlich – einschließbar*) і синонімами. Цікавою є реалізація опозиції «пасив – актив» у дериватах *tröstlich – untröstlich: sie wartete auf ein tröstliches Wort* (активне значення) - *die Hinterbliebenen waren untröstlich* (пасивне значення).

При наявності синонімічних відношень об'єм синонімії проявляється по-різному: зі всією сукупністю значень слів, або лише в одному значенні. У наведених нижче прикладах зіставленню підлягають окремі ЛСВ:

- beweglich* – 1) рухомий, пересувний; 2) рухливий, жвавий. 3) зворушливий
- bewegbar* – рухомий
- erträglich* – I. терпимий; II. прибутковий, дохідливий
- ertragbar* - терпимий
- erkennlich* – 1) вдячний; 2) впізнаваний; 3) пізнавальний
- erkennbar* – 1) впізнаваний; 2) пізнавальний
- zerbrechlich* – 1) такий, що легко б'ється; 2) тендітний
- zerbrechbar* – такий, що б'ється

Очевидно, що та сама віддієслівна основа у двох моделях може реалізувати різні значення чи семантичні відтінки. Проте наведемо приклади, у яких проявляється цілковита синонімічна відповідність дериватів на *-bar, -lich*:

- abänderbar/unabänderbar – abänderlich/unabänderlich;*
- begreifbar/unbegreifbar – begreiflich/unbegreiflich;*
- bestechbar/unbestechbar – bestechlich/unbestechlich;*
- erklärbar/unerklärbar – erklärlich/unerklärlich;*
- lesbar/unlesbar – leserlich/unleserlich;*
- vermeidbar/unvermeidbar- vermeidlich/unvermeidlich;*
- verzinsbar/unverzinsbar – verzinslich/unverzinslich;*
- verzehrbar/unverzehrbar – verzehrlich /unverzehrlich;*
- widerrufbar/unwiderufbar – widerruflich/unwideruflich.*

Із усього лексичного матеріалу нараховано загалом 30 таких опозицій, що виявляють морфемно-структурну симетрію (наявність заперечувального *un-* у двох моделях). Асиметрія форм виникає найчастіше за рахунок моделі з *-lich*, заперечувальна форма якої переважно в таких випадках доповнюється відповідними однокореневими утвореннями з *-bar*.

- aufschiebbar/unaufschiebbar – unaufschieblich;*
- abtrennbar/ unabtrennbar – unabtrennlich;*
- ausdenkbar/ unausdenkbar – unausdenklich;*
- zerstörbar/unzerstörbar – unzerstörlich;*
- zertrennbar/unzertrennbar – unzertrennlich.*

Зрідка можливе також доповнення дериватів на *-bar* заперечувальними формами з *-lich*:

- durchdringbar – durchdringlich/undurchdringlich;*
- erhaltbar – erhältlich/unerhältlich;*
- unvertragbar- vertraglich/unvertraglich;*

або взаємне доповнення у двох моделях: *verfälschbar – unverfälschlich.*

Проте незаповненими залишаються прогалини у дериваціях: *unausweichbar – unausweichlich; vererbbar – vererblich*, – і синхронне дослідження не дає пояснення цим лакунам.

Проведений аналіз показав, що утворені за допомогою словотвірних морфем *-bar* і *-lich* однокореневі деривати зазвичай формують синонімічні опозиції. Різноманітність засобів вираження синонімічних значень збагачує мовні ресурси, полегшує стилістичний вибір їх використання.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Судилова В.Г. К вопросу о стилистических потенциях производных прилагательных с суффиксами *-bar, -lich, -sam*//Стилистика художественной речи: Сб. ст. – М., 1977. – Вып.3. – С.125–130.
2. Toman H. Wortsyntax/ Eine Diskussion ausgewählter Probleme deutscher Wortbildung/2., erweiterte Aufl.- Tübingen: Max NiemeyerVerlag, 1987. – S. 103.

СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Москальская О.И. Большой немецко-русский словарь. 2 т. М.: Русский язык, 1980.
2. Словарь словообразовательных элементов немецкого языка. Под руководством М.Д. Степановой. М., 1979.
3. DUDEN – Das große Wörterbuch der deutschen Sprache. Mannheim, 1999. – 3., elektronische Aufl., 200 000 Stichwörter.
4. Klappenbach R. Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache. – Berlin: Akademie-Verlag, 1980. – 6 Bd.
5. Mater E. Rückläufiges Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache. – Leipzig: VEB Enzyklopädie, 1970.
6. Wörter und Wendungen von E. Agricola. – Leipzig: VEB Bibliographisches Institut, 1979.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Галина Котовські – кандидат філологічних наук, доцент кафедри німецької філології Львівський Національний університет імені Івана Франка.

Наукові інтереси: функціональна граматики, словотвір.

ШЛЯХИ ТВОРЕННЯ ПРИСЛІВНИКОВИХ НЕОЛОГІЗМІВ У СУЧАСНИХ ЗМІ: (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ЧАСОПИСУ «УКРАЇНСЬКИЙ ТИЖДЕНЬ»)

Ірина МАРИНЕНКО (Київ, Україна)

У статті розглядаються шляхи творення прислівникових неологізмів сучасної української публіцистики (на матеріалі тижневика «Український тиждень»). Розглядаються як продуктивні, так і непродуктивні моделі творення нових лексем; роль і функціонування новотворів у текстах ЗМІ.

Ключові слова: неологізм, оказіоналізм, потенційні слова, новотвір, адвербіатив, лексема, словотвірна модель.

The article deals with the word-formation analysis of neologisms of the modern Ukrainian publications (on the materials of the "Ukrainian Week"). Productive and non-productive of word-formation models of new lexemes; their role and functions in the texts of mass-media resources are observed.

Key words: neologism, occasional word, potential words, new formation, adverb. lexeme, word-formation model.

Динамічний розвиток українського суспільства останніх десятиліть позначається на стані лексико-граматичної системи мови. В першу чергу на соціальні зміни реагує лексичний рівень мови як найбільш відкритий. Така реакція полягає у появі лексичних і семантичних новотворів. Явище неології виступає позитивним фактором розвитку мови, адже «культурне людське духовне життя невинно зростає і потребує нових слів на своє означення, а тому й постають новотвори» [6: 223]. Процес неологізації найбільш активно віддзеркалюється у мовленні ЗМІ, адже саме вони покликані миттєво реагувати на будь-які зміни в суспільстві: соціальні, політичні, наукові, культурні.

Творення нових слів (лексичних неологізмів) можливе двома шляхами: 1) через запозичення іншомовних лексем на позначення нової реалії і 2) шляхом утворення неологізмів на наявному в мові матеріалі за допомогою засобів словотвору. Поміж словотвірних неологізмів прислівники вважаються найменш активними (близько 2% від усіх новотворів) [8]. Об'єктом нашої уваги стали саме словотвірні неологізми-прислівники через свою, здавалося б, найнижчу продуктивність.

Матеріалом дослідження було обрано тижневик «Український тиждень» («УТ»), який вирізняється на тлі інших українськомовних видань багатством мовних засобів, їх відповідністю нормам сучасної української літературної мови.

Доказом лексичного розмаїття мовлення журналу можуть слугувати такі показники: із зафіксованих нами понад 9 тисяч прислівників у часописі використано понад 2870, що складає близько 32%. При цьому 547 адвербіативів сучасними словниками не фіксуються, тобто є словотвірними неологізмами.

Важливою рисою цих прислівникових утворень є те, що їхня новизна, незвичність практично не відчуваються реципієнтом при сприйманні тексту в цілому. Зумовлене це тим, що переважна більшість адвербіативних неологізмів утворена за усталеними для української мови словотвірними моделями. Такі новотвори в мовознавстві часто називають потенційними словами, оскільки стандартизованість, продуктивність їхньої моделі творення

дає їм можливість бути легко сприйнятими мовцями і, як наслідок, поповнити словникове багатство української мови. Адже «вирішальним параметром життєстійкості для будь-якого похідного є його відповідність сучасній словотвірній нормі, регулярним зразкам словопородження. Саме така відповідність і визначає передусім ступінь імовірної стабілізації лексеми в мові» [5: 95].

Неологічні лексеми покликані або номінувати нові для даного соціуму поняття, або по-новому називати вже наявні у мові реалії. Цим пояснюються дві можливі функції лексичних новотворів: номінативна та експресивно-стилістична. Неологізми, утворені з номінативною метою, «несуть на собі передусім інформативно-комунікативне навантаження, а емоційні відтінки в них відчуються відносно слабо» [8: 17]. Своєю чергою, новотвори, що виконують експресивно-стилістичні функції, мають на меті перш за все привернути увагу реципієнта, вплинути на нього емоційно; інформативність при цьому відходить на другий план. У мовленні ЗМІ спостерігаються новотвори як номінативно-інформативного, так і експресивно-стилістичного спрямування з перевагою перших.

Найактивніше для творення потенційних слів на сторінках «УТ» використовується модель «прикметникова основа + суфікс **-о**», яка і в мові загалом посідає перше місце. У такий спосіб утворено 218 лексем, не зафіксованих словниками української мови (електронно, лінгвально, сомнамбулічно, шокувально, точково, кармічно, позірно, нездаро тощо). Переважна більшість таких прислівників не сприймаються реципієнтом як неологізми через наявність у мові відповідних твірних прикметників, напр.: *теологічно, мазохістично, ментально, антологічно, вербально, гендерно* та ін. Відносно невелика частина прислівників, утворених за аналізованою моделлю, походить від прикметників, яких не фіксують словники. Таких лексем нами зафіксовано 32, напр.: *кар'єрно, нездаро, концепційно, політкоректно, одноїцево, алармово, об'єднавчо, транспарентно* та ін. Ці новотвори у низці випадків сприймаються читачем дещо насторожено саме через відсутність у мові прикметника – безпосередньої мотивувальної основи, пор.: «Звонімір, перейнявшись нашою проблемою, починає кудись **алармово** дзвонити по мобільному, а потім розводить руками – так, доведеться чекати» (№ 152); «Міносвіти жорстко вимагає, щоб викладачі „**статусно** зростали“, причому не виходячи з-за кафедри» (№ 77-78).

Але з-поміж цих 32 неологізмів лише 6 є абсолютними новотворами авторів тижневика (*всезнайкувато, плямоподібно, пошпальтово, одноїцево, охрененно, алармово*), решта ж зустрічається на сторінках інших видань та в інтернет-ресурсах. Проте завдяки тому, що кореневі морфеми цих адвербіативів знайомі читачам, такі неологізми рідко викликають несприйняття чи нерозуміння.

Варто зазначити, що поміж потенційних слів багато таких, що активно вживаються в мовленні ЗМІ протягом кількох останніх років (*першопочатково, сутнісно, всеохопно, концепційно* та ін.), проте досі так і не потрапили до жодного словника, навіть до таких мобільних, які розміщені в інтернет-мережі.

Менш продуктивною є словотвірна модель «дієприкметникова основа + суфікс **-о**», за якою створено 35 неологізмів (*умиротворено, примирено, збочено, уречевлено, документовано* тощо). Всі вони, крім лексеми *скремповано*, мають зафіксовані словниками відповідні твірні дієприкметники, омонімічні предикативні форми на **-но/-то**, а тому не сприймаються як щось нетипове для української мови, пор.: «Російський коментатор дещо **збуджено** пояснив залі, що Кремль не забороняє їм нікого приймати в НАТО» (№ 53); «Солідарно й **умиротворено** американці вистояли хвилини мовчання» (№ 151). З-поміж усіх прислівникових потенційних слів, утворених за цією моделлю, лише два не зустрічаються за межами «УТ» – це адвербіативи *наголошено* й *скремповано*: «Агенти з того ж фільму ні секунди не сумніваються, що Триніті знищить загін **наголошено** маскулінних поліцейських» (№ 108).

За словотвірною моделлю «прикметникова основа + суфікс **-и**» утворено 11 прислівників (*імперськи, антиізраїльськи, просвіропейськи, змовницьки* та ін.). Зважаючи на те, що ця модель є малопродуктивною для сучасної української літературної мови, таку кількість новотворів за нею можна вважати значною. При цьому більшість новоутворених

адвербіативів зустрічаються також і за межами аналізованого часопису, і лише 3 прислівники (*імперськи, антиукраїнськи, башлабайськи*) є винаходами виключно авторів тижневика, пор.: «Шредер кілька разів висловлювався виразно **антиукраїнськи**» (№ 59); «„ВВ“ розігрівали концерти британської легенди *The Stranglers* і робили це так **башлабайськи** завзято, що слухачі не давали їм піти зі сцени» (№ 91). Якщо лексеми *імперськи* й *антиукраїнськи* мають знайомі читачеві кореневі морфеми, а тому їх семантика не викликає проблем із розумінням навіть поза контекстом, то значення оказіоналізма *башлабайськи* може бути підказане виключно контекстуальним оточенням, а також звуковою будовою новотвору (повтором складу «ба», переважанням звука [a]). Цей прислівник є яскравим прикладом реалізації прагнення журналіста до експресивності мовних засобів і пов'язане воно «з навмисним порушенням мовного стандарту, з виходом за його межі. Це приводить до певної надлишковості, що виникає за рахунок появи оказіоналізмів як певних еквівалентів до вже наявних у мові слів і пояснюється бажанням “освіжити” мову після певного її “остандартнення”» [8: 9].

Продуктивним видом суфіксального творення прислівників варто вважати адвербіалізацію іменників у формі орудного безприйменникового, адже за цією моделлю твориться значна кількість нових лексем у нашому мовленні. Але оскільки процес переходу від іменникової форми до прислівника, у якому суфіксом слугує скам'яніле іменникове закінчення, є досить тривалим у часі, то кожна лексема долає цей тривалий шлях індивідуально.

Процес адвербіалізації іменників проходить три основні етапи – синтаксичної, морфологічної і лексичної адвербіалізації. Неологізмами такі лексеми залишаються тільки на синтаксичному і частково морфологічному етапах, лексичний же рівень повністю адаптує адвербіатив, повноправно включаючи його до словникового і граматичного складу мови.

Оскільки творяться такі неологізми від різних граматичних форм іменників, то й основних моделей вирізняється три:

1) «основа іменника чоловічого/середнього роду + суфікс **-ом/-ем**»: *автостопом, масивом, обманом, табунцем, унісоном, студентом* та ін. Таких одиниць в аналізованому тижневику зафіксовано 55. Вони належать до різних рівнів адвербіалізації, напр., лексеми *бумерангом, дикуном, калейдоскопом, накатом, обманом, підлітком, птахом, студентом* та ін. знаходяться на початку синтаксичного рівня, пор.: «**Підлітком** і **юнаком** майже цілота приїжджав він у Двірківцину на канікули» (№ 84); «Сірі хвилі рівним **накатом** штурмували низький пляж із червонуватого піску» (№ 100). Ці лексеми не втратили свого зв'язку з іменником ні семантично, ні граматично, проте регулярність використання їх у функції обставини свідчить про їх наближення до ЛГК прислівників.

Дещо ближче до морфологічного рівня знаходяться такі адвербіативи, як *басом, автостопом, унісоном, валетом, дивом* та ін., що частково втратили семантичний зв'язок із мотивувальним іменником, пор.: «Колишній білий офіцер Олександр Шаргей **дивом** уникнув розстрілу – врятували натружені мозолясті руки» (№ 75); «В численних аналітичних статтях **унісоном** звучить одна й та ж думка» (№ 53). Поєднання таких новотворів з прикметниковим означенням уже неможливе, що й слугує аргументом на користь переходу таких одиниць на морфологічний рівень.

2) «основа іменника у формі множини + суфікс **-ами**»: *віками, десятиліттями, зрайками, місяцями, партіями, тушками, сторіччями, хвилями* тощо (усього 55 лексем). Поміж цих прислівникових новотворів трапляються такі, що вже знаходяться на межі визнання їх одиницями мови (*вечорами, зигзагами, перебіжками, тисячоліттями, святами, зубчиками* та ін.), оскільки вони почали проникати до словників з позначкою «у знач. присл.». Власне, такі лексеми вже не можуть уважатися новотворами і до аналізу нами не залучалися. Хоча дещо суперечливим виглядає наявність у «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» [4] слова *тисячоліттями* з позначкою «у знач. присл.» і відсутність таких одиниць, як *століттями, сторіччями, десятиліттями, десятиріччями*, які в сучасному публіцистичному мовленні трапляються значно частіше, напр.: «В Об'єднаному Королівстві **сторіччями** існувало правило етикету: після розмови з монархом слід виходити

задкуючи, не зводячи погляд з вінценосця» (№94-95); «Співпрацюючи з німецькими та швейцарськими газетами і ТБ, десятиліттями просував українське питання» (№59).

3) «основа іменника жіночого роду + суфікс *-ою/-єю*»: *громадою, вервечкою, дзигою, студенткою, пустою, хвилею* тощо. Таких одиниць зафіксовано 24. Свідченням наближення аналізованого процесу до морфологічного рівня є багаторазове використання таких одиниць в інших текстах і виданнях, пор.: «У лабораторних умовах встановлено, що ці комашки охоче полюють на ага, *гурбою* оточують, убивають і розбирають на провіант» (№74); «Написаний від імені маленького на зріст офіціанта («ніколика»), який напередодні великої війни мріє про свій перший мільйон і крутиться *дзигою*, аби його добути, роман здається мало не гумористичним» (№ 79). Ці ж прислівникові лексеми зустрічаються і в художніх текстах ХІХ–ХХ ст., напр.: «Перейшли *гурбою* через сніги і відчинили двері...» (В.Барка); «Хіба що його „стара“, пані Клімця, зайде з посьолка або *дзигою* вскочить донька, весела Зося» (А.Любченко). Отже, цей процес, досить тривалий у часі, і нині перебуває на далекій до завершення стадії. Перешкоджає цьому наявність в активному вжитку мотивувальних іменників, що мають омонімічні словоформи у складі своєї парадигми.

Префіксальним способом прислівникові неологізми творяться значно рідше, ніж суфіксальним, що відображає загальномовну картину. Варто зазначити, що «прислівникове префіксальне творення явище досить пізнє, а тому чимало прислівників має подвійну мотивацію. Їх можна виводити найчастіше від спрефіксованих прикметників (*предобрий > предобре, багатий > багато, небажаний > небажано*) або від прислівників (*добре > предобре, багато > багато, бажано > небажано*). Діахронно ці прислівники утворювалися від прикметників (СУМ семантику таких прислівників розкриває через відсилання до відповідного прикметника)» [7: 20]. А тому ми у своєму дослідженні дотримувались такого науково обгрунтованого погляду, який чітко розмежує префіксацію і суфіксацію у сфері прислівникового словотвору.

Найбільш продуктивною моделлю є поєднання префікса *не-* з наявним у мові адвербіативом. На сторінках «УТ» зафіксовано 18 таких новотворів: *неканонічно, неагресивно, нетолерантно, неполіткоректно, неліберально* та ін., напр.: « - *Мабуть, я неправий, але до перекладів своїх творів ставлюся неприскіпливо*» (№ 107); «*Нагнітається загроза ісламського екстремізму, який справді незрідка проростає на ґрунті бідності, безробіття, необлаштованості*» (№ 69). Всі ці потенційні слова функціонують у мовленні інших ЗМІ, тобто неологізмами власне цього часопису не є.

Інші префіксальні адвербіативи утворені за малопродуктивними моделями з використанням суфіксів *напів-* (*напівінтелігентно, напіввідпільно*), *по-* (*пошвидше*), *анти-* (*антигуманно*), *без-* (*безпроблемно*), *на-* (*наживо*), *за-* (*захолодно*), *супер-* (*супервлучно*), *до-* (*досьогодні*), *бозна-* (*бозна-чому*), *над-* (*надважливо*). Тільки лексема *напівінтелігентно* може вважатися новотвором авторів журналу, оскільки не зустрічається в інших ЗМІ, решта ж не зафіксованих словниками неологізмів активно функціонують на сторінках преси, на радіо і телебаченні, напр.: «*Вони влаштовували літні табори, де можна було поспілкуватися з американцями „наживо“*» (№ 54); «*На еміграції в той час було дуже мало тих, із ким можна було поговорити бодай напівінтелігентно*» (№ 75). Нелогічною видається відсутність у сучасних словниках таких часто вживаних прислівників, як *наживо, досьогодні, безпроблемно* тощо.

Префіксально-суфіксальний спосіб творення прислівникових неологізмів включає кілька словотвірних моделей, що суттєво різняться своєю продуктивністю. Найбільш активно сучасне українське публіцистичне мовлення використовує модель «префікс *по-* + основа прикметника + суфікс *-ому*», за якою зафіксовано 43 новотвори. З-поміж них найбільша кількість (9) характеризує дію за видами діяльності людини (*по-футбольному, по-акторському, по-кінематографічному, по-юридичному* тощо) та за топонімічними назвами (таких лексем 7: *по-голівудському, по-валенсійському, по-сумському, по-західному* та ін.), напр.: «*По-нашому, по-юридичному, це називається тиск на слідство, на суд*» (№58); «*Бабуся його шкільного друга так переклала по-горюньському назву знаменитого радянського фільму, що хлопці, які це чули, ледь не повмирали зі сміху*» (№ 102). Серед адвербіативів цієї

моделі переважна більшість функціонує у мовленні інших видань, частина таких прислівників є часто вживаними (*по-людяному, по-стахановському, по-партнерському, по-провінційному* та деякі інші), проте 6 лексем зустрічаються виключно на шпальтах «УТ»: *по-валенсійському, по-ширяєвському, по-монументальному, по-горюньському, по-хічкоківському, по-хокейному*. Всі вони легко сприймаються реципієнтом завдяки наявним у мові твірним прикметникам і продуктивності словотвірної моделі. А позбавлені чіткої семантики поза контекстом слова *по-ширяєвському* і *по-горюньському*, утворені відповідно від прізвища і назви селища, набувають свого значення при знайомстві зі змістом статей.

Менш регулярно в сучасній мові є модель «префікс *по-* + основа прикметника + суфікс *-и*», проте і вона стала джерелом 14 новоутворень (*по-ющенківськи, по-путінськи, по-мазепинськи, по-диригентськи, по-бютівськи, по-антиукраїнськи* та ін.), зафіксованих у матеріалах аналізованого видання. Три з них не зустрічаються більше в жодному виданні (*поводськи, по-закерзонськи, по-кандидатськи*), тобто можуть вважатися неологізмами власне «УТ», напр.: «Ще на початку нашого століття (XX – Авт.) в деяких водських селах російську мову розуміли вже всі, але поміж собою розмовляли тільки **по-водськи**» (№ 105); «Багатоповерхівка **по-закерзонськи** буде «верівець», а прибрати – „поспрятувати“» (№ 105).

Інші моделі словотворення префіксально-суфіксального способу малопродуктивні, оскільки за ними утворені поодинокі прислівники: *не- ... -о* (*неуникно, нетехнологічно, неспівмірно*); *в-/у- ... -е* (*вчегове, удев'ятнадцяте*); *по- ... -о* (*пожиттєво*); *з- ... -і* (*зрідні*), *що- ... -о* (*щоп'ять, щочверть*), *що- ... -я* (*щоквітня*): «Коли зимою бджола відпадає від родинного клубу, то **неуникно** й гине» (№ 49); «Чи не почнуть нам **вчегове** налігувати малоросійську тему?» (№ 53). При цьому усі новоутворені прислівники фіксуються у мовленні інших ЗМІ, що свідчить про поширеність їх уживання носіями мови. Лексему *удев'ятнадцяте* взагалі новотвором можна вважати лише умовно, тому що словники систематично подають аналогічно утворені прислівники від числівників першого десятка (*уперше, втретє, вдесяте* тощо). А неологізм *зрідні*, що неодноразово зустрічається в публіцистичному мовленні, є всі підстави вважати калькою російськомовного *сродни*, оформленою за фонетичними законами української мови (зміна префікса, чергування голосних у корені).

Поєднанням префіксально-суфіксального способу зі словоскладанням утворені адвербіативи *щодвадні* і *щопівроку-року*. Словотвірний компонент *що-* досить продуктивний при творенні прислівників, починаючи ще з XVI століття: «Дальше поповнення цієї підгрупи прислівників відбувалося головним чином за словотвірною моделлю *що + темпоральний іменник*. Насамперед у цьому процесі брали участь іменники з темпоральним значенням *рік, день (днина), тиждень, ранок, година, вечір, раз*» [1: 17]. А тому цілком природним є активне творення в сучасному журналістському мовленні нових адвербіативів з темпоральним значенням із залученням цього форманта. При цьому лексема *щодвадні* неодноразово зустрічається на сторінках ЗМІ у різних варіантах написання – *щодвадні* і *щодва дні* (другий варіант відповідає правопису), а неологізм *щопівроку-року* є авторським новотвором авторів «УТ».

Основоскладанням із префіксацією утворений прислівник *повсякмить* (пор. загальномовні *повсякчас, повсякдень*). Ці слова поєднують у собі багату семантику (інакше замість однієї лексеми довелося б використовувати кількаслівні сполуки), виконуючи таким чином компресивну функцію, пор.: «Ще рік тому молоді та „перспективні“ українці без вагань перебігали чи не **щопівроку-року** від одного роботодавця до іншого» (№ 57); «І не відсутність газу, а Духу Божого – милосердя і доброчестя – загрожує **повсякмить** країні» (№ 49).

Досить активно на шпальтах «УТ» використовуються індивідуально-авторські неологізми, утворені способом словоскладання. Поєднання в одну лексему двох наявних у загальномовному фонді прислівників дозволяє створити одиницю, що максимально точно, вичерпно відображає думку її автора. Таких прислівників зафіксовано 22 (*глянцево-рекламно, ласкаво-іронічно, натхненно-зухвало, повільно-медитативно, сором'язливо-обережно* тощо).

Такі комбінації різнокоренових лексем розкривають усі семантичні нюанси описуваних подій, напр.: «Загалом призначення Петра Порошенка в експертних колах сприйняли **стримано-позитивно**» (№ 103); «Джон Скофілд... вже за кілька годин на сцені виглядатиме **натхненно-зухвало** та значно молодше за свої 58» (№ 150). У такий спосіб можуть утворюватися прислівники підсилювальної семантики шляхом повтору того самого слова (зовсім-зовсім, довго-довго, дуже-дуже), однокоренових одиниць (смачно-смаченько) або семантично близьких (рясно-густо, пор. із загальнономовним часто-густо; сном-духом, пор. ні сном ні духом). Подібні композити завжди мають супровідне експресивно-стилістичне навантаження, що підсилюється поєднанням двох ідентичних чи близьких компонентів.

Поодинокими є випадки основоскладання, при якому поєднуються основи прикметника або займенника з іменником (*власноніж, цьогоріч*). Якщо прислівник *власноніж* утворений за аналогією до загальнономовного *власноруч* і зрідка зустрічається на сторінках інших ЗМІ, то лексема *цьогоріч* є оригінальним витвором (див. також *минулоріч*, що словниками майже не фіксується), який досить активно використовується у публіцистичних текстах.

Викликає зацікавлення і такий нетиповий новотвір, як *позатим*. Утворений за непродуктивною словотвірною моделлю «прийменник + скам'яніла форма займенника», цей прислівник зовсім нещодавно почав з'являтися у сучасних публіцистичних текстах, у тому числі й на сторінках «УТ». Відзайменникових прислівників у мові взагалі незначна кількість (*затим, звідусіль, звідтам*), і всі вони утворені досить давно, а тому спроби сучасних мовців поповнити цей перелік варті особливої уваги. Проте вважати його неологізмом нашої доби не можна, оскільки перші фіксації цієї лексичної одиниці належать емігрантській пресі 20-х років ХХ ст, а нині це слово переживає повернення (поки не дуже активне) в українську публіцистику. Модель творення адвербіатива *позатим* дещо нагадує модель іншої одиниці – *затим*, із відмінністю лише в залученому прийменнику. Оскільки ці лексеми утворені різними (за структурою і семантикою) прийменниками, вони мають відмінності і в лексичному значенні: *затим* – «1. Потім, після того, після цього. 2. Для того, тому» [4: 333], *позатим* – «1. Крім того. 2. Тим часом, у той час», напр.: «**Позатим** керівника ідеологічного підрозділу звільнили з посади» (№ 81).

Звичний спосіб препозитивації прислівників зазнав оберненої дії в авторів «УТ»: фіксовані словниками виключно як прийменники *всупереч* і *завдяки* на сторінках часопису вживаються в синтаксичній позиції прислівників: «**Професійний спорт, який розвивається не завдяки, а всупереч, більше не здатен демонструвати високих результатів**» (№ 122). Нетрадиційне функціонування антонімічних прийменникових лексем має на меті акцентувати увагу реципієнта на протиставленні увиразненої семантики адвербіалізованих службових слів.

Таке розмаїття способів і моделей словотворення, якими творяться нові прислівники у матеріалах «УТ», підтверджує, по-перше, високий потенціал української мови у царині словотворення і, по-друге, вміння авторів тижневика користуватися лексичними і словотвірними ресурсами української мови. Журналісти використовують переважно продуктивні моделі творення потенційних слів, уникаючи залучення непродуктивних або мінімалізуючи їх. Це зумовлене стильовими особливостями публіцистики: матеріал повинен легко сприйматися читачем, не рясніти незнайомими словами, які утруднюють сприймання і розуміння тексту.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Білоусенко П.І. Історія частотно-часових прислівників // Вісник Запорізького державного університету. – Філологічні науки. – №1. – 1999. – С. 14–20.
2. Вихованець І.Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті. – К.: Наук. думка, 1988. – 256 с.
3. Вихованець І. Теоретична морфологія української мови / І.Вихованець, К.Городенська. – К.: Унів. вид-во "Пульсари". - 2004. - 400с.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В.Т.Бусел]. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. – 1440 с.
5. Карпіловська Є.А. Функціональний потенціал конкурентних моделей совотворення: параметри стабільності похідних// Функціональні аспекти словаутварення: Матеріали ІХ Міжнародної наукової конференції «Функціональні аспекти словотворення» Комісії зі слов'янського словотворення при Міжнародному комітеті славістів (Мінськ, 9-14 жовтня 2006 р.). – Мінськ, 2006. – С.92 – 101.

6. Огієнко І. Історія української літературної мови/ І.Огієнко. – К.: Либідь, 1995. – 282 с.
 7. Ощипко І. Українські прислівники префіксального творення // Вісник Львівського університету. – Серія філол. – 2004. – Вип. 34. – Ч.І. – С. 19–23.
 8. Турчак О.М. Оказіоналізми в мові української преси 90-х років ХХ століття: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Олена Михайлівна Турчак. – Дніпропетровськ, 2005. – 19 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ірина Мариненко – кандидат філологічних наук, доцент кафедри мови та стилістики Інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
Наукові інтереси: морфологічна система української мови; особливості мовлення засобів масової інформації.

СЛОВОТВІРНА СЕМАНТИКА АФІКСАЛЬНИХ ПОХІДНИХ ЗІ ЗНАЧЕННЯМ ЯКОСТІ

Наталія СЕРЕДА (Київ, Україна)

У статті розглянуто поняття словотвірного значення у сучасній лінгвістиці, його основні характеристики, визначено смислову структуру похідного слова.

Ключові слова: словотвірна семантика, словотвірне значення, похідне слово, словотворчі форманти, смислова структура похідного слова, твірна основа, характеристики словотвірного значення.

The article deals with the notion of word-formation meaning, its main characteristics and the conceptual structure of the derivative in modern linguistics.

Key words: word-formation semantics, word-formation meaning, derivative, word-formation means, conceptual structure of the derivative, formative stem, characteristics of the word-formation meaning.

Проблема семантичної структури похідного слова привертає увагу багатьох лінгвістів [4; 11; 17; 18; 25]. Усе більше в нашому мовознавстві утверджується думка, що специфіка словотвірної семантики в структурі мови визначається словотвірними значеннями і засобами їх вираження. У сучасній семасіології спірним є не тільки зміст поняття "словотвірне значення", а й правомірність його виділення в особливий тип мовного значення. Дискусії викликають такі питання, як:

- чи відрізняється словотвірне значення від лексичного і граматичного і чи є воно різновидом одного із них;
- якщо виділення словотвірного значення правомірно, то які його формальні і змістові властивості;
- у який спосіб відображається і фіксується в словотвірному значенні позамовна дійсність.

Поняття словотвірного значення в зарубіжному мовознавстві не отримало такого розповсюдження, як у вітчизняному. Існують розвідки в напрямку дослідження цього типу мовного значення, яке позначається як словотвірне або дериваційне [3], "похідне значення" [25]. Словотвірне значення глибше досліджувалося в українській лінгвістиці [5; 6; 7; 8; 9; 19] і в русистиці [12; 11; 14; 15; 20].

Традиційно **словотвірним** вважають значення, яке притаманне здебільшого похідному слову, оскільки похідне слово – це вторинне лексичне утворення, яке знаходиться у зв'язках і відношеннях із твірною одиницею; в узагальненому вигляді словотвірне значення є типовим зв'язком між значенням похідного і твірного слова. Цей зв'язок обумовлює спосіб позначення предмета, процесу або ознаки за його відношенням до іншого предмета [11: 5]. Специфіка значення похідного слова полягає в тому, що воно розкривається через значення висхідного знака, вказує на вже наявне в мові найменування, яке є мотивуючим. Тому при визначенні словотвірного значення потрібно з'ясувати напрямок словотвірної похідності і відношення між мотивуючою і мотивованою одиницями. Необхідність такого кроку пояснюється тим, що значення похідного слова тією чи іншою мірою передбачається мотивуючою одиницею, похідне слово обов'язково включає значення мотивуючого. Змістова особливість похідного слова одержує формальне вираження: морфемна структура похідного вміщує висхідні, мотивуючі знаки і знаки, які оформлюють якісно нову семантику похідного слова. Похідне слово має подвійну референцію: 1) віднесеність до об'єктів позамовної дійсності і

2) віднесеність до об'єктів внутрішньомовної дійсності [11]: *lehren* → *die Lehre* → *der Lehrer* → *die Lehrerin*. Поняття подвійної референції важливе для пояснення природи семантики похідного слова. Його віднесеність до конкретного об'єкта дійсності дозволяє виділити в ньому індивідуальне лексичне значення, яке встановлюється за допомогою мотивуючої одиниці, шляхом співвіднесеності похідного слова з позначувальним мотивуючим предметом. Однак виявлення наявності зв'язку між твірним і похідним словами ще не розкриває сутності значення мотивованого слова. Так, слова *der Kauf*, *der Käufer*, *die Käuferin* однаково утворюються від дієслова *kaufen*. Кожне з похідних виражає особливе відношення до твірного слова, що обумовлює наявність у кожного мотивованого слова свого власного лексичного значення. Інакше кажучи, значення похідного слова зумовлене двома чинниками: 1) мотивуючим словом і 2) характером його зв'язку з позначувальним предметом або явищем дійсності.

Характер зв'язку похідного слова з предметом або явищем реального світу взаємопов'язаний з певною словотвірною моделлю: *V+ung* (дієслово+*ung*): *die Ablehn+ung*, *die Bearbeit+ung*. Ці слова мають одне й те ж словотвірне значення "процес, дія".

У смисловій структурі похідних виділяються *мотивована* та *формантна частини*, які по-різному впливають на становлення словотвірного значення. Одна мотивована частина похідного слова повторює категоріальні й лексичні значення мотивуючої одиниці і так забезпечує їх введення в смислову структуру похідного слова, а формантна частина творить нову семантику похідного слова. Таке розчленування слугує "ключем до розуміння природи і сутності словотвірного значення" [1: 100]. Співвідношення мотивуючої і формантної частин похідного відображає ті зв'язки, які виявляє людина між позначуваними предметами. Ці відображення складають суть словотвірного значення, яке зумовлене взаємодією мотивуючого слова і словотворчого форманта.

Йдеться про роль словотворчих формантів для формування словотвірного значення. Роль словотворчих формантів у формуванні семантики похідного слова розглядається при наявності суперечливих висловлювань щодо значення словотворчих формантів: з одного боку, афікси мають лексичне значення [21; 22], лексичне і граматичне значення, з іншого боку, існує думка про асемантичність афіксів. Важко погодитися з тим, що словотвірний афікс асемантичний, а також з тим, що носієм словотвірного значення є афікс. Словотвірний афікс не може бути асемантичним, навіть виходячи з того, що це морфема, яка є мінімально значеннєвою одиницею мови, і вона має план змісту і план вираження, що ніяким чином не узгоджується з її асемантичністю. Дериваційний афікс є носієм семантичних сутностей, він має семантичну структуру, яка багатозначна і вміщує сукупність лексико-категоріальних значень, що можуть формувати словотвірне значення, тому що воно є вираження певних смислових відношень між конститuentами похідного слова. Суфікс має семантичну значущість, хоча й є незалежною мовленнєвою одиницею. Його значення серійне, абстрактне. Воно може бути синсемантичним і реалізуватися у складі похідного слова. Значення словотвірного афікса не може бути встановлено інакше ніж, як визначення його частки в будові смислової структури однотипних похідних слів, а значить – його ролі в побудові словотвірного значення в цілому [11: 135]. Ця роль полягає у відношенні між мотивуючою основою і словотворчим формантом похідного слова. Розуміння ролі дериваційного суфікса дуже загальне. Відомо, що афікс слугує засобом вираження одного з компонентів смислової структури похідного. Афікси можуть бути класифікаторами, модифікаторами або реляторами, які оформлюють певний тип відношень між мотивуючою основою і словотворчим формантом [11].

Залежно від своєї семантичної ролі словотворчі афікси розподіляються на: 1) модифікуючі, які переводять мотивуючі основи в новий десигнативний клас: *das Häus+chen*, *das Gärt+chen*; 2) кваліфікуючі, які не змінюють десигнативного значення похідної основи: *die Studenten+schaft* – *das Studenten+tum*; 3) класифікаційні, які виконують міжкатегоріальну і внутрішньокатегоріальну класифікаційну функцію. Міжкатегоріальна функція суфіксів переводить твірну основу в іншу частину мови: *schön* → *die Schön+e*, *grün* → *ins Grün+e*. Внутрішньокатегоріальні суфікси трансформують твірну основу з одного семантико-словотвірного поля в інше. Більшість суфіксів

виконують класифікаційну функцію і тому словотвірне значення – це класифікаційні, модифікаційні та кваліфікаційні відношення між мотивуючою основою і словотворчим афіксом.

Словотвірне значення полягає в тому, що воно виражається як значення, яке виникає при взаємодії категоріальних значень похідних і твірних, і описується в термінах категоріального значення. Категоріальне значення ототожнюється із словотвірним. У межах такого розуміння словотвірного значення афіксальна морфема є засобом передачі відношень похідності, вона позбавлена власних значень і її роль полягає у функції, що зумовлює єдність словотвірного типу [20: 11; 23: 39].

Існує також погляд на словотвірне значення як загальнодериваційне, класифікаційне, яке передається суфіксом цілій групі однотипних слів. Загальне значення – це абстрактна ознака, яка об'єднує в один розряд усі похідні та відрізняє їх від твірних слів. У цьому випадку словотвірне значення виявляється в похідних словах і тому є компонентом семантичної структури слова, при цьому словотвірне значення притаманне не похідним, а їхнім афіксам.

Словотвірне значення розглядають ще як значення словотвірних фіксаторів, як частину номінативного й різновид граматичного значення, що припадає у структурі номінатора на частку словотвірних фіксаторів [16: 22].

Словотвірне значення об'єднує "рубрики основних понять", похідних слів. У цьому плані це значення є компонентом лінгвістичної моделі відображення, через яку проходить будь-який матеріал, отриманий у результаті пізнання дійсності. У позначенні понять одного класу (однієї "рубрики") функціонально зближуються різні словотвірні показники, що дає підстави узагальнювати їх. Наприклад, "рубрика" зі значенням діяча (з характерною для неї граматичною категорією істоти) заповнюється іменниками, утвореними від основ дієслова, іменника, прикметника за допомогою ряду відповідних суфіксів, наприклад: *der Mal+er* (художн+ик), *der Arbeit+er* (робітн+ик), *der Kampf+er* (бор+ець) і т. д. Виходячи з цього, **словотвірним значенням** називають значення похідного слова (або ряду слів), яке полягає в зазначенні класу об'єктів найменування "той, хто що-небудь робить". Це значення впливає із словотвірної структури похідного слова. Як граматичне, воно є заданим для ряду конкретних лексем і програмує, що саме може бути позначене певною словотвірною структурою. Використання словотвірних можливостей, які надаються мовою, визначається конкретним досвідом номінації, потребами людей у цій номінації. Похідне слово, крім словотвірного, включає в своє значення, як правило, й деякі інші значення, які називають супровідними [13]. Наприклад, слово *der Schriftsteller* (письменник) зберігає значення, яке впливає з його структури – "той, хто здійснює дію (пише)", та ще отримує супровідне значення "– пише літературні твори" [24: 112–113].

Головним формальним засобом вираження словотвірного значення вважають основоутворюючий афікс, що вичленовується на базі співвідношення основ похідного слова і твірного слова [3: 7]. **Словотвірне значення** – це значення словотворчих афіксів як виразників додаткових ознак, що не можна уявити самостійними, а лише як супровідні до суттєвого значення кореня (або твірної основи), які обмежують і уточнюють його [2: 162]. Словотвірне значення передається афіксами. Тому воно часто ототожнюється із значенням його мінімального носія – словотворчої морфемі. Так, префікси *un-* та *dis-* в іменниках *die Unaufmerksamkeit*, *die Disharmonie* мають словотвірне значення негативності: "неуважність", "дисгармонія", а префікс *erz-* в іменнику *die Erzfaulheit* – значення підсилення якості: "велика, надзвичайна лінь". Загалом від лексичного словотвірного значення відрізняється лише тим (якщо не говорити про абсолютно конкретні лексичні значення), що його зовнішнє формальне вираження пов'язане з афіксальними (а не кореневими) морфемами і відповідними дериваційними моделями (або формулами, операціями). Більш абстрактний характер словотвірних значень (порівняно з лексичними) зумовлений перш за все тим, що вони пов'язані, як правило, із серіями слів, які створені за однаковим словотвірним типом, наприклад, суфіксальним (як нім. *die Gegner+schaft*, *die Feind+schaft* (суфікс *-schaft* позначає якість, властивість) або *der Lehr+er*, *der Samml+er* (суфікс *-er* позначає особу чоловічого роду), укр. супротивн+ість, ворож+ість або твор+ець, мит+ець і т. д.).

Словотвірні значення функціонують як категоріальні, тобто вони виражають абстрактний зміст тих чи інших семантичних категорій і субкатегорій. Це означає, що до складу словотвірних значень входять лише категоріальні семи, тоді як лексичні значення можуть включати й некатегоріальні семи.

Узагальнюючи наявні в мовознавстві погляди на словотвірне значення, наша позиція базується на тому, що **словотвірне значення** – це значення, яке виникає в похідному слові як результат поєднання мотивуючої основи з формантом, утворюючи словотвірний тип. Тому словотвірне значення є формально вираженим словотвірним типом значення, спільним для низки мотивованих слів з одним і тим самим формантом, яким відрізняються ці слова від слів, які їх мотивують.

Воно може бути спільним значенням ряду, а саме тим спільним, що є в семантиці членів певного ряду. У цьому випадку може йтися про інваріант значень похідних слів із певним афіксом [10: 212]. Допустимим є отожднення словотвірного значення і значення неграматичного афікса, хоча це не зовсім точно. Словотвірним може бути не лише значення афікса, але й значення якоїсь словотвірної операції. Так, суплетивно в українській або російській мовах утворюються видові пари на зразок: *зайти* → *заходити*; *зайти* → *заходить*, хоча стандартним способом залишається афіксальний: *вилікувати* → *виліковувати*; *вылечить* → *вылечивать* і т. д. [10: 212].

Словотвірне значення, на наш погляд, є обов'язковим компонентом смислової структури похідного слова, і воно може бути адекватно описаним і визначеним не лише під час структурного аналізу, який виявляється плідним лише в тих випадках, коли безпосереднім виразником словотвірного значення є спеціальна окрема морфема (словотворчий афікс). Більш ефективним засобом виявлення цього нового типу значення є семантичний аналіз, який дозволяє виділити словотвірне значення і в тих численних випадках, коли спеціальні дериваційні морфемні відсутні, наприклад, при безафіксальній транспозиції: *Das Zimmer ist gemütlich* → *Das Gemütliche in diesem Zimmer ist ...* Опис семантичних особливостей похідних слів і притаманних їм словотвірних значень відіграє важливу роль і для побудови спільних семантичних концепцій. У словотворі широко представлено так звані вторинні значення, тут можна безпосередньо спостерігати стимули до виникнення нових лексичних значень і засоби створення вторинних, тобто мотивованих значень. Важливим є також і те, що дослідження словотвірних значень дозволяє виділити коло тих значень, які мають у більшості мов світу формально виражений характер і які утворюють разом із граматичним значенням найбільш поширені й широкопредставлені системні, класифікаційні, категоризуючі й уточнювальні часові й просторові характеристики об'єктів, типи значень.

Для визначення словотвірного значення ми вважаємо за доцільне розглянути взаємодію словотвірного значення і твірної основи. Афікси формують категоріальну семантику. У словотвірному значенні основне категоріальне значення належить суфіксу. Так, словотвірне значення за суфіксальним словотвірним типом L+DS представлено в таких моделях із суфіксами: L+**-heit**: *die Stumpf+heit*; L+**-keit**: *die Einsam+keit*; L+**-igkeit**: *die Taktlos+igkeit*; L+**-schaft**: *die Knecht+schaft*; L+**-(i)tät**: *die Exklusiv+ität*; L+**-e**: *die Treu+e*; L+**-nis**: *die Un+kennt+nis*.

Похідне слово, що має власне індивідуальне значення, передає своє значення, вказуючи на інше, вже наявне в мові найменування, тобто за допомогою посилання на вже відоме з попереднього досвіду і на позначене іншим однокореневим словом явище дійсності, наприклад: *aufregen* → *die Aufregung*, *seltsam* → *die Seltsamkeit*, що позначають стан і властивість.

До основних *характеристик словотвірного значення*, які дозволяють відрізнити його як від граматичного, так і від лексичного, належать такі:

– модус існування словотвірного значення що обмежений певними формальними рамками, порівняно з іншими типами значення: воно реалізується й виявляється лише в межах похідного слова;

– поряд із засобами, що використовуються ізоморфно і на рівні граматики, і на рівні словотвору (наприклад, афіксація, редуплікація, порядок розташування компонентів і т. д.), тут використовуються і деякі спеціальні прийоми складання повнозначних основ, різні типи абрєвіації та скорочень і т. п.);

– ознаки словотвірного значення виражають у цілому класифікаційні або систематизуючі значення, що сприяють виділенню в мові її головних лексико-семантичних розрядів слів (як правило – усередині однієї частини мови). Незважаючи на те, що значна частина словотворчих засобів передає оціночні, експресивні й емоційні значення і що не менш значна частина засобів словотвору не виконує жодної іншої функції, крім функції транспозиційної, можна вважати, що навіть у цих випадках наявністю певного словотвірного значення марковані цілі шари лексики. Інакше кажучи, тип значення, що розглядається, завжди слугує для розпізнавання окремих розрядів слів;

– серійність: властивість узагальненості словотвірного значення та його здатність маркувати цілі лексико-семантичні розряди слів тісно пов'язані також з його здатністю бути показником тотожності значення слів у цьому розряді. Повторюваність значення в кожного члена однотипного зі структурної точки зору угруповання дозволяє говорити про ці угруповання як про словотвірні ряди і виділити останні за набором формальних та семантичних ознак як особливу одиницю словотвірної системи. Найбільш уживаним визначенням словотвірного значення є значення, що виражає тотожність словотвірного ряду або – ширше – словотвірного типу;

– вказує на певний тип зв'язку між похідними і твірними одиницями: поєднання словотвірного значення з напрямком похідності і моделюванням однотипних семантичних відношень з початковими (мотивуючими) однокореневими одиницями. Словотвірне значення узагальнює і називає певний тип відношень, що встановлюються в процесі номінації між джерелом найменування і самим найменуванням, а також відношень, що об'єктивуються лише під час використання певної формальної операції (певного формального засобу);

– функцією словотвірного значення є, зрештою, вираження нових граматичних і лексичних значень і протиставлення останнім не за своїм змістом, а за способом представлення їх у похідному: за допомогою називання зв'язку, що встановлюється між двома категоріальними значеннями, одне з яких відповідає підведенню нового позначення під відомий клас слів (частину мови або один з її розрядів), а інше – категоріальному значенню вибраного джерела деривації, втіленому в лексему безпосередньо мотивуючого слова. Словотвірні значення об'єктивізують і узагальнюють типи відношень, можливих між категоріальними значеннями і тими лінгвістичними одиницями, які їх виражають [1: 103–118].

Отже, розвиток науки про словотвір викликав необхідність виділити в ньому таку категорію, як словотвірне значення, яке перебувало на задньому плані, тому що словотвір мав справу з афіксами, їх особливостями. Насьогодні, коли основною одиницею вважається словотвірний тип, словотвірне значення виходить на передній план. До словотвірних значень належать поняттєві категорії (класи об'єктів реальної дійсності). У відображенні цих понять у похідних словах враховується й те, що ці класи відображаються в мові.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Аспекти семантических исследований // [под ред. Нины Давыдовны Арутюновой, Анны Анфиловны Уфимцевой]. – М.: Наука, 1980. – 357 с.
2. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / Ольга Сергеевна Ахманова. – М.: Сов. энциклопедия, 1966. – 606 с.
3. Докулил М. К вопросу о морфологической категории / Милош Докулил // Вопросы языкознания. – 1967. – № 6. – С. 3–16.
4. Ищенко Н. Г. Словообразовательная синонимия в современном немецком языке: Монография / Нина Григорьевна Ищенко – К.: Изд. центр КДУ, 2000. – 348 с.
5. Карпіловська Є. А. Суфіксальна підсистема сучасної української літературної мови / Євгенія Анатоліївна Карпіловська. – К.: Наукова думка, 1999. – 250 с.
6. Клименко Н. Ф., Карпіловська Є. А. Морфемні структури слів у сучасній українській мові / Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська // Мовознавство. – 1991. – № 4. – С. 10–21.
7. Клименко Н. Ф., Карпіловська Є. А. Словотвірна морфеміка сучасної української літературної мови / Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська. – К.: Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні, 1998. – 160 с.

8. Клименко Н. Ф. Основы морфеміки сучасної української мови / Ніна Федорівна Клименко. – К.: ІЗМН, 1998. – 182 с.
9. Кочерган М. П. Загальне мовознавство / Михайло Петрович Кочерган. – К.: Вид. центр "Академія", 2003. – 464 с.
10. Кронгауз М. А. Семантика / Максим Анисимович Кронгауз. – М.: РГГУ, 2001. – 399 с.
11. Кубрякова Е. С. Типы языковых значений. Семантика производного слова / Елена Самойловна Кубрякова. – М.: Наука, 1981. – 200 с.
12. Кубрякова Е. С. Что такое словообразование / Елена Самойловна Кубрякова. – М.: Наука, 1965. – 77 с.
13. Лингвистический энциклопедический словарь / [Гл. ред. Виктория Николаевна Ярцева]. – М.: Сов. энциклопедия, 1990. – 685 с.
14. Мурясов Р. З. К понятиям "модель" и "значение" в словообразовании / Р. З. Мурясов // Сб. науч. тр. – Вып. 91. – М.: МГПИИЯ им. М. Горького, 1975. – С. 52–62.
15. Мурясов Р. З. Некоторые вопросы словообразовательной структуры слова / Р. З. Мурясов // Вопросы языкознания. – 1974. – № 4. – М.: Наука. – С. 97–105.
16. Никитин М. В. Лексическое значение слова (структура и комбинаторика) / Михаил Васильевич Никитин. – М.: Высшая школа, 1983. – 127 с.
17. Рудницкая В. А. К вопросу о структурно-семантической словообразовательной модели и ее реализации в тексте (на материале прилагательных *hopeful* и *hopeless* в английском языке) / В. А. Рудницкая // Словообразование и его место в курсе обучения иностранному языку. – Владивосток: Дальневосточный гос. ун-т., 1987. – С. 146–155.
18. Степанов Ю. С. Основы общего языкознания / Юрий Сергеевич Степанов. – М.: Просвещение, 1975. – 271 с.
19. Семчинский С. В. Загальне мовознавство / Станіслав Володимирович Семчинський. – К.: Вища школа, 1988. – 328 с.
20. Соболева П. А. Моделирование словообразования / П. А. Соболева // Проблемы структурной лингвистики 1971. – М.: Наука, 1972. – С. 165–212.
21. Степанова М. Д. Методы синхронного анализа лексики (на материале современного немецкого языка) / Мария Дмитриевна Степанова. – [2. изд.]. – М.: Едиториал УРСС, 2004. – 208 с.
22. Степанова М. Д., Фляйшер В. Теоретические основы словообразования в немецком языке / Мария Дмитриевна Степанова, Вольфганг Фляйшер. – М.: Высшая школа, 1984. – 264 с.
23. Хохлачева В. Н. Проблема словообразовательного значения / В. Н. Хохлачева // Грамматика и норма. – М.: Наука, 1977. – С. 10–20.
24. Цыганенко Г. П. Состав слова и словообразование в русском языке / Галина Павловна Цыганенко. – К.: Радянська школа, 1978. – 152 с.
25. Eisenberg P. Grundriss der deutschen Grammatik / Peter Eisenberg. – Band 1: Das Wort. – [3. Aufl.]. – Stuttgart; Weimar: Metzler, 2006. – 520 S.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Наталія Серета – кандидат філологічних наук, доцент кафедри німецької філології Київського національного лінгвістичного університету.

Наукові інтереси: семантика, стилістика, граматики, словотвір сучасної німецької мови.

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СЛОВТВІРНИХ СИСТЕМ СУЧАСНИХ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ НА РУБЕЖІ XX-XXI СТОЛІТЬ

Ганна СКЛЯНІЧЕНКО (Кіровоград, Україна)

У статті розглядаються основні словотвірні тенденції, що намітилися у розвитку дериваційних систем сучасних англійської та української мов у кінці XX – на початку XXI століть. Автор робить спробу простежити вплив англійських словотвірних новацій на дериваційні процеси у сучасній українській мові.

Ключові слова: спосіб словотвору, словотвірний тип, словотвірна модель, дериваційний неологізм, аналогія, okazionalizm.

The article deals with new tendencies in English and Ukrainian word-formation which refer to the period of the end of XX- the beginning of XXI century. An attempt is made to trace the influence of English word- formation neologisms upon the derivational processes of Modern Ukrainian.

Key words: method of word- formation, word- formation type, word-formation model, word- formation neologisms, analogy, occasionalism.

Словотвір кожної окремої мови являє собою динамічну систему і є одним із важливих джерел поповнення і збагачення її словникового складу.

В цій статті робиться спроба порівняти основні тенденції, що намітилися у словотворенні сучасних англійської та української мов на рубежі минулого і нинішнього століть та в останні десятиліття. Під такими ми розуміємо не нові теоретичні засади або підходи до дериваційних явищ у порівнюваних мовах, а власне нові тенденції у творенні нових слів у сучасних англійській та українській мовах.

Зазначений період є знаковим для української мови в цілому та її словникового складу зокрема, оскільки саме в цей час, набувши статусу державної, вона, з одного боку, суттєво

розширила сфери свого вжитку, з іншого боку, стала більш відкритою для сприйняття іншомовних елементів (морфем, слів, навіть словотвірних моделей). В останні десятиліття англійська мова стала основним джерелом запозичень для української мови, як і для більшості мов світу.

Незважаючи на те, що в досліджуваній період в англійських та українських лінгвістичних студіях з'явилося чимало робіт, присвячених вивченню словотворення неологізмів (В.Адамс, Л.Бауер, С.Дент, І.Плаг, П.Штекауер, Б.Шиманек, Г.Віняр, К.Городенська, Н.Клименко, Є.Карпіловська, А.Нелюба, О.СТИШОВ та ін.), їх порівняльний аспект, наскільки нам відомо, залишається невисвітленим як у науковому, так і в дидактичному плані. Останній є особливо цікавим для автора. Метою нашої статті є порівняльний аналіз основних словотвірних тенденцій, які намітилися в сучасних англійській та українській мовах у зазначений хронологічний період, для визначення спільних тенденцій у словотворі цих європейських мов на фоні глобалізаційно-інтеграційних процесів, що мають місце у світовому економічному та культурному просторах, а також з метою визначення впливу на словотвірні процеси в українській мові новітніх дериваційних неологізмів, що з'явилися під впливом англійської мови

Матеріалом дослідження є англійські та українські неологізми, зафіксовані у сучасній публіцистиці (газетах, журналах, публічних виступах, радіо- та телепередачах), розмовному мовленні, включаючи оказіональні утворення, а також почасти в художній літературі, науковому та офіційно-діловому стилях. До англійських дериваційних неологізмів включені слова, що належать як до Британського, так і до Американського варіантів англійської мови. Стосовно англійських дериваційних неологізмів особливо корисним виявилися інтернет-джерела: газета "The Independent" [www.rdues.liv.ac.uk newword.shtml](http://www.rdues.liv.ac.uk/newword.shtml), а також www.ruf.rice.edu/kemmer/words. У статті використані приклади українських дериваційних неологізмів, підібраних автором із зазначених вище джерел, а також ілюстративний матеріал наведений у дослідженнях проф. О.СТИШОВА [4].

Досліджувані мовні одиниці розглядаються в рамках існуючих у кожній із порівнюваних мов способів словотвору.

Найбільш проявленою тенденцією в англійських неологізмах є творення складних слів, які формуються як за ендосентричними (*cellphone, affinity card*), так і за екзоцентричними моделями (*couch potato* – людина, яка дивиться багато передач, не веде активного способу життя). Багато нових слів утворюються внаслідок аналогії. Так, В.Адамс [6:84] наводить приклад слова *whitelist*, утвореного за аналогією до антонімічного йому *blacklist*. Д.Кастовський подає неологізм *chaindrink*, як утворений за аналогією до *chainsmoke* [13:27]. Значна частина англійських складних новотворень представлена композитами синтаксичного типу. Р.Лейбер [15:11] ілюструє цю модель такими прикладами: *a (floor of a birdcage) taste, a (slept all day) look*. В одному з останніх романів К.Полінга [16] знаходимо: *quiet – out –of – the-way pub, his late-but-tragic marriage, his laying-the-cards-on-the-table situation*. Останні приклади можна схарактеризувати як спонтанні оказіональні утворення.

Іноді нові композити свідчать про появу нових або активізацію малопродуктивних словотвірних моделей. Такими є англійські слова, утворені за допомогою прийменника латинського походження за моделлю *N- cum -N* або *Adj-cum-Adj* [17:277]. Наприклад: *arguments-cum-discussion, bar-cum-café, pub-cum-hotel, grammarian-cum-lexicographer* etc. Г.Стاین наголошує, що сучасні складні утворення з *cum* займають проміжний статус між синтаксичними словосполученнями і складними словами. У недавньому виданому словнику англійської мови [10] *cum* визначається як прийменник, що вживається для поєднання двох іменників, вказуючи на те, що особа або об'єкт поєднує два призначення: *This is my bedroom-cum-study*.

Англійські лінгвісти свідчать про появу нової тенденції у творенні складних слів: часто в новотворах препозитивний компонент складного слова вживається замість префіксів германського походження (*a-, be-* та ін.). В цьому плані Л.Бауер говорить про певний типологічний здвиг в англійському словотворенні, де, за винятком *in-*, префікси сильно втрачають у своїй продуктивності і можуть поступово вийти з ужитку [9:35]. Натомість

збільшується кількість новотворів з препозитивними компонентами *hyper-*, *macro-*, *electro-*, *eco-* та ін. Перші два з них швидше можна схарактеризувати як префіксоїди, останні – як регулярно повторювані препозитавні компоненти складних слів. Проміжним є і статус морфеми *e-* (*electronic*): *e-mail*, *e-education*, *e-money*, *e-shopping*. Серед препозитивних компонентів складних англійських неологізмів збільшується кількість так званих неокласичних композитів, утворених за допомогою морфем грецького і латинського походження. Наприклад: *cyber-surfer*, *cyber-pet*, *bio-terrorism*, *eco-linguistics* [14: 79]. Іноді у складі англійських дериваційних неологізмів виділяються нові препозитивні компоненти складних слів, що утворилися на англійському мовному ґрунті на базі латинських морфем. Такими є регулярно повторювані компоненти складних слів *nega-* та *docu-*. *Nega-* (від *negative*) в складних словах означає відсутність того, що позначено другим компонентом: *negademand*, *negatrip* [14: 206]. *Docu-* (від *documentary*) зустрічається в утвореннях на кшталт *documusical*, *docuhistory*, *docu-fantasy* [11: 77]. Морфеми грецького та латинського походження виділяються в новотворах і як другий компонент складного слова: *-teria*, *-(o)holic*, *-gate*, *-buster*, *-nomics*, *-athon*; *cafeteria*: *cookieteria*, *used-bookteria*; *alcoholic*: *workaholic*, *chocoholic*, *leisureholic*; *Watergate*: *Irangate*, *Monicagate*; *economics*: *Reaganomics*, *Clintonomics*; *blockbuster*: *crimebuster*, *drugbuster*, *debtbuster*; *marathon*: *talkathon*, *walkathon*.

На нашу думку зазначені морфеми мають в англійській мові статус суфіксоїда, тобто проміжного між суфіксом та компонентом складного слова. На це вказує той факт, що в деяких джерелах морфема *-gate*, наприклад, кваліфікується як суфікс. Відомо, що в англійських студіях із словотвору терміни *афіксоїд*, *префіксоїд*, *суфіксоїд* майже не вживаються у науковому обігу.

Афіксація є продуктивним способом словотвору сучасної англійської мови. За досліджуваний нами період лінгвісти фіксують зміни у значенні та продуктивності окремих суфіксів англійської мови в рамках різних словотвірних типів. Так, наприклад, новотвори з суфіксом *-ee* на відміну від попередньо утворених слів на позначення того, на кого направлена дія, набули значення суб'єкту дії. Пор. *addressee* (той, кому надсилають листа), *employee* (той, кого найняли, залучили до роботи) та неологізми *attendee* (той, хто доглядає, прислужує комусь), *waitee* (той, хто чекає), аналогічно *advancee*, *causee*. Б.Шиманек зазначає, що у сучасній англійській мові суфікс *-ee* характеризується помірною продуктивністю [12:441]. Запозичений в середині минулого століття з російської мови суфікс *-nik*, що вичленувався із запозиченого слова *sputnik* початково вживався в словах на позначення об'єктів (*jutnik*, *nutnik*). В новотворах останніх десятиліть минулого століття він став уживатися у словотвірних типах на позначення особи. Наприклад, *draftnik*, *peacenik*, *jazznik*, *folknik* за аналогією до *beatnik*. Оксфордський словник англійської мови містить два слова з цим суфіксом: *refusnik* та *computernik*. [14]. Серед дієслівних новоутворень найбільшу продуктивність виявляють моделі із суфіксами *-ize*, *-ate*, *-fy*.

Значну частину англійських неологізмів представляють слова, утворені за допомогою конверсії. Більшість із них контекстуально обумовлені. Точне значення таких слів важко визначити поза певним контекстом. Так Дж.Айто [7] зазначає, що виразною тенденцією творення неологізмів за допомогою конверсії є поява дієслів, що походять від іменників та прикметників. Наприклад: *to handbag* – атакувати, наносити удар (про жінок – політиків), *to doorstep* – чекати на когось на сходах (про репортерів). Контекстуально обумовленою є і поява таких дієслів як *to feeder*, *gender*, *office*, *rear-end*, *silicone* і под.

Серед англійських неологізмів досліджуваного нами періоду наявна значна кількість нових слів, утворених у межах таких способів словотвору як реверсія (*back – formation*), телескопія (*blending*) та аббревіація. В цілому за спостереженнями Л.Бауера аббревіація та телескопія, як свідчать лексикографічні джерела періоду 1880 – 1982 рр., значно посилили свою продуктивність [8:38]. Прикладами дериваційних неологізмів, що з'явилися внаслідок реверсії можуть бути дієслова: *to window – shop* (від *window-shopping*), *to guest-conduct* (від *guest-conductor*), *to computer-generate* (від *computer-generator*) та інші.

Нові слова, утворені за принципом аббревіації, великою мірою представлені колоквіалізмами: (*zine* < *magazine*, *vator* < *elevator*, *fro-yo* < *frozen yogurt*); акроніми та буквенні

скорочення є продуктивною моделлю серед новоутворень: *dinky- dual income no kids yet, yettie – young entrepreneurial technocrat, ATB – all-terrain bike, ABS – anti-lock brake system* та інші.

Наступні телескопічні утворення є ілюстрацією дериваційних неологізмів, *screenager* (*screen+ teenager*), що з'явилися в рамках цього способу словотвору: *televangelist* (*television+ evangelist*), *carjacking* (*car+hijacking*), *spork* (*spoon+fork*), *Netizen* (*Net, i.e. Internet + citizen*) та інші. Цікаво, що телескопія порівняно недавно набула в англійській дериваційній системі статусу способу словотвору (вважається, що перші утворення такого типу належать Л. Керролу). Однак приблизно з 30-х років минулого століття вона стала системним явищем англійської мови. За спостереженнями Р.Стоквела та Д.Мінкової, в рамках цього способу словотвору з'являються назви ряду технічних термінів.

В останні десятиліття розвиток лексичної та словотвірної систем української мови відбувається на тлі двох протилежних тенденцій: інтернаціоналізації та автохтонізації мовних ресурсів. Основними виявами першої з них є: а) істотне зростання іншомовних за походженням твірних основ, на базі яких виникають чисельні похідні і навіть нові словотвірні гнізда: *інтернет, інтернетний, інтернетник, інтернет- новини, інтернет- кафе, інтернетизація; рейдер, рейдерський, рейдерство, антирейдерський*. Відмінною прикметою є використання в якості таких основ незмінних іменників: *мас-медіа, медійник, мас-медійний; зомбі, зомбований, зазомбований, зомбувати, зомбування; мафіозі, мафіозний, мафіозно-клановий;*

б) помітна активізація іншомовних словотвірних елементів грецького та латинського походження, частина яких має статус афіксів або афіксоїдів (*анти-, гіпер-, екстра-, квазі-, псевдо-, екс-, супер-, ультра-, пост-, -ація, -ізація, -изація, -атор, -іст, -ізм, -фоб, -ман, -лог, -цид, -філ та ін.: суперексперт, постзастійний, постприватизаційний, антиспіновач, гіперчутливість, квазідіалог, постмайданний, фермеризація, регіоналізм, ексочільник, ексбютівець, галичанофоб, радянзатор, мусульманофобія, декретоманія, лінгвоцид, кіноцид*. Інші кваліфікуються як регулярно повторювані препозитивні або постпозитивні компоненти складного слова (*авто-, біо-, кіно-, теле-, фіто-, відео-, агро-, енерго- та ін.: фітосалон, мегатеракт, мегафракція, агрофірма*). Зазначені морфеми є аглютинативними компонентами складних слів. Серед таких дериваційних неологізмів є чималий відсоток гібридних утворень, тобто слів, що складаються з питомої основи та запозиченого афікса, афіксоїда чи регулярно повторюваного препозитивного або постпозитивного компонента (*екстравитрати, відеопророк, кіномрія, кінолюди, енергоносії, біонебезпека, міфотворення, генделик, SMSка та ін.*);

в) наступним важливим аспектом у творенні українських дериваційних неологізмів є поява різних типів складних слів з усіченими іншомовними компонентами, серед яких наявні морфеми не тільки грецького та латинського походження, а й нараховується достатня кількість англіцизмів. Наприклад: *бізнес- (бізнесідея, бізнес-конференція), -трейдер (зернотрейдер, газотрейдер), гала- (гала-концерт, галаматч), імідж-, (іміджплатформа, іміджекспозиція), рок- (рок-кіно, рок-аудиторія), фітнес- (фітнесцентр, фітнестренажер)* та інші;

г) наше дослідження прозових творів сучасної української літератури виявило тенденцію до вживання низкою сучасних авторів (О.Забужко, Ю.Андрухович, Л.Дереш, А.Хома) композитів синтаксичного типу. Наприклад: *... режисер навіть бігав консультуватися стосовно можливої довідки від психіатра в-разі-якби-що... [1: 124]; ...і жалібно тенькнуло в ній, уриваючись, струнка якоїсь слабенької надії на все-ще-буде-гарзд... [1: 203].*

Утворення такого типу не є типологічною рисою української мови, вони з'явилися в художніх творах деяких сучасних письменників очевидно під впливом художніх творів англійських авторів, що активно використовують цю модель, яка є типологічною для англійської мови;

д) цікавим явищем для української дериваційної системи досліджуваного періоду стала поява в ній телескопії як словотвірної моделі. Навряд чи можна погодитися з думкою

вчених, які вважають це явище новим словотвірним типом в українській мові, оскільки воно не має там системного характеру. Новотвори такого типу є в більшості випадків результатом okazіонального буму, що має місце в українській словотвірній системі. Наприклад: *прихватизація* (*прихватити* + *приватизувати*), *демеспотія* (*демократія* + *деспотія*), *футболіти* (*футбол* + *боліти*). Слід відмітити, що телескопічні утворення зустрічаються в назвах фармацевтичних препаратів (*аскофен* < *асірин* + *кофеїн*) та зрідка в деяких нових біологічних таксонімах (*кабуз* – гібрид *кавуна* і *гарбуза*; *лигр* – помісь *лева* і *тигра*) [3: 143].

О. Стишов вказує, що тенденція до автохтонізації проявляється в українському словотворенні в інтенсивному відродженні деяких питомих українських словотвірних типів і моделей, що вживаються замість таких, які не властиві українській мові. [4: 139] Пор.: *ком'ютерщик* – *ком'ютерник*, *випереджаючий* – *випереджувальний*, *газовик* – *газівник*, *глушитель* – *глушник*, *енергозберігаючий* – *енергозберігальний*.

Новотвори свідчать про зростання продуктивності таких питомих афіксів, як *-ик*, *-ач*, *-ець*, *-ість*, *-щин*, *-ство*, *над-*, *про-*, *по-*, *після-*, *перед-*, *до-*, *роз-*, *між-* (*посадовець*, *європейство*, *азійщина*, *прорухівський*, *міжконфесійний*, *почорнобильський*, *доперебудовний*).

На підставі зазначених вище прикладів можна зробити наступні висновки.

В останні десятиліття в розвитку англійської та української дериваційних систем намітилися деякі спільні тенденції. В обох мовах дериваційні неологізми виникають в різних мовних стилях: як в розмовному мовленні, так і в книжній лексиці. Частина їх представлена okazіональними утвореннями, які у великій кількості з'являються зараз у порівнюваних мовах.

Характерна для обох мов активізація словотвірних типів і моделей, до складу яких входять морфемні грецького та латинського походження, має свої особливості в кожній порівнюваній мові. Якщо в англійській мові, що на 70% складається із запозиченої лексики, вони давно функціонують як у загальнолітературній мові, так і в різних терміносферах, то в українській мові, де більша частина словникового складу представлена питомою лексикою, зазначені словотвірні одиниці спочатку стали надбанням термінологічної лексики і тепер активно залучаються до словотвірних моделей загальнолітературної мови. У цьому контексті важливою ознакою українського словотворення є поява значної кількості слів гібридної структури, в яких питомі основи сполучаються з іншомовними дериваційними елементами.

В обох мовах намітилася тенденція до зростання продуктивності ряду моделей складних слів, які утворюються за допомогою прилягання на основі аглютинації. Такий тип зв'язку є найбільш поширеним в англійських складних словах. Для української мови, як мови синтетичної, він є мало характерним. У складних словах з регулярно повторюваними компонентами на кшталт *авто-*, *гідро-*, *електро-*, *теле-*, *кіно-*, *фото-*, *фіто-* та ін. фінальні голосні нагадують українські інтерфікси – *о-*, *-е-*, які є складовою частиною найпоширенішої в українських складних словах моделі: інтерфіксальної.

Композити синтаксичного типу, активізація яких спостерігається у словотворі сучасних англійської та української мов досліджуваного хронологічного періоду, мають свої особливості в кожній із них. Складні слова такого типу є типологічною рисою англійської мови, в якій вони вживаються як в узуальному, так і в okazіональному словотворі. Частина їх потрапила до загальномовних словників. Слова подібного типу не є типологічною характеристикою української мови, вони, як уже зазначалося вище, останнім часом з'явилися у творах деяких сучасних українських письменників та журналістів як okazіональні утворення очевидно під впливом англійських авторів, які активно використовують цю модель. Характерно, що в українському словотворенні статус таких мовних одиниць не є визначеним. Їх трактують або як тип універбів, або як одиниці проміжного порядку між словосполученням і складним словом [2: 84].

Різний статус, на нашу думку, мають у порівнюваних мовах і телескопічні утворення. В англійській мові це порівняно молодий спосіб словотвору, продуктивність якого значно зросла за останні сто років, про що свідчать дериваційні неологізми останніх десятиліть. Стосовно української мови про телескопію можна говорити як про нову словотвірну

модель, що виникла під впливом англійської мови, а не як про спосіб словотвору. В українській мові телескопія не носить системного характеру. А системність вираження словотвірної ознаки є важливим критерієм, що характеризує спосіб словотвору.

В обох мовах намітилася активізація ряду малопродуктивних моделей. В українській дериваційній системі це спостерігається в основному на фоні автохтонізації словотвірних процесів.

Зазначені спільні дериваційні процеси, які мають місце як в англійській, так і в українській мовах обумовлені рядом інтра- та екстралінгвістичних факторів, найважливішими серед яких є :а) тенденція до інтернаціоналізації словникового складу європейських мов як наслідок глобалізаційно-інтеграційних процесів, що відбуваються в сучасному економічному та культурному просторах; б) вплив англійської мови як мови світової на розвиток словникового складу та словотвірні системи багатьох мов світу, української зокрема.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Забужко О. Сестро, сестро: Повісті та оповідання. – К.: Факт, 2009.
2. Нелюба А.М. Явище економії в словотвірній номінації української мови. – Харків: Сучасний друк, 2007. – 302 с.
3. Скляниченко Г.В. Курс лекцій з порівняльної типології англійської та української мов. Кіровоград. 2009. – 213 с.
4. Стишов О.Д. Сучасне українське словотворення: основні тенденції розвитку // Мовознавчий вісник: 36. наук. пр. на пошану професора Катерини Городенської з нагоди її 60-річчя | МОН України. Черкаський нац. ун-т. ім. Б. Хмельницького. – Черкаси, 2009. – Вип. 8. – С. 136–146.
5. Чернецька Г.В. Гібридні похідні із іншомовними компонентами гіпер-,екстра-,супер-, ультра- // Українське мовознавство. – № 4. – 1982. – С. 17–20.
6. Adams, Valerie 2001. Complex Words in English. Harlow. Longman.
7. Ayto, John. 2003 “Newspapers and Neologisms”.In J.Aitchison and D.M. Lewis (eds) New Medea Language. London and New York. 182–186.
8. Bauer.Laurie.1994. Watching English Change. An Introduction to the Study of Linguistic Change in Standard English in the Twentieth Century. London and New York. Longman.
9. Bauer.Laurie.2003.” English Prefixation – a Typological Shift”. Acta Linguistica Hungarica. 50. 33–40.
10. Cambridge Advanced Learner’s Dictionary. 2003. Cambridge University Press. [CALD]+).
11. Green, Jonathon.1991. Neologisms. New Words since 1960. London: Bloomsbury Publishing.
12. Handbook of Word Formation. Series: Studies in Natural Language and Linguistic Theory, Vol. 64 Stekauer, Pavol, Lieber, Roshelle (Eds.) 2005. XVIII.470 p.
13. Kastovsky, Dieter.1986. “Diachronic Word-formation in a Functional Perspective “ In D.Kastovsky and A.Szwedek (eds.) Linguistics across Historical and Geographical Boundaries. Berlin: Mouton deGruylter.409–421.
14. Knowles, Elizabeth.1997. The Oxford Dictionary of New Words. Oxford. New York: Oxford University Press.
15. Lieber, Roshelle.1992. Deconstructing Morphology. Word Formation in Syntactic Theory. Chicago and Lonon: The University of Chicago Press.
16. Paling,Chris.1997.Morning All Day.London: Vintage.
17. Stein, Gabriele. 2000 “The Function of Word- Formation and the Case of English –cum “ In Ch. Dalton – Puffer and N. Ritt (eds) Word Structure. Meaning. Function. Berlin – New York: Mouton de Gruyter. 277–288.
18. Stockwell, Robert and Minkova, Donka. 2001. English Words. History and Structure. Cambridge: Cambridge University Press.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ганна Скляниченко – кандидат філологічних наук, доцент кафедри германської філології Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: порівняльна типологія англійської та української мов, словотвірний та лексико-семантичний аспекти.

СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ ДІЄСЛІВНИХ ОДИНИЦЬ-МЕДИЧНИХ ТЕРМІНІВ ІЗ СЛОВОТВОРЧИМ КОМПОНЕНТОМ *ein-*

Олена БАРДАКОВА (Полтава, Україна)

*У статті розглядається семантика дієслівних одиниць із першим компонентом *ein-*. Проаналізовано групи дієслівні одиниці, утворені за однією моделлю та декількома мікромоделлями, висвітлено фактори, що впливають на семантику дієслівних одиниць.*

Ключові слова: словотвір дієслів, семантика, дієслівна одиниця, словотворчий компонент, твірна основа, словотворчий аналіз, семантичний аналіз, словотворча модель, словотвірний ряд.

*The following article deals with the problem of semantics of verbal units with the first separated component *ein-*. Factors, which influence on the semantic peculiarities of verbal units, their derivational patterns are under consideration.*

Key words: word-building of verbs, semantics, verbal unit with the first separated component, derivational component, deriving stem, derivational analysis, semantical analysis, derivational pattern.

Загальний обсяг німецької медичної термінологічної лексики складає понад 170000 лексичних одиниць [7: 386]. Швидкий розвиток медицини зумовлює збагачення словникового складу медичної термінології і появу нових термінів, що утворюються за допомогою різних словотворчих засобів із використанням різних способів словотвору. У лексичній системі німецької мови дієслівні номінації як особливий вид позначення дій, процесів, станів, відносин, що існують у дійсності, залишаються дослідженими ще не у повному обсязі. Дискусійним є й саме питання про їхній термінологічний статус (В.В.Виноградов, Б.Н.Головін, Р.Ю.Кобрін, В.П.Даниленко, О.Єсперсен, У.Чейф та ін.). Однак дієслівна термінологічна лексика поширена в текстах, що обслуговують усі сфери медицини, та в усній професійній комунікації. Тому для дослідження була обрана дієслівна термінологія.

Дієслово-термін – це динамічна лексична одиниця, що має глибоку семантичну структуру, яка, у свою чергу, відображається у семантиці похідних, утворених від основ дієслів за різними словотворчими моделями [5]. Для дієслівного словотвору „найчастіше використовується префіксація“ [8: 316]. На думку В.Хенцена, „префіксальні дієслова німецької мови являють собою безмежну і важко впорядковувану масу...“ [9: 103]. Це зумовлено тим, що багатоаспектна семантика таких дієслів гетерогенна і пов'язана з семантикою простих дієслів, від яких вони утворені.

Семантична структура слова є складним механізмом, дослідження якого є актуальною лінгвістичною проблемою в теорії сучасного мовознавства. Семантичний аспект словотвору став об'єктом спеціального дослідження в останні роки [3: 104]. Семантику дієслів німецької мови досліджували як вітчизняні (В.К.Зернова, Н.Г.Іщенко, В.Д.Каліущенко В.В.Левицький, М.Д.Степанова та ін.), так і зарубіжні лінгвісти (I.Barz, L.M.Eichinger, W.Fleischer, I.Kühnhold, H.Wellmann та ін.). М.Д.Степанова, В.Фляйшер та ін. зазначали зокрема, що дієслівні одиниці можуть утворювати словотвірні ряди [4; 5; 8].

Тип словотвірного ряду – поняття, в основі якого знаходяться характеристики компонентів моделі того чи іншого ряду: тип словотворчого засобу, лексико-граматична приналежність твірного/похідного, наприклад, дієслівний ряд з формантом *ein-*: *ein/packen*, *ein/salben*, *ein/reiben*, *ein/richten*, *ein/renken*, *ein/saugen* та ін. Словотвірний ряд – це сукупність продуктів словотвору, які утворені за однією й тією ж твірною моделлю [8: 69]. Утворення рядів – це повторне використання однієї твірної моделі для утворення нових слів з наявних у мові елементів: *ein/saugen* – *відсмоктувати, дренажувати*; *ein/flößen* – *вливати в рот (ліки хворому)*, *ein/wachsen* – *вростати*; *ein/greifen* – *1. оперувати, 2. втручатися*. Дієслова *saugen*, *flößen*, *wachsen*, *greifen* – це твірні (дериваційні) основи, а в якості першого словотворчого компонента (дериваційного афікса) виступає *ein-*. Твірна основа (ТО) та словотворчий компонент (СК) *ein-* – це безпосередні складові (конституенти) утвореної дієслівної одиниці (ДО). Яку ж семантичну структуру може мати дієслівний тип словотвірного ряду з компонентом *ein-*? Чи впливає СК *ein-* на значення ДО цього ряду? Чи залежить семантична структура ряду від лексико-граматичної приналежності твірної основи? Дати відповіді на ці та інші запитання і є завданням даної статті.

Отже, об'єктом дослідження є словотвірний ряд дієслівних одиниць з першим СК *ein-*. Предмет дослідження – семантична структура дієслівних одиниць словотвірного ряду з першим компонентом *ein-*. Дослідження проводилось на матеріалі сучасної німецької мови у напрямку від ТО до співвідносних з ними похідних термінів. Матеріал для дослідження відібрано шляхом суцільної вибірки з фахових медичних словників [1; 6; 12], словників загальноновживаної лексики [2; 11] та наукової медичної літератури. Загальна кількість – 127 дієслівних одиниць. Аналіз структури та семантики ТО дієслівних одиниць – медичних термінів уможливило встановлення регулярності та закономірностей розбудови словникового складу і дає можливість, урахувавши спосіб та засоби словотвору, розкрити значення слів. У цьому полягає актуальність даного дослідження.

Доцільним є розгляд семантичної структури словотвірного ряду дієслівних одиниць за аналогією до семантичної структури слів. Як і слово, словотвірний ряд має план вираження (сукупність словотвірних структур) і план змісту (сукупність усіх значень). Визначення варіантів значень однієї лексеми передбачає певну їх спільність, а не просте механічне сполучення різних значень, які співвідносяться з однією формою. У зв'язку з цим особливо важливим є вивчення семантики першого компонента і її вплив на формування семантики похідних слів, заданих мотивуючою одиницею. Отже, нам необхідно визначити, що являє собою формант *ein-* як словотворчий засіб. Як зазначає М.Д.Степанова, *ein-* виступає як перший словотворчий компонент дієслівних одиниць, відокремлюваний, продуктивний, частотний [4: 116]. В.Фляйшер, І.Барц [8: 337], І.Кюнгольд, А.Вельман [10: 147] відносять *ein-* до префіксів, напівпрефіксів. Етимологічно *ein-* походить від прийменника *in*. У якості прислівника *ein-* зустрічається у фразеологізмі *weder aus noch ein wissen* зі значенням *не знати, що робити/ як бути* та входить до складу перших частотних компонентів у складних дієсловах (*auseinander-*, *darein-*, *einher-*, *herein-*, *hinein-*). Перший СК *ein-* може сполучатись з іменними основами (в результаті чого відбувається „вербалізація“ іменних (іменник чи прикметник), з дієслівними основами, утворюючи нові дієслівні одиниці.

Необхідно зазначити, що дієслова з наголошуваними першими СК, у тому числі й *ein-*, які в певних умовах відокремлюють СК, представлені у словниковому складі відкритими рядами і проявляють „незаперечну систематику“. Перші СК, на відміну від суфіксів, утворюють слова на ґрунті слів, а не основ, тому вони не змінюють граматичного класу твірного слова. Наприклад: *frieren* – мерзнути, *ein//frieren* – заморожувати, призупиняти, *wachsen* – рости → *ein//wachsen* – врости, *führen* – вести → *ein//führen* – вводити (напр. катетер); *atmen* – дихати → *ein//atmen* – вдихати; *gliedern* – членувати → *ein//gliedern* – вправляти (напр. вивих). Порівняння семантики твірної основи основного дієслова і семантики СК свідчить про модифікацію значення ТО. СК *ein-* не надає дієслівній одиниці значення нової дії порівняно з тією, яку означає твірне слово, а тільки модифікує її, тобто *ein-* в складі ДО не має свого власного значення, а разом з ТО утворює семантичну єдність. В.Фляйшер та І.Барц зазначають, що „*ein-* модифікує прості, рідше складні дієслова (типу *ein//verleiben*, *ein//behalten*, *ein//berufen*), утворює дієслова від іменників та прикметників. Префіксальні дієслова з *ein-* на другому місці – це відіменникові деривати: *beeindrucken*, *beeinflussen*“ [8: 337]. *Ein-* надає дієслівним дериватам значення відносної локальності (*lokal*, *relational/ in etwas hinein*) та „інхоативності/початку дії“. „*Ein-* сигналізує рух, причому це рух у конкретному просторі з подоланням перешкоди чи рух з обмеженням“ [8: 338].

За належністю до певної частини мови ТО виявлених дієслівних одиниць поділяються на 3 типи: на віддієслівні (82%), відіменникові (16%), відад'єктивні (2%). Проаналізуємо типи ТО та їх значення. У результаті словотвірного аналізу виявлено, що основами дієслів з локальним словотвірним значенням є: а) дієслова руху (неперехідні): *dringen* – 1. проникати; 2. наполягати; 3. лізти в душу → *ein//dringen* – 1. проникати (напр. під час операції всередину грудної клітки); 2. укорінитись (напр. інфекція в організмі); б) дієслова, що позначають рух рідини (неперехідні): *strömen* – литись, текти → *ein//strömen* – вливатись; *gießen* – лити, поливати, розливати → *ein//gießen* – вливати (напр. ліки в рот); в) дієслова, що позначають просування, транспортування, відправку (перехідні): *füllen* – наповнювати, наливати, займати простір, фарширувати → *ein//füllen* – наповнювати (напр. порожнини серця кров'ю); *wickeln* – намотувати, замотувати, повивати → *ein//wickeln* – 1. обгортати (напр. кінцівки, накладаючи компрес) 2. сповивати; *massieren* – 1. робити масаж, 2. скупчувати, зосереджувати → *ein//massieren* – тирати в шкіру мазь. Серед дієслів з *ein-*, що мають „відносне локальне“ значення, виявлено не лише медичні терміни, але й значну кількість дієслів, що належать до загального словникового складу. Це, наприклад, дієслова на позначення земляних робіт: *ein//graben*; на позначення механічних процесів: *ein//drehen*; дієслова, що позначають інтенсивні насильницькі дії проти особи: *ein//schlagen*; дієслова, що позначають мовлення людини: *ein//schreien* (*auf jemanden*); дієслова, що позначають руйнування: *ein//stürzen*; дієслова на позначення процесів консервування: *ein//salzen*. Серед ДО з *ein-* ми виявили ДО зі значенням „інхоативності/початку дії“. Наприклад: *einschneiden* –

робити надріз, прорізати. Значна частина дієслів зі значенням інхоативності належить до загальноновживаної лексики і позначає: початок певного процесу, напр., сну; процес звикання до чогось; поступове виконання дії. Наведені приклади свідчать, що при додаванні СК *ein-* до ТО дієслова видозмінюється/модифікується, головним чином, одне значення основного дієслова і утворюється дієслівна одиниця-термін. Необхідно зазначити, що ми виявили одні й ті ж самі дієслівні одиниці з першим компонентом *ein-* як у спеціальних фахових медичних словниках, так і у словниках загальноновживаної лексики. Дієслівні одиниці з *ein-* мають у цих випадках або однакові словникові статті (наприклад: *ein//flößen* – вливати в рот (ліки хворому), 2. вселяти (страх, довіру) [1: 136]); *ein//flößen* – вливати (ліки хворому), 2. навіювати страх, вселяти довіру [2: 248]); або різні: *ein//leiten* – 1. вводити зонд, 2. розпочинати курс лікування або, наприклад, штучні пологи – *eine Geburt künstlich ein//leiten* [12: 437]; *ein//leiten* – 1. порушувати судову справу; вживати заходів; розпочинати переговори заявою, 2. відкривати (напр. книгу передмовою, свято вступним словом), передувати. 3. пускати (напр. стічні води у відстійник), вводити (напр. струм у будинок) [2: 252]. Якщо у першому випадку в обох словниках значення дієслівних одиниць повністю співпадають, то у другому випадку дієслівна одиниця *ein//leiten* має два значення в медичному словнику і три значення в словнику загальноновживаної лексики, які не співпадають. Хоча дієслівні одиниці позначають різні поняття, є загальноновживаними або термінами, але належать вони до двох семантичних груп і мотивуються семою „рух”: а) рух усередину: *вводити зонд, пускати води у відстійник, вводити струм*; б) інхоативність /початок дії: *розпочинати лікування, порушувати справу, розпочинати переговори, відкривати свято*.

У фахових медичних термінологічних словниках [1; 6; 12] було виявлено дієслівні одиниці-медичні терміни з першим відокремлюваним компонентом *ein-*, які утворюють словотвірні ряди. Обсяг словотвірного ряду, як відомо, залежить від ступені продуктивності відповідної словотвірної моделі. Модель з першим СК *ein-* у дієслівному словотворі продуктивна і включає в себе мікромоделі. Кількість мікромоделей залежить від кількості конкретних словотвірних елементів. Проведений нами структурний аналіз засвідчив, що дієслівні одиниці ряду утворені за твірною моделлю M10 (це одна з 13 основних моделей (M) лексичних основ, виділених М.Д.Степановою [5: 149] та п'ятьма мікромоделями типу: напівпрефікс *ein-* + ТО сильного дієслова, *ein-* + ТО слабого дієслова, *ein-* + ТО складного дієслова, *ein-* + відсубстантивна основа, *ein-* + відад'єктивна основа. У результаті семантичного аналізу виявилось, що за своїм словотвірним значенням ці дієслівні одиниці можна згрупувати у наступні семантичні групи:

1. Дієслівні одиниці зі значенням руху всередину/ у певну область, тобто вони позначають інтенсивну дію з метою наближення, контакту, проникнення (82% від загальної кількості аналізованих дієслівних одиниць-термінів):

а) рух іззовні всередину чогось: *ein//brechen* – проривати слизову оболонку шлунку, *ein//geben* – давати ліки, *ein//blasen* – вдувати повітря в ротову порожнину при наданні невідкладної допомоги, *jemandem einen Herzschrittmacher ein//operieren* – ввести в організм електростимулятор серця (регулятор ритму), *ein//leiten* – вводити зонд, *einflößen* – вливати в рот ліки, *ein//schleppen* – заносити інфекцію, *ein//streichen* – втирати мазь, крем, *ein//spritzen* – вприскувати, робити ін'єкцію, *ein//verleiben* – вводити парентерально;

б) рух в іншому напрямку: *ein//richten/ein//renken* – вправляти вивих, *ein//biegen* – загинати штифт;

в) рух з використанням сили: *ein//ätzen* – протравити, *ein//prägen* – навіювати (під час сеансу гіпнозу);

г) рух навколо чогось, з метою охопити, оточити, ізолювати: *ein//kapseln* – блокувати, ізолювати, інкапсулювати, *ein//gipsen* – накладати гіпс, загіпсувати, *ein//packen* – укутати, *ein//hüllen* – закутувати, загортати, *ein//sargen* – покласти до домовини;

д) рух з конкретною метою: вкласти, відібрати тощо: *ein//nehmen (Medizin)* – приймати ліки, *einsaugen* – відсмоктувати (напр. гній при гаймориті), *einschlürfen* – в/засмоктувати.

У процесі аналізу дієслівних одиниць цієї семантичної групи виявилось, що 14 % твірних основ – дієслова, які не функціонують як самостійні дієслова (*kapseln, sargen*). 12% твірних основ термінів з компонентом *ein-* мають відсубстантивну похідність, 0,7% – відад’єктивну, у 0,4 % дієслівних одиниць твірна основа має подвійну похідність: відіменникову та віддієслівну: *der Trichter* – воронка, *trichtern* – вливати через воронку, *die Hülle* – оболонка, *hüllen* – закутувати. Інша частина одиниць (72,9%) має віддієслівну твірну основу.

2. Дієслівні одиниці другої семантичної групи мають значення приєднання кого-небудь, чого-небудь, до чого-небудь, підключення або включення куди-небудь: *ein//beziehen* (дієслівна твірна основа) – *включати, втягувати орган в патологічний процес*, *ein//gliedern* (подвійна мотивованість – іменникова – *das Glied* та дієслівна – *gliedern*) – *вводити, включати до складу*. До цієї групи належать 1,2% термінів.

3. Дієслівні одиниці третьої групи мають семантику руйнування, пошкодження: *ein//drücken* – *видавлювати, продавлювати*, *ein//knicken* – *перегинати, надломлювати*, *ein//brech/en* – *зламувати, проломлювати, пробивати*, *ein//stechen* – *проколювати*, *ein//schneiden* – *прорізувати* (напр. голівку плоду). До цієї групи належать 5,1% термінів. Основи віддієслівні (*drücken, knicken, brechen, stechen, schneiden*).

4. До четвертої групи належать дієслівні одиниці, що позначають процес впливу на щось (обробки чого-небудь), виконання певних дій з чимось, над чимось: *ein//fetten* – *змащувати жиром*, *ein//balsamieren* – *забальзамувати*, *ein//cremen* – *змазати кремом*. До цієї групи належать 3,1% термінів. Твірні основи мають подвійну мотивованість (*ein//fetten* мотивоване дієсловом *fetten* та іменником *Fett*; *ein//balsamieren* – дієсловом *balsamieren* та іменником *Balsam*, *ein//cremen* мотивоване дієсловом *cremen* та іменником *Creme*).

5. П’яту семантичну групу складають дієслівні одиниці, що позначають тривалу дію, процес: *ein//heilen* – *заживати, загоюватись*, *ein//strahlen* – *опромінювати* *ein//hergehen* – *відбуватися, проходити* (про патологічний процес), *ein//halten* – *дотримуватись* (напр. режиму). До цієї групи належать 2,4% термінів. Основи дієслівні.

6. Дієслівні одиниці шостої семантичної групи мають значення інтенсифікації, посилення чогось, значення впливу на особу, предмет, річ із застосуванням сили. Виявлено 1,6% дієслівних одиниць із таким значенням: *ein//klemmen* – *зацемляти* (напр. нерв), *ein//bohren* – *втикати* (напр. свердло бормашини в зуб), 2. *просвердлити*, *ein//klatschen* – *втирати мазь з постукуванням*, *ein//salben* чи *ein//reiben* – *втирати* (напр. мазь), *ein//seifen* – *намилювати*, *ein//speicheln* – *змочувати слиною*, *ein//streuen* чи *ein//stäuben* – *присипати*, *ein//schmieren* – *втирати, змащувати*. Твірні основи дієслівні.

7. До сьомої семантичної групи належать дієслівні одиниці, що позначають певний стан або зміну стану (це 2% від загальної кількості термінів). Вони мають дієслівну основу, що мотивована або прикметником: *ein//dicken* (мотивована прикметником *dick*) – *згущуватись, концентруватись*, *ein//eng/en* (мотивована прикметником *eng*) – *обмежувати, утискувати, звужувати*, або іменником: *jemanden, etwas ein//äschern* (мотивована іменником *Asche*) – *кремувати/спалити*, *ein//rost/en* (мотивована іменником *Rost*) – *втрачати гнучкість, рухомість* (напр. про суглоб), або дієсловом: *ein//dampfen* – *випаровувати*, *einschmelzen* – *розплавляти* (парафін, озокерит) *розм’якшувати* (мазь). Дієслова можуть позначати також початок зміни стану: *ein//schlafen* – *засинати*, *ein//wiegen* – *заколисати*.

Отже, семантичний аналіз одиниць префіксального дієслівного ряду з першим СК *ein-* свідчить, що *ein-* не має свого власного значення у складі слова, а лише модифікує твірну основу і утворює разом з нею семантичну єдність. У процесі аналізу виявилась ще одна особливість: семантична модифікація дієслівних одиниць з СК *ein-* супроводжується граматичною: може змінюватись валентність утвореної дієслівної одиниці: *leuchten* – *ein//leuchten*, *operieren* – *ein//operieren*, *schneiden* – *ein//schneiden*, *frieren* – *ein//frieren*, *streichen* – *ein//streichen* (скорочення кількості актантів), неперехідні дієслова можуть стати перехідними: *strömen* – *ein//stömen*, *gießen* – *ein//gießen*.

Як висновок слід зазначити, що дієслівні одиниці з першим компонентом *ein-* мають багатоаспектну семантику. Найбільша семантична група – це дієслівні одиниці-медичні

терміни на позначення руху. При сполученні з ТО *ein-* модифікує її значення. Твірна основа, як правило, дієслівна, рідше відсубстантивна та відад'єктивна. Перший СК *ein-* є продуктивним засобом словотвору і утворює дієслівний тип словотвірного ряду.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Болотина А.Ю. Медицинский словарь (русско-немецкий и немецко-русский). Ок.70000 терминов. – М.: РУССО, 2005. – 776 с.
2. Большой немецко-русский словарь. – 6-е изд., стереотип. – М.: Рус.яз., 1999. – 1040 с.
3. Ищенко Н.Г. Лексические значения производных слов в немецком языке (на материале однокоренных словообразований) // Иноземна філологія на межі тисячоліть. Тези доповідей. – Харків: Константа, 2000. – С.97-99
4. Словарь словообразовательных элементов немецкого языка / Зуев Ф.Н., Молчанова И.Д., Мурясов Р.З. и др. Под рук. Степановой М.Д. – М.: Рус.яз., 1979. – 536 с.
5. Степанова М.Д. Методы синхронного анализа лексики. – М.: Высшая школа, 1969. – 243 с.
6. Duden. Das Wörterbuch medizinischer Fachausdrücke. – 7., vollst. überarb. u. ergänz. Aufl. – Mannheim: Bibl. Inst., 2003. – 856 S.
7. Duden Grammatik der deutschen Gegenwartssprache. Hrsg. u. bearb. von G.Drosdowski in Zusammenarb. m. G.August u.a. Völlig neu.bearb. u. erw.Aufl. – Mannheim, Wien, Zürich: Bibl. Institut, 1984. – 804 S.
8. Fleischer W., Barz I. Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache. – Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1995. – 382 S.
9. W.Henzen. Deutsche Wortbildung, Tübingen, 1965. – 189 с.
10. Kühnhold I., Wellmann H. Deutsche Wortbildung. Typen und Tendenzen in der Gegenwartssprache. 1.Hauptteil. Das Verb. – Düsseldorf: Schwann, 1973. – 375 S.
11. Langenscheidts Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache. – 5.Aufl. – Berlin u. München, 1997. – 1220 S.
12. Pshyrembel Klinisches Wörterbuch. – 259., neu bearb. Aufl. – Berlin: de Gruyter, 2002. – 1842 S.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Бардакова Олена Олександрівна – старший викладач кафедри романо-германської філології ПНПУ ім. В.Г. Короленка.
Наукові інтереси: словотвір німецької мови.

ВПЛИВ ЛАТИНИ НА ТВОРЕННЯ ІМЕННИКОВИХ ДЕРИВАТИВ ІЗ СУФІКСОМ *-ER* У СЕРЕДНЬОВЕРХНЬОНІМЕЦЬКІЙ МОВІ

Олена КАРАСЕНКО (Донецьк, Україна)

*У пропонованій статті здійснено аналіз похідних іменників на позначення осіб чоловічої статі із суфіксом *-er*, дібраних із лексикографічних джерел середньовісньонімецької мови. Виявлено латинсько-середньовісньонімецькі паралелі похідних назв чоловіків, проаналізовано їх структурний і семантичний зв'язки, визначено вплив латинської мови на розвиток середньовісньонімецького суфіксального словотвору.*

Ключові слова: середньовісньонімецька мова, латинська мова, словотвір, суфікс, мотивація.

*This paper deals with the analysis of Middle High German derivatives with the suffix *-er* denoting male persons, represented by the lexical units from the lexicographical sources. The parallels between derivatives denoting males in Latin and Middle High German have been found, structural and semantic connection between them have been analyzed, the influence of Latin on the development of Middle High German suffixal word-building has been determined.*

Key words: Middle High German, Latin, word-building, suffix, motivation.

1. Попередні зауваги. Значущість суфікса *-er* на всіх етапах розвитку німецької мови є очевидною, тому не випадковим є й інтерес лінгвістів до цього словотворчого форманта у германських мовах [пор.: 8; 11]. Активне творення похідних назв чоловіків (далі – НЧ) в історичні періоди розвитку німецької мови й до сьогодення завдячує саме суфіксу *-er* [пор.: 2: 43-45; 9: 82; 12: 56-99].

Матеріалом цієї розвідки є середньовісньонімецькі (далі – свн.) НЧ на *-er* (110 лексем), отримані шляхом суцільного добору із тритомного словника свн. мови М. Лексера [10].

Досліджуючи свн. мову, неможливо залишити поза увагою вплив латини на неї: латинська (далі – лат.) мова відіграла суттєву роль у житті середньовіснього суспільства. Учені [1: 100, 125] пишуть про домінувальне положення у Західній Європі католицької церкви в епоху Середньовіччя, а мовою церкви була саме латина. Писемне мовлення, передусім на ранньому етапі його розвитку, значною мірою залежало від лат. мови, на це звертають увагу дослідники свн. і ранньоновісньонімецьких рукописів [пор.: 3: 185; 4: 246-247]. Великий шар свн. лексики є калькою з латини, про що свідчать і свн.

похідні НЧ із суфіксом *-er*, напр.: лат. *predicator* = свн. *prediger* ‘проповідник’; лат. *carrucarius* = свн. *karrecher* ‘візник’.

Основні дослідницькі завдання статті – виявити латинсько-середньовісньонімецькі паралелі похідних НЧ на *-er* на основі словникових дефініцій, проаналізувати їх зв’язки за формою і змістом, визначити вплив лат. мови на розвиток свн. словотвору взагалі і на творення суфіксальних похідних іменників на позначення чоловіків зокрема.

2. Лексемний склад. Дібрані похідні НЧ із суфіксом *-er* М. Лексер тлумачить або винятково через лат. еквівалент, напр.: свн. *abezerrer* = лат. *detractor* ‘наклепник’; свн. *bertener* = лат. *delator* ‘обвинувач’; свн. *undernemer* = лат. *interceptor* ‘загарбник’; свн. *wägeloufer* = лат. *viator* ‘подорожанин’, або – одночасно – за допомогою латинського еквівалента і перекладу на нововерхньонімецьку (далі – нвн.) мову, напр.: свн. *ovener* = лат. *furnarius*, нвн. *bäcker* ‘пекар’; свн. *schüßzeler* = лат. *scutellifex*, нвн. *schüssler* ‘ключник’.

Серед іменників у словнику зустрічаються також лексеми із перекладом латиною, але німецькими тлумаченнями, напр.: свн. *kleider* ‘*vestiarius*, *der cleider bewaret oder verkauft*’ (‘торговець, який зберігає або продає одяг’); свн. *soldener* ‘*stipendiarius*, *der um sold dient*’ (‘найманець, який служить за платню’).

Іноді М. Лексер перекладає свн. іменник не одним, а декількома лат. словами-синонімами, напр.: свн. *ackerer* = лат. *arator*, *fundanus* ‘хлібороб’; свн. *ervarer* = лат. *inquisitor*, *indagator*, *scrutator* ‘інквізитор, слідчий, дослідник’; свн. *porzener* = лат. *ostiarius*, *portarius* ‘вартовий’; свн. *riemer* = лат. *coriarius*, *corrigiarius* ‘кушнір’; свн. *vorster* = лат. *forestarius*, *lucarius* ‘лісничий’; свн. *wuocherer* = *fenerator*, *usurarius* ‘лихвар’.

2. Латинські суфікси у складі іменників на позначення чоловіків. Аналіз словотворчих формантів латинських і свн. іменників на позначення чоловіків дозволяє зробити висновок, що лат. еквівалентами свн. суфікса *-er* у складі НЧ є такі суфікси, як *-or*, *-arius*, *-fex*, *-us* (табл. 1).

Таблиця 1

Кількісна характеристика НЧ із латинськими суфіксами

Суфікси	Лексеми	
	абс.	%
<i>-or</i>	52	47,27
<i>-arius</i>	41	37,27
<i>-fex</i>	10	9,10
<i>-us</i>	7	6,36
Разом	110	100

Майже половина латинських НЧ (47,27 %) утворена за допомогою суфікса *-or*, напр.: свн. *ansager* = лат. *denunciator* ‘розпорядник’; свн. *lantverraeter* = лат. *traditor* ‘зрадник’. Другою за кількістю лексем є група іменників на позначення чоловіків, утворюваних за допомогою латинського суфікса *-arius*, напр.: свн. *kleider* = лат. *vestiarius* ‘торговець одягом’; свн. *saltner* = лат. *saltuarius* ‘лісничий’. Із лат. суфіксом *-fex* утворені 10 НЧ, напр.: свн. *vilzmacher* = лат. *filtrifex* ‘той, хто виготовляє волок, фетр’; свн. *schilttrager* = лат. *scutifex* ‘воїн-щитоносець’. Найменшу кількість іменників на позначення чоловіків репрезентують деривати із лат. суфіксом *-us* (6,36 %), напр.: свн. *ackerer* = лат. *fundanus* ‘хлібороб’; свн. *vergiftmacher* = лат. *veneficus* ‘той, хто виготовляє отруту’.

3. Мотивація. Серед 110 свн. НЧ із суфіксом *-er*, у тлумаченнях яких використовувався лат. еквівалент, 29 лексем (26,36 %) є віддієслівними дериватами, 20 НЧ (18,18 %) – відіменниковими утвореннями, 61 лексема (55,45 %) – такою, що утворена від словосполучення. Зокрема, 39 НЧ із 61, до складу яких уходить основа *-macher*, мають латинські відповідники, засвідчені у свн. словнику, напр.: свн. *bizmacher* = лат. *lorifex* ‘виробник ременів’; свн. *glasmacher* = лат. *vitrifex* ‘скляр’.

У деяких випадках ідеться про латинсько-середньовісньонімецькі паралелі, що повністю співвіднесені за формою і змістом, це стосується, перш за все, відіменникових дериватів, напр.: свн. *kanzeler* ‘писар’ ← *kanzelie* ‘канцелярія’ і лат. *cancellarius* ‘писар’ ←

cancelli ‘канцелярія’; свн. *karrecher* ‘візник’ ← *karrech* ‘візок’ і лат. *carrucarius* ‘візник’ ← *carruc* ‘візок’. Паралель можна спостерігати й між свн. суфіксом *-er* і лат. суфіксом *-arius* із відповідним словотвірним значенням.

4. Семантичні ознаки іменників на позначення чоловіків. Семантика лат. і свн. похідних іменників на позначення чоловіків може повністю співпадати, напр.: свн. *beruofser* ‘обвинувач’ = лат. *delator* ‘обвинувач’; *vergēber* ‘отруйник’ = лат. *toxicator* ‘отруйник’.

У деяких випадках лат. лексема додатково пояснює значення свн. НЧ. Так, одним із тлумачень іменника *wortmacher* у свн. словнику [10: (III: 980)] є лат. іменник *dialecticus* ‘діалектик, знавець і вчитель діалектики’. Оскільки *діалектика* в риториці – це мистецтво ведення діалогу, а *діалектик* відповідно – це той, хто послуговується діалектикою як методом ведення діалогу і/або аргументації [пор.: 5: 339], тобто має здібності переконувати словами, стає зрозумілим значення свн. іменника *wortmacher* ‘jemand, der wort(e) machet’ (букв. ‘той, хто утворює слова’).

Свн. іменник *tischmacher* М. Лексер [10: (III: 980)] тлумачить за допомогою винятково лат. НЧ *mensator*. У перекладі з латини *mensa* означає ‘стіл’ [6], у католицькій церкві *mensa* – це ‘вівтар’ (‘вівтарний стіл’) [пор.: 5: 1134]. Я. Грім і В. Грім [7: (21: 517)] тлумачать *tischmacher* також через лат. *mensator* (але й нім. *tischler*) ‘столяр’. Тож можна припустити, що *tischmacher* у свн. мові позначає столяра.

Свн. іменник *formengraber* (букв. ‘той, хто висікає з каменю форми’) М. Лексер тлумачить лише через одне, більш поширене, лат. найменування чоловіка *sculptor* ‘різьбяр, скульптор’.

Завдяки семантичному аналізу засвідчено протилежні випадки, коли саме свн. лексема має диференційні семантичні ознаки порівняно з її лат. відповідником, напр.: свн. *winbesnider* і *wingartsnider* М. Лексер тлумачить через лат. *putator* ‘той, хто обрізає дерева’, проте *win* означає ‘виноград’, а *wingarte* – ‘виноградник’ [10: (III: 897, 902)]. Тож, свн. іменники *winbesnider* і *wingartsnider* є позначеннями чоловіка, який працює у винограднику і обрізає виноград.

Два свн. іменники – *kamermacher* і *loubenmacher* – М. Лексер [10: (I: 1503, 1965)] інтерпретує через одну лат. назву – *scenofactor* (*scenofactorius*) (*σκηνος* і *facio* – ‘zur Zeltbereitung gehörig’ (‘належний до виготовлення (напинання) шатрів’), пор.: *erant autem scenofactoriae artis* ‘sie waren aber Zeltmacher’ ‘вони ж напинали шатри’ [6], проте компоненти базового словосполучення – іменники *kamer* і *louben* – виявляють декілька значень кожний, напр.: *kamer* – ‘кімната’, ‘сховище’, ‘скарбниця’, ‘зала суду’, ‘княже помешкання’; *louben* – ‘шатро’, ‘альтанка’, ‘комора’, ‘паперть’, ‘сховище’, ‘зала суду’, ‘галерея’ тощо. В аналізованому випадку завдяки тлумаченню через лат. відповідник (див. вище) можливим постає єдине розуміння свн. іменників *kamermacher* і *loubenmacher* як ‘той, хто напинає шатри’.

За допомогою лат. *execūtor* ‘виконавець взагалі; у судових справах, передусім, – виконавець судових вироків’ [6] М. Лексер тлумачить свн. *verender* [10: (III: 105)]. Визначити семантику свн. похідної лексеми на позначення чоловіка, у цьому випадку, допомагає її словотвірна база – свн. дієслово *verenden* ‘повністю завершити; здійснити щось’ [10: (III: 105)].

5. Висновки та перспективи дослідження. Отже, аналіз НЧ із суфіксом *-er* та їхнє зіставлення із лат. відповідниками підтверджує суттєвий вплив латини на свн. мову взагалі й на її словотворення зокрема. Свн. НЧ на *-er*, у тлумаченнях яких використований лат. еквівалент, є або калькою відповідних лат. дериватів, або утворюваними за лат. зразками похідних іменників на *-or*, *-arius*, *-fex*, *-us*. Їх словотвірною базою є дієслова, іменники й словосполучення. Остання група репрезентована найбільшою кількістю лексем. Тлумачення свн. НЧ із суфіксом *-er* у словнику свн. мови здійснено за допомогою або одного лат. еквівалента, або лат. еквівалента і перекладу на нвн. мову, або лат. слів-синонімів. Дослідження лат.-свн. паралелей сприяє поясненню семантики свн. похідних лексем, хоча трапляються й випадки, коли саме свн. НЧ має диференційні семантичні ознаки порівняно з її лат. відповідником.

Обсяг статті унеможливило висвітлення всіх питань, пов'язаних з утворенням НЧ із суфіксом *-er*, тому проблема дослідження особливостей їх творення залишається актуальною і надалі.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бах А. История немецкого языка / А. Бах; пер. с нем. Н. Н. Семенов. – [2-е изд.]. – М. : Едиториал, 2003. – 344 с. – (История языков народов Европы).
2. Зиндер Л. Р. Историческая морфология немецкого языка / Л. Зиндер, Т. Строева. – Л. : Просвещение, 1968. – 263 с.
3. Ягупова Л. М. Латинсько-середньовісньонімецькі паралелі : (на прикладі іменників із un-) / Л. М. Ягупова // Компаративістика і типологія у сучасній лінгвістичній науці : здобутки і проблеми : IV Міжнар. лінгвістичний семінар, 10-13 червня 2005 р. : матеріали доповідей. – Донецьк, 2005. – С. 181–185.
4. Brendel B. Wort- und Begriffsbildung in frühneuhochochdeutscher Wissenschaftsliteratur. Substantivische Affixbildung / Brendel B., Frisch R., Moser St., Wolf N.R. — Wiesbaden : Dr. Ludwig Reichert Verlag, 1997. — 707 S. — (Wissenschaftsliteratur im Mittelalter, 26).
5. Duden Deutsches Universalwörterbuch / [hrsg. und bearb. vom Wissenschaftlichen Rat und den Mitarbeitern der Dudenredaktion ; unter der Leitung von G. Drosdowski]. – [3., völlig neu bearb. und erw. Aufl.]. – Mannheim; Leipzig; Wien; Zürich : Dudenverlag, 1996. – 1816 S.
6. Georges K. E. Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch (1913-1918) [Електронний ресурс]. – Режим доступу до словника : <http://www.zeno.org/Georges-1913>.
7. Grimm J., Grimm W. Deutsches Wörterbuch : in 33 Bd-n / J. Grimm, W. Grimm. – Nachdruck. – Bd. 21. – Nachdruck der Erstausgabe 1878. – München : dtv, 1984. – 1702 S.
8. Grimm U. Lexikalisierung im heutigen Englisch am Beispiel der *-er*-Ableitungen / Ursula Grimm. — Tübingen : Gunter Narr, 1991. — 266 S. — (Tübinger Beiträge zur Linguistik ; 360).
9. Klein Th. Mittelhochdeutsche Grammatik / Klein Th., Solms H.-J., Wegera K. –P. — Tübingen : Niemeyer, 2009. — Teil III : Wortbildung. — 684 S.
10. Lexer M. Mittelhochdeutsches Handwörterbuch : in 3 Bd-n. – Nachdruck der Ausgabe Leipzig 1872–1878. – Stuttgart : S. Hierzel, 1992. – Bd. I. – 2262 S., Bd. II. – 2050 S., Bd. III. – 1632 S.
11. Scherer C. Wortbildungswandel und Produktivität : eine empirische Studie zur nominalen „-er“-Derivation im Deutschen / C. Scherer. — Tübingen : Niemeyer, 2005. — 215 S.
12. Wellmann H. Das Substantiv / Deutsche Wortbildung. Typen und Tendenzen in der Gegenwartssprache. Eine Bestandsaufnahme des Instituts für deutsche Sprache Forschungsstelle Innsbruck. Zweiter Hauptteil (Sprache der Gegenwart, 32). – Düsseldorf : Schwann, 1975. – 500 S.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олена Карасенко – старший викладач німецької мови кафедри іноземних мов Донецького інституту туристичного бізнесу *Наукові інтереси*: історичний словотвір німецької мови, середньовісньонімецька мова.

ЕКСПРЕСИВНИЙ КОМПОНЕНТ КОНОТАЦІЇ ДІЄСЛІВНИХ КОМПОЗИТІВ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

Наталія СМОЛЯР (Луцьк, Україна)

У статті розглянуто поняття експресивності, проаналізовано експресивний компонент конотату дієслівних композитів, виділено основні критерії формування експресивності дієслівних дериватів.

Ключові слова: дієслівний композит, конотація, семантична структура, змістовий компонент слова, експресивний компонент, прагматистичний потенціал, інтенсивна виразність.

The article deals with the notion of expressivity. The expressive component of connotation of verbal composites is analyzed. The main criteria of the formation of composite units are determined.

Key words: verbal composite, connotation, semantic structure, notional component of a word, expressive component, pragmatic and stylistic potential, intensive significance.

Експресивність як складова конотативного комплексу лексичних одиниць неодноразово була предметом дослідження як вітчизняних, так і зарубіжних лінгвістів. Зокрема, ця проблематика є колом наукових інтересів таких учених, як О. Ф. Арсентьєва, В. А. Басок, В. І. Говердовський, М. М. Полюжин, Й. А. Стернін, В. М. Телія, О. О. Селіванова, В. І. Шаховський та ін.

Семантичні основи експресивного слововживання проаналізовано Й. А. Стерніним [9]. Вивченню експресивного компонента конотації фразеологічних одиниць сучасної англійської мови присвячено наукову працю О. Ф. Арсентьєвої [1]. Експресивний компонент контекстуальних синонімів сучасної німецької мови дослідила В. А. Басок [2].

Актуальність даної проблематики зумовлена необхідністю комплексного вивчення змістових компонентів слова, які збагачують семантичну структуру слова, що сприятиме

розкриттю особливостей прагмастилістичного потенціалу дієслівних композитів сучасної німецької мови у рамках функціональної композитології.

Метою цієї наукової статті є дослідження експресивної складової конотативного макрокомпоненту лексичного значення дієслівних композитів сучасної німецької мови та виділення основних критеріїв формування експресивності композитних одиниць.

Експресивність як явище, що притаманне одиницям усіх рівнів мови, привертає до себе пильну увагу багатьох дослідників. Однак, зауважимо, що дотепер ще не існує універсальної типології експресивності, а саме поняття експресивності не отримало однозначного трактування. У психології експресія тлумачиться як зовнішнє вираження емоцій [3: 456]. У лінгвістиці експресивність розглядається як ознака інтенсифікації значення слів за шкалою зменшення та збільшення різних денотативних і конотативних ознак, зокрема, логічного змісту, оцінок й емотивності. Експресивність пов'язується з різними видами оцінок й емоціями суб'єкта мовлення й виступає засобом увиразнення тексту. У цьому сенсі експресивність вважається ширшою за емоційність за рахунок експресивізації логічних компонентів [8: 139]. Експресивність породжується не лише емоціями, а й мисленням, інтелектом, етикою, естетикою, конкретним світосприйманням мовців тощо [6: 189–190].

Деякі учені вважають, що експресивність є поняттям суто функціональним. Так, Й. А. Стернін зазначає, що в системі мови немає експресивних одиниць, а є одиниці, форма та зміст яких можуть слугувати основою їх експресивного вживання в процесі мовлення. На його думку, експресивність виникає в комунікативному акті як реалізація експресивних потенцій слова; ці потенції мають семантичну основу [9: 137].

Інколи експресивність ототожнюють із виразністю [4]. Подібну точку зору щодо тлумачення цього терміну знаходимо у словнику за редакцією О. С. Ахманової. Експресія трактується як виразність мовлення, якому притаманна образність та емоційне забарвлення [1: 524]. В. І. Шаховський розглядає експресивність як результат уживання емоційно забарвлених одиниць у процесі мовлення. Дослідник зауважує, що експресивність має функціональний характер, а значить вона не може входити у ролі компонента у семантичну структуру слів, тому слів експресивних самих по собі немає і бути не може [11: 51].

Зважаючи на деяку розпливчастість та дифузність дефініцій емотивності й експресивності, лінгвісти наголошували також на невизначеності обсягу категорії експресивності, оскільки ця категорія була поглинута сучасною паралінгвістикою як прагматичний компонент мовлення, та підкреслювала, що емотивність, змістом якої є супутнє денотації відображення емоцій у мовних одиницях, є одним із параметрів експресивної функції, при цьому переважну більшість експресивно забарвлених найменувань становлять продукти метафоричного смислотворення [див., напр.: 7: 21]. Відтак, експресивність як компонент конотата, що забезпечує функцію слова слугувати засобом суб'єктивного ставлення мовця до адресата або комунікативної ситуації в цілому, інколи може виходити за межі слова, тобто не бути системним явищем, а створюватися лише в мовленні.

З огляду на сказане вище, можна узагальнити, що переважна більшість дослідників дотримується думки, що експресивність – феномен мовлення. Однак, деякі науковці вважають експресивність системним явищем та трактують її як компонент значення лексичної одиниці, який указує на якісно-кількісний ступінь прояву тої чи іншої ознаки [1; 5].

На нашу думку, експресивність у сфері складних одиниць можна визначити як інтенсивну виразність. Як системне явище вона виступає в ролі компонента конотації дієслівних композитів та є, зазвичай, узуально закріпленою. Однак, у поодиноких випадках маніфестація експресивності досліджуваних лексичних одиниць відбувається у процесі мовлення.

Дієслівні композити характеризуються семантико-емоційною багатогранністю, що створює у свою чергу широкі можливості для передачі суб'єктивної оцінки як частини змістової інформації про слово. Особливий інтерес викликає емоційне забарвлення деривата, різноманітні форми його емотивно-експресивних конотацій. Один і той самий дієслівний

композит може бути одиницею з яскравою експресією, а може мати нейтральне забарвлення, тобто бути пов'язаним зі спеціальною галуззю знань. Простежимо висловлену нами думку на таких прикладах: *feinschleifen* = 1) *die Sprache feinschleifen* = *die Sprache tadellos beherrschen*; 2) *(Technik) durch abschließendes Schleifen die Präzision oder Oberflächenbeschaffenheit eines Werkstücks verbessern* [2: 494]. Перше значення дієслівного композита *die Sprache feinschleifen* – „відточити мову“ – образно-мотивована номінація, у її смисловій структурі наявні оцінна й емотивна модальності, що „навантажують” її прагматично, і це знаходить своє вираження в її експресивності. Друге ж значення дієслівного композита *feinschleifen* – „повністю (тонко) відточити [деталь]“ пов'язане зі спеціальною галуззю знань, а саме із технікою.

Подібне явище ми можемо спостерігати на таких прикладах: *sich freischwimmen* = 1) (*ugs.*): *Ü du musst dich freischwimmen* = *du musst selbstständig werden; lernen, aus eigener Verantwortung zu handeln* [2: 536] – (розм.) „ти повинен навчитися бути самостійним“; 2) (*Sport*): *eine Schwimmprüfung ablegen als Nachweis für die Fertigkeit, eine Viertelstunde sicher schwimmen zu können* [2: 536] – (спорт) „скласти іспит із плавання як підтвердження володіння хорошими навиками цього виду спорту“; *freisetzen* = 1) (*verhüll.*) *(Arbeitskräfte) entlassen* [3] – (евфем.) „звільнити з роботи“; 2) (*Physik, Chemie, Medizin*) *aus der bisherigen Bindung lösen* [3] – (фізика, хімія, медицина) „виділяти (радіоактивність, енергію)“.

Створення нового композита відбувається не лише з метою заповнення номінативних лакун, але дуже часто й задля вираження експресії. Дієслівні композити як одиниці, утворені за певними словотвірними та структурними моделями, згідно зі своєю морфологічною та семантичною структурою, у багатьох випадках здатні виражати широкий спектр експресивних відтінків та нашарувань. Цей факт дозволяє зробити висновок про те, що дієслівні деривати, утворені за такими моделями, здаються виразнішими та є інтенсивнішими. У мовленні слова зазвичай поєднуються між собою за певними законами смислової сполучуваності. Таке сполучення переноситься й на структуру слова, особливо складного, де смислові відносини компонентів-основ повторюють у більшості смислові відносини слів, що входять в аналогічні словосполучення. Проте, інколи між компонентами складного слова створюються незвичні смислові відношення, завдяки чому слово починає вирізнятися певним експресивним відтінком.

У зв'язку із вищесказаним особливого інтересу набувають дієслівні композити, які входять до складу структурної моделі V+V. Складні дієслова цієї моделі можна умовно поділити на такі два стилістичні типи:

- перший тип репрезентує субмодель, за якою створюються терміни: *fließdrücken, preßschweißen, saugbohnern, schälfräsen, spülbohren, streckwalzen, ziehschleifen*;
- другий тип представлений субмоделлю, за якою створено оказіональні експресивно забарвлені дієслівні композити: *grinskeuchen, redsingen, rollrasseln, schnaufwittern, schwatzlachen, singreden, stöhnschnappen, zuckschlingern*.

Оказіоналізми утворюються мовцями або авторами літературних творів не лише для передачі інформації у власному розумінні слова, а з особливою стилістичною або естетичною метою – комічного або драматичного ефекту, вираження емоційно-експресивних відтінків:

Ein Droschkentaxameter rollrasselt langsam über die Landstraße [...] (Alfred Kerr „O Spanien! Eine Reise“, 109);

Festliche Stimmung schwatzlachte an Bord [...] (Joseph Ponten „Heilige Berge Griechenlands“, 58).

У мовленні проявляється весь можливий діапазон семантичного потенціалу складних слів. Дієслівні композити сучасної німецької мови реалізують широку гаму експресивних відтінків. До маркерів експресивності можна віднести спектр почуттів-відношень, а саме: зневагу, осуд, схвалення, погрозу, наказ, захоплення, здивування й інші. Категоричність, настирність у виконанні дії, ласкавий чи грубий тон, іронія допомагають відчутти контакт із реципієнтом, читачем, слухачем. Наприклад:

Ich mache dich glatt! (*Drohrede: der Betreffende soll zu Boden geschlagen werden, wo er dann „flachliegt“*) [4: 298]. – Я тебе прибі'ю! (Погроза).

Er macht dich kalt, wenn du ihm über den Weg läufst (salopp) [4: 802]. – Він тебе вб'є, якщо ти станеш йому на шляху! (Фамільярно).

Da legst du dich lang! (Ausdruck des Erstaunens: vor Überraschung schwinden einem die Sinne, und man sinkt zu Boden) [4: 482]. – Ти впадеш! (Здивування).

Jetzt heisst es, mit der Arbeit loszulegen! (Befehl) [4: 504]. – А зараз до роботи! (Наказ).

Man hat dem Minister gelobhudelt (abwertend) [2]. – А міністра засипали похвалами (зневажливо).

Відтак, у лексичному значенні експресивно забарвлених дієслівних композитів безперечним є зв'язок з образністю, що посилює їх сприйняття за рахунок емоційної реакції та збільшує їх впливову силу. Експресивно забарвлені складні дієслова сприяють досягненню стилістичного ефекту.

Проаналізувавши експресивний компонент конотації дієслівних композитів у сучасній німецькій мові, можна виділити такі два основних критерії формування їх експресивності:

- 1) структурний критерій (критерій компонентного складу);
- 2) семантичний критерій.

1. *Критерій компонентного складу* відіграє незначну роль у формуванні експресивності досліджуваних мовних одиниць. Він комбінується переважно із семантичним. Це явище простежуємо на прикладі дієслівних композитів структурної моделі V+V. Майже всі складні дієслова цієї структурної моделі, окрім технічних термінів, є експресивно забарвлені.

2. *Семантичний критерій* є найважливішим критерієм формування експресивності дієслівних композитів. Поява семи експресивності часто пов'язана з образністю, в основі якої лежить гіперболічна інтенсифікація якоїсь ознаки, якості, дії або стану людини чи тварини. Це явище яскраво простежується у дієслівних композитів із першими структурними компонентами *tot* – „мертвий“, *kaputt* – „зіпсований; втомлений“, *krank* – „хворий“, *schief* – „кривий“ та *krumm* – „кривий“, які у складі композитів набувають семи інтенсивності зі значенням „дуже“, наприклад: *sich kranklachen, sich krummlachen, sich kaputtlachen, sich schiefachen, sich totärgern, sich totarbeiten, sich totfreuen, sich totlachen, sich totlaufen, sich totmachen, sich totquietschen, sich totsaufen, sich totsichämen, sich totsichreien, sich totsingen, sich totsparen, sich tottanzen*. У наведеному нижче фрагменті тексту спостерігаємо актуалізацію експресивно забарвленого дієслівного композита *sich kranklachen*:

Sie hatten sich über das Vehikel bald kranklachen wollen, als unvermutet aus dem Fahrzeug eine weibliche Stimme fragte: „Wird's lange dauern, bis mein Mann kommt?“ (Eduard Claudius „Geschichte einer Liebe“, 51).

Дієслівний композит *schönmachen* – „служити (про собаку)“ набуває у наступному контексті експресивного забарвлення та семи зневажливого тону, оскільки семантичним підметом виступає не тварина (собака), а людина:

Vor dir muss ich nicht schönmachen und mir Moralpredigt anhören [...] (Stefan Wolf „Das Geschenk des Bösen“, 267).

Експресивна сема складного дієслова *loszischen* – „прошипіти (про змію)“ пов'язана з образністю, в основі якої лежить перенесення дії тварини на людину:

Aber der war mit dem Trinkgeld nicht zufrieden, zischte los und ließ eine Abgaswolke zurück (Stefan Wolf „Die Nacht des Überfalls“, 141).

Інколи експресивність дієслівного композита може бути викликана антонімічними за своїм значенням компонентами складного слова. Візьмемо, для прикладу, дієслівний композит структурної моделі V+V *verschlimmbessern* – „перестаратися“. До його складу входять два вербальні компоненти *verschlimm(ern)* – „погіршувати“ та *bessern* – „покрашувати“, які є протилежними за своїм значенням. Комбінація контекстуальних антонімічних компонентів у складі дієслівного композита створює незвичні смислові відношення, завдяки чому слово набуває експресивного відтінку та емосеми іронії. Компоненти складного дієслова *fluchbeten* – „молитися, проклинаючи когось“ (*der Fluch* – „прокляття“ та *beten* – „молитися“) на перший погляд взаємовиключають один одного, адже, коли людина молиться, вона не повинна думати про прокляття. В основі цього дієслівного

композита лежить протиставлення до категорії норми. Саме цей факт зумовлює експресивність вищезгаданої мовної одиниці.

У деяких випадках за семантичними характеристиками структурні компоненти дієслівних композитів знаходяться у певному протиріччі по відношенню один до другого. Ілюстрацією цього твердження є складне дієслово *stillschweigen* – „зберігати мовчання“. Ад’єктивний компонент *still* – „тихий, тихо“ в поєднанні з дієсловом *schweigen* – „мовчати“ створює дещо незвичні смислові відношення, він підкреслює ступінь протікання дії, яка вербалізується дієслівним композитом *stillschweigen*, завдяки чому дериват набуває експресивного забарвлення.

Аналогічним прикладом для підтвердження висунутої вище гіпотези може слугувати емотивно забарвлений дієслівний композит *sich totsiegen* – „перемагати битву за битвою, а врешті-решт все ж таки програти війну“. Поєднання в одному слові двох компонентів (*tot* „мертвий“ та *siegen* „перемагати“) із семами, які, на перший погляд, взаємовиключають одна одну, створює внутрішній семантичний контраст та нереальність позначуваної дієслівним композитом ситуації, що у свою чергу надає йому експресивності.

Отже, у лексичному значенні експресивно забарвлених дієслівних композитів безперечним є зв’язок з образністю. Формування експресивності складних дієслів у сучасній німецькій мові відбувається за допомогою структурного й семантичного критеріїв.

Перспективи подальших досліджень даної проблематики ми вбачаємо у детальному вивченні інших компонентів конотативного значення дієслівних композитів сучасної німецької мови, а саме оцінного, емоційного, та функціонально-стилістичного. Доцільним видається аналіз взаємозв’язку окремих компонентів конотату.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Арсентьева Е. Ф. Фразеология и фразеогрфия в сопоставительном аспекте (на материале русского и английского языков) / Арсентьева Е. Ф. / Казан. гос. ун-т, филол. фак. ; науч. ред. Э. А. Балалькина. – Казань : Казан. гос. ун-т, 2006. – 172 с.
2. Басок В. А. Контекстуальна синонімія: семантико-стилістичний та прагматичний аспекти (на матеріалі іменників сучасної німецької мови) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Басок Вероніка Андріївна. – КНЛУ, 2006. – 183 с.
3. Ильин Е. П. Эмоции и чувства / Ильин Е. П. – СПб. : Питер, 2002. – 752 с.
4. Лепешев И. Я. Грамматическая и стилистическая характеристика фразеологизмов в словаре (из опыта составления фразеологического словаря белорусского языка) / И. Я. Лепешев // Фразеологизм и его лексикографическая разработка : материалы IV междунар. симпоз. в рамках заседания Международ. комис. по пробл. славян. фразеологии при Международ. ком. славистов / ред.- сост. А. С. Аксамитов. – Минск : Наука и техника, 1987. – С. 81–83.
5. Лукьянова Н. А. Экспрессивная лексика разговорного употребления / Лукьянова Н. А. – Новосибирск : Наука, 1986. – 230 с.
6. Мацько Л. І. Стилїстика української мови / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко. – К. : Вища шк., 2003. – 462 с.
7. Селіванова О. О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд) / Селіванова О. О. – К. : Фітоцентр, 1999. – 146 с.
8. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / Селіванова О. О. – Полтава : Довкілля – К, 2006. – 716 с.
9. Телия В.Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц. – М.: Наука, 1986. – 141 с.
10. Телия В.Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты – М.: Наука, 1996. – 286 с.
11. Шаховский В. И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка / Шаховский В. И. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1987. – 192 с.

ЛЕКСИКОГРАФІЧНІ ДЖЕРЕЛА

1. Словарь лингвистических терминов / [под ред. О. С. Ахмановой]. – М. : Сов. Энцикл., 1996. – 607 с.
2. Duden. Deutsches Universal Wörterbuch. – Mannheim : Dudenverlag, 1996. – 1816 S.
3. Duden. Deutsches Universalwörterbuch, 5. Aufl. Mannheim 2003 [CD – ROM].
4. Küpper H. Wörterbuch der deutschen Umgangssprache. – Stuttgart : Ernst Klett Verlag, 1987. – 959 S.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Claudius E. Geschichte einer Liebe. – Halle –Leipzig: Mitteldeutscher Verlag, 1981. – 359 S.
2. Kerr A. O Spanien! Eine Reise. – Berlin : Fischer, 1924. – 142 S.
3. Ponten J. Heilige Berge Griechenlands. – Graz : Grazer Dom, 1936. – 148 S.
4. Wolf S. Das Geschenk des Bösen // Drei Abenteuer ungekürzt. – Hannover : Pelikan, 1999. – S. 225–316.
5. Wolf S. Die Nacht des Überfalls // Drei Abenteuer ungekürzt. – Hannover : Pelikan, 1999. – S. 111–221.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Нагалія Смоляр – старший викладач кафедри іноземних мов факультету міжнародних відносин Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Наукові інтереси: семантика та прагматика мовних одиниць.

СЕМАНТИКА СУБСТАНТИВНИХ ТРИКОМПОЗИТІВ З ПРИКМЕТНИКОВИМ ДЕТЕРМІНАТИВОМ У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

Олена БІЛЕЦЬКА (Донецьк, Україна)

Статтю присвячено комплексному дослідженню частини мовної, синтаксичної, лексичної та словотвірної семантики субстантивних трикомполітів з прикметниковим детермінативом у сучасній німецькій мові. У ході дослідження проаналізовані семантичні особливості детермінативу та основного слова, а також встановлені кореляції між ними.

Ключові слова: модель трикомполітів, детермінатив, основне слово, кумулятивний композит, ідіоматична одиниця, композит з чистою детермінацією, композит з копулятивною детермінацією, ад'єктивно-атрибутивне словосполучення.

The paper deals with the complex study of the semantics of parts of speech, syntactical, lexical and word-formation semantics of compounds consisting of three stems with adjectival determinative in the modern German language. Semantic peculiarities of the determinative and the basic word are analysed and the correlation between them are established in this research.

Key words: model of compounds consisting of three stems, determinative, basic word, cumulative compound, idiomatic construction, compound with coordinate type of connection, compound with subordinate type of connection, adjective- attributive phrase.

1. *Вступні зауваження.* У сучасній лінгвістиці дослідження з семантики займають одне з провідних місць. Це пояснюється, в першу чергу, складністю цього феномена та порівняно недавньою історією активного вивчення цього питання на всіх рівнях мови. В історичному плані розквіт досліджень семантики приходить лише на 70 роки минулого століття, хоча витoki семантичної проблематики можна спостерігати вже в епоху античності. Вчених в той час цікавила взаємодія мови, духу та світу [12: 20]. Особливість семантичних досліджень полягає також у постійному розширенні досліджуваного матеріалу. Це пов'язано з відкритим характером лексичної системи, яка постійно поповнюється новими утвореннями, що призводить до подальшого розвитку лексичної семантики за рахунок кількісного зростання самих лексичних одиниць завдяки словотвору та запозиченням, а також шляхом розширення значень слова [5: 61–62]. Актуальність семантичних досліджень пояснюється, не в останню чергу, спеціалізацією сучасних робіт з семантики на певному матеріалі, а це, в свою чергу, не дозволяє досягнути семантичні особливості всіх пластів лексики одночасно. У такій ситуації завжди існують окремі ділянки, які залишилися поза увагою дослідників. Саме до таких менш досліджених одиниць і належать складні трикомпонентні іменники у сучасній німецькій мові, семантика яких вивчалась у загальних рисах у рамках словотвору і розглядалась укупі з двокомпонентними іменниками.

Таким чином, предметом даного дослідження виступають складні трикомпонентні іменники з прикметниковим детермінативом, тобто одиниці, в яких прикметник виступає в ініціалній позиції. Комбінація прикметників з іншими частинами мови створює досить розгалужену систему трикомполітів, яку можна представити у вигляді набору моделей: прикм. + ім. + ім.: *der Schnelllastwagen* 'швидкісна вантажівка'; прикм. + дієсл. + ім.: *der Festbrennstoff* 'тверде паливо'; прикм. + прикм. + ім.: *das Schwarz-Weiß-Bild* 'чорно-білий малюнок'; ім. + прикм. + ім.: *die Steuerfreigrenze* 'максимальний розмір прибутку, що не підлягає оподаткуванню'; прикм. + присл. + ім.: *das Eigendasein* 'приватне життя'; прикм. + прийм. + ім.: *die Sozialfürsorge* 'соціальне забезпечення'.

Об'єктом дослідження є семантичні особливості даних субстантивних трикомполітів.

Новизна роботи полягає насамперед у комплексному дослідженні семантики трикомполітів з урахуванням значень безпосередніх складників у різних вимірах.

Актуальність роботи зумовлена відсутністю ґрунтовних досліджень, присвячених аналізу семантичних особливостей трикомпонентних складних іменників в цілому та трикомполітів з прикметниковим детермінативом зокрема.

Комплексне дослідження семантики трикомполітів у сучасній німецькій, у чому полягає кінцева мета даної статті, передбачає розв'язання наступних завдань:

- проведення кількісних спостережень над розподілом трикомполітів з прикетніковим детермінативом у сучасній німецькій мові;
- дослідження семантичних особливостей безпосередніх складників трикомполітів на різних рівнях.

Складність основного завдання передбачає використання у даному дослідженні сучасних методів лінгвістичного аналізу у їх сукупності, а саме метод моделювання, аналіз за безпосередніми складниками, компонентний аналіз, використання формул тлумачення, кількісний метод дослідження.

Для вирішення поставлених завдань необхідно створити надійне теоретичне підґрунтя. Багатство і розмаїття фундаментальних праць, теорій та конкретних досліджень, присвячених семантиці, створює певні труднощі на цьому шляху. У зв'язку з цим слід намітити основні напрями дослідження семантики і визначити їх важливість для дослідження семантики трикомполітів з прикетніковим детермінативом у сучасній німецькій мові. Критичний аналіз теоретичного матеріалу дозволяє умовно виділити декілька напрямів у дослідженні семантики. Загальні питання семантики досліджували Дж. Лайонз, Ю.Д. Апресян, В.М. Русанівський, С. Лебнер, які у своїх працях заклали основну терміносистему сучасної семантики, висвітлили взаємозв'язок лексичної та граматичної семантики між собою, а також відносини між семантикою й іншими науковими дисциплінами. Питанням лексичної семантики або семантики слова присвячені праці О.С. Кубрякової, М.А. Кронгауза, Д.А. Круза, В.В. Левицького, Фр. Кучери. У центрі уваги даних лінгвістів знаходиться значення номінативних одиниць, а отже, розглядаються питання багатозначності або полісемії лексичних одиниць, синонімічні, омонімічні та антонімічні відносини між певними номінативними одиницями. Семантична організація речень досліджувалась Ю.С. Степановим, В.В. Богдановим, Є.В. Падучевою, Ю.А. Левицьким, І.М. Кобозевою, Н.Д. Арутюною. Вони розглядають питання формування змісту вислову (речення), який складається із лексичного та граматичного значень складових частин (лексичних одиниць) та комунікативного змісту висловлювання, синтаксичних зв'язків у реченні. Особливу цінність для даної статті становлять роботи, присвячені словотвірній семантиці. Дослідженням цього питання спеціально займалися О.С. Кубрякова, І.С. Улуханов, В. Фляйшер, О.В. Розен, М.Д. Степанова, В.С. Вашунін, які аналізували семантичні особливості окремих словотвірних моделей у рамках словотвірних досліджень.

Матеріалом для даного дослідження слугує корпус трикомполітів, дібраних методом суцільної вибірки з тлумачного словника сучасної німецької мови *Das große Duden*, який включає 163 лексеми.

2. *Спостереження над кількісним розподілом трикомполітів з прикетніковим компонентом у сучасній німецькій мові.* У залежності від структури безпосередніх складників трикомполітні складні іменники у сучасній німецькій мові розподіляються за двома типами: трикомполіти з лівостороннім та правостороннім розгалуженням. Відповідно до цього вищезазначені моделі трикомполітів з прикетніковим компонентом можна розподілити за двома блоками.

До першого блоку належать моделі з комплексним детермінативом, а саме (прикм. + прикм.) + ім., напр.: *die Rotgrün/blindheit* 'сліпота на червоний та зелений кольори' та (ім.+ прикм.) + ім., напр.: *das Zollfreigebiet* 'зона франко'. Кількість таких трикомполітів складає 23 та 5 одиниць відповідно.

Другий блок включає моделі трикомполітів з розгалуженим основним словом. До них належать наступні моделі: прикм. + (ім. + ім.) (71 од.): *die Groß/buchhandlung* 'великий книжковий магазин'; прикм. + (прикм. + ім.) (31 од.): *das Mittel/hochdeutsch* 'середньовірна німецька мова'; прикм. + (дієсл. + ім.) (30 од.): *der Frei/fahrschein* 'безкоштовний проїзний квиток'; прикм. + (присл. + ім.) (2 од.): *das Eigen/dasein* 'приватне (власне) життя'; прикм. + (прийм. + ім.) (1 од.): *die Sozial/fürsorge* 'соціальне забезпечення'.

Як показує матеріал, трикомполіти з комплексним детермінативом кількісно майже у 5 разів поступаються трикомполітам з розгалуженим основним словом, що пояснюється, в першу чергу, словотвірними функціями цих компонентів. Крім того, у формуванні

трикомполіти з прикетниковим компонентом беруть участь, за невеликим винятком, лише три частини мови, а саме: іменник, прикетник та дієслово, комбінаторні можливості яких залежать в основному від семантичної сумісності лексем [7: 16]. Трикомполіти з прислівниковим та прийменниковим компонентом знаходяться на периферії системи, перш за все за кількісними показниками. Крім того вони зустрічаються лише у блоці з розгалуженим основним словом.

Подальший аналіз показав, що у формуванні 163 трикомполітів з прикетниковим детермінативом беруть участь 65 прикетників. Це засвідчує той факт, що словотвірна активність основної частини прикетників, задіяних у формуванні трикомполітів, є доволі високою. Крім того, більшість прикетників мають декілька лексико-семантичних варіантів, які в різній мірі реалізуються у процесі творення трикомполітів.

Як відомо, однією з найбільш поширених класифікацій є етимолого-морфологічна, у відповідності з якою весь корпус прикетників розподіляється на якісні та відносні. За кількісними показниками переважають перші, що можна пояснити, в першу чергу, функціональними особливостями якісних прикетників, які характеризують власні ознаки та якості предмета, напр.: *groß, hoch, schnell*. Відносні прикетники при цьому виражають ознаки певного предмета у відношенні до інших, напр.: *deutsch, halb, magnetisch*.

3. Семантичні особливості трикомполітів з прикетниковим компонентом у сучасній німецькій мові. Комплексне дослідження семантики трикомпонентних іменників передбачає поетапний аналіз частиномовної, синтаксичної, етимолого-морфологічної та лексичної семантики безпосередніх складників та трикомполітів в цілому.

3.1 Відповідно до частиномовної приналежності безпосередніх складників трикомполітів семантичні відносини між ними можна представити у вигляді узагальнюючої формули:

Якість, ознака (А-компонент) – Носій якості, ознаки (В-компонент).

Ця формула означає, що прикетники-детермінативи надають іменнику-основному слову ознаки, які вирізняють його з-поміж інших об'єктів цього класу. Словотвірні комплекси цього типу легко перефразувати в ад'єктивно-атрибутивні словосполучення або речення з іменним присудком, напр.: *das Zentralnervensystem* 'центральна нервова система' = *das zentrale Nervensystem = das Nervensystem, das zentral ist*.

Але на відміну від словосполучень та речень композити є більш чи менш демотивованими номінативними одиницями, що у деяких випадках робить спробу на перефразування неможливою, напр.: *die Großwetterlage* 'макросиноптична ситуація' ≠ *die große Wetterlage*.

У цьому випадку мова йде про так звані кумулятивні композити [2: 74], зміст яких ширший від суми змісту його елементів, а для його адекватної передачі необхідне розширене тлумачення, напр.: *die Großwetterlage* = 'Wetterlage über einem größeren Gebiet während des Zeitraums von mehreren Tagen'.

Окремий тип трикомполітів представляють ідіоматичні одиниці, які характеризуються відсутністю або затьмаренням умотивованості, напр.: *das Schwarz-Rot-Senf* 'стяг Німеччини'. Значення таких трикомполітів неможливо вивести із значень компонентів, з яких вони складаються.

3.2 Синтаксична семантика доволі тісно пов'язана з частиномовною і проявляється у сполучуваності частин мови у рамках речення або словосполучення. При цьому синтаксичні особливості складних слів можна аналізувати за моделлю словосполучень, компресію яких вони представляють.

Отже, основною особливістю трикомполітів є їх детермінативна структура, тобто залежність першого безпосереднього складника (детермінативу) від другого (основного слова). Прикетник при цьому виступає в ініціальній позиції і виконує функцію детермінативу, що пояснюється, перш за все, його функціональними особливостями.

Крім того, у рамках трикомполітів один із безпосередніх складників також має розгалужену структуру, тобто складається з двох компонентів, між якими теж існує певний тип зв'язку, підрядний (субординація) чи сурядний (координація). Відповідно до цього всі

багатокомпонентні композити за характером зв'язку між їх компонентами поділяються на три основні типи: композити з чистою детермінацією; композити з копулятивною детермінацією та композити змішаного типу: [2: 10].

Що стосується трикомпонентних складних іменників, то кількість лексем у їх складі, уможливорює наявність лише перших двох варіантів:

- композити з чистою детермінацією:

субординація
 die Altsteinzeit → Alt – (stein – zeit) ‘палеоліт’;
 субординація

- композити з копулятивною детермінацією:

субординація
 die Blaugrünalgen → (Blau – grün) – algen ‘синьо-зелені водорості’.
 координація

3.3 Лексична семантика займається дослідженням лексичного значення слова «як складного утворення, що складається з ієрархічно організованих "атомів" змісту, які називаються по-різному: диференційними семантичними множителями, семантичними компонентами, семами і т.д.» [6: 53] і передбачає розподілення лексичних одиниць на певні лексико-семантичні класи та аналіз їх лексико-семантичних варіантів.

Отже, лексична семантика, в свою чергу, має складну організацію. З цим пов'язана наявність великої кількості таксонімій, які відрізняються одна від іншої деталізацією, критеріями та окремими компонентами семантичної структури прикметників.

Для аналізу детермінативів у складі трикомполітів використовуються наступні критерії: спосіб сприйняття ознаки (емпірійні або раціональні), орган сприйняття ознаки (зорові, слухові, тактильні та інші), компоненти значення (колір, розмір, форма і т.п.).

Спираючись на досвід класифікаційних схем, представлених у різних роботах (див. напр., А.Н. Шрамм, В. Мотч) у даному дослідженні пропонується наступний розподіл прикметників, задіяних у формуванні трикомполітів:

1. Емпірійні, що сприймаються органами почуттів. До них належать:

1.1 Зорові ознаки, до яких відносяться прикметники на позначення:

- кольору та світла: schwarz (12 од.), weiß (10 од.), rot (3 од.), grün (2 од.), hell (2 од.), dunkel (2 од.), gelb (1 од.), klar (1 од.);

- розміру та форми: groß (18 од.), hoch (7 од.), klein (4 од.), flach (2 од.), kurz (1 од.), weit (1 од.);

- положення у просторі: mittel (7 од.), tief (5 од.);

- відстані: fern (10 од.), nah (1 од.).

1.2 Тактильні ознаки, а саме, прикметники на позначення:

- температури: kühl (6 од.), kalt (2 од.);

- консистенції: fest (2 од.), fett (1 од.), weich (1 од.).

1.3 Ознаки, що визначаються м'язовою напругою, тобто прикметники на позначення ваги: schwer (10 од.), leicht (6 од.).

1.4 Ознаки, що сприймаються декількома органами одночасно, напр.: rein (1 од.).

2. До раціональних належать прикметники на позначення ознак, що не сприймаються органами почуттів, а отже, прикметники на позначення:

- наявності/відсутності: voll (6 од.), halb (5 од.);

- приналежності: frei (8 од.), eigen (1 од.), fremd (1 од.);

- походження: deutsch (4 од.), national (2 од.), edel (1 од.);

- швидкості: schnell (7 од.);

- локалізації: zentral (4 од.), lokal (2 од.);

- часу: spät (3 од.), früh (1 од.);

- віку: *neu* (3 од.);
- оцінки: *super* (2 од.); *normal* (2 од.) та інші.

Цікаво простежити за тим, які семантичні класи іменників корелюють з визначеними лексико-семантичними класами прикметників. Згідно з традиційними класифікаціями іменники-основні слова у складі трикомпонентів можна представити у вигляді схеми, в якій зазначені і кількісні показники.

1. Іменники на позначення істот (21 од.):
 - 1.2 Назви людей (19 од.): *der Musikdirektor*;
 - 1.3 Назви тварин (2 од.): *das Lebewesen*;
2. Іменники на позначення неістот (142 од.):

- 2.1 Абстрактні іменники (51 од.): *die Kunst*;
- 2.2 Конкретні іменники (91 од.):

- 2.2.1 Власні назви (3 од.): *das Deutschland*;

2.2.2 Загальні назви (88 од.): предмети (84 од.): *der Film*; речовини (3 од.): *der Brennstoff*; збірні назви (1 од.): *die Backwaren*.

Подальший аналіз фактичного матеріалу дозволяє встановити кореляції між детермінативом (А-компонент) та основним словом (В-компонент).

3.4 Словотвірна семантика досліджуваних одиниць вибудовується на принципі імплікації всіх видів семантики, описаних вище. Методика її дослідження на матеріалі складних слів детально розроблена у фундаментальній монографії зі словотвору «Substantivkomposita 4» [7]. Відносно атрибутивної моделі субстантивних композитів у названій монографії виділяється 3 семантичних парадигми [7: 692].

Корпус матеріалу трикомпонентів з прикметниковим детермінативом засвідчує, що в основному представлена семантична парадигма «direkte Relation, askriptiv». Особливість семантичних типів, які належать до цієї парадигми полягає в тому, що детермінатив (А) приписує основному слову (В) іманентну ознаку, що власне віддзеркалюється в частиномовній семантиці прикметників й іменників (див. вище), напр.: *der Schnelllastwagen* 'швидкісна вантажівка'. Для семантичних типів цієї парадигми притаманні ад'єктивно-атрибутивні трансформації. Слід також зазначити, що серед цих трикомпонентів просліджується високий ступінь лексикалізації та термінологізації, напр.: *die Barfreimachung* 'поштова оплата готівкою'.

5 Підводячи підсумки аналізу семантичних особливостей трикомпонентів з прикметниковим компонентом у сучасній німецькій мові, можна зробити наступні висновки:

- у сучасній німецькій мові окрім прозоро мотивованих трикомпонентів, побудованих за моделлю «якість, ознака (А-компонент) - носій якості, ознаки (В-компонент)», зафіксована доволі значна кількість кумулятивних та ідіоматичних трикомпонентів, що пояснюється, в першу чергу, постійним розвитком та прагненням мови до конденсації мовного виразу;

- трикомпоненти з копулятивною детермінацією у порівнянні з чисто детермінативними композитами є більш наповненими інформативно, адже вони дозволяють більш рельєфно і повно передати особливості основного поняття;

- лексико-семантичний аналіз прикметників показав, що у формуванні трикомпонентів реалізуються більшою мірою лексико-семантичні варіанти прикметників, що відображають власні ознаки предмета;

- переважна більшість прикметників, задіяних у формуванні трикомпонентів, є прикметниками, що виражають уявлення про конкретну ознаку предмета (колір, температура); абстрактні прикметники кількісно їм поступаються, адже вони спираються на уявлення про «еталон», «норму»;

- дослідження іменників виявило, що вони побудовані за різними способами словотвору (кореневі, афіксальні іменники, двокомпонентні композити та зрощення), серед яких переважають останні два типи, що можна пояснити функціональними особливостями прикметникового детермінативу.

Перспективами даного дослідження можна вважати комплексний семантичний аналіз інших типів трикомполітів, а також дослідження структурних та ономазіологічних особливостей трикомполітів з прикметниковим детермінативом.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Богданов В.В. Семантико-синтаксическая организация предложения. – Л.: Изд-во Ленинградского университета, 1977. – 204 с.
2. Вашунин В.С. Структура определительных сложных существительных в современном немецком языке: Учебное пособие по лексикологии немецкого языка для студентов ст. курсов фак. иностр. яз. пед. ин-тов. – Куйбышев: КПИ, 1982. – 92 с.
3. Вашунин В.С. Субстантивные сложные существительные в современном немецком языке. – М.: Высшая школа, 1990. – 160 с.
4. Кобозева И.М. Лингвистическая семантика: Учебник для вузов. – [2, стереотипное изд.]. – М.: КОМКНИГА, 2007. – 352 с.
5. Русанівський В.М. Структура лексичної і граматичної семантики. – К.: Наукова думка, 1988. – 238 с.
6. Шрам А.Н. Очерки по семантике качественных прилагательных (на материале современного русского языка). – Л.: Изд-во Ленинградского университета, 1979. – 135 с.
7. Deutsche Wortbildung: Typen und Tendenzen in der Gegenwartssprache; eine Bestandsaufnahme des Instituts für Deutsche Sprache, Forschungsstelle Innsbruck. – Berlin; New York: de Gruyter. – Hauptteil 4. Substantivkomposita: (Komposita und kompositionähnliche Strukturen. – 1) / L. Ortner. – 1991. – Sprache der Gegenwart; Bd. 79. – 863 S.
8. Fleischer W., Barz. Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache. – [2., durchges. und erg. Aufl.]. – Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1995. – 375 S.
9. Henzen W. Deutsche Wortbildung. – [3., durchges. und erg. Aufl.]. – Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1965. – 314 S.
10. Motsch W. Deutsche Wortbildung in Grundzügen. – [2., überschr. Aufl.]. – Berlin; New York: Walter de Gruyter, 2002. – 458 S.
11. Paul H. Deutsche Grammatik: In 5 Bd-n. – Halle (Saale): Max Niemeyer Verlag, 1957. – Bd. 5: Wortbildungslehre. – 142 S.
12. Schwarz M., Chur J. Semantik. – [4., aktual. Aufl.]. – Tübingen: Narr, 2004. – 224 S.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олена Білецька – аспірант кафедри германської філології ДонНУ.
Наукові інтереси: словотвір німецької мови.

**ЗВ'ЯЗОК СЛОВОВІРНОГО ЗНАЧЕННЯ З КОМПОНЕНТАМИ
 ПОХІДНОГО СЛОВА
 (НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКИХ НАПІВСУФІКСАЛЬНИХ
 ПРИКМЕТНИКІВ)**

Мирослава ДЕМБЕРЕЦЬКА (Дрогобич, Україна)

У статті проаналізовано зв'язок словотвірного значення з твірною основою, визначено типи такого зв'язку, розмежовано поняття словотвірного значення з поняттям твірної основи та поняттям словотвірного форманта.

Ключові слова: словотвірне значення, твірна основа, словотвірний формант, напівсуфікс, лексичні та структурні мотиватори похідного слова, ономазіологічна база, ономазіологічна ознака, категорійне значення.

The connection of the word-building meaning and the word-building base, the types of such a connection are described in this paper. The concepts of the word-building meaning, of the word-building base and of the word-building formant are differentiated here too.

Key words: word-building meaning, word-building base, word-building formant, half-suffix, lexical and structural motivators of the derivatives, onomasiological base, onomasiological indication, categorical meaning.

Постановка проблеми. Похідні слова характеризуються двома типами мовних зв'язків: з одного боку, вони пов'язані з одиницями, що їх мотивують, тобто з твірними словами (або поєднанням слів), з іншого боку, вони пов'язані зі структурно-семантичними одиницями мовної системи, зокрема словотвірними афіксами (у нашому випадку мова піде про словотвірні напівсуфікси). Одиниці першого типу (твірні основи) називають лексичними мотиваторами, а одиниці другого – структурними мотиваторами похідного слова (О.І.Блінова, Т.В.Матвєєва). Розпізнати лексичний мотиватор при різному ступені ідіоматичності похідних слів неважко. З ним у більшій чи меншій мірі пов'язана семантика похідного найменування, його ономазіологічна ознака, це значення тим чи іншим чином входить у значення похідного слова. Щодо структурних мотиваторів, то їхнє призначення є

двоjakим: по-перше, вони визначають ономаcіологічну базу похідного слова, його належність до певної лексико-граматичної категорії і, по-друге, структурні мотиватори володіють значенням, подібним до лексичного, і воно також „працює“ у семантиці похідної лексичної одиниці [3: 116]. Фундаментом же, на якому будується семантика похідного слова, є словотвірне значення (далі СЗ). Тому опис зв'язків між СЗ та компонентами похідних слів видається нам актуальним на сьогоднішньому етапі нашої розвідки.

Аналіз досліджень останніх десятиліть. Проблема зв'язку між компонентами похідного слова нерідко була предметом розгляду учених-лінгвістів.

Семантична співвіднесеність похідної та твірної основ відіграє значну роль у становленні семантики похідного слова. „Похідну та твірну основи зв'язує не якийсь загальне значення, не якась загальна ідея, яка закладена в корені слова і властива всім однокореновим словам. Кожна похідна основа виникає на базі строго визначеного значення твірної основи... Корінь слова ... виступає у функції свого роду „гена“ – „носія спадковості“, який забезпечує послідовність у семантиці, є матеріальним виразником семантичної спільності однокоренових слів і, поєднуючись з різними афіксами, нерідко сам семантично змінюється“ [4: 114].

Розглядаючи компоненти смислової структури похідного слова у зв'язку з СЗ, зазначимо, що „головна роль у формуванні нового значення у похідній одиниці в порівнянні з одиницею вихідною належить суфіксу“ [2: 230]. У цьому плані ми стикаємося з питанням про значення афікса, яке по-різному вирішується у лінгвістиці. Існують полярні точки зору від „Питання „Яке значення має суфікс чи префікс?“ передбачає, що він має значення так само як окреме слово...“ [10: 337] до „Афікс, який виділяється в похідному слові, не має сам по собі ніякого лексикологічного значення“ [1: 86]. Інколи лінгвісти відсутністю формальної самостійності афікса пояснюють відсутність у нього значення. Однак, формальна самостійність і значення не виявляються взаємозалежними. Аналізуючи вільне та зв'язане значення непохідних основ і службових морфем, Н.М.Шанський писав про принципову відмінність між їх семантикою, яка „йде зразу двома лініями: 1. Значення непохідних основ конкретне і носить предметно-логічний характер. Значення ж афіксів абстрактне і є логико-граматичним. 2. Значення непохідних основ повністю самостійне і закладене в них самих. Значення ж афіксів (не лише зв'язаних, а навіть і вільних) остаточно уточнюється в структурі слова. Цьому не суперечать, як може здатися з першого погляду, ні факти недостатньо чіткої семантики основ, які інколи спостерігаються, ні досить яскраве вільне значення афіксів, бо перше не відмінює самостійності семантики зв'язаних основ, а друге того, що афікси як значущі одиниці мови вживаються лише в складі слова“ [6: 114].

Тому нам уявляється недоречним говорити про відсутність семантики у словотвірних афіксів, зауваживши, однак, що вона відрізняється від семантики повнозначного непохідного слова. Як зазначає С.С.Хідекель, „в смисловій структурі афікса можна виділити, щонайменше, три типи значень, що взаємодіють: а) загальнокатегорійне лексико-граматичне значення частини мови; б) загальнокатегорійне значення лексичного розряду, класу і в) індивідуальне лексичне значення, притаманне лише даному афіксу“ [5: 15].

Мета і завдання статті. Основна мета розвідки полягає у спробі встановлення зв'язків між структурними компонентами семантики похідних напівсуфіксальних прикметників: СЗ, твірною основою та напівсуфіксом. На шляху до досягнення окресленої мети слід розв'язати наступні завдання:

1) проаналізувати зв'язок СЗ з твірною основою та визначити типи семантичної співвіднесеності похідних та твірних основ у становленні семантики похідного слова; 2) спробувати розмежувати поняття СЗ з поняттями „твірна основа“; 3) провести межу між СЗ та значенням словотвірного форманта.

Як уже зазначалося вище, будь-яке похідне слово має двосторонні мовні зв'язки: з твірним словом (лексичним мотиватором) та з словотвірним формантом (структурним мотиватором, у нашому випадку це - напівсуфікс). Основою ж, на яку опирається семантика похідного слова, є СЗ.

Щодо *твірної основи*, то сукупність її граматичних та лексичних значень „виступає в якості одного з найважливіших конструктивних факторів, які визначають смислову структуру похідної одиниці“ [2: 220]. Це проявляється особливо у тих випадках, коли йдеться про твірні основи різних частин мови, а також різних семантичних класів у межах однієї частини мови, які в поєднанні з одним напівсуфіксом дають диференціацію лексичних (і словотвірних значень) у межах одного словотвірного ряду. Завдяки цьому словотвірний ряд, формально об'єднаний одним і тим самим напівсуфіксом, має декілька різновидів, правда, ці різновиди можна звести до єдиного інваріантного значення. Так, розглянувши, наприклад, різні твірні основи у поєднанні з напівсуфіксом *-artig* не можна у цьому не переконатись. Іменники у поєднанні з *-artig* мають СЗ „*подібний до названого твірною основою*“ (*baumartig, hörnerartig, breiartig, holzartig*), а прикметники та прислівники, поєднуючись з *-artig*, дають СЗ „*такий, що відповідає ознаці, названій твірною основою*“ (*bösartig, fremdartig, verschiedenartig*). Та навіть іменники у поєднанні з *-artig* мають відмінності у формулюванні їх СЗ, тобто семантичні підтипи. Якщо в якості твірної основи виступають іменники – конкретні назви, то мова йде про семантичний підтип „*зовнішньо подібний до названого твірною основою*“ (*fächerartig, ringartig*), а якщо твірна основа – іменник абстрактний чи назва тканини або речовини, то маємо справу з семантичним підтипом „*внутрішньо подібний до названого твірною основою*“ (*panikartig, glasartig, seidenartig*).

На наш погляд, заслуговує уваги також полісемія твірного слова. Слова, що виступають твірними, дуже часто є багатозначними. Цікаво, що в семантиці похідного слова може відобразитися як весь арсенал лексичних значень твірної бази, так і лише її окремих лексико-семантичний варіант (чи окремі лексико-семантичні варіанти). При цьому відношення бувають двома: з одного боку „полісемія безпосередніх складових в їхньому поєднанні у словотвірний комплекс редукується або усувається“, з іншого – „розширюється, особливо при афіксації (в результаті сильного семантичного узагальнення афіксів)“ [8: 289]. Полісемантична структура вихідних одиниць і можливість полісемічного розвитку похідного слова приводять до того, що мотивацію похідного слова можна виявляти двома шляхами: з одного боку, семантика похідного слова *streitlustig* („*войовничий, войовниче налаштований*“, „*такий, що любить сперечатися (сваритися), сварливий*“) могли виникнути через розширення прикметникової семантичної структури, а з іншого боку, вони можуть впливати і з відповідних семем твірної основи іменника *Streit,m* („*суперечка, сварка*“, „*справа, процес, суперечка (в суді)*“, „*бій, битва, побоїще*“).

Численні випадки семантичної співвіднесеності твірних і похідних основ можна звести до кількох основних типів:

1) похідна основа зв'язана з твірною лише частиною своїх значень (*Quelle,f - quellenmäßig*);

Щодо похідних напівсуфіксальних прикметників німецької мови, то твірна основа має зазвичай більший об'єм значень ніж похідна.

2) похідна основа засвоює всі значення твірної, але з огляду на категорійне значення семантично їй не тотожна (*Eiweiß - eiweißhaltig*);

3) твірна та похідна основи семантично тотожні, тобто, крім лексичних значень у них співпадає і категорійне значення (*arm - armselig*).

Напівсуфікс (як і **суфікс**) є передусім засобом оформлення ономазіологічної бази похідного слова, він – носій загальнокатегорійної семантики слова. Кожна частина мови володіє своїм арсеналом суфіксів (за невеликим винятком тих, які можуть бути виразниками категорійної семантики кількох частин мови, тоді йдеться про омонімічні суфікси). „В принципі, і основа, оформлена суфіксом, набагато „виразніша“ в категорійному відношенні ніж чиста чи непохідна основа“ [2: 212]. Виражаючи в узагальненому вигляді значення кардинальних частин мови (предметність, процесуальність, атрибутивність), суфікс (напівсуфікс) є також зв'язною ланкою між різними частинами мови.

Значення суфіксів може абстрагуватись від слів, утворених з їх допомогою, тому значення словотворчого форманта визначають також як „серійні“, тобто суфікси не лише носії загальнокатегорійних значень, вони також мають індивідуальні значення, які, правда,

лексичними назвати не можна, тому що вони не мають денотатів. Оскільки значення афіксів відрізняються від лексичного значення окремого слова, вони реалізуються як узагальнені в цілій серії слів. „Суфікси можуть повторювати всередині своїх наборів окремі значення (семантичні множники), але вони ніколи не повторюють всього набору в цілому“ [2: 224]. Так, напівсуфікс *-artig* має: а) загальнокатегорійне значення прикметника; б) значення подібності з предметами, позначеними основами іменників, що виступають у ролі твірних основ; в) значення відповідності ознаці при основах прикметників і прислівників, що виражають ознаку. Напівсуфікс *-förmig*, крім а) загальнокатегорійного значення прикметника має також б) значення подібності (зовнішньої) з предметами, вираженими основами конкретних іменників, що відіграють роль твірних. А напівсуфікс *-mäßig* виражає а) загальнокатегорійну семантику прикметника; б) подібність, схожість при основах іменників, що позначають осіб чи представників тваринного світу і в) відповідність предметам чи явищам, названим твірною основою. Тобто, ми бачимо, що єдиною спільною для усіх досліджуваних напівсуфіксів семою є значення частини мови. Інші ж семи відрізняються, але існують так звані „спільні семантичні множники“ (значення подібності у наведених прикладах), хоча весь семний набір не є тотожним.

У будь-якому випадку, семантика словотвірного форманта виступає як модельоване значення, яке не є простою семантичною різницею між значенням похідного слова і значенням твірного і не включає в себе додаткових семантичних компонентів, якщо похідне слово ідіоматичне. Ось чому значення словотвірних афіксів не можна встановлювати лише „шляхом простого віднімання значення твірного від значення похідного слова“ [7: 84]. Щоб правильно і точно визначити значення словотвірного форманта, треба розглядати його не в одному слові, а в цілому ряді слів, які утворюють словотвірну модель або словотвірну парадигму.

Вище, говорячи про значення афіксів (напівсуфіксів), ми звертали увагу на те, що вони дуже „виразні“ в категорійно-семантичному плані, тобто є носіями певного частиномовного значення (у нашому випадку всі напівсуфікси виражають категорійну сему прикметника). Крім того, описуючи інші семи напівсуфіксів, варто взяти до уваги і відмінність цих сем в залежності від частиномовної приналежності твірної основи, тобто словотвірні відношення між частинами мови тісно пов'язані з характером словотвірних значень. Ще М.Докуліл запропонував поділяти останні на модифікаційні, мутаційні та транспозиційні.

Модифікаційні СЗ існують лише в таких словотвірних парах, обидва члени котрих належать до однієї і тієї ж частини мови. Слова з модифікаційними СЗ містять у своєму значенні, крім значення мотивуючого слова, ще додаткову модифікуючу ознаку: *arm – armselig*, вірніше: $A \rightarrow A + -selig$, $A \rightarrow A + -mütig$ і т. д.

Слова з мутаційними СЗ означають субстанцію (ознаку, дію), відмінну від тієї, що названа мотивуючим словом. Такі СЗ притаманні насамперед похідним словам, категорійна приналежність яких відрізняється від категорійної приналежності їх твірних основ: *Eisen – eisenhaltig* ($S \rightarrow S + -haltig$), *reisen – reiselustig* ($V \rightarrow V + -lustig$) і т. д.

Слова з транспозиційними СЗ відрізняються лише частиною мови твірного та похідного слова. Розрізняється пряма та зворотна транспозиція. При прямій транспозиції (віддієслівні імена дії та відад'єктивні назви якості) іменник набуває значення, категорійно притаманного іншій частині мови, а зі зворотною транспозицією ми стикаємося, коли йдеться про словотвірні пари, де мотивуючими є імена дій і якостей, а мотивованими – відповідно, дієслова та прикметник. У німецькій мові є і назва якості другого ступеня: тобто, у нашому випадку, субстантивация напівсуфіксальних прикметників: *freimütig – Freimütigkeit*, *f*, перший же крок пов'язаний не з транспозицією, а з модифікацією: *frei – freimütig*.

Ми вже неодноразово згадували про те, що кожній твірній основі притаманне узагальнене значення своєї частини мови і, коли твірна основа вступає у взаємодію з напівсуфіксом, вона привносить з собою це категорійне значення у семантику похідного слова. Тому при приєднанні напівсуфікса до різних частин мови у семантиці похідного відбувається зсув, який можна передбачити, взявши до уваги передусім категорійну сему

кожної частини мови. Це і є причиною того, що „при порівнянні суфіксальних похідних з одним і тим самим суфіксом, але різними класами основ, спостерігається ... лексична диференціація“ [2: 217].

У результаті взаємодії категорійного значення твірної основи та класифікуючого значення суфікса виникає значення моделі або *загальне СЗ*. На його фоні виділяються *часткові СЗ*. Правда, деякі лінгвісти відносять часткові СЗ до сфери лексичних значень. Так, Н.А.Янко-Триницька зазначає, що „словотвірним значенням зразка можна вважати лише те значення, яке структурно виражене самим зразком, а ті значення, які не виражені структурно і не є прямим наслідком семантики твірної основи, можна назвати супутніми лексичними значеннями“ [7: 90]. Ми не поділяємо думки дослідниці і вважаємо, що лексичне значення – це конкретне значення окремого слова, а часткове СЗ – це результат взаємодії класифікуючого значення напівсуфікса з узагальненим лексичним значенням твірної основи.

Висновки. Отже, СЗ, яке виражається на рівні словотворчого типу, є результатом взаємодії семантики форманта та семантики мотивуючої основи. Між семантикою похідної і твірної основи можуть існувати різні типи зв'язків, а саме: а) похідна основа засвоює не весь семний набір твірної; б) похідна основа засвоює всі значення твірної, але має інше частиномовне значення та в) похідна основа може засвоювати лексичні значення твірної та бути тотожною їй у категорійному плані.

Напівсуфікс – це, насамперед, носій загальнокатегорійного значення похідних слів. Він є засобом оформлення онемасіологічної бази похідного слова. Але напівсуфікси мають також інші, конкретніші, значення, які не є лексичними, але дуже тісно пов'язані з лексичним значенням повнозначних одиниць, з якими вони корелюють. Напівсуфікси можуть також мати спільні семантичні множники.

СЗ уже традиційно поділяють у лінгвістиці на модифікаційні, мутаційні та транспозиційні. СЗ словотвірного типу – це загальне СЗ. Воно виникає у результаті взаємодії класифікуючого значення напівсуфікса та категорійного значення твірної основи. У межах загального СЗ можна виділити часткові СЗ, які, на нашу думку, є результатом взаємодії того ж таки класифікуючого значення напівсуфікса та узагальненого лексичного значення твірної основи.

Перспективи подальших досліджень. Зважаючи на те, що у даній розвідці нами викладені загальнотеоретичні положення щодо проблеми взаємозв'язків між семантичними складниками похідних напівсуфіксальних прикметників сучасної німецької мови, вважаємо за доцільне у подальших працях звернутися до детальнішого опису системи словотвірних значень, що передаються похідними прикметниками сучасної німецької мови з напівсуфіксами.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бартошевич А. К определению системы словообразования // Вопросы языкознания. – 1972. – № 2. С. 83 – 90.
2. Кубрякова Е.С., Харитончик З.А. О словообразовательном значении и описании смысловой структуры производных суффиксального типа. // Принципы и методы семантических исследований. – М.: Наука, 1976. – С. 202 – 233.
3. Матвеева Т.В. К соотношению семантики производного экспрессивного глагола с семантикой его составляющих // Вопросы словообразования в индоевропейских языках. Проблемы семантики. – Томск: Изд-во Томск. ун-та, 1991. – С. 166 – 169.
4. Тихонов А.Н. О семантической соотносительности производящих и производных основ // Вопросы языкознания. – 1967. – № 1. – С. 112 – 120.
5. Хидекель С.С. Семантические особенности основных единиц словообразовательной модели // Иностранные языки в школе. – 1977. – № 4. С. 12 – 16.
6. Шанский Н.М. Очерки по русскому словообразованию. – М.: Изд-во Московск. ун-та, 1968. – 310 с.
7. Янко – Триницкая Н.А. Закономерности связей словообразовательного и лексического значений в производных словах // Развитие современного русского языка. – М.: Изд-во АН СССР, 1963. – С. 83 – 97.
8. Schröder M. Zu Beziehungen zwischen Wortbildung und Polysemie // Deutsch als Fremdsprache. – 1979. – H. 5. – S. 286 – 291.
9. Wahrig. Deutsches Wörterbuch/ hrgs. Von R. Wahrig – Burfeld. – Gütersloh: Bertelsmann Lexikon Verlag, 1997. – 1420 S.
10. Wellmann H. Die Substantivbildung mit -er und -ling im heutigen Deutsch. - In: Germanistische Studien (Innsbrucker Beiträge zur Kulturwissenschaft 15), Innsbruck. – 1969. – S. 337 – 354.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Мирослава Демберецька – викладач кафедри практики німецької мови Дрогобицького державного педагогічного університету ім. І.Франка.

Наукові інтереси: напівсуфіксальне словотворення німецької мови.

УКРАЇНСЬКІ ТА РОСІЙСЬКІ ПРИКМЕТНИКОВІ УНІВЕРБАЛІЗАЦІЙНІ КОМПЗИТИ: КОГНІТИВНО- ОНОМАСІОЛОГІЧНІ СТРУКТУРИ

Олена ДОНЦОВА (Горлівка, Україна)

Пропонована стаття присвячена опису когнітивно-ономасіологічних структур українських і російських композитних прикметників універбалізаційного типу. Автор визначає поняття універбалізації - перетворення словосполучення в слово без порушення тотожності номінативи, когнітивно-ономасіологічної структури, що складається з когнітивно-ономасіологічного базису й когнітивно-ономасіологічної ознаки, а також дає перелік базових когнітивно-ономасіологічних структур українських і російських композитних прикметників універбалізаційного типу.

Ключові слова: атрибут, когнітивно-ономасіологічний базис, когнітивно-ономасіологічна ознака, когнітивно-ономасіологічна структура, композит, прикметник, універбалізація.

The given work is devoted to description of cognitive and onomasiological structures of Ukrainian and Russian composite adjectives of univerbalization type. The author defines the notion of univerbalization as the word combination transformation into the word without nominatheme identity breaking, the notion of cognitive onomasiological structure consisting of cognitive onomasiological basis and cognitive onomasiological mark. The author also gives a list of basic cognitive onomasiological structures of Ukrainian and Russian composite adjectives of univerbalization type.

Key words: attribute, cognitive onomasiological basis, cognitive onomasiological marker, cognitive onomasiological structure, composite, adjective, univerbalization.

Композити-прикметники дуже давно знаходяться у полі зору науковців. Можна відзначити низку досліджень, присвячених їм [1; 6; 7]. Треба зазначити, однак, що вони поки що не розглядались з погляду на їхні когнітивно-ономасіологічні структури. А це є дуже цікавим вже в тому сенсі, що останні відбивають когнітивний шлях від референту через концепт до знаку. Метою нашої статті якраз і є встановлення того, яким чином формується складний прикметник з точки зору відбиття в ньому процесу формування мовного втілення атрибутивного концепту.

У основі нашої концепції лежить уявлення про існування трьох типів композитів, представлених у роботах В.І. Теркулова [5-7]. Згідно з поглядами вченого, всі композити треба поділити спочатку на синтаксичні, тобто такі, що виникли на базі словосполучення, наприклад, укр. **бавовноткацький**, утворене від **ткати бавовну**, **білолобий**, утворене від **з білим лобом**, рос. **мясоконсервный**, утворене від **мясные консервы**, **мертворожденный** утворене від **рожденный мертвым** тощо, та квазікомпозити, що не мають у якості джерела синтаксичної структури, а утворені за аналогією або запозичені, наприклад, укр. **благодійний**, **полісинтетичний**, рос. **бочкообразный**, **мультипарадигмальний**. Синтаксичні квазікомпозити поділяються на дериваційні, чия семантика формується «зчленуванням семантики твірного словосполучення із семантикою словотвірного форманта, а форма - зчленуванням конструкторів словосполучення з формантом» [5: 187], наприклад, укр. **авіаційна техніка – авіатехнічний**, рос. **молоть муку – мукомольный**, та універбалізаційні, які виникають як результат «структурного перетворення однієї форми номінації (словосполучення) в іншу, синонімічну їй форму (у слово)» [3: 9-10]. При універбалізації композит стає моновербальним дублетом словосполучення в межах тотожності базової номінативної одиниці – номінативи, яка являє собою мовну структурну сутність, що об'єднує мовленнєві одиниці – глоси, «зв'язані відносинами семантичної тотожності й формальної взаємозумовленості» [5: 148]. При цьому не існує ніяких обмежень щодо структурних типів глос – вони можуть бути маніфестовані і у вигляді словосполучень, наприклад, **з білою бородою**, і у вигляді слів, наприклад, **білобородий**. Найголовніше, щоб вони знаходились в межах семантичної тотожності, тобто були прив'язані до одного концепту, та формальної взаємопов'язаності.

Ми виділяємо наступні типи універбалізаційних атрибутів:

а) бахуврихи, тобто посесивні атрибутивні композити, утворені на базі субстантивно-атрибутивних і субстантивно-нумеративних словосполучень в атрибутивній функції, наприклад, укр. **трьохактний** (<у **трьох** **актах**), **гладкостовбурний** (<із **гладким**

стовбуром), рос. *босоногий* (<с босыми ногами), *многогранный* (<Со многими гранями) тощо.

б) власне прикметникові композити, тобто композити, що виникли на базі атрибутивного словосполучення, наприклад, укр. *взаємкорисний* (<взаємно корисний), рос. *богоугодный* (<угодный богу).

Поняття когнітивно-ономасіологічної структури базується на понятті ономасіологічної структури, введеної до наукового обігу М. Докулілом [8], який трактував створення похідного слова як підведення позначуваного під одну з базових категорій людського досвіду. Їм були виведено поняття «ономасіологічна структура», що відбивала процес формування нової номінації. Вона складається з «ономасіологічного базису – поняття, яке кладеться в основу позначення, і ономасіологічної ознаки – поняття, що так чи інакше уточнює основний зміст позначуваного, обмежуючи його або конкретизуючи чи модифікуючи основу називання» [2: 265]. Ономасіологічні структури описувались зазвичай виключно для нових номінативних одиниць. Але універбалізаційні композити такими не є – вони виступають у якості глос в межах тотожності номінатем. Тому і базис і ознака стають не компонентами ономасіологічної структури у цьому випадку, а елементами, що вказують на коагуляцію концепту, тобто на концепт, що підлягає актуалізації, та на слот (сему), яка актуалізується в глосі (ознака). Тому ономасіологічна структура повинна бути визначена в цьому випадку як когнітивно-ономасіологічна структура, а ономасіологічний базис та ознака – відповідно як когнітивно-ономасіологічний базис та когнітивно-ономасіологічна ознака.

Нами виявлено наступні когнітивно-ономасіологічні структури для атрибутів української та російської мов.

1. Атрибутивні композити з когнітивно-ономасіологічним базисом «статус», що реалізується в бахуврихи в атрибутивній позиції й прийменнику або власне в атрибутивній позиції. Нами відзначаються наступні різновиди цієї когнітивно-ономасіологічної структури:

а) когнітивно-ономасіологічна структура з когнітивно-ономасіологічний базисом «кількісний статус». Відзначається модель «частина + кількість», наприклад, укр. *З трьома поверхами / триповерховий*: *Приміщення під обидва заклади вже є, під музей – старовинні підвали з трьома поверхами в глибину, які нині не використовуються, під ресторан – будівля на території заводу – Туристичний маршрут триповерховими підвалами закінчиться в ресторані* (Рівне Вечірне. – 28.05.09); рос. *С двумя крыльями / двукрылый*: *Сооружение будет представлять собой летящую конструкцию с двумя крыльями* (Домострой. – 07.08.07) – *Раньше другим ученым удавалось сконструировать роботов, которые подражали насекомым, однако этот прототип является первым двукрылым роботом* (Деловая неделя. – 25.07.07).

б) когнітивно-ономасіологічна структура з когнітивно-ономасіологічний базисом «якісний статус». Вирізняються наступні моделі:

«частина + якість», наприклад, укр. *З буйною гривною / буйногривий*: *Сидів на високому, з буйною білястою гривною коні й пильно стежив за тим, що робилося в передніх лавах – Вийди з вертепів піднебесних, із затінених вирайськими садами веж та сядь на коня свого буйногривого* (Міщенко Д. Синьоока Тивер); рос. *С коротким стеблем / короткостебельный*: *Борлауг предложил использовать растения с коротким стеблем* (Мнения. – 26.05.07) – *Это короткостебельные или бесстебельные растения, от миниатюрных деревьев до кустарников и трав* (АиФ на даче. – 22.02.07);

«частина + колір», наприклад, укр. *з синіми очима / синьоокий*: *Вона вийшла заміж за вчителя, перетягла його до того межиріччя, де родяться діти з синіми очима, і народила двох темнооких доньок – Ось там вода, так вода: біля неї усі дівчата синьоокими народжуються* (Стельмах М. Правда і кривда); *С белыми волосами – беловолосый*: *Ты простояла в ступоре около 10 минут, но потом тебя заметил мужчина с белыми волосами – Когда ты переместилась в какое-то странное место и осмотрелась, то увидела перед собой луг, на котором тренируются трое ребят и беловолосый мужчина* (MindMix.ru) [Тесты/12-315.htm](https://www.mindmix.ru/Тесты/12-315.htm));

«еталон + колір» наприклад, укр. **Білий, як сніг – білосніжний**: «Одяг його білий, як сніг», – говориться в Євангелії про Ангела – Про Ангела нагадає **білосніжний** одяг священика (Наша віра. – 05.08); рос. **Белый, как сахар / сахарно-белый**, наприклад, *Тунис: песок белый, как сахар* (КП. – 10.08.07) – *Длинные километры сахарно-белого песка, тёплое мелкое море, батуты и карусели на каждом шагу - достоинства можно перечислять бесконечно* (АиФ. – 03.08.07);

«джерело + якість»: **З грубої вовни – грубововняний**: *Фартух тепер майже чистий, і пальто з грубої вовни теж почищене – І ще щільніше загорнулась у свій грубововняний саморобний платок* (ruthenos.org.ua/HTML/Biblioteka/uk1.html); рос. **Из грубой шерсти / грубошерстный**, наприклад, *Спасибо британскому морскому флоту за популяризацию нынешнего вида дафлкота, который считается классикой: пальто из грубой шерсти с капюшоном* (Men's health. – 2007. – № 2) – *Замечательно получают в колониях валенки мужские грубошерстные средние* (Родная газета. – 11.11.05);

«джерело + колір»: **З білого каменю / білокамінний**: *Вона була відбудована з білого каменю в стилі ренесанс – На білокамінній плиті викарбовано: «Тут лежить Марко Шумлянський на великих й малих шумлянх дідичний пан»* (www.davnyihalych.if.ua/index.php...); рос. **Из белого камня / белокаменный**: *Изваяния из белого камня станут неотъемлемой частью облика Первомайского сквера* (АНН. – 16.08.07) – *В Пелхам-бей парке в Бронксе работники Городского управления парков вернули через 14 лет на место белокаменное модернистское изваяние* (НРС. – 12.02.07)

2. Атрибутивні композити з когнітивно-ономасіологічним базисом «Параметральна характеристика». Когнітивно-ономасіологічний базис «параметр» також реалізується в бахуврихи в атрибутивній позиції й приємнику або власне в атрибутивній позиції. Нами відзначаються наступні різновиди цієї когнітивно-ономасіологічної структури:

«міра + кількість»; ознака «міра» реалізує просторові, часові, вагарні тощо. параметральні характеристики, наприклад, **Чотирьох років/чотирирічний**: *Наприклад, для трирічного віку відбиралися тести, яких в змозі була пройти дитина трьох років, для чотирирічного віку – тести, доступні для дитини чотирьох років* (http://ekomedtd.com.ua/diferenczalna-psixologya/item/testuvannya-v-psiholog%D1%96%D1%97.html); рос. **Низкого роста / низкорослый**: *По результатам проведенного британской прессой опроса, был составлен список десяти самых сексуальных мужчин низкого роста* (Газета по-киевски. – 18.09.07) – *Мало ли в мире низкорослых мужчин? Миллионы!* (Бульвар Гордона. – 21.08.07);

«статус + еталон» (16 номінатем); когнітивно-ономасіологічна структура вказує на статус предмета або явища стосовно іншого предмета або явища, наприклад, **Одного типу / однотипний**: *Меню у всіх однотипне, підпункти меню у програм одного типу теж однакові* (www.testportal.if.ua/subject.php...); **Разного калибра / разнокалиберный**: *При осмотре гаража оперативники изъяли 5 единиц готового для использования огнестрельного оружия (два "Маузера", автоматический пистолет Стечкина, "Вальтер", ИЖ-79 с глушителем) и свыше 230 патронов разного калибра, 7 заготовок для пистолетов и револьверов, а также 11 стволов разного калибра* (Газета по-киевски. – 11.01.07) – *После принятия программы о добровольном выкупе у населения оружия и боеприпасов люди сдали уже разнокалиберных стволов на 34 миллиона рублей* (Известия. – 26.10.07);

«ступінь + інтенсивність»; ознака «ступінь» вербалізується в одиницях шкали інтенсивності – **бал, ступінь, розряд** тощо, наприклад, **Першого розряду / першорозрядний**: *Після того, як він, вгорі названий і зазначений, виявив цілковите розуміння, чому людина ходить по вулицях у справах на адресу з наказу за основними правилами мови, його висвячено на лицаря українізації першого розряду з оплатою академічної години один карбованець вісімдесят копійок – Він не міг побороти в собі зухвалу думку, що коли вона гідна була першокурсного студента, то ніяк не варта першорозрядного лектора* (Підмогильний В. Місто); **Третьего сорта / третьесортный**: *Профессия третьего сорта – Хочется спросить высшее начальство: до каких пор к людям моей профессии будут относиться как к третьесортным?* (http://rus.postimees.ee/070907/glavnaja/mnenie/22015.php);

«інтенсивність + сутність», наприклад, укр. *Зі слабким характером / слабохарактерний*: Якщо у вашому будинку живуть або часто бувають люди зі слабким характером, заведіть густоцвітковий аспарагус – Ця рослина не дасть слабохарактерним людям наповнити атмосферу енергією слабкості. (uk.shram.kiev.ua/horoscopes/flowers/bliznecy.shtml); рос. *Со слабыми нервами / слабонервный*: Это зрелище было не для людей со слабыми нервами (Российская газета. – 17.05.07) – Зрелище и действие явно не для слабонервных людей, и подвоха нужно ждать от всего и вся (Российская газета. – 25.08.07).

3. Атрибутивні композити з когнітивно-ономасіологічним базисом «ознака». Когнітивно-ономасіологічний базис у цьому випадку реалізується через головний член-атрибут вихідного словосполучення. Нами відзначаються наступні різновиди цієї когнітивно-ономасіологічної структури:

а) когнітивно-ономасіологічна структура з когнітивно-ономасіологічний базисом «дія». Ця структура є властивою лише російській мові внаслідок широкого використання в ній дієприкметників. Відзначаються наступні когнітивно-ономасіологічної структури:

«дія + об'єкт», наприклад, *Сосущий кровь / кровососущий*: Это ознаменовало новую эпоху правления вампиров, в которой людям отводилась роль скота для сосущих кровь хищников (<http://games.cnews.ru/lenta/316865>) – Этот мелкий кровососущий хищник загорает на травинках и веточках и терпеливо ждет свою «добычу» (КП. – 03.05.07);

«дія + суб'єкт», наприклад, *Спасаемый Богом / богоспасаемый*: Самым примечательным моментом можно считать сцену, где спасаемый Богом Константин показывает Люциферу средний палец - простой смертный на такое бы не решился (МК. – 07.04.05) – Обе палаты парламента принимают, а президент одобряет поправки к Налоговому кодексу, замахиваясь, между прочим, на самое святое в нашем богоспасаемом отечестве – алкоголь, табак и автомобили (МК. – 18.06.2007).

б) Когнітивно-ономасіологічна структура з когнітивно-ономасіологічний базисом «стан». Відзначаються наступні когнітивно-ономасіологічної структури:

«стан стосовно об'єкта», наприклад, *Стойкий до вогню / вогнестойкий*: Ковролін з поліестеру в плані пожежної безпеки також, як і шерсть досить *стойкий до вогню* (zatishok.ucoz.com/index/kovrolin/0-5) – Электролизер для выплавки алюминия являе собою залізний кожух, викладений зсередини вогнестійкою цеглою (www.br.com.ua/Хімія/261.htm); *Содержащий нефть / нефтесодержащий*: Нефть может перемещаться как по заключающим её пористым породам, так и по тектоническим трещинам, секущим *содержащие нефть* породы (<http://ru.wikipedia.org/>) – Испокон веков на американском континенте были места, где пласты *нефтесодержащей* породы неглубокого залегания выходили на поверхность (Деньги. – 11.06.05);

«гібридний стан», наприклад, *Глухий і німий / глухонімий*: Хіба можна йому людське слово почути чи чоловіка послухати, коли він од роду *глухий і німий*, громадяни? – Гиря, монашки, *глухонімий* Ларивон (Куліш М. Народний Малахій); *Защитный декоративный / защитно-декоративный*: В ходе проверок в основном претензии контролирующих органов коснулись дешевой китайской продукции, в которых было обнаружено большое содержание фенола, превышение уровня звука, неустойчивое *защитное декоративное* покрытие (Общая газета. – 22.08.07) – На поверхность скульптурной группы и постамента нанесено биоцидное и *защитно-декоративное* восковое покрытие (<http://www.antiq.info/news/?id=8953>);

«напрямок + стан»: укр. *Взаємно вигідний / взаємовигідний*, наприклад, Ми сподіваємось, дана інформація буде прийнята Вами до уваги, допоможе знайти спільну мову і спільні інтереси та надасть можливість в подальшому співпрацювати на *взаємно вигідних* умовах – Найважливішим аргументом на користь *взаємовигідної* співпраці є те, що Товарна біржа "Поліська" надає послуги в цілому комплексі (<http://tbpol.com.ua/>); рос. *взаимно полезный / взаимополезный*, наприклад, Кстати, мы имеем неплохой, *взаимно полезный* опыт сотрудничества в области нестратегической ПРО именно с США (Независимая газета. – 23.06.2000) – Здесь происходят большие события, а у нас есть люди,

которые что-то умеют осмысливать, у них есть большой опыт очарований и разочарований. Так что это взаимопользный процесс (Газета по-киевски. – 19.06.06);

«стан + якість»: *Рожденный мертвым / мертворожденный*, наприклад, Бздо пророчал: – *Рожденный мертвым чихать не может!* (Буйда 2003) – *Довольно быстро укоренилось мнение, что ШОС – мертворожденное дитя* (Независимая газета. – 24.09.07).

Пропонована типологія є прийнятною для атрибутів універбалізаційного типу. Ономасіологічні структури для атрибутів дериваційного та квазікомполітного типу є ще не вивченими. Їхнє вивчення і буде складати мету наших наступних робіт.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Василевская Е. А. Словоуположеніє в руском языкє : учебн. пособие [для студ. вузов] / Е. А. Василевская. – М. : Учпедгиз, 1962. – 132 с.
2. Кубрякова Е.С. Теория номинации и словоуположеніє / Е. С. Кубрякова // Языковая номинация : виды наименований. – М. : Наука, 1977. – С. 222-304.
3. Сахарный Л. В. Психолінгвістическіє аспекты теории словоуположеніє / Л. В. Сахарный. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1985. – 97 с. – (Ленинградский гос. ун-т).
4. Теркулов, В. И. Слово и номинатама : опыт комплексного описания основной номинативной единицы языка [Текст] / В. И. Теркулов. – Горловка : Изд-во ГППИИЯ, 2007. – 240 с. – ISBN 978-966-8469-47-3.
5. Теркулов В. И. Композиты русского языка в ономасіологическом аспекте : дисс. ... доктора филол. наук : 10.02.02 / Теркулов Вячеслав Исаевич. – Горловка, 2008. – 472 с.
6. Теркулов В. И. Бахуврихи в руском языкє / В. И. Теркулов // Вестник Волгоградского государственного университета. – Серия 2 : языковедение. – 2008. – № 2 (8). – С. 171-176.
7. Франчук В. Ю. Структурно-семантичні особливості деяких складних прикетників / Франчук В. Ю. // Граматичні та стилістичні студії з української і російської мов : наук. зб. – К., 1965. – С. 108 – 121.
8. Dokulil M. Tvorení slov v češtině. I. Teorie odvozování slov / M. Dokulil. – Praha : CAV, 1962. – 263 s.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олена Донцова – аспірант кафедри мовознавства та російської мови Горлівського державного педагогічного інституту іноземних мов.

Наукові інтереси: порівняльний словотвір української та російської мов.

СПОСОБИ ТВОРЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ РУМЕЙСЬКОЇ МОВИ

Юлія ЖАРІКОВА (Маріуполь, Україна)

У статті розглядаються процеси фразеологізації. Систематизовано основні способи творення фразеологічних одиниць румейської мови.

Ключові слова: експресивно-емоційні засоби мови, народнорозмовна мова, фразеологізація, ситуативна варіативність.

The article deals with processes of phraseologisation. The principal methods of production of phraseological units of the Rumeic language have been systematized.

Key words: expressive and emotional means of the language, colloquial language, phraseologisation, and situational variability.

У функціональній сфері мови діє послідовна закономірність: відтворювати факти й ситуації в певній емоційно-оцінній пропозиції. Мовлення – це той глобально-прагматичний сегмент буття мови, в якому означена функціональна якість реалізується найповнішою мірою. Оцінно-експресивний складник є таким же суттєвим, як і власно змістовий потенціал конкретної словесної акції. Винятково важлива роль у формуванні емоційно-оцінних, як і змістових, параметрів мовлення відводиться народнорозмовним лексичним і фразеологізовано-словосполучним засобам [2: 19]. М.Ф. Алефіренко справедливо вказує на те, що «різнорівневі мовні явища, вступаючи у мовленнєві синтагматичні та парадигматичні зв'язки, приводять до фразеотворення, яким поповнюється корпус експресивно-емоційних засобів мови, що, у свою чергу, викликає певні структурні зміни у лінгвосистемі» [1: 116].

Дослідження фразеотворення стало в останні десятиліття окремих напрямом фразеологічної науки і висвітлювалося у працях Ю.А. Гвоздарєва [3], М.Т. Демського [4], О.В. Куніна [5], Г.М. Удовиченка [9], Л.Г. Скрипник [7], В.М. Мокієнка [6], В.Д. Ужченка [10] та ін.

Метою пропонованої статті є визначення основних способів творення фразеологічних одиниць (далі ФО) румейської мови.

Румейська мова, як відомо, складається з декількох діалектів. І хоча існують літературні твори, поезія румейською мовою, все ж таки вона залишається народнорозмовною мовою.

М.І. Толстой вказує на необхідність вивчення саме діалектної фразеології, яка є дуже важливою для порівняльно-історичних досліджень [8: 374]. Народнорозмовна фразеологія також є певною мірою територіально зорієнтованою категорією, і це дає підстави в окремих ситуаціях називати означені ФО регіоналізмами. Але ця зорієнтованість простежується не так чітко, як зорієнтованість фактів діалектологічних. Масштабність поняття, означеного словом «регіональний», може бути різною: від одного населеного пункту до більше або менше просторово окресленого географічного масиву. На процесах формування народнорозмовної фразеології літературної мови позначається вплив мовних особливостей відповідного територіально окресленого діалектного масиву. Такий масив служить своєрідним матеріальним субстратом, на базі якого в загальному результаті формуються основи розмовного функціонального різновиду загальнонародної мови [2: 19].

Основу народнорозмовної фразеології румейської мови становлять стійкі словосполучення, які здебільшого репродукуються у ситуативно-конкретизованих варіантах. Ситуативна варіативність фразеологічних одиниць забезпечується передусім варіативністю лексичного складника фразеологізму. У конкретному населеному пункті можуть бути свої особливості реалізації ФО, особливі варіанти її лексичного заповнення. Саме це надає фразеологізму певної регіональної індивідуальності. Наприклад, для передачі значення ФО у *животі пищики грають* (хочеться їсти) у сартанському діалекті румейської мови використовується *гургурыз ту дерм* (букв. *дзюрчить кишка*), а у каракубському *гкырылдыс кардыя-м* (букв. *дзюрчить серце*); укр. *подати голос* (видавати певні звуки, відзиватися) відповідають сар. *дъугу дауш* (букв. *давати голос*) та кар. *вгалу дауш* (букв. *діставати голос*); укр. *попастися в зуби біді* (опинитися у скрутному становищі, бути в біді) відповідають сар. *катвэну сту била* (букв. *спускається у біду*) та кар. *катвэну сту хамо* (букв. *спускається у збиток*).

На основі аналізу фразеологічного матеріалу обстежених сіл можна виділити основні способи фразеологізації. Фразеологізація розуміється нами як процес творення стійких, зв'язаних сполучень слів, поступового набуття вільносинтаксичними прототипами категоріальних ознак фразеологізмів [11: 770]. Вона може розглядатись у діахронічному та синхронічному аспектах. Фразеологізація, що розуміється як діахронічний процес надбання словесним комплексом стійкості, цілісності значення та узуальності, як тривалий процес його адаптації у лексико-фразеологічній системі мови та закріплення на осях синтагматики та парадигматики, відноситься до сфери інтересів історичної фразеології [12: 141]. У пропонованій статті розглянемо саме діахронічний аспект. За основу взята систематизація способів творення ФО, запропонована Д.Х. Баранником [2: 25-28].

1. Перехід частовживаних, типових для місцевої мовленнєвої традиції порівняльних зворотів до розряду фразеологічних одиниць: *эн ян ту кнур* – (букв. *як некастрований кабан*) про чоловіка, що постійно шукає сексуальних стосунків; *эн ян т цуна* – (букв. *немов сука*) 1) про неохайну жінку; 2) нерозбірливу у сексуальних стосунках; *эн ма фармать* – (букв. *вона наче отрута*) про спритну, жваву, рухливу жінку; *эн ян т пита* – (букв. *вона наче пишка*) про повненьку жінку; *фта ама камил* – (букв. *плюється наче верблюд*) про людину, яка постійно плюється; *фувумы тун ян т футыя* – (букв. *боятися як вогню*) дуже боятися когось; *трой ама джидер* – (букв. *їсть як звір*) про ненажерливу людину; *ранда ама трэй* – (букв. *стрибає як коза*) про занадто активну, діяльну людину.

2. Фразеологізація атрибутивних синтаксичних словосполучень: *бгадъытка матя* – (букв. *бичачі очі*) (про людину) лютий погляд; *бизаны дълыйс* – (букв. *мавпячі справи*) пусті справи; *дъавулка мкра* – (букв. *бісові діти*) уживається як лайливий або добродушно-лайливий вислів на чиюсь адресу; *кардыяс копсму* – (букв. *серця поріз*) різати серце; переживати за когось, душевний біль; *куртас мана* – (букв. *проковтнувший матір*) про

людину, яка здатна на все задля власної користі; *цигарки хартыц* – (букв. *сигаретний папірець*) поношена річ, хустина.

3. Фразеологізація (без образних прирощень) атрибутивно-словосполучних назв місцевих об'єктів. Регулярно відтворювані в мові конкретного населеного пункту, такі назви формують своєрідну місцеву номінативну фразеологію, чітко локалізований мініономастикон. У с. Сартана був зафіксований такий фразеологізм: *Шабан ту биритет* – (букв. *добробут Шабана*) жити багато; вдосталь, багато чогось.

4. Фразеологізація об'єктних синтаксичних словосполучень: *кспаз куроныс* – (букв. *лякати ворон*) ворон ловити; марно витратити час, нічим не займатися; нічого не робити, байдикувати; *пэраса т страта-т* – (букв. *перейшов дорогу*) стати поперек дороги; зробитися, виявитися перешкодою комусь у досягненні якоїсь мети; *стаз ту дьонд-м* – (букв. *капає зуб*) слина тече; дуже хочеться з'їсти, випити щось, передчувасти насолоду від чогось смачного, апетитного.

5. Фразеологізація словосполучень та прийменникових конструкцій з обставинним значенням: *су эшимат гурэ* – (букв. *як матиму начебто*) по можливості; *трогу пас пудьар* – (букв. *їсти на нозі*) їсти на ходу; *цклефку эмбру стун тата-м* – (букв. *забігати поперед батька*) випереджати інших у чому-небудь; вириватися, вискакувати наперед; *пес т манакам апису* – (букв. *за мою жінкою*) у чорта на рогах (на запічку); дуже далеко, осторонь від усіх; *мин ду зор* – (букв. *з силою*) насилу, з трудом.

6. Фразеологізація суперлятивних присудків (сполучень дієслова або предикативного прикметника з підсилювальною часткою *чах*): *чах котнясан та фтыя* – (букв. *аж вуха почервоніли*) (аж) вуха в'януть; неприємно, набридло чути, слухати щось; *чах та гунэйс трумазны* – (букв. *(аж) стіни (двері) дрижать*) дуже гучно, занадто голосно (щось діється, відбувається); *чах та малыя статъан урта* – (букв. *(аж) волосся встає угору*) кому-небудь стає дуже страшно; *чах сталыхтын (статъын) анаса* – (букв. *аж подих забило*) хто-небудь дуже вражений; у когось перехоплює дихання (від збудження, хвилювання і т. ін.).

7. Фразеологізація словосполучень з часткою *тъа* (позначення майбутнього часу): *тъа акусун хта малыя пула* – (букв. *почує моє волосся багато*) почути багато поганого про себе; *тъа спасны та магла* – (букв. *лопнуть щоки*) кров з молоком; здоровий, рожевовидий, рум'яний (про людину та її обличчя); *тъа тын (тун) эшс нда котня та вга* – (букв. *її (його) треба мати тільки з червоними яйцями*) лестити комусь; *тъа шкигу ту стома-м* – (букв. *порву рота*) позіхати.

8. Фразеологізація спарених однокореневих іменників, прислівників, дієслів: *итъыла-титъыла* – (букв. *хочеш не хочеш*) незалежно від чийогось бажання, через певні обставини; мимоволі; *хурата-хурата* – (букв. *жарт-жарт*) жартома; *алях-алях* – (букв. *дуже-дуже*) дуже.

9. Фразеологізація подвоєних неоднокореневих дієслів (без з'єднального сполучника *к(т)и*): *пагу дреху* – (букв. *іду біжу*) іти поспішаючи; *пета прат* – (букв. *летить іде*) як на крилах летіти; швидко йти, летіти (переважно у стані збудження); *пстатъа хатъа* – (букв. *втомився загубився*) дуже втомитись.

10. Фразеологізація імперативних конструкцій: *ас пай ста тэсыра марэйс (стырэйс)* – (букв. *нехай іде собі на всі чотири боки!*) уживається для вираження злості, обурення, незадоволення, роздратування з приводу чогось, небажання бачити кого-небудь; *ас фрагун та чагалдахя сас!* – (букв. *нехай закриються ваші клямки!*) прохання помовчати, не розмовляти; *дауш-ыс на ми вгэн!* – (букв. *щоб і духу твого не чути!*) уживається для вираження настійної вимоги до кого-небудь негайно замовкнути; *на си пырын дъявулус* – (букв. *дідько б тебе взяв!*) уживається для висловлення невдоволення, обурення, досади чи захоплення, здивування.

Таким чином, аналіз мовного матеріалу дає підстави констатувати, що фразеологізація різного роду словосполучень у румейській мові відбувається різноманітними шляхами, що свідчить про розвиненість та сформованість фразеологічної системи румейської мови. Важливе значення має те, що у процесі фразеотворення румейська мова послуговувалася як засобами української, так і засобами грецької мов. Так, 2-ий та 6-ий типи не є характерними

для граматичної системи грецької мови, 7-ий та 8-ий – для української, а 9-ий тип взагалі існує тільки у румейській мові. Подальша перспектива дослідження вбачається у детальному структурно-граматичному аналізі румейських ФО, який дасть вичерпну картину процесів фразеотворення у румейській мові.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Алефіренко М.Ф. Теоретичні питання фразеології. – Харків: Видавництво при Харківському державному університеті видавничого об'єднання «Вища школа», 1987. – 134 с.
2. Баранник Д.Х. Народнорозмовний складник лексичної та фразеологічної систем національної мови // Мовознавство. – 2008. – № 4-5. – С. 18 – 31.
3. Гвоздарев Ю.А. Основы русского фразообразования. – Ростов-на-Дону: Изд-во Ростов. Университета, 1977. – 184 с.
4. Демський М.Т. Українські фрази й особливості їх творення. – Л.: Просвіта, 1994. – 62 с.
5. Кунин А.В. Курс фразеологии современного английского языка. – [2-е изд., испр. и доп.]. – М.: Высшая школа, 1996. – 381 с.
6. Мокиенко В.М. Славянская фразеология. – [2-е изд., испр. и доп.]. – М.: Высшая школа, 1989. – 287 с.
7. Скрипник Л.Г. Фразеология української мови. – К.: Наукова думка, 1973. – 280 с.
8. Толстой Н.И. Язык и народная культура. Очерки по славянской мифологии и этнолингвистике. – М.: Индрик, 1995. – 509 с.
9. Удовиченко Г.М. Прогресивна і регресивна деривація в системі фразеологізмів // Мовознавство. – 1984. – № 2. – С. 18 – 24.
10. Ужченко В.Д., Д.В. Ужченко. Фразеологія сучасної української мови : Навч. посіб. – К.: Знання, 2007. – 494 с.
11. Українська мова: енциклопедія / [ред.кол.: В.М. Русанівський, О.О. Тараненко, М.П. Зяблюк та ін.]. – [2-ге вид., випр. і доп.]. – К.: Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М.П. Бажана, 2004. – 824 с.: іл.
12. Эмирова А.М. Избранные научные работы. К 75-летию со дня рождения и 52-летию научной, педагогической и общественной деятельности. – Симферополь: КРП «Издательство «Крымучпедгиз»», 2008. – 366 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Юлія Жарікова – аспірант кафедри грецької філології Маріупольського державного університету.
Наукові інтереси: фразеологія румейської та новогрецької мов.

МОРФОЛОГІЧНИЙ СПОСІБ ТВОРЕННЯ ТЕРМІНІВ ЦУКРОВОГО ВИРОБНИЦТВА В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Лариса ЗАДОЯНА (Умань, Україна)

У статті розглянуто морфологічний спосіб творення термінів галузі цукрового виробництва, зокрема проаналізовано і подано опис морфологічного способу творення слів, який представлений його основними різновидами: афіксацією, словоскладанням та аббревіацією.

Ключові слова: терміни галузі цукрового виробництва, морфологічний спосіб творення термінів, афіксація, словоскладання та аббревіація.

The article deals with the morphological formation of the terms of sugar production branch. The author outlines and analyses morphological word-formation that is presented by affixation, blending and abbreviation.

Key words: terms of sugar-making, morphological way of word formation, affixation, composition, abbreviation.

Термінознавчі дослідження актуальні у сучасній лінгвістиці. Методологічні засади вивчення термінології у мовознавстві пов'язані з іменами Б.М.Головіна, В.П.Даниленко, Т.Л.Канделакі, Т.Р.Кияка, В.М.Лейчика, Д.С.Лотте, Г.П.Мельникова, О.О.Реформатського, Е.Ф.Скорородька, С.Д.Шелова та ін. Значна частина робіт пропонує лінгвістичний опис конкретних терміносистем. Зокрема, в україністиці дослідженню геологічної термінології присвячено М.П.Годованої, педагогічної – Т.О.Бевз, О.Ю.Зелінської, землеробської – С.Б.Любарського, екологічної – С.В.Овсейчик, хімічної – Г.В.Наконечної, Н.А.Цимбал та ін.

Українська термінологія цукрового виробництва об'єктом лінгвістичного аналізу ще не була. Незважаючи на те, що ця галузь виробництва добре розвинена на території України, її термінологія унормована недостатньо, що і зумовлює актуальність цього дослідження. Метою пропонованої розвідки (статті) є сучасна українська термінологія цукрового виробництва з погляду творення.

Терміни-однослови цукрового виробництва творяться за допомогою морфологічних та неморфологічних способів. І.І. Ковалик зазначає: “Не всі словотворчі ресурси однаковою мірою використовуються в словотворчому процесі постійного збагачення лексичного складу

слов'янських та інших індоєвропейських мов, але всі вони вживаються з однією метою – утворення слова – і тим самим входять у сферу тих словотворчих матеріалів, про які йдеться при вивченні словотвору мови” [2: 183].

Основним типом терміноутворення у галузі цукрового виробництва є морфологічний, який полягає у тому, що афіксальні морфеми поєднуються з кореневою частиною слова за законами словотвору тієї чи тієї мови. Унаслідок цього у мові виникають нові лексичні одиниці на позначення нових понять і явищ. К.Г.Городенська зауважує: “У формуванні галузевих терміносистем на національній основі щонайважливіше зберегти ідентичність нових термінів властивим українській мові способам творення слів та словотвірним типам” [1: 3].

У терміноутворенні української лексики цукрового виробництва використано такі типи морфологічного словотвору, як афіксація, складання та аббревіація.

Афіксальні способи представлено такими різновидами: суфіксальний, префіксальний, префіксально-суфіксальний та безафіксний.

Суфіксальний спосіб полягає у використанні суфіксів з метою вираження належності деривата до певної ономазіологічної категорії (атрибутивності, предметності, процесуальності) та вираження певного словотвірного значення.

У структурі термінів цукрового виробництва виділяються питомі іменникові суфікси: **-ин, -ок, -ни (-енн, -інн), -ч, -ник, -оз** та ін.: *густина, сечовина, сировина, білок, дражування, фільтрування, згущення, гашення, сушіння, кипіння, розкладання, кагатоукладач, навантажувач, збірник, відстійник, цукроза*; прикметникові: **-ист, -ичн, -н** та ін.: *цукристий, пористий, гідропневмомеханічний, вивантажний*; іменникові суфікси іншомовного походження: **-аці (-яці), -ці, -ин (-ін, -їн), -ер, -ор, -атор, -ант (-янт)** та ін. *сульфітація, десорбція, сатурація, коагуляція, пектин, бетаїн, гліцерин, гідротранспортер, конденсатор, парогенератор, коагулянт, флокулянт* та ін. Значна частина аналізованих запозичених морфем тільки структурно виділяється у складі номінативних одиниць, вони увійшли до складу терміносистеми не способами морфологічного словотвору, а калькуванням чи способами семантичної деривації.

Ономазіологічна категорія предметності в українській термінології цукрового виробництва в частині аспектів виражається іменниками. Предметність представлена за допомогою суфіксів: **-ч, -ер, -єр, -уг, -ор, -ник, -ин, -їн, -ок, -ен, -аль, -ень, -оз, -ат, -янт, -к** та ін., які мають словотворчі значення інструментальності, речовинності, локативності та суб'єктності. *Значення інструментальності* мають суфікси ономазіологічної бази **-ч, -ник, -ор, -ер, -єр, -уг, -к** наявні у складі похідних віддієслівних іменників. Це назви машин, механізмів, пристроїв цукрового виробництва (*пісковловлювач, хвостиковловлювач, ополіскувач, класифікатор, елеватор, підігрівник, теплообмінник, решофер, лавер, конвеєр, центрифуга*). Слова із суфіксом **-к** називають машини цукрового виробництва жіночого роду (*бурякомийка, бурякорізка, жомосушарка*). Суфікс-виразник значення *інструментальності* **-ор** наявний у назвах речовин та їхніх складників з узагальненою семантикою засобу дії (*кристалізатор, конденсатор*). *Значення речовинності* представлено за допомогою суфіксів **-ин, -їн, -ок, -аль, -ень, -оз, -ат, -янт, -к** у назвах речовин з конкретною семантикою (*сечовина, гліцерин, протеїн, пектин, білок, крохмаль, вуглеводень, цукроза, фруктоза*) та узагальненою семантикою результату дії (*коагулянт, флокулянт, клеровка, конденсат, фільтрат, концентрат*). Суфікси **-ист, -ар, -ник** зі значенням *суб'єктності* наявні у назвах осіб за професією чи видом діяльності (*машиніст бурякоукладацької машини, кочегар, кранівник* та ін.). У назвах шкідників цукрових буряків (також словотвірне значення *суб'єктності*) використовуються суфікси **-ик, -к, -иц** (*буряковий довгоносик, ковалики, дротяники, метелик, бурякові блішки, щитоноски, бурякова крихітка, совки, бурякова попелиця*). Семантику *локативності* має термін із суфіксом **-иц**: *жомосховище*.

Ономазіологічна категорія процесуальності в частині аспектів виражена віддієслівними іменниками і дієсловами. Варіювання “віддієслівний іменник – дієслово” (*вентиляція – вентилювати, кристалізація – кристалізувати*) зумовлюється сферою використання терміна та потребами контексту.

Найпродуктивнішими в термінології цукрового виробництва виразниками процесуальності є питомі суфікси **-ни, -ени, -инн**: калібрування (насіння), оброблення (насіння), охолодження, перероблення (бою і хвостиків цукрових буряків), очищення (вапняного молока), приймання (коренеплодів цукрових буряків), висолоджування (стружки), фільтрування (соку), клерування (цукру), виварювання, пресування (жому), барботування (сатураційного газу), екстрагування (цукрози), консервування (жому), гранулювання (жому), кип'ятіння (соку). Додаванням до основи дієслова суфікса **-к** створюються назви деяких технологічних процесів (оранка глибока). У виданнях останніх років спостерігаємо заміщення суфікса **-к** суфіксами **-ни, -ени, -инн**: переробка – перероблення, очистка–очищення, сушка – сушіння, клеровка – клерування. Запозичені суфікси **-аці(я), -яці(я), -ізаці(я), -изаці(я)** також функціонують у термінології цукрового виробництва: інкрустація (удосконалене протруювання насіння), нейтралізація, рециркуляція, пептизація, афінація, суберинізація, дефекація та ін. Ці суфікси співвідносяться з етимологічно спорідненими суфіксами в різних умовах: *condensation* – конденсація, такі терміни є інтернаціоналізмами.

Ономасіологічну категорію атрибутивності становлять терміни, що позначають властивості та здатності у термінології цукрового виробництва. У частиномовному аспекті ця категорія виражається іменниками та прикметниками. Вживається суфікс **-ість**, який приєднується до основ відносних і якісних прикметників: термостійкість (соку), лужність (соку), цукристість, вологість (насіння), активність (вапняного молока), урожайність (цукрових буряків), стиглість (цукрових буряків) тощо.

За морфемною структурою деривати цього словотворчого типу поділяються на:

- суфіксальні: активність (пічного вапна), здатність (соку фільтраційна), кислотність (соку), продуктивність, плямистість (цукрових буряків), схожість (насіння);
- префіксально-суфіксальні: забрудненість (коренеплодів цукрових буряків), забур'яненість (посівів цукрових буряків), вирівняність (насіння);
- складні слова з суфіксацією: одноростковість (насіння), доброякісність (насіння), самостерильність (рослин), самофертильність (рослин), термостійкість (соку), самонесумісність (рослин).

Співвідносні прикметники також належать до категорії атрибутивності: цукристий - цукристість, забруднений - забрудненість, вологий - вологість, кислотний - кислотність та ін. У терміносистемі цукрового виробництва представлені якісні і відносні прикметники. Якісні прикметники: білий (цукор), жовтий (цукор), зелена (патока), кислий (сік), солодкий (сік), густий (розчин), сирий (жом), біла (патока), солодка (вода) та ін. Прикметники-антоніми: легкі і важкі домішки, крупні і дрібні коренеплоди, крупні і дрібні домішки, велика і мала ємність, густий і рідкий розчин, мокре і сухе протруювання насіння цукрових буряків тощо. Відносні прикметники, вмотивовані основами іменників, з суфіксами: **-н, -ов, -ист**, які входять до складу термінів-словосполучень: молочна кислота, лимонна кислота, глютамінова кислота, оцтова кислота, сік дифузійний, осад сатураційний, осад фільтраційний, суспензія згушена соку першої (другої) сатурації, відтік афінаційний, азотисті речовини, безазотисті органічні речовини та ін.

Багатозначністю в українській мові відзначаються деякі суфікси, зокрема **-ист**, наприклад: “вміст певної кількості речовини”: цукристий, азотисті речовини та “такий, що характеризується виявом ознаки відповідно до значення твірної основи”: пористий (грунт).

Для термінотворення у цукровому виробництві використовується **нульова суфіксація** – це в основному віддієслівні іменники узагальненої дії або її наслідку: випал, недопал, перепал, ріст, розвиток, розпад, відбір, збір, посів, відсів, виробіток тощо.

Префіксальний спосіб. Префікси відзначаються нижчим рівнем абстракції, ніж суфікси. У терміносистемі цукрового виробництва представлені питомі префікси: **об-, перед-, з-, роз-, від-, не-, ви-, про-, на-, пере-, до-, під-, о-, по-** та іншомовні: **dez-, de-, re-, in-, sub-, супер-** та ін. Ці префікси входять до складу термінів, що позначають здебільшого технологічні процеси у цукровому виробництві, а також речовини. Наприклад: обстежити, переддефекація, знебарвити, згустити, розкласти, відстоювати, нецукри, виварювати, промивати, наситити, перегазувати (сік), перепал, додавати, підсушувати, очистити,

дезінфекція, десорбція, рециркуляція, регенерація, інкрустація, суберинізація, супереліта тощо.

У терміносистемі префікси мають такі словотвірні значення:

- протилежність-негативність, позбавлення ознаки: **dez-** (дезінфекція), **de-** (десорбція), **не-** (нецукри), **роз-** (розкладання), **а-** (афінація (жовтого цукру)), **без-** (безазотисті органічні речовин, безпідстилковий гній), **ре-** (рециркуляція) та ін.;

- інтенсивність: **супер-** (супереліта) тощо;

- квантитативність: **ди-** (дицукрид), **моно-** (моноцукрид), **полі-** (поліцукрид) тощо;

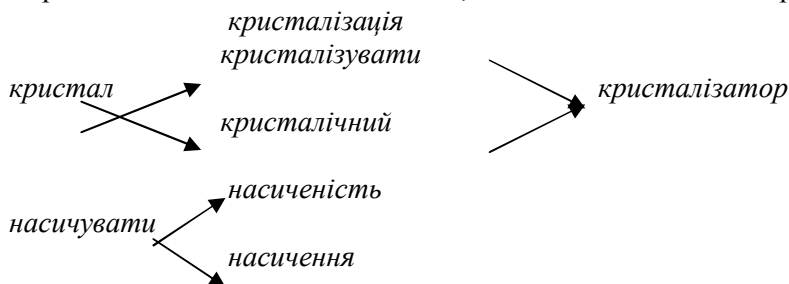
- просторове розміщення: **між-** (міжклітинник);

- неповнота ознаки: **напів-** (напівпродукт), (напівперепрілий підстилковий гній), (напіврідкий безпідстилковий гній), **су-** (супліддя), **під-** (підв'ялення), (підморожування (коренеплодів));

- темпоральність: **перед-** (передпосівний (обробіток ґрунту), (передпосівна (підготовка насіння)), **до-** (досходовий (догляд за посівами)), **після-** (післяходовий (догляд за посівами)).

Префіксально-суфіксальний спосіб творення слів характеризується одночасним приєднанням двох афіксів – префікса і суфікса, які мають різне смислове навантаження, причому визначною рисою семантики префіксів є конкретно-семантична спеціалізація, суфікси ж мають високий ступінь узагальненості і вказують на належність до певної ономазіологічної категорії. Здебільшого творення термінів цукрового виробництва префіксально-суфіксальним способом відбувається від іменних та прикметникових основ. Таких термінів-утворень у термінології цукрового виробництва небагато, в основному це дієслова – *розрідити*, *висолоджувати*. Є також іменники: *супліддя*, *міжклітинник*.

Зазначмо, що у терміносистемі цукрового виробництва формуються термінологічні словотвірні гнізда як на базі запозичених, так і на базі питомих твірних основ:

Словоскладання. Складання як різновид морфологічного словотвору у термінології цукрового виробництва, поділяється на композицію (основоскладання) та юкстапозицію (власне словоскладання).

Композиція. Термінами-композицями найчастіше є іменники: *сортозаміна*, *сівозміна*, *буряконасос*, *коренеплід*, *коренеїд*, *мертвоїд*, *бурякорізка*, *кагатоукладач*, *мезговловлювач*, *утфелемішалка*, *пісковловлювач*, *утфелерозподільник*, *жомосушарка*, *термостійкість (соку)*, *бурякоподавач*, *жомосховище*, *дефекосатурація*, *водовіддільник*, *теплообмінник* тощо, а також прикметники: *арматура трубопровідна*, *машина кагатоукладальна*, *машина бурякомийна*, *вода жомопресова*, *машина бурякорізальна*, *вода транспортерно-мийна*, *обробіток ґрунту ранньовесняний*, *бурякомийне відділення*, *холодостійка рослина (буряк)*, *високоврожайний гібрид*, *коренеплідна рослина (буряк)*, *агрокліматичні умови*, *бурякосіючі райони*, *зона бурякосіяння*, *зона цукросировинна*, *агротехнічні заходи*, *короткостадійні форми (буряків)* тощо. Композиція як спосіб словотворення може поєднуватися з суфіксацією: *бурякомийка*, *хвостиковловлювач*.

Терміни-композиції можемо класифікувати за синтагматичним, асоціативним та сумарним номінативними типами [3: 106-107]:

1) до *синтагматичного типу* належать складні утворення на основі мотивуючої синтагми (словосполучення або речення): *високосортний*, *низькосортний*, *високопродуктивний*, *низькопродуктивний*, *водопроникність*, *однопрохідний (апарат випарний)*, *бурякомаса*, *водобій*, *жомосховище*, *ранньовесняний (обробіток ґрунту)*,

доброякісність (насіння), рівномірно-кулеподібна (форма насінини), плоскоріз, ширококорядні (посіви цукрових буряків) та ін.;

2) сумарний тип композитної номінації – це утворення за допомогою мотиваторів, в яких є лексеми, що перебувають у сурядному зв'язку, композит містить ознаки обох поєднаних реалій: хіміко-фітопатологічний (контроль коренеплодів цукрових буряків), захисно-стимулювальні (речовини), ґрунтово-кліматичні (умови), ґрунтово-кліматичні (зони) тощо;

3) асоціативний тип – це утворення, лексичне значення яких сприймається асоціативно, а не виводиться з семантики ономазіологічних ознак. За таким номінативним типом в основному творяться назви шкідників цукрових буряків: довгоносик (сірий буряковий), довгоносик (звичайний буряковий), щитоноски тощо.

Юкстапозиція. У термінології цукрового виробництва власне словоскладання є менш продуктивним. Юкстапозитами у досліджуваній терміносистемі найчастіше виступають назви пристроїв та механізмів (фільтр-прес, вакуум-фільтр, вакуум-апарат, маммут-насос, вакуум-насос), а також речовин (цукор-пісок, цукор-афінад, цукор-рафінад, цукор-сирець).

Абревіація також наявна у терміносистемі цукрового виробництва. Це назви механізмів та пристроїв цукрового виробництва: колонний дифузійний апарат – КДА, редуційно-охолоджувальна установка – РОУ; назви властивостей та здатностей ґрунту: загальна комбінаційна здатність – ЗКЗ, специфічна комбінаційна здатність – СКЗ, умовні кумаринові одиниці – УКО (одиниця виміру токсичності ґрунтів), найменша вологоємність – НВ; назви біологічних понять: запилювач багатонасінний – ЗБ, чоловіча стерильність – ЧС, генна чоловіча стерильність – ГЧС; назви фізичних понять: коефіцієнт фаз – КФ, фотосинтетично активна радіація – ФАР.

У термінології цукрового виробництва використовуються абревіатури здебільшого **ініціального** типу, які у свою чергу поділяються на **літерні**, що складаються з початкових букв кожного слова словосполучення чи складного слова (закріплювач стерильності – ЗС, Інститут цукрових буряків – ІЦБ) і **звукові**, що складаються із початкових звуків кожного слова словосполучення чи компонента складного слова (нікотинамідні коферменти – НАК, ядерцеутворювальний район хромосом – ЯУР).

Терміни-абревіатури можуть вживатися у тексті разом із повним розгорнутим варіантом найменування: *Спрегом та Тейтумом був зроблений поділ комбінаційної здатності на загальну (ЗКЗ) та специфічну (СКЗ)* [Чугункова: 50]. Абревіація – важливий засіб мовної економії, що спрощує наукове спілкування. Така сама тенденція властива і іншим терміносистемам [4: 72].

Отже, морфологічний спосіб – один з найважливіших у термінотворенні термінів цукрового виробництва в українській мові. У результаті морфемного та словотвірного аналізу термінів цієї галузі нами визначено та описано засоби та способи їх творення. Спеціалізованих способів термінотворення та термінотвірних моделей не зафіксовано. У перспективі нашого дослідження – вивчення неморфологічної деривації термінів-однослівів цукрового виробництва, а також аналітичних найменувань.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Городенська Катерина Словотвірна варіантність і процеси унормування сучасної української термінології / Катерина Городенська // Укр. термінологія і сучасність. Зб. наук. праць. – К. : КНЕУ, 2003. – С. 3 – 6.
2. Ковалик І.І. Дериватологія (словотвір) як самостійна лінгвістична дисципліна та її місце у системі науки про мову / Ковалик І.І. // Ковалик Іван Вчення про словотвір. Вибрані праці. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2007. – С. 170 – 236.
3. Селіванова О. О. Складне слово: мовні моделі світу (основи зіставної композитології російської та української мов) / Селіванова О.О. – Черкаси: Підрозділ операт. полігр. ЧеркасЦНТЕІ, 1996. – 297 с.
4. Цимбал Наталія Сучасна українська термінологія органічної хімії / Цимбал Наталія. – Умань : РВЦ “Софія”, 2007. – 135 с.

ДЖЕРЕЛА ФАКТИЧНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Роїк М. В. Буряки / Роїк М. В. – К. : Видавництво «XXI вік» – РІА «ТРУД-КІІВ», 2001. – 320 с.
2. Російсько-український словник для працівників цукрової промисловості [авт. А. Гербут та ін.]. – К.: Кобза, 1996. – 299 с.
3. Тлумачний словник з технології та обладнання бурякоцукрового виробництва. Основні терміни [авт. В. А. Лагода та ін.] – К.: НУХТ, 2004. – 84 с.

4. Чугункова Т. В. Генетичні і цитогенетичні основи гетерозису у рослин / Чугункова Т. В., Дубровна О. В., Лялько І. І. – К.: Логос, 2006. – 260 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Лариса Задояна – аспірант кафедри практичного мовознавства УДПУ імені Павла Тичини.
 Наукові інтереси: наукова та професійно-виробнича термінологія

СЛОВОТВІРНА МОРФОНОЛОГІЯ ДЕРИВАТИВ ІНШОМОВНОГО ПОХОДЖЕННЯ НА ПОЗНАЧЕННЯ НАЗВ ОСІБ ЧОЛОВІЧОГО РОДУ

Галина ЗЮЗЬКІНА (Кіровоград, Україна)

У статті розглядаються морфологічні особливості словотвірних морфем та дається характеристика морфологічних явищ, зафіксованих при словотворенні субстантивних похідних іншомовного походження на позначення назв осіб чоловічого роду.

Ключові слова: назви осіб, іменники іншомовного походження, морфологічні явища, формант, словотвірна адаптація запозичень.

The article deals with the process of word-formation of borrowed nouns denoting a person of a masculine gender. The morphological features of word-formative morphemes are described. The analysis of morphological phenomena is given.

Key words: names of persons, nouns of foreign origin, morphological phenomena, formant, derivational adaptation of borrowings.

Назви осіб **становлять значну** частину лексики слов 'янських мов. Називаючи людину, кожна з таких назв одночасно характеризує її за родом діяльності, зовнішніми рисами, внутрішніми ознаками, ідеологічними переконаннями, родинними стосунками, територіальною належністю або походженням.

Словотвірну категорію назв осіб одним із перших у вітчизняному мовознавстві почав досліджувати І. Ковалик, виокремлюючи шість словотвірних розрядів: 1) агентивні й професійні назви; 2) національні й регіональні (територіальні) назви; 3) атрибутивні назви; 4) ідеологічні й політичні назви; 5) соціальні назви; 6) патронімічні та інші назви [3: 25]. Процеси творення особових назв досліджували Л. Гумецька, П. Білоусенко, Н. Клименко, В. Горпинич, К. Городенська, Є. Карпіловська та ін.

Іменники іншомовного походження на позначення назв осіб становлять органічний компонент дериваційної системи української мови, тому виявлені в процесі дослідження морфологічні особливості творення зазначених дериватів можуть слугувати основою для вивчення особливостей та закономірностей словотвірної адаптації запозичень до системи української мови.

В україністиці проблеми морфології протягом тривалого часу порушувалися в працях Л. Гумецької, І. Ковалика, В. Горпинича, К. Городенської, Т. Грязнухіної, Н. Клименко, Л. Полюги, Л. Родніної, З. Сікорської, М. Федурко та ін.

Метою статті є дослідження морфологічних закономірностей словотворення субстантивних похідних іншомовного походження на позначення назв осіб чоловічого роду. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: 1) проаналізувати морфологічні ознаки словотвірних морфем; 2) з'ясувати морфологічні зміни і встановити морфологічні явища при творенні дериватів зазначеного типу; 3) описати морфологічну структуру похідних субстантивів, склавши морфологічні моделі дериватів.

Творення суфіксальних іменників іншомовного походження на позначення назв осіб чоловічого роду відбувається при взаємодії основ іншомовного походження з іншомовними суфіксами **-ир (-ір), -ант (-ент),**

-атор (-итор, -тор, -ор), -ист (-іст), -ер (-онер) та питомими українськими суфіксами **-ник (-івник, -льник), -ик (-овик), -ець (-овець, -івець), -ар, -ан**

(-анин), -ин, -ач: *бригада – бригадир, банк – банкір, дуель – дуелянт, газифікувати – газифікатор, рецидив – рецидивіст, мушкет – мушкетер, ремонт – ремонтник, депо – деповець, метрополітен – метрополітенівець.*

У сучасній українській мові одним з найпродуктивніших засобів формування субстантивних похідних чоловічого роду від основ іншомовного походження виступає суфікс **-ист (-іст)**. Він вказує на назви осіб за фахом, за належністю до партій, угруповань [4: 381]. Зазначений словотвірний тип є одним з найрегулярніших. При словотворенні субстантивних похідних від основ іншомовного походження за допомогою форманта **-ист (-іст)** виявлено такі типи морфологічних явищ (окремо або в комплексі): 1) чергування фонем (71); 2) усічення фонем (356); 3) нарощення фонем (13); 4) інтерференція фонем (18); 5) модифікація наголосу (536).

Зафіксовано такі види нарощення фонемносполук при творенні відсубстантивних прикметників іншомовного походження за допомогою форманта **-ист (-іст)**: 1) нарощення фонемносполук **-ат-, -ан-**: *інфекція – інфекціоніст, інтервенція – інтервенціоніст*; 2) нарощення фонем **-ї-**:

айкідо – айкідоїст, каное – каноеїст.

При творенні дериватів даного типу спостерігаємо такі альтернативи: 1) палаталізація фінальних приголосних твірної основи: {л–л'}: *баскетбол – баскетболіст, волейбол – волейболіст*; 2) депалаталізація окремих приголосних фонем після усічення фіналі твірної основи: {р'–р}: *артилерія – артилерист, канцелярія – канцелярист*; {т'–т}: *пенальті – пенальтист, філокартія – філокартист*; 3) чергування приголосних фонем: {г–ж}: *шпага – шпажист*; {к–ц}: *публіка – публіцист.*

Аналіз акцентних характеристик зазначених дериватів свідчить про те, що наголос завжди переходить на формант (4А): *протокол – протоколіст*. Морфологічні явища при творенні субстантивів іншомовного походження за допомогою суфікса **-ист / -іст** характеризуються комплексністю, що знаходить вияв в їхньому одночасному застосуванні. Виявлено 9 морфологічних моделей характерних для основ зазначених дериватів на **-ист / -іст**:

модель 1: *Io (У, 4А) + -ист (-іст): ламаркізм – ламаркіст, логіка – логіст*; модель 2: *Io (У, І, 4А) + -іст: анатомія – анатоміст, елегія – елегіст*;

модель 3: *Io (Н, 4А) + -ист (-іст): каное – каноеїст, айкідо – айкідоїст*;

модель 4: *Io (С–С', 4А) + -ист (-іст): гандбол – гандболіст*;

модель 5: *Io (4А) + -ист (-іст): афера – аферист, лицей – лицейіст*;

модель 6: *Io (С'–С, У, 4А) + -ист (-іст): таксі – таксист, семінарія – семінарист*;

модель 7: *Io (У, Н, 4А) + -ист (-іст): опозиція – опозиціоніст*;

модель 8: *Io (С–С', У, 4А) + -ист (-іст): сопрано – сопраніст*;

модель 9: *По (У, 4А) + -ист (-іст): акуратний – акуратист.*

Морф **-ник** виступає після сполучення «голосна + несонорна приголосна», «сонорна + несонорна приголосна» та після **-ї-**: *саботаж – саботажник, скубер – скруберник, цемент – цементник, десант – десантник, ротація – ротаційник*. Мотиваторами виступають непохідні іменники та іменники з суфіксом **-ї-**: *кабель – кабельник, ізоляція – ізоляційник*. Морф **-льник** вживається в основах іменників чоловічого роду на позначення особи, за допомогою якої виконується якась дія: *аранжувати – аранжувальник, сортувати – сортувальник* (усічення **-ува-**), при творенні іменників за допомогою морфа **-ник** відбувається нарощення: *саго – саговник, кофе – кофейник, кіно – кіношник*. Аналіз акцентних характеристик дає можливість виділити дві акцентні позиції: 1) незмінний наголос (1А): *силікат – силікатник, кесон – кесонник*; 2) наголос на суфіксі (4А) (тільки з морфом **-івник**): *каучук – каучуківник*. При творенні іменників даного типу виявлено чотири типи досить регулярних морфологічних чергувань: 1) палаталізація фінальної /л/ твірної основи перед морфом **-ник**: {л–л'}: *сигнал – сигнальний, кримінал – кримінальний*; 2) палаталізація деяких приголосних перед **-івник**: {с–с'}: *цитрус – цитрусівник*; 3) чергування /е/ з нульовою фонемою перед **-ник** – {е–Ø}: *цифра – циферник*.

Аналіз морфонологічних явищ дає можливість виявити 6 морфонологічних моделей дериватів на **-ник** (**-івник**, **-льник**): модель 1:

Io (**IA**) + **-ник**: *сепаратор – сепараторник*, модель 2: **Io** (**Ø-V, IA**) + **-ник**: *домна – доменник*; модель 3: **Io** (**Y, IA**) + **-ник**: *монополія – монопольник*; модель 4: **Io** (**H, IA**) + **-ник**: *доміно – доміношник*; модель 5: **Io** (**C-C', 4A**) + **-івник**: *кобальт – кобальтівник*; модель 6: **Do** (**IA**) + **-льник**: *дефібрувати – дефібрувальник*. Іменники іншомовного походження з формантом **-атор** (**-итор**, **-тор**, **-ор**), мотиваторами яких виступають дієслова на **-ува-**, позначають особу або предмет: *експропріювати – експропріатор*.

Морф **-атор** виступає після парних твердих приголосних та /л/, /л'/: *вакцинувати – вакцинатор*, *артикулювати – артикулятор*. Морф **-тор** – після приголосної /к/: *індукувати – індуктор*, *ерегувати – еректор*. Морф **-итор** виступає після приголосної /т/ тільки в *інвестувати – інвеститор*, *репетувати – репетитор*.

При творенні відсубстантивних похідних від основ іншомовного походження за допомогою зазначеного суфікса та його похідних виявлено три типи морфонологічних явищ (окремо або в комплексі), залежно від того, як змінюється фонемна структура морфем або основ: 1) чергування фонем (69); 2) усічення фонем (297); 3) модифікація наголосу (236).

Зафіксовано такі морфонологічні альтернативи при творенні дериватів на **-атор**, **-ор**: 1) депалаталізація деяких фінальних приголосних твірної основи перед морфемами **-атор**, **-ор**: {р'-р}: *імперія – імператор*; {с'-с}: *компресія – компресор*; {н'-н}: *губернія – губернатор*; 2) чергування приголосних фонем перед морфемами **-тор**, **-ор**: {г-к}: *реагувати – реактор*, *редагувати – редактор*; {ц'-т}: *деклінація – деклінатор*, *ресторація – ресторатор*.

Виявлено 8 морфонологічних моделей, характерних для відсубстантивних та віддієслівних основ іменників іншомовного походження на **-атор** (**-итор**, **-тор**, **-ор**): модель 1: **Do** (**Y, 2A**) + **-атор**: *утилізувати – утилізатор*; модель 2: **Do** (**C-C, Y, 3A**) + **-тор**: *ерегувати – еректор*, *редагувати – редактор*; модель 3: **Do** (**Y, 3A**) + **-ор**: *ріверсувати – ріверсор*, *коректувати – коректор*; модель 4: **Io** (**C'-C, Y, IA**) + **-ор**: *сатурація – сатуратор*; модель 5: **Io** (**Y, 3A**) + **-ор**: *архітектура – архітектор*; модель 6: **Io** (**2A**) + **-атор**: *оксиген – оксигенатор*; модель 7: **Io** (**IA**) + **-ор**: *інкремент – інкрементор*; модель 8: **Io** (**C'-C, Y, 2A**) + **-атор**: *імперія – імператор*.

Іменники іншомовного походження із суфіксом **-ант** / **-ент** називають особу чи предмет, що виконує дію, яка названа твірним словом, особу, що характеризується відношенням до предмета, явища, які названі твірними. Деривати цього типу мають словотвірні значення: «особа за родом діяльності» (*практикант*, *диверсант*), «особа за об'єктом заняття або власності» (*пасквілянт*, *фабрикант*), «учасник суспільної дії» (*екскурсант*, *конкурсант*). Мотиваторами виступають іменники та дієслова на **-ува-**: *диплом – дипломант*, *демонструвати – демонстрант*.

При словотворенні субстантивних дериватів іншомовного походження із суфіксом **-ант** / **-ент** типовим і досить регулярним морфонологічним явищем є усічення фіналей (87%): 1) в основах твірних дієслів перед морфемами **-ант**, **-ент**: а) **-ува-**: *диспонувати – диспонент*, *реферувати – референт*;

б) **-јува-**: *репатріювати – репатріант*; 2) в основах твірних іменників перед морфом **-ант**: а) кінцева голосна невідмінюваних іменників: *андосо – індосант*; б) **-аціј-**: *експлуатація – експлуатант*, *дисертація – дисертант*; в) **-іј-**: *комерція – комерсант*, *диверсія – диверсант*.

Морфонологічні альтернативи приголосних фонем виявлено при творенні 6 дериватів (5%): {л-л'}: *ювілей – ювілянт*; {с-ц'}: *бенефіс – бенефіціант*; {к-ц'}: *продукувати – продуцент*; {с'-с}: *диверсія – диверсант*, *екскурсія – екскурсант*; {ц'-с}: *комерція – комерсант*. У дериватів зазначеного типу наголошений формант (4A).

Виявлено 5 морфонологічних моделей характерних для відсубстантивних та віддієслівних дериватів іншомовного походження із суфіксом **-ант** / **-ент**: модель 1: **Do** (**Y, IA**) + **-ент**: *реагувати – реагент*; модель 3: **Io** (**IA**) + **-ант**: *конкурс – конкурсант*; модель 4: **Io** (**Y, IA**) + **-ант**: *токсикація – токсикант*; модель 5: **Io** (**C'-C, Y, IA**) + **-ант**: *комерція – комерсант*.

Суфікс **-ер** (**-онер**) вживається в основах іменників чоловічого роду, вказує на професійну належність осіб [4: 378]. Дериваційний процес даних дериватів супроводжують такі морфонологічні явища: 1) чергування (6); 2) усічення (90); 3) нарощення (3); 4) модифікація наголосу (30).

В іменниках іншомовного походження зазнають усічення фіналі твірних основ: 1) **-ува-**: *ретушувати* – **ретушер**, *фантазувати* – **фантазер**; 2) **-инг**, **-іж**, **-ї-**: *дансинг* – **дансер**, *секвенція* – **сенквенсер**, *петиція* – **петиціонер**.

Якщо фіналлю основи твірного іменника виступають приголосні /л/, /л'/, то при творенні іменників за допомогою форманта **-ер** відбувається нарощення фонемою /j/: *медаль* – **медальєр**, *гондола* – **гондольєр**.

Аналіз акцентних характеристик дає можливість виділити три акцентні позиції: 1) незмінний наголос (1А): *рейдувати* – **рейдєр**; 2) наголошений формант (4А): *лізгольд* – **лізгольдєр**; *мінувати* – **мінєр**.

Комплексний аналіз зазначених морфонологічних явищ дає можливість встановити 4 морфонологічні моделі субстантивних похідних від іншомовних основ за допомогою форманта **-ер**: модель 1: **До** (У, 4А) + **-ер**: *транспортувати* – **транспортєр**; модель 2: **До** (У, 3А) + **-ер**: *дефростувати* – **дефростєр**; модель 3: **Іо** (У, 4А) + **-онер**: *корупція* – **корупціонер**; модель 4: **Іо** (Н, 4А) + **-ер**: *медаль* – **медальєр**, *модель* – **модельєр**.

При творенні іменників іншомовного походження на позначення назв осіб чоловічого роду бере участь питомий суфікс **-ик** (**-ік**) (67). Дериваційний процес супроводжується регулярним усіченням фіналей твірних основ іменників: 1) **-іж**: *алергія* – **алергик**, *симпатія* – **симпатик**; 2) **-изм-**: *романтизм* – **романтик**, *прагматизм* – **прагматик**.

Якщо фіналлю основи твірного іменника виступають приголосні /м/ та /ф/, то при творенні іменників за допомогою суфікса **-ик** (**-ік**) відбувається нарощення фонемосполуки /ам/: *лімфа* – **лімфатик**, *флегма* – **флегматик**. При творенні дериватів даного типу виявлено такі типи альтернатив:

- 1) {с'-т}: *каталепсія* – **каталептик**, *апоплексія* – **апоплектик**;
- 2) {з-т}: *телекінез* – **телекінетик**, *невроз* – **невротик**;
- 3) депалаталізація {р'-р}: *іпохондрія* – **іпохондрик**.

Аналіз акцентних характеристик дає можливість виділити три акцентні позиції: 1) незмінний наголос (1А): *історія* – **історик**; 2) перехід наголосу з попереднього складу основи на передостанній (2А): *теорія* – **теоретик**; 3) зміна позиції наголосу з передостаннього або останнього складу твірної основи на попередній (3А): *ревматизм* – **ревматик**, *трагедія* – **трагік**.

Виявлено 6 морфонологічних моделей характерних для відсубстантивних основ іменників іншомовного походження з суфіксом **-ик** (**-ік**):

- модель 1: **Іо** (С'-С, У, 3А) + **-ик** (**-ік**): *істерія* – **істерик**;
- модель 2: **Іо** (У, 1А) + **-ик** (**-ік**): *сатира* – **сатирик**, *алхімія* – **алхімік**;
- модель 3: **Іо** (1А) + **-ик** (**-ік**): *естетика* – **естетик**, *параноя* – **параноїк**;
- модель 4: **Іо** (У, 3А) + **-ик** (**-ік**): *шизофренія* – **шизофренік**;
- модель 5: **Іо** (Н, 2А) + **-ик** (**-ік**): *астма* – **астматик**;
- модель 6: **Іо** (С'-С, У, 1А) + **-ик** (**-ік**): *каталепсія* – **каталептик**.

Для відсубстантивних іменників іншомовного походження, утворених за допомогою суфікса **-ець**, досить активним виступає морфонологічне явище нарощення фонемосполук. Виявлено такі різновиди нарощення: 1) нарощення фонемосполуки **-ин-**: *Куба* – **кубинець**, *Хіва* – **хівинець**; 2) нарощення фонемосполуки **-ан** (**-іан-**): *Америка* – **американець**, *Кант* – **кантіанець**; 3) нарощення фонемосполук **-єј-**, **-іј-**: *Європа* – **європєць**, *Балтика* – **балтієць**; 4) нарощення **-ів-**: *гоміндан* – **гомінданівець**.

Серед морфонологічних альтернатив, що супроводжують дериваційний процес зазначених дериватів, слід зазначити 1) депалаталізацію приголосних: {н'-н}, {р'-р}, {т'-т}: *Естонія* – **єстонець**, *Башикірія* – **башикірець**, *Імеретія* – **імеретинець**; 2) окремі чергування приголосних фонем: {ц'-т}, {г-ж}: *Флоренція* – **флорентієць**, *Норвегія* – **норвежець**.

Таким чином, можна визначити 5 морфонологічних моделей характерних для відсубстантивних основ іменників іншомовного походження з суфіксом **-ець**: модель 1: *Io (C'-C, Y, IA) + -ець*: Каталонія – *каталонець*; модель 2: *Io (2A) + -ець*: Кенія – *кенієць*; модель 3: *Io (H, 2A) + -ець*: республіка – *республіканець*; модель 4: *Io (C'-C, Y, H, 2A) + -ець*: Кахетія – *кахетинець*; модель 5: *Io (C'-C, H, IA) + -ець*: кайзер – *кайзерівець*.

Виявлено 26 іменників іншомовного походження, утворених за допомогою питомого форманта **-анин**: *Париж – парижанин*.

Дериваційний процес при творенні дериватів на **-ин**, **-нин**, **-анин** супроводжується: 1) усіченням фіналі **-ij-** твірних основ іменників перед морфом **-ин**: *Осетія – осетин*, *Імеретія – імеретин*; 2) нарощенням фонем /л'/, /т'/: *Рим – римлянин*, *Ізраїль – ізраїльтянин*.

При словотворенні дериватів даного типу виявлено такі типи морфонологічних альтернатив: 1) регулярна палаталізація приголосних фонем {н-н'}, {т-т'}, {р-р'}, {л-л'} перед морфом **-анин-**: *Сабіни – сабінянин*, *Крит – критянин*, *базар – базарянин*, *ідол – ідолянин*; 2) регулярна депалаталізація приголосних фонем {т'-т'}, {з'-з'}: *Осетія – осетин*, *Грузія – грузин*; 3) нерегулярні альтернативі приголосних фонем {с-т'}, {г-ж} в словах: *Лаос – лаотянин*, *каторга – каторжанин*. У похідних дериватах наголошений формант (4A): *Персія – персіянин*.

При творенні дериватів з формантом **-ар** (28) дериваційний процес супроводжується тільки палаталізацією кінцевої приголосної фонемі твірної основи іменника або дієслова – {C-C'}: *бетонувати – бетоняр*, *карта – картяр* та усіченням дієслівного суфікса **-ува-**: *орендувати – орендар*. Аналіз акцентних характеристик дає можливість виділити дві акцентні позиції: 1) незмінний наголос (1A): *аптека – аптекар*; 2) зміна позиції наголосу з форматива на формант (4A): *коментувати – коментяр*.

Таким чином, можна виявити морфонологічні моделі характерні для субстантивних похідних даного типу: модель 1: *Io (C-', 4A) + -ар*: *секта – сектар*, *сонет – сонетяр*; модель 2: *Io (4A) + -ар*: *хроніка – хронікар*, *парламент – парламентар*; модель 3: *Io (Y, 4A) + -ар*: *ліцензія – ліцензіяр*; модель 4: *Io (IA) + -ар*: *аптека – аптекар*, *бібліотека – бібліотекар*; модель 5: *Do (Y, 4A) + -ар*: *бенкетувати – бенкетяр*.

Серед інших непоширених суфіксів, що беруть участь у дериваційному процесі іменників чоловічого роду іншомовного походження на позначення назв осіб, слід зазначити питомий формант **-ач**.

Дериваційний процес за допомогою форманта **-ач** (9) супроводжується лише інтерференцією фінальної /а/ дієслівного суфікса **-ува-**, якщо мотиватором виступає дієслово, та початкової /а/ похідного суфікса: *оформлювати – оформлювач*, *кантувати – кантувач*; наголос завжди переходить на похідний суфікс (4A): *зурна – зурнач*, *трюк – трюкач*. Таким чином, маємо 2 морфонологічні моделі: модель 1: *Do (Y, 4A) + -ач*: *копіювати – копіювач*; модель 2: *Io (4A) + -ач*: *фірма – фірмач*.

Окремо слід зупинитися на нульсуфіксальному способі творення особових назв від основ іншомовного походження. Наявність так званих нульових словотворчих суфіксів у складі розглянутих слів пояснюється тим, що в інших похідних словах ідентичні словотвірні значення виражаються звичайними матеріальними суфіксами [1: 33]. Нульсуфіксальні іменники дослідники досить часто визначають як особу, що «володіє властивістю за дією, схильністю до певної дії» [5: 122].

Проаналізувавши акцентні характеристики, можна встановити дві акцентні позиції притаманні дериватам зазначеного типу: (4A) – зміна позиції наголосу з твірної основи на формант: *конференція – конферент*; (3A): *геронтологія – геронтолог*. Окремо слід охарактеризувати й морфонологічні альтернативі, що відбуваються при творенні дериватів даного типу:

1) депалаталізація фінальних приголосних твірної основи: {т'-т'}: *невротія – неврот*; {н'-н'}: *олігофренія – олігофрен*; 2) чергування приголосних {с'-т'}: *інтroversія – інтроверт*, *інверсія – інверт*.

Виявлено 2 морфологічні моделі характерні для основ зазначених дериватів: модель 1: *Io (IA) + Ø: акустика – акустик, критика – критик*; модель 2: *Io (C'–C, Y, IA) + Ø: інтервенція – інтервент*.

Таким чином, проаналізувавши морфологічні особливості словотворення субстантивних похідних іншомовного походження на позначення назв осіб чоловічого роду, можна зробити такі висновки:

1. Дослідження зазначених особливостей дає можливість вивчити процес взаємоприспосовування твірної основи та дериваційного форманта, для яких характерні такі види морфологічних явищ, як модифікація наголосу, усічення, чергування, нарощення та інтерференція.

2. Найпоширенішими морфологічними модифікаціями при словотворенні субстантивів від іншомовних основ на позначення назв осіб чоловічого роду є модифікація наголосу та усічення.

3. Аналіз морфологічних модифікацій, які відбуваються при творенні іменників іншомовного походження, дає змогу описати морфологічну структуру дериватів і виразніше окреслити процес словотвірної та морфологічної адаптації іменників іншомовного походження.

Перспективним у плані подальших наукових розвідок виявляється більш детальне вивчення морфологічних процесів, які відбуваються в іншомовних похідних на морфемному шві; особливості трансформації твірних основ на голосну і приголосну фонему.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

М – морфологічна модель; А – акцентна позиція; V – будь-яка голосна; С – будь-яка приголосна; У – усічення іменникової фінали;

I – інтерференція; Н – накладання; {} – морфологічний запис;

Ø – нульовий суфікс; До – дієслівна основа; Io – іменникова основа.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Винокур Г.О. Заметки по русскому словообразованию // Избранные работы по русскому языку / Г.О. Винокур. – М.: Учпедгиз, 1959. – С. 419-443.

2. Ковалик І.І. Питання іменникового словотвору в східнослов'янських мовах у порівнянні з іншими слов'янськими мовами. – Ч. 1 / І.І. Ковалик. – Львів: Вид-во Львівського ун-ту, 1958. – 153 с.

3. Лопатин В.В. Русская словообразовательная морфемика / В.В. Лопатин. – М.: Наука, 1977. – 315 с.

4. Сучасна українська літературна мова. Морфологія [за ред. І.К. Білодіда]. – К.: Наук. думка, 1969. – 583 с.

5. Третевич Л.М. Про словотвірну семантику віддієслівних іменників з нульовими суфіксами в сучасній українській мові // Словотвірна семантика східнослов'янських мов: [зб. наук. ст.]; [відп. ред. М.А. Жовтобрюх] / Л.М. Третевич – К.: Наук. думка, 1983. – С. 120-129.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Галина Зюзькіна – пошукувач кафедри української мови Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: словотвірна морфологія іншомовних дериватів.

НІМЕЦЬКА ФАХОВА МОВА ДИПЛОМАТІЇ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇЇ СЛОВОТВОРЕННЯ

Олена КАМІНСЬКА (Чернівці, Україна)

У статті аналізуються словотвірні моделі термінів німецької фахової мови дипломатії, а також визначаються галузі її функціонування як особливої субмови.

Ключові слова: фахова мова, терміносистема, терміни-складні слова, терміни-словосполучення.

The article deals with the analysis of word building models of terms of German professional language of diplomacy, the definition of the main spheres of its functioning as a special sublanguage.

Key-words: professional language, term system, term-compound words, term-word combinations.

Для досягнення взаєморозуміння і зведення до мінімуму ризику виникнення конфліктних ситуацій необхідно, щоб інформація, якою обмінюються та послуговуються учасники, передавалася і сприймалася максимально повно і точно. Варто зазначити, що німецька мова відіграє особливу роль у світовій політиці, а отже, і в дипломатичній сфері,

оскільки вона широко розповсюджена і часто використовується як мова-посередник при спілкуванні представників різних культур. Відповідно вивчення різних підсистем німецької мови, в даному випадку системи дипломатичних термінів, набуває особливого значення. Однак терміносистема дипломатії все ще залишається terra incognita.

Політична ситуація в світі стрімко змінюється, розвиток міжнародних контактів, необхідність адекватного і взаємовигідного діалогу на різних рівнях вимагає глибокого вивчення термінології.

Дипломатичні терміни активно використовуються не лише вченими в межах різних наукових досліджень у сфері дипломатії, але й самими учасниками дипломатичного процесу – під час переговорів (в тому числі і на найвищому рівні), під час публічних виступів, в основних дипломатичних документах тощо. Мовна комунікація є основою дипломатії.

Тісні міжнародні контакти сприяють виникненню нових реалій, які вимагають нового оформлення, яке відбувається трьома шляхами:

1. набуття термінами чи простими словами нових значень;
2. словотворення;
3. утворення словосполучень.

З іншого боку, сфера дипломатичних відносин, перетворилась у окрему галузь людської діяльності, у джерело поповнення дипломатичного словника, виробила власну терміносистему.

Розглядаючи семантику даної терміносистеми, необхідно враховувати деякі специфічні риси термінів дипломатії. Як і в будь-якій гуманітарній науці, предмет дослідження в даному випадку безпосередньо пов'язаний із свідомістю людини. Дипломатичним відносинам як науковій галузі притаманна низка особливостей, яка впливає на термінологічну систему: високий ступінь суб'єктивності та ідеологізованості, велика кількість наукових шкіл та напрямків, які досить часто по-різному трактують навіть її основні поняття, безпосередня чи опосередкована залежність від ідеологічних чинників. Термінологічна система дипломатії активно взаємодіє з іншими прошарками лексики. Дипломатичні терміни часто використовуються поза науковим контекстом – у засобах масової інформації, нефаховій комунікації тощо.

Фахова мова дипломатії розвивається і функціонує у своїх основних джерелах – міжнародних і міждержавних угодах, статутах та в інших документах міжнародних організацій, серед яких визначальними є НАТО, ООН, Європейський Союз, а також у політичному дискурсі дипломатів та інших високих посадовців.

Функціонування даної, як і будь-якої іншої фахової, мови винятково забезпечується чітко встановленою термінологією. Термінологію визначають як „фаховий словниковий склад певної сфери”. Термінологія – це загальний склад понять та їх назв однієї фахової галузі [4: 7]. Термінологія тут розуміється як складова частина мови фахової галузі і цим самим як частина фахової мови.

Фахова мова – це сфера мови, яка спрямована на однозначну та безперечну комунікацію у відповідній фаховій галузі, це сукупність усіх мовних засобів, які застосовуються у професійно-замкнутій сфері комунікації з метою забезпечення порозуміння між людьми, які працюють у цій сфері [2: 28].

Використання термінів в офіційних документах зумовлене, перш за все, необхідністю донесення до адресата відповідної інформації. Використання термінів створює ефект суворості, офіційності, стереотипності, лаконічності, сприяє економії зусиль у процесі підготовки документа та його сприйняття. Термінологічна лексика дипломатії створює стиль, характерний для проектів офіційних документів, сприяє однозначному розумінню і тлумаченню певних понять.

Словотворчі засоби грають значну роль у створенні зрозумілої внутрішньої форми терміна, яка служить засобом його професійної орієнтації [1: 131].

Для словотворчої архітекτονіки термінологічних одиниць німецької фахової мови дипломатії притаманні в цілому такі ж самі принципи, що й для загальнонавчальної лексики:

1. Терміни-кореневі слова:
 - а) непохідна лексика;
 - б) запозичена непохідна лексика;
2. Похідна лексика:
 - а) терміни, утворені за допомогою суфіксації;
 - б) терміни, утворені за допомогою префіксації;
3. Терміни-складні слова
4. Терміни-словосполучення
5. Терміни-аббревіатури
6. Літерні умовні позначення

Терміни-кореневі слова: *die Botschaft* (посольство), *der Vertrag* (угода), *das Bündnis* (союз), *das Unbehagen* (незадоволення), *der Aussiedler* (переселенець), *die Verhandlungen* (переговори), *der Vorrang* (преференція) (непохідна лексика); *die Konterbande* (іт. *contrabando* від *contra* – проти, *bando* – урядовий наказ), *die Konzession* (лат. *concession* – дозвіл, поступки), *die Konföderation* (лат. *confoederatio* – союз), *die Paraphierung* (фр. *paraphe* – скорочення, підпис), *der Parlamentär* (фр. *parlementaire*), *das Plebiszit* (лат. *plebiscitum* від *plebs* – простий народ) (запозичена непохідна лексика). Серед запозичених термінів-кореневих слів більшість становлять запозичення з французької, італійської та латинської мов.

Найхарактернішими для терміносистеми ринкових взаємин є суфіксальні моделі з суфіксами: *-ung*, *-er*, *-heit*. Наприклад: *die Vollsitzung* (пленарне засідання), *die Eindämmung* (стримання, обмеження), *der Geschäftsträger* (уповноважений у справах), *die Minderheit* (меншість), *die Dechiffrierung* (дешифрування) (терміни, утворені за допомогою суфіксації). Для даної терміносистеми характерними є наступні префікси: *-bei*, *-ge*, *-ab*, *-ent*. Наприклад: *die Beisetzung* (поховання), *die Gesandtschaft* (дипломатична місія), *die Unverletzbarkeit* (недоторканість), *die Verschlüsselung* (кодування), *der Abgesandter* (посланець), *die Entspannung* (розрядження міжнародної напруги), *die Abberufung* (відклик) (терміни, утворені за допомогою префіксації).

Проведений аналіз даної терміносистеми виявив, що найчисельніший шар – це терміни-складні слова та терміни-словосполучення. Серед термінів-складних слів найпродуктивнішою моделлю є модель – *N + N* (іменник + іменник): *die Sicherheitsgarantie* (гарантія безпеки), *die Friedensmission* (місія миру), *das Durchreisevisum* (транзитна віза), *der Konsularbeamter* (службовець консульства), *das Beileidstelegramm* (телеграма із висловленням співчуття), *der Abschiedsbesuch* (прощальний візит), *der Landwirtschaftsattache* (аташе з питань сільського господарства), *das Abberufungsschreiben* (відклична грамота), *der Diplomatenpass* (дипломатичний паспорт), *das Legationsrat* (радник посольства), *der Wahlkonsul* (позаштатний консул). Незначною кількістю представлена модель *A + N* (прикметник + іменник): *das Schwarzbuch* (чорна книга), *das Gleichgewicht* (рівновага).

При дослідженні даної терміносистеми було виявлено двочленні, тричленні та власне словосполучення, які складаються з 4-х та 5-и слів. Двокомпонентні утворення представлені головним чином моделлю *A + N* (прикметник + іменник), яка є найбільшою за чисельністю: *persönlicher Berater* (особистий радник), *päpstlicher Delegat* (делегат Папи Римського), *zivilrechtliche Immunität* (імунітет від громадянської юрисдикції), *diplomatischer Vertreter* (дипломатичний представник). Другий за чисельністю тип двочленних словосполучень зустрічається у терміносфері дипломатії рідше. Це словосполучення типу *N + N* (іменник у називному відмінку + іменник у родовому або у знахідному відмінку): *Prüfung der Vollmachten* (перевірка повноважень), *Doyen des diplomatischen Korps* (дуєн дипломатичного корпусу). Наступною за продуктивністю є група *N + Präp + N* (іменник + прийменник + іменник), наприклад: *Gespräche auf der Botschafterebene* (переговори на посольському рівні), *Blockade in Friedenszeiten* (блокада у мирний час). Термінологічні утворення типу *V + S* (дієслово + іменник) представлені у терміносфері німецької мови дипломатії доволі широко і є наступною за чисельністю групою двочленних термінів-словосполучень, наприклад: *ein Ultimatum zurückweisen* (відхилити ультиматум), *eine Warnung richten* (надіслати

попередження). Серед тричленних словосполучень ми виокремлюємо прийменникові конструкції і безприйменникові словосполучення. Прийменникові: Konferenz am rundem Tisch (конференція за круглим столом), Salut auf hoher See (салют у відкритому морі), Recht auf Ergreifung des Wortes (право брати слово).

Безприйменникові: Fragen der protokolarischen Rangordnung (питання послідовності за протоколом), System kollektiver Sicherheit (система колективної безпеки), System vertraglicher Abmachungen (система договірних угод).

Словосполучення, що складаються з 4 та 5 слів у даній терміносистемі представлені слабо, наприклад: Nichteinmischung in die inneren Angelegenheiten (невтручання у внутрішні справи), außerordentlicher Gesandter und bevollmächtigter Minister (надзвичайний посол і повноважний міністр).

З-поміж продуктивних способів морфологічного словотвору треба відзначити абрєвіацію, яка зумовлює формування складних слів, а саме: складноскорочених лексичних одиниць, утворених з частин двох або кількох слів [3: 232]. До термінів-абрєвіатур належить невеликий відсоток дослідженого матеріалу. Наприклад: ITU (Міжнародний союз з електрозв'язку), FAO (Продовольча та сільськогосподарська організація), GATT (Генеральна угода з тарифів і торгівлі), IAEA (Міжнародне агентство з атомної енергії), EWG (Міжнародне Економічне Співтовариство), ESRO (Європейська організація з дослідження космосу). Аналіз терміносистеми дипломатії свідчить, що для даної термінології характерною є ініціальна абрєвіація. Під час дослідження не було виявлено літературних позначень.

Таким чином, в результаті досліджень словотворчих моделей термінів німецької фахової мови дипломатії виявлено, що найчисельнішою групою є терміни-складні слова та терміни-словосполучення, менш представницькою є група терміни-кореневі слова, найменшим є шар термінів-абрєвіатур.

Термінологія дипломатії являє собою широкий шар лексики, що інтенсивно розвивається та активно взаємодіє з іншими шарами лексики, насамперед загальноновживаної. Тому вивчення закономірностей утворення термінологічної лексики стало одним з найважливіших завдань сучасної лінгвістики.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Журавлева Т.А. Особенности терминологической номинации. – Донецк: АООТ Торговый дом “Донбасс”, 1998. – 253 с.
2. Кияк Т.Р., Науменко А.М., Огуй О.Д. Теория і практика перекладу // Підручник студентів для вищих навчальних закладів. – Вінниця: Нова книга, 2006. – 592 с.
3. Покровська О.А. Абрєвіатури як одиниці ринкової терміносфери // Вестник Харьк. политех. ун-та. – X., 1994. – Вып. I., №19. – С. 232-236.
4. Norm DIN 2342 Teil. 1 – Wien, 1986. – S. 75.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олена Камінська – аспірант кафедри германського, загального та порівняльного мовознавства Чернівецького національного університету ім. Ю.Федьковича
Наукові інтереси: фахова мова дипломатії.

СЕМАНТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДЕМІНУТИВНИХ ТА АУГМЕНТАТИВНИХ СУФІКСІВ У СКЛАДІ ВЛАСНИХ НАЗВ. НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОЇ ІСПАНСЬКОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Христина ЛЕСЬКО (Львів, Україна)

Досліджено семантико-прагматичні аспекти функціонування суфіксів демінутивності та аугментативності у складі власних назв у сучасній іспанській масмедійній комунікації. Фактологічною базою статті слугували іспанська преса та мовлення інтернету. Виявлено стилістичну системність онімів меліоративного характеру та експресивно-конотативну оказіональність онімичних номінацій з пейоративним навантаженням.

Ключові слова: демінутив, аугментатив, онім, антропонім, апеліатив, вокатив, соціальний гоноратив, меліоративна/пейоративна конотація.

The paper deals with the semantical-pragmatic aspects of functioning of the diminutive and augmentative suffixes in the structure of proper names on the basis of modern Spanish mass media discourse. Spanish press and the language of the Internet have become the basis of the article. The systematical stylistic usage of proper names of the meliorative character and the expressive connotative use of the pejorative meaning have been found out.

Key words: diminutive, augmentative, own name, antroponym, common name, social honorific, meliorative/pejorative connotation.

Актуальність і мета статті визначається відсутністю в іспанському мовознавстві монографічного дослідження, у якому б на матеріалі періодики та інтернет-мовлення здійснювався багатогранний опис лінгвопрагматичного потенціалу апресіативних суфіксів у складі власних назв. За об'єкт аналізу взято прагматико-семантичні параметри функціонування онімів з демінутивним та аугментативним значенням.

У масмедійному дискурсі онімічні евалюативи зачасто детермінують соціально важливі реалії, передають ставлення автора до об'єкту вираження, підкреслюють інформаційну виразність тексту. Оніми, синтезуючи у свою структуру апресіативні суфіксальні форманти, набувають додаткового стилістико-семантичного потенціалу, розширюють палітру вже існуючих конотацій. Власна назва отримує додатковий імпліцитний зміст, зумовлений позамовними чинниками, що передбачають оцінку автором об'єкту мовлення, присутність експресивної семантики.

Діяльність денотата сприяє забарвленню його імені додатковими конотаціями. В іспанській масмедійній комунікації арсеналом експресивно-пейоративних сем характерується політична публіцистика. Висміювання політичних діячів відбувається через присутність дисфемістичних демінутивних антропонімів. Дескриптивне значення отримує додаткові пейоративно забарвлені асоціації, викликані, як правило, незадоволенням конкретними діями політика. На думку О.Федоренко, «особливістю експресивного словотвору в створенні іронічного ефекту є те, що назви осіб, понять із відтінками значущості, вагомості, шанування, звеличення, поєднуючись із здрібно-пестливими суфіксами, набувають у медіа-тексті негативної семантики» [4: 13]. Зокрема, вживання імені прем'єр-міністра у негативному контексті асоціюється з несприятливи суспільними реаліями, кризовим періодом: «*Zapaterito se ha cargado España y los españoles no han sido capaces de atajar el problema, ahora tienen un serio problema*» [28]. Посилення експресивності виявляється на графічному рівні у виділенні автором антропонімічної одиниці демінутивності великими літерами, що вказує на емпатичне підсилення передачі інформації: «*El recorte ejecutado por el señor ZAPATERITO se ve que no sabe nada de ... que se hacen fortunas que desequilibran el mundo*» [28]. Отже, поява додаткової семи вносить в текст експресивний характер викладу інформації, продиктований стратегією інформування журналіста. В основі появи кожної конотації лежить логіко-сигніфікативний компонент. У сучасній періодиці апресіативні антропонімічні деривати часто виникають при згадці відомих людей зі світу політики, спорту, кіно та ін. Такі теми найбільше цікавлять реципієнта.

Експресивні конотації детермінуються часовими рамками, тобто актуальністю певної події, позамовними факторами та ставленням суб'єкта до об'єкту мовлення. Так, зокрема, останнім часом у спортивній масмедійній комунікації активно обговорювались події Мундіалу у ПАР. Ця тема була настільки актуальною в емоційному плані, що посприяла появі численних суб'єктивно-експресивних суфіксальних okazionalizmів у дискурсі ЗМІ: «*¿Me podrías poner unas imagencitas de la victoria de mi Españita querida sobre la pobrecita Portugalcita también muy querida...*» [21]; «*Alemanita pierde, Inglaterra y USA empatan*» [29].

Гетерогенність онімічної номінації у масмедійній комунікації представлена численними дериваційними парадигмами системного та okazionalizmного характеру. Зокрема у функціональному аспекті слід виділити наступні онімічні одиниці:

1) антропонімічні евалюативи:

«*Pero, el tema de su hija, Belencita, sí, porque ha estado muy protegida por sus ..*» [18: 37]; «*El meteórico ascenso de José Blanco desde su Galicia ... que "se mofaban de él" en el instituto*

llamándole Blanquillo» [20: 18]. Конотативний семантичний компонент сприяє появі відповідного експресивного відтінку антропоніма, розширює семантичне поле дериваційної номінації та виступає дієвим засобом реалізації імпліцитної інформації;

2) топонімічні номінації:

«*Toda mi infancia se sustentó sobre bases falsas. ... abundar en los tres temas que un periódico extranjero eligió sobre nuestra España*» [26]. Денотат *Españita*, залишаючись географічним об'єктом, отримує додаткове іронічно-деспективне значення, створюючи перлокутивний ефект, що відповідає прагматичним інтенціям автора. Оказіональність апредікативно-суфіксальної градації зумовлена вимогами індивідуального стилю журналіста.

«*El Bogotazo fue un estallido volcánico de ira popular*» [10: 22]. Топонім «*el bogotazo*» після подій 1948 р. у Колумбії асоціюється з хвилею всенародного повстання.

2) результат діяльності денотата. Мотиваційний потенціал твірної основи реалізується через агрегацію афективного суфіксального компоненту та контекстуальну комбінаторику. Об'єктивно-негативна оцінка, закладена в структурній семантиці номінативної одиниці та зумовлена конкретними позамовними чинниками, отримує додаткові суб'єктивно-експресивні семи. На рівні риторичної фігурації артефактові номінації зачасто виступають в метонімічній формі в масмедійному дискурсі. Згідно з Лясаро Мора, «нову, проте вже досить відому функціональну особливість суфіксу *-azo*, що полягає у його агрегації до твірної основи власних назв та акцентуванні уваги на певній суперечливій ситуації, позиції чи поведінці політиків, визнавав відомий лінгвіст-іспаніст Х. де Бруйне» [6:4647]. В контексті масмедійного тексту це виглядає наступним чином: «*El 'tamayazo' se puso en marcha al día siguiente de conocerse el resultado de las elecciones autonómicas en Madrid*» [22]. Термін *el tamayazo* вказує на випадок перебігу депутатів з однієї політичної сили в іншу. «*“El alfonsinazo” fue otra afortunada expresión que, esta vez, Enrique Nosiglia ofreció al equipo de campaña. ...*» [23]; «*...otro amigote del Felipe que dio el famoso pelotazo al que se llamó “el felipazo”, pues consiguió en casi nada una gran fortuna. ...*» [31]. Емосеми «зневага» та «осуд» входять в структуру лексичного значення евалюативів «*el alfonsinazo*» та «*el felipazo*» та характеризують манеру правління притаманну екс-прем'єр-міністру Іспанії Феліпе Гонсалес та екс-президенту Аргентини Р.Альфонсіну. На думку Ільченко В.І., відбувається «своєрідна «соціальна іррадіація», тобто розширення семантики відомого імені, його символізація» [3: 4].

Зміст оніму детермінується вживанням відповідного *апелятиву*. Різниця ж між онімами й *апелятивами* не формальна, а змістова. *Апелятив* номінує об'єкт мовлення через комплекс його загальних ознак. У сучасній масмедійній комунікації синтез таких синтагматичних одиниць надає основному значенню зменшеності конотативний відтінок іронії, зневаги, осуду, фамільярності, служить для вираження неприхованого негативного авторського ставлення. Зачасто при появі *соціальних гоноративів*- *don, doña, señor, señora* деспективне забарвлення повідомлення посилюється. Уживання *апелятивів* для позначення осіб є важливим семантико-стилістичним компонентом прагматико-комунікативного акту, що несе імпліцитно-експресивне навантаження. «*Sufre señor Aznarito. Lloro mucho y patalea. ...*» [17: 8]; «*El puente de hormigón post tensado que cruza la avenida Italia lo construyó el ingeniero Rafael Bonnelly, recuerda don “Felipillo”*» [15: 12].

Конотативне значення онімів реалізується через культурно-історичний асоціативний елемент. В часи іспанської громадянської війни термін *el señorito* використовувався для найменування феодалів, котрі вели буржуйський спосіб життя. Актуальність даної афективної номінації для масмедійної комунікації підтверджується нижче наведеними прикладами: «*Maleni ha inaugurado la Sección Femenina del Señoritismo Andaluz, en acusación parlamentaria de un señorito catalán de Izquierda Republicana. ...*» [17: 10]; «*En fin, quizá el señorito Aznar debería plantearse una disculpa a las personas que un día tuvieron que soportar tenerle como presidente. ...*» [30].

До структурної системи *апелятивів* належить підклас *вокативів*, мовних одиниць, що сприяють підтиманню комунікативного контакту між учасниками процесу мовлення. На думку Ф. Брауна, звертальні слова виражають не тільки відношення адресанта до адресата,

але і несуть конотативну інформацію про мовця, про його виховання, вміння поводити себе і соціальний статус [5: 237]. У масмедійному мовленні досить ефективним є використання демінутивних лексичних форм у якості звертання: «*No seas tan hijo de puta, **Pedrito**, ¿no ves que haces daño?*» [27]; «*La ministrira de Fomento María Elena, Magdalena Alvarez ...¿Pero qué aroyo, **Elenita**, qué aroyo?*» [30]. У такому випадку, експресивність звертання підсилюється залученням зменшувального суфіксу в структуру вокативного варіанту імені, який, у свою чергу, інтенсифікує пейоративну семантику лексеми.

Часто пондерація мовленнєвої експресії відбувається при вживанні афективно-оцінних дійктичних мовних одиниць: «*Pues bien ese **Zapaterito** lo prohibió, es decir, no le interesó seguramente por presiones*» [12: 6]; «*El **Garzoncito** caza gratis, viaja gratis...*» [13: 3] та ад'єктивних лексем деспективного характеру: «*Necesito olvidar un poco a **menudo Bushito, Aznarito, Saddamcito, quiero Paz** ...*» [14: 19]; «*Si señores, a 59 años del **super maracanazo***» [24].

Основним елементом при онімічній номінації є денотативний, який на основі своїх реальних характеристик може отримувати ряд емоційно-експресивних відтінків. Типовим для іспанської культури є взаємозв'язок антропоніма з соціальним становищем денотата у системі суспільних зв'язків. Таким чином, демінутивно-пестливі антропоніми, як правило, з'являються у рубриках мистецтво, кіно, театру, музики, тавромахії, спорту. Проте говорити про них як про ефективний мовностилістичний засіб комунікативної експресії було б не зовсім правильно. Адже в іспанській мові демінутивні власні назви лагідного характеру, лексикалізувавшись, втратили свій експресивно-оціночний потенціал, і вибір антропонімічної одиниці продиктований узуально зумовленими моделями мовлення.

Отже, афективне вживання демінутивних суфіксів з власними назвами перетворилось на мовну норму у світі кіно та музики: *Conchita Piquer, Estrellita Castro, Paquita Rico, Mariquilla Terremoto*; політики: *Carmencita Franco, Evita Perón, Felipillo (Felipe González Márquez), Raul Ricardo Alfonsin*; спорту: *Arturito Pomar, Pepillo, Juanito, Marquitos, El 'Pipita', Milito*; тавромахії: *Manolete, Paquito Casado, Juanito Belmonte, Joselito el Gallo, Gitanillo de Triana, Canito (Francisco Cano)*.

«*Anita Vivas (sinónimo de baile y coreografía) presenta de nuevo su Inspiración*» [11: 37]; «*La otra estrella popular en el cine de los años de guerra es **Estrellita Castro** mucho más limitada que Imperio, intérprete de **Mariquilla Terremoto***»; «*Juanita Reina, Lola Flores, Paquita Rico y Carmen Sevilla fueron las cuatro soberanas del cine coplero*» [9: 35].

Суб'єктивно-експресивні можливості демінутивно-пейоративного суфіксу становлять стилістичну доміанту у суспільно-політичних хроніках. Журналіст, висловлюючи своє ставлення до окремих осіб, подій, явищ, намагається вплинути на читацьку аудиторію, апелювати до її емоційно-вольової сфери. Соціальні конотації власних імен виражаються через авторську інтерпретацію події. Автор надає негативно-експресивного забарвлення тим соціальним подіям, які неприємні для читача, таким чином, інтенсифікуючи прагматичний вплив та досягаючи максимально необхідного для нього перлокутивного ефекту. Це, так би мовити, емоційно-психологічна мініпуляція реципієнтом. Журналіст, акцентуючи увагу на важливих суспільних реаліях (економічна криза, система хабарництва, погана якість освіти, неправові дії влади), хоче донести своє ставлення до таких подій читацькій аудиторії, переконати її у правильності викладених ним думок та суджень: «*Un ejemplo de como **los españolitos** padecen gravemente de AMNESIA HISTÓRICA es ver como muchos de ellos...se refieren a los gitanos rumanos generalizando como rumanos*» [10: 40]; «*Si quieres la paz **garzonita** prepara la guerra de don Garzón*» [16: 12].

Цікавим лінгвальним процесом, характерним для мовлення ЗМІ, є *апелятивізація*, – набуття власною назвою загальних ознак. Апелятивізація може мати метафоричний, метонімічний, символічний характер. Апелятивні номінації, на відміну від онімічних, в іспанській масмедійній комунікації не характеризуються індивідуально-оказіональним вживанням, вони не несуть глибокого експресивно-оціночного навантаження, а мають узагальнено-абстрактне значення і вже давно перетворились на мовні кліше: «*CONSPICUOS analistas aseguran que el impacto del «**rajoyazo**» tendrá un efecto demoledor en los resortes*

emocionales que, dicen, decantan el impulso electoral de los españoles.» [9: 15]; «América dio un maracanazo; 3-0 al Flamengo y avanzó» [19: 10]; «Ganar al Real Madrid sería como un centenario...» [25].

Отже, комбінаторика онімичних дериваційних ланцюжків детермінується стилем автора, його манерою подачі інформації, використанням різноманітних мовностилістичних засобів, оціночним ставленням до предмету вираження, тобто комплексом інтра/екстралінгвальних факторів. Прагматичний вплив власних назв реалізується шляхом залучення у мовленнєвий процес експресивно-забарвлених демінутивних та аугментативних суфіксальних форм, які є ознаками неофіційності стилю, його близькості до розмовного мовлення. Вживання оніма в конкретному контексті сприяє виникненню додаткових експресивних конотацій. Задля досягнення прагматичного ефекту важливе значення мають пресуппозиція (знання про світ), прагматична ситуація, конкретний контекст та інтенції автора.

БІБЛОГРАФІЯ

1. Доломан С.Є. Ільченко В.І. Про деякі способи стилістичного використання антропонімів у поезії та в публіцистиці // Журналістика. (Преса, телебачення, радіо). – Вип. – 23. – К.: Либідь, 1991. – С. 114–125.
2. Дука Л.І. Прагматичний потенціал онімів та способи його актуалізації в тексті. Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.02; Дніпропетр. нац. ун-т. – Д., 2002. – 18 с.
3. Ільченко В.І. Експресія власних назв як засіб публіцистики. Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.01.08; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. Ін-т журналістики. – К., 2003. – 20 с.
4. Федоренко Ольга Дмитрівна Емоційно-оцінний потенціал демінутивів у публіцистиці (на матеріалі української періодики 1995-2004 років): Автореф. дис... канд. філол. наук / Черкаський національний ун-т ім. Богдана Хмельницького. – Черкаси, 2006. – 21 с.
5. Braun Frederick. Terms of address: Problems of patterns and usage in various languages and cultures.- Berlin: Mouton de Gruyter, 1988. – P. 236-240.
6. Lazaro Mora F. La derivacion apreciativa, Gramatica descriptiva de la lengua espanola, 3 vols, Madrid: Espasa Calpe, 1999. – P. 4647-82.
7. Montes Giraldo:- Funciones del diminutivo en español. Ensayo de clasificación.- Madrid, 1970. – 312 с.
8. Reynoso Noveron J. Procesos de gramaticalización por subjetivización: el uso del diminutivo en español; Selected Proceedings of the 7th Hispanic Linguistics Symposium, ed. David Eddington, Somerville, MA: Cascadilla Proceedings Project, 2005.– P. 79-86.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Христина Лесько – аспірант та асистент кафедри французької філології Львівського національного університету ім. Івана Франка.

Наукові інтереси: лексикологія, семантика, лінгвопрагматика іспанської мови.

ПИТАННЯ СПІВВІДНОШЕННЯ МОВНОЇ АБСТРАКЦІЇ І СЕМАНТИЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ФРАЗЕОЛОГІЧНОЇ ОДИНИЦІ

Людмила ЛИСЕНКО (Кіровоград, Україна)

У статті розглянуто взаємозв'язок між мовною абстракцією і семантичною трансформацією фразеологічної одиниці. Визначається ступінь взаємозв'язку мовної абстракції й інтенсивності семантичних перетворень фразеологічних одиниць. Наголошується на чинниках, що беруть участь у розвитку фразеологізмів.

Ключові слова: фразеологічні одиниці, трансформації фразеологізмів, узуальне вживання фразеологізмів, оказіональне вживання фразеологізмів, фразеологічна номінація, фразеологічні модифікації, критерії утворення фразеологічних модифікацій.

The paper deals with the investigation of linguistic abstraction and semantical transformation of a phraseological unit. The degree of correlation of language abstraction and intensity of semantic transformations of phraseological units is determined. The factors which take part in the development of phraseologisms are accentuated.

Key words: phraseological units, transformations of phraseologisms, usual use of phraseological units, occasional use of phraseological units, phraseological nomination, phraseological modifications, ways of forming phraseological modifications.

Вивчення особливостей формування, організації та функціонування фразеологічної семантики уможливило розуміння її природи та сутності, поглиблює осмислення

закономірностей організації семантичної системи мови, її специфічних властивостей, що зумовлюють спроможність мови бути засобом пізнання та комунікації.

Дослідження в галузі семантики фразеологічних одиниць (ФО) охоплюють у сучасному мовознавстві широке коло проблем, які вирішуються на матеріалі германських, романських, слов'янських мов: антропоцентризм фразеологічної семантики (О.В. Забуранна, В.Л. Пирогов, Н.В. Щербакова), взаємодія фразотвірних компонентів у процесі утворення узагальнено-образної семантики ФО (М.Ф. Алефіренко, В.М. Білоноженко, І.С. Гнатюк, І.П. Задорожна, Л.Г. Золотих, С.Б. Пташник, Н.Б. Романова, С. Fldes), мовні механізми виникнення емотивності ФО, її зв'язки з іншими компонентами фразеологічного значення (М.В. Гамзюк), внутрішня форма ФО та її функції (Е.І. Астахова, О.В. Кунін, В.М. Угринюк), національно-культурна специфіка семантики ФО (С.Н. Денисенко, Д.О. Добровольський, О.Я. Остапович, В.М. Телія, В.Д. Ужченко, Ю.А. Фірсова, F. Kraas), роль генетичного прототипу в формуванні семантики ФО, реалізації конотативних можливостей фразеологізмів (В.І. Гаврись, Ю.П. Солодуб, С.Г. Шулежкова), контекстуальна реалізація семантики ФО, особливості її оказіонального перетворення (Л.М. Замулко, Л.Ф. Козирєва, В.І. Шрайбер, Л.Ф. Щербачук, F. Hammer, A. Sabban, B. Wotjak). Функціонуванням онімів у складі ФО в англійській мові займалися Б.М. Ажнюк, З.Р. Загірова, Г.П. Манушкіна та ін.

Попри значну кількість праць, в яких піддаються аналізу різні аспекти фразеологічної семантики, відсутні ґрунтовні дослідження семантики ФО в парадигматичній та синтагматичній площинах, що вивчають її формування та розвиток на засадах синхронно-діахронного підходу. Поза увагою дослідників залишається встановлення зв'язків між розвитком семантики фразеологізмів та зміною їх валентності в умовах мовленнєвого контексту, дослідження імпліцитної та контекстуальної валентності фразеологізмів, не в достатній мірі вивчається вплив соціокультурних чинників на формування семантики ФО. Вивчення механізмів формування та розвитку семантики ФО, закономірностей реалізації їх дистрибутивних зв'язків при функціонуванні у мовленнєвому контексті сприяє визначенню семантичних властивостей аналізованих ФО.

Фразеологія будь-якої мови складається зі сталих сполучень різноманітних структурних, семантичних і функціональних типів, які мають певні особливості, іноді такі, що значно відрізняються один від одного. Ступінь мовного абстрагування в різних типах фразеологізмів не є тотожним, відтак саме цим зумовлена потреба диференційного підходу під час дослідження фразеологічного складу мови. Ступінь мовної абстракції – це ступінь віддаленості від дійсності, який неминуче веде до ускладнення змістовної структури фразеологізму.

Основним фактором, який бере участь у формуванні й розвитку фразеологізмів, є семантика, тому що мовна абстракція найбільш яскраве втілення знаходить у семантичній трансформації – лінгвістичному процесі, який лежить в основі фразеологізації. Врахування особливостей різних форм семантичної трансформації та їх впливу на розвиток фразеології дуже важливе, особливо якщо мати на увазі, що рівень мовної абстракції – поняття, що не є стабільним у часі: воно пов'язане, головним чином, з активними лінгвістичними процесами, характерними для розвитку фразеологічних одиниць (виникнення нових значень, фразеологічна деривація, дефразеологізація тощо). Ці процеси, викликаючи ті чи інші зміни в семантичній структурі фразеологічної одиниці, здатні одночасно змінити ступінь мовної абстракції цієї одиниці. Слід відзначити, що абстрагування значення фразеологізму не можна змішувати, тим більше отожднювати з мовним абстрагуванням, що є в основі самого процесу фразеологізації.

Фразеологізація – процес творення стійких, невільних сполучень слів, поступового набуття вільносинтаксичними прототипами категоріальних ознак фразеологізмів [4]. Фразеологізація – мовно-історичне явище, оскільки будь-який фразеологізм виник унаслідок тривалого семасіологічного розвитку, стабілізації закріплення у мовленнєвій практиці народу стійких і відтворюваних словесних комплексів, співвідносних із словосполученнями або реченнями. Його динаміка [1] полягає у лексико-граматичних перетвореннях у напрямі від

синтаксично вільних сполучень слів до семантично нерозкладних фразеологічних зрощень [4: 12].

До основних умов фразеологізації належать семантичні перетворення, граматичні зміщення та деякі позамовні чинники. Повні або часткові семантичні перетворення слів у процесі фразеологізації ведуть до десемантизації фразеологічних компонентів або набуття ними позасистемних значень, не вказаних у тлумачних словниках. При цьому переосмислені слова (основа фраземотворення) у складі фразеологізму самі піддаються впливам з боку фразеологічного цілого, внаслідок чого відбуваються видозміни в їхніх внутрішніх і зовнішніх лексичних та граматичних зв'язках [4].

Відповідно мовна абстракція – це процес, за допомогою якого в нашій свідомості створюється те або інше значення, яке відповідає певному поняттю, але саме це поняття може бути конкретним. Хоча усім фразеологізмам притаманна мовна абстракція, далеко не всі з них мають абстрактне значення. Спостереження вказують, що у площині фразеології абсолютної взаємозалежності і взаємообумовленості між ступенем абстрагування і висловлюваного ним поняття не існує. Багато фразеологічних одиниць означають, хоча й опосередковано, конкретні поняття, незважаючи на те, що їх утворення є результатом більш складного процесу мислення, ніж утворення інших фразеологізмів, які мають абстрактне значення.

Між поняттями “мовна абстракція” і “абстрактне значення” існує співвідношення, оскільки виникнення будь-якого значення (конкретного чи абстрактного) у фразеологізмі, як і у слові, пов'язане зі специфічною формою відображення дійсності – узагальненням і абстракцією. Ось чому, беручи до уваги цей взаємозв'язок, під час дослідження семантичної структури фразеологізму необхідно чітко розмежувати вказані поняття.

Як лінгвістичне явище мовна абстракція притаманна не тільки фразеологізму, але й слову, однак у фразеологізмі воно має специфічну природу, пов'язану з особливостями його внутрішньої форми. Так, в основі лексичної абстракції, що призводить до виникнення номінативного значення слова, лежить ознака поняття, за яким це слово отримує свою назву, в той час як фразеологічна абстракція відбувається через конкретний опис чи уяву про будь-який факт, подію, явище тощо, що передається внутрішньою формою фразеологізму. Таким чином, для внутрішньої форми фразеологічної одиниці навіть у момент її виникнення характерне відчуття образу, що проявляється в семантичній двоплановості цієї одиниці. Така риса не притаманна внутрішній формі слова, що у форматі нормативної функції, яку воно виконує в мові, має, як правило, пряму зорієнтованість на річ чи поняття. Референтне співвідношення слова (лінгвістичний знак – зміст поняття) має два ступені (поняття – денотат), в той час як у фразеологізмі воно є трьохступеневим (образ – поняття – денотат). О.О. Потєбня зазначав, що внутрішня форма слова в найкращому випадку – це остаточний елемент семантики похідного слова, що мотивує його значення у слові, від якого воно є похідним [10: 84].

Однак необхідність в посередництві мотивуючого знаку в похідному слові досить швидко відпадає через те, що в свідомості людини між формою (звуковою оболонкою) цього слова й поняттям, яке воно висловлює, встановлюється прямий зв'язок. Звідси і втрата багатьма похідними словами своєї внутрішньої форми, що перетворює їх в немотивовані лінгвістичні знаки. Напевно в зв'язку з цим дослідник М.Н. Долгіх зазначає, що фразеологізми відрізняються за своєю нерегулярністю, вони є начебто “неправильними” і часто-густо в найбільш очевидних випадках стають незрозумілими словосполученнями [6: 176]. Дійсно, стосовно первинних (кореневих) слів, то їм взагалі не притаманна ні вмотивованість, ні образність.

Специфікою фразеологічної абстракції обумовлено також появу у фразеологізмі семантичної структури, що не співпадає з аналогічною структурою слова. Це знаходить своє відбиття в різному співвідношенні й розподілі денотативних і конотативних сем, які беруть участь в утворенні значень слова і фразеологізму. Більшість лінгвістів вважає, що в змістовній структурі фразеологічної одиниці на відміну від слова переважають конотативні семи [2: 10; 3: 192; 5: 78; 11: 256]. Більш того, саме конотативні семи вільного

словосполучення слугують основою утворення фразеологічної одиниці. Навіть якщо порівняти фразеологічну одиницю з метафорою, яка також виникає в результаті семантичного перетворення й найближче стоїть по відношенню до фразеологізму за своїми семантичними і стилістичними властивостями, то ми виявимо суттєві відмінності між ними, і не лише чисто нормативні. Мова організована таким чином, що будь-якій відмінності в структурі (формі) відповідає відмінність у значенні (змісті). Цей загальний лінгвістичний закон зумовив відмінність у семантичній структурі, що існує між метафорою і фразеологічною одиницею. Справа в тому, що між метафорою та її прототипом існує певний змістовний зв'язок, який і породжує метафору. Значення метафори сприймається як переносне лише на тлі конкретного значення слова, що є його генетичним джерелом. Як тільки значення цього слова вийде із вживання, одразу значення метафори, що виникло на його основі, втрапить свій образний характер. Інакше виглядає справа з фразеологізмом, семантична структура якого має значно більшу самостійність. Якщо метафора як образний мовний засіб неможлива без певного змістового зв'язку з його прототипом, то подібний зв'язок для фразеологізму необов'язковий. Значення фразеологічної одиниці, якщо тільки лексико-граматичні відносини між її компонентами виражені продуктивними мовними засобами, завжди зберігає свій образний характер, незалежно від того, існує в сучасній мові її синтаксичний корелят чи ні. Досить часто співвідношення значення фразеологічної одиниці зі значенням його прототипу неможливе, оскільки співставлення значень як прямого з переносним можливе лише в межах однієї мовної одиниці [9: 9].

Образність у фразеологічній одиниці не завжди лишається незмінною, що впливає на структуру фразеологічного складу, в якому змінюється співвідношення різноманітних семантичних типів фразеологізмів, відбувається рух фразеологізмів від одного типу чи розряду в інші. Можливі випадки, коли в результаті втрати образності фразеологізм позбувається структурних рис й інтегрується в лексичний склад мови в якості повноцінної одиниці (слова) [8: 17].

Як уже зазначалося, фразеологізація – це процес семантичного перетворення, що призводить до утворення нових одиниць мови. Існує думка, що поняття семантичного перетворення ширше ідіоматичності, яка нами не поділяється. Справа в тому, що трактування ідіоматичності полягає в “непохідності” значення цілого від значень частин і поширюється на фразеологічні одиниці, значення яких може бути похідним, але воно не завжди дорівнює сумі значень компонентів [7: 97]. З іншого боку, лексичне послаблення значень компонентів фразеологічних одиниць призводить до появи в цих одиницях подвійного плану, що зближує їх з фразеологізмами, які виникли на основі метафоричного і метонімічного переосмислення. Хоча фразеологічна абстракція визначається, головним чином, семантичними чинниками, на ступінь подібної абстракції впливають також деякі структурно-граматичні риси фразеологізму. Слід зазначити, що утворення фразеологізмів на основі сталих сполучень характеризується менш високим ступенем мовної абстракції.

Отже, фразеологічний фонд англійської мови складається зі сталих сполучень різного ступеня мовного абстрагування. Разом з тим не можна не відзначити посилення абстрактного характеру англійської фразеології, без сумніву, пов'язаного з загальною тенденцією розвитку англійської мови від конкретної до абстрактної, що проявляється, зокрема, у переході метонімічних фразеологізмів в метафоричні, у збільшенні питомої ваги ідіом-фразеологізмів, які характеризуються тотальним семантичним перетворенням компонентного складу.

У підсумку можна зробити наступні висновки:

- між мовною абстракцією та семантичною структурою фразеологізму існує тісний взаємозв'язок і взаємообумовленість;
- ступінь мовної абстракції, притаманний фразеологічним одиницям, прямо пропорційний ступеню інтенсивності семантичного перетворення цих одиниць: чим глибше семантичне перетворення, тим вищий ступінь фразеологічної абстракції й навпаки.

Водночас, оскільки багато проблем остаточно ще не розв'язано, невіршеним залишається й питання системності фразеологічного фонду мови; недостатньо висвітлено структурну та семантичну систематику фразеологізмів; не з'ясовано достатньою мірою

функціональний аспект цих мовних одиниць. У перспективі розвідки у цьому напрямку будуть пов'язані передусім з дослідженням якісних змін у фразеологічному складі мови. Справа в тім, що в цих змінах, що мають досить "трагічні" наслідки для фразеологізмів, виразно проявляється тиск лексичної системи мови на фразеологічну, підтриманий і посилений тиском загальної системи мови, яка намагається перетворити фразеологізми в регулярні мовні явища, впорядкувати їх існування та розвиток.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Алефіренко М.Ф. Лінгвокреативні процеси формування фразеологічної семантики // Мовознавство. – 1988. – № 5.
2. Арнольд И.В. Потенциальные и скрытые семы и их актуализация в английском художественном тексте // Иностр. языки в школе. – 1979. – № 5. – С. 10 – 14.
3. Арнольд И.В. Семантическая структура слова в современном английском языке и методика её исследования. – Л.: Просвещение, 1996. – С. 192.
4. Ващенко В.С. Фразеологізація компаративних зворотів // Мовознавство. – 1975 – № 4.
5. Гак В.Г. Семантическая структура слова как компонент семантической структуры высказывания. – М.: Наука, 1971. – С. 78 – 96.
6. Долгих Н.Н. Структурно-грамматические характеристики английских фразеологических единиц, содержащих анимальный образ // Язык и культура. – Культурологический подход к преподаванию языка и литературы. – К.: Изд-во Дом Дмитрия Бурого, 2004. – Т. 2. – Вып. 7. – С. 196.
7. Крайняк Л.К. Внутрішньо-валентний потенціал першого вербального компоненту в архітектурі "імперативних" композитів у сучасній англійській мові. – Тернопіль, 1999. – С. 97.
8. Леонтьев А.Л. Психологические единицы и рождение речевого высказывания. – М., 1989. – С. 17.
9. Молотков А.И. Фразеологизмы и принципы их лексикографического описания. – М., 1967. – С. 9.
10. Потебня А.А. Мысль и язык. – Харьков, 1913. – С. 84.
11. Семчинский С.В. Семантична інтерпретація мов. – К.: Вища школа, 1994. – 256 с.
12. Удовиченко Г.М. Прогресивна і регресивна деривація в системі фразеологізмів // Мовознавство. – 1984. – № 2.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Людмила Лисенко – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри англійської філології Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: компаративна фразеологія, лінгвокультурологія.

РОЛЬ ЗАПОЗИЧЕНЬ У ПОЯВІ ТА ФУНКЦІОНУВАННІ КВАЗІКОМПЗИТІВ

Олена ПОКОТИЛО (Горлівка, Україна)

У статті розглянуто роль запозичень (а саме англіцизмів) у появі та функціонуванні квазікомпозицій, тобто складних слів, що утворилися не на основі словосполучень; проаналізовано зовнішні та внутрішні причини англійських запозичень, а також наведено тематичну класифікацію квазікомпозицій.

Ключові слова: lingua franca, запозичення, складні слова, квазікомпозиції, глобалізація, мовні причини запозичень, екстралінгвістичні причини запозичень.

The role of borrowings in the appearance and functioning of quasi-composites is investigated in this paper; the linguistic and extra linguistic reasons for borrowings are analyzed; the thematic classification of quasi-composites is suggested.

Key words: lingua franca, borrowings, compound words, quasi-composites, linguistic reasons for borrowings, extra linguistic reasons for borrowings.

Мова – це система, яка постійно змінюється: зараз вона вже не та, якою була десять хвилин назад [7]. Слова розширюють або звужують свої значення, розвивають зовсім нові смисли, змінюють своє звучання, парадигми відмінювання і т. ін. І, звичайно ж, постійно з'являються нові лексеми, які використовуються на позначення нових явищ та об'єктів дійсності. Дуже часто це пов'язане з науково-технічним прогресом, але все частіше трапляється, що запозичення поширюються у всі сфери сучасного суспільства, тому на сьогоднішній день вони являють собою вагомий пласт сучасної української мови: *запер* (людина, яка постійно перемикає канали, *таймер* (придбання нерухомості на певний термін року), *гамбургер*, *браузер*.

Велику кількість запозичень можна пояснити тим фактом, що наше суспільство розвивається в умовах сучасної глобалізації, а, як відомо, суспільство та мова нерозривно пов'язані [7], тобто можна сказати, що ми живемо в епоху всесвітньої глобалізації мов, коли

запозичення як спосіб збагачення словникового складу мови, виходить на перший план. Українська та російська мови за останні два десятиріччя засвоїли велику кількість англіцизмів, бо саме англійська мова претендує на роль *lingua franca* у сучасному постіндустріальному суспільстві [2], коли тільки швидкий обмін інформацією може забезпечити високі статки.

Українські та російські лінгвісти досліджували причини таких запозичень [1, 2, 3], сферу їхнього поширення, швидкість їх поширення, нормативність. Наша стаття – спроба поглянути на запозичення під кутом зору словотвору. Запозичені лексеми – це невичерпне джерело появи квазікомполітів та афіксоїдів. Для сучасного етапу розвитку мови як системи, поряд з виникненням складних слів, характерна поява запозичених комполітів, які в українській та російській мовах набувають статусу квазікомполітів. Таким чином, мета нашої статті – проаналізувати вплив запозиченої лексики, а саме англіцизмів, на появу та функціонування квазікомполітів у сучасних слов'янських мовах.

На думку Х. Марчанда [9], В. Теркулова [5], П. Метьюза [8], квазікомполіти – складні слова, які не можуть бути розгорнуті у словосполучення, бо вони побудовані за аналогією. У сучасних слов'янських мовах таких слів досить багато.

Як уже зазначалося вище, головною причиною запозичень є потяг до всесвітньої глобалізації, який значно посилюється за останні два десятиріччя. М. Кочерган вважає, що за останні п'ятнадцять років було запозичено більше лексем, ніж за попередні три сторіччя.

Намагання загального мовного об'єднання виникло давно і виявлялося у створенні штучних мов, але здебільшого вони не знайшли широкого використання і лишилися лише доказом теоретичної можливості спілкування людей усього світу однією мовою. Різниця цих мов від сучасного процесу зникнення меж між мовами полягає у тому, що штучні мови (есперанто, ідо, окциденталь) вміщували в собі елементи основних мов, а на сучасному етапі розвитку світового суспільства має місце глобальна «англіканізація» мов, які раніше були самостійними. В якості прикладу можна навести тотальне використання вигуків «Vow!» та «Yes!». Необхідно пригадати, що слово «Vow!» в англійській літературній мові є просторічним, і освічені люди не стануть його використовувати [2]. Необхідно підкреслити, що навіть літні люди, на яких дуже повільно впливають мовні зміни, починають використовувати англійські слова «О'К», «юзер», «бейбі» «голкіпер» замість воротар і т. ін. Латиниця широко використовується у рекламних об'явах, засобах агітації, назвах газет, журналів, нічних клубів: «Kazzantun», «Другие новости», «Zanal»[2]. Тобто, найголовніші зовнішні причини функціонування запозичень – глобалізація сучасного інформаційного простору та розвиток новітніх технологій.

М. А. Брейтер виділяє наступні внутрішні (мовні) та зовнішні (екстралінгвістичні) причини запозичень [1: 132-135]:

1. Відсутність відповідного поняття у когнітивній базі мови –рецептора. У 90-х роках у словнику ділової людини з'явилися такі слова, як *ноутбук, аудіобук, таймер, тюнер, тонер, прайс-лист* та багато інших. В офісі завезли нове обладнання, разом з яким запозичили й нові терміни. Якщо ми будемо аналізувати лексеми, якими оперують у світі бізнесу(!), то можна побачити, що велику кількість складають запозичення, бо 20 років назад наші країни ступили на шлях капіталістичної економіки і разом з новими процедурами та принципами запозичили їхні назви: *франшиза, бізнесмен, маркетинг, мерчендайзінг, промоушн, дистриб'юшн, промореліз* та багато-багато інших.

М. Брейтер відмічає випадки, коли запозичення використовуються на позначення понять нових для мови-рецептора і неіснуючих у мові-джерелі. У мові-рецепторі необхідно визначити актуальне явище дійсності, але у рідній мові не має точного слова на позначення цього явища, а в іншій мові (у нашому випадку – в англійській), існують дві одиниці, які, об'єднавшись на базі української/російської мови, підходять для конкретного випадку номінації. За цих обставин ми маємо не стільки утворення нового українського/російського слова, скільки утворення нового слов'янського слова неукраїнських/неросійських елементів. Наприклад, лексема *шоп-тур*, яка добре зрозуміла носіям української та російської мов не має еквівалентів в англійській мові, тобто її не можна назвати англіцизмом у повному

розумінні цього слова. На наш погляд, у таких випадках необхідно говорити про окреме запозичення двох елементів та їх об'єднання у складне слово в мові-рецепторі. Актуалізацію цієї словотвірної моделі можна знайти в композиті авто-тур. У країнах Заходу немає практики поїздки за кордон з метою отримання автомобіля, тобто слово утворилося на вітчизняному ґрунті. Загалом в українській та російській мовах утворилася низка лексем за такою схемою: *шуб-тур*, *секс-тур* і навіть okazіоналізм *лох-тур*. Усі ці складні слова виступають в якості квазікомполітів, а запозичений компонент тур – в якості афіксоїда.

2. Відсутність відповідної (більш точної назви) у мові рецепторі. М. А. Брейтер акцентує увагу на тому факті, що 15% новітніх англіцизмів запозичено у зв'язку з відсутністю відповідного слова у мові-рецепторі: *снічрайтер*, *іміджмейкер*, *топ-модель*.

3. Забезпечення стилістичного ефекту. Використання англіцизмів широко розповсюджено у сучасному ЗМІ для реалізації функції впливу: запозичені лексеми, а особливо використання латиниці легко привертає увагу адресата та допомагають реалізації основної функції ЗМІ - апелятивної. Експресивність новизни – одна зі стійких причин запозичення англіцизмів як більш престижних, значних, виразних [3: 152]. Англіцизми мають перед слов'янськими синонімами ту перевагу, що вони вище атестують адресата в соціальному плані в певних сферах, підкреслюють рівень інформованості і вказують на певну перевагу групи молоді, яка використовує цю лексику.

4. Передача негативних конотацій, яких не має еквівалентна одиниця у мові-рецепторі. Це пояснюється тим, що на початку 90-років ХХ сторіччя широко розповсюдженою була думка, що все іноземне є кращим за вітчизняне. Саме тоді з'явилися слова паб, ріелтор і т.д. Л. П. Крисін [3: 58]. називає такі причини соціально-психологічними, тобто вони пов'язані зі сприйняттям іноземних слів як більш престижних. Але зараз ситуація дещо змінилася: на початку ХХІ сторіччя непомірне використання англіцизмів в рекламі та ЗМІ викликає негативну реакцію у більшій частині населення.

5. Збільшенню кількості запозичених лексем сприяє збільшення кількості людей, які говорять іноземними мовами або хоч трохи їх знають. Вплив еміграції також є важливим для процесів запозичення.

Традиційно вважається, що англійська мова в першу чергу впливає на технічну сферу, але останні дослідження в напрямку соціолінгвістики доводять, що велику кількість запозичень можна знайти в сфері побуту, культури, освіти, подорожування, де складні слова складають великий процент запозичень, бо словоскладання відіграє важливу роль у системі сучасної англійської мови, а композити характеризують загальні тенденції еволюції мови та її лексичного складу [4: 4], «саме складні слова найбільш повно відображають гнучкість та рухливість англійської лексичної системи, її потяг до економічності та виразності, а також безмежні потенційні можливості усєї аналітичної системи англійської мови» [6: 22].

При запозиченні складних слів у іншу мову руйнується зв'язок між словом та словосполученням, на основі якого будується певний композит. Так, у світі бізнесу та торгівлі широкого використання набув термін *прайс-лист* (англ. price-list). В англійській мові це звичайний універб і зрозуміло, що на увазі мається список цін на певну категорію товарів. В українській та російській мовах слово «прайс» не має жодного лексичного значення, а лист- «шматок паперу» в російській мові або «письмове звернення» до якоїсь особи українській мові, тобто словосполучення не буде існувати взагалі, таким чином ми робимо висновок, що лексема прайс-лист – квазікомполіт.

У сучасних російській та українській мовах можна визначити наступні групи квазікомполітів, які утворилися унаслідок запозичень з англійської:

1. Запозичення в сфері бізнесу: *бізнес-план*, *прес-реліз*, *секретар-референт*, *топ-менеджер*, *ноу-хау*, *копірайтер*.

2. Запозичення у сфері спорту. По-перше, це назви командних видів спорту: *гандбол*, *футбол*, *волейбол*, *баскетбол*. Не можна не звернути увагу на той факт, що вищенаведені лексеми є квазікомполітами не тільки в українській та російській мовах. В англійській мові вони теж відносяться до цієї групи слів бо не існує словосполучень типу а basket ball, а словосполучення а basket and a ball (корзина та м'яч не відповідає значенню складного

слова). Можна зроби висновок, що слова зі значенням «командні види спорту» утворилися за допомогою асоціативного мислення «Як грати у цю гру? – ногами/руками за допомогою м'яча», або «що використовується у цій грі? М'яч та корзина/м'яч та сітка». По-друге, це назви видів спорту, що з'явилися за кордоном та прийшли до нас разом з назвами: *віндсерфінг, арм-рестлінг, пауер-ліфтінг*. По-третє, у сучасних ЗМІ широко використовуються спортивні терміни, що витіснили аналогічні слов'янські: *голкіпер, хет-трик, велотрек*.

3. Запозичення у сфері музики. Насамперед, це назви сучасних музикальних та танцювальних напрямків: *рок-н-рол, хіп-хоп, ар-ен-бі (R'n'B), стріп-данс, треш-хаус, диск-жокей (DJ), треш-панк, диско-хаус, транс-хаус і т.д.*

4. Запозичення на позначення певних міських феноменів: *біг-борд, сіті-лайт*.

5. Комп'ютеризація: *вебсайт, веб-дизайн*.

6. Запозичення в сфері політики: *PR-менеджер, піар-послуги (PR-послуги), імідж-мейкер, піар компанія (PR-компанія)*. Ми можемо спостерігати, що слова, які ще п'ятнадцять років тому були екзотизмами, втрачають відтінок чужинності, а нові запозичення у сфері політичної лексики активно засвоюються та набувають високого функціонального статусу. Вони стали настільки звичними, що використовуються не тільки у ЗМІ, але й у публічних промовах політиків, депутатів, навіть у побутовому мовленні.

7. Вираження певних соціальних зв'язків: *бой-френд, гьол-френд*.

8. Терміни на позначення косметичних засобів та косметичних процедур: *мейк-ап, мейк-ап ремувер, ліфтінг-крем, пілінг-крем, вейніш-крем*.

9. Кулінарія: *гамбургер, чізбургер, картопля-фрі, чікенбургер, фішбургер*.

10. Екзотизми – слова іноземного походження, що позначають реалії чужинної культури(фонова лексика), тобто не асимілювалися: *грін-кад, файв-о-клок, бойскаут*. Саме такі слова, у першу чергу, були привезені людьми, які їздили за кордон. Вони не асимілюються і не змінюються, бо сфера їх використання дуже специфічна – характеристика закордонного життя, реалії та традиції певної країни.

11. Технічні новинки: *термопот (термочайник), спліт-система, ноутбук*.

12. Кінематограф: *фільм-екшн, блокбастер*.

13. Сфера товарів та послуг: *міні-шоп, секс-шоп, принт-шоп, міні-маркет, автотур, секс-тур, шуб-тур, гей-паті, автопаті, ностальжі-паті*. Якщо розглядати складові цієї групи, то можна дійти до висновку, що англійські слова *shop, tour, party* в українській та російській мовах набули статусу афіксоїдів, здатних приєднувати будь-які елементи, навіть не англійського походження: *лох-тур, шуб-тур, гідропаті*. Нагадаємо, що в українській та російській мовах існує певна кількість повнозначних запозичених слів, які виступають у словотвірних процесах як один із твірних елементів, але в уяві людей закріпилися як префікси, хоча насправді виконують функцію афіксоїдів: *максі-, міні-, біо-, відео-, квазі-, ретро-*.

14. Сфера розваг: *ток-шоу, реаліті-шоу, стріпшоу, хорошоу*. Елемент шоу також набув статусу афіксоїду.

Такі тематичні групи підтверджують думку про те, що саме всесвітня глобалізація є основним чинником появи англіцизмів у сучасних слов'янських мовах, бо багато запозичень функціонують у культурній та політичній сфері. Науково-технічний прогрес також вимагає появи універсальних термінів, які будуть більш-менш зрозумілими для представників багатьох національностей, саме тому лексеми, які використовуються на позначення технічних новинок – англіцизми.

Зовнішні причини запозичення англіцизмів комбінуються з внутрішніми (наприклад, комунікативна актуальність англоамериканізмів) через соціально-психологічні і реалізують в тенденції замінювати українській/російській зворот одним англійським словом: *трафікінг* (перевізка та торгівля людьми), *запер* (людина, яка постійно перемикає канали TV). Значно збільшилася кількість людей, які володіють англійською мовою. Нерідко у мовній ситуації стає більш престижним, експресія його новизни приваблива, воно може підкреслити високий рівень інформованості того, хто говорить. Використання англіцизма у мові авторитетного персонажа може стати поштовхом до його асиміляції.

Таким чином, запозичення проникли в усі сфери життя нашого суспільства, а науково-технічну термінологію вже неможливо уявити без англоамериканізмів. Англiцизми можуть використовуватися замість українських та російських словосполучень, тобто вони відповідають тенденції сучасних мов до компресії. Не можна не визнавати того факту, що запозичення значно розширили словниковий склад слов'янських мов: вони виступають як прості слова: *speaker, image, timer, lifting, user, driver*; як основа для українських/російських похідних слів: *кликнути, шуб-тур, хакнути*; як квазікомпозиції повністю запозичені з англійської мови: *ноут-бук, прас-лист, хет-трик, мейк-ап*; як елементи українських/російських складних слів на позначення понять, які дуже часто відсутні в англійській мові: *авто-тур, шоп-тур, лох-тур*. З кожним днем все нові і нові запозичення з'являються в українській та російській мовах, і незважаючи на наше до цього ставлення, глобалізація в мовах продовжується. На думку мовознавців, вплив англійської мови з часом буде ще розширюватися, так що можна очікувати появи нових запозичених лексем.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Брейтер М. А. Англицизми в русском языке: история и перспективы: пособие для иностранных студентов-русистов. – Владивосток: Диалог, 2001. – 282с.
2. Калугина О. А. Заимствование в эпоху глобализации // Материалы X-й международной конференции по функциональной лингвистике «Функционирование русского и украинского языков в эпоху глобализации». – Ялта, 2003. – с.140-142
3. Крысин Л. П. Иноязычные слова в современном русском языке – М. : «Просвещение», 1968. – 244с.
4. Омельченко Л. Ф. Продуктивные типы сложных слов в современном английском языке. – К. : Вища школа, 1981. – 144с.
5. Теркулов В. И. Композиты русского языка в ономастическом аспекте: дис. ... доктора филол. наук: 10.02.02. – Горловка, 2008. – 406с.
6. Шевченко Г. Н. Продуктивность модели морфологически сложных слов с первым субстантивным элементом типа *to baby-sit* в современном английском языке: дис. ... канд. Филол. Наук. – М., 1976. – 192с.
7. Akmajian A. Linguistics. – Cambridge : The MIT Press, 2001. – 604p.
8. Matthews P. H. Morphology. - Cambridge: Foreign Language Teaching and Research Press, 2001. – 256p.
9. Marchand H. The Categories and Present-Day English Word-Formation – Munchen, 1969. – 427p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олена Покотило – аспірант кафедри загального мовознавства та російської мови Горлівського державного педагогічного інституту іноземних мов.

Наукові інтереси: словотвір української та англійської мов, ономастологія.

ЛЕКСИКО-КАТЕГОРІАЛЬНЕ ЗНАЧЕННЯ «ОПОЗИЦІЙНОСТІ» У ПОХІДНИХ ІМЕННИКАХ З ЛАТИНСЬКИМИ АФІКСАМИ НІМЕЦЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ

Микола ФЕДОРІВ (Київ, Україна)

У статті розглядається семантичний аспект словотворення іменників. Аналіз свідчить, що похідні іменники з латинськими афіксами містять сему «опозиційності».

Ключові слова: похідні іменники, латинські афікси, опозиційність.

The paper deals with the semantic aspects of word-building of nouns. The analysis testifies that derivative nouns with Latin affixes have a common seme "opposition".

Key words: derivative nouns, Latin affixes, opposition.

Протягом усієї історії мовознавства лінгвістична думка постійно звертається до проблем взаємовідношення семантики і структури, логіко-предметного і формального значень мовної одиниці. З розвитком ідеї про системну організацію мови проблема закономірних зв'язків і взаємодії її елементів набула ще більшої значущості.

Абсолютно новим етапом у розвитку сучасної дериватології став категорійний підхід до аналізу похідних одиниць, який уможливив виокремлення категорійного словотвору, теоретичні засади якого викладено в працях І.Р.Вихованця, К.Г.Городенської та ін. Цей підхід передбачає виділення з позицій категорійності трьох граматичних підсистем – категорійного синтаксису, категорійної морфології та категорійного словотвору.

Категорійному словотвору відведено проміжне місце між категорійним синтаксисом і категорійною морфологією, бо його словотвірні категорії формуються на основі елементарного речення чи словосполучення, використовуючи для свого вираження мінімальні одиниці морфологічного рівня – морфеми [4].

Перехрещення словотвірного рівня з морфологічним і лексичним сприяло поглибленому вивченню суттєвих характеристик словотвору, його зв'язків і взаємовідношень з названими вище рівнями [2: 169] і висунуло словотвір на один з передніх планів лінгвістичних досліджень. Словотвір як необхідна форма організації словникового складу бере участь у побудові морфологічних класів (частин мови), інтегрує відношення між словами, має певне словотвірне значення, яке поряд з граматичним, лексичним і прагматичним входить у структуру значення слова, що і зумовлює **актуальність** даного дослідження.

Дослідженню похідних слів та словотвірних афіксів німецької мови присвятили свої праці такі науковці, як І. Барц, Г. Брінкман, В. Фляйшер, С. Ользен, Е. Доналес, Н.Г. Іщенко, Л.І. Сахарчук, О.С. Кубрякова, М.Д. Степанова, О.А. Земська, В.В. Винокура, І.С. Улуханова та ін. В україністиці зазначені проблеми досліджувалися такими науковцями, як І.І. Ковалик, Н.Ф. Клименко, В.О. Горпинич, І.В. Муромцев, Є.А. Карпіловська, К.Г. Городенська та ін.

Метою даної статті є зіставний аналіз лексико-категоріального значення «опозиційності», вираженого афіксами латинського походження у похідних іменниках німецької та української мов.

Основною одиницею словотворення є похідне слово. *Похідне слово* – це будь-яка вторинна, тобто обумовлена іншим знаком чи сукупністю знаків одиниця номінації зі статусом слово, не залежно від структурної простоти чи складності останнього [3: 5]. Інакше кажучи, похідне слово - це складний комплекс структурно-семантичних характеристик одиниці мови, який характеризується певними структурно-семантичними ознаками: морфемним складом, його семантичним зв'язком із первинним словом (мотивованість), словотворчими формантами [1: 114].

Структура і значення похідного слова формуються на основі структури і значення твірної основи та словотворчих афіксів. Префікс та суфікс, як правило, виражають лексико-граматичні або лексико-категоріальні значення, тобто вони конкретизують семантику кореня, а також, беручи участь в граматичному оформленні лексичного значення слова, ототожнюють слова за загальнокатегоріальними ознаками [7: 40].

Лексико-категоріальне значення «опозиційності» як в німецькій, так і в українській мовах, було виділено лише у префіксах латинського походження, таких як **de- (des-)** / **де- (dez); dis-** / **дис-; in- (il-, im-, ir)** / **ін- (іл-, ім-); konter-** / **контр-; re-** / **ре-**. Слід зауважити, що префікси можуть вступати між собою у парадигматичні відношення (антонімії, синонімії, паронімії і т.д.). Це свідчить про те, що префікси, які містять спільну лексико-семантичну категорію, можна назвати *синонімічними*. У даному випадку, перераховані вище префікси є синонімами, оскільки їм властиве спільне категоріальне значення «опозиційності». Дане значення імпліцитно виражає поняття протиставлення, оскільки похідні слова, що у своїй структурі містять афікс із цим значенням, протиставляються словам, від яких вони утворені. Слід зазначити, що семантична роль префікса полягає в тому, що він уточнює, доповнює значення похідного слова або надає йому модифікаційної семантики загалом, тому він має здатність змінювати лексичне значення та дистрибуцію первинного слова. Таким чином, похідні слова, утворені за допомогою аналізованих префіксів, можна віднести до одної лексико-семантичної групи.

Далі проаналізуємо похідні іменники, структурним компонентом яких є один із вище названих префіксів. Слід зазначити, що кожен із наведених префіксів має власну дистрибуцію, що і зумовлює їх сполучення з основами різних типів, внаслідок чого виникають лексико-семантичні варіанти. У представленому дослідженні похідні іменники, що відносяться до лексико-семантичної групи «опозиційності», поділяються на лексико-семантичні групи, що розглядаються нижче. Зауважимо також, що дані префікси виконують однакові функції як в німецькій, так і в українській мовах. Далі зупинимось на їх розгляді.

Похідні іменники із префіксом **de-** / **де-** містять сему «протиставлення шляхом втрати об'єкта». Як свідчить аналіз, кореневий іменник, в процесі приєднання до нього префікса **de-** / **де-**, констатує не наявність того чи іншого предмета, а його відсутність або втрату. Проаналізуємо дане явище на конкретних прикладах.

Аналізуючи досліджуване значення на прикладі деяких похідних іменників *німецької мови*, зауважимо, що:

іменник **Debardage** із значенням вигрузка, розгрузка чогось. імпліцитно виражає значення відсутність чи втрату вантажу;

іменник **Debasierung** зі значенням видалення суглобової кістки експліцитно виражає досліджуване нами значення;

іменник **Dehydration** – дегідратація, сушка – також імпліцитно виражає значення видалення вологи з чого-небудь.

Досліджуючи досліджуване значення на прикладі деяких похідних іменників *української мови*, зазначимо, що:

іменник **деградація** із значенням погіршення, втрата якихось якостей, також містить сему відсутність чи втрата чого-небудь;

іменник **деетимологізація** виражає значення втрати смислового зв'язку або споріднення між словами;

іменник **дезорганізація**, що означає порушення порядку, дисципліни, містить сему відсутність організації.

Латинський префікс **Dis-** / **дис-** надає похідним іменникам *німецької та української мов* значення «протиставлення шляхом розладу або руйнації об'єкта». З дослідження випливає, що іменник, при приєднанні до нього представленого префікса, констатує не просто антонімічне поняття, а поняття у дуже недосконалому стані. Проаналізуємо даний аспект на прикладах.

Досліджуючи представлене значення на прикладі деяких похідних іменників *німецької мови*, зазначимо, що:

іменник **Disharmonie** виражає значення гармонії у стані розладу;

іменник **Dislokation**, у значенні зміщення гірських порід, містить значення руйнації початкового залягання;

іменник **Disulgieren** значить руйнацію емульсії.

Аналізуючи дане значення на прикладі деяких похідних іменників *української мови*, зауважимо, що:

іменник **дискредитація** виражає значення підриву (руйнування) авторитету, значення когось, чогось;

іменник **дистрофія** виражає значення розладу чи порушення живлення тканин і органів.

Префікс латинського походження **In-** / **ін-** надає похідним іменникам досліджуваних мов значення «протиставлення шляхом заперечення об'єкта». Слід зазначити, що даний префікс, у певних буквосполученнях, має декілька варіантів, зокрема **In-** (**Il-**, **Im-**, **Ir-**) / **ін-** (**іл-**, **ім-**, **ір-**).

Проаналізувавши значення даного префікса на матеріалі декількох похідних іменників *німецької мови*, зазначимо, що:

іменник **Inaktivität** зі значенням неактивність, бездіяльність, імпліцитно заперечує діяльність або активність;

іменник **Inexistenz** виражає значення заперечення існування;

іменник **Illoyalität** імпліцитно виражає значення заперечення того чи іншого закону.

При аналізі досліджуваного значення на прикладі декількох похідних іменників *української мови*, зауважимо, що:

іменник **іматеріалізм** має значення заперечення існування матерії;

іменник **інфантильність** виражає значення заперечення досконалості розвитку індивіда.

Сему «власне протиставлення» похідні іменники досліджуваних мов отримують внаслідок сполучення з префіксом **Konter-** / **контр-**.

Аналіз значення даного префікса на матеріалі декількох похідних іменників німецької мови свідчить, що:

іменник **Kontergalopp** виражає значення галоп, з зовнішньої ноги, який вживається на противагу звичайному галопу;

іменник **Kontergewicht** експліцитно виражає значення противаги;

іменник **Konterorder** виражає значення наказ, що виданий на противагу попередньому.

Аналіз значення даного префікса на матеріалі декількох похідних іменників української мови показує, що:

іменник **контрзахід** виражає значення заходу, що виконується на противагу іншому.

іменник **контрнаступ** виражає значення наступу у відповідь наступу противника.

Похідні іменники із префіксом **re-** / **ре-** виражають значення «протиставлення шляхом обернення дії об'єкта»

Дослідження аналізованого значення на прикладі декількох похідних іменників німецької мови вказують, що:

іменник **Reemigration** виражає значення на противагу еміграції;

іменник **Reexport** виражає значення експорт імпортованих товарів.

Аналіз на прикладі іменників української мови вказує, що:

іменник **реорганізація** виражає поняття, протилежне організації

іменник **рекристалізація** виражає процес розчинення тіла.

Зобразимо дане явище схематично:

Таким чином можна дійти висновку, що:

1. група похідних іменників німецької та української мов із префіксом **de-** / **де-** містить значення «протиставлення шляхом втрати об'єкта»;

2. похідні іменники німецької та української мов із префіксом **dis-** / **дис-**

містять значення «протиставлення шляхом розладу або руйнації об'єкта»;

3. похідні іменники німецької та української мов із префіксом **in-** / **ін-** містять значення «протиставлення шляхом заперечення об'єкта»;

4. похідні іменники з префіксом **konter-** / **контр-** містять сему «власне протиставлення»;

5. Похідні іменники із префіксом **re-** / **ре-** виражають значення «протиставлення шляхом обернення дії об'єкта»

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Іщенко Н. Г. Словообразовательная синонимия в современном немецком языке: Монография / Нина Григорьевна Ищенко – К.: Изд. центр КДЛУ, 2000. – 348 с.
2. Іщенко Н. Г. Категоріальна семантика похідних синонімів (на матеріалі сучасної німецької мови) / Ніна Григорівна Іщенко // Мовні і концептуальні картини світу: Зб. наук. праць. – № 6, книга 1. – К.: Прайм–М.: КНУ імені Тараса Шевченка, 2002. – С. 168–175.
3. Кубрякова Е. С. Типы языковых значений. Семантика производного слова / Елена Самойловна Кубрякова. – М.: Наука, 1981. – 200 с.
4. Олексенко В.П. Словотвірні категорії іменника. Автореф. дис... д-ра філол. наук: 10.02.01 / В.П. Олексенко; НАН України. Ін-т укр. мови. – К., 2002. – 36 с.
5. Словарь словообразовательных элементов немецкого языка // [под ред. Марии Дмитриевны Степановой]. – М.: Русский язык, 1979. – 536 с.
6. Словник афіксальних морфем української мови // [під ред. Н.Ф.Клименко].–ін.-т мовознавства ім. О.О.Потебні, НАН України.– К., 1998.–435 с.
7. Цыганенко Г.П. Русский язык. Морфемика. Словообразование. Этимология. Учебно-справочная книга / Г.П.Цыганенко.– Донецк: ООО «КИТИС», 1999.– 316 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Микола Федорів – аспірант кафедри германського та порівняльного мовознавства, НПУ ім. М.П.Драгоманова
Наукові інтереси: словотворення германських і слов'янських мов та порівняльне мовознавство

СЕКЦІЯ ПРИКЛАДНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

SPRACHE, KULTUR, KOMMUNIKATION UND TRANSLATION

Олександр БІЛОУС (Кіровоград, Україна)

В сучасну епоху мультикультуралізму та глобалізму культурологічні питання перекладу особливо гостро постають перед сучасними перекладачами. Врахування культурних особливостей тексту, який підлягає перекладу, є невід'ємною частиною процесу перекладу.

Ключові слова: переклад, локалізація, культура, комунікація, галузь Software, адаптація комп'ютерних програм до культур.

The interpreters in contemporary world face the cultural questions of translation in the contemporary epoch of multiculturalism and globalism. The indispensable part of translation is the account of cultural peculiarities of text which is subject to translation.

Key words: translation, localization, culture, communication, Software field, adaptation of computer programs to the culture.

Multikulturelle Gesellschaft, Globalisierung – diesen Schlagwörtern begegnet man heute nahezu täglich. Dennoch hat der rege Informationsaustausch nicht zu einer Vereinheitlichung geführt; im Gegenteil: International agierende Unternehmen, die ihre Produkte in verschiedenen Ländern verkaufen wollen, werden sich immer mehr der Wichtigkeit der kulturellen Anpassung an die unterschiedlichen Bedürfnisse der Konsumenten bewusst. Dies trifft auch auf den Bereich der Computer- und Softwaretechnik zu */Aktualität/*. Heutzutage ist ein Computer kein hochspezialisiertes, nur für Arbeitszwecke verwendetes Gerät mehr, sondern wird von immer mehr Anwendern auch in der Freizeitgestaltung eingesetzt. Die ständig wachsende Zahl der Softwareprodukte ermöglicht es, zwischen mehreren technisch annähernd gleichwertigen Programmen zu wählen, und die endgültige Kaufentscheidung wird oft auf Gefühlsebene getroffen. Was ein Mensch jedoch als ansprechend empfindet, hängt von der Kultur ab, in der er verwurzelt ist. Letztendlich wird sich ein Käufer für dasjenige Produkt entscheiden, das seiner Kultur am besten entspricht */Ziel/*. Für Software, die eine breite Käuferschicht ansprechen soll, lohnt sich also eine sorgfältige Anpassung an die unterschiedlichen Märkte.

Aber warum wird Software „lokalisiert“ und nicht „übersetzt“? Lokalisierung ist die Anpassung eines gesamten Produktes an die sprachlichen und kulturellen Besonderheiten des Zielmarktes. Der Terminus „Lokalisierung“ stammt aus der Software-Branche und wurde in den 80er-Jahren eingeführt. In weiterer Folge wurde bald jede Tätigkeit, die auf irgendeine Weise mit der Anpassung eines Produktes an andere Kulturen zu tun hatte, ebenfalls als Lokalisierung bezeichnet. In der vorliegenden Arbeit bezieht sich dieser Terminus jedoch auf Software-Produkte.

Vereinfacht gesagt, bedeutet Lokalisierung die Übersetzung der in einer Software enthaltenen Texte und die Anpassung der verschiedenen anderen Programmelemente, so dass das Programm von Anwendern in der Zielsprache und -kultur problemlos verwendet werden kann */Aufgaben/*. Warum spricht man dann nicht einfach von der „Übersetzung“ eines Programmes? Bringt der Terminus „Lokalisierung“ irgendwelche Vorteile mit sich, die auch für die Übersetzungswissenschaft von Interesse sind?

Der Terminus „Lokalisierung“ vermeidet die Verwendung des unscharf abgegrenzten Begriffes „Übersetzung“, der schon auf so unterschiedliche Weise definiert wurde. „Lokalisierung“ ist eine eindeutige Bezeichnung für eine vielseitige Tätigkeit, nämlich die Anpassung eines Softwareproduktes (einschließlich der dazugehörigen Komponenten wie etwa Online-Hilfe und Handbuch) an Zielsprache und -kultur mit allen sich dadurch ergebenden Änderungen. Also, Lokalisierung beinhaltet die Anpassung aller sprachlichen und nichtsprachlichen Elemente an Zielsprache und -kultur; Lokalisierung gibt dem Translator mehr Freiheit, Auslassungen, Ergänzungen und Änderungen vorzunehmen, da sich (auch seitens der Auftraggeber) die Frage nach

„wörtlicher“ oder „freier“ Übersetzung gar nicht mehr stellt; Lokalisierung wertet die Tätigkeit des Translators in den Augen der Auftraggeber auf, was sich auch im Honorar niederschlägt.

Je weniger ein Programm von der Sprache der Programmierer abhängig ist, desto einfacher ist der Prozess der Lokalisierung. Daher werden sprachliche und kulturelle Elemente bewusst herausgefiltert. Diesen Vorgang nennt man *Internationalisierung*.

Das *Ziel* besteht darin, Software-Produkte zu erstellen, die in alle Sprachen übersetzt werden und auf der ganzen Welt verkauft werden können. Dabei geht es jedoch nicht nur um die im Grunde genommen technische Frage der Übersetzbarkeit. Wenn ein Programm zur Lokalisierung an einen Übersetzer weitergegeben wird, besteht die größte Sorge der Programmierer darin, dass es nach erfolgter Lokalisierung nicht mehr funktioniert. Bei der Lokalisierung darf nicht alles übersetzt werden, was theoretisch übersetzt werden kann. Diese Tatsache liegt in der Struktur eines Programmes begründet.

Der nicht zu übersetzende Teil eines Computerprogramms ist der Programmcode, der in einer bestimmten Programmiersprache geschrieben ist und der dem Computer Anweisungen erteilt, wann welche Funktion auszuführen ist [5:136]. Schon eine kleine Änderung, z. B. ein Tippfehler in einem Befehl oder ein Leerzeichen zuviel, führt zu Funktionsstörungen im Programm. Daher rühren auch die Befürchtungen der Programmierer, dass die Software nach der Lokalisierung nicht mehr funktionieren könnte, weil versehentlich ein Teil des Programmcodes übersetzt wurde. Diese Risiken können jedoch durch eine gute Zusammenarbeit zwischen Programmierern und Lokalisierern minimiert werden. Für Anwendungen, die unter *Windows* laufen, gibt es spezielle Programme, sogenannte Lokalisierungstools, die nur den zu übersetzenden Text zeigen und einen Zugriff auf den Programmcode gar nicht erlauben.

Der Programmcode läuft im Hintergrund, die Anwender haben keinen Zugriff darauf. Die *Kommunikation* zwischen Anwender und Computer erfolgt über die Benutzerschnittstelle. Zur Benutzerschnittstelle zählen all diejenigen Programmkomponenten, die eine Interaktion zwischen dem Programm und dem Benutzer beinhalten [5:137]. Dazu gehören z.B. die verschiedenen Menüs, Schaltflächen und Werkzeugensymbole, über die die Anwender das Programm bedienen können, aber auch Rückmeldungen vom Computer an die Benutzer, etwa wenn ein Fehler aufgetreten ist, ein bestimmter Befehl bestätigt werden soll oder ein gewisser Vorgang abgeschlossen ist.

In der Adaptierung dieser Elemente liegt der hauptsächliche Tätigkeitsbereich der Lokalisierer, und dieser Bereich ist auch für die Übersetzungswissenschaft interessant, denn hier finden *Kommunikation* und *Interaktion* statt [5:137]. Alle Arten der sprachlichen oder gemischt sprachlich-grafischen Mittel zur Interaktion zw. Software und Benutzer stellen den eigentlichen Arbeitsbereich des Übersetzers im Rahmen des Prozesses der Lokalisierung dar [5:137].

Wie eingangs bereits erwähnt, bedeutet „Lokalisierung“ die Anpassung der in der Software enthaltenen sprachlichen und nichtsprachlichen Elemente an die Zielsprache und -kultur. Dass die Texte eines Programms übersetzt werden müssen, damit es anderssprachige Anwender benutzen können, scheint klar. Welche Rolle spielt dabei aber die *Kultur*? Um diese Frage zu beantworten, soll im folgenden der Zusammenhang zwischen Sprache und Kultur und dessen Auswirkungen auf die Kommunikation und Translation untersucht werden [1: 197-202; 2: 7-14; 3: 15-40].

Wenn man Kultur ganz allgemein als die Summe aller „Gewohnheiten einer Gemeinschaft“ [7:30] betrachtet, stellt sich natürlich die Frage, wie die Gewohnheiten einzelner Menschen, aus denen das Kollektiv ja besteht, zur Kultur werden. *Hansen* bevorzugt daher den Begriff Standardisierungen, der allgemeiner ist und sich daher leichter auf Kollektive anwenden lässt. Er bezieht sich damit auf Gewohnheiten, die von der Mehrheit der Menschen, die das Kollektiv bilden, geteilt werden und so zu kulturspezifischen Gewohnheiten, also zu Standardisierungen, werden [7:30]. Was standardisiert ist, d. h. von der Mehrheit akzeptiert und für richtig empfunden wird, gilt als „normal“. Wer die Standardisierungen einhält, sich also „normal“ verhält, ist Teil des Kollektivs [7:88].

Da Kultur hauptsächlich aus gewachsenen Phänomenen besteht, kann meistens nicht erklärt werden, warum sich gerade die eine und nicht eine andere Standardisierung durchgesetzt hat [7:40]. Außerdem sind die geltenden Standardisierungen einem ständigen Wandel unterworfen, neue kommen hinzu und manche alte werden verworfen. Die jeweils gültigen Standardisierungen werden

von den Mitgliedern des Kollektivs automatisch erlernt und machen so aus einzelnen Individuen ein Kollektiv. Die Summe aller Standardisierungen ergeben die Kultur des Kollektivs, wobei aber im Allgemeinen noch ausreichend Freiraum für Individualität bleibt. Zudem steht es jedem Mitglied des Kollektivs frei, die Einhaltung der Standardisierungen zu verweigern, wenn es bereit ist, dafür die Sanktionen seitens der Gesellschaft in Kauf zu nehmen [7:45f; 8: 6]. In der Folge soll gezeigt werden, welche Faktoren Auswirkungen auf die Kultur haben.

Standardisierungen der Kommunikation. Menschen haben das Bedürfnis zu kommunizieren. Ohne Kommunikation kann kein Kollektiv entstehen, da jedes Kollektiv auf Gemeinsamkeit und Informationsaustausch basiert. Kommunikation findet mittels sprachlichen und nichtsprachlichen Zeichen statt, die innerhalb des Kollektivs tradiert und im sogenannten kulturellen Gedächtnis in Form von Büchern, Museen etc. bewahrt werden. Ein Zeichen konstituiert sich dadurch, dass innerhalb einer Benutzergemeinschaft willkürlich einem Bedeutungsträger eine Bedeutung zugeordnet wird [7: 37].

Die nasse Substanz z.B., die sich in Bächen, Seen und Meeren befindet, wird in einem Kollektiv *Wasser* genannt, in einem anderen *voda* und in einem dritten wiederum *acqua*. Abgesehen von wenigen Ausnahmen (z. B. Schmerzensschreie) sind also alle Zeichen arbiträr [8:60f], daher müssen sie von den Mitgliedern des Kollektivs erlernt werden und sind so an das Kollektiv gebunden [7:33-37].

Zeichen, die der Mehrheit eines Kollektivs vertraut sind, können als standardisiert (und daher kulturspezifisch) angesehen werden, was sowohl für die Sprache als auch für nichtsprachliche Zeichen – wie etwa Gesten [7: 35] oder einen bestimmten Kleidungsstil – gilt. Standardisierte Zeichen können bewusst definiert worden sein wie z. B. die Verkehrszeichen, oder zufällig im Lauf der Zeit zu Zeichen geworden sein wie beispielsweise *der Ehering*. Die Sprache, die man als das höchste Zeichensystem der Kultur bezeichnen kann, ist ebenfalls ein gewachsenes System; die Sprachzeichen sind daher willkürlich und unterliegen willkürlichen Standardisierungen, die über Jahrhunderte hinweg durch den Sprachgebrauch entstanden sind [7: 37, 40, 49, 52-58].

Standardisierungen des Denkens. Sprache dient nicht nur zur reinen Kommunikation, sondern auch als Rohmaterial zur Schaffung einer Lebenswirklichkeit. Die Sprache beklebt nicht vorgefundene Gegenstände mit neutralen Etiketten, sondern liefert Bilder, wie sich der Mensch die Gegenstände in seinem Bewusstsein vorstellt [7: 60]. *Vermeer* erklärt: „...wahrnehmen, verstehen, denken, sprechen, hören – und ebenso sehen, riechen, schmecken, fühlen – sind nicht einfache Darstellungen, Abbildungen, Versetzungen (Transpositionen) von Gegenständen der „Welt“, sondern Umsetzungen, Transformationen, damit Veränderungen, Anpassungen... an menschliche Bedürfnisse. Die Realität wird mit Hilfe sprachlicher Zeichen gedeutet, daher wird auch die Gedankenwelt eines jeden Menschen durch sie beeinflusst [12:30f]. Sprachen speichern in ihren Wörtern nicht nur Bildnisse von außersprachlichen Objekten, sondern beinhalten sogar Vorstellungen, denen in der Außenwirklichkeit nichts entspricht [7: 61].

Den Gesamtbestand an Ideen und Ideenkombinationen eines Kollektivs, das sogenannte kollektive Wissen, nennt Hansen [7:73] „standardisiertes Denken“ [7: 71f]. Da das Denken standardisiert ist, ist auch das Angebot der möglichen Wirklichkeitsdeutungen standardisiert und daher kultur- und zeitabhängig [7:90f]. Zum Beispiel können wir heute wissenschaftlich erklären, wie ein Hagelschauer entsteht, im Mittelalter jedoch machte man Hexen und Zauberer dafür verantwortlich, da die Wirklichkeitsdeutungen der damaligen Zeit keine andere Möglichkeit zuließen. Das Denken ist also abhängig von den jeweils vorhandenen Standardisierungen, das heißt, von der Kultur des Kollektivs. Die innerhalb eines Kollektivs allgemein akzeptierten Wirklichkeitsdeutungen manifestieren sich wiederum in der Sprache. Folgendes Beispiel soll dies illustrieren [7: 63f]: Im deutschen Sprachraum sieht man ein Schwein im Stall und Schweinsbraten auf der Speisekarte. Im Englischen unterscheidet man jedoch zwischen dem lebenden Tier *pig* und dessen essbarem Fleisch *pork*. Diese Unterscheidung wird auf alle Tierarten und Fleischsorten angewandt.

Sprache und Wirklichkeitsdeutungen beeinflussen sich also gegenseitig. Daher spricht *Vermeer* auch von der „Interdependenz von Sprache und Kultur“. *Vermeer* fasst die Zusammenhänge zwischen Sprache und Kultur wie folgt zusammen: „...Realität wird durch Kultur

geformt wahrgenommen; Kultur wird durch Sprache mitgeformt wahrgenommen; Kultur und Sprache formen die Wahrnehmung der Realität [12: 46].

Standardisierungen des Empfindens. Wie das Denken ist auch das Empfinden standardisiert, auch wenn man Gefühle selbst eher in den Bereich der Natur als in den der Kultur einordnen würde. *Hansen* bezieht sich dabei auch nicht auf den biologischen Mechanismus, bei dem Gefühle durch bestimmte Hormone ausgelöst werden, sondern konzentriert sich auf die Rolle, die diese Gefühle im Kollektiv spielen. Ein Gefühl, so *Hansen*, wird für den betroffenen Menschen erst real, wenn er es benennen, deuten und daraus Konsequenzen ziehen kann, und eben dafür gibt es Standardisierungen. Das Kollektiv bestimmt, welche Gefühle erwünscht sind und gezeigt werden dürfen bzw. sollen, und legt fest, welche unerwünscht sind und unterdrückt werden müssen. Außerdem werden durch die Standardisierungen manchmal auch neue Empfindungen geschaffen, die ein Mensch vielleicht nicht von sich aus empfinden würde, wie z. B. Dankbarkeit [7:94-97].

Die Ansichten darüber, was erwünscht und was unerwünscht ist, sind standardisiert und variieren daher von Kollektiv zu Kollektiv. Daher werden bestimmte Gefühle in verschiedenen Kulturen auch unterschiedlich bewertet; so wird z. B. Peinlichkeit nicht in allen Kulturen gleich stark empfunden bzw. nicht in den gleichen Situationen [7:101]. Wie bei allen anderen Standardisierungen wird Normalität auch hier vom Kollektiv definiert.

Standardisierungen des Handelns. Da einer Handlung meistens Gedanken und Emotionen vorausgehen, die, wie wir gesehen haben, beide standardisiert sind, ist anzunehmen, dass auch das Handeln gewissen kulturspezifischen Standardisierungen unterliegt. Bestimmte Denkgewohnheiten führen zu ganz bestimmten Verhaltensgewohnheiten, die dann als Standardisierungen von den meisten Mitgliedern des Kollektivs übernommen werden. Für praktisch jede Situation, in die ein Mensch kommen kann, existieren Standardisierungen, die ihm sagen, was er in diesem oder jenem Fall zu tun hat. Die meisten dieser Standardisierungen sind den Mitgliedern des Kollektivs so vertraut, dass sie sie befolgen, ohne lange darüber nachzudenken.

Freiraum für Individualität bleibt in der Art und Weise, wie die Standardisierungen befolgt werden. In unserer leistungsorientierten Gesellschaft, zum Beispiel, wird von einem jungen Menschen erwartet, dass er einen Beruf erlernt, um seinen Lebensunterhalt verdienen zu können und nach Möglichkeit auch Karriere zu machen. Die Wahl des Berufes bleibt jedoch meistens jedem selbst überlassen, und so macht der eine Karriere als Translator und der andere als Lehrer. Wer sich dem Leistungsdenken entziehen will, wird zum „Aussteiger“, und damit ist auch die Verweigerung der allgemein gültigen Standardisierungen standardisiert. Hier kommen wieder die bereits erwähnten Standardisierungen des Denkens zum Tragen, die „aussteigen“ als das genaue Gegenteil von „Karriere machen“ konzipieren. Von den Mitgliedern einer nicht industrialisierten Gesellschaft wird vermutlich weder das Karrierestreben noch das Konzept des Aussteigens verstanden werden, da für sie ganz andere Standardisierungen gelten [7: 102–114].

Die Bedeutung der Standardisierungen für die Kultur. Wie bereits mehrmals erwähnt, besteht Kultur aus Gewohnheiten bzw. aus Standardisierungen. Gemeinsame Standardisierungen machen aus einer Ansammlung beliebig vieler Menschen ein Kollektiv, d. h. eine Gemeinschaft, deren Mitglieder ähnlich denken, ähnlich fühlen und ähnlich handeln. Mit der Zeit werden gewisse Standardisierungen zu Traditionen, die von Generation zu Generation weitergegeben werden. Jedes Kollektiv hat seine eigenen Traditionen und nützt die Unterschiede zu anderen Kollektiven dazu, sich von ebendiesen anderen Kollektiven abzugrenzen und eine eigene Identität aufzubauen. Die Unterschiede zwischen den Kollektiven ergeben sich dadurch, dass jedes Kollektiv die bestehenden Freiräume anders nutzt. Nahrungsaufnahme an sich ist beispielsweise nicht kulturabhängig, da alle Menschen essen. Zutaten und Zubereitung der Speisen, die Art und Weise, wie Mahlzeiten eingenommen werden, und was damit assoziiert wird, sind jedoch sehr wohl kulturspezifische Standardisierungen, die in jedem Kollektiv anders ausfallen – das zeigt z. B. der Vergleich zwischen einem typischen italienischen Frühstück, das nur aus einer Tasse Kaffee besteht, und einem opulenten *english breakfast* mit Speck und Ei, Würstchen und *bakedbeans* [7 :115].

Kommunikation zwischen den Kulturen. Kultur und Sprache spielen eine wichtige Rolle für die Kommunikation. Kommunikation findet durch den Austausch von Zeichen statt [7: 67], daher kann sie nur dann erfolgreich sein, wenn beide Kommunikationspartner dieselben Zeichen

verwenden. Das beginnt bereits bei optischen Zeichen wie etwa Gesten, die ebenfalls kulturspezifisch sind [12: 20; 7: 35], und setzt sich in der Sprache fort. Kommunikation kann also nicht von Kultur getrennt werden.

Interkulturalität und interkulturelle Kommunikation. Das „interkulturelle Fremdverstehen“ [7:180] ist noch nicht sehr gut erforscht, wird aber im Zuge der Globalisierung zweifellos immer wichtiger werden. Wie bereits festgestellt, schaffen unterschiedliche Kollektive unterschiedliche Lebenswirklichkeiten, was oft schon innerhalb ein und derselben Nation zu Kommunikationsproblemen zwischen den Mitgliedern der verschiedenen Unterkollektive führen kann. Bei Kommunikation über politische und kulturelle Grenzen hinweg fehlen jedoch sowohl die gemeinsame Sprache als auch die gemeinsame Geschichte und die gemeinsamen Standardisierungen, die innerhalb einer Nation noch bindend wirken. Weiter erschwert wird eine interkulturelle Kommunikation noch durch die Tatsache, dass Kollektive ja Normalität definieren und die Mitglieder eines anderen Kollektivs daher bewusst oder unbewusst als „anders“ eingestuft und möglicherweise sogar abgewertet werden [7:179f].

Jede Nation macht sich ein Bild von sich selbst, das sind die sogenannten Autostereotype, und ein Bild über andere Nationen, die sogenannten Heterostereotype [7:182]. Die meisten dieser Vorstellungen sind Vorurteile, also Fehlurteile, die für ein besseres Fremdverstehen abgebaut werden müssen, z.B. durch Kontakt mit anderen Kulturen. Dabei sind die Kommunikationsteilnehmer meist auf einen Translator angewiesen. Im Folgenden soll betrachtet werden, wie kulturelle Unterschiede bei der Translation zum Tragen kommen.

Kultur und Kommunikation in der Übersetzung. Ein Text ist immer abhängig von der Kultur, in der der Textproduzent verhaftet ist. Jede Handlung eines Menschen ist verknüpft mit seinem Gesamtverhalten. Handlung und Verhalten sind verknüpft mit den Usancen, Konventionen und Normen einer Kultur, in deren Gemeinschaft der betreffende Mensch als „enkulturierter“ lebt. Ein Text ist ein Handlungsprodukt. Ein Text ist also verknüpft mit dem Gesamtverhalten seines Produzenten und dessen Kultur [12: 32f]. Sowohl der AT als auch der ZT sind als kulturelle (und darin sprachliche) Zeichen durch die Kommunikationssituation determiniert, in der sie als Botschaftsträger fungieren [9: 7].

Wenn nun ein Text in eine andere Sprache – und somit auch in eine andere Kultur – übertragen werden soll, ergeben sich folgende Probleme: An jedem Kommunikationsprozess sind mindestens zwei Seiten beteiligt: der Sender und der Empfänger. Ändert sich einer der beiden Kommunikationspartner, ändert sich auch die Kommunikation selbst, d.h. deren Inhalt, die Art zu kommunizieren, der Aufbau des Textes etc. Im Fall der Translation ändert sich der Empfänger [12: 39].

Die Empfänger des Zieltextes sind also Mitglieder eines anderen Sprach- und Kulturraumes haben somit „kulturbedingt ein anderes Weltwissen, andere Lebensgewohnheiten, andere Texterfahrungen“ [9: 28], was bei der Übersetzung berücksichtigt werden muss. Unter Umständen muss das, was im Ausgangstext implizit vorausgesetzt wird, für das Zieltextpublikum explizit erklärt werden. Die Kultur bestimmt auch die Regeln für die Kommunikation, „ob etwas gesagt/geschrieben wird; worüber gesprochen/geschrieben wird, wie etwas formuliert wird“ [12: 39]. Text und Kultur sind so eng miteinander verknüpft, dass *Vermeer* [12:34] Translation als „transkulturelle[n] Transfer“ bezeichnet. Der Translator hat also den kulturellen Gegebenheiten Rechnung zu tragen. Wie er das tut, hängt vom Skopos der Translation ab, d.h. davon, welche Funktion der Text in der Zielkultur erfüllen soll [9: 10, 27; 11: 25f]. Bei Translation wird ein Text (translat) unter den Bedingungen der Zielkultur für die Verwendung in ihr erstellt, so dass ein funktionsgerecht verwendbares Kommunikationsinstrument entsteht [12: 38].

Welche Funktion der übersetzte Text in der Zielkultur erfüllen soll, bestimmt in der Regel der Auftraggeber, den *Nord* [9: 8f] als „Initiator“ bezeichnet. Dabei kann es zu einer Funktionsänderung des Textes kommen, z.B. wenn ein technischer Fachtext für Laien übersetzt wird, oder wenn ein literarisches Werk für Erwachsene in der Übersetzung zum Kinderbuch wird. In einigen Fällen müssen Teile des Textes, manchmal sogar der gesamte Text, neu geschrieben werden [12].

Der Translator hat dann die Aufgabe, die geeigneten Mittel zu wählen, mit denen die intendierte Funktion am besten zu erreichen ist. Unter Umständen kann die intendierte Funktion in

der Zielkultur aber nicht erreicht werden [9: 39f]. In einem islamischen Land wird z.B. auch die aufwendigste Werbekampagne für Schweinefleisch keinen Erfolg haben. In einem solchen Fall ist es die Aufgabe des Translators, dies seinem Auftraggeber mitzuteilen und eventuell andere Möglichkeiten zu erarbeiten. In anderen Fällen wiederum bleibt die Funktion konstant. Ein Beispiel hierfür ist Software-Lokalisierung – das lokalisierte Produkt soll schließlich für die Anwender der Zielkultur ebenso nützlich sein wie die Originalversion für die Anwender der Ausgangskultur.

Auch, wenn die Funktion des Ausgangstextes für den Zieltext beibehalten werden soll, müssen Anpassungen vorgenommen werden. Natürlich muss sich der Translator zuerst bewusst machen, welche Funktion der Ausgangstext in der Ausgangskultur erfüllt, bzw. mit welcher Intention der Ausgangstext erstellt wurde, wie *Nord* [9: 17] erklärt: Denn sie [die Intention des Textproduzenten] bestimmt die Strategie für die Textproduktion (Wahl der Themaentwicklung, der stilistischen Gestaltungsmittel, der nonverbalen Elemente etc.) und beeinflusst die Textfunktion.

Die intendierte Funktion des Textes bestimmt, welche Art von Text erzeugt wird. Daher kann man Texte nach ihrer Funktion in verschiedene Kategorien einteilen. *Nord* [9: 20] unterscheidet zwischen „Texttyp“ und „Textsorte“. *Vermeer* [11] führt folgende **Texttypen** an:

- informativer Texttyp (rein informative Texte)
- expressiver Texttyp („nach ästhetischen Gesichtspunkten“ gestaltete Texte)
- operativer Texttyp (Texte mit Appellfunktion)
- mehrere Mischformen („Texte, die entweder zwei oder mehr Intentionen verfolgen oder – bei längeren Texten – Textteile unterschiedlichen Typs enthalten“)
- multi-medialer Texttyp (Kombination von Text und Bild oder Musik, wobei dieser Texttyp die anderen Typen überlagert, „denn sowohl informative als auch expressive oder operative Texte können in der Gestalt des multimedialen Texttyps auftreten“). Allerdings gibt *Reiß* später den multimedialen Texttyp als eigenständigen Typ auf und bezeichnet Texte, die mit nichtsprachlichen Elementen kombiniert sind, als „*multimediale[...] Varianten* der drei Grundtypen“ [10:87].

Textsorten definieren *Reiß/Vermeer* [10: 177] wie folgt: ...überindividuelle Sprech- oder Schreibakttypen, die an wiederkehrende Kommunikationshandlungen gebunden sind und bei denen sich aufgrund ihres wiederholten Auftretens charakteristische Sprachverwendungs- und Textgestaltungsmuster herausgebildet haben. Beispiele für verschiedene Textsorten sind etwa: Rezepte, Todesanzeigen, Witze, Gesetzestexte etc. Wie jede Form der Kommunikation sind auch Texte den sprachlichen und kulturellen Standardisierungen unterworfen, daher gibt es für ein und dieselbe Textsorte in jeder Kultur unterschiedliche Textsortenkonventionen. Textsortenkonventionen manifestieren sich auf einzelkultureller Ebene [11: 21].

Bei der Übersetzung müssen die jeweiligen zielsprachlichen Textsortenkonventionen eingehalten werden [12: 43]. Voraussetzung dafür ist natürlich, dass der Translator über ausreichende ziel- und ausgangssprachliche Kompetenz (auch auf kultureller Ebene) verfügt. Für einen Translator ist plurikulturelle praktische (!) Erfahrung eine unabdingbare Voraussetzung für seine Arbeit [12: 35] [Der Translator] ist (im Idealfall) bikulturell, d.h. er beherrscht sowohl Ausgangs- als auch Zielkultur (und darin -sprache), und er besitzt unter anderem eine translatorische Kompetenz, zu der als Teilkompetenzen die Fähigkeit zur Textrezeption, Textproduktion und zum Recherchieren [...] gehört [9: 12]. Voraussetzung für das Übersetzen generell sind Kenntnisse des soziokulturellen Hintergrundes, sowohl in der Ausgangs- als auch in der Zielkultur [11: 19].

Die Kulturkompetenz des Translators. *Heidrun Witte* [13:110] definiert Kulturkompetenz als die „Kenntnis und Beherrschung“ der „Faktoren, die das Verhalten von Mitgliedern einer Gesellschaft ‚regeln““. Die Regeln der eigenen Gesellschaft werden von klein auf in Form von Standardisierungen übernommen und deshalb meistens unbewusst befolgt, daher neigt man dazu, auch eine fremde Kultur – zumindest anfangs – intuitiv auf der Basis des eigenen Kulturwissens zu interpretieren. Wenn aber fremdsprachige Zeichen vor dem Hintergrund der eigenen Kultur verwendet und bewertet werden, führt das zwangsläufig zu einem Fehlverhalten [13:111-115; 6:10]. Da sich, wie oben erwähnt, Sprache und Kultur nicht trennen lassen, muss mit einer neuen Sprache auch eine neue Kultur erlernt werden.

Das eigene Kulturwissen kann jedoch nicht einfach „ausgeschaltet“ werden. Das gilt natürlich auch für den Translator, weshalb *Witte* [13:123] in diesem Zusammenhang von „kulturspezifische[r] Teilkompetenz“ spricht. Im allgemeinen reicht diese Teilkompetenz jedoch aus, damit der Translator seine Aufgabe bei einer Kommunikation zwischen Angehörigen zweier Kulturen erfüllen kann. Dabei muss er auch berücksichtigen, dass die Kommunikationsteilnehmer auf beiden Seiten über ein unterschiedliches interkulturelles Wissen verfügen [13: 127]. Ein Dolmetscher muss z.B. wissen, wie jeder der Gesprächspartner die Kultur des anderen einschätzt, wie jeder seine eigene Kultur einschätzt, und schließlich, wie jeder glaubt, vom anderen eingeschätzt zu werden [13:128f].

Wenn der Translator diese Annahmen kennt, kann er sie bewerten und Fehleinschätzungen bzw. Vorurteile korrigieren, natürlich in Verbindung mit seinem Kommunikationsauftrag [4:61-68; 10:95-104]. Diese Korrekturen können verschiedener Art sein; so kann der Dolmetscher z.B. eine Aussage abschwächen, die nicht als Beleidigung gemeint war, vom anderen Gesprächspartner aber so aufgefasst werden würde; er muss unter Umständen gewisse nationale Eigenheiten erklären oder Zusatzinformationen liefern, um Missverständnissen vorzubeugen [13:129-123; 4: 52ff]; auch muss er manchmal formale Aspekte berücksichtigen, was z. B. den Aufbau und die Strukturierung einer Argumentation betrifft. Kulturkompetenz ist nicht nur für das Dolmetschen, sondern auch für das Übersetzen eine Grundvoraussetzung. Gerade bei *der Lokalisierung aller elektronischer Wörterbücher* und *Enzyklopädien* spielt die Kultur eine wichtige Rolle, da es von der Kultur abhängt, was zum Allgemeinwissen gehört und was nachgeschlagen wird, was für die Anwender von Interesse ist und was nicht, über welche Themen sich die Benutzer detaillierte Informationen erwarten und bei welchen sie sich mit einer allgemein gehaltenen Erklärung zufrieden geben. Daher ist die Brauchbarkeit des lokalisierten Produktes sehr stark von der Kulturkompetenz der Lokalisierer abhängig.

Allerdings ist niemand in der Lage, die eigene oder eine fremde Kultur objektiv zu beurteilen. Daher kann der Translator nur auf subjektiver Basis Annahmen über die Kultur des Zielpublikums anstellen.

Zusammenfassung. Unterschiede zwischen Kulturen ergeben sich aus unterschiedlichen Standardisierungen und unterschiedlicher Nutzung von Freiräumen. Eine gemeinsame Kultur verbindet die einzelnen Mitglieder eines Kollektivs und verhilft ihnen so zu einer gemeinsamen Identität. Die Gemeinschaft entscheidet, was normal und was abnormal ist; wer dazugehören will, muss die Standardisierungen kennen und sie einhalten. In Texten spiegelt sich die Kultur, in der sie produziert wurden, wider. Bei einer Übersetzung wird ein Text in eine andere Kultur verpflanzt, was gewisse Änderungen mit sich bringt. Ein übersetzter Text wendet sich an andere Rezipienten mit einem anderen Vorwissen, unterliegt anderen Textsortenkonventionen und ändert manchmal auch seine Funktion. Dank seiner Kulturkompetenz kann der Translator, je nach seinem Kommunikationsauftrag, in seiner Übersetzung diesen Unterschieden zwischen den Kulturen Rechnung tragen und sie gegebenenfalls ausgleichen.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Баран Я.А., Зимомря М.І., Білоус О.М., Зимомря І.М. Фразеологія: знакові величини. Навчальний посібник для студентів факультетів іноземних мов. – Вінниця: Нова Книга, 2008. – 265 с.
2. Кам'янець А.Б., Некряч Т.С. Інтертекстуальна іронія і переклад. – Київ: Видавець Карпенко В.М., 2010. – 176 с.
3. Чередниченко О.І. Про мову і переклад. – Київ: Либідь, 2007. – 248 с.
4. Ammann Margret. Grundlagen der modernen Translationwissenschaft – Ein Leitfaden für Studierende.– Heidelberg: Institut für Übersetzen und Dolmetschen, 1990. – 108 S.
5. Freigang Karl-Heinz. Software-Lokalisierung. Ein Gegenstand übersetzungswissenschaftlicher Reflexion? – Tübingen: Narr, 1996. – S. 135–146.
6. Göhring Heinz. Interkulturelle Kommunikation: Die Überwindung der Trennung von Fremdsprachen-und Landeskundeunterricht durch einen integrierten Fremdverhaltensunterricht.– In: Harting +Wode, 1978. – S. 9–14.
7. Hansen Klaus P. Kultur und Kulturwissenschaft: Eine Einführung. – Tübingen, Basel: Francke Verlag, 1995. – 405 S.
8. Harris Marvin. Kulturanthropologie: Ein Lehrbuch. – Frankfurt/Main: Campus Verlag, 1989. – 254 S.
9. Nord Christine. Textanalyse und Übersetzen: Theoretische Grundlagen, Methode und didaktische Anwendung einer übersetzungsrelevanten Textanalyse. – Tübingen, Basel: Francke Verlag, 2009. – 283 S.
10. Reiß Katarina, Vermeer Hans J. Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie. 2. Auflage.– Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1991. – 248 S.
11. Snell-Hornby Mary. Übersetzungswissenschaft – eine Neuorientierung. – Tübingen, Basel: Francke-Verlag, 1994.– 390 S.
12. Vermeer Hans J. Übersetzen als kultureller Transfer. In: Snell-Hornby Mary. Übersetzungswissenschaft – eine Neuorientierung. – Tübingen, Basel: Francke Verlag, 1994. – S. 30 – 54.

13. Witte Heidrun. Die Kulturkompetenz des Translators – Theoretisch-abstrakter Begriff oder realisierbares Konzept? – In: ТсГ 2, 1987. – С. 109–136.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олександр Білоус – кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладу та загального мовознавства, декан факультету іноземних мов Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: теорія та практика перекладу, прикладна лінгвістика.

ЛІНГВІСТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ НОВОГО ПОСІБНИКА ІЗ ЗІСТАВНОЇ ЛЕКСИКОЛОГІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ

Олександр БОНДАРЕНКО (Кіровоград, Україна)

В статті здійснено обґрунтування концепції нового посібника з предмету “Зіставна лексикологія”. Доведено потенціал семантико- ідеографічного підходу при аналізі сучасного сленгу та лексики гендерної семантики.

The article substantiates a new “Comparative Lexicology” manual conception. It proves the semantic ideographic approach potential when analyzing modern slang and gender labeled lexicon.

... алфавитный способ расположения слов крайне туп и сух. Самые близкие и сродные речения... разнятся далеко врозь и томятся тут и там в одиночестве; всякая живая связь речи разорвана и утрачена..., читать такой словарь нет сил, на десятом слове ум притупеет и голова вскружится, потому что ум наш требует во всем какой-нибудь разумной связи, постепенности и последовательности

В.И. Даль. Толковый словарь живого великорусского языка.

...However distinct may be our views, however vivid our conceptions, or however fervent our emotions, we cannot but be often conscious that the phraseology we have at our command is inadequate to do them justice. We seek in vain the words we need, and strive ineffectually to devise forms of expression which shall faithfully portray our thoughts and sentiments.

P.M. Roget's thesaurus of English words and phrases

Як відомо, дисципліна “Зіставна (порівняльна) лексикологія” є необхідною ланкою в комплексі традиційних теоретичних лінгвістичних дисциплін. Основною метою вивчення дисципліни “Зіставна (порівняльна) лексикологія” є з’ясування відмінностей лексико-семантичних систем порівнюваних мов задля виявлення особливостей дискретизації світу лінгвосоціумами через унікальний спосіб його пізнання. Це закономірно, оскільки, зважаючи на активізацію глобалізаційних процесів, набуті знання дозволяють зрозуміти особливості уявлення кожного народу про специфіку національного шляху в рамках загального розвитку цивілізації, виявити цінність своєї культури, своєрідність мови, національного менталітету тощо.

Метою цієї статті є обґрунтування концепції нового посібника із зіставної лексикології на основі залучення сучасних наукових розвідок з компаративістики. Серед **завдань** відзначимо: огляд концепцій існуючих посібників, виокремлення ключових для сучасних порівняльних досліджень теоретичних положень (зокрема, проблеми моделі зіставлення), апробація моделі на прикладі лексики гендерної семантики (її стандартної частини) та сучасного сленгу. Необхідність уведення студентів у коло проблем, які активно обговорюються у вітчизняній лінгвістиці, очевидна, що робить нашу розвідку **актуальною** та такою, яка має прикладний характер.

Незважаючи на активне вивчення зіставної лексикології в межах найрізноманітніших академічних спеціальностей: філологія, переклад, прикладна лінгвістика тощо, кількість навчальних посібників є доволі обмеженою: відзначимо курси лекцій М.П. Кочергана, В.М. Манакіна, А.Е. Левицького та Л.Л. Ставової, також підручники І. В Корунця, Л.Г. Верби та авторського колективу К.К.Швачко, П.В.Терентьева, С.А.Швачко та Т.Г. Янукян [6; 8; 7; 5; 2; 1].

При цьому не можна не зауважити, що на початку ХХІ століття вигляд лінгвістики взагалі (та лексикології зокрема) відчутно змінився. Передусім це стосується різноманіття підходів до вирішення проблем, які відносяться до “вічних”, звернення лінгвістів до питань, які апіорі не можуть тлумачитися однозначно (на кшталт специфіки національних мовних картин світу та ін.). Зіставлення лексем різних мов дозволяє з’ясувати особливості

відображення навколишнього світу, віднайти лінгвокультурні та індивідуально-психологічні характеристики номінації одних і тих самих явищ та предметів оточуючого нас світу [1; 9; 10; 11], надає конкретні дані (ілюстративний матеріал) для досягнення вагомих висновків у межах лінгвокультурології, що дає змогу мовознавцям отримати інформацію про “дух мови” у розумінні В. фон Гумбольдта; віднайти шляхи взаємодії мови та мислення у розумінні О. О. Потебні [7].

Сучасний етап розвитку компаративних досліджень характеризується ще й удосконаленням “інструментарію” розвідок: методики збору матеріалу, розробки моделі дослідження тощо. Загальною практикою дисертаційних досліджень стала розробка основи порівняння (мови-еталону в проекції на конкретний лінгвістичний феномен) відповідно до мети, що стоїть перед науковцем, але в будь-якому випадку незалежної від зіставлюваних мов (зокрема для ономастичних розвідок моделлю може слугувати система способів та мотивів номінації [10]).

У зв’язку з вищезазначеним, цілком логічним видається побудова посібника з наукової дисципліни, яка корелює з зазначеною сферою лінгвістичних розвідок на основі принципів, релевантних для самої цієї сфери. Йдеться про ідеографічний принцип розгляду лексико-семантичних угруповань, який уможливорює безпосередній аналіз лексики, дозволяючи пройти весь шлях реконструкції лексико-семантичного поля: від виділення інтеграційних (ядерних) та диференційних сем до формування лексико-семантичних угруповань з урахуванням структурно-системних відношень.

Зазначена парадигма є своєрідним підсумком у вивченні лексики, знаменуючи перехід від семантичного рівня її опису до рівня знань про світ, адже саме на її основі слід виділяти мовні засоби концептуального членування світу [4]. Враховуючи те, що для дослідників-початківців становить сам процес наукового пошуку, новизна гіпотез, які висуваються, переконливість аргументації та гострота наукової полеміки для аналізу пропонується лексичний пласт “Назви особи чоловічої/ жіночої статі в українській та англійській мовах”, який вербалізує левову частину того, що становить концепти “чоловік” та “жінка” в українській та англійській мовах. Знайомство з особливостями вербалізації цих концептів надзвичайно важливе, адже йдеться про стрижньові “кванти дійсності” української та англійської лінгвокультур.

Ієрархічність побудови ідеографічної схеми лексико-семантичних полів дає чітку картину гіперо-гіпонімічних зв’язків, дозволяє з’ясувати особливості семантичних відношень українських та англійських лексем та специфіці їхнього перекладу. За приклад наведемо одне з практичних завдань з проекту посібника:

“За допомогою українських та англійських тлумачних словників з’ясуйте характер відношень (включення чи підпорядкування) між англійськими та українськими лексичними одиницями гендерної семантики у вихідному тексті та тексті перекладу

вихідний текст

текст перекладу

– *If you turn into one of those married assholes...I'll kill you.*

– *Якщо ти станеш такою, як ці квочки, я тебе уб'ю.*

– *You see, this is why I don't date. The men out there are freaks.*

Бачите. Тому я й не хочу ходити на побачення. Всі чоловіки ненормальні збоченці.

– *You gotta be able to roll into a place, walk up to the hottest thing there. Otherwise you're finished. It's kind of like being around dogs. You gotta show no fear.*

– *Просто треба ставитись до цих штучок як до звичайних дівчат. Треба вміти з легкістю підкотитись до найшикарнішої кралі на вечірці. Інакше нічого не вийде. Як і собакам, їм не можна показувати свого страху.*

– *Things? You call them things?*

– *Штучки? Ви називаєте їх штучками?*

– *Yeah. Well, they are things.*

– *Так, вони і є штучки, гарненькі штучки.*

Samantha let the Pakistani busboy kiss her.

Саманта дала тому пакистанцеві поцілувати себе.

I'm the man.

Я – супер!

У проекції на сленг зазначена модель порівняння, безумовно, релевантна, адже надає можливість розширити погляди на зазначений феномен, який не є просто сукупністю лексичних інновацій чи порушенням норми, а становить особливий світ зі своєю поняттєвою сферою, ціннісною ієрархією, відмінним від традиційного соціокультурним спектром стосунків “людина – суспільство”, “людина – людина”, “людина – мова”. З’ясування особливостей вербалізації певних фрагментів дійсності в зіставлюваних лінгвокультурах дозволяє не лише виявити лакуни, але й визначити тонші нюанси розбіжностей у лексикалізації навколишнього світу, частково пов’язані з культурно-історичними й етнографічними причинами, частково зумовлені мовною специфікою внутрішніх форм. За приклад наведемо одну з вправ посібника:

“Переклад наступних реплік анімаційних стрічок містить перекладацькі помилки (використання національно-специфічних відповідників). Прокоментуйте залучення таких відповідників, запропонуйте свій варіант. Чи погоджуєтесь ви з помилковістю використання такого роду відповідників? Обґрунтуйте свою відповідь?”

вихідний текст	текст перекладу
<i>–Oh, that's my boy, he got some <u>gumption</u> there.</i>	<i>– О, це мій син, <u>парубок моторний</u></i>
<i>– Where are you? – <u>Shoot!</u> You're in Radiator Springs.</i>	<i>– Де це ти? – <u>Тю!</u> У радіаторному раю</i>
<i>– Guido, look, it's-a like it was paved by <u>angels</u>. – Boy, I tell you what. I bet even the roads on the moon ain't this smooth.</i>	<i>– Гладенька немов попа у бамбіно– Заждїть – я скажу. В <u>самому Києві</u> нема таких доріг!</i>
<i>– You know, I knew this girl <u>Doreen</u>. Good-lookin' girl. Looked just like a Jaguar, only she was a truck! you know, I used to crash into her, j ust so I could spoke to her.</i>	<i>– Якось я знав таку <u>Ганю</u>. Гарна була. У, як Лексус, тільки з кузовом. Врїзатись в неї приходилось, щоб хоч слово сказала, зараза.</i>
<i>–...this hunk of <u>junk</u> flies.</i>	<i>–...щоб ці <u>ночви</u> літали.</i>
<i>– Hey, look at me! I'm flyin', by <u>golly!</u> I'm happier than a <u>tornado in a trailer park!</u></i>	<i>– Ой, дивїться, я летю. Я щасливий, як <u>Юрій Гагарін</u>”</i>

Застосування ідеографічного підходу до вивчення лексичного складу мови має незаперечний потенціал як у теоретичних розвідках, так і в діяльності перекладчів-практиків. Вивчення співвідношення між вербалізацією певних “квантів змісту” порівнюваних мов створює необхідний фундамент для теорії перекладу. Зрештою, перекладацькі трансформації, які складають “технологію” перекладу, сходять до функціонально-структурних відмінностей між мовами, що стикаються одна з одною в процесі перекладу.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Введение в сравнительную типологию английского, русского и украинского языков / Швачко К.К., Терентьев П.В., Швачко С.А., Янукян Т.Г. – К.: Вища школа, 1977. – 117 с.
2. Верба Л. Г. Порівняльна лексикологія англійської та української мов / Л.Г. Верба. – Вінниця: Нова Книга, 2003. – 160 с.
3. Жлуктенко Ю. О. Передмова // Нариси з контрастивної лінгвістики. – К.: Наукова думка, 1979. – С. 3 – 4.
4. Караулов Ю.Н., Белоусова А.С. О “Русском идеографическом словаре” Н.Ю. Шведовой [електронний ресурс] режим доступу: russianforall.ru/upload/iblock/340/KaraulovYN,BelousovaAS.doc
5. Корунець І. В. Порівняльна типологія англійської та української мов / І.В. Корунець. – К.: Либідь, 1995. – 238 с.
6. Кочерган М.П. Основи зіставного мовознавства / М.П. Кочерган. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2006. – 424 с.,
7. Левицький А.Э., Славова Л.Л. Сравнительная типология русского и английского языков / А.Э. Левицкий, Л.Л. Славова. – Житомир: Изд-во ЖГУ, 2005. – 204 с.
8. Манакин В.Н. Сопоставительная лексикология / В.Н. Манакин. – К.: Знання, 2004. – 326 с.
9. Материнська О.В. Семантика найменувань частин тіла в англійській, німецькій, українській та російській мовах: Автореф. ... дис. канд. філол. наук: 10.02.17 / Донецьк. нац. ун-т. – Донецьк, 2005. – 20 с.
10. Петрова О.В. Особливості номінації в псевдонімії німецької та української мов: Автореф. ... дис. канд. філол. наук: 10.02.17 / Донецьк. нац. ун-т. – Донецьк, 2005. – 20 с.
11. Фабіан М.П. Особливості лексико-семантичного зіставлення етикетних полів української, англійської та угорської мов // Проблеми зіставної семантики. – Вип. 6. – К.: КНЛУ, 2003. – С. 91 – 95.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олександр Бондаренко – кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладу та загального мовознавства Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.
 Наукові інтереси: контрастивна лексикологія, теорія та практика перекладу.

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ СИСТЕМНОСТИ ЛЕКСИКИ НА ПРИМЕРЕ ЭЛЕКТРОННЫХ СЛОВАРЕЙ

Инна ЗАВАРУЕВА (Днепропетровск, Украина)

В статті розглянуто особливості електронної лексикографічної обробки лексики, яка відображається в існуванні різних типів словників і можливості складання „системного портрету” слова.

Ключові слова: електронна лексикографія, систематизація лексики, „системний портрет” слова.

The article discusses the features electronic lexicographic processing language appears in existence of different types of dictionaries and can generate "systematic portrait" word.

Key words: electronic lexicography, vocabulary arrangement, "a portrait of the system" words.

Языковые особенности обязательно находят свое отражение в различных словарях. В данной статье в общем виде ставится проблема лексикографической систематизации лексики на примере электронных словарей. Актуальность этой темы обусловлена все возрастающей ролью компьютерных словарей среди других продуктов лексикографии.

Теоретической основой составления любого словаря является положение, согласно которому словесный состав современного русского литературного языка представляет собой исторически сложившуюся естественную систему со всеми принадлежащими такой системе характеристиками: открытость, целостность, функциональность.

Основы отечественной системной лексикографии разработаны Ю.Д. Апресяном [1]. Лексика любого языка рассматривается как множество классов единиц с определенными для каждого класса правилами использования. Системная лексикография ориентирована на такие словари, которые содержат полную информацию о лексеме.

Значительное место в лексикографической практике отражения системности лексики занимают проблемы синонимии. Как указывал Л.В. Щерба, синонимические словари являются отчасти одним из видов идеографических словарей, где только синонимы прикреплены не к слову-понятию, а к фонетическому слову (хотя и с учетом его многозначности) [7, с.291]. Важным направлением лексикографии является также научно-техническая лексикография теоретической базой которой стало терминоведение. Исследования в этом направлении представлены в работах А.С. Герда, «Основы научно-технической лексикографии» [2], С. В. Гринева «Введение в терминологическую лексикографию» [3], Ю.Н. Марчука «Основы терминографии» [5] и др. Учитывая системность как неотъемлемое свойство термина, В.Д. Табанакова считает важным положение о том, что любое описание термина, включая и лексикографическое, должно основываться на предварительном логико-понятийном анализе терминосистемы [6].

Цель статьи: рассмотреть особенности электронной лексикографической обработки лексики и систематизацию.

Системность лексики находит отражение в существовании различных типов словарей: синонимов, омонимов, фразеологизмов, переводных, терминологических и т.п. Такие же словари существуют и в электронном варианте, но пользование ими имеет один нюанс, который отсутствует в словарях бумажных – возможность составления «системного портрета» слова, в том случае, если на одну электронную страницу собирается материал из различных словарей, более или менее удачных.

«Электронный словарь-справочник русского языка» (В.Н. Тришин) очень богат синонимическими рядами. Словарь содержит 293 тысячи слов и выражений, из которых 208 тысяч снабжены синонимами или фразеологическими (и синтаксическими)

синонимами (сходными по смыслу выражениями). Всего синонимов 1205 тысяч. Такое большое количество синонимов обусловлено двумя причинами.

Понятие “синоним” в цитируемом словаре используется в расширенном смысле. Составителей интересует в первую очередь, являются ли взаимозаменяемыми конкретные слова в именных словосочетаниях (с сохранением хотя бы частично их смысла) или нет. Иначе говоря, улучшит ли установление синонимической связи между двумя конкретными словами качество распознавания смысла именных словосочетаний или нет при компьютерной обработке словосочетаний. При этом вопрос о том, является ли данное слово точным синонимом другого слова или только близко ему по смыслу (то, о чем часто спорят филологи), составителей интересует во вторую очередь.

Любой синоним (поясняющее слово) к конкретному слову имеет, в свою очередь, также синонимы (поясняющие слова). Для их просмотра достаточно активизировать поле “наименование”.

Для удаления синонимов (толкований) нужно выделить слово в списке синонимов (толкований), а затем нажать кнопку со знаком минус из меню. Для каждого из отображенных наименований рассчитывается значение критерия близости. Критерий является суммой экспериментально подобранных весовых коэффициентов для главного и уточняющих слов. Например, главное слово имеет вес 1, синоним главного слова 0.9, уточняющее слово 0.8, синоним уточняющего слова 0.7, а, к примеру, наименование марки изделия – 2.5. Все наименования-кандидаты упорядочиваются в порядке убывания и в таком виде предлагаются пользователю для окончательного выбора. Еще одной особенностью данного словаря как яркого представителя словаря нового типа является лексикографическая обработка фразеологизмов.

Фразеологические обороты приводятся в словарных статьях на все слова (кроме служебных), которые в них входят, но объяснение фразеологического оборота дается один раз: под тем словом, которое в данном выражении является наиболее значимым. Во всех других статьях, где приводится фразеологический оборот, при нем дается отсылка к слову, под которым он получает объяснение. В тех случаях, когда одно из слов выражения допускает замену синонимами, эти синонимы приводятся в скобках с союзом «или», например: **Бросать (или кидать, швырять и т. п.) деньги на ветер**. Также в скобках помещается слово, которое не обязательно в составе данного выражения, например: **Глаза б (мои) не видали**.

Фразеологические обороты и сочетания не иллюстрируются, за исключением тех случаев, когда выражение имеет два или более значений или когда оно имеет некоторые особенности в употреблении, не отмечаемые ни в его объяснении, ни в сопровождающей помете.

В Словаре даются и объясняются фразеологические обороты и устойчивые выражения современного русского языка. Кроме фразеологических оборотов в собственном смысле в Словаре даются также а) словосочетания, выступающие в роли наречий, предлогов, союзов (например: **без удержу, в силу, при помощи, тем не менее** и т. п.), б) устойчивые словосочетания, представляющие собой широкоупотребительные составные названия и термины (**железная дорога, габаритные ворота, магнитное поле** и т. п.).

Фразеологические обороты и устойчивые сочетания помещаются после объяснения всех значений слова, с абзаца, за знаком $size=+0>\diamond$ и представляют собой самостоятельный раздел словарной статьи.

Еще один аспект системности языка касается переводных словарей, которые, занимая важное место в повседневной деятельности пользователей. Если машины и не могут пока осуществлять адекватный перевод самостоятельно, то служить серьезной базой для переводчика они вполне в состоянии. При их грамотном использовании эффективность перевода может возрасти в несколько раз. Словари-переводчики, дающие грамотный подбор синонимов, имеют большое прикладное значение.

Нам представляется целесообразным обратить внимание также на особенности лексикографической обработки терминологии, поскольку, как показывает практика

компьютерной лексикографии, терминологические словари занимают особое место среди других новых словарей, они наиболее многочисленны и многие из них узко специализированы, но, тем не менее, близки к словарям толковым, поскольку так или иначе дают дефиницию слову, отличаясь от других толковых словарей лишь иными критериями отбора материала. Как показывают наши исследования, наиболее распространенными электронными терминологическими словарями (то есть словарями, которые продаются на носителях – компакт-дисках и могут быть легко найдены на многочисленных сайтах в сети Интернет) являются следующие: Словарь финансовых терминов, Бизнес-словарь, Словарь терминов интернетки, Словарь логики, Архитектурный словарь, Этнографический словарь, Словарь мер, Морской словарь, Словарь нумизмата, Психологический словарь, Религиозный словарь, Строительный словарь, Словарь церковных терминов и некоторые другие.

Часть из этих словарей имеет бумажные прототипы или будет потенциально издана, однако некоторые из них являются только электронным текстом, так как по экономическим причинам их издание не было бы выгодным в силу небольшой востребованности.

Словарь финансовых терминов существует в нескольких электронных версиях. Он является простейшим лексикографическим построением, словарная статья включает в себя минимальное количество компонентов: заглавное слово + толкование, без возможности поиска, но с возможностью копирования, например:

ЛОТЕРЕЯ - форма добровольного привлечения денежных средств посредством распространения (продажи) лотерейных билетов, по которым часть поступивших за них средств разыгрывается в виде вещевых и денежных выигрышей. Лотерейный билет представляет собой ценную бумагу на предъявителя. Его приобретение служит основанием возникновения гражданско-правового обязательства, в соответствии с которым держатель билета - займодавец вправе требовать от заемщика – лица, выпустившего в обращение лотерейные билеты, выплаты выигрыша, если он выпал на данный билет.

Исходя из вышесказанного, можно сделать вывод о том, что данный словарь носит чисто утилитарный, прагматический характер, его цель – дать короткое и максимально упрощенное толкование нужного термина. Вопросы этимологии, орфографии, орфоэпии, естественно, не входят в задачи данного построения.

Яркой чертой данного словаря является значительное количество заимствований как среди заголовочных слов, так и в толкованиях, что естественно в данной сфере деятельности. Источники заимствований не указываются, в некоторых случаях имеется перевод или русское соответствие. Примером могут служить следующие статьи:

ХАЙРИНГ – среднесрочная аренда имущества.

ХЕВИ-АКЦИЯ (ТЯЖЕЛАЯ) – акция, стоимость которой на данный момент весьма высока.

ХЕДЖ – срочная сделка, заключенная для страхования цены или прибыли.

Термины имеют разное значение в различных сферах деятельности, и соответственно разные словари дают разные трактовки, в отличие от общелингвистических толковых словарей или энциклопедий, например:

В Словаре финансовых терминов *АНТИЦИПАЦИЯ (налогов)* – термин, обозначающий преждевременное, нередко принудительное взимание налогов государством или размещение им краткосрочного займа, облигации которого принимаются в погашение определенного налога.

В Психологическом словаре *Антиципация* (от лат. *anticipatio* – предвосхищаю) – представление о результате того или иного процесса, возникающее до его реального достижения и служащее средством обратной связи при построении действия – . Анатомо-физиологическим коррелятом явления антиципации является акцептор действия (П.К. Анохин -), а электрофизиологическим – волна ожидания (Е - волна -) Г. Уолтера, представляющее собой медленное негативное колебание преимущественно в лобно-центральных отделах коры, связанное с настройкой на появление стимула.

По мнению В.П. Даниленко, термины могут иметь синонимы, антонимы, а также быть полисемантическими. Полисемия терминологической лексики, по мнению указанного

исследователя, закономерна. Синонимия «органически присуща терминологии и широко представлена как в лексикографических жанрах, так и в практическом применении...», антонимия «в терминологии представлена едва ли не шире, чем в общелитературном языке [4, с. 25].

Отличием ряда компьютерных терминологических словарей является наличие в них предисловия, поясняющего необходимость создания того или иного словаря и его основные принципы и особенности. Так, в «Словаре прикладной интернетики» составитель информирует пользователя о том, что интернетика как наука только зарождается, и еще трудно определить точный перечень тем и направлений, которыми она будет оперировать и на которые будет распространять свое влияние. Никто не знает, в каком направлении будет происходить эволюция сетевого информационного пространства и, соответственно, наука, его описывающая. Цель данного словаря – помочь разобраться в разнообразных, ранее неизвестных или редко употребляемых понятиях и представленных через взаимосвязь с ними, интерпретируемых под «углом зрения» интернетики, общеизвестных определениях.

Общие проблемы для традиционных и интерактивных словарей связаны с отбором терминов и раскрытием их содержания. К наиболее типичным проблемам организации словарного состава относится нехватка терминов (в ряде словарей отсутствуют высокочастотные термины), и, с другой стороны, в словарь могут быть включены термины, которые употреблялись мало или являются слишком общими. Для качественного формирования вокабуляра требуется серьезный лингвистический анализ контекстов употребления, сопоставление существующих словарей. Наш мир многогранен, имеет множество различных направлений и мнений, множество специфических и профессиональных терминов.

Положительной чертой работы с терминологическими словарями в Интернете является возможность выбора определения необходимого термина из обширного ряда предложенных словарей. В случае несоответствия имеющегося толкования поставленной задаче у профессионала в той или иной сфере не возникает проблемы в кратчайшее время найти иное определение и продолжать работу.

Таким образом можно говорить о том, что системность лексики находит отражение в существующих различных словарях: синонимов, омонимов, терминологических и т.п. Такие же словари существуют и в электронном варианте, но пользование ими дает возможность составления «системного портрета» слова, собирая на одну электронную страницу материал из различных словарей, более или менее удачных, включая и толкование всех элементов портрета.

Работа с электронными словарями и их лингвистическое исследование убеждает нас в том, что эти словари полезны и необходимы и их роль в будущем неизбежно будет возрастать в связи с совершенствованием средств технического обеспечения. Тем более желательным становится избавление существующих словарей от ряда присущих им недостатков и оптимизация структуры и содержания словарей.

БИБЛИОГРАФИЯ

1. Апресян Ю. Д. Лексическая семантика (синонимические средства языка)/Апресян Ю. Д. – М.: Наука, 1974. –368.
2. Герд А.С. Основы научно-технической лексикографии / Герд А.С.–Л.: ЛГУ, 1986. – 217 с.
3. Гринев С.В. Введение в терминологическую лексикографию: Учебное пособие / Гринев С.В. – М.: МГУ, 1986. – 218 с.
4. Даниленко А.И. Об иерархическом характере организации семной структуры / А.И. Даниленко // Вестник Харьковского университета. – 1988.– № 324. – С. 25–27.
5. Марчук Ю.Н. Основы терминографии / Марчук Ю.Н. – М.: МГУ, 1994. – 76 с.
6. Табанкова В.Д. Идеографическое описание научной терминологии / Табанкова В.Д. – Тюмень : ТГУ, 1999. – С. 132.
7. Щерба Л.В. Опыт общей теории лексикографии // Щерба Л.В. Языковая система и речевая деятельность. – Л.: Наука, 1974. – 428 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Інна Заварусва – кандидат філологічних наук, доцент кафедри гуманітарних дисциплін для іноземців Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна.

Наукові інтереси: електронна лексикографія, структурно-функціональний аспект.

СУЧАСНІ НАПРЯМКИ, МЕТОДИ Й ЗДОБУТКИ КОМП'ЮТЕРНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

Алла МІЩЕНКО (Кіровоград, Україна)

Стаття присвячена дослідженню сучасних напрямів, методів і здобутків комп'ютерної лінгвістики, аналізу суміжних галузей комп'ютерної та їх впливу на становлення комп'ютерної лінгвістики як фаху.

Ключові слова: прикладна комп'ютерна лінгвістика, теоретична комп'ютерна лінгвістика, природна мова, формалізм, опрацювання природної мов.

The article is devoted to the investigation of contemporary trends, methods and achievements in computer linguistics, the analysis of its adjacent areas of knowledge and their impact on its evolution as a field.

Key words: applied computational linguistics, theoretical computational linguistics, natural language, formalism, NLP.

Комп'ютерна лінгвістика (КЛ, computational linguistics) як суміжна галузь мовознавства та інформатики займається автоматичною обробкою природної мови й виникла у США у 50-ті рр. За час свого існування КЛ набула широкого поширення як на національному, так і на міжнародному рівнях, оскільки на основі методів лінгвістики та інформатики були створені власні методи КЛ для автоматичної обробки усної та письмової природної мови. Через важливість цієї галузі науки в епоху інформаційного суспільства велика кількість учених-теоретиків та розробників продуктів інформаційної галузі займаються теоретичними та прикладними проблемами КЛ [1; 3; 4; 5; 6; 7; 9; 10]. Актуальність КЛ на сучасному етапі доводить *актуальність* цієї статті.

Об'єктом дослідження КЛ є автоматична обробка природної мови.

Метою дослідження є огляд основних напрямків, методів та здобутків КЛ. Досягнення мети передбачає вирішення таких завдань: 1) коротко проаналізувати основні напрямки КЛ; 2) охарактеризувати зв'язок КЛ з іншими суміжними дисциплінами; 3) стисло описати проблематику прикладної та теоретичної КЛ; 4) оглянути приклади практичного застосування результатів дослідження КЛ.

В основі КЛ як фаху – синтез інформаційних та лінгвістичних методів та здобутків. Таким чином, КЛ як суміжна галузь лінгвістики нахшталт таких розділів лінгвістики як психолінгвістика та соціолінгвістика займається дослідженням релевантних для комп'ютерної обробки аспектів мови, напр., створенням формальних граматик.

КЛ – це дисципліна, одним із завдань якої є створення релевантного для лінгвістики програмного забезпечення та опрацювання лінгвістичних даних (linguistic data processing). Цей напрямок КЛ було започатковано із виникненням інформатики як наукової дисципліни й зумовлений важливістю емпіричних досліджень на основі великих корпусів текстів.

КЛ займається дослідженням феноменів природної мови за допомогою комп'ютера (natural language processing). Вивчення цих феноменів традиційно належали до наукових інтересів таких дисциплін як філософія мови й орієнтована на вивчення природної мови формальна логіка. Оскільки сьогодні мову розглядають як субсистему когнітивної системи, яка об'єднує мовну компетенцію, екстралінгвістичні знання, процеси мислення й планування мовленнєвої діяльності, то пріоритетними напрямками досліджень штучного інтелекту та когнітології є дослідження й моделювання феноменів природної мови. Таким чином, КЛ тісно пов'язана з формальними та когнітивними науками.

До кола наукових інтересів прикладної КЛ належить також створення лінгвістичних програмних продуктів (speech technology).

Таким чином, ці напрямки КЛ унаочнюють багатогранність наукових інтересів КЛ як наукової дисципліни, серед яких виокремлюються чотири основних напрямки: а) створення методів оперування феноменами природної мови; б) створення великих лінгвістичних корпусів для проведення емпіричних досліджень й управління ними; в) створення прикладних продуктів, релевантних для інформаційних технологій, які є віддзеркаленням технічного та технологічного прогресу; г) створення концепції ефективних механізмів оцінювання, які об'єктивно унаочнюють прогрес.

КЛ як суміжна дисципліна використовує не тільки методи лінгвістики й інформатики як наук, що лягли в основу створення КЛ, але й методи інших суміжних наук.

Так, з лінгвістики у КЛ було запозичено об'єкт дослідження лінгвістики – мову, а основні терміни мовознавства були покладені в основу терміносистеми КЛ. Крім того, методологія КЛ орієнтується на такі розділи мовознавства як фонологія, морфологія, синтаксис, семантика, прагматика, які є базовими рівнями структурної лінгвістики для аналізу природної мови. Проте КЛ створює також нові імпульси й напрямки досліджень для лінгвістики, напр., нейронні мережі й принципи універсальної граматики було використано у лінгвістиці для оптимізації методів дослідження фонології, морфології й синтаксису. Крім того, окремі субдисципліни лінгвістики мають багато матеріалу для комп'ютерного аналізу, напр., корпусна лінгвістика, де застосування комп'ютера дозволяє проводити дослідження різного типу на великих масивах корпусів, які подекуди нараховують мільярди слововживань.

Застосування у КЛ методів прикладної інформатики, а саме: аналізу системи, моделювання системи, створення алгоритмів та реалізації системи програмування дозволило ефективно вивчати структури лінгвістичних даних й застосовувати ефективні методи їхнього дослідження. Крім того, у КЛ застосовують методи теоретичної інформатики, напр., теорію складності обчислень тощо.

З філософії, в першу чергу з філософії мови й логіки, було запозичено аспекти, що поєднують мову, мислення й вчинки людини, оскільки мова тісно пов'язана з екстралінгвістичними явищами навколишнього світу, а методи формальної логіки є базовими для вивчення феноменів природної мови.

Важливі методи запозичено у КЛ з галузі штучного інтелекту, напр., метод пошуку й планування, який широко застосовується для розпізнавання природної мови, граматичного аналізу лінгвістичного матеріалу тощо. Для дослідження семантики висловлень застосовуються створені для штучного інтелекту формалізми презентації лінгвістичного та екстралінгвістичного знання. Крім того, як для програмування в галузі КЛ так і штучного інтелекту користуються мовами програмування LISP та PROLOG.

КЛ тісно пов'язана з когнітологією, оскільки процес засвоєння мови є продуктом пізнавальної діяльності людини, а лінгвістичні та екстралінгвістичні знання тісно пов'язані між собою. Тому, створюючи методи автоматизованої обробки природної мови, логічно враховувати особливості опрацювання мови людиною й ментальні особливості процесу мислення.

В основу чисельних теоретичних та прикладних напрямків КЛ покладено математичні й логічні методи досліджень, які адаптуються до КЛ й дозволяють адекватно аналізувати й описувати характерні особливості природної мови. Так, для семантичної характеристики висловлення часто застосовують логіку предикатів Хорна, яка однак не завжди задовольняє поставлені вимоги. Це можна проілюструвати на такому простому прикладі: *велика гора* та *велика мураха*. Для будь-якої людини зовсім не складно створити правильну шкалу оцінювання для уживаного прикметника "велика", в той час як для машини це надзвичайно важко.

Формальний опис природної мови тісно пов'язаний з теорією автоматів та формальними мовами, оскільки саме тут були створені механізми репрезентації й моделі обчислень для окремих мов, в першу чергу – англійської.

Запозичена з математики теорія графів, скерована на аналіз властивостей графів, також широко використовується у КЛ для презентації баз знань різного типу.

У КЛ використовують статистичні методи, головню для автоматичного розпізнавання природної мови з використанням стохастичних автоматів. З лінгвістичних корпусів за допомогою статистичних методів можливо екстрагувати й надалі аналізувати окремі висловлення.

Як і більшість наук КЛ диференціюється на прикладну й теоретичну КЛ.

Основні питання, на вирішення яких скерована прикладна КЛ є такі:

- Яка структура програмного продукту необхідна для автоматичної обробки природної мови?

- Які формалізми важливі для КЛ?

- Які окремі цікаві аспекти природної мови повинні моделюватися з метою їхнього подальшого прикладного застосування?

- Яка основна мета подальшого розвитку КЛ?

Одним з основних завдань прикладної КЛ є моделювання мовної компетенції людини на комп'ютері з метою вирішення окремих прикладних завдань, напр., машинного перекладу, розпізнавання усного мовлення з метою надання релевантної й правильної відповіді користувачеві діалогових систем. Досягнення цієї мети передбачає вирішення багатьох завдань, окремі з яких складають основу прикладної КЛ, напр.:

- Створення формалізмів, які можливо використовувати для модулювання окремих аспектів природної мови. Надається перевага формалізмам, які дозволяють моделювання мовних явищ незалежно від мови. Такі формалізми витісняють алгоритми обробки природної мови, передбачені для аналізу феноменів однієї мови.

- Створення знання про окрему мову або певні її аспекти, напр., лексикографія, опис граматики окремої мови, опрацювання лінгвістичних даних (укладання лінгвістичних корпусів й управління ними). Кількість та доступність таких ресурсів КЛ постійно зростає, оскільки великі масиви даних дозволяють краще вивчати статистичні властивості окремих феноменів мови.

- Створення алгоритмів і методів обробки усного мовлення природною мовою. Це завдання КЛ передбачає розпізнавання усного мовлення природної мови, побудову парсів та створення відповідних діалогових систем.

- Оцінювання систем природної мови, оскільки для визначення якості алгоритму чи системи недостатньо опрацювати окремі випадки. Тут важливо дослідити великий масив емпіричних даних. Оцінювання важливо проводити на системах, які ґрунтуються на статистичному моделюванні.

Основною проблемою вивчення теоретичної КЛ є питання яким чином можливо формалізувати й автоматично опрацювати природну мову. Тому релевантними для теоретичної КЛ є створення різного типу формалізмів. Таким чином, основні проблеми, на які скерована теоретична КЛ можливо сформулювати таким чином:

- Якого рівня складності природна мова і наскільки можливо подолати ці труднощі з використанням існуючих на сучасному етапі машин?

- Які властивості необхідні формалізму для адекватної репрезентації релевантних аспектів природної мови? Розробники докладають багато зусиль для створення комплексних формалізмів опису мовних явищ, які згодом використовуються у прикладній КЛ, напр., Lexical Functional Grammar [2], Head Driven Phrase Structure Grammar [8] тощо.

- Наскільки досконалий механізм навчання машини? Релевантними у цьому аспекті є питання: наскільки "успішна" система під час аналізу заданого незнайомого матеріалу: Яка кількість матеріалу може вводиться для аналізу, скільки відповідей надає система та які з них правильні?

- Наскільки швидкий механізм? Це питання релевантне для теорії складності обчислень, оскільки дозволяє визначити в принципі можливе застосування алгоритму навчання чи створеної моделі. Важливо також визначити, наскільки швидко потенційно новий матеріал можливо інтегрувати у базу даних механізму.

Вертикальна класифікація КЛ дозволяє виокремити п'ять рівнів:

1. Фонетика та фонологія – досліджують артикуляторні властивості й структуру звука природної мови й застосовуються, в першу чергу, для розпізнавання й породження усного мовлення.

2. Морфологія – описує утворення й структуру слів. Тут досліджуються морфеми окремих слів; процеси, відповідальні за різні поверхові прояви та яким чином поверхові

модифікації слів впливають на вживання й значення слів. Цей напрямок КЛ почав стрімко розвиватися після того, як об'єктом дослідження КЛ стали флективні мови, напр., німецька.

3. Синтаксис – це найкраще досліджений розділ КЛ, який займається структуруванням речень, а структурний аналіз необхідний для успішного морфологічного аналізу речення й визначення його семантики.

4. Семантика – займається встановленням значення окремої мовної одиниці, але сьогодні робляться спроби описувати окремі аспекти значення лексичних одиниць (лексичну семантику) та репрезентувати смислові взаємозв'язки лексичних одиниць в контексті.

5. Прагматика – досліджує мету мовленнєвих висловлень.

Крім вертикальної класифікації КЛ виокремлюються ще два аспекти дослідження, а саме: необхідна диференціація репрезентації знання й моделювання процесів, які користуються цим знанням для успішного дослідження природних мов й створення функціональних систем їхнього опрацювання.

Вплив результатів дослідження КЛ на сучасне інформаційне суспільство перманентно зростає, оскільки людство у повсякденному житті постійно стикається з продуктами цієї галузі, напр., працюючи на комп'ютері ми користуємося модулями перевірки орфографії чи граматики, маємо можливість отримати за запитом статистичну інформацію стосовно кількості слів у написаному тексті або частотності вживання у ньому окремих лексичних одиниць.

Яскравий приклад застосування результатів КЛ ілюструє Google. Працюючи в інтернет ми користуємося ІПС (інформаційно-пошуковими системами) для пошуку інформації. Для збільшення кількості потенційно релевантних інтернет-сторінок пошуковою системою на веб-сторінках здійснюється морфологічний аналіз запитів користувача. Якщо знайдена на запит користувача веб-сторінка іноземною мовою, Google уможлиблює її автоматичний переклад.

В інтернет розміщено величезну кількість інформації, але це не означає, що доступ до неї легкий. Оскільки інформація здебільшого не структурована, безпосередній доступ до неї – мало ймовірний. Доступ до інформації для широкого кола користувачів здійснюється через представлений природною мовою інтерфейс. Сьогодні багато фірм працюють над проблемою екстракції інформації з великої кількості файлів, розміщених у мережі на запити користувачів природною мовою. Для створення систем ефективного інтернет-пошуку застосовують як мінімум три рівні КЛ: морфологію та синтаксис (для аналізу запитів), семантику (для моделювання знання в документі) та статистичну КЛ (для моделювання змісту й оцінки релевантних запитів).

Ще один приклад прикладного застосування КЛ – діалогові системи, які забезпечують легкий доступ до складних систем, напр., телефонуючи до різного типу довідкових служб та установ ми чуємо "голос привітної машини", яка надає певну довідкову інформацію.

Виникнення систем машинного перекладу мотивовані не тільки бажанням кінцевих користувачів мати можливість читати веб-сторінки, створені іноземними мовами. Епоха глобалізації змушує виробників продуктів пропонувати їх різними іноземними мовами, а споживачі користуються текстами інструкціями з технічної експлуатації побутових приладів, які здебільшого перекладаються автоматично.

Сучасні геополітичні реалії змушують уряди інвестувати в системи перекладу для уможливлення спілкування персоналу з представниками інших країн.

Сьогодні результати КЛ використовуються навіть в галузі економіки, напр., листи на великі корпорації аналізуються й класифікуються за змістом комп'ютером для ідентифікації відділу, якому вони адресовані.

Ці приклади доводять непересічне значення КЛ у житті сучасної людини й доводить, що продукти КЛ полегшують нам "спілкування" з машинами, створюють та надають у користування джерела інформації, допомагають долати мовний бар'єр. І якщо українське суспільство має на меті долучитися у майбутньому до глобального інформаційного суспільства, то КЛ як теоретична й прикладна наука повинна бути започаткована й впроваджена в Україні, перш за все на академічному рівні.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Allen J. Natural language understanding. – Redwood City, CA: The Benjamin/Cummings, 1994. – 645 S.
2. Bresnan, J. Lexical-functional syntax. – 1. publ. Malden, Mass. [u.a.] : Blackwell, 2001. – 446 S.
3. Computerlinguistik und Sprachtechnologie. Eine Einführung / hrsg. v. K.-U. Carstensen, Ch. Ebert, c. Ebert, S. Jekat, R. Klabunde, H. Langer. - Heidelberg: Spektrum, 2010. – 734 S.
4. Helbig H. Wissensverarbeitung und die Semantik der Natürlichen Sprache. Wissensrepräsentation mit MultiNet. – Berlin; Heidelberg: Springer, 2008. – 628 S.
5. Jurafsky D., Martin H. Speech and language processing : an introduction to natural language processing, computational linguistics, and speech recognition. – 2. ed. – Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall, Pearson Education International, 2009. – 1024 p.
6. Lobin H. Computerlinguistik und Texttechnologie. – Muenchen: UTB/W.Fink, 2009. – 124 S.
7. Müeller S. Head-driven phrase structure grammar. Eine Einführung. – Tübingen: Staufenburg, 2008. – 430 p.
8. Pollard C. Head-driven phrase structure grammar. – Chicago: University of Chicago Press, 1994. – 403 p.
9. Schenk J. Mensch-Maschine-Kommunikation. Grundlagen von sprach- und bildbasierten Benutzerschnittstellen. – Berlin; Heidelberg: Springer, 2010. – 387 S.
10. Voltmer L. Computerlinguistik fuer die Terminographie im Recht. – Tübingen: Gunter Narr, 2006. – 215 S.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Алла Міщенко – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри перекладу та загального мовознавства Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.
Наукові інтереси: прикладна лінгвістика.

СИСТЕМА ПРОГРАМ МОРФОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ ТЕКСТІВ

Надія МІЩЕНКО (Київ, Україна)

У статті розглянуто універсальну систему програм FEST, призначену для морфологічного аналізу науково-технічних текстів флективними мовами. Система FEST складається з програми морфологічного аналізу MORF та допоміжних програм, які генерують інформаційну складову для програми MORF.

Ключові слова: специфікація морфології, специфікація лексики, генерація морфологічних таблиць, побудова словників, алгоритм морфологічного аналізу.

This paper describes the software package FEST, which includes the universal program MORF for morphological analysis of scientific and technical texts and several other programs generating data for MORF.

Key words: formal description of morphology, lexemes specification, morphological tables generation, vocabularies generation, algorithm of double-sided morphological analysis.

Морфологічний аналіз (МА) є обов'язковою складовою багатьох процесів оброблення текстів натуральними мовами: перекладу, статистичних досліджень, формування корпусів текстів тощо. У нашому підході до реалізації програми МА MORF текстів флективними та аглютинативними мовами використано дві ідеї відомого лінгвіста Ігоря Мельчука [1:207]. Перша – реалізація алгоритму МА у вигляді двох частин: програми, спільної для класу вхідних мов (універсальний базис МА), та інформаційної, що містить необхідні для аналізу дані про конкретну мову: морфологічні таблиці та словник. Друга ідея – двосторонній аналіз словоформ зліва праворуч – справа ліворуч.

Програма MORF використовує граматичний словник, що містить незмінні слова та основи словоформ з необхідною граматичною інформацією.

Універсальність програми MORF означає також спільність структур комп'ютерних таблиць та словників для всіх допустимих вхідних мов. Ці структури заповнюються інформацією автоматично програмами системи FEST на основі формальних текстових специфікацій морфології та лексики, що складаються людиною – знавцем мови. Такий підхід до забезпечення програми МА інформацією має ряд переваг: 1) людині, яка описує граматику та лексику мови, немає потреби знати структуру даних у комп'ютері, оскільки заповнення цих структур виконується автоматично; 2) виправлення помилок та необхідні зміни в структурах даних виконуються на рівні специфікацій; 3) мобільність інформаційної частини програми МА дозволяє користувачам вводити в граматичний словник відсутню в існуючих фахових словниках лексику тематичних текстів флективними мовами.

У статті розглядаються схема взаємодії програм системи FEST у процесі настроювання аналізатора MORF на конкретну вхідну мову, формальні специфікації граматики та лексики, алгоритм МА.

СХЕМА ВЗАЄМОДІЇ ПРОГРАМ СИСТЕМИ FEST

Налаштування програми MORF на конкретну вхідну мову виконується програмами системи FEST, схема взаємодії яких у процесі побудови таблиць і словників показана на Рис.1, де в овальних рамках подаються імена файлів з інформацією, а в прямокутних – імена програм. Подвійні стрілки вказують на інформацію від користувача, одинарні (вхідні та вихідні) показують рух інформації – відповідно вхідної та результатів.

Перший крок найвідповідальніший – специфікація морфології (файл morf.grm), яка використовується для специфікації лексики (файл lex0.spc), що позначається стрілкою з штриховою лінією. За специфікацією граматики програма GENmorf виконує генерацію морфологічних таблиць (файл morf.tbl), які використовуються рештою програм системи FEST.

Специфікація лексики – це подання незмінних слів та основ змінних слів з притаманними їм граматичними характеристиками (файл lex0.spc).

Наступний крок виконується програмою GENw, яка генерує словоформи (файл lex0.lst) за специфікацією лексики lex0.spc для перевірки правильності специфікації. Після виправлення помилок файл lex0.spc обробляється повторно.

За перевіреною та виправленою специфікацією (файл lex.spc) програма GENdic будує словник D. Тестування нового словника може здійснюватися шляхом аналізу словоформ із файлу lex0.lst.

Після генерації табличної та словникової інформації програма MORF виконує МА тексту (файл text), результат якого формується у файлі text.wrd.

Слід зазначити, що у назвах файлів наведені розширення .lst, .spc тощо є обов'язковими, а основні імена можуть бути довільними. Наприклад, якщо одночасно досліджуються тексти українською та російською мовами, то специфікацію морфології української мови зручно назвати umorf.grm, а російської – rmorf.grm, тоді файли з таблицями будуть мати імена, відповідно, umorf.tbl, rmorf.tbl.

СПЕЦИФІКАЦІЯ МОРФОЛОГІЇ

Програма MORF побудована на припущенні, що змінні словоформи вхідної мови складаються щонайбільше з трьох частин: основи, суфікса та закінчення. Закінчення збігаються з канонічними за винятком випадку, коли словоформа змінної лексеми у якомусь відмінку не має закінчення. Тоді говоримо, що вона має нульове закінчення, яке у списку закінчень цієї словоформи позначаємо нулем (0).

Суфікс – частина словоформи, що знаходиться між основою та закінченням або

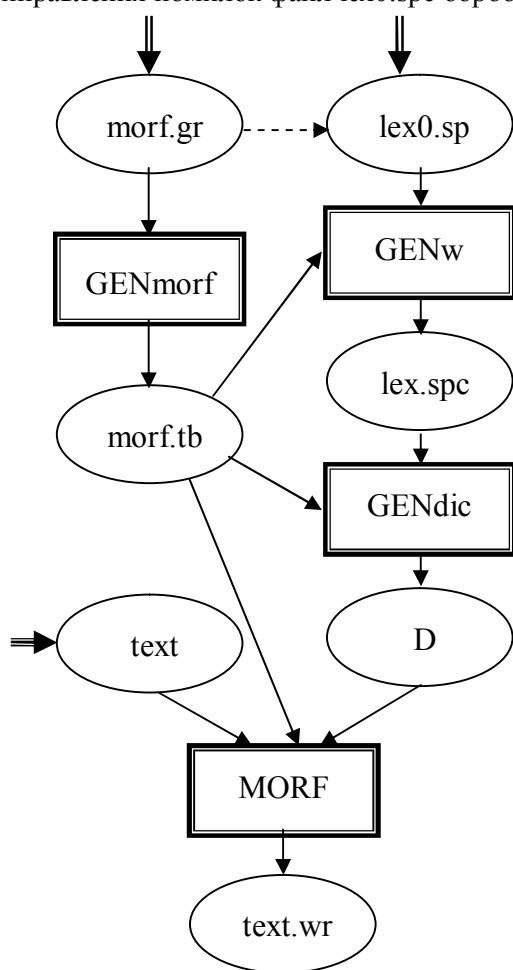

Рис.1. Схема взаємодії програм системи FEST

в кінці словоформи. Якщо суфікс є спільним для всіх словоформ лексеми, то його приєднуємо до основи. Суфікс може бути канонічним або складатися з кількох канонічних, які ми розглядаємо як один суфікс, або не збігатися з жодним канонічним. Наприклад, до суфіксів відносимо ту частину основи, де під час словозміни відбувається чергування чи випадання голосних або приголосних.

Специфікація морфології кожної вхідної мови містить елементи трьох типів: об'єкти власне мови (алфавіт, закінчення), об'єкти метамови (назви відмінків, осіб, класів лексем тощо), системні коди об'єктів метамови. Зауважимо, що об'єкти метамови може вибрати користувач, який складає специфікацію, пам'ятаючи, що їхнє кодування фіксовано в системі FEST. Для метамови використовуємо мову досліджуваних текстів (кирилицю або латину). Розглянемо основні об'єкти метамови для опису морфології української мови.

Скінченну послідовність закінчень, спільну для певного класу змінних словоформ будемо називати кортежем закінчень, яким визначається цей клас. Зауважимо, що така класифікація лексики є цілком задовільною для оброблення науково-технічних текстів через обмеженість та однозначність їхньої лексики, високі (в ідеалі) вимоги до стилю викладу інформації.

Для іменних частин мови кожне закінчення кортежу відповідає певному відмінку, починаючи з називного однини і закінчуючи кличною формою множини. Для дієслів – це закінчення в особах однини та множини.

Кожний клас словоформ одержує унікальне мнемонічне ім'я – **шифр** класу, який одночасно є шифром відповідного кортежу закінчень. Шифр має бути зручним для користувача. Зокрема, він може складатися з символів, які позначають граматичні категорії, притаманні всім лексемам класу. Наприклад, перша літера може позначати частину мови. Наступні літери можуть означати подальшу класифікацію лексем у межах класу, позначеному першою літерою. Класи незмінних слів не мають кортежів закінчень. Наприклад, шифр іж1т – ім'я класу іменників жіночого роду першої відміни твердої групи, д-мб-нд – шифр класу дієслів недоконаного виду майбутнього часу, інф-нд-пр – клас дієслів у неозначеній формі недоконаного виду, перехідних.

Число позицій в усіх кортежах закінчень фіксовано і дорівнює 16. Кожна позиція відповідає певному відмінку чи особі у такому порядку: для іменних частин мови {о-нз, о-рд, о-дв, о-зн, о-зні, о-ор, о-мс, о-кф, м-нз, м-рд, м-дв, м-зн, м-зні, м-ор, м-мс, м-кф} (о-зн, м-зн – для неістот, о-зні, м-зні – для істот). Наприклад, кортеж закінчень іменників-неістот з іменем іж1т, має вигляд:

іж1т а и і у . ою і . и 0 ам и . ами ах . ;

Крапки стоять у позиціях, де закінчення не ставляться. Для іменників – це одна з двох позицій знахідного відмінка однини і множини (неживий об'єкт чи істота). У позиціях кличної форми теж ставляться крапки, оскільки клична форма не притаманна науково-технічним текстам. Для дієслів назви і порядок позицій в кортежах мають вигляд:

{я, ти, він, вона, воно, х, х, х, ми, ви, вони, х, х, х, х, х }.

Літерою 'х' позначено зайві позиції, їм у кортежах закінчень відповідають крапки. Наприклад, кортеж закінчень для змінюваних дієслів з класу д-мб-нд, має вигляд:

д-мб-нд . . ме ме ме . . . мемо/мем . муть ;

Форми дієслів у першій і другій особі однини та у другій особі множини не вживаються у досліджуваних текстах, а тому у кортежі у цих позиціях стоять крапки. Відсутність зайвих закінчень зменшує омонімію закінчень. Перша особа множини має альтернативні закінчення, розділені скісно рисою.

Отже, специфікація морфології вхідної мови складається з таких розділів: **алфавіт** мови текстів, що аналізуються, ним послуговується і метамова;

відмінки та особи з коротким описом граматичних значень, наприклад:

198 4 о-дв; <давальний відмінок однини>

де 198 – код розділу, 4 – код відмінка (ступінь двійки) та опис відмінка;

шифри класів та опис їхніх граматичних ознак, наприклад, згадувані вище шифри описуються так:

199 1214 іж1т; <ім. жін. р.,1 відм.,тв. гр.> /*(мов-а) */

199 5011 д-мб-нд; <дієсл. майб. часу недок. виду> /*писатиму*/

199 15110 *інф-нд-пр; <інфінітив нед. виду перех.>

У кожному рядку допускається коментар. Шифри класів незмінних слів позначаються початковим символом '*', а їхні коди – п'ятицифрові числа;

кортежі закінчень (приклади кортежів закінчень були наведені вище).

У побудованих морфологічних таблицях зберігаються всі елементи специфікації (крім коментарів). Крім того, будується список омонімів кожного закінчення у вигляді списку кортежів та позицій в кортежах, де закінчення вживається.

СПЕЦИФІКАЦІЯ ЛЕКСИКИ

Специфікація лексики є послідовністю правил, що закінчуються символом '!'. Кожне правило містить: незмінне слово або спільну основу словоформ змінної лексеми, складене слово або слово, що містить символ '!' (дефіс). Далі в правилі подається відповідна граматична інформація: шифри кортежів закінчень, позначення позицій в кортежах (відмінків, осіб), суфікси. Наведемо приклади правил специфікації лексики української мови (файл *ulex.spc*).

формувати => * : інф-нд-пр;
 спис => * : іч2т2 "ок" (о-нз, о-зн) "к";
 слововживан => * : іс2м2 "н" (-м-рд);

Друге правило слід розуміти так: за основу слова "список" взято "спис", решта суфікси: "ок" – в називному та знахідному відмінках однини і "к" – в решті відмінків. У третьому правилі суфікс "н" вживається в усіх відмінках, крім родового множини, на що вказує мінус ('-') перед назвою відмінка.

Після перевірки правильності специфікації *ulex.spc* за списком словоформ, який генерує програма GENw, програма GENdic будує словник D, який насправді є множиною словників *ulex.d01*, *ulex.d02*, ..., *ulex.d20*, де розміщені слова та основи словоформ довжини, відповідно, 1, 2, ..., 20 та спільна структура даних *ulex.tbl* з граматичною інформацією (у сучасній версії системи довжина текстової основи не перевищує 20 символів).

Складання специфікації лексики та побудова словників для програми MA є особливо актуальною для дослідження вузькофахових текстів, коли фахові терміни відсутні у наявних словниках. За наявності в словниках системи MORF службової лексики, спільної для всіх текстів певної тематики, частотний список не знайдених у словнику слів містить у верхній частині терміни. Це є інформація для визначення тематики текстів. Поповнення словника найчастіше вживаними словами дає можливість знаходити словосполучення за участю термінів. Частотні списки невідомої лексики є базою для автоматизації процесу складання специфікації лексики, про що йдеться в роботі [2]. А складання морфологічної специфікації може виконувати лише людина – носій мови.

АЛГОРИТМ МА

В алгоритмі, схема якого пропонується, передбачена спроба виконати максимум чотири аналізи кожної словоформи. Потенційно можливі такі випадки успішного аналізу словоформи: 1) у словнику знайдено слово цілком; 2) розпізнана та ж словоформа з кінцевим суфіксом; 3) розпізнана словоформа з закінченням; 4) розпізнана словоформа з закінченням та суфіксом.

Подаємо загальну схему алгоритму MA словоформи, використовуючи змінні *k*, *kf*, *ks* – для підрахунку числа символів, відповідно, у слові, у закінченні та в суфіксі; змінні *lf* та *ls* – для фіксації продовження коротшого, відповідно, закінчення та суфікса; *yes* – для підрахунку числа успішних аналізів однієї й тієї ж словоформи; *case* – для фіксації порядкового номера успішного аналізу (одного з чотирьох, наведених вище).

1. $k = 0$; $kf = 0$; $ks = 0$; $lf = 0$; $ls = 0$; $yes = 0$; $case = 0$;

Нехай чергове слово тексту, що аналізується, складається з *k* літер.

Спочатку виконується пошук слова в словнику слів довжини *k*.

Якщо слово знайдено, $yes = 1$; $case = 1$; перехід п. 11, інакше п. 2.

2. Пошук суфікса в таблиці суфіксів.

Якщо суфікс знайдено, $ks > 0$, *ls* – продовження суфікса; перехід п.3, інакше п. 5.

3. Якщо залишок слова довжиною $k - ks = 0$, перехід п. 13, інакше пошук основи в словнику слів довжиною $k - ks$.

Якщо основа знайдена, $yes = yes + 1$; $case = 2$; перехід п.12, інакше п.4.

4. Перевірка *ls*: якщо $ls > 0$ перехід п. 2, інакше $ks = 0$; перехід п. 5.

5. Пошук закінчення у таблиці закінчень. Якщо знайдено $kf > 0$, lf – продовження закінчення, перехід п. 6, інакше п. 13.
 6. Якщо залишок слова довжиною $k - kf$ дорівнює нулю, перехід п. 13.
Пошук основи довжиною $k - kf > 0$ в словнику основ довжини $k - kf$.
Якщо основа знайдена, $yes = yes + 1$; $case = 3$; перехід п. 12, інакше п. 7.
 7. Перевірка lf : якщо $lf > 0$, перехід п. 5, інакше перехід п. 8.
 8. Пошук суфікса в таблиці суфіксів.
Якщо суфікс знайдено, $ks > 0$, ls – продовження суфікса, перехід п. 9.
Якщо суфікс не знайдено, перехід п. 13.
 9. Якщо залишок слова довжиною $k - kf - ks$ дорівнює нулю, перехід п. 13.
Пошук основи довжиною $k - kf - ks$ в словнику основ довжини $k - kf - ks$.
Якщо основа знайдена, $yes = yes + 1$; $case = 4$; перехід п. 12, інакше п. 10.
 10. Перевірка ls : якщо $ls > 0$ перехід п. 8, інакше перехід п. 13.
 11. Якщо знайдено слово є початком складеного слова, ведеться пошук його складових; у разі успіху оформляється результат аналізу, перехід п. 14, інакше п. 12.
 12. Оформлення позитивного результату аналізу.
Якщо $case = 1$, перехід п. 2, інакше якщо $case = 2$, перехід п. 5, інакше якщо $case = 3$, перехід п. 8, інакше якщо $case = 4$, перехід п. 14.
 13. Якщо $yes = 0$, подається повідомлення про не знайдене слово, перехід п. 14.
 14. Якщо проаналізовано весь текст, КІНЕЦЬ, інакше перехід п. 1.
- Представлення результату аналізу залежить від способу його використання. Так, повідомлення про нерозпізнане слово містить лише довжину основи та код закінчення, яке може бути у деяких випадках хибним. Наприклад, якщо лексеми "характеристика" немає в словнику, то словоформа "характеристик" (іменник у родовому відмінку множини). не буде розпізнана, про що свідчить результат, де подається лише довжина словоформи 13 та відсутність закінчення (нульове закінчення має код '1'): { 0 0 13 0 1 характеристик }.
- Після введення цієї лексеми у словник за допомогою правила специфікації:
характеристи => * : іж1т "ц" (о-дв, о-мс) "к";
результат буде мати вигляд {1211 512 12 20 1 характеристики}, де 1211 – код шифру іж1т, 512 – код родового відмінка множини, 12 – довжина основи, 20 – код суфікса та 1 – код нульового закінчення. На вимогу користувача цей результат може бути представлений у такому вигляді:
{характеристик <ім. жін. роду, 1 відм., тверда гр.> <род. відм. множ. >}
- Розглянуто програмну систему FEST морфологічного аналізу текстів флективними мовами, яка успішно використовувалася у кількох лінгвістичних проектах оброблення тематичних текстів українською та російською мовами, зокрема, для перекладу тематичних текстів з російської мови українською та для статистичних досліджень текстів цими мовами [3:347]. Проведено успішний експеримент МА речення турецькою (аглютинативною) мовою.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Мельчук И.А. Морфологический анализ при машинном переводе (преимущественно на материале русского языка) // Сб. Проблемы кибернетики. – М.: Гос. издат. физ.-мат. лит., – 1961. – Вып. 6. – С. 207-276.
2. Міщенко Н.М., Феліжанко О.Д., Щоголева Н.М. Засоби розширення граматичного словника лексики за частотним списком невідомих слів. (У цьому збірнику).
3. Міщенко Н.М., Щоголева Н.Н. О задаче семантического индексирования тематических текстов // Proc. XI-th Intern. Conf. "Knowledge-Dialog-Solution" (June 20-30, 2005, Varna, Bulgaria). Volume II / FOI-Commerce, Sofia, 2005. P. 347-350.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Надія Міщенко – кандидат фізико-математичних наук, старший науковий співробітник Інституту кібернетики ім. В.М. Глушкова Національної академії наук України.
Наукові інтереси: програмова інженерія, комп'ютерна лінгвістика.

ЗАСОБИ РОЗШИРЕННЯ ГРАМАТИЧНОГО СЛОВНИКА ЗА ЧАСТОТНИМ СПИСКОМ НЕВІДОМИХ СЛІВ

**Надія МІЩЕНКО, Ольга ФЕЛІЖАНКО,
Наталя ЩОГОЛЕВА (Київ, Україна)**

У роботі розглядаються програмні засоби розширення граматичних словників лексики для програми морфологічного аналізу на підставі результатів аналізу науково-технічних текстів з неповним словником, представлених частотними списками незнайдених у тексті словоформ.

Ключові слова: морфологічний аналіз, морфологічні таблиці, граматичний словник, частотний список основ словоформ, розширення словників.

This publication is devoted to computer-aided methods of extending the grammar dictionary for a program of morphological analysis using the results of analysis of scientific-technical texts with an incomplete dictionary. The results are represented as a frequency list of missing word forms.

Keywords: morphological analysis, morphological table, grammar dictionary, frequency list of word stems, dictionary extension.

Кожна програма морфологічного аналізу (МА) текстів тією чи іншою натуральною мовою складається з двох частин: власне програми і морфологічних таблиць та лексики мови текстів, що аналізуються. Практика застосування програм МА засвідчує спільність програмної частини для різних флективних мов. Цей факт використовується в програмі МА MORF [1], основу якої складають універсальна програмна частина та спільні для всіх мов комп'ютерні структури даних. В [1] запропоновані також методика, програмні засоби наповнення структур даних морфологічною інформацією та побудова словника лексики конкретної мови. Програма MORF і засоби побудови словників складають систему програм FEST, призначену, насамперед, для морфологічного аналізу спеціалізованих текстів.

Налаштування програми МА MORF на аналіз текстів конкретної мови починається зі складання специфікації морфології цієї мови у вигляді тексту, що містить такі підрозділи: алфавіт мови, назви граматичних категорій відмінків і осіб, їх коди, назви кортежів закінчень та їх коди. Кожен кортеж закінчень визначає клас лексем, словоформи яких приймають закінчення кортежу. Саме така інформація супроводжує основи в словниках, що і надає підстави називати словник граматичним. Другим кроком спеціалізації програми MORF є автоматична побудова словника за специфікацією лексики текстів, що аналізуються. Побудова машинного представлення морфології та словників за їх формальною специфікацією виконується автоматично.

Складання специфікації морфології виконується людиною – знавцем мови. А процес складання специфікації лексики можна частково автоматизувати в процесі аналізу вхідних текстів. У даній роботі розглядаються засоби та процес автоматизації опису лексики, а також проблема пошуку термінів, для вирішення якої пропонуються розроблені програмні засоби розширення словників термінологічною лексикою.

ПЕРЕДУМОВИ АВТОМАТИЗАЦІЇ ОПИСУ ЛЕКСИКИ

Оскільки програма MORF з самого початку розроблялася як складова частина програмної системи перекладу з російської мови українською та для статистичного дослідження науково-технічних текстів, то використання існуючих словників лексики таких текстів було проблемою із-за відсутності в них термінологічної лексики вузькоспеціалізованих текстів. Тому було вирішено складати такі словники самостійно на основі так званої текстової ідеології. Вона полягає в тому, що під час аналізу тексту з використанням словника, що вже є, програма MORF накопичує незнайдені словоформи, які мають бути описані (специфіковані) призначеною для цієї мети формальною мовою системи FEST. У специфікації кожна лексема представлена основою та засобами для породження всіх похідних словоформ. Якщо основа спільна для декількох лексем, вона може представляти словоформи всіх лексем зі спільною основою. За специфікацією лексики словник розширюється новими статтями автоматично спеціальною програмою системи FEST. В

процесі накопичення лексики розширюється також створений апріорі список кортежів закінчень.

Щоб автоматизувати процес розширення словника вхідної мови програми MORF, необхідно сформувати специфікації відсутніх у словнику лексем, що, у свою чергу, потребує визначення їхніх граматичних характеристик.

В даному випадку такі характеристики можна визначити лише за допомогою закінчень слів, що змінюються. Чим частіше зустрічається слово в тексті, тим більше різних його закінчень буде в розпорядженні алгоритму розпізнавання класу (кортежу), до якого належить слово. Таким чином, автоматизація складання специфікації лексики в системі FEST повинна бути заснована на використанні частотних списків слів, основи яких не знайдені в словнику.

Взагалі кажучи, можна починати автоматизувати складання специфікацій при пустому словнику, оскільки програма MORF може працювати за наявності лише морфологічних таблиць, тобто без словника основ. У цьому випадку морфологічні таблиці повинні містити достатню кількість кортежів закінчень. Тоді програма відділяє останні букви словоформ, які збігаються з закінченнями, але не гарантує правильності закінчень через високу хибну омонімію закінчень. Крім цього, при повній відсутності словника лексем омонімія збільшується за рахунок хибної омонімії закінчень незмінної повнозначної і службової лексики. Хибна омонімія закінчень може бути значно зменшена, якщо специфікацію незмінної та службової лексики виконати заздалегідь вручну, що не складає особливих труднощів, і згенерувати на її основі первинний словник з подальшим його розширенням за допомогою автоматизованої специфікації змінної лексики.

Необхідність специфікації незмінної та службової лексики вручну диктується ще й тим, що визначити граматичні характеристики цієї лексики за допомогою формальних алгоритмів неможливо – немає закінчень. Зробити вручну опис такої лексики нескладно через порівняно невелику її кількість. Важливо й те, що виконаний один раз, такий опис можна використовувати в словниках для аналізу текстів різної тематики однією і тією ж мовою.

Зауважимо, що користувач системи FEST може за допомогою параметрів замовляти результат аналізу у вигляді списку незнайдених словоформ, або тільки знайдених, або усіх словоформ. Для визначення характеристик нерозпізнаних словоформ використовується результат МА аналізу у вигляді списку нерозпізнаних основ.

РОЗШИРЕННЯ СЛОВНИКІВ

Отже, насамперед будується частотний список невідомих основ програмою формування частотних списків FREQlist. В частотному списку незнайдені основи розміщені в порядку зменшення частоти їх входження в текст.

Наведемо початковий фрагмент частотного списку незнайдених основ, одержаного після морфологічного аналізу деякого тексту російською мовою за морфологічними таблицями і словником незмінної та службової лексики.

- 1) 34 1.767% 7 синтаксическ (-ий, -ая, -ие, -их, -ого)
- 2) 30 1.559% 1 корпус (-0, -а, -ов, -е, -ом)
- 3) 29 1.507% 5 слов (-а, -ами, -ам, -о, -у, -ом)
- 4) 23 1.195% 1 текст (-ов, -а, -ы, -ах, -е)

У двох стовпчиках поданого фрагменту ліворуч розміщені, відповідно, частота вживання словоформ у числовому вимірі та відсоток частоти до загального числа слововживань у даному тексті. Інших корисних для нашої мети числових даних частотний список не містить.

У частотному списку з кожною основою асоціюється множина закінчень, з якими вживалися в тексті словоформи з цією основою. Щоб визначити шифр кортежу закінчень словоформ для кожної основи, слід звернутися до таблиці омонімів закінчень OMON, яку формує програма GENmorf під час генерації морфологічних таблиць. Для кожного закінчення таблиця OMON містить список кодів кортежів і позицій в кортежах, у яких воно зустрічається. Отже, з кожною основою асоціюється той кортеж закінчень, код шифру якого входить до списків омонімів усіх її закінчень.

Пошук термінів здійснюється за припущенням, що у вузькоспеціалізованих текстах частота використання термінів найвища, якщо виключити із словника незмінну та службову лексику – в першу чергу сполучники та прийменники.

Зауважимо, що в системі FEST є можливість створювати словники за кількома специфікаціями, у кожній з яких описана певна підмножина лексики: службової, незмінної, вузькофахової тощо і використовувати їх в різних комбінаціях для аналізу текстів, таким чином визначаючи рівень класифікації текстів.

Якщо словник містить лише службову лексику, то початок побудованого програмою FRlist частотного словника невідомих основ, за припущенням, містить основи термінів, а також і деякі загальноживані лексеми, які можуть бути учасниками терміносполук. Зауважимо, що вже на етапі аналізу частотного списку невідомих основ можна зробити перші висновки про тематику текстів.

Проте тематику тексту можна визначити точніше, якщо проаналізувати словосполучки з використанням потенційних термінів. Зауважимо, що частотний список словосполук можна сформуванати тільки за списком основ, присутніх в словнику. Для цього виконується автоматична специфікація основ, що знаходяться в верхній частині частотного списку (від 10 до 30 слів залежно від рівня спеціалізації тексту) з наступним автоматичним розширенням словника. Після розширення словника за допомогою відповідних параметрів можна ініціювати формування частотного списку окремих термінів або словосполук з використанням знайдених основ.

Результати аналізу багатьох текстів свідчать: чим вужча спеціалізація тексту, тим більша різниця в кількості вживаної спеціальної та загальноживаної лексики. Більш-менш рівномірний розподіл термінів по тексту характерний для текстів, що містять огляд багатьох робіт у визначеному тематичному напрямку. Словна рівномірний розподіл лексики спостерігається в релігійних проповідях.

СХЕМА ВЗАЄМОДІЇ ПРОГРАМ ПОПОВНЕННЯ СЛОВНИКІВ

Опишемо різновиди інформації та схему взаємодії програм системи FEST (MORF, GENw, GENsps, GENDic, FREQlist) в процесі генерації і розширення словника (Рис.2) за умови, що морфологічні таблиці вже згенеровані в процесі налаштування програми MORF на конкретну вхідну мову. Програми позначені подвійними рамками, а інформація для них – одинарними. Стрілки показують напрям руху інформації. Основні імена morf, lex0, lex, text інформації є умовними, тоді як розширення .tbl, .sps, .wrд, .key фіксовані в системі FEST.

Складена людиною або одержана автоматично формальна специфікація лексики lex0.sps подається програмі GENw генерації словоформ для перевірки її правильності людиною в діалоговому режимі. На основі перевіреної специфікації lex.sps програма GENDic генерує словники основ D: lex.d01, lex.d02, ..., lex.d20, відповідно, довжини 1,2, 3, ..., 20 літер і загальний для всіх основ файл lex.tbl з граматичними характеристиками.

Робота програми MORF над текстом починається з подання на вхід тематичного текста (text). Якщо метою експерименту є розширення словника, як у нашому випадку, то складений програмою MORF список основ (text.wrд), незнайдених у словнику, програма FREQlist перетворює в частотний список (text.key), на основі якого GENsps формує специфікацію lex0.sps з подальшим розширенням словника, як описано вище.

Напівавтоматичне розширення словника позбавляє його укладача від рутинної роботи та від необхідності вивчати кодування морфологічної та лексичної інформації і дозволяє концентрувати його увагу на процесах, що не піддаються формалізації.

Запропоновані засоби розширення зручно використовувати для оброблення тематичних текстів, де завдяки високій частоті вживаних термінів автоматичне розширення словника буде найефективнішим.

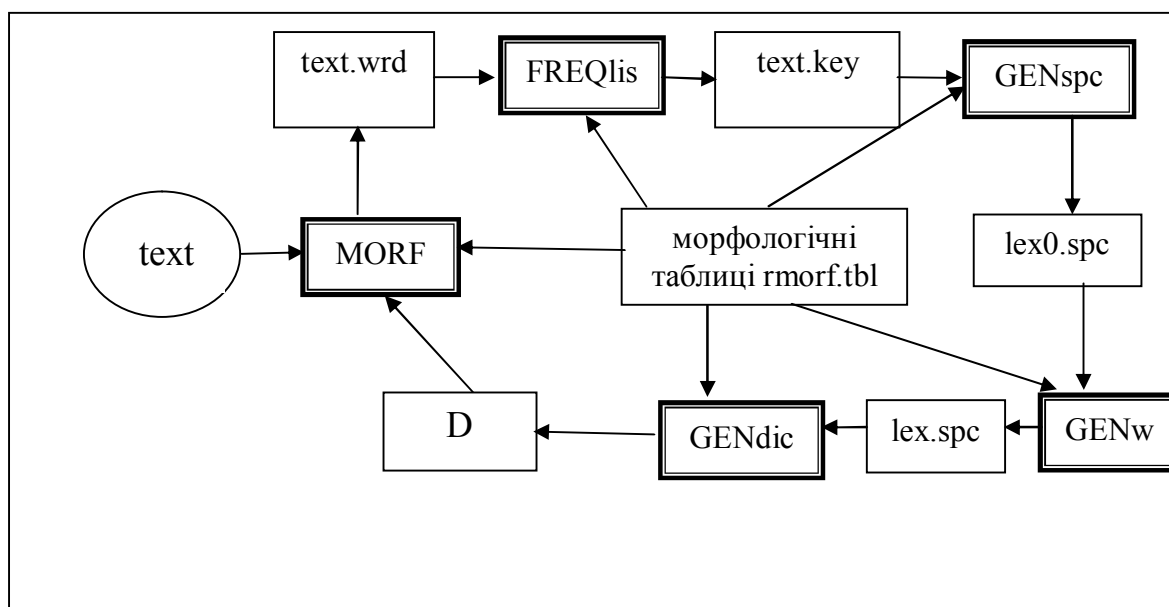

Рис. 2. Схема функціонування лінгвістичної системи FEST в режимі розширення словника

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Міщенко Н.М. Система програм морфологічного аналізу науково-технічних текстів. – (У цьому збірнику).

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Надія Міщенко – кандидат фізико-математичних наук, старший науковий співробітник Інституту кібернетики ім. В.М. Глушкова Національної академії наук України.

Наукові інтереси: програмова інженерія, комп'ютерна лінгвістика.

Ольга Феліжанко – науковий співробітник Інституту кібернетики ім. В.М. Глушкова Національної академії наук України.

Наукові інтереси: інформаційні системи, бази даних.

Наталія Щоголева – науковий співробітник Інституту кібернетики ім. В.М. Глушкова Національної академії наук України.

Наукові інтереси: програмне забезпечення.

МЕТОДИЧНА СИСТЕМА НАВЧАННЯ ОСНОВ ПРОГРАМУВАННЯ НА СПЕЦІАЛЬНОСТІ «ПРИКЛАДНА ЛІНГВІСТИКА»

Ольга РЕЗІНА (Кіровоград, Україна)

У статті розглянуто створення методичної системи, проаналізовано її компоненти.

Ключові слова: методична система, мова програмування, інтегроване середовище розробки, синтаксичний аналіз, рядковий тип даних.

The methodic system of study of programming basics is investigated in this paper. The components of this system are analyzed.

Key words: methodic system, programming language, integrated development environment, parsing, string type.

Курс «Основи програмування» є важливою складовою підготовки фахівців із прикладної лінгвістики. У проєкті освітньо-кваліфікаційної характеристики підготовки бакалавра фахового спрямування «Прикладна лінгвістика» цей курс включено до циклу фундаментальних дисциплін [5].

Фахівець у галузі прикладної лінгвістики, зокрема лінгвіст-програміст, повинен бути здатним виконувати таку професійну роботу, як розробка програмного забезпечення

лінгвістичного спрямування, опрацювання даних і створення баз даних [5], а також: здійснення автоматичної обробки природної мови і машинного перекладу; створення різноманітних електронних словників; накопичення, зберігання й підтримка матеріалів лексичних баз даних для інформаційно-пошукових систем та електронних бібліотек тощо. Вирішення таких завдань реалізується на основі автоматизації процедур аналізу і синтезу текстів, поданих природною мовою, що передбачає сформованість у фахівця алгоритмічного стилю мислення та вміння створювати комп'ютерні програми різного рівня складності.

Історично інформатика сформувалася з таких наук, як математика та електроніка. Сьогодні інформатика має тісні міжпредметні зв'язки з багатьма науками і, насамперед, лінгвістикою. Засобами і методами інформатики розв'язуються задачі створення формальних мов та автоматичної обробки природної мови. Зокрема, комп'ютерна лінгвістика визначається як галузь наукового дослідження, сферою інтересів якої є побудова комп'ютерних моделей різноманітних лінгвістичних об'єктів та явищ [3].

Сказане зумовлює важливість проблеми розробки методичної системи навчання основ програмування на спеціальності «Прикладна лінгвістика».

Поняття «Методична система навчання» є сукупністю п'яти взаємопов'язаних компонентів: цілей, змісту, методів, організаційних форм і засобів навчання. До *цілей* навчання даного курсу можна віднести формування у студентів понять алгоритму, парадигми програмування та мови програмування, формування знань щодо загальної структури, принципів будови та реалізації сучасних мов програмування. У результаті вивчення курсу студенти повинні розуміти, які задачі можна розв'язати з використанням тієї чи іншої мови програмування, застосовувати теоретичні положення в різноманітних практичних ситуаціях, бути готовими до опанування нових мов програмування. Важливо, щоб майбутні фахівці з прикладної лінгвістики розуміли фундаментальні обмеження використання обчислювальної техніки, вміли правильно поставити технічне завдання, ефективно співпрацювати з експертами із суміжних галузей знань.

Однією з основних цілей навчання курсу «Основи програмування» є розвиток у студентів алгоритмічного мислення. Виділяється три універсальні здібності, які серед інших є фундаментальними в навчанні гуманітарних наук, – здатність синтезувати та висловлювати ідеї, здатність логічно міркувати та розв'язувати проблеми, здатність висловлювати свої думки. Уміння створювати, записувати, аналізувати алгоритми та структури даних значною мірою сприяє розвитку всіх трьох зазначених здібностей [2].

Наявність алгоритмічного мислення і володіння методами та засобами інформатики надає можливість організувати активний і творчий процес аналізу проблеми, проектування рішення, отримання точних і логічних розв'язків. Алгоритмічне мислення може бути застосоване до вирішення будь-яких питань, незалежно від того розв'язуються вони за допомогою комп'ютера чи ні. Алгоритмічний стиль протидіє природній людській схильності до швидкого і простого, але інколи недбалого та поверхового мислення. Алгоритмічний стиль мислення не є панацеєю, але це – потужний інструмент у сукупності з іншими типами мислення.

Алгоритмічне мислення забезпечує життєво важливу здатність проникати у сутність явища, сформованість цього мислення дає можливість вдосконалювати уміння розв'язування задач, абстрагування, формалізації невизначених даних тощо. Алгоритмічний підхід – загальний і потужний метод організації, синтезування та аналізу інформації.

Добір *змісту* навчання є найважливішим кроком у процесі створення методичної системи навчання. Безумовно, зміст курсу «Основи програмування» повинен включати традиційний матеріал, такий як базові алгоритмічні конструкції, елементи мови програмування, типи та структури даних, управління порядком обчислень тощо. Але слід урахувати той факт, що поняття «мова», «синтаксис», «синтаксичний аналіз», «семантика», «алфавіт», «словник», «бібліотека» є знайомими для студентів-лінгвістів, і при вивченні цього курсу набувають нового значення. Тому саме із студентами-лінгвістами доцільно розглянути еволюцію мов програмування, провести дослідження мов програмування, що ґрунтується на аналізі та порівнянні базових елементів мови. Також об'єктами дослідження

можуть бути: читабельність програм, написаних даною мовою (простий та зрозумілий синтаксис, наявність коментарів), простота опанування, ортогональність (невелика кількість понять, об'єднаних у систему, відсутність виключень), стандартизація, абстрактне управління даними, ефективність.

Необхідно провести критичний аналіз мови програмування з точки зору області її застосування. Чому мова була створена? Яке було її призначення? Для вирішення яких проблем вона є найкращою? Обговорення таких питань сприяє розвитку мислення та інтелектуальних умінь студентів. Головний висновок, який повинні зробити студенти: не можна констатувати, що деяка мова краща за іншу, можна тільки говорити про переваги однієї мови над іншою при розв'язуванні тієї чи іншої задачі в тих чи інших умовах.

При формуванні поняття «мова програмування» доцільно запропонувати студентам словникове визначення:

- «мова програмування – це штучна (формальна) мова, призначена для запису алгоритмів, орієнтованих на виконання їх комп'ютером», а також визначення, дані видатними науковцями у галузі інформатики та програмування;

- «мова, призначена для використання людиною для запису процесу, за яким комп'ютер зможе розв'язати проблему» за Майком Джиппінгом (Mike Jipping);

- «послідовність умовних позначень для передачі алгоритму» за Еллісом Хоровітцем (Ellis Horowitz);

- «мистецтво програмування – це вміння організувати складну систему і управляти її незчисленними елементами...» за Едсгером Дейкстра (Edsger Dijkstra);

- «мова – це словник і правила, що визначають, який сенс можуть мати рядки слів для людини або машини при їх сприйнятті» за Гаєм Стілом (Guy Steele).

Важливим питанням для студентів-лінгвістів є питання створення мови програмування. Розробники мови програмування стикаються з проблемою: яким повинен бути обсяг мови? Невелика за обсягом мова вимагає меншого часу для її опанування, але надає менше можливостей використання. Тому в цьому питанні необхідний збалансований підхід.

Наступний крок – це визначення примітивів, тобто слів, які можна прийняти за очевидне (усі знають, що вони означають). Бажано, щоб примітиви містили тільки один склад. Слова, що містять більше одного складу, потребують визначення. Наприклад слово «map» може бути використане як примітив, а слово «woman» необхідно визначити. Але слово, яке є примітивом у людському мозку, не завжди є таким у мові програмування, тому деякі слова і терміни потребують визначення в кожній новій програмі.

На думку Стіла [1], питання обсягу мови програмування не є ключовим. Він вважає, що сучасна мова програмування повинна бути створена з перспективою розвитку. І внесок у цей розвиток могли б робити як створювачі мови, так і її користувачі. Стіл стверджує, що основна мета проектування мови програмування – планування її подальшого росту та вдосконалення. На початку використання мова може бути невеликою за обсягом, але з часом цей обсяг повинен зростати разом зі зростанням кількості користувачів. Маючи необхідні інструменти, користувачі можуть доповнювати мову новими типами даних, новими службовими словами та синтаксичними конструкціями.

Існує два напрями розвитку мови. Перший напрям передбачає наявність відповідальної особи або невеликої групи людей за виконану роботу. Другий напрям полягає в тому, щоб відкрити доступ до програмного коду і дати можливість користувачам вносити доповнення без будь-яких обмежень. Найкращім шляхом є поєднання цих двох напрямів: розмістити вихідний код у відкритому доступі, і мати відповідальну особу, що буде слідкувати за якістю роботи. Найкращим прикладом використання такого шляху розвитку є операційна система Linux.

Стіл висловлює думку, що в теперішній час хороший програміст не тільки пише програми, а й бере участь у розвитку мови програмування, спираючись на каркас цієї мови [1]. Сучасні методичні системи навчання програмування повинні орієнтуватися на таку парадигму.

Важливим поняттям, що вивчається в даному курсі, є поняття системи програмування, або інтегрованого середовища розробки (Integrated Development Environment, IDE). Компонентом цього середовища є транслятор (компілятор або інтерпретатор), призначення якого – створення об'єктного коду програми. У процесі перетворення програми, написаної мовою високого рівня, на машинну відбувається синтаксичний аналіз програми, або парсінг (від англ. parsing). Парсінг – лінгвістичний термін, означає синтаксичний аналіз тексту, виділення у ньому лексем, визначення його граматичної структури. У психолінгвістиці парсінг визначає мовне розуміння, спосіб яким люди аналізують текст в усній або письмовій формі.

Парсінг комп'ютерної мови має два рівні: лексичний та синтаксичний. На першому рівні відбувається лексичний аналіз, у результаті якого отримуються лексеми. На другому – синтаксичний аналіз, тобто перевірка правильності сформованого виразу, і переведення послідовності лексем у послідовність внутрішнього коду компілятора. Далі слідує семантичний аналіз, тобто контроль відповідності типів, зв'язування об'єктів, перевірка правильності ініціалізації змінних.

Розгляд такого матеріалу дає змогу продемонструвати студентам прямий міжпредметний зв'язок між інформатикою та лінгвістикою.

Серед *методів*, що використовуються при навчанні курсу, слід виділити метод доцільно дібраних задач (завдань). Узагалі, система задач, що становить практичну складову курсу, повинна бути орієнтована на опрацювання символічних і рядкових типів даних. Рядковий тип даних моделюється на ідеї формального рядка. Такий тип є важливим і корисним, тому він реалізований майже в усіх мовах програмування.

У формальних мовах, якими є мови програмування, рядковий тип, або string – це скінчена послідовність символів, вибраних із алфавіту мови програмування. Рядок можна розглядати як особливу форму одновимірного масиву, елементами якого є символи. Але в мові Haskell рядки реалізовані як зв'язані списки, а в мовах Prolog та Erlang – як списки символічних кодів.

У мовах програмування використовуються спеціальні функції для опрацювання рядкового типу даних. Наведені в таблиці функції реалізовані в багатьох мовах.

Таблиця

Назва	Прототип	Опис
CharAt	charAt(string, integer)	повертає символ, що відповідає символу з указаним індексом
Compare	compare(string1, string2)	порівнює два рядка, результат може бути цілочисловим або булевим типом
Concatenation	concatenate(string1, string2)	повертає рядок, що містить рядок string2 приєднаний до рядка string1
Contains	contains(string, substring)	перевіряє чи міститься підрядок substring в рядку string, результат може бути цілочисловим або булевим типом
Find	find(string, substring)	повертає позицію початку першого входження підрядка в рядок, якщо підрядок не знайдено, повертається неприпустиме індексне значення, що інтерпретується як false
Left	left(string, n)	повертає ліву частину рядка довжиною n
Length	length(string)	повертає довжину рядка
Replace	replace(string1, string2, string3)	повертає рядок string1, в якому всі входження string2 замінені на string3
Reverse	reverse(string)	повертає рядок із зворотнім порядком символів
Right	right(string, n)	повертає праву частину рядка довжиною n

Substring	substring(string, startpos, endpos) або substr(string, startpos, numChars)	копіює підрядок у новий рядок (підрядок визначається початковою і кінцевою позицією або початковою позицією і довжиною)
------------------	--	---

Задачі до курсу повинні бути дібрані таким чином, щоб студенти максимально повно здійснили практичну реалізацію цих процедур і функцій.

Засоби навчання відносяться до технологічної складової методичної системи. Для даного курсу основними засобами навчання є мова і система програмування.

При навчанні курсу ефективними є групові, парні та індивідуальні *форми роботи*. Ще Е. Дейкстра зазначав, що є корисним, коли невеликі групи студентів разом вивчають книгу з програмування [4]. У роботі [6] автор висловлює думку про ефективність та продуктивність парного програмування, суть якого полягає в тому, що один програміст працює над написанням коду, а інший сидить поряд, спостерігає за його роботою, контролюючи її, і уявляє проект у цілому. За домовленістю вони міняються місцями.

Курс «Основи програмування» є одним із фундаментальних у процесі підготовки фахівця з прикладної лінгвістики. Його вивчення сприяє фундаменталізації навчання інформатичних дисциплін, підвищенню рівня теоретичної підготовки та формуванню професійних інформатичних компетентностей студентів. Одним із пріоритетних напрямів розвитку цього курсу є вивчення поряд з імперативною та об'єктно-орієнтованою парадигмами програмування функціональної парадигми. Методична система навчання основ програмування не може бути зафіксована у певному вигляді, усі її компоненти потребують постійного вдосконалення, модифікації та розвитку.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Steele, G. L. Growing a Language / Higher-Order and Symbolic Computation [Electronic resource] / Guy L. Steele Jr. – October, 1999. – Mode of access : <http://www.brics.dk/~hosc/local/HOSC-12-3-pp221-236.pdf>
2. Walker, H. M. Computer Science and the Liberal Arts: A Philosophical Examination [Electronic resource] / Henry M. Walker, Charles Kelemen // ACM Transactions on Computing Education. – 2010. – Vol. V. – Mode of access : <http://www.cs.swarthmore.edu/~cfk/cs-liberal-arts-accepted.pdf>
3. What is Computational Linguistics? [Electronic resource] – Mode of access : <http://www.aclweb.org/archive/misc/what.html>
4. Дейкстра Э. Дисциплина программирования. / Дейкстра Э. – М. : Мир, 1978. – 276 с.
5. Паспорт спеціальності 100221 «Прикладна лінгвістика». Проект. // Збірник матеріалів конференції «Людина. Комп'ютер. Комунікація – 2010», м. Львів. – Львів: Вид. НУ "Львівська політехніка", 2010. – С.33-41.
6. Семеріков С. О. Фундаменталізація навчання інформативних дисциплін у вищій школі : [монографія] / Семеріков С. О.; Науковий редактор академік АПН України, д.пед.н., проф. М. І. Жалдак – К: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. – 340 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ольга Резіна – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри інформатики Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: програмування, принципи функціонування інформаційно-пошукових систем інтернету, використання інформаційних ресурсів інтернету в дослідницькій та навчальній діяльності.

СПОСОБИ ВІДОБРАЖЕННЯ СИСТЕМНОСТІ ЛЕКСИКИ ТА МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ В ІДЕОГРАФІЧНОМУ ТЕЗАУРУСІ

Наталія СНИЖКО (Київ, Україна)

Стаття присвячена проблемі формування ідеографічного тезауруса як інтегрованої інформаційної системи, призначеної для комплексного дослідження поняттєвих класів лексики та опису української мовної картини світу.

Ключові слова: ідеографічний тезаурус, гіперо-гіпонімічні відношення, синонімія, полісемія, лексико-семантична система, мовна картина світу.

This article describes the approaches of ideographic dictionary formation as an integrated information system designed to be engaged in research of Lexis and to be used for description of Ukrainian verbal picture of the world.

Key words: ideographic dictionary, hyponym-and-hyperonym relation, synonymy, polysemy, lexico-semantic system, verbal picture of the world.

Електронний ідеографічний тезаурус покликаний відобразити лексико-семантичну систему мови через сукупність лексико-семантичних (поняттєвих) полів, що перетинаються [11: 306], а кожне значення слова подати як системно зумовлену одиницю, що перебуває у відношеннях гіперо-гіпонімії, синонімії, полісемії, антонімії тощо і виявляє певні функціональні особливості [23].

На основі виділених поняттєвих полів та ієрархічно структурованих груп і підгруп можна описати фрагменти мовної картини світу [13: 178], відтворюючи як загальні закономірності мовного освоєння світу людством, так і національну самобутність мовотворення.

На найвищих рівнях ідеографічного тезауруса знаходяться універсальні категорії пізнання, виражені гіперонімами БОГ, ЛЮДИНА, ПРОСТІР, ЧАС, ЯКІСТЬ, КІЛЬКІСТЬ, АБСТРАКТНЕ та ін. Уявлення про ці макрополя є спільним для мовців світу (див. опис синоптичних схем у працях В.В. Морковкіна [17], І.М. Гетьмана [5], електронному словнику П. Роже та ін.), проте співвідношення між ними та їх внутрішнє структурування є специфічним для кожної мови. Виявлення особливостей родо-видового та варіативного упорядкування словозначень на найнижчих рівнях ієрархічної будови лексико-семантичної системи дає багатий матеріал для зіставного вивчення лексики [16] на ідеографічній основі.

Метою нашого дослідження є створення таких засобів автоматизованого ідеографування та «картування», які були б придатними для відображення загальних та національних особливостей мовної картини світу, слугували засобом збереження та нагромадження знань про мову, світ, матеріальні та духовні надбання людства як результат його пізнавальної діяльності.

Таке дослідження є **актуальним** в умовах глобалізації, коли лексикон національної мови постійно поповнюється новими словами і значеннями, відбуваються структурні зміни лексико-семантичної системи, пов'язані з появою нових концептів та нових структурних типів знань [24]. Сьогодні варто зафіксувати поняттєву структуру лексики за матеріалами одинадцятитомного тлумачного Словника української мови [22] і підготувати технічні можливості електронного ідеографічного тезауруса до поповнення його інноваціями (за матеріалами ВТССУМ [3] та словниками нових слів і значень).

Укладання ідеографічного словника базується на загальнотеоретичних та практичних надбаннях у галузі тезаурусотворення (Ю. М. Караулов [8], В. В. Морковкін [17], Н. Ю. Шведова [19], В. В. Дубічинський [6], А. Я. Середницька [20], О. Сірук [21]), теорії системності лексики (Ф. де Соссюр [26], Л. А. Лисиченко [15], Ж. П. Соколовська [25]) та її інтегрального лексикографічного опрацювання (Ю. Д. Апресян [1], Є. А. Карпіловська [9]), досягненнях лінгвоконцептології (В. Л. Іващенко [7], Ж. Краснобаєва-Чорна [12]) та лінгвофілософії (Ф. С. Бацевич [2]). Дослідження системно-структурного упорядкування лексичних одиниць здійснюємо за методикою компонентного аналізу семантики та методом лексико-семантичного поля (В. Г. Гак [4], Д. М. Шмельов [27]), використовуємо принципи формалізованого опису лексичної семантики Н. Ф. Клименко [10], М. М. Пещак [10], а також методику ступеневої ідентифікації значення Е. В. Кузнецової [14].

Об'єктом моделювання є усі іменники української мови (близько 70 тисяч словозначень), семантичні та функціонально-стилістичні властивості яких описані в академічному тлумачному Словнику української мови.

Базовою одиницею ідеографування є предметно-логічна частина семми слова, яка відображена у словнику родовим ідентифікатором значення і є основою для моделювання гіперо-гіпонімічної структури поняттєвого простору мови.

Спинимося детальніше на тих моментах, які є важливими для з'ясування можливостей електронного ідеографічного тезауруса в описі мовної картини світу та зібранні матеріалу для зіставної лексикології.

Так, за статистичними даними, одержаними при укладанні першої версії «Ідеографічного словника українських іменників» [23] на основі одинадцятитомного Словника української мови, з'ясували, що одним з найоб'ємніших в українській мові є

поняттєве поле МІСЦЕ. Ним покривається три відсотки загального семантичного простору мови, а в структурі макрополя ПРОСТІР воно домінує.

Родове поняття «місце» деталізується у структурі поля видовими назвами: «місце», «місцевість», «дорога», «шлях», «поле» та ін. Перелічені слова, в свою чергу, виявляються гіперонімами для дрібніших поняттєвих груп, напр., «гай», «ліс», «вулиця», «стежка», «балка», «улоговина» тощо.

Поняттєву групу «**місцевість**» в українській мові складають 184 назви (включно із синонімами та фонетико-граматичними варіантами): *верховина, діл, долина, низ, низина, низовина, низькоділ, поділ, поділля, полісся, пониззя, поріччя, межиріччя, загір'я, передгір'я, спадина, схилок* та ін.

Поняття «**поле**» як «ділянка землі, що використовується під посіви» виражається 44 лексемами: *рілля, новорілля, ораниця (розм., рідко), оранка (рідко), опілля, толока, полівка (діал.), напівпар, переліг, обліг (розм.), відліг (діал.), житнище, вівсище, прісище, просище, бурячище, бавовнище* тощо. *Рілля* тлумачиться у СУМі як «виоране поле», *новорілля* – «виоране навесні поле для посіву ярівини», *ораниця* і *оранка* «те саме, що рілля», *переліг* – «заросле травою поле, що свідомо не обробляється кілька років для відновлення родючості ґрунту», *опілля* «широке поле в оточенні лісів».

29 лексемами описане у СУМі поняття «**дорога**»: *брук, бруківка (синонім до брук), грейдер, доріжка, заїзд, накат, первопуток (розм.), первопуття (розм.), путівець (путівець), санниця (розм.), схід, узвіз, шосе* та ін. *Прогін* – це «дорога, якою гонять худобу або птицю на пасовисько, водопій і т. ін.»; *путівець* – «польова дорога»; *брук* – «дорога або вулиця (мостова), вимощена камінням, брукняком».

Окрему поняттєву підгрупу складають назви стежки. Поряд із синонімічними *стежа (рідко), стежина* та *тропа* до цієї мікрогрупи входить кілька діалектних назв (*плай* «стежка в горах», *пішник, тасьма*), а також: *лаз* («стежка в заростях, якою звичайно ходять звірі»), *суголовок (розм., «польова стежка»), хідник (розм., «пішохідна стежка*).

Є в українській мовній картині окремі мікрогрупи для позначення понять: «калюжа» (*багно, бакай, баюра, ковбана, калабана, калабатина, стоян*); «яма на дорозі» (*вибій, вирва, водомий, водорий*); «яма у водоймі» (*бакай, вирва, ковбана, чорторий*). Яр або балка описується словами: *яруга, крутояр, виярок, вибалок, приярок* тощо. Улоговина як «заглиблення чи западина в рельєфі» осмислюється у словах: *влоговина, видолинок, лощина, лощовина, дєбра, дєбр, дєбрь, кітлина, кітловина, макітра, придолинок, поточина* та ін.

Як бачимо, кожен структурний елемент поняття «**місце**» описаний українцями з любов'ю, ніжністю, часто опоетизовано. «Місце під сонцем» мислиться як *підсоння, осоння, відсоння*; «місце без лісу» – *безлісся, узлісся, залісок*; «місце за річкою» – *заріччя*; «місце за греблею» – *загребелля*; «місце перетину доріг» – *роздоріжжя, розтік, розтока, розхрестя*.

За статистичними даними електронного тезауруса можемо стверджувати, що вирізняльною рисою української мовної картини світу є також велика кількість звуконайменувань. Для позначення звуків, що виникають внаслідок певної дії, уладачами СУМ зафіксовано близько 500 одиниць: *баламкання, бахкання, бевкання, бекання, белькотання, бомкання, бренькання, бринькання, бряжчання, брязкання, булькання, булькіт, булькотіння, бурчання, верещання, вискотіння, гагакання, гелгання, гелгіт, деренчання, деренькотання, деренькотіння, дзвеніння, дзвенькання, дзвенькіт, дзвяк, дзвякання, дзвякіт, дзеленчання, дзенькіт, дзенькотання, дзижчання, дзинчання, дзюрчання, квиління, квичання, квоктання, півкання, сюрчання, теленькання, трембітання, хлюпотіння, цвірінчання, цвірінкання* та ін.

Існує кілька десятків назв для вираження поняття «**пісня**»: *веснянка (син.: веснівка), гаївка (зах., син.: веснянка), голосіння, горлиця, гречаник(и), дума, думка, зуб (етн.), колісанка, колядка (син.: коляда), перепілка, риндзівка (етн.), санжарівка (син.: санжарка), співанка, співаниця (діал.), триндичка (фолькл.), частівка, шумка (діал.), щедрівка*. Веснянки, гаївки та щедрівки – це народні обрядові пісні; *риндзівка* – старовинна українська величальна пісня; *триндичка* та *шумка* – пісні веселого, жартівливого змісту.

Статистика засвідчує, що вагому частку української лексики складають суб'єктивно-оцінні назви, причому демінутиви переважають над аугментативами. Сім відсотків іменників – зменшені, пестливі та зменшено-пестливі назви. Особливим наповненням демінутивних іменників вирізняється поняттєве поле ПОСУД: *гличчок, горщикок, горнятко, дзбаник, збанятко, барильце, гладунець, келишок, кухлик, макітерка, казанець, пляшечка, сільничка, скляночка, цукерничка, цукорничка* та ін. Десять відсотків слів у складі поля ПОСУД – демінутивні назви.

Наведені приклади засвідчують, що українці люблять усе, що їх оточує у цьому світі, і що несе позитивну енергетику. Для вираження негативного ставлення до лихих проявів дійсності використовують зневажливі та збільшені назви. Переважно це найменування людей (*бабега, бабисько, бабище*), тварин (*вовцюга, вовцюган, вовчисько, вовчище*), явищ природи (*вітрище, вітровище, вірюга, вірюган*) тощо.

Варто зазначити, що явища природи теж займають вагомe місце у мовній картині світу. Лише для позначення поняття «**вітер**» існує 66 лексем. Серед них є запозичені і питомі назви: *бора, борвій, бриз, буревій, бурелом, буря, вест, вихор, вітровал, вітровій, вітролом, віхола, зюйд, крутія, мусон, норд-вест, навітер, пасат, поземка, сівер, сіверко, сніговиця, сніговій, степняк, студень, суховій, східняк, тепловій, хуга, хуртовина* та ін.

Переважають, як бачимо, найменування сильних вітрів, які часто супроводжуються снігом. *Січка*, напр., це – «різкий вітер зі снігом у вигляді дрібних зернинок»; *хуртовина* і *сніжниця* тлумачаться укладачами СУМ як «сильний вітер зі снігом; заметіль». Синонімічними та варіативними до слова *хуртовина* є наступні лексеми: *заметіль, завірюха, віхола, метелиця, сніжниця, хурделиця (розм.), хурделя (рідко), хурдига (розм.), хуртеча (розм.), хуга, хуговій* та ін. Для опису бурі та урагану існують назви: *буревій, борвій, хуртовина, шквиря (діал.)* та ін. Слабкий вітер (вітерець) позначається словом *навітер (рідко)*, теплий вітер – *тепляк (діал.), тепловій (поет.)*.

Способом детального відображення структурної будови поняттєвих груп і підгруп забезпечується моделювання фрагментів мовної картини як наслідків пізнавальної діяльності соціуму. В. М. Русанівський зазначав, що мова як засіб відображення процесів пізнання «є одночасно й інформативною системою і акумулятором знань – матеріально втіленим відображенням мислення... Зміст мови є вся реально пізнана або поетично осмислена дійсність, а також необмежені потенційні можливості пізнання і поетичного осмислення дійсності» [с. 49, 51]. Сподіваємося, що в електронному тезаурусі можна буде зберігати мовну інформацію за категоріями людського мислення і досліджувати її в діахронному плані.

Інформацію про семантичні та функціонально-стилістичні властивості лексем, зібрану в базі даних електронного тезауруса, можна вивчати різноаспектно. Зокрема, для кожного слова та групи слів передбачена комплексна статистична параметризація їх ознак.

Розглянемо можливості застосування статистичного аналізу на прикладі невеликого за кількісним складом, але складного у плані ідеографування поняттєвого поля ПОЧУТТЯ. На запит користувача про загальну характеристику цього поля програма видає наступну інформацію:

1. Загальна кількість назв почуттів (за матеріалами СУМ) – 276;

2. Структурні групи та підгрупи поля: «**почуття**» (*любов, кохання, повага, задоволення, радість, задрість, співчуття, презирство, злість, вдячність, зневага, гордість, відраза, огида, пристрасть*); «**любов**» (*благоговіння, життєлюбність, милість, свободолюбство*); «**повага**» (*пошана, преклоніння, любов, респект (заст.), самоповага, шана*); «**сором**» (*срам (заст.), срамота (заст.), стид, осорома (рідко)*); «**радість**» (*утіха, щастя, просвіток (перен.)*); «**співчуття**» (*співчування, спочуття (рідко), спочування (рідко), жаль, жалість, жалюці*); «**успіх**» (*перемога, фортуна, тріумф, виграш, завоювання, зрушення, поступ, торжество (уроч.), щастя*) і т.д.;

3. Найбільшу кількість лексем включають групи: «любов», «повага», «зневага», «співчуття», «сором», «радість», «успіх»;

4. Синонімічні ряди: *кохання, закохання, любість; пихатість, гордість, гордота, гордоці* і т.д.;

5. Антоніми: *симпатія – антипатія; радість – сум*;
6. Значна кількість рідковживаних слів у групі (*вдячливість, відразність, жур, злорадість, каєння, любов, осолода, рвія*);
7. Діалектні назви емоцій: *вдяка, встид, грижа, жур, заїлість, осмута*;
8. Застарілі назви: *відвічальність* («відповідальність»), *милосердіє, срамота, усолода* та ін.;
9. Книжні слова: *благоговіння, властолюбство, преклоніння* та ін.;
10. Розмовна лексика: *журбота, завидки, острашка, заласся, соромота*;
11. Співвідношення однозначних і багатозначних слів у полі – 1 : 1;
12. На основі похідних значень полісемічних слів поле ПОЧУТТЯ перетинається із такими полями: СТАН (*гнів, гумор, жах, задоволення, сумування*), ПОВЕДІНКА (*вболівання, гостинність, ласка, ніжність, приятель, чуйність*), ЛЮДИНА (*симпатія, антипатія, гордіня, кохання, любов, сумління, утіха*), АБСТРАКТНЕ (*весна, віра, журба, зло, радість, совість, торжество*) та ін.

Детальну інформацію про моделі багатозначності іменників подаємо в ідеографічному тезаурусі окремим блоком. Її можна використати для поглибленого вивчення полісемії, проблеми співвідношення форми і змісту слова тощо.

Отже, комп'ютерний тезаурус є інструментом для комплексного дослідження внутрішньої будови поняттєвих полів та зв'язків між ними, відображення мовної картини світу та генерування нової інформації про структурно-функціональний лад лексики.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Апресян Ю. Д. Основания системной лексикографии // Языковая картина мира и системная лексикография / Отв. ред. Ю. Д. Апресян. – М.: Языки славянских культур, 2006. – С. 31 – 60.
2. Бацевич Ф. С. Філософія мови: Історія лінгвофілософських учень: Підручник. – К.: ВЦ «Академія», 2008. – 240 с. (Альма-матер).
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. – 1736 с.
4. Гак В. Г. К диалектике семантических отношений в языке // Принципы и методы семантических исследований. – М., 1976. – С. 73 – 92.
5. Гетьман І. М. Теоретична і практична ідеографія: Принципи побудови тезаурусів: Навч. Посібник. – К.: Вища шк., 1993. – 119 с.
6. Дубичинский В. В. Теоретическая и практическая лексикография. – Вена. – Харьков, Издатели: Wiener Slawistischer Almanach, 1998. – 160 с.
7. Іващенко В. Л. Типологічна диференціація концептуальних структур як одиниць ментального простору / В. Л. Іващенко // Мовознавство. – 2004. – № 1. С. 54 – 61.
8. Караулов Ю. Н. Лингвистическое конструирование и тезаурус литературного языка. – М.: Наука, 1982. – 366 с.
9. Карпіловська Є. Роль інтегральних словників у вивченні сучасного українського лексикону // Українська історична та діалектна лексика. – Львів, 2003. – Вип. 4. – С. 4 – 15.
10. Клименко Н. Ф., Пешак М. М., Савченко І. Ф. Формалізовані основи семантичної класифікації лексики. – К.: Наук. думка, 1986. – 250 с.
11. Кочерган М. П. Лексико-семантична система // Українська мова: Енциклопедія. 2-ге вид., випр. і доп. – К.: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 305 – 306.
12. Краснобаєва-Чорна Ж. Термінополе *концепт* // Українська мова. – 2006. – № 3. – С. 67 – 79.
13. Кронгауз М. А. Семантика: Учебник для вузов. – М.: Рос. гос. гуманитар. ун-т, 2001. – 399 с.
14. Кузнецова Э. В. Ступенчатая идентификация как средство описания семантических связей слов // Вопросы металингвистики. – Л., 1973. – С. 84 – 95.
15. Лисиченко Л. А. Структура мовної картини світу / Л. А. Лисиченко // Мовознавство. – 2004. – № 5-6. – С. 36 – 41.
16. Манакін В. М. Деякі питання контрастивної лексикології слов'янських мов / В. М. Манакін // Мовознавство. – 2003. – № 4. – С. 26 – 37.
17. Морковкин В. В. Идеографические словари. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1970. – 72 с.
18. Русанівський В. М. Структура лексичної і граматичної семантики / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; Відп. ред. О. С. Мельничук. – К.: Наук. думка, 1988. – 240 с.
19. Русский семантический словарь. Толковый словарь, систематизированный по классам слов и значений: В 6 т. / Под общей ред. Н. Ю. Шведовой. – Т. 2: Имена существительные с конкретным значением. – М.: Азбуковник, 2000.
20. Середницька А. Я. Мовна категоризація світу і її відображення в ідеографічному словнику // Семантика, синтактика і прагматика мовленнєвої діяльності. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції. – Львів: Літопис, 1999. – С. 87 – 90.
21. Сірук О. Комп'ютерний тезаурус дієслів української мови: проблеми та методика укладання // Лексикографічний бюлетень: Зб. наук. праць / Відп. ред. В. Німчук. – 2006. – Вип. 13. – С. 158 – 161.
22. Словник української мови: В 11-ти томах. – К.: Наук. думка, 1970 – 1980.
23. Сніжко Н. В. Ідеографічний тезаурус як модель лексико-семантичної системи (за наслідками автоматизованого аналізу українських іменників) // Мовознавство. – 1995. – № 6. – С. 28 – 35.
24. Сніжко Н. В., Сніжко М. Д. Динаміка концептів та структурні зміни лексики в «Ідеографічному словнику української мови» // Людина. Комп'ютер. Комунікація: Зб. наук. праць / За ред. Ф. С. Бацевича. – Львів: Вид-во Національного університету «Львівська політехніка», 2010. – С. 293 – 297.

25. Соколовська Ж. П. Картина світу та ієрархія сем / Ж.П. Соколовська // Мовознавство. – 2002. – № 6. – С. 87 – 91.
26. Соссюр Ф. де. Курс общей лингвистики // Соссюр Ф. де. Труды по языкознанию. – М., 1977. – С. 31 – 285.
27. Шмелев Д. Н. Проблемы семантического анализа лексики. – М.: Высш. шк., 1973. – 280 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Наталія Сніжко – кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник відділу лексикології та лексикографії Інституту української мови Національної академії наук України.

Наукові інтереси: моделювання системно-структурного ладу лексики та української мовної картини світу, укладання ідеографічного тезауруса.

ПРИКЛАДНА ЛІНГВІСТИКА У КОНТЕКСТІ ПЕРЕКЛАДАЦЬКИХ ДИСЦИПЛІН (ЛЕКСИКОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ)

Марина ТАРНАВСЬКА (Кіровоград, Україна)

У статті розглядаються основні теоретичні положення сучасної прикладної лінгвістики у галузі комп'ютерної лексикографії та визначається її місце серед інших прикладних дисциплін. Надаються методичні рекомендації щодо важливих аспектів викладання комп'ютерної лексикографії у курсі фахових дисциплін спеціальності „Прикладна лінгвістика”.

Ключові слова: прикладна лінгвістика, комп'ютерна лексикографія, методологія, електронний словник, словникова стаття, гіпертекст, лексикографічне моделювання.

The article deals with the analysis of the theoretical background of modern applied linguistics in the field of computer lexicography and identifies its place among other applied subjects. Methodological recommendations on important aspects of computer lexicography teaching in the context of the professional subjects of the applied linguistics speciality are given.

Key words: applied linguistics, computer lexicography, methodology, electronic dictionary, dictionary entry, hypertext, lexicographic modelling.

Прикладна лінгвістика, що займається реалізацією традиційних лінгвістичних завдань на практиці, а також розробляє методи рішення практичних задач, пов'язаних з використанням мови [7: 4], завжди вирізнялась широким розмаїттям напрямків: як класичних (графіка, лексикографія, переклад, дешифрування, розробка термінології тощо), так і новітніх (лінгвістичне забезпечення інформаційних систем різних типів, машинний переклад, розв'язання лінгвістичних задач в системах штучного інтелекту) [3: 5]. Тому вона безперечно є однією з найважливіших дисциплін, що вивчаються в курсі перекладацьких предметів спеціальності „Прикладна лінгвістика”. З іншого боку, така розгалуженість сфер прикладної лінгвістики обумовлює складність її викладання, адже воно потребує ретельного підбору матеріалу з метою виділення найнеобхідніших та найперспективніших аспектів науки, що дадуть змогу майбутнім спеціалістам ефективно працювати у фаховій галузі.

Завданням даної статті є описати основні тенденції у такій важливій сфері прикладного мовознавства як лексикографія і надати деякі методичні рекомендації щодо специфіки її викладання для майбутніх фахівців з прикладної лінгвістики. Актуальність такого завдання обумовлена тим, що сучасна комп'ютерна лексикографія займається цілою низкою практичних проблем пов'язаних з укладанням, функціонуванням та застосуванням електронних словників, систематизацією інформаційного, і зокрема мовного матеріалу. Розв'язання цих проблем означає створення нових, ефективних систем зберігання та використання інформації, а також нових словників, що є особливо важливим для нашої країни на сучасному етапі. З іншого боку, комп'ютерна лексикографія має декілька ключових рис (функціонування на межі різних дисциплін, гіпертекстуальність, моделювання мовного простору тощо), без адекватного усвідомлення яких неможливо здобути необхідні фахові вміння і навички у професії.

Питання системної організації лексичного матеріалу, методів і програмних засобів обробки текстової інформації, структури й особливостей електронних словників досліджували А.Н. Баранов, А.С. Герд, А.В. Зубов, Ю.Н. Караулов, К.П. Сосніна, В.А. Широков.

У загальному сенсі лексикографія займається теорією і практикою укладання словників, а поділ лексикографії на традиційну та машинну відображає дві зовсім різні

тенденції її розвитку. Отже, комп'ютерна (або машинна) лексикографія на сучасному етапі є прикладною науковою дисципліною, що вивчає методи, технологію і окремі прийоми використання комп'ютерної техніки у теорії і практиці укладання словників [3: 5 – 6]. Такий відхід від традиційності відчутно змінює професійну орієнтацію фахівців цієї галузі, адже значна частина інтелектуальних операцій стає автоматизованими, рутинними, а сучасні лексикографи працюють на межі кількох спеціальностей і застосовують знання прикладної лінгвістики разом із знаннями інформатики та видавничої справи.

Комп'ютерна лексикографія має набір інструментальних засобів для реалізації своїх задач, тобто бази даних, комп'ютерні каталоги, програми обробки текстів, які дозволяють в автоматичному режимі формувати словникові статті, зберігати словникову інформацію та здійснювати її обробку. Лексикографічні програми можна поділити на дві складові: програми підтримки лексикографічних робіт та автоматичні словники різних типів, що містять лексикографічні бази даних.

Така рівнева структура інструментального апарату комп'ютерної лексикографії вимагає адекватного підходу до його вивчення. Для успішної реалізації практичних завдань лексикографії майбутнім фахівцям необхідно розуміти, що узгодженість роботи інструментальних засобів на різних рівнях забезпечує успішну реалізацію завдань цієї галузі. Важливо також усвідомлювати, що для розробки і підтримки програм здійснення лексикографічних робіт фахівцям необхідні знання принципів програмування та конфігурування словників, які їм забезпечує цикл дисциплін з інформатики. Створення автоматичних словників для кінцевого користувача – також робота спеціаліста лексикографа із знаннями програмування, в той час як лексичне наповнення, оптимізація структури та обсягу словників вимагає, перш за все, знань лінгвістичних дисциплін: лексикології та лексикографії. Отже, лише успішне оволодіння основами суміжних галузей – інформатики, лексикології та лексикографії – здатне забезпечити відповідні професійні уміння. З цієї точки зору, завданнями курсу прикладної лінгвістики є, в першу чергу, наголосити на потребі у навичках суміжних дисциплін, ознайомити з основними програмами, які функціонують як програми підтримки словників, а також зосередити увагу на вивченні базових принципів укладання словників, їх типів та з'ясувати, які лексикографічні параметри (обсяг, повнота опису, лексична база тощо) є вирішальними для ефективної роботи словника, й електронного словника, зокрема.

Термін „електронний словник” існує вже досить давно і звично використовується на позначення „паперового” словника, що представлений у комп'ютерному варіанті і має більш зручні у порівнянні з останнім засоби відображення та пошуку. Насправді електронний словник – це особливий лексикографічний об'єкт, який відрізняється від класичного „паперового” словника не лише за принципами відображення; він дозволяє реалізацію багатьох ідей, спрямованих на розширення і удосконалення його можливостей [8: 276 – 277].

Принципові відмінності між традиційним „паперовим” та „електронним словниками” спостерігаються на різних рівнях. Так, на рівні створення словника, електронні словники мають очевидні переваги, оскільки цей процес потребує набагато менше етапів, оминаючи такі процедури як: складання рукопису словника, передрукування і редагування рукопису, авторське доопрацювання, верстування і друк [8: 277]. Очевидно, що суттєве зменшення кількості етапів означає економію матеріалу, часу і витрат, проте найбільшим недоліком паперових словників можна вважати те, що за час тривалого процесу створення, „картина світу” [6], яку словники повинні фіксувати у системі своїх значень, прикладів та перекладів „старішає” і не відбиває об'єктивну реальність. Ще суттєвіші відмінності спостерігаємо на іншому рівні – рівні реалізації сутнісних характеристик і можливостей. Так, наприклад, великий обсяг паперового словника може викликати труднощі під час користування, а специфічна концепція (наприклад, створення багатомовних, комбінаторних словників), яка вимагає застосування інтегрованих засобів опису лексичних значень, відчутно звужує його лексичну базу. І навіть електронні версії паперових словників, що вже існують, дозволяють подолати згадані проблеми. Окрім того, доступ до електронних словників може реалізовуватися за допомогою різних лінгвістичних технологій (розпізнавання і синтезування

звуку, пошук по тексту, здійснення морфологічного та синтаксичного варіантів аналізу слів у тексті тощо).

Отже для майбутнього спеціаліста в галузі прикладної лінгвістики необхідно усвідомити, що два типи словників – паперові та електронні – розрізняються не лише за типом носія; різняться як практичні етапи їх створення, так і принципи, за якими вони побудовані, і можливості, які вони надають. Для ефективної реалізації цього завдання у процесі навчання доцільним є виконання практичних завдань із застосуванням різних видів паперових та електронних словників. Ефективним також є порівняння процесів роботи з ідентичними словниками у різних їх версіях (електронній та друкованій).

Можливо найбільш важливим аспектом сучасної комп'ютерної лексикографії є лексикографічне моделювання, яке можна розглядати на різних рівнях: від створення унікальної словникової статті до побудови концептуальної „картини світу”, що реалізується за допомогою „фреймів” (структур представлення інформації) та „сценаріїв” (процедур представлення знань) [1: 136–137]. Реалізація можливостей лексикографічного моделювання тісно пов'язана з поняттям гіпертексту як основного способу організації віртуального текстового простору [2: 31–32]. Гіпертекст є особливим чином структурований текст, розбитий на окремі блоки, що мають нелінійне представлення, для ефективної презентації інформації у комп'ютерних середовищах [7: 32].

У звичайному паперовому словнику мінімальною одиницею доступу є лексема, ім'я словникової статті, а структура словникової статті є лінійною. Тому для визначення наявності відповіді на запит користувача, необхідно прочитати всю статтю, кількість значень і „підзначень” в якій може бути величезною. З точки зору структури електронний словник є аналогом друкованого і, якщо розглядати її лінійно, має аналогічні складові (наприклад, передмову, список скорочень, правила користування, граматичний довідник). Однак взаємодія між частинами словникової статті електронного словника не є лінійною і підпорядкована законам гіпертексту. Словникова стаття має чітку логічну структуру з ієрархічними зв'язками між елементами. Основним способом реалізації гіпертексту в електронних словниках є можливість користування посиланнями. Користувач, що здійснює запит, вводить певний параметр і активізує не всю словникову статтю, а лише ті елементи, які його цікавлять, і йому не потрібно проглядати всю статтю. Далі, за допомогою посилань користувач послідовно створює свою унікальну інформаційну структуру [8: 277 – 278]. Як бачимо, електронний словник здійснює не лише інформативну функцію, а і діє як пошуковий механізм: знаходить необхідну інформацію і представляє її у зручній для користувача формі.

Внутрішня структура електронного словника також відрізняється від друкованого. Вона побудована за принципами логіки мови програми підтримки словника і не обов'язково побудована за алфавітним чи гніздовим принципами. Словникова стаття запиту може бути навіть не знайденою, а синтезованою програмою у відповідності із запитом користувача. Такий результат є можливим завдяки тому, що інформаційні елементи, потенційно закладені у словникову статтю, є незалежними, але водночас здатні доповнювати один одного. Усвідомлення специфіки структури електронної словникової статті дає можливість говорити про варіанти лексикографічного моделювання. На рівні конкретного запиту воно проявляється у побудові індивідуальної словникової статті відповідно до потреб користувача, на рівні ж словника – це можливість концептуальної побудови „моделі світу”.

З методологічної точки зору зауважимо, що поняття „гіпертексту” як специфічно організованого, „багатовимірного” тексту повинно засвоюватися в контексті принципу „гіпертекстуальності”, який є невід'ємною і суттєвою рисою сучасного інформаційного комп'ютерного простору. Необхідним є розуміння того, що гіпертекстовість реалізується у більшій мірі завдяки системі посилань, які не лише дають можливість проникати „вглиб” тексту, а й реалізують потенціал лексикографічного моделювання, створюючи унікальні „моделі світу”. Практично, вивчення механізмів гіпертексту реалізується через роботу в мережі Інтернет, пошукових системах та створення власних електронних проєктів (презентацій, блогів), що ілюструють принцип гіпертекстуальності. Створення та аналіз

власних моделей електронних словникових статей може бути наступним кроком у дослідженні можливостей лексикографічного моделювання.

Спробуємо узагальнити особливості сучасного етапу розвитку комп'ютерної лексикографії та розставити основні методологічні акценти щодо викладання цієї дисципліни для спеціалістів з прикладної лінгвістики.

Основними напрямками сучасної комп'ютерної лексикографії є автоматична експлікація різних типів словників за допомогою комп'ютерних засобів, створення комп'ютерних словників для систем обробки природної мови, а також створення словників, що є електронними версіями традиційних словників. Вони обумовлюють потребу набуття необхідних знань і вмінь майбутніми фахівцями цієї сфери діяльності. Завдання курсу прикладної лінгвістики у контексті таких потреб полягають у з'ясуванні провідної ролі комп'ютерної лінгвістики у сучасних інформаційних процесах; необхідності здобуття не тільки спеціальних лексикографічних знань, а й базових навичок суміжних дисциплін (програмування, видавничої справи). Фахівець із сучасної комп'ютерної лексикографії повинен адекватно розуміти такі базові поняття як „гіпертекст”, „гіпертекстуальність”, мислити цими категоріями і застосовувати їх на практиці, створюючи лексикографічні „моделі світу”. Реалізація цих завдань неможлива без практичних тренінгів, а саме роботи у кіберпросторі з метою аналізу його структури, здійснення та аналізу пошукових операцій, роботи з електронними словниками, моделювання унікальних словникових статей, проведення аналізу електронних та паперових словників, а також порівняльного аналізу електронних версій друкованих словників.

Підсумовуючи все сказане, необхідно наголосити на тому, що комп'ютерна лексикографія є лише однією з провідних галузей сучасного прикладного мовознавства, які займаються проблемою обробки інформації. Тому перспективою наших подальших досліджень можуть бути інші динамічні сфери науки, такі як машинний переклад, системи автоматизованого перекладу, корпусна лінгвістика та створення лексичних корпусів для систем автоматизованого перекладу.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Арутюнова Н.Д. Дискурс // Лингвистический энциклопедический словарь / Под ред В.Н.Ярцевой. – М.: Советская энциклопедия, 1990. – С. 136-137.
2. Баранов А.Н. Введение в прикладную лингвистику: Учебное пособие. – М.: Эдиториал УРСС, 2001. – 360 с.
3. Герд А.С. Предмет и основные направления прикладной лингвистики / Прикладное языкознание: Учебник / Отв. ред. А.С. Герд. – СПб.: Изд-во Петербургского университета, 1996. – С. 5 – 15.
4. Зубов А.В. Информационные технологии в лингвистике: Учеб. пособие для студ. лингв. фак-тов высш. учеб. заведений/ А.В.Зубов, И.И.Зубова – М.: Издательский центр “Академия”, 2004. – 208 с.
5. Караулов Ю. Н. Лингвистическое конструирование и тезаурус литературного языка. – М.: Наука, 1981. – 367 с.
6. Манакин, В.Н. Языковые картины мира в перспективах контрастивной лингвистики // Язык и культура. – Киев, 1993. – С. 77 – 83.
7. Соснина Е.П. Введение в прикладную лингвистику (курс лекций)/ Учебное пособие. Ульяновск: Венец, 2000. – 68 с.
8. Чепик Е.Ю. Компьютерная лексикография как одно из направлений современной прикладной лингвистики // Ученые записки ТНУ.Т.19 (58). №2: Филология. – Симферополь, 2006. – С. 274 – 280.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Марина Тарнавська – кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладу та загального мовознавства Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: теорія та практика перекладу, художній переклад, прикладна лінгвістика, методика викладання лінгвістичних дисциплін.

АСОЦІАТИВНИЙ ПСИХОЛІНГВІСТИЧНИЙ ЕКСПЕРИМЕНТ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ СПОСІБ ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕЗАУРУСУ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ

Ірина ЧЕРНИШЕНКО (Кіровоград, Україна)

У статті розглядаються питання "мовної особистості" та ролі асоціативного значення слова в структурі її тезаурусу. Описуються деякі результати асоціативних психолінгвістичних експериментів та

методика їх проведення. Доводиться, що асоціативний експеримент є ефективним способом дослідження лексики мовної особистості та аналізу міжкультурних відмінностей у способах усвідомлення і вербалізації концептів у мовній картині світу.

Ключові слова: асоціативний експеримент, психолінгвістика, мовна особистість, тезаурус, лексикон, концепт, когнітивні ознаки, семантичне поле.

The issues of "homo lingual" and the role of word's associative meaning within the structure of person's thesaurus are viewed in the article. The author describes some results of the associative psychological experiments and their methodology. Such kind of experiment is proved to be an effective way of the lexicon's investigation and helps to analyze intercultural differences in the perception and verbalization of concepts in linguistic world image.

Key words: associative experiment, psycholinguistics, homo lingual, thesaurus, lexicon, concept, cognitive signs, semantic field.

Проблема значення слова завжди була однією з найскладніших для філософії, лінгвістики, психології. Ще більші труднощі виникли при психолінгвістичному підході, оскільки перенесення у фокус уваги специфіки значення як надбання індивіда потребувало перегляду логіко-раціоналістичного трактування значення слова. Коли мова йде про слово як надбання індивіда (мовної особистості), це означає, що до слова слід підходити з погляду специфіки функціонування мовного/мовленнєвого механізму людини. Іншими словами, виникає потреба у підході, здатному виявити і пояснити те, що знає людина, коли вона знає (або вважає, що знає) значення слова; на чому базується переживання слова як знайомого, зрозумілого; які стратегії та які опорні елементи використовуються під час пошуку слова у пам'яті, під час розуміння тексту, що сприймається.

Асоціативний експеримент вже виправдав себе як засіб вивчення психологічного значення слова [Доценко 1998], а також категоріального і предметного значення (див., наприклад, [Маскадыня 1989; Соловьева 1989]), особливостей розвитку значення слова у дитини [Рогожникова 1986; 1988; Соколова Т.В. 1996; 1997], специфіки значення окремих категорій слів (наприклад, називання емоцій [Перфильева 1997]; опорних слів порівняльних конструкцій [Пашковская 1997; Шмелева 1988]), зв'язків між словами [Лебедева 1991; Медведева 1989; Новичихина 1995], організації лексики людини (з виокремленням його "ядра" [Залевская 1977; 1981; Золотова 1989]). Важливі результати отримані під час використання асоціативних експериментів у міжмовних та міжкультурних дослідженнях (див., наприклад, [Дмитрюк 1985; 1998; Салихова 1999; Етнопсихолінгвістика 1988]), під час зіставлення асоціативних портретів носіїв різних мов [Ершова 1998; Мруз 1998]; під час вивчення деяких особливостей процесів породження мовлення та текстоутворюючої ролі асоціативних структур [Овчинникова 1994; 1996а; 1996б], особливостей взаємодії мов [Грabsка 1996] і т.д.

Мета статті полягає у демонстрації психолінгвістичних асоціативних експериментів як ефективного способу дослідження та опису структури тезаурусу національної мовної особистості, а також зіставлення тезаурусів мовних особистостей різних лінгвокультур; розглядаються поняття "мовної особистості", її лексики та асоціативного значення слова.

Категорія "мовної особистості" є складною та багатоаспектною, до вивчення якої звертаються багато дослідників мови. Будучи стрижневою складовою в мовній картині світу, мовна особистість відіграє рішучу роль у формуванні та відображенні реальної дійсності особливим способом з позицій суб'єктивної модальності. Увага дослідників зазвичай зосереджена на вивченні мовної особистості, як певного збірного образу, індивіда, що представляє той або інший соціальний колектив, мовна діяльність якого є похідною соціальної поведінки, її "планом вираження" [7: 59]. Отже, мовна особистість розуміється нами як носій мови, здатний реалізувати в мовній діяльності певну сукупність мовних засобів, що характеризують певну частину мовного колективу (соціальну групу) у даний проміжок часу [7: 11 – 12].

В сучасній лінгвістичній науці існують різні підходи до описання мовної особистості: російська мовна особистість (Караулов Ю.М.), мовна особистість західної і східної культур (Сунітко Т.Н.), словникова мовна особистість (Карасик В.І.), етносемантична мовна особистість (Воркачев С.Г.), епістолярна (конкретна) мовна особистість (Гайнулліна Н.І.) та ін.

В.І. Карасик, наприклад, визначає мовну особистість як складне утворення, єдність, яка змінюється, в якій співіснують різні соціально-ситуативні ролі, модуси поведінки, рівні комунікативної компетенції, а також суто індивідуальні особливості [2: 6].

В.А. Маслова оцінює багаторівневу модель мовної особистості як таку, що віддзеркалює узагальнений тип особистості. Конкретних мовних особистостей в певній культурі може бути багато, вони відрізняються варіаціями значущості кожного рівня у складі особистості. Виходячи з цього вона пропонує наступне визначення: "мовна особистість – це багаторівнева і багатокомпонентна парадигма мовленнєвих особистостей. При цьому мовленнєва особистість – це мовна особистість у парадигмі реального спілкування, у діяльності. Саме на рівні мовленнєвої особистості виявляються як національно-культурна специфіка мовної особистості, так і національно-культурна специфіка самого спілкування" [6: 119].

Безперечно, мовна особистість суттєво впливає на вибір форми мовлення, на підбір мовних засобів, що вмотивовані особливостями культурно-історичного середовища, в якому мовна особистість створює свій дискурс. У зв'язку з цим А.Б. Туманова виділяє наступні компоненти у плані змісту мовної особистості: "1) світоглядний (ціннісний) компонент (утворення мовного образу світу і системи духовних уявлень, які формують національний характер); 2) культурологічний компонент (формування навичок адекватного вживання і ефективного впливу на партнера у комунікації); 3) особистісний компонент (наявність глибинного, індивідуального)" [9: 241].

У свідомості та мисленні кожної окремої людини відображаються різні типи мовної картини світу: від самої примітивної до більш складної. Образ світу, який утворюється у тій чи іншій сфері людської діяльності, є результатом відображення дійсності через певну призму індивідуального світобачення; шляхом особливого кута зору і відображує реальний світ об'єктивно чи суб'єктивно.

Мовна картина світу є важливою складовою загальної концептуальної моделі світу в голові людини у вигляді системи уявлень про дійсність. Ця картина світу інтегрується в особливе ціле і допомагає індивіду в процесі сприйняття і пізнання навколишнього світу. У свідомості або інтелекті мовної особистості існує своєрідний ментальний рівень мисленнєвої діяльності, в якій людина використовує різні концептуальні уявлення, установки, утворюючи концептосферу. Оскільки установки та уявлення можуть бути типовими або індивідуальними за значущістю, то і концептосфери відповідно типу мовної особистості можна кваліфікувати як універсальні та суб'єктивні.

Концептосфера в цілому – це сфера мисленнєвих образів, одиниць універсального предметного коду, які являють собою структуроване знання людей, їхню інформаційну базу, а семантичний простір мови – це частина концептосфери, яка отримала вираження у системі мовних знаків. Мовні засоби визначають тезаурусний рівень мовної особистості.

За основу дослідження ми взяли концепцію Ю.М. Караулова, який запропонував структуру мовної особистості, кожен з трьох рівнів якої складається із специфічних типових елементів: 1) одиниць відповідного рівня, 2) відносин між ними, 3) їх стереотипних об'єднань [3: 52].

На нульовому, вербально-семантичному рівні у якості одиниць фігурують окремі слова, відносини між ними охоплюють усю різноманітність їх граматико-парадигматичних, семантико-синтаксичних і асоціативних зв'язків, сукупність яких утворює єдину "вербальну сітку", а стереотипами є найбільш широкоживані, стандартні словосполучення, прості формульні речення та фрази, які виступають як своєрідні "паттерни" (patterns) і кліше [3: 52].

На наступному лінгво-когнітивному (тезаурусному) рівні у якості одиниць виступають узагальнені поняття, концепти, ідеї, виразниками яких виявляються нібито ті самі слова нульового рівня, але наділені тепер дескриптивним статусом. Відносини між цими одиницями – підрядно-координативного плану – вибудовуються в упорядковану ієрархічну систему, яка певним чином відображає структуру світу. Аналогом цієї системи слугує тезаурус мовної особистості. У якості стереотипів на цьому рівні виступають стійкі стандартні зв'язки між дескрипторами, які виражаються у генералізованих висловлюваннях,

дефініціях, афоризмах, крилатих виразах, приказках і прислів'ях. З усього багатства таких стереотипів мовна особистість обирає і "привласнює" саме ті, які відповідають стійким зв'язкам між поняттями в її тезаурусі та які відображають "вічні", незмінні для неї істини, котрі визначають її життєве кредо і життєву домінанту [Там само].

Власне мовна особистість починається не з нульового, а з першого, лінгво-когнітивного (тезаурусного) рівня, оскільки лише починаючи з цього рівня уможливорюється індивідуальний вибір, особистісна перевага одного поняття іншому, допускається надання статусу більш важливої у суб'єктивній ієрархії цінностей, особистісному тезаурусі не тій ідеї, яка статистично найчастіше претендує на таке місце у стандартно-усередненому тезаурусі відповідного соціально-мовленнєвого колективу. Взагалі тезаурус є соціально детермінованим, він визначається в цілому пануючою у суспільстві ідеологією.

Нульовий рівень – це слова, вербально-граматична сітка, стереотипні сполучення (паттерни), які приймаються кожною мовною особистістю як даність. Індивідуальність, суб'єктивність може проявити себе у способах ієрархізації понять, але лише частково, у способах їх перестановок і протиставлень під час формулювання проблем, у способах їх поєднань під час побудови висновків, тобто на суб'єктивно-тезаурусному рівні.

Вищий, мотиваційний рівень структурної будови мовної особистості більше підлягає індивідуалізації. Одиницями на цьому рівні виступають комунікативно-діяльнісні потреби особистості: необхідність висловитися, бажання вплинути на реципієнта письмовим текстом, потреба у додатковій аргументації, бажання отримати інформацію і т.д. Відносини між одиницями цього рівня задаються умовами сфери спілкування, особливостями комунікативної ситуації і комунікативних ролей, які виконуються тими, хто спілкується. Стереотипами виступають прецедентні тексти, тобто тексти, які існують у передачі між поколіннями – казки, міфи, легенди, притчі, анекдоти і класичні тексти писемної традиції – пам'ятки, твори класичної художньої літератури та інших видів мистецтва (архітектуру, скульптуру, живопису) [3: 54].

Слід підкреслити, що ментальні структури, які формуються в процесі життя людини, відображають картину світу, що склалася у індивіда, соціуму. Результати віддзеркалення дійсності упорядковуються через їх розподіл за певними більш чи менш чітко сформованими групами (категоріями), а процес впізнавання сутностей, що сприймаються, або осмислення нових сутностей через віднесення їх до уже існуючих груп, характеристики членів яких приписуються цій новій сутності і враховуються на різних рівнях усвідомлення як *вивідні знання*, називається *категоризацією*. Найбільш типового представника будь-якої категорії трактують у якості прототипу цієї категорії, який є її центральним членом. В межах категорії розмежовують різні рівні узагальнення: *базовий* та більш високий по відношенню до нього *суперординантний* та нижчий *субординантний*; одиниці одного рівня є координованими один з одним членами категорії. Результати концептуалізації (категоризації) закріплюються у пам'яті через ув'язку з вербальними засобами, тобто відбувається *лексикалізація*. Для користування словом необхідна його *актуалізація* в пам'яті, завдяки чому стають досяжними мовні та енциклопедичні знання, пов'язані з цим словом. При психолінгвістичному підході будь-який з названих процесів повинен розглядатися з позиції специфіки функціонування мовного/мовленнєвого механізму.

До напрямків дослідження специфіки значення як надбання індивіда можна віднести асоціативний, параметричний, ознаковий, прототипний і ситуаційний підходи з ключовими для них поняттями асоціації, параметру, ознаки, прототипу, ситуації.

При розгляді *асоціативного підходу* передусім слід зазначити, що мова йде про асоціативне значення – поняття яке сформувалося в ході пошуків *специфічної внутрішньої структури, глибинної моделі зв'язків та відносин, яка складається у людини через мовлення та мислення, та лежить в основі "когнітивної організації" її багатостороннього досвіду і може бути виявлена через аналіз асоціативних зв'язків слова* [5: 36].

Асоціативний підхід до значення у свій час отримав високу оцінку з боку О.О. Леонтьєва, якій відмітив, що факти, які виділяються таким методом легко інтерпретуються змістовно як семантичні компоненти слів, а це може слугувати одним з

доказів принципової єдності психологічної природи семантичних і асоціативних характеристик слів [4: 268]. Він також підкреслив взаємодію різних видів значення, одним з яких є *асоціативне значення*.

Слово є основним елементом мови. Воно позначає речі, виокремлює ознаки, дії, відношення. Слово об'єднує об'єкти у відомій системі, іншими словами, *кодує наш досвід*.

Основною функцією слова є його *означаюча роль* (яку деякі автори називають „аннотативною” або „референтною”). Слово дійсно позначає предмет, дію, якість або відношення. У психології за Л.С. Виготським прийнято позначати цю функцію слова як *предметну віднесеність*, як функцію представлення, заміщення предмету [1: 215]. Слово, як елемент мови людини, завжди звернене назовні, до певного предмету і позначає або предмет, або дію, або якість, або відношення об'єктів. Це виражається у тому, що слово, маючи предметну віднесеність, може приймати форму або іменника, або дієслова, або прикметника, або зв'язку – прийменника, сполучника. Це вирішальна ознака, яка відрізняє мову людини від так званої „мови” тварини.

Однак, було б неправильним вважати, що слово є лише „ярликом”, який позначає окремий предмет, дію або якість. Насправді смислова (семантична) структура слова значно складніша. Добре відомо, що багато слів мають не одне, а декілька значень, позначаючи зовсім різні предмети. Так, слово „*коса*” може позначати "косу дівчини", або "інструмент, яким косять траву" (*Ручка, ключ, підняти, go, run, bachelor* і т.д.). Такі слова ми називаємо „омоніми”. Багатозначність слова зустрічається не так вже й рідко, в полісемія є скоріше правилом мови, а ніж виключенням.

Це показує, що явище багатозначності слів є значно ширше, ніж може вважатися, і що точна „предметна віднесеність” або „найближче значення” слова є по суті *вибором* потрібного значення з низки можливих. Найчастіше це уточнення значення слова або його вибір здійснюється „семантичними маркерами”, які уточнюють значення слова і відокремлюють його від інших можливих значень. Зазвичай ця функція визначається тією ситуацією, тим контекстом, в яких стоїть слово, а іноді і тим тоном, яким слово вимовляється („*він купив собі шляпу*” або „*він – шляпа*”). Все це дало багатьом дослідникам підґрунтя вважати, що слово майже ніколи не має лише однієї, твердої і однозначної предметної віднесеності і що більш правильним буде твердження, що усяке слово завжди багатозначне і є полісемічним.

Саме тому, на думку низки авторів, для уточнення розуміння конкретної „предметної віднесеності” (або „найближчого значення”) слова однієї лінгвістики недостатньо, і вибір „найближчого значення” слова визначається багатьма факторами, серед яких є як лінгвістичні, так і психологічні – конкретний контекст слова, включення його в конкретну дійову ситуацію і т.д.

Факт багатозначності слів не вичерпується, однак, лише згаданим явищем полісемії слова. Найбільш суттєвим є те, що поруч з прямим „референтним” або „денотативним” значенням слова існує ще й широка сфера того, що прийнято називати „асоціативним” значенням.

Таким чином, слово стає центральним вузлом для цілої мережі образів, що викликаються ним і „конотативно” пов'язаних з ним слів, які людина, що говорить або слухає затримує, гальмує для того, щоб з усієї мережі „конотативних” значень обрати потрібне у даному випадку „найближче” або „денотативне” значення.

Ці комплекси асоціативних значень, які мимоволі виникають під час сприйняття слова, були детально вивчені, і частота, з якою виникали ці „асоціативні” значення, була виміряна багатьма авторами; таким чином, в науку було введено нове поняття „семантичне поле”, яке стоїть за кожним словом.

Другу суттєву функцію слова, яку Л.С. Виготський назвав саме значенням і яку ми будемо позначати терміном „*категоріальне*” або „*понятійне*” значення. Під значенням слова, яке виходить за межі предметної віднесеності, ми розуміємо здатність слова не лише замішувати або представляти предмети, не лише збуджувати близькі асоціації, але і аналізувати предмети, вникати глибше у якість предметів, абстрагувати і узагальнювати їх

ознаки. Слово не лише заміщує річ, але і аналізує річ, вводить цю річ у систему складних зв'язків і відношень. Функцію абстрагування, узагальнення і аналізу ми називаємо *категоріальним значенням* [5: 76].

Існує, однак, ще більш глибока і важлива функція значення слова. В розвинутій мові, яка є системою кодів, слово не лише виділяє ознаку і не лише узагальнює річ, відносячи її до певної категорії, воно здійснює автоматичну і непомітну для людини роботу з аналізу предмету, передаючи їй досвід поколінь, який склався по відношенню до цього предмету в історії суспільства.

Це дозволяє сказати, що мова є *системою кодів, достатніх для того, щоб самостійно проаналізувати предмет і висловити будь-які його ознаки, характеристики, відношення*. Отже, позначаючи предмет, слово виокремлює в ньому відповідні якості, ставить його у потрібні відношення до інших предметів, відносить його до відомих категорій.

У лексиконі людини зберігаються одиниці різної протяжності та функціональної значущості, різної структури і семантики. У завдання психолінгвістичних досліджень лексики входить виявлення особливостей функціонування тих або інших видів лексичних одиниць індивіда. Сюди відноситься широке коло проблем, включаючи зберігання таких одиниць, їх впізнання під час сприйняття зі слуху або під час читання, пошук у пам'яті в процесах породження мовлення та ін.

Кожне слово збуджує цілу складну систему зв'язків, будучи центром цілої семантичної мережі, актуалізує певні "семантичні поля", які характеризують важливий аспект психологічної структури слова.

Одним з самих розповсюджених методів оцінки семантичних полів є метод асоціацій. Асоціативний експеримент полягає в тому, що людині надається певне слово і пропонується відповісти на нього будь-яким іншим, яке приходить на думку. Асоціативні відповіді ніколи не є випадковими, їх можна поділити принаймні на дві великі групи, які позначаються термінами "зовнішні" і "внутрішні" асоціативні зв'язки.

Під "зовнішніми" асоціативними зв'язками зазвичай розуміються "асоціації за суміжністю", коли дане слово викликає будь-який компонент тієї наочної ситуації, у яку входить названий об'єкт (такі асоціативні зв'язки, як "дім – дах", "собака – хвіст", "кішка – миша" і т.д. можуть слугувати прикладом подібних "зовнішніх" асоціативних зв'язків).

Під "внутрішніми" асоціативними зв'язками розуміються ті зв'язки, які викликаються включенням слова у певну категорію ("собака – тварина", "стілець – меблі", "дуб – дерево"). Ці асоціації у класичній психології називалися "асоціаціями за схожістю" або "асоціаціями за контрастом".

При широкому використанні терміну "лексикон" у публікаціях останніх років тим не менш фактично відсутнє єдине тлумачення відповідного поняття. Найчастіше під лексиконом розуміють індивідуальний словниковий запас, репрезентації слів у довготривалій пам'яті людини або місце зберігання слів у пам'яті людини, пам'ять слів і т.д. без розшифрування того, що саме являє собою слово у мовному/мовленнєвому механізмі індивіда. Інакше кажучи, ментальний лексикон прирівнюється до відомої індивіду частини загальнонаціонального словникового запасу, який зберігається у пам'яті у такому ж вигляді, в якому слова описуються у друкованих словниках та лексикологічних дослідженнях.

Ще у 70-ті роки у радянській психолінгвістиці була розроблена концепція лексикону як динамічної (самоорганізуючої) функціональної системи. Лексикон трактується як лексичний компонент мовленнєвої організації людини, який має ті ж риси, які специфічні для мовленнєвої організації в цілому, тобто він повинен розумітися не як пасивне місце зберігання даних про мову, а як динамічна функціональна система, що самоорганізується внаслідок постійної взаємодії між процесом переробки і впорядкування мовленнєвого досвіду і його продуктами, оскільки нове у мовленнєвому досвіді, яке не вписується у межі системи, призводить до її перебудови, а кожний новий стан системи слугує основою для порівняння з наступною переробкою мовленнєвого досвіду [5: 189].

Оскільки через слово відбувається формування *інформаційної бази* людини, оволодіння досвідом попередніх поколінь і становлення індивіда як члена певного соціуму, можна

трактувати лексикон як *засіб доступу* до цієї бази. Словниковий запас людини трактується як *система пошуку у мережі зв'язків*, де рівень активності окремого вузла (слова) залежить від стану системи та вільних переходів, які відбуваються у ній.

Найбільш ефективним методом вивчення психологічно реальних значень як „реальностей свідомості” людей є психолінгвістичний експеримент, і передусім асоціативний експеримент (АЕ) у двох його різновидах – вільний та спрямований. АЕ дає достовірні дані при врахуванні лише першої асоціативної реакції, оскільки асоціації можуть вже бути асоціаціями не на безпосередньо стимул, а на попередню реакцію; врахування першої реакції дозволяє уникнути цього недоліку.

Асоціація – це зв'язок між певними об'єктами або явищами, який базується на нашому особистому, суб'єктивному досвіді. Цей досвід може співпадати з досвідом тієї культури, до якої ми належимо, але завжди є також і суто особистим, укоріненим у минулому досвіді окремої людини [10: 189]. Так, для будь-якої людини європейської культури чорний колір – це передусім колір трауру, тоді як в японській культурі у цій якості виступає білий колір. Людина засвоює такі зв'язки через соціальне пізнання, тобто через своє існування в культурі.

Асоціативний експеримент як вільний так і спрямований має на меті побудову асоціативного поля стимулу (описання сукупності реакцій, які упорядковані за частотністю), які в подальшому слугують для семантичної інтерпретації.

Методика описання психолінгвістичного значення слова може бути представлена наступним чином:

1. Проведення асоціативного експерименту з досліджуваним словом у якості стимулу.
2. Побудова асоціативного поля досліджуваного слова-стимулу.
3. Семантична інтерпретація асоціативних реакцій як мовних репрезентацій сем.
4. Семне описання змісту і структури виділених значень як зв'язної сукупності сем [8: 167].

Процедура проведення асоціативного експерименту полягає у наступному:

Групі респондентів пропонується слово-стимул. Інформанти напроти запропонованого слова-стимулу повинні записати перше слово, яке спадає їм на думку. У випадку, якщо слово не знаходиться, ставиться прочерк. Отримані результати обробляються та аналізуються.

З отриманих реакцій будується асоціативне поле за частотністю появи у свідомості різних інформантів відповідних реакцій. Наприклад, за результатами проведених нами психолінгвістичних вільних і спрямованих асоціативних експериментів по вивченню ключових ціннісних концептів української та англійської мов асоціативне поле слова „СІМ'Я” у свідомості носіїв української мови (100 осіб) має наступний вигляд:

Сім'я – діти (38), чоловік (17), кохання (13), дім (11), дружина (9), батьки (9), любов (7), щастя (7), мати (6), дитина (6), мама (6), відповідальність (5), тато (5), тепло (4), батько (4), добробут (4), повага (3), обов'язок (3), вірність (3), жінка (3), будинок (3), чесність (2), кохана людина (2), щирість (2), гармонія (2), здоров'я (2), розуміння (2), взаєморозуміння (2), домівка (2), коло (2), велика, щаслива, єдність, кохана, турбота, довго, осередок суспільства, школа, три, родичі, взаємоповага, добре, дружелюбність, квартира, капелюх, часник, молодість, дружба, молодша сестра, радість, доброта, допомога, робота, сімейні традиції, тварина, я, сестра, підтримка, відрода, задоволення, гарний настрій, фортеця, свято, брат, опора, дочка, спокій, довіра, оселя, сміх, коханий, телевізор, син, квіти, пиріжки, люди, що тримаються за руки, дружність, злагода, вечеря, об'єднання людей, які зріднилися, рівновага, затишок, рідні люди. Відмов – 1.

Асоціативне поле слова "FAMILY" у свідомості носіїв англійської мови має наступний вигляд:

Family – love (17), important (10), children (9), parents (8), mom (6), kids (5), husband (5), dad (4), happiness (4), child (3), important (3), loving (3), communication (3), development of a child (3), relationships (3), support (3), home (2), strong (2), close (2), grandchildren (2), worry (2), brother (2), wife (2), daughter (2), relations (2), relatives (2), need (2), help (2), trust (2), happy (2), upbringing (2), peace, harmony, affection, reliable, treasure, together, laugh, support, respect,

safety, wealth, lucky, fun, dog, smile, mother, father, brothers, secure, togetherness, partner, folks, marriage, people, trust, problems, fights, joy, hopes, work, pleasure, bird, homemade cookies, toys, cleaning the house, family parties, nosy, Christmas tree, cat, problems, peace, nurture, treating, feeling comforted, talk, dependence, tight knit, small, permissive parents, not close, full of liars, nice, pretty, big, argue, love and protect, for each other, fatherless, step-father, TV, games, company, close, stuck out, honesty, compromise, anger, spending time together, talk to each other, fun, together, vacations, Holidays, family relationships, stable, broken home, unique, growing up, affective, caring, supportive, close people, mother and father, kid, baby, positive, healthy, safety, large, vital, give and take, respect – 1. Відмов – 2.

Семантична інтерпретація отриманих реакцій полягає в осмисленні отриманих асоціацій як мовних репрезентацій семантичних компонентів слова-стимула (сем).

Значення асоціатів переформулюється як значення семантичних компонентів, які утворюють значення слова-стимула. При цьому робиться узагальнення отриманих результатів: близькі за семантикою асоціати, які по-різному називають фактично один семантичний компонент, об'єднуються, а їхня частотність підсумовується.

Наприклад, наступні семантичні компоненти були виділені після аналізу асоціатів на стимул „сім'я”:

Сім'я – це близькі та рідні люди 106 (чоловік 21, дружина 11, батьки 10, мати 6, мама 6, тато 5, батько 5, жінка 4, рідні люди 2, чоловік і діти 2, найближчі люди 2, родина 2, складається з чоловіка, дружини і дітей 2, близькі люди 1, відчувають близькість один до одного 1, чоловік з дружиною 1, жінка 1, люди, які оточують від самого народження 1, духовна і фізична спорідненість людей 1, найдорожчі люди 1, найрідніші люди, які тебе оточують 1, тісне коло генетично і психологічно споріднених людей 1, мама і папа 1, діти поміж батьків 1, найрідніші і найближчі люди 1, пов'язані родинними зв'язками 1, ті люди, які завжди з тобою 1, стосунки між близькими людьми 1, найближчі люди, пов'язані не тільки генетичними зв'язками 1, родичі 1, три 1, молодша сестра 1, я 1, сестра 1, брат 1, члени родини 1, чоловік і жінка 1, теща і свекруха 1, переживання мами 1, люди, які знаходяться поруч 1).

Сім'я утворюється заради дітей 88 (діти 61, дитина 9, мати дітей 1, обов'язково мають дітей 1, народження дітей 1, бажання дати найкращу освіту дітям 1, задля народження дітей 1, коли є діти 1, структура суспільства для продовження життя 1, задля народження дітей 1, дочка 1, син 1, багатодітна сім'я 1, дитячий малюнок 1, дитячий сміх 1, колиска 1, мати з дитиною на руках 1, діти і онуки 1, повний дитячих голосів 1, щебет дітей 1).

Сім'я утворюється на основі кохання 52 (далі наводимо лише узагальнені ознаки)

Сім'я – це спільний дім 37

Сім'я – це об'єднання людей 29

Сім'я – це допомога і підтримка 21

Сім'я – це щастя 18

Сім'я приносить людині радість 15

Сім'я має власні традиції 12

Сім'я базується на розумінні між її членами 11 і т.д.

На наступному етапі значення формулюється як впорядковане зв'язне перерахування експериментально виявлених семантичних компонентів кожного значення в їхньому зв'язку один з одним. За кількістю реакцій (яскравістю) можна представити ієрархію значень у смисловій структурі досліджуваного слова. Найчастотніші (найяскравіші) реакції-семи утворюють ядро значення слова, яке віддзеркалюється у свідомості більшості носіїв певної мови. Менш яскраві семи утворюють периферію значення, тобто використовуються або відомі не усім носіям мови. Як показують численні дослідження, психолінгвістичне значення слова не співпадає з його лексикографічним (словниковим) представленням. Слово у свідомості носія мови має більше значень, ніж відмічають словники. Крім того може відрізнитися структура семантики – ієрархія ядерних і периферійних значень. Отже описання психолінгвістичних значень може бути використано для уточнення подачі значень слів у

тлумачних словниках. Це є ще однією сферою практичного застосування результатів психолінгвістичних досліджень.

Наприклад, в результаті проведених експериментів нами було побудовано структуру досліджуваних концептів. Так ядро концептів СІМ'Я та FAMILY виглядає наступним чином:

Українська лінгвосвідомість	Британська лінгвосвідомість
<p><u>Ядро</u> Сім'я – це близькі та рідні люди 106 Сім'я утворюється заради дітей 88 Сім'я утворюється на основі кохання 52 Сім'я – це спільний дім 37 Сім'я – це об'єднання людей 29 Сім'я – це допомога і підтримка 21 Сім'я – це щастя 18 Батьки виховують дітей подібних собі 17 Сім'я приносить людині радість 15</p>	<p><u>Ядро</u> Family is the dear and native people/ Сім'я – це близькі та рідні люди 114 Family is made for the sake of children/ Сім'я утворюється заради дітей 68 Family is made on base of love/ Сім'я утворюється на основі кохання 56 Family is the union of people/ Сім'я – це об'єднання людей 50 Family brings up people/ Сім'я виховує людей 42 Family is the help and support/ Сім'я – це допомога і підтримка 40 Family is important for a person/ Сім'я є важливою для людини 25 There may be bad relations within the family/ У сім'ї можуть бути погані стосунки 24 Family is the relations among people/ Сім'я – це взаємовідносини між людьми 22 Family is happiness/ Сім'я – це щастя 16 Family is care and concern/ Сім'я – це піклування та турбота 16 Family is the most valuable in life/ Сім'я – це саме цінне у житті 16 Family is the common home/ Сім'я – це спільний дім 15</p>

В ядро концептів були віднесені ознаки з частотністю реакцій не менше 15. Далі проводиться аналіз спільних рис та відмінностей представлення концептів у свідомості мовних особистостей різних лінгвоспільнот, що дозволяє описати специфіку національного тезаурусу та національного розуміння навколишнього світу навіть на прикладі усвідомлення універсальних цінностей.

Крім асоціативного експерименту у психолінгвістичних дослідженнях виявляється ефективним рецептивний експеримент або метод прямого тлумачення значення. Рецептивний експеримент – це експеримент на розуміння, сприйняття слова, його суб'єктивну дефініцію. Проводиться методом анкетування з питаннями типу:

- Що ви розумієте як...?*
- Дайте своє визначення...*
- Підберіть синоніми до...*
- Назвіть протилежні поняття...*
- ... – це гарно чи погано?*
- Іноді інформантам пропонується закінчити фразу типу:
- Закон – це...*
- Щастя – це...*

Такий прийом є різновидом спрямованого асоціативного експерименту і дозволяє виділити додаткові когнітивні ознаки досліджуваного поняття. Обсяг статі не дозволяє представити усі результати аналізу даних, отриманих в результаті проведених експериментів (з ними можна ознайомитися в інших публікаціях автора).

Асоціативний і рецептивний експерименти, що виявляють розуміння значення мовної одиниці носіями мови, можуть слугувати об'єднуючою ланкою між мовною і культурною семантикою. За словами Ю.М. Караулова, асоціативний словник є "інструментом аналізу мовної здатності", що відбиває вияв мовної свідомості, метафоричне осмислення дійсності, фрейми типових національно-культурних ситуацій, елементи національної самосвідомості, національні оцінки й переваги [3: 156].

Таким чином асоціативні психолінгвістичні експерименти являються ефективними способами дослідження та описання структури тезаурусу мовної особистості. Вони є шляхом проникнення у мислення людини та виокремлення способів вербалізації понять. Концепт – це набір когнітивних ознак поняття або явища реальної дійсності. Що більше таких ознак наявних у свідомості мовної особистості, то більш сформованим є відповідний концепт, а отже більш важливе місце він займає в ієрархії цінностей особистості. Так, у проведеному нами асоціативному експерименті реципієнти виділили більше 200 ознак таких концептів як *сім'я, робота, кохання, дружба, здоров'я, чесність* в українській та англійській мовах. Тлумачні і енциклопедичні словники фіксують відповідно до 25-30 когнітивних ознак цих концептів. Це означає, що дані концепти займають провідне місце в ціннісній ієрархії відповідного мовного колективу, а також те, що зміст концепту є значно ширший, ніж зафіксований у словниках; він розширюється на основі життєвого досвіду, знань про світ та прецедентних текстів, що фіксують такі знання і відповідні ознаки концептів.

Повне описання мовної особистості з метою її аналізу або синтезу та її формування передбачає: а) характеристику семантичного рівня її організації (тобто або вичерпне її описання, або диференційне описання лише індивідуальних відмінностей, яке здійснюється на фоні усередненого представлення побудови даної мови); б) реконструкцію мовної картини світу або тезаурусу даної особистості (на основі текстів, що нею породжуються, або на основі спеціального тестування); в) виявлення її життєвих або ситуативних домінант, установок, мотивів, які знаходять відображення у процесах породження текстів та їх змісту, а також в особливостях сприйняття чужих текстів.

Перспективою дослідження є більш докладне описання результатів проведених нами асоціативних експериментів та виявлення ізоморфних та аломорфних рис лінгвістичної свідомості української та британської мовних особистостей.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Выготский Л.С. Мышление и речь / Сборник сочинений в 6 т. – Т.2. – М., 1982. – С. 6 – 361.
2. Карасик В.И. Дмитриева О.А. Лингвокультурный типаж: к определению понятия // Аксиологическая лингвистика: лингвокультурные типажы: Сб. науч. тр. / Под ред. В.И. Карасика. – Волгоград: Парадигма, 2005. – С. 5 – 25.
3. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. – М: "Наука", 1987. – 263 с.
4. Леонтьев А.А. Психолингвистические единицы и порождение речевого высказывания. Изд. 3-е, стереотипное. – М.: КомКнига, 2005. – 312 с.
5. Лурия А.Р. Язык и сознание. – М.: Изд-во МГУ, 1979. – 319 с.
6. Маслова В.А. Лингвокультурология: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. – М.: Издательский центр "Академия", 2001. – 208 с.
7. Наумов В.В. Лингвистическая идентификация личности. – М.: Ком книга, 2006. – 240 с.
8. Попова З.Д. Когнитивная лингвистика / З.Д. Попова, И.А. Стернин. – М.: АСТ: Восток – запад, 2007. – 314 с.
9. Туманова А.Б. О категории "языковой личности" в лингвистической науке // Культура народов Причерноморья. Научный журнал: Межвузовский центр "Крым", Симферополь, 2007. – № 110 Т. 2. – С.240 – 242.
10. Фрумкина Р.М. Психолингвистика: учебное пособие для студ. высш. учеб. заведений / Р.М. Фрумкина. – 4-е изд., стер. – М.: Издательский центр "Академия", 2008. – 320 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ірина Чернишенко – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри перекладу та загального мовознавства Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: психолінгвістика, прикладна лінгвістика, когнітивна лінгвістика.

МІСЦЕ ІНФОРМАЦІЙНО-ПОШУКОВИХ ТЕЗАУРУСІВ У ПРИКЛАДНІЙ ЛЕКСИКОГРАФІЇ

Валентина ШУЛЬГІНА (Черкаси, Україна)

У статті розглядаються проблеми одного з напрямів прикладної лінгвістики – прикладної лексикографії, зокрема місце у сучасній лексикографії електронних інформаційно-пошукових тезаурусів. Особливий акцент зроблено на проблемах розвитку комп'ютерного лексикографування таких тезаурусів в українській прикладній лінгвістиці.

Ключові слова: прикладна лінгвістика, прикладна лексикографія, тезаурус, інформаційно-пошуковий тезаурус.

The article deals with the problems of Applied lexicography as one of the areas of Applied Linguistics. Special attention is given to modern lexicography and to electronic information-searching thesaurus. Particular emphasis is made on the development of computer lexicography of such thesaurus in Ukrainian applied linguistics.

Keywords: applied linguistics, applied lexicography, thesaurus, information-searching thesaurus.

Одним з найважливіших напрямів сучасної прикладної лінгвістики є прикладна лексикографія.

Для українського суспільства відповідно до вимог розвитку інформаційного суспільства в Україні особливої актуальності набуває проблема розроблення лексикографічних систем, що враховують особливості природної мови і ґрунтуються на передових комп'ютерних технологіях.

На нашу думку, на сучасному етапі розвитку лексикографії систематизацію української термінології різних галузей доцільно проводити у межах галузевих інформаційно-пошукових тезаурусів (ПТТ).

Метою нашої статті є окреслення місця і ролі сучасних ПТТ в українському лексикографічному просторі.

Розроблення інформаційно-пошукових тезаурусів відображає сучасний стан розвитку прикладної лексикографії в Україні, що характеризується суттєвим посиленням уваги науковців (як лінгвістів, так і представників інших галузей науки і техніки) до систематизації терміносфер, до появи нової термінологічної лексикографічної продукції (традиційних паперових термінологічних словників, електронних термінологічних словників, інформаційно-пошукових тезаурусів певних галузей тощо).

В основу тезаурусоукладання було покладено принципи ідеографії – напряму лінгвістичної теорії, зорієнтованого на тематичне упорядкування лексики та її семантичну (а не формальну) систематизацію в ідеографічних словниках (Л. Щерба, І. Срезневський, Ю. Караулов, В. Морковкін, А. Баранов Х. Касарес; І. Гетьман та ін.).

Отже, основним принципом ідеографічної лексикографії є принцип тематичної систематизації логіко-семантичних відношень між компонентами, суттєвий для подальшого розвитку електронної лексикографії [див. огляд ідеографічних словників, укладених на матеріалі англійської, німецької, французької та іспанської мов: 18].

Причому, якщо в основі „старої лексикографії” лежав семасіологічний принцип від слова до поняття, то, починаючи з ідеографічного словника іспанської мови Х. Касареса, опублікованого в 1942 році, став використовуватися ономасіологічний принцип „від поняття до слова” [7].

„Об'єктом ідеографічної лінгвістики, зазначав А. П. Загнітко, – виступають концептуальні структури, що перебувають у фундаменті мовної свідомості (тобто система категорійних мовних значень) та закономірності їхньої репрезентації в конкретних мовних одиницях – лексемах, словоформах, реченнях і текстах” [12, 168].

Специфіку ідеографічного словника, який ще називають тезаурусом, аналогічним, ідеологічним, семантичним, ідеологічним словником, вбачається в тому, що, на відміну від інших, ідеографічний словник містить не алфавітний список термінів, а список понять, а лексичні одиниці систематизуються за семантичною ознакою.

До переваг тезаурусів над звичайними термінологічними, тлумачними, енциклопедичними словниками Ю. М. Караулов відносив те, що вони збільшують кількість

входів у лексику відповідної галузі знань, а також тезаурус може бути легко адаптованим до змін, що відбуваються у мові, тобто здатен адекватно відображати стан цієї галузі [див.: 14, 220].

При цьому вирізняється позиція В. В. Морковкіна, який сприймає ідеографічний тезаурус як один з різновидів ідеографічних словників поряд з аналогічним та навчальним ідеографічним (тематичним) словниками [18 292, 27–28].

У літературі фіксується значна кількість визначень тезауруса:

- словник, у якому максимально повно представлено всі слова мови з повною смисловою інформацією і вичерпним переліком прикладів їх використання [Л. В.Щерба; В. В. Дубічинський].

- будь-який словник, який у явному вигляді фіксує семантичні відношення між одиницями, що його складають [див.: Ю. М. Караулов];

- спеціальний словник, у якому відображені зв'язки між термінами [Б. М. Головін, Р. Ю. Кобрін, О. І. Чорний];

- ідеографічний словник певної мови, у якому показані семантичні відношення (родові, синонімічні та ін.) між лексичними одиницями [А. Я. Шайкевич; В. В. Дубічинський];

- ідеографічний словник мови, у якому представлена раціональна класифікація понятійних груп лексики цієї мови [В. В. Морковкін];

- словник, призначений для систематизації понятійного простору природної галузі або лексичного простору природної мови за певними структурними та тематичними параметрами [І. Б. Штерн];

- понятійна модель проблемної галузі з відображенням парадигматичних відношень, у зону яких попадають і асоціативні відношення [О. М. Баранов];

- словник із понятійною диференціацією лексики за певними тематичними групами різного ступеня узагальнення й кількості [О. О. Селіванова];

- лексикон окремої особистості, як її властивість, її маркер [А. Л. Залевская; Г. Г. Воробйов та ін.];

- підсистема мови, що виділяється з урахуванням певного критерію [наприклад, оцінний тезаурус англійської мови – див.: 3] та ін.

Неоднозначне сприйняття поняття „тезаурус” зводять до 5 основних значень: 1) загальнономовний словник (найчастіше) неалфавітного типу, у якому експліцитно відображені системні семантичні відношення між одиницями; 2) словник термінів, у якому визначені і певним чином представлені ієрархічні і корелятивні відношення між одиницями; 3) системи понять певної галузі знання; 4) знання індивідуумів або групи індивідуумів; 5) список усіх слів мови [8, 8].

У державному стандарті України пропонується таке визначення тезауруса: „Тезаурус – збір термінів із зазначенням синонімічних, ієрархічних та інших відношень і залежностей, функцією якого є забезпечення наперед побудованого контрольованого словника для зберігання та відбирання інформації” [13, 3].

У нашому дослідженні ми спираємося на визначення поняття „тезаурус”, дане на міжнародному симпозиумі з загальних принципів тезауроскладання, який відбувся у Варшаві в 1970 році: „Тезаурус є лексичним інструментом інформаційно-пошукових систем. Він складається з контрольованого, але здатного змінюватись словника термінів, між якими визначено смислові зв'язки. Такий словник, вичерпно покриваючи певну специфічну галузь знань, є переліком дескрипторів і недескрипторів (допоміжних термінів), упорядкованих за систематичним і алфавітним принципами і містить вказівки на смислові відношення між ними – як ієрархічного (родо-видового), так і неієрархічного типу” [23, 160]. Аналогічне визначення тезауруса представлено в роботі В. В. Морковкіна „Идеографические словари” (М., 1970) [18].

У світовій практиці розробленням тезаурусів насамперед почали займатися в економічно розвинутих країнах (Японія, США та ін.) з 1960-го року.

Сучасне тезаурусобудування розвивається у двох взаємопов'язаних напрямках: науково-теоретичному і практично-прикладному.

Теоретичні проблеми організації тезаурусів порушувалися в дослідженнях багатьох вітчизняних лінгвістів [Ю. М. Караулов; Нікітіна С. Є; Г. Г. Воробйов; О. С. Герд; І. М. Гетьман; В. В. Морковкін; Л. Є. Пшенична; А. І. Чорний; С. Г. Шафіков; Ю. І. Шемакін та ін]. Огляд різних підходів до організації тезаурусних знань про світ узагальнено в роботі Ю. М. Караулова „Общая и русская идеография” (М., 1976) [14].

Найбільш поширеним різновидом електронних тезаурусів вважається *інформаційно-пошуковий тезаурус*, під яким розуміють призначений для автоматичного оброблення і пошуку інформації одномовний контрольований і змінюваний „deskriptorний словник з вказаними в ньому парадигматичними відношеннями” [2, 203].

Парадигматичні відношення, що фіксуються в ППТ, сприймаються як базисні. Вони відображають відношення між лексичними одиницями ППМ, які залежать не від контексту, а від відношень між об'єктами в реальному світі. Вважається, що саме в тезаурусах можуть бути експліцитно представлені логіко-сміслові зв'язки між поняттями. Тобто ППТ сприймається як засіб моделювання певного фрагменту реальності, як семантична модель плану змісту відповідної галузі знань [20, 343].

У зв'язку з цим на сучасному етапі розвитку комп'ютерної лексикографії набуває особливої актуальності формування спеціальних тезаурусів концептів різних сфер діяльності людини, які сприймаються як „понятійна модель проблемної галузі” [2, 204]. У лінгвістичній літературі підкреслюється, що „тезауруси призначаються для моделювання складної картини взаємозв'язків об'єктів у реальному світі; на відміну від словника звичайного типу, взаємозв'язки об'єктів не лише зазначені, а й задана структура цих зв'язків” [9, 89].

Проблеми розроблення спеціальних тезаурусів висвітлювалися в роботах Г. Г. Воробйова, О. С. Герда, Ю. М. Караулова, О. І. Чорного, І. М. Гетьмана та ін.

Українські науковці, незважаючи на „недостатню розвиненість національної лексикографічної бази, яка є однією з ознак загальнокультурного і технологічного статусу мови” [див.: 22, 27], чітко уявляють необхідність створення електронних тезаурусів на матеріалах української мови.

Так, в Україні усвідомлення необхідності запровадження інформаційно-пошукових тезаурусів в інформаційну діяльність установ і цілих галузей зумовило розроблення певних стандартних вимог щодо створення таких тезаурусів [1].

У лінгвістичній літературі можна знайти заявки на розроблення ідеографічного тезауруса української мови, своєрідного аналога російського тезауруса RussNet, де базовою одиницею є також не конкретне значення слова, а значення синонімічного ряду [10, 3].

Останнім часом в Україні з'являються дослідження щодо розроблення якісно нових типів словників, серед яких виділяється Термінологічний тезаурус [див.: 16, 103 – 104] та ідеографічний словник [21], які об'єднані принципом родо-видової залежності лексем, їх розміщенням у відповідності до місця у визначеній дослідниками ієрархії.

У глобальній мережі Інтернет розміщено так званий Український тезаурус, який перебуває в початковій стадії укладання й потребує серйозного доопрацювання.

В Україні спостерігається посилення уваги до ППТ з боку інформаційно-бібліотечних працівників. Так, науковцями Національної парламентської бібліотеки України з метою оптимізації пошуку інформації розроблено інформаційно-пошуковий тезаурус, що містить 34 690 термінів, в т.ч. 14,6 тис. дескрипторів.

Незважаючи на наявність недоліків в існуючих україномовних ППТ, все ж слід зазначити, що вони заслуговують схвального сприйняття як перші спроби створення електронних тезаурусів на матеріалі української мови.

На нашу думку, розроблення ППТ окремих галузей стримується тим, що терміносистеми багатьох галузей діяльності людей в українській лексикографії ще не знайшли свого втілення не лише в систематизованому представленні у межах ППТ, а й у традиційних термінологічних словниках, які можна сприймати як перший етап розроблення ППТ, як своєрідний фундамент для розроблення з використанням лінгвістичних технологій багатоаспектних комплексних лексикографічних систем, які можна сприймати як електронні навчальні технології, елемент

цифрових бібліотек, що здатний відігравати важливу роль у глобальному доступі до інформації в процесі переходу до інформаційного суспільства.

Ключем для систематизації уявлень різних дослідників про тезаурус ми вважаємо, по-перше, застосування принципу комплексності представлення інформації при створенні інформаційно-пошукових систем різних галузей; по-друге, пошук і використання універсальних категорій, зокрема категорії інформативності, необхідних саме для створення принципово-нового інформаційного продукту; по-третє, опора не на математичні алгоритми, а на структурно-семантичне моделювання природного мовлення.

Отже, увага зарубіжних і українських лексикографів до створення електронних тезаурусів свідчить про усвідомлення ними важливості і перспективності розвитку ідеографічної комп'ютерної лексикографії як для наукових, так і для навчальних цілей і знаменує новий технологічний крок у розвитку традиційної лексикографії.

Розроблення та впровадження багатомовних галузевих тезаурусів розглядається нами як передумова інтеграції знань як у межах певної галузі, так і в міжгалузевому просторі, підвищення рівня ефективності праці за рахунок оптимізації процесу міжнародної комунікації та інтеграції знань.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Багатомовний тезаурус. Інформація та документація. Методика розроблення: ДСТУ 4031-2001 (ISO 5964: 1985). – К.: Держстандарт України, 2001. – 77 с.
2. Баранов А. Н. Введение в прикладную лингвистику: Учебное пособие / Баранов А. Н. Изд 2-е испр., М.: Едиториал, УРСС, 2003. – 306 с.
3. Бессонова О. Л. Оцінний тезаурус англійської мови: когнітивний і гендерний аспекти: дис... доктора філол. наук / Бессонова Ольга Леонідівна: 10.02.04 Донецький національний ун-т. — Донецьк, 2002. — 463 арк.: рис. — Бібліогр.: арк. 399 – 453.
4. Воробьев Г. Г. Информационная теория документа / Воробьев Г. Г.: автореф. дис. на соиск. научн. степени доктора техн. наук : спец. 05.25.02: – М.: Наука, 1979. – 28 с.
5. Герд А. С. Информационно-поисковый тезаурус как объект лексикографии / А. С. Герд, В. В. Богданов, В. Д. Буторов, В. Ф. Роменская, Э. В. Тисенко, Е. С. Андреева // Структурная и прикладная лингвистика, вып. 1, Л.: ЛГУ, 1978. – С. 160 – 171.
6. Герд А. С. Автоматизация в лексикографии и словари-конкордансы / А. С. Герд, В. В. Богданов, И. Азарова и др. // Филологические науки. – 1981. – №1. – С. 72 – 78.
7. Герд А. С. Научно-техническая лексикография / Прикладное языкознание: Учебник / Герд А. С. / Л. В. Бондарко, Л. А. Вербицкая, Г. Я. Мартыненко и др. Отв. ред. А. С. Герд. СПб: Изд-во С.-Петербург. ун-та, 1996. – С. 287 – 307.
8. Гетьман І. М. Теоретична і практична ідеографія: Принципи побудови тезаурусів: Навч. посібник / Гетьман І. М. – К.: Вища школа, 1993. – 119 с.
9. Головин Б. Н., Кобрин Р. Ю. Лингвистические основы учения о терминах / Головин Б. Н., Кобрин Р. Ю. – М.: Высшая школа, 1987. – 102 с.
10. Дарчук Н. П., Денисенко І. В., Сірук О. Б., Сорокін В. М. Ідеографічний тезаурус української мови / Н. П. Дарчук, І. В. Денисенко, О. Б. Сірук, В. М. Сорокін // Вісник Черкаського університету. Сер. „Філологічні науки”. – Вип. 24. – Черкаси, 2001. – С. 3 – 6.
11. Дубичинский В. В. Лексикографические заметки: Рекомендации создателям словарей / Дубичинский В. В. – Харьков, 1994. – 70 с.
12. Загнітко А. П. Сучасні лінгвістичні теорії: Монографія / Загнітко А. П. – Донецьк: ДонНУ, 2006. – 338 с.
13. Інформація та документація. Базові поняття. Терміни та визначення: ДСТУ 2392-94. – [Чинний від 1995-07-01]. – К.: Держстандарт України, 1994. – 158 с.
14. Караулов Ю. Н. Лингвистическое конструирование и тезаурус литературного языка / Караулов Ю. Н. – М.: Наука, 1981. – 366 с.
15. Караулов Ю. Н. Общая и русская идеография / Караулов Ю.Н. – М.: Наука, 1976. – 355 с.
16. Карпіловська С. А. Вступ до прикладної лінгвістики: Комп'ютерна лінгвістика: Підручник / Карпіловська С. А. – Донецьк: ТОВ „Юго-Восток, Лтд”, 2006. – 188 с.
17. Касарес Х. Введение в современную лексикографию / Касарес Х. – М.: Изд-во иностранной литературы, 1958. – 354 с.
18. Морковкин В. В. Идеографические словари / Морковкин В. В. – М.: Изд-во МГУ. – 1970. – 72 с.
19. Никитина С. Е. Тезаурус по теоретической и прикладной лингвистике / Никитина С. Е. – М.: Наука, 1978. – 375 с.
20. Панков И. П. Информационно-поисковые системы / И. П. Панков, В. П. Захаров // Прикладное языкознание: Учебник / Л. В. Бондарко, Л. А. Вербицкая, Г. Я. Мартыненко и др. Отв. ред. А. С. Герд. СПб: Изд-во С.-Петербург. ун-та, 1996. – С. 334–359.
21. Сніжко Н. В., Сніжко М. Д. „Ідеографічний тезаурус” як інформаційно-довідкова система при вивченні закономірностей структурно-функціональної організації лексики / Н. В. Сніжко, М. Д. Сніжко // Мовознавство, 1996, №4 – 5. – С. 23 – 28.
22. Широков В. А. Феноменология лексикографических систем / В. А. Широков – К.: Наукова думка, 2004. – 328 с.
23. Proceedings of the International conference on general principles of the thesauri building. Warsaw, 1970. – P. 160.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА:

Валентина Шульгіна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри прикладної лінгвістики Черкаського державного технологічного університету.

Наукові інтереси: лексикографія.

РЕЦЕНЗІЇ

РЕЦЕНЗИЯ НА МОНОГРАФИЮ Е.Л.ЛЯПИЧЕВОЙ «ЛЕКСИЧЕСКОЕ НАПОЛНЕНИЕ И СТРУКТУРА СЕМАНТИЧЕСКОГО ПОЛЯ «ФАУНА» В СОВРЕМЕННОМ РУССКОМ ЯЗЫКЕ СИСТЕМНО-СТРУКТУРНЫЙ, КОГНИТИВНЫЙ И ОБРАЗНЫЙ АСПЕКТЫ)»

(Ляпичева Е.Л. Структура и лексическое наполнение семантического поля «Фауна» в современном русском языке (системно-структурный, когнитивный и образный аспекты): монография / Е.Л. Ляпичева. – Днепропетровск: Новая идеология, 2010 – 276 с.).

Объектом исследования в рецензируемой монографии является семантическое поле – активно изучаемый и вместе с тем недостаточно исследованный феномен. Популярность изучения полей слов объяснялась в истории лингвистики стремлением учёных найти общие закономерности устройства языковой системы, однако первые же попытки сделать это столкнулись с большими трудностями – множественностью подходов к изучению поля (системно-структурного, понятийного, социологического, идеографического). В современной лингвистике также существует ряд нерешённых проблем, связанных с изучением семантического поля: это вопрос о связи языкового и когнитивного пространств, объединяемых единым феноменом поля; это проблема разграничения типов полевых структур; это вопрос о природе семантических отношений внутри поля и др. В монографии Е.Л. Ляпичевой предпринимается попытка решить указанные проблемы, что само по себе делает её интересной и актуальной.

Обоснованным представляется и выбор материала для изучения семантического поля – зоосемизмов (наименований животных и слов, семантически с ними связанных). Эта лексическая группа тоже активно изучается в языкознании в различных частных аспектах, однако целостное исследование семантического поля зоосемизмов и анимализмов в науке отсутствует.

В рецензируемой монографии Е.Л. Ляпичева поставила цель описать семантическое поле анимализмов и зоосемизмов современного русского языка в системно-структурном, когнитивном и лингвокультурологическом аспектах. Для решения поставленной цели были выдвинуты задачи: 1) изучения лингвистических и экстралингвистических факторов формирования семантической группы анимализмов, 2) определения её ядра и периферии, 3) описания отношений зоосемической лексики в семантическом поле «Фауна» как отражения отношений в одноимённой концептосфере, 4) участия исследуемой лексики в создании когнитивных картин мира С. Аверинцева и Л. Улицкой и их сравнения, 5) выявления типов тропов, мотивированных словами семантического поля «Фауна», по их отнесённости к языковому уровню и по степени соответствия русской ментальной традиции. Такая постановка задач позволяет автору монографии собрать интересный материал для словаря нового типа, в котором будут собраны сведения о месте анимализма в тематической классификации названий животных, о когнитивных классификационных признаках

животного в русском сознании; о типе сексуально-«детской» парадигмы и микрополя, ядром которых выступает тот или иной анимализм, о мотивированности названия животного; о сфере употребления анимализма, наличии у него синонимов, вариантов, омонимов, паронимов; о возможных словообразовательных производных, об отнесённости анимализма к ядру или периферии поля; об участии зоосемизмов в выражении таких составляющих концептосферы, как фреймы, домены, их подгруппы, концептуальные метафоры; о виде тропов, в форме которых слово зафиксировано в текстах известных авторов; о типе картины мира, создаваемой анимализмом в тексте; об авторах художественных текстов, использующих анимализмы.

Достоинством работы является также возможность познакомиться с приложениями «Типы сексуально-«детских» парадигм анимализмов», «Микрополя наименований одного и того же животного», «Компаративный фрейм концептосферы «Фауна», которые позволяют убедиться в правильности тех или иных утверждений автора.

Исследование Е.Л. Ляпичевой достаточно убедительно, оно характеризуется глубиной анализа фактического материала, новизной подхода к изучению привычных языковых фактов. Можно констатировать, что монография Е.Л. Ляпичевой вполне самостоятельное и новое исследование проблемы семантического поля в системно-структурном, когнитивном и лингвокультурном аспектах.

О. А. Семенюк,

**доктор филологических наук, профессор, заведующий
кафедрой перевода и общего языкознания,
проректор по научной работе и международным связям
Кировоградского государственного педагогического университета
имени Владимира Винниченко**

ЗМІСТ

ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛЕКСИЧНОГО Й ФРАЗЕОЛОГІЧНОГО СКЛАДУ МОВ	3
<i>ЩЕНКО Ніна</i> . КОНОТАЦІЯ В СИСТЕМІ МОВИ Й У СИСТЕМІ МОВЛЕННЯ.....	3
<i>ЖУЙКОВА Маргарита</i> . ЛІНГВО-КОГНІТИВНИЙ СТАТУС ОЗНАК ПОДІБНОСТІ В МЕТАФОРІ.....	7
<i>КИЯК Тарас</i> . СЕМІОТИЧНІ РЕЛЯЦІЇ МІЖ ВНУТРІШНЬОЮ ФОРМОЮ ТА ЗНАЧЕННЯМ ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ.....	12
<i>ЛЕЩИНСКАЯ Ольга</i> . ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ЧУВСТВА РАДОСТИ В БЕЛОРУССКОЙ ФРАЗЕОЛОГИИ.....	17
<i>ОГУЙ Олександр</i> . ПОЗНАЧЕННЯ ЧЕРВОНОГО КОЛЬОРУ В СЕРЕДНЬОВЕРХНЬОНІМЕЦЬКІЙ МОВІ.....	21
<i>СЕМЕНЮК Олег</i> . ПРОЦЕС МЕТАФОРІЗАЦІЇ ЗНАЧЕННЯ СЛОВА В СУЧАСНИХ СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВАХ: ПЕРЕЗАВАНТАЖЕННЯ.....	29
<i>БАРАННИК Людмила</i> . ЛЕКСИКА РУССКИХ ПЕРЕСЕЛЕНЧЕСКИХ ГОВОРОВ ОДЕССКОЙ ОБЛАСТИ В НАЦИОНАЛЬНО-КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКОМ АСПЕКТЕ.....	33
<i>БЕЛИЦКАЯ Евгения</i> . СЕМАНТИЧЕСКИЕ КОНЦЕПЦИИ ХИЛАРИ ПАТНЭМА И А.Ф.ЛОСЕВА: ПОПЫТКА КОНТРАСТИВНОГО АНАЛИЗА.....	38
<i>БЕЛОУС Виктор, БЕЛОУС Виктория</i> . АББРЕВИАТУРЫ В ЯЗЫКЕ ВОЕННО- ПРИКЛЮЧЕНЧЕСКОГО РОМАНА (НА МАТЕРИАЛЕ ПРОИЗВЕДЕНИЙ ТОМА КЛЭНСИ).....	44
<i>VASILENKO Dmitry</i> . ENGLISH MILITARY CRYPTONYMS.....	49
<i>ВАСИЛЬЧЕНКО В'ячеслав</i> . СТРУКТУРНІ РІЗНОВИДИ ГЕНЕТИЧНИХ ПРОТОТИПІВ ОБРЯДОВИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.....	52
<i>ВЕЛИКОРОДА Віра</i> . ПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АРГОТИЧНИХ ЕВФЕМІЗМІВ СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ МЕДИЦИНИ.....	57
<i>ГАВРИШ Михайло</i> . ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ БАЗОВИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ В АКТАХ ЇХ КОНТАМІНАЦІЇ (СПРОБА ФОРМАЛЬНОЇ КЛАСИФІКАЦІЇ).....	61
<i>ГІНКА Богдан</i> . ПРО ОДИН ІЗ ПІДХОДІВ ДО ЗІСТАВНОГО ВИВЧЕННЯ СЕМАНТИЧНОЇ СТРУКТУРИ СЛОВА.....	65
<i>ГОЛОВІНА Наталія</i> . ФРАЗЕОЛОГІЧНА СТИЛІСТИКА ПОБАЖАНЬ УКРАЇНСЬКОЇ ТА НІМЕЦЬКОЇ МОВ.....	67
<i>ДАНИЛЮК Сергій, БУНЬ Тетяна</i> . СЕМАНТИЧНА СТРУКТУРА НІМЕЦЬКИХ І АНГЛІЙСЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ ІЗ КОМПОНЕНТОМ „ГОЛОВА”.....	70
<i>ДАНИЛЮК Сергій, СІНЬКОВСЬКА Інна</i> . РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ЧАСУ У ФРАЗЕОЛОГІЗМАХ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ, РОСІЙСЬКОЇ, ФРАНЦУЗЬКОЇ ТА ЛАТИНСЬКОЇ МОВ)...	74
<i>ІВАНЕНКО Надія</i> . НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНА СКЛАДОВА ПОНЯТЬ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЛЮДСЬКИХ БАЖАНЬ.....	79
<i>КАННА Вікторія</i> . ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ПОНЯТТЯ «КОННОТАЦІЯ».....	82
<i>КОЗЛОВА Тетяна</i> . ФОРМАЛЬНО-СЕМАНТИЧНЕ РОЗПОДІБНЕННЯ ГЕНЕТИЧНО СПОРІДНЕНИХ ОДИНИЦЬ: ЧИННИКИ ТА ВИЯВИ.....	85
<i>КОЛЕСНИК Олександр</i> . ОСОБЛИВОСТІ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ МІФУ З ПОЗИЦІЙ ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ ЛІНГВІСТИКИ.....	90
<i>КУПРИЄВА Ірина</i> . FRAME “ATTENTION”: FUNCTIONAL MEANING OF VERBS.....	94
<i>LVOVA Nadia, KARPIAK Lilia</i> . FUNCTIONAL DOMAINS, SEMANTIC DOMAINS AND SEMANTIC TYPOLOGY OF PHRASAL VERBS IN ENGLISH.....	98
<i>ЛЯШУК Анна</i> . СТРУКТУРА ІДІОМАТИЧНИХ ВИРАЗІВ З НЕГАТИВНОЮ СЕМАНТИКОЮ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ.....	101
<i>МАНЗІЙ Андрій</i> . ДО ПРОБЛЕМИ ВИРАЖЕННЯ ВЕРБАЛЬНОЇ ЕМОЦІЙНОЇ ОЦІНКИ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ).....	104
<i>НЕСТЕРЕНКО Тетяна</i> . ДО ПИТАННЯ ПРО СЕМАНТИЧНУ ДОМІНАНТУ ДЕФІНІЦІЇ МОДАЛЬНОСТІ.....	107
<i>ПАЛЬЧЕВСЬКА Олександра</i> . СЕМАНТИКА АНГЛІЙСЬКИХ ДІАЛЕКТНИХ АЛОЕТНОНІМІВ У ЛІНГВОКУЛЬТУРНОМУ ВИСВІТЛЕННІ.....	111
<i>ПЕТРИШИЙ Марта</i> . ПАРАМЕТРИЧНІ ПРИКРЕТНИКИ EURUS I PACUS З КОГНІТИВНОЇ ТОЧКИ ЗОРУ.....	116

ПЕТРОВА Ольга. ХАРАКТЕРИСТИЧНІ МОЖЛИВОСТІ САМОНАЗВ (НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКИХ ПСЕВДОНІМІВ).....	120
РОМАНОВА Наталя. ДІАХРОНІЯ СЕМАНТИЧНОГО РОЗВИТКУ ЛЕКСЕМИ FREUDE У НІМЕЦЬКІЙ МОВІ.....	124
СТЕВАНОВИЧ Раїса. ЯЗЫКОВОЕ ВЫРАЖЕНИЕ ЭВРИСТИЧЕСКОГО «МЕХАНИЗМА» МЫСЛИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ (НА МАТЕРИАЛЕ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА).....	130
ТАРАСОВА Віталіна. СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ З КОМПОНЕНТОМ «ЗАСІБ ПЕРЕСУВАННЯ» У СУЧАСНИХ АНГЛІЙСЬКІЙ, НІМЕЦЬКІЙ, РОСІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ.....	133
ТОКАРЄВА Тетяна. ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ЗВОРОТИ У ТЕКСТАХ НАУКОВОГО СТИЛЮ.....	137
ХОДОРЕНКО Анна. МОВНЕ ВТІЛЕННЯ КОНЦЕПТІВ ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКИХ КАТЕГОРІЙ В АНТРОПОНІМІКОНІ МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ.....	143
ЧЕРНИШ Ліля. EINIGEBESONDERHEITEN DER GESELLSCHAFT-POLITISCHEN LEXIK DES GEGENWÄRTIGEN DEUTSCHES.....	146
ЧЕРНЯК Оксана. ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ ОСУДУ.....	149
БУТОВА Ірина. ШЛЯХИ ПОПОВНЕННЯ СУЧАСНОГО ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ США ТА УКРАЇНИ.....	153
БОНДАРЕНКО Катерина. ДО ПРОБЛЕМИ ПОЛІТКОРЕКТНОСТІ У МОВНІЙ НОРМІ ТА СУБСТАНДАРТІ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНИХ АНГЛІЙСЬКОЇ Й УКРАЇНСЬКОЇ МОВ).....	158
КИРИЛЮК Ольга. МІСЦЕ КІНОНІМА В ЗООНІМНІЙ СИСТЕМІ.....	162
АЛЕКСАНДРУК Ірина. ВПЛИВ КОГНІТИВНИХ МЕХАНІЗМІВ НА ПРОЦЕСИ ТВОРЕННЯ НОМІНАТИВНИХ ОДИНИЦЬ (НА МАТЕРІАЛІ ФЕНТЕЗІЙНИХ ТВОРІВ СУЧАСНИХ АНГЛІЙСЬКИХ ТА АМЕРИКАНСЬКИХ АВТОРІВ).....	166
АНАН'ЄВА Олена. ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КВАНТИФІКАТОРА НЕВИЗНАЧЕНОСТІ «МУСН» АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ.....	171
АНТОНЮК Соломія. АНТОНІМІЯ ТАКТИЛЬНИХ ПРИКМЕТНИКІВ У ПОЕТИЧНІЙ СПАДЩИНІ ВЕРГІЛІЯ.....	175
БЕЛОЗОР Оксана. ПРАГМАТИЧЕСКАЯ СЕМАНТИКА ПРИЛАГАТЕЛЬНОГО ЧИСТЫЙ В ЯЗЫКЕ СМИ (ГАЗЕТ) И СОВРЕМЕННОЙ РЕКЛАМЫ.....	182
ГЕОРГІЄВА Наталя. ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ КЛАСИФІКАЦІЇ ТА ХАРАКТЕРИСТИКИ БІБЛІЙНИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ.....	185
ГРИГОРЕНКО Наталя. НАЗВИ «ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ ЕМОЦІЙ» В УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ.....	188
ДАНИЛОВИЧ Оксана. ПАРАДИГМАТИЧНІ ВІДНОШЕННЯ ЛСГ ПРИКМЕТНИКІВ У ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ СТИЛІ.....	193
ДРОФ'ЯК Надія. ДЕТЕРМІНАТИВ ЯК СКЛАДОВА СУБСТАНТИВНОГО СПОЛУЧЕННЯ.....	198
ЗАЙЦЕВА Світлана. ІННОВАЦІЙНІ ЯВИЩА УКРАЇНОМОВНОГО ІНТЕРНЕТУ.....	202
ЗАПОЛОВСЬКИЙ Микола. НІМЕЦЬКОМОВНІ БІБЛІЙНІ ІНАКОМОВЛЕННЯ: ОСОБЛИВОСТІ ЇХ ВИДІВ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ.....	206
ЗАСАНСЬКА Надія. СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СИНОНІМІЧНОГО РЯДУ ЛЕКСЕМИ CRISIS.....	210
КІРЛАШ Майя. СИСТЕМНІ ВІДНОШЕННЯ ОДИНИЦЬ МЕТАЛУРГІЙНОЇ ЛЕКСИКИ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ.....	215
ЛАПІНСЬКА Ольга. ТЕМАТИЧНА ГРУПА АНГЛІЦИЗМІВ “КУЛЬТУРА І МИСТЕЦТВО” В УКРАЇНСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ.....	218
ЛЕЛЕКА Тетяна. КАТЕГОРІЯ РОДУ АНГЛОАМЕРИКАНСЬКИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ-ІМЕННИКІВ В УКРАЇНСЬКІЙ І РОСІЙСЬКІЙ МОВАХ НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ.....	222
ЛИПКА Світлана. ІНВЕНТАРИЗАЦІЯ ЛЕКСИКО-ФРАЗЕОЛОГІЧНОЇ ГРУПИ ПРИКМЕТНИКІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЗУХВАЛОЇ ПОВЕДІНКИ В СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ.....	225
МАКАРЕНКО Юлія. ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНА АДАПТАЦІЯ СМС У СИСТЕМІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ ПІД ВПЛИВОМ СУЧАСНИХ ЗАСОБІВ КОМУНІКАЦІЇ.....	230
МЕЛЕХ Галина. СИСТЕМНІ ЗВ'ЯЗКИ У ФРАЗЕОЛОГІЗМАХ ІЗ КУЛІНАРНИМ КОМПОНЕНТОМ.....	235
МСДВЄДЬ Анна. ФУНКЦІОНУВАННЯ І ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ МОВНИХ КЛІШЕ, ШТАМПІВ ТА СТЕРЕОТИПІВ.....	239
МІРОШНИЧЕНКО Інна. ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПОНЯТТЯ UNIVERSE У АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВНИХ КАРТИНАХ СВІТУ.....	243

МИХАСІВ Тетяна. СЕМАНТИЧНЕ МІКРОПОЛЕ «ЕМОЦІЙНО-ЧУТТЄВА ДІЯЛЬНІСТЬ ЛЮДИНИ» У ПОЕЗІЇ ЗБІРКИ УОЛТА УІТМЕНА «ЛИСТЯ ТРАВИ».....	247
НИКОЛАСВА Наталя. ФУНКЦІОНУВАННЯ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИХ КЛАСІВ ЛЕКСЕМИ ЧОРНИЙ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ.....	252
ОНИЩУК Марія. МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ ПАРАДИГМАТИЧНОЇ ЛАКУНАРНОСТІ : СИСТЕМНО-СТРУКТУРНИЙ АСПЕКТ.....	256
ПАНОВА Яна. КАТЕГОРИЯ СЧИСЛЯЕМОСТІ АНГЛІЙСКИХ ИМЕН СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫХ В СВЕТЕ ПОСТУЛАТОВ КОГНИТИВНОЇ ЛИНГВІСТИКИ.....	259
ПОЗДНЯКОВ Олександр. ТЕМАТИЧНІ ГРУПИ НІМЕЦЬКОЇ МОЛОДІЖНОЇ ЛЕКСИКИ: ПРОБЛЕМИ ОБМЕЖЕННЯ.....	262
ПОТЕНКО Людмила. ФРАЗЕОЛОГІЧНЕ ВАРІЮВАННЯ ЯК МЕХАНІЗМ СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНИХ ЗМІН ФО З ЕМОТИВНИМ КОМПОНЕНТОМ (НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ).....	267
СКІДАНОВА Катерина. АМЕРИКАНСЬКА ПЕЙОРАТИВНА ЕТНОНОМІНАЦІЯ, МОТИВОВАНА СОЦІАЛЬНО-ПОБУТОВОЮ ЛЕКСИКОЮ.....	273
СНІСАРЕНКО Яна. ХАРАКТЕРИСТИКА ТИПІВ СЕМАНТИЧНИХ ВІДНОШЕНЬ У СКЛАДІ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ ЛЕКСИКИ УКРАЇНСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ.....	277
СОЛОВІЙОВА Ольга. ЕВОЛЮЦІЯ ПРИКМЕТНИКІВ ІЗ ЗНАЧЕННЯМ “МАЛЕНЬКИЙ” В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ.....	282
ТАРАНУХА Тетяна. ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ НА ПОЗНАЧЕННЯ РИС ХАРАКТЕРУ ЛЮДИНИ З КОМПОНЕНТАМИ-ЗООМОРФІЗМАМИ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА НІМЕЦЬКІЙ МОВАХ.....	288
ТАРАСОВА Анастасія. ОКАЗІОНАЛЬНІ АНГЛІЙСЬКІ ФО ІЗ ЗНАЧЕННЯМ ПОРІВНЯННЯ У МОВЛЕННІ (НА ОСНОВІ ТВОРУ ЛЬЮІСА КЕРРОЛЛА «АЛІСА В КРАЇНІ ЧУДЕС»).....	291
ТУЛУП Эльзара. К ВОПРОСУ О ДИНАМИКЕ ЛЕКСИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ.....	294
ФІЛОРЕТОВА Євгенія. ПРОБЛЕМА ТИПОЛОГІЇ МІЖМОВНИХ ЛАКУН.....	297
ШКІДА Ірена. КОГНИТИВНИЙ АСПЕКТ СЕМАНТИКИ НЕЛЕКСИКАЛІЗОВАНИХ ІМЕННИКОВИХ КОМПОЗИТ З КОМПОНЕНТАМИ «OSSI-/OSSI» І «WESSI-/WESSI» (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ ПРЕСИ).....	302
ШУЛЬГА Дмитро. ПІДХОДИ ДО КЛАСИФІКАЦІЇ ІНШОМОВНИХ СЛІВ У ПРАЦЯХ ВІТЧИЗНЯНИХ ТА ЗАРУБІЖНИХ МОВОЗНАВЦІВ.....	306
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ОНОМАСТИКИ ТА ТЕРМІНОТВОРЕННЯ.....	311
СЕЛІВАНОВА Олена. ЕРГОНІМІЧНА КАРТИНА МІСТА ЧЕРКАСИ.....	311
БОЙЧУК Василь. ВНУТРІШНЯ ФОРМА СЛОВА ЯК ІНСТРУМЕНТАРІЙ ОНОМАСІОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ ДЕРИВАТИВ У ТИПОЛОГІЧНО-ЗІСТАВНИХ СТУДІЯХ.....	315
ВІТАЛІШ Любов, ПЕРУНЧАК Тетяна. ДЕЯКІ СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НІМЕЦЬКИХ ЕКОНОМІЧНИХ ТЕРМІНОЛОГІЧНИХ СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ.....	320
КРУГЛІЙ Олена. ДЖЕРЕЛА ТА ШЛЯХИ ЗАПОЗИЧЕННЯ КОМБІНУВАЛЬНИХ ФОРМ (НА ПРИКЛАДІ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ).....	324
МІЩЕНКО Алла. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТЕРМІНОТВОРЕННЯ ТА СТАНДАРТИЗАЦІЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ.....	328
ПІОНТКОВСЬКА Тетяна. ТЕРМІНОЛОГІЧНЕ ВИЗНАЧЕННЯ МОВНОЇ ФОРМУЛИ.....	333
РЕДЬКВА Марія. СЕМАНТИКО-ФУНКЦІОНАЛЬНЕ ЗНАЧЕННЯ КАЗКОВИХ АНТРОПОНІМІВ (НА ПРИКЛАДІ ВАРІАНТІВ НАЗИВАННЯ ТЕЛЕСИКА В УКРАЇНСЬКІЙ НАРОДНІЙ ЧАРІВНІЙ КАЗЦІ).....	336
РИБКО Олексій, ДЮКАНОВА Ніна. ВПЛИВ АНГЛОМОВНИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ НА НІМЕЦЬКУ ЕКОНОМІЧНУ ТЕРМІНОСИСТЕМУ.....	340
ШИШЛІНА Олена. ВЛАСНІ ІМЕНА В АГРАРНІЙ ТЕРМІНОСИСТЕМІ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ.....	343
БАДАСЕН Євгенія. ОСОБОВІ ІМЕНА ПРИАЗОВСЬКИХ ГРЕКІВ У ПОЛІЕТНІЧНОМУ СЕРЕДОВИЩІ.....	347
ВЫСОЦКАЯ Татьяна. ЗАЙМСТВОВАННЯ В СИСТЕМЕ СПОСОБОВ НОМИНАЦІЙ ТЕХНИЧЕСКИХ АРТЕФАКТОВ ГОРНОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ.....	350
ВОРОНКОВА Ніна. ЕКОНОМІЧНЕ ТЕРМІНОЗНАВСТВО НІМЕЦЬКОЇ МОВИ: ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ТА СУЧАСНІ АНГЛОМОВНІ ЗАПОЗИЧЕННЯ.....	355

ГАРГАСВА Ольга. ОНОМАСТИЧНА ЛЕКСИКА ЯК ЕТНОКУЛЬТУРНИЙ МАРКЕР ГРЕКОМОВНОГО СЕРЕДОВИЩА.....	359
ГРИБІНИК Юлія. ОСНОВНІ СПОСОБИ ТВОРЕННЯ ТЕРМІНІВ У СУЧАСНОМУ НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ З ГЕОДЕЗІЇ.....	363
ДАШИНСЬКА Лілія. МОРФОЛОГІЧНА ПАРАДИГМАТИКА УКРАЇНСЬКИХ ОЙКОНІМІВ ПЕРШОЇ ВІДМІНИ М'ЯКОЇ ГРУПИ.....	367
ДМИТРОШКІН Денис. КЛАСИФІКАЦІЯ СКЛАДНИХ ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ СУЧАСНОЇ АМЕРИКАНСЬКОЇ СПОРТИВНОЇ ТЕРМІНОСИСТЕМИ.....	370
ДРУЖБЯК Світлана. ПОЛІСЕМІЧНІ ТЕРМІНИ НІМЕЦЬКОЇ ФАХОВОЇ МОВИ ЕКОНОМІКИ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНИХ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ).....	373
КОВТУН Наталія. ТЕМАТИЧНА ОРГАНІЗАЦІЯ ТЕРМІНОЛОГІЇ МАРКЕТИНГУ НІМЕЦЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ.....	378
КОЛОМІЄЦЬ Надія. ВПЛИВ СИМВОЛІКИ НАЗВ КОЛЬОРУ НА ФОРМУВАННЯ НАЙМЕНУВАНЬ ОРГАНІЗАЦІЙ У СЛОВ'ЯН, ЄВРОПЕЙЦІВ ТА КИТАЙЦІВ.....	384
МИНЗАК Олександр. СЕМАНТИЧНІ ЗМІНИ ПРИ ТЕРМІНОЛОГІЗАЦІЇ АФІКСАЛЬНИХ АНТОНІМІВ (НА МАТЕРІАЛІ ЮРИДИЧНИХ ТЕРМІНІВ).....	388
НАШИВАНЬКО Ольга. СТРУКТУРНЬО І ОНОМАСІОЛОГІЧЕСКІЕ ТИПИ ТЕРМИНОВ МЕДИЦИНСКОЙ КОСМЕТОЛОГИИ В РУССКОМ ЯЗЫКЕ.....	393
ПЕЖИНСЬКА Ольга. ВІДАПЕЛЯТИВНІ УТВОРЕННЯ ФРАНЦУЗЬКИХ ТОПОНІМІВ (ГЕОГРАФІЧНА ТЕРМІНОЛОГІЯ У МОТИВАЦІЇ ТОПОНІМІВ).....	397
ПРОЦЕНКО Тетяна. ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ НАУКИ ПРО ТЕРМІНИ, СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ.....	400
СВЕЦИНСЬКА Катерина. ОНОМАСІОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ УКРАЇНСЬКОЇ КОЛОРАТУРНОЇ КОМПОЗИТИ.....	405
ФІРСОВА Ірина. ДЕТЕРМІНОЛОГІЗАЦІЯ МОВНИХ ОДИНИЦЬ.....	408
ХАЦЕР Ганна. ПАРАДИГМАТИЧНІ ТА СИНТАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛОМОВНОЇ БАНКІВСЬКОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ.....	412
ЧОРНОУС Оксана. ВАРІАНТНІСТЬ ЖІНОЧОЇ ІМЕННОЇ СИСТЕМИ м. КІРОВОГРАДА У ХХ ст.....	416
ЧУХНО Тетяна. СЕМАНТИЧНА ТА СТИЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА МИТНИХ ТЕРМІНІВ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ.....	419
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СЛОВОТВОРУ.....	423
АРТЕМЧУК Галік. ІСТОРІЯ МОВОЗНАВСТВА І ДЕЯКІ ПИТАННЯ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ТЕОРІЇ НІМЕЦЬКОГО СЛОВОТВОРУ.....	423
ВОЛКОВА Наталія. ПОТЕНЦІЙНИЙ АСПЕКТ СЛОВОТВІРНОЇ ПРОДУКТИВНОСТІ ПИТОМИХ І ЗАПОЗИЧЕНИХ ІМЕННИКІВ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ.....	428
ДЕРКЕВИЧ Наталія. ВНУТРІШНЯ ВАЛЕНТНІСТЬ ВІДПРИКРЕТНИКОВИХ ПОХІДНИХ ДІЄСЛІВ З НЕВІДОКРЕМЛЮВАНИМИ ПРЕФІКСАМИ.....	432
ДЕМЕШКО Інна. ПРОБЛЕМИ МОРФОНОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ (НА МАТЕРІАЛІ ВІДДІЄСЛІВНИХ ДЕРИВАТИВ).....	436
КОТОВСЬКІ Галина. СЛОВОТВІРНІ СИНОНІМИ ІЗ СУФІКСАМИ -BAR, -LICH У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ.....	441
МАРИНЕНКО Ірина. ШЛЯХИ ТВОРЕННЯ ПРИСЛІВНИКОВИХ НЕОЛОГІЗМІВ У СУЧАСНИХ ЗМІ: (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ЧАСОПІСУ «УКРАЇНСЬКИЙ ТИЖДЕНЬ»).....	445
СЕРЕДА Наталія. СЛОВОТВІРНА СЕМАНТИКА АФІКСАЛЬНИХ ПОХІДНИХ ЗІ ЗНАЧЕННЯМ ЯКОСТІ.....	451
СКЛЯНІЧЕНКО Ганна. ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СЛОВОТВІРНИХ СИСТЕМ СУЧАСНИХ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ НА РУБЕЖІ ХХ-ХХІ СТОЛІТЬ.....	456
БАРДАКОВА Олена. СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ ДІЄСЛІВНИХ ОДИНИЦЬ-МЕДИЧНИХ ТЕРМІНІВ ІЗ СЛОВОТВОРЧИМ КОМПОНЕНТОМ EIN-.....	461
КАРАСЕНКО Олена. ВПЛИВ ЛАТИНИ НА ТВОРЕННЯ ІМЕННИКОВИХ ДЕРИВАТИВ ІЗ СУФІКСОМ -ER У СЕРЕДНЬОВЕРХНЬОНІМЕЦЬКІЙ МОВІ.....	466
СМОЛЯР Наталія. ЕКСПРЕСІВНИЙ КОМПОНЕНТ КОНОТАЦІЇ ДІЄСЛІВНИХ КОМПОЗИТИВ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВІ.....	469
БІЛЕЦЬКА Олена. СЕМАНТИКА СУБСТАНТИВНИХ ТРИКОМПОЗИТИВ З ПРИКРЕТНИКОВИМ ДЕТЕРМІНАТИВОМ У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ.....	474

ДЕМБЕРЕЦЬКА Мирослава. ЗВ'ЯЗОК СЛОВОТВІРНОГО ЗНАЧЕННЯ З КОМПОНЕНТАМИ ПОХІДНОГО СЛОВА (НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКИХ НАПІВСУФІКСАЛЬНИХ ПРИКМЕТНИКІВ).....	479
ДОНЦОВА Олена. УКРАЇНСЬКІ ТА РОСІЙСЬКІ ПРИКМЕТНИКОВІ УНІВЕРБАЛІЗАЦІЙНІ КОМПОЗИТИ: КОГНІТИВНО-ОНОМАСІОЛОГІЧНІ СТРУКТУРИ.....	484
ЖАРИКОВА Юлія. СПОСОБИ ТВОРЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ РУМЕЙСЬКОЇ МОВИ.....	488
ЗАДОЯНА Лариса. МОРФОЛОГІЧНИЙ СПОСІБ ТВОРЕННЯ ТЕРМІНІВ ЦУКРОВОГО ВИРОБНИЦТВА В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ.....	491
ЗЮЗЬКІНА Галина. СЛОВОТВІРНА МОРФОНОЛОГІЯ ДЕРИВАТИВ ІНШОМОВНОГО ПОХОДЖЕННЯ НА ПОЗНАЧЕННЯ НАЗВ ОСІБ ЧОЛОВІЧОГО РОДУ.....	496
КАМІНСЬКА Олена. НІМЕЦЬКА ФАХОВА МОВА ДИПЛОМАТІЇ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇЇ СЛОВОТВОРЕННЯ.....	501
ЛЕСЬКО Христина. СЕМАНТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДЕМІНУТИВНИХ ТА АУГМЕНТАТИВНИХ СУФІКСІВ У СКЛАДІ ВЛАСНИХ НАЗВ. НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОЇ ІСПАНСЬКОЇ КОМУНІКАЦІЇ.....	504
ЛИСЕНКО Людмила. ПИТАННЯ СПІВВІДНОШЕННЯ МОВНОЇ АБСТРАКЦІЇ І СЕМАНТИЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ФРАЗЕОЛОГІЧНОЇ ОДИНИЦІ.....	508
ПОКОТИЛО Олена. РОЛЬ ЗАПОЗИЧЕНЬ У ПОЯВІ ТА ФУНКЦІОНУВАННІ КВАЗІКОМПОЗИТИВ.....	512
ФЕДОРІВ Микола. ЛЕКСИКО-КАТЕГОРІАЛЬНЕ ЗНАЧЕННЯ «ОПОЗИЦІЙНОСТІ» У ПОХІДНИХ ІМЕННИКАХ З ЛАТИНСЬКИМИ АФІКСАМИ НІМЕЦЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ.....	516
СЕКЦІЯ ПРИКЛАДНОЇ ЛІНГВІСТИКИ.....	520
БІЛОУС Олександр. SPRACHE, KULTUR, KOMMUNIKATION UND TRANSLATION.....	520
БОНДАРЕНКО Олександр. ЛІНГВІСТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ НОВОГО ПОСІБНИКА ІЗ ЗІСТАВНОЇ ЛЕКСИКОЛОГІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ.....	527
ЗАВАРУЄВА Інна. НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ СИСТЕМНОСТИ ЛЕКСИКИ НА ПРИМЕРЕ ЭЛЕКТРОННЫХ СЛОВАРЕЙ.....	530
МІЩЕНКО Алла. СУЧАСНІ НАПРЯМКИ, МЕТОДИ Й ЗДОБУТКИ КОМП'ЮТЕРНОЇ ЛІНГВІСТИКИ.....	534
МІЩЕНКО Надія. СИСТЕМА ПРОГРАМ МОРФОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ ТЕКСТІВ.....	538
МІЩЕНКО Надія, ФЕЛІЖАНКО Ольга, ЩОГОЛЕВА Наталя. ЗАСОБИ РОЗШИРЕННЯ ГРАМАТИЧНОГО СЛОВНИКА ЗА ЧАСТОТНИМ СПИСОКОМ НЕВІДОМИХ СЛІВ.....	543
РЄЗІНА Ольга. МЕТОДИЧНА СИСТЕМА НАВЧАННЯ ОСНОВ ПРОГРАМУВАННЯ НА СПЕЦІАЛЬНОСТІ «ПРИКЛАДНА ЛІНГВІСТИКА».....	547
СНІЖКО Наталя. СПОСОБИ ВІДОБРАЖЕННЯ СИСТЕМНОСТІ ЛЕКСИКИ ТА МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ В ІДЕОГРАФІЧНОМУ ТЕЗАУРУСІ.....	551
ТАРНАВСЬКА Марина. ПРИКЛАДНА ЛІНГВІСТИКА У КОНТЕКСТІ ПЕРЕКЛАДАЦЬКИХ ДИСЦИПЛІН (ЛЕКСИКОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ).....	556
ЧЕРНИШЕНКО Ірина. АСОЦІАТИВНИЙ ПСИХОЛІНГВІСТИЧНИЙ ЕКСПЕРИМЕНТ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ СПОСІБ ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕЗАУРУСУ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ.....	559
ШУЛЬГІНА Валентина. МІСЦЕ ІНФОРМАЦІЙНО-ПОШУКОВИХ ТЕЗАУРУСІВ У ПРИКЛАДНІЙ ЛЕКСИКОГРАФІЇ.....	569
РЕЦЕНЗІЇ.....	573
СЕМЕНЮК Олег. РЕЦЕНЗИЯ НА МОНОГРАФИЮ Е.Л.ЛЯПИЧЕВОЙ «ЛЕКСИЧЕСКОЕ НАПОЛНЕНИЕ И СТРУКТУРА СЕМАНТИЧЕСКОГО ПОЛЯ «ФАУНА» В СОВРЕМЕННОМ РУССКОМ ЯЗЫКЕ СИСТЕМНО-СТРУКТУРНЫЙ, КОГНИТИВНЫЙ И ОБРАЗНЫЙ АСПЕКТЫ».....	573

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Серія:
Філологічні науки
(мовознавство)
ВИПУСК 95 (2)

*«Наукові записки. Серія: Філологічні науки» внесені до списку видань,
в яких можуть публікуватися результати дисертаційних досліджень
(постанова Президії ВАК України від 10.03.2010 р. № 1-05/2)*

Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 15525–4097Р від 22.06.2009 р.
«Наукові записки. Серія: Філологічні науки»

СВІДОЦТВО ПРО ВНЕСЕННЯ СУБ'ЄКТА ВИДАВНИЧОЇ СПРАВИ
ДО ДЕРЖАВНОГО РЕЄСТРУ ВИДАВЦІВ,
ВИГОТІВНИКІВ І РОЗПОВСЮДЖУВАЧІВ ВИДАВНИЧОЇ ПРОДУКЦІЇ
Серія ДК № 1537 від 22.10.2003 р.

Підписано до друку 31.01.2011. Формат 60x84¹/₁₆. Папір офсет.
Друк різнограф. Ум.др.арк. 58. Наклад 300. Зам. № 6227_2.

*РЕДАКЦІЙНО–ВИДАВНИЧИЙ ВІДДІЛ
Кіровоградського державного педагогічного
університету імені Володимира Винниченка
25006, Кіровоград, вул. Шевченка, 1.
Тел.: (0522) 28 59 84.
Факс.: (0522) 24 85 44
E-Mail.: mails@kspu.kr.ua*